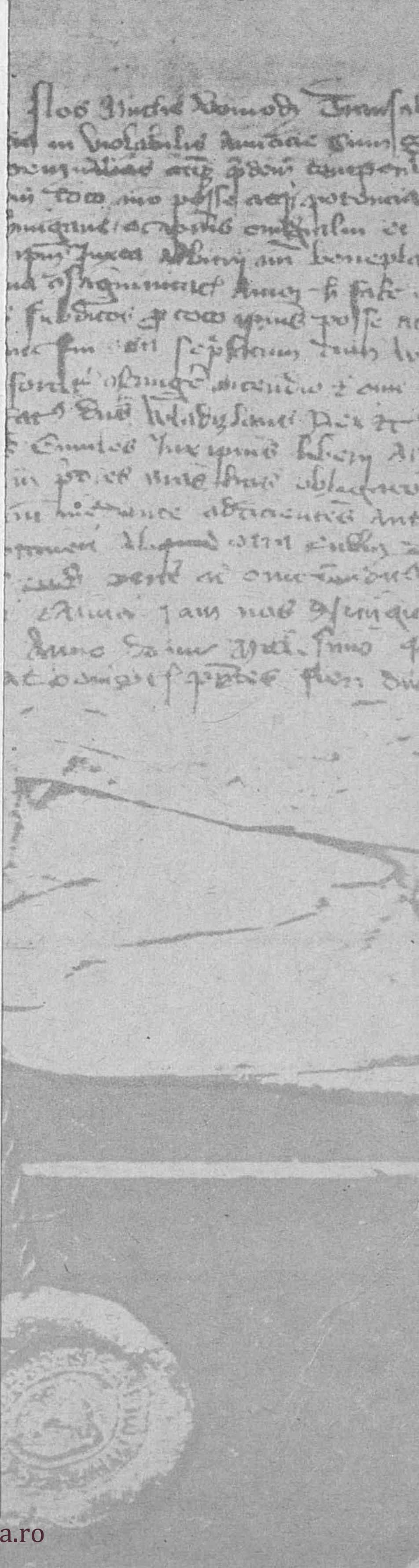

MARELE MIRCEA VOIEVOD

Era cel mai vestit dintre principii țărilor ghiaurilor ce erau în vremea sa.

Lui Mircea ..., leul viteaz nu i se părea nici cît furnica.

Ibn Kemal

Și de aceea l-a numit comandant al oștirii pe principele Țării Românești, bărbat viteaz, activ și puternic, care, luptîndu-se în mai multe rînduri cu turcii, a triumfat în chip glorios ⟨asupra lor⟩.

Johann Trittheim

Principe între creștini cel mai viteaz și cel mai ager.

Leunclavius

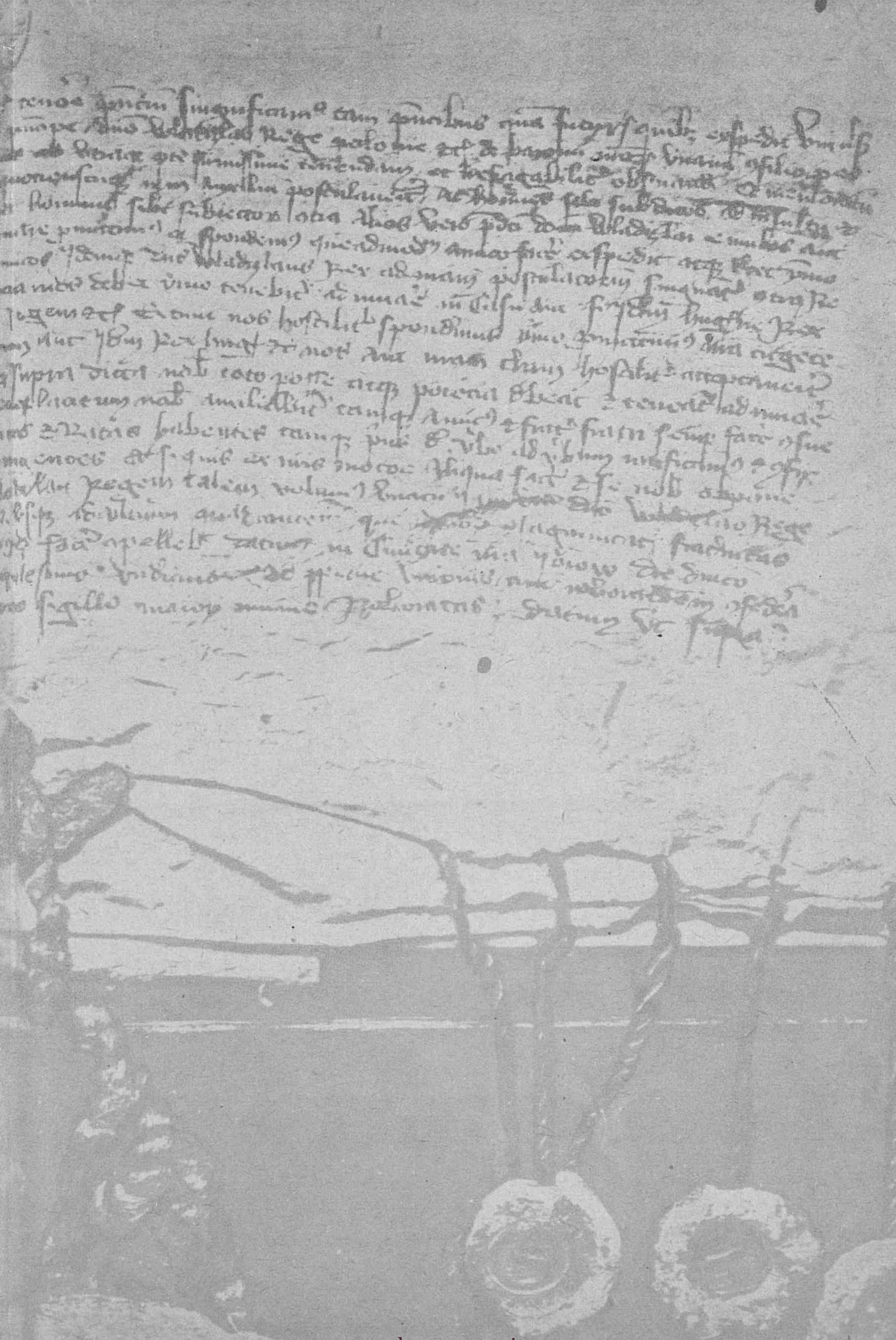
◇

Energic și cu minte, întreprinzător și viteaz, iubitor de libertate și războinic, accesibil pentru planuri mari, dispus a făptui lucruri înalte, el era un amic folositor, ca aliat credincios celor de un gînd cu dînsul, pentru vecini neliniștiți o spaimă și un protivnic primejdios pe cîmpul de bătălie.

Eudoxiu Hurmuzaki

Coperta I — Marele Mircea Voievod — Detaliu de pe fresca de la Curtea de Argeș.

Coperta II — Detaliu arhitectonic de la ctitoria Marelui Mircea Voievod de la Cozia.

MARELE MIRCEA VOIEVOD

MARELE MIRCEA VOIEVOD

Coordonator ION PĂTROIU

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
București, 1987

THE GREAT MIRCEA VOEVODE

ВЕЛИКИЙ МИРЧА ГОСПОДАРЬ

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
R 79717 Bucureşti, Calea Victoriei 125

Cuprins

Cuvînt înainte

Volumul de față se înscrie într-o serie care și-a cîștigat un binemeritat prestigiu în istoriografia noastră nouă, serie inaugurată în 1975 cu Mihai Viteazul, *continuată prin* Vlad Țepeș *(1976) și* Petru Rareș *(1978), aceasta din urmă fiind o adevărată monografie colectivă tratînd aspectele fundamentale ale personalității și epocii marelui „precursor al Unificatorului".*

Față de cele trei volume anterioare, prezentul volum se deosebește nu numai prin dimensiunile sale sporite, dar mai ales prin strategia alcătuirii lui care ține seama de stadiul actual al cunoștințelor noastre și de imperativele cercetării, impuse de dimensiunea cu adevărat excepțională a domnitorului Mircea cel Mare. În consecință, volumul a fost conceput deopotrivă ca primă încercare de monografie colectivă *(din care s-a avut grijă să nu lipsească aspectele definitorii ale personalității și epocii marelui voievod) și, totodată ca o* culegere de contribuții *cu caracter precis delimitat, menite a lumina anumite aspecte ale epocii Marelui Mircea Voievod.*

Rod al preocupării frontului istoricilor români de a da o imagine despre Mircea cel Mare și epoca sa solid întemeiată științific și însuflețită de idealurile ce călăuzesc de secole istoria poporului nostru, idealuri ce și-au găsit în zilele noastre suprema lor întruchipare în realizările epocii pe care cu mîndrie patriotică o numim Epoca Nicolae Ceaușescu, *volumul de față poate fi privit el însuși ca un adevărat semn al vremii noastre.*

Fiindcă, după cum atît de des repeta Nicolae Iorga, istoria contemporană cu care este confruntat istoricul ce se apleacă asupra trecutului ne ajută de multe ori să pătrundem și să înțelegem acest trecut mai bine decît mărturiile și documentele pe care ni le-a lăsat. Ea ne ajută să înțelegem chiar aceste documente și mărturii într-o lumină nouă, să vedem lucruri pe lîngă care înaintașii au trecut fără să le observe, să cuprindem în orizonturi noi faptele trecutului și semnificațiile lor. Și este incontestabil că nici o epocă din istoria poporului nostru nu a fost mai propice unei asemenea deschideri interioare, unei asemenea educații a privirii istorice spre a înțelege măreția personalității și lucrării domnitorului de acum șase secole, precum este epoca în care trăim. Iată de ce volumul de față, deși nu este și nu poate înlocui o amplă sinteză deplin unitară, se constituie, în comparație cu tot ce s-a scris în trecut despre marele voievod, ca un însemnat pas înainte.

Autorii care și-au reunit eforturile spre a răspunde unui înalt comandament sînt conștienți că mai rămîn foarte multe de făcut pînă ce vor putea spune că s-a elaborat acea sinteză la înălțimea și pe măsura uriașei personalități a celui numit cîndva de autorul Scrisorii a III-a „prototipul luminos al artei războinice și al celei diplomatice la români" și caracterizat drept cel ce „n-a gîndit toată viața lui decît la mănținerea neatîrnării". Dar tocmai pentru a deschide drumul și a face posibilă o astfel de sinteză, lucrări ca aceea de față sînt neapărat necesare. I se adaugă, desigur, numeroasele studii, articole, contribuții parțiale sau încercări de interpretare sintetică publicate în revistele

de specialitate sau în organele de presă politică şi culturală, toate la un loc reprezentînd recolta bogată, de excepţională importanţă pentru istoricul de mîine, răsărită din marele gînd al celui care ţine astăzi, cu aceeaşi mînă neşovăitoare şi cu aceeaşi privire peste secole, cîrma destinelor poporului român, popor căruia Mircea cel Mare, cucerindu-i un loc glorios în istoria lumii, i-a lăsat ca supremă lege aceea de a fi şi a rămîne stăpîn pe pămîntul şi pe destinul său.

Luminoasa aniversare a celor şase secole de la urcarea pe tronul Ţării Româneşti a celui căruia urmaşii aveau să-i spună Mircea cel Mare este încă un prilej de a medita la prezentul în care trăim şi pe care ni-l făurim, la Marele Cîrmaci al României de azi, căruia îi datorăm, o dată mai mult, şi înţelegerea în adevăratele ei dimensiuni şi semnificaţii a trecutului nostru de luptă şi biruinţă, trecut pe care, continuîndu-l, îl simbolizează la o înălţime şi cu o amploare neatinsă de nimeni.

I. PĂTROIU

Unitatea şi continuitatea — caracteristici fundamentale ale istoriei poporului român

Mircea Muşat

Coordonată fundamentală şi permanentă a istoriei României, rezultat legic al evoluţiei societăţii româneşti, lupta pentru unitate şi neatîrnare a constituit idealul şi năzuinţa multiseculară a poporului român. Ea a fost grefată pe temelia de granit a dezvoltării poporului român — popor plămădit unitar în vatra strămoşească a Daciei şi care a locuit dintotdeauna spaţiul carpato-danubiano-pontic.

Lupta pentru unitate şi independenţă caracterizează în general istoria popoarelor, dar la unele, în anumite împrejurări istorice, ea capătă forme mai accentuate; este neîndoielnic acesta şi cazul poporului român, care reprezintă, prin vechimea sa şi a înaintaşilor săi, prin permanenţă şi continuitate, prin adversităţile pe care a trebuit să le înfrunte, una din entităţile etnice cele mai statornice pe plan european.

Din cele mai vechi timpuri, poporul român s-a dezvoltat într-o continuă confruntare cu piedici şi greutăţi de tot felul, cu nenumărate adversităţi şi vicisitudini istorice. Valurile populaţiilor migratoare, abătute secole întregi peste patria noastră, poziţia de răscruce la interferenţa intereselor vitale ale celor mai mari imperii din Europa — otoman, habsburgic şi ţarist —, războaiele pustiitoare duse pe teritoriul ţărilor române, distrugerile sau înstrăinarea a nenumărate valori materiale şi spirituale, toate acestea, la care s-a adăugat, uneori, divizarea ţărilor române între imperii ale timpului, au frînat considerabil progresul social-economic al poporului român. Dar, în pofida acestor grele furtuni ale istoriei, cu o mînă pe plug şi cu alta pe sabie, el şi-a păstrat fiinţa etnică şi de stat, hotărîrea de a fi unit, liber şi pe deplin stăpîn în propria ţară.

Năzuinţa refacerii statului unitar, eliberat deplin şi definitiv de dominaţia opresiunii străine, în care românii, strînşi laolaltă, să-şi afirme individualitatea în cadrul umanităţii, s-a făcut remarcată în repetate rînduri în cursul evului mediu în gîndirea politică şi culturală, în planuri militare şi diplomatice ale înaintaşilor noştri, devenind, în epoca modernă, idealul suprem al întregii naţiuni române, ţelul ei politic fundamental. Pe bună dreptate, marele istoric democrat Nicolae Bălcescu scria în 1850: „Unitatea naţională fu visarea iubită a voievozilor noştri cei viteji, a tuturor bărbaţilor noştri cei mari care întrupară în sine individualitatea şi cugetarea poporului spre a o manifesta lumii. Pentru dînsa ei trăiră, munciră, suferiră şi muriră“[1]. Idealul libertăţii naţionale a înaripat de-a lungul veacurilor mintea, inima şi

[1] N. Bălcescu, *Opere*, tom. I, partea a II-a, 1940, p. 126.

pana celor mai înaintate personalități ale culturii românești, dînd substanță multor scrieri tipărite dincoace sau dincolo de Carpați, dincoace sau dincolo de Milcov, alimentînd focul aspirației seculare spre unitate a tuturor românilor, în pofida granițelor fictive, artificiale trasate de marile imperii pe teritoriul unitar al străvechii vetre dacice. Îmbrățișat de masele largi populare, acest ideal a dobîndit o forță de nestăvilit, ideea unirii și neatîrnării poporului român regăsindu-se în toate marile acte istorice ale poporului român în epoca modernă, culminînd cu Marea Unire din 1918.

★

Istoria românilor este istoria unui popor statornic, plămădit unitar în una și aceeași vatră de viață, în care și-a urmat făgașul propriu de acțiune și manifestare, de făurire a culturii materiale și spirituale. „Este vorba — remarca Nicolae Iorga — de un popor care prin strămoșii săi își are rădăcini de patru ori milenare; aceasta este mîndria și aceasta este puterea noastră"[2].

Numeroase vestigii arheologice și mărturii scrise ale antichității amintesc despre strămoșii poporului român, geto-dacii, care făceau parte din numerosul neam al tracilor cu adînci rădăcini și în spațiul carpato-danubiano-pontic și despre care marele istoric al antichității Herodot scria acum 2 500 de ani că „sînt cei mai viteji și mai drepți dintre traci" [3].

Geții și dacii alcătuiau în fapt un popor unic. Singura deosebire dintre geți și daci era regională, primii locuind în părțile de șes de la sud și răsărit de Carpați, mai ales pe cele două maluri ale Dunării de Jos, iar ceilalți fiind prin excelență stăpînitorii ținuturilor de munte din Transilvania. De altfel, chiar și înaintea epocii lui Burebista, în anumite împrejurări, au existat ample uniuni tribale geto-dace, cum s-a întîmplat aceasta în vremea regelui Dromichete, învingătorul regelui macedonean Lisimach (292 î.e.n.).

În secolul I î.e.n., sub conducerea lui Burebista, apreciat într-un izvor al antichității ca „cel dintîi și cel mai mare dintre toți regii care au domnit vreodată asupra Traciei", s-a format un puternic stat centralizat și independent daco-get, care a demonstrat, prin existența sa, cu peste 2050 de ani în urmă, condițiile prielnice unificării politice a strămoșilor daco-geți, faptul stînd implicit și la temeiul ideii-forță a unității poporului român. Statul condus de Burebista (sec. I î.e.n.) își exercita influența pe un vast teritoriu, mergînd în nord-vest pînă la Munții Slovaciei și Dunărea Mijlocie, în nord-est pînă dincolo de Tyras, spre sud pînă la Munții Balcani, iar spre sud-est pînă în vestul Mării Negre, cuprinzînd și orașele grecești de pe țărmul pontic.

Epoca lui Burebista a pregătit epoca lui Decebal, regele erou al dacilor, care a avut de înfruntat una dintre cele mai mari forțe ale antichității — Imperiul Roman. Între timp, încă din vremea lui Burebista, n-au avut loc numai confruntări între daco-geți și romani, ci și schimburi de valori materiale și spirituale, împletiri ale civilizațiilor, ceea ce va înlesni ulterior procesele unificatoare pe plan etnic, al culturii materiale și spirituale.

După cucerirea unei părți a Daciei de către romani, în urma războaielor din 101—102 și 105—106 e.n. — cucerire care, ca orice cucerire a avut și urmări negative —, viața acestor ținuturi a cunoscut un nou stadiu de progres, pe baza împletirii celor două civilizații și culturi — dacă și romană. Subliniind acest fenomen, președintele Republicii Socialiste România,

[2] Nicolae Iorga, *Originea, firea și destinul neamului românesc*, în *Enciclopedia României*, vol. I, 1938, p. 4.

[3] *Izvoare privind istoria României*, vol. I, București, 1964, p. 49.

tovarăşul Nicolae Ceauşescu sublinia că „în luptele grele şi în convieţuirea comună, timp de secole, a dacilor şi a romanilor s-a plămădit un popor nou, care a păstrat şi dezvoltat însuşirile şi virtuţile cele mai bune ale înaintaşilor săi“ [4]. Permanenţa elementului autohton a fost o condiţie esenţială a proceselor de etnogeneză ce vor avea loc în spaţiul dacic.

Retragerea administraţiei şi armatei romane din Dacia din ordinul împăratului Aurelian, în anii 271—275, în sudul Dunării, n-a însemnat o abandonare totală a Daciei. Puternice capete de pod au legat în continuare imperiul cu regiunea nord-dunăreană a fostei provincii, iar legăturile provinciei Dacia cu romanitatea au continuat. „Păstrînd de la daci — arăta tovarăşul Nicolae Ceauşescu — setea nestinsă de libertate, voinţa de a nu-şi pleca fruntea sub jugul străin, hotărîrea de a rămîne mereu el însuşi, unic stăpîn pe viaţa şi soarta sa şi continuînd spiritul raţional, judecata şi pasiunea creatoare a romanilor, poporul român, nou apărut în lume, avea să împlinească, într-o existenţă de aproape două milenii, un eroic, zbuciumat şi măreţ destin istoric . . .“ [5].

Noul popor român locuind statornic în acelaşi spaţiu carpato-danubiano-pontic pe care au locuit dintotdeauna strămoşii săi geto-daci, avînd deci milenare rădăcini istorice, vorbind o limbă unică, mărturie vie a ilustrei lor origini, a ţinut piept cu tenacitate năvălirilor populaţiilor migratoare, care începînd cu secolul III e.n. au provocat mari distrugeri şi pustiiri, dar n-au putut schimba comunitatea de viaţă, limbă şi cultură a înaintaşilor noştri, cursul lor istoric spre forme superioare de organizare politică şi social-economică. Subliniind continuitatea neîntreruptă de viaţă materială şi spirituală a poporului român pe vatra strămoşească şi ripostînd încercărilor de falsificare a adevărului istoric, scriitorul Liviu Rebreanu spunea: „Ce argument de continuitate poate fi mai plauzibil decît existenţa acelui popor pe aceleaşi locuri după două mii de ani? Inexplicabilă ar fi tocmai discontinuitatea. S-au văzut popoare mutîndu-se în altă ţară, se cunosc popoare care au dispărut cu totul, dar un popor care să dispară şi să se risipească pentru a reapărea, peste multe sute de ani, exact în locurile pe care le-a părăsit, ar fi o minune ce nu se poate întîmpla decît în anumite manuale istorice cu tîlc“ [6].

În această perioadă de trecere spre feudalism, românii au cunoscut forme specifice de organizare: obşti săteşti, uniuni de obşti, romanii populare, cnezate, ducate, voievodate. Acestea s-au întins în anumite zone geografice şi economice şi au primit denumirea de „ţări“, în accepţia de stat, de organizaţii politico-administrative, conduse de duci sau voievozi. Românii au cunoscut şi ei în evul mediu, ca şi majoritatea popoarelor Europei, pluralismul statal corespunzător caracterului feudal, închis al economiei, dar, în ciuda diviziunii lor în trei ţări, tocmai datorită specificităţii şi singularităţii lor etnice în zonă, a vechimii lor, existenţa lor istorică a evidenţiat totodată necontenit puternice trăsături de unitate, ilustrate înainte de toate prin limba lipsită de dialecte.

Procesul istoric obiectiv de constituire a statului feudal centralizat, ca rezultat al dezvoltării şi unificării voievodatelor de pe întreg teritoriul

[4] Nicolae Ceauşescu, *România pe drumul construirii societăţii socialiste multilateral dezvoltate*, Bucureşti, 1982, vol. 22, p. 7.

[5] Nicolae Ceauşescu, *România pe drumul construirii societăţii socialiste multilateral dezvoltate*, Bucureşti, 1977, vol. 14, p. 319.

[6] Liviu Rebreanu, *Laudă ţăranului român, Discurs de recepţie la Academia Română*, în „Viaţa românească“, an. XXXII, nr. 7, iulie 1940, p. 5.

românesc, a fost îngreuiat atît de tendințele centrifuge interne, datorate procesului de fărîmițare feudală caracteristic întregii Europe din acea vreme, cît și de vitregiile permanentului pericol extern. Așa se face că, începînd din secolul al X-lea, după sedentarizarea lor în Cîmpia Panonică, în pofida unei puternice rezistențe a românilor, cetele regilor unguri au început să se infiltreze în Transilvania, procesul acesta de infiltrare durînd pînă spre sfîrșitul secolului al XIII-lea. Și după această dată însă românii din partea de nord-vest a țării și-au păstrat vechea organizare în „țări", rezistînd și perpetuînd cultura lor materială și spirituală. Documentele vremii, chiar și cele emise de cancelaria regatului ungar, datînd din acele timpuri, pomenesc de „terra Blacorum" (țara românilor), țările Oașului, Lăpușului, Sălajului, Țara Hațegului, Țara Făgărașului, Țara Maramureșului, Țara Bîrsei și atîtea altele.

Avînd o structură organizatorică deosebită de restul statului feudal ungar, Transilvania și-a păstrat forma autohtonă de organizare: voievodatul, comun și celorlalte țări române. În această privință, cărturarul ungur Losonczy István scria, în 1783, că „Țara Ardealului, cu care Ungaria se învecina la răsărit, se numea cîndva Dacia de mijloc"; referindu-se la venirea ungurilor în acest spațiu, el arăta că „regii unguri l-au stăpînit prin voievozi ai Ardealului" [7], iar istoricul Szilágy Sándor afirmă în mod categoric că „Transilvania și Ungaria nu s-au confundat niciodată și că ele au format întotdeauna două țări diferite" [8].

În secolele XIII—XIV, voievodatele românești de la sud și est de Carpați s-au unificat, afirmîndu-se ca state centralizate, independente și suverane sub dinastiile Basarabilor și Mușatinilor. În concordanță cu asemenea realități, Mircea cel Mare (1386—1418) se putea intitula acum 600 de ani: „Io Mircea mare voievod și domn, din mila lui dumnezeu și cu darul lui dumnezeu, stăpînind și domnind peste toată țara Ungrovlahiei și a părților de peste munți încă și către părțile tătărești și Amlașului și Făgărașului herțeg și domn al Banatului Severinului și pe amîndouă părțile pe toată Podunavia, încă și pînă la Mare cea Mare și stăpînitor al cetății Dîrstor" [9].

Începînd din această epocă istorică, o realitate definitorie a spațiului carpato-ponto-danubian a constituit-o continuitatea statelor românești, prezența lor fără întrerupere într-o zonă în care, prin desfășurările de forță, majoritatea statelor și-au întrerupt existența pentru perioade de sute de ani sau au fost definitiv desființate. Existența țărilor române ca state feudale separate n-a afectat unitatea etnică a poporului român, exprimată în unitatea de limbă și cultură, în similitudinile structurilor economice și sociale ale întregului teritoriu românesc. Între ele s-au păstrat în permanență legături politice, economice, spirituale, organizarea internă (domnia, dregătoriile, justiția, armata, alte instituții feudale) fiind în linii mari identică sau asemănătoare. De asemenea, între cele trei țări române s-a înființat o amplă și densă rețea de relații economice. „...cea dintîi unire a românilor — scria N. Iorga — a existat cînd în capul cărturarilor nu răsărise această idee, în unitatea perfectă a vieții economice, așternută pe unitatea perfectă a vieții generale și Ardealul a intrat și el în această viață prin intercirculația romênească: un singur corp, un singur sistem, am zice, vînos, prin care străbate

[7] Losonczy István, *Harmas kis tükör melly* (Tripla oglindă mică), Posonyban, 1783, p. 27.

[8] Szilágy Sándor, *Erdélyország története*, vol. I, Pesta, 1859, p. 56.

[9] *Documente privind istoria României*, veacurile XIII—XV, B, Țara Românească, Edit. Acad., 1953, p. 50.

acelaşi sînge viu“ [10]. Pe plan social-politic, românii — cei mai vechi şi cei mai numeroşi locuitori din Transilvania — au fost supuşi unei discriminări politice accentuate, timp de secole, ceea ce a făcut ca în Transilvania locul clasei lor dominante să fie luat de cea a cuceritorilor, ca românii să fie doar toleraţi pe plan politic şi confesional. Dar acest lucru n-a afectat unitatea românilor pentru care, în tot evul mediu, Carpaţii n-au fost zid despărţitor, ci punte de legătură şi adăpost. Pe tot întinsul vechii Dacii, evidenţiindu-se prin aceasta puternica lor unitate, urmaşii daco-romanilor au păstrat neîntrerupt numele generic şi străvechi pentru toţi locuitorii patriei noastre — acela de român. Istoricul francez Jules Michelet, de pildă, sublinia în acest sens că românul „păstrează neştirbit tot ceea ce i-au lăsat străbunii: portul, moravurile, limba şi mai cu seamă marele lor nume de români“ [11]. Evidenţiind continuitatea şi unitatea poporului român, cronicarul Miron Costin scria: „Numele cel mai adevărat, autentic, de la primul descălecat prin Traian este român sau romanus, care nume acest popor l-a păstrat întotdeauna între dînşii şi... acelaşi nume este dat îndeobşte şi muntenilor şi moldovenilor şi celor ce locuiesc în Ţara Transilvaniei“ [12].

Abia constituite în state feudale independente, ţările române au trebuit să facă faţă pericolului din sud, reprezentat de Imperiul otoman, care, după ce cucerise întreaga Peninsulă Balcanică şi transformase ţaratele bulgarilor şi sîrbilor în paşalîcuri, se afla, către sfîrşitul secolului al XIV-lea, în contact direct cu hotarul de sud al ţărilor române. Rezistenţa comună împotriva pericolului otoman, victoriile repurtate în timpul domniei lui Mircea cel Mare, Iancu de Hunedoara (1441—1446), Vlad Ţepeş (1456—1462), Ştefan cel Mare (1457—1504) şi a altor domnitori au permis ţărilor române să încheie înţelegeri şi tratate cu Poarta otomană, înţelegeri prin care se recunoştea puterea suverană a domnitorilor, iar în schimbul unei sume de bani pe care aceştia se angajau s-o plătească sultanului, sub formă de tribut, Poarta se obliga să le respecte deplina autonomie şi integritatea teritorială. Chiar şi mai tîrziu, la mijlocul secolului al XVI-lea, cînd asupra ţărilor române s-a accentuat presiunea politică şi economică a Porţii otomane, nu s-a putut ajunge la ocuparea şi transformarea lor în provincii otomane, administrate direct de Poartă pe baza obiceiurilor şi legilor mahomedane, ci, prin tratatele politice amintite, cunoscute sub denumirea de „Capitulaţii“ — numite în izvoarele otomane „Ahidname“ —, ţările române şi-au menţinut autonomia administrativă, conducîndu-se după legile şi obiceiurile lor, păstrîndu-se privilegiile recunoscute în aceste acte oficiale.

La mijlocul secolului al XVI-lea în urma victoriei de la Mohács din 1526, cînd Poarta otomană îşi instalează dominaţia asupra Ungariei pentru un secol şi jumătate, creîndu-se paşalîcul cu reşedinţa la Buda, Transilvania iese de sub jurisdicţia Ungariei şi stabileşte cu Poarta raporturi de vasalitate în calitate de principat autonom — suzeranitate prin genul de tratate „Ahidname“ —, avînd deci un statut juridic ca cel al celorlalte două ţări române. O astfel de situaţie a contribuit la strîngerea legăturilor între românii de pe ambele versante ale Carpaţilor, a stimulat în mod firesc intensificarea colaborării, pe multiple planuri, între Moldova, Transilvania şi Muntenia.

[10] N. Iorga, *Conferinţe şi prelegeri*, Bucureşti, 1943, vol. I, p. 53.
[11] Jules Michelet, *Principatele Dunărene*, în *Scrieri alese*, vol. II, Edit. Minerva, 1973, p. 337.
[12] Miron Costin, *Opere*, ed. P. P. Panaitescu, Bucureşti, 1958, p. 207.

Ca un simbol al aspiraţiilor sale spre unitate, al dreptului său istoric de a trăi liber şi independent în vatra strămoşească, poporul român a reuşit să înfăptuiască, sub domnia lui Mihai Vodă Viteazul, reunirea politică a tuturor fiilor săi în hotarele ce cuprindeau cea mai mare parte a teritoriului vechii Dacii. După realizarea acestui act, la 1600, Mihai Viteazul se intitula „domn al Ţării Româneşti, al Ardealului şi a toată Ţara Moldovei". Pe bună dreptate, în unirea ţărilor române, istoricul oficial al lui Gabriel Bethlen, Gaspar Bojtinus, vedea „inevitabilis fatorum lex" (împlinirea unei legi a destinului inevitabil). Contemporanii au văzut în viteazul voievod un „restitutor Daciae", deci un nou ctitor al străvechii Dacii, în formă romênească.

Unirea înfăptuită sub sceptrul politic al lui Mihai Viteazul a verificat în mod convingător forţa şi autenticitatea idealului poporului român de unitate şi libertate. Cronicarul Szamosközi, contemporan al evenimentelor, a evidenţiat spontana solidarizare a românilor transilvani cu oştile voievodului Mihai: „...neamul românilor care locuieşte în satele şi cătunele Transilvaniei, resculîndu-se pretutindeni, s-a unit cu poporul venit (din Ţara Românească — n.n.)" [13].

Deşi unirea celor trei ţări române a fost de scurtă durată, ea a rămas o prezenţă vie în cugetarea şi simţirea atît a contemporanilor, cît şi a urmaşilor. Memoria unirii înfăptuită acum aproape 400 de ani s-a transmis de la epocă la epocă, de la generaţie la generaţie. Dreptul imprescriptibil al poporului român la unire şi independenţă a reprezentat, în continuare, o dominantă a gîndirii şi acţiunilor marilor conducători de ţară şi de oşti munteni, moldoveni şi transilvăneni ce au urmat lui Mihai Viteazul. Astfel, după Mihai Viteazul, ideea reconstituirii vechii Dacii, a unităţii ţărilor române, în hotarele lor strămoşeşti, a dominat planurile politice, diplomatice şi militare ale multor domnitori şi principi, printre care Radu Mihnea, Gabriel Bethlen, Matei Basarab, Vasile Lupu, Gheorghe Rákóczy II, Mihnea III, Şerban Cantacuzino, Constantin Brîncoveanu şi alţii.

Declinul tot mai vădit al Imperiului otoman, spre sfîrşitul secolului al XVII-lea, a permis Imperiului habsburgic să înceapă ofensiva împotriva Porţii otomane, aceasta vizînd în mod implicit şi soarta ţărilor române. În 1686, în urma victoriilor obţinute asupra otomanilor, armata austriacă a pătruns în Transilvania, impunînd principelui Mihai Apaffi tratatul de la Blaj, prin care armata de ocupaţie trebuia primită în Transilvania „pentru iernat". Prin metode militare forte, în anul 1688, habsburgii au obţinut de la Dieta Transilvaniei renunţarea „de bunăvoie" la suzeranitatea Porţii şi acceptarea „protecţiei împăratului" de la Viena. Practic, Transilvania devenea o provincie a Imperiului habsburgic, „legalizată şi statornicită" politico-juridic prin Diploma leopoldină, „document" care conferea împăratului austriac şi titlul de principe al Transilvaniei. Această situaţie a fost acceptată de Poartă prin tratatul de pace de la Carlowitz (1699), în urma căruia Transilvania era trecută „oficial" sub stăpînirea Imperiului habsburgic, schimbîndu-şi astfel dominaţia otomană cu ocupaţia habsburgică. După războiul austro-turc din 1716—1718, Oltenia a fost anexată de Imperiul habsburgic pentru o perioadă de 21 de ani (1718—1739), iar Banatul va rămîne pînă în 1918.

Sentimentele de unitate ale românilor s-au accentuat în decursul şi spre sfîrşitul secolului al XVII-lea. Constantin Cantacuzino Stolnicul a evi-

[13] Cf. P. P. Panaitescu, *Mihai Viteazul*, Bucureşti, 1934, p. 171.

dențiat unitatea tuturor românilor. „Însă românii — scria el — înțeleg nu numai ceștea de aici (din Muntenia, n.n.), ci și din Ardeal, care încă mai neaoși, și moldovenii, și toții cîți și într-alt parte să află și cu această limbă... tot români îi ținem, că toți aceștea dintr-o fîntînă au izvorît și cură". Tot el a evidențiat cu pregnanță nu numai originea romană — evocată și de antecesorii săi —, ci și cea daco-romană. „Avem și acest semn — scria el — că atîta se unise acei romani de aici cu acei dachi, cît nu s-au mai despărțit apoi între dînșii nici cînd s-au rupt den Împărăția Romană și au intrat peste dînșii alte limbi, ci tot într-una s-au ținut și au rămas pînă astăzi" [14]. Dimitrie Cantemir a evidențiat și el unitatea românilor scriind *Hronicul vechimii româno-moldovlahilor*, a cărui primă parte se intitula semnificativ „Hronicon a toată Țara Românească (care apoi s-au împărțit în Moldova, Munteneasca și Ardealul)" [15].

La sfîrșitul războiului ruso-otoman din anii 1768—1774, coroana habsburgică a mobilizat armata și a sprijinit Poarta în cadrul tratativelor, pentru a nu permite țarului să obțină avantaje prea mari. Drept recompensă pentru acest ajutor, Habsburgii au cerut Porții otomane o rectificare de frontieră în sudul Galiției, sub pretext că au nevoie de o fîșie de pămînt românesc pentru a lega Galiția, pe care o ocupaseră în 1688, de Imperiul habsburgic. Prezentînd o hartă falsificată, Habsburgii reușesc să anexeze un teritoriu mult mai întins din nordul Moldovei, teritoriu cu numeroase vestigii ale istoriei românești, inclusiv vechea capitală a Moldovei feudale, Suceava. Actul de cedare semnat la Palmutca, pe Nistru, în 1775, și apoi inclus în tratatul de pace semnat mai tîrziu, la Șiștov, între Austria și Poarta otomană, călca vechile „capitulații", Imperiul otoman neavînd dreptul să cedeze nici un petic de pămînt din trupul Principatelor românești. Protestele poporului, boierilor și clerului românesc, în frunte cu domnitorul Grigore Ghica, împotriva înstrăinării teritoriului țării au rămas fără ecou. Domnul țării a fost asasinat de otomani, la Iași, în octombrie 1777. Guvernul habsburgic a denumit la început noul teritoriu „Moldova austriacă". Curînd însă, pentru a masca anexiunea, Austria denumește acest teritoriu „Bucovina", după denumirea pădurilor de fagi de la Cosmin. Pînă în 1786, Bucovina a fost menținută sub administrația militară austriacă, iar după această dată a fost alipită Galiției, ca o simplă circumscripție administrativă a acestei provincii, fiind ținută sub ocupație pînă în 1918.

În urma războiului ruso-turc din 1806—1812 încheiat cu pacea de la București, Imperiul țarist a reușit să smulgă jumătatea de est a Moldovei aflată între Prut și Nistru pe care a anexat-o la imperiu sub denumirea de Basarabia. Această provincie a rămas sub ocupație tot pînă în anul 1918.

Atunci cînd, în procesul destrămării feudalismului și în acela al dezvoltării relațiilor capitaliste, elementelor de unitate materială și spirituală, de limbă și cultură, de unitate etnică și a conștiinței de neam, aspirațiilor și idealurilor comune li s-a adăugat impulsul dinamic al progresului economic, conștiința unității de neam s-a dezvoltat în conștiință națională, iar năzuința de unitate a devenit un țel politic, țelul unirii tuturor forțelor românești într-un stat național unitar.

O deosebită semnificație în lupta pentru libertate socială și națională a poporului român a avut-o marea răscoală din anul 1784, condusă de Horea, Cloșca și Crișan. Marx scria că Horea plănuia eliberarea neamului său, el

[14] *Cronicari munteni*, ed. M. Gregorian, București, 1961, vol. I, p. 54—55.
[15] *Operele principelui Dimitrie Cantemir*, București, 1901, vol. VIII, p. 57.

devenind „simbolul renaşterii Daciei". Cuvîntul „Dacia" — căruia i se va adăuga şi cel de „România" — a devenit, dealtfel, un evident îndemn la unitate cuprins în publicaţiile istorice şi literare ale epocii.

Revoluţia din 1821, deschizînd porţile istoriei moderne a României, revendicînd „dreptatea şi slovozenia" pentru popor, a pus temeiurile programului de constituire a unui stat naţional şi modern românesc, unind revendicările de eliberare socială cu cele de eliberare naţională — şi în perspectivă de unitate statală — ale românilor. Revoluţia, cu adînc răsunet în rîndul maselor transilvane, a prilejuit lui Tudor Vladimirescu, conducătorul ei, să scrie cuvinte memorabile: „...fiind la un gînd şi într-un glas cu Moldova, să putem cîştiga deopotrivă dreptăţile acestor prinţipaturi, ajutorîndu-ne unii pe alţii" [16].

În contextul istoric întemeiat pe ascensiunea revoluţiilor burgheze din Europa, revoluţionarii români de la 1848 proclamă ideea „triumfului dreptului asupra tăriei", anunţînd „în numele revoluţiei române", dreptul de unitate şi independenţă al poporului român. În acest context a găsit un puternic ecou dezideratul exprimat de revoluţionarul democrat Nicolae Bălcescu: „Vrem să fim o naţiune, una, puternică şi liberă prin dreptul şi datoria noastră, pentru binele nostru şi al celorlalte naţii, căci voim fericirea noastră şi avem o misiune a împlini în omenire" [17].

Peste împotrivirea deschisă a unei bune părţi a marilor puteri, la 24 ianuarie 1859 a triumfat din nou voinţa de unitate a poporului nostru. „Zi de aur a veacului", cum au numit-o contemporanii, Unirea Principatelor, realizată prin aceea ce Mihail Kogălniceanu definea drept „actul energic al naţiunii", a reprezentat încununarea unui proces istoric obiectiv. Unirea Moldovei cu Muntenia şi crearea statului modern România au constituit punctul de plecare şi pîrghia de susţinere a tuturor eforturilor depuse pentru desăvîrşirea unităţii naţionale şi statale, de atracţie pentru toate provinciile româneşti ce se găseau încă sub stăpînire străină. „Cînd s-a ales Cuza domn — scria, pe bună dreptate, cărturarul transilvănean Alexandru Papiu-Ilarian — entuziasmul la românii din Transilvania era, poate, mai mare decît în Principate" [18].

Ca şi celelalte acte definitorii ale istoriei noastre naţionale, Unirea din 1859 s-a înfăptuit ca expresie a voinţei poporului român, constituind pentru popoarele din Europa, dar mai ales pentru cele din centrul şi sud-estul continentului, o ilustrare convingătoare a aplicării în viaţă a principiului dreptului de autodeterminare, a Unirii pe baze plebiscitare a două teritorii aparţinînd unuia şi aceluiaşi popor. Ulterior, unificarea Italiei, Germaniei şi altor state s-a realizat prin forţă, pe calea armelor, românii au oferit însă soluţia plebiscitului, a căii paşnice, aceeaşi soluţie pe care o vor folosi şi în memorabilul an 1918, cînd s-a încheiat procesul de făurire a statului naţional român. În esenţă, era soluţia voinţei naţionale, căreia geniul politic al poporului român i-a găsit drum de aplicare pe calea paşnică, prin utilizarea tuturor posibilităţilor contextului istorico-diplomatic. Tocmai aceasta explică de ce teritoriul României a devenit, în timpul domniei lui Cuza şi după aceea, loc de pregătire şi pornire a marilor acţiuni şi mişcări de deşteptare naţională pentru

[16] *Documente privind istoria României. Răscoala din 1821*, vol. II, Bucureşti, Edit. Acad., 1959, p. 33.

[17] N. Bălcescu, *op. cit.*, p. 126.

[18] *Gîndirea social-politică despre Unire (1859)*, Bucureşti, 1966, p. 274—275.

popoarele din sud-estul Europei, de ce România a devenit sprijinitor activ al luptei pentru formarea statelor unitare naționale și independente în sud-estul Europei.

Unirea din 1859 și cucerirea independenței de stat în 1877 au deschis o etapă nouă în mișcarea politică și națională a românilor, în viața economică, socială și culturală a țării. Ideea libertății naționale a cuprins gîndurile și voința unor largi pături sociale, ale forțelor politice burgheze înaintate, ale socialiștilor și asociațiilor culturale, înscriindu-se ca un obiectiv central al activității acestora. Lupta românilor din teritoriile aflate sub dominație străină, pentru drepturi politice, economice și culturale, găsește un răsunet tot mai puternic în întreaga țară, mai ales după instaurarea dualismului austro-ungar, în 1867, și a măsurilor de deznaționalizare forțată a românilor din Transilvania.

După cucerirea independenței, România devine tot mai mult centrul luptei de eliberare națională a românilor din toate provinciile aflate încă sub stăpînire străină (Transilvania, Banatul, Bucovina, Basarabia).

La sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea are loc o înăsprire accentuată a asupririi naționale a românilor din provinciile aflate sub dominație străină, ceea ce a dus și la intensificarea simțitoare a luptei de eliberare națională.

Societățile culturale de pe întreg cuprinsul pămîntului românesc, marile personalități ale științei și culturii românești — în frunte cu Nicolae Iorga, Octavian Goga, V. A. Urechia, V. Lucaciu, A. D. Xenopol — se afirmă în primele rînduri ale luptei pentru unitatea națională.

La începutul secolului al XX-lea, dezvoltarea social-economică și politică a ridicat în fața națiunii române necesitatea inexorabilă a desăvîrșirii unității statale, a eliberării tuturor provinciilor românești aflate sub stăpînire străină și a unirii lor cu Țara. România a participat — în 1916—1918 — la primul război mondial pentru cauza sa dreaptă — reunirea într-un stat puternic și independent a tuturor românilor. În luptele pentru apărarea pămîntului patriei împotriva ocupanților militariști germani, în timpul primului război mondial, pentru salvgardarea unității și integrității teritoriale, armata română, masele populare din întreaga țară au înscris la Mărăști, Mărășești, Oituz și în multe alte locuri pagini nepieritoare de eroism și abnegație, de spirit de jertfă și patriotism fierbinte, imprimînd luptei sale un caracter popular și național.

Prăbușirea țarismului, victoria revoluției socialiste din Rusia au răsunat ca un îndemn înflăcărat la lupta pentru realizarea aspirațiilor de libertate și autodeterminare ale tuturor popoarelor lumii. În mișcarea popoarelor pentru autodeterminare națională și înlăturarea dominației străine s-a încadrat organic și lupta poporului român. Ea a avut un caracter larg, burghezo-democratic, antrenînd clasa muncitoare, țărănimea, intelectualitatea, celelalte forțe sociale și politice.

În cadrul luptei pentru unire a activat și o puternică mișcare a românilor din străinătate, formată din prizonieri de război, personalități politice și culturale, mii de voluntari, care s-au organizat în comitete naționale, în unități militare, au publicat numeroase reviste, gazete, broșuri, au mobilizat opinia publică internațională și cercurile politice influente ale vremii în sprijinul cauzei naționale românești (în Rusia, Franța, Italia, Anglia, S.U.A., Suedia ș.a.). Printre fruntașii acestor acțiuni: Octavian Goga, Vasile Lucaciu, Traian Vuia, Take Ionescu, Vasile Stoica, dr. I. Cantacuzino etc.

În provinciile româneşti din Austro-Ungaria, vestea victoriei revoluţiei din Rusia a trezit speranţe şi a impulsionat lupta pentru eliberarea naţională. Pornind de la cele de mai sus şi în contextul istoric dat, la 27 martie 1918 Basarabia s-a unit, prin voinţa poporului, cu România. Marile manifestaţii şi demonstraţii populare desfăşurate în tot cursul anului 1918, acţiunile iniţiate de asociaţiile şi societăţile culturale româneşti pentru afirmarea ideilor unităţii naţionale exprimau actul de voinţă al întregii naţiuni române.

La 18 octombrie 1918, în chiar incinta parlamentului ungar — simbol al oprimării naţionale — se rostea istorica declaraţie de independenţă a naţiunii române din Ungaria, primul pas hotărîtor către înfăptuirea Unirii: „Pe temeiul dreptului firesc că fiecare naţiune poate dispune, hotărî singură şi liber de soarta sa, naţiunea română din Transilvania doreşte să facă acum uz de acest drept, ca liberă de orice înrîuriri străine să hotărască singură aşezarea ei printre naţiunile libere".

Către sfîrşitul anului 1918, încheierea procesului de formare a statului naţional unitar a intrat într-o etapă de rapidă desfăşurare. Destrămarea monarhiei austro-ungare a accelerat lupta pentru unirea Bucovinei cu România. La 15/28 noiembrie Congresul reprezentanţilor populaţiei din Bucovina, prin hotărîrea unanimă, a decis „Unirea necondiţionată şi pentru vecie a Bucovinei în vechile ei hotare cu România". Actul unirii Bucovinei cu România a fost salutat cu entuziasm de poporul român de pe întreg teritoriul ţării prin numeroase manifestaţii, telegrame, scrisori, presă şi a avut un larg ecou internaţional. Astfel, ţinuturile Ţării de Sus, care păstrau osemintele lui Ştefan cel Mare şi ale altor voievozi români, locuite dintotdeauna de români şi alături de care, în timpul stăpînirii străine, se aşezaseră şi alte naţionalităţi, ca ruteni, polonezi, germani, îşi ocupau acum, după 144 de ani de dominaţie străină, locul de drept în cadrul statului naţional român.

Într-un strîns paralelism se desfăşoară şi evenimentele din Transilvania. Prin izbucnirea revoluţiei burghezo-democratice la 18/31 octombrie 1918 s-a constituit Consiliul Naţional Român, „ca unicul for care reprezenta voinţa poporului român", format din şase social-democraţi şi şase reprezentanţi ai Partidului Naţional Român. Pe întreg teritoriul Transilvaniei s-au format consilii judeţene, locale şi gărzi naţionale, ca organe ale unei largi mişcări revoluţionare burghezo-democratice, care activau sub conducerea Consiliului Naţional Român Central. În manifestul lansat la 7/20 noiembrie 1918, pentru pregătirea marii adunări de la Alba Iulia, se arăta: „Mersul irezistibil al civilizaţiei omeneşti a scos şi neamul nostru românesc din întunericul robiei la lumina conştiinţei de sine... Vrem să trăim alături de celelalte naţiuni ale lumii, liberi şi independenţi" [19].

La 1 decembrie 1918 s-au strîns la Alba Iulia, pe cîmpul lui Horea, peste 100 000 de oameni, ţărani, muncitori, intelectuali, meseriaşi, veniţi să consfinţească actul legic, obiectiv şi progresist, de încheiere a procesului de formare a statului naţional unitar român.

Hotărîrea istorică a Unirii a fost luată într-o atmosferă de puternic entuziasm — de către Marea Adunare Naţională ca organ politic reprezentativ al întregii naţiuni române din Transilvania, formată din 1 228 de deputaţi aleşi prin vot universal de către cercurile electorale sau desemnaţi de toate instituţiile româneşti din Transilvania. Adunarea populară a celor peste 100 000 de români veniţi din toate părţile a primit hotărîrea Unirii cu însufleţire de nedescris, ca şi adunările locale, ale celor rămaşi acasă.

[19] „Românul", an. VII, nr. 11 din 8—21 noiembrie 1918.

Alături de cunoscuţi oameni politici şi fruntaşi ai mişcării naţionale au participat şi 150 de delegaţi ai social-democraţiei române, reprezentînd aproape 70 000 de muncitori organizaţi [20]. „Au rămas întipărite cu litere de aur în marea carte a istoriei patriei — subliniază tovarăşul Nicolae Ceauşescu — aceste cuvinte ale Rezoluţiei de la Alba Iulia: « *Adunarea naţională a tuturor românilor din Transilvania şi Banat..., adunaţi prin reprezentanţii lor îndreptăţiţi la Alba Iulia în ziua de 1 Decembrie 1918, decretează unirea acelor români şi a tuturor teritoriilor locuite de dînşii cu România* »" [21].

Înfăptuirea unităţii statului român a realizat cadrul naţional şi social-economic pentru dezvoltarea României moderne, a avut o înrîurire pozitivă asupra întregii evoluţii economice, politice şi sociale a ţării. S-au creat condiţii pentru dezvoltarea forţelor progresiste ale societăţii, ale clasei muncitoare, ale partidului său politic.

Istoricul act al Unirii Transilvaniei cu România a găsit sprijin şi în rîndul unor reprezentanţi progresişti ai poporului maghiar, ca şi ai oamenilor muncii aparţinînd naţionalităţilor conlocuitoare din Transilvania, interesaţi în lichidarea opresiunii naţionale şi sociale. Astfel, în manifestul din 3 noiembrie 1918, semnat de reprezentanţi de seamă ai vieţii culturale şi obşteşti ungare, printre care Ady Endre, Bartók Béla, Kodaly Zoltan, Varga Jenö, se spunea: „Faţă de naţiunile surori nu avem nici o pretenţie. Şi noi ne considerăm o naţiune reînnoită, o forţă acum eliberată pe ruinele monarhiei. Ne trezim uşuraţi la conştiinţa faptului că nu mai sîntem forţaţi să fim stîlpii asupririi. Să trăim unul lîngă altul în pace, ca naţiuni libere între naţiuni libere" [22]. La rîndul său, prefectul maghiar al comitatului Arad, doctor Varjassy Lajos, afirma: „Eu găsesc cît se poate de natural ca un popor plin de demnitate să nu mai vrea să tolereze robia — cum nici noi (ungurii — n.n.) nu am tolerat-o faţă de Austria" [23].

În ianuarie 1919, printr-un manifest, s-a adus la cunoştinţa publică hotărîrea populaţiei săseşti de unire cu România, trimiţîndu-se poporului român „salutul frăţesc, cu urările cordiale de îndeplinire a idealurilor sale naţionale". Aceeaşi atitudine au adoptat şi şvabii din Banat, care, întruniţi în Congresul de la Timişoara, ale cărui lucrări s-au desfăşurat în august 1919, şi-au exprimat dorinţa unirii lor cu România, considerînd că „hotărîrea de la Alba Iulia este o chezăşie pentru dezvoltarea etnică şi culturală" [24]. Tot în ianuarie 1919, populaţia evreiască din Transilvania a aderat şi ea la hotărîrea de unire a Transilvaniei cu România şi făurirea statului naţional unitar român.

Conferinţa de pace de la Paris (1919—1920) de după primul război mondial nu a trebuit decît să ţină cont de voinţa unanim exprimată a poporului român şi să consfinţească o situaţie deja existentă, dîndu-i o consacrare juridică internaţională [25].

În perspectiva istoriei, marile înfăptuiri ale poporului român din 1918 sînt expresia luptei şi sacrificiilor naţiunii române, a aspiraţiilor de veacuri ale unui popor hotărît să trăiască unit, liber şi independent în vatra strămoşească. Relevînd împrejurările istorice ale desăvîrşirii acestui proces,

[20] Tiron Albani, *Douăzeci de ani de la Unire*, vol. I, Oradea, 1938, p. 225—228.
[21] Nicolae Ceauşescu, *România pe drumul construirii societăţii socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 17, Edit. politică, Bucureşti, 1979, p. 275.
[22] „Adevărul" din 28 octombrie/10 noiembrie 1918.
[23] „Arady Közlöny" din 21 noiembrie 1918.
[24] „Revista Institutului social Banat-Crişana", an. XXI, 1943, p. 420.
[25] M. Muşat, I. Ardeleanu, *op. cit.*, p. 641.

tovarăşul Nicolae Ceauşescu arăta: „Alcătuirea statului românesc național unitar nu este deci un dar, rezultatul unor conferințe internaționale, ci rodul luptei neobosite duse de cele mai înaintate forțe ale societății, de masele largi populare pentru unire, produsul legic al dezvoltării istorice sociale și naționale, a poporului român“ [26].

Marea Unire din 1918 a ridicat pe o treaptă superioară comunitatea de viață economică şi spirituală statornicită de-a lungul veacurilor între toate teritoriile româneşti, a realizat cadrul național și statal pentru dezvoltarea mai rapidă a forțelor de producție, a marcat înmănuncherea în granițele aceluiași stat a energiilor şi capacităților creatoare ale întregului popor, a unit la scară națională forțele politice, patriotice, revoluționare. România reîntregită în hotarele sale istorice avea o suprafață de 295 049 km² (față de 137 000 km² înainte de 1918) și o populație de 18 057 028 locuitori în 1930 (față de aproximativ 7 250 000 locuitori în 1916). Reunind în vatra strămoșească și provinciile românești aflate sub stăpînire străină, România a continuat să rămînă un stat național unitar, românii constituind covîrşitoarea majoritate a populației țării. Astfel, conform recensămîntului din 1930, din totalul populației țării 71,9% erau români, 7,9% maghiari, 4,4% germani, 4% evrei, 3,2% ruteni și ucraineni, 2,3% ruși, 2% bulgari, 1,5% țigani, 1% turci și tătari, 0,8% găgăuzi, 0,3% cehi și slovaci, 0,3% polonezi, 0,1% greci, sub 0,1% albanezi, armeni etc.[27].

Întărirea potențialului uman şi economic al țării a creat condițiile necesare fructificării la scară națională a bogățiilor solului şi subsolului, a accentuat rolul industriei în ansamblul economiei naționale. Legăturile economice tradiționale au căpătat acum un nou cadru geografic-statal, ceea ce a asigurat pieței naționale un caracter pe deplin unitar. Acest fapt a determinat o restructurare cantitativă și calitativă, o întregire a sistemului industriei şi agriculturii, a sistemului de transport şi de comunicații, a mărit masa mijloacelor de producție din fiecare ramură, a completat structura internă a unora, ca și a organismului economiei capitaliste în general. Provinciile româneşti reunite cu țara prin actele plebiscitare larg democratice s-au încadrat treptat în economia națională, unde le era locul legitim, firesc. Ţinute în trecut în situația de anexe furnizoare de materii prime şi piață de desfacere pentru produsele industriale din regiunile dezvoltate ale marilor imperii vecine, ele cunosc acum, datorită efortului economic al statului român, un proces ascendent de dezvoltare. Aşa, de exemplu, din numărul societăților anonime industriale care se aflau pe teritoriul provinciei istorice românești Transilvania în 1939, aproape trei sferturi au luat naștere după Marea Unire din 1918. Sub acest aspect, efortul statului român reîntregit este cu atît mai concludent dacă se ia în calcul faptul că în primii ani postbelici economia românească, ca și a celorlalte state din centrul și sud-estul Europei, a fost confruntată cu probleme economice deosebit de grave. Marile distrugeri provocate de război și de jaful ocupanților străini au făcut ca în 1919 întreaga producție a României să nu depășească circa 20—25% din nivelul antebelic, ceea ce înseamnă o involuție de circa un deceniu şi jumătate. De altfel, pagubele provocate României de ocupanții străini în primul război mondial, estimate şi confruntate de Conferința de pace de la Paris, se ridică la fabuloasa sumă de 72 mi-

[26] Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 13, Edit. politică, București, 1977, p. 42.

[27] *Anuarul statistic al României pe anii 1938 și 1940*, p. 480; dr. S. Samuilă, D. C. Georgescu, *Populația României*, Bucureşti, 1937, p. 50—51.

liarde lei aur, fără a mai socoti pierderea tezaurului național, ca și cei peste 800 000 morți, răniți și dispăruți [28].

Ca urmare a eforturilor și sacrificiilor făcute de poporul român, a capacității sale de a pune în valoare bogățiile de care dispunea acum țara, refacerea economică s-a încheiat în linii mari în anul 1923, după care a urmat o dezvoltare accentuată a forțelor de producție. Așa se face că în 1929 producția industrială era de 2,3 ori mai mare decît în 1913, un ritm mai accentuat de dezvoltare cunoscînd industria grea, textilă, extractivă și de prelucrare a lemnului.

Cît privește agricultura, această ramură a fost puternic influențată de reforma agrară, legiferată în perioada 1918—1921, cea mai profundă reformă înfăptuită în centrul și sud-estul Europei după primul război mondial. Reforma a dus la lichidarea proprietății latifundiare și la diminuarea considerabilă a marii proprietăți. Astfel, din cele 9 242 930 ha, cît reprezenta suprafața moșiilor de peste 100 ha în 1919, au fost expropriate 6 313 480 ha, adică peste 66%. Fără capital și inventar agricol corespunzător, fără suficiente cunoștințe agrozootehnice, fără sprijinul statului, cu o lege a moștenirii care a divizat continuu pămîntul abia căpătat, loviți la numai cîțiva ani după reformă de marea criză economică, țăranii proprietari s-au văzut în cele din urmă sărăciți în anii crizei economice.

Cu toate limitele sale, cauzate de clauza răscumpărării pămîntului și a modului de aplicare, reforma agrară a exercitat o influență pozitivă asupra vieții economice, sociale și politice a României, a accelerat procesul de dezvoltare capitalistă a țării, a contribuit la îmbunătățirea situației materiale a țărănimii, a dat o lovitură puternică moșierimii — clasa care devenise o frînă în dezvoltarea societății românești. Totodată, prin reforma agrară s-a realizat unul dintre punctele fundamentale cuprinse în rezoluțiile de Unire, s-a înfăptuit un anumit echilibru în distribuția proprietății agrare pe întreg teritoriul României și implicit o sudură a statului național român. În 1929 producția agricolă era cu 140% mai mare decît în 1922.

Din punctul de vedere al structurii profesionale,unirea noilor provincii nu a modificat în chip substanțial structura populației. În 1930 populația rurală reprezenta 78,9%, cea urbană 20,1% din totalul populației; România avea un oraș cu peste jumătate de milion de locuitori (Bucureștiul, 631 288), patru cu peste o sută de mii (Chișinău, Cernăuți, Iași, Galați), nouă cu peste cincizeci de mii; statistica pe profesiuni (1930) arată că 72,3% din cetățenii României lucrau în mediul rural, 9,4% prin practicarea unei activități industriale, 4,8% ca funcționari publici, 4,2% lucrînd în comerț și credit, 2,8% în transporturi și comunicații.

Reformele din anii 1918—1923 au schimbat în chip radical vechile structuri sociale și politice, dînd naștere, din punct de vedere instituțional, unei Românii deosebite de cea veche. Dar România nu a însemnat doar provincii reunificate; a însemnat și un nou sistem social și un nou sistem politic; a însemnat trecerea de la liberalismul nedemocratic la democrația liberală; și din acest punct de vedere, intern, România a fost opera și contribuția luptei forțelor democratice și patriotice, a personalităților politice care au impus reforme radicale de natură a moderniza din temelii structurile economice, sociale și politice ale noului stat.

[28] Arhiva generală a Ministerului de Finanțe, fond. Datoria publică, dos. 20/1920, p. 65—66.

După Marea Unire din 1918 în dispozitivul forțelor sociale s-au produs importante modificări, generate de actul făuririi statului național unitar, precum şi de mutaţiile survenite în baza economică.

Dezvoltarea industriei a dus la creşterea numerică a clasei muncitoare, la întărirea rolului său în viaţa social-politică a României. O caracteristică importantă a constituit-o concentrarea muncitorilor în întreprinderi mari din centre şi regiuni cum sînt: Bucureşti, Valea Prahovei, Valea Jiului, Reşiţa, Cluj, Braşov ş.a., ceea ce a creat condiţii favorabile organizării şi luptei împotriva rînduielilor existente. Prin acţiunile sale revoluţionare, prin programul său de luptă, clasa muncitoare s-a afirmat ca purtătoarea idealurilor de dreptate socială, democraţie şi progres ale întregului popor.

În timp ce clasele dominante considerau că Unirea le deschisese noi posibilităţi de consolidare a privilegiilor lor, de exploatare a oamenilor muncii, forţele înaintate — în frunte cu clasa muncitoare — se pronunţau pentru primenirea din temelii a societăţii româneşti, pentru rezolvarea problemelor economice şi sociale în folosul maselor populare, pentru accelerarea procesului de democratizare a României. Sintetizînd această concepţie revoluţionară, Partidul Socialist din România lansa, în februarie 1919, deviza: „România nouă de astăzi trebuie să devină România socialistă de mîine".

Făurirea statului naţional unitar român a adus profunde mutaţii în viaţa politică a ţării. La sfîrşitul primului război mondial a fost înfăptuită reforma electorală, deziderat pentru realizarea căruia au luptat, decenii în şir, forţele cele mai înaintate ale societăţii româneşti. Au fost lărgite considerabil drepturile politice ale maselor, s-a produs o democratizare, în sens burghez, a vieţii politice din România. Dacă înainte de 1918 numărul cetăţenilor cu drept de vot se cifra la cîteva sute de mii, după reforma electorală numărul acestora a crescut la circa 4 milioane.

În condiţiile efervescenţei politice generate de Marea Unire, precum şi de înfăptuirea reformei agrare şi a celei electorale, de avîntul revoluţionar al maselor, s-au produs mutaţii în structura partidelor politice din România.

Partidele conservatoare — exponente ale moşierimii — au intrat într-un proces rapid de descompunere. Nici adoptarea unor noi programe, nici schimbarea titulaturii nu le-au putut menţine la suprafaţa vieţii politice româneşti.

Partidul Naţional-Liberal a fost principalul beneficiar al accelerării procesului de dezvoltare capitalistă a României. Dispunînd de o bază economică, de cadre cu o solidă pregătire politică, exercitînd o influenţă covîrşitoare asupra monarhiei, dovedind o reală capacitate de adaptare la noile realităţi, Partidul Naţional-Liberal a dominat cu autoritate scena politică a României.

Acordarea votului universal, avîntul revoluţionar al maselor după primul război mondial, dorinţa lor de legiferare a unor reforme democratice, precum şi contradicţiile din sînul claselor dominante au contribuit la naşterea de noi partide şi grupări politice.

O altă caracteristică a vieţii politice interbelice a constituit-o contopirea partidelor care au condus lupta de unire a provinciilor cu patria mamă cu partide din vechiul regat, fapt ce a contribuit la cimentarea statului naţional român. Acest proces s-a încheiat în octombrie 1926, cînd Partidul Naţional Român din Transilvania a fuzionat cu Partidul Ţărănesc din vechiul Regat, luînd astfel fiinţă Partidul Naţional-Ţărănesc, care va

juca un rol important, alături de Partidul Liberal, pe scena vieţii politice româneşti.

Beneficiind de drepturi egale cu cele ale românilor, naţionalităţile conlocuitoare şi-au creat organizaţii politice proprii. În ianuarie 1921 s-a constituit Uniunea Maghiară, apoi au luat fiinţă şi alte organizaţii ale burgheziei şi moşierimii maghiare, care în decembrie 1922 au pus bazele Partidului Maghiar din România. În noiembrie 1919 s-a întemeiat Partidul German din România. De asemenea, şi-a continuat activitatea Uniunea Evreilor Pămînteni (creată în 1909) şi transformată în Partidul Evreiesc.

În afara P.N.L. şi P.N.Ţ., în deceniile III—IV s-au mai perindat la cîrma ţării, pentru scurt timp, alte cîteva grupări politice eterogene, cum au fost Partidul Poporului, Partidul Naţionalist Democrat al profesorului N. Iorga, Partidul Naţional-Creştin al lui Goga-Cuza; în acelaşi timp, pe scena politică a ţării şi-au făcut apariţia şi unele grupări de extremă dreaptă care nu au ajuns niciodată să guverneze, dar care au jucat un rol politic mai ales după 1933.

În sistemul partidelor politice naţionale din România acestor ani, un rol important l-a avut partidul politic al clasei muncitoare, făurit în mai 1921, al cărui obiectiv strategic era înlăturarea orînduirii existente şi făurirea societăţii socialiste pe pămîntul României. De asemenea, au luat fiinţă Partidul Social-Democrat şi alte grupări socialiste. Societatea românească prezenta tabloul unei naţiuni tinere şi viguroase, intrată istoriceşte pe făgaşul firesc al unităţii ei etnice şi politico-administrative, prielnic descătuşării energiilor creatoare, atît pe planul construcţiei economice, cît şi pe plan revoluţionar. Definitorie pentru societatea românească în această perioadă a fost puternica aspiraţie a maselor largi populare spre libertate şi democraţie, dorinţa lor de a înscrie ţara pe coordonatele progresului şi civilizaţiei. Frontul larg al celor antrenaţi în efortul menit să asigure ascensiunea societăţii româneşti pe drumul democraţiei şi progresului a cuprins pe toţi cetăţenii României. Structura de clasă, sistemul partidelor politice, al guvernării şi vieţii parlamentare exprimate în modul de organizare a justiţiei, învăţămîntului, culturii au imprimat regimului social-politic al României trăsăturile unui regim politic burghezo-democratic.

Pe plan extern, România a militat pentru păstrarea statu-quo-ului statuat prin sistemul tratatelor de pace de la Paris şi cele adiacente, din anii 1919 şi 1920, menţinerea unui climat de pace generală şi indivizibilă, crearea unor zone regionale de securitate şi bune relaţii de vecinătate şi realizarea unor tratate sau convenţii mutuale; a luptat împotriva politicii revizioniste şi revanşarde, favorizată de instaurarea unor regimuri fasciste şi dictatoriale în unele ţări ale Europei. După cum se ştie, încă de la sfîrşitul celui de-al doilea deceniu şi începutul deceniului al treilea al secolului nostru, forţele cele mai reacţionare din unele state au trecut la lichidarea libertăţilor democratice şi la instaurarea regimurilor fasciste şi dictatoriale: Ungaria (1920), Italia (1922), Bulgaria (1923), Portugalia şi Polonia (1926). Urmează într-o succesiune rapidă, Germania (1933), Austria (1934), Grecia (1936) şi Spania (1939).

În consecinţă, ceea ce caracterizează politica externă a României în această perioadă a fost cuprinderea tuturor acţiunilor sale într-un sistem ale cărui articulaţii să garanteze lupta împotriva fascismului şi revizionismului, păstrarea unui climat de pace, securitate şi bună înţelegere între toate naţiunile lumii. Liga Naţiunilor a constituit pentru România interbelică tribuna internaţională de la care şi-a putut face cunoscute opiniile

şi aspiraţiile poporului român. Cu toate acestea, realizarea şi organizarea păcii în urma primului război mondial s-au lovit de numeroase obstacole şi dificultăţi, precaritatea şi nesiguranţa ei caracterizînd lumea internaţională a deceniilor trei şi patru ale secolului nostru. Îndelungatele discuţii de la Conferinţa păcii, ca şi multitudinea întrunirilor care au urmat pentru a „reface" Europa din punct de vedere economic şi a netezi calea spre o conciliere între învinşi şi învingători s-au soldat, cel mai adesea, cu însemnate concesii făcute Germaniei şi celorlalte state revizioniste, ca şi cu eludarea făţişă a principalelor hotărîri ale tratatelor de pace. Divergenţele dintre ţări care au răbufnit cu putere şi care au dus la tendinţe centrifuge, deosebirile de opinii, interesele naţionale şi particulare diverse, patimile puse în slujba unor principii nejuste, tendinţa de imixtiune a marilor state în afacerile interne ale ţărilor mici şi mijlocii şi puternica rezistenţă a acestora din urmă, păstrarea inegalităţii juridice între statele cu interese generale şi cele cu interese „limitate" sau între ţările care aveau graniţe garantate şi altele rămase fără această garanţie sînt doar cîteva laturi definitorii ale climatului diplomatic din primele decenii postbelice în care politica externă a României a trebuit să acţioneze.

Politica promovată de România în aceşti ani a fost dominată de lupta pentru apărarea sistemului tratatelor de pace de după primul război mondial, a integrităţii teritoriale a ţării împotriva politicii revanşarde şi revizioniste, promovate de cercurile guvernamentale din Ungaria, Italia, Bulgaria şi îndeosebi din Germania şi din alte state [29]. Cercurile conducătoare ale Ungariei, mai ales după instaurarea dictaturii fascisto-horthyste în 1920, au întreprins o intensă activitate de contestare a valabilităţii prevederilor tratatelor de pace. În Ungaria a fost organizată o intensă propagandă revizionistă pentru cotropirea teritoriilor locuite de români, slovaci, sîrbi şi ucraineni, concomitent cu organizarea unei vaste reţele de organizaţii şi formaţiuni cu caracter paramilitar, terorist, revanşard.

Contestînd legitimitatea tratatelor de pace încheiate după primul război mondial şi dreptul sacru al popoarelor asupra teritoriilor pe care s-au plămădit şi au creat o străveche civilizaţie, statele revizioniste şi fasciste au practicat o politică de dictat imperialist, de amestec brutal în treburile interne ale altor state, de aţîţare a minorităţilor la acţiuni vizînd destrămarea unităţii statelor în graniţele cărora se aflau.

Primii ani ai celui de-al patrulea deceniu al veacului nostru au înregistrat fenomene care aveau să provoace grave perturbări în viaţa politică mondială şi mai cu seamă în cea europeană. După instaurarea dictaturii hitleriste în Germania, în ianuarie 1933, pericolul fascist şi revizionist a căpătat noi dimensiuni, ameninţînd nu numai cuceririle democratice obţinute de numeroase popoare, ci, îndeosebi şi în primul rînd, existenţa sau integritatea teritorială a multor state şi popoare, pacea şi securitatea mondială. Vechile tendinţe revanşarde, revizioniste ale burgheziei monopoliste germane au fost transformate în ţeluri politice primordiale ale celui de-al treilea Reich. În Europa centrală, de est şi sud-est, acest pericol era amplificat de faptul că în cadrul planurilor generale de dominaţie a Europei, Germania nazistă elaborase aşa-numita strategie a „spaţiului dunărean", care viza includerea ţărilor din această zonă (Austria, Bulgaria, Iugoslavia, România şi Ungaria) în mecanismul economic german.

[29] Vezi Eliza Campus, *Din politica externă a României, 1913—1947*, Bucureşti, Edit. politică, 1980.

În fața pericolului revizionist și fascist, în anii 1934—1939, importante cercuri ale vieții politice și cultural-științifice românești, guvernele care s-au succedat la cîrma țării, forțele democratice și antifasciste în rîndurile cărora s-au regăsit reprezentanții tuturor claselor și categoriilor sociale, partide și grupări politice democratice, antifasciste — de la comuniști și social-democrați la național-țărăniști și național-liberali —, români, maghiari, germani, evrei și de alte naționalități au întreprins numeroase acțiuni, atît în țară, cît și pe plan internațional, menite a uni toate forțele naționale interesate în apărarea statu-quo-ului teritorial postbelic, pentru apărarea păcii și securității internaționale, a independenței, suveranității și integrității teritoriale a țării noastre.

Începînd cu anul 1938, situația internațională a României a devenit tot mai complexă; aceasta se datora, în primul rînd, extinderii agresiunii statelor fasciste spre sud-estul european.

După anexarea Austriei de către cel de-al treilea Reich, în martie 1938, Nicolae Iorga atrăgea atenția asupra consecințelor grave ale Anschluss-ului pentru România. În mai 1938, marele savant și patriot clarvăzător publica articolul *Noua poartă către Orient a Austriei*, în care arăta: „Austria este un punct de plecare. Este [...] poarta spre Răsărit [...] Eu îmi fac datoria cunoscătorului de trecut încă o dată: Ferește-te, popor al meu, căci mari primejdii ți se pregătesc". În broșura *După Austria, Cehoslovacia*, publicată în 1938, Partidul Comunist Român avertiza asupra faptului că „nu numai la hotarele Cehoslovaciei se adună norii negri ai războiului. Soarta României și a tuturor țărilor de pe Valea Dunării este strîns legată de soarta Cehoslovaciei". Comuniștii români atrăgeau atenția asupra faptului că pasul agresiv întreprins de Germania împotriva Cehoslovaciei punea în primejdie pacea generală a Europei, soarta tuturor statelor europene, atît din răsăritul, cît și din centrul și vestul continentului, că „o victorie hitleristă asupra acestor țări (din bazinul dunărean — n.n.) va apropia ceasul primejdiei în răsărit, de Polonia, iar în apus, de Franța" [30].

Încălcînd dreptul poporului cehoslovac la independență și suveranitate națională, integritate teritorială și existență statală, la 29 septembrie 1938, șefii guvernelor Germaniei naziste, Italiei fasciste, Angliei și Franței semnează cunoscutul acord de la München prin care se lăsa mînă liberă Germaniei naziste și Ungariei horthyste să dezmembreze Cehoslovacia. Prin aceasta se inaugurează politica de cesiuni teritoriale în centrul, estul și sud-estul Europei în favoarea țărilor revizioniste, ignorîndu-se prevederile tratatelor de pace de după primul război mondial, stabilite pe principiul naționalităților și în baza hotărîrii de autodeterminare a popoarelor. În asemenea împrejurări, cercurile conducătoare horthyste au considerat că a sosit momentul propice pentru realizarea revendicărilor lor teritoriale pe seama Cehoslovaciei [31]. La 2 noiembrie 1938 s-a pronunțat primul „arbitraj" fascist de la Viena, prin care Ungaria horthystă a anexat o parte din Cehoslovacia. Acest dictat a fost întîmpinat cu dezaprobare și indignare de opinia publică românească. „Atitudinea aceasta a Ungariei — se arăta într-un document intitulat «Primejdia revizionismului și anexionismului maghiar» — nu trebuie să ne lase indiferenți. De orice sprijin s-ar bucura sau ar crede guvernul din Budapesta că s-ar putea bucura politica lui de expansiune teritorială,

[30] Arhiva I.S.I.S.P., cota Ab. XXIII-5, inv. 1007, p. 7.
[31] Vezi Arh. M. I., fond documentar, dos. 546, vol. 165, Studiul „Acțiunea teroristă ungară în Cehoslovacia — 22 noiembrie 1938", p. 3—16.

noi trebuie să fim atenţi şi gata să răspundem cu toată hotărîrea la orice acţiune prin care s-ar încerca punerea în discuţie a frontierelor noastre". În faţa primejdiei revizionismului horthyst, se arăta în documentul menţionat, „guvernul român se poate sprijini în atitudinea lui hotărîtă pe întreaga opinie publică românească, de la un capăt la altul al ţării, care nu cere decît libertatea de a-şi putea manifesta sentimentele ei naţionale şi de a putea opune acţiunii revizioniste digul de granit al voinţei ei unitare" [32].

În martie 1939, expansiunea Germaniei naziste spre centrul şi sud-estul european a fost marcată de o nouă acţiune agresivă — cotropirea şi dezmembrarea Cehoslovaciei — acţiune în care cel de-al treilea Reich a fost secondat de Ungaria horthystă. La 12 martie 1939, guvernul german a comunicat ambasadorului Ungariei la Berlin, Sztójai, că „Ungaria are un termen de 24 de ore pentru a rezolva problema rutenă [33]. La 14 martie 1939 s-a decretat mobilizarea generală în Ungaria şi, în aceeaşi zi, primele unităţi horthyste au trecut frontiera cehoslovacă la Mukácevo. În zorii zilei de 15 martie 1939, trupele germane au început agresiunea în Boemia şi Moravia, iar la 9 dimineaţa, primele unităţi motorizate naziste au intrat în oraşul Praga. În ziua de 17 martie 1939, Ungaria horthystă a terminat cotropirea întregului teritoriu al Ucrainei subcarpatice.

Stimulate de acţiunile militare horthyste împotriva Cehoslovaciei, elementele revanşarde ungare şi-au amplificat activitatea ostilă contra statului român. La 12 martie 1939, ziarul fascist din Budapesta „Nemzet Szava" publica un articol cu titlul *Vrem drum spre fraţii noştri secui*, ceea ce însemna revendicarea unei părţi însemnate din trupul Transilvaniei. Unele elemente şovine maghiare nu se mulţumeau însă numai cu atît şi nu se sfiau să-şi manifeste dorinţa de a stabili graniţa Ungariei „. . . de-a lungul arcului carpatic" [34]. La frontiera de nord-vest a României au fost concentrate trupe horthyste şi hitleriste în vederea ocupării prin forţă militară a Transilvaniei.

Guvernul român prezidat de Armand Călinescu a întreprins o seamă de acţiuni de apărare a graniţelor de vest ale ţării, precum şi pentru avertizarea opiniei publice asupra situaţiei grave în faţa căreia se găsea România ca urmare a tendinţelor expansioniste ale Germaniei naziste şi Ungariei horthyste. Obiectivul principal şi imediat al Germaniei era România. În realizarea acestui obiectiv strategic, Germania se bizuia, în afara potenţialului său militar, pe Ungaria horthystă, luînd în calcul faptul că aceasta îşi putea realiza revendicările teritoriale faţă de România numai cu sprijinul nemijlocit al celui de-al treilea Reich.

După dezlănţuirea, de către Germania hitleristă, a războiului împotriva Poloniei, la 1 septembrie 1939, şi declanşarea celui de-al doilea război mondial, guvernul horthyst şi-a intensificat acţiunile pentru pregătirea şi declanşarea, cu ajutorul Germaniei naziste, a unui atac împotriva României pentru cotropirea Transilvaniei. În acest sens, Marele Stat Major german a cerut guvernului horthyst mobilizarea a 250 000 de soldaţi la graniţa cu România [35].

Pentru a contracara acţiunile agresive horthyste, guvernul român a propus guvernului ungar, la sfîrşitul lunii august 1939, semnarea unui pact

[32] Ibidem, vol. 54, p. 39—40.
[33] C. A. Macartney, *A History of Ungary 1929—1945*, New York, 1956, p. 336.
[34] Vezi Arh. M. I., fond documentar, dos. 546, vol. 54, p. 228—235.
[35] Vezi Jan Raychman, *Politika zagraniczna Wegier W prezdzien drugiej wojni seiatowej*, în „Najnoassze dzieje Polski (materialy i studia z okrezu 1914—1939)", Panstwowe Widanietwo Naukowe, Warszawa, 1965, p. 272.

de neagresiune între cele două ţări; conducătorii horthyşti au comunicat însă că un asemenea act nu este oportun şi au cerut semnarea unui tratat de „apărare“ a minorităţii maghiare, ceea ce însemna un amestec în treburile interne ale României.

Pe măsură ce agresiunea fascistă se extindea asupra unor noi popoare, Germania hitleristă intervine din ce în ce mai activ în favoarea pretenţiilor teritoriale ale Ungariei horthyste, în funcţie de interesele politice, strategice şi militare ale celui de-al treilea Reich.

Presiunile guvernului nazist şi actele militare agresive ale Ungariei horthyste împotriva României au îngrijorat profund opinia publică românească şi au trezit puternice sentimente patriotice în rîndurile maselor muncitoare pentru apărarea intereselor supreme ale ţării. Tocmai în această perioadă — arată tovarăşul Nicolae Ceauşescu — „partidul nostru şi-a intensificat activitatea împotriva fascismului şi războiului, împotriva alianţei cu Germania hitleristă. Un rol deosebit l-au avut în această privinţă sindicatele, breslele de atunci, folosirea formelor legale de activitate, care au făcut ca anii 1938—1939 să fie ani de puternice greve şi mişcări ale oamenilor muncii, culminînd cu marea demonstraţie de la 1 Mai 1939 împotriva fascismului şi războiului, pentru apărarea libertăţilor democratice, a independenţei şi integrităţii ţării“ [36].

Numeroşi oameni ai muncii aparţinînd naţionalităţilor conlocuitoare din ţara noastră au participat activ la lupta generală a întregului popor român pentru democraţie şi progres, la mişcarea antifascistă şi antirevizionistă. Reprezentanţi ai populaţiei maghiare din Cluj, Braşov, Oradea, Bucureşti şi din alte centre ale ţării au adresat, în primăvara anului 1939, primului ministru al guvernului român, Armand Călinescu, memorii de solidarizare cu interesele naţiunii române. Într-un astfel de memoriu, înaintat de un grup de muncitori, agricultori şi intelectuali maghiari din Cluj, aceştia se declarau solidari cu guvernul şi întregul popor român în lupta pentru „apărarea independenţei şi integrităţii ţării faţă de orice agresiune din afară“. Semnatarii memoriului considerau că, în acele momente, „apărarea hotarelor României pe baza fraternităţii poporului român şi maghiar din ţară, pe baza principiilor de libertate, a egalităţii în drepturi“, era singura cale de urmat. Semnatarii se angajau să lupte împotriva „acelora care încearcă prin şovinismul străin de interesele noastre să otrăvească sufletele maghiarimii din Ardeal, cu scopul de a slăbi rezistenţa ţării. Convingerea noastră fermă — se arată în finalul memoriului — este că faţă de pericolul comun, maghiarimea din ţară trebuie să-şi spuie cuvîntul răspicat, clar şi fără şovinism, în interesul solidarităţii comune“ [37].

Dezlănţuirea celui de-al doilea război mondial, concesiile şi cedarea în faţa Germaniei hitleriste, lipsa de fermitate şi unitate a statelor europene şi a altor state în faţa politicii agresive a imperialismului german, schimbarea raportului de forţe pe plan european în favoarea ţărilor agresoare, adepte ale politicii de revizuiri şi cotropiri teritoriale, dezmembrarea frontului ţărilor şi forţelor ce militau pentru menţinerea păcii şi securităţii mondiale au contribuit la izolarea României în viaţa politică internaţională, au favorizat aducerea la cîrma ţării a unui regim de dictatură militaro-fascistă. La 26 iunie 1940, în urma unor note ultimative ale guvernului sovietic, guvernul român a fost nevoit să cedeze teritoriul dintre Prut şi Nistru şi partea de nord a Buco-

[36] Nicolae Ceauşescu, *România pe drumul construirii societăţii socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 22, Edit. politică, Bucureşti, 1982, p. 15—16.
[37] Arh. M.I., fond documentar, dos. 546, vol. 69, p. 357—358.

vinei care au fost încorporate Uniunii Sovietice. La 30 august 1940, prin dictatul odios de la Viena, impus României de Germania nazistă şi Italia fascistă, a fost smulsă din trupul ţării partea de nord-vest a României şi anexată Ungariei horthyste, care a instaurat aici un regim de ocupaţie horthysto-fascist.

Dezmembrarea teritorială a României nu a împiedicat lupta unită a întregii noastre naţiuni pentru înfăptuirea înaltelor sale idealuri de libertate naţională şi progres social-economic, pentru restabilirea integrităţii teritoriale, a independenţei şi suveranităţii de stat a României. Perioada celor patru ani de ocupaţie horthysto-fascistă a acestui teritoriu românesc, parte a străvechii vetre în care s-a aflat dintotdeauna poporul român şi unde, înfruntînd nenumărate vicisitudini ale istoriei, într-o luptă permanentă şi asiduă împotriva ocupanţilor străini, şi-a făurit de-a lungul vremii o cultură materială şi spirituală proprie, specifică, a însemnat unul din cele mai grele şi întunecate capitole din istoria acestor plaiuri; populaţia românească, celelalte populaţii asuprite au fost supuse unor grele şi dureroase încercări, ca urmare a regimului de cruntă teroare instaurat de cotropitori. De-a lungul celor patru ani de ocupaţie, cercurile conducătoare ale Ungariei horthyste nu s-au dat înapoi de la nimic pentru a-şi realiza vechile intenţii de a slăbi şi lichida capacitatea de luptă şi rezistenţă a românilor din nord-vestul României, de a schimba, prin mijloace violente, teroriste, raportul demografic în favoarea populaţiei de origine maghiară, rîvnind la permanentizarea ocupării acestei zone şi la cotropirea altor teritorii româneşti.

În anii celei de-a doua conflagraţii mondiale Partidul Comunist Român, clasa muncitoare s-au situat în primele rînduri ale luptei pentru salvarea fiinţei naţionale a poporului român, Preocupat de interesele supreme ale naţiunii, P.C.R. a ştiut să găsească un limbaj comun cu toate forţele şi grupările politico-sociale opuse dominaţiei germane, pentru salvarea intereselor naţionale vitale ale ţării. Partidul comunist a fost prezent în toate înţelegerile făurite din iniţiativa şi la insistenţele sale şi a avut rolul dinamizator al tuturor forţelor care acţionau pentru eliberarea ţării de sub dominaţia fascistă. Sub conducerea Partidului Comunist Român s-a înfăptuit cu succes revoluţia de eliberare naţională şi socială, antifascistă şi antiimperialistă din august 1944. „Răsturnarea dictaturii militaro-fasciste şi eliberarea României de sub dominaţia hitleristă — sublinia tovarăşul Nicolae Ceauşescu, secretar general al Partidului Comunist Român — au deschis calea unor profunde transformări revoluţionare, naţionale şi sociale în ţara noastră, calea asigurării deplinei independenţe şi suveranităţi naţionale, a făuririi de către poporul român a propriului său viitor" [38].

Partidul comunist a constituit forţa hotărîtoare care a asigurat participarea poporului român, cu întreaga sa armată, cu întregul său potenţial material şi uman, alături de armatele Uniunii Sovietice, de întreaga coaliţie antihitleristă, în războiul contra Germaniei naziste, pentru eliberarea Ungariei, Cehoslovaciei şi a unei părţi a Austriei, pînă la victoria finală din mai 1945.

Sub conducerea Partidului Comunist Român, în perioada care a trecut de la victoria revoluţiei de eliberare naţională şi socială antifascistă şi antiimperialistă, societatea românească a parcurs mai multe etape istorice, jalonate de profunde prefaceri revoluţionare de mari realizări în toate domeniile de activitate. Partidul a condus cu succes lupta pentru desăvîrşirea transformărilor revoluţionare burghezo-democratice, pentru reforme sociale profunde, pentru cucerirea puterii politice de către clasa muncitoare în alianţă cu ţără-

[38] Nicolae Ceauşescu, *România pe drumul construirii societăţii socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 10, 1974, p. 620.

nimea şi trecerea la construcţia socialistă. Sub conducerea Partidului Comunist Român, clasa muncitoare, ţărănimea şi intelectualitatea, întregul nostru popor au înfăptuit cu succes opera istorică de construcţie socialistă, lichidînd pentru totdeauna exploatarea omului de către om, consolidînd noua orînduire şi trecînd cu succes la făurirea societăţii socialiste multilateral dezvoltate în România.

Marile înfăptuiri din toate domeniile obţinute pe parcursul unei perioade de aproape patru decenii de muncă avîntată — perioadă în cadrul căreia se profilează distinct cele peste două decenii de la Congresul al IX-lea, de cînd în fruntea partidului şi statului nostru se află tovarăşul Nicolae Ceauşescu — ilustrează elocvent capacitatea creatoare, patriotismul fierbinte al partidului nostru comunist, forţa politică conducătoare, centrul vital al naţiunii noastre, care acţionează cu consecvenţă pentru edificarea pe pămîntul României a societăţii socialiste multilateral dezvoltate.

Abordînd într-un spirit nou, profund creator, problemele fundamentale ale edificării orînduirii socialiste, ale dezvoltării forţelor de producţie şi perfecţionării continue a relaţiilor de producţie şi sociale, ale organizării şi conducerii vieţii sociale, creşterii bunăstării materiale şi spirituale a întregului popor, ale afirmării sale libere şi independente în rîndul naţiunilor lumii, Congresul al IX-lea al partidului a inaugurat epoca cea mai înfloritoare şi demnă din întreaga istorie a acestor meleaguri româneşti. „Congresul al IX-lea — arăta în acest sens tovarăşul Nicolae Ceauşescu — a descătuşat energiile creatoare, a înlăturat o serie de şabloane şi dogme şi a pus în faţa partidului nostru sarcina edificării socialismului cu poporul şi pentru popor, pornind de la condiţiile concrete din România, aplicînd principiile materialist dialectice, ale socialismului ştiinţific, adevărurile general valabile la realităţile României. Şi tocmai înlăturarea acestor dogme şi şabloane a descătuşat energiile poporului nostru şi a făcut să avem marile realizări de astăzi, care au ridicat ţara pe treptele superioare ale dezvoltării multilaterale în toate domeniile"[39].

Cu legitimă mîndrie, întregul nostru popor asociază înfăptuirile acestor ani eroici cu activitatea neobosită şi cutezanţa revoluţionară a secretarului general al partidului, tovarăşul Nicolae Ceauşescu, strălucit militant revoluţionar şi patriot înflăcărat, personalitate prestigioasă a vieţii politice internaţionale. Remarcabilele însuşiri de militant şi conducător politic s-au afirmat cu deosebită putere în aceste două decenii, opera teoretică, activitatea politică dinamică a secretarului general al partidului constituind chezăşia sigură a viitorului luminos al patriei, a edificării cu succes a socialismului şi comunismului pe pămîntul României.

Consecvenţa şi fermitatea cu care tovarăşul Nicolae Ceauşescu promovează interesele poporului român, ale României socialiste, ale cauzei progresului, socialismului, păcii şi înţelegerii între popoare, profunda cunoaştere a evenimentelor, relaţiilor şi fenomenelor internaţionale, vastul dialog cu conducătorii de stat şi de guvern de pe toate continentele, cu şefii de partid, cu reprezentanţi ai celor mai diferite forţe politice, forţa de analiză a secretarului general al partidului şi capacitatea sa de a formula pe baze ştiinţifice, concluziile şi opţiunile cele mai adecvate în vederea acţiunii practice — toate acestea au asigurat politicii externe a României socialiste o largă putere de înrîurire, o creştere fără precedent a prestigiului şi stimei de care se bucură astăzi ţara noastră în lume. Pe bună dreptate, spre mîndria întregului nostru partid, a întregului nostru popor, tovarăşul Nicolae Ceauşescu este considerat una dintre cele mai proeminente personalităţi, unul dintre marii conducători politici ai epocii contemporane.

[39] *Ibidem*, vol. 28, 1985, p. 621.

Personalitatea Marelui Mircea Voievod

Ştefan Pascu

A intrat în conştiinţa posterităţii numele domnului Ţării Româneşti de la sfîrşitul secolului al XIV-lea şi începutul celui următor, Mircea „cel Mare". „Mare", în sens de om al faptelor mari, politice şi economice, sociale şi culturale, de viteaz şi neînfricat apărător al ţării, al independenţei acesteia şi al poporului. Mircea întrunea cu prisosinţă multiple calităţi cuprinse în acest atribut, dovedite de înţelepciunea şi chibzuinţa cu care a ştiut conduce ţara în împrejurări deloc uşoare, cînd ţări şi popoare, unele după altele erau îngenuncheate de iataganul otoman, cînd conducătorii acestora — ţari, despoţi — îşi plecau capul cu umilinţă în faţa „neînvinsului" padişah, sultanul ce-şi pornise oştile de achîngii pentru biruinţa Semilunei. Cînd sultanii înşişi se luptau pentru tron, iar cei ce reuşeau să-şi învingă rivalii (fraţi) se credeau „aleşi de Alah" pentru a lăţi împărăţia turcească peste întreaga Europă şi a da ovăz cailor lor din „pristolul de la Roma".

Înscăunarea lui Mircea pe tronul domnesc de la Curtea de Argeş la 23 septembrie 1386 inaugurează una din cele mai strălucite domnii din şirul bogat al domniilor glorioase din istoria poporului român. O domnie neobişnuit de lungă pentru acele vremuri şi aceste locuri, de 31 de ani, patru luni şi 7 zile. Lucru nu lipsit de însemnătate nici măsurarea în timp a domniei, deoarece într-un timp mai îndelungat se pot înfăptui mai multe şi mai valoroase realizări în toate domeniile. Nu, însă, numărul de ani, luni şi săptămîni este criteriul de judecată a valorii unui om, în cazul de faţă domnul Ţării Româneşti, ci vredniciile şi, ca urmare, înfăptuirile acestuia pentru binele şi fericirea ţării şi poporului pe care le conduce, pentru dreptatea şi libertatea acestora, pentru dezvoltarea lor liberă şi demnă. Un asemenea om este îndreptăţit să fie aşezat pe piedestalul adevăratelor personalităţi istorice. Şi Mircea, întrunind în chip superior asemenea calităţi, a fost o mare personalitate istorică a poporului român în primul rînd şi deopotrivă a Europei acelei vremi. A fost o mare personalitate istorică Mircea, deoarece a ştiut, cu tact şi chibzuinţă, cu înţelepciune şi vitejie să continue, pe trepte superioare, frumoasa şi valoroasa moştenire a vrednicilor săi înaintaşi.

Voievodul „Miselav", cel ce îndrăznea să se împotrivească iureşului năvalnic al hoardelor tătaro-mongole la 1241; Seneslau şi Litovoi care, în 1247, sînt recunoscuţi drept voievozi în stînga şi dreapta Oltului şi, de asemenea, în ţara Făgăraşului şi Haţegului; Basarab, unificatorul voievodatelor dintre Carpaţi şi Dunăre, întemeietorul de dinastie şi de ţară independentă; Nicolae Alexandru, cel ce a consolidat ţara şi a organizat-o pe măsura nevoilor ei; Vlaicu, care i-a lărgit hotarele prin reintegrarea Amlaşului şi Făgăraşului; Radu I şi Dan I, cei ce s-au străduit şi au reuşit să consolideze moştenirea.

Fiecare dintre ei şi toţi la un loc, iubitori de ţară şi întregitori de ţară, în fruntea „oamenilor pămîntului", cu ale căror interese superioare s-au identificat fără preget.

„Mircea voievod cel Mare" [1], cum îl caracteriza unul dintre urmaşii şi continuatorii operei sale, Matei Basarab, reprezintă chintesenţa vredniciilor înaintaşilor în înţelepciune, de cîrmuitor contopit organic cu ţara, cu interesele superioare ale acesteia, cu poporul pe care l-a condus şi l-a apărat cu dragoste şi grijă, cu chibzuinţă şi cu eroism. De aceea „oamenii pămîntului" îl urmau cu dragoste şi încredere. Cu dragoste pentru înţelepciunea şi răspunderea dreaptă faţă de toţi şi de toate, cu încredere pentru vredniciile şi dăruirea fără preget pentru apărarea ţării şi a neamului său în faţa poftelor nesăţioase ale altora.

A fost mare personalitate istorică Mircea prin aşezarea şi consolidarea temeinică a ţării în interior. Mai întîi instituţiile centrale, Domnia şi Sfatul domnesc. Domnia centralizată, cu toate prerogativele politice, administrative, fiscale şi militare. Ceea ce însemna, în gîndirea şi limba frumoasă a izvoarelor vremii, aşa cum se cuprinde în cronica cu titlul *Istoria domnilor Ţării Româneşti*: „pentru ca să arate că nu este supus nimănui, se scria în scrisoare samodîrjăţ, adică singur stăpînitor" [2]. Sfatul domnesc, format aproape numai din dregători, era un alt semn evident al autorităţii domniei. Dregătorii locali, la rîndul lor, răspîndiţi în toată ţara, reprezentau puterea domniei care supraveghea şi împiedica anarhia marii boierimi. „Oastea ţării", caracterizată astfel de Mircea însuşi, ceea ce însemna „oastea cea mare", formată din toţi bărbaţii în stare să poarte armele vremii: suliţele şi săgeţile, buzduganul şi uneltele agricole transformate în arme; „oastea cea mare", supusă numai domnului, era scut de nădejde pentru ţară.

Sub conducerea domnului, oastea ţării a apărat libertatea şi independenţa ţării, sprijinită şi de salba de cetăţi şi oraşe întărite ce înconjurau ţara, mai ales dinspre sud, de unde era mai primejdioasă ameninţarea: Chilia, Giurgiu, Brăila, Turnu, Silistra (Dîrstor), Turnu Severin, completate cu altele mai înlăuntrul ţării: Dîmboviţa, Poenari, Bran.

Marele Mircea voievod a organizat şi consolidat ţara şi din punct de vedere social-economic: ogoarele au sporit şi o dată cu sporirea acestora şi, în aceeaşi măsură, au sporit şi roadele lor; animalele, mari şi mici, s-au înmulţit şi ele, realizîndu-se un echilibru între cele două importante ramuri ale economiei agrare. Ceea ce a făcut cu putinţă comerţul activ, cu Transilvania mai ales, dar şi cu ţările balcanice în sud şi cu Polonia chiar, înspre miazănoapte, precum şi cu cele dinspre Apus, de unde se aduceau postavuri scumpe pentru boierime. Comerţ care impunea cu necesitate mijlocul practic de schimb, moneda, ce nu întîrzie să fie bătută de Mircea sub forma ducaţilor de argint şi diviziunea acestora, banii, de argint şi de aramă.

În pas cu aceste activităţi, altele le însoţesc, tot atît de necesare unei societăţi ce păşise pe calea dezvoltării: meşteşugurile şi mineritul de aramă [3] şi de fier erau în aşa măsură dezvoltate încît au conferit numele unor localităţi de unde se extrăgeau aceste minereuri: Baia de Aramă, Baia de Fier, iar Ocnele Mari mărturisesc însemnătatea ocnelor de sare de aici.

Mircea, asemenea altor vrednici domni şi voievozi dinaintea lui şi de după aceea, a fost mai drept şi mai chibzuit, mai aproape de viaţa celor mulţi

[1] *Documenta Romaniae Historica*, B, *Ţara Românească*, vol. XXIV, p. 162.

[2] Radu Popescu, *Istoriile domnilor Ţării Româneşti*, în *Cronicari munteni*, ed. M. Gregorian, vol. I, Bucureşti, 1961, p. 235—242.

[3] P. P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrîn*, Bucureşti, 1944, p. 91—92.

și nedreptățiți, punînd frîu anarhiei feudale, luînd sub ocrotirea lui clasa ce forma baza piramidei societății acelei vremi, țărănimea, liberă și aservită, față de samavolniciile și abuzurile boierimii.

Țara mai așezată în condițiile vremii, deloc ușoare și deloc tihnite, explică înmulțirea satelor, dintre care unele, mai bine situate, s-au transformat în tîrguri: Tîrgu Jiu, Tîrgu Gilortului, Craiova, Corabia, București, Slatina; altele în orașe *adevărate*: Rucăr, Cîmpulung, Tîrgoviște, Tîrgșor, Gherghița, Brăila, Buzău.

Un domn înțelept cum era Mircea cel Mare știa că dezvoltarea deplină a unei societăți, a unei țări, nu poate fi fără cultură. Convins de asemenea adevăr, marele domn a ctitorit biserici și mănăstiri, între care Cozia, aleasă și drept panteon al familiei domnitoare, Snagov, Glavacioc, Vișina, dar și curți domnești, la Tîrgoviște. Învățarea scrisului și cititului era asigurată de școlile de pe lîngă biserici și mănăstiri, iar învățături mai înalte în unele școli orășenești. În asemenea școli s-au format caligrafi și copiști virtuoși, ca Nicodim, cel ce a copiat și împodobit cunoscutul *Evangheliar* și logofătul său Filos, autorul unui *Polieleu*. Și tot aici și-au desăvîrșit virtuțile artistice vestiții zugravi.

★

Țara așezată, domnie înțeleaptă și chibzuită, Țara Românească și domnul ei Mircea erau prețuiți și de aceea căutați, ca prieteni și aliați de vecinii ce știau prețui asemenea prietenii.

La Dunărea de Jos, Marele Mircea Voievod, demn urmaș al lui Basarab „întemeietorul" și tot atît de demn înaintaș al vitejilor voievozi: Dan al II-lea „cel viteaz", Vlad Dracul și fiul acestuia, Vlad Țepeș, cei ce i-au pregătit drum de glorie lui Mihai Viteazul, veghea cu grijă statornică pentru soarta țării și a poporului, cu interesele cărora se identificase deplin. Veghea și se pregătea, cu chibzuință și înțelepciune, pentru a înconjura primejdia, iar cînd aceasta nu putea fi înconjurată din cauza poftelor de cuceririre ale dornicilor de cuceriri și cotropiri de țări și popoare, țara, cu mic cu mare, și în fruntea ei, domnul se întrecea în vitejie cu cei ce-l urmau și-l ascultau cu sfințenie, cu încredere deplină, știind că nu interesele personale îl îndeamnă la sacrificii și jertfe, ci libertatea țării și fericirea poporului român. Popor care, prin vocația sa, a fost și este doritor de pace și bună conviețuire, nerîvnind la bunurile altora, apărîndu-și, însă, la nevoie, drepturile și libertatea, cu jertfe și sacrificii neprecupețite.

Simultan cu apărarea țării cu oastea sa „cea mare", cu țara întreagă, Marele Mircea s-a străduit să „lege" prietenii cu vecinii și cu alții, ceva mai îndepărtați din punct de vedere geografic, apropiați, însă, prin interese comune. Soliile viteazului domn român erau trimise cînd la vecinul din sud, cînd la cel din nord-vest, cînd la cei din nord-est și chiar la cel căruia nu-i dorea vecinătatea, sultanul otoman.

În 1387, la scurt timp după ocuparea tronului de Mircea, cneazul sîrbilor, Lazăr, repurtează o biruință asupra turcilor la Pločnik. Încurajat de asemenea succes, cneazul sîrb proiectează o coaliție creștină împotriva otomanilor. Răspund bosniecii și albanezii, dar ungurii întîrzie răspunsul. Mircea a trimis un corp de oaste, potrivit cronicii turcești a lui Seadedin, care menționează între participanți pe principii Valahiei și Bogdaniei; iar scriitorul Leunclavius îi amintește între participanți doar pe „valahi" (munteni). Lupta a avut loc la 15 iunie 1389, la „Cîmpia mierlelor" (Kossovopolje). La început biruința înclina de partea creștinilor. Sfîrșitul luptei, însă, după preluarea comenzii oastei otomane de tînărul sultan Baiazid Ilderim, este în favoarea otomanilor.

Participarea oastei româneşti la Kossovopolje nu putea fi îngăduită de sultanul otoman. Chiar şi fără această participare, sultanul ce se visa stăpînul lumii, pentru a-şi realiza visul voia să supună şi ţările române. Măsuri de apărare a ţării munteneşti se impuneau fără întîrziere. Şi tînărul şi temerarul domn ce veghea la vadurile Dunării nu întîrzie să le înfăptuiască. O puternică cetate de piatră construieşte pe un ostrov la vadurile Dunării de la Giurgiu: o cetate ce controla amîndouă malurile fluviului. Cetatea de la Giurgiu e completată cu întărirea cetăţii de la Turnu (Nicopolul Mic). Măsuri de apărare la vadurile Dunării de Jos, pe unde obişnuiau otomanii atunci să încerce trecerea fluviului.

Frumoase şi salutare iniţiative întemeiate pe propriile puterii şi mai ales pe credinţa şi conştiinţa puternică a viteazului domn că-şi apără ţara şi neamul de o mare primejdie. Domnul realist şi cumpănit nu numai la vorbă, ci deopotrivă şi la faptă era conştient de puterea armată a otomanilor, datorită în primul rînd şi mai ales numărului înzecit mai mare faţă de oastea pe care Ţara Românească o putea opune. Şi nu uita, răspunzătorul de soarta ţării şi a neamului, nici primejdia ce putea veni şi din alte părţi, anume din partea Ungariei, a cărei dorinţă de mărire şi expansiune nu se cuveneau uitate. Era, prin urmare, de absolută trebuinţă, sporirea oastei creştine prin asocierea şi a altor popoare pe care — dacă ar fi fost îngenuncheate ţările române — le aştepta aceeaşi soartă. Îşi îndreaptă, temerarul domn român gîndurile şi paşii spre cel mai apropiat din toate punctele de vedere, spre domnul Moldovei, viteaz şi temerar şi acesta, Petru Muşat. Împreună, solii domnului muntean şi ai celui moldovean se îndreaptă spre regele Poloniei, puternic prin întinderea stăpînirilor sale, Vladislav Jagello, cu care Mircea încheie la Radom, în toamna anului 1389, „legămînt de prietenie nestrămutată, care să se ţină de amîndouă părţile în veci nestricat". Prietenie ce însemna ajutor reciproc, la cerere, „cu toată puterea şi forţele sale", împotriva „atacului şi incursiunii vrăşmăşeşti a regelui Ungariei şi a vasalilor săi". Chibzuinţa diplomaţiei i-a îndemnat pe aliaţi să-şi înveşmînteze în formule echivoce gîndurile cu privire la „alţi duşmani", care nu puteau fi decît otomanii în acele vremuri şi în aceste locuri. Faţă de aceştia, fiecare din cei doi proaspeţi aliaţi se îndatora să se ajute reciproc „după buna plăcere a liberei sale voinţi, precum se cuvine prietenului să facă" [4].

Urmările tratatului munteano-polon nu s-au lăsat aşteptate. Regele Ungariei, Sigismund de Luxemburg şi mai ales îngîmfata nobilime care de fapt cîrmuia ţara în acei ani şi-au dat seama că alianţa dintre Mircea şi Vladislav creează o situaţie cu totul nouă în echilibrul politico-militar din această parte a continentului, iar, ca urmare, planurile expansioniste lipsite de raţiune se cuvin a fi părăsite. Cel puţin temporar, potrivit obiceiurilor şi mentalităţii înrăiţilor conţi şi baroni ce se visau mari, în realitate mici, pentru a fi reluate asemenea planuri cînd conjunctura li s-ar fi părut favorabilă.

Este explicaţia acelui act adiţional la tratatul de la Radom-Lublau, încheiat abia după trei luni şi o săptămînă, în 17 martie 1390, la Suceava, între solii domnului român şi cei ai regelui polon: acesta din urmă nu va începe vreo acţiune militară împotriva regelui Ungariei, fără încunoştiinţarea prealabilă a domnului român cu privire la cauzele conflictului, iar pacea ce s-ar fi încheiat între domnul român şi regele ungar trebuia confirmată şi de regele polon [5].

[4] Hurmuzachi — Densuşianu, *Documente*, I. p. 315—316; P. P. Panaitescu, *Documentele Ţării Româneşti. Documente interne*, p. 53, 57.
[5] *Ibidem.*

Cu atît mai prețioasă era prietenia biruitorului Mircea asupra celui ce se credea nebiruit, Baiazid. Este explicația grabei cu care regele Ungariei încheie cu viteazul domn român un tratat de alianță, la Brașov, în 7 martie 1395, îndreptat împotriva Porții. Tratat în condiții de egalitate deplină: cînd regele Sigismund ar conduce personal oastea împotriva turcilor, domnul Țării Românești, „duce al Făgărașului și ban al Severinului", de asemenea să-și conducă personal oastea; cînd oastea ungară va fi condusă de un reprezentant al regelui, atunci și cea munteană să fie condusă de un reprezentant al domnului; hrana și alte lucruri trebuincioase oștirii regelui în timpul trecerii prin Țara Românească sau a șederii în teritoriile cucerite de la otomani să se dea „pentru banii lor" [6].

Pe măsură ce biruințele împotriva otomanilor sporeau, în aceeași măsură sporea și prestigiul viteazului domn român, iar, ca urmare, sporeau și dorințele altor capete încoronate de a-l avea aliat și prieten, la care Mircea răspundea cu solicitudine. Cum făcea la 1403, cînd confirma vechiul tratat de prietenie și întrajutorare cu regele Poloniei, „marele și preaiubitul" său prieten. Solicitudinea răsplătită cu amabilitate sporită din partea iagelonului polonez față de „magnificul domn Mircea ..." prietenul său „sincer și ales", dorind respectarea „tare și inviolabilă" și întărirea tratatelor „pentru totdeauna" [7].

Țara Românească, sub zodia unei perioade relativ mai liniștite, sub o cîrmuire vitează și înțeleaptă, așezată mai temeinic din toate punctele de vedere, tot mai mulți îi căutau prietenia și colaborarea, între care Poarta otomană însăși, după sfîrșitul rușinos al sultanului Baiazid. În aceste împrejurări, spre domnul român se îndreaptă privirile, socotit cel mai de seamă și mai prestigios suveran din aceste părți ale Europei. Izbînda temporară a partidei pretendentului Musa, sprijinit de Mircea, a făcut din domnul Țării Românești arbitrul situației din Balcani și din Imperiul otoman.

★

A fost mare Mircea și personalitatea sa a sporit nemăsurat în prestigiu în țara sa și pînă departe de hotarele acesteia. Biruiți țarii bulgari și despoții sîrbi rînd pe rînd și țările lor transformate în pașalîcuri turcești, viteazul domn român urmat de vitejii săi oșteni a îndrăznit să se opună celui ce se credea neînvins, sultanul Baiazid. La Rovine o luptă crîncenă a avut loc. Biruința a fost a celor ce-și apărau țara și neamul, independența și legea strămoșească, țărani luați de la coarnele plugului, viteji deprinși cu purtarea armelor, boieri iubitori de țară, iar înfrîngerea a fost a celor mînați în luptă de dorința de expansiune și cotropire. „Și lănci nenumărate s-au frînt atunci și mulțimea săgeților a fost nenumărată, încît văzduhul nu se mai putea vedea de desimea lor", povestesc cronicile vremii, care mai știu că „Baiazid s-a înspăimîntat și a fugit și rîul acela curgea roșu de sîngele ce ieșea din mulțimea trupurilor căzute" [8].

Conștient de îndîrjirea îngîmfată și de îngîmfarea îndîrjită a sultanului „Fulger" față de voievodul român, care îndrăznea ceea ce nu se încumetau suveranii balcanici, adică să i se „opună", Mircea se pregătea de alte înfruntări și de alte confruntări cu cei ce nu înțelegeau că „dragostea de moșie", este asemenea „unui zid" ce nu se temea de „faima lui Baiazid"; întărește cetățile existente și construiește altele, pavăză la vadul Dunării; creează bănia Severinului pentru mai buna apărare a vadurilor marelui fluviu în părțile bănățene;

[6] *D.R.H.*, D, *Relații între țările române*, vol. I, p. 139—142.
[7] Hurmuzachi — Densușianu, *Documente*, I, p. 824.
[8] P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 240—248.

reorganizează armata, completînd „oastea mică", formată din curtenii domnești și oștenii steagurilor boierești cu toți cei în stare să poarte arma din păturile mijlocii și mici, „oastea cea mare".

Rezultatele s-au vădit deîndată: oștile otomane suferă alte înfrîngeri și cu ajutor transilvănean și moldovean Mircea cucerește cetatea Chilia de la genovezi, sprijinitorii otomanilor. „Rege al regilor al țărilor creștine din vremea sa", îl socotea cronicarul turc Kemal-pașa Zade [9], Iar cronicarul german Leunclavius îl caracteriza cu deplină îndreptățire „principe între creștini cel mai viteaz și mai ager" [10].

Mare și viteaz a fost Mircea și neegalată personalitatea sa de cei dinainte și de cei ce i-au urmat pînă la Ștefan cel Mare al Moldovei și Mihai Viteazul, domnul tuturor românilor prin lărgirea hotarelor țării și cuprinderea între acestea, rînd pe rînd, a ceea ce îi aparținea de drept și după dreptate.

Evoluția teritorială a Țării Românești și a situației domnului acesteia se poate desluși chiar din evoluția titulaturii sale: la 1387, se intitula simplu: „Io Mircea voievod, din mila lui Dumnezeu domn a toată Ungrovlahia" (Țara Românească) [11]. Pentru ca la 1389, să se mîndrească cu titlul de „marele și singur stăpînitorul domn, Ioan Mircea Voievod ..., domn a toată Ungrovlahia și a părților Podunaviei și a celor de peste munți" [12]. Deslușindu-și mai pe înțelesul oricui i-ar fi cunoscut titulatura, român sau străin, stăpînirea mult cuprinzătoare, cu prilejul încheierii tratatului de alianță cu regele Poloniei, Vladislav Jagello, se intitulează: „Mircea ... voievodul Țării Românești, duce de Făgăraș și Amlaș, comite de Severin, despot al pămînturilor lui Dobrotici și domn al Dîrstorului" [13]. Și mai deslușit încă și de asemenea și mai cuprinzătoare „titulatura" și de asemenea stăpînirea la 1406: „Singur stăpînitorul, Io Mircea, mare voievod și domn ... stăpînind și domnind peste toată țara Ungrovlahiei și al părților de peste munți, încă și către părțile tătărești și Amlașului și Făgărașului herțeg și domn al Banatului Severinului și pe amîndouă părțile pe toată Podunavia, încă și pînă la Marea cea Mare și stăpînitor al cetății Dîrstorului" [14].

Mai întîi este vorba de Țara Românească dintre Carpați și Dunăre, așa cum o moșteniseră urmașii lui Basarab Întemeietorul și i-o transmiseseră înaintașii, de la stăpînirile transilvănene, plaiurile sudice ale acestora moștenite, pînă la gurile Dunării, unde dominația, mai mult nominală, a tătarilor a dăinuit pînă pe la mijlocul secolului al XIV-lea.

Linia Dunării și Dobrogea au fost cele dintîi reunite Țării Românești în urma unei victorii a lui Mircea asupra otomanilor ce voiau să o ocupe după moartea lui Ivancu. Mircea își putea încă de atunci întregi titlul cu acela de despot al țării lui Dobrotici (*terram Dobroticii Despotum*) și de domn al cetății Dîrstor (*Drîstru grade gospodin*). Dunărea de jos, în vremea măririi lui Mircea era în întregime românească.

Stăpînirea Făgărașului și Amlașului de către voievozii și domnii Țării Românești, foarte probabilă la 1247, e sigură la 1369 și mult mai întinsă în timpul lui Mircea. În timpul voievozilor din secolul al XIII-lea, Țara Făgărașului și Amlașului însemnau uniunea de obști din marea depresiune

[9] *Cronici turcești privind țările române*, *Extrase*, vol. I, sec. XV — mijl. sec. XVII, ed. M. Guboglu și M. Mehmet, București, 1966, p. 326.

[10] J. Leunclavius, *Historiae musulmanae Turcorum de monumentis ipsorum exscriptae libri XVIII*, Frankfurt, 1581, p. 87.

[11] *D.R.H.*, B, *Țara Românească*, I, p. 22—25.

[12] *Ibidem*, p. 28—30.

[13] Hurmuzachi — Densușianu, *Documente*, I, 2, p. 323—324.

[14] *D.R.H.*, B, vol. I, p. 63—65.

sud-transilvăneană condusă şi ea de voievozi teritoriali subordonaţi celor de la sud de Carpaţi. Stăpînirea lui Vlaicu cuprindea patru sate din „ţara" Amlaşului, dar fără Amlaş, iar a lui Mircea de două ori atîtea sate, împreună cu Amlaşul [15]. Ţara Făgăraşului însemna cuprinzătorul district cu cetăţile de la Făgăraş şi Breaza, cu aşezări săteşti numeroase şi frumoase, cu instituţii mult asemănătoare celor din Ţara Românească, ca urmare a influenţei puternice a acesteia în viaţa social-politică din „ţara" de la nord de munţi: boieri în loc de cnezi şi voievozi, boiernate în locul voievodatelor şi cnezatelor, vecini în loc de iobagi [16].

Părţile tătăreşti însemnau sudul Moldovei, cu cetatea Chiliei, de atunci chemîndu-se acestea ţara Basarabilor, Basarabia, nume care la 1812, odată cu anexarea teritoriului dintre Prut şi Nistru de Rusia ţaristă, a fost extins asupra întregului teritoriu.

Ţara Severinului, menţionată ca o formaţiune politică românească la 1247, stăpînită cu intermitenţă de domnii Ţării Româneşti, Basarab I, Vlaicu, este din nou în stăpînirea lui Mircea în întinderea ei din sudul Banatului pînă în părţile vestice oltene.

Ţara lui Dobrotici, Dobrogea în întreaga sa întindere, inclusiv Silistra sau Durostorul (Dîrstorul) s-a unit, de asemenea, cu Ţara Românească pînă la Marea cea Mare (Marea Neagră).

Cetatea Bran, din sudul Transilvaniei, cu domeniul său, puternic punct de sprijin în sistemul strategic de apărare a ţării, unde vameşii munteni percepeau taxele vamale după negoaţele ce se purtau în acele părţi, a ajuns în stăpînirea lui Mircea. Şi tot atunci a ajuns în stăpînirea lui Mircea şi cetatea Bologa cu domeniul său format din 18 sate, între care şi tîrgul Huedin din centrul Transilvaniei, sporind astfel posesiunile ardelene ale lui Mircea şi nu numai în sudul acestei ţări, ci chiar în centrul acesteia, unde pîrcălabi şi alţi dregători ai domnului muntean îi străjuiau şi-i gospodăreau stăpînirea [17].

Iar colaborarea mai întîi cu domnul de la est de Carpaţi, din Moldova, şi apoi numirea domnitorului Alexandru cel Bun de către cel muntean, Mircea, are de asemenea o semnificaţie deosebită nu numai pentru timpul săvîrşirii ei, ci deopotrivă pentru timpurile de după aceea. Deoarece legătura dintre munteni şi moldoveni însemna un fel de federare sau confederare a acestor ţări româneşti şi nu relaţii de caracter feudal. Ideea şi concretizarea ei au continuat de cîte ori domnia ţărilor române era cinstită de adevărate personalităţi istorice: în vremea voievodatului lui Iancu de Hunedoara, care era şi căpitan general al Ţării Româneşti şi deopotrivă protector al Moldovei, cînd domnul acesteia îl socotea părinte al său, dorind ca ţările lor să fie una; în vremea domniei lui Ştefan cel Mare, cînd neegalatul voievod moldovean îşi impunea colaboratorii la domnia Ţării Româneşti, în Transilvania stăpînea două domenii, unul pe valea Someşului, cu centrul în cetatea Ciceului, format din 65 de sate, iar altul pe Tîrnava, cu centrul la Cetatea de Baltă, cu vreo şapte sate. Iar stăpînirea spirituală a lui Ştefan era şi mai întinsă, peste aproape jumătate din Transilvania, prin crearea episcopiei Vadului şi sprijinirea altei

[15] I. Moga, *Marginea, ducatul Amlaşului şi scaunul Sălіştii*, Buc., 1947.
[16] Şt. Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, vol. III, Cluj-Napoca, 1986, p. 562—563.
[17] T. Moşoiu, *Cetatea Bran*, Braşov, 1936; I. Pataki, *Despre relaţiile Ţării Româneşti cu Ungaria la sfîrşitul veacului al XIV-lea*, în *Studii şi materiale de istorie medie*, 1957, 2, p. 421—429.

episcopii ortodoxe, a Feleacului de lîngă Cluj [18]. De aceea transilvănenii îl socoteau salvatorul lor, chemîndu-l cu dor şi drag să-i apere şi pe ei de primejdia otomană [19]; în vremea marelui voievod Mihai Viteazul care a realizat în fapt unitatea tuturor teritoriilor etnice româneşti, unire pregătită de înaintaşi, adînc intrată în conştiinţa românilor.

Mare a fost Mircea care şi-a închinat întreaga viaţă ţării şi poporului apărîndu-le şi salvîndu-le independenţa cu grele sacrificii şi multe jertfe, întregindu-i hotarele cu toate teritoriile ce le aparţineau de drept, iar ţara sa independentă a fost „pavăza creştinităţii", în faţa tendinţelor expansioniste ale Porţii Otomane.

Sînt, de aceea, pe deplin îndreptăţite judecăţile unor mari personalităţi din veacul trecut şi din secolul nostru care au înţeles în esenţa lor evenimentele istorice şi au cunoscut în adevărata lor înfăţişare personalităţile istorice: Nicolae Bălcescu, Nicolae Iorga şi Nicolae Ceauşescu. Despre Mircea, Nicolae Bălcescu scria că a fost „unul din cei mai mari şi mai vestiţi voievozi ai noştri; el voieşte a întrupa toată românimea într-un singur stat ... Acum, întăiaşi dată, vedem ideea de unitate a se arăta, idee care va fi idealul secolelor viitoare şi a tuturor voievozilor noştri cei mari" [20].

Dar nu numai în istoria poporului român domnia lui Mircea a însemnat o perioadă glorioasă, ci deopotrivă pentru istoria Europei. A fost cel dintîi dintre voievozii români a cărui personalitate a depăşit hotarele ţării, fiind ridicat încă în timpul vieţii pe piedestalul de erou. A fost Mircea, aşa cum îl înfăţişa Nicolae Iorga, cel ce şi-a asumat misiunea de a coordona viaţa „acestui sud-est european, odată străvechea patrie traco-iliră" [21]. De aceea, aşa cum îl înfăţişa, cu intuiţia sa pătrunzătoare, tovarăşul Nicolae Ceauşescu, secretarul general al partidului, preşedintele României, în sublinierea unei idei atît de dragi conducătorului partidului şi statului nostru, lupta pentru independenţă: „S-au scris cu litere nepieritoare în cronica timpurilor marile bătălii desfăşurate de masele populare, sub conducerea lui Mircea cel Bătrîn, Ştefan cel Mare, Mihai Viteazul şi a altor legendare figuri de domnitori patrioţi, pentru păstrarea fiinţei naţionale şi apărarea gliei strămoşeşti" [22].

Mihai Eminescu a ridicat personalitatea lui Mircea cel Mare la dimensiuni şi valoare de simbol al patriotului, înţelept şi chibzuit, identificat cu cele mai înalte şi scumpe idealuri — permanenţe ale istoriei poporului român. Dragostea de moşie, de ţară, a fost un zid, ce nu s-a înspăimîntat, în cazul şi în vremea lui Mircea, nici chiar de faima lui Baiazid, precum alţi vrednici voievozi şi domni, asemenea lui Mircea, nu s-au înspăimîntat de faima altor răuvoitori din orice parte de lume ar fi venit [23].

★

O mare personalitate istorică se defineşte şi prin trăirea vie în conştiinţa urmaşilor şi după moarte, prin faptele şi înfăptuirile sale, prin moştenirea

[18] Şt. Pascu, *Istoricul Arhiepiscopiei Vadului, Feleacului şi Clujului*, în *Monumente istorice şi de artă religioasă din Arhiepiscopia Ortodoxă Română a Vadului, Feleacului şi Clujului*, Cluj, 1982, p. 13—32.

[19] Şt. Pascu, *Istoria României*, vol. II, p. 923.

[20] N. Bălcescu, *Opere alese*, vol. II, *Românii supt Mihai Voievod Viteazul*, Bucureşti, 1960, p. 10.

[21] N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. III, p. 288.

[22] Nicolae Ceauşescu, *România pe drumul construirii societăţii socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 7, Bucureşti, 1972, p. 955.

[23] M. Eminescu, *Scrisoarea a III-a*, în *Antologia poeziei româneşti*, vol. II, Bucureşti, 1957, p. 310—319.

de valoare deosebită pe care a lăsat-o urmașilor. Și marele voievod Mircea a lăsat o asemenea moștenire de valoare inestimabilă. A fost continuatorul vrednicilor înaintași, cărora le-a respectat și le-a împlinit cu vrednicie neasemuită testamentul de a asigura independența țării și de a-i întinde hotarele politice cît cuprindeau cele etnice. Și totodată Mircea este și inauguratorul unei noi epoci nu numai în istoria Țării Românești, ci a tuturor celor trei țări românești, și nu numai a acestora, ci a Europei întregi, prin stăvilirea expansiunii otomane ce urmărea să se reverse asupra întregului continent după îngenunchierea țărilor și popoarelor balcanice.

O asemenea mare personalitate a lăsat urme durabile în posteritatei care-l cinstește în felurite moduri.

Fiul și urmașul său la domnie Mihail I se mărturisește „fiul preadulcelui Io Mircea". Era, fără îndoială, pe lîngă cinstire și afecțiunea filială față de marele său părinte. Alt fiu și urmaș al lui Mircea, Alexandru Aldea, îi adaugă și apartenența dinastică, declarîndu-se „fiul lui Mircea voievod Basarab". Vlad Țepeș inaugurează perioada atributelor de valoare istorică însoțitoare a numelui lui Mircea; „Marele Io Mircea voievod" sau „Io Mircea marele voievod", urmat de Neagoe Basarab care îl numește și el de cele mai multe ori „Io Mircea marele voievod". Pătrașcu, Petru cel Tînăr, Mihai Viteazul îl socotesc „cel mare și bun"; „Preabunul Mircea voievod", „Preabunul și marele Mircea voievod", „Marele Mircea voievod". „Marele răposatul Mircea voievod" [24]. Prevalează și ca număr și ca semnificație caracterizarea lui Mircea de „Mare", față de izvoarele ce-l caracterizează „cel Bătrîn", în sensul cel mai vechi domn cu acest nume, după care au urmat alți domni cu numele de Mircea.

Prețuirea și cinstirea Marelui Mircea Voievod se cuprind, mai clar chiar, lucru pe deplin explicabil, în cronicile secolului al XVII-lea din Țara Românească. *Letopisețul Cantacuzinesc*, cuprinzătoarea compilație a partidei cantacuzinești, face un elogiu lui Mircea ca viteaz apărător al independenței țării față de încercarea sultanului de a o subjuga: „Biruit-au Mircea vodă pre turci și fără de număr au pierit". Și „alte multe războaie au avut cu turcii" [25]. Cealaltă mare compilație din secolul XVII începutul secolului al XVIII-lea a lui Radu Popescu formulează și judecăți de valoare cu privire la „Mircea vodă, fratele lui Dan Vodă, carele după nește semne ce se văd, este vrednic de laudă. Și multe lucruri va fi făcut vrednic de auzit". Pentru a continua cu vitejiile în luptele împotriva otomanilor [26].

Este prezentă, elogios înfățișată, personalitatea marelui voievod Mircea în lucrările școlii ardelene: Gh. Șincai (*Chronica românilor și a mai multor neamuri*), Samuil Micu (*Istoria, lucrurile și întîmplările românilor*).

Nu puteau lipsi din preocupările celor ce inaugurează o epocă nouă în istoriografia română, Nicolae Bălcescu și Mihail Kogălniceanu. Cel dintîi socotindu-l „unul din cei mai mari și cei mai vestiți voievozi ai noștri", al doilea subliniindu-i faima „de la Marea Baltică pînă la porțile Bizanțului" [27].

După cum nu putea lipsi din marile sinteze de istoria românilor. Între care, cronologic, locul întîi îl ocupă A.D. Xenopol (*Istoria românilor din Dacia Traiană*) care-i consacră un capitol întreg și o caracterizare cuprinzătoare: „Mircea în tot timpul domniei sale de un gînd fusese frămîntat, o țintă avuse în toată activitatea lui, dobîndirea neatîrnării", desprinzînd încheieri pe cît

[24] *D.R.H.*, B, *Țara Românească*, vol. I—II; IV—XI; XXI.
[25] *Letopisețul Cantacuzinesc*, în *Cronicari munteni*, ed. M. Gregorian, I, p. 84—85.
[26] R. Popescu, *op. cit.*, 1 c.
[27] M. Kogălniceanu, *Cuvînt pentru deschiderea cursului de istorie națională la Academia Mihăileană.*

de frumoase pe atît de veridice: „Mircea este una din cele mai însemnate figuri ale trecutului nostru", iar „lucrarea politică a lui Mircea a fost fără îndoială măreaţă şi bine chibzuită" [28].

Începutul secolului nostru aduce din nou în atenţia istoriografiei româneşti figura marelui voievod Mircea. Dimitre Onciul, pătrunzătorul istoric în cele mai ascunse taine ale problemelor de căpătîi din istoria poporului român, întreprinde o exegeză profundă a conţinutului titulaturii marelui domn, urmată de o sinteză cuprinzătoare cu privire la voievod şi vredniciile lui, „personalitate măreaţă" încît „aşa străluceşte" şi aşa „va străluci luminoasa lui figură din secol în secol cît timp va fi istorie românească" [29].

Noile sinteze de istoria românilor, a lui Nicolae Iorga şi Const. C. Giurescu, îi stabilesc locul ce i se cuvine potrivit cu faptele şi virtuţile sale în galeria marilor voievozi, iar P.P. Panaitescu îi consacră o amplă şi valoroasă monografie, cu un conţinut foarte bogat, detaşîndu-se din mulţimea calităţilor şi înfăptuirilor: luptătorul pentru creştinătate, adunătorul de pămînt românesc, diplomatul, îndrăzneţul inovator şi bunul gospodar [30].

Istoriografia nouă, din contemporaneitatea zilelor noastre nu numai că nu ignorează sau subestimează pe marele voievod Mircea, ci dimpotrivă îi demonstrează prin noi dovezi şi judecăţi valoarea şi meritele multiple şi de mare însemnătate ca viteaz apărător al independenţei ţării, ca întregitor şi organizator de ţară în toate domeniile, neîntrecut diplomat în momente grele şi evenimente grave [31].

[28] A. D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, ed. I, vol. II, Iaşi, 1889; ed. II, cap. III, Bucureşti, 1914 şi ed. III, vol. III, Bucureşti, 1930.

[29] D. Onciul, *Titlul lui Mircea cel Bătrîn şi posesiunile lui*, în *Scrieri istorice*, ed. A. Sacerdoţeanu, vol. II; *Mircea cel Bătrîn*, Bucureşti, 1918.

[30] P. P. Panaitescu, *op. cit.*

[31] N. Constantinescu, *Mircea cel Bătrîn*, Bucureşti, 1981; *Istoria României*, vol. II, Bucureşti, 1960; I. Cupşa, *Organizarea şi înzestrarea oştilor Ţării Româneşti în sec. XIV—XV. Principalele războaie purtate sub conducerea lui Basarab şi Mircea cel Bătrîn*, în *Istoria militară românească*, Bucureşti, 1973; *Istoria militară a poporului român*, vol. II, Bucureşti, 1986.

Situaţia politică din centrul, răsăritul şi sud-estul Europei la sfîrşitul secolului al XIV-lea şi începutul secolului al XV-lea. Rolul Ţării Româneşti

Ştefan Ştefănescu

Cadrul internaţional în care s-a înscris domnia lui Mircea I Voievod la confluenţa dintre secolele XIV-XV înlesneşte înţelegerea dificultăţilor cărora ţările române au trebuit să le facă faţă şi din confruntarea cu care s-a întărit rolul românilor în apărarea civilizaţiei europene şi a căpătat dimensiuni universale valoarea unora dintre conducătorii români — şi este cazul, în primul rînd, al voievodului Mircea I. Acesta s-a dovedit *Mare*, *Puternic* prin talentul militar, ca şi prin tactul diplomatic, prin spiritul de organizare şi energia manifestată pentru a impune Ţara Românească ca importantă putere în geografia politică a vremii.

Contemporan al unor însemnate momente ale istoriei europene şi universale şi al unor monarhi de seamă, cum a fost Baiazid I „Trăznetul", Sigismund de Luxemburg, Vladislav Jagello, domnul român şi-a înscris numele alături de numele lor — în timp de pace prin alianţe de la egal la egal, în timp de război prin forţa pe care el a ridicat-o —, influenţînd nu de puţine ori mersul evenimentelor, cu consecinţe însemnate pentru soarta popoarelor din sud-estul şi centrul Europei.

În a doua jumătate a secolului al XIV-lea, pe măsură ce s-a îndepărtat pericolul mongol, statele româneşti extracarpatice, Ţara Românească şi Moldova, au trebuit să facă faţă unei tot mai acute ameninţări din partea regatului ungar. Acesteia i s-a adăugat în ultima treime a secolului al XIV-lea primejdia otomană.

Victoria obţinută de otomani la 26 sept. 1371 la Cirmen, pe rîul Mariţa, s-a dovedit o dată importantă în modificarea înfăţişării hărţii politice a Peninsulei Balcanice. Teritorii întinse ale Imperiului bizantin sau ale ţaratelor bulgar şi sîrbesc au intrat sub stăpînire otomană.

Slăbite în apărarea lor de condiţiile socio-politice existente, generate de sistemul feudal şi care-şi găseau expresia în fărîmiţarea statală şi anarhia feudală, statele din sud-estul Europei au fost, totodată, lipsite şi de un sprijin extern eficient. Oraşele comerciale italiene, Genova şi Veneţia, implicate în evenimentele din Peninsula Balcanică, nu numai că nu au ajutat statele de aici, dar acţionînd, nu de puţine ori, alături de otomani au înlesnit cuceririle acestora. Regatele maghiar şi polon, nefiind ameninţate direct, n-au intervenit multă vreme în desfăşurarea evenimentelor din sud-estul Europei,

iar atunci cînd au făcut-o — ca în cazul regatului maghiar — intenția cotropitoare fiind evidentă a născut împotrivirea celor amenințați.

În timp ce statele balcanice ofereau spectrul dezagregării politice, a incapacității de a întreprinde acțiuni comune de apărare, statul otoman, întărit în urma succeselor militare, își creștea puterea de lovire, fanatismul religios jucînd în această privință un rol însemnat.

În ofensiva lor vijelioasă, otomanii au lovit, mai întîi Imperiul bizantin, care a fost nevoit să le cedeze noi și noi teritorii, așa încît spre sfîrșitul secolului al XIV-lea din puternicul stat de odinioară, Bizanțul ajunsese doar o umbră, „omul bolnav" al evului mediu.

Restrîns teritorial la capitală și împrejurimi, la Salonic și Moreea, Bizanțul era permanent tulburat de lupte dinastice, unii dintre pretendenții la tron neezitînd să apeleze la sprijinul otomanilor, cărora le-au datorat coroana, aceasta însă în schimbul renunțării la atribute ale suveranității de stat. Infructuoase și chiar umilitoare s-au dovedit și călătoriile întreprinse de unii împărați, Ioan al V-lea Paleologul, Manuel al II-lea și Ioan al VIII-lea în țările din Europa occidentală în speranța că, acceptînd „unirea bisericilor" și recunoașterea papii asupra tuturor creștinilor, vor obține sprijin împotriva primejdiei otomane.

Autoritatea slăbită sau total compromisă a împăraților bizantini a făcut ca în unele părți ale imperiului, Peloponez, Epir, Tesalia și în insulele din Marea Egee să ia naștere mai multe state mici cu dinaști bizantini, principi „latini", stăpînitori locali sau dregători ai orașelor Genova și Veneția, orașe-republici, care economic stăpîneau Imperiul bizantin în agonia-i prelungită, înainte ca teritoriul lui să fie cucerit de otomani.

Lipsiți de mijloace interne, fără sprijin din afară și aflați sub continua amenințare otomană, împărații bizantini s-au văzut constrînși, după bătălia de la Cirmen să plătească tribut statului otoman. În mai 1373 Ioan al V-lea Paleologul recunoaștea suzeranitatea otomană, acceptînd să plătească tribut și să presteze ajutor militar sultanului Murad I [1].

Trebuie subliniat însă faptul că epoca Paleologilor — ultima epocă din istoria Bizanțului — pe lîngă aspectele de decădere politică și în contrast cu aceasta a lăsat mărturii ale unei remarcabile dezvoltări culturale. În această epocă s-a manifestat așa-numita „a doua renaștere bizantină", comparată cu renașterea italiană, dominată de ideea, întîlnită la scriitori și artiști a întoarcerii la studiu, la tradiții, la spiritul helenismului antic. În domeniul artelor, mozaicurile bisericii Chora (Kahrié Djami) de la Constantinopol sînt considerate o capodoperă a acestei epoci. Înalta valoare a realizărilor culturale din Bizanț a făcut ca acestea să fie luate drept model, să influențeze creația culturală din Bulgaria, Serbia, țările române, Rusia [2].

O oarecare similitudine cu situația din Bizanț o prezenta țaratul bulgar. După domnia lui Ivan Alexandru (1331 — 1371), care asigurase statului bulgar o perioadă de înflorire economică și culturală și de extensiune teritorială — și care a încetat din viață chiar în anul victoriei otomanilor de la Cirmen—, unitatea politică a Bulgariei a fost ruptă[3]. Procesul de dezagregare a celui

[1] Georges Ostrogorsky, *Histoire de l'État Byzantin*, Paris, 1956, p. 563.

[2] Paul Lemerle, *Histoire de Byzance*, „Que sais-je?", Paris, 1965, p. 116; Charles Diehl, *Marile probleme ale istoriei bizantine. Figuri bizantine*, Traducere de Ileana Zara. Prefață și tabel cronologic de Dan Zamfirescu, București, 1969, p. 150.

[3] *Istoria na Bălgaria*, tom. 3, Sofia, 1982, p. 351 și urm.

de-al doilea ţarat bulgar a generat noi tendinţe de separare în state independente. A apărut astfel, după 1371, un ţarat a cărui capitală era la Vidin şi unde stăpînea unul din fiii lui Ivan Alexandru, Sracimir, căsătorit cu Ana, fiica domnului român Nicolae Alexandru; un alt ţarat cu centrul la Tîrnovo, îl avea în frunte pe Şişman, frate vitreg cu Sracimir. În Rodope s-a constituit un stat efemer sub conducerea lui Momcil. Între şefii noilor state, îndeosebi între Sracimir şi Şişman au existat relaţii încordate şi certuri continue; ele aveau să ducă în cele din urmă la dezastrul statal.

În ciuda decadenţei politice, pe teritoriul Bulgariei s-a manifestat în secolul al XIV-lea un avînt cultural fără precedent în istoria ei. Este epoca deplinei manifestări a doctrinei isihaste, a cărei esenţă antropocentrică o apropia de valorile spirituale ale umanismului Renaşterii, ea îndemnînd la perfecţionarea spirituală, la cunoaşterea ştiinţifică a lumii şi omului. Simpla enumerare a numelor Teodor Tîrnovski, patriarhul Eftimie, Constantin Kostenetki şi alţii este de natură să ne amintească de existenţa unei epoci de mare cultură cu largă difuziune, îndeosebi în lumea ortodoxă [4].

Ţaratul sîrbesc, ce cunoscuse şi el în vremea lui Ştefan Duşan (1331 — 1355) gloria marii puteri, ce visa să ia locul Bizanţului în sud-estul Europei [5], odată cu domnia lui Ştefan Uroş (1355 — 1371) (căsătorit şi el cu o fiică a domnului român Nicolae Alexandru, Anca), şi-a manifestat lipsa de unitate politică. Pe teritoriul statului unitar de odinioară au apărut o mulţime de formaţiuni politice, conduse fie de membri ai vechii dinastii nemanide, fie ridicaţi dintre nobili şi dregători locali. Slăbiţi de luptele purtate între ei pentru putere, aceştia au facilitat, în fapt, înaintarea otomană. Dintre statele născute din dezagregarea ţaratului sîrbesc mai importante s-au dovedit statul cneazului Lazăr cu centrul la Kruşevać şi cel al lui Vuc Brancović în regiunea Prizren-Skoplije. În afara lor exista o mulţime de alte stătuleţe: la Prilep domnea Marco, fiul regelui Vucaşin, cel care căzuse alături de fratele său, despotul Uglieşa, în lupta de la Cirmen; la Stip-Velbujd stăpînea Dragaş şi Constantin Dejanović. Alte stătuleţe fiinţau în nordul Albaniei, în Zeta, în jurul Kotorului, în regiunile muntoase de la răsărit de Drina şi în Bosnia.

Este cunoscut faptul că în urma catastrofei de pe Mariţa din 1371, regiunea macedoneană şi-a pierdut independenţa. Principii locali, printre ei şi fiul lui Vucaşin, eroul epopeii populare sîrbe, Marco Kraljević, a trebuit să recunoască suzeranitatea sultanului, să-i plătească tribut şi să-i acorde sprijin militar.

Frecventele manifestări de împotrivire ale principilor sîrbi care au urmat, deşi înăbuşite repede de agresorii otomani, aveau să se constituie în repere luminoase ale unei rezistenţe populare de mai multe secole [6].

Trecînd de la scena politică sud-est europeană la cea central europeană, observăm că factorul politic dominant de aici, interesat în desfăşurarea evenimentelor din sud-estul Europei şi care a influenţat în mare măsură situaţia politică din ţările române, era, în a doua jumătate a secolului al XIV-lea, regatul Ungariei. În vremea lui Ludovic de Anjou (1342—1382) a cărui politică de mare rege s-a făcut simţită de la Vistula la Adriatica şi la Marea Neagră, statul maghiar a cunoscut, pe plan intern, o perioadă de occidentalizare a cadrului instituţional, iar pe plan extern a manifestat o ambiţie

[4] Vera Mutafćieva, Nikolai Todorov, *Le passé de la Bulgarie*, Sofia, 1969, p. 51.
[5] În 1346 Ştefan Duşan a luat titlul de împărat şi s-a încoronat la Sofia ca „basileu şi autocrat al Serbiei şi al Romaniei" (Charles Diehl, *op. cit.*, p. 136).
[6] Rade Mihaljčić, *Kraj srpskog ţarstva*, Belgrad, 1975; acelaşi, *Lazar Hrebeljanović. Istorija. Kult. Predanje*, Belgrad, 1984.

nemăsurată de întindere a hotarelor. Rege apostolic, Ludovic de Anjou s-a manifestat ca un înverşunat duşman al ţărilor creştine de rit ortodox. Asupra acestora el a întreprins puternice acţiuni militare, a exercitat o permanentă presiune, care nu a slăbit decît atunci cînd fragila unitate plurietnică a statului maghiar solicita atenţia şi prezenţa regelui în alte părţi.

Încercările lui Ludovic de Anjou de a-şi extinde autoritatea politică la sud şi est de Carpaţi, în Ţara Românească şi Moldova, şi de a-şi permanentiza stăpînirea în ţaratul bulgar de apus unde crease prin forţă un „Banat de Vidin" au fost sortite eşecului. În ţările ameninţate s-a întărit convingerea că un regat maghiar puternic nu este mai puţin primejdios, decît primejdia otomană care se apropia.

După moartea, în 1382, a lui Ludovic de Anjou, care din 1370 a fost ales şi rege al Poloniei, marele stat realizat de el, sub forma unei uniuni politice maghiaro-polone, s-a destrămat. În Ungaria şi Polonia, ca, de altfel, şi între ele au izbucnit certuri şi lupte pentru tron. Divergenţele dintre cele două state s-au agravat — deşi în anumite momente ele au şi pactizat — după ce tronul Ungariei a fost ocupat de Sigismund de Luxemburg (1387), iar pe cel al Poloniei s-a urcat Vladislav Jagello (1386), fost mare duce al Lituaniei. La neînţelegerile dintre cele două regate a contribuit şi ciocnirea de interese pe care ele le aveau în spaţiul românesc [7]. Voievozii români, conştienţi de acest fapt, au urmărit atent evoluţia raporturilor dintre cei doi monarhi vecini şi au înclinat spre alianţa cu acela care într-un anumit moment părea mai puţin primejdios pentru soarta ţării lor. Cum de mai multă vreme le erau cunoscute intenţiile agresive ale regilor maghiari, exprimate pe plan ideologic prin ceea ce aceştia numeau lupta împotriva „schismaticilor", voievozii români au înclinat, o dată cu constituirea uniunii polono-lituaniene, tot mai mult spre această nouă putere, menită să joace un rol important în constelaţia politică a Europei Centrale şi Răsăritene. La aceasta a contribuit şi faptul că marile probleme cărora a trebuit să le facă faţă la începuturile ei uniunea polono-lituaniană o angajau mai mult în alte părţi decît spre statele româneşti, iar în materie religioasă ea manifesta o toleranţă pe care n-o cunoştea regatul maghiar.

Alianţa cu regatul polono-lituanian, încheiată mai întîi de domnul Moldovei, Petru Muşat, şi apoi, prin intermediul lui, şi de Mircea I, voievodul Ţării Româneşti, a avut la bază temerea de o agresiune din partea regelui Ungariei. Era pentru prima dată cînd se exprima în scris o atitudine comună pe plan internaţional a statelor româneşti de la sud şi est de Carpaţi.

Dacă obligaţiile asumate de Mircea prin alianţa cu Vladislav Jagello priveau numai atitudinea lor în raport cu regatul maghiar, tratatele domnilor Moldovei, care i-au urmat lui Petru Muşat, au angajat statul românesc de la est de Carpaţi şi în alte direcţii de interes ale regatului polono-lituanian. Detaşamentele de oşteni români s-au acoperit de glorie în luptele împotriva cavalerilor teutoni; ele au participat de asemenea la luptele pentru îndepărtarea pericolului tătar.

Mutaţiile politice petrecute spre sfîrşitul secolului al XIV-lea în estul Europei în urma slăbirii puterii mongole, rivalităţile dintre Lituania şi Moscova, al cărei prestigiu politic a crescut în urma victoriei obţinute de cneazul Dimitrie la Kulikovo (1380), pe Don, împotriva tătarilor, vor pune pe unii domni români din Moldova în contact cu noua putere care se ridica, Rusia. În 1386, cneazul

[7] Veniamin Ciobanu, *Ţările române şi Polonia. Secolele XIV—XVI*, Bucureşti, 1985, p. 18 şi urm.

moscovit Vasile, fiul lui Dimitrie Donskoi, fugind din captivitatea tătară s-a refugiat la curtea lui Petru I Muşat „în marea Valahie“ [8]. Faptul în sine e edificator pentru importanţa pe care o avea Moldova în sistemul de state ale Europei răsăritene din acea vreme.

Din schiţarea cadrului internaţional rezultă că la urcarea pe tronul Ţării Româneşti a lui Mircea I harta politică a Europei Centrale, de Est şi Sud-Est era în plin proces de modificare. Cauze adînci socio-economice generau criza sistemului feudal, zdruncinat de mari mişcări sociale. Raporturile dintre state se caracterizau prin dese schimbări în jocul alianţelor, fapt ce împiedica o coordonare de durată a eforturilor lor împotriva primejdiei otomane. Planurile unor largi coaliţii de forţe, nutrite de unii dintre monarhii de seamă ai vremii, lipsite fiind de mijloacele de înfăptuire s-au năruit repede.

În contrast cu descentralizarea feudală a statelor europene regimul otoman îşi baza puterea şi succesele militare pe concentrarea în mîinile sultanului a tuturor atribuţiilor unui conducător de stat. Tendinţele centrifugale erau, în faza de rapide cuceriri ale statului otoman, aspru pedepsite.

Creşterea atribuţiilor conducătorului statului şi a teritoriului intrat în stăpînirea lui a dus la schimbarea, începînd în mod oficial din 1395, a titlului de *emir* sau *bei* în cel de *sultan* sau *împărat* [9].

Tactica de luptă folosită de otomani era de natură să paralizeze sistemul de apărare al adversarului şi să le asigure victoria. Pentru a intimida şi a crea panică în rîndul populaţiei, otomanii trimiteau, mai întîi, în ţinuturile ce urmau să fie cucerite trupe neregulate, bande de pradă — achingii şi azapi —, care devastau totul pe unde treceau, provocînd groaza şi disperarea locuitorilor; urma apoi atacul oastei regulate.

În opera de cuceriri întreprinsă, conducătorii otomani au manifestat adesea un remarcabil simţ politic şi diplomatic. Îndeosebi după victoria de la Cirmen relaţiile dintre ei şi popoarele cu care intrau în contact începeau de cele mai multe ori în mod paşnic, prin alianţe matrimoniale şi statale, prin învoieli în care se pornea de la o neutralitate binevoitoare la contracte de vasalitate faţă de sultan, cu respectarea autonomiei politice a vasalilor, în schimbul plăţii unui tribut şi a participării cu oaste la campaniile sultanului. Condiţiile impuse celor ce-şi răscumpărau astfel pacea se înăspreau treptat şi în cele din urmă, dacă împrejurările o îngăduiau, urma cucerirea brutală şi intrarea lor în stăpînirea directă otomană. În multe teritorii cucerite, în vederea consolidării puterii statului otoman, erau aduşi şi colonizaţi turci din Anatolia. Pămînturile clasei dominante creştine, exterminată în mare parte, erau confiscate şi dăruite, sub formă de proprietate condiţionată unor credincioşi ai sultanului (timarioţi). Un factor însemnat în cucerirea Peninsulei Balcanice de către otomani a fost recunoaşterea oficială din partea lor a bisericii ortodoxe [10].

Victoria din 1371 le-a întărit otomanilor încrederea în forţa pe care o reprezentau şi le-a deschis drumul unor noi cuceriri în Peninsula Balcanică. Unii conducători balcanici ca Marko Kraljević şi Constantin Dejanović au devenit vasali ai sultanului [11].

[8] P. P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrîn*, Bucureşti, 1944, p. 229.
[9] Aurel Decei, *Istoria Imperiului otoman pînă la 1656*, Bucureşti, 1978, p. 64.
[10] Halil Inalcik, *The Ottoman Empire. The Classical Age 1300—1600*, New York — Washington, 1973, p. 13; Tahsin Gemil, *Mircea l'Ancien face à la politique impériale de Bayazid Ier*, în „Revue Roumaine d'Histoire“, 1—2, 1986, p. 4.
[11] Georges Ostrogorsky, *op. cit.*, p. 562.

Rezistență au opus otomanilor locuitorii unor orașe ca Bitolia, Iambol, Carnobat, care au grupat în jurul lor masele populare, reușind să țină pe loc cîtva timp înaintarea otomană.

Neînțelegerile dintre conducătorii popoarelor balcanice au împiedicat, ca de atîtea alte ori, alcătuirea unei alianțe care să oprească drumul ofensivei otomane. Bizanțul ca și țaratul bulgar de Tîrnovo s-au văzut în situația de a recunoaște suzeranitatea otomană. În 1373 împăratul Ioan al V-lea Paleologul însoțea, în calitate de vasal al sultanului, pe Murad I în campania dusă de acesta în Asia Mică [12]. În 1376 Murad I — în schimbul cedării orașului Galipoli, care fusese redat Bizanțului în 1366 de Amedeu de Savoia — a sprijinit pe Andronic Paleologul să ocupe tronul Bizanțului împotriva tatălui său. Revenit în scaun în 1379, datorită ajutorului otoman, Ioan al V-lea Paleologul a reînnoit angajamentele față de sultan, obligîndu-se la plata unui tribut anual de 30 000 de galbeni și la acordarea unui ajutor armat de 12 000 de ostași, cînd i se va cere.

În 1382 otomanii au reluat ofensiva în Balcani printr-un puternic atac asupra Sofiei, care a fost cucerită după un lung asediu. Epirul și Tesalia au cunoscut și ele invaziile devastatoare ale otomanilor. Orașe importante au căzut unul după altul. În 1383 a fost cucerit Seresul; în 1385—1386 au intrat sub stăpînire otomană regiunea Ohridei și părți din Albania. În 1386, cînd Mircea I Voievod se înălța pe tronul Țării Românești, cădea în mîinile otomanilor Nișul, important nod de comunicații în Peninsula Balcanică. Cneazul Lazăr a fost obligat să recunoască și el suzeranitatea sultanului. În 1387 a fost ocupat de otomani Salonicul [13].

În fața pericolului ce le amenința pămînturile, cîțiva stăpînitori balcanici s-au hotărît să acționeze în comun pentru stăvilirea expansiunii otomane. Cneazul Lazăr al Serbiei și regele Tvrtko al Bosniei, sprijiniți în secret de țarul bulgar Șișman, au repurtat în 1387 în apropierea orașului Pločnik, pe Toplița, o frumoasă victorie. Încurajat de această biruință, țarul Șișman, vasal al sultanului, a încetat să plătească tributul, la care era obligat, și să trimită oaste în tabăra otomană.

În 1388 otomanii au organizat o mare expediție de pedepsire a țarului de Tîrnovo și de supunere a statului dobrogean, condus de despotul Ivanco. În prima fază a luptelor, datorită dîrzeniei cu care se apăra populația, otomanii n-au înregistrat succese. Varna a rezistat atacului otoman. Intervenția personală a sultanului Murad în fruntea unor noi detașamente de ostași a înclinat victoria de partea otomanilor. Orașe și cetăți bulgărești au căzut pe rînd în mîinile învingătorilor. Șișman a fost nevoit să se supună. Silistra a fost cedată, dar locuitorii orașului au refuzat s-o predea dușmanului. Au fost cucerite de otomani mai multe fortărețe la Dunăre, între care și Șiștovul.

În contextul luptelor din 1388 cu otomanii a dispărut despotul Ivanco. Teama că Dobrogea ar putea să cadă în mîinile otomanilor — ceea ce ar fi periclitat însăși existența Țării Românești — l-a făcut pe Mircea Voievod să intervină și, salvînd situația, să unească Dobrogea cu Țara Românească.

Reunind teritoriul românesc dintre Dunăre și Mare cu cel dintre Carpați și Dunăre, Mircea I adăuga titlului său de „voievod al Țării Românești, duce de Făgăraș și Amlaș, comite de Severin“ și pe cel de „despot

[12] *Ibidem*, p. 563.
[13] Halil Inalcik, *op. cit.*, p. 11.

al pămînturilor lui Dobrotici și domn al Dîrstorului"[14]. Prin această primă mare faptă a sa, Mircea Voievod refăcea pe o treaptă superioară a evoluției istorice, în formă românească, vechea unitate politico-statală din vremea dacilor a ținuturilor din stînga Dunării cu teritoriul dintre Dunăre și Mare.

La 15 iunie 1389 a avut loc istorica bătălie de la Kossovopolje (Cîmpia Mierlei), decisivă pentru soarta popoarelor din sud-estul Europei[15]. Încurajat de victoria de la Pločnik și de succesele domnului român Mircea în Dobrogea, cneazul Lazăr a luat inițiativa unei coaliții balcanice care să se opună otomanilor. Lui i s-a alăturat și ginerele său Vuk Brancović din sudul Serbiei, Tvrtko, regele Bosniei, și banul croat Ivaniș. Aflînd de aceasta, sultanul Murad, pentru a nu le da răgaz să se organizeze, a atacat el Serbia. Deși la început succesul părea a fi de partea coaliției creștine, sultanul însuși fiind ucis, în cele din urmă, sub conducerea energică a fiului lui Murad, Baiazid I, zis „Trăznetul", pentru rapiditatea acțiunilor sale, otomanii au învins. Cneazul Lazăr a fost luat prizonier și ucis. Urmașul său, Ștefan Lazarević, a recunoscut suzeranitatea sultanului, obligîndu-se la plata unui tribut, la prezentarea anuală la curtea lui Baiazid și la acordarea de ajutor armat. În principalele cetăți ale Serbiei, ca și în cazul Bulgariei, au fost instalate garnizoane otomane.

În urma bătăliei de la Kossovopolje a crescut primejdia otomană pentru Țara Românească. Mircea I, așteptîndu-se la atacul sultanului pentru intervenția sa în dreapta Dunării și ca să contracareze o eventuală agresiune din partea regelui Ungariei, a căutat, în chiar anul dezastrului de la Kossovopolje să se apropie de regele Poloniei, Vladislav Jagello, și să încheie cu acesta la începutul anului 1390 un tratat de „alianță nestrămutată de prietenie". Prin tratat cei doi monarhi se legau ca în cazul unui atac al regelui Ungariei, Sigismund, sau al vasalilor lui să se ajute cu toate puterile lor. În cazul unui atac din partea altui dușman rămînea la bunăvoința și chibzuința fiecăruia dintre suverani, dacă vor da sau nu ajutor[16].

Alianța lui Mircea cu Vladislav Jagello, ca și amenințarea otomană pentru regatul ungar — în vara anului 1390 au avut loc ciocniri între otomani și unguri în Banat[17] — l-au determinat pe Sigismund de Luxemburg, regele Ungariei, să încerce o apropiere de domnul Țării Românești. Acesta, în interesul luptei antiotomane și în schimbul recunoașterii și lărgirii stăpînirilor sale în Transilvania, s-a apropiat de regele Ungariei fără să renunțe la prietenia cu Polonia.

Asigurarea hotarului țării dinspre nord crea domnului român posibilitatea să-și concentreze eforturile în a apăra pe cel de sud. În această privință el a întărit lanțul cetăților de la Dunăre, bastioane puternice de apărare a țării împotriva atacurilor otomane care puteau interveni oricînd.

În 1390—1391 o oaste otomană condusă de Firuz-bei a fost trimisă de sultanul Baiazid I împotriva lui Sracimir, țarul bulgar de la Vidin. De aici, ca să-i pedepsească pe români care — după sursele otomane — ar fi fost prezenți în bătălia de la Kossovopolje a trecut în Țara Românească,

[14] *Documenta Romaniae Historica*. D. *Relații între țările române* (în continuare D.R.H.), vol. I, p. 122.

[15] Georges Ostrogorsky, *op. cit.*, p. 567; P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 215—223; A. Decei, *op. cit.*, p. 54—55.

[16] D.R.H., D, vol. I, p. 122.

[17] Hurmuzaki, *Documente*, 1—2, p. 327; Miodrag Al. Purković, *Knez i despot Ștefan Lazarević*, Belgrad, 1978, p. 31—32.

a devastat cumplit parte din teritoriul ei, întorcîndu-se apoi încărcată de „prăzi și bogății în sudul Dunării"[18]. Expediția lui Firuz-bei la nordul Dunării a marcat începutul unui șir lung de lupte româno-otomane care au adus poporului nostru mari suferințe, nu însă și îngenuncherea lui.

În 1392 a continuat înaintarea otomană în Peninsula Balcanică. În luna ianuarie a fost cucerit orașul Scoplje și aduși aci locuitori din Anatolia. Important punct strategic, devenit loc de reședință al împuternicitului sultanului, Jighit pașa (Pașait)[19], de la Scoplje vor porni incursiuni otomane sistematice în Bosnia, Zeta, Albania, Grecia și Bulgaria. Vuk Branković a fost silit și el să se închine sultanului și să plătească tribut. În vara anului 1392, otomanii au suferit un eșec la Branicevo, unde au fost înfrînți de oastea regelui Ungariei[20]. Succesul militar n-a fost însă exploatat de învingători și otomanii și-au continuat ofensiva. În 1393 sultanul Baiazid, reîntors din Anatolia unde fusese plecat să înăbușe tendințele de independență ale unor principate turcești și aflînd că țarul bulgar Șișman a început tratative secrete cu regele Sigismund al Ungariei, a decis desființarea Bulgariei centrale. O puternică oaste condusă de Soliman Celebi, fiul cel mai mare al sultanului, a cucerit teritoriul ce mai rămăsese în stăpînirea lui Șișman. După un lung asediu, la 17 iulie 1393, capitala Tîrnovo a fost ocupată, prădată și populația dusă în mare parte în robie. Țarul, care se retrăsese în cetatea Nicopol a fost luat captiv, patriarhul Eftimie, care condusese rezistența capitalei bulgare a fost izgonit, iar marii stăpîni feudali au trebuit să aleagă între convertirea la islamism și confiscarea averilor. Locul clasei stăpînitoare locale l-au luat, în mare măsură, timarioții, în slujba sultanului. În iarna anului 1393—1394, Baiazid a supus Constantinopolul blocadei și a căutat să taie orașului orice cale de aprovizionare pe uscat. La începutul anului 1394 întreaga Tesalie intra sub stăpînire otomană[21].

Faptul cunoscut sultanului, că domnul Țării Românești crea dificultăți înaintării otomane, că în 1393 oștile lui au pătruns în sudul Dunării pînă la Karinovasî (Karnobat, la sud de munții Balcani), unde au distrus baze militare otomane și au luat mulțime de prizonieri[22], iar în primăvara anului 1394 a trimis o oaste care a alungat garnizoana otomană instalată la Cavarna cu un an mai înainte, l-a făcut pe Baiazid să întreprindă punerea în aplicare a planului de supunere a Țării Românești, să organizeze împotriva ei expediții militare care au culminat cu marea campanie condusă de sultan, de Baiazid, și care avea să se soldeze cu marea victorie obținută de Mircea cel Mare la Rovine[23].

După biruința repurtată de Mircea la Rovine în sînul clasei dominante din Țara Românească au început să se definească puncte de vedere diferite în privința modului de a concepe raporturile viitoare cu Imperiul otoman.

[18] *Cronici turcești privind țările române, Extrase I, sec. XV — mijl. sec. XVII*, vol. întocmit de M. Guboglu și M. Mehmet, București, 1966, p. 112; A. Decei, *op. cit.* p. 56—57.

[19] Miodrag Al. Purković, *op. cit.*, p. 31.

[20] *Ibidem*, p. 32.

[21] Georges Ostrogorski, *op. cit.*, p. 571—572.

[22] A Decei, *Expediția lui Mircea cel Bătrîn împotriva acîngiilor de la Karinovasî (1393)*, în A. Decei, *Relații româno-orientale*, București, 1978, p. 140—155.

[23] Vom reveni într-un studiu special asupra cronologiei luptelor româno-otomane din vremea lui Mircea cel Mare, a bătăliei de la Rovine în mod special. O recentă călătorie de studii în R.S.F. Iugoslavia mi-a înlesnit revederea izvoarelor și a istoriografiei recente sud-slave, deosebit de importante în reconstituirea desfășurării evenimentelor.

Partizanii politicii de înțelegere cu sultanul Baiazid s-au grupat în jurul unui pretendent la domnie, Vlad — intrat în istoriografie cu numele de „Uzurpatorul" — și l-au ridicat împotriva lui Mircea, hotărît să continue luptele cu otomanii, deși îi era clar că o parte a boierimii îi este ostilă. La 7 martie 1395 Mircea încheia la Brașov un tratat de alianță cu regele Sigismund al Ungariei în care se prevedea cooperarea în viitor a forțelor româno-ungare împotriva primejdiei otomane; clauzele tratatului evidențiau poziția de deplină egalitate între părți. Se arăta că în cazul în care regele va merge în persoană împotriva turcilor, la fel va face și Mircea; dacă regele va trimite numai oști așa va proceda și Mircea. Domnul român urma să lase drum liber oastei ce va merge împotriva turcilor, „în părțile lui Dobrotici sau în orice alte pămînturi". În tratat se mai prevedea că atît timp cît ar sta regele cu oastea în părțile Țării Românești să stea și domnul român alături de el, iar dacă regele ar ajunge în locurile de „dincolo și aproape de Dunăre", „învecinate" cu Țara Românească și cu Dunărea românii să aibă grijă să trimită provizii pe cheltuiala regelui [24].

După încheierea tratatului și repurtarea unor biruințe împotriva otomanilor părea că se întărește poziția lui Mircea în Țara Românească și că el și aliații lui vor învinge cu ușurință tabăra grupată în jurul lui Vlad, sprijinit de Ștefan I, domnul Moldovei. Vlad avea, însă, să-i fie opus în continuare lui Mircea de o parte a boierimii, care își va schimba atitudinea numai în momentul în care desfășurarea evenimentelor pe plan internațional a făcut posibilă întrevederea unei victorii a creștinilor împotriva otomanilor. În contextul înfăptuirii planului preconizat de regele Sigismund, de organizare a unei cruciade împotriva otomanilor — plan primit extrem de favorabil în mediul clasei stăpînitoare din centrul și apusul Europei — s-a întărit poziția lui Mircea cel Mare în Țara Românească, fapt ce i-a permis, de altfel, să participe cu o oaste destul de însemnată la expediția cruciată din toamna anului 1396.

La expediție au luat parte cavaleri unguri, germani, francezi, englezi, italieni, boemi și poloni. Acestora li s-a adăugat Mircea cu oastea credincioasă lui. În total erau peste 60 000 oameni călări, 40 000 pedeștri și o flotă însemnată. Era pentru prima dată cînd călărașii și arcașii români aveau să lupte alături de cavalerii în zale ai Occidentului germano-latin. În septembrie 1396, oastea cruciată, după unele succese, a ajuns la cetatea Nicopol pe care a asediat-o. Aici i-a ieșit în întîmpinare Baiazid cu oastea sa, inferioară ca număr și armament. Scriitorul german Johann Schiltberger, aflat în oastea cruciată, ne-a lăsat informația că Mircea ar fi cerut ca el cu românii să înceapă lupta. Această propunere a fost susținută în consiliul de luptă și de regele Sigismund și comandanții maghiari. Motivul era că Mircea cunoștea mai bine felul de luptă al otomanilor. Contele de Nevers, fiul ducelui de Burgundia, Filip cel Îndrăzneț, a reclamat însă pentru el onoarea primului atac [25]. Intrînd cei dintîi în luptă, francezii au obținut de la început oarecare succese, dar înaintînd repede s-au depărtat prea mult de grosul oastei și căzînd în cursa ce li s-a întins, prin retragerea simulată a otomanilor au fost zdrobiți cu desăvîrșire. Sigismund venind cu restul oastei n-a mai putut salva situația. „Den rea chiverniseală a creștinilor — observa cronicarul Radu Popescu — au biruit Baizid pe creștini, tăindu-i și robindu-i" [26].

[24] D.R.H., D, vol. I, p. 140—141.
[25] *Călători străini despre țările române*, vol. I, București, 1968, p. 29.
[26] *Istoriile domnilor Țării Românești*, ed. Const. Grecescu, București, 1963, p. 14.

Prin victoria repurtată la Nicopol, la 25 septembrie 1396, şi care a avut un larg ecou în lumea islamică şi în opinia publică europeană, otomanii au făcut dovada că sistemul lor militar de luptă este superior celui al cavalerilor apuseni.

Bătălia de la Nicopol a marcat desfiinţarea statului bulgar cu capitala la Vidin. Ţarul Sracimir care primise pe cruciaţi a trebuit să se supună lui Baiazid; el avea să-şi sfîrşească zilele ca prizonier la Bursa. Cu Sracimir se stingea dinastia Şişmanizilor, ultima dinastie bulgară. Teritoriul statului bulgar a fost transformat în paşalîc; spahii au fost dăruiţi cu moşiile confiscate de la stăpîni feudali bulgari. Cetăţile de pe malul drept al Dunării au devenit puncte de sprijin pentru incursiunile de pradă ale azapilor şi achingiilor la nordul Dunării.

Măsurile luate de otomani în sudul Dunării au făcut să crească teama boierimii din Ţara Românească că ar putea avea şi ea soarta stăpînilor de pămînt sud-dunăreni. A rezultat de aici strîngerea rîndurilor ei în jurul lui Mircea, al cărui prestigiu — ca experimentat conducător în luptele cu otomani — îl situa printre marile personalităţi ale vremii, în stare să oprească înaintarea otomană în Europa. Părăsit de boieri, Vlad „Uzurpatorul" a fost prins şi dus în Transilvania unde i s-a pierdut urma.

În anul 1397 Baiazid a încercat încă odată să supună Ţara Românească. El a trecut Dunărea în mare grabă pentru a nu da răgaz românilor să se pregătească de împotrivire. Despre această nouă expediţie s-au păstrat puţine ştiri. Ele arată, însă, că Mircea a repurtat şi de data aceasta o categorică victorie [27].

Sultanul Baiazid, temîndu-se că voievodul român, sprijinit de regele Ungariei, ar putea primejdui cuceririle otomane, a luat măsuri de consolidare a stăpînirii sale în dreapta Dunării, ca şi de refacere şi întărire a cetăţilor pe care le ocupase în stînga Dunării, în Ţara Românească. În legătură cu această preocupare a sultanului Baiazid este de pus întărirea cetăţii Turnu, despre care se face menţiune într-o inscripţie în limba slavă săpată pe un mic bloc de calcar [28].

Temerea sultanului avea să se dovedească întemeiată. Domnul român a căutat în mod sistematic să întărească capacitatea de apărare a ţării şi să îndepărteze pericolul otoman. În 1399, el era în posesia cetăţii Turnu şi probabil şi a cetăţii Giurgiu. Din cetatea Turnu el trimitea o scrisoare regelui Sigismund înştiinţîndu-l de pregătirile militare ale lui Baiazid [29]. La începutul anului 1400 Mircea I a intervenit în Moldova şi a ridicat în scaunul domniei pe Alexandru cel Bun. Actul — semnificativ pentru autoritatea şi puterea lui Mircea de a avea şi înfăptui iniţiative politice — s-a dovedit benefic relaţiilor dintre Ţara Românească şi Moldova care au fost în vremea celor doi domni deosebit de strînse.

În toamna anului 1401 o oaste otomană, condusă de Evrenos bei, a devastat întinse regiuni din Banat, Transilvania şi Ţara Românească, luînd mulţime de robi. Angajîndu-se pe urmele invadatorilor, Mircea i-a izgonit, în aşa fel încît numai o mică parte a reuşit să scape cu fuga. „Unii — se spune

[27] Barbu Câmpina, *Lupta Ţării Româneşti împotriva expansiunii otomane (1335—1415)*, în „Scrieri istorice", vol. I, Bucureşti, 1973, p. 280.

[28] H. Chircă şi C. Bălan, *O inscripţie din 1397—1398 privitoare la stăpînirea turcească la Turnu*, în „Studii şi materiale de istorie medie", III, 1959, p. 359—364.

[29] *Ibidem*, p. 362.

într-un izvor venețian — au fost prinși, alții uciși și alții înecați și n-au putut scăpa decît vreo trei mii care s-au întors singuri în Turcia"[30].

În urma victoriilor obținute s-a consolidat poziția Țării Românești pe plan internațional, a crescut autoritatea și puterea lui Mircea în interior și prestigiul lui în afară.

Luptele în care erau angajați otomanii la începutul secolului al XV-lea în Asia Mică cu mongolii, conduși de Timurlenk (Tamerlan) (1336—1405), cel mai mare han al mongolilor după Gingis-han, au permis lui Mircea ca și altor conducători creștini din Europa de Sud-Est să făurească din nou planul unei ofensive împotriva otomanilor.

Timurlenk ajunsese în marșul lui triumfător pînă în Asia Mică. Emirii deposedați de Murad I și de Baiazid I s-au refugiat la el și ca să-și recapete stăpînirile l-au împins să acționeze contra otomanilor. Începînd cu luna august a anului 1400 Timur a intrat pe teritoriul turcilor otomani, îndreptîndu-se spre Egipt. În octombrie 1400, el punea stăpînire pe Alep, iar în ianuarie 1401 cădea în mîinile lui Damascul. Baiazid considera că pentru el pericolul a trecut, dar s-a trezit deodată, în 1402, că Timur a revenit în Asia Mică. Baiazid a condus împotriva lui tot ce avea mai important ca forță militară otomană. Lupta dintre Timur și Baiazid s-a dat, într-o vineri, 28 iulie 1402, în apropiere de Ankara. Baiazid a fost înfrînt și făcut prizonier împreună cu fiii săi Musa și Mustafa; alți fii ai săi, Soliman, Mahomed și Isa au reușit să fugă. Cîteva luni după dezastrul suferit, la 9 martie 1403, Baiazid avea să moară în orașul Akșehir[31].

Consecințele luptei de la Ankara au fost deosebit de importante. Principatele anatoliene s-au reconstituit. Statul otoman a fost redus în Asia la ceea ce el era înainte de Murad I; succesiunea lui Baiazid a născut rivalități și lupte între fiii săi, care au contribuit la slăbirea statului. Un rol important a început să joace în Asia Mică emirul de Karaman, protejat de Timur[32].

Criza declanșată în Imperiul otoman de înfrîngerea de la Ankara a fost folosită nu numai de conducătorii politici din Asia, ci și de cei din Europa; ei au căutat să se elibereze de încorsetarea otomană[33]. Ștefan Lazarevici și Manuel Paleologul au încetat plata haraciului. În ianuarie 1404 a izbucnit o mare răscoală bulgară sub conducerea ultimilor doi Șișmanizi, Constantin și Frujin, sprijiniți de sîrbi și români. Ridicări populare împotriva otomanilor s-au produs și în munții Serbiei. Mircea I, sprijinit de Sigismund de Luxemburg, a intervenit din nou în dreapta Dunării, alungînd otomanii din ținuturile care căzuseră în stăpînirea acestora în cursul luptelor schimbătoare din anii 1393—1398.

În 1403 Mircea a pus stăpînire pe Chilia. În același an, el a reînnoit tratatul de alianță cu Vladislav Jagello, regele Poloniei, alianță care, adăugată bunelor relații statornicite cu Sigismund de Luxemburg, regele Ungariei, și Alexandru cel Bun, domnul Moldovei, i-a îngăduit să reînceapă sub auspicii favorabile luptele cu otomanii.

Țara Românească cunoștea la începutul secolului al XV-lea cea mai mare întindere pe care a avut-o în evul mediu și era văzută ca o putere în stare să influențeze, dacă nu să determine chiar, mersul evenimentelor în

[30] N. Iorga, *Acte și fragmente*, III, p. 4—5; P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 282; B. Câmpina, *op. cit.*, p. 324.

[31] Aurel Decei, *Istoria Imperiului otoman*, p. 69—70.

[32] *Ibidem*, p. 71 și urm.

[33] Șerban Papacostea, *La Valachie et la crise de structure de l'Empire ottoman (1402—1413)*, în „Revue Roumaine d'Histoire", 1—2, 1986, p. 23 și urm.

sud-estul Europei. Într-un document din perioada 1404—1406, prin care Mircea întărea mănăstirii Cozia toate bălţile pe Dunăre, el se intitula: „Io Mircea mare voievod şi domn... peste toată ţara Ungrovlahiei şi al părţilor de peste munţi, încă şi către părţile tătăreşti şi Amlaşului şi Făgăraşului herţeg şi domn al Banatului Severinului şi pe amîndouă părţile pe toată Podunavia, încă şi pînă la Marea cea Mare şi stăpînitor al cetăţii Dîrstorului"[34]. Mircea se adresa chefaliei (căpeteniei) Silistrei ca oricărui dregător supus lui, cerîndu-i să se ferească de bălţile mănăstireşti[35].

Interesul lui Mircea de a menţine unită Dobrogea cu Ţăra Românească s-a împletit cu grija pentru întărirea întregului hotar dunărean.

La sfîrşitul anului 1406, Mircea a avut o întrevedere la Severin cu regele Sigismund[36]. Cu acel prilej s-a stabilit planul desfăşurării în viitor a acţiunilor antiotomane. Mircea urmărea să continue ofensiva, începută de el în Dobrogea şi să alunge pe otomani din ţinuturile balcanice vecine cu Ţara Românească. În acel moment criza din Imperiul otoman ar fi făcut posibilă organizarea unei mari ofensive antiotomane; ea nu s-a realizat însă din cauza republicilor maritime italiene, ca şi a împăratului Manuel Paleologul, care deşi dădeau asigurări de adeziune la războiul antiotoman proiectat, în realitate n-au făcut nimic ca el să fie pregătit.

Mircea, văzînd că nu poate să pună în practică planul unei mari ofensive antiotomane, a intervenit, la solicitarea unor pretendenţi, în luptele ce se desfăşurau în Imperiul otoman între urmaşii lui Baiazid pentru ocuparea tronului. Aceştia îi făgăduiau în schimbul ajutorului solicitat să înceteze prădăciunile în ţinuturile stăpînite de Mircea. Reunificarea de către domnul român a teritoriului dintre Dunăre şi Mare cu cel dintre Carpaţi şi Dunăre a provocat reacţia conducătorilor otomani din teritoriile mărginaşe Ţării Româneşti. Ei au organizat frecvente incursiuni în stăpînirile lui Mircea, producînd dislocări de populaţie şi ruină. Intervenţiile energice ale domnului român erau de natură să redea populaţiei liniştea şi încrederea în forţa sa. În această privinţă prezintă interes ştirea cuprinsă în inscripţia de limbă greacă, săpată pe o piatră de calcar, descoperită la Silistra. Din ea rezultă că în anul 1408 o mare primejdie apăsa asupra oraşului şi că „Io Mircea, marele voievod şi domn a toată Ungrovlahia, a izbăvit" (Silistra de turci—n.n.)[37]

Incursiunile otomane în Ţara Românească au avut un rol însemnat dacă nu decisiv în luarea hotărîrii domnului român de a interveni în disputele din Imperiul otoman, susţinînd pe tronul acestuia propriul lui candidat. Cronicile otomane, păstrate în compilaţia lui Leunclavius, consemnează că achingiii sultanului Soliman, urmaşul lui Baiazid, făceau atîtea pagube teritoriului Ţării Româneşti, pe care-l pustiau, încît Mircea s-a văzut nevoit să trimită un sol la emirul Isfendijan al Caramaniei, chemînd la sine pe un fecior al lui Baiazid, pe Musa Celebi, căruia i-a oferit sprijin[38]. Este sigur faptul că în anul 1411 cu ajutorul lui Mircea a fost instalat pe tronul sultanilor, pentru partea europeană a Imperiului otoman, Musa. Aceasta însemna un mare succes pentru domnul român, succes care i-a adus aprecierea contemporanilor, exprimată în scris de Leunclavius, şi

[34] D.R.H., B, Ţara Românească, I, p. 64.

[35] Ibidem, p. 65.

[36] Ibidem, p. 71.

[37] *O inscripţie despre Mircea cel Bătrîn (1408)*, în „Studii", 3, 1952, p. 210.

[38] Leunclavius, *Historiae Musulmanae Turcorum*, Libri XVII, Francofurti, 1591, p. 432—433; *O inscripţie despre Mircea cel Bătrîn (1408)*, p. 212.

anume că voievodul român era la acea dată considerat „cel mai viteaz şi cel mai ager între principii creştini" (princeps... inter christianos fortissimus et accerrimus)[39].

Împotriva lui Musa s-a ridicat, sprijinit de contingente bizantine şi sîrbeşti, cel mai mic dintre fiii lui Baiazid, Mahomed. Acesta a reuşit în anul 1413 să-l înfrîngă pe Musa în lupta de la Ciamurli, de lîngă Sofia, şi să-l ucidă. În anul următor, 1414, pentru a-l pedepsi pe Mircea pentru sprijinul acordat lui Musa, Mahomed a pregătit o mare expediţie împotriva Ţării Româneşti; ea nu s-a desfăşurat decît parţial, reducîndu-se la atacul detaşamentelor de pradă ale azapilor şi achingiilor, care au pustiit o bună parte a teritoriului de la nordul Dunării.

Respingînd atacurile otomane, Mircea a căutat permanent să folosească orice defecţiune manifestată în Imperiul otoman pentru a-i slăbi agresivitatea. Cînd împotriva lui Mahomed s-a ridicat, ca nou pretendent la tronul sultanilor, Mustafa, Mircea l-a sprijinit pe acesta, fără succes, de altfel, căci Mustafa a fost în 1416 înfrînt de oştile lui Mahomed şi silit să se refugieze la Salonic. Aici el a fost prins şi trimis la închisoare de guvernatorul bizantin.

Desfăşurarea evenimentelor arăta că în acel moment criza din Imperiul otoman era în declin şi planul iniţiat de Mircea, de ofensivă împotriva otomanilor, nu mai avea şanse de reuşită. El a încercat atunci un nou plan; a adăpostit în Ţara Românească pe un reformator al islamului, considerat drept profet, pe şeicul Bedr-ed-Din, care preconiza un plan de reforme ce vizau schimbări în înseşi întocmirea socială a Imperiului otoman şi care întreţinea climatul favorabil unor puternice mişcări sociale[40]. Dar şi acest plan al lui Mircea a eşuat. Bedr-ed-Din a fost prins la Seres în 1417 de sultanul Mahomed şi spînzurat.

În anul următor, în 1418, înceta din viaţă în scaunul domnesc şi Marele Mircea Voievod cu a cărui domnie s-a încheiat, de fapt, o primă perioadă în evoluţia raporturilor dintre Ţara Românească şi Imperiul otoman. Rezistenţa opusă de poporul român şi preocuparea Porţii otomane de a lichida mai întîi împotrivirea popoarelor din Peninsula Balcanică au făcut ca otomanii să accepte reglementarea pe cale paşnică a raporturilor cu Ţara Românească. Ei au încheiat cu Mircea cel Mare un tratat care fixa obligaţiile reciproce ce şi le asumau cele două părţi şi a căror respectare garanta, în principiu, pacea. Acest fapt capital a permis Ţării Româneşti să aibă fără întrerupere o viaţă politică a ei proprie, ce a înlesnit creaţia românească în diferite domenii de activitate.

[39] Leunclavius, *op. cit.*, p. 418.

[40] M. Guboglu şi M. Mustafa, *Răscoalele ţărăneşti din Imperiul otoman (1418—1420) şi bedreddismul*, în „Studii", 2, 1957; p. 137—158; A. Decei, *Istoria Imperiului otoman*, p. 82—83.

Viaţa economică a Ţării Româneşti în epoca lui Mircea cel Mare

Adina Berciu-Drăghicescu, Dinică Ciobotea

Istoricul care schiţează viaţa economică este predispus să aleagă calea intuitivă şi cantitativă a exprimării factorilor economici care au imprimat în societate progresul, fiind conştient că dintotdeauna ştiinţa istorică a desluşit, într-o evoluţie, ascendenţele, prelungirile anterioare şi posterioare ale unei economii dintr-un timp supus observaţiei. În cazul nostru, pentru epoca domniei lui Mircea cel Mare, problema se complică întrucît sursele documentare nu ne permit să măsurăm statistic realităţile economice [1]. Aşa se face că istoricii care au încercat o caracterizare a vieţii economice din secolele XIV—XV au ajuns la concluzii diferite [2]. Astfel, în capitolul despre viaţa economică din cunoscuta monografie dedicată Marelui domn Mircea, autorul surprindea o realitate contradictorie, anume existenţa unei economii „aproape închisă", lîngă „o economie de bani incontestabilă" [3]. Faţă de această concluzie nuanţată, ulterior s-a subliniat ferm că trăsătura caracteristică a vieţii economice din această perioadă era economia naturală, recunoscînd doar existenţa unor vagi relaţii de schimb [4]. Pe de altă parte, s-a remarcat faptul că vechea economie românească din secolele XIV şi XV a cunoscut nu numai un schimb activ de produse, ci şi o circulaţie monetară vie [5].

Într-un studiu special, atît prin informaţie, cît şi prin interpretare, s-au relevat realităţile economice, confirmate de mărturiile documentare analizate

[1] În studiul nostru am folosit în mod deosebit documente din următoarele volume: D.R.H., B, vol. I (1247—1500), Bucureşti, 1966, vol. II (1501—1525), 1972; vol. III (1526—1535), 1975; D.R.H., D., vol. I (1222—1456), 1977; D.I.R., veacul XIII, XIV şi XV, B (1247—1500), Bucureşti, 1953; D.I.R., veacul XVI, B, vol. I (1501—1525), Bucureşti, 1951. La acestea se adaugă o serie de alte documente menţionate în notele respective.

[2] Fernand Braudel, *Structurile cotidianului: posibilul şi imposibilul*, Bucureşti, 1984, p. 6.

[3] P. P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrîn*, Bucureşti, 1944, p. 81; idem, *Interpretări româneşti. Studii de istorie economică şi socială*, Bucureşti, 1947, p. 15, 66; idem, *Renaşterea şi românii*, în „Anuarul Inst. de ist. şi arh. „A. D. Xenopol", tom. XXII, 2, 1985, p. 732.

[4] *Istoria României*, vol. II, Edit. Acad., Bucureşti, 1962, p. 284, 289.

[5] Constantin C. Giurescu, *Probleme controversate în istoriografia română*, Edit. Albatros, Bucureşti, 1977, p. 31; idem, *Istoria românilor*, I, Bucureşti, 1935, p. 469: „Pentru această vie mişcare comercială (din timpul lui Mircea cel Mare — n.n.) era necesară o bogată circulaţie monetară".

în totalitatea lor şi care evidenţiază pentru Ţara Românească a secolelor XIV şi XV o creştere economică continuă [6].

În legătură cu chestiunea dezbătută aici, mai trebuie să subliniem că a existat uneori şi „străduinţa“ de a confunda structurile medievale româneşti cu cele ale Occidentului. În această situaţie, premisele se fixau teoretic, iar documentele trebuiau, obligatoriu, să le explice.

Pornind de la premisa că epoca în care se încadrează domnia lui Mircea cel Mare este cea de consolidare progresivă a statului feudal românesc, independent Ţara Românească, constituirea, în cadrul spaţiului românesc a acestui stat la sud de Carpaţi la începutul secolului al XIV-lea a dat un nou impuls dezvoltării forţelor de producţie. În consecinţă, în tot secolul al XIV-lea şi în prima jumătate a celui următor, asistăm la pronunţate progrese economice. Acestea se corelează cu o remarcabilă evoluţie demografică şi în acelaşi timp cu cristalizări sociale complexe. Procesul de ctitorire a structurilor economice, social-politice şi culturale s-a lărgit şi s-a diversificat în timpul domniei de peste trei decenii a lui Mircea cel Mare (1386—1418).

Producţia şi comerţul. Viaţa economică din timpul voievodului Mircea cel Mare era rezultanta activităţii productive a unei populaţii care, în cea mai mare parte, locuia la sate.

O situaţie statistică a localităţilor atestate documentar între 1352—1625 indică cifra de 3 320 de sate şi oraşe [7]. Se explică astfel faptul că la 1404, Ioan, arhiepiscopul de Sultanieh, descrie Valahia ca pe „o ţară mare“ cu „sate multe“ [8] şi că într-o baladă bulgărească, este evocat „Dan, voievodul şi banul, care domneşte peste multe ţări, la malurile Mării şi ale Dunării, peste cetăţi, mănăstiri şi munţi, pe cîmpia cea întinsă, peste satele dese“ [9]. S-a remarcat cu dreptate că tocmai desimea aşezărilor omeneşti, pe care o constatăm pe toate aceste căi, explică remarcabilul potenţial economic şi militar al Ţării Româneşti [10].

Analizele statistice au arătat că marea majoritate a acestor sate, tîrguri şi oraşe se concentra în zonele înalte ale spaţiului dintre Carpaţi şi Dunăre — îndeosebi pe Piemontul Getic şi în Subcarpaţii Buzăului [11], fapt care arată de ce Ţara Românească s-a mai numit şi *Muntenia.* Zone mai slab populate erau, în schimb, stepa şi şesul — cu excepţia marelui cadru străbătut de gîrle şi bălţi care împărţea în două Cîmpia Română, în vecinătatea Bucureştilor şi a Luncii Dunării, plină de străvechi sate de pescari [12].

[6] Dinu C. Giurescu, *Ţara Românească în secolele XIV şi XV*, Edit. ştiinţifică, Bucureşti, 1973, p. 207—209.

[7] Ion Donat, *Aşezările omeneşti din Ţara Românească în secolele XIV—XVI*, în „Studii“, an. IX, nr. 6, 1956, p. 77; Aurelian Sacerdoţeanu, *Aşezările omeneşti în Ţara Românească pînă la 1418*, Bucureşti, 1942 (extras); autorul găsea 70 de sate, 20 de ape, 14 tîrguri şi oraşe, 6 mănăstiri, 4 ţinuturi şi 18 topice; Nicolae Constantinescu, *Mircea cel Bătrîn*, Edit. militară, Bucureşti, 1981, p. 17.

[8] *Călători străini despre ţările române*, I, Bucureşti, 1968, p. 39 (în continuare *Călători străini*).

[9] Al. Iordan, *Les relations culturelles entre les Roumains et les Slaves du Sud*, Bucureşti, 1936, apud P. P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrîn*, p. 44.

[10] Dinu C. Giurescu, *op. cit.*, p. 30.

[11] I. Donat, *op. cit.*, p. 83.

[12] Henri H. Stahl, *Studii de sociologie istorică*, Edit. ştiinţifică, Bucureşti, 1972, p. 64 şi urm.

Concentrarea populației în zonele depresionare și de piemont, pline cu accidente de teren și acoperite de păduri și stufărișuri greu de străbătut, a fost pentru perioada de început a Țării Românești o moștenire a situației precedente, din vremea migrațiilor [13]; căci triburile de nomazi, ajunse la noi, au trebuit să poposească mai ales în Cîmpia Română, care se potrivea cu felul lor de viață, cu lungile distanțe, străbătute în chervane grele și cu deprinderea lor de a face războiul călare. În cîmpie, aceste triburi au exploatat direct pe autohtoni, așezîndu-și sălașele în apropiere de satele acestora. În zonele retrase și apărate prin relief și pădure, în care migratorii pătrundeau doar în expediții de jaf sau de pedepsire, situația se prezenta diferit. Acolo românii au reușit de obicei să stabilească, cu căpeteniile din cîmpie, un sistem de relații care, în istoriografia noastră recentă, poartă numele de « tributal »[14]. Aceasta înseamnă că în zonele montane băștinașii au putut trăi în vechea lor ordine socială, deoarece nu aveau în sate stăpîni care să-i exploateze nemijlocit. Așa se explică de ce primele cristalizări de stat, pe care le cunoaștem documentar din *Diploma Ioaniților* de la 1247 — voievodatele lui Litovoi și Seneslau, *lăsate românilor să le țină ca și pînă atunci* — se găseau pe piemontul getic; iar pe de altă parte înțelegem tot astfel de ce rezultatele analizelor statistice, raportate la hartă, descoperă astăzi, din ce în ce mai clar, că principala arie de sate libere din Țara Românească coincide geografic cu același piemont.

Dar aceasta înseamnă că statul condus de Mircea cel Mare cuprindea, pe lîngă domeniile boierești și mănăstirești — locuite de o populație aservită producînd pentru stăpîn — o întreagă lume de sate libere, care își valorificau direct produsele activității lor economice în tîrgurile ce se întindeau mai ales pe linia de contact dintre dealuri și cîmpie. În epoca modernă, proporția moșnenilor reprezenta aproximativ un sfert din totalul populației noastre rurale, procentul lor urcînd în Oltenia — unde existau blocuri mari de sate moșnenești — pînă către 50%. În pragul secolului al XV-lea, frecvența satelor moșnenești trebuia să fi fost însă cu mult mai mare, deoarece numărul lor a scăzut necontenit în cursul timpului, datorită procesului de aservire, foarte intens în anumite perioade.

De toate aceste realități sociale de bază este necesar să ținem seama atunci cînd încercăm să reconstituim imaginea vieții economice a Țării Românești din timpul lui Mircea cel Mare.

Cu 500 de ani în urmă, omul era mult mai mult legat de natură, de condițiile generale mai prielnice în zona piemontană a statului Țara Românească. De aceea putem considera că în această parte a țării se făcea o agricultură „intensivă" comparativ cu zona de cîmpie [15]. Harta locurilor de agricultură (holde, ogoare, țarini) menționate în documentele secolelor XIV—XVI demonstrează această idee.

Sistemul de agricultură al moinei se regăsea atît în structura proprietății moșnenești, cît și în îmbinarea culturii plantelor cu creșterea vitelor. Nu trebuie însă să se înțeleagă că agricultura se făcea numai în această zonă. În evul mediu, românii au făcut agricultură atît în zona submontană carpatică (agricultură de înălțime, străveche), în cîmpie (în poienile marilor masive de pădure din Blahnița, Romanați, Teleorman și Vlăsia), cît și pe

[13] *Ibidem.*

[14] Idem, *Teorii și ipoteze privind sociologia orînduirii tributale*, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1980.

[15] Afirmația se bazează pe sursele documentare și pe hărțile statistice oferite de storicul Ion Donat. Dorim să-i mulțumim și pe această cale pentru solicitudinea sa.

grindurile din Lunca Dunării. În perioadele de linişte, cultura plantelor se relua chiar pe terenurile fertile, dar deschise ale luncilor marilor rîuri, pe terasele lor şi în cîmpia vecină [16]. Demn de reţinut este faptul că pînă în secolele al XIX-lea zona colinară era cea mai folosită pentru agricultură. Aceasta se poate explica prin: forţa de muncă (densitatea demografică), soiurile de cereale cu perioadă scurtă de vegetaţie (grîul de primăvară, meiul, orzul), condiţionarea reciprocă a culturilor şi creşterii animalelor, folosirea unei tehnici agricole relativ avansată (iazuri [17] şi mori de apă).

Grîul era cultivat pretutindeni, de la munte pînă la ţărmul mării, iar meiul, ca de altfel în toată Europa, ocupa un loc şi mai întins între cereale [18].

Cultura plantelor cerealiere (grîu, mei, orz, ovăz şi secară) era ocupaţia locuitorilor care aducea importante venituri şi provizii alimentare cămării domneşti, mănăstirilor şi boierilor. Cîteva documente sînt reprezentative pentru epoca lui Mircea cel Mare. Mănăstirii Tismana i se reînnoia dania lui Radu voievod (27 iunie 1387), care cuprindea între altele 400 de găleţi de grîu; mănăstirii Snagov i se întărea dania peste satul Ciulniţa (pe Buzău) scutindu-l „de toate slujbele şi dăjdiile şi dările mari şi mici cîte se află în ţara de sine stătătoare şi stăpînirea domniei mele" (a voievodului), între care era amintit şi găletăritul; la fel primea mănăstirea Strugalea: „obroc de la casa domniei" pe fiecare an 15 găleţi şi 2 buţi de vin şi satul Pulcovţi, slobozit de dări, inclusiv de găletărit. Observăm că toate satele erau obligate la darea găletăritului [19]. Rezultă că domnia, în virtutea dreptului peste ţară, îşi aduna o cantitate apreciabilă de cereale (grîu, orz) pe care apoi o comercializa sau din care făcea danii.

Nu numai domnul avea surplus de grîu şi orz pentru a intra în activităţile de schimb, ci şi alte categorii sociale. Dintre documentele păstrate unul este edificator: la 28 martie 1412 un anume Constantin cumpăra de la protopopul Hariton un cal, o şa, o pătură şi două găleţi de grîu evaluate la 30; 2; 2 şi respectiv 5 hiperperi [20].

Ori de cîte ori producţiile erau mari (în funcţie de perioadele de secetă sau de invaziile străine), cerealele au constituit marfă, atît în tranzacţiile interne, cît şi pentru export [21]. Adevărat este că în condiţiile de secetă sau alte catastrofe Ţara Românească aducea grîu din Transilvania [22]. Producţia de cereale, în lipsa unei productivităţi deosebite, nu a fost niciodată abun-

[16] Marcu Botzan, *Apele în viaţa poporului român*, Edit. Ceres, Bucureşti, 1984, p. 129.

[17] *Ibidem*, p. 276. După tradiţie, marele iaz domnesc de la Nucet (13 km lung şi 800 m lat, 7,5 m adînc, peste 1 000 ha) ar fi fost făcut de Mircea cel Mare. A fost refăcut în anii 1976—1977 în dreptul satului Ilfoveni.

[18] *Ibidem*, p. 138. În zilele noastre, în zona Bucureştiului, la Fundulea, meiul produce 1 500 kg/ha în timp de 60 zile de vegetaţie.

[19] D.R.H., B, I, Indice de materii (găleţi şi găletărit).

[20] Ibidem, p. 77—78.

[21] P. P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrîn*, p. 83—115 şi în *Interpretări româneşti*, p. 68, a susţinut că „pînă la mijlocul veacului al XVI-lea Muntenia şi Moldova nu exportau grîu şi cereale, ci importau regulat grîu din Ardeal". Cu 50 de ani mai înainte, Dumitru N. Iotta, autorul primei monografii istorice despre *Mircea Vodă Cel Mare. Studiu istoric* (Bucureşti, 1893, p. 173), considera că cerealele au început a fi exportate abia sub Moise Vodă. Prima menţiune a grîului într-o vamă de margine (Calafat) la 30 aprilie 1502. D.R.H., B, II, p. 42. Despre grîul din Ţara Românească şi Moldova vîndut către veneţieni şi genovezi în schelele de la gurile Dunării (Vicina-Vezina, Chilia-Licostomo şi Cetatea Albă—Moncastro), într-o perioadă anterioară lui Mircea cel Mare, la Dinu C. Giurescu, *op. cit.*, p. 155—162 (inclusiv bibliografia).

[22] I. Bogdan, *Documente privitoare la relaţiile Ţării Româneşti cu Braşovul şi cu Ţara Ungurească în sec. XV şi XVI*, Bucureşti, 1905, p. 10 (în continuare, I. Bogdan, *Documente*).

dentă. Ea se menţinea la nivelul specific lumii medievale europene, însă de numeroase ori peste consumul social curent.

Un indicator al tendinţei de creştere a volumului cerealelor pentru piaţă a fost sporirea numărului morilor, instalaţie tehnică răspîndită în toată ţara, dar mai cu seamă în tîrguri şi oraşe. Stăpînirea lor [23] de către domn, mănăstiri şi boieri reflectă şi un alt aspect: instalaţia tehnică, cît şi întreţinerea ei, era scumpă, dar ea integra producţiile cerealiere actului vînzare-cumpărare şi forma în jurul ei o zonă de schimb, în care primii beneficiari erau orăşenii.

Există dovezi care atestă că şi alte ocupaţii agricole realizau producţii peste nevoile producătorilor şi care intrau în circuitul schimburilor.

Livezile cu pomi fructiferi şi viile ocupau un loc important în activităţile agricole ale ţăranului român. Aproape că nu există document din vremea lui Mircea voievod care să nu le amintească sau să nu specifice dijma (vama din vin) numită *vinăriciu*. Prin perceperea acesteia, domnia, boierii şi mănăstirile îşi creau venituri importante. Vinul, măsurat cu vadra, butea şi butoiul era un articol frecvent în tranzacţii.

Pentru el, ca şi pentru negoţul cu peşte, se plătea o taxă numită „părpăr". Pescuitul în Dunăre şi bălţile acesteia, în iazuri şi rîuri a furnizat unul din articolele cele mai căutate în comerţul medieval. La 27 iunie 1387, Mircea cel Mare întărea danii mănăstirii Vodiţa „satul Jidovştiţa cu Potocul şi vîltoarea de la mijloc, la Dunăre, toată, la iuţeli, şi venitul de la opt pescării şi Dunărea de la Padina Oreahova pînă la Mostiştea de Sus"; la 8 ianuarie 1392 dăruia mănăstirii Cozia, între altele, „balta numită Mamino, la locul numit Orlea, în sus toată balta, cît ţine de Mamino" şi „toate bălţile pe Dunăre, începînd de la Săpatul pînă la gura Ialomiţei" [24]. Aceste documente, prin sensul toponimului Săpata, dovedesc o acţiune intenţionată umană de corectare şi adîncire a gîrlelor şi pîraielor care se vărsau în bălţile Dunării. Asemenea toponime se mai întîlnesc şi în sudul judeţului Dolj, sau pe pîrîul Cotmeana din Argeş.

Importante venituri obţineau voievozii şi mănăstirile de pe urma pescuitului care se putea practica în tot cursul anului, precum şi în perioadele cu calamităţi naturale. Transportat cu maja, cu carul, cu povara pe cal, cu sania sau cu corabia, peştele afumat şi sărat ajungea pînă în Polonia, Ungaria şi Peninsula Balcanică.

O altă sursă importantă de venituri o constituia vînatul şi valorificarea comercială a blănurilor de animale sălbatice (vulpe, jder, veveriţă, rîs, cerb, pisică sălbatică etc.).

Istoricii au relevat deseori că între cultura plantelor şi creşterea vitelor, într-un habitat variat, există o strînsă intercondiţionare [25]. Creşterea

[23] Mănăstirea Tismana avea mori în Bistriţa şi Severin; mănăstirea Cozia la Rîmnic Piteşti, Giurgiu, pe Ialomiţa etc. — D.R.H., B, I, p. 21, 44, 95. Hrisovul din 19 iunie 1421 dat de voievodul Radu Praznaglava enumeră morile mănăstirilor Cozia şi Cotmeana: 5 la Rîmnic, 1 la Bistriţa (lîngă Severin), 1 la Catolui, 1 pe Vodnea, 2 la Tîrgovişte, 2 la Piteşti — D.R.H., B, I, p. 98—99.

[24] D.R.H., B, I, p. 24, 44, 64.

[25] P. P. Panaitescu explica diferenţele de densitate demografică dintre regiunile de deal şi de munte faţă de cele de la cîmpie prin „caracterul mai mult animalier decît agricol al economiei noastre în veacurile trecute" (V. Costăchel, P. P. Panaitescu, A. Cazacu, *Viaţa feudală în Ţara Românească şi Moldova sec. XIV—XVII*, Edit. ştiinţifică, Bucureşti, 1957, p. 17); „În cursul secolului al XIV-le a prevalat producţia animalieră,

vitelor a adus ţăranului român cele mai importante venituri, satisfăcîndu-i, în acelaşi timp, necesităţile de hrană, îmbrăcăminte, lucrarea ogorului, de plată, de schimb etc.

Ordinea enumerării bunurilor pe care le dăruia domnul ţării şi a dijmelor orînduite de autoritatea centrală dovedeşte că animalele şi produsele animaliere constituiau în evul mediu principalul izvor bănesc al gospodăriilor ţărăneşti, marfa cea mai frecventă în schimburile comerciale. Această realitate se găseşte exprimată în conţinutul hrisoavelor redactate în cancelaria lui Mircea cel Mare, astfel: scutiri „începînd de la vama oilor şi de vama porcilor şi de jitărit şi de vinărici şi de gloabe şi de cărături şi de podvoade, adică de slujbele şi dăjdiile mari pînă la cele mici" ; daruri „10 burdufuri de brînză, 10 caşcavale, 10 pături, 10 postavuri de îmbrăcăminte, 10 postavuri de încălţăminte; sau „pe fiecare an cîte 300 găleţi de grîu şi 10 butoaie de vin şi 12 burdufuri de brînză şi 12 caşcavale şi 12 bucăţi de postav" [26].

Trecînd „vama oilor" înaintea tuturor celorlalte dări, documentele secolelor XIV—XV aşezau păstoritul printre sectoarele de bază ale economiei[27]. Numeroasele produse animaliere, precum brînza şi caşcavalul, ajunseseră cunoscute pînă în Italia [28]. Mieii, oile, viţeii, porcii, lîna şi pieile, laptele şi brînza constituiau articolele permanente ale schimbului dintre sat şi oraş sau în tîrgurile aşezate la contactul a două microzone geografice deosebite.

Ţara Românească vindea un număr însemnat de animale peste hotare: cai, boi, vaci, porci, piei de animale şi blănuri din vînat. După cum rezultă din privilegiul comercial din 1413 se plătea vamă pentru un bou sau vacă 3 ducaţi, pentru un porc 2 ducaţi, pentru un cal 6 ducaţi, pentru o piele de cerb 1 ducat etc.

Menţionarea precumpănitoare a animalelor şi produselor animaliere în documentele comerciale din sec. XIV—XV presupune o preponderenţă a creşterii vitelor în cadrul agriculturii Ţării Româneşti. În zona subcarpatică, bogăţia păşunilor şi fîneţelor naturale favorizează creşterea vitelor. Contrastele acestea au dezvoltat, fără nici o tăgadă, un comerţ complementar, uşor de practicat de-a lungul apelor care coboară spre Dunăre pe distanţe sub 100 km. Acest comerţ presupunea schimbul în natură, iar animalele, unităţile de măsurat vinul şi grîul au devenit unităţi monetare. Existenţa acestui schimb care prefera trocul în locul monedei nu însemna economie naturală închisă, ci un mecanism local rezultat dintr-o diversitate de realităţi sociale, fizico-geografice şi economice, încît putem vorbi de o economie de schimb permanentă bazată pe o producţie diversă şi mai mult decît suficientă.

Dacă produsele agricole au putut suscita un comerţ important, produsele meşteşugăreşti au jucat un rol deosebit în fixarea unor drumuri comerciale sau în crearea pieţei de desfacere.

Începînd cu secolul al VIII-lea, cînd apar elementele orînduirii feudale pe teritoriul României, o evoluţie şi mai concludentă, mergînd pînă la crearea unei noi structuri social-economice, ceea urbană, a înregistrat eco-

agricultura (=cultura plantelor, n.n.) căpătînd o dezvoltare mai intensă în secolul al XVI-lea" (Corneliu Tamaş, *Probleme ale economiei agrare în documentele lui Mircea cel Bătrîn*, în „Studii vîlcene", IV, Rîmnicu Vîlcea, 1980, p. 39; Ştefan Olteanu, bazîndu-se pe un concept modern despre dezvoltarea agriculturii, nu a fost de acord cu primatul creşterii animalelor faţă de cultura plantelor susţinînd că încă din partea de început a feudalismului comerţul însemna valorificarea cerealelor prin vite (*Agricultura la est şi sud de Carpaţi în sec. IX—XIV* (I), în „Muzeul Naţional", I, Bucureşti, 1974, p. 41—44.

[26] D.R.H., B, I, p. 29, 35, 44 ş.a.

[27] Dinu C. Giurescu, *op. cit.*, p. 65.

[28] Fernand Braudel, *op. cit.*, p. 219 (harta), 240.

nomia de transformare, procesul de prelucrare a materiilor prime şi de realizare a produselor, producţia meşteşugărească în general. În primele secole ale epocii feudale pe teritoriul românesc, activitatea economică menţionată a cunoscut „importante modificări cantitative privind procesul de diversificare a ramurilor meşteşugăreşti de bază, precum şi unele perfecţionări ale tehnologiei tradiţionale, prin receptări de procedee şi metode de muncă adaptate la condiţiile societăţii româneşti printr-un efort de creaţie proprie“[29].

În cadrul unei asemenea economii, diviziunea socială a muncii a căpătat noi dimensiuni. Creşterea continuă a producţiei şi, o dată cu aceasta, a productivităţii muncii, ca urmare a dezvoltării forţelor de producţie, a dat naştere unei activităţi variate, care a avut ca rezultat specializarea din ce în ce mai largă a unor indivizi din colectivitate în vederea confecţionării unor anumite produse meşteşugăreşti. Se îmbinau astfel cele două preocupări, agricultura şi meşteşugul, formă tipică pentru regimul economic medieval[30].

Extracţia şi prelucrarea metalelor erau cel mai important meşteşug din această vreme şi a stat la baza dezvoltării majorităţii ramurilor economice În afara unor mărunte centre de exploatare a minereurilor de la suprafaţa solului în zona subcarpatică (Bucov, Baia de Fier, Vadul Săpat, Tîrgşor), nordul Dobrogei (Altîntepe, Garvăn-Dinogeţia) sau terasele Dunării (Păcuiul lui Soare, Dervent)[31] care au fost permanent în atenţia comunităţilor din vecinătate, încă din 1391—1392, voievodul Mircea cel Mare a deschis mina de aramă de la Bratilov (lîngă Baia de Aramă de astăzi). Într-un hrisov al său din 1392 pentru mănăstirea Tismana el îi donează „venitul care este al domniei mele de la roţile lui Ciop Hanoş, care le-a făcut de curînd la Bratilov“[32], pe rîul Brebina. Zeciuiala domnească de la mină a fost cedată mănăstirii Tismana, care „ca şi orice mănăstire medievală, făcea comerţ“[33].

Meşteşugul prelucrării aramei erau aşa de bine cunoscut în timpul domniei lui Mircea cel Mare, încît pînă şi meşterii monetari îl folosesc. Pentru anii 1396—1400, epocă de refacere a economiei ţării după marile confruntări armate cu otomanii, monedele sînt roşietice, întrucît argintul este folosit în aliaj cu arama[34].

Pînă în prezent nu se cunoaşte un document care să ateste exploatarea minereului de fier din zona Gilortului, la Banea (Baia de Fier), aşezare menţionată documentar în anul 1480. Sigur este însă că fierul se producea în zona Olteniei din moment ce mănăstirea Cozia îşi permitea să-l producă şi să-l comercializeze. La 7 august 1451, Vladislav voievod scutea căruţele acestei mănăstiri prin tîrgurile ţării de vamă „de vor vinde berbeci şi porci sau postav sau fier sau ceară sau fie orice lucru sub vamă...“[35].

Industria minieră, conturată în epoca lui Mircea cel Mare la dimensiuni ce ne permit a o numi astfel, cuprindea un număr mare de lucrători. Totodată, sub protecţia domniei, exploatarea sării, produs foarte necesar „ţăranului ca

[29] Ştefan Olteanu, *Societatea românească la cumpănă de milenii (secolele VIII—XI)*, Edit. ştiinţifică şi enciclopedică, Bucureşti, 1983, p. 94—95.

[30] Ştefan Olteanu şi Constantin Şerban, *Meşteşugurile din Ţara Românească şi Moldova în evul mediu*, Edit. Acad., Bucureşti, 1969, p. 14.

[31] *Ibidem*, p. 15—18.

[32] D.R.H., B, I, p. 35.

[33] P. P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrîn*, p. 91.

[34] Octavian Iliescu, *Monede de aramă de la Mircea cel Bătrîn*, în CNA, XVIII, 1944, p. 278—283.

[35] D.R.H., B, I, p. 187.

pîinea de toate zilele pentru hrana lui şi a vitelor"[36] şi negustorilor de peşte sărat, a devenit o activitate socială sistematică. Încă din deceniile şapte—opt ale secolului al XIV-lea, documentele menţionează prezenţa şi concurenţa pe care o făcea în comerţul european sarea din Ţara Românească. La 8 mai 1361, notarul genovez de la Chilia consemna încărcarea unei nave cu sare[37], produs care, se înţelege, provenea din salinele Ţării Româneşti sau ale Moldovei. Într-un act emis la 13 martie 1373, regele maghiar dispunea oprirea importului sării din Ţara Românească prin vama de la Orşova[38]. Prin tratatul din 1387, încheiat între genovezi şi Ivanco, se prevedea că ultimul îşi lua obligaţia ca în caz de război să lase corăbiile şi bunurile genovezilor „să poată pleca într-un răgaz cuviincios din ţinutul său, lucrurile uşoare să le poată scoate de acolo timp de o lună, iar sarea şi corăbiile în timp de şase luni"[39]. În timpul lui Mircea cel Mare şi a urmaşilor săi exploatarea sării este amintită documentar[40] la Ocnele Mari din judeţul Vîlcea.

În secolul al XIV-lea, procesul de specializare a meşteşugarului evoluează. Multe din obiectele de podoabă, precum — de pildă — cele din cimitirul din secolele XIV—XV de la Portăreşti, se caracterizează prin simplitatea şi lipsa de preţiozitate a materialelor din care au fost lucrate. Asemenea caracteristici au determinat pe arheologi să considere că aprovizionarea cu obiecte de podoabă şi accesorii de îmbrăcăminte a comunităţii săteşti din această localitate de pe apa Desnăţuiului era asigurată de existenţa în zonă a unui centru de producţie local, poate chiar în cadrul aşezării[41].

Documentele, începînd cu 17 noiembrie 1431, consemnează meşterii în „hier" (fier) cu numele de faur sau făurar[42]. Mulţi dintre fauri erau ţigani robi pe domeniile domneşti, mănăstireşti şi boiereşti[43].

Dezvoltarea meşteşugului prelucrării fierului în centrele urbane şi în fierăriile rurale a fost stimulată şi de importul „fierului" din Braşov (termen care se pare că desemna lame subţiri de metal laminat[44]). Astfel, marfa manufacturată importată intra într-un circuit intern de producţie şi schimb, prezent atît în oraşe, cît şi în sate.

Olăritul constituia o altă ramură a economiei meşteşugăreşti. Spre sfîrşitul secolului al XII-lea s-au produs unele perfecţionări ale roţii olarului, ajungîndu-se la aşa-zisa roată de picior. Atît olăria locală, produsă în multe

[36] Nicolae Bălcescu, *Opere*, vol. I, Bucureşti, 1953, p. 270.

[37] Octavian Iliescu, *Notes sur l'apport roumain au revitaillement de Byzance d'après une source inédite du XIV-eme siècle*, în „Nouvelles Études d'Histoire", vol. III, 1965, p. 107—108.

[38] D.R.H., D, I, p. 106.

[39] Aurora Ilieş, *Ştiri în legătură cu exploatarea sării în Ţara Românească pînă în veacul al XVIII-lea*, în SMIM, I, 1956, p. 158.

[40] Astfel în actul din 1402—1418 „Anghel de la Ocna" făcea danii M-rii Cozia. Este vorba desigur de salina de la Ocnele Mari (jud. Vîlcea), fiind cunoscute relaţiile acesteia cu mînăstirea. În acest sens se mai poate menţiona şi doc. din 19 iunie 1422 emis de Radu Praznaglava care reînnoia M-rii Cozia şi M-rii Cotmeana daniile făcute de Mircea cel Bătrîn, printre altele şi o ocnă la Ocna de Sus (D.R.H., B, I, p. 62, 99).

[41] Corneliu Mărgărit Tătulea, *Cercetări în cimitirul medieval de la Portăreşti, judeţul Dolj*, în „Oltenia. Studii şi comunicări", III, Craiova, 1981, p. 59.

[42] D.R.H., B, I, p. 134; Dinu C. Giurescu, Andrei Pănoiu, *Feroneria veche românească*, Edit. Meridiane, Bucureşti, 1967, p. 10—14.

[43] D.R.H., B, I, p. 27.

[44] I. Bogdan, *Documente*, p. 10 (scrisoarea din 1421 a voievodului Radu Praznaglava către braşoveni). Despre marile cantităţi de asemenea laminate importate de Ţara Românească sau tranzitate peste teritoriul acesteia, în a doua jumătate a sec. al XV-lea şi începutul sec. al XVI-lea, la Radu Constantinescu, *Însemnări privind epoca lui Vlad Ţepeş. Premisele economice* (I), în „Revista arhivelor", an. LXI, vol. XLVI, 4/1984, p. 399.

așezări (cu mîna sau cu roata), cît mai ales cea realizată în centrele meșteșugărești specializate în confecționarea ceramicii smălțuite și nesmălțuite (Coconi), fac ca meșteșugul olăriei să apară ca ocupație diferențiată, depășind nivelul meșteșugului casnic. Acest fenomen presupunea existența unei piețe regionale de desfacere a produselor meșterilor olari pe o anumită rază teritorială.

Un alt meșteșug, foarte important în asigurarea hranei populației în continuă creștere demografică, a fost *morăritul*. Măcinatul se făcea nu numai cu foarte vechea și rudimentara rîșniță, ci și cu instalații mai complexe (mori) care utilizau energia apei la acționarea roatei hidraulice. Din punct de vedere al progresului tehnic, acest proces istoric de generalizare a morăritului în secolele XIII—XIV a fost considerat cea dintîi revoluție tehnică (energetică) din istoria omenirii, care a provocat mutații calitative cu repercusiuni adînci la toate nivelele vieții economico-sociale [45]. Construirea, instalarea și repararea morilor au fost activități cunoscute de morari, adică de specialiști.

Alte meșteșuguri, despre care documentele din vremea lui Mircea cel Mare fac precizări indirecte, precum dogăritul, tăbăcăritul, pietrăritul, croitoria, argintăria ș.a., au contribuit la dezvoltarea producției de bunuri materiale, la lărgirea pieței și la intensificarea circulației produselor în societate.

Cu cît populația a crescut numeric, piața s-a lărgit, centrele urbane s-au înmulțit, diviziunea socială între meșteșugar și negustor s-a adîncit tot mai mult. Acest proces istoric întîlnit încă din primele secole ale evului mediu a dus la apariția unor noi centre orășenești (Tîrgșor — Forum Novum, București, Craiova) în epoca lui Mircea cel Mare și dezvoltarea celor vechi: Argeșul — Curtea de Argeș, Tîrgoviște, Severin—Drobeta-Turnu Severin, Bistrița, Rîmnicul—Rîmnicu Vîlcea, Cîmpulung, Pitești, Slatina, Turnu—Turnu Măgurele, Giurgiu, Brăila, Dîrstor—Silistra, Vicina, Isaccea, Constanța etc.

Exemplul cel mai grăitor în dezvoltarea unor sate și tîrguri îl constituie geneza orașelor București — cetatea Dîmboviței [46] și Craiova [47], centre economice care serveau grupurilor de sate așezate de-a lungul unor rîuri. Ca tip, istoria acestora se încadrează în cel de „orașe diferențiate“ (concentrare de așezări omenești cu o structură diferențiată) [48]. În acest caz evoluția lor a presupus unirea unor așezări de agricultori și meșteșugari cu un centru comercial. Aceasta a fost faza primară de cristalizare urbană, cînd tocmai diferențierile economico-sociale privind valorificarea unor bogății naturale, economia de transformare și schimbul de produse din regiune au conferit elementele de viață urbană medievală. Totodată însă, așezările acestea au avut și funcții politico-administrative, fiscale și religioase deosebit de importante în determinarea caracterului complex al vieții urbane medievale.

[45] Jacques le Goff, *Civilizația Occidentului medieval*, Edit. științifică, București, 1970, p. 41; Corneliu Bucur, *Premise la o istorie a civilizației medievale românești. Cu privire la apariția industriilor feudale pe teritoriul României*, în „Studii și comunicări“, Sibiu, 1978, p. 103; idem, *Daci. Romani. Români. Coordonate fundamentale ale istoriei civilizației și modului lor de viață: sistemele instrumental și energetic*, în „Studii și comunicări“, Sibiu, 1980, p. 130.

[46] Constantin C. Giurescu, *Vechimea Bucureștilor*, în „Muzeul Național“, I, București, 1974, p. 58 și urm. Cetatea Dîmboviței (București) a fost locul de rezistență al lui Vlad „Uzurpatorul“ în 1397.

[47] Dinică Ciobotea, *Meșteșugurile în Țara Severinului (Oltenia) în secolele VIII—XIV*, în „Analele Universității din Craiova, Seria Filosofie, Sociologie, Istorie“, an. VII—VIII, 1982—1983, p. 120—121; Aristide Ștefănescu, Emil I. Emandi, Alexandru Artimon, *Orașul de reședință și zona sa înconjurătoare din Moldova și Țara Românească*, în „Revista muzeelor și monumentelor. Muzee“, 1, 1986, p. 56—57.

[48] René Maunier, *L'origine et la fonction économique des villes. Étude de morphologie sociale*, Paris, 1910. Apud Leon Topa, *Cîteva ipoteze despre geneza orașelor*, Craiova, 1944, p.7.

Avînd în vedere că tradiția constituirii statului feudal independent Țara Românească (menționată în cronicile interne) consemnează preexistența unor orașe în Oltenia, conchidem că maturizarea lor urbanistică a avut loc de-a lungul a mai multor secole.

Așadar, nivelul atins de meșteșuguri, reflectat în evoluția unor centre de convergență regională, a stimulat circulația mărfurilor. Unele obiective economice (cuptoare de ars ceramica, atelierele de fierărie etc.) au atras după sine noi profesiuni sociale, apariția și înmulțirea negustorilor. Între sat și oraș schimburile se înmulțesc. Circuitele regionale servite de anumite categorii sociale sînt intersectate de mărfurile mănăstirilor care erau scutite de vamă de la Severin pînă la Brăila, de cele ale domnului sau chiar ale orășenilor (cazurile tîrgoveților din Cîmpulung și Tîrgoviște).

Avîntul economic general al Țării Românești s-a legat nu numai de dezvoltarea principalelor ramuri economice ale timpului, agricultura (cultura cerealelor, creșterea animalelor, pescuitul, viticultura, pomicultura), și meșteșugurile (prelucrarea fierului, aramei, olăritul, țesutul, morăritul, prelucrarea pieilor de animale, confecționarea materialelor de construcție și construcțiile propriu-zise), ci și de progresul producției meșteșugărești din orașele transilvănene Brașov și Sibiu, de intensificarea activităților desfășurate la gurile Dunării și de-a lungul litoralului pînă la Caliacra de negustorii italieni și de politica deschisă, realistă, prestigioasă realizată de „regele regilor din țările creștine din vremea sa", de Mircea cel Mare.

Relațiile comerciale interromânești. Țara Românească sub Mircea cel Mare a reprezentat un factor de cea mai mare importanță în legarea comerțului levantin cu cel central-european. Evoluția economică a Țării Românești s-a înscris pe coordonatele generale ale Europei Centrale și de Sud-Est. Statul feudal condus de Mircea cel Mare, Moldova și Transilvania au reprezentat pentru dezvoltarea globală, europeană a comerțului un factor de cea mai mare importanță. Unitatea lor etnică și economică a constituit, în cadrul internațional de atunci, cel mai avantajos factor comercial între lumea levantină și cea central-europeană, sau — după cum se exprima N. Iorga — „între mari domenii de producție deosebită".

Comerțul de anvergură medieval se desfășura pe itinerarii precise, cu puncte de trecere vămuite de autoritatea politică, cu orașe cu drept de oprire (depozit).

În preajma Țării Românești, două orașe-depozit dominau marele drum dintre Orient și Centrul Europei: *Sibiul* și *Brașovul.* Sibiul, cu predilecție pentru negoțul înspre sud-vest către Vidin și Ragusa, și Brașovul, preponderent în comerțul spre sud-est către gurile Dunării, au avut cel mai mare cîștig din protecția și privilegiile oferite de domnii români. Aceste două mari centre comerciale și meșteșugărești medievale și-au datorat evoluția și înflorirea unității economice a țărilor române, unitate generată de caracterul complementar al economiei Transilvaniei, Moldovei și Țării Românești.

Ponderea italienilor (venețieni și genovezi) în comerțul internațional, locul monedei venețiene pe piața centrală, estică și sud-estică europeană și a Orientului, cît și poziția politică a Țării Românești față de statele vecine, relațiile dinastice sînt doar cîțiva factori care au determinat orientarea economică a statului condus de Basarabi.

Începînd cu Dan I (1383—1386) și în primii ani de domnie ai lui Mircea cel Mare, contextul politic internațional s-a schimbat profund în urma expansiunii otomane. Relațiile comerciale cu sudul Dunării s-au întrerupt momentan; chiar și moneda s-a modificat. În schimb, comerțul „local între Ardeal

și Țara Românească" [49] ia mari proporții în comparație cu epoca precedentă. Mircea cel Mare, în 1413, reconfirmă brașovenilor privilegiul dat de Vlaicu (la 20 ian. 1368), modificîndu-l și adaptîndu-l noilor condiții economice și politice. Acum „Domnul Țării Românești se văzu nevoit să revizuiască, în înțelegere cu Ardealul, formele prea simple ale unicii vămi în natură din privilegiul lui Vlaicu Vodă, care trebuia înlocuit cu un tarif amănunțit pentru toate articolele deosebit, în parte în bani, cu specificarea tîrgurilor de trecere și de desfacere, în locul unicei taxe la intrare și la ieșire. Aceasta este reforma comercială din vremea lui Mircea, care a înlocuit forma patriarhală a comerțului anterior, ținînd seamă de nevoile negoțului, dar și de ale vistieriei" [50].

Privilegiile date brașovenilor prin tratatul din 1413 (varianta slavonă din 6 august, varianta latină din 25 august) privind scutirile de vamă atît pe drumul Brăilei, cît și în interiorul țării reprezentau ideea politicii comerciale a domnilor de pe tronul Țării Românești, aceea de a face — cum se exprima voievodul Munteniei în 1421 — ca brașovenii și locuitorii Țării Bîrsei să fie „o singură țară cu țara domniei mele" [51], adică cu Țara Românească, iar negustorii din Țara Românească să aibă egalitate de regim la Brașov [52].

Întrucît, ulterior, prevederile așezămîntului vamal din 1413 au fost invocate de negustorii din Brașov și restabilite de către succesorii lui Mircea cel Mare, putem considera că „din punctul de vedere al intereselor brașovene acest așezămînt a însemnat un progres, și încă unul însemnat, în raport cu situația creată de așezămîntul lui Vlaicu" [53].

Către sfîrșitul domniei lui Mircea și în timpul domniei lui Mihail, negustorii brașoveni plăteau, însă, taxe vamale la Bran [54].

Schimburile Țării Românești cu Transilvania au cuprins în secolele XIV—XV în primul rînd produse naturale.

Unul din produsele tradiționale l-a constituit peștele. În privilegiile vamale acordate de domnie brașovenilor, încă din secolul al XV-lea, peștele era consemnat frecvent ca articol de schimb [55]. În privilegiul din 1413 acordat de Mircea cel Mare brașovenilor se arată că „cei ce vor încărca pește vor plăti la Brăila de maja un perper", apoi, în drum spre Brașov, vor da la Tîrgșor de car un pește, la Tîrgoviște așișderea, la Dîmbovița cîți cai la car atîția ducați și un pește, la Bran de la un car un pește, iar pentru ce va fi pe deasupra să nu dea nimica [56]. Brașovenii cumpărau peștele, fie direct de la producători, la Dunăre și la bălți, fie de la negustorii munteni, în tîrguri și sate, fie chiar pe piața Brașovului [57], în urma retragerii dreptului brașovenilor de a-și achiziționa peștele singuri.

[49] P. P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrîn*, p. 93.
[50] *Ibidem*, p. 96.
[51] I. Bogdan, *Documente*, p. 8—10.
[52] Șerban Papacostea, *Începuturile politicii comerciale a Țării Românești și Moldovei (secolele XIV—XVI). Drum și stat*, în SMIM, X (1983), p. 20, 22.
[53] *Ibidem*, p. 21.
[54] *Ibidem*.
[55] Radu Manolescu, *Unele date referitoare la exportul de pește al Țării Românești în prima jumătate a secolului al XVI-lea*, în „Bul. Inst. Cercet. Piscicole", XIV (1955), nr. 1, p. 87—94; pentru negoțul cu pește, vezi C.C. Giurescu, *Istoria pescuitului și a pisciculturii în România*, București, 1964, vol. I; E. Lazea, *Economia piscicolă și dreptul de pescuit în Transilvania în secolele XI—XIV*, în SMIM, VI (1973), p. 19—41.
[56] D.R.H., D, I, p. 198 și 200; un cîntar sau o maja varia între 58,9 și 59,8 kg.
[57] Radu Manolescu, *Unele date referitoare la exportul de pește*, p. 88.

Vitele constituiau de asemenea un însemnat articol de schimb pe care Ţara Românească îl vindea atît în Transilvania, cît şi dincolo de graniţele acesteia. În privilegiile din secolele XIV—XV, în special în cel din 1413, erau stabilite taxe pentru boi, vaci, cai, porci, berbeci. Astfel, pentru „un cal se plăteau 6 ducaţi, pentru un porc 2 ducaţi, pentru o vacă 3 ducaţi, pentru un bou tot 3 ducaţi iar pentru un berbec 1 ducat". Pieile şi blănurile erau un alt articol de export; privilegiile vamale stabileau anumite taxe pentru pieile de cerb, de vulpe, de veveriţe, de jderi, de pisică sălbatică, de iepure, precum şi pentru cele de oaie [58].

Ceara şi mierea au ocupat un loc important în negoţul Ţării Româneşti cu Transilvania. Braşovenii făceau un intens comerţ cu ceară din Ţara Românească încă din a doua jumătate a secolului al XIV-lea. Actul din 18 februarie 1395 confirma: „pe deasupra toată ceara care se va aduce în oraşul nostru (Braşov) ori din ce parte şi mai ales din Ţara Românească, ei să fie ţinuţi în temeiul şi cu ocrotirea scrisorii de faţă a o topi, a o vărsa şi a o limpezi în pomenitul nostru oraş Braşov şi astfel a o pune pe urmă în vînzare" [59]. Taxele vamale pentru ceara care se cumpăra în Ţara Românească erau în secolul al XV-lea „de la o majă de ceară 12 ducaţi" sau 10 ducaţi şi aproximativ aceeaşi sumă pentru butoaiele cu miere (10, 12 şi 20 ducaţi) şi 10 sau 12 ducaţi pentru vasul cu mied.

Se aduceau produse locale transilvănene, precum şi ale atelierelor din vestul şi centrul Europei, cît şi mărfuri orientale venite „de peste mare" şi vehiculate pe circuitele transcontinentale amintite. Ţesăturile şi mai ales postavurile se situau pe primul loc, continuînd în secolele XIV—XV situaţia din 1281, cînd notarul genovez Gabriel de Predomo înregistra la Pera transporturi masive de postavuri lombarde, franceze şi bizantine, descărcate şi vîndute în portul Vicina. În actul din august 1413 emis de Mircea cel Mare erau specificate următoarele produse: postavul de Ypres, de Louvain, de Colonia, de Cehia, de Liov, şepci frînceşti, piper, şofran, bumbac, camelot, piei de miel, „mărfuri ce vin de peste mare". Principalele produse importate au fost confirmate şi de poruncile voievozilor adresate vameşilor de la Rucăr sau Dîmboviţa, Turnu etc. din 1418—1420, 1422, 1424, 1431 [60].

O primă categorie de ţesături de provenienţă transilvăneană o constituiau pînzeturile [61]. În privilegiile muntene din perioada 1413—1437 erau prevăzute scutiri de vamă pentru pînză şi in (în privilegiul din august 1413, în reconfirmarea lui din 1422 de către Dan al II-lea, în scrisoarea acestuia către vameşii din Prahova, în reconfirmarea din 10 noiembrie 1424 şi în cea din 1431) [62]. Salvconductul din 1441—1442 menţiona „pînza săsească" pe care braşovenii o pot aduce în Ţara Românească împreună cu postavul [63]. Se mai aduceau şi fire de in, de cînepă şi bobou [64]. Acesta din urmă era tot un soi de postav local, transilvănean, de culoare albă, neagră sau cafenie-cenuşie, fiind folosit mai ales de ţăranii şi tîrgoveţii săraci.

[58] D.R.H., D, I, p. 223.

[59] *Ibidem*, p. 137.

[60] *Ibidem*, p. 201, 221, 229, 231—232, 233.

[61] Corina Nicolescu, *Istoria costumului de curte în Ţările române secolele XIV—XVIII*, Bucureşti, 1970, p. 22 (în continuare, Corina Nicolescu, *Istoria costumului*).

[62] D.R.H., D, I, p. 200, 221, 222, 224, 229, 277.

[63] Corina Nicolescu, *Istoria costumului*, p. 22.

[64] Privilegiul lui Mircea cel Mare din 25 august 1413, reînnoit în 1421 — scutiri de vamă — D.R.H., D, I, p. 97.

Se mai aduceau catifele broşate, de provenienţă italiană, mai ales de la Veneţia şi mătăsurile cu fir de aur şi argint provenind din Orient [65]. În privilegiul din 1424 erau menţionate ca produse de import stofele flamande, germane, boeme, precum şi „postavul frîncesc". Conform evaluărilor din documente, cel mai scump era postavul de Ypres, urmat de cel de Louvain, Colonia şi Cehia. Pentru un vilar de Ypres se plăteau 36 de bani, pentru cel de Louvain 24 de bani, pentru cel de Colonia 16 bani, iar pentru cel de Cehia 8 bani [66].

Fierul şi obiectele confecţionate din el, respectiv uneltele meşteşugăreşti şi agricole erau şi ele aduse în mod frecvent din Transilvania. Domnitorul Ţării Româneşti solicita braşovenilor, în 1421, să nu pună opreliște şi să lase „să vie orice marfă în ţara domniei mele, şi pîine, şi fier sau orice slobod să umble" [67].

Datorită poziţiei lor geografice, ţările române au beneficiat de pe urma comerţului de tranzit. Reamintim că prin Transilvania şi Ţara Românească treceau drumurile care legau Europa Apuseană şi Centrală de ţărmurile Mării Negre sau Peninsula Balcanică; prin Moldova treceau drumurile care legau Marea Baltică de Marea Neagră.

În cadrul comerţului Ţării Româneşti cu Transilvania se realiza şi o importantă activitate de tranzit, fie a produselor venite pe mare sau din Imperiul otoman spre Transilvania şi Ungaria, fie a celor de aici, inclusiv a celor de provenienţă central-europeană spre sudul Dunării.

Este atestat şi circuitul invers [68], deşi nu a avut importanţa primului, iar ştirile sînt mai sărace.

Se mai tranzitau cuţite, iar unele postavuri apusene ar fi putut şi ele urma acelaşi circuit, întrucît tarifele vămii de la Calafat din 1508 prevăd că de la un vig de postav să se ia 3 aspri [69].

O altă categorie de mărfuri tranzitate o constituiau mirodeniile sosite pe calea Mării Negre sau „din ţara turcească". În cadrul privilegiilor primite de braşoveni în Ţara Românească de la Mircea cel Mare şi de la urmaşii săi era stabilită o vamă de 3% pentru mărfurile orientale tranzitate de braşoveni din Imperiul otoman prin Ţara Românească spre Braşov, şi anume: „...de la piper, de la şofran, de la bumbac, de la camelot, de la pieile de miel... de la alte mărfuri ce vin de peste mare, din 100 perpere trei". Aceste mărfuri orientale, conform privilegiului de etapă al Braşovului, se desfăceau numai acolo şi numai de către negustorii braşoveni.

Negoţul moldo-muntean a existat şi el în această perioadă, dar mai slab ca intensitate. Aceasta întrucît asemănarea pînă la identitate dintre structurile economice ale Ţării Româneşti şi Moldovei nu putea genera un schimb permanent şi nici intens cu produse interne. Faptul însă că cele două ţări române erau vecine pe marile artere de negoţ care legau centrul şi sud-estul Europei au creat condiţii pentru un comerţ moldo-muntean mai ales cu produse străine. Documentele menţionează negustori munteni în Moldova şi negustori moldoveni în Ţara Românească. Schimbului de mărfuri dintre cele două ţări i s-a adăugat circulaţia de meşteşugari, precum şi variatele legături între meşteşugarii transilvăneni şi cei moldo-munteni.

[65] Corina Nicolescu, *Istoria costumului*, p. 31.
[66] D.R.H., D, I, p. 233.
[67] I. Bogdan, *Documente*, p. 10.
[68] Radu Manolescu, *Comerţul Ţării Româneşti şi Moldovei cu Braşovul secolele XIV—XVI*, Edit. ştiinţifică, Bucureşti, 1965.
[69] D.I.R., B, II, p. 119.

Teritoriul Moldovei servea drept punte de legătură pentru relaţiile comerciale dintre Ţara Românească şi Liov, desfăşurate pe baza privilegiilor [70] primite de lioveni de la Mircea cel Mare în 1403 şi 1409.

Dimensiunile politicii comerciale dezvoltată de Mircea cel Mare sînt reflectate şi de încheierea acestor acte. „Privilegiul de comerţ pentru lioveni este deci o iniţiativă de politică economică a lui Mircea, de pus alăturea cu deschiderea minelor de aramă şi de baterea monedei divizionare" [71]. Prin aceste tratate comerciale, dublate de acorduri politice, Mircea cel Mare racorda fluxul comercial al „drumului moldovenesc" şi negustorimea străină de la gurile Dunării la nevoile şi mişcarea comercială a ţării sale.

Între 1403 şi 1409, Mircea cel Mare acorda „tuturor neguţătorilor şi pîrgarilor din ţara părintelui şi fratelui domniei mele Vladislav", de la Liov şi a pîrgarilor „din ţara principelui Vitold" dreptul de a neguţători în Ţara Românească. Aceştia erau liberi să vină în Ţara Românească cu mărfurile lor pentru care vor plăti vamă numai la Tîrgovişte, apoi vor putea „să-şi cumpere ce vor pofti"; aveau de asemenea îngăduinţa să străbată toată ţara, precum şi „prin toate schelele de la Dunăre, de la Porţile de Fier şi chiar pînă la Brăila".

Ţara Românească a fost prezentă şi în cadrul schimburilor din aria sud-dunăreană. În secolul al XIV-lea o sursă importantă a exportului de cereale a constituit-o teritoriul dintre Dunăre şi Mare. Astfel, în tratatul din 27 mai 1387, încheiat între genovezi şi despotul dobrogean Ivanco, se prevedeau reglementări privind aceste produse [72]. Exporturile de cereale din această zonă au continuat şi în vremea lui Mircea cel Mare, precum şi după cucerirea acestui teritoriu de către otomani [73]. Un rol important în relaţiile cu lumea sud-dunăreană l-au jucat în secolele XIV—XV oraşele de la gurile Dunării: Vicina, Chilia [74], Cetatea Albă, după cum se menţiona în izvoarele italiene, mai ales în aprovizionarea Bizanţului cu grîu, miere, ceară şi vin [75]. Acest lucru este reflectat şi de circulaţia monetară, după cum se va putea observa în continuare.

Se exportau în sud în primul rînd tot produse naturale: cereale, vite, seu, piei de animale, de oi, de bou şi mai ales de capră, blănuri, cai, peşte, sare, miere, ceară şi vin. Interesant este faptul că despre exportul acestor produse avem desigur numeroase documente, dar ele au lăsat urme şi în toponimie, care deşi este tîrzie, reflectă o situaţie anterioară: „drumul sării" (judeţul Dîmboviţa), amintit în Ţara Românească la 1541 şi la 1580. Acest drum, ca şi cel al oilor, al mierii, al untului se îndrepta spre vadurile Dunării [76].

Importurile au cuprins în principal mărfuri de lux, mirodenii (piper, şofran), bumbac, piei de tot felul, ţesături, mătăsuri etc. venite „de peste mare" sau aduse pe drumurile de uscat şi care erau apoi tranzitate de negustorii

[70] *Relaţiile internaţionale ale României în documente (1368—1900)*, Bucureşti, 1971, editate de Ion Ionaşcu, Petre Bărbulescu, Gh. Gheorghe, p. 94—95.

[71] P. P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrîn*, . 102.

[72] D.I.R., veac. XIII—XIV, B, p. 37.

[73] Maria Alexandrescu-Dersca-Bulgaru, *Aspecte ale vieţii economice din oraşele şi tîrgurile Dobrogei sub stăpînirea otomană (sec. XV—XVIII)*, în „Revista de istorie", 26 1973, nr. 1, p. 33—48.

[74] Bogumil Hrubak, *Transactions commerciales des habitants locaux et des étrangers à Chilia selon les cas survenus au cours d'une année (1360—1361)*, în „Balcanica", IV (1973), Beograd, p. 181.

[75] Octavian Iliescu, *Notes sur l'apport roumain au ravitaillment de Byzance d'après une source inédite du XVIe siècle*, p. 105—116.

[76] Aurora Ilieş, *Drumurile şi transporturile sării în Ţara Românească, secolele XV—XIX*, p. 224.

braşoveni, sibieni şi munteni. Mărfurile respective începeau să fie cunoscute în secolul al XV-lea sub numele de „turceşti", datorită faptului că atît drumurile de uscat, cît şi cele de apă se aflau în stăpînire otomană.

Fluxul continuu al mărfurilor depindea în cel mai înalt grad de existenţa, starea şi siguranţa drumurilor. S-au folosit mai ales vadurile Dunării şi arterele de uscat care se prelungeau spre sud şi spre nord de la aceste puncte de trecere. Unul dintre cele mai frecventate a fost drumul Vidinului pe care mergeau braşovenii în 1369, chemaţi de ţarul de Vidin, Sracimir [77]. Vidinul era una din pieţele comerciale deosebit de importante şi una din escalele fluviale care nu putea fi ocolită în comerţul european şi balcanic.

Un loc important în comerţul cu Transilvania şi cu lumea sud-dunăreană l-au avut relaţiile dintre Ţara Românească şi republica Raguzei [78] (Dubrovnik). Comerţul în Peninsula Balcanică avea un caracter deosebit de acela al oraşelor italiene, în sensul că nu era un simplu trafic maritim, ci un comerţ pe uscat care se întemeia pe transportul de caravane cu cai şi căruţe [79]. Dubrovnik a constituit multă vreme una din porţile de pătrundere a produselor şi a monedei italiene în sud-estul Europei, iar raguzanii, principalii mijlocitori ai schimburilor de mărfuri dintre Europa occidentală şi Peninsula Balcanică. Primele ştiri sigure privind relaţiile Ţării Româneşti cu Raguza datează din 1349, cînd Ştefan Duşan, în tratatul încheiat cu republica, arăta că negustorii săi erau liberi să facă comerţ cu orice fel de produse, „numai arme să nu transporte nici în Bulgaria, nici în Ţara lui Basarab (Ţara Românească), nici în altă parte" [80].

Cucerirea ţărmului dalmat de către Ungaria între 1358—1409 şi cooperarea acesteia cu Genova pe tărîm comercial a necesitat deschiderea unui mare drum comercial care să lege Marea Neagră şi gurile Dunării cu Europa Centrală pe Dunăre sau prin Transilvania şi a generat un şir de iniţiative şi acţiuni comune, cu funcţie covîrşitor antivenețiană" [81]. La un an după pacea de la Torino (care încheia cel de al „treilea război al strîmtorilor"), în 1382, regele Ungariei, Ludovic I, a dat drept de depozit (sau dreptul de oprire) oraşului Sibiu, important centru „pe acest drum înspre Orient, înspre Transilvania şi înspre Europa Centrală" [82].

Participanţii la comerţul Ţării Româneşti în secolele XIV—XV au fost forţele locale, domnul, marii boieri, dregătorii şi tîrgoveţii care au înlocuit treptat pe genovezi sau pe negustorii din ţările limitrofe teritoriilor dunărene. Aceştia apar în numeroase documente. Astfel, la 28 martie 1415, cînd

[77] *Oraşul medieval. Culegere de texte*, Universitatea Bucureşti, 1976, p. 170—171; Gr. Tocilescu, *534 de documente*, p. 3.

[78] Pentru această problemă, vezi: Al. Grecu (P. P. Panaitescu), *Relaţiile Ţării Româneşti şi ale Moldovei cu Raguza, sec. XV—XVIII*, în „Studii", II (1949), nr. 3, p. 105—112; S. Goldenberg, *Italieni şi raguzani în viaţa economică a Transilvaniei în secolul al XVI-lea*, în „Studii", XVI, 1963, nr. 3, p. 591—620; Fr. Pall, *Relaţiile comerciale dintre braşoveni şi raguzani*, în „Revista arhivelor", 1958, nr. 1, p. 82—120; N. Iorga, *Raguse et les Roumains*, în „Bull. de l'Inst. pour Étude de l'Europe sud-orientale", X, 1923, Bucarest, p. 34—44; Ioana Spissarevska, *Le commerce ragusain envisagé comme un facteur de développement économique des régions bulgares sous la domination ottomane (XVe—XVIe siècles)*, în „Balcanica", VI, 1975, Belgrad, p. 99—110.

[79] Al. Grecu (P. P. Panaitescu), *Relaţiile Ţării Româneşti şi ale Moldovei cu Raguza*, p. 107.

[80] George Lăzărescu, Nicolae Stoicescu, *Ţările române şi Italia pînă la 1600*, Bucureşti, 1972, p. 55.

[81] Şerban Papacostea, *Relaţiile internaţionale în răsăritul şi sud-estul Europei în secolele XIV—XV*, în „Revista de istorie", t. 34 (1981), 5, p. 912—913; idem, *Începuturile politicii comerciale ale Ţării Româneşti şi Moldovei (sec. XIV—XVI). Drum şi stat*, p. 12.

[82] Gheron Netta, *Încercări de navigaţie pe Olt*, Bucureşti, 1928, p. 15.

Mircea cel Mare dăruia mănăstirii Cozia venitul vămii de la Genune, preciza în acelaşi timp că nimeni dintre boierii sau dregătorii domneşti, mari sau mici, nu au voie a lua venitul vămii respective în dauna mănăstirii [83]. În 1424 Dan al II-lea le acorda tîrgoveţilor libertatea „de a circula pe la Severin şi prin toate tîrgurile şi prin toată ţara" [84]. Marile mănăstiri obţineau, de asemenea, cîştiguri din circulaţia mărfurilor spre Peninsula Balcanică sau prin Transilvania spre centrul Europei, fie prin participarea directă la negoţ, fie încasînd o parte din veniturile vămilor. Astfel, o parte din vama Calafatului a fost dată mănăstirii Tismana încă de la începutul secolului al XV-lea, prin actele din 29 septembrie 1419 şi 5 august 1424, reconfirmate de nenumărate ori[85], iar mănăstirea Bolintin obţinea o scutire de taxe la principalele vaduri dunărene: Brăila, Dîrstor, Giurgiu, Şiştov, Nicopole şi Ţibru [86].

După cum se poate constata, un rol important în viaţa economică a Ţării Româneşti au jucat centrele vamale. O seamă de puncte vamale, aşa cum reiese din documentele secolului al XIV-lea, se aflau în special în tîrguri. Braşovenii trebuiau să dea vamă la Cîmpulung şi Brăila, unde erau impuşi global pentru mărfurile lor, respectiv la plata tricesimei (3%). Astfel, cînd „aceşti negustori purced cu mărfurile lor pe pomenita cale a Brăilei, spre ţări străine, vor fi datori să ne plătească numai o dată tricesima, la Cîmpulung, nu la ducere, ci la întoarcere. Cînd însă aceşti negustori îşi vor vinde sau cumpăra mărfurile înlăuntrul ţării noastre, atunci nu vor fi datori să ne plătească pentru aceasta nici vamă, nici tricesimă, decît la Cîmpulung sau în apropiere (şi) nu tricesima, ci numai dreapta vamă de demult. Pe lîngă aceasta, scutim cu totul pe toţi negustorii din Braşov... de vama noastră de la Slatina". Acest regim preferenţial a favorizat desigur dezvoltarea oraşului-port Brăila, atrăgînd un număr mare de negustori; în secolul al XV-lea şi primele decenii ale celui următor, Brăila s-a situat pe primul loc în ceea ce priveşte exportul şi importul Ţării Româneşti pe ruta Mării Negre şi era unul dintre cele mai frecventate centre ale comerţului european. În privilegiul din 1413 acordat de Mircea cel Mare braşovenilor, impunerea la Brăila era globală şi se efectua în perperi şi în monedă autohtonă: pe carul încărcat cu peşte sau cu orice altceva se luau 18 ducaţi, iar pentru maja de peşte se plătea un perper. Pentru produsele venite din „teritoriile de peste mare" plăteau „de la 100 de perperi, 3 perperi".

În acelaşi privilegiu mai apar vămile de la Tîrgşor, Tîrgovişte, Cetatea Dîmboviţei, vămi care vor figura şi în reconfirmările ulterioare ale aceluiaşi privilegiu [87]. La acestea impunerea era globală pentru produsele care erau exportate din Ţara Românească: de carul de peşte, „un peşte", iar pentru „carul încărcat fie cu orice, 4 bani".

Variaţiile taxelor în timp au fost foarte mici sau aproape deloc, schimbîndu-se doar unitatea monetară în care acestea s-au plătit.

Cît priveşte mărfurile care se importau, respectiv pentru postavurile aduse din ţările central-europene, taxa se lua pentru fiecare marfă în parte, dar vama de la Cetatea Dîmboviţei avea un regim preferenţial. Aici taxa se

[83] D.I.R., B, veac. XIII, XIV, XV, p. 167.
[84] *Ibidem*, p. 80.
[85] *Ibidem*, p. 74, 79.
[86] *Ibidem*, p. 164.
[87] Confirmările din secolul al XV-lea ale lui Radu Praznaglava, Dan al II-lea, Vlad Dracul, Vlad Ţepeş, în D.R.H., D, I, p. 219, 221, 222, 224, 229, 231, 233, 277, 464; pentru Vlad Ţepeş menţiunea se află la I. Bogdan, *Documente*, I, p. 95, 97 (nu sînt menţionate taxele).

plătea pe jumătate, cît la Rucăr pentru aceleaşi produse. Astfel, în 1413, negustorii erau datori să plătească: „numai jumătate din vamă din postavurile pomenite", iar în privilegiul din 30 ianuarie 1431 erau menţionate şi taxele: pentru postavul de „Ipriu 12 ducaţi şi de postavul frîncesc de asemenea (Rucăr 24 ducaţi), de cel de Luvia 9 ducaţi (Rucăr 18 ducaţi), de cel de Colonia 6 ducaţi (Rucăr 12 ducaţi), de Cehia 3 ducaţi (Rucăr 6 ducaţi)" [88].

Spre Transilvania se aflau „vămile plaiurilor". Astfel, de la vest la est, pe valea Jiului, la nord de Tg. Jiu era instalată vama de la Vâlcan. Aceasta apare documentar pentru prima oară la 1528 [89] şi a continuat să fie menţionată pînă în 1570 [90]. Funcţiona desigur cu mult înainte de prima menţiune documentară, aşa cum reiese din *Diploma cavalerilor ioaniţi* din 1247 [91].

Al doilea punct vamal se afla pe valea Oltului, în apropiere de pasul Cîineni (Turnu Roşu). La 28 martie 1415 avem prima menţiune documentară a acestuia, cînd Mircea cel Mare dăruia mănăstirii Cozia „vama de la Genune de ocină şi de ohabă" [92]. Ultima oară o găsim amintită la 28 aprilie 1556 de către Pătraşcu cel Bun, cînd reîntărea dania predecesorilor săi [93]. Pe toată această perioadă regimul de taxare a rămas acelaşi, global de 3%, aşa cum ne indică documentul din 20 ianuarie 1505 emis de Radu cel Mare: „vama de la vadul Oltului, la Genune (să se ia — n.n.) din 100, 3, din toate cumpărăturile turceşti şi cumpărăturile ungureşti, mari şi mici" [94].

Alte vămi de plai se aflau la Rucăr [95] şi la Bran [96] (Turci, Turciu). La Rucăr taxarea era făcută atît pentru mărfurile importate, cît şi pentru cele de export, pe categorii de mărfuri şi pentru fiecare produs în parte; la Bran se făcea o impunere globală.

Pe linia Dunării, de o parte şi de alta a ei, trecerea mărfurilor s-a făcut în continuare, ca şi în secolele precedente, tot pe la vechile vaduri uşor accesibile: Calafat—Vidin, Bechet—Rahova, Turnu—Nicopole, Zimnicea—Şiştov, Giurgiu—Rusciuc, Dîrstor, Oraşul de Floci—Hîrşova, Brăila, Măcin, Chilia. Prima ştire documentară asupra existenţei vămilor la Dunăre o avem din 20 ianuarie 1368, cînd Vlaicu acorda, prin menţionatul privilegiu, braşovenilor libertatea de a trece cu mărfurile lor prin Ţara Românească, cu obligaţia ca „la întoarcere să ne plătească tricesima lîngă Dunăre şi, după ce, din nou, li se va pune pecetea, să plece mai departe nestînjeniţi prin ţara noastră".

Punctele vamale le găsim menţionate şi în privilegiile acordate în secolul al XV-lea de domnii munteni braşovenilor. Astfel, în cel din 30 ianuarie 1431, emis de Dan al II-lea, se specifica: „trecînd braşovenii peste Dunăre cu marfă sau la Dîrstor sau la Giurgiu sau la Nicopole" [97].

[88] D.R.H., D, I, p. 277.

[89] D.R.H., B, III, este vorba de documentul din 2 februarie 1528 emis de Radu de la Afumaţi.

[90] Ibidem, p. 80, 91, 114, 117, 124.

[91] D.R.H., D, I, p. 24, 28.

[92] D.R.H., B. I, p. 79.

[93] Pentru confirmările din secolul al XV-lea: D.R.H., B, I, p. 99, 111, 140, 167, 188, 249, 340; secolul al XVI-lea: D.R.H., B, II, p. 72; D.I.R., veac XVI, B, III, p. 42, documentul din 28 aprilie 1556.

[94] D R.H., B, II, p. 73.

[95] Ibidem, I, p. 85 — porunca lui Mihail I din 1418—1420 către vameşii de la Cetatea Dîmboviţei şi de la Rucăr.

[96] D.R.H., D, I, p. 229.

[97] Ibidem, p. 277; o nouă confirmare a acestor vaduri o găsim în menţiunea pe care o face Basarab cel Tînăr în documentul din 1 septembrie 1429, 31 august 1480, referindu-se la mănăstirea Bolintin. Domnul hotăra ca aceasta să nu dea vamă la Brăila şi la Dîrstor, şi la Giurgiu, şi la Şiştov, şi la Nicopole, şi la Ţibru (D.R.H., B, I, p. 268).

Prima vamă care controla malul nordic pe o rază de 150 km era cea de la Calafat, care apare prima oară în documente la 5 august 1424 [98], ocazie cu care Dan al II-lea întărea mănăstirii Tismana danii anterioare. Confirmările documentare ulterioare, de la 3 aprilie 1480 şi pînă la 5 septembrie 1568, dovedesc activitatea neîntreruptă a acestui punct vamal [99]. Impunerea se făcea atît pentru fiecare marfă în parte la unele produse, dar se lua şi o taxă globală pentru „ce se cără cu corabia, de corabie 30 aspri, de maja 15 aspri, de car 4 aspri, de marfă pe cal 2 aspri". Preţurile au rămas aceleaşi şi în celelalte confirmări ale vămii de la Calafat. Analizînd tarifele de aici, se constată că cel mai scump articol din categoria vite îl constituiau „caii de Valahia", care se taxau cu 6 aspri fiecare, în anul 1502, cît pentru 12 oi sau 3 boi. Acelaşi tarif este menţionat şi într-un codice din timpul sultanului Mahomed al II-lea [100] (1451—1481).

În faţa Vidinului era un alt punct vamal, cunoscut în documentele interne şi sub numele de „vadul Diiului". Era în funcţiune desigur şi înainte de data cînd îl găsim menţionat prima oară în documentul din 12 mai 1529 [101]. emis de Moise voievod. Taxa de la acest punct era asemănătoare cu cea de la Calafat. Din faţa vadului de la Calafat mergea un drum, continuîndu-l pe cel ce venea de la Vidin şi care străbătea Oltenia prin Băileşti—Craiova—Balş—Piatra Olt—Drăgăşani—Rîmnicu-Vîlcea şi apoi, prin pasul de la Cîineni, trecea prin „vama de plai" de la Genune şi ajungea în Transilvania. În faţa localităţii Ţibru, nu departe de Balta Bistreţ, funcţiona din 1419 [102] un alt punct vamal care va fi menţionat şi în secolul următor. Impunerea era aceeaşi ca la vama de la Calafat, întrucît aflăm din documentul din 18 aprilie 1560 că hotarul vămii de la Calafat îngloba şi punctul de control de la Bistreţ [103].

O altă vamă era plasată la Giurgiu, amintită deja în privilegiul din 1431; în 1560 se menţionează şi „calea Giurgiului" [104]. De aici un drum pornea spre nord-est, spre Bucureşti şi de acolo la Braşov, prin Tîrgşor, pe Valea Prahovei sau prin Tîrgovişte, Cîmpulung; trecea prin punctul de control de la Rucăr şi apoi ajungea în Transilvania la Braşov. Un alt drum se îndrepta spre vest, spre Piteşti şi de acolo mai departe, prin vama de la Bran, ajungea tot în Transilvania. Tarifele vamale sînt exprimate în unităţi monetare foarte diferite: perperi, ducaţi, dinari, bani, aspri (din a doua jumătate a sec. XV).

De-a lungul secolelor XIV—XV vămile au funcţionat neîntrerupt, asigurînd astfel şi în această perioadă importante venituri vistieriei domneşti sau diferitelor lăcaşuri cărora erau concesionate. Circulaţia permanentă a

[98] D.R.H., B, I, p. 106.

[99] Confirmările ulterioare ale acestei vămi şi a taxelor care se plăteau aici în secolul al XV-lea: D.R.H., B, I, p. 279; pentru secolul al XVI-lea: D.R.H., B, II, p. 42—119, 145, 427; D.R.H., B, III, p. 9, 122, 214, 224, 225; D.I.R., veacul XVI, B, II, p. 118, 349; D.I.R., veacul XVI, B, III, p. 110, 114, 116 şi ultima menţiune, din 1568, la p. 287. Tariful a fost acelaşi, cu o variaţie de un aspru. Astfel, în documentul din 1510 se spunea: „Şi pe acele bălţi (Bistreţ, Balta Albă, Platăţ—n.n.) ce se va căra cu corabia, de corabie 30 aspri, de maja 15 aspri", iar în documentul din 1512 tariful pentru o maja era de 14 aspri.

[100] Mustafa Mehmet, *Des certains aspects de la société ottomane à la lumière de la législation (Kanunnamé) du Sultan Mahomed II*, în S.A.O., II, 1959, p. 155.

[101] D.R.H., B, III, p. 118.

[102] D.R.H., B, I, p. 94. Confirmările: doc. din 28 octombrie 1428 — *ibidem*, p. 121 şi cel din 20 septembrie 1444 — *ibidem*, p. 170.

[103] D.I.R. veacul XVI, B, III, p. 116.

[104] D.I.R., veac. XIII, XIV, XV, B, I, p. 132.

mărfurilor prin aceste centre vamale şi, implicit, relaţiile comerciale intense din epoca lui Mircea cel Mare au fost puse în evidenţă şi de circulaţia monetară.

Circulaţia monetară. Raportul dintre moneda în circulaţie şi activitatea de schimb a fost strîns legat de locul şi rolul Ţării Româneşti în viaţa comercială europeană, cît şi de intensitatea comerţului intern de produse. Lărgirea sferelor economice şi politice realizate de Mircea cel Mare prin tratate internaţionale, poziţia Ţării Româneşti în comerţul de tranzit au fost tot atîtea căi de pătrundere a monedei străine, dar şi de mişcare a monedei autohtone în exterior.

Pe teritoriul ţării se vehiculau tot mai multe mărfuri indigene sau de provenienţă străină. Acestea pătrundeau în primul rînd în oraşe şi tîrguri, dar şi în sate. Dovadă în acest sens sînt localităţile rurale în care s-au făcut descoperiri numismatice, aflate la distanţă de principalele drumuri comerciale. Această pătrundere a mărfurilor şi, implicit, a monedei se făcea prin intermediul centrelor orăşeneşti. Rolul polarizator al oraşelor în această vreme se constată şi prin faptul că cele mai multe descoperiri numismatice se află, fie în jurul centrelor comerciale — oraşe, tîrguri —, fie la punctele de vamă: Drobeta-Turnu Severin, Rîmnicu Vîlcea, Curtea de Argeş, Cîmpulung, Turnu-Măgurele, Tîrgovişte, Bucureşti, Brăila, Isaccea, Constanţa etc.

În epoca lui Mircea cel Mare se poate aprecia că avem o acumulare şi o circulaţie considerabilă de monede relevate de documentele scrise, de cele peste 60 de variante monetare, cît şi de cele peste 80 de descoperiri numismatice [105]. Aceste procese economice au fost favorizate de progresul general al societăţii româneşti, progres început cu aproape două decenii înainte. Baterea de monede autohtone, începînd cu Vlaicu (1365) şi organizarea regimului vamal au fost acţiuni economico-politice ale voievozilor Ţării Româneşti care s-au integrat unui mediu comercial favorabil, în strînsă relaţie cu economia statelor vecine [106]. Progresele economice au favorizat atît prosperitatea vieţii economice şi comerciale, cît şi necesitatea creşterii circulaţiei monetare, dar au determinat şi stabilitatea situaţiei politice a statului feudal centralizat şi independent Ţara Românească. Baterea monedelor proprii a constituit şi o manifestare a Ţării Româneşti ca stat suveran şi independent, dar şi o necesitate economică. Era o dovadă în plus a dezvoltării economiei de schimb, bazată pe monedă, a creşterii numerice a negustorilor autohtoni şi a necesităţii sporirii numerarului aflat în circulaţie. Emisiunile monetare străine nu mai puteau satisface necesităţile circulaţiei mărfurilor, atît pe piaţa internă, cît şi pe cea externă [107].

În timpul lui Mircea a circulat ducatul şi banul (seriile emise de el), cît şi moneda înaintaşilor săi Vlaicu, Radu I, Dan I, precum şi emisiunile străine.

Moneda bizantină, perperul, care multă vreme a fost (sec. IX—XIII) folosită ca mijloc de schimb generalizat, este utilizată în continuare, în sec.

[105] Catalogul descoperirilor monetare din epoca lui Mircea cel Mare este prezentat în anexă.

[106] În urma acestei evoluţii, domnul Ţării Româneşti, Vlaicu, a inaugurat în 1365 emisiunile interne: piese de argint de trei valori diferite, care au avut o circulaţie dublă, în Ţara Românească şi în Ţaratul Vidinului. Cea mai mare valoare, ducatul în greutate medie de 1,05 g se încadra în sistemul groşilor sud-dunăreni, fiind aproximativ egal în valoare şi greutate cu groşii bulgăreşti şi sîrbeşti; a doua, dinarul, de circa 0,70 g se încadra sistemului dinarilor ungureşti şi era egală din punct de vedere valoric cu aceştia; cea mai mică, de circa 0,35 g era banul, corespunzător obolului unguresc. Pentru această problemă, vezi Octavian Iliescu, *Moneda în România*, Bucureşti, 1970, p. 13—24.

[107] N. Iorga, *Istoria comerţului românesc. Epoca veche*, ed. a 2-a, Bucureşti, 1925, p. 5.

XIV, ca monedă curentă de schimb, alături de cea proprie[108]. Ultimele emisiuni care au pătruns la nord de Dunăre aparţin lui Manuel al II-lea Paleologul (1391—1428) şi lui Ioan al VIII-lea Paleologul (1428—1448). Acestea apar menţionate în primele documente interne cunoscute, elaborate în cancelaria Ţării Româneşti. Astfel, documentul din 1374[109], prin care Vlaicu donează 1 000 perperi/an mănăstirii Vodiţa şi 300 la săraci, dezvăluie nu numai denumirea monedei curente din acea perioadă, dar şi o întrebuinţare a banului de către toţi membrii societăţii. Această monedă este menţionată frecvent şi în privilegiile vamale date de voievozii Ţării Româneşti pentru negustorii braşoveni, ultima dată fiind amintită ca taxă în 1437. Mai tîrziu, peste 30 de ani, „părpărul" reapare ca taxă vamală pentru peştele şi vinul ce se exporta din Ţara Românească peste Dunăre. În privilegiile comerciale acordate de Mircea cel Mare (1413), Radu Praznaglava (1421) şi Dan II (1422) sînt menţionate ca monede: perperul, ducatul şi banul[110].

Începînd din a doua jumătate a secolului al XIV-lea, în tezaure se constată prezenţa ducatului de aur veneţian. Principala direcţie de penetraţie a ducatului veneţian a fost cea orientală, în cadrul comerţului realizat de negustorii genovezi stabiliţi la Marea Neagră şi la Dunărea de Jos, spre deosebire de faza anterioară cînd ducatul sau grosul de argint (matapanul) a pătruns pe drumurile de comerţ transbalcanice[111]. Tezaurul recent descoperit (1983) de la Schela Cladovei, prin cantitatea mare de monedă veneţiană (inclusiv imitaţiile după ducaţii veneţieni), probează o arie geografică mult mai mare a circulaţiei ducatului sau, mai bine zis, şi o altă direcţie decît cea dinspre Marea Neagră şi Dunărea de Jos, anume calea comercială pe uscat dinspre Marea Adriatică către Vidin şi de aici spre nordul Dunării prin Vadul Cumanilor sau Schela Cladovei (Drobeta—Turnu-Severin). Marele drum către Sofia—Constantinopol, pînă la atingerea Dunării de către otomani, este însoţit de descoperiri monetare veneţiene datate pînă în anul 1356[112]. În schimb, ducatul veneţian a continuat să pătrundă pe această direcţie şi în etapa imediat următoare anului 1420. Emisiuni din timpul dogelui Francesco Foscari (1423—1457) s-au descoperit în cetatea medievală de la Drobeta-

[108] Octavian Iliescu, *L'hyperpère byzantin au Bas-Danube du XIe au XVe siècles*, în RESEE, 7, 1969, p. 113 şi urm.; Romeo Maschio, Spiridon Cîrstocea, *Tezaurul de monede medievale româneşti şi bizantine din sec. XIV—XV descoperit la ansamblul feudal Glavacioc*, jud. Argeş, în „Cercetări numismatice", V, 1983, Bucureşti, p. 69.

[109] D.R.H., B, I, p. 19.

[110] Const. Moisil, *Consideraţiuni asupra monetelor lui Mircea cel Mare*, în „BSNR", Bucureşti, 1913, p. 3-4 — aprecia că fertunul şi perperul, care fusese moneda de aur bizantină, erau monede ideale: 1 fertun = 24 ducaţi; 1 perper = 18 ducaţi; 1 ducat = 1 dinar; 1 ban = 2/3 dinar. Despre perperul bizantin şi echivalenţele lui cu alte monede, la Octavian Iliescu, *Le montant du tribut payé par Byzance à l'Empire Ottoman en 1379 et 1424*, în RESEE, IX, 1974, nr. 3, p. 427 şi urm.; idem, *Asperi de Licostomo la 1383*, în „Revista de istorie", t. 27, 1974, nr. 3, p. 451—456: 1 ducat veneţian de aur = 28—30 ducaţi de argint (Constantinopol) = 32 aspri otomani = 2 hiperperi (emişi după 1365). Despre principalele monede din secolul al XIV-lea şi prima jumătate a secolului al XV-lea, vezi Thiriet, *Régestes des délibérations du Sénat de Venise concernant la Roumanie*, tome premier, 1329—1399, Paris, 1958. Izvoare genoveze pomenesc în anul 1392 perperul „de Valahia" (!); cf. Aurelian Sacerdoţeanu, *Despre circulaţia monetară la români în evul mediu. Două documente*, în „Hrisovul", III, Bucureşti, 1943, p. 29. Rezultă deci că emisiunile monetare muntene îşi găsesc cu uşurinţă echivalenţa atît la sud de Dunăre, peste Carpaţi, cît şi într-o mare zonă a Europei.

[111] Octavian Iliescu, *La monnaie venetienne dans les Pays Roumains de 1202 à 1500*, în RESEE, XV, 1977, 1, p. 359—361.

[112] Snejana Rakova, *Nahodki na srednovekovni veneţianska moneti ot Bălgaria*, în „Numismatika", 1984, 3, p. 31—39.

Turnu-Severin, la Hunedoara și Soporul de Cîmpie [113]. Un alt argument pentru stabilirea acestui vad comercial dinspre Marea Adriatică peste Croația, Serbia către nord de Dunăre, prin punctul de la Schela Cladovei, mai în amonte decît Vidinul — centrul cel mai important într-o etapă imediat anterioară în contactul dintre comerțul raguzan și Țara Românească și orașele din sudul Transilvaniei — este și faptul că Veneția, prin solia trimisă în anul 1403 în Serbia, căuta să exploateze aceleași vaduri comerciale cu Dubrovnic [114]. De asemenea, în privilegiul dat de Mircea cel Mare liovenilor sînt amintite vadurile de trecere peste Dunăre începînd de la Severin la Brăila.

Emisiunile venețiene le-au influențat indirect pe cele ale Țării Românești care, într-o primă etapă, au fost bătute în sistemul groșilor balcanici, influențați la rîndul lor de moneda venețiană. Mai mult chiar, unitatea monetară a Țării Românești a luat numele de ducat, chiar dacă moneda a fost de argint [115]. Denumirea a fost menționată și în documentele interne începînd din 1413 cu ocazia privilegiului comercial acordat de Mircea brașovenilor. În sensul general de bani, termenul de ducat îl găsim pînă către sfîrșitul secolului al XV-lea, cînd au încetat emisiunile monetare ale Țării Românești (1482) [116].

O altă categorie de emisiuni monetare întîlnite în număr mare în tezaure, paralel cu emisiunile monetare erau dinarii banali slavoni și groșii bulgărești [117]. Principalul moment care a făcut ca o mare cantitate de monedă sud-dunăreană să circule în părțile de la nord de Dunăre, cu deosebire în Oltenia, a fost încheierea tratatului comercial între Sracimir din Vidin cu brașovenii în 1369 prin care negustorii raguzani intrau în contact cu Țara Românească și Transilvania, deci cu acea zonă din Europa de sud-est unde exista un comerț prosper, organizat și reglementat deja prin tratatul din 1368 dintre Vlaicu și brașoveni.

. O altă categorie de monede care au circulat în număr foarte mare în Țara Românească au constituit-o dinarul și grosul de argint, emis de Ungaria, precum și florinii de aur ungurești, emisiuni pe care le întîlnim din secolul al XIV-lea în mod frecvent în descoperirile numismatice, în mai toate cazurile alături de alte monede.

Pe drumurile care uneau Cetatea Albă, Chilia, Vicina și Brăila cu marele emporiu Liov, sau pe drumurile către sud-vest, a pătruns o mare cantitate de monedă emisă în Moldova. Descoperirile numismatice de la București, Călui, Enisala, Galiciuica, Măcin, Drobeta—Turnu-Severin, Tîrgșor se găsesc pe traseul acestor mari direcții comerciale și conțin emisiuni ale domnilor din Moldova dovedind și pe această cale strînsele raporturi economice dintre cele două țări.

[113] Dinică Ciobotea, Toma Traian, Paul Turturică, *Noi descoperiri din tezaurul medieval de la Schela Cladovei*, jud. Mehedinți, în „Arhivele Olteniei", Serie Nouă, București, 1985, 4, p. 68.

[114] Al. Grecu (P. P. Panaitescu), *Relațiile Țării Românești și ale Moldovei cu Raguza (sec. XV—XVIII)*, p. 106.

[115] Octavian Iliescu, *La monnaie venetienne dans les Pays Roumains de 1202 à 1500*, p. 358.

[116] Idem, *Vlad l'Empaleur et le droit monétaire*, în RRH, XVIII (1979), nr. 1, p. 117—118.

[117] Monedele sîrbești sînt destul de puține pe teritoriul Țării Românești. Cf. A. Sacerdoțeanu, *Originea Băniei și a „banilor" la români*, în „Historica", II, 1971, p. 87; Adina Berciu-Drăghicescu, Dinică Ciobotea, *Aspecte ale circulației monetare în zona Olteniei (secolele XIV—XVI)*, în „An. Univ. Craiova", Seria Filozofie, Sociologie, Istorie, an. VI, 1981, p. 27—34.

Devalorizarea banilor, diminuarea accentuată a metalului prețios din monedă, dar menținîndu-se același curs oficial, au favorizat apariția numeroaselor falsuri, fenomen care a luat proporții deosebite în perioada domniei regelui Ungariei, Sigismund I de Luxemburg (1387—1437) [118]. La această situație se adaugă și criza monetară a argintului de la sfîrșitul secolului al XIV-lea, manifestată la nivel continental [119].

Devalorizarea monedei ungurești a avut consecințe serioase asupra comerțului Țării Românești, întrucît cele două tipuri de monede erau considerate echivalente — un ducat muntean era schimbat în secolul XV contra unui dinar unguresc [120].

Acest fapt a determinat atitudinea domnilor în sensul protejării pe cît posibil a monedei muntene de a se scurge peste graniță sau de pătrundere aici a celei depreciate.

O primă reacție a constat în devalorizarea monedei muntene, adăugîndu-se mereu mai multă aramă în aliaj. Reducerea continuă a cantității de argint conținut de unitatea monetară se constată la ducații Țării Românești pînă la prima parte a domniei lui Mircea cel Mare [121]. Aceste fenomene sînt surprinse la ducații (tipul comun) emiși de Dan I, Dan I asociat cu Mircea și de Mircea între anii 1386—1396.

Apoi, în primul deceniu al secolului al XV-lea, domnii au început să adopte măsuri restrictive pentru exportul metalelor prețioase și chiar al monedelor [122].

În 1409 Mircea cel Mare interzicea negustorilor lioveni să scoată argint din Țara Românească [123], iar în 1431, Dan al II-lea nu permitea nici el comerțul cu aur și argint [124]. Se mai remarcă faptul că monedele de tip comun emise cu multiple variante ale legendelor (în limba slavonă, latină sau bilingve)

[118] Ana-Maria Velter, *Date privitoare la un tezaur din secolul al XV-lea descoperit la Turda*, în „Cercetări numismatice“, 1, 1978, p. 33 și 36. Sub urmașii lui Sigismund de Luxemburg fenomenul a continuat.

[119] Constantin Moisil, *Monetăria Țării Românești în timpul dinastiei Basarabilor. Studiu istoric și numismatic*, extras din „Anuarul Institutului de istorie națională“, Cluj, 1924, p. 45, aprecia că scăderea valorii ducaților în timpul lui Mircea s-a datorat deteriorării situației economice în urma numeroaselor războaie cu turcii. Același efect au avut năvălirile otomane și pentru dinarul din Banat și Transilvania.

[120] Guy Fourquin, *Histoire économique de l'Occident Médiéval*, Paris, 1971, p. 390. Se creaseră condițiile pentru ca legea lui Gresham (economist sec. XVI) să se exercite din plin. Conform acesteia, cînd două monede de valoare intrinsecă inegală circulă într-o țară la curs oficial egal, cea „rea“ (cu puțin metal prețios) rămîne singură în circulație. Moneda „rea“ o alungă pe cea „bună“ (cu titlu ridicat al metalului prețios). În perioadele de instabilitate monetară, în cadrul schimburilor comerciale este solicitată moneda de bună calitate. Statul, la rîndul său, caută să satisfacă această dorință a negustorilor care coincidea și cu propriul său interes. Era suficient ca o singură țară să pună în circulație o monedă depreciată pentru ca, în virtutea legii menționate, moneda „rea“ să fie reținută în acea țară, iar cea bună să iasă din teritoriul ei. Pentru aceasta, vezi R.R.H., XII (1973), nr. 1, p. 163.

[121] Octavian Iliescu, *Ducații Țării Românești cu numele lui Basarab voievod*, în SCN, VI, 1975, p. 139. Argintul a scăzut în compoziția aliajului din care se băteau monedele de la 93,6% la emisiunile lui Vlaicu, la 92,0% la Radu I și Vladislav asociați, la 87,4% la Radu I, la 58,3% la Dan I și la 47,5% la Mircea cel Mare; Constanța Știrbu, Paraschiva Stancu, *Observații asupra emisiunilor monetare ale Țării Românești (1365—1418) pe baza analizelor prin metode nucleare*, în „Cercet. numismatice“, IV, 1982, București, p. 57—90.

[122] Liubomir Nemeškal, *Structures des monnaies en circulation au cours des années 1500—1530 en Bohémie, en Moldavie et en Serbie*, în „Numismaticky Sbornik“, VII, 1962, Praga, p. 212—214 — rezumat în lb. franceză.

[123] *Relațiile internaționale ale României în documente (1368—1900)*, p. 94—95.

[124] *Orașul medieval. Culegere de texte*, p. 172—173.

şi simbolurilor heraldice reflectă o vie activitate a atelierelor monetare, descoperirile însumînd zeci de mii de monede emise fie la Argeş, fie la Tîrgovişte [125], fie eventual la Turnu-Severin [126]. Creşterea numărului monedelor [127] s-a datorat însă nu numai intensificării mişcării comerciale din vremea lui Mircea cel Mare, ci şi necesităţii plăţii soldelor datorate trupelor de care avea nevoie pentru a fi susţinut atît în luptele pentru apărarea ţării împotriva otomanilor, cît şi în luptele pentru menţinerea tronului. În general numismaţii sînt de acord că, după înlăturarea lui Vlad „Uzurpatorul" în condiţiile unei relative stabilităţi a vieţii economice, politice şi sociale, a creşterii prestigiului politic al domnitorului român în situaţia internaţională creată după bătălia de la Ankara (1402), ducatul muntean (tipul cu efigie) a fost revalorizat, greutatea lui medie a crescut şi fineţea argintului s-a ridicat pînă la 94,1%. Tot din această perioadă, avînd drept argument compoziţia metalului (cu 89,8%—96,0% argint), sînt consideraţi de către numismaţi a fi şi banii, monedă divizionară, emişi de Mircea cel Mare [128]. Reforma monetară realizată de domn după 1396 s-a grefat pe situaţia prosperă din economia statului său şi pe consolidarea puterii politice.

Spre sfîrşitul domniei, cantitatea de argint folosită în aliajul monetar a scăzut în medie pînă la 70,2%. Monedele acestea au fost preluate ca model de urmaşii lui la tronul Ţării Româneşti de Mihail I şi Dan II. Procesul continuă, ducatul scăzînd în greutate, la 0,35 g sub Mihail I (1418—1420) şi la 0,25 g în 1424—1425 [129], sub Dan al II-lea. Astfel se explică plîngerile din această perioadă ale negustorilor din Braşov, în urma cărora regele Ungariei cerea lui Dan al II-lea să nu le impună „monetam vestram" [130]. Acelaşi proces îl întîlnim însă şi la Vlad Dracul care a bătut monede mici divizionare, bani anepigrafi [131].

Aşadar, *epoca lui Mircea cel Mare cuprinde două etape distincte în evoluţia circulaţiei monetare: una pînă în 1396, alta după acest an*. Cele două etape corespund unei perioade de dificultăţi financiare dublată de o necurmată luptă antiotomană şi, respectiv, unei perioade de maximă înflorire economică. Descoperirile numismatice confirmă intensa activitate monetară din Ţara Românească în ultimele decenii ale secolului al XIV-lea şi începutul secolului al XV-lea, progresul producţiei de mărfuri, al evoluţiei oraşelor. În acelaşi timp ele demonstrează, prin numărul şi varietatea lor, rolul monedei în viaţa economică ce capătă tot mai mult caracteristicile unei economii monetare.

Sub aspectul teritorial geografic, descoperirile monetare sînt răspîndite pe întregul spaţiu de atunci al Ţării Româneşti din Carpaţii Meridionali, la Dunăre şi la Marea Neagră. Se constată o grupare a lor în mai multe zone

[125] Octavian Iliescu, *Cu privire la monedele lui Mircea cel Bătrîn*, în „Cronica numismatică şi arheologică", an. XIX (1945), 133—134, p. 25—27; idem, *Cu privire la problema realizării unui „corpus" al monedelor feudale româneşti*, în SMIM, I, 1956, p. 285 şi urm.; idem, *Un ducat rar emis de Mircea cel Bătrîn*, în SCN, VIII, 1984, p. 86—87; Vitali Umlauf, *Criterii de ordin heraldic pentru determinarea domnitorilor emitenţi din epoca medievală a numismaticii româneşti*, în BSNR, 1981—1982, nr. 129—130, Bucureşti, 1983, p. 351 şi urm.; N. Constantinescu, *Mircea cel Bătrîn*, p. 28.

[126] N. Constantinescu, *Mircea cel Bătrîn*, p. 28.

[127] Constanţa Ştirbu, Paraschiva Stancu, *op. cit.*, p. 62.

[128] *Ibidem*, p. 66.

[129] Octavian Iliescu, *Ducaţii Ţării Româneşti cu numele lui Basarab voievod*, p. 144; idem, *Ducatul de argint emis de Basarab al II-lea*, în SCN, VII, 1980, p. 111.

[130] D.R.H., D, I, p. 236.

[131] Octavian Iliescu, *Vlad l'Empaleur et le droit monétaire*, p. 117—118.

de intensă viaţă comercială, zone care sînt brăzdate de principalele ape Jiul, Oltul, Argeşul, Ialomiţa, Prahova, Buzău şi linia Dunării.

Descoperirile monetare cele mai numeroase se găsesc de-a lungul drumurilor mari ale ţării: 1) drumul Sibiului, pe malul Oltului (prin Ţara Loviştei), cu două ramificaţii la sud de Slatina, una spre Turnu Măgurele, alta spre Calafat pe traseul Balş, Craiova-Jitianu, Cioroiaşi, Maglavit, Basarabi; 2) „drumul Braşovului pînă la Brăila" spre gurile Dunării sau pe Ialomiţa pînă la Tîrgovişte şi de aici spre sud, pe Dîmboviţa, către Bucureşti şi Giurgiu; 3) drumul de sub podgorii, care unea Ţara Românească cu Moldova la limita de jos a piemontului. Aceste străvechi drumuri uneau cele mai de seamă centre economice, se ramificau sau coborau către Dunăre, marea arteră fluvială europeană şi, totodată, aici, la vaduri, se legau de alte numeroase drumuri care străbăteau ţările vecine.

După provenienţa monedelor se disting mai multe categorii de tezaure: tezaure compuse din monede autohtone şi tezaure mixte (emisiuni muntene şi bulgăreşti; emisiuni muntene şi ungureşti; emisiuni muntene, bulgăreşti şi ungureşti). Catalogul descoperirilor numismatice reflectă o circulaţie monetară foarte vie în care speciile monetare au fost numeroase, atît ca provenienţă, cît şi ca valoare.

O primă categorie de descoperiri o constituie, aşadar, acelea care conţin numai emisiuni ale domnilor munteni din secolele XIV—XV. Acestea sînt situate: 1) în interiorul Ţării Româneşti: la Bucureşti (cartierul Străuleşti) [132], la Tîrgovişte [133], la Gura Şuţii (Găeşti), în comuna Glavacioc [134] (jud. Argeş), la Podul Dîmboviţei (jud. Argeş), la Rîmnicu Vîlcea, în Oltenia [135] (localitate necunoscută); 2) pe linia Dunării descoperiri de monede muntene s-au făcut la Basarabi (Calafat) [136], la Orşova [137] şi la Drobeta—Turnu-Severin [138]; 3) piese izolate s-au descoperit la Curtea de Argeş, la Hobaia-Suslăneşti [139] (jud. Argeş), la Turnu-Severin [140], Lereşti-Muscel (jud. Argeş) şi la Vădastra (jud. Olt); 4) în Dobrogea este semnalată de asemenea prezenţa emisiunilor muntene, dovedind şi pe această cale strînsele legături economice şi politice ale acestui teritoriu cu Ţara Românească în graniţele căreia s-a şi aflat pînă la 1419—1420. Astfel de descoperiri au fost făcute la Constanţa şi la mănăstirea Cocoş (jud. Tulcea). Piese izolate s-au mai descoperit în judeţul

[132] Maria Grigoruţă, *Monede de la Mircea cel Bătrîn descoperite la Bucureşti*, în „Materiale de istorie şi muzeografie", VIII, 1971, p. 247—252.

[133] *Ibidem.*

[134] Bucur Mitrea, în „Dacia", N.S., XXII, 1978, p. 368.

[135] Octavian Iliescu, *Numismatica medievală şi modernă*, p. 21.

[136] Elena Busuioc, Dumitru Vîlceanu, *op. cit.*, p. 495—516; Popilian Gheorghe, *Tezaurul medieval de la Basarabi*, în „Comunicări. Seria numismatică", II, Craiova, 1968, 50 p.

[137] Tezaur de podoabe şi cîteva sute de monede româneşti şi ungureşti de argint, din care 223 de emisiuni de la Mircea cel Mare şi Mihail I. A fost descoperit în anul 1877 cu ocazia săpării unui puţ. Pentru acest tezaur, vezi Octavian Iliescu, în RRH, IV (1965), 5, p. 1.062; Dinu V. Rosetti, în BMI, 4, 1972, p. 10; Ana-Maria Velter, în, „Cercetări numismatice", III, 1980, p. 13 şi urm.; Adina Berciu, Dinică Ciobotea, *op. cit.*, p. 32; I. Stîngă, *op. cit.*, p. 146.

[138] Bucur Mitrea, în „Dacia", N.S., XXI, 1977, p. 381.

[139] „Caiet selectiv de informare", nr. 39—40, 1972, p. 37; Octavian Iliescu, *O nouă contribuţie privitoare la istoria monetară a Ţării Româneşti în secolul XV*, în SCN, III, 1960, p. 501.

[140] Al. Bărcăcilă, *op. cit.*, p. 173—188.

Constanţa la Gîrliţa [141] şi la Hîrşova, la Medgidia şi la Păcuiul lui Soare (în perioada 1954—1974) şi în judeţul Tulcea la Babadag [142], Luncaviţa, Isaccea etc.

O altă categorie de descoperiri o constituie cele mixte, în care, alături de emisiunile muntene, se află şi altele care au circulat în epocă: groşi bulgăreşti, sîrbeşti, emisiuni veneţiene, raguzane, oboli polonezi, dinari ungureşti, piese tătăreşti. În majoritatea cazurilor emisiunile muntene sînt preponderente, dovedind şi pe această cale rolul şi locul monedei proprii, raportul şi valoarea sa în comparaţie cu celelalte [143]. Tezaurele mixte sînt mai numeroase în Dobrogea: la Enisala [144], la Văcăreni, la Niculiţel, la Rachelu, Măcin (jud. Tulcea), la Păcuiul lui Soare (jud. Constanţa) [145].

În două tezaure doar, în cel de la Gogoşu (jud. Mehedinţi) şi în cel de la Teiuş (jud. Olt) predomină monedele străine în comparaţie cu cele muntene.

Puterea circulatorie a monedelor emise de Ţara Românească în această perioadă este atestată nu numai de documentele scrise, ci şi de tezaurele monetare. Astfel în Moldova s-au descoperit monede muntene din această perioadă în tezaurele de la Siret [146] (jud. Iaşi), la Cîrpiţi [147] (azi Victoria,

[141] V. Culică, *O monedă de la Vlaicu Vodă la Dunărea de Jos*, în SCN, II, 1958, p. 474—475.

[142] I. Mititelu, Octavian Iliescu, *Monede de la Vlaicu Vodă şi Radu I găsite în Dobrogea*, în SCIV, I, 1957, p. 439—440.

[143] În teritoriul Ţării Româneşti astfel de descoperiri s-au făcut la Tîrgovişte — 98,8% muntene, restul groşi bulgăreşti, sîrbeşti, veneţieni (sec. XIV—XV), la Slatina de asemenea împreună cu moneda sud-dunăreană, în Oltenia (localitatea necunoscută) — 97,7% ducaţi munteni şi abia 2,3% dinari sîrbeşti, groşi bulgăreşti şi un obol polonez, la Balaciu (jud. Ialomiţa), la Coconi, la Galiciuica (jud. Dolj) — cuprinzînd groşi din Moldova şi un ducat raguzan (sec. XV), la Cîmpulung, la Vlad Ţepeş (jud. Ialomiţa), la Snagov, la Turnu-Severin — în 1918 s-a descoperit un nou tezaur cuprinzînd pe lîngă 257 de ducaţi munteni şi dinari ungureşti, groşi bulgăreşti şi sîrbeşti, aspri otomani (sec. XV). Alte descoperiri s-au făcut la: Zimnicea (jud. Teleorman), Olteniţa (jud. Ilfov), Teiuş (jud. Olt) şi Verbicioara (jud. Dolj), la Schela-Cladovei.

[144] Gabriel Custurea, *Tezaurul monetar de la Enisala (sec. XV—XVII)*, în „Crisia", 9, 1978, p. 531—536; „Numismatic Literature", nr. 102, 1979.

[145] Petre Diaconu, *Monede rare şi inedite din epoca feudală de început descoperite la Păcuiul lui Soare şi împrejurimi (Dobrogea)*, în SCIV, XV (1964), nr. 1, p. 143—147; Elena Isăcescu, *Un alt tezaur monetar descoperit la Păcuiul lui Soare*, în S.C.N., VI, 1975, p. 253—256.

[146] Siret, jud. Suceava. Tezaur descoperit în 1912, însumînd circa 300 de piese; emisiuni de la Vlaicu (1364—1377) — 18 ducaţi — 6%; alte emisiuni ungureşti, poloneze, boemiene, ruseşti din secolul XIV — pentru aceasta, vezi Octavian Iliescu, *Numismatica medievală şi modernă*, p. 19.

[147] Cîrpiţi (azi Victoria, jud. Iaşi). Tezaur. Emisiuni din sec. XIV—XV. Un ducat muntean AR, emis de Vladislav al II-lea, domnul Ţării Româneşti, alături de alte monede; 2 groşi boemi de argint emişi de Venceslav al IV-lea (sec. XIV); o imitaţie a ducatului veneţian de argint emis de Antonio Vernier (1382—1400); 3 ducaţi genovezi de Chios (1382—1400) sec. XV; 1 aspru otoman AR, emis de Murad al II-lea în 1430—1431; 11 aspri tătăreşti, emisiuni de Astrahan, sec. XV; 5 aspri genovezi de Caffa, sec. XV. Pentru acest tezaur, vezi Oct. Iliescu, *Monede tătăreşti din secolele XIII—XV, găsite pe teritoriul R. P. Române*, SCN, III, 1960, p. 263—278.

jud. Iaşi) şi la Iaşi [148]. În Transilvania s-au găsit la biserica „Sfîntul Nicolae“ din Şcheii Braşovului [149] şi în Banat în tezaurul de la Timişoara [150].

Pe plan extern, moneda românească din epoca lui Mircea a circulat în tot spaţiul de la Munţii Balcani, Marea Adriatică pînă la Dunărea de Mijloc. În acest sens, menţionăm descoperirile numismatice din Iugoslavia: de la Belgrad [151], Rešava [152], Padina [153], Prahovo [154], lîngă Negotin şi în împrejurimile Negotinului, din regiunea Porţile de Fier [155] şi un tezaur dintr-o localitate necunoscută [156]. În Bulgaria s-au descoperit emisiuni muntene la: Florentin (lîngă Vidin) [157], Nicopole [158],

[148] Informaţie de la Bucur Mitrea.

[149] În 1975, cu ocazia săpăturilor efectuate la Biserica „Sfîntul Nicolae“ din Şcheii Braşovului au ieşit la iveală 6 piese: 1 ducat de argint de la Mihail I; 1 ducat de argint de la Dan al II-lea. Alături de aceste monede s-au găsit emisiuni poloneze, otomane, ungureşti din secolele XIV—XVI. Pentru aceste descoperiri, vezi „Caiet selectiv de informare“, nr. 39—40, 1972, p. 41 şi nr. 51, 1975, p. 58; Luminiţa Munteanu şi Mariana Beldie-Dumitrache, *Rezultatele cercetărilor arheologice la biserica „Sfîntul Nicolae“ din Scheii Braşovului — etapa 1975*, în „Revista muzeelor şi monumentelor“, vol. 45, nr. 1, 1976, p. 52—56.

[150] Timişoara sau în apropiere (jud. Timiş). În 1971, în patrimoniul Muzeului de istorie al R. S. România au intrat 2 460 de monede feudale, sub denumira de „tezaurul“ de la Timişoara“. Emisiuni de dinari ungureşti din sec. XIV, emişi de Veneeslav (1301—1305), Ludovic I (1342—1382), Sigismund de Luxemburg (1387—1437) — 2 c296 de piese întregi şi 112 fragmente; 43 de monede emise de Dan al II-lea, 1 gros moldovenesc emis de Alexandru cel Bun; un dinar emis de Maximilian al II-lea ca rege al Ungariei. Se presupune că cele 43 de piese emise de Dan al II-lea sînt de tipul „banului“, monedă divizionară, anepigrafă (e prima oară cînd apare o astfel de monedă). Pentru acest tezaur, vezi Ana-Maria Velter, *Cîteva probleme de numismatică românească — monedele atribuite lui Nicolae Redwitz*, în „Cercetări numismatice“, III, 1980, p. 93—114.

[151] Tezaur monetar descoperit în 1973, compus din 96 de ducaţi de argint, emisiuni de la Mircea cel Mare între anii 1405—1410; informaţie de la numismatul Bucur Mitrea, căruia îi mulţumim şi pe această cale.

[152] Tezaur monetar găsit în 1981. Emisiuni de argint de la Vlaicu, Mircea cel Mare, Petru Muşat, emisiuni bulgăreşti de la Ivan Sracimir şi aspri otomani — Lj. Kovacević, în „Starinar“, Seria a 2-a, nr. 2, 1907, p. 48—60; Nicolae Docan, *Studii privitoare la numismatica Ţării Româneşti*, în „An. Acad. Rom. Mem. Secţ. Ist.“, seria a 2-a, t. XXXII, Bucureşti, 1910, p. 493.

[153] Tezaur descoperit în 1968, circa 2 270 de piese din secolele XIII—XIV, emisiuni ungureşti, sîrbeşti şi de la Vlaicu — S. Dušanić, Sluga Branko, în „Arheoloski Pregled“, Belgrad, 10, 1968; vezi recenzia lui Octavian Iliescu, în SCN, VI, 1975, p. 289—290.

[154] În satul Prahovo şi în împrejurimile Negotinului s-au descoeprit trei tezaure cuprinzînd emisiuni de la Mircea cel Mare şi de la Vlaicu I şi Radu I — „Numismatičar“, 2, 1979, p. 172 (rezum. în lb. română); Bucur Mitrea, în BSNR, 1976—1980, nr. 124—128, p. 303; „Numismatic Literature“, 105, martie, 1981, p. 143; Mirnik, *Coins Hoards of Yugoslavia*, 1981, p. 112 şi p. 114.

[155] Monede de la Mircea cel Mare — Octavian Iliescu, în SCN, VI, 1975, p. 289—290; Bucur Mitrea, în BSNR, 1976—1980, p. 303.

[156] Un tezaur conţinînd monede de la Mircea. Locul descoperirii şi anul nu au putut fi precizate. Octavian Iliescu, *Un tezaur de monede de la Mircea cel Bătrîn găsit în R.S.F. Iugoslavia*, în „Cercetări numismatice“, I, 1978, p. 29—31.

[157] Tezaur descoperit în 1981, alcătuit din 875 de monede din care 510 sînt emisiuni de la Mircea cel Mare — informaţie de la Bucur Mitrea.

[158] S-au descoperit aici două tezaure. Unul, alcătuit din circa 296 de piese (209 ducaţi de argint de la Mircea cel Mare, monede otomane de la Baiazid I, monede bulgăreşti de la Sracimir şi Ivan Şişman) — informaţie de la cercetătorii Muzeului din Sofia; al doilea tezaur este alcătuit din 68 de piese de argint de la Mircea cel Mare şi din monede otomane şi bulgăreşti (în „Bulletin de l'Institut de la Société archéologique“, Sofia, V, 1921/1922).

Ruse [159], Negovanovti [160] şi Tîrnovo [161]. La aceste descoperiri se mai adaugă cele de la Ipolysag [162] (în apropiere de Budapesta), de la Koscielna Wics [163] (în R. P. Polonă), din Cehoslovacia [164], din Austria şi din apropiere de Veneţia [165].

Moneda Ţării Româneşti în timpul Marelui Mircea Voievod, mai ales după 1396, păstrînd un raport pozitiv între valoarea proprie şi valoarea sa nominală, s-a impus nu numai pe piaţa internă, ci şi într-o mare arie comercială europeană. Comerţul de mare anvergură, reglementat prin tratate internaţionale, a adus o mare cantitate de monedă şi, implicit, prosperitate economică generală. Pe de altă parte, emisiunile monetare proprii din perioada domniei sale dovedeau şi ele, o dată în plus, existenţa unui stat suveran şi independent.

[159] Localitatea este Cerven, raion Ruse. Monedele sînt la Muzeul din Ruse. Monede ale Ţării Româneşti din secolul al XIV-lea (1350—1400) împreună cu emisiuni bulgăreşti — B. Dimova, în „Bull. Inst. Arch.", XXV, 1962, p. 71—88; „Coin Hoards", 7, 1985, p. 386, nr. 592.

[160] Două tezaure. Unul este descoperit în 1951 şi este alcătuit din 3 groşi de aramă bulgăreşti de la Sracimir, 7 piese de la Vlaicu (T. Gherasimov, *Monede româneşti şi bulgăreşti din secolul al XIV-lea din necropola de la Negovanovti*, în SCIV, XV (1961), 1, p. 149—152). Al doilea este un tezaur alcătuit din 76 de piese de argint, printre care se află emisiuni de la Vlaicu Vodă. Informaţie de la cercetătorii Muzeului din Sofia.

[161] În săpăturile arheologice de la biserica „40 de sfinţi" s-au găsit 10 ducaţi de argint emişi de Vlaicu (în „Coin Hoards", 7, 1985, p. 387, nr. 598).

[162] Tezaur alcătuit din circa 106 piese (50 de dinari de argint ungureşti emişi de Sigismund de Luxemburg şi 56 de ducaţi emişi de Mircea cel Mare, Mihail I, Dan al II-lea (Elena Isăcescu, *Monede atribuite lui Nicolae Redwitz*, în SCN, VII (1980), p. 99—107).

[163] Stanislava Kubiak, *A 15 century hoard from Koscielna Wics, Kalisz district*, în „Wiadomosci Numismatyczne", XV (1971), fasc. 3, p. 166—170; Elena Isăcescu, *Monedele atribuite lui Nicolae Redwitz*, p. 99—107.

[164] Informaţie de la cercetătorul Octavian Iliescu, căruia îi mulţumim şi pe această cale.

[165] Pentru Italia, vezi D. A. Sturdza, *Bibliografia numismaticii româneşti*, în „An. Acad. Rom., Mem. Secţ. Ist.", 1879, p. 51—52; Octavian Iliescu, *Moneda în România*, p. 24.

Catalogul descoperirilor monetare de pe teritoriul Ţării Româneşti din epoca Marelui Mircea Voievod *

1. ADAMCLISI, j. Constanţa

Un gros sîrbesc emis de Ştefan Duşan între anii 1346—1355 şi 3 ducaţi de argint, emisiuni de la Mircea cel Mare.

Bibl.: V. Culică, *O monedă de la Vlaicu-Vodă la Dunărea de Jos*, SCN, II, 1958, p. 474—475; pentru ducaţii lui Mircea avem informaţii de la cercetător C-ţa Ştirbu căreia îi mulţumim.

1'. AMĂRĂŞTII DE JOS, j. Dolj

Tezaur de monede descoperit în 1938: 4 piese emise de Mircea cel Mare şi 3 piese de la Mihail I.

Bibl.: Octavian Iliescu, *Le Symposion de numismatique médievale roumaine*, Bucureşti, 13 mai 1965, în RRH, tom IV, 1965, p. 1 062; idem, *Les Pays Sud-Est Européennes*, în „*A survey of Numismatic Research 1966—1971*", II, *Medieval and Oriental Numismatics*

* Întrucît pînă la data apariţiei prezentului studiu au mai apărut şi alte descoperiri, ne permitem semnalarea lor, dublînd numerele din catalog.

(Edited by Jacques Yvon and Helen W. Mitchell Brown), New York, 1973, p. 302; Adina Berciu-Drăghicescu, D. Ciobotea, „An. Univ. Craiova", Seria Filoz. Sociolog. Istorie, VI, 1981, p. 27.

2. BABADAG, j. Tulcea

În regiunea Babadag-Măcin în anii 1933—1934 s-au găsit 2 piese izolate: un ducat de la Vlaicu (1364—1377) și un ducat de la Radu I (1377—1383).

Bibl.: Ion Mititelu, Octavian Iliescu, în SCIV, I, 1957, p. 439—440.

3. BALACIU, j. Ialomița

Tezaur cuprinzînd circa 100 de piese: emisiuni de la Vlaicu, Radu I; cîteva emisiuni de groși bulgărești de argint, emiși între 1331—1384.

Bibl.: Costin C. Kirițescu, *Sistemul bănesc al leului și precursorii lui*, vol. I, Edit. Acad., București, 1964, p. 360.

4. BALCIC (R. P. Bulgaria)

Monede de la Mircea cel Mare.

Bibl.: *Din istoria Dobrogei*, Edit. Acad., București, 1971, vol. III, p. 376.

5. BALȘ, j. Olt

Tezaur descoperit în anul 1928; cuprinde 269 de monede (AR) datate între 1350—1400. Sînt și emisiuni de la Mircea cel Mare dar cele mai multe provin de la Ivan Sracimir, țaratul de Vidin. Se află la Muzeul Olteniei din Craiova, nr. inv. 3 559.

Bibl.: Lucian Roșu, Gh. Popilian, *Tezaurul medieval de la Sușița*, în „Revista muzeelor", an. I, 1961, nr. 4, p. 329; Gh. Popilian, *Tezaurul medieval de la Basarabi*, în „Comunicări. Seria Numismatică", II, Craiova, 1968, p. 13; *Medieval and modern Hoard*, în „Coin Hoards," III, 1977, p. 174.

6. BALTA-SĂRATĂ, j. Teleorman

Tezaur descoperit în 1979 alcătuit din 3 123 de piese și fragmente de monede. Sînt emisiuni de la domnii Țării Românești: Vlaicu și Radu I asociați, o piesă; Vlaicu — 22 piese; Radu I — 215 piese; Dan (1383—1386)— 1 133 piese; Mircea cel Mare — 55 piese. În tezaur se mai află și emisiuni bulgărești de la țarii Ivan Alexandru și Mihail Șișman și de la Sracimir (1371—1396). Tezaurul cuprinde cel mai mare număr de monede emise de cei trei domni ai Țării Românești descoperite pînă acum.

Bibl.: Dacia, N.S., XXVIII, 1984, p. 188; Ecaterina Țînțăreanu, Cornelia Beda, *Date preliminare asupra tezaurului de la Balta Sărată, com. Crîngeni, j. Teleorman*, în „Cercetări numismatice", V, 1983, p. 83—84.

7. BASARABI-CALAFAT, j. Dolj

a) Tezaur de monede (561 de piese) și brățări de argint (4 bucăți) descoperit în 1963. Emisiuni de la Mircea cel Mare — 476 de piese de argint — 84,9% și de la Mihail I (1418—1420) 85 de piese de argint — 15,1%. Îngroparea tezaurului a fost pusă în legătură cu „atacurile din afară și cu nesiguranța dinăuntru" în ultima parte a domniei lui Mihail I.

Bibl.: Gh. Popilian, *op. cit.*, 22 p. + 2 pl.; Octavian Iliescu, RRH, IV, nr. 5, p. 1 062; Toma Rădulescu, Paul Turturică, *Tezaurul de monede și podoabe feudale de la Schela Cladovei — Mehedinți (sec. XIV—XV)*, în „Arh. Olteniei", seria nouă, 3, 1984, p. 83.

b) Monede descoperite în punctul „Cetățuia", unde arheologii au identificat în campaniile din anii 1968—1969 o așezare medievală întărită cu șanțuri de apărare și valuri de pămînt, de tipul celei de la Coconi: 1 monedă, AR, de la Ioan Sracimir și 6 imitații de aramă după monede bulgărești din secolul al XIV-lea (2 au fost identificate a fi imitații după monede emise de Ivan Sracimir și Ivan Șișman.

Bibl.: Elena Busuioc, Dumitru Vîlceanu, *Ceramica din așezarea medievală de la Basarabi-Calafat (sec. al XIV-lea)*, în SCIVA, 27, 1976, 4, p. 495; Maria Comșa, în Dacia, XXI, 1977; Bucur Mitrea, în Dacia, XXII, 1978, p. 368.

c) Emisiuni sîrbești din secolul al XIV-lea.

Bibl.: Serghei Dimitrievici, *Les dépôts de monnaies médiévales serbes au nord du Danube*, în „Istoryski Ceasopis", XX, Beograd, 1973, p. 112.

8. BISTRIȚA, j. Mehedinți

Tezaur de ducați din timpul lui Mircea cel Mare (90 de piese. din care 69 de emisiuni Mircea cel Mare). Se păstrează la Muzeul Porților de Fier din Drobeta-Turnu Severin.

Bibl.: Gh. Popilian, *op. cit.*, p. 13—21; Ion Stîngă, *Contribuții privind dezvoltarea economico-socială a Țării Românești la sfîrșitul secolului al XIV-lea și începutul secolului al XV-lea, în lumina unor descoperiri monetare în județul Mehedinți*, în „Drobeta", VI, 1985, p. 146—147.

9. BÎZDÎNA, j. Dolj

a) Tezaur de ducați (AR) din timpul lui Mircea cel Mare (25 de piese) și Mihail I (2 piese). A fost descoperit în anul 1969 în imediata apropiere a satului actual, acolo unde au fost depistate urmele unei așezări fortificate din secolele XIV—XV. A fost recuperat

de cercetătorii de la Centrul de ştiinţe sociale din Craiova. Se află la Muzeul Olteniei din Craiova.

Bibl.: Toma Rădulescu, *Tezaurul monetar de la Bîzdina, judeţul Dolj (secolele XIV—XV)*, în „Oltenia. Studii şi comunicări. Istorie, etnografie, ştiinţele naturii", 3, Craiova, 1981, p. 89—95; Bucur Mitrea, în Dacia, N.S., XXVIII, 1984, p. 188.

b) Un lot de aproape 20 de monede tot din vremea lui Mircea cel Mare.

Bibl.: Informaţie de la muzeograf principal Toma Rădulescu, Muzeul Olteniei din Craiova.

9'. BRADU, j. Argeş

Un ducat de argint emis de Mircea cel Mare.

Bibl.: V. Drîmboceanu, I. Rusu, BSNR, 1976—1980, nr. 124—128, p. 611.

10. BRĂILA, j. Brăila

În timpul unor lucrări de canalizare efectuate în anul 1961 pe Bd. Sulina din oraş a fost descoperit un ducat de la Mircea cel Mare; în zona veche a oraşului, 1 ducat de la acelaşi voievod.

Bibl.: I. Cândea, *Descoperiri monetare pe teritoriul judeţului Brăila (sec. XIV—XIX)*, în „Istros", I, 1980, p. 376—377 şi pl. 1, 4; idem, p. 394 şi nota 11.

10'. BREBENI, j. Olt

Tezaur cuprinzînd monede emise de Vlaicu, Mircea cel Mare, groşi bulgăreşti emişi de Sracimir, monede ungureşti din secolele XIV—XV.

Bibl.: Informaţie de la şefa secţiei de numismatică de la Muzeul R.S.R. Constanţa Ştirbu, căreia îi mulţumim.

11. BUCIUMENI (lîngă Buftea), Sectorul agricol Ilfov

În necropola mănăstirii Cîrna în perioada 1974—1978 s-au descoperit monede emise de Radu I, Mircea cel Mare şi Mihail I.

Bibl.: Informaţie de la muzeograf principal Aristide Ştefănescu, muzeul oraşului Bucureşti, Dacia, N.S., XIX, 1975, p. 277; Dacia, N.S., XX, 1976, p. 291; Maria Grigoruţă, „Mat. Ist. Muz.", X, 1980, p. 210.

12. BUCUREŞTI

a) Tezaur monetar (30 de piese), emisiuni ale lui Petru Muşat şi ale lui Mircea cel Mare, descoperit în cartierul Giuleşti.

Bibl.: Costin C. Kiriţescu, *op. cit.*, p. 361; Constanţa Ştirbu, Paraschiva Stancu, BSNR, 1973—1975, nr. 121—123, p. 159.

b) 6 piese; emisiuni sîrbeşti din argint; din secolul al XIV-lea.

Bibl.: Serghei Dimitrievici, *op. cit.*, p. 112.

c) Străuleşti—Măicăneşti—lîngă Bucureşti.

În campaniile arheologice din anii 1966—1981 s-au descoperit 6 monede din timpul lui Mircea cel Mare în necropola veche a satului Măicăneşti: 4 ducaţi de argint; 2 bani de argint.

Bibl.: Maria Grigoruţă, Mat. Ist. Muz., VIII, 1971, p. 247; ibidem, X, 1980, p. 210, 213; Bucur Mitrea, Dacia, N.S., XXIV, 1980, p. 378.

e) Izolat, în 1965, în necropola veche a satului Măicăneşti a fost găsită o piesă aparţinînd voievodului Mihail I.

Bibl.: Maria Grigoruţă, *op. cit.*, p. 247.

13. CALIACRA (R. P. Bulgaria)

Monede de la Mircea cel Mare.

Bibl.: C. C. Giurescu, *Din trecut*, Bucureşti, 1942, p. 15; *Din istoria Dobrogei*, III, p. 376; Constanţa Ştirbu, Paraschiva Stancu, *Monede din tezaurul de la Rachelu aflate în colecţia Muz. de Istorie al R.S.R. şi importanţa lor istorică*, BSNR, nr. 121—123, 1973—1975, p. 160.

13'. CARACAL, j. Olt

Ducaţi de la Mircea cel Mare.

Bibl.: Adina Berciu-Drăghicescu, Dinică Ciobotea, „An. Univ. Craiova", VI, 1981, p. 28.

14. CAVARNA (R. P. Bulgaria)

Monede de la Mircea cel Mare.

Bibl.: *Din istoria Dobrogei*, III, p. 376.

15. CĂLDĂRUŞANI, lîngă Snagov, j. Ilfov

Tezaur însumînd 42 de piese, descoperit în 1912. Ducaţi de aur din secolele XIV — XV, emisiuni de la Sigismund I de Luxemburg (1387 — 1437), Vladislav I (1440 — 1444), Ladislau al V-lea (1453 — 1457).

Bibl.: Octavian Iliescu, *Numismatica medievală şi modernă a ţării noastre oglindită în colecţiile restituite de la Moscova*, în „Studii asupra tezaurului restituit de U.R.S.S.", Bucureşti, 1958, p. 27 (in continuare, *Numismatica medievală şi modernă)*.

16. CĂLUI, j. Olt

Tezaur de monede (AR) moldoveneşti din 1377—1391; emisiuni de la Petru Muşat (1374—1391).

Bibl.: Costin C. Kiriţescu, *op. cit.*, p. 86, n. 7 şi p. 361.

17. CERNEŢI, j. Mehedinţi

Monede de la Mircea cel Mare.

Bibl.: Gh. Popilian, *op. cit.*, p. 13.

18. CETĂŢENII DIN VALE, j. Argeş

Monede de argint, emisiuni ale Ţării Româneşti din anii 1364—1377 găsite izolat.

Bibl.: Costin C. Kiriţescu, *op. cit.*, p. 359.

19. CÎMPULUNG, j. Argeş

a) Tezaur descoperit în 1875, cuprinzînd 100 de ducaţi de la Vlaicu, Radu I, groşi bulgăreşti emişi de Ivan Alexandru şi de Sracimir.

Bibl.: „Caiet selectiv de informare", nr. 12, p. 354; Costin C. Kiriţescu, *op. cit.*, p. 360.

b) Izolat, monede de la Mircea cel Mare şi alţii.

Bibl.: Gh. Cantacuzino şi colab., „Studii şi Comunic.", Muscel, 1, 1981, p. 23—29.

20. COCONI, j. Călăraşi

Emisiuni din secolele XIII—XIV: 1 monedă de aramă de la Gh. Terter I, un gros bulgăresc de argint de la Ivan Sracimir; o piesă de aramă de la Ivan Şişman (1371 — 1393); 2 ducaţi de argint de la Dan I; 2 ducaţi de argint şi un ban de argint de la Mircea cel Mare.

Bibl.: Nicolae Constantinescu, *Coconi. Un sat din Cîmpia Română în epoca lui Mircea cel Bătrîn*, I, Bucureşti, 1972, p. 101—106.

21 COCOŞ (MÎNĂSTIREA), j. Tulcea

În 1835 s-au descoperit trei vase de lut conţinînd monede. Într-unul erau: 6 ducaţi de argint emişi de Vlaicu şi 2 ducaţi emişi de Mircea cel Mare în 1396, precum şi emisiuni bulgăreşti în greutate totală de 1,5 kg. În al doilea vas erau monede turceşti şi tătărăşti (?).

Al doilea tezaur este alcătuit din 1 835 de ducaţi de argint emişi de Vlaicu.

Bibl.: Vasile Culică, SCN, II, 1958, p. 455; Costin Kiriţescu, *op. cit.*, p. 362.

22. CONSTANŢA, j. Constanţa

Un tezaur alcătuit din 400 de ducaţi de argint, emisiuni ale lui Mircea cel Mare.

Bibl.: Gh. Papuc, în „Pontica", 3, 1970, p. 390—395; Gabriel Custurea, BSNR, 1981—1982, nr. 129—130, p. 366.

23. CORBU, j. Constanţa

Tezaur monetar, circa 300 de piese, descoperit în anul 1960. S-au recuperat 2 monede de la Mircea cel Mare. Piesele aparţin tipului cu legendă latină.

Bibl.: Gabriel Custurea, *Monede feudale româneşti descoperite în Dobrogea*, în „Peuce", VIII, 1980, p. 497—498; B. Mitrea, în Dacia, N.S., XXVIII, 1984, p. 188.

24. COTMEANA, j. Argeş

Tezaur descoperit în 1970—1976. S-au recuperat 15 monede (AR) de la Mircea cel Mare.

Bibl.: Bucur Mitrea, în Dacia, N.S., XXVIII, 1984, p. 188.

25. CRAIOVA, j. Dolj

a) Monede de la Vlaicu, Radu I şi Mircea cel Mare (pînă la anul 1396); au fost descoperite cu ocazia săpăturilor arheologice din punctul Fîntîna Obedeanului. Ulterior, cu ocazia construirii de blocuri, în acelaşi punct, s-au mai găsit peste 30 de monede, emisiuni ale voievozilor Basarabi de la sfîrşitul sec. al XIV-lea şi începutul sec. al XV-lea.

Bibl.: *Istoria Craiovei*, Edit. Scrisul românesc, Craiova, 1977, p. 14; Adina Berciu-Drăghicescu, Dinică Ciobotea, în An. Univ. Craiova, 1981, p. 29.

b) 11 piese, emisiuni sîrbeşti din argint, secolul al XIV-lea.

Bibl.: Serghei Dimitrievici, *op. cit.*, p. 112.

26. CRÎNGENI, j. Teleorman

Tezaur monetar descoperit în anul 1979; aproximativ 3 000 de monede de argint; emisiuni ale Ţării Româneşti (şi de la Mircea cel Mare).

Bibl.: Bucur Mitrea, în Dacia, N.S., XXIV, 1980, p. 378.

27. CURTEA DE ARGEŞ, j. Argeş

a) Tezaur monetar descoperit în 1973; s-au recuperat 52 de piese: dinari de argint ungureşti de la Carol Robert (1308—1342), 6 piese şi de la Ludovic I (1342 — 1382), 11 piese; 34 de piese sînt imitaţii.

Bibl.: Elena Isăcescu, *Tezaurul de monede medievale descoperit la Curtea de Argeş*, în BSNR, nr. 121—123, 1973—1975, p. 123—130; Bucur Mitrea, în Dacia, N.S., XIX, 1975, p. 325.

b) În săpăturile de la biserica Sîn Nicoară din Curtea de Argeş s-au găsit următoarele monede: un ducat emis de Mircea cel Mare, 2 dinari şi 1 quarting emişi de Sigismund I de Luxemburg, 2 dinari emişi de Matei Corvin (1458 — 1490), 2 monede emise de Vladislav al II-lea

(1490—1516), 1 dinar emis de Ludovic al II-lea în 1520, un dinar emis de Ferdinand I în 1556, un dinar emis de Maximilian al II-lea în 1571, un aspru otoman din secolele XVI—XVII, un dinar emis de Matiaş al II-lea, o monedă raguzană din secolul al XVII-lea, un aspru otoman din secolul al XVIII-lea.

Bibl.: Dacia, N.S., XXII, 1978, p. 368; George Georgescu, *Monede găsite la Sîn Nicoară, Curtea de Argeş*, în BSNR, nr. 124—128, 1976—1980, p. 317—319.

c) Izolat s-a descoperit un dinar banal de Slavonia şi un şiling suedez din sec. XVII.

Bibl.: C. Moisil, *Numismatica şi descoperirile de la Curtea de Argeş*, în CNA, I, nr. 6—7, 1920, p. 40—41.

d) La Curtea domnească în săpăturile efectuate în anii 1968—1970 s-a descoperit un dinar şi un obol, emisiuni de la Carol Robert de Anjou.

Bibl.: B. Mitrea, BSNR, nr. 124—128, 1976—1980, p. 603.

e) În urma săpăturilor arheologice au mai fost descoperiţi ducaţi emişi de Vlaicu şi Mircea cel Mare.

Bibl.: Nicolae Constantinescu, *Curtea de Argeş (1200—1400). Asupra începuturilor Ţării Româneşti*, Bucureşti, 1984, p. 120.

28. DICHISENI, j. Călăraşi

Monede de la Mircea cel Mare.

Bibl.: Panait I. Panait, *Cercetarea arheologică a culturii materiale din Ţara Românească în secolul al XIV-lea*, în SCIV, t. 22, nr. 2, 1971, p. 260.

29. DROBETA-TURNU SEVERIN, j. Mehedinţi

a) Monedă raguzană; AR, 18 mari; 10,5 g; AV: S BLASIV/S RAGVSII c.p.e. Sf. Blasius în picioare binecuvîntînd şi ţinînd în mîna stîngă o cîrjă; Rv; IC/XC în picioare, nimbat, într-o aureolă ovală de perle; Datare: probabil din sec. al XIV-lea.

Bibl.: Adina-Berciu-Drăghicescu, D. Ciobotea, „An. Univ. Craiova“, VI, 1981, p. 30; Al. Bărcăcilă, SCN, I, 1957, p. 174.

b) Monede răzleţe, emisiuni ale Ţării Româneşti din 1377—1383.

Bibl.: Octavian Iliescu, *O nouă contribuţie la istoria monetară a Ţării Româneşti în secolul al XV-lea*, în SCN III, p. 501; Costin C. Kiriţescu, *op. cit.*, p. 361.

c) Tezaur descoperit în 1914, alcătuit din 39 de ducaţi de la Mircea cel Mare, 14 dinari ungureşti de la regina Maria a Ungariei şi de la Sigismund de Luxemburg, 7 groşi şi aspri bulgăreşti de la Sracimir.

Bibl.: „Caiet selectiv de informare“, nr. 13—14, 1965, p. 25—27.

d) O monedă din cupru suflat cu argint, bătută „pare-se de Alexandru cel Bun“, a fost descoperită întîmplător în zona castrului Drobeta, pe malul Dunării.

Bibl.: Ion Stîngă, Cristian Mohora, *O monedă moldovenească rară din secolul al XV-lea, descoperită la Drobeta—Turnu Severin*, comunicare la al IX-lea simpozion „Mehedinţi — cultură şi civilizaţie“, 9—11 mai 1986 (în ms.).

e) Monede de la Mircea cel Mare, Matei Corvin şi Ludovic I s-au descoperit în cimitirul medieval de la vest de castrul roman.

Bibl.: Dumitru Tudor, *Obiecte de metal din Drobeta, descoperite în săpăturile lui D. C. Butculescu (1883) şi Gr. Tocilescu (1896—1899)*, în „Drobeta“, 2, 1976, p. 134; „Numismatic Literature“, nr. 98, 1977, p. 123; Ion Stîngă, *op. cit.*, p. 146.

f) Tezaur descoperit în 1915, alcătuit din 250 de piese: ducaţi de argint de la Mircea cel Mare (datate 1386—1396), dinari şi oboli ungureşti din perioada 1382—1396, groşi bulgăreşti şi sîrbeşti sec. XIV.

Bibl.; „Caiet selectiv de informare“, nr. 13—14, 1965, p. 42—57; Costin C. Kiriţescu, *op. cit.*, p. 362; I. Stîngă, *op. cit.*, p. 146, 149 — inclusiv bibliografia, nota 13.

g) Tezaur descoperit în 1960: 111 piese de la Mircea cel Mare şi 17 de la Mihail I.

Bibl.: Octavian Iliescu, în RRH, IV, 5, 1965, p. 1 062; Ion Stîngă, *op. cit.*, p. 146.

h) Monedă veneţiană, ducat emis de Francesco-Foscari (1423—1457).

Bibl.: Octavian Iliescu, *La monnaie vénètienne dans les Pays Roumaines de 1202 à 1500*, în RESEE, XV, 1977, nr. 2, p. 359.

i) Monede ungureşti găsite răzleţ: 2 dinari (AR) de la Carol Robert, 1 dinar de la Ludovic I, 1 aspru otoman emis de Mahomed al II-lea în 1541.

Bibl.: Al. Bărcăcilă, în „Materiale şi Cercetări Arheologice”, V, 1957, p. 775—776; idem, în SCN, I, 1957, p. 174—176; Elena Isăcescu, în BSNR, nr. 121—123, 1973—1975, p. 225.

j) Monede sîrbeşti de argint, găsite răzleţ, emisiuni de la Ştefan Duşan (1341—1355) şi Ştefan Uroş (1355—1368).

Bibl.: Al. Bărcăcilă, în „Materiale şi Cercetări Arheologice”, p. 776; Serghei Dimitrievici, *op. cit.*, p. 222.

k) Monede ale Ţării Româneşti: 2 bani de bronz, emisiuni de la Vlad Dracul, de tipul mai rar întîlnit al Dragonului.

Bibl.: Octavian Iliescu, *O nouă contribuţie la istoria monetăriei Ţării Româneşti în secolul al XV-lea*, în SCN, III, 1960, p. 501—504; Costin C. Kiriţescu, *op. cit.*, p. 361.

30. ECRENE (R. P. Bulgaria)

În 1913 s-a găsit un tezaur cuprinzînd mai multe monede de argint de la Mircea cel Mare.

Bibl.: *Din istoria Dobrogei*, III, p. 405.

31. ENISALA, j. Tulcea

a) Tezaur de monede descoperit în 1939, de la Petru Muşat şi Mircea cel Mare. În 1967, în incinta Cetăţii s-a mai găsit o monedă de la Petru Muşat.

Bibl.: Constanţa Ştirbu, Paraschiva Stancu, în BSNR, nr. 121—123, 1973—1975, p. 160; *Din istoria Dobrogei*, III, p. 376; Costin C. Kiriţescu, *op. cit.*, p. 361.

b) Tezaur circa 126 de piese; emisiune de la Vlaicu 4 ducaţi de argint — 3,2%; de la Mircea cel Mare 3 ducaţi; 1 gros de argint de la Petru Muşat; emisiuni poloneze — 35 de piese de groşi şi jumătăţi de gros — 27,8%; 19 piese de groşi şi jumătăţi de groşi emişi de Lituania, sec. XVI—XVII — 15,8%; 6 piese de groşi şi jumătăţi de groşi emişi de Swidnica sec. XVI—XVII — 5%, 64 dinari ungureşti de argint — 50%; 1 franc şi jumătate de franc — sec. XVI; 1 taler de argint emis de Campen.

În 1942 în ruinele cetăţii Enisala s-au descoperit 2 monede de bronz, emisiuni ale Hoardei de Aur din 1407—1408.

Bibl.: Dragomir T. Ioan, *Cetatea medievală de la Enisala*, în „Danubius", 6—7, 1972, 1973, p. 44; Dacia, N.S., XX, 1976, p. 291. Pentru alte descoperiri la Enisala, vezi şi Gabriel Custurea, *Tezaur monetar de la Enisala (secolele XV—XVII)*, în „Crisia", 8, 1978, p. 531—536; „Numismatic Literature", nr. 102, 1979, p. 142; Constanţa Ştirbu, Paraschiva Stancu, *op. cit.*, BSNR 1973—1975, nr. 121—123, p. 160; Nicolae Vertan, Gabriel Custurea, „Pontica", XV, 1981, p. 498.

c) Monede găsite la Cetatea Enisala: piese de la Vlaicu — 1 exemplar, de la Petru Muşat — 1 exemplar, de la Mircea cel Mare — 2 exemplare.

Bibl.: Gh. Papuc, în „Pontica", III, 1970, p. 391—395.

32. GALICIUICA, j. Dolj

Tezaur (!) monetar; monedă raguzană din sec. XIV; monede emise de Mircea cel Mare; monede moldoveneşti.

Bibl.: P. P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrîn*, Bucureşti, 1944, p. 106; Al. Grecu (P. P. Panaitescu), *Relaţiile Ţării Româneşti şi ale Moldovei cu Raguza (sec. XV—XVIII)*, în „Studii", 2, nr. 4, 1949, p. 110; „Creşterea Patrimoniului Muzeal", Buletin, III, Bucureşti, 1979, p. 51; Catiuşa Pârvan, *Un nou tezaur monetar de la Mircea cel Bătrîn descoperit la Galiciuica, j. Dolj*, în „Cercetări numismatice", IV, 1982, p. 123—132.

33. GÎRLIŢA, j. Constanţa

Un ducat de argint emis de Vlaicu.

Bibl.: Vasile Culică, *op. cit.*, p. 474—475.

34. GLAVACIOC, j. Argeş

Tezaur descoperit în 1977 — 80 de ducaţi emişi de Mircea cel Mare şi 11 piese bizantine din sec. XIV—XV. Este singura descoperire din Ţara Românească de monede bizantine din sec. XIV—XV.

Bibl.: Bucur Mitrea, în Dacia, N.S., XXII, 1978, p. 368; Romeo Maschio, Spiridon Cîrstocea, *Tezaurul de monede medievale româneşti şi bizantine din sec. XIV—XV, descoperit la ansamblul feudal de la Glavacioc, jud. Argeş*, în „Cercetări numismatice", V, 1983, p. 69—81.

35. GOGOŞU, j. Mehedinţi

Tezaur de monede şi podoabe descoperit în 1929. Conţine 234 de piese, AR; emisiuni ale Ţării Româneşti de la Dan I şi Mircea cel Mare din anii 1383—1393 şi 235 de piese bulgăreşti din anii 1360—1396, reprezentînd 99%. S-au găsit şi podoabe.

Bibl.: Al. Bărcăcilă, *Tezaurul medieval de la Gogoşu-Mehedinţi*, în CNA, XIV, 1933, nr. 113—114, p. 125—134; D. Berciu, E. Comşa, *Săpăturile archeologice de la Balta Verde şi Gogoşu (1949 şi 1950)*, în „Materiale şi Cercetări Arheologice", II, 1956, p. 460 şi urm.; Dinu V. Rosetti, *Tezaurul de podoabe medievale de la Olteni (Teleorman) şi elementele lor bizantine*, în „Bul. Monum. Ist.", an XLI, 1972, nr. 4, p. 8—14; Ion Stîngă, *op. cit.*, p. 146.

36. GURA ŞUŢII, j. Dîmboviţa

Tezaur descoperit în 1937, cuprinzînd peste 150 de monede de la Mircea cel Mare.

Bibl.: Octavian Iliescu, în RRH., IV, nr. 5, 1965, p. 1 062.

37. HALÎNGA — jud. Mehedinţi

Tezaur descoperit în jurul anului 1960. Din el s-au recuperat 118 piese, emisiuni de la Mircea cel Mare şi de la Mihail I.

Bibl.: Octavian Iliescu, în RRH, nr. 1—2, 1986, p. 37. ındicarea sursei o avem de la Constanța Știrbu căreia îi mulțumim.

37'. HÎRȘOVA, j. Constanța

În săpături sistematice au fost descoperite 2 monede tătărăști din secolul XIII' 4 monede de bronz genoveze-tătărăști, o piesă de la Vlaicu și 4 de la Mircea cel Mare. S-a mai semnalat un sigiliu bizantin și o greutate conică de plumb.

Bibl.: Bucur Mitrea, în BSNR, 1976—1980, nr. 124—128, p. 604.

38. ISACCEA, j. Tulcea

Monedă de la Mircea cel Mare, 1 ducat, 2 piese bulgărești de la Ivan Alexandru și alte monede din sec. XVI—XVIII.

Bibl.: Ernest Oberländer-Târnoveanu, *Cronica descoperirilor monetare din nordul Dobrogei*, în „Peuce", VIII, 1980, p. 511.

39. IZVOARELE, j. Mehedinți

Pe cîmpul Deciului a fost găsită o monedă de la Vlaicu.

Bibl.: Ion Stîngă, *op. cit.*, p. 148.

40. JIANA MARE, j. Mehedinți

a) Tezaur monetar descoperit în anul 1981. Emisiuni din prima jumătate a sec. al XV-lea de la Mircea cel Mare și Mihail I.

Bibl.: I. Stîngă, *op. cit.*, p. 146.

b) Tezaur monetar, 1 137 de monede de argint datînd de la sfîrșitul secolului al XIV-lea și primele două decenii ale secolului al XV-lea, emisiuni de la Vlaicu, Radu I, Mircea cel Mare și groși bulgărești de la țarii Alexandru și Mihail și de la Ioan Sracimir și monede sîrbești de la Ștefan Dușan.

Bibl.: Toma Rădulescu, *op. cit.*, p. 93; I. Stîngă, *op. cit.*, p. 146.

41. LALOȘU, j. Vîlcea

O monedă (AR), emisiunea Țării Românești din 1383—1396.

Bibl.: Costin C. Kirițescu, *op. cit.*, p. 362.

42. LĂCENI, j. Teleorman

Izolat s-a descoperit o monedă de la Radu I.

Bibl.: I. Spiru, în BSNR, nr. 124—128, 1976—1980, p. 650—651.

43. LUNCAVIȚA, j. Tulcea

S-au descoperit bani de la Vlaicu și emisiuni de la Petru Mușat.

Bibl.: *Din istoria Dobrogei*, III, p. 376.

44. MAGLAVIT, j. Dolj

Un ducat de la Vlaicu.

Bibl.: Octavian Iliescu, *Monete românești*, în „Oltenia", II, Craiova, 1941, p. 124.

44' MALU ROȘU, j. Ialomița

Cu ocazia săpăturilor arheologice s-au descoperit 5 piese de argint, emisiuni de la Mircea cel Mare.

Bibl.: Bucur Mitrea, Dacia, N.S., XXX, 1986, p. 191—193; informația o avem de la Bucur Mitrea.

45. MĂCIN, j. Tulcea

a) Un tezaur alcătuit din 70 de piese, emisiuni bizantine din sec. XII—XIV din argint; 2 piese de aur din sec. XII și 8 piese de aur din sec. XIV.

b) Un mic tezaur alcătuit din 6 groși emiși de Alexandru cel Bun între anii 1400—1408.

Bibl.: Gh. Papuc, *op. cit.*, p. 390—395.

46. MARALOIU, j. Brăila

Un mic tezaur de monede descoperit în 1965: emisiuni de la domnii Țării Românești: Vlaicu, Radu I, Mircea cel Mare; bulgărești de la Sracimir; sîrbești de la Ștefan Uroș III Deceanski și tătărăști de la hanul Hoardei de aur, Toctai. O monedă emisă în orașele de la Gurile Dunării.

Bibl.: I. Cândea, *op. cit.*, p. 377.

47. MEDGIDIA, j. Constanța

Monede emise de Mircea cel Mare au fost descoperite în 1960.

Bibl.: Gh. Papuc. *op. cit.*, p. 392; Gabriel Custurea, în „Peuce", VIII, 1980, p. 498.

48. NICULIȚEL, j. Tulcea

a) În 1907, pe dealul Bădila, lîngă comuna Niculițel, s-a descoperit un tezaur din 6 000 de monede, emisiuni ale Țării Românești de la Radu I, Dan I, Mircea cel Mare, Vlad I: groși moldovenești din anii 1377—1396; dinari ungurești sec. XIV—XV.

Bibl.: C. Moisil în BSNR, XI, nr. 22; idem, în BSNR, XII, nr. 23, 1915, p. 14—15; idem în "BSNR", XII, nr. 25, 1915, p. 109; G. Severeanu, în BSNR, XII, 1915, nr. 25, p. 114; idem în BSNR, nr. 38—39, 1921, p. 213; C. Moisil în BSNR, XVII—XVIII,

nr. 81—82, 1933—1934, p. 36, nr. 5; V. Culică, în SCN, I, 1958, p. 475; Oct. Iliescu, *Numismatica medievală și modernă*, p. 20; Costin C. Kirițescu, *op. cit.*, p. 360.

b) Un ducat emis de Mircea cel Bătrîn.

Bibl.: E. Oberländer-Târnoveanu, în „Peuce", VIII, 1980, p. 512.

49. OLTENIA — localitate necunoscută

a) Un lot de monede bulgărești emise de țarul Ivan Alexandru și fiul său Mihail. O monedă dintre acestea prezintă un interes numismatic aparte prin aceea că are o contramarcă alcătuită dintr-un mic cerc în care apare stema lui Vlaicu.

Bibl.: Octavian Iliescu, *Numismatică medievală și modernă*, p. 21.

b) Tezaur alcătuit din 278 de piese descoperit în 1907 într-o localitate necunoscută din Oltenia. Din acestea 214 sînt monede de la Vlaicu — 76,9%, 63 monede de la Radu I — 22,7%, 10 piese cu numele lui Radu pe avers și al lui Vlaicu pe revers, 1 gros de la Petru Mușat — 0,4%, 4 monede bulgărești cu efigiile lui Alexandru și Mihail, emisiuni din anii 1331—1355, 6 dinari sîrbești de la Ștefan Dușan (1341—1355) — 2,3%, un obol polonez de argint din sec. al XIV-lea.

c) Izolat un gros de argint emis de Petru Mușat.

Bibl.: Octavian Iliescu, *Numismatica medievală și modernă*, p. 21; C-tin Moisil, *Probleme de numismatică românească*, Buc., 1940, în „An. Acad., Rom. Mem. Secț. Ist.", seria III, t. XXIII, p. 246, sau în extras, p. 20; Serghei Dimitrievici, *op. cit.*, p. 112.

d) Izolat monede de la Vlaicu — 1 dinar și de la Radu I — un dinar și un ducat.

Bibl.: Octavian Iliescu, Oltenia, II, 1941, p. 123—124.

e) Oltenia sau Muntenia, într-o localitate necunoscută s-a găsit înainte de 1869 un tezaur de circa 1 000 piese de la Petru Mușat.

Bibl.: Constanța Știrbu, Paraschiva Stancu, în BSNR, nr. 121 — 123, 1973 — 1975, p. 164 50. ORȘOVA, j. Mehedinți.

Tezaur de podoabe și de cîteva sute de monede românești și ungurești (AR). 223 sînt emisiuni de la Mircea cel Mare și Mihail. A fost descoperit în anul 1878 cu ocazia săpării unui puț.

Bibl.: Oct. Iliescu, RRH, IV, 5, 1965, p. 1062; Dinu V. Rosetti, în „Bul. Mon. Ist.", 4, 1972, p. 10; Ana-Maria Velter, în „Cercet. Numism.", III, 1980, p. 93 și urm.; Adina Berciu, Dinică Ciobotea, în „An. Univ. Craiova", VI, 1981, p. 32; Ion Stîngă, în „Drobeta", VI, 1985, p. 146.

51. PĂCUIUL LUI SOARE, j. Constanța

a) În perioada 1954—1974 au fost descoperite 258 de piese. Între acestea, amintim 12 ducați de argint, emisiuni ale Țării Românești în secolele XIV—XV, de la Mircea cel Mare și Mihail I, 190 groși bulgărești de argint (dintre care 32 piese sînt falsuri), 5 dinari de argint sîrbești (sec. XIII—XIV), 57 de piese atribuite lui Ivanco, 110 perperi bizantini sec. XI—XIV, și alte emisiuni: ale Hoardei de Aur și ale orașelor de la gurile Dunării, piese otomane, raguzane.

Bibl.: Petre Diaconu, Silvia Baraschi, *Păcuiul lui Soare. Așezarea medievală (secolele XIII—XVI)*, vol. II, București, 1977 (capitolul alcătuit de Octavian Iliescu, *Monede medievale și moderne descoperite la Păcuiul lui Soare)*, passim.

b) În campania de săpături 1979—1980, s-au descoperit încă 2 piese de aramă emise de Ivan Alexandru și Mihail I și 2 piese tot de aramă emise de Ivan Sișman.

Bibl.: Antoaneta Vertan și Gabriel Custurea, în „Pontica", XIV, 1981, p. 349.

52. PODU DÎMBOVIȚEI, j. Argeș

Monede descoperite în campaniile arheologice din 1968, 1969 și 1971: 3 ducați de argint, emisiuni ale Țării Românești între anii 1396—1430; un ducat de argint de la Basarab al II-lea — este un unicat.

Bibl.: Dacia, N.S., XIII, 1969, p. 539, nr. 150; Oct. Iliescu, *Ducatul de argint emis de Basarab al II-lea*, în SCN, VII, 1980, p. 109—115; Elena Isăcescu, *Monedele atribuite lui Nicolae Redwitz*, în SCN, VII, 1980, p. 105.

53. PORTĂREȘTI, j. Dolj

Monede descoperite în punctul „Cetățuia" cu ocazia săpăturilor arheologice: 1 gros, AR, de la Ivan Sracimir, 3 ducați, AR, de la Radu I.

Bibl.: Corneliu Mărgărit Tătulea, *Cercetări în cimitirul medieval de la Portărești, județul Dolj*, în „Oltenia. Studii și comunicări", III, Craiova, 1981, p. 47 —60; Adina Berciu, D. Ciobotea, *op. cit.*, p. 32.

54. RACHELU, j. Tulcea

Tezaur descoperit în 1936. Din cele 2 000 de piese de argint remarcăm 46 de groși emiși de Petru Mușat, ducați ai Țării Românești (perioada 1386—1390) și groși bulgărești din perioada 1360—1390.

Bibl.: Constanța Știrbu, Paraschiva Stancu, în BSNR, 1973—1975, nr. 121—123, p. 162; George Custurea, BSNR, 1981—1982, nr. 129—130, p. 366.

55. RÎMNICU VÎLCEA, j. Vîlcea

a) Tezaur de monede ungurești din secolele XIV—XV și XVI, descoperit cu ocazia săpăturilor arheologice din parcul central al orașului efectuate în anii 1969—1970.

Bibl.: Elena Isăcescu, în BSNR, anii LXVII—LXIX (1973—1975), nr. 121—123, p. 125; Bucur Mitrea, în Dacia, N.S., XX, 1976, p. 292; idem, în Dacia, N.S., XXI, 1977, p. 381.

b) Tezaur alcătuit din circa 100 de monede, emisiuni, cele mai multe dintre ele, de la Mircea cel Mare.

Bibl.: Mircea Babeș, Dacia, N.S., XV, 1971, p. 385, nr. 146.

56. ROȘIORII DE VEDE, j. Teleorman

Mic tezaur conținînd emisiuni de la Mircea cel Mare.

Bibl.: Informație de la muzeograf Catrina Pârvan cu ocazia sesiunii științifice „Mircea cel Mare și epoca sa" de la Tulcea, mai — iunie, 1986.

57. SAON (MÎNĂSTIREA), j. Tulcea

Tezaur, groși moldovenești emiși de Petru Mușat.

Bibl.: Gh. Papuc, *op. cit.*, p. 390—395.

58. SARICHIOI, j. Tulcea

O monedă de la Mircea cel Mare, cu miez de aramă și acoperită cu argint.

Bibl.: I. Oberländer-Târnoveanu, Ernest Oberländer-Târnoveanu, în „Peuce", VIII, 1980, p. 108, nr. 83.

59. SCHELA CLADOVEI, j. Mehedinți

Tezaur descoperit în 1983. Dintre piesele recuperate și publicate pînă în prezent enumerăm: 60 de ducați venețieni, 13 imitații după ducații venețieni, 5 monede aur *(écus couronne)* de la regele Franței, Carol al VI-lea (1380—1422), 12 florini ungurești de la Ludovic de Anjou și Sigismund de Luxemburg 26 de groși de argint din Serbia, emisiuni de la Ștefan Lazarevici (1389—1427), 15 accele otomane de la Emir Süleyman (1402—1411) și Mehmed I (1413 — 1421), 11 ducați de argint de la voievozii Țării Românești Mircea cel Mare și Mihail I, 3 brățări de aur și 2 inele sigilare de aur. Ulterior s-au mai recuperat 81 monede de aur, 244 de monede de la Mircea cel Mare, o brățară, un lingou de aur.

Bibl.: Toma Rădulescu, Paul Turturică, în „Arhivele Olteniei", 3, 1984, p. 70—88; Dinică Ciobotea, Toma Traian, Paul Turturică, în „Arhivele Olteniei", 4, 1985, p. 65—69; B. Mitrea, în Dacia, N.S., XXIX, 1985, p. 173.

60. SCRIOAȘTEA, j. Teleorman

Tezaur descoperit în perioada 1959—1961; cuprinde cîteva sute de monede. Au fost recuperați 49 de ducați de argint, emisiuni de la Vlaicu (9 piese) și de la țarii bulgari Ivan Alexandru împreună cu Mihail (32 de piese) și Sracimir (7 piese).

Bibl.: Bucur Mitrea, Dacia, N.S., XXIV, 1980, p. 378; idem, în BSNR, 1976—1980, p. 297—304.

61. SILISTRA (R. P. Bulgaria)

a) Tezaur alcătuit din 350 de groși bulgărești din sec. al XIV-lea, 54 de monede de la Vlaicu ș.a. emisiuni.

Bibl.: Gh. Papuc, „Pontica", 3, 1970, p. 390—395.

b) În 1916 s-au descoperit 100 de monede de la Petru Mușat, Dan I, Mircea cel Mare și bulgărești de la Sracimir.

Bibl.: Constanța Știrbu, Paraschiva Stancu, *op. cit.*, p. 162; *Din istoria Dobrogei*, III, p. 376.

c) În 1925 s-a descoperit un alt tezaur, alcătuit din 43 de monede, emise de Petru Mușat, Dan I, Mircea cel Mare, Vlad I, Ludovic I, Sigismund I de Luxemburg.

Bibl.: Constanța Știrbu, Paraschiva Stancu, BSNR .(1973—1975), nr. 121—123, p. 162.

d) În 1926 s-a descoperit un alt tezaur cuprinzînd monede de la Vlaicu, Radu I. Dan I, Mircea cel Mare, împreună cu monede bulgărești de la Șișman și Sracimir.

Bibl: *Din istoria Dobrogei*, III, p. 376.

62. SLAVA RUSĂ, j. Tulcea

Un dinar de argint emis de Vlaicu.

Bibl. E. Oberländer-Târnoveanu, în „Peuce", III, 1980, p. 512.

63. SNAGOV, Sectorul agricol Ilfov

Monede de argint emise de Țara Românească sec. XIV—XV și bulgărești de aramă sau bronz din perioada 1331—1355.

Bibl.: Costin C. Kirițescu, *op. cit.*, p. 359.

64. SPERIEȚI, j. Dîmbovița

Tezaur foarte mare, descoperit înainte de 1937. Au fost recuperați 67 de ducați de la Mircea cel Mare.

Bibl.: Bucur Mitrea, Dacia, N.S., XXIV, 1980, p. 378.

65. ŞUŞIŢA, j. Mehedinţi

Tezaur de monede bulgăreşti (5 piese, emisiuni de la Ivan Sracimir şi podoabe. A fost găsit pe valea Şuşiţei, în punctul „La frasinul lui Stegărescu", sub satul Păsărani, comuna Şuşiţa.

Bibl.: Lucian Roşu, Gh. Popilian, în „Rev. Muz.", an I, 1964, nr. 4, p. 326–329..

66. TEIUŞ, j. Olt.

Tezaur din secolul al XIV-lea. A fost descoperit în anul 1914. Din cele circa 6 000 de monede s-au păstrat doar o parte. Au fost identificate emisiuni de la domnii Ţării Româneşti, Vlaicu — 350 piese, ducaţi de argint, şi Radu I — circa 650 de ducaţi, de la ţarii bulgari Alexandru I — 700 de piese şi de la Sracimir — 1 000 piese, de la Ludovic I al Ungariei — 20 de dinari şi de la dogele veneţian Giovani Dolfin — 1 gros de aur. Acest tezaur mai este cunoscut sub numele de „tezaurul de la Slatina".

Bibl.: George Severeanu, BSNR, XVI, 1921, p. 114 şi urm; C. Moisil, CNR, 1923, nr. 6, p. 8; Oct. Iliescu, *Numismatica medievală şi modernă*, p. 20; Elena Isăcescu, în BSNR, nr. 121–123, 1973–1975, p. 126; Bucur Mitrea, Dacia, N.S., XX, 1976, p. 292; Adina Berciu Drăghicescu, Dinică Ciobotea, *op. cit.*, în „Anal. Univ. Craiova", VI, 1981, p. 33.

67. TÎRGOVIŞTE, j. Dîmboviţa.

a) Tezaur descoperit în 1963, alcătuit din 6 172 de piese. Din acestea 6 165 (98,8%) sînt emisiuni ale Ţării Româneşti ducaţi şi bani: de la Vlaicu — 6 piese, Radu I — 31 de piese, Dan I—38 de piese, Mircea cel Mare — 6 090 de piese, 3 groşi bulgăreşti de la Ioan Sracimir, 1 gros sîrbesc emis de ţarul Lazăr, o jumătate de gros veneţian, emis de Andrea Dandolo (secolul XIV).

Bibl.: Oct. Iliescu, în RRH. IV, nr. 5, 1965, p. 1062; idem, în RESEE, XV, 1977, I, p. 357; Bucur Mitrea, Dacia, N.S., XXII, 1978, p. 368; Radu Gioglovan, *Un tezaur de monede medievale găsit la Tîrgovişte*, comunicare ţinută la Muzeul Naţional în martie 1982.

b) În 1974 s-a descoperit un mic tezaur însumînd 13 piese: 1 ducat de la Francisc Dandolo, 1 ducat veneţian de aur emis de Marc Carnaro (1365–1367), 1 scud francez de argint emis de Henric III în 1579, 7 taleri de argint olandezi, emisiuni din a doua jumătate a secolului, al XVI-lea, 1 florin de aur de la Sigismund de Luxemburg, 4 ducaţi imitaţii după ducatul emis de Andrea Dandolo (1342–1354).

Bibl.: Dacia, N.S., XXII, 1978, p. 369; Oct. Iliescu, *La monnaie vénétienne dans les Pays Roumains*, p. 359 şi n. 35.

c) În săpăturile de la Bis. Stelea Veche s-au găsit monede de la Mircea şi Mihail I.

Bibl.: „Num. Lit.", nr. 104, sept. 1980, p. 170

68. TULCEA j. Tulcea.

a) În colecţia doctorului Dorin Nicolae se află un tezaur de 194 de monede sîrbeşti de argint, în majoritate de la Ştefan Duşan multe contramarcate cu o contramarcă, descoperite în nordul Dobrogei, în zona Tulcei.

Bibl.: Ernest Oberländer-Târnoveanu, „Peuce", VIII, 1980, p. 513.

b) Emisiuni de argint veneţiene din sec. XIV.

Bibl.: *Ibidem*, p. 512.

69. TÎRGŞOR, j. Prahova

Tezaur cuprinzînd monede de la Vlaicu, Petru Muşat, Alexandru cel Bun, şi bulgăreşti de la Mihail Şişman şi Sracimir, emisiuni poloneze de la Ioan Albert.

Bibl.: V. Teodorescu, Ion Jercan, Iulia Stănescu ş.a., *Muzeul de istorie şi arheologie Prahova*, în „Rev. Muz. şi Mon. Ist.", 4, 1977, p. 5.

70. TURNU MĂGURELE, j. Teleorman

O monedă emisă în timpul lui Mircea cel Mare a fost descoperită în zona oraşului.

Bibl.: I. Spiru, *Informaţii asupra circulaţiei monetare în judeţul Teleorman, în secolele XIV–XIX*, în BSNR, nr. 124–128, 1976–1980, p. 652.

71. ULMENI, j. Teleorman

Tezaur descoperit în 1955 alcătuit din 3 000 de piese din secolele XIV–XVII — perioada 1386–1632. Conţine emisiuni de dinari ungureşti de argint, groşi de argint polonezi, jumătăţi de groşi, piese de trei groşi, de 6 groşi, orţi polonezi, taleri germani.

Bibl.: I. Spiru, în SCN, 1960, p. 554; idem, *Tezaurul monetar feudal de la Ulmeni-Teleorman*, în BSNR, 67–69, 1973–1975, p. 171–174.

72. VĂCĂRENI, j. Tulcea

Tezaur alcătuit din 244 de piese: emisiuni ale Ţării Româneşti (79 de ducaţi de argint de la Vlad I şi Mircea cel Mare, 146 de bani de aramă emişi de Mircea cel Mare), bulgăreşti (12 groşi de la Sracimir), ale Imperiului otoman (4 aspri) şi un dirhem de argint emis de hanul Crimeii Ghirai (1468–1515).

Bibl.: Bucur Mitrea, *Tezaurul de la Văcăreni*, în „Magazin istoric", XII, 1978, nr. 4, p. 59; „Numismatic Literature", loc, sept. 1978; Ernest Oberländer-Târnoveanu, în „Peuce", VIII, 1980, p. 513.

73. VĂDASTRA, j. Olt.

Monedă de la Mircea cel Mare. A fost găsită cu ocazia săpăturilor arheologice din punctul „Dealul Cişmelei"; un aspru de argint de la Mahomed al II-lea (1451—1481).

Bibl.: Corneliu Mateescu, *Contribuţii la studiul monedelor lui Mircea, un ducat găsit la Vădastra*, în SCN, III, 1960, p. 279—286; vezi şi SCIV, 6, 1955, nr. 3—4, p. 439—450; „Materiale", VII, 1961, p. 190; Maria Comşa, în Dacia, N.S., XXI, 1977, p. 308; C-ţa Ştirbu, în BSNR, LXXV—LXXVI, 1981—1982, nr. 129—130, p. 316.

74. VERBICIOARA, j. Dolj

Monede de argint, emisiuni de la Vlaicu (1364—1377) şi Radu I (1377—1383), monede bulgăreşti emisiuni de la ţarul Ivan Alexandru şi emisiuni ungureşti (sec. XIV).

Bibl.: D. Berciu ş.a., *Aşezări şi cimitire din societatea primitivă în Oltenia. I. Şantierul arheologic de la Verbicioara*, Dolj, în SCIV, I, 1950, nr. 1, p. 106; idem, SCIV, II, 1951, p. 244.

75. VLAD ŢEPEŞ, j. Călăraşi

Tezaur compus din circa 2 500 de piese: emisiuni de la Vlaicu, Radu I, Dan I, Mircea cel Mare, ducaţi de argint, groşi bulgăreşti din perioada 1360—1396.

Bibl.: Costin C. Kiriţescu, *op. cit.*, p. 362.

76. VOIEVOZI, j. Dîmboviţa

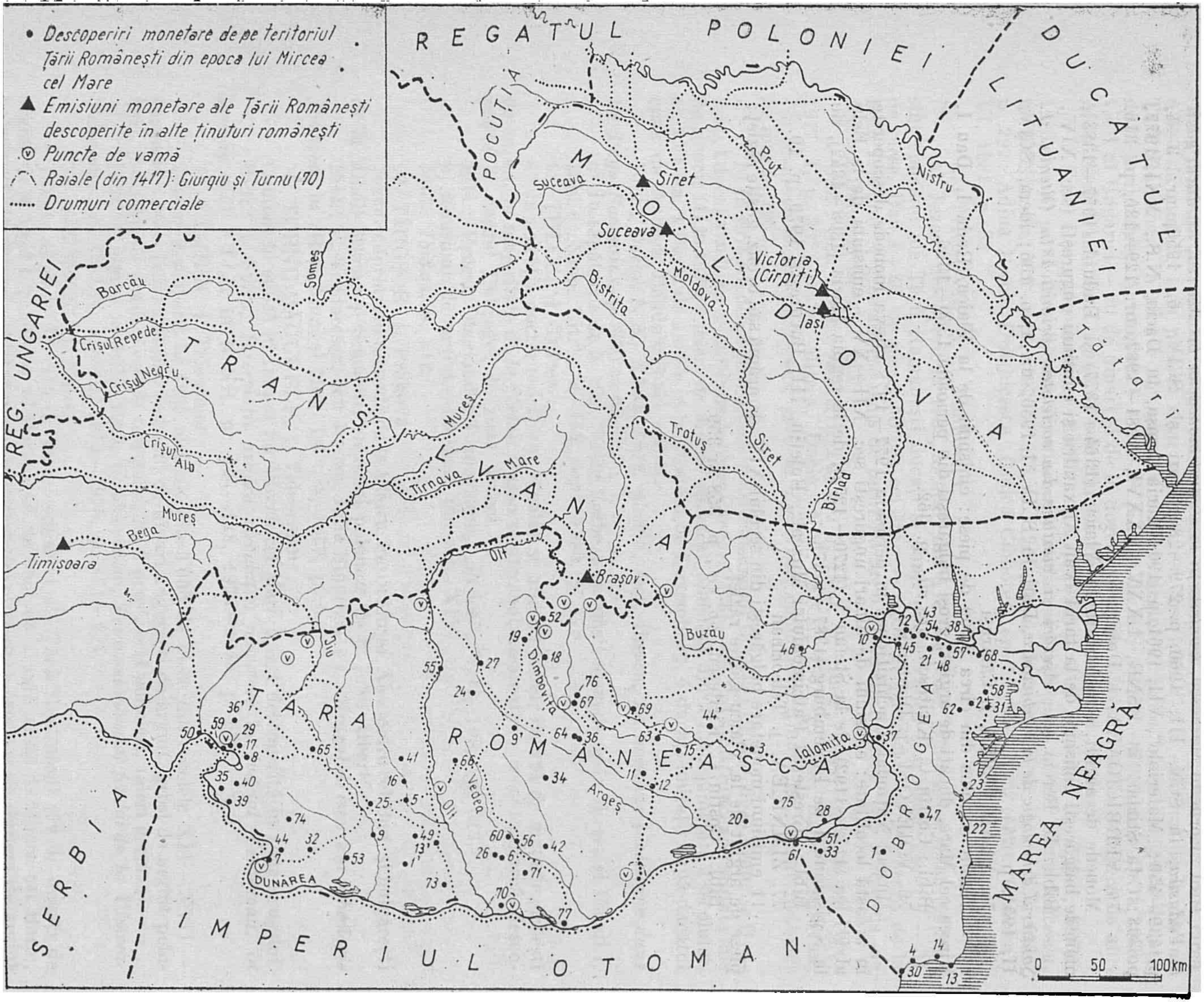
Muzeul Naţional a achiziţionat în perioada 1977—1978 cîteva monede descoperite în această localitate: emisiuni de dinari ungureşti sec. XII—XV — emisiuni de la Bela al III-lea (1172—1192), de la Ştefan V (1270—1272), de la regina Maria (1308—1342), de la Sigismund I de Luxemburg (1387—1437).

Bibl.: „Creşterea Patrimoniului Muzeal", Buletin, III, Bucureşti, 1979, p. 10.

77. ZIMNICEA, j. Teleorman

11 emisiuni monetare bulgăreşti din secolul XIV, de aramă sau bronz, găsite răzleţ; piese de argint de la Vlaicu găsite răzleţ.

Bibl.: Costin C. Kiriţescu, *op. cit.*, p. 358 şi 359.

Harta descoperirilor numismatice din Țara Românească din epoca lui Mircea cel Mare.

Anexă

TAXELE VAMALE ALE ŢĂRII ROMÂNEŞTI ÎN SECOLELE XV – XVI*

	I	II	III	IV	V	VI
MARFA	Stibor vv 21–VII–1412. Confirmă taxele vamale percepute braşovenilor care merg în Ţara Românească.	Mircea cel Mare 6–VIII–1413. Privilegiu acordat braşovenilor şi bîrsanilor ce vin în Ţara Românească.	Mircea cel Mare 25–VIII–1413. Privilegiu comercial acordat braşovenilor şi bîrsanilor (var. at.).	Radu Praznaglava 21–XI–1421. Confirmă braşovenilor privilegiul anterior, dat de Mircea cel M e.	Dan II, 23–XI–1422. Confirmă şi el privilegiul comercial acordat braşovenilor de înaintaşii săi.	Dan II, 23–X–1422. Poruncă vameşilor de la D-ţa şi Rucăr, indicînd tarifele vamale ce trebuie luate braşovenilor.
Un vilar Ypres	24 d	24 d	Rucăr: 24 d D-ţa: 12 d	24 d	24 d	Rucăr: 24 d
Postav franţuzesc	24 d		Rucăr: 24 d D-ţa: 12 d			
Un vilar Luvia	18 d	1 p	Rucăr: 18 d D-ţa: 9 d	1 p	1 p	Rucăr: 1 p
Un vilar Colonia	12 d	12 d	Rucăr: 12 d D-ţa: 6 d	12 d	Rucăr: 12 d	
Un vilar Polonia	6 d		Rucăr: 6 d D-ţa: 3 d			
Un vilar Cehia		6 d		6 d	6 d	Rucăr: 6 d
Un vas mied	12 d	12 d	Rucăr: 12 d			
Un vas (butoi) de vin	6 d	6 d	Rucăr: 6 d			Rucăr: 6 d
Un butoi miere				12 d	12 d	
O majă de ceară	12 d	12 d	Rucăr: 12 d	12 d	12 d	Rucăr: 12 d

Abrevieri: aspru = a; ban = b; ducat = d; perper = p; cetatea Dîmboviţa = D-ţa; *D.R.H.,D,I (1222 – 1456), passim, D.R.H.,B, Ţara Românească, vol. II (1501 – 1525), p. 42; vol. III (1526 –1535), p, 214.

	I	II	III	IV	V	V
Piper, şofran, cuişoare, ghimber	3%	de la 100 p, 3 p		de la 100 p, 3 p	de la 100 p, 3 p	Rucăr: din 30, 1 d
Un cal cumpărat		6 d	6 d	6 d	6 d	Rucăr: 12 d
Un porc	2 d	2 d	Rucăr: 2 d	2 d	2 d	Rucăr: 12 d
O vacă, un bou	3 d	3 d	Rucăr: 3 d	3 d	3 d	Rucăr: 3 d
Un batal (berbec)	1 d	1 d	Rucăr: 1 d	1 d	1 d	Rucăr: 1 d
O piele de cerb	1 d	1 d	Rucăr: 1 d	1 d	1 d	Rucăr: 1 d
Brînză frămîntată	1 d	1 d	Rucăr: 1 d	1 d	1 d	Rucăr: 1 d
Un călăreţ	Bran: 1 d	Bran: 3 b	D-ţa: 1 d Rucăr: 2 d	Bran: 1 b	Bran: 3 b	
Un pedestru	Tîrgovişte, Bran: 1 b	Bran, D-ţa: 1 b	D-ţa, Rucăr: 1 b	Bran, D-ţa: 1 b	D-ţa: 1 b	Rucăr, D-ţa: 1 b
Un cal înhămat	1 d	D-ţa: 1 d	D-ţa: 1 d	D-ţa: 1 d	D-ţa: 1 d	D-ţa: 1 d
Un car de peşte	Bran: 1 peşte. Brăila: 2 p Tîrgşor: 1 peşte Tîrgovişte, 1 peşte	Bran: 1 peşte. Tîrgşor: 1 peşte. Tîrgovişte: 1 peşte	D-ţa: 1 peşte, Brăila: 18 d Rucăr: 7 peşti şi 36 d. Tîrgşor, Tîrgovişte: 1 peşte	Bran: 1 peşte D-ţa: 1 peşte Tîrgşor: 1 peşte Tîrgovişte 1 peşte	D-ţa: 1 peşte Bran: 1 peşte; Tîrgşor: 1 peşte; Tîrgovişte 1 peşte	D-ţa: 1 peşte
O majă de peşte		Brăila: 1 p		Brăila: 1 p	Brăila: 1 p	Rucăr: 2 p şi 7 peşti (crap) 9 p şi 2 juveţi (curele morun)
Un samar	Tîrgovişte 3 d	Tîrgovişte: 3 d	D-ţa: 2 d Rucăr: 3 d			Rucăr: 3 d D-ţa: 3 b
Un cal singur	$1\frac{1}{2}$ d	D-ţa: 1 d	D-ţa: 1 d Rucăr: 2 d	D-ţa: 1 d	D-ţa: 1 d	Rucăr: 3 b
Un cal încărcat		Tîrgovişte: 3 d; D-ţa: 3 b		Tîrgovişte: 3d; D-ţa: 3 b	Tîrgovişte: 3 d D-ţa: 3 b	
Mărfuri tranzit peste Dunăre şi invers			3%			
Piei animale sălbatice			din 100, 3			de la 30 d, 1 d

	VII	VIII	IX	X	XI	XII
Un călăreț		Bran: 2 d	Bran 2 b			D-ța: 1 d Rucăr: 3 b
Un pedestru	Rucăr: 1 b	Bran: 1 d D-ța; 1 b				D-ța: 1 b Rucăr: 1 d
Un cal înhămat		D-ța: 1 d	D-ța: 1 b	D-ța: 1 b		D-ța: 1 d
Un car de pește		Tîrgșor: 1 pește; Tîrgoviște: 1 pește; D-ța: 1 pește	Tîrgșor: 1 pește; Tîrgoviște: 1 pește; D-ța: 1 pește	D-ța: 1 pește		Brăila: 18 d; Tîrgșor: 1 pește; D-ța: 1 pește; Rucăr: 7 pești și 2 p
O maja de pește	Rucăr: 2 p și 7 pești (crapi); 9 p și 2 curele (morun)	Brăila: 36 d	Brăila: 36 b			
Un samar	Rucăr: 3 d					D-ța: 3 b Rucăr: 3 d
Un cal singur	Rucăr: 3 b	D-ța: 1 d	D-ța: 1 b	D-ța: 1 b		Rucăr: 3 b D-ța: 1 d
Un cal încărcat		Tîrgoviște 4 d; D-ța: 3 d	Tîrgoviște: 4b; D-ța: 3 b	D-ța: 3 b		
Mărfuri tranzit peste Dunăre și invers						Dîrstor, Giurgiu, Nicopole: 3%; Rucăr: 3% întoarcere
Piei animale sălbatice	din 30, una	din 30 numai una	de la 30 numai 1			din 100, 3
O cergă	Rucăr: 1 d	3 D	2 b	Rucăr: 2 b		
O căciulă		1 D				
O zeghe			1 b	Rucăr: 1 b		

MARFA	VII Dan II, 23—X—1422. Poruncă vameşilor de la Prahova indicînd taxele vamale pe care trebuie să le ia braşovenilor.	VIII Dan II, 10—XI—1424. Privilegiu acordat braşovenilor, care-l reînnoi pe cel dat de înaintaşii săi.	IX Dan II, 10—XI—1424. Un nou tarif vamal acordat braşovenilor, mai scăzut	X Dan II, 10—XI—1424. Poruncă către vameşii de la Rucăr şi D-ţa indicînd taxele vamale.	XI Dan II, 10—XI—1424—30—I—1431. Poruncă tîrgovişteni-lor indicînd tarifele vamale	XII Dan II, 30—I—1431. Confirmă braşovenilor şi bîrsanilor privilegiile anterioare.
Un vilar Ypres	Rucăr: 24 d	36 d.	36 b	36 b		Rucăr 24 d D-ţa: 12 d
Postav franţuzesc						Rucăr: 24 d D-ţa: 12 d
Un vilar Luvia	Rucăr: 1 p	24 d.	24 b	24 b		Rucăr: 18 d D-ţa: 9 d•
Un vilar Colonia	Rucăr: 12 d	16 d.	16 b	Rucăr: 16 b		Rucăr: 12 d D-ţa: 6 d
Un vilar Polonia						
Un vilar Cehia	Rucăr: 6 d	8 d.	8 b	Rucăr: 8 b		Rucăr: 6 d D-ţa: 3 d
Un vas mied		10 d.	10 b	Rucăr: 10 b		Rucăr: 12 d
Un vas de vin		10 d.	10 b	Rucăr: 10 b		Rucăr: 6 d
Un butoi miere		20 d.	20 b	Rucăr: 20 b		Rucăr: 10 d
O majă de ceară	Rucăr: 12 d	16 d.	16 b	Rucăr: 16 b	12 d	
Piper, şofran, cuişoare, ghimber		la 100 d, 3 d.	de la 100 b, 3 b	de la 100 b, 3 b		
Un cal cumpărat		8 d.	8 b	Rucăr: 8 b	Rucăr: 6 d	
Un porc	Rucăr: 2 d	3 d.	3 b	Rucăr: 3 b	Rucăr: 2 d	
Un bou, o vacă	Rucăr: 3 d	bou: 6 d. vacă: 4 d.	bou; 6 b vacă: 4 b	bou: 6 b vacă: 4 b	Rucăr: 3 d	
Un batal (berbec)	Rucăr: 1 d	1 d.	1 b	Rucăr: 1 b	Rucăr: 1 d	
O piele de cerb	Rucăr: 1 d	1 d.	1 b	Rucăr: 1 b	Rucăr: 1 d	
Brînză frămîntată	Rucăr: 1 d	2 d.	2 b	Rucăr: 2 b	Rucăr: 1 d	

	XIII	XIV	XV	XVI
Un cal înhămat	D-ța: 1 d	D-ța: 1 d		
Un car de pește	Rucăr: 1 pește; Tîrgșor: 1 pește; Tîrgoviște: 1 pește; D-ța: 1 pește	Rucăr: 1 pește; Tîrgșor: 1 pește; Tîrgoviște: 1 pește; D-ța: 1 pește	Calafat: 4 a	Calafat: 4 a
O maja de pește	Brăila: 1/2 florin	Brăila: 1/2 florin	Calafat: 15 a	Calafat: 14 a
Un samar			Calafat: 2 a	Calafat: 2 a
Un cal singur	D-ța: 1 d	D-ța: 1 d		
Un cal încărcat	Tîrgoviște: 3 d D-ța: 3 b	Tîrgoviște: 3 d D-ța: 3 b		
Mărfuri tranzit peste Dunăre și invers				
Piei animale sălbatice				
O cergă				
O căciulă				
O zeghe				
O corabie pește			Calafat: 30 a	Calafat: 30 a
100 bolovani sare			3 bolovani	Calafat: 3 bolovani

MARFA	XIII Vlad Dracul, 8—IV—1437. Reînnoirea privilegiului braşovenilor dat de înaintaşii săi.	XIV Vlad Dracul 24—I—1437. Reînnoirea privilegiului vamal dat braşovenilor.	XV Radu cel Mare, 30—IV—1502. Întăreşte M-rii Tismana vama de la Calafat, fixînd tariful.	XVI Vlad Înecatul, 18—IX—1532. Întăreşte M-rii Tismana vama de la Calafat.
Un vilar Ypres	1 d	1 d		
Un vilar Luvia	1 p	1 p		
Un vilar Colonia	12 d	12 d		
Un vilar Polonia				
Un vilar Cehia	6 d	6 d		
Un vas mied				
Un vas de vin	6 d	6 d	Calafat: 10 a	Calafat: 10 a
Un butoi miere	12 d			
O maja ceară	12 d	12 d		
Un sac de grîu			Calafat: 2 a	Calafat: 2 a
Piper, şofran, cuişoare, ghimber etc.	din 100 p, 3 p	din 100 p, 3p		
Un cal cumpărat	6 d	6 d	Calafat: 6 a	Calafat: 6 a
Un porc	2 d	2 d		
Un bou, o vacă	3 d	3 d	un bou: 3 a o vacă: 2	un bou: 3 a o vacă: 2 a
Un batal (berbec)	1 d	1 d	2 oi: 1 a	2 oi: 1 a
O piele cerb	1 d	1 d		
Brînză frămîntată	1 d	1 d		
Un călăreţ	Rucăr: 3 b	Rucăr: 3b		
Un pedestru	Rucăr: 1 b	Rucăr: 1b		

Date noi privind emisiunile monetare ale lui Mircea cel Mare

Constanța Știrbu· Paraschiva Stancu

La sfîrşitul secolului al XIV-lea şi începutul celui de al XV-lea, situaţia complexă prin care trece Ţara Românească sub domnia lui Mircea cel Mare este ilustrată şi de varietatea emisiunilor monetare. Ele reflectă nu numai evenimentele politice sau economice, dar constituie în acelaşi timp ecoul unor realităţi spirituale româneşti.

Personalitate prestigioasă a epocii sale, Mircea intră în istorie mai întîi asociat la domnie cu fratele său Dan I, moment consemnat nu numai de Letopiseţul Ţării Româneşti [1], ci şi de cîteva monede dintr-un tezaur descoperit la Bădila-Niculiţel, jud. Tulcea [2].

Asocierea la domnie, instituţie de tradiţie bizantină, o întîlnim în Ţara Românească ceva mai devreme, în timpul lui Vlaicu şi Radu I şi aşa cum vom arăta în continuare şi la sfîrşitul domniei lui Mircea.

Monedele ilustrînd domnii asociate s-ar putea să fi fost emise, aşa cum s-a mai subliniat, şi în momente grele, cînd domnii ţării, hotărîţi să apere cu arma în mînă graniţele statale, s-au gîndit să se pregătească şi pentru eventualitatea că ar pieri în luptă, desemnînd astfel pe viitorul lor urmaş [3].

Alţi autori presupun că emiterea lor a avut în vedere ca prin evocarea domnitorului dispărut să se dea noilor emisiuni aceeaşi putere circulatorie cu cea a monedelor vechi, admise în comerţ şi ca atare moneda cea nouă să fie primită în aceleaşi condiţii [4].

Considerăm însă că uneori poate fi vorba şi de o împărţire a puterii sau chiar de o concedare parţială a dreptului de batere a monedei în momente de forţă majoră, cînd independenţa ţării era ameninţată.

După moartea lui Dan I, căzut în luptele împotriva ţarului de la Tîrnovo, Ivan Şişman, Mircea cel Mare va emite monedă în acelaşi sistem monetar iniţiat de înaintaşul său Dan I, bătînd ducaţi de tip comun (ce au pe avers scutul dinastic, iar pe revers coiful timbrat de acvila ţării), foarte apropiaţi ca greutate şi mărime de dinarii ungureşti emişi de Ludovic I, Maria şi Sigismund I, integrîndu-se astfel în circulaţia monetară de pe am-

[1] *Letopiseţul Ţării Româneşti*, ed. St. Nicolaescu, în *Rev. pt. Ist. Arh. şi Fil.*, XI, 1910, p. 108.

[2] G. Severeanu, *Ducaţii Ţării Româneşti cu numele a doi domnitori*, în *Bucureşti*, 1, 1935, p. 51; O. Iliescu, *Domni asociaţi în ţările române în sec. al XIV-lea şi al XV-lea*, în SCIM, I, an. II, 1951, p. 44—45 (Pentru tezaurul de la Niculiţel, vezi anexa).

[3] E. Vîrtosu, *Titulatura domnilor şi asocierea la domnie în Ţara Românească şi Moldova pînă în secolul al XVI-lea*, Bucureşti, 1960, p. 289.

[4] G. Severeanu, *op. cit.*, p. 52—53.

bele versante ale Carpaţilor, aşa cum de altfel o vor menţiona documentele de mai tîrziu [5] şi chiar unele descoperiri monetare.

Trecînd în revistă întreaga activitate monetară desfăşurată în timpul domniei lui Mircea, distingem două mari etape, conturate nu numai de tipurile şi stilul monedelor, ci şi de rezultatele analizei metalului, întreprinsă în anii din urmă împreună cu Catedra de fizică a Universităţii Bucureşti şi Institutul de fizică şi inginerie nucleară [6].

Prima etapă coincide cu emiterea monedelor de tip comun în perioada 1386—1396, poate pînă în 1400.

Aceste monede sînt mai slabe calitativ şi au un conţinut mai scăzut de argint. Este epoca în care se resimt semnele unei crize financiare în care Mircea, antrenat în luptele pentru apărarea graniţelor ţării şi pentru menţinerea puterii, va emite un număr mare de monede, reflectat de varietatea siglelor gravate pe monede, mult mai numeroase faţă de domniile anterioare. Se observă pe de altă parte scăderi succesive ale conţinutului de argint chiar în cadrul aceleiaşi serii de sigle, în funcţie, desigur, de perioadele în care acestea au fost emise.

Pentru a înţelege mai bine politica monetară din timpul lui Mircea cel Mare în prima sa etapă de domnie, am încercat împreună cu cercetătorii de la Catedra de fizică a Universităţii Bucureşti şi Institutul de fizică şi inginerie nucleară, să stabilim conţinutul de metal preţios al unor monede de tip comun din tezaurul de la Niculiţel, jud. Tulcea, emise în perioada 1386—1396, poate pînă la 1400 [7]. Au fost utilizate două metode de cercetare diferite: prin fluorescenţă cu raze X — ce vizează numai suprafaţa monedelor — şi prin activare cu neutroni prin iradiere de scurtă durată — ce are în vedere determinarea în profunzime a conţinutului de metal preţios.

Rezultatul a fost următorul: la cea mai mare parte din cazuri, la analiza monedelor prin fluorescenţă, titlul monedelor era ceva mai ridicat faţă de cel obţinut la aceleaşi piese prin cea de a doua metodă de analiză cu activare prin neutroni, după cum urmează:

Nr. inv.	Sigle	Analiza prin activare cu neutroni	Analiza prin fluorescenţă cu raze X
7 237	K—K	51,5 % Ag	57,8% Ag
7 216	П—П	39,4 % Ag	51,7% Ag
7 224	ω— a	19,52% Ag	26,6°₀ Ag
7 203	Ф—	34,6 °₀ Ag	44,6% Ag
7 200	𝔐—	17,5 % Ag	24,9% Ag

Acest fapt scoate la iveală o practică adesea folosită în atelierele medievale şi anume: introducerea monedelor cu un conţinut mai scăzut de metal preţios într-o baie de argint, pentru ca aparent să le îmbunătăţească calitatea. Acest fenomen, ca şi scăderea treptată a conţinutului de argint

[5] D.R.H., D, vol. I, doc. 131, p. 215.

[6] C. Ştirbu, P. Stancu, *Observaţii asupra emisiunilor monetare ale Ţării Româneşti (1365—1418) pe baza analizelor prin metode nucleare*, în CN, IV, Bucureşti, 1982, p. 57—93; Beşliu şi colab., *Determinarea compoziţiei unor monede medievale româneşti prin metode nucleare*, în CN, IV, Bucureşti, 1982, p. 41—56.

[7] Vezi nota 6. Un studiu mai amănunţit asupra tezaurului de la Niculiţel, jud. Tulcea, păstrat la MIRSR, este în pregătire.

chiar în cadrul aceleiaşi serii monetare, relevat de rezultatele analizelor, reflectă situaţia financiară mai grea în primii săi ani de domnie, cînd numeroasele jafuri şi ciocniri cu turcii au avut drept rezultat secătuirea bogăţiilor ţării. Cheltuielile enorme la care a fost nevoit să facă faţă pentru întreţinerea oştirii au trebuit să fie, în parte, acoperite prin inflaţie.

Devalorizarea monetară prin micşorarea cantităţii de metal preţios a fost frecvent utilizată în evul mediu şi, aşa cum se observă, era folosită şi de către domnii români.

Atrage atenţia faptul că la monedele de tip comun există sigle ca de pildă θ-P ce se întîlnesc atît la Radu I, la Dan I, cît şi la Mircea, sau siglele K-K întîlnite la Dan I, la Mircea şi la Vlad I. Deci este posibil ca administratorii şi gravorii monetăriei domneşti să se fi menţinut mai multă vreme în funcţie şi chiar în domnii succesive. Acest fapt rezultă şi din analiza stilistică a monedelor [8].

De pildă la monedele emise de Mircea cu siglele K-K întîlnim acelaşi tip de acvilă ce figurează atît pe monedele lui Dan I, cît şi la Vlad I, pentru ca ulterior aceeaşi gravură a acvilei s-o întîlnim şi pe monedele emise de Mircea cel Mare după reforma monetară. Acest fapt îl observăm îndeosebi la reversul monedelor cu efigie, în care domnitorul este redat cu lancea oblică. Deci monetăria domnească şi cu siguranţă parte din meşterii monetari au fost utilizaţi de domnitorii amintiţi în diferite etape.

Analizînd lista descoperirilor monetare cuprinzînd exemplare emise de Mircea în prima etapă a domniei, se constată că a fost îngropată o cantitate enormă de bani, dacă ţinem seama de numărul de piese găsite. Majoritatea lor se grupează pe linia Dunării, în apropierea unor însemnate puncte strategice: *Gurile Dunării* (tezaurele de la Niculiţel, Rachelu, Mînăstirea Cocoş, Enisala, Văcăreni etc.); în zona *Silistrei* (tezaurul de la Ostrov Km 352 pe malul Dunării); în zona *Cetăţii Turnu* (tezaurul de la Balta Sărată); în zona *Severinului* (tezaurele de la Gogoşu, Flămînda, Turnu Severin etc.).

La acestea se adaugă o seamă de descoperiri monetare din aceeaşi perioadă cuprinzînd monede de la Mircea îngropate la sudul Dunării, pe teritoriul de azi al R.P. Bulgaria: Ecrene, Silistra, Ruse, Nicopole, Florentin etc.

O altă concluzie ce se desprinde din analiza tezaurelor cuprinzînd monede de tip comun emise de Mircea, este şi faptul că aproape întotdeauna în astfel de tezaure găsim şi monede ale înaintaşilor săi Vlaicu, Radu I, Dan I, al căror conţinut mai bun în argint le-a făcut să rămînă mai mult timp în circulaţie. Alături de acestea se întîlnesc monede emise în Moldova, monede bulgăreşti, sîrbeşti, ungureşti, tătăreşti, bizantine etc., oglindă a relaţiilor comerciale mai ample din vremea lui Mircea.

Găsim monede, pentru o anumită perioadă, ce poartă numele lui Vlad I, avînd aceleaşi reprezentări heraldice şi uneori chiar şi aceleaşi sigle [9].

[8] N. Docan, *Studii privitoare la numismatica Ţării Româneşti, I, Bibliografie şi documente*, în AARMSI, seria a II-a, XXXII, Bucureşti, 1910, p. 499; O. Iliescu, *Siglele de pe monedele Ţării Româneşti*, în CNA, XVI, 1942, nr. 121—122, p. 6—9; E. Isăcescu, *Monedele atribuite lui Nicolae Redwitz*, în SCN, VII, 1980, p. 105; C. Ştirbu, P. Stancu, *op. cit.*, p. 52

[9] Const. Moisil, *Istoria monedei în România. Urmaşii lui Mircea cel Bătrîn*, în CNA, II, nr. 6—8, 1921, p. 32; G. Severeanu, *Moneda lui Vlad I-iu domn al Ţerei Româneşti, de la 1395/96—1397 decembrie*, în BCI, XXVI, 1933, p. 1—4 (extras); O. Luchian, G. Buzdugan, C. C. Oprescu, *Monede şi bancnote româneşti*, Edit. Sport-Turism, Bucureşti, 1977, p. 19—25. Pentru domnia lui Vlad I, vezi şi Gh. Ionescu, *Contribuţii la cronologia domniei lui Mircea cel Bătrîn şi a lui Vlad Voievod în Ţara Românească*, Materiale ale Sesiunii ştiinţifice a Institutului pedagogic Bucureşti, pe anul 1956, Bucureşti, 1956, p. 263—286.

Semnalăm faptul că cele mai multe monede de la Vlad I au fost descoperite în Dobrogea, în tezaurele de la Niculiţel-Bădila şi Văcăreni, ambele în jud. Tulcea. Probabil că această zonă a fost mult controlată de Vlad în vremelnica sa domnie.

Izolat, s-a găsit în anii din urmă o monedă de la Vlad I la Baia, jud. Suceava [10].

Cercetările întreprinse asupra emisiunilor monetare ale lui Vlad I relevă faptul că noul domn utilizează în baterea monedelor aceiaşi meşteri monetari care au lucrat la curtea înaintaşilor săi Dan I şi Mircea.

Din analiza titlului acestor monede se trage concluzia că ele înregistrează o şi mai pronunţată scădere a conţinutului de argint, ajungînd ca procentul de aramă să întreacă cu mult pe cel de metal preţios, ce oscilează între 18,1% (siglele K—K) şi 23,5% (siglele N-B).

Diminuarea conţinutului de Ag o întîlnim şi la monedele aparţinînd lui Mircea ce poartă sigle asemănătoare cu cele ale lui Vlad I. Acestea pot fi considerate ultimele emisiuni de tip comun aparţinînd lui Mircea, cînd perioada de inflaţie monetară atinsese apogeul (de exemplu monedele cu sigla m —care au în medie titlul de 150‰. Ag.

Etapa a doua a domniei lui Mircea, ce va reprezenta şi perioada de maximă înflorire economică din timpul său, se inaugurează cu o reformă a sistemului monetar, căci nu se vor schimba numai reprezentările de pe monede, ci se va face o îmbunătăţire substanţială a conţinutului de metal preţios. S-a observat că la primele emisiuni de după reformă, titlul metalului este între 850‰ —940‰ argint, înregistrînd apoi treptat, spre sfîrşitul domniei, o scădere la monedele ce au pe revers bustul lui Cristos sau purtînd inscripţia Mircea şi „Petrusian“, al căror titlu oscilează între 650‰—750‰ [11]. Această scădere se va accentua la emisiunile urmaşilor lui Mircea, ajungîndu-se de pildă la Dan al II-lea la titlul de 295‰ argint.

Reforma monetară din timpul lui Mircea se înscrie în rîndul măsurilor luate în a doua parte a domniei sale pentru redresarea economică şi financiară a ţării, urmărind să se facă competitivă moneda românească nu numai pe plan intern, ci şi pe plan extern.

După opinia numismatului maghiar Pohl Artur, originea numelui de ducat pentru moneda ungurească de argint ar proveni de la moneda Ţării Româneşti „ducat“, emisă de Mircea cel Mare, monedă care fiind dintr-un argint de bună calitate avea valoare circulatorie mai largă [12]. Noile emisiuni cu efigie reflectă o altă concepţie a conducerii statale despre puterea şi autoritatea domnului [13].

În etapa a doua a domniei lui Mircea, artiştii monetari, gravorii săi prezintă pe micile monede de argint realităţile timpului lor, urmărind să redea prin mijloace cît mai sugestive înfăţişarea voievodului, dînd o mai mică atenţie figurii personajului, redată cel mai adesea într-o manieră convenţională.

Tatăl lui Mircea, Radu I, pe ale cărui emisiuni arta monetară occidentală şi-a lăsat puternic amprenta, se înfăţişează pe monedele sale în costum

[10] Eug. Neamţu, V. Neamţu, S. Cheptea, *Oraşul medieval Baia în secolele XIV—XVII*, II, *Cercetările arheologice din anii 1977—1980*, Edit. Junimea, Iaşi, 1984, p. 243.

[11] Vezi nota 6.

[12] A. Pohl, *Zsigmond Király pénzverése 1387—1437*, în N.K., 1967—1968, p. 43—57; O. Iliescu, *Ducaţii Ţării Româneşti cu numele lui Basarab Voievod*, în SCN, VI, 1975, p. 145, nota 67; A. M. Velter, *Cîteva probleme de numismatică românească — monedele atribuite lui Nicolae Redwitz*, în CN, III, Bucureşti, 1980, p. 94.

[13] Const. Moisil, *op. cit.*, *idem*, *Monetăria Ţării Româneşti în timpul dinastiei Basarabilor, Studiu istoric şi numismatic*, în AIIN, Cluj, 1924, p. 45.

de cavaler medieval, purtînd în mîna dreaptă lancea, iar în mîna stîngă scutul dinastic, reprezentare unică în numismatica Țării Românești.

Aceste monede, destinate nu numai schimburilor comerciale, ci poate și plății armatei sale erau în același timp purtătoare de semnificație ideologic-propagandistică.

Reversul lor, ce îmbină într-o compoziție heraldică proprie scutul dinastic timbrat de coiful și acvila țării, a servit ca model și pentru reversul monedelor cu efigie emise de Mircea cel Mare. Dacă tatăl este reprezentat sub imaginea unui cavaler, Mircea are cu totul altă concepție: el se înfățișează pe monedele sale de după reformă ca un adevărat „domn de sine stătător și singur stăpînitor". Pe o primă serie, domnitorul este reprezentat într-o ținută solemnă, purtînd coroana trilobată și costum de tip bizantin ce reprezintă o stilizare trecută prin filiera occidentală a vechiului Ioros bizantin, împodobit cu pietre prețioase. Ține cu mîna stîngă globul cruciger, iar cu dreapta o lance oblică.

Acest tip monetar are numeroase variante ce evoluează treptat, apropiindu-se de seriile următoare ce-l înfățișează pe domnitor mai în vîrstă, cu barba rotundă și plete lungi. Vechiul costum este înlocuit de o mantie cu falduri largi, concepute ca un simplu element ornamental, alteori aceste falduri se prelungesc pe mîna stîngă, amintind de vechile reprezentări, acum mult stilizate, de pe monedele bizantine din epoca Comnenilor sau de costumul lui Vlaicu de pe ferecătura icoanei Sf. Atanasie dăruită mănăstirii Lavra de la Muntele Athos [14].

Numărul descoperirilor cuprinzînd aceste tipuri monetare este mai mic. Ele se întîlnesc în tezaurele de la Tîrgoviște, Orșova și într-o localitate necunoscută din nordul R.S.F. Iugoslavia.

Considerăm că monedele de „tip bizantin" emise de Mircea sînt între primele emisiuni monetare de după reforma sa, dacă ținem seama de componența diferitelor tezaure care cuprind ducați cu efigie, de titlul metalului sau, de stilul acestora, mai cu seamă considerînd reversul lor, mai apropiat de cel al monedelor emise în perioada anterioară.

Cea de-a doua serie îl reprezintă pe Mircea cel Mare în costum cavaleresc de curte, occidental, motiv iconografic care apare și pe monedele angevine ale lui Ludovic I, dar care prin însemnele purtate de domnitor se apropie de monedele bosniace și sîrbești.

Astfel, în cadrul acestei serii distingem mai multe grupe: în prima domnitorul poartă coroană cu mai multe fleuroane, este înveșmîntat în surcotă ce se prelungește ca o jupă plisată. Poartă o mantie căptușită cu hermină și ține cu mîna dreaptă o lance dreaptă, iar cu mîna stîngă globul cruciger. Acest tip monetar ce se emite în paralel cu monedele de tip bizantin și se continuă cu nenumărate variante este cel mai apropiat ca reprezentare iconografică de cel care-l înfățișează pe Mircea în ctitoriile sale.

În cadrul acestei grupe este și o serie în care domnitorul este reprezentat fără mantie, cu costumul puțin modificat. Calitatea metalului, ca și execuția

[14] M. Beza, *Urme românești în răsăritul ortodox*, București, p. 39—40 și 48—49; *Aux origines des relations roumaino-athonites: l'icône de Saint Athanase de Lavre du Voïevode Vladislav*, în *Actes du VI-e Congrès d'Études Byzantines*, Paris, 1948; vol. II, Paris. 1951, p. 308—314; C. Niculescu, *Istoria costumului de curte în țările române, sec. XIV—XVIII*, Edit. științifică, București, 1970, p. 90; C. Știrbu, *Effigies conventionnelles et effigies-portrait dans l'art monétaire de la Valachie et de la Moldavie du XIVe, au XVIII-e siecle*, în *La numismatique, source de l'histoire de l'art et de l'histoire des idées*, în *Travaux présentés au XV-e Congrès international des sciences historiques, Bucarest, 11 août 1980*, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1981, p. 76.

artistică sînt mult mai slabe. Legenda bilingvă indică numele a doi emitenţi: Mircea şi aşa-numitul „Petrusian". Majoritatea descoperirilor cuprinzînd acest tip monetar se grupează în Oltenia sau în zona Banatului de Severin. Ele se întîlnesc în cele mai multe cazuri împreună cu monede emise de Mihail, urmaşul la domnie al lui Mircea, care le-a preluat ca model pentru emisiunile sale. Acestea le considerăm printre ultimele emisiuni monetare din timpul lui Mircea cel Mare.

O altă grupă din cadrul emisiunilor lui Mircea cel Mare din a doua etapă a domniei păstrează pe aversul monedelor aceeaşi efigie a domnitorului cu costum cavaleresc de curte de tip occidental — cu sau fără mantie —, dar lancea este înlocuită acum de o spadă dreaptă cu vîrful în sus. Monedele din această grupă sînt singurele emisiuni de la Mircea cel Mare care redau pe revers bustul lui Cristos.

Ele sînt emise în paralel cu monedele cu lance dreaptă, poate în altă monetărie şi se continuă pînă spre sfîrşitul domniei lui Mircea. Această încadrare este confirmată şi de titlul lor mai scăzut (mai ales al celor fără mantie), dar şi fără de faptul că în descoperirile monetare ele se găsesc cel mai frecvent împreună cu monedele lui Mircea cu „Petrusian" sau cu monede de la Mihail. Reversul lor, prin semnificaţia sa, este preluat ca model pentru modelele atribuite lui Vlad Ţepeş [15], ce va duce mai departe această tradiţie a împăraţilor bizantini de apărare a ortodoxiei şi a luptei antiotomane, idee politică ce a călăuzit şi acţiunile întreprinse de Mircea cel Mare în tot cursul domniei sale.

Un loc aparte în emisiunile monetare din timpul marelui domnitor îl ocupă şi monedele divizionare — banii — prezenţi nu numai în descoperirile monetare, dar menţionaţi în tratatele comerciale din vremea sa.

Cercetările întreprinse în ultimul timp asupra compoziţiei metalului au dus la concluzia că ei trebuie plasaţi ca dată de emitere în a doua etapă de domnie a lui Mircea cel Mare, alături de monedele sale cu efigie. Această afirmaţie este confirmată de conţinutul lor ridicat în argint, ce depăşeşte procentul de 90% [16], cît şi de tipul de scut ce corespunde celui ce apare pe monedele cu efigie.

Analiza stilistică a acestor emisiuni a permis o mai bună clasificare a lor, stabilindu-se atît banii care se pot încadra în seria monedelor „de tip bizantin", cît şi cei ce pot fi atribuiţi monedelor de tip occidental cu lance dreaptă în diferitele lor variante [17].

Descoperirile monetare au pus în evidenţă şi monede anepigrafice — bani — ce redau pe avers domnitorul cu spadă, iar pe revers scutul dinastic, monede ce reprezintă subdiviziuni ale ducatului de tip domnitorul cu spadă pe avers, şi bustul lui Cristos pe revers.

Studiind monedele emise de Mircea şi „Petrusian" [18] s-a constatat faptul, observat de altfel şi de N. Docan, că şi din acest tip monetar s-au emis nu numai ducaţi, ci şi monede divizionare — bani — găsiţi în unele tezaure descoperite recent în ţară, cît şi în colecţia Muzeului Naţional din Budapesta sau în colecţia Muzeului de Istorie al R.S. România, din care

[15] O. Iliescu, *La naissance d'une idée politique: Byzance apres Byzance*, în RRH, 1—2, 1986, p. 35—44.

[16] C. Ştirbu, P. Stancu, *op. cit.*, p. 66.

[17] *Ibidem*, p. 78, 80 şi 81. Pentru clasificarea banilor lui Mircea cel Mare, vezi şi O Iliescu, *Cu privire la problema realizării unui corpus al monedelor feudale româneşti*, în SMIM, I, Bucureşti, 1956, p. 307; O. Luchian, G. Buzdugan şi C.C. Oprescu, *op. cit.*, p. 28.

[18] Acestor monede, a căror inscripţie a suscitat numeroase discuţii în literatura de specialitate, le vom rezerva un studiu aparte în viitor.

un exemplar a fost publicat ca aparţinînd lui Radu I [19]. Existenţa mai multor exemplare din această categorie de monede ne-a permis o lectură mai corectă a acestor emisiuni, care se diferenţiază şi ca stil de ceilalţi bani emişi în această perioadă.

În rîndul ultimelor monede emise în vremea lui Mircea cel Mare trebuie amintite şi cele ce reflectă asocierea la domnie a fiului său Mihail.

Aceste monede, ce confirmă însemnările vremii, au făcut obiectul a numeroase studii, dar din pricina unui desen greşit dat de numismatul maghiar L. Réthy care le aminteşte pentru prima oară, mulţi cercetători au avut rezerve în privinţa existenţei lor [20].

Cu prilejul unei vizite făcute la Muzeul Naţional din Budapesta, s-a cercetat bogata colecţie de monede medievale româneşti în care se păstrează mari rarităţi pe plan numismatic. Între aceste piese s-au putut observa două monede aparţinînd domniei asociate a lui Mircea cu Mihail şi alta Mihail cu „Petrusian" [21]. Deci observăm că şi în timpul lui Mihail se păstrează, cel puţin o parte din domnia sa, numele înscris pe monede de „Petrusian". Monedele provin din colecţia C.F. Nuber, care achiziţionase o parte din piesele descoperite la Orşova, precum şi din colecţia Doboczky [22].

Datarea monedelor oglindind asocierea la domnie a lui Mircea cel Mare cu fiul său Mihail a suscitat multe discuţii.

În lucrarea sa privind titulatura domnilor şi asocierea la domnie, E. Vîrtosu face o scurtă trecere în revistă a modului în care a fost datată asocierea la domnie Mircea-Mihail: B.P. Hasdeu — anul 1392; N. Iorga — din 1415, revenind în volumul de *Studii şi documente*, III, la data de 1393; I. Minea — „încă de la începutul domniei lui Mircea"; Gr. Tocilescu — anul 1391; P.P. Panaitescu — anul 1408, cu aproximaţie şi într-o ediţie nouă a lucrării consacrată lui Mircea, în 1409. La rîndul său, E. Vîrtosu propune anii 1393—1394 [23], iar Const. Moisil consideră că au fost asociaţi în anii din urmă ai domniei lui Mircea [24].

În ceea ce ne priveşte, chiar dacă asocierea la domnie Mircea-Mihail ar fi putut avea loc ceva mai devreme, credem că monedele oglindind domnia asociată a lui Mircea cel Mare cu fiul său trebuie plasate ceva mai tîrziu, în jurul anilor 1417—1418. Pentru această datare ţinem seama nu numai de documentele vremii sau de cronica anonimă turcească ce amintea că

[19] Pentru prima oară banul emis de Mircea cu „Petrusian" este semnalat de L. Réthy în AE, XII, 1892, p. 435—436, fig. 6. O descriere a acestei monede, vezi la N. Docan, *op. cit.*, p. 488. Publicarea unui ban emis de Mircea şi „Petrusian" drept o monedă divizionară de la Radu I, vezi O. Iliescu, *Moneda în România 491—1064*, Edit. Meridiane, Bucureşti, 1970, pl. 9, nr. 4; C. Ştirbu, P. Stancu, *op. cit.*, p. 71, pl. II, nr. 9.

[20] L. Réthy, *Adalékok a havaselvi vajdaság numizmatikájához*, în AE, XII, 1892, p. 435, fig. 4; N. Docan, *op. cit.*, p. 487—489; G. Severeanu, *op. cit.*, p. 51—53; O. Iliescu, *Domni asociaţi*, p. 46—47; E. Vîrtosu, *op. cit.*, p. 281—292; O. Iliescu, *Îndreptări şi întregiri mărunte cu privire la unele emisiuni monetare feudale ale Ţării Româneşti*, în SCN, I, 1957, p. 218—219.

[21] Cercetarea colecţiei Muzeului Naţional din Budapesta a fost întreprinsă de Constanţa Ştirbu. Aducem mulţumiri colegilor de la Cabinetul numismatic respectiv, care ne-au pus la dispoziţie întregul material numismatic şi documentar solicitat.

[22] Academia R.S.R., arhiva Docan, V, mss. I; VI, mss. 2; Muzeul Naţional din Budapesta, inv. 34/an 1904 (colecţia Nuber) şi R II. 2 367 (colecţia Dobockzy) pentru monedele lui Mihail şi Mircea, inv. 34/an 1904 (colecţia Nuber) pentru monedele lui Mihail şi Petrusian.

[23] E. Vîrtosu, *op. cit.*, p. 281—282 şi 290.

[24] Const. Moisil, *Monetăria Ţării Româneşti în timpul dinastiei Basarabilor*, 1924, p. 48.

„în 1417 domnii valahi încheie pace cu sultanul Mehmed“ [25], ci avem în vedere şi iconografia monetară, stilul monedelor care ne fac să le încadrăm în această ultimă parte a domniei lui Mircea.

De altfel trebuie avut în vedere că spre sfîrşitul domniei, otomanii au reluat atacurile împotriva Ţării Româneşti. Tezaurele monetare cuprinzînd monede de la Mircea se grupează acum din nou în zonele de graniţă. Cele mai multe sînt în zona Severinului şi Olteniei sau în nordul Iugoslaviei (Schela Cladovei, Bistriţa, Bîzdîna, Flămînda, Orşova, Vîrşeţ etc.) şi mult mai puţin în centrul Munteniei (Gura Şuţii şi Sperieţeni) sau în partea estică (tezaurul de la Constanţa).

În aceşti ani de cumpănă, Mircea va acorda fiului său dreptul de a-şi înscrie numele pe moneda sa, aşa cum au făcut-o anterior şi înaintaşii săi.

★

Această trecere în revistă a monedelor lui Mircea cel Mare ne permite să subliniem faptul că ele sînt un produs propriu spiritului românesc al epocii, impregnat cu elemente preluate din mediul bizantin prin intermediul sud-dunărean şi din mediul apusean sau central european prin intermediul sîrbesc sau ungar.

Ducaţii emişi după reforma monetară care redau imaginea sa cu atributele puterii suverane sînt o expresie a ideilor politice ce i-au călăuzit acţiunile şi l-au impus atît în ţară, cît şi în afara hotarelor.

Ridicînd conţinutul de argint al monedelor sale cu efigie, Mircea le va impune nu numai pe piaţa internă, ci şi pe piaţa externă, fiind de multe ori preferate în tranzacţiile comerciale. La aceasta stau mărturie numărul mare de descoperiri monetare aflate nu numai pe teritoriul ţării, ci şi în afara graniţelor. Legăturile sale economice mult mai ample în a doua etapă a domniei sale sînt oglindite şi de numeroase monede străine: turceşti, ungureşti, sîrbeşti, boemiene, franceze, veneţiene (originale sau imitate în diferite zone ale Italiei sau ale sudului balcanic), bizantine etc. Pe de altă parte prezenţa în tezaurele din timpul lui Mircea a monedelor din Moldova sau a celor emise pe teritoriul Transilvaniei denotă permanentele legături care au existat în vremea sa cu celelalte teritorii româneşti de la nord şi est de Carpaţi.

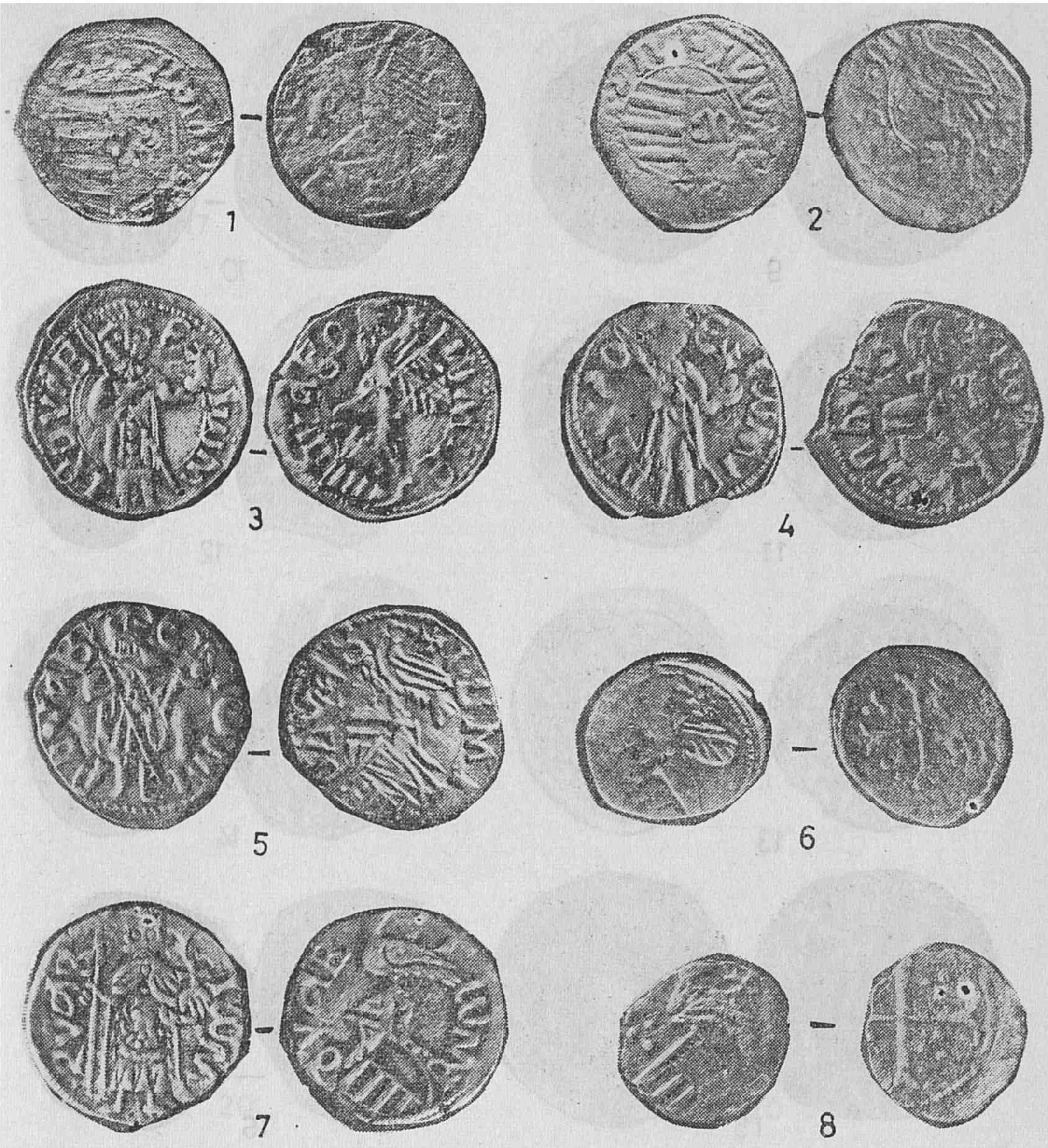
Reforma monetară făcută de Mircea cel Mare trebuie privită ca o încadrare în conjunctura internaţională şi îndeosebi ca o încercare de a impune moneda proprie în relaţiile de schimb, de a o face acceptabilă în tranzacţiile comerciale cu ţările vecine.

Varietatea mare a tipurilor monetare şi a emisiunilor sale, specificităţile regionale observate în structura tezaurelor ne conduc la ipoteza existenţei mai multor monetării în timpul lui Mircea cel Mare.

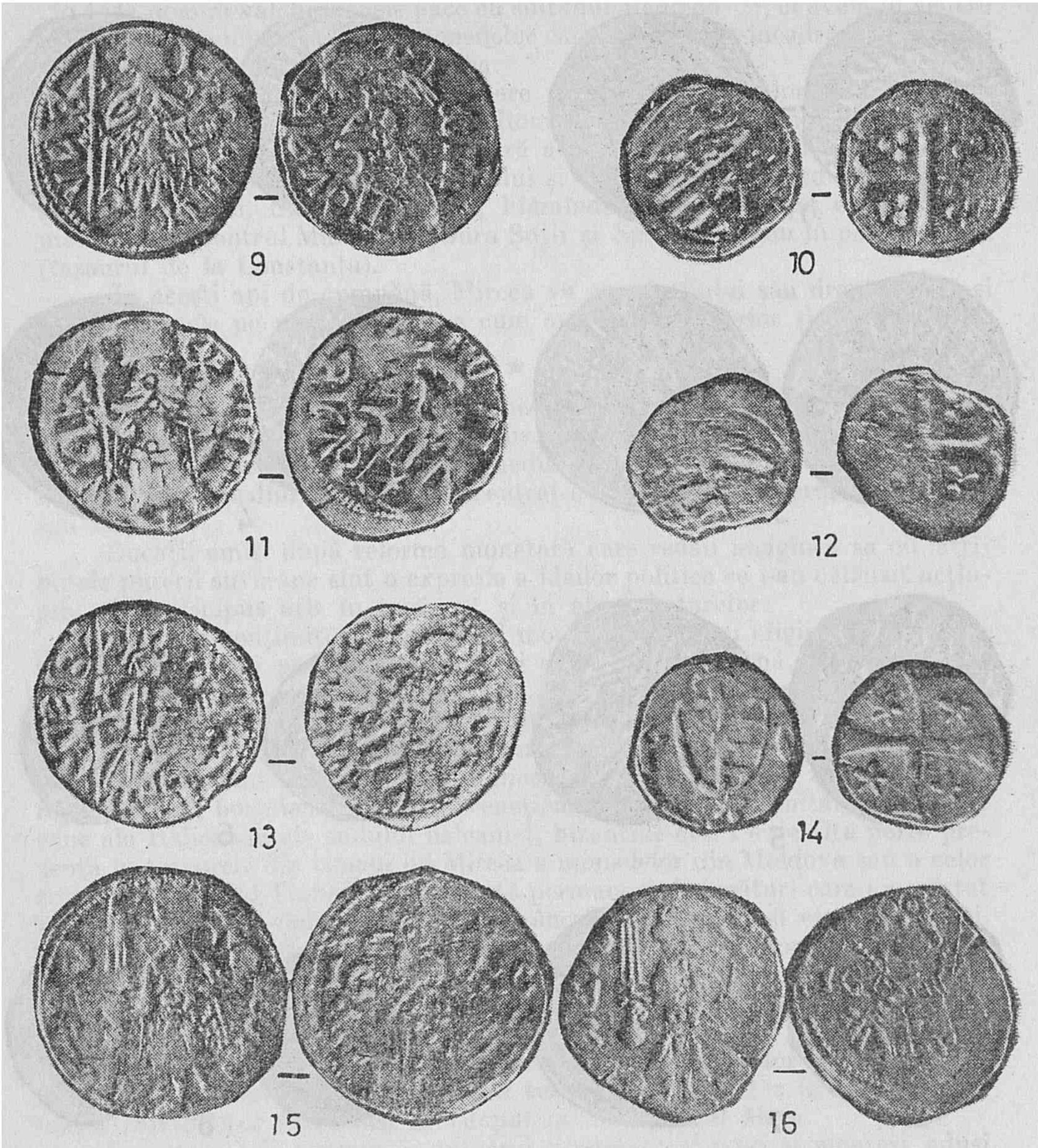
Remarcăm, de asemenea, numărul meşterilor gravori şi monteri aduşi la curtea sa, care pare să fie mult mai mare faţă de perioadele precedente şi cu o bună pregătire tehnică.

Chiar dacă au redat pe monede în mod convenţional înfăţişarea marelui domnitor sau însemnele sale heraldice, ei au reuşit să ne transmită peste veacuri imaginea epocii în care Mircea a luptat pentru apărarea şi ridicarea prestigiului ţării sale.

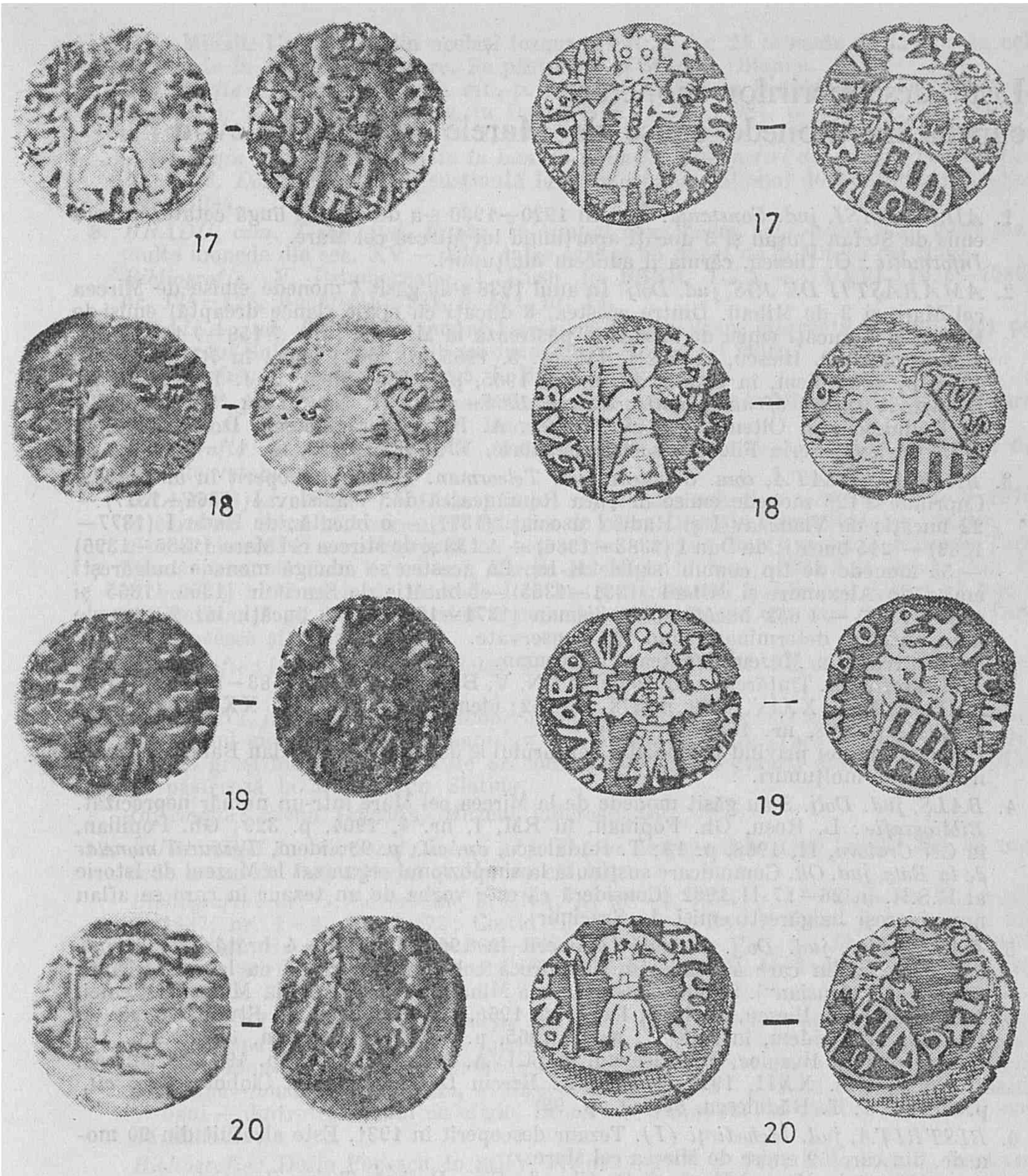
[25] Fr. Giese, *Die alt osmanischen anonymen Chroniken*, vol. II, Leipzig, 1925, p. 72; conf. E. Vîrtosu, *op. cit.*, p. 283.

Pl. I. — Monede emise de Mircea cel Mare. Nr. 1—2 ducaţi de tip comun; nr. 3—6 ducaţi şi ban de tipul „domnitorul cu lance oblică"; nr. 7—8 ducat şi ban de tipul „domnitorul cu lance dreaptă".

Pl. II. — Monede emise de Mircea cel Mare. Nr. 9—12 ducați și bani de tipul „domnitorul cu lance dreaptă"; nr. 13—14 ducat și ban emiși de Mircea și „Petrusian"; nr. 15—16 ducați de tipul „domnitorul cu spadă".

Pl. III — Monede păstrate în colecţia Muzeului Naţional din Budapesta.
Nr. 17 Mircea şi Petrusian; nr. 18 Mihail şi Petrusian; nr. 19—20 Mircea şi Mihail.

Lista descoperirilor monetare cuprinzînd monede emise de Marele Mircea Voievod *

1. *ADAMCLISI*, *jud. Constanța*. În anii 1920—1930 s-a descoperit lîngă cetate un gros emis de Ștefan Dușan și 3 ducați aparținînd lui Mircea cel Mare.
Informație: O. Iliescu, căruia îi aducem mulțumiri.
2. *AMĂRĂȘTII DE JOS*, *jud. Dolj*. În anul 1938 s-au găsit 4 monede emise de Mircea cel Mare și 3 de Mihail. Dintre acestea, 3 ducați cu efigie (lance dreaptă) emiși de Mircea și 3 ducați emiși de Mihail se păstrează la MIRSR (inv. 7 158—7 163).
Bibliografie: O. Iliescu, în RRH, IV, nr. 5, 1965, p. 1062; idem, în RM, 2, nr. 3, 1965, p. 278; idem, în Studii, 18, nr. 5, 1965, p. 1 155; idem, în J. Ivon și H. W. Brown, *A survey of numismatic research 1965—1971*, II. New York, 1973, p. 302; T. Rădulescu, în Oltenia, 3, 1981, p. 92; A. Berciu Drăghicescu, D. Ciobotea, în A.U. Craiova, Seria Filozofie-sociologie-istorie, VI, 1981, p. 27, nr. 1.
3. *BALTA SĂRATĂ*, *com. Crîngeni*, *jud. Teleorman*. Tezaur descoperit în anul 1979. Cuprinde 3 123 monede emise în Țara Românească de: Vladislav I (1364—1377) — 22 bucăți; de Vladislav I și Radu I asociați (1377) — o bucată; de Radu I (1377—1383) — 215 bucăți; de Dan I (1383—1386) — 1 133 și de Mircea cel Mare (1386—1396) — 55 monede de tip comun (siglele K-K). La acestea se adaugă monede bulgărești emise de Alexandru și Mihail (1331—1355) — 5 bucăți; de Sracimir (1360—1365 și 1369—1396) — 1 652 bucăți și de Șișman (1371—1396) — 31 bucăți, iar 9 monede n-au putut fi determinate fiind rău conservate.
Se păstrează la Muzeul județean Teleorman.
Bibliografie: B. Țînțăreanu, O. Bede, în CN, V, București, 1983, p. 83—84; B. Mitrea, în Dacia, N.S., XXIV, 1980, p. 378, nr. 162; idem, în Dacia, N.S., XXVIII, nr. 1—2, 1984, p. 188, nr. 145.
Informațiile noi privind compoziția tezaurului le datorăm lui Cristian Balasan, căruia îi aducem mulțumiri.
4. *BALȘ*, *jud. Dolj*. S-au găsit monede de la Mircea cel Mare într-un număr neprecizat.
Bibliografie: L. Roșu, Gh. Popilian, în RM, I, nr. 4, 1964, p. 329; Gh. Popilian, în CN *Craiova*, II, 1968, p. 13; T. Rădulescu, *op. cit.*, p. 93; idem, *Tezaurul monetar de la Balș, jud. Olt*. Comunicare susținută la simpozionul organizat la Muzeul de Istorie al R.S.R. în 26—27 II 1982 (Consideră că este vorba de un tezaur în care se aflau numai groși bulgărești emiși de Sracimir).
5. *BASARABI*, *jud. Dolj*. Tezaur descoperit în 1963. Cuprinde 4 brățări de argint, 561 monede din care 476 aparțin lui Mircea cel Mare (19 tip 5 cu lancea dreaptă și 457 cu „Petrusian"). 85 sînt emisiuni de la Mihail. Se păstrează la Muzeul Olteniei.
Bibliografie: O. Iliescu, în RRH, IV, nr. 5, 1965, p. 1062; idem, în Studii, 18, nr. 5, 1965, p. 1154; idem, în RM, II, nr. 3, 1965, p. 272; Gh. Popilian, *op. cit.*, p. 3—22 + 1 pl.; E. Busuioc, D. Vîlceanu, în SCIVA, 27, 1976, nr. 4, p. 495; M. Mitrea. în Dacia, N.S. XXII, 1978, p. 368; A. Berciu Drăghicescu, D. Ciobotea, *op. cit*, p. 27, nr. 3; T. Rădulescu, *op. cit.*, p. 93.
6. *BISTRIȚA*, *jud. Mehedinți (I)*. Tezaur descoperit în 1931. Este alcătuit din 90 monede. din care 69 emise de Mircea cel Mare.
Se păstrează la Muzeul Regiunii Porților de Fier, Drobeta-Turnu Severin.
Bibliografie: Gh. Popilian, *op. cit.*, p. 13; A. Berciu Drăghicescu, D. Ciobotea, *op. cit.*, nr. 5; I. Stîngă, în Drobeta, VI, 1985, p. 146, nr. 4.
BISTRIȚA, *jud. Mehedinți (II)*. Izolat, s-au găsit în 1920 două monede de la Mircea cel Mare la care pe avers domnitorul este înfățișat cu spadă dreaptă iar pe revers este redat bustul lui Christos. Se păstrează la Muzeul Regiunii Porților de Fier, Drobeta-Turnu Severin.
Informații: O. Iliescu și Mișu Davidescu, cărora le aducem mulțumiri.
7. *BÎZDÎNA*, *jud. Dolj*. Tezaur descoperit în 1969. Cuprinde 25 monede emise de Mircea cel Mare (cu efigie — lance dreaptă, cu „Petrusian" și cu spadă) și 2 ducați

* Anii din paranteză reprezintă perioada de domnie a emitenților respectivi, cu excepția lui Mircea cel Mare, la care anii din paranteză corespund cu perioada în care se datează emisiunile sale monetare.

de la Mihail. Un alt lot din acelaşi tezaur, alcătuit din 25 monede de la Mircea cel Mare este în curs de publicare. Se păstrează la Muzeul Olteniei.

Bibliografie: T. Rădulescu, *op. cit.*, p. 89–95; A. Berciu Drăghicescu, D. Ciobotea, *op. cit.*, p. 28, nr. 6: B. Mitrea, în Dacia, N.S., XXV, 1981, p. 388, nr. 207; idem, în Dacia, N.S., XXVIII, nr. 1–2, 1984, p. 188, nr. 148; T. Rădulescu, *Contribuţii la circulaţia monetară în Oltenia în lumina ultimelor descoperiri din tezaurul de la Bîzdîna, jud. Dolj*, Comunicare susţinută la Simpozionul naţional de numismatică, Craiova, 1984.

8. *BRADU, com. Tisău, jud. Buzău.* În timpul cercetărilor arheologice s-au găsit mai multe monede din sec. XV — XVI, între care şi un ducat de la Mircea cel Mare.
Bibliografie: V. Drîmboceanu, I. Rusu, în BSNR, LXX — LXXVI, 1976–1980, nr. 124–128, Bucureşti, 1981, p. 611, nr. 13.

9. *BRĂILA, jud. Brăila.* În timpul lucrărilor de canalizare efectuate în anul 1961 pe bulevardul Sulina. a fost găsit un ducat de la Mircea cel Mare.
Bibliografie: I. Cîndea, în Istros, I, Brăila, 1980, p. 375.

10. *BRAŞOV, jud. Braşov (I).* Tezaur cuprinzînd monede de la Mircea cel Mare din care 40 au fost achiziţionate de N. Docan.
Bibliografie: Bibl. Acad. R.S.R., Arhiva N. Docan, V, mss. I (plicul „Tezaure de monede valahe").

BRAŞOV, jud. Braşov (II). Cu prilejul săpăturilor arheologice făcute în anul 1975 în cartierul Schei la biserica Sf. Nicolae de către Direcţia Monumentelor istorice, în altarul bisericii II s-a descoperit un mic tezaur compus din 18 monede emise în Ţara Românească de Dan I (1 buc.), Mircea cel Mare (3 buc.), Mihail (1 buc.), Dan II (1 buc.) şi în Ungaria de Ludovic I (1 buc.), Sigismund I (4 buc.), Albert (2 buc.), şi Vladislav I (1 buc.). Mai sînt 3 monede neidentificate din care 1 emisă în Ţara Românească şi 2 Ungaria.

Bibliografie: L. Munteanu, M. Beldie Dumitrache, în RMMI, XLV, nr. 1, 1976, p. 54–55.

11. *BREBENI, jud. Olt.* Tezaur descoperit înainte de 1980 din care s-a recuperat o parte; cuprinzînd monede emise de Vladislav I şi Mircea cel Mare (Ţara Românească), precum şi groşi bulgăreşti emişi de Sracimir şi monede ungureşti din sec. XIV — XV. Se păstrează la Muzeul din Slatina.

Informaţie: Elena Deleanu, Muzeul judeţean Olt.

12. *BUCUREŞTI — cartierul Giuleşti (I).* Tezaur descoperit în 1929 format din 30 monede emise de Petru Muşat şi Mircea cel Mare.

Bibliografie: dr. G. Severeanu, în CNA, X, nr. 95, 1934, p. 15; idem, în Bucureşti, 3, 1937, nr. 1–2, p. 67–73; Costin C. Kiriţescu, *Istoria leului şi precursorii lui.* Edit. Acad., Bucureşti, 1964, p. 361–362; O. Iliescu, Gr. Foit, în AM, V. 1967, p. 164, nr. 7; C. Ştirbu, P. Stancu, în BSNR, LXVII — LXIX, 1973–1975, nr. 121–123, p. 159, nr. 2.

BUCUREŞTI — cartierul Străuleşti (II). Pe fosta vatră a satului Măicăneşti, cu prilejul săpăturilor arheologice întreprinse în perioada 1966–1981, s-au descoperit pe lîngă monede străine şi 8 monede medievale româneşti emise de Mircea cel Mare şi anume: două de tip comun, 4 Mircea şi „Petrusian" şi două monede divizionare — bani — dintre care unul cu efigie. În aceeaşi necropolă s-a găsit şi un ducat emis de Mihail.

Bibliografie: Dorin Popescu, în SCIV, 17, nr. 4, 1966, p. 725; P. I. Panait, în *Bucureşti. Mat. de Ist. şi Muz.*, V, 1967, p. 19; idem, în SCIV, 22, nr. 2, 1971, p. 250–251; M. Grigoruţă, în *Bucureşti, Mat. de Ist. şi Muz.*, VIII, 1971, p. 247–252; idem, *Izvoare arheologice bucureştene*, Bucureşti, 1978, p. 51–52; B. Mitrea, în Dacia, N.S,, XXIV, 1980, p. 378, nr. 156; M. Grigoruţă, *Bucureşti, Mat. de Ist. şi Muz.*, X, 1980, p. 210, 213.

13. *BUFTEA, Sectorul agricol Ilfov.* În punctul Cîrna, pe vechea vatră a satului Măneşti, de pe Colentina, cu prilejul săpăturilor arheologice făcute în anul 1974, s-au găsit în mormintele 217 şi 225 monede emise de Mircea şi „Petrusian" şi o monedă Mircea cu spadă. În cele 122 morminte săpate pînă în anul 1978, s-au găsit 19 monede şi anume: emisiuni ale Ţării Româneşti de la Radu I (1377–1383), Mircea cel Mare (1386–1418), Mihail (1418–1420), precum şi „falsuri atribuite lui Vlad Dracul (1436–1442, 1443–1447)". De asemenea s-au găsit şi monede ungureşti din care cea mai recentă este un dinar de la Vladislav I (1440–1444). În anii 1981–1985 au mai fost descoperite alte 4 monede cu efigie atribuite lui Mircea, friabile, care din pricina oxidării nu au putut fi recuperate.

Bibliografie: A. Stoia, în Dacia, NS, XIX, 1975, p. 279, nr. 38; B. Mitrea, în Dacia, N.S., XX, 1976, p. 291, nr. 120; M. Grigoruţă, în *Izvoare arheologice bucureştene*, Bucureşti, 1978, p. 51—52; A. Ştefănescu, *Izvoare arheologice...*, p. 54; M. Grigoruţă, în *Bucureşti, Mat. de Ist. şi Muz.*, X, 1980, Bucureşti, 1981, p. 210.
Informaţii: A. Ştefănescu.

14. *CĂLIMĂNEŞTI — Mănăstirea Cozia.* Cu prilejul cercetărilor arheologice, s-a descoperit o monedă de la Mircea cel Mare, emisă după 1396.
Bibliografie: N. Constantinescu, în Mitropolia Olteniei, 17, nr. 7—8, Craiova, 1965, p. 594.

15. *CARACAL, jud. Olt.* Sînt menţionaţi ducaţi de la Mircea şi „Petrusian".
Bibliografie: T. Rădulescu, în *Oltenia*, 3, 1981, p. 93; A. Berciu Drăghicescu, D. Ciobotea, *op. cit.*, p. 28, nr. 9.

16. *CERNEŢI, com. Şimian, municipiul Drobeta-Turnu Severin, jud. Mehedinţi.* Sint menţionate monede de la Mircea cel Mare fără precizarea numărului.
Bibliografie: Gh. Popilian, *op. cit.*, p. 13; A. Berciu Drăghicescu, D. Ciobotea, *op. cit.*, p. 29, nr. 11.

17. *CÎMPULUNG, jud. Argeş.* Cu prilejul săpăturilor arheologice întreprinse la Curtea domnească, s-a găsit o monedă Mircea cel Mare, in M.81.
Bibliografie: Gh. Cantacuzino, St. Cristocea, T. Mavrodin, St. Trîmbaciu, în *S. C. Cîmpulung-Muscel.* I, 1981, p. 28—29.

18. *COCONI, jud. Călăraşi.* Cu prilejul săpăturilor arheologice în punctul Căldarea, s-a descoperit un ban de la Mircea. În aceeaşi zonă s-a găsit şi un ducat de tip comun, şi un ducat cu efigie (domnitorul cu spadă).
Bibliografie: D. Popescu, în SCIV, 16, nr. 3, 1965, p. 602, nr. 103; B. Mitrea, în Dacia, N.S., XI, 1967, p. 372, nr. 100; *Association Internationale d'Etudes Sud-Est Européennes, Bulletin*, 2, 1971, p. 109; N. Constantinescu, *Coconi, un sat din Cîmpia Română în epoca lui Mircea cel Bătrîn*, Edit. Acad., Bucureşti, 1972, p. 104—105; T. Rădulescu, *op. cit.*, p. 93.

19. *CONSTANŢA, jud. Constanţa.* În anul 1938 s-a descoperit un tezaur compus din cca. 100 ducaţi din care 13 au intrat în colecţia Academiei. În prezent se păstrează la MIRSR. Sînt monede cu efigie aparţinînd lui Mircea, domnitorul cu spadă şi o monedă cu „Petrusian".
Bibliografie: Const. C. Moisil, în CNA, XVII, nr. 127—128, 1943, p. 198; idem, în Buletin lunar, II, nr. 6—12, p.5. nr. 58; O. Iliescu, in Studii, 18, nr. 5, 1965. p. 1154; idem, în RRH. IV, nr. 5, 1965, p. 1062; idem, *Moneda în Romania*, p. 24; idem, în RM,II. nr. 3, 1965, p. 272; T. Rădulescu, *op. cit.*, p. 93; G. Custurea, în BSNR, LXXV—LXXVI, 1981—1982, nr. 129—130, p. 366.

20. *CORBU, jud. Constanţa.* Tezaur descoperit în 1960. Cuprindea 300 monede între care şi emisuni de la Mircea. Dintre acestea 2 ducaţi de tip comun au intrat în colecţia Muzeului de istorie naţională şi arheologie din Constanţa.
Bibliografie: G. Custurea, în Peuce, 8, 1977—1978, Tulcea, 1980, p. 497—498; B. Mitrea, în Dacia, N.S., XXIV, 1980, p. 378, nr. 183 menţionează Vadu, com. Corbu (dată incertă); idem, în Dacia, N.S., XXVIII, nr. 1—2, 1984. p. 188, nr. 153.

21. *COTMEANA, jud. Argeş.* Tezaur descoperit în anii 1970—1976, din care s-au recuperat 10—15 bucăţi emise de Mircea cel Mare.
Bibliografie: B. Mitrea, în Dacia, N.S., XXVIII, nr. 1—2, 1984, p. 188, nr. 154.

22. *CRAIOVA, jud. Dolj.* În mormintele descoperite la Făcăi şi Fîntîna Obedeanu s-au găsit vase şi monede emise de Vladislav I. Radu I şi Mircea cel Mare.
Bibliografie: Fl. Firan şi Alex. Firescu, *Ghid de oraş — Craiova.* Edit. Sport-Turism, 1982, p. 12; A. Berciu Drăghicescu, D. Ciobotea, *op. cit.*, p. 29—30.

23. *CURTEA DE ARGEŞ, jud. Argeş (I).* Cu prilejul săpăturilor arheologice din anul 1920, în pardoseala altarului bisericii domneşti, s-a găsit un dinar banal slavon, de la Ladislav V Cumanul, şi un ducat cu efigie (seria V) emis de Mircea cel Mare. Cu prilejul cercetărilor arheologice întreprinse în ultimii ani, au mai fost găsiţi în diverse puncte 18 ducaţi de tip comun din care doi cu multă aramă şi unul fragmentar şi 2 ducaţi cu efigie: Mircea cu „Petrusian" iar celălalt domnitorul cu spadă.
Bibliografie: Const. Moisil, în BCMI, 1923, p. 152; N. Constantinescu, în BM I, XI, 1971, nr. 1, p. 21; N. Constantinescu, *Curtea de Argeş 1200—1400 — asupra începuturilor Ţării Româneşti*, Edit. Acad., 1984, p. 120, nr. 12—30 şi 32—33.
CURTEA DE ARGEŞ, jud. Argeş (II). Cu prilejul săpăturilor întreprinse în 1973 la biserica Sîn Nicoară, s-a găsit un ducat de tip comun emis de Mircea cel Mare,
Bibliografie: G. Georgescu, în BSNR, LXX—LXXIV, 1976—1980, nr. 124—12.8, p. 318.

24. *DICHISENI, jud. Ialomiţa.* Cercetătorul P. I. Panait menţionează un tezaur de la Mircea cel Mare. Credem însă că este vorba de tezaurul de la Balta Borcei, com. Dichiseni, jud. Ialomiţa, descoperit în 1961, ce se păstrează la Muzeul judeţean Călăraşi şi care de fapt conţine 173 monede bulgăreşti emise de Ivan Alexandru şi Mihail (1331—1356).
Bibliografie: P. I. Panait, în SCIV, 22, nr. 2, 1971, p. 260.
Informaţie: N. Anghelescu şi E. Oberländer-Târnoveanu.

25. *DROBETA-TURNU SEVERIN, jud. Mehedinţi (I).* În anul 1896 s-a descoperit întîmplător un ducat emis de Mircea cel Mare.
Bibliografie: Bibl. Acad. R.S.R., Arhiva Gr. Tocilescu, mss. 5 135. p. 81; D. Tudor, în Drobeta, 1976, p. 134.

DROBETA-TURNU SEVERIN. jud. Mehedinţi (II). Tezaur descoperit în anul 1915 cu prilejul unor lucrări de canalizare executate pe malul Dunării. Cuprindea 400—500 monede (după Const. Moisil) sau 250 (după O. Iliescu). Dintre acestea 140 se păstrează la MIRSR şi anume: 109 ducaţi de tip comun cu legenda slavă şi latină emişi de Mircea cel Mare, 7 groşi emişi de Sracimir. ţarul de la Vidin şi 24 dinari emişi de Ungaria, din care 18 de Maria şi 6 de Sigismund I de Luxemburg (inv. CN. BARSR 167/anul 1925; 1 463/ an 1958 şi inv. 53/an 1960.
Bibliografie: Const. Moisil, în BSNR. XIII, nr. 27, 1916, p. 43, nr. 66; idem, în Arh. Olteniei. II, nr. 6. 1923. p. 89; idem. în CNA, VII, nr. 69—70, 1927, p. 32; idem. B.L., II. nr. 6—12, 1947, p. 4, nr. 54; O. Iliescu. în SCN, III, 1960, p. 501; idem, SCB, 3, 1960, p. 506; Costin C. Kiriţescu, *op. cit.*. p. 362; E. Isăcescu. în Creşt. Col. CN. BARSR. nr. 13—14, 1965, p. 52—57; Gh. Popilian, *op. cit.*, p. 13; T. Rădulescu, *op. cit.*, p. 93; I. Stîngă, în Drobeta, VI, 1985, p. 146, nr. 2. A. Berciu Drăghicescu, D. Ciobotea, *op. cit.*, p. 30, nr. 16/6.

DROBETA-TURNU SEVERIN, jud. Meheainţi (III). Cu prilejul săpăturilor arheologice s-au găsit într-un mormînt monede de la Mircea şi „Petrusian"|.
Bibliografie: Al. Bărcăcilă, în Materiale, 5, 1959, p. 776; T. Rădulescu, *op. cit.*, p. 93.
DROBETA-TURNU SEVERIN, jud. Mehedinţi (IV). În anul 1960 s-a descoperit un tezaur cuprinzînd 128 monede din care 111 Mircea cel Mare cu efigie şi 17 Mihail.
Bibliografie: O. Iliescu, în Studii. 18, nr. 5. 1965, p. 1155; idem. RRH, IV, 5. 1965. p. 1 062; idem. în RM, II, nr. 3, 1965, p. 272; T. Rădulescu. *op. cit.*, p. 93 (dar menţionează 118 ducaţi Mircea); A. Berciu Drăghicescu, D. Ciobotea, *op. cit.*, p. 30, nr. 16; I. Stîngă, în Drobeta, VI, 1985. p. 146, nr. 5.

26. *ENISALA, com. Sarichioi, jud. Tulcea (I).* Tezaur descoperit în anii 1938—1939 cu prilejul săpăturilor arheologice făcute de Gh. Avakian. Cuprinde monede emise de Mircea cel Mare în perioada 1386—1396.
Bibliografie: S. Lambrino, în RIR. 9, 1939, p. 498; Costin C. Kiriţescu, *op. cit.*, p. 362; Gh. Papuc, în Pontica. III, 1970. p. 394; I. Barnea. St. Ştefănescu, *Din istoria Dobrogei*, III, Edit. Acad., Bucureşti, 1971, p. 376; G. Custurea, în Peuce, 8, p. 498.
ENISALA, com. Sarichioi. jud. Tulcea (II). Cu prilejul săpăturilor arheologice s-au găsit izolat 4 monede de la Mircea cel Mare.
Bibliografie: I. T. Dragomir, în Danubius, VI—VII, 1971—1973, p. 44 şi 47; B. Mitrea, în BSNR, LXX—LXXIV, 1976—1980, nr. 124—128. p. 604.

27. *FLĂMÎNDA, com. Jiana Mare, jud. Mehedinţi (I).* Tezaur descoperit în 1961. format din 1 733 monede de argint, din care emisiuni ale Ţării Româneşti de la Vladislav I, Radu I şi Mircea (o monedă tip comun cu sigla θ-P) precum şi monede bulgăreşti de la Alexandru şi Mihail şi de la Ivan Sracimir şi monede sîrbeşti emise de Ştefan Duşan. Se păstrează la Muzeul Regiunii Porţilor de Fier.
Bibliografie: Gh. Popilian. *op. cit.*, p. 13 (este menţionată numai Jiana); A. Berciu Drăghicescu, D. Ciobotea, *op. cit.*, p. 31, nr. 20; T. Rădulescu, *op. cit.*, p. 93; I. Stîngă, în Drobeta, VI, 1985, p. 146, nr. 6;
Informaţii: M. Davidescu şi I. Stîngă (cărora le mulţumim pentru informaţiile suplimentare cu privire la conţinutul tezaurului).
FLĂÎMNDA, com. Jiana Mare, jud. Mehedinţi (II). Tezaur descoperit în 1981. Cuprinde 215 monede, din care 211 Mircea cel Mare, cea mai mare parte cu „Petrusian" şi 4 monede Mihail. Se păstrează la Muzeul Regiunii Porţilor de Fier.
Bibliografie: I. Stîngă, în Drobeta, VI, 1985, p. 146, nr. 8. Informaţii: M. Davidescu şi I. Stîngă, cărora le aducem mulţumiri.

28. *GALICIUICA. com. Giubega, jud. Dolj.* Între satele Galiciuca şi Cioroiul Nou, com. Cioroiaşi, s-a descoperit un tezaur din care s-au recuperat 16 monede de la Mircea

cel Mare — emisiuni cu lancea dreaptă, seriile I, II, III. Se păstrează la MIRSR, inv. 126 924—126 935 și 151 779—151 782.

Bibliografie: K. Pârvan, în CN, IV, 1982, p. 123—131; A. Berciu Drăghicescu, D. Ciobotea, *op. cit.*, p. 30, nr. 17.

29. *GLAVACIOC, com. Ștefan cel Mare, jud. Argeș.* Tezaur descoperit în 1977 cu prilejul săpăturilor arheologice. Cuprinde 91 monede din care 80 ducați emiși de Mircea cel Mare (cu efigie — lance dreaptă, seriile I—IV) și 11 monede bizantine: sferturi de perperi de la Manuel II Paleologul și Ioan al VIII-lea Paleologul. Se păstrează la Muzeul din Pitești.

Bibliografie: R. Maschio și Sp. Cristocea, în CN, V, 1983, p. 69—82.

30. *GOGOȘU, jud. Mehedinți.* Pe teritoriul comunei, lîngă cariera de nisip, s-a găsit un tezaur compus din obiecte de argint aurit și 237 monede, din care 235 bulgărești emise de Sracimir și două monede Țara Românească: 1 ducat Dan I și unul Mircea cel Mare, ambele de tip comun.

Bibliografie: Al. Bărcăcilă, în CNA, XIV, nr. 113—14, 1939, p. 124—134; Const. Moisil, în CNA, nr. 117—118, 1940, p. 294; D. Berciu, E. Comșa, în MCA, II, 1956, p. 460—461 și 468; Al. Bărcăcilă, în SCN, I, 1957, p. 423; Costin C. Kirițescu, *op. cit.*, p. 362; D. V. Rosetti, în BCMI, 1972, nr. 4, p. 8—14; A. Berciu Drăghicescu, D. Ciobotea, *op. cit.*, p. 31, nr. 28; I. Stingă, în Drobeta, VI, 1985, p. 146, nr. 3.

31. *GURA ȘUȚII, jud. Dîmbovița (I).* Tezaur descoperit în anul 1935 la marginea satului. Cuprindea cca, 400 monede. Dintre acestea un lot de 86 piese (81 întregi și 5 fragmente) au fost achiziționate de Cabinetul numismatic al Bibl. Acad.R.S.R. de la G. Ionescu, nepotul proprietarului locului de descoperire. (Inv. CN. BARSR 1 156 și 1 166 din anul 1956). Sînt emisiuni de la Mircea cel Mare (domnitorul cu spadă). Se păstrează la MIRSR.

Bibliografie: O. Iliescu, în RM, II, nr. 3, 1965, p. 272; idem, în Studii, 18, nr. 5, 1965, p. 1155; idem, în RRH, IV, nr. 5, 1965, p. 1062. Autorul menționează anul 1937 ca dată a descoperirii, iar ca număr 150 bucăți: O. Iliescu, în SCB, 3, 1960, p. 506. MIRSR a preluat în anul 1971 de la Institutul de arheologie un lot de 71 monede. În legătură cu acest lot, vezi localitatea Sperieți, din lista noastră.

GURA ȘUȚII, jud. Dîmbovița (II). În jurul anului 1974—1975 s-a descoperit un tezaur din cca. 40—50 monede, din care una emisă de Mircea cel Mare se păstrează la Muzeul județean Dîmbovița (inv. 6 017).

Informație: Valentin Drob, Muzeul județean Dîmbovița.

32. *HALÎNGA,* com. Izvoru Bîrzii *jud. Mehedinți.* Tezaur descoperit într-un vas de pămînt în jurul anului 1960 pe terenul cooperativei agricole. Cuprindea cca 1 kg monede din care s-au recuperat 118 bucăți și anume: 102 ducați cu efigie și 5 fragmente emise de Mircea cel Mare (1397—1418) (în unele reprezentat cu spadă) și 9 ducați și 2 fragmente, emiși de Mihail (1418—1420).

Bibliografie: O. Iliescu, în RRH, 1—2, 1986, p. 37 (Este menționată localitatea Alinga.)

33. *IAȘI, jud. Iași.* În vara anului 1983, la intersecția str. C. Negri și Golia, cu prilejul săpăturilor arheologice, au fost găsite într-o locuință 54 monede „din vremea lui Mircea cel Bătrîn și Alexandru cel Bun".

Bibliografie: V. Chirică, M. Tanasachi, *Repertoriul arheologic al jud. Iași*, Edit. Acad., 1984, p. 190.

34. *ISACCEA, jud. Tulcea.* Izolat s-a descoperit o monedă de tip comun (MBR 117) ce se păstrează în colecția Muzeului Deltei Dunării din Tulcea.

Bibliografie: E. Oberländer-Târnoveanu, în Peuce, VIII, 1980, p. 511, nr. 178.

35. *LALOȘU, jud. Vîlcea.* Înainte de anul 1942 s-a descoperit un ducat de tip comun (1386—1397) emis de Mircea cel Mare.

Bibliografie: Costin C. Kirițescu, *op. cit.*, p. 362.

36. *MALU ROȘU, com. Fierbinți, jud. Ialomița.* Cu prilejul săpăturilor arheologice, s-au descoperit 5 monede cu efigie (domnitorul cu lance dreaptă) emise de Mircea cel Mare. Se păstrează la MIRSR.

Bibliografie: B. Filipescu, în *CA*, *Muzeul Național*, VII, 1984, p. 134—135.

37. *MARALOIU, jud. Brăila.* Tezaur descoperit în 1965. Cuprinde monede ale Țării Românești; 5 dinari Vladislav I, 2 dinari Radu I, 1 ducat de tip comun Mircea 3 monede tătărăști emise de Toctai (1290—1311), o monedă de bronz emisă în orașele de la Gurile Dunării sub dominația Hoardei de Aur, 1 aspru Ivan Sracimir (1360—1365; 1369—1396), 1 dinar de la Ștefan Uroș III Deceanski (1321—1331). Se păstrează la Muzeul din Brăila.

Bibliografie: I. Cândea, în Danubius, VIII—X, 1979, p. 165—172; idem, în Istros, I, 1980, p. 377.

38. *MĂXINENI, jud. Brăila.* În anul 1979, cu prilejul săpăturilor arheologice întreprinse la Mînăstirea Măxineni. s-a găsit în M.12 I, în palma unui copil, un ducat de argint perforat emis de Mircea cel Mare.
Bibliografie: I. Cândea, în Istros, II—III, 1981—1983, p. 244.

39. *MEDGIDIA, jud. Constanța.* Izolat, s-a găsit în anul 1960 un ducat emis de Mircea cel Mare.
Bibliografie: G. Papuc, în Pontica, III, 1970, p. 392, nota 5; Gh. Custurea, în Peuce, VIII, 1980, p. 498, nota 1.

40. *MÎNĂSTIREA COCOȘ, jud. Tulcea (I).* Tezaur descoperit în 1835 la fundația mînăstirii. Era depozitat in trei vase de lut. Cuprinde obiecte de aur, monede bulgărești i tătărăști (?), turcești și monede medievale românești. Acestea din urmă: 6 ducați, Vladislav I — cu legenda latină și slavă și un ducat de tip comun de la Mircea cel Mare se păstrează la MIRSR.
Bibliografie: O. Iliescu, în SCN, II, 1958, p. 455—456, Costin C. Kirițescu, *op. cit.*, p. 362; I. Barnea, Șt. Ștefănescu, *Din istoria Dobrogei*, III, p. 405.

MÎNĂSTIREA COCOȘ, jud. Tulcea (II). La Muzeul Deltei Dunării din Tulcea — cu indicația că provin de la Mînăstirea Cocoș — se păstrează doi ducați emiși de Mircea cel Mare — unul de tip comun și altul cu efigie (lance dreaptă seria I).
Informație: E. Oberländer-Târnoveanu.

41. *NICULIȚEL, jud. Tulcea (I).* În anul 1906, pe dealul Bădila, s-au descoperit cca. 6 000 monede de la Petru Mușat (Moldova), Radu I, Dan I, Mircea cel Mare, Vlad I (Țara Românească) și monede ungurești de la Ludovic I și Sigismund I.

Bibliografie: Const. Moisil, în CL, 40, 1906, p. 1 117—1 122; ibidem, 42, 1908, I, p. 584—594; II, p. 413, 419; N. Docan, în AARMSI, s.a. II.a, XXXII, 1909—1910, p. 505; Const. Moisil, în AARCC, 19, 1911, p. 362—377; idem, în BSNR, X, 19, 1913, p. 22. nr. 13; X, nr. 20. 1913, p. 48—49; I. Bianu, în ARPA, 37, 1914, 1915, p. 9—10; Const. Moisil, în BSNR, XII, 23, 1915, p. 16; idem, în AIIN, nr. 3, Cluj, 1924—1925. p. 42; C. I. Condurache, în BSNR, nr. 27—28, 1933—1934, p. 36; G. Severeanu, în *București*, I, 1935. nr. 2, p. 244; Const. Moisil, în BL. nr. 2, 1947, 6—12, p. 4, nr. 53; Costin C. Kirițescu, *op. cit.*, p. 362; O. Iliescu, Gr. Foit, *op. cit.*, p. 164, n. 10; I. Barnea, Șt. Ștefănescu, *Din istoria Dobrogei*, III. p. 376; C. Știrbu, P. Stancu, în BSNR, LXVII—LXIX, 1973—1975, nr. 121—123, p. 161, nr. 13; G. Custurea, în BSNR, LXXV—LXXVI, 1981—1982, nr. 129—130, p. 366; O. Iliescu, în SCN, VIII, 1984, p. 85—87.

NICULIȚEL, jud. Tulcea (II). Provenind din localitatea Niculițel, fără precizarea punctului în care a fost găsit, este menționat un ducat de tip comun emis de Mircea cel Mare (MBR, p. 23, nr. 169).
Bibliografie: E. Oberländer-Târnoveanu, în Peuce, 8, 1977—1978, Tulcea, 1980, p.512, nr. 189.

42. *ORȘOVA, jud. Mehedinți.* Tezaur descoperit în 1877, cu prilejul săpării unui puț. Cuprindea pe lingă cercei de argint în formă de coșuleț, peste 1 000 de monede emise de Mircea cel Mare, Mircea și „Petrusian“, de Mihail I și Dan II (atribuite lui N.Redwitz). Ca monede străine sînt menționate emisiuni ungurești de la Sigismund I. Cea mai mare parte a tezaurului a intrat în colecția Ormós Zsigmond din Timișoara. Acesta a păstrat o parte, iar alta a schimbat-o. Unele piese din acest tezaur au ajuns în colecția Muzeului din Timișoara, altele la Muzeul Național din Budapesta (provenind din colecțiile Ignácz Dobóczky și C. F. Nuber). Un mic lot de monede a fost achiziționat de Academia Română prin D.A. Stourdza, restul s-a risipit în colecții particulare.

Bibliografie: Arh. Közlémenyei, XII, 1878, p. 133; *Arheologiai értesitö*, VII, 1887; Történeti és Régészeti Értesitö, 6, Timișoara, 1890, p. 64; dr. Berkeszi István. *Délmagyarország éremletei*, 1907, p. 142; N. Docan, AARMSI, s. II, XXXII. 1910, p. 485—489; Bibl. Acad. R.S.R, Arhiva N. Docan. V, mss. I (plicul „Tezaure de monede valahe“); A. M. Velter, în CN, III, 1980, p. 93; O. Iliescu, în RRH, IV, nr. 5, 1965, p. 1 062; idem, în Studii, 18, nr. 5, 1965, p. 1 155; idem, în RM. II. nr. 3, 1965, p. 272; idem „Moneda în România“, p. 24. A. Berciu Drăghicescu, D. Ciobotea, *op. cit.*, p. 32. nr. 27.

43. *OSTROV, jud. Constanța.* Tezaur descoperit întîmplător în anul 1968 pe malul Dunării, la km 352. Cuprinde 500 de monede de argint Țara Românească, din care 117 Dan I, 42 Radu I, 6 Mircea tip comun, 19 monede bulgărești de la Șișman și 316 Ivan Sracimir. Întregul tezaur se păstrează la Muzeul Luptei pentru independența poporului român, Giurgiu, și este în curs de publicare.

Informație: M. Conovici și P. Diaconu, cărora le aducem mulțumiri pentru datele furnizate.

44. *PĂCUIUL LUI SOARE. satul Galița. com Gîrlița, jud. Constanța.* Cu prilejul săpăturilor arheologice, s-au găsit 4 monede de tip comun emise de Mircea cel Mare și un ducat de la Mihail (tip hibrid).

    Bibliografie: P. Diaconu. în SCIV. 15, 1964, p. 144, nr. 1; O. Iliescu, *Monede medievale și moderne descoperite la Păcuiul lui Soare. în anii 1956—1974*, în P. Diaconu, S. Baraschi, *Păcuiul lui Soare. II. Așezarea medievală sec. XIII—XV*, Edit. Acad., București, 1977, p. 152, 160 (nr. 198—202) și 163.

45. *PĂTEȘTI, com. Sălătrucel, jud. Vîlcea.* S-a descoperit întîmplător o monedă de la Mircea cel Mare.

    Informație: Aurel Dumitrașcu, de la Muzeul județean Vîlcea.

46. *PODUL DÎMBOVIȚEI, jud. Argeș.* Cu prilejul săpăturilor din anul 1968 făcute la cetatea Oratia s-au găsit 2 monede emise de Mircea cel Mare.
    Bibliografie: D. Popescu, în Dacia, NS, XIII, 1969, p. 532. nr. 15 E. Isăcescu. în SCN. VII. 1980, p. 105.

47. *PĂUȘA, jud. Vîlcea.* Întîmplător. s-a descoperit izolat o monedă de la Mircea cel Mare.
    Informație: A. Dumitrașcu, Muzeul județean Vîlcea.

48. *RACHELU, com. Lucavița. jud. Tulcea.* Tezaur cuprinzînd cca. 200 monede de la Petru Mușat, Sracimir și probabil Mircea cel Mare.

    Bibliografie: M. Popescu. în CNA. 15, 1940, p. 287; Const. Moisil, în AARMSI, 22, 1939—1940. p. 246, nr. 12; idem. în BL, 2, 1947, nr. 6—12, p.5, nr. 56; Costin C. Kirițescu. *op. cit.*, p. 361; O. Iliescu, Gr. Foit, *op. cit.*, p. 164, nr. 6; C. Știrbu, P. Stancu, în BSNR, LXVII—LXIX. 1973—1975, pr. 121—123, p. 162, nr. 15; G. Custurea, în BSNR, LXXV—LXXVI, 1981—1982, nr. 129—130, p. 366.

49. *ROMULA (RESCA), com. Dobrosloveni. jud. Olt.* În colecția St. Niculescu se aflau mai multe monede între care și unele emise de Mircea cel Mare, găsite la Romula.
    Bibliografie: D. Tudor, *Oltenia romană*, ed. a IV-a, Edit. Acad., București, 1978, p. 195.

50. *ROȘIORII DE VEDE, jud. Teleorman.* Tezaur descoperit în jurul anilor 1930. Au fost recuperate 10 monede moldovenești emise de Petru Mușat și 11 ducați cu efigie (lance dreaptă) emiși în Țara Românească de Mircea cel Mare. Se păstrează la Muzeul din Roșiorii de Vede.

    Bibliografie: K. Pârvan Catrina, E. Vlad, *Un tezaur de monede medievale românești descoperit la Roșiorii de Vede* (lucrare în curs de publicare). Aducem mulțumiri autorilor pentru informațiile date.

51. *SARICHIOI, jud. Tulcea.* Cu prilejul săpăturilor arheologice întreprinse în anii 1976—1978, s-a descoperit o monedă de tip comun (siglele K—K), cu miezul de aramă, emisă de Mircea cel Mare.
    Bibliografie: E. Oberländer-Târnoveanu, E. Oberländer-Târnoveanu, în Peuce, nr. 8, 1980, p. 108. nr. 83; C. Știrbu, în BSNR, LXXV—LXXVI, 1981—1982, nr. 129—130, p. 316.

52. *SCHELA CLADOVEI, jud. Mehedinți.* Tezaur descoperit în anul 1983. Cuprindea 60 ducați de aur venețieni, 13 imitații ale acestora, 5 monede de aur emise în Franța de Carol VI. 12 florini ungurești emiși de Ludovic I și Sigismund I, 26 groși sîrbești emiși de Ștefan Lazarovici, 15 accele otomane emise de emirul Suleiman și Mehmed I. 10 ducați emiși de Mircea cel Mare (1 cu lance dreaptă și 9 cu „Petrusian") și 1 ducat emis de Mihail I. La acestea se adaugă un nou lot de monede de aur venețiene și imitații ale acestora, ungurești și boemiene, precum și monede de argint turcești, sîrbești și emisiuni ale Țării Românești aparținînd lui Mircea cel Mare, Mircea și „Petrusian" și Mihail I, lot ce este în studiu în vederea publicării.
    Bibliografie: T. Rădulescu, Paul Turturică, în AO, 3, 1984 p. 70—88; D. Ciobotea, T. Traian, P. Turturică, în AO, 4, 1985, p. 65—69; M. Davidescu, P. Stancu, I. Stîngă, C. Știrbu — lucrare în manuscris).

53. *SILISTRARU. jud. Brăila.* În curtea unei case din comună s-a găsit o monedă de tip comun emisă de Mircea cel Mare.
    Informație: Crețu Cornel din București.

54. *SNAGOV, sectorul agricol Ilfov.* Cu prilejul săpăturilor arheologice făcute de D. V. Rosetti la Mînăstirea Snagov, s-au găsit monede bizantine, bulgărești și ale Țării Românești între care și o monedă emisă de Mircea cel Mare, cu efigie (lance dreaptă) și un ducat de tip comun cu siglele P—P, cu legenda latină.

Bibliografie: D. V. Rosetti, în RIR, nr. 3, 1933, p. 225—226; idem, *Săpăturile arheologice de la Snagov I, II Tombes à incinération de l'âge du fer et de l'époque romaine dans la region de Bucarest, III Miscellanea.* Bucureşti, 1935. p. 13—14; St. Nicolaescu, în *Bucureşti*, I, 1935, p. 109; P. P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrîn*, Bucureşti, 1944, p. 160.

55. *SPERIEŢI, com. Gura Şuţii, jud. Dîmboviţa.* Tezaur descoperit în anul 1937 în punctul „la pămînturi" de către Lina Dobre. 67 monede au intrat în colecţia Institutului de arheologie Bucureşti. În urma cercetărilor întreprinse de B. Mitrea în anul 1952 au mai fost recuperate încă 4 monede de la notarul Aristotel Ionescu din localitate. Acest tezaur se păstrează în prezent în colecţia MIRSR. Cele 67 piese sînt monede de la Mircea cel Mare (domnitorul cu lance dreaptă), iar cele 4 sînt de la acelaşi emitent dar domnitorul este reprezentat cu spadă.

    Bibliografie: B. Mitrea, în Dacia, NS, 1980, XXIV, p. 378, nr. 179. B. Mitrea. V. Unlauf, Comunicare susţinută la Societatea Numismatică Română în anul 1985 (Vezi şi tezaurul de la Gura Şuţii, din anexa noastră).

56. *STREHAIA, jud. Mehedinţi.* În anul 1986 în colecţia Muzeului de Istorie al R.S. România a intrat un lot de 45 monede, parte dintr-un tezaur mai mare, cuprinzînd monede emise de Mircea cel Mare în ultima parte a domniei, precum şi emisiuni de la Mircea şi Petrusian. Tezaurul este în curs de publicare.

57. *SUCEAVA. jud. Suceava.* Pe platoul din faţa Cetăţii de scaun s-au descoperit în timpul săpăturilor arheologice din anul 1965, în ruinele unei case, două monede emise de Mircea cel Mare, dintre care una cu legenda „Petrusian".
    Bibliografie: I. Martinovici, în MCA, V, 1959, p. 597, fig. 3;. O. Iliescu, *Moneda în Romania.* p. 24.

58. *TÎRGOVIŞTE, jud. Dîmboviţa (I).* În toamna anului 1961, cu prilejul unor lucrări de construcţii executate într-o locuinţă de pe str. Matei Basarab 17, nu departe de Curtea domnească, Paraschiv Gheorghe a găsit un tezaur alcătuit din 6 283 monede emise în Ţara Românească, din care o parte se păstrează la Muzeul judeţean Dîmboviţa, iar alta la MIRSR şi 9 monede fac parte din colecţia Vîlu din Tîrgovişte. Tezaurul cuprinde 5 monede Vladislav I, 28 Radu I, 6 090 Mircea cel Mare, din care numai 5 de tip comun. restul fiind ducaţi cu efigie cu lancea oblică şi lancea dreaptă. Numărul monedelor străine este mai mic: 1 gros sîrbesc, emis de Lazar, 2 dinari ungureşti emişi de Ludovic I şi Sigismund I, 1 ducat de argint veneţian emis de Andrea Dandolo şi 3 monede bulgăreşti emise de Ioan Sracimir.

    Bibliografie: O. Iliescu. în Studii, 18, nr. 5, p. 1154; idem, în RRH. IV, nr. 5, 1965, p. 1 062; idem, în RM, II, nr. 3, 1965, p. 272; T. Rădulescu, *op. cit.*, p. 93.
    Informaţia privind anul descoperirii, de la V. Drob, Muzeul judeţean Dîmboviţa.

    TÎRGOVIŞTE, jud. Dîmboviţa (II). În incinta nr. 1 a Curţii domneşti s-au găsit monede bulgăreşti emise de Ioan Sracimir şi emisiuni ale Ţării Româneşti de la Radu I şi Mircea cel Mare.
    Bibliografie: N. Constantinescu, în BMI, XI, 1971. nr. 3, p. 21.

    TÎRGOVIŞTE, jud. Dîmboviţa (III). În zona fostei străzi Rapsodiei. cu prilejul săpăturilor arheologice s-au găsit monede de la Mircea cel Mare şi Mihail I.
    Bibliografie: P. Diaconescu, C. Ionescu, în MCA, 1979, p. 364—365; B. Mitrea. în Dacia, N.S.. XXV, 1981, p. 390, nr. 236; Gh. Cantacuzino, P. Diaconescu, C. Mihăiescu, în MCA, 1981, Braşov, 1983, p. 508.

    TÎRGOVIŞTE, jud. Dîmboviţa (IV). Cu prilejul săpăturilor arheologice din cartierul Suseni din anul 1980. s-au găsit următoarele monede: 1 ducat de la Dan I şi 6 de tip comun de la Mircea cel Mare.

    Bibliografie: L. şi T. Muscă. *Cercetări arheologice în cartierul Suseni-Tîrgovişte*, comunicare susţinută la sesiunea anuală de rapoarte, Braşov, 1981.

59. *TÎRGŞOR, jud. Prahova.* Tezaur descoperit înainte de anul 1970. din care s-au recuperat cca 45 de monede ce se păstrează la Muzeul judeţean Prahova.

    Bibliografie: V. Teodorescu, I. Jercan, I. Stănescu, D. Lichiardopol, M. Ignat, E. Stănescu, în RMM, 4, 1977. p. 5;
    Informaţie: Victor Teodorescu, privind numărul de bucăţi.

60. *TURNU-MĂGURELE — împrejurimi.* Muzeul judeţean Teleorman a achiziţionat o monedă Mircea cel Mare care provine din împrejurimile oraşului.
    Bibliografie: I. Spiru, în BSNR, LXX—LXXIV, 1976—1980, nr. 124—128, p. 651—652.

61. *VĂCĂRENI, com. Luncaviţa, jud. Tulcea.* Tezaur cuprinzînd 241 de monede. din care 186 sînt ducaţi de tip comun emişi de Mircea cel Mare, 39 emisiuni ale lui Vlad I.

La acestea se adaugă 11 monede bulgărești emise de Ioan Sracimir, 4 aspri turcești de la Baiazid I, un dirhem tătăresc emis de Ghirai Todileh, căpetenie a Hoardei de Aur.
Bibliografie: B. Mitrea, în Magazin istoric, XII, nr. 4, (133), 1978, p. 59; E. Oberländer-Târnoveanu, în Peuce, 8, 1977—1978, 1980, p. 512. nr. 198—200; G. Custurea, în Peuce, 8, 1977—1978, 1980, p. 498, nota 1; idem, în BSNR, LXXV—LXXVI, 1981—1982, nr. 129—130, p. 366.

62. *VĂDASTRA, jud. Olt.* În anul 1954, cu prilejul săpăturilor arheologice s-a descoperit un ducat de tip comun (cu siglele M—M) emis de Mircea cel Mare.
Bibliografie: C. Mateescu, în SCIV, VI, nr. 3—4, 1955, p. 451; idem, în SCN, III, 1960, p. 279—286; Costin C. Kirițescu. *op. cit.*, p. 362; Gh. Popilian, *op. cit.*, p. 13; M. Comșa, în Dacia. NS, XXI, 1977, p. 308; A. Berciu Drăghicescu și D. Ciubotea, în *op. cit.*, p. 33; C. Știrbu, în BSNR, LXXV—LXXVI, 1981—1982. nr. 129—130, p. 316.

63. *VLAD ȚEPEȘ. jud. Ialomița.* Tezaur cuprinzînd peste 2 500 monede de tip comun, emise în Țara Românească în perioada 1364—1396 de Vladislav I, Radu I, Dan I, și Mircea cel Mare și bulgărești — peste 3 000 — emise de Sracimir, din care o parte falsificate.
Bibliografie: Dr. G. Severeanu. în *București*, 3, nr. 1—2, 1937, p. 68. nr. 4; O. Iliescu, în SCIM, I, 1950, p. 130. nr. 9; Costin C. Kirițescu, *op. cit.*, p. 362.

64. *ROMÂNIA — LOCALITATE NECUNOSCUTĂ.* În 1926 s-a descoperit un tezaur alcătuit din 100 monede de tip comun emise de Mircea cel Mare și monede bulgărești de la Ivan Sracimir.
Bibliografie: Const. Moisil, în CNA, VII, nr. 69—70, 1927, p. 32.

★

R. P. Bulgaria

65. *BALCIC.* Sînt semnalate descoperiri de la Mircea cel Mare.
Bibliografie: Const. C. Giurescu. *Din trecut*. București, 1942, p. 14; I. Barnea, Șt. Ștefănescu, *Din istoria Dobrogei*, III, p. 376;

66. *CALIACRA.* Fără a se preciza numărul sau tipul monetar, sînt menționate monede de la Mircea cel Mare.
Bibliografie: (Aceeași ca la poz. 64).

67. *CAVARNA.* Se menționează că s-au găsit monede de argint de la Mircea cel Mare.
Bibliografie: (Aceeași ca la poz. 64).

68. *EKRENE.* În anul 1913 s-a găsit. pe malul mării, un tezaur de monede de argint emise de Mircea cel Mare.
Bibliografie: V. Stroiescu. în *Dobrogea nouă*, II. 1925, p. 62;
C. Moisil, în *Arhiva Dobrogei*, 1916, p. 51; O. Iliescu, *Moneda...*, p. 24. I. Barnea, Șt. Ștefănescu. în *Istoria Dobrogei*, III, p. 405.

69. *FLORENTIN. districtul Vidin.* Tezaur descoperit în 1981. Cuprinde 875 monede. din care 510 ducați emiși de Mircea cel Mare, 334 accele de la Baiazid I (1389—1402) și o monedă de la Sracimir (1360—1390). Tezaurul se află la Muzeul Național din Sofia.
Bibliografie: J. Jurukova, în Arheologija. nr. 1—2, Sofija, 1983, p. 117.

70. *NICOPOLE.* Au fost descoperite două tezaure monetare. Primul, semnalat în 1922, cuprinde 68 monede emise de Mircea cel Mare. precum și monede otomane și bulgărești. Cel de-al doilea. descoperit mai recent, cuprinde 296 monede, din care 209 ducați de la Mircea. precum și monede otomane de la Baiazid I și bulgărești de la Sracimir și Ivan Șișman.
Informație: A. Berciu Drăghicescu, căreia îi aducem mulțumiri.

71. *PRESLAV.* Întîmplător s-au descoperit 3 monede de la Mircea cel Mare ce se păstrează în colecția muzeului local.
Informație: V. Gherasimova — Institutul de Arheologie Sofia căreia îi aducem mulțumiri.

72. *RUSE.* În împrejurimile orașului s-a descoperit în anul 1955 un tezaur cuprinzînd monede emise în sec. XIV—XV și anume: 900 groși bulgărești emiși de Sracimir (1360—1396) și de Șișman (1371—1396), 680 accele turcești emise de sultanii Orhan I, Murad I, Baiazid I, Murad II, o jumătate de gros venețian emis de Francesco Dandolo (1329—1339) și două monede emise în Țara Românească de Mircea cel Mare.
Bibliografie: T. Gherasimov, în Izvestia, 21, Sofia, 1957, p. 326—327. O. Iliescu, *Moneda*, p. 24.

73. *SILISTRA (I).* Tezaur descoperit în anul 1915, alcătuit din 100 monede emise de Radu I, Dan I şi Mircea cel Mare (Ţara Românească), de Petru Muşat (Moldova) şi de Sracimir (Ţaratul de la Vidin).

Bibliografie: G. Severeanu, în Bucureşti, 3. nr. 1—2, 1937, p. 68; O. Iliescu, Gr.Foit, în AM, V. 1967. p. 164. nr. 8: C. Ştirbu, P. Stancu, în BSNR, LXVII—LXIX, 1973—1975, nr. 121—123, p. 162, nr. 2, G. Custurea, în Peuce, VIII, 1980, p. 398, nota 1.

SILISTRA (II). Tezaur descoperit în anul 1925. Cuprindea 43 monede emise în Moldova de Petru Muşat, în Ţara Românească de Dan, Mircea cel Mare şi în Ţaratul de la Vidin de Sracimir şi Sigismund.

Bibliografie: G. Severeanu. în Bucureşti, 3, 1—2, 1937, p. 68; O. Iliescu, Gr. Foit. AM, p. 164, nr. 9; C. Ştirbu, P. Stancu, în BSNR, LXVII—LXIX, p. 162, nr. 22; G. Custurea, în Peuce VIII, 1980, p. 498;

SILISTRA — împrejurimi (III). Se semnalează un tezaur descoperit în 1926, unde s-au găsit monede de la Vladislav I. Radu I, Dan I şi Mircea cel Mare. împreună cu monede bulgăreşti de la Şişman şi Sracimir.

Bibliografie: Const. C. Giurescu, *Din trecut*, Bucureşti, 1942, p. 15; I. Barnea, Şt. Ştefănescu, *Din istoria Dobrogei* III, p. 376.

74. *ŞUMEN.* Cu prilejul săpăturilor arheologice făcute în anul 1973, s-a descoperit o monedă de la Mircea cel Mare şi una de la Vlad Dracul emise în Ţara Românească, precum şi o monedă emisă în Moldova de Alexandru cel Bun.

Bibliografie: I. Iordanov, în *Godişnik na muzeite ot Severna Bălgaria*, I, Varna, 1975, p. 150, şi 152.

Italia

75. *TREVISO.* La Muntele de pietate din localitate s-au vîndut 375 monede provenind dintr-un tezaur ce cuprindea monede veneţiene (1229—1414), padovane(1355—1405), din Aquileia (1365—1418). precum şi un ducat emis în Ţara Românească de Mircea cel Mare.

Bibliografie: D. A. Stourdza, în AARMSI, 1879, p. 51—52; conf. Carlo Kunz, *Miscellanea Numismatica*, Veneţia, 1867; O. Iliescu, *Moneda în România*, Bucureşti, 1970, p. 24.

R. S. F. Iugoslavia

76. *NEGOTIN, împrejurimi.* Tezaur descoperit în 1974. Cuprinde 52 monede între care şi emisiuni de la Mircea cel Mare. Se păstrează la Muzeul Naţional din Belgrad.

Bibliografie: D. Gaj Popovici, în Balcanoslavica, III, 1974, p. 49—57; D. M. Metcalf, Coinge in South-easter, Europe 820—1396, RNS, Londra, 1979, p. 330, I. A. Mirnik, *Coin Hoards in Jugoslavia*, BAR, International series, 95, London, 1981. p. 112, nr. 507.

77. *PRAHOVO — împrejurimi.* Tezaur descoperit în anul 1962. Cuprinde 89 de monede ale Ţării Româneşti emise de Mircea cel Mare — ducaţi şi un ban emis după 1396, cu efigie.

Bibliografie: Lj. Vucović, *Ostava novca, vlaškog vojvode Mirče Staroga* (rezumat) în *Numismatičar*. 2, 19. 1979, p. 157—172; I. Mirnik, *Jugoslavia, in A survey of numismatic research 1978—1984*, vol. I, IAPN, nr. 9, Londra 1986, p 651.

78. *VIRŞEŢ.* Sînt semnalate descoperiri de monede emise de Mircea cel Mare.

Bibliografie: Ötvös Gábor, în Numizmatikai Közlönyi, VI, Budapest, 1907, p. 142.

79. *LOCALITATE NECUNOSCUTĂ necunoscută—R. S. F. Iugoslavia.* Tezaur descoperit înainte de anul 1962, din care O. Iliescu a examinat 16 monede emise de Mircea cel Mare (un ducat — domnitorul cu lance oblică şi 15 cu lancea dreaptă).

Bibliografie: O, Iliescu, în CN, I, 1978, p. 29—31.

R. P. Ungară

80. *ALSÓBODOGLÁRPUSZTÁ — comitatul Pesta.* Tezaur cuprinzînd următoarele monede: 1 ducat de aur Ungaria emis de Sigismund I CNH II 119 A. 1 ducat de aur Veneţia emis de Tomaso Mocenigo (1414—1423), 4 monede de argint Ungaria emise de Ludovic I, 8 emise de Maria şi 2283 monede de Sigismund I. Din tezaur mai fac parte şi monede ale Ţării Româneşti emise de Dan II — 15 bucăţi (atribuite lui

N. Redwitz) și 1 ban emis de Mircea cel Mare (avînd pa avers domnitorul cu spadă). O piesă din tezaur este neprecizată.

Bibliografie: Numizmatikai Közlöny, 41, 1942, p. 65; ibidem, nr. 46—47, 1947—1948, p. 54—55.

81. *IPOLYSAG.* Tezaur descoperit la nord de Budapesta. Cuprinde 50 monede emise de Sigismund I (1387—1437), 3 monede emise de Mircea cel Mare (1 ducat și 2 bani) și 53 monede emise de Dan II (atribuite lui N. Redwitz).
Bibliografie: L. Rethy, în AE, 11, 1891, p. 193—198; E. Isăcescu, în SCN, VII, 1980, p. 100; A. M. Velter, în CN, III, 1980, p. 97.

82. *SZABADSZÁLLÁS, comitatul Pesta.* Tezaur cuprinzînd monede Ungaria, emise de Ludovic I (7 buc.), Maria (28 buc.), Sigismund I (22 116 buc.), 1 neidentificată și 1 ducat de tip comun emis de Mircea cel Mare cu sigla K- (?).
Bibliografie: F. Kiraly, Numizmatikai Közlöny, 50—51, 1951—1952, p. 27—37. Autorul menționează numai 20 627 emisiuni Sigismund.

Pentru cifra dată de noi, deținem informația de la I. Geday, șeful Cabinetului numismatic al Muzeului Național din Budapesta, căruia îi aducem mulțumiri.

Țărănimea dependentă în timpul lui Mircea cel Mare și formarea lexicului social-rural

Florin Constantiniu

Cele peste trei decenii de cîrmuire a lui Mircea cel Mare în Țara Românească au însemnat o perioadă de organizare și consolidare a tuturor structurilor și instituțiilor statului muntean, un loc important revenind, în acest context, relațiilor economice și sociale dintre cele două clase fundamentale ale societății feudale: țăranii — producătorii direcți — și stăpînii de domenii, laici și ecleziastici. Reconstituirea acestor raporturi, astfel cum ele existau la sfîrșitul secolului al XIV-lea și la începutul secolului al XV-lea este de cel mai mare interes pentru cunoașterea corectă a genezei unei instituții de bază a societății feudale — șerbia — și a termenilor care au desemnat-o. Perfect unitară în alcătuirile ei esențiale, societatea românească nu poate fi înțeleasă dacă este cercetată izolat, pe zone geografice. De aceea nici geneza șerbiei și a lexicului social pe care ea l-a generat nu pot fi urmărite decît în cadrul larg românesc, cu atît mai mult cu cît, așa cum se va vedea mai jos, realitățile sociale din Țara Făgărașului — al cărui „herțeg" (duce) a fost Mircea cel Mare — înlesnesc înțelegerea celor din Țara Românească, în timp ce comparația cu situația din Moldova oferă date fără de care stările muntene rămîn anevoie de perceput. În rîndurile de mai jos, vom încerca, așadar, pornind de la relațiile economico-sociale din vremea lui Mircea cel Mare să urmărim chipul în care s-a reflectat pe plan terminologic procesul de constituire a clasei țărănimii dependente. În chip firesc, încercarea noastră depășește limitele cronologice ale domniei marelui voievod, ca și cele spațiale ale stăpînirilor sale.

★

Înainte de a porni la investigația noastră, cîteva observații preliminare asupra izvoarelor și utilizării lor ni se par absolut necesare. Să deplîngem, mai întîi, încă o dată, puținătatea informației de care dispunem, puținătate ce îmbracă două aspecte: cantitativ și calitativ. În privința numărului documentelor care să expliciteze statutul șerbiei, oricine este cît de cît familiarizat cu actele din Țara Românească în secolele XIV—XVI, știe că cele privind pe țăranii aserviți sînt puțin numeroase; nu este vorba de documentele care să-i menționeze pe țăranii șerbi, ci de acelea care să ofere informații din care să se poată degaja condiția specifică a țăranului. În privința conținutului informației, constituirea formularului de cancelarie reprezintă un obstacol major pentru cercetările în cunoașterea realităților. Odată intrat

în uzul diecilor, acest formular a fost utilizat printr-un fel de automatism, care reduce la cîteva moduri de redactare varietatea situaţiilor consemnate în scris.

Ajunşi în acest punct al observaţiilor noastre preliminare, am dori să relevăm două aspecte neglijate pînă acum de cercetătorii istoriei sociale româneşti. Pentru a ne face mai bine înţeleşi, vom apela la un exemplu clasic: se ştie că unul din principalele izvoare pentru cunoaşterea structurilor economico-sociale ale Angliei, din a doua jumătate a secolului al XI-lea, este celebra ,,Domesday Book" (Cartea judecăţii de apoi), minuţioasă înregistrare, cu scopuri fiscale, a situaţiei Angliei anglo-saxone, cucerită de normanzii lui Wilhelm, după biruinţa de la Hastings (1066). Această preţioasă descriere prezintă însă numeroase obscurităţi, care deconcertează pe istorici deoarece — aşa cum remarca Marc Bloch — realităţile anglo-saxone au fost văzute cu ochi normanzi şi redate apoi în limba latină [1], stările constatate suferind astfel — am spune — o dublă refracţie. O constatare similară — nu identică — se poate face şi în privinţa documentelor româneşti: realităţile locale în plină transformare au fost înfăţişate într-o limbă străină, restrînsă însă la uzul cancelariei şi al bisericii: limba slavonă. Aceste realităţi au cunoscut, pe măsura desfăşurării procesului de constituire a clasei ţărănimii aservite, un şir de transformări, cărora lexicul redus al unei limbi de cancelarie (nevorbită în ţară) nu le-a putut da reflectarea adecvată. În acelaşi timp, trebuie avută în vedere şi o altă observaţie făcută pe marginea utilizării documentelor medievale: societatea medievală a fost o societate a particularismelor locale, ceea ce a generat — în privinţa dependenţei ţăranilor — o varietate de forme a legăturii dintre ţăranii fără pămînt şi stăpînul domeniului. Această diversitate de situaţii a fost „agravată", dacă putem spune astfel, de „fantezia" terminologică a diecilor confruntaţi cu situaţii al căror sens şi conţinut sau le scăpa sau nu intrau în tiparele înguste ale limbajului de cancelarie. Acordînd un credit exagerat rigorii cu care grămăticii medievali au prezentat stările descrise în documente, istoricii au păşit adesea pe căi cu totul greşite [2]. Observaţia este valabilă şi în privinţa documentelor Ţării Româneşti din perioada cercetată aici. S-a acordat, credem, prea multă încredere capacităţii redactorilor actelor de cancelarie de a sesiza corect şi de a reda apoi în scris raporturile sociale şi economice înfăţişate lor. Să nu uităm că aceste raporturi erau atunci în plină transformare, şi că limbajul medieval — ca şi societatea pe care o slujeşte — este tradiţionalist, adică păstrează încă mult timp o noţiune, deşi realitatea pe care o acoperă s-a modificat pe de-a întregul (într-un înveliş lexical vechi găsindu-se astfel o realitate nouă).

Credem, aşadar, că numai printr-un efort de descifrare, de aprehendare a realităţii prin şi dincolo de formularul de cancelarie se poate reconstitui procesul de formare a clasei ţărănimii aservite. Terminologia folosită în documentele noastre pentru a desemna pe ţăranii dependenţi nu trebuie considerată ca reflectînd cu riguroasă fidelitate realitatea socială, dinamismul proceselor în curs şi sărăcia lexicului unei limbi moarte sînt, după părerea noastră, principalii factori de luat în consideraţie.

Cel dintîi document din Ţara Românească care stabileşte un raport de dependenţă feudală este donaţia satului Bădeşti făcută în 1351—1352

[1] M. Bloch, *Seigneurie française et manoir anglais*, Paris, 1960, p. 58.

[2] R. Boutruche,, *Seigneurie et Féodalité*, vol. I, Paris, 1959, p. 128—129; Rodney Hilton, în vol. colectiv, M. Dobb, Paul-M. Sweezy (ed.), *Du féodalisme au capitalisme*, vol. I, Paris, 1977, p. 20.

de Nicolae Alexandru, domnul Ţării Româneşti, bisericii din Cîmpulung[3]. Textul actului domnesc nu s-a păstrat, donaţia fiind cunoscută dintr-un transumpt aflat într-un hrisov din 1618. Singurul element ce se poate desprinde din acest transumpt este că satul fusese dat pentru a fi „spre hrană" amintitei biserici. Este puţin probabil ca actul din 1351—1352 să fi cuprins şi alte informaţii de vreme ce documente similare din deceniile următoare sînt la fel de laconice. O excepţie o constituie documentul emis în jurul anului 1400, prin care Mircea cel Mare dăruieşte m-rii Cozia satele Micleuşevăţ, Curilo şi Grădanovăţ, şi în al cărui text se găseşte precizarea: „să fie în supunere (въ послѹшании) faţă de stareţul Sofronie şi de toţi fraţii şi să lucreze (да работаѫт) în mănăstirea domniei mele" [4].

În fond, care este sensul acestor danii de sate? Mănăstirile aveau o obşte monahicească redusă, probabil de 10—12 călugări [5], astfel că necesităţile lor de hrană nu reclamau nici mari cantităţi de produse şi cu atît mai puţin prestaţii de munci pe o ipotetică rezervă seniorială. Obligaţiile acestor sate vor fi constat dintr-un număr de găleţi de grîu, orz şi alte cereale (menţionate des în documente) [6]. Am fi fost, desigur, tentaţi să credem că aceste prestaţii erau efectuate la gospodăria mănăstirilor, dar cele trei sate — Micleuşevăţ, Curilo şi Grădanovăţ — despre care ştim sigur că aveau şi obligaţii în muncă, se află toate în jud. Mehedinţi deci la distanţă de m-rea Cozia căreia îi fuseseră dăruite, astfel că nu poate fi vorba de o deplasare a locuitorilor pînă la mănăstire, pentru a-şi presta îndatoririle în muncă.

În dificultate de a stabili riguros regimul de obligaţii al ţăranilor din satele intrate în dependenţa m-rilor amintite, putem în schimb afirma aproape sigur că între stăpînul — în cazul de faţă ecleziastic — şi ţăran, intervenea un raport întemeiat de „ascultare" sau „supunere" (послѹшание). Se constată că ori de cîte ori pămîntul trece în stăpînirea cuiva, fostul deţinător sau oameni aflaţi pe acest pămînt şi care îl cultivă intră într-un raport de „supunere" faţă de noul stăpîn. Exemplul cel mai concludent este cel relatat de un document din anii 1404—1406, unde este amintit „un om, anume Tîmpa, care s-a închinat (сѧ ест прѣклонила) stareţului Sofronie, să fie poslușnic mănăstirii (Cozia — n.n.) care şi acesta a dăruit o gîrlă, Săpatul" [7]. Practica era curentă în evul mediu timpuriu occidental: pentru a dobîndi protecţia unui personaj puternic, micul proprietar îi dona lotul, primindu-l înapoi, dar devenind dependent de patronul său, care îi acorda ocrotire. Şi în cazul amintit al lui Tîmpa, el păstrează — şi după ce a dat m-rii Cozia gîrla Săpatul — dreptul de a lua vama acelei gîrle. Ceea ce se cuvine reţinut este comunitatea de situaţie între ţăranii din satele Micleuşevăţ, Curilo şi Grădanovăţ şi acel Tîmpa: dacă cei dintîi sînt obligaţi la „supunere" (послѹшание), cel din urmă a devenit şi el un „poslușnic" (послѹщник) al m-rii. În ambele cazuri raportul de dependenţă ia forma „supunerii" sau „ascultării"; că ea este elementul definitoriu al stării de dependenţă o dovedeşte porunca lui Alexandru Aldea adresată în martie 1431—1437 sătenilor din

[3] D.R.H., B, I, p. 11.

[4] Ibidem, p. 47—49. În orig. slav въ послѹшании s-ar traduce riguros exact prin „în ascultare".

[5] Tit Simedrea, *Mănăstirea Vodiţa. Glosă pe marginea unui document inedit*, în „Biserica ortodoxă română", LXV (1947), nr. 1—2, p. 64 (conchide că la Vodiţa erau 12 călugări).

[6] Dinu C. Giurescu, *Ţara Românească în secolele XIV—XV*, Bucureşti, 1973, p. 49—50.

[7] *Ibidem*, p. 63—64. Cf. şi observaţiile lui P. P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrîn*, Bucureşti, 1944, p. 72—75.

satul Borusul, aflaţi în stăpînirea marelui boier Voicu: „astfel vă porunceşte domnia mèa ca să fiţi (ascultători)... cinstitului, celui ce mi-a slujit mult, din casa (domniei mele), jupanului Voicu, pentru că-i sînteţi veche şi dreaptă ocină... să-l ascultaţi şi să-l cinstiţi" [8]. În originalul slav verbul utilizat este tot послꙋшати, ceea ce dovedeşte în chip limpede care este esenţa raportului de dependenţă.

Documentele citate mai sus — ca de altminteri toate documentele din secolul XIV — prima jumătate a secolului al XV-lea — pun în lumină o stare de dependenţă în curs de evoluţie, care îşi caută încă formele. Laconismul documentelor, lipsa oricăror indicaţii asupra regimului de obligaţii — cu excepţia celor trei sate donate de Mircea cel Mare m-rii Cozia în jurul anului 1400, despre care ştim sigur că aveau îndatoriri în muncă — reflectă lipsa de „contur" economico-social al acestei „supuneri" sau „ascultări". Ceea ce se poate spune cu certitudine este că „posluşania", aşa cum apare ea în documentele citate, este expresia acelei constrîngeri extraeconomice, fără de care nu este de conceput orînduirea feudală. Aşa cum s-a arătat, gospodăria ţărănească, în ciuda situaţiei materiale cu totul precare a producătorului direct, a beneficiat în societatea feudală de autonomie economică (ţăranul dispune de pămînt, unelte, vite), astfel că în absenţa constrîngerii extraeconomice, el n-ar fi putut să fie silit să presteze renta feudală în diversele ei forme. Renta feudală şi constrîngerea extraeconomică sînt asociate în chip obiectiv şi existenţa uneia o reclamă cu necesitate pe a celeilalte. Sîntem, deci, în drept să afirmăm că atît timp cît documentele dezvăluie existenţa constrîngerii extraeconomice sub forma „posluşaniei", ele indică şi existenţa rentei feudale, sub forme care nu pot fi precizate în absenţa informaţiilor.

Actele de la sfîrşitul secolului al XIV-ea şi din cel următor dezvăluie o mobilitate sau instabilitate care se conciliază greu cu existenţa acelui raport personal (stăpîn—rumân) caracteristic stării clasice de servitute. Se citează pentru a dovedi existenţa unui astfel de raport porunca dată de Mircea cel Mare satelor m-rii Tismana, la moartea lui Nicodim, în care le asigură că „nici unui cneaz sau boier al domniei mele să nu fiţi de ocină şi de ohabă şi apoi azi sau mîine să vă iau, să vă dau altuia" [9]. S-ar putea, desigur, obiecta, că nu formula „azi sau mîine să vă iau, să vă dau altuia" este definitorie — în fond domnul îi asigură pe ţărani că nu va proceda astfel —, ci tocmai stabilitatea pe care o făgăduieşte Mircea cel Mare în privinţa stăpînirii moşiei de către mănăstire. Un alt document din anii 1404—1408, de la acelaşi domn, dezminte imaginea unui raport de servitute corporală a ţăranilor: în cuprinsul lui, Mircea cel Mare da libertate deplină de aşezare în satul Cărăreni al m-rii Cozia: „oricine ar dori să meargă în satul mănăstirii, din satele boiereşti mari şi mici, să fie slobod de orice dăjdii, să nu cuteze nimeni să-i atingă nici un fir de păr, ci să fie slobod de orice dăjdii mari şi mici" [10]. Precizarea că porunca priveşte pe cei din satele boiereşti este deosebit de importantă. În orînduirea feudală, şerbul este omul stăpînului său, în înţelesul că acesta din urmă exercită asupra lui o autoritate de caracter personal, care sfîrşeşte prin a deveni o legătură de dependenţă personală. Documentul amintit dovedeşte că la începutul secolului al XV-lea nu exista încă o astfel de autoritate şi cu atît mai puţin o astfel de dependenţă, de vreme ce un ţăran aflat în

[8] D.R.H., B, I, p. 131—132.

[9] Ibidem, p. 72. Cf. V. Costăchel, P. P. Panaitescu, A. Cazacu, *Viaţa feudală în Ţara Românească şi Moldova (sec. XIV—XVII)*, Bucureşti, 1957, p. 113.

[10] *Ibidem*, p. 66.

atul unui boier îl putea părăsi pentru a se aşeza în satul Cărăreni al m-rii Cozia.

Termenul de „vecin“ este folosit tîrziu, în a doua jumătate a secolului al XV-lea [11]; pînă atunci ţăranii dependenţi sînt cuprinşi în substantivul colectiv „sat“ (село) [12]. Explicaţia este de căutat în realitatea însăşi a structurilor feudale, aflată în proces de formare. Satul era o comunitate căreia i se suprapunea — prin dania domnească sau prin actul de putere privat — autoritatea stăpînului de pămînt. Cele dintîi acte de cancelarie păstrate în Ţara Românească sînt danii de sate făcute de domni mănăstirilor. Cînd este vorba de donaţie sau luarea în stăpînire a unui sat de către un boier sau o mănăstire, trebuie întotdeauna avut în vedere că „ceea ce ia în stăpînire un boier feudal nu sînt terenuri goale de oameni, şi nici oameni lipsiţi de pămînt, ci sate devălmaşe, adică formaţiuni de sine stătătoare, organizate potrivit sistemului social cuprinzînd în sinteză un teritoriu, o populaţie, o anume tehnică şi procese de producţie, pe care le regăsim aidoma atît în satele libere cît şi în cele aservite“ [13]. Este adevărat că, mai tîrziu, documentele înregistrează şi cazuri de cumpărări de „moşii sterpe, fără rumâni“ sau numai rumâni fără pămînt; reţinem deocamdată însă că la luarea în stăpînire a unui sat, ansamblul teritorial-demo-economic pe care îl constituie obştea rămîne neschimbat. El formează un tot unitar în care individul, pur şi simplu se „topeşte“. Aşa se explică de ce în primele documente, termenul sub care apar ţăranii dependenţi este de село (sat). Individul —repetăm — se estompează în faţa obştii şi — ca atare — el nu exista din punct de vedere terminologic.

În ce împrejurări are loc trecerea de la „sat“ la „vecini“? Să amintim mai întîi poate cea mai ispititoare dintre ipoteze: cea formulată de Valeria Costăchel; ea deduce pe „vecin“ din lat. *vicinus*, termen „răspîndit în ţările de tradiţie romană, el referindu-se la acea categorie de ţărani care formau comunitatea sătească“ [14]. În concepţia ei, „vecin“ a desemnat mai întîi pe orice membru al obştii libere, pentru ca apoi, pe măsură ce procesul de aservire a ţărănimii a luat amploare, el să devină sinonim cu ţăranul dependent. Ceea ce se opune însă acestei explicaţii este absenţa oricărui document românesc în care „vecin“ să apară cu înţelesul de ţăran liber, membru al obştii săteşti. În a doua jumătate a secolului al XV-lea, de cînd — aşa cum am arătat — datează cele mai vechi menţiuni despre vecini, continuau să existe însemnate zone cu ţărănime liberă. Denumiţi „vecini“, potrivit ipotezei Valeriei Costăchel, aceşti ţărani nu apar niciodată în acte sub acest termen; pe de altă parte este greu de admis că termenul de „vecin“ era utilizat în ambele înţelesuri — şi de ţăran liber şi de ţăran aservit —; confuzia născută de aici ar fi obligat, desigur, la o definire precisă a termenilor.

[11] Cel mai vechi document original care foloseşte termenul de „vecini“ datează din 23 martie 1482(D.R.H., B, I, p. 288—292); există însă şi un document din 25 august 1469, păstrat în traducere tîrzie în limba română, în care se întîlneşte termenul de „rumâni“ (ibidem, p. 229). P. P. Panaitescu are dreptate cînd scrie: „Nu ne îndoim că în textul slav pierdut, în locul termenului de „rumâni“ a fost termenul de „vecini“ *(Dreptul de strămutare al ţăranilor în ţările române (pînă la mijlocul secolului al XVII-lea)*, în „Studii şi mat. de ist. medie“, I (1956), p. 77).

[12] Cf. observaţiile lui Şt. Ştefănescu, *Despre terminologia ţărănimii dependente din Ţara Românească în sec. XIV—XVI*, în „Studii“, XV (1962), 5, p. 1 156—1 157.

[13] H. H. Stahl, *Teorii şi ipoteze privind sociologia orînduirii tributale*, Bucureşti, 1980, p. 186.

[14] Valeria Costăchel, *Despre problema obştiilor agrare în Ţara Românească şi Moldova în secolele XIV—XV*, în „Studii şi cercetări de istorie medie“, II (1951), 1, p. 101. Autoarea semnalează folosirea termenului în Italia, Spania şi Franţa.

O altă ipoteză în privința originii termenului de vecin a fost formulată de Al. Boldur. Bun cunoscător al izvoarelor rusești, el a atras atenția asupra faptului că în actele din Galiția, redactate în limba latină, apare cuvîntul „vicin" (de la latinescul „vicus" — sat), simultan utilizîndu-se și acela de „sused" cu același înțeles [15].

„Pentru ca să ne explicăm — scrie Al. Boldur — pătrunderea acestor termeni în viața românească, trebuie să admitem că ambii acești termeni erau cunoscuți în Moldova și Muntenia încă pe timpul întemeierii Principatelor, sau chiar înainte de aceasta, datorită relațiilor cu sud-vestul rusesc. Dar primul din termenii de mai sus „vicin" a fost repede domesticit. Observîndu-se în vecinătatea hotarelor noastre (în Galiția și Podolia), întrebuințarea paralelă a ambilor termeni, s-a ajuns printr-o singură schimbare a unei litere în rădăcina cuvîntului „vicin" la un înțeles, pe care în limba latină el nu l-a avut, acela de a însemna pe „sused", adică pe „vecin" în sens românesc. De aceea, documentele vechi ale Țării Românești nu mai aveau nevoie de „susedi", iar documentele Moldovei se mulțumeau cu împrumutarea din Rusia sud-vestică a altor termeni, ca „liude", „zemleni" ,[16].

Așa cum corect s-a remarcat „ipoteza nu explică de ce termenul *vecin*, sub forma sa latină s-a aplicat numai în diplomatica Țării Românești, nu și a Moldovei, care era mai aproape și întreținea relații mai strînse decît Țara Românească cu sud-vestul rusesc (Galiția și Podolia)" [17].

În sfîrșit, Marcel Emerit a derivat pe „vecin" de la instituția slavă a vecei: „credem că *vecin* este un cuvînt slav — scrie istoricul francez — cu toate că nu este întrebuințat în țările slave. El trebuie să derive pur și simplu din вече, care însemna în Rusia, adunare populară. „Vecea" desemna la origine, ansamblul oamenilor liberi, care nu sînt boieri. Este firesc să fie numiți *vecini* (fiind un sufix care indică în slavă unitatea), fiecare cetățean făcînd parte din *vece*. Cuvîntul nu există în limba rusă, dar construcția este logică și nu există motiv ca el să nu se fi născut în Moldova" [18].

Publicînd articolul, N. Iorga însuși indica într-o notă de subsol că derivarea lui „vecin" din „vece" i se pare „extrem de dificil de admis" [19]. Într-adevăr, atît timp cît cuvîntul nu există — nu numai în limba rusă, dar în nici una din limbile slave — este greu, dacă nu imposibil, de crezut că în teritoriul românesc, el s-ar fi putut forma și cunoaște o atît de îndelungată existență; pe de altă parte — așa cum a remarcat Al. Boldur — „țările române aveau mai mult contact cu sud-vestul Rusiei decît cu principatele Kiev, Novgorod sau mai tîrziu Moscova, cu vece-ul lor bine cunoscut, iar în Galiția, la valahi, pentru adunarea populară era în uz cuvîntul „gromada" (și nu „vece") [20]. În sfîrșit, M. Emerit săvîrșește și două erori surprinzătoare la un atît de bun cunoscător al vechilor documente românești. Combătînd originea latină a cuvîntului „vecin", el scrie: „De altminteri „vecin" apare în documentele slavone și numai în Moldova. Straniu, acest termen latin care ar evita să apară în documentele redactate în română" [21]. Oricine este

[15] Al. Boldur, *Originea și sensul cuvîntului „vecin"*, în *În amintirea lui Constantin Giurescu . . .*, București, 1944, p. 169—170.

[16] *Ibidem*, p. 174; cf. de asemenea B. D. Grekov, *Țăranii în Rusia*, București, 1952, p. 260 și urm.

[17] Șt. Ștefănescu, *op. cit.*, p. 1 164.

[18] M. Emerit, *L'origine du mot „vecin" (= paysan à liberté limité)*, în „Revue historique de sud-est européen", VII (1930), 10—12, p. 205—206.

[19] *Ibidem*, p. 206, nota 1.

[20] Al. Boldur, *op. cit.*, p. 168.

[21] M. Emerit, *op. cit.*, p. 205.

familiarizat cu documentele noastre medievale ştie să „vecin“ se întîlneşte şi în Moldova şi în Ţara Românească şi că el apare frecvent şi în documentele redactate în limba română în secolul al XVII-lea în cele două ţări româneşti.

În ce ne priveşte, credem că originea termenului de „vecin“, cu sensul de ţăran dependent, trebuie cercetată în strînsă legătură cu evoluţia contextului socio-istoric. E ceea ce încercăm în rîndurile de mai jos.

În limba română veche, cuvîntul „vecin“ a avut un dublu înţeles: pe de o parte el a indicat pe cineva aflat în imediată apropiere, pe de alta a definit condiţia de aservit a ţăranului [22]. Astfel, domnul Ţării Româneşti, Vlad Călugărul, adresîndu-se în 1494—1495 braşovenilor utilizează cuvîntul în primul înţeles: „dragilor noştri vecini (нашим драгем вечином) şi părinţi şi buni prieteni, judeţului din Braşov şi tuturor pîrgarilor“ [23]; la 23 martie 1482, Basarab cel Tînăr, domnul Ţării Româneşti, întărind m-rii Snagov nişte sate, precizează că „la ele să se ia birul de la vecinii mănăstirii de către birarii care vor fi“ să-l ducă la mănăstire pentru lucru la vii [24]. Cele două exemple dovedesc limpede că amintitul cuvînt era folosit cu ambele înţelesuri. Totuşi între ele nu există nici cea mai mică apropiere. Cum se explică acest fenomen?

„Vecin“ derivă din lat. *vicinus*, care la rîndu-i vine din *vicus* = sat. Aşa cum am mai arătat, unii cercetători consideră că „vecin“ era la origine ţăranul liber, membru al obştii săteşti şi că, la sfîrşitul secolului al XV-lea, cînd se constată „desăvîrşirea aservirii unor comunităţi săteşti“ [25], sensul cuvîntului s-a schimbat astfel că „La începutul secolului al XVI-lea termenul de vecini se aplica deja tuturor ţăranilor dependenţi, fie că ei se aflau în obşti aservite, fie ca elemente desprinse din obşte“ [26]. Totuşi, marele proces de aservire a ţărănimii se desfăşoară de la mijlocul secolului al XVI-lea, proporţiile lui fiind încă restrînse la sfîrşitul secolului al XV-lea, cînd „vecin“ apare cu înţelesul de ţăran aservit; în al doilea rînd, în aceeaşi perioadă — adică la sfîrşitul secolului al XV-lea — continuau să existe numeroase obştii libere, ai căror membri, potrivit acestei ipoteze, trebuiau să se numească „vecini“. Ei nu apar în nici un document, iar utilizarea simultană a cuvîntului cu dublul înţeles (de fapt triplu, întrucît, cum am văzut, el desemna şi pe cel aflat în apropierea nemijlocită) de ţăran liber şi ţăran aservit ar fi creat confuzie.

Este neîndoielnic că şi în limba română, la fel ca în toate limbile romanice, lat. *vicinus* a dat cuvîntul „vecin“. A avut el vreodată şi înţelesul de ţăran liber, membru al unei obşti săteşti, este greu de spus, întrucît nu avem nici o mărturie în acest sens, ceea ce nu înseamnă că într-o perioadă îndepărtată, la fel ca în alte ţări de limbă latină, el să nu-i fi desemnat pe membrii obştilor săteşti (vicinale) [27]. Oricum, ceea ce nouă ni se pare deasupra îndoielii este că din această convieţuire în cadrul vicus-ului (satului) a rezultat înţelesul *actual* al cuvîntului vecin, cel care şade alături, în imediată apropiere.

Întrucît, cum am văzut, nu se poate accepta ipoteza că sensul iniţial de membru al obştii s-a modificat la sfîrşitul secolului al XV-lea (cînd, repe-

[22] Gh. Mihăilă, *Dicţionar al limbii române vechi (sfîrşitul sec. al X-lea—începutul sec. al XVI-lea)*, Bucureşti, 1974, p. 173.
[23] *Ibidem.*
[24] D.R.H., B, I, p. 291; cf. Gh. Mihăilă, *op. cit.*, p. 173.
[25] Şt. Ştefănescu, *op. cit.*, p. 1 164.
[26] *Ibidem.*
[27] V. Costăchel, *op. cit.*, p. 101—102; vezi şi M. Emerit, *op. cit.*, p. 204—205,

tăm, el se întîlneşte cu ambele sensuri de om de alături şi de ţăran aservit, dar nu cu acel de ţăran liber), înseamnă că trebuie căutată altă explicaţie.

Ipoteza oferită de noi, porneşte de la observaţia că grămăticii evului mediu erau confruntaţi cu realităţi în schimbare, pentru care limbile de cancelarie nu puteau oferi terminologia adecvată. La început, cînd satele erau donate de domni mănăstirilor, ei au utilizat — aşa cum am arătat — termenul de село (sat), indicînd trecerea lor în dependenţa stăpînului feudal. Pe măsura răspîndirii acestei practici şi a creării unei categorii de ţărani aserviţi, a apărut nevoia de a exprima noua realitate socială. Necesitatea va fi fost cu atît mai acută, cu cît — ca urmare a diferenţierilor din cadrul obştilor săteşti — unii din membrii lor fuseseră aduşi în situaţia de a-şi vinde părţile lor şi de a intra în dependenţă. A-i deosebi de ceilalţi locuitori era imperios necesar. Confruntată cu această realitate, cancelaria Ţării Româneşti a trebuit să găsească un nou termen. În vecinătatea Ţării Româneşti, Imperiul bizantin şi lumea balcanică (influenţate de el atît de puternic, încît s-a putut vorbi de o „comunitate bizantină" de popoare [28]) ofereau o izbitoare analogie prin existenţa clasei de ţărani dependenţi, numiţi pareci.

Înainte de a dezvolta ipoteza noastră, să amintim că C. Giurescu discutînd împrejurările în care „vecin" a ajuns să desemneze pe ţăranul dependent scria: „Forma noului termen arată că avem de-a face nu cu un împrumut latin, ci cu cuvîntul românesc *vecin* din limba vorbită. Cum s-a făcut de s-a adoptat în limba slavonă chiar cuvîntul românesc şi nu cel slav corespunzător şi de ce i s-a atribuit un înţeles pe care nu l-a avut niciodată în limba română, sînt întrebări la cari e greu de răspuns. Bănuiesc că este la mijloc o influenţă bizantină după analogia cu πάροικος" [29].

Sugestia lui C. Giurescu este deosebit de preţioasă; ea indică sursa din care s-a făcut împrumutul pentru a desemna pe ţăranii dependenţi. În Bizanţ *parecul* este ţăranul care locuieşte pe domeniul unui senior laic sau ecleziastic, căruia îi este obligat cu plata unor taxe în bani — îndatorirea cea mai importantă τέλος — dări în natură şi prestaţii în muncă. Fără a fi legat de glie „el este legat de stăpînul lui în virtutea redevenţelor pe care le datorează. Această legătură nu este mai puţin puternică. Ea implică o dependenţă financiară şi economică, dar şi o supunere personală" [30]. În secolele XIII—XV, *parecii* au constituit categoria „cea mai numeroasă, masa ţărănimii bizantine" [31]. Ceea ce este însă aspectul cel mai important, din unghiul de vedere al discuţiei purtate aici, este că parec (πάροικος) înseamnă în limba greacă „vecin" [32]. Termenul a fost utilizat atît în Bulgaria, cît şi în Serbia pentru a desemna pe ţăranul dependent [33]. Pentru redactorii documentelor de cancelarie a Ţării Româneşti, stările sociale din Bizanţul tîrziu, ca şi din Bulgaria şi Serbia ofereau o mare similitudine cu cele din patria lor; terminologia bizantină oferea — am spune — termenul tehnic acela de „parec", care a fost tradus în limba română prin „vecin". Existenţa în limba

[28] Dimitri Obolensky, *The Byzantine Commonwealth, Eastern Europe 500—1453*, Londra, 1971.

[29] C. Giurescu, *Studii de istorie socială*, Bucureşti, 1943, p. 219—220.

[30] G. Ostrogorskij, *Quelques problèmes d'histoire de la paysannerie byzantine*, Bruxelles, 1956, p. 66—67.

[31] B. T. Gorianov, *Pozdnevizantijskij feodalizm*, Moscova, 1962, p. 210.

[32] *Sovetskaia istoriceskaia enţiklopedia*, vol. 10, Moscova, 1967, col. 859.

[33] P. P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrîn*, p. 74; C. Jireček, *Geschichte der Serben*, vol. II/1, Gotha, 1918, p. 32; Gh. I. Brătianu, *Sfatul domnesc şi adunările stărilor în Principatele române*, Evry, 1977, p. 56.

română vorbită a cuvîntului vecin, venit pe filieră latină și însemnînd cel aflat în apropiere, a determinat distincția făcută în actele cancelariei slavone a Țării Românești între vecin (вечин) cu înțeles social și vecin (сѹсѣд) cu înțeles „topografic". Astfel, într-un document din 23 iulie (1512—1513), Neagoe Basarab întărind niște sate ale m-rii Cutlumuz se referă la încălcările de sate săvîrșite de „vecini" (сѹсѣди) adică de cei cu sau de moșiile alăturate [34]. La început, însă, cînd terminologia nu era pe deplin fixată — adică la sfîrșitul secolului al XV-lea — folosirea lui „vecin" în înțelesul de om din apropiere, se întîlnește — cum am văzut — în actele cancelariei muntene [35].

În chip firesc se poate pune întrebarea dacă mai există un astfel de împrumut și încă unul anterior. Răspunsul este afirmativ și el este oferit de un document de la Mircea cel Mare. În anul 1407 (documentul este datat după moartea lui Nicodim), Mircea cel Mare precizează în următorii termeni obligațiile țăranilor din satele aflate în stăpînirea m-rii Tismana: „Și fiți în supunere despre toate slujbele și dăjdiile și de posadă și de găleți ohabnice și de coșnițe ohabnice" [36]. Ultima din aceste îndatoriri „coșnițe ohabnice" este menționată numai în acest document. Dacă în Țara Românească aceste „coșnițe" se întîlnesc, în documente, o singură dată, în schimb ele sînt amintite curent în cele bizantine „cea mai răspîndită formă a rentei în produse, care se întîlnește în documentele Bizanțului tîrziu, o constituie obligația de a-i aduce feudalului așa-numitele κανίσκιον (coșnițele cu daruri)" [37]. Din sursele bizantine se știe că aceste coșnițe cuprindeau o pîine întreagă, o găină, un modius (unitate de măsură) de orz și o jumătate de măsură de vin și ele erau percepute de trei ori pe an (Crăciun, duminica lăsatului de brînză și Paști) [38]. Este limpede că obligația a fost preluată cu nume cu tot, dar tradus în limba slavonă unde κανίσκιον a devenit кошници. Este semnificativ că această obligație se întîlnește într-un document destinat m-rii Tismana, adică fundației lui Nicodim, pe care ultimele cercetări îl arată „măcar pe jumătate, dacă nu chiar pe de-a întregul grec" [39]. Este, deci, de presupus că ori pe moșiile m-rii Tismana fusese introdusă o practică curentă pe marile domenii bizantine, ori că renta în natură percepută pe moșiile amintitei m-ri fusese „botezată" cu numele bizantin, răspîndit în lumea balcanică [40], filiera prin care termenul a venit la noi fiind, probabil, cea sîrbească [41]. În ce ne privește, pornind de la caracterul singular al mențiunii, înclinăm pentru primul termen al alternativei. Oricare ar fi însă realitatea, un fapt este indiscutabil: din „Commonwealth-ul bizantin" a fost împrumutat un termen pentru a desemna o realitate românească. Sîntem, așadar, în drept să explicăm folosirea românescului „vecin" prin traducerea bizantinului „parec".

Dacă în privința termenului de „vecin", originea mediogreacă ni se pare soluția cea mai potrivită a unei lungi dezbateri, ne rămîne de explicat în ce

[34] D.R.H., B, II, p. 212.
[35] Vezi mai sus, p. 106
[36] D.R.H., B, I, p. 72.
[37] B. T. Gorianov, *op. cit.*, p. 227.
[38] *Ibidem.*
[39] E. Lăzărescu, *Nicodim de la Tismana și rolul său în cultura veche românească I (pînă în 1385)*, în „Romanoslavica", XI, 1965, p. 256.
[40] Terminologia economică și social-politică bizantină a cunoscut o largă difuziune în Bulgaria și Serbia, Dimitri Obolensky, *op. cit.*, p. 244—245, 253, subliniază similitudinile care merg pînă la identitate.
[41] Cf. Daniel Barbu, *Pictura murală din Țara Românească în secolul al XIV-lea*, București, 1986, p. 7, unde se stăruie asupra însemnătății filierei sîrbești.

împrejurări istorice s-a ajuns ca etniconul „rumân" să desemneze pe țăranul șerb și, în Țara Românească, să se substituie lui „vecin".

După cum se știe, și în această problemă părerile istoricilor sînt împărțite. Inventariate de fiecare dată cînd s-a încercat explicația acestui neobișnuit fenomen — coincidența dintre numele poporului și numele clasei aservite — opiniile nu mai au nevoie de o nouă și amănunțită prezentare aici [42]. Le vom aminti numai pe cele care sînt absolut necesare pentru a înțelege ipoteza încercată de noi.

Pentru N. Iorga rumânul e omul de rînd: „rumân e cel ce nu e altceva decît român: omul obișnuit, omul de rînd, fără ca aceasta să însemne și o inferioritate socială, o scădere a întregimii drepturilor umane, căci n-am avea precedente de o astfel de înjosire a numelui național la nici un popor" [43]. Diametral opusă: opinia lui C. Giurescu: rumânii sînt țărani aserviți: „rumânia este tocmai o stare de inferioritate socială" [44] și aceasta de la început, încă dinainte de întemeierea statului. Dintre soluțiile — le-am zice „intermediare" — amintim doar două: pentru Dinu C. Arion între țăranii lipsiți de pămînt, pot fi distinse două categorii: cei cu drept de posesori ereditari și cei în dependență personală, mutați de pe o moșie pe alta, de stăpîn. Celei dintîi îi aparțin vlahii. „Fundarea statului feudal a avut ca neînlăturată consecință, constituirea marii proprietăți, căci era condiția ei esențială [45]. În aceste condiții, asupra vlahilor s-ar fi „așternut" stăpînirea marii proprietăți; la promulgarea legăturii lui Mihai Viteazul, un însemnat număr de vlahi au devenit coloni, ceea ce a făcut ca vlahii să dea „numele lor slav colonilor", nume care în limba autohtonă a devenit „rumân" [46]. În privința perechii sale „vecin", autorul crede că el „ar fi putut persista în Muntenia — în limba românească" — precum a persistat în Moldova, unde tocmai n-a existat o instituție de însemnătatea legăturii lui Mihai Viteazul" [47]. Pentru Șt. Ștefănescu, procesul istorico-lingvistic s-a desfășurat astfel: „vlah" a avut la început un sens etnic; mai tîrziu, pe măsura diferențierii sociale, clasa conducătoare a luat numele de „boier", iar oamenii de rînd s-au numit în continuare „vlahi". Apariția scrisului în limba română, într-un moment cînd „vlah" căpătase sens de țăran dependent a făcut ca echivalentul lui „rumân" să aibă de la început sensul de țăran dependent [48].

Procedînd prin metoda eliminării, prima ipoteză care este de înlăturat este cea a lui C. Giurescu: dacă „rumân" ar fi desemnat de la început clasa țăranilor aserviți, ar fi de neînțeles ca numele țării să fi fost dat de clasa de oameni de condiția cea mai umilă. Numele de Țara Românească (în forma sa slavo-bizantină de Vlahia dinspre Ungaria, Ungrovlahia) este dovada cea mai concludentă că „rumân" nu a putut însemna, de la începutul statului feudal, țăran aservit. Ar fi un caz unic în istoria universală, cînd țara își ia numele de la clasa de oameni cu un statut social inferior sau de la poporul supus de învingător (cum a susținut P. P. Panaitescu).

[42] Vezi Șt. Ștefănescu, *Considerațiuni asupra termenilor „vlah" și „rumân" pe baza documentelor interne ale Țării Românești din veacurile XIV—XVII*, în „Studii și materiale de istorie medie", IV (1960), p. 63 și urm.

[43] N. Iorga, *Constatări istorice cu privire la viața agrară a românilor*, în *Studii și documente*, vol. XVIII, București, 1908, p. 16, p. 30—31.

[44] C. Giurescu, *op. cit.*, p. 129.

[45] Dinu C. Arion, *Vlahii, clasă socială în voievodatele românești*, București, 1940, p. 41.

[46] *Ibidem*, p. 46.

[47] *Ibidem*.

[48] Șt. Ștefănescu, *Considerațiuni* . . . , p. 73—74.

Şt. Ştefănescu are întru totul dreptate, cînd afirmă că la origine termenul de „vlahi" (власи), a avut o semnificaţie etnică, acoperind întreaga comunitate românească. Ceea ce ni se pare însă că trebuie relevat este că termenul de „vlahi" a fost vestmîntul slav dat de cancelaria domnească apelativului-etnicon folosit de români. Nici ţara, nici locuitorii ei nu s-au numit în limba vorbită „Vlahia" (respectiv Ungrovlahia) sau „vlahi", ci întotdeauna „români". Ar fi altminteri de neînţeles mărturiile călătorilor străini, care relevă mîndria românilor de a fi descedenţii coloniştilor romani şi, mai ales, faptul că ei numesc limba lor, limbă „românească" [49]: ni se pare greu de admis ca ei să-şi fi dat denumirea de vlahi, dar limba să o fi numit „românească". Este drept că, într-un pasaj celebru din *De neamul moldovenilor*, Miron Costin, pentru a dovedi originea romană a moldovenilor, invocă un argument, ce aminteşte de relatarea lui Francesco della Valle: „Măcară dară că şi la istorii şi la graiul şi streinilor în sine cu vréme, cu vacuri, cu primenéle au şi dobîndescu şi alte numere, iar acela carile ieste vechiù nume stă întemeiat şi înrădăcinat: rumân. Cum vedem că, măcară că ne răspundem (numim — n.n.), acum moldovéni, iară nu întrebăm: „ştii moldovenéşte?" ce „ştii româneşte", adecă rîmlenéşte, puţin nu zicem: „ştii romaniţe"? pre limba latinească" [50]. S-ar putea, deci, invoca faptul că moldovenii înşişi deşi îşi spuneau moldoveni, numeau limba lor „românească", astfel că şi la sud de Milcov, locuitorii îşi puteau spune „vlahi" şi numi limba lor „românească". Dispunem însă de mărturii care dovedesc că şi în perioada cînd cancelaria de limbă slavonă folosea termenul de „Ungrovlahia", în limba vorbită — deci în româneşte — ţara era numită „Ţara Românească". De îndată ce învelişul slavon a fost înlăturat prin folosirea limbii române, documentele româneşti numesc statul dintre Carpaţi şi Dunăre, Ţara Românească: în textul redactat în limba română, în ianuarie 1600, privind cererile lui Mihai Viteazul adresate lui Rudolf al II-lea, se foloseşte de cinci ori „Ţara Rumânească" [51]. În instrucţiunile din mai-iulie 1600 date solilor trimişi la regele Poloniei, Sigismund al III-lea, Mihai se intitulează „voevo(da) Ţării Rumăneşti" [52]; în sfîrşit, în memoriul din 11—26 iulie 1600, destinat lui Rudolf al II-lea, titlul lui Mihai este de „domnul Ardealului şi al Moldovei şi al Ţării Rumăneşti" [53]. Se poate conchide, aşadar, că ţară şi popor s-au numit întotdeauna românească şi, respectiv, rumâni. Cum se explică atunci trecerea de la etnicon la sensul social?

Ultimul cercetător al problemei, Şt. Ştefănescu [54] a dat — cum s-a văzut — următoarea explicaţie: ceea ce la început era un etnicon, a desemnat, pe măsura diferenţierii sociale — mai exact a formării clasei boiereşti —, masa populaţiei neprivilegiate. Dovada cea mai grăitoare în această privinţă o oferă răspunsul dat de locuitorii judeţelor Brăila, Buzău şi Rîmnicu Sărat lui Ştefan cel Mare, autorii scrisorii se prezintă ca aparţinînd „boierilor, cnezilor şi ai vlahilor" [55]. Prin ultimul termen este, desigur, de înţeles ansamblul

[49] Cf. relatarea lui Francesco della Valle, *Călători străini despre ţările române*, vol. I, Bucureşti, 1968, p. 322.

[50] Miron Costin, *Opere*, ed. P. P. Panaitescu, Bucureşti, 1958, p. 269.

[51] *Documente şi însemnări româneşti din secolul al XVI-lea*, Bucureşti, 1979, p. 130—131.

[52] *Ibidem*, p. 142.

[53] *Ibidem*, p. 145; vezi numeroase alte exemple, *Indice*, p. 290.

[54] Şt. Ştefănescu, *Consideraţii*..., p. 67—70.

[55] I. Bogdan, *Documente privitoare la relaţiile Ţării Româneşti cu Braşovul şi cu Ţara Ungurească în sec. XIV—XVI*, vol. I, Bucureşti, 1905, p. 282—284; cf. Şt. Ştefănescu, *op. cit.*, p. 67.

populației neprivilegiate. Șt. Ștefănescu consideră că intensificarea procesului de aservire a țărănimii a dus la apariția termenului de „vecin" pentru a desemna noua categorie a țăranilor dependenți. Pe măsură ce numărul acestora a sporit, cea mai mare parte a vlahilor au devenit țărani dependenți, „vlah" devenind sinonim cu țăranul șerb. Cînd limba română s-a impus în acte de cancelarie și cele particulare, slavonul „vlah" a fost tradus cu „rumân".'

Și noi credem că la origine „vlah" a fost un etnicon și a desemnat apoi ansamblul populației neprivilegiate, dar numai în actele de cancelarie, întrucît în limba vorbită locuitorii Țării Românești și-au spus dintotdeauna „rumâni". Deci la începutul vieții de stat feudale între Carpați și Dunăre, totalitatea populației se numea pe sine „rumâni", ceea ce în documentele interne redactate în slavă s-a redat prin „vlahi". Închegarea structurilor feudale a generat o împărțire — tot mai riguros observată — a populației în clase și categorii sociale. Scrisoarea de răspuns din 1468 trimisă lui Ștefan cel Mare relevă această stratificare a societății muntene: boieri, cnezi și romîni (rumâni) [56]. Folosim acest ultim termen, pentru că nu vedem nici un motiv de a lăsa *netradus* un slavonism. Dacă „Zemle Ungrovlahiscoe" din documentele în limbă slavonă a fost redat, așa cum am arătat mai sus, prin „Țara Românească", de ce am păstra în traducerea românească pe slavonescul власи drept „vlahi" și nu l-am reda prin „rumâni"?

Așadar, în a doua jumătate a secolului al XV-lea, populația Țării Românești era împărțită în boieri, cnezi și rumâni, în ultima categorie intrînd deopotrivă țăranii liberi (moșneni) și cei aserviți. Aflată în formele încă incipiente ale dezvoltării sale, dependența feudală nu separă încă în mod atît de categoric pe moșnean de vecin. Acest ultim termen a fost — cum am încercat să demonstrăm — o creație a cancelariei, care a împrumutat din terminologia de origine bizantină pe mediogrecul „parec" pe care l-a tradus în românește „vecin". Produs „livresc", am zice în limbajul nostru de astăzi, „vecin"-ul cancelariei nu a putut găsi o largă difuzare în limba vorbită, unde același cuvînt venit pe filiera latină: vicus> vicinus> vecin avea alt înțeles, acela de om aflat în imediată apropiere. Discrepanța semantică — dacă o putem numi astfel — dintre înțelesul venit prin filiera latină și cel venit prin filiera cancelariei slavone condamna pe cel din urmă la o răspîndire restrînsă.

În tot acest răstimp (sfîrșitul secolului al XV-lea — sfîrșitul secolului al XVI-lea) în limba vorbită „rumân" a cunoscut o mutație semantică de ordin social. După cum se știe, în evul mediu, socialul și confesionalul au avut primatul asupra etnicului: un individ se definea, în primul rînd, prin apartenența la o stare socială și la o confesiune și abia, în ultimul rînd, prin originea etnică. Această realitate caracteristică feudalismului trebuie avută în vedere pentru a înțelege evoluția termenului de „rumân". În 1481 este neîndoielnic că el desemna totalitatea populației neprivilegiate, care, în condițiile unei slabe dezvoltări a vieții urbane, se confunda practic cu țărănimea (liberă și aservită). Pe măsura intensificării ofensivei senioriale asupra țărănimii libere, a înăspririi stării de servitute și, drept urmare, a conturării tot mai viguroase a condiției servile, diferența în rîndurile rumânilor între moșnean și ceilalți țărani a căpătat o semnificație esențială. În colectivitatea etnică română (vlahă) s-a produs o împărțire tot mai riguroasă în stări sociale. Boier, cleric, moșnean, orășean, fiecare aparține, desigur, comunității etnice românești, dar pe măsura articulării structurilor feudale, înainte de a se defini ca român,

[56] De remarcat că N. Iorga traduce corect „De la toți boierii brăileni și de la toți cnezii și de la toți românii". N. Iorga, *Scrisori de boieri. Scrisori de domni*, ed. a III-a, Vălenii de Munte, 1932, p. 16.

el aparține unei stări sociale, care îi fixează locul în societate. Cei care nu sînt nici boieri, nici clerici, nici moșneni, nici orășeni, rămîn la vechiul nume al comunității etnice, care — acum, de fapt, abia acum, adică de la sfîrșitul secolului al XVI-lea [57] — se confundă cu starea socială a țăranilor dependenți. În acest sens și numai în acest sens se poate accepta opinia, mai sus citată, a lui N. Iorga că „rumân e cel ce nu e altceva decît român".

A existat desigur, conștiința apartenenței la comunitatea etnică românească — de aici numele țării și al poporului — dar, odată stările sociale delimitate, fiecare membru al lor s-a autodefinit prin apartenența la respectiva stare, care-i fixa și locul în ierarhia socială. Boierimea, clerul, orășenii, moșnenii se puteau fiecare raporta la o situație socială superioară prin faptul că dispuneau de o stăpînire funciară sau beneficiau de un privilegiu; rumânul de rînd nu avea însă nici pămînt, nici privilegii; era doar un rumân (așa cum în Rusia, țăranul era doar un „creștin"; se știe că în limba rusă țăran se spune „krestianin" care vine de la „krestiani" — creștin).

Așa cum a remarcat cu dreptate Al. Boldur, termenul de rumân inițial „nu conținea în sine nici un sens de înjosire" [58]. În ce ne privește, credem că nu numai în privința numelui, dar și în aceea a situării sociale rumânul *nu* era, la sfîrșitul secolului al XVI-lea, inferior parecului bizantin. Acesta „cu toate că era dependent, nu era o persoană neliberă, și niciodată bizantinii nu l-au opus unei persoane „libere" [...]. Într-un sens general, liberi sînt toți acei care nu sînt sclavi. În Bizanț, ca și în lumea antică, sclavul este singurul care să fie considerat nelibér" [59]. La sfîrșitul secolului al XVI-lea, rumânul se afla într-o situație asemănătoare: era un om dependent, dar nu un om lipsit de libertate: dreptul de a părăsi stăpînul este dovada limpede că nu exista încă acea autoritate de caracter personal, care să facă din stăpînul pămîntului și un stăpîn al omului, așa cum se constată mai tîrziu în secolele XVII—XVIII, pe măsură ce, prin abuz, șerbia (rumânia, vecinia) este confundată de stăpînii de moșii cu robia. Dezvoltîndu-și ideea despre statutul parecului de om liber, în opoziție cu statutul de neliber, al sclavului, G. Ostrogorskij arată că așa se explică faptul că „sclavul poate fi eliberat, în timp ce nu poate fi vorba de a elibera un parec" [60]. Din acest punct de vedere, s-ar părea că există o deosebire și încă una notabilă între parec și rumânul din secolul al XVI-lea (Precizarea perioadei este absolut necesară, întrucît mai tîrziu situația, așa cum am mai spus, evoluează în direcția asimilării rumânului și vecinului cu robul). Se întîlnesc în secolul al XVI-lea cazuri de răscumpărări sau de cneziri, dar actul răscumpărării privește în primul rînd pămîntul: cei care căzuseră în dependență își înstrăinaseră ocinile, redobîndindu-le redevin stăpîni de pămînt și oameni liberi (moșneni). Nu este vorba de o răscumpărare a libertății personale, cum întîlnim numeroase cazuri

[57] După cum se știe, cel mai vechi document care-i menționează pe *rumâni* este din *4 iulie 1572*, D.I.R., B, XVI, vol. IV, p. 78; o cercetare mai atentă a hîrtiei pe care este scris acest document a arătat că filigranul ei se întîlnește într-o formă identică pe hîrtia *Lexiconului slavo-român* (1649), de unde concluzia că „documentul conservă, așadar, o traducere sau o copie de dată mai recentă" *(Documente și însemnări*, p. 21). În cazul cînd este vorba de o traducere română a unui text slav este de presupus că în original nu figura cuvîntul rumân, ci „vecin". În acest caz cel mai vechi text românesc în care apare termenul „rumân", este actul din 14 aprilie 1600 prin care Zamfira, Velica și Ștefan dăruiesc o ocină în Răzvad, m-rii Golgota, D.I.R., B, XVI, vol. VI, p. 372—373; *Documente și însemnări*, p. 138.

[58] Al. Boldur, *Istoria Basarabiei*, vol. I, Chișinău, 1937, p. 224.

[59] G. Ostrogorskij, *op. cit.*, p. 72.

[60] *Ibidem.*

în secolele XVII—XVIII, ci, repetăm, de recăpătarea dreptului de stăpînire funciară, care atrage după sine şi statutul de om liber.

La fel ca în Imperiul bizantin, şi în Ţara Românească, în secolele XIV—XVI, hotarul dintre liberi şi neliberi, separă pe robii ţigani (în Moldova şi pe cei tătari) de restul populaţiei. Rumânul nu este încă apăsat de macula şerbiei, ci, un om care şi-a înstrăinat pămîntul sau a venit pe o moşie şi s-a „închinat" stăpînului ei. Deosebirea dintre liber şi neliber (rob) este relevată de atenţia pe care toate documentele vremii o arată robilor ţigani — înşiraţi cu numele lor — şi formulele concise despre rumâni; cei dintîi sînt în proprietatea deplină a stăpînului lor, ceilalţi se integrează realităţii umane a domeniului, fără însă ca statutul lor social să fie încă apăsat de o condiţie inferioară.

Raporturile sociale din Ţara Făgăraşului ni se par a oferi o dovadă în sprijinul afirmaţiilor noastre [61]. Aflaţi în strînsă legătură cu Ţara Românească, şi, mult timp, chiar sub autoritatea domnilor munteni — între care Mircea cel Mare [62] —, Ţara Făgăraşului a cunoscut şi ea cele două clase fundamentale ale societăţii de dincolo de Carpaţi: boieri şi vecini. Iniţial, cei din urmă nu apar sub numele lor. Statutul din 1508 menţionează sesii locuite şi nelocuite „ceea ce înseamnă că în cadrul moşiei boiereşti sau boieritului se găseau şi sesii locuite şi nelocuite, ca boierii aveau şi ei supuşi" [63]. Pentru populaţia rurală se foloseşte o multitudine de termeni (vezi mai jos).

Cîteva decenii mai tîrziu, în 1591, Baltazar Báthori, întărind o jumătate din boieritul din Arpaşul de Jos fiilor lui Bute Judele, menţionează obligaţia lor şi a urmaşilor de a presta cu „colonii" anumite servicii nespecificate cetăţii. Acad. D. Prodan desprinde concluzia că „pe boierit erau deci şi coloni, care trebuiau să presteze şi ei cetăţii (dare sau altele?) de care boierul răspunde, dar care prestau desigur şi boierului şi poate, erau „colonii" lui, nu numai supuşi administraţiei sale" [64]. Să reţinem deocamdată că în terminologia cancelariei latine a Ţării Făgăraşului, aceşti locuitori îndatoraţi la anumite slujbe şi aflaţi sub autoritatea unui boier — fie ca dregător, fie ca stăpîn de pămînt — sînt numiţi „coloni", adică acelaşi termen sub care apar ţăranii liberi fără pămînt în tratatul dintre Mihai Viteazul şi Sigismund Báthory din 20 mai 1595 [65].

În anul 1592 într-un document emis tot de Baltazar Báthori apare termenul de vecin (vicinum suum) cu înţeles de ţăran supus unui boier şi îndatorat la anumite prestaţii faţă de el [66]. De la această dată termenul de vecin este utilizat curent pentru a-i desemna pe ţăranii şerbi din Ţara Făgăraşului. O excepţie vrednică de amintit o constituie un document de la Mihai Viteazul, unde vecinii apar ca „obadsi", formă coruptă a cuvîntului iobagi [67].

Prezentînd toate aceste date, acad. D. Prodan scrie: „Ce-i drept rămîne încă deschisă întrebarea dacă supuşii boierilor s-au numit vecini sau şi vecini încă de cînd Ţara Făgăraşului făcea parte din Ţara Românească sau numirea

[61] Vezi D. Prodan, *Boieri şi vecini în Ţara Făgăraşului în sec. XVI—XVII*, în „Anuarul Institutului de istorie din Cluj", t. VI (1963), p. 161 şi urm.

[62] Dimitrie Onciul, *Titlul lui Mircea cel Bătrîn şi posesiunile lui*, în *Scrieri istorice*, ed. A. Sacerdoţeanu, vol. II, Bucureşti, 1968, p. 69 şi urm.

[63] D. Prodan, *op. cit.*, p. 176.

[64] *Ibidem.*

[65] Hurmuzaki, *Documente*, III/1, p. 475. Clauza privind restituirea ţăranilor fugiţi menţionează pe coloni şi i › agi (coloni et jobagiones) în care I. C. Filitti şi P. P. Panaitescu au distins corect — după opinia noastră — pe ţăranii liberi fără pămînt sau „oameni cu învoială" (coloni) şi rumâni (jobagiones).

[66] D. Prodan, *op. cit.*, p. 176—177.

[67] *Ibidem*, p. 177.

s-a introdus pe urmă?“ [68], dar tot domnia sa dă în chip de concluzie următoarele rînduri: „Supuşii boierilor probabil nici nu s-au numit vecini, sau numai vecini, în înţeles de supuşi ai boierilor stăpîni feudali, de la început, s-au numit desigur cu multe alte nume ca şi în Ţara Românească; numele nu-l putem atesta decît mai tîrziu. Indiferent însă dacă termenul a apărut sau a devenit generic pentru omul dependent mai curînd sau mai tîrziu faptul e la fel de important. A apărut încă în timpul stăpînirii Ţării Româneşti? E important în acest caz ca moştenire directă din Ţara Românească. S-a introdus sau generalizat numai mai pe urmă? E cu atît mai important, mărturiseşte un paralelism, o comunitate de dezvoltare cu Ţara Românească şi după aceea“ [69].

Să încercăm în lumina constatărilor făcute în Ţara Făgăraşului să dăm un răspuns, care să ne slujească şi la înţelegerea realităţilor dintre Carpaţi şi Dunăre. Ţara Făgăraşului s-a aflat — cu intermitenţă — în stăpînirea domnilor Ţării Româneşti pînă la sfîrşitul anilor '70 — începutul anilor '80 ai secolului al XV-lea [70]. Pînă la acea dată în nici un document emis de voievozii munteni nu apare termenul de vecin. Să reamintim că în Ţara Românească vecin apare prima dată într-un document din 23 martie 1482 (probabil că, aşa cum am amintit, dacă am fi avut originalul de la documentul din 25 august 1469, în loc de „rumânii“ din traducerea românească, am fi găsit „vecini“). Deci nici la sud de Carpaţi, termenul de vecin nu era larg răspîndit, cancelaria Ţării Româneşti aflîndu-se la începuturile utilizării lui.

Realitatea pe care ne-o dezvăluie scrisoarea munteană adresată în 1481 lui Ştefan cel Mare de boierii, cnezii şi românii (vlahii) din părţile de margine ale Ţării Româneşti corespunde cu ceea ce se desprinde din terminologia statutului făgărăşan din 1508. Analizîndu-i cuprinsul, acad. D. Prodan constată: „Boierii ne apar din texte diferenţiaţi de *rustici*, *villani*, privilegiaţi, stăpîni de „eredităţi“ (moşii) în care se cuprind sesii, avînd deci şi ei la rîndul lor supuşi în cadrele moşiilor lor. E interesantă distincţia pe care o face uneori statutul din 1508 între boieri şi *români*, aceştia corespunzînd cu rustici, villani, distincţia prin care s-a ajuns, probabil, în Ţara Românească, să se numească iobagul rumân.

În noţiunea generică de români textul cuprinde şi pe boieri şi pe ţărani, dar uneori face şi această distincţie“ [71] (subl. ns.).

Aşadar, situaţia este întru totul asemănătoare celei din Ţara Românească. Aici, prin termenul slavon de „vlahi“ (власи, влахи) fusese iniţial desemnată comunitatea etnică românească, apoi, pe măsura constituirii ierarhiei feudale, termenul a îndeplinit dubla funcţie de etnicon şi de denumire a masei populaţiei ţărăneşti. Statutul din 1508 surprinde această fază, cînd prin *walachi* se înţelege şi ansamblul populaţiei româneşti din Ţara Făgăraşului, dar mai ales populaţia sătească de pe domeniile boierilor. Şi aici, confuzia dintre etnic şi social a făcut necesară folosirea unui termen „specializat“ şi el a fost împrumutat, spre sfîrşitul secolului al XVI-lea, din Ţara Românească: cuvîntul „vecin“ care avea să desemneze noua stare socială pînă la exproprierea ordonată de principele Gheorghe Rákóczi I. „Locuitorii domeniului fiind supuşi tot mai mult la prestaţii feudale, vecinii boierilor fiind tot mai supuşi şi ei la prestaţii faţă de domeniu, tot mai mult acaparaţi de el, boierii îi împrospătează mereu cu alţii veniţi sau aduşi din Ţara Românească

[68] *Ibidem*, p. 179.
[69] *Ibidem*, p. 292.
[70] *Ibidem*, p. 163.
[71] *Ibidem*, p. 193. În statut apar *universi walachi*, alături de *villani*, *rustici*, *rustici walachi* şi *coloni* (*ibidem*, p. 194).

numindu-i tot cu numirea mai veche, tradițională de vecini și cînd acolo se numesc în genere rumâni. Aci (în Țară Făgărașului — n.n.), numirea s-a păstrat poate și pentru că rumâni se numeau atunci toți locuitorii țării, în tot cazul toți iobagii domeniului și nu se mai făcea atunci nici o distincție"[72]. Este ceea ce explică, într-adevăr, „cariera" mai îndelungată a lui „vecin" în Țara Făgărașului. Credem, prin urmare, că evoluția paralelă constatată în Țara Făgărașului ajută la înțelegerea celei din Țara Românească: nu a fost vorba de a traduce pe „vlah" în „rumân", ci de desprinderea din masa comunității etnice românești a categoriilor privilegiate, care au lăsat pe rumânii simpli — lipsiți de orice titlu de proprietate sau dregătorie — să se confunde cu o stare socială, ce le-a împrumutat numele: rumânia.

Pentru a lămuri complet utilizarea termenilor de „vecin" și „rumân", se impune și cercetarea situației din Moldova, unde „vecinia" s-a menținut pînă la abolirea ei de către Constantin Mavrocordat la 6 aprilie 1749 (riguros vorbind, hotărîrea domnului fanariot nu a fost o desființare a veciniei, ci o redefinire a statutului de vecin, care a avut drept urmare dispariția ei).

După cum se știe, Moldova, țara românească de la răsărit de Carpați, a fost numită, tocmai datorită caracterului ei românesc, Moldovlahia, Maurovlahia, Valahia minor etc.[73]. Ștefan cel Mare însuși considera țara sa o Valahie de vreme ce numea statul românesc de peste Milcov „l' altra Valachia"[74]. Așa cum am arătat, vlah, valah, nu este decît forma slavonă a termenului de român. Or, C. Giurescu a atras atenția asupra a două documente moldovene de interes deosebit pentru problema discutată aici; în cel dintîi, din 30 septembrie 1445, Ștefan voievod donează episcopului Calist al Romanului un țigan, specificînd că, dacă îl va elibera din starea de robie „să viețuiască slobod, pre legea valahă"[75]; cel de al doilea, din 8 februarie 1470, emis de Ștefan cel Mare, dă asigurări unui rob tătar fugit în Polonia, că dacă se va întoarce în țară va putea trăi liber „cum șed și trăiesc în țara noastră toți vlahii după legea lor vlahă"[76]. În ambele cazuri, limba slavonă a documentelor redă termenul de „rumân" prin acela de „vlah". C. Giurescu a subliniat cu perfectă îndreptățire că în ambele cazuri este vorba de „legea rumânească" nu „românească"[77], întrucît legea vlahă era de fapt cea care guverna regimul rumânilor, nu un drept național. Eroarea marelui medievist este însă de a privi situația rumânilor ca rămînînd neschimbată de la întemeierea țărilor românilor și pînă la dispariția instituției șerbiei, cînd în realitate ea a evoluat. Cele două documente moldovene relevă folosirea și la est de Carpați a termenului de rumân cu sensul de populație neprivilegiată. Ele sînt de pus în paralel cu documentele lui Radu cel Frumos din 28 iulie 1470 (deci din același an cu cel al lui Ștefan cel Mare) prin care țăranii care își pasc vitele pe munții m-rii Tismana urmează „să plătească călugărilor ce este legea rumânească" (закон влашки)[78] și cu scrisoarea boierilor brăileni din 1481, care așează după

[72] *Ibidem*, p. 243.

[73] N. Grigoraș, *Țara Românească a Moldovei pînă la Ștefan cel Mare (1359—1457)*, Iași, 1978, p. 7—8; Victor Spinei, *Moldova în secolele XI—XIV*, București, 1982, p. 39—44.

[74] I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, vol. II, București, 1913, p. 344.

[75] C. Giurescu, *Studii*, p. 211.

[76] *Ibidem*, p. 212.

[77] *Ibidem*, p. 217.

[78] D.I.R., B, I, p. 137. Am folosit termenul de „rumânesc" și nu „românesc", cum apare în traducere, ținînd seama de indicația citată a lui C. Giurescu.

ei şi cnezi pe „vlahi", adică ansamblul populaţiei româneşti neprivilegiate. De o parte şi de alta a Milcovului se constată, aşadar, o dezvoltare uniformă a societăţii.

Cînd structurile feudale s-au articulat mai viguros şi în Moldova, adică pe măsură ce ţăranul de pe domeniile boiereşti şi mănăstireşti au început să alunece în starea de şerbie, cancelaria moldoveană a trebuit să găsească un termen care să corespundă noii realităţi social-economice; ea l-a împrumutat de peste Milcov, preluîndu-l pe „vecinul", care nu era — aşa cum am arătat — decît traducerea „parecului" bizantin. Este interesant de relevat că pentru a evita confuzia între accepţia românească a termenului de „vecin" şi noul conţinut social atribuit, cancelaria moldoveană, spre deosebire de cea munteană, l-a tradus pe vecin în slavoneşte, astfel că termenul consacrat de actele moldovene este de сѹсѣдъ (sused)[79].

Cum se explică menţinerea în Moldova pînă în veacul al XVIII-lea a termenului de „vecin" pentru a desemna pe ţăranul şerb? Credem că două împrejurări au făcut posibilă menţinerea pînă la abolirea instituţiei a acestui termen. Mai întîi, spre deosebire de Ţara Românească, populaţia românească a Moldovei, deşi avea conştiinţa unităţii de neam, a trebuit să se denumească altfel, pentru a se deosebi de românii de peste Milcov. Dacă în Ţara Românească (ca de altminteri şi în Ţara Făgăraşului), pe măsură ce se delimitează stările sociale, etniconul rumân sfîrşeşte prin a denumi şi clasa ţăranilor lipsită de pămînt şi aflaţi în dependenţă personală de stăpînul moşiei, în Moldova, evoluţia terminologică a fost mai complexă. Aici etniconul nu putea căpăta conotaţia socială pentru că ar fi fost sporită confuzia cu vecinii de peste Milcov. Autodefinirea ca moldovean, deosebit de românul din Ţara Românească, asociată cu conştiinţa apartenenţei la neamul românesc este perfect ilustrată de Miron Costin în *De neamul moldovenilor*. Pe de o parte titlul însuşi al lucrării pune în lumină specificul românilor de la est de Carpaţi, pe de altă parte întreaga lucrare este străbătută de ideea unităţii tuturor românilor (cităm o singură exprimare a ei: „Şi acum mulţi ne zic noao, ţării noastre şi Ţării Munteneşti, streinii, Daţiia, însă nordul, neamul, lăcuitorilor, nu s-au schimbatù numele său, ci tot *romanus*, apoi cu vréme şi îndelungate vacuri, romani, apoi rumâni pînă astăzi"[80]). Spre deosebire de Ţara Românească, unde etniconul a devenit şi termen social, în Moldova o evoluţie semantică de acest fel nu era posibilă.

Folosirea în Moldova a lui „vecin" pînă la dispariţia şerbiei (în Ţara Românească cuvîntul era tot mai rar folosit în secolul al XVII-lea)[81] a fost favorizată şi de întrebuinţarea, mult mai largă decît în Ţara Românească, a lui „megiaş" cu sensul de vecin[82]; confuzia între vecinul din imediata apropiere şi omul de condiţie aservită era astfel mult mai greu de făcut decît în Ţara Românească (ne grăbim să adăugăm că termenul însuşi de „megiaş"

[79] C. Giurescu, *op. cit.*, p. 215—216; P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 87, atrage atenţia asupra extremei rarităţi a termenului de susedi în secolul al XVI-lea în Moldova. Folosirea sa curentă aparţine secolului următor.

[80] Miron Costin, *Opere*, ed. cit., p. 261.

[81] Ne întrebăm dacă întrebuinţarea lui frecventă în testamentul din 1667 al Elinei Cantacuzino, soţia postelnicului C. Cantacuzino (vezi N. Iorga, *Documente privitoare la familia Cantacuzino*, Bucureşti, 1902, p. 83—95), nu este de explicat prin dorinţa autoarei diatei de a utiliza o formă pe care am încadra-o în „preţiozităţile" stilistice ale timpului.

[82] Cf. de pildă, *Letopiseţul Ţării Moldovei* al lui Miron Costin, unde pentru „vecinii teritoriali" se foloseşte consecvent „megiiaş" (Miron Costin, *Opere*, ed. cit., sub voce megiiaş, p. 510).

vădeşte un polisemantism, avînd înţeles de stăpîn de pămînt devălmaş, moşnean, mic stăpîn de pămînt, om liber [83] etc.)

La capătul acestei analize terminologice care reflectă un proces social — formarea clasei de ţărani dependenţi — se poate conchide că, aşa cum era de aşteptat, lexicul social a evoluat în strînsă legătură cu schimbările survenite în structurile socio-economice ale societăţii româneşti, mai ales cu evoluţia dependenţei ţăranului de stăpînul de domeniu.

În marea masă a ţăranilor români (rumâni) s-a constituit o dată cu donaţiile făcute de domni mănăstirilor şi boierilor ca şi cu acapararea satelor de către stăpînii feudali, laici şi ecleziastici, sau cu închinările — mai mult sau mai puţin benevole — o categorie de ţărani aflaţi sub autoritatea boierilor sau mănăstirii în a cărui stăpînire se aflau şi îndatoraţi la anumite dări în natură şi prestaţii în muncă, potrivit „legii rumânilor" (cf. doc. din 28 iunie 1470). Pe măsură ce statutul acestor ţărani s-a conturat, ca urmare a înmulţirii numărului lor şi agravării dependenţei lor personale, cancelaria a căutat un termen corespunzător noii realităţi şi l-a împrumutat din zona de cultură bizantină, unde existau relaţii social-economice asemănătoare. Cuvîntul grec „parec" a fost tradus în limba română şi a devenit „vecin". Deşi el nu apare în documente decît din a doua jumătate a secolului al XV-lea, preluarea trebuie să fi fost mult mai timpurie şi ea se va fi făcut prin canalul sîrbesc (aşa cum s-a întîmplat, credem, şi cu dregătoria — menţionată într-un document de la Mircea cel Mare = de „chefalia" din Dîrstor) [84]. Articularea tot mai riguroasă a ierarhiei feudale a desprins din populaţia Ţării Româneşti, diverse stări sociale (boieri, clerici, orăşeni, moşneni), care se defineau prin locul lor în cadrul unei societăţi stratificate riguros. Ţăranul dependent care nu avea nici privilegiu, nici stăpînire funciară a rămas să se numească simplu „rumân", etniconul căpătînd astfel o conotaţie socială. Evoluţiile socio-economice şi lexicale din Ţara Făgăraşului şi Moldova confirmă şi explică pe cele din Ţara Românească. Traducerea consecventă făcută de grămăticii din secolele XVII—XVIII a termenului „vecini" prin „rumâni" este pe cît de corectă pe atît de probantă. Pentru lămurirea acestui proces, documentele rămase de la Mircea cel Mare aduc informaţii care — cum am văzut — luminează calea de urmat pentru elucidarea unei probleme bogate în obscurităţi.

[83] C. Giurescu, *op. cit.*, p. 285—293. În înţelesul de „om liber" este utilizat de pildă „megiaş" în textul cunoscutei hotărîri a lui Constantin Mavrocordat din 6 aprilie 1749, prin care redefineşte statutul de vecin în următorul chip: „vecin va să zică sătean megieaş fără moşie, atîta numai că din sat nu poate să iasă" *(Documente privind relaţiile agrare în veacul al XVIII-lea*, vol. II, *Moldova*, Bucureşti, 1966, p. 288). Absenţa explicită a proprietăţii conferă cu certitudine cuvîntului de „megiaş" sensul de om liber.

[84] D.I.R., B, 1, p. 64—65. Pentru (c)hefalia în Serbia, vezi C. Jireček, *op. cit.*, p. 10.

Imunitatea feudală din Ţara Românească în timpul lui Mircea cel Mare

Andrei Busuioceanu

Istoricii români au subliniat în unanimitate meritele remarcabile ale lui Mircea cel Mare în activitatea de organizare a instituţiilor politico-administrative ale Ţării Româneşti. În cele peste trei decenii de cîrmuire, marele voievod a pus bazele sistemului de guvernare a statului muntean, numărîndu-se în şirul domnilor pe care Nicolae Iorga i-a caracterizat drept „Ctitorii" [1].

Imunităţile feudale occidentale, bizantină şi mongolă în raport cu cea română. Între instituţiile care au jucat un rol important în structura administrativă şi judiciară a ţării s-au numărat şi imunităţile. Imunitatea a apărut în Imperiul roman tîrziu însemnînd la origine scutirea de impozite sau de sarcini publice (*immunitas*), într-o perioadă cînd criza sistemului sclavagist generase o fiscalitate excesivă şi făcuse din sarcinile publice o adevărată povară. Regii franci au preluat aceste scutiri, pe care le-au întîlnit în Galia, unde ele fuseseră acordate domeniilor imperiale, devenite, după cucerirea francă, domenii regale. Odată cu donaţiile făcute de regii franci bisericii şi războinicilor din anturajul lor, imunităţile au putut fi transferate beneficiarilor acestor donaţii [2].

Un privilegiu de imunitate francă cuprindea trei elemente: a) interdicţia pentru reprezentanţii autorităţii regale de a intra pe domeniul imunist şi de a exercita acolo vreunul din prerogativele lor în domeniul fiscal şi administrativ; b) scutirea de dări şi sarcini publice, a căror percepere nu mai putea fi, deci, făcută de agenţii regali; c) cedarea acestor venituri către beneficiarii imunităţii.

Raţiunile regalităţii merovingiene, apoi ale celei carolingiene de a acorda imunităţi au fost multiple. Religiozitatea profundă a societăţii medievale, mai ales a celei timpurii, explică frecvenţa ridicată a diplomelor de imunitate acordate bisericii (episcopii, abaţii, catedrale etc.); era vorba de manifestarea unei pietăţi care îl punea la adăpost pe beneficiar de imixtiunile şi abuzurile slujbaşilor publici, făcîndu-l în acelaşi timp capabil de a-şi exercita nelimitat autoritatea asupra populaţiei domaniale.

[1] A. D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia traiană*, vol. III, Bucureşti, p. 76 şi urm.; Nicolae Iorga, *Istoria românilor*, vol. III, *Ctitorii*, Bucureşti, 1937, p. 265 şi urm.; C. C. Giurescu şi D. C. Giurescu, *Istoria românilor*, vol. II, Bucureşti, 1976, p. 66 şi urm.; P. P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrîn*, Bucureşti, 1944; Şt. Ştefănescu, *Ţara Românească de la Basarab I „Întemeietorul" pînă la Mihai Viteazul*, Bucureşti, 1970, p. 48—60.

[2] François-L. Ganshof, *L'immunité dans la Monarchie franque*, în *Les liens de vassalité et les immunités*, Bruxelles, 1958, p. 171 şi urm. (Recueils de la Société Jean Bodin).

În ceea ce priveşte nobilimea laică, patru au fost motivele care au determinat puterea regală să le acorde privilegii de imunitate. În primul rînd privilegiul imunităţii era destinat să întreţină şi să stimuleze „credinţa" beneficiarului faţă de regele său. În al doilea rînd, în condiţiile existenţei unui aparat regal de administraţie insuficient, puterea centrală era tentată să facă apel la seniorii locali pentru a prelua sarcinile de administraţie şi justiţie; imunitatea însemna, din acest punct de vedere, despovărarea agenţilor regali şi trecerea atribuţiilor lor în seama imunitarilor. În al treilea rînd, imunitatea a constituit un mijloc de a feri populaţia de abuzurile obişnuite ale agenţilor regali; seniorii locali, uniţi prin solidaritate de interese cu populaţia domanială se îngrijeau ca oamenii lor (principala lor sursă de venit prin valorificarea pămîntului) să nu fie tentaţi să caute în altă parte condiţii mai bune de viaţă şi muncă. „Pe şefii micilor grupuri între care se repartiza masa supuşilor, se rezema de acum înainte monarhia în grija de a asigura ordinea şi ascultarea"[3]. În sfîrşit, deşi pare paradoxal, privilegiul imunităţii era în intenţiile regalităţii un mijloc de a limita jurisdicţiile nobiliare, care, născute de cele mai multe ori din propria putere a seniorului, tindeau să nu cunoască nici o limită. „A le legaliza trebuia să permită (regalităţii — n.n.) să le aducă în acelaşi timp şi limitele juste" [4]. În acest sens, se ştie că reforma judecătorească a lui Carol cel Mare a fixat două mari categorii de cauze — majore şi minore — şi le-a rezervat pe cele dintîi autorităţii regale, iar celelalte reprezentantului contelui. Pe domeniile imunitare cauzele minore au revenit seniorului, devenit astfel şi judecător al populaţiei domaniale, iar cauzele majore au rămas în sfera de jurisdicţie a regelui. Chiar în cazul cauzelor majore, ca semn al imunităţii, accesul agenţilor regali pe domeniul imunitar pentru a-l urmări şi aresta pe vinovat era interzis.

Imunitatea francă a fost expresia în sfera suprastructurii politice a unei societăţi formate din suma unor unităţi economice autarchice — domeniile feudale; închise pe planul producţiei, aceste domenii s-au închis şi reprezentanţilor puterii centrale în domeniul fiscal, administrativ şi juridic [5].

Deşi pare greu de crezut, imunitatea bizantină feudală nu este continuarea imunităţii din Imperiul roman tîrziu, în ciuda faptului că Bizanţul s-a considerat continuatorul Romei. Apariţia şi extinderea imunităţii a fost în Imperiul bizantin consecinţa directă a dezvoltării marelui domeniu feudal (*pronoia*), cu începere din secolul al XI-lea. Cunoscută sub numele de *excuseia*, imunitatea şi marele domeniu au sfîrşit prin a se asocia în mod indisolubil. Fără a prezenta aici particularităţile feudalismului bizantin [6], trebuie totuşi să subliniem rolul preponderent jucat de autoritatea imperială în milenara existenţă a Bizanţului, fapt care i-a făcut pe unii cercetători să vadă aici o manifestare a modului de producţie asiatic. În nici un moment al existenţei sale, Bizanţul nu a cunoscut stadiul de fărîmiţare a puterii centrale în beneficiul forţelor centrifuge ale seniorilor locali, situaţie specifică feudalismului occidental. Au existat şi în societatea bizantină acei *dinatoi* (puternici ai locului) capabili să înfrunte autoritatea imperială, dar fărîmiţarea feudală nu a cunoscut formele de paralizare, totală sau parţială, a autorităţii centrale.

Raportul strîns dintre *pronoia* şi *excuseia* este dezvăluit de apariţia de imunităţi în secolul al XI-lea, adică odată cu feudalizarea imperiului şi

[3] Marc Bloch, *La societé féodale*, vol. II, Paris, 1940, p. 124.
[4] *Ibidem.*
[5] *Ibidem.*
[6] Z. V. Udalţova şi E. V. Gutnova, *La genèse du féodalisme dans les pays d'Europe*, Moscova, 1970 (XIIIe Congrès International des Sciences Historiques).

înălţarea în scaunul imperial a familiei Comnenilor, exponenţii aristocraţiei provinciale deţinătoare a pronoilor.

Şi în Bizanţ cele mai vechi privilegii de imunitate se referă la fiscalitate, enumerînd dările şi contribuţiile în natură de care era scutit beneficiarul, ca şi dregătorii a căror pătrundere pe domeniu este interzisă [7].

Ca pretutindeni în societatea feudală, raportul de putere dintre autoritatea centrală şi posesorii marilor domenii a avut o influenţă imensă asupra imunităţii, care, la rîndul ei, a fost expresia acestui raport de putere. În faza finală a Imperiului bizantin (epoca Paleologilor), autoritatea imperială s-a resemnat, acceptînd consolidarea fără precedent a aristocraţiei feudale, care îşi atribuie tot mai mult prerogative ale puterii imperiale, ce pierde controlul asupra unor importante sectoare ale vieţii publice. Este adevărat, puterea imperială a încercat să introducă anumite limite atunci cînd a fost solicitată să recunoască *de jure* imunităţile *de facto*, făcînd anumite rezerve în privilegiile acordate. Aceste eforturi au fost însă zadarnice, imunitatea lărgindu-şi în secolele XIV—XV sfera de cuprindere şi la domeniul juridic (în anumite limite), de unde în secolele anterioare ea se mărginise mai ales la domeniul fiscal.

După bătălia de la Cirmen, Bizanţul a fost constrîns să plătească tribut statului otoman [8]. În aceste noi condiţii, imunitatea fiscală nu a mai putut fi menţinută în chip integral, haraciul destinat Porţii otomane fiind repartizat asupra întregii populaţii. În ansamblul sistemului fiscal bizantin, el a devenit darea principală. Chiar şi după înfrîngerea lui Baiazid I în bătălia de la Ankara (1402), împăratul Manuel al II-lea a menţinut această dare, astfel că „un haraci bizantin s-a substituit celui turc" [9].

Imunitatea francă — considerată, în general, drept clasică — şi cea bizantină, atît de similară ei, au constituit modele — în sensul utilizat de Nicolae Iorga pentru structurile militare [10] — pentru imunitatea românească. Organizarea de stat a ţărilor române în evul mediu înfăţişează numeroase elemente care dezvăluie impactul bizantin asupra structurilor noastre politice. Chiar atunci cînd, sub loviturile otomanilor, Imperiul bizantin a devenit o amintire a apusei sale măreţii, biserica din Constantinopol s-a substituit basileilor pentru a asigura continuarea iradierii bizantine în vechea sa „sferă de influenţă" [11].

În cadrul acestui curent, elemente ale imunităţii bizantine au putut pătrunde la sud şi est de Carpaţi, în cele două state româneşti, care, odată întemeiate, îşi clădeau structuri instituţionale proprii [12]. Preluarea nu s-a făcut — ca şi în alte cazuri — direct, ci prin intermediul slavilor de sud, mai ales a sîrbilor. Valeria Costăchel a pus în lumină elementele comune în privilegiile de imunitate ale suveranilor sîrbi şi munteni [13];

[7] Am folosit pentru prezentarea imunităţii bizantine contribuţiile lui G. Ostrogorski, *Pour l'histoire de l'immunité à Byzance*, în „Byzantium", t. XXVIII (1958), p. 165—254, şi B. T. Gorianov, *Pozdne vizantiskii feodalizm*, Moscova, 1962, p. 135—193 (cap. IV — Excusseia bizantină—imunitatea).

[8] G. Ostrogorski, *Byzance, état tributaire de l'Empire turc*, în „Zbornik radova Vizantolski institut" V (1958), p. 49—58.

[9] Idem, *Pour l'histoire de l'imumnité à Byzance*, p. 292.

[10] Nicolae Iorga, *Istoria armatei româneşti*, vol. I, Vălenii de Munte, 1910, p. 41—47.

[11] Cf. Andrei Pippidi, *Tradiţia politică bizantină în ţările române în secolele XVI—XVIII*, Bucureşti, 1983; Răzvan Theodorescu, *Bizanţ, Balcani, Occident la începuturile culturii medievale româneşti (secolele X—XIV)*, Bucureşti, 1974.

[12] Valentin Al. Georgescu, *Bizanţul şi instituţiile româneşti pînă la jumătatea secolului al XVIII-lea*, Bucureşti, 1980; idem, *Instituţiile statelor româneşti de-sine-stătătoare*, în *Constituirea statelor feudale româneşti*, Bucureşti, 1980, p. 209 şi urm.

[13] Valeria Costăchel, *Les immunités dans les Principautés roumaines aux XIV-ème et XV-ème siècles*, Bucureşti, 1947, p. 30.

Dinspre nord-vest au pătruns elemente ale feudalismului apusean. Cucerirea Transilvaniei de către năvălitorii unguri a fost posibilă numai după un îndelungat efort militar început la sfîrşitul secolului al IX-lea — începutul secolului al X-lea şi încheiat abia la începutul secolului al XIII-lea [14]. Rezistenţa îndîrjită a românilor explică, de fapt, caracterul lent al intrării Transilvaniei sub autoritatea coroanei Sfîntului Ştefan. Ponderea majoritară a populaţiei româneşti, ca şi nivelul ei înalt de organizare social-politică în raport cu cuceritorii unguri explică de ce regalitatea arpadiană a păstrat numai în cazul acestui teritoriu cucerit formula politico-administrativă autohtonă, adică vechea instituţie românească a voievodatului [15]. Pînă la căderea regatului ungar în 1526, în urma bătăliei de la Mohács, Transilvania a avut în cadrul acestuia o individualitate politică marcată, sistemul ei instituţional avînd un specific local (districtele româneşti, scaunele săseşti şi secuieşti etc.). Reţeaua raporturilor feudale a cuprins însă şi teritoriul transilvan şi unul din privilegiile caracteristice ale nobilimii a fost imunitatea, „cu un cuvînt, exercitarea de către senior sau reprezentanţii săi a plenitudinii drepturilor şi interzicerea ca dregătorii puterii centrale să exercite vreo atribuţiune pe domeniile dăruite cu privilegiul imunităţii" [16]. Aşa cum se poate uşor observa, imunitatea transilvăneană are toate trăsăturile celei clasice, de origine apuseană (francă).

În aceeaşi vreme, izvoarele documentare atestă existenţa pe teritoriul ce avea să constituie statele feudale ale Moldovei şi Ţării Româneşti a unor *majores terrae* (1247) [17] sau *potentes illarum partium* (1332) [18], care dispuneau de o imunitate de fapt, realizată prin propria lor putere: imunitatea autogenă [19].

În spaţiul carpato-dunăreano-pontic au existat două direcţii de pătrundere a imunităţii în formele ei clasice: dinspre sud a pătruns imunitatea bizantină, iar dinspre nord-vest imunitatea apuseană.

Imunităţii occidentale şi celei bizantine trebuie să i se adauge, atunci cînd este vorba de influenţa asupra spaţiului românesc, imunitatea mongolă. Actul prin care era acordat acest privilegiu se numea *iarlik-tarhan* (diplomă de imunitate, scutire). În limba mongolă, termenul *darxad* desemnează o scutire a unei persoane de corvezi, iar *tarhan* o persoană scutită de orice îndatoriri de tip feudal [20].

[14] Vezi pe larg Ştefan Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, vol. I, Cluj-Napoca, 1971. Lucrarea lui György Györffy, *Wirtschaft und Gesellschaft der Ungarn um die Jahrtausendwende*, Budapesta-Viena, 1984, prezintă organizarea statului semi-nomad ungar în perioada infiltrării maghiare în Transilvania.

[15] Ioan Bogdan, *Originea voievodatului la români*, în *Scrieri alese* ed. G. Mihăilă, Bucureşti, 1968, p. 165 şi urm.; Victor Papacostea, *Cnezi şi voievozi*, în *Civilizaţie românească şi civilizaţie balcanică*, Bucureşti, 1983, p. 227—229.

[16] Ştefan Pascu, *op. cit.*, p. 295.

[17] *Documenta Romaniae Historica*, B, *Ţara Românească* (citat mai departe D.R.H.), vol. I, p. 4 şi urm.

[18] *Documente privind istoria României* C. Veac XIV, vol. III, p. 279.

[19] Heinrich Mitteis, *Der Staat des hohen Mittelalters*, Weimar, 1962, p. 51.

[20] B. D. Grekov şi A. I. Iacubovschi, *Hoarda de aur şi decăderea ei*, Bucureşti, 1953, p. 105, 107. Două iarlîkuri-tarhan sînt deosebit de sugestive pentru cunoaşterea imunităţii mongole şi de aceea le vom cita aici pe larg: cel al lui Timur-Kutlug din 1389 şi altul dat de Tohtamîş în 1382. Cel dintîi, emis de Timur-Kutlug în beneficiul lui Muhammed, fiul lui Hadji Bairam, enumeră obligaţiile de care sînt scutiţi cultivatori de pe pămînturile seniorului feudal, obligaţii faţă de han şi faţă de dregătorii lui: „Îndatorirea de a lucra la vie..., vama pentru folosirea hambarelor, plata pentru arie, dijma pentru canalele de irigaţie care se ia de la supuşi într-o anumită ordine, dajdia şi dările pentru pămînt (denumite „kilan") să nu se ia... Să nu se ia vitele lor la podvezi, să nu li se

În ciuda marilor deosebiri dintre feudalismul european în diversele lui variante și cel mongol, privilegiul de imunitate avea, practic, aceeași structură în ambele arii: scutirea de obligații și interdictul pentru dregătorii puterii centrale de a interveni pe domeniul sau, în cazul beneficiarului nomad, în activitatea imunitarului.

Scutirile nu se limitau, în Hoarda de Aur, numai la mongoli. După cum se știe, între Hoarda de Aur și cnezatele ruse au existat raporturi de suzeran-vasal, cele din urmă fiind obligate să plătească hanului un tribut numit „vîhod" (prinos). La începutul dominației mongole asupra pămînturilor locuite de ruși, acest tribut era perceput de reprezentanții hanului, numiții baskaki, dar, de la sfîrșitul secolului al XIII-lea, sarcina a trecut în seama cnejilor ruși.

Pentru a stabili cuantumul tributului, hanii mongoli au făcut adevărate recensăminte ale populației, trei dintre ele fiind destul de bine cunoscute (cele realizate de Batu, Berke și Mangu-Timur). Clerul rus era însă scutit și de înregistrare și de plata dărilor sau efectuarea prestațiilor [21]. Așadar, au existat și scutiri (imunități fiscale) acordate de hanii mongoli unor elemente din rîndul populațiilor supuse.

Constatările de mai sus prezintă un deosebit interes pentru cunoașterea situației din spațiul românesc aflat sub dominația Hoardei de Aur. Cercetările recente, beneficiare ale datelor oferite de sursele arabe, au pus în lumină autoritatea exercitată de Nogay asupra teritoriilor românești de la sud și est de Carpați [22].

Stăpînirea mongolă a lăsat unele vestigii în organizarea fiscal-administrativă a Moldovei și a Țării Românești, cum ar fi caii de olac, scutirea denumită tarcan (tarhan), ilișul (dijmă din grîne derivînd din mongolul ülüs) [23] și poate sulgiul (dare pentru carnea vitelor tăiate) [24].

Așa cum similitudinea dintre imunitatea francă, bizantină și mongolă nu înseamnă obligatoriu o influență de la cea mai veche către cea mai nouă (o instituție ia naștere ca răspuns la anumite necesități și necesități asemănătoare creează instituții asemănătoare), tot astfel nu înseamnă că imunitatea românească nu s-ar fi putut naște în afara oricăror modele sau influenț străine. Cum însă fenomenul de aculturație — interacțiunea a două culturi

ceară nici dijme, nici adăparea vitelor, nici hrănirea lor, ci ei să fie slobozi și nesupărați de orice asuprirea, dări și dijme extraordinare". Toate aceste obligații și prestații treceau acum în seama beneficiarului privilegiului de imunitate care, cel puțin în unele cazuri, avea să le adapteze la necesitățile economiei domaniale. Cel de-al doilea iarlîk tarhan este important pentru că privește un nobil nomad, oamenii dependenți de el fiind seminomazi și semiagricultori: „Să nu ia fumărit de la tribul Siurakiul, să nu li se ia care de olac, să nu li se ceară plata pentru mașinile de pîine; nici un dregător oricine ar fi el să nu fie volnic a cere nimic de la tribul Siurakiul, fie că ei vor rătăci înlăuntrul sau în afara Crimeei, nefiind ei îndatorați a da ascultare mai marelui ținutului; acesta să nu fie volnic a le lua vreo dare în timpul cît duc viața nomadă și nu numai să nu li se pricinuiască nici un rău, ci, mai vîrtos, să fie apărați și feriți". Iarlîkurile tarhan cuprind și o lungă listă a dregătorilor care urmau să fie informați de acordarea scutirii pentru a nu mai solicita obligațiile și prestațiile transferate acum imunistului. Cea mai amplă enumerare de acest fel se întîlnește în iarlîk tarhanul acordat de hanul Crimeii, Mengli-Ghirai hakimului Iakia în 1453.

[21] *Ibidem*, p. 209.

[22] Aurel Decei, *La Horde d'Or et les Pays roumains aux XIII-ème et XIV-ème siècles selon les historiens arabes contemporains*, în „Romano-arabica", II (1976), p. 61—63.

[23] Unii cercetători derivă ilișul din ungurescul élés, cf. Victor Spinei, *Realități etnice și politice în Moldova meridională în secolele X—XIII. Români și turanici*, Iași, 1985, p. 232.

[24] Vezi și alte exemple discutate de Henri H. Stahl, *Studii de sociologie istorică*, p. 63 și urm.

(civilizaţii)[25] — relevă preluarea unor instituţii care corespund necesităţilor locale, nu încape îndoială că şi domnii români au preluat astfel de instituţii sau măcar unele din elementele lor în urma contactului cu diverşii vecini. Cel mai greu pentru cercetător este să determine care au fost aceste elemente şi în ce proporţie au fost preluate. Un singur exemplu este, după opinia noastră, edificator: imunitatea acordată bisericii. S-a văzut că atît regii franci, cît şi împăraţii bizantini sau, ca urmaşi ai lor, despoţii sîrbi au acordat cele mai multe dintre privilegiile de imunitate feudalilor ecleziastici (mănăstiri, episcopii, mitropolii etc.) călăuziţi pe de o parte de sentimente de pietate, iar pe de altă parte de raţiuni de ordin politic care cereau colaborarea cu biserica. Tot raţiuni politice i-au făcut şi pe hanii mongoli să scutească în cnezatele ruse clerul de la impunerile obişnuite. În perioada instaurării şi exercitării dominaţiei mongole asupra teritoriului românesc, exista aici o ierarhie ecleziastică atestată de izvoare[26] (este suficient să-i amintim pe „pseudo-episcopii" menţionaţi de papa Grigore al IX-lea în 1234). În 1247 — la numai şase ani de la marea invazie mongolă din 1241 —, societatea românească, astfel cum este zugrăvită în *Diploma ioaniţilor*, era atît de temeinic organizată încît sîntem în măsură să credem că şi organizarea bisericească prezenta aceleaşi trăsături de continuitate şi stabilitate. În cnezatele ruseşti, hanii mongoli au acordat o scutire totală de obligaţii membrilor clerului. De ce nu ar fi acordat ei scutiri asemănătoare elementului românesc de la sud şi est de Carpaţi în secolele XIII—XIV? Aceste imunităţi puteau astfel să preceadă constituirii statelor feudale româneşti, astfel că, dacă admitem existenţa lor, domnia le-a găsit în fiinţă în momentul naşterii ei. Cum trebuie atunci socotite imunităţile acordate mănăstirilor de cei dintîi voievozi ai Ţării Româneşti? Cît reprezintă în acest caz elementul autohton şi cît influenţa bizantină, occidentală sau mongolă? Răspunsul nu poate fi dat pentru că sincretismul instituţional — specific zonelor de interferenţă între mai multe culturi, cum a fost spaţiul carpato-danubiano-pontic — a fost atît de profund, încît nu permite distingerea componentelor.

Sinteza românească a imunităţii. Cele dintîi privilegii de imunitate coincid cu cele mai vechi acte emise de cancelaria Ţării Româneşti (evident este vorba de cele mai vechi acte care s-au păstrat). Numărul şi frecvenţa lor dau impresia că una din principalele preocupări ale domniei nou create a fost de a acorda mănăstirilor scutiri fiscale şi de a pune satele lor la adăpost de amestecul agenţilor puterii centrale.

Elementele esenţiale ale imunităţii româneşti au fost deja analizate în medievistica noastră (vezi în special lucrarea citată a Valeriei Costăchel), astfel că ne mărginim în prezentul studiu la datele ce ni se par absolut necesare înţelegerii acestei instituţii, astfel cum ea ne-a apărut din cercetarea surselor.

Primul privilegiu de imunitate păstrat în Ţara Românească este cel din ⟨1374⟩ prin care Vlaicu voievod scuteşte satul Jidovştiţa al mănăstirii Voditça „de toate dările şi muncile domneşti şi de oaste şi cu totul ohabă"[27]. Se poate uşor observa că este vorba de o scutire totală care priveşte atît îndatoririle fiscale, cît şi prestaţiile în beneficiul domniei, inclusiv participarea

[25] Alphonse Dupront, *De acculturation*, XIIe Congrès internationale des Sciences historiques, Rapports, I, Grands Thèmes, Viena, 1965, p. 10.

[26] Mircea Păcurariu, *Istoria bisericii ortodoxe române*, vol. I, Bucureşti, 1980, p. 229; Radu Constantinescu, *Note privind istoria bisericii române în secolele XIII—XV*, în „S.M.I.M.", VI, 1973, p. 187—189.

[27] D.R.H., B., vol. I, p. 18.

la „oastea cea mare", evident avută în vedere [28]. Formula este concisă, cuprinzînd toate scutirile, dar rămînînd eliptică în privința interdicției intrării în sat a dregătorilor domnești însărcinați cu perceperea dărilor sau cu supravegherea prestațiilor. Ea se regăsește într-o formă deosebită în privilegiul lui Dan I din 3 octombrie 1385 pentru aceeași mănăstire: „satele să fie slobode de toate muncile și dările și veniturile domniei mele" [29]. Se remarcă absența oricărei referiri la serviciul la oaste, ceea ce înseamnă că satele dăruite prin acest hrisov — Vadul Cumanilor, Hrisomuinți, Tismana și jumătate din Toporna — nu beneficiau de scutirea de slujbă militară și trebuiau, deci, să răspundă la convocarea la oaste. Mircea cel Mare preia în actele de danii și întărire din 27 iunie 1387 și 20 mai 1388 aceeași formulă [30]. În 4 septembrie 1389, același domn, lărgind hotarul mănăstirii Cozia, ia o parte din locul ce ținea de satul Jiblea și acordă boierilor Stanciul, Costea, Albul și Radomir, de la care fusese luat locul, scutirea de un șir de dări pe care hrisovul le enumeră: vama oilor, vama porcilor, jitărit, vinărici, cărături și podvoade; finalul arată însă că de fapt scutirea este totală: „adică de slujbele și dăjdiile mari pînă la cele mici de toate să le fie slobode" [31]. Aceeași formulă se întîlnește și într-o întărire din 1390—1400 pentru un sat din Țara Făgărașului unde se vorbește de „toate slujbele și dările și dijmele cîte le vor afla întru tot ținutul țării și întru biruința domniei mele. Să se odihnească ei de dijme de oi și de vămuitul porcilor și de dijme de grîu și de vinărăcie și de stupi și de vadure și de apă" [32]. În absența originalului — nu dispunem decît de o copie și o traducere germană din 1733 — nu putem ști dacă deosebirile din partea finală a enumerărilor — „vadure și apă" — sînt într-adevăr ale cancelariei domnești.

Pentru a nu înmulți exemplele din primele acordări de imunitate — să conchidem că, în afara unui singur caz, cel al statului Jidovștița, stăpînit de m-rea Vodița, care beneficiază de imunitate absolută, fiind scutit de obligațiile militare, pentru marea majoritate a satelor mănăstirești și boierești scutite, formula este „satele slobode de toate muncile și dările și veniturile domniei mele", De cîteva ori, doar, apare și enumerarea dărilor, contribuțiilor și prestațiilor care trec din beneficiul domniei în acela al stăpînului moșiei.

De fapt acest transfer, care este neîndoielnic, nu apare în chip explicit decît rareori, ca, de pildă, în întărirea dată de Mircea cel Mare mănăstirii Snagov pentru satul Ciulnița pe Buzău, scutit „de toate slujbele și dăjdiile și dările mari și mici, cîte se află în țara de sine stătătoare și stăpînirea domniei mele, începînd de la vama oilor, de vama porcilor, de albinărit, de gălețărit, de vinărici, de gloabe, de cărături, de podvoade, de fîn, de cașcavale și de dușegubine și de toate celelalte munci, afară de singură oastea cea mare, să se ridice pentru domnia mea, iar altceva nimic mai mult. Iar toate celelalte slujbe să le muncească pentru mănăstirea domniei mele de la Snagov, cît va trăi domnia mea și cît va trăi fiul domniei mele, Io Mihail Voievod" [33].

[28] Cf. Valeria Costăchel, *op. cit.*, p. 16.

[29] D.R.H., B. vol. I, p. 21; Ștefan Ștefănescu, *Privire asupra stăpînirii funciare în Țara Românească în sec. XIV—XV. Imunitatea feudală*, în „Arhivele Olteniei", vol. 3, 1984, împărtășind părerea lui I. I. Smirnov, *Sudebnik 1550 g*, în „Istoriceskie zapiski", nr. 24, p. 298, despre tendința autorității centrale de a limita progresiv imunitatea consideră că documentul de la Vlaicu înregistrează singurul caz de imunitate deplină, privilegiile următoare introducînd rezerve.

[30] D.R.H., B. vol. I, p. 24, 27.

[31] Ibidem, p. 29.

[32] Ibidem, p. 32.

[33] Ibidem, p. 74; cf. V. Costăchel, *op. cit.*, p. 12—13.

Înainte de a continua analiza clauzelor privilegiului de imunitate, ni se pare necesar să ne oprim asupra a ceea ce am numi cuvîntul-cheie al dispozițiilor domnești de scutire. Valeria Costăchel consideră că pentru Țara Românească, el este „ohaba“ mai exact asociat de termenul „ocină“ într-o formulă slavă, adoptată de cancelaria Țării Românești да сѹт въ ѡчинѹ и въ ѡхабѹ adică „să fie de ocină și de ohabă“, în înțelesul de a stăpîni în veci și sub regimul de scutire [34]. Opinia medievistei se întemeiază pe analiza făcută de Ioan Bogdan, care a dovedit convingător că ohaba înseamnă scutire „abținere, ferire, neamestec (al slujbașilor domnești într-o proprietate privată), iar «ohabnic» [...] cineva a cărui proprietate se bucură de acest privilegiu“ [35].

Traducerea dată de Ioan Bogdan și folosită de Valeria Costăchel, acceptată, în general, în istoriografia noastră [36], a fost contestată din afara istoriografiei propriu-zise; un istoric al dreptului și un sociolog au pus sub semnul întrebării ceea ce era acceptat de către istorici.

Vladimir Hanga, reluînd analiza privilegiilor de imunitate, a ajuns la concluzia că formula „să-i fie de ocină și de ohabă“ nu este expresia sintetică a imunității, ci că ea „are valoarea unei confirmări pe care domnul, în virtutea dreptului său de proprietate eminentă, o dă la toate mutațiile de proprietate“ [37].

Mai aspre sînt obiecțiile lui H. H. Stahl; sociologul român consideră a fi greșită identificarea feudalismului românesc cu cel occidental. Ca și Vl. Hanga, el contestă că termenul de „ohaba“ are singurul înțeles de scutire. „« Ohabă » — scrie el — nu are în limba românească veche sensul univoc de «scutire», de « exemption » și cu atît mai puțin pe cel de « immunitas ». A încărca acest cuvînt cu povara doctrinelor juridice apusene, este a ne autoînșela“ [38].

Mai mult decît o contestare de terminologie este însă poziția lui H. H. Stahl în problema existenței imunității: „Există la noi în țară un regim de « scuteli », care derivă din inițiale cedări de drepturi fiscale ale domniei *și atîta tot* (subl. ns.). Domnia are drepturi fiscale pe care le poate dărui altora. Cînd aceste donații de drepturi fiscale se fac din ce este obligat a da un sat, fie mănăstiresc, fie boieresc, atunci donația este echivalentă cu o scutire. Acest regim de scutiri, acordate mănăstirilor și boierilor din Țara Românească și doar mănăstirilor din Moldova, seamănă doar formal cu ceea ce este « imunitatea » apuseană“ [39].

Examinarea obiecțiilor criticilor formulate față de opiniile Valeriei Costăchel, ne determină să împărtășim unele și să respingem altele. În ceea ce privește accepția termenului de „ohabă“, să amintim, mai întîi, concluzia lui Ioan Bogdan însuși, care a atras atenția asupra modificărilor semantice ale termenului: „De la ohabnic=scutit la ohabnic=ereditar, de veci, tranziția e foarte ușoară, întrucît mai toate moșiile cu drept ereditar erau în același timp și scutite de anumite sarcini față de domnie. Această tranziție de înțeles s-a întîmplat între sec. XIV și XVI“ [40]. Așadar și Ioan Bogdan admitea o schimbare a înțelesului termenului de ohabă, care inițial a desemnat o scutire. De prisos, să stăruim asupra faptului că mutațiile semantice repre-

[34] Ibidem, p. 11.
[35] I. Bogdan, *Ohabă-ohabnic*, în *Scrieri alese*, ed. G. Mihăilă, Buc., 1968, p. 250—251.
[36] Vezi, între altele, *Istoria României*, vol II, Buc., 1962, p. 314—316.
[37] Vl. Hanga, *Contribuții la problema imunității feudale pe teritoriul patriei noastre*, în „Studia Universitatis Babes-Bolyai“, seria III, 1960, facs. 2. Jurisprudența, p. 38.
[38] Henri H. Stahl, *Controverse de istorie socială românească*, Buc., 1969, p. 107.
[39] *Ibidem*, p. 112—113.
[40] I. Bogdan, *op. cit.*, p. 252.

zintă un fenomen obişnuit în istoria cuvintelor. Că iniţial ohaba a însemnat scutire este de netăgăduit, iar exemplele date de marele slavist român sînt în această privinţă cu totul concludente; ca atîtea alte cuvinte şi ohabă a suferit, înainte de a dispărea cu totul, o schimbare de sens, cu atît mai de înţeles cu cît grămăticii de slavonă ai cancelariei Ţării Româneşti mînuiau o limbă moartă, nu bine cunoscută. Nu se poate stărui îndeajuns asupra avertismentelor date de G. Ostrogorski şi R. Boutruche de a nu „fetişiza" formulele acestor dieci care lăsau ca ignoranţa sau fantezia lor să-şi spună cuvîntul în redactarea actelor. Pentru ei, în funcţie de propriile cunoştinţe sau de obiectul actului, „ohaba" putea căpăta un înţeles sau altul. Împărtăşim, aşadar, şi noi opinia că „de o *formulă tip*, care să fi fost folosită în cancelariile noastre pentru acordarea în bloc a tuturor privilegiilor de imunitate nu poate fi vorba. Formulele stereotipe ca: « să-i fie ocină şi ohabă (да сѹт въ ѡчинѹ и въ ѡхабѹ) » şi « să-i fie uric cu tot venitul (ѹрик с въсем доходом) » sînt folosite aproape fără excepţie în redactarea oricărui act întocmit în cancelaria Moldovei şi Ţării Româneşti şi în consecinţă nu poate statornici o excepţie de la o anumită regulă, ci consacră un principiu juridic general şi anume *încuviinţarea* pe care domnul ţării — în calitatea sa de titular al dreptului de proprietate eminentă o dă la orice convenţiune care are ca obiect proprietatea funciară" [41].

Dacă termenul de ohabă nu înseamnă cu *necesitate* imunitate (repetăm, accepţia iniţială de scutire în actele de cancelarie al Ţării Româneşti nu poate fi pusă la îndoială), ar fi greşit să se deducă de aici inexistenţa imunităţii.

În acest chip procedează H.H. Stahl, care după ce aduce numeroase exemple pentru a infirma părerea că ohaba=imunitate, ajunge la concluzia citată mai sus, că societatea feudală românească nu ar fi cunoscut imunitatea, ci doar un „regim de scuteli", care prezintă doar analogii formale cu imunitatea clasică.

Opiniile respectabilului sociolog ni se par cu neputinţă de împărtăşit. Există, mai întîi, la el o contradicţie în termeni: dacă exemptio=scutire, iar scutire=imunitate, atunci acel „regim de scuteli" nu poate însemna altceva decît regim de „imunităţi" şi deci, încercarea domniei sale de a arăta că în Moldova şi Ţara Românească, instituţiile feudale nu au echivalent în cele clasice (occidentale) cade de la sine.

Alta, mult mai gravă, după opinia noastră, este „culpa" sociologului român: domnia sa pare fascinat de feudalismul apusean pe care îl identifică cu feudalismul „tout court". Astăzi, demersul tipologic în cercetarea feudalismului relevă existenţa mai multor variante ale acestei formaţiuni social-economice. Nu trebuie să găsim aidoma elementele imunităţii france pentru a putea identifica existenţa imunităţii. În feudalismul românesc — unde de altminteri nu întîlnim nici raporturile feudo-vasalice în forme atît de riguros articulate ca în Europa occidentală —, imunitatea a avut altă ipostază, fără ca prin aceasta să înceteze de a fi imunitate [42].

Aşa cum observă cu dreptate Valeria Costăchel, citîndu-l pe Fustel de Coulanges, interdicţia intrării pe domeniu a agenţilor puterii centrale este „trăsătura principală şi ceea ce constituie fondul imunităţii. Toate celelalte clauze pot fi suprimate sau subînţelese şi ele sînt, de fapt, în multe diplome,

[41] *Istoria dreptului românesc*, coordonator Ioan Ceterchi, vol. I., Buc., 1980, p. 243.
[42] De remarcat că nici H. H. Stahl care consideră drept formale asemănările dintre „scutelile" din Moldova şi Ţara Românească nu adînceşte propria-i critică pentru a explica de ce „scutelile" constatate şi de el nu sînt imunităţi.

dar clauza care interzice dregătorilor intrarea pe domeniu se găsește în toate actele noastre. Nu există imunitate fără ele"[43].

Spre deosebire de Francia merovingiană sau carolingiană clauza „absque introitu judicum" nu se întîlnește în *toate* privilegiile de imunitate, dar — și acest element este de însemnătate capitală pentru identificarea imunității — se întîlnește sau este subînțeles încă din primele acte de acest fel ale cancelariei Țării Românești.

Menționarea dușegubinei între scutirile acordate mănăstirilor implică — chiar în absența unei mențiuni speciale — interdicția intrării pe domeniu a dregătorilor domniei. Dușegubina era — după cum se știe — amenda (gloaba) ce se plătea pentru omucidere, adulter sau răpire de fată [44], precum și amenda, care era impusă obștii sătești, incapabilă de a prinde pe cei vinovați de marile delicte [45]. Trecerea în seama mănăstirii a dușegubinei însemna că dregătorii domnești însărcinați cu perceperea ei — dușegubinarii — nu mai puteau să cerceteze și să amendeze pe membrii obștii aservite, chiar fără o specificare în privilegiul de imunitate. Uneori, ca, de pildă, în întărirea dată de Mircea cel Mare mănăstirii Cozia pentru toate bălțile pe Dunăre, de la Săpatul pînă la Gura Ialomiței în ⟨1401—1404⟩ interdicția apare atît indirect prin menționarea reprezentantului mănăstirii ca strîngător al acestei amenzi și al altora: „Iar de la celelalte bălți, pe care om îi va plăcea stareţului Sofronie și tuturor fraților, să-l pună să adune venitul mănăstirii, vama de pești și vama din stupi și gloabe și dușegubine și toate celelalte munci", cît și direct prin formularea clară a clauzei *absque introitu judicum*: „Astfel poruncește domnia mea tuturor dregătorilor domniei sale și către chefalia din Dîrstor, oricine va fi, sudeților și globnicilor, toți să se ferească de bălțile mănăstirești" [46].

Pentru oricine studiază în chip obiectiv actele cancelariei Țării Românești din primele ei decenii de activitate, existența privilegiilor de imunitate acordate mănăstirilor și boierilor este indiscutabilă. Documentele care cuprind privilegiul imunității cuprind atît scutirile, cît și interdicțiile — implicit sau explicit — intrării dregătorilor domnești pe domeniu (spunem implicit, avînd în vedere, cum am arătat, că odată acordat stăpînului feudal privilegiul imunității, agenții puterii centrale care percepeau dări și amenzi nu mai puteau intra pe domeniu).

Nu credem că se poate o formulare mai explicită a principiului *absque introitu judicum* ca în întărirea dată de Mircea cel Mare la 10 iunie 1415 lui Vlad și altora pentru satele Bala și Prislopul, care primesc și privilegiul imunității: „Cine se va încumenta dintre boierii domniei mele, mari și mici, sau dintre dregătorii domniei mele, trimiși după milostenii și după muncile domniei mele, ca să-i împiedice pe ei sau pe oamenii lor chiar și cu un fir de păr, unul ca acela va primi mare rău și urgie" [47].

Așa cum s-a remarcat, cu excepția satului Jidovștița al mănăstirii Vodița, nici unul din satele acoperite de privilegiul imunității nu era scutit de serviciul militar. Domnia precizează de fiecare dată că satul (satele) de

[43] Fustel de Coulanges, *Les origines du système féodal: le bénéfice et le patronat pendant l'epoque mérovingienne*, Paris, 1890, p. 367, apud Valeria Costăchel, *op. cit.*, p.13.
[44] Const. C. Giurescu, *Istoria românilor*, vol. II/2, Buc., 1943, p. 496.
[45] *Istoria dreptului românesc*, vol. I, p. 432. Pentru răspunderea solidară a obștii sătești în justiție, vezi P. P. Panaitescu, *Obștea țărănească în Țara Românească și Moldova*, Buc., 1964, p. 218—219, 226.
[46] D.R.H., B, vol. I, p. 64—65.
[47] *Ibidem*, p. 81.

pe domeniu au obligaţia de a participa la „oastea cea mare", Astfel în privilegiul de imunitate acordat de Marele Mircea Voievod în ⟨1407—1418⟩ satului Ciulniţa al mănăstirii Snagov se arăta că locuitorii sînt scutiţi „de toate slujbele şi dăjdiile şi dările mari şi mici... afară de singura oaste cea mare" [48]. O formulare similară în privilegiul acordat de acelaşi domnitor la 11 mai 1409 satului Pulcovţi al mănăstirii Strugalea: „Numai la oastea cea mare să slujească domniei mele, iar alta nimic mai mult" [49].

Menţiunea obligaţiei serviciului militar în toate cazurile cunoscute de imunitate (cu excepţia semnalată) este încă o dovadă a caracterului popular al războaielor de apărare împotriva invadatorilor într-un moment cînd avansul otoman în Peninsula Balcanică reprezenta o teribilă ameninţare pentru existenţa însăşi a statelor feudale româneşti, mobilizarea întregului potenţial demo-militar era o necesitate inexorabilă bine înţeleasă de domnii români [50].

Tot în legătură cu apărarea ţării s-a aflat şi obligaţia de posadă — adică prestaţie în muncă sau darea în bani sau natură pentru întreţinerea unor puncte fortificate aflate la frontiere sau în interior; integrate sistemului militar defensiv al ţării [51]. Inclusă în rîndul scutirilor acordate în prima jumătate a secolului al XV-lea, ea a fost — întocmai ca şi obligaţia participării la oastea cea mare — exceptată de la imunităţile din a doua jumătate a aceluiaşi secol, precum se poate constata din întărirea satelor mănăstirii Snagov de către Radu cel Frumos la 28 octombrie 1464: „nici un dregător domnesc să nu fie volnic să turbure acele sate „nici găletar, nici albinari, nici dijmaşi, nici nimeni să nu ia ceva din cîte este venitul domnesc; de asemenea viile care sînt ale mănăstirii să nu li se ia vinăriciˌ iar birul să-l plătească şi posadă şi oaste să facă" [52].

Din toate documentele citate mai sus — repetăm doar cîteva exemple, numărul lor fiind mult mai mare — reiese în chip indubitabil că în Ţara Românească domnia a acordat dintru început privilegii de imunitate; rămîne de stabilit care a fost extinderea cunoscută de această imunitate. Dinu C. Giurescu, care a analizat această problemă pentru secolul XIV—XV a luat drept bază de calcul numărul satelor menţionate în documentele din 1351/1352 şi 1625 (dată la care se încheie colecţia D.I.R.), adică circa 3 000 (inclusiv tîrgurile). El găseşte că în documentele „din acelaşi interval (adică secolele XIV—XV—n.n.) un număr de 313 sate sînt trecute sub regimul imunităţii, adică 10,43% din *totalul satelor*" [53] şi, sprijinit pe aceste cifre şi cu rezerva că

[48] Ibidem, p. 75.

[49] Ibidem, p. 76. În privilegiul de imunitate citat la nota 47 formula este „Numai la oastea cea mare să se pregătească iar alta nimic mai mult", p. 82.

[50] N. Stoicescu, *„Oastea cea mare" în Ţara Românească şi Moldova (secolele XIV—XV)*, în *Oastea cea mare*, Buc., 1972, p. 36. Autorul subliniază că domnia „nu renunţa la obligaţia ţăranilor aserviţi de a participa la apărarea ţării în caz de mare primejdie". La p. 38, nota 34, se dă lista documentelor care menţionează „oastea cea mare" în cadrul privilegiilor de imunitate între anii 1493—1531. Şt. Ştefănescu, *op. cit.*, p. 60 atrage atenţia că o prevedere similară — exceptarea obligaţiei de a presta serviciul militar de scutirile acordate — se întîlneşte şi în zakonicul lui Ştefan Duşan: „Sistemul ostăşesc pe baza căruia oastea în întregime se află la dispoziţia domnului, a suveranului, constituie o caracteristică a regimului feudal în sud-estul european şi se explică prin condiţiile specifice de dezvoltare a ţărilor din această parte a continentului".

[51] C. Turcu, *Contribuţii la cunoaşterea posadei*, în „Studii şi cercetări ştiinţifice", Seria ştiinţe sociale, V (1954), nr. 3—4, p. 414; Şt. Ştefănescu, *op. cit.*, p. 61—62.

[52] D.R.H., B, vol. I., p. 218; Şt. Ştefănescu, *op. cit.*, p. 61. De remarcat, încă o dată formula de interdicţie pentru dregătorii domneşti care dovedeşte limpede existenţa imunităţii. Evident, H. H. Stahl ignoră documentul care dezminte opiniile sale.

[53] Dinu C. Giurescu, *Ţara Românească în secolele XIV—XV*, Buc., 1973, p. 308. Dintre acestea, 158 de sate aparţin mănăstirilor, iar 155 boierilor.

o parte din actele boierilor s-au pierdut, trage concluzia că „teritoriul Țării Românești în covîrșitoarea sa întindere se afla în secolele XIV și XV sub directa cîrmuire a domniei și a dregătorilor ei; satele sub regimul imunității nu formau zone compacte și nu reprezentau numeric (deci și ca suprafață) mult peste 10,43% din totalul așezărilor în această perioadă“ [54].

De remarcat, mai întîi, că un calcul riguros — și deci probant — este greu de făcut. În nici un caz nu ni se pare indicată raportarea numărului de privilegii de imunitate din secolele XIV—XV (deci pînă la 1500) la numărul satelor menționate pînă la 1625. Sîntem de acord cu Dinu C. Giurescu că „menționarea unei așezări într-un act scris este determinată nu de nevoia de a înregistra începuturile și existența ei, ci de a confirma și fixa, pentru urmași, realitatea unor raporturi sociale“ [55] și că deci numărul așezărilor omenești înregistrate în documente într-o anumită perioadă (evident e vorba de evul mediu!) reprezintă un minimum. Că și cele 3 220 de sate și tîrguri semnalate de documentele dintre 1351/1352 și 1625 [56] constituie un minimum este indiscutabil. Dar tot atît de indiscutabil este și faptul că nu toate așezările menționate în documentele dintre 1501 și 1625 existau între 1351/1352 și 1500. Care este atunci rațiunea de a raporta cele 313 sate beneficiind de privilegiul imunității la cele 3 220 așezări existente între 1351/1352 și 1625? Calculul este tot atît de puțin probant ca și dacă am raporta satele imunitare la cele 514 sate și tîrguri prezente în documentele dintre 1351 și 1500 [57]. Am avea atunci 60,89% de sate acoperite de imunitate, ceea ce ar schimba complet evaluarea ponderii imunității. Desigur e mai probabil că multe din satele semnalate în documente între anii 1501—1625 existau și între anii 1352—1500, și că deci 60, 89% reprezintă un maximum și acela pur teoretic. Nimic însă nu îndreptățește raportarea satelor imunitare la un număr de sate pentru care nu avem certitudinea existenței lor. Procentul de 10,43 ca determinare a satelor imunitare din Țara Românească în secolele XIV—XV trebuie, așadar, eliminat din discuția despre imunitate [58]. Documentația de care dispunem nu îngăduie o determinare cantitativă — secolele discutate aici aparțin fazei prestatistice — astfel că orice încercare de fixare numerică a fenomenului este vană și trebuie deocamdată abandonată.

Dincolo de surse s-a aflat însă o realitate mult mai puternică pe care documentele nu au surprins-o decît întîmplător. În 1407 Mircea cel Mare poruncește satelor m-rii Tismana să dea ascultare noului egumen, Agathon. Documentul, care iese din tiparele obișnuite, are aceste surprinzătoare formulări: „aceasta v-am dat de știre ca nici unui cneaz sau boier al domniei mele să nu fiți de ocină și de ohabă și apoi azi sau mîine să vă iau, să vă dau altuia, ci v-am dat pentru sufletul părinților domniei mele și pentru al meu, să fiți, astfel, sub stăpînirea mănăstirii Tismana“ și, mai departe, „Iar dacă cineva vă minte cumva, să nu încredeți nicidecum. Ci gloabele ce se vor face sau dușegubine, fie orice, de la cea mică pînă la cea mare, toate să fie ale mănăstirii și călugării Tismeneii să le ia, iar alții nimeni, nici dintre boierii

[54] *Ibidem.*
[55] *Ibidem*, p. 26.
[56] Ioan Donat, *Așezările omenești din Țara Românească în secolele XIV-XVI*, în „Studii“, IX (1956), nr. 6, p. 80; Dinu C. Giurescu, *op. cit.*, p. 27.
[57] *Ibidem.*
[58] Eliminare cu atît mai mult necesară cu cît ea induce în eroare pe unii cercetători care acceptă procentul definitiv, vezi de pildă, Manole Neagoe, *Problema centralizării feudale românești Moldova și Țara Românească*, Craiova, 1977, p. 159, care dă însă ca procent 12,5, adică cel din recenzia lui Dinu C. Giurescu la studiul citat al lui Vl. Hanga, publicată în „Revue des études sud est européennes I, (1964), nr. 1—2, p. 296—298.

domniei mele ca să vă ia sau să vă tragă la munci, pe oricine să-l loviți la cap"[59]. În monografia sa consacrată domniei lui Mircea Voievod, P. P. Panaitescu subliniază că în felul acesta domnitorul autorizează deci pe săteni să se apere singuri, dînd la cap boierilor[60], dovadă a unui anumit tip de imunitate — „imunitatea autogenă"[61].

Așa cum o arată și adjectivul ce o însoțește, imunitatea autogenă se naște nu prin privilegiul acordat de autoritatea suverană, ci prin actul de forță al seniorului feudal. El interzice prin însăși puterea sa intrarea pe domeniul lui a agenților puterii centrale și își însușește veniturile și prestațiile datorate suveranului.

De aici însemnătatea documentului lui Mircea cel Mare în care domnul se adresează direct locuitorilor din satele mănăstirii Tismana pentru a face respectată imunitatea acordată.

Credem că în felul acesta, Mircea cel Mare a reușit să facă puterea centrală respectată în țara pe care o cîrmuia.

Imunitatea feudală românească a reprezentat, ca și atîtea alte instituții ale evului mediu românesc, o sinteză între realitățile interne determinante și înrîuririle unor modele din afară care au permis conținutului găsirea celor mai potrivite forme de exprimare.

[59] D.R.H., B, vol. I, p. 72.
[60] P. P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrîn*, p. 78.
[61] H. Mitteis, *op. cit.*, p. 51 și urm.

Organizarea statului Țara Românească în vremea domniei lui Mircea cel Mare

Nicolae Stoicescu

În paginile ce urmează vom prezenta unul din domeniile cele mai importante ale domniei lui Mircea cel Mare — organizarea Țării Românești —, ca și măsurile luate de marele voievod pentru perfecționarea acestei organizări, se înțelege, în limitele epocii respective. Vom insista asupra problemelor mai puțin lămurite sau în jurul cărora s-au născut discuții în istoriografia noastră și vom trece mai repede peste aspectele ce ni se par mai bine cunoscute.

a) *Întinderea statului*

În vremea domniei lui Mircea cel Mare, statul feudal Țara Românească a atins cea mai mare întindere din istoria sa, care se realizează „pe teritorii locuite de români", fiind „o adunare de pămînt românesc în toate direcțiile". De aceea, pe drept cuvînt, Mircea cel Mare poate fi considerat „un domn unificator de pămînt românesc" [1], un precursor strălucit al lui Mihai Viteazul.

Întinderea statului condus de Mircea cel Mare rezultă din titlul purtat de domnul Țării Românești, care își spune: *„mare voievod și domn. . ., stăpînind și domnind peste toată țara Ungrovlahiei și al părților de peste munți, încă și către părțile tătărești, și Amlașului și Făgărașului herțeg și domn al Banatului Severinului și pe amîndouă părțile pe toată Podunavia, încă și pînă la Marea cea Mare și stăpînitor al cetății Dîrstorului"* [2].

Din conținutul acestui titlu rezultă că stăpînirea lui Mircea cel Mare se întindea din Banatul Severinului pînă în sudul Moldovei, cuprinzînd și Dobrogea pînă la Marea Neagră [3].

[1] P. P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrîn*, Buc., 1944, p. 186, 190. Vezi și C. C. Giurescu și Dinu C. Giurescu, *Istoria românilor*, II, Buc., 1976, p. 67—69.

[2] *Documenta Romaniae Historica*, B, Țara Românească (în continuare D.R.H., B), I, p. 64, 70, 74, 76, 81.

După cum arăta B. T. Câmpina, „fiecare din elementele acestui titlu, de un fast aproape împărătesc, corespunde unor date reale și cît se poate de concrete; nimic nu a fost introdus aici de o semeție goală, dornică numai de a amăgi prin flori zadarnice de stil" (*Scrieri istorice*, Buc., 1973, p. 325). Vezi și C. C. Giurescu, *Întinderea Munteniei sub Mircea cel Bătrîn*, în vol. *Din trecut*, Buc., 1942, p 48—57.

Pentru caracterul divin recunoscut de contemporani suveranilor feudali — considerați „unși" de Dumnezeu — , vezi D. Anguelov, *Affermissement et fondements ideologiques du pouvoir royal en Bulgarie medievale* („Byzantina", 1971, p. 15—27).

[3] Conținutul titlului lui Mircea cel Mare și modul cum reflectă acesta întinderea statului său au fost analizate de D. Onciul, *Titlul lui Mircea cel Bătrîn și posesiunile lui* („Convorbiri literare", 1901, p. 1 010—1 035; 1902, p. 27—53, 716—753; 1903, p. 16—30,

Domnul moştenise unele din aceste teritorii, cum sînt Banatul Severinului sau Amlaşul şi Făgăraşul, pe care le stăpîniseră şi unii din înaintaşii săi, Vlaicu, Radu I şi Dan I [4]. La teritoriile care făceau parte din stăpînirile mai vechi ale domnilor Ţării Româneşti, Mircea cel Mare a adăugat Dobrogea şi sudul Basarabiei cu Chilia, care alcătuiau aşa-numitele „părţi tătăreşti".

Dobrogea s-a unit cu Ţara Românească în anii 1388—1389 [5]; primul document în care Mircea îşi spune domn „al părţilor Podunaviei" poartă data de 4 sept. 1389 [6]. Aşa cum subliniază cercetări recente, „integra-

209—231); reprodus în *Scrieri istorice*, ed. A Sacerdoţeanu, II, Buc., 1968, p. 19—142; vezi şi completările editorului, *ibidem*, p. 406—411. Vezi şi P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 110—112, 187—194, 200—215, unde se analizează modul cum au intrat în stăpînirea domnului părţile de peste munţi, Dobrogea şi „părţile tătăreşti", adică sudul Basarabiei.

Întrucît asupra cronologiei întinderii stăpînirii lui Mircea peste ţinuturile amintite există păreri diferite, nu vom insista prea mult asupra acestei probleme care va fi tratată la studiile privind politica sa externă.

Ultimul studiu cu privire la această problemă, datorat lui Radu Constantinescu, *Consideraţii asupra limitelor cronologice şi teritoriale ale stăpînirii lui Mircea cel Bătrîn* („Rev. arhivelor", 1986, nr. 3 şi 4), nu a reuşit să lămurească prea mult lucrurile, deşi autorul are pretenţia că a ales grîul din neghină!

[4] Ţinînd seamă de relaţiile încordate dintre predecesorii săi şi regele Ungariei — care se considera suzeranul domnilor Ţării Româneşti — , este greu de spus cu certitudine cînd anume au intrat în stăpînirea lui Mircea „părţile de peste munţi" şi Banatul de Severin. Primele apar în titlul domnului într-un document din 4 sept. 1389, ceea ce l-a îndreptăţit pe P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 192—193, să afirme că domnul şi-a extins autoritatea asupra feudelor de peste munţi în timpul anarhiei ce bîntuia regatul Ungariei în anii 1387—1388. „După 1393, adică în preajma luptei de la Rovine, regele Ungariei s-a convins că poate lăsa cu toată încrederea apărarea Dunării în grija lui Mircea". Despre banul de Severin, vezi mai jos par. Sfatul domnesc.

Despre vechimea stăpînirii Banatului Severinului, vezi Maria Holban, *Contribuţii la studiul raporturilor dintre Ţara Românească şi Ungaria angevină. Problema stăpînirii efective a Severinului şi a suzeranităţii în legătură cu drumul Brăilei*, în vol. *Din cronica relaţiilor româno-ungare în secolele XIII—XIV*, Buc., 1981, p. 126—154, şi Ştefan Ştefănescu, *Bănia în Ţara Românească*, Buc., 1965, p. 34—39.

[5] D. Onciul, *op. cit.*, p. 292 şi 296 şi P. P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrîn*, p. 47, 188. Despre stăpînirea lui Mircea cel Mare asupra Dobrogei, vezi pe larg Anca Ghiaţă, *Condiţiile instaurării dominaţiei otomane în Dobrogea*, în *Studii istorice sud-est europene*, I, Buc., 1974, p. 44—51, care citează şi opiniile mai vechi ale istoricilor; Ştefan Ştefănescu, *Despotatul dobrogean de la Dobrotici la Mircea cel Bătrîn* („Magazin istoric", 1967, nr. 9, p. 46—53) şi idem, în *Din istoria Dobrogei*, III, Buc., 1971, cap. „Dobrogea unită Ţării Româneşti în vremea lui Mircea cel Bătrîn".

În legătură cu trecerea Dobrogei sub stăpînirea lui Mircea cel Mare se află probabil şi tabloul ctitoricesc de la biserica mănăstirii Cozia — pictat în 1390—1391 — în care pe costumul domnului figurează şapte reprezentări de acvile bicefale, însemne purtate de despoţii bizantini. Vezi Răzvan Theodorescu, *În jurul „despotiei" lui Mircea cel Bătrîn sau despre un însemn sculptat şi pictat de la Cozia*, în vol. *Itinerarii medievale*, Buc., 1979, p. 134—154, care subliniază „coincidenţa cronologică aproape perfectă între activitatea desfăşurată pe şantierul de pe valea Oltului şi unul dintre cele mai însemnate episoade ale acţiunii politico-militare a voievodului în primii ani ai domniei": unirea Dobrogei cu Ţara Românească.

Considerînd că „despoţii sud-dunăreni îşi ornau mantia de tip bizantin cu acvile bicefale, iar cei din Bizanţ doar încălţările", C. Rezachevici afirma recent: „era cu totul neobişnuită în vremea lui Mircea împodobirea cu acestea a genunchilor îmbrăcăminţii cavalereşti de tip apusean", deşi — adăugăm noi — şi la curtea bizantină se purtau costume apusene („*Despotia lui Mircea cel Bătrîn — o problemă de titulatură*; *între realitate şi ficţiune*, în „Rev. arhivelor", 1986, nr. 1, p. 17 şi urm.).

[6] D.R.H., B, I, p. 29. Despre sensul noţiunii de Podunavia = ţara de la Dunăre, adică Dobrogea, vezi Anca Ghiaţă, *op. cit.*, p. 45—46, şi P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 111.

După cum s-a arătat, termenul a fost folosit şi în diplomatica sîrbă dintre 1380 şi 1410 pentru a indica stăpînirea luncii Dunării din hotarele Serbiei. Vezi Tr. Ionescu-Nişcov, *Contacts entre la diplomatique serbe et la chancellerie princière de la Valachie pen-*

rea (Dobrogei) în hotarele Ţării Româneşti era o etapă firească a procesului de unificare a tuturor ţinuturilor româneşti din Banat pînă la Marea Neagră, întrucît se baza în primul rînd pe unitatea etnică, dar şi pe gradul de dezvoltare economico-socială şi de interese politice comune" [7].

Întrucît Mircea cel Mare apare în documentele interne ca „singur stăpînitor al cetăţii Dîrstor" ceva mai tîrziu decît al restului Podunaviei propriu-

dant les XIV-e — XV-e siècles („Bulletin de l'Association Internationale d'études du Sud-Est Européen", 1972, nr. 2, p. 281—284). Aceasta a îndreptăţit pe unii autori să afirme că Podunavia din titlul lui Mircea însemna „lunca Dunării de o parte şi de alta a fluviului, la mică distanţă de maluri". Vezi Radu Constantinescu, *op. cit.*, p. 366, 371.

Fără a intra în discutarea detaliată a împrejurărilor în care Mircea a ajuns stăpînul Dobrogei, vom evoca aici una din explicaţiile date, şi anume că, după moartea lui Ivanco, căzut în luptele cu otomanii la 1388, statul său fiind ameninţat cu ocuparea de către turci, „forţele locale s-au regrupat în jurul lui Mircea cel Bătrîn pentru a respinge . . . pe cotropitori. Cu ajutorul populaţiei dobrogene, Mircea cel Bătrîn a înfrînt pe turci", după care a unit Dobrogea cu Ţara Românească (Ştefan Ştefănescu, *Ţara Românească de la Basarab I „Întemeietorul" pînă la Mihai Viteazul*, Buc., 1970, p. 49).

Respingînd atît „obsesia unei cuceriri militare", cît şi unele „produse de pură imaginaţie, precum solicitări din partea localnicilor, comploturi şi altele asemenea", Radu Constantinescu, *op. cit.*, a atras atenţia asupra faptului că nu poate fi vorba de o anexare organizată a provinciei, cîrmuitorii din acea epocă urmărind în primul rînd stabilirea unui control militar şi vamal asupra punctelor de contact cu căile de comerţ ca acelea de la: Chilia, Brăila, Silistra, Nicopole, Vidin.

După unele opinii mai noi, „domnul Mircea, cînd îşi începu domnia, moştenea în hotarele estice ţinutul transdunăreano-pontic, fără partea de nord-est (delta)", unde colonia genoveză îşi conserva autonomia administrativă; în acelaşi timp, regiunea gurilor dunărene, începînd de la Isaccea, se afla în stăpînirea voievodului Costea (Anca Ghiaţă, *Aspecte ale organizării politice în Dobrogea medievală — secolele XIII—XV*, în „Revista de istorie", 1981, nr. 10, p. 1 882).

Argumentul conform căruia „ţinutul transdunăreano-pontic, nefiind expus vreunui atac extern pînă la ofensiva otomană, nu figurează separat în titlul domnului muntean" dinainte de Mircea cel Mare şi că el apare doar după 1388, în urma campaniei otomane din acel an, nu este convingător; mult mai logic ni se pare că *ţinutul respectiv face parte din titlul domnului din momentul cînd intră în stăpînirea sa, adică după 1388.*

O opinie asemănătoare cu a Ancăi Ghiaţă la Sergiu Iosipescu, *Balica, Dobroţiţă, Ioancu*, Buc., 1985, p. 163, care susţine că „ţările Cărvunei şi Dristorului s-au unit în toamna anului 1386 cu Ţara Românească". Autorul nu a ţinut seama de argumentele aduse cu patru decenii în urmă de P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 209, după care Dan I nu putea reuni Dobrogea cu Ţara Românească în 1386, de vreme ce a fost ucis în cursul luptelor din acel an; în plus, hrisovul citat de S. Iosipescu la p. 177 nu datează din 1387, ci este mult mai tîrziu, din epoca de după 1400, cînd Mircea purta într-adevăr titlul respectiv (vezi D.R.H., B, I, p. 63—65).

Cît priveşte ancadramentul de fereastră de la biserica m-rii Cozia, acesta nu reprezintă „vulturul bicefal al Dobrogei, străjuit de acvilele Ţării Româneşti" — cum susţine S. Iosipescu, p. 165 — , ci este o imitaţie evidentă a unui ancadrament similar de la biserica din Kruševac, după cum dovedesc imaginile reproduse de Răzvan Theodorescu, *Bizanţ, Balcani, Occident la începuturile culturii medievale româneşti (secolele X—XIV)*, Buc., 1974, p. 306—307, astfel încît însemnele respective nu pot constitui nici ele un argument că unirea Dobrogei cu Ţara Românească se înfăptuise înainte de primăvara anului 1388, cînd a fost sfinţită biserica mănăstirii Cozia.

Nu trebuie să uităm apoi că la 27 mai 1387 — cînd a încheiat cunoscutul său tratat comercial cu genovezii — , Ivanco era stăpînul Dobrogei sau cel puţin al unei părţi a acesteia. Vezi M. Andreev, V. Kutikov, *Dogovorăt na dobrudžanskia vladetel Ivanko s genuezcite ot 1387 god*, Sofia, 1960, p. 98—103, şi Radu Constantinescu, *op. cit.*, p. 361—362.

Inexplicabilă ar rămîne apoi dispariţia lui Ivanco înainte de 1388, cînd el purta încă titlul: „Ivanco, qui erat Varnae cum regione finitima Dobritze vocata regulus" (P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 209).

Ni se pare deci că este deopotrivă de nedrept şi greşit să căutăm să trecem unirea Dobrogei cu Ţara Românească pe seama predecesorului lui Mircea, cînd acesta din urmă este primul voievod care poartă titlul de stăpîn al Podunaviei şi Dîrstorului. Vezi şi Anca Ghiaţă, *Condiţiile instaurării dominaţiei otomane în Dobrogea*, p. 48—51, 63—70.

[7] Anca Ghiaţă, *Aspecte ale organizării politice în Dobrogea medievală*, p. 1876.

zise (între ⟨1404—1406⟩ şi 1415) [8], este de presupus că această regiune a intrat sub autoritatea sa separat de restul Dobrogei.

Domnul Ţării Româneşti a respectat forma locală de conducere a oraşului Durostor (Dîrstor), care a rămas sub administraţia unei căpetenii, numită cu un termen grecesc kefalia [9]. Ni s-a păstrat o poruncă adresată „către chefalia din Dîrstor", căpetenie menţionată alături de alţi dregători domneşti, pentru scutirea de dări şi gloabe a bălţilor mănăstirii Cozia, situate la gura Ialomiţei, deci într-o regiune apropiată de Durostor [10].

Stăpînirea lui Mircea cel Mare cuprindea şi regiunea oraşului Caliacra, după cum rezultă dintr-un document redactat în limba greacă din 28 mai 1412, un act de vînzare în care este menţionat ca martor Constantin din Caliacra, oraş lîngă care se găsea satul lui Baldovin logofătul, dregătorul lui Mircea cel Mare [11].

Mai greu de datat este includerea „părţilor tătărăşti", menţionate pentru prima oară în titlul domnului la 27 dec. 1391, într-o traducere latină a unui document slavon *(usque ad confinia Tartariae)* [12].

[8] D.R.H., B, I, p. 63—80. Vezi şi C.C. Giurescu — Dinu C. Giurescu, *op. cit.*, p. 68—69, care arată că Dîrstorul apare separat în titlul domnesc al lui Mircea întrucît ar fi aparţinut ţaratului de Tîrnovo, nu lui Dobrotici. În documentele externe, Dîrstorul apare mai devreme, dar tot separat de ţara lui Dobrotici; în tratatul încheiat cu Vladislav Jagello, regele Poloniei, domnul se intitulează: „terrarum Dobrotici despotus et Tristri dominus" (Hurmuzaki, I/2, p. 315).

Despre „ţara Dristei" sau Silistrei, aflată sub stăpînirea lui Terter — numit pe monedele sale şi Ioannes şi identificat de unii cu Ivanco — vezi Petre Diaconu, *O formaţie politică la Dunărea de Jos: Ţara Dristei*, în *Documente noi şi informaţii arheologice*, Buc., 1977, p. 37—40; idem, *O formaţiune statală la Dunărea de Jos la sfîrşitul secolului XIV, necunoscută pînă în prezent* (SCIV, 1978, nr. 2, p. 185—201); idem, *Contribuţie la cunoaşterea monedelor lui Ioan Terter, despotul Ţării Dristei* („Cerc. numismatice", 1980, p. 73—75).

[9] Vezi P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 181.

[10] D.R.H., B, I, p. 64—65.

[11] Ibidem, p. 78.

[12] D.R.H., B, I, p. 36, şi D.R.H., D, I, p. 127. Documentul a fost publicat ca îndoielnic în D.I.R., B, veac XIII-XV, p. 276—277; ulterior s-a constatat că „argumentele aduse nu sînt suficient de temeinice pentru a-i pune la îndoială autenticitatea". După alte opinii, însă, „primul titlu al lui Mircea cel Bătrîn în care apare formula «către părţile tătăreşti» este din 1406" (D.R.H., B, I, p. 70—71). Vezi consideraţiile lui Virgil Ciocîltan în „Revista de Istorie", 1981, nr. 11, p. 2 095, unde se admite însă „o stăpînire munteană a fîşiei de la răsărit de Siret de-a lungul Dunării maritime înainte de începutul secolului al XV-lea", ţinînd seama de numele dat acestei regiuni care aminteşte de „întemeietorul" Ţării Româneşti.

Includerea aşa-ziselor „părţi tătărăşti" şi a porturilor Chilia şi Licostomo (care, în trecut, se confundau într-unul singur) a fost şi este o problemă mult discutată, fără să se ajungă la o soluţie acceptabilă pentru toţi istoricii. De pildă, Maria-Matilda Alexandrescu-Bulgaru, *La campagne de Timur en Anatolie (1402)*, Buc., 1942, p. 110, susţinea că Mircea ar fi primit „părţile tătăreşti" după bătălia de la Ankara din 1402.

După alte opinii, aşa-zisele „părţi tătăreşti" — termen care indică o „rămăşiţă terminologică a dispărutei stăpîniri mongole la Dunărea de Jos"; — ar fi fost preluate de Mircea după 1400, în urma unei înţelegeri cu Alexandru cel Bun (Ş. Papacostea, *La începuturile statului moldovenesc. Consideraţii pe marginea unui izvor necunoscut*, în SMIM, VI, 1973, p. 55—56).

Despre stăpînirea Chiliei de către domnii Ţării Româneşti s-a scris foarte mult, fără a se ajunge la concluzii definitive. Vezi Anca Ghiaţă, *op. cit.*, p. 53—54, cu bibliografia problemei.

P. P. Panaitescu, *Legăturile moldo-polone în secolul al XV-lea şi problema Chiliei* („Romanoslavica", III, 1958, p. 101 şi urm.) a susţinut că domnii Ţării Româneşti au stăpînit Chilia între 1403 şi 1420, opinie combătută de Virgil Ciocîltan, *Chilia în primul sfert al secolului al XV-lea* (Revista de Istorie, 1981, nr. 11, p. 2 091—2 096,) care arată că cetatea a fost a Moldovei între 1412—1448, ca şi de C. Cihodaru, după opinia căruia Mircea cel Mare ar fi cedat Chilia lui Alexandru cel Bun în anii 1400—1401, căutînd astfel să-

Ca şi în cazul Dobrogei, aşa-numitele „părţi tătăreşti" aveau o administraţie proprie; domnul era reprezentat aici de un „namestnic" (=locţiitor), numit Iarcîn (nume evident de origine tătară); acesta este menţionat ca martor al sfatului domnesc într-un document relativ la satul Pulcovţi al mănăstirii Strugalea, sat situat probabil în regiunea Chiliei, unde se pescuiau morunii, amintiţi în documentul respectiv [13]. Citarea acestui „namestnic" între membrii sfatului domnesc dovedeşte că el se bucura de o importanţă deosebită; în calitatea sa de locţiitor al domnului, el îndeplinea sarcini asemănătoare banului, care administra regiunea din extremitatea de vest a Ţării Româneşti (vezi mai jos).

Extinderea teritorială treptată a autorităţii lui Mircea cel Mare a fost deci însoţită de apariţia în documentele Ţării Româneşti a unor dregătorii menite să administreze regiunile de margine ale Ţării Româneşti.

Tot în legătură cu întinderea teritorială a Ţării Româneşti trebuie să amintim şi de faptul că, în tratatul încheiat de Ştefan cel Mare cu regele Matei Corvin al Ungariei în anul 1475, se prevede că hotarul dintre Ţara Românească şi Moldova urma să fie „după vechile limite şi datini..., conform privilegiilor încheiate de ambele părţi de voievozii Alexandru şi Mircea"[14], ceea ce dovedeşte că, în cursul acestor domnii, a avut loc şi o reglementare a hotarelor dintre cele două ţări surori, care a rămas valabilă multă vreme.

b) *Titlul şi puterea domnului*

Am arătat în paragraful anterior modul în care titlul domnului evoca, pe de o parte, întinderea statului său, pe de alta, titulatura pompoasă a suveranului, „singur stăpînitor" al ţării sale. După cum s-a remarcat, *pămîntul care intrase treptat sub conducerea lui Mircea a dat autorităţii domneşti un conţinut în parte nou, lărgind, odată cu suprafaţa statului, şi atribuţiile puterii centrale, care trebuia să conducă un stat foarte întins.*

Căutînd să dovedească că Mircea cel Mare a încercat „să dea puterii încredinţate domnului un conţinut mai cuprinzător" şi să domnească în chip autocrat, unii autori au susţinut că domnul a făurit un nume nou, „la care predecesorii lui nu au cutezat a se gîndi", intitulîndu-se „marele şi singur stăpînitorul domn a toată Ţara Românească" [15].

În realitate, Mircea cel Mare nu este primul domn care şi-a spus „singur stăpînitor" (samodîrjăţ). În titulatura lui Nicolae Alexandru voievod de pe lespedea de mormînt de la Cîmpulung, acesta este şi el numit, la 1364,

asocieze pe noul domn şi aliat al său la apărarea gurilor Dunării (*Formarea hotarului dintre Moldova şi Ţara Românească în secolul al XV-lea*, în *Stat, societate, naţiune*, p. 89). Vezi şi Octavian Iliescu, *Emisiuni monetare ale oraşelor medievale de la Dunărea de Jos* („Pontica", 1971, p. 261–266).

Cît priveşte portul Licostomo, studii recente au dovedit că el se afla încă în stăpînirea genovezilor în anul 1398 (Ştefan Andreescu, *Acte medievale din arhive străine*, în Revista de Istorie, 1981, nr. 9, p. 1 732–1 736); el a fost cuprins în hotarele Ţării Româneşti înainte de 1403 (N. Iorga, *Lucruri noi despre Chilia şi Cetatea Albă*, în AARMSI, s. III, t. V, 1926, p. 326).

[13] D.R.H., B, I, p. 76–77.

[14] I. Bogdan, *Documentele lui Ştefan cel Mare*, II, p. 334–335.

[15] B. T. Câmpina, *Scrieri istorice*, p. 260. Vezi şi *ibidem*, p. 326, unde se susţine că „singur stăpînitor" înseamnă „un domn de o putere aproape autocratică".

„mare şi de sine singur stăpînitor domn" [16], aşa cum, în inscripţia de pe icoana dăruită de el mănăstirii Lavra de la Muntele Athos, Vlaicu poartă titulatura de „mare voievod... şi de sine stăpînitor (autocrator în limba greacă) a toată Ungrovlahia" [17].

După cum s-a observat de curînd, noul titlu a fost conferit lui Nicolae Alexandru de patriarhia din Constantinopol în 1359. „Acest nou titlu exprimă nu numai o putere sporită înăuntru, în raport cu ceilalţi voievozi şi cu boierimea, dar şi o înălţare a statutului ţării pe plan extern; implicaţia principală de politică externă a noului titlu era revendicarea pentru domn a unei puteri de sine stătătoare, derivată direct de la Dumnezeu şi nu de la altă putere lumească" [18].

Rezultă deci că Mircea cel Mare a moştenit această titulatură de la predecesorii săi; ceea ce constituie meritul său nu a fost „făurirea" acestei titulaturi, ci *utilizarea ei pentru prima oară în documentele interne, aspect ce merită a fi reţinut* [19].

S-a mai afirmat că domnul „ţinea să sublinieze că autoritatea lui este *de altă natură* decît stăpînirea numai domenială a boierilor lui", urmărind „să se afirme faţă de boieri ca o putere ce are o misiune proprie de îndeplinit" [20]. Fără îndoială că titulatura „de sine (sau singur) stăpînitor" a domnului va fi impresionat şi pe boieri, dar ea avea menirea să marcheze în primul rînd *starea de independenţă a ţării*, care nu era supusă nimănui. Că acesta era sensul pe care i-l dădeau oamenii vremii, rezultă din textul cronicii muntene intitulată *Istoriile domnilor Ţării Româneşti*, unde se menţionează că primul domn al ţării, legendarul Radu Negru, „pentru ca să arate că nu iaste supus nimănui, să scria în hrisoave samodărjăţ, adecă singur stăpînitor" [21].

[16] Emil Vîrtosu, *Titulatura domnilor şi asocierea la domnie în Ţara Românească şi Moldova (pînă în secolul al XVI-lea)*, Buc., 1960, p. 115 (cu bibliografia mai veche).

[17] *Ibidem*, p. 197.

[18] Şerban Papacostea, *Triumful luptei pentru neatîrnare: întemeierea Moldovei şi consolidarea statelor feudale româneşti*, în *Constituirea statelor feudale româneşti*, p. 178.

[19] Vezi şi A. Sacerdoţeanu, *Titlul de „mare voievod" al Ţării Romîneşti*, în vol. *Omagiu lui I. Lupaş*, Buc., 1943, p. 793—806, care susţine că Mircea cel Mare a purtat acest titlu începînd din 1406.

Subliniem faptul că şi supuşii lui Mircea îi spuneau domnului ţării tot „mare voievod". De pildă, într-o inscripţie din ⟨1403⟩, scrisă în limba greacă, locuitorii din Silistra îşi exprimau recunoştinţa faţă de „Io Mircea, marele voievod şi domn a toată Ungrovlahia", care a izbăvit oraşul de turci („Studii", 1952, nr. 3, p. 210—211). „Un astfel de monument nu se ridică decît în cinstea aceluia care a alungat pe un cotropitor, fără a-şi fi impus acolo el însuşi prin violenţă o stăpînire cotropitoare", observa B. T. Câmpina *op. cit.*, p. 327.

[20] B. T. Câmpina, *op. cit.*, p. 288.

[21] Ed. C. Grecescu, Buc., 1963, p. 5. Nu împărtăşim opinia lui E. Vîrtosu, *op. cit.*, p. 215, care susţine că epitetul „de sine stăpînitor" nu exprimă independenţa statală, „ci reprezintă una din formulările diplomatice prin care se manifestă existenţa asocierii la domnie în secolele XIV şi XV". La 1389 — cînd l-a utilizat pentru prima oară — , Mircea cel Mare nu avea nici un asociat la domnie; după cum arată acelaşi autor la p. 290, asocierea lui Mihail, fiul lui Mircea, s-a făcut în 1393—1394, astfel încît argumentul nu poate fi luat în seamă.

Vezi şi Virgil Cândea, *Conceptul de independenţă — o permanenţă a gîndirii politice româneşti*, în *Suveranitatea şi progresul*, coord. N. Ecobescu, Buc., 1977, p. 67, şi Valentin Georgescu, *Instituţiile statelor româneşti de-sine-stătătoare*, în *Constituirea statelor feudale româneşti*, Buc., 1980, p. 223—224, care respinge teza unei legături între titlul „de sine stătător" şi asocierea la domnie.

Despre opiniile mai vechi ale istoricilor români — care aproape toţi au admis că epitetul „de sine stăpînitor" exprimă ideea de independenţă — , vezi E. Vîrtosu, *op. cit.*,

Un argument în plus îl constituie faptul că acest epitet este cunoscut și izvoarelor narative contemporane străine, în care domnul Țării Românești este numit „marele și singur stăpînitorul voievod Ioan (de la Io) Mircea“ [22].

La titlul de „mare voievod, singur stăpînitor“, Mircea cel Mare a adăugat (sau i s-a adăugat) și pe acela de despot, și aceasta în legătură cu stăpînirea sa asupra Dobrogei [23]. Mircea poartă titlul de „terrarum Dobrodicii despotus“, adică „despot al țărilor lui Dobrotici“, în două documente redactate în limba latină din anii 1390 și 1391 [24].

În Imperiul bizantin, titlul de despot a devenit cel mai important după cel imperial în a doua jumătate a secolului al XII-lea, cînd era conferit, cu un anumit ceremonial și cu unele insemne și drepturi onorifice, membrilor familiei imperiale: moștenitorului tronului, fiilor, fraților și ginerilor bazileului.

p. 203—204. Numai I. Bogdan, *Originea voevodatului la români*, Buc., 1902, p. 17, susține că „titlul de autocrator“ sau „samodrăjavnîj ... este o imitație — pătrunsă întîi în Țara Românească — a titlului bulgăresc samodrăjeț, grec. autohrator“. Despre originea și utilizarea acestor titluri la Bizanț și în statele sud-dunărene, vezi E. Vîrtosu, *op. cit.*, p. 210—213.

[22] P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 205—247. Este adevărat că în documentele externe, scrise în limba latină, domnul nu utilizează epitetul „de sine stăpînitor“, termen slav care nu avea corespondent în limba latină (în limba greacă sinonimul lui samodîrjavnei era autocrator). De pildă, în tratatul încheiat cu Sigismund de Luxemburg în 1395, Mircea își spune „vaivoda Transalpinus“, așa cum era cunoscut titlul în Transilvania și la curtea regală maghiară (D.R.H., D, I, p. 138). „O discreție de cancelarie — arată un reputat specialist — apare ca lipsită de obiect, cînd și față de Ungaria și față de Polonia, domnii români afirmaseră o politică de independență pe cîmpurile de luptă, cîștigînd victorii mai prețioase decît simpla difuzare a unei formule de cancelarie“ (Valentin Georgescu, *op. cit.*, p. 224).

[23] Ni se pare foarte judicioasă observația lui B. T. Câmpina, *op. cit.*, p. 326, după care utilizarea titlului de despot „nu evocă altceva decît *continuitatea* unei tradiții locale și respectul său (al domnului) pentru așezămintele proprii ale Dobrogei“.

După opinia lui Valentin Georgescu, titlul de despot nu a fost preluat „prin formalități de cancelarie imperială, ci iure belli (*op. cit.*, p. 209). Vezi și idem, *Bizanțul și instituțiile românești pînă la mijlocul secolului al XVIII-lea*, Buc., 1980, p. 43.

[24] Hurmuzaki, I/2, p. 44. Vezi și D. Onciul, *Scrieri istorice*, I, p. 292, 296; P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 47, 168; *Le grand voévode de Valachie Mircea l'Ancien (1386—1418) a-t-il vraiment porté le titre de despote?*, în *XV. Internationales Byzantinistenkongress, Wien 4—9.10.1981*, *Résumés des Kurzbeiträge*, Wien, 1981, și Vasile Muntean, *Organizarea mănăstirilor românești în comparație cu cele bizantine (pînă la 1600)*, Buc., 1984, p. 38, care citează un articol despre vulturul bicefal datorat lui G. Spyridakis.

Pornind de la presupunerea că cele două documente au fost alcătuite pe teritoriul polon, pe baza unor scrisori-concept trimise de Mircea, ultimul cercetător al problemei a susținut că alcătuitorii tratatelor au atribuit domnului titlul de despot (deși acest titlu nu era cunoscut în Polonia!) datorită faptului că Mircea era stăpînul „pămînturilor lui Dobrotici“ (C. Rezachevici, *„Despotia“ lui Mircea cel Bătrîn*, în „Rev. Arhivelor“, 1986, nr. 1, p. 17 și urm.). Ca dovadă se invocă faptul că în tratatele încheiate cu regele Poloniei în 1403 și 1411, redactate la Giurgiu, Mircea nu își spune despot. Ne întrebăm dacă i se putea atribui unui domn un titlu fără voia acestuia și încă într-o țară unde acest titlu nu era cunoscut?

Întrucît autorul amintit pune în discuție „legalitatea“ preluării unui titlu de acest gen, vom menționa că, pe un ducat emis de monetăria lui Mircea cel Mare, domnul poartă titlul de „țar“, titlu neîntîlnit în alte izvoare istorice, dar care apare destul de frecvent pe monedele bulgărești emise la Tîrnovo în secolul al XIV-lea. Autorul acestei neașteptate descoperiri este de părere că prin acest titlu, domnul își exprima unele pretenții la moștenirea țaratului de Vidin, după desființarea acestuia de către turci, în calitatea sa de rudă a lui Sracimir și nepot al lui Vlaicu, care stăpînise Vidinul în 1368—1369 (Octavian Iliescu, *La naissance d'une idée politique: Byzance après Byzance*, în RRH, 1986, nr. 1—2, p. 40—41).

Unii autori au văzut în folosirea titlului de țar chiar unele revendicări imperiale reale; după cum arăta însă Valentin Georgescu, „o astfel de revendicare nu s-ar fi putut limita la manifestări anecdotice și platonice“ (*Instituțiile statelor românești de-sine-stătătoare*, în *Constituirea statelor feudale românești*, p. 221).

Mai tîrziu, în secolele XIII—XIV, el este acordat şi altor personaje importante din Imperiul bizantin şi de peste hotare, precum: Ioan Asan, Gheorghe Terter, Mihai Şişman sau Ivan Sracimir din Bulgaria, Uglieşa, Vucaşin, Dragas şi alţii din Serbia, unde titlul de despot era răspîndit [25].

S-a discutat îndelung asupra modului cum a putut deveni Mircea cel Mare despot al Dobrogei, fără a se ajunge la un consens. Cel de la care a preluat acest titlu, Dobrotici, îl primise de la împăratul bizantin Ioan al V-lea Paleologul, pe care îl sprijinise în luptele purtate împotriva expansiunii statului bulgar în anii 1364—1365; potrivit altor opinii, lui Dobrotici i s-ar fi conferit titlul de despot după ce a devenit membru al familiei imperiale bizantine, cînd o fiică a sa s-a căsătorit cu fiul lui Ioan Paleologul. După cum au susţinut Ilie Minea şi mai recent Sergiu Iosipescu, ar fi existat o legătură de rudenie între Dobrotici şi Mircea cel Mare, a cărui mamă, Calinichia, ar putea fi fata despotului. P. P. Panaitescu a arătat însă că „despre vreo rudenie (a lui Dobrotici) cu domnii munteni nu avem nici o dovadă şi e sigur să nici n-a avut“ [25 bis].

Pe lîngă titlul de despot, preluat probabil de la Dobrotici, fără intermediul Bizanţului, ci asumat „cu o tehnică de autoafirmare“, după cum remarca Valentin Georgescu, Mircea cel Mare a utilizat şi însemnul despotiei, o acvilă bicefală care este reprezentată pe costumul în care este înfăţişat la biserica mănăstirii Cozia [26].

Explicaţia cea mai simplă asupra provenienţei acestui însemn ni se pare aceea că a fost preluat tot de la Dobrotici, după reunirea Dobrogei; deasupra porţii de intrare în cetatea Caliacra, reşedinţa lui Dobrotici, se afla un basorelief avînd ca însemn vulturul bicefal [27]. Este deci lesne de înţeles că Mircea putea prelua însemnul despotiei lui Dobrotici de la reşedinţa acestuia, în care va fi locuit.

Trebuie să menţionăm faptul că în documentele interne Mircea cel Mare nu se intitulează despot (cum îşi spunea — de pildă — Ştefan Lazarevici, despotul sîrbilor, contemporanul său), ci stăpîn „pe amîndouă părţile pe toată Podunavia, încă şi pînă la Marea cea Mare şi stăpînitor al cetăţii Dîrstorului“ [28]. Este foarte probabil că se va fi ţinut seama de faptul că despot era

[25] R. Guilland, *Etudes sur l'histoire administrative de l'Empire byzantin. Le despote* („Revue des études byzantines“, 1959, p. 52—89); Bozidar Ferjancić, *Despoti u Vizantiji i jujnoslovenskim zemliana* [Despoţii în Bizanţ şi în ţările sud-slave], Belgrad, 1960; Răzvan Theodorescu, *op. cit.*, p. 137—138; S. Brezeanu, *Din nou asupra începuturilor instituţiei de despot* („Analele Universităţii Bucureşti“, istorie, 1972, nr. 1, p. 21—32) etc.

[25 bis] P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 47, 208.

[26] După cum s-a precizat recent, „acvila bicefală nu era însemnul specific al despotului, chiar dacă apare cu rol pur decorativ şi în legătură cu acesta, ci reprezintă emblema imperială cu caracter eraldic“, astfel încît „Mircea ar fi putut şi el să o adopte doar ca stăpînitor al unui fost teritoriu bizantin“ (C. Rezachevici, *op. cit.*, p. 27). Vezi şi Albert Failler, *Les insignes et la signature du despot* („Revue des études byzantines“, 1982, p. 175).

Faptul că Mircea anulează acvila bicefală de pe monedele lui Ioan Terter şi o înlocuieşte cu acvila Ţării Româneşti nu înseamnă altceva decît adaptarea acestor monede la noua stăpînire pentru a putea circula pe teritoriul intrat în hotarele Ţării Româneşti, inclusiv în formaţiunea politică a Silistrei; ea nu poate, deci, constitui o dovadă că Mircea „nu adoptă acvila bicefală“, cum susţine C. Rezachevici, *op. cit.*, p. 29.

[27] Sergiu Iosipescu, *op. cit.*, p. 98, 112—115, 125.

[28] D.R.H., B. I, p. 64. În privilegiul acordat braşovenilor, la 6 aug. 1413, Mircea îşi spune stăpînitor peste „amîndouă laturile întregii Podunavii, pînă şi la Marea cea Mare“ (D.R.H., D. I, p. 198).

După cum s-a remarcat recent, titlul de despot „nu se încadra în tradiţia românească“, iar Mircea cel Mare „dispunea de titlul mult mai prestigios de mare voievod iş domn a toată Ţara Românească“ (C. Rezachevici, *op. cit.*, p. 31).

o noţiune necunoscută locuitorilor ţării, cărora li se adresau documentele şi poruncile respective; Mircea îşi atribuia acest titlu numai în calitatea sa de stăpîn al Dobrogei.

În concluzie, ni se pare demn de reţinut faptul că *titlul lui Mircea cel Mare exprimă nu numai extinderea teritorială a ţării* — de care a fost vorba în paragraful precedent —, *dar şi o situaţie deosebită a domnului ei, singurul care a utilizat o titulatură atît de pompoasă, aproape imperială.* Caracterul solemn al puterii ce se întrupa în persoana lui Mircea cel Mare va fi scos în relief şi de sfatul său domnesc, format în primul rînd din boieri care acceptă să fie dregătorii domnului (vezi mai jos).

Întărirea autorităţii şi a prestigiului internaţional de care se bucura domnul Ţării Româneşti în perioada de după 1396 este evidenţiată şi de modul cum este reprezentat Mircea cel Mare pe unele emisiuni monetare din această epocă: încoronat, ţinînd în mîna dreaptă o sabie sau o lance, iar în stînga globul cruciger, simbolul puterii universale, preluat de la Bizanţ [29]. Deosebirea devine şi mai evidentă dacă comparăm modul cum sînt înfăţişate pe unele monede emise de ei Radu I, „sub forma unui cavaler feudal, îmbrăcat în armură feudală“, şi fiul său Mircea, „ca un adevărat monarh, cu coroană pe cap, cu mantie regală pe umeri..., întocmai ca un împărat bizantin sau ca un rege apusean“ [30].

După cum a arătat recent Octavian Iliescu, *Ducaţii de cruciadă ai lui Mircea cel Bătrîn*, faptul că domnul a fost reprezentat într-o asemenea postură „urmărea să proclame aspiraţia lui Mircea cel Bătrîn de a apăra nu numai ţara sa, ci şi lumea creştină împotriva expansiunii otomane“; prin vestimentaţia adoptată pentru efigia sa monetară, Mircea urmărea să se înscrie alături de ceilalţi monarhi din Europa, ca participant cu drepturi egale la cruciada antiotomană.

★

O problemă legată de puterea şi atributele domniei, care ar merita atenţia noastră, este aceea a perioadelor aşa-numite de *fărîmiţare feudală* şi *centralizarea statului* în care s-ar fi împărţit istoria ţărilor române în secolele XIV—XV. Prima perioadă — în care ar fi intrat şi domnia lui Mircea cel Mare — s-ar caracteriza prin împărţirea puterii politice între domnie, care era puterea centrală, şi stăpînii de domenii, care beneficiau de imunităţi feudale, iar cea de-a doua, printr-un proces de întărire a autorităţii centrale şi de îngrădire treptată a imunităţilor feudale, începînd din a doua jumătate a secolului al XV-lea [31].

În ultima vreme, o serie de istorici au respins această periodizare şi au negat existenţa celor două epoci [32]; ei au reluat şi dezvoltat ideea mai

[29] Octavian Iliescu, *L'héritage de l'idée impériale byzantine dans la numismatique et la sigilographie roumaines au moyen âge* („Byzantina“, 1971, p. 259—260 şi 267, unde se reproduc portretele)..

[30] C. Moisil, *Monetăria Ţării Româneşti în timpul dinastiei Basarabilor*, Cluj, 1924, p. 45.

[31] B. T. Câmpina, *Dezvoltarea economiei feudale şi începuturile luptei pentru centralizarea statului în a doua jumătate a secolului al XV-lea în Moldova şi Ţara Românească*, în *Lucrările Sesiunii generale ştiinţifice din 2—12 iunie 1950*, Buc., 1950, p. 1602—1 638 (şi extras).

[32] Const. C. Giurescu, *Probleme controversate în istoriografia română*, Buc., 1977, p. 13—18; Dinu C. Giurescu, *Ţara Românească în secolele XIV şi XV*, Buc., 1973, p. 303—312; Manole Neagoe, *Problema centralizării statelor feudale româneşti Moldova şi Ţara Românească*, Buc., 1977.

veche a lui I. C. Filitti, susţinută încă din 1935, după care „organizarea de stat a principatelor române prezintă de la început şi neîntrerupt un caracter unitar şi *centralizat*“ [33].

Unii din istoricii amintiţi nu au înţeles aşa-zisa „fărîmiţare“ ca fiind împărţirea puterii politice, ci i-au acordat sensul propriu de fărîmiţare teritorială. „Observăm din capul locului — spunea Const. C. Giurescu — că termenul fărîmiţare implică existenţa unui întreg, a unei formaţii politice mari, care, în urma fărîmiţării, se împarte în mai multe mici. Se poate vorbi de o fărîmiţare în apusul Europei, unde imperiul lui Carol cel Mare s-a împărţit în trei, iar fiecare din aceste trei în altele mai mici... Dar de ce fărîmiţare poate fi vorba în Ţara Românească şi Moldova în secolul XIV? Care este formaţia anterioară care, în urma fărîmiţării se împarte în mai multe mici?“ Întrucît la noi „n-a existat o formaţie mare în genul Imperiului carolingian, (n-a existat) nici putinţa unei fărîmiţări feudale“ [34].

Este vorba deci, în mod clar, de două concepţii diferite asupra termenului fărîmiţare: una, împărţirea puterii politice (numită, să recunoaştem, impropriu fărîmiţare) şi alta, fărîmiţarea propriu-zisă, teritorială.

Pentru autorii care contestă existenţa aşa-numitei „fărîmiţări“, întemeierea statelor feudale Ţara Românească şi Moldova înseamnă înlocuirea diferitelor formaţiuni mai mici (cnezate şi voievodate) prin formaţiuni mai mari, numite impropriu „centralizate“, care ar fi dispus de la început de un aparat administrativ, judecătoresc şi fiscal bine organizat. După aceşti autori, deci, „*centralizarea*“ *ar fi echivalentă cu apariţia puterii centrale*. Astfel, Const. C. Giurescu afirmă: „centralizarea statului a avut loc chiar în timpul primei domnii a lui Basarab cel Mare (1310—1352) şi constituie tocmai elementul caracteristic al întemeierii statului“ [35]. Statul aşa-zis „centralizat“ apărînd încă din prima jumătate a sec. XIV, este de la sine înţeles că autorii respectivi resping ideea potrivit căreia lupta pentru aşa-numita „centralizare“ a statului începe pe la mijlocul sec. XV.

Autorii amintiţi confundă, şi de această dată, două noţiuni distincte: *apariţia autorităţii centrale*, a domniei, care duce la unificarea teritorială a ţării, cu centralizarea, adică cu *procesul de întărire a autorităţii centrale*. Aceste procese nu pot fi şi nici nu au fost sincronice nici în istoria statelor europene, nici în aceea a ţărilor române. *Nici un stat european nu a apărut dintr-o dată „centralizat“*; toţi suveranii şi-au întărit autoritatea cu timpul, aşa-zisa „centralizare“ fiind un proces evolutiv; se înţelege că statele feudale româneşti nu puteau face excepţie de la această regulă.

Statul constituie o categorie istorică, dar el nu se poate manifesta plenar din momentul intrării sale în istorie; *organizarea statului medieval nu are*

[33] I. C. Filitti, *Despre vechea organizare administrativă a Principatelor Române*, Buc., 1935, p. 7.

[34] Const. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 14.

[35] *Ibidem*. Aceeaşi opinie la Dinu C. Giurescu, *op. cit.*, p. 311: „odată cu întemeierea Ţării Româneşti, între Carpaţi şi Dunăre fărîmiţarea politică a încetat“. Vezi şi observaţiile Mariei Holban, care arată că Const. C. Giurescu „nu pare să fi întrevăzut un proces *progresiv* de centralizare“, în „Revista de istorie“, 1978, nr. 6, p. 1 970.
Este interesant de amintit aici şi faptul că — în urmă cu 6 decenii — părerea lui Const. C. Giurescu era cu totul alta; în 1926, el afirma că întemeierea Ţării Româneşti a fost „o operă de unificare (se înţelege teritorială — n.n.) şi centralizare“, dar că organizarea statului cunoştea la început o „stare primitivă“ (*Organizarea financiară a Ţării Româneşti în epoca lui Mircea cel Bătrîn*, Buc., 1927, p. 17; extras din „Analele Acad. Române. Memoriile Secţiei istorice“, s. III, t. VII, 1926).

caracterele statului burghez modern[36], adevăr ce nu trebuie pierdut din vedere cînd studiem evoluţia organizării statului feudal.

Ceea ce pare greu de înţeles este că unii dintre autorii amintiţi îşi imaginează aşa-zisa „centralizare" în două moduri total diferite: în timp ce pentru Apusul Europei se acceptă sensul propriu al „centralizării", acela de consolidare a puterii centrale[37], proces început în Franţa în secolul al XIII-lea şi încheiat în a doua jumătate a secolului al XV-lea, despre Ţara Românească şi Moldova se afirmă că „au fost state feudale centralizate din momentul întemeierii lor"[38], ca şi cînd ţările române ar trebui neapărat să facă excepţie de la legile generale ale dezvoltării societăţii feudale, ca şi cînd domnii lor ar fi putut avea de la început o altă situaţie decît ceilalţi suverani feudali din Europa.

Fără să aplicăm mecanic caracteristicile feudalismului european la realităţile româneşti, nu se poate nega existenţa unor trăsături generale, de la care ţările române nu puteau face excepţie. De aceea, trebuie să admitem şi în cazul acestora că de fapt *„centralizarea" înseamnă nu apariţia, ci întărirea puterii centrale, că aceasta este un proces evolutiv şi de durată*, care reprezintă tocmai contrariul aşa-zisei „fărîmiţări", adică a împărţirii puterii politice între domni şi stăpînii de domenii.

Un argument utilizat de Const. C. Giurescu este acela că „există pîrcălabi, numiţi castelani, în toate judeţele muntene, în toate ţinuturile moldovene", că există un aparat de stat „bine organizat", în stare să cuprindă întreg teritoriul ţării, încă de la apariţia domniei[39].

Afirmaţia ilustrului istoric se bazează pe textul privilegiului eliberat de Vlaicu vodă la 1368, unde se înşiră: comiţi, castelani (pîrcălabi), judecători, tributari (vameşi) şi alţi „oficiali"[40]. După cum am avut ocazia să arătăm cu ani în urmă, formularul documentului a fost redactat în limba latină în Transilvania, iar alcătuitorul său a înşirat pe toţi aceşti dregători aşa cum ştia el că există în Transilvania, fără ca acesta să reflecte în mod fidel realităţile din Ţara Românească, unde nu existau toţi aceşti slujbaşi[41].

Aparatul de stat nu putea să apară odată cu domnia, ca un *deus ex machina*, ci s-a format cu timpul, pe măsură ce domnia reuşea să înlocuiască cu propria sa administraţie pe aceea a stăpînilor feudali de pe domeniile acestora.

[36] Vezi culegerea de studii *L'Europe aux IX-e — XI-e siècles. Aux origines des Etats nationaux*, Varşovia, 1968, p. 282.

[37] Pentru sensul acordat termenului „centralizare", acela de întărirea puterii centrale, vezi H. Pirenne, *Histoire économique et sociale du Moyen Age*, Paris, 1963, p. 139, unde se spune că, în sec. XV, *„l'Etat était encore trop peu centralisé* ... pour que le Moyen Age ait pu connaître des agglomérations urbaines du type des capitales modernes ou des cités antiques".

[38] Manole Neagoe, *op. cit.*, p. 42 şi urm. şi 271.

[39] Const. C. Giurescu, *Probleme controversate*, p. 14. O opinie asemănătoare în lucrarea aceluiaşi, *Contribuţiuni la studiul marilor dregători în sec. XIV şi XV*, Buc., 1927, p. 30—32.

[40] D.R.H., D, vol. I, p. 87.

[41] N. Stoicescu, *Sfatul domnesc şi marii dregători din Ţara Românească şi Moldova (sec. XIV—XVII)*, Buc., 1968, p. 49—50, unde se citează şi opinia lui N. Grămadă, *Documente scrise de destinatari* („Codrul Cozminului", 1927—1928, p. 567—569) şi a Mariei Holban din „Studii", 1962, nr. 2, p. 339.

Ultima autoare — o foarte bună cunoscătoare a problemei — a arătat recent că este *„o prezumţie greu de dovedit"* existenţa aparatului administrativ pe baza privilegiului din 1368, unde se foloseşte o formulă de cancelarie în uz în Ungaria angevină. Vezi „Revista de istorie", 1978, nr. 6, p. 1 071—1 072.

Faptul că domnia nu dispunea de la început de un aparat „bine organizat" rezultă din împrejurarea că ea a fost obligată să respecte imunitățile feudale, potrivit cărora atributele suveranității (inclusiv administrația) erau cedate (sau recunoscute) stăpînilor feudali [42]; tot astfel, datorită lipsei acestui aparat „bine organizat", domnia a fost silită să păstreze îndatorirea membrilor obştilor libere de a participa la administrarea ţării: satele, ca şi oraşele, se autoadministrau prin organele locale alese de ele, iar paza hotarelor în regiunea de munte era asigurată de locuitorii satelor din regiunea respectivă, aşa-numiţii plăieşi sau străjeri [43].

Pe de altă parte, datorită puterii extraeconomice de care dispuneau, marii boieri şi mănăstirile erau în măsură să ţină în „ascultare" pe ţăranii aserviţi cu propriul lor aparat de constrîngere; domnia nu a intervenit în raporturile dintre stăpîni şi ţăranii aserviţi decît în secolul al XVI-lea, sub forma poruncilor de „ascultare" [44], iar reglementarea obligaţiilor ţărănimii aservite la scara întregii ţări s-a făcut de-abia în secolul al XVIII-lea [45].

Se poate spune deci că — chiar dacă nu sîntem de acord cu termenii (nu prea fericit aleşi) de „fărîmiţare" şi „centralizare" (termeni care au fost greşit înţeleşi, voit sau nu, de unii istorici) — *nu putem nega posibilitatea evoluţiei fireşti a organizării statale, a domniei, care nu avea cum să fie de la început „centralizată", care nu avea cum să dispună de la început de toate mijloacele necesare pentru a administra teritoriul întregii ţării.* A susţine mai departe asemenea opinii, ni se pare a înlocui evoluţia firească a societăţii, deci şi a statului, cu acea imagine simplă, uniformă şi statică, asupra căreia atrăgea atenţia profesorul Mihai Berza [46].

În concluzie, *considerăm că ar fi bine să se renunţe la cei doi termeni — fărîmiţarea feudală şi centralizarea statului* — termeni care, datorită înţelegerii diferite de către istorici, au creat confuzie în istoriografia noastră, *dar că nu putem şi nu trebuie să renunţăm la ideea întăririi progresive a puterii centrale şi la evoluţia firească a aparatului de stat medieval, a organizării statului, evidentă şi în timpul domniei lui Mircea cel Mare.*

Am considerat necesare aceste precizări pentru a înţelege mai bine realităţile politice din vremea domniei lui Mircea cel Mare, ca şi modul cum era organizat statul Ţara Românească în această vreme; dacă statul său ar fi fost pe deplin „centralizat" şi ar fi dispus de la începutul domniei

[42] După un calcul făcut de Dinu C. Giurescu, *op. cit.*, p. 308, din cele 514 sate amintite în documentele păstrate din secolele XIV—XV sînt trecute sub regimul imunităţii un număr de 313 sate. Raportînd această cifră la numărul de circa 3 000 de sate — cîte ar fi existat pînă în secolul al XVII-lea — autorul ajunge la concluzia că 10,43% din numărul total al satelor beneficiau de imunitate feudală. Calculul ni se pare aproximativ, deoarece D. C. Giurescu compară realităţi din epoci diferite: imunităţile după documente datînd numai din secolele XIV—XV, iar numărul satelor după documentele de pînă în secolul al XVII-lea, cînd ele au fost mai numeroase. Reţinem, oricum, faptul că o suprafaţă însemnată — greu de delimitat cu precizie — se bucura de imunitate feudală. O bună analiză a imunităţii administrative, fiscale şi judecătoreşti, cu numeroase comparaţii cu situaţia din Imperiul bizantin şi din Serbia, la Vasile Muntean, *Organizarea mănăstirilor româneşti în comparaţie cu cele bizantine (pînă la 1600)*, p 56—64. Vezi, de asemenea, G. Ostrogorsky, *Pour l'histoire de l'imunité à Byzance* („Byzantion", 1958, p. 164—254) şi studiul lui Andrei Busuioceanu în acest volum.

[43] N. Stoicescu, *Curteni şi slujitori. Contribuţii la istoria armatei române*, Buc., 1968, p. 141—161.

[44] *Ibidem*, p. 326—327.

[45] Florin Constantiniu, *Relaţiile agrare din Ţara Românească în secolul al XVIII-lea*, Buc., 1972.

[46] M. Berza, *Prefaţă*, la B. T. Câmpina, *Scrieri istorice*, I, p. 9.

de un aparat „bine organizat", nu ar mai fi fost necesare măsurile de organizare întreprinse de marele domn.

★

Este greu de stabilit cu precizie care va fi fost *evoluția raporturilor lui Mircea cel Mare cu boierimea Țării Românești*, clasa conducătoare a epocii respective, clasă care admitea cu greu un domn autoritar [47]. Cert este că, mai ales după succesele sale în politica externă, care au culminat cu instalarea pe tronul sultanilor a unui pretendent susținut de domnul Țării Românești, autoritatea lui Mircea a crescut [48], fapt reflectat și în titlul său de care ne-am ocupat mai sus.

Bazîndu-se pe această autoritate, Mircea cel Mare și-a format un sfat domnesc alcătuit aproape exclusiv din dregători (vezi mai jos) și a căutat să asigure stabilitatea domniei prin asocierea la tron a fiului său Mihail, pe care l-a uns ca succesor încă din timpul vieții și căruia i-a stabilit reședința la Tîrgoviște, devenită a doua capitală a Țării Românești. În hrisovul pe care-l dă în timpul vieții tatălui său, la ⟨1417—1418⟩, Mihail se intitulează voievod, în timp ce tatăl său este „mare voievod" și „singur stăpînitor" [49].

[47] Vezi și Florin Constantiniu, *De la Mihai Viteazul la Fanarioți: observații asupra politicii externe românești* („Studii și mat. de istorie medie", VIII, 1975, p. 104).

[48] Sporul de autoritate al domniei rezultă și din evoluția modului cum a fost redactată partea finală a hrisoavelor: „Cine s-ar încumeta dintre cei mari și mici să schimbe cele de mai sus scrise și să strice chiar și puțin, unul ca acela să fie blestemat de Domnul Atotțiitorul" (D.R.H., B, vol. I, p. 27—28; doc. din 20 mai 1398); „cine s-ar încumeta să strice această poruncă și înscris al domniei mele, sau vreun domn sau boier, să fie blestemat de Tatăl și Fiul și Sfîntul Duh și de toți sfinții, apoi și de domnia mea" (ibidem, p. 31; doc. din 1389—1400); „cine s-ar încumeta să nimicească acest preacinstit hrisov al domniei mele, boier fiind sau oricine, unul ca acela să fie blestemat de Domnul Atotțiitorul..., pe lîngă aceasta și de la domnia mea să primească mare rău și urgie" (*ibidem*, p. 49; doc. din ⟨c. 1400⟩ sau „cine se va încumeta dintre boierii domniei mele, mari și mici, sau dintre dregătorii domniei mele... să-i împiedice pe ei sau pe oamenii lor chiar și cu un fir de păr, unul ca acela va primi mare rău și urgie de la domnia mea, ca un călcător și neascultător și batjocoritor și necredincios al acestui hrisov al domniei mele" (*ibidem*, p. 81—82; doc. din 10 iunie 1415). De la simplul blestem s-a ajuns deci la amenințarea cu „urgia" domnească.

[49] Emil Vîrtosu, *Titulatura domnilor și asocierea la domnie*, p. 281—292.

Avem două rezerve față de încheierile autorului: credem că asocierea la domnie a lui Mihail s-a produs ceva mai tîrziu decît presupune E. Vîrtosu, oricum după 1400, cînd el apare în documente alături de tatăl său, și apoi că „părintele" care i s-a plîns lui Mihail nu era Mircea, ci Sigismund de Luxemburg, numit „părinte" (roditel) în sensul de suzeran. Vezi D.R.H., B,I, p. 85, unde se îndreaptă eroarea lui E. Vîrtosu.

Vezi, de asemenea, Octavian Iliescu, *Domnii asociați în țările române în secolele al XIV-lea și al XV-lea* („Studii și cercetări de istorie medie", II, 1951, nr. 1, p. 56), care consideră că Mircea l-a asociat la tron pe fiul său pentru a evita opoziția din partea partidei boierești ce susținea drepturile la tron ale urmașilor lui Dan I, fratele lui Mircea, grupare ce sprijinise și pe Vlad „Uzurpatorul". Rivalitatea dintre fiii lui Mircea și urmașii lui Dan I va izbucni după 1420, cînd și fiii primului (Radu Praznaglava, Alexandru Aldea, Vlad Dracul) și fiul celui de-al doilea (Dan al II-lea) vor ocupa scaunul domnesc, susținuți fiecare de cîte o grupare boierească.

Problema asocierii lui Mihail la domnia Țării Românești a fost reluată recent de Constanța Știrbu și Paraschiva Stancu, *Date noi despre monedele lui Mircea cel Mare* (comunicare la Inst. de studii sud-est europene, 20 iunie 1986), care au dovedit că tatăl și fiul apar împreună pe monedele Țării Românești spre sfîrșitul domniei lui Mircea cel Mare, cînd Mihail era, într-adevăr, asociat la domnia tatălui său.

c) *Sfatul domnesc și marii dregători*

Sfatul domnesc a jucat un rol de seamă în organizarea statului Țării Românești, fiind principala instituție care ajuta pe domn în rezolvarea tuturor problemelor de politică internă sau externă; în același timp, ca reprezentant al clasei boierești — clasa conducătoare din această epocă —, el avea grijă ca domnul să conducă țara în conformitate cu interesele acestei clase.

Așa cum au evoluat lucrurile și în alte state medievale, la constituirea sfatului domnesc s-a ajuns pe două căi: pe de o parte, boierii — vasali ai domnului — fiind obligați față de acesta să-i acorde așa-numitul *consilium* și, în plus, avînd grija ca domnul ales de ei să conducă țara conform intereselor clasei lor, era firesc ca o parte din ei să fie prezenți la curtea domnească încă de la constituirea statelor feudale românești. Pe de altă parte, domnul, ca orice feudal, avea nevoie de dregători în primul rînd pentru întreținerea fastului curții sale, acești dregători fiind la început boierii cei mai apropiați de persoana domnului.

Asupra originii dregătorilor există două opinii diferite: prima, potrivit căreia acestea au apărut încă de la întemeierea statului Țării Românești [50] și o alta, după care dregătoriile „au o origine mult mai nouă, ele se înființează destul de tîrziu după întemeierea principatelor" [51].

După cum am arătat în lucrarea noastră despre *Sfatul domnesc și marii dregători*, apărută în 1968, primele documente emise de cancelaria Țării Românești între 1372 și 1388 nu au ca martori boieri, ceea ce ne împiedică să afirmăm cu precizie cîți din aceștia ocupau funcții sau dregătorii la curtea domnească la începuturile vieții de stat.

În primul document în care sînt invocați martorii ce alcătuiau sfatul domnesc, din 4 sept. 1389, figurează un singur dregător: Vladislav vornic, față de alți 10 jupani care nu poartă titluri de dregători și de trei reprezentanți ai bisericii, amintiți primii ca martori: popa chir Nicodim, popa Gavriil, egumen la mănăstirea Cozia, și Sarapion ieromonah [52]. În ultimul document intern datat, emis de cancelaria lui Mircea cel Mare la 10 iunie 1415, apar ca martori ai sfatului domnesc nu mai puțin de 8 dregători: vornicul, banul, logofătul, vistierul, purtătorul de sabie (spătarul), comisul, stolnicul și paharnicul, față de numai trei boieri care nu aveau dregătorii [53]. De aici concluzia firească *că majoritatea dregătorilor (cu excepția postelnicului) au fost introduși în sfatul domnesc de Mircea cel Mare, într-o vreme în care statul feudal Țara Românească a cunoscut o epocă hotărîtoare de consolidare și organizare* [54].

[50] Const. C. Giurescu, *Contribuțiuni la studiul marilor dregători*, Vălenii de Munte, 1926, p. 27, 29, afirma că Basarab Întemeietorul avea pe lîngă sine „cel puțin" pe logofăt, vornic, vistier, stolnic, paharnic, postelnic și comis, aceasta deoarece „primul domn al Țării Românești a trebuit să instituie principalele dregătorii, cu ajutorul cărora avea să conducă teritoriul relativ întins pe care îl stăpînea".

[51] A. D. Xenopol, *Istoria românilor*, ed. a III-a, vol. III, p. 173.

[52] D.R.H., B, I, p. 29.

[53] Ibidem, p. 82.

[54] Vezi N. Stoicescu, *Sfatul domnesc și marii dregători în Țara Românească și Moldova (sec. XIV—XVII)*, Buc., 1968, p. 50—51.

B. T. Câmpina, *op. cit.*, p. 289, admite chiar „o prefacere a organizării slujbelor de curte în ambele țări române în jurul anului 1400" și o „acțiune reformatoare" a lui Mircea în acest domeniu. Vezi și opinia lui N. Iorga, *Istoria românilor*, III, p. 172 și 267—268, care afirmă că Mircea „strînge în jurul său o curte" și că a completat curtea sa cu dregătorii numiți: ban, vistier mare, vistier mic, logofăt, pitar, spătar și paharnic.

Este greu de spus în mod cert cîte din aceste demnităţi au apărut în vremea domniei lui Mircea cel Mare, care a moştenit, desigur, de la predecesorii săi o parte din dregătorii. Întrucît, la începuturile vieţii feudale de stat, dregătorii reprezentau în primul rînd forma de organizare a vieţii de curte, este de presupus că dregătoriile nu au apărut toate odată, ci pe măsură ce curtea domnească îşi perfecţiona organizarea, odată cu dezvoltarea şi consolidarea statului feudal.

Apariţia certă în documente a dregătoriilor (care nu corespunde totdeauna cu înfiinţarea lor) este greu de stabilit şi din pricină că multe din documentele emise de cancelaria lui Mircea cel Mare au datări aproximative. Iată ordinea apariţiei dregătorilor pomeniţi în documentele domniei lui Mircea: vornicul 1389; banul, stolnicul şi vistierul ⟨1389—1400⟩, logofătul ⟨1390—1400⟩, paharnicul ⟨1392⟩, spătarul şi comisul în 1415.

Chiar dacă apariţia în documente a dregătorilor şi înfiinţarea dregătoriilor respective nu sînt sincronice (de altfel, în nici un document din această vreme nu ni se anunţă înfiinţarea cutărei dregătorii!), nu se poate admite totuşi o diferenţă de timp prea mare între aceste două procese. Fără să neglijăm această constatare, este foarte probabil că unii (nu ştim care) dintre dregătorii amintiţi ca membri ai sfatului domnesc în vremea domniei lui Mircea cel Mare să fi existat şi înainte, dar ei să nu fi fost amintiţi ca martori în sfat decît în această vreme, cînd dregătoriile capătă o importanţă mai mare decît în domniile precedente, şi lucrul acesta merită a fi reţinut. Pe de altă parte, este evident şi faptul că, din momentul „în care deţinătorii (funcţiilor) de palat ajung să precumpănească în personalul politic al sfatului, putem afirma că ideea unui rol deosebit al domniei fusese primită şi de marea boierime“ [55].

Pentru datarea organizării mai temeinice a sfatului domnesc şi a dregătoriilor în vremea domniei lui Mircea cel Mare, putem invoca informaţia interpolatorului cronicii lui Grigore Ureche, care afirmă că Alexandru cel Bun, contemporanul şi aliatul domnului muntean, „tocmit-au şi boieri mari în svat, de chiverniseala ţării şi a pămîntului Moldovei“ [56]. Cunoscînd faptul că statul român de la răsărit de Carpaţi a folosit ca model organizarea mai veche a statului muntean — în primul rînd dregătoriile —, cunoscînd, de asemenea, bunele relaţii dintre domnii celor două ţări, este de presupus că Alexandru cel Bun a împrumutat titlurile şi funcţiile dregătorilor existenţi deja la curtea lui Mircea cel Mare.

O dregătorie înfiinţată în mod sigur de Mircea cel Mare este aceea de ban, dregător ce avea în grija sa Banatul Severinului. Faptul acesta rezultă clar din documente: în timp ce Vlaicu — care a stăpînit şi el Severinul — se intitula el însuşi ban de Severin *(banus de Zeurino)* [57], Mircea cel Mare îşi spune „domn al Banatului Severinului“ [58], iar dregătoria o încredinţează unui boier al său, Radu ban [59].

[55] B. T. Câmpina, *op. cit.*, p. 289.

[56] Grigore Ureche, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, ed. P. P. Panaitescu, ed. a II-a, p. 76.

[57] Hurmuzaki, I/2, p. 144, 148—149, 198; D.R.H., B, I, p. 12—13, 14—16; D.R.H., D, I, p. 86, 98, 103.

[58] D.R.H., B, I, p. 64, 66. În documentele redactate în limba latină, Mircea îşi spune „Seuerini comes“ (Hurmuzaki, I/2, p. 44). Domnul poartă titlul de „Banus de Zeuerin“ numai în tratatul încheiat cu Sigismund de Luxemburg la 7 martie 1395 (D.R.H., D, I, p. 138), în timp ce dregători cu titlul de ban se întîlnesc de multe ori după 1391.

[59] D.R.H., B, I, p. 31, 77. Vezi şi Ştefan Ştefănescu, *Bănia în Ţara Românească*, p. 44—46, care arată că în domnia lui Mircea cel Mare începe o nouă etapă în evoluţia băniei, şi B. T. Câmpina, *op. cit.*, p. 290—294. Încercînd să stabilească data cînd s-ar

Dregătoria a fost deosebit de importantă încă de la înființarea ei banul îndeplinind atribuții administrative, militare și judecătorești. Întrucît în unele documente apar ca martori doi dregători purtînd titlul de ban, este de presupus fie că unul îndeplinea atribuții judecătorești și altul administrative, ca în regatul ungar, fie că unul era ajutorul celuilalt [60].

Banul ocupa în această vreme în sfatul domnesc al doilea loc ca importanță, după vornic, pe care documentele îl definesc ca fiind judele curții domnești.

După 1420 — cînd cetatea Severinului a trecut în stăpînirea regatului maghiar — dregătoria de ban dispare din sfatul domnesc. La mijlocul secolului al XV-lea existau în Oltenia bani teritoriali, cum erau cei de Tismana, care îndeplineau rolul sudeților. Bănia va căpăta o mare importanță spre sfîrșitul aceluiași secol, cînd ea își va extinde autoritatea asupra Olteniei întregi, fiind deținută de membrii puternicei familii Craiovescu.

*

Ceea ce caracterizează în primul rînd dregătoriile în această epocă este lipsa unei specializări absolute a atribuțiilor lor, specializare ce se va produce numai în aparatul de stat modern. În afară de atribuțiile principale ale dregătoriei pe care o dețineau și de la care își luau numele, fiecare dregător putea îndeplini, din porunca domnului, diverse alte însărcinări; erau trimiși în solii peste hotare, puteau comanda armata, judecau singuri sau în grup pricinile ivite între locuitori, li se încredința stringerea dărilor, participau la hotărnicii etc.

Nediferențierea atribuțiilor administrative între dregătorii curții domnești rezultă și din faptul că fiecare dintre aceștia putea fi ispravnic (exefutor) al unei porunci domnești, indiferent de natura ei. Ispravnic putea ci oricare dintre membrii sfatului, fie că era comis, vornic, logofăt etc.; el îndeplinea, în acest caz, o delegație dată ad-hoc de domn și de sfatul domnesc, care precizau în documentul respectiv limitele competenței administrative a ispravnicului.

Cu toată lipsa unei specializări absolute a dregătorilor, la unii mari dregători (banul, logofătul, vornicul, vistierul), predomină atribuțiile de ordin public, în timp ce alții (postelnicul, paharnicul comisul, stolnicul etc.) au ca sarcini principale prestarea unor slujbe la curtea domnească [61].

Deosebirea dintre dregătorii feudali și funcționarii statului modern constă nu numai în faptul că atribuțiile lor nu erau complet diferențiate, dar și în aceea că nici un asemenea dregător — mare sau mic — nu avea leafă; veniturile dregătorilor erau realizate de la locuitori în schimbul slujbelor pe care le îndeplineau (judecăți, stringerea dărilor, hotărnicii etc.), din răsplătirea slujbei prestate domnului țării cu „mila" domnească (danii

fi înființat dregătoria de ban de Severin, autorul sus-numit socotește că ea poate fi pusă în legătură cu dieta regatului maghiar ținută la Timișoara în toamna anului 1397, sub președinția lui Sigismund de Luxemburg; Mircea ar fi încorporat bănia în organismul administrativ al țării sale în anii 1398—1400 (*ibidem*, p. 293). Ni se pare mult mai probabil că Mircea cel Mare a trebuit să numească un locțiitor al său în Banatul Severinului după ce teritoriul Țării Românești s-a reunit și cu alte regiuni românești, precum Dobrogea și părțile tătărești, care cunoșteau și ele o administrație locală (chefalia și namestnicul).

[60] Ștefan Ștefănescu, *op. cit.*, p. 48. Pentru atribuțiile banilor din Croația și Ungaria, vezi Nicolae Homjathy, *La jurisdiction des bans de Croatie et des comitats de Hongrie* („Revue d'histoire comparée", 1947, nr. 2, p. 243—251).

[61] Nu insistăm aici asupra acestor atribuții, prezentate pe larg în lucrarea noastră *Sfatul domnesc.*

de ocine, scutiri de dări), din darurile pe care le primeau de la subalterni sau de la diverşi soli străini, ca şi din concedarea de către domnie a veniturilor unor ţinuturi. Aceste venituri erau proporţionale cu importanţa dregătoriei celui care le strîngea, precum şi cu aceea a slujbei prestate [62]. Bunul plac al dregătorilor domniei, care săvîrşeau dese abuzuri, juca şi el un rol de seamă în stabilirea acestor venituri.

La aceste venituri, considerate „legale" în evul mediu, se adăugau apoi o seamă de cîştiguri realizate din abuzurile pe care oricare dregător le putea săvîrşi, precum şi din darurile pe care le primeau de la cei cărora le făceau diverse favoruri.

În secolele XIV—XV o pondere mai mare în cadrul acestor venituri au avut-o dăruirile de ocine, precum şi veniturile (de multe ori în natură) realizate din slujbe.

Cu privire la numărul şi ordinea în care sînt trecuţi în documente membrii sfatului domnesc, va trebui să arătăm că — de regulă — erau citaţi ca martori ai unei hotărîri domneşti boierii şi dregătorii prezenţi la luarea hotărîrii respective; de pildă, în privilegiul acordat braşovenilor la 25 august 1413 — cînd Mircea cel Mare se găsea la Cîmpulung — sînt citaţi ca martori: vornicul, logofătul „şi alţi mulţi boieri şi cavaleri ai ţării noastre, care erau de faţă cînd se petreceau aceste lucruri" *(qui cum hec agerentur erant presentes)* [63].

Boierii dregători urmau pe domn în peregrinările sale prin ţară, pentru a rezolva diverse probleme; într-un document din 23 nov. 1406 se spune astfel că voievodul ajunsese la mănăstirea Tismana „cu toţi egumenii mănăstireşti şi cu toţi boierii", aflîndu-se în drum spre Turnu Severin, unde urma să se întîlnească cu Sigismund de Luxemburg [64].

Constituirea sfatului domnesc aproape exclusiv din dregători spre sfîrşitul domniei lui Mircea cel Mare este semnul cel mai evident al întăririi autorităţii centrale în această epocă.

Nu putem să nu amintim aici şi de faptul că, după moartea lui Mircea cel Mare, odată cu îngrădirea autorităţii centrale, reprezentată de domni slabi, precum Radu Praznaglava, Alexandru Aldea sau Vladislav al II-lea, rolul şi numărul dregătorilor din sfatul domnesc au scăzut vizibil; numărul lor va creşte din nou la opt în vremea altei domnii autoritare ca aceea a lui Vlad Ţepeş, sfatul domnesc ajungînd să fie format numai din dregători la sfîrşitul secolului al XV-lea.

*

Legată de organizarea sfatului domnesc este problema *cancelariei domneşti*, unde se redactau — sub îndrumarea logofătului — toate hotărîrile domnului şi sfatului domnesc. Se ştie că predecesorii lui Mircea cel Mare au lăsat puţine documente scrise, cîteva acte de danie de la Vlaicu şi Dan I [65]. În schimb, din lunga domnie a lui Mircea cel Mare ni s-au păstrat 29 de documente interne, ceea ce arată o mai bună organizare a can-

[62] Vezi amănunte în aceeaşi lucrare, cap. „Veniturile dregătorilor".

[63] D.R.H., D, I, p. 200.

[64] Ibidem, B, I, p. 71.

[65] Ibidem, p. 12—21.

celariei domnești[66]. După cum au subliniat cei care au studiat problema, *în această epocă se stabilește formularul actelor de cancelarie, formular pe care îl vor păstra și urmașii domnului*[67].

d) *Organizarea administrativ-teritorială*

Unele aspecte ale acestei probleme le-am discutat deja cînd am vorbit despre așa-numita „fărîmițare feudală"; ne rămîne să spunem cîteva cuvinte despre modul cum era împărțit teritoriul țării și cum se asigura administrația acestuia.

Țara Românească se împărțea într-un număr de subunități administrative denumite județe; așezate în general pe valea unor rîuri, ale căror nume le-au împrumutat (Jiul de Sus = Gorj, Jiul de Jos = Dolj, Olt, Argeș, Dîmbovița, Ilfov, Prahova, Buzău, Ialomița etc.), județele par să continue vechile confederații de obști de dinainte de organizarea statului feudal.

Este greu de spus exact cînd au apărut și s-au organizat județele; cele mai vechi apar în documente în dreapta Oltului: Jaleș (1385), Vîlcea (1392), Gorj (Jiul de Sus) (1406), Motru (1415), județul de Baltă (1428) etc. Cele din stînga Oltului sînt menționate ceva mai tîrziu: Prahova și Ilfov (1482), Brăila (1487), Pădureț (1498) etc. În secolul al XVIII-lea se păstra tradiția că județele au început a fi „deosebite" de-abia pe la 1442, ceea ce poate fi un indiciu pentru o mai bună organizare a acestora la începutul secolului al XV-lea, ca și în Moldova.

În documentele din vremea domniei lui Mircea cel Mare județele oltene apar ca avînd un teritoriu bine delimitat, de vreme ce domnul poate ceda mănăstirii Cozia albinăritul din județul Vîlcea, la ⟨1392⟩, sau mănăstirilor Tismana și Vodița cîte 400 de găleți de grîu din județul Jaleș, la 1387.

Din documentele rămase de la Mircea cel Mare rezultă că în fruntea județelor din Oltenia se găseau așa-numiți sudeți sau județi[68]. Cuvîntul sudeț — ca și sudstvo, cum este numit județul în Țara Românească — derivă de la cuvîntul vechi slav сѫдити = a judeca, ceea ce arată că

[66] P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 179—183; Corneliu Tamaș, *Cancelaria domnească în timpul lui Mircea cel Bătrîn* („Historica", III, 1974, p. 111—120) și îndeosebi D. P. Bogdan, *Cancelaria lui Mircea cel Mare* („Rev. de istorie", 1986, nr. 7 și 8).

[67] După B. T. Câmpina, *op. cit.*, p. 287, ar fi vorba despre „fixarea în scris a regulilor juridice cu privire la proprietatea feudală", aceasta fiind principala atribuție a domniei și a sfatului domnesc.

Respectarea formularului stabilit de cancelaria lui Mircea cel Mare de către urmașii săi rezultă în chip limpede din compararea unui document emis de această cancelarie cu unul eliberat, de pildă, de Vlad Dracul; asemănarea este evidentă. Despre formularul documentelor, vezi D. P. Bogdan, *Diplomatica slavo-română din secolele XIV și XV*, București, 1938, p. 59 și urm.

[68] La 1406 este amintit astfel „jupan Brata, județul Jiului" (Gorj), care urma să facă o hotărnicie a moșiilor mănăstirii Tismana (D.R.H., B, I, p. 68). Sudeții sînt enumerați printre primii dregători și slujbași al căror amestec era interzis în satele scutite de domn (*ibidem*, p. 47, 64 passim). Ideea a fost susținută și de P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 118.

Recenzînd această lucrare, Const. C. Giurescu își exprima opinia că județele muntene ar fi fost conduse de pîrcălabi, „dregători de caracter, în primul rînd, militar" (*În legătură cu Mircea cel Bătrîn*, în „Rev. istorică română", 1945, p. 418). În realitate, prezența pîrcălabilor era legată de existența cetăților, ei fiind amintiți în Țara Românească numai la Cetatea Dîmboviței (1368), cetatea Teleajen (1474) și cetatea Poienari (începînd de la 1507); în restul județelor nu sînt menționați, astfel încît nu există dovezi că ei ar fi îndeplinit în Țara Românească rolul important pe care îl aveau în Moldova, așa cum susține Const. C. Giurescu. Dintre toți acești pîrcălabi, doar aceia ai cetății Poienari sînt întîlniți

sudeţii erau mai marii judeţelor, asupra cărora aveau şi drept de judecată, pe lîngă acela de a administra şi de a strînge dările; aşa se explică faptul că în numeroase scutiri de dări acordate unor sate ale mănăstirilor şi boierilor amestecul judeţilor era oprit de domnie.

Din documentele epocii lui Mircea cel Mare nu rezultă prea clar care era numărul slujbaşilor ce asigurau administraţia judeţelor; documentele de scutiri fiscale acordate satelor unor mănăstiri sau ale unor boieri amintesc adeseori despre judecători, rabotnici, globnici sau alţi boieri mari şi mici „trimişi după milele şi muncile domniei mele"[69], ceea ce dovedeşte că reprezentanţii domniei şedeau în anumite centre sau curţi, de unde erau trimişi în sate pentru perceperea dărilor sau muncilor cuvenite domniei[70].

Aceşti slujbaşi mărunţi erau denumiţi după darea pe care o strîngeau: dijmari, găletari, fînari, vinăriceri etc. Curtenii respectivi îndeplineau, după nevoi, funcţiile amintite; întrucît dările nu se strîngeau toate în acelaşi timp, se înţelege că o slugă domnească putea fi găletar la vremea secerişului, fînar la cositul fînului sau vinăricer toamna, cînd se făcea vinul, purtînd la timpul respectiv numele dării pe care o percepea[71].

Nu trebuie să omitem din prezentarea noastră faptul că majoritatea teritoriului ţării se autoadministra, satele — libere sau aservite — prin juzii lor, iar oraşele prin consiliile orăşeneşti.

Pentru a ilustra acest fapt, deosebit de grăitoare ni se pare porunca adresată de domn la ⟨1407⟩ satelor mănăstirii Tismana să fie „în supunere pentru toate slujbele şi dăjdiile" faţă de mănăstire; totodată, Mircea asigură pe locuitori că nimeni dintre boierii săi nu are voie să se amestece în satele respective, recomandîndu-le o metodă uimitoare pentru a-şi face singuri dreptate: „cine ar umbla printre voi, dintre boierii domniei mele, ca să ia sau să vă tragă la alte munci, pe oricine să-l loviţi la cap"[72].

în documentele din secolul al XVI-lea făcînd hotărnicii în satele din apropierea cetăţii ai căror comandanţi erau (*Doc. priv. istoria României*, B, veac. XVI, vol. III, p. 43, 129, 138).

Cît priveşte pe pîrcălabii de oraşe (amintiţi la Piteşti, Tîrgşor, Tîrgovişte şi Tîrgu Jiu), aceştia erau reprezentanţii domniei în oraşe (nu în judeţe), avînd în atribuţia lor în primul rînd strîngerea veniturilor cuvenite domniei şi apoi participarea la judecarea pricinilor privind pe locuitorii oraşelor. La 1451 sînt amintiţi astfel, într-o poruncă referitoare la vămile interne, „pîrcălabii de oraşe, unde sînt tîrguri", care se ocupau de aceste vămi (D.R.H., B, I, p. 187); vezi şi N. Stoicescu, *Sfatul domnesc şi marii dregători*, p. 215—216, unde se dovedeşte netemeinicia opiniei lui Const. C. Giurescu despre rolul important al pîrcălabilor în Ţara Românească.

[69] D.R.H., B, I, p. 58, 65.

[70] P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 120; N. Stoicescu, *Curteni şi slujitori. Contribuţii la istoria armatei române*, Buc., 1968, p. 343.

[71] În recenzia făcută lucrării lui P. P. Panaitescu, amintită mai sus, Const. C. Giurescu susţinea, dimpotrivă, că exista „o armată întreagă de agenţi locali, avîndu-şi reşedinţa nu numai în capitalele de judeţ şi în celelalte tîrguri, dar şi în foarte multe sate ... Tehnica fiscală a statului medieval impune prezenţa în sate a unor numeroşi agenţi", ceea ce este, evident, exagerat („Rev. istorică română", 1945, p. 421). Vezi şi mai jos par. Organizarea fiscală.

[72] D.R.H., B, I, p. 71—72. Nu intenţionăm să susţinem că acesta era singurul mijloc utilizat de domnie pentru a ţine în frîu tendinţele acaparatoare ale boierimii şi a stabili un anume echilibru social, atît de necesar într-o perioadă în care ţara era ameninţată din exterior. Poruncile domneşti rămase de la Mircea cel Mare cuprind şi ameninţarea că cel care nu le va respecta „va primi mare rău şi urgie de la domnia mea", „pedeapsă şi urgie de la domnia mea" sau chiar că urma „să moară în urgia domnească" (D.R.H., B, I, p. 61, 65, 67, 79, 81), formule pe care le-au preluat şi urmaşi săi. Nu ştim însă dacă asemenea ameninţări au fost puse în practică sau dacă erau formulate numai pentru a intimida pe cei nesupuşi, aşa cum pare mai probabil.

Întrucît majoritatea ţăranilor trăiau în obşti libere, care se autoadministrau, exploatarea feudală era încă destul de uşoară, iar cea fiscală era redusă la dări în natură, reprezentînd 1/10 din produse şi unele munci întîmplătoare, nu era necesar un aparat de represiune prea numeros, iar în ţară exista un anume echilibru social, încurajat şi de autoritatea domnului. *În această epocă statul îşi exercită îndeosebi funcţia externă de apărare.*

e) *Organizarea armatei*[73]

Este o problemă care a stîrnit vii dispute în istoriografia noastră, aceasta deoarece unii istorici au susţinut că boierimea deţinea în această vreme monopolul armelor, iar ţărănimea — îndeosebi cea aservită — era exclusă de la participarea la luptele pentru apărarea ţării [74].

În ultima vreme s-a dovedit însă că o asemenea teză este greşită; în realitate, ţărănimea a dus greul luptelor, ea alcătuind temelia oştirii (aşa-numita „oaste cea mare"), încă de la începuturile statelor feudale Ţara Românească şi Moldova [75].

Termenul de „oastea cea mare" apare în documente la începutul secolului al XV-lea, în vremea domniei lui Mircea cel Mare; la ⟨1407—1418⟩, domnul Ţării Româneşti scuteşte pe locuitorii satului Ciulniţa-Buzău al mănăstirii Snagov de dări şi slujbe faţă de domnie „afară de singură oastea cea mare să se ridice pentru domnia mea" [76]. Îndatorirea de a face „oastea cea mare" este menţionată şi în alte două scutiri acordate cam în aceeaşi vreme de către Mircea cel Mare: prima, din 11 mai 1409, priveşte satul Pulcovţi al mănăstirii Strugalea, deci un sat cu locuitori aserviţi, iar cea de-a doua, din 10 iunie 1415, se referă la satele Bala şi Prislopul, aparţinînd unor boiernaşi din judeţul Motru, scutiţi de dări şi slujbe, obligaţi „numai la oastea cea mare să se pregătească, iar alta nimic mai mult" [77]. Din textul acestor documente rezultă că *„oastea cea mare" cuprindea atît pe locuitorii liberi, cum erau boiernaşii olteni, cît şi pe ţăranii aserviţi* [78].

În alte două documente din vremea domniei marelui Mircea voievod se utilizează noţiunea de „oaste" (fără „cea mare") în scutirile similare de

[73] Vezi P. P. Panaitescu, *Armata lui Mircea cel Bătrîn* („Convorbiri literare", 1942, nr. 7—9, p. 573—582) (capitol din monografia *Mircea cel Bătrîn*).

[74] Ideea aparţine lui B. T. Câmpina, fiind reluată de semnatarul acestor rînduri în *Istoria Romîniei*, III, Buc., 1962, p. 474. Vezi şi B. T. Câmpina, *Scrieri istorice*, I, p. 254, unde se vorbeşte de „precumpănirea absolută a mijloacelor militare boiereşti".

[75] Vezi îndeosebi N. Stoicescu, *„Oastea cea mare" în Ţara Românească şi Moldova (secolele XIV-XVI)*, în *Oastea cea mare*, Buc., 1972, p. 34—38.

[76] D.R.H., B, I, p. 74.

[77] Ibidem, p. 76, 81—82.

[78] Aici ne deosebim de opinia lui B. T. Câmpina, *op. cit.*, p. 291, care susţine că slujba militară a ţăranilor dependenţi a căpătat denumirea de „oastea cea mare" „tocmai pentru a deosebi formaţiunile armate în care intervin şi ei de armata oamenilor liberi, denumită simplu oaste". De vreme ce ţăranii dependenţi aveau obligaţia de a veni la oaste încă dinainte de domnia lui Mircea (document din 1374), este greu de acceptat ideea că termenul şi-ar fi schimbat apoi conţinutul pentru a desemna *numai* obligaţia militară a oamenilor liberi. De altfel, afirmaţia lui B. T. Câmpina se bazează pe înţelegerea greşită a documentului din 10 iunie 1415 — citat mai sus — în care nu este vorba de ţăranii aserviţi din satele unor boiernaşi, ci de proprietarii acestor sate, chemaţi şi ei la „oastea cea mare", alături de ceilalţi locuitori. Menţionăm că, la p. 326, acelaşi autor admite că „noul sistem militar" al lui Mircea consta în ridicarea unor „formaţiuni de ţărani şi boiernaşi . . . în oastea cea mare", ceea ce ni se pare altceva decît cele susţinute la p. 291.

dări şi slujbe acordate unor „slugi" domneşti sau unor locuitori din Tîrgovişte [79], deci categorii sociale asemănătoare acelora care alcătuiau „oastea cea mare".

Subliniem faptul că diecii cancelariei domneşti nu făceau o diferenţă netă între cele două noţiuni, folosindu-le pe amîndouă în cazuri similare [80]. Ţinînd seama de această constatare, este greu de separat obligaţia de „oaste" de aceea de „oastea cea mare", care aveau, pentru oamenii epocii respective, sensuri asemănătoare.

Din documentele cercetate rezultă că, la începutul secolului al XV-lea, *participarea la „oastea cea mare" constituia o obligaţie a tuturor locuitorilor ţării, inclusiv a ţăranilor aserviţi*; prin privilegiile acordate unor boieri sau mănăstiri, domnul renunţa la strîngerea dărilor şi la prestarea slujbelor datorate puterii centrale, dar nu renunţa la obligaţia ţăranilor aserviţi de a participa la apărarea ţării în caz de mare primejdie, obicei pe care îl vor respecta toţi domnii Ţării Româneşti de pînă la 1533, deci pînă la instaurarea dominaţiei otomane.

Aşa cum sublinia recent unul din specialişti, „peste domnia efemeră, peste boierimea divizată şi nu totdeauna supusă, poate chiar peste tăcuta ţărănime, care, murind la chemarea domnului — un Mircea, un Vlad Ţepeş, un Ştefan cel Mare — pentru sfoara lui de moşie, apăra bunuri mult mai mari şi mai durabile decît le poate spune limba de toate zilele, dar care sînt grăitoare cuprinse în formulele de «oastea cea mare» sau «oastea ţării»" [81]. „Oastea cea mare" sau „oastea ţării" constituie una din particularităţile cele mai semnificative ale feudalităţii militare româneşti.

Pe lîngă participarea la „oastea cea mare", ţărănimea îşi aducea contribuţia la apărarea ţării şi prin îndeplinirea unor munci la repararea şi construirea cetăţilor, ca şi prin paza hotarelor ţării, încredinţată satelor de plăieşi.

Ţinînd seama de faptul că noţiunea de „oastea cea mare" apare în documente la începutul secolului al XV-lea, s-a emis opinia că Mircea cel Mare ar fi organizat această instituţie între anii 1398—1409, „deci după lupta de la Rovine", pentru a face faţă atacurilor turceşti; de-abia în această vreme, „a devenit necesară o schimbare a organizării militare în ansamblul ei" [82]. Tot astfel, s-a mai afirmat că, „în primul deceniu al veacului al XV-lea, la oaste încep să fie chemaţi sistematic membrii ai categoriilor sociale, boier-

[79] D.R.H., B, I, p. 51, 84, 103.

[80] Vezi cazurile citate de N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 37—38.

[81] Valentin Georgescu, *Instituţiile statelor româneşti de-sine-stătătoare*, p. 234.

[82] *Istoria României*, II, p. 376. Vezi şi B. T. Câmpina, *op. cit.*, p. 291, unde se susţine că „oastea cea mare s-a întemeiat curînd după 1397". Cînd afirmă acest lucru, autorul are în vedere reforma militară întreprinsă de Sigismund de Luxemburg, în acelaşi an 1397, cînd s-a înfiinţat „militia portalis", compusă din oştenii pe care trebuia să-i furnizeze ţara după numărul „porţilor" (unităţi fiscale), reformă ce ar fi servit de model lui Mircea (*ibidem*, p. 292—293).

Mai întîi, „oastea cea mare" nu are nimic comun cu „militia portalis"; echivalentul său este „exercitus generalis". În plus, domnul Ţării Româneşti nu avea nevoie de un model străin pentru „prefacerea instituţiilor ţării după 1397". Este apoi greu de stabilit o legătură între întemeierea băniei şi organizarea „oastei celei mari"; atîta timp cît teritoriul întregii ţări era expus prădăciunilor azapilor şi achingiilor, ce rost avea să se înfiinţeze „oastea cea mare" mai întîi în Oltenia, aşa cum afirmă autorul la p. 293? De altfel, nici datele propuse de autor nu sînt prea sigure: la p. 297 se afirmă că „oastea cea mare s-a alcătuit în anii 1400—1409", iar la p. 294 că aceasta s-a constituit mai întîi în regiunile de margine, deşi ea includea pe locuitorii întregii ţări. De aceea argumentele invocate de B. T. Câmpina ni se par neconvingătoare.

nași și țărani liberi, care rareori fuseseră mobilizați în războaiele din veacul anterior".

Problema ni se pare prea importantă pentru a nu zăbovi puțin asupra ei. Fără îndoială că acest mare comandant de oști care a fost Mircea cel Mare a trebuit să ia unele măsuri pentru o mai bună organizare a armatei sale; fără această mai bună organizare, cu toată priceperea sa excepțională de comandant și vitejia oștenilor săi, victoriile sale împotriva puternicelor oști otomane nu ar fi fost posibile. Nu ni se pare însă că măsurile sale în acest domeniu au putut duce la schimbarea „în ansamblu" a organizării militare pe care Mircea cel Mare o moștenise de la predecesorii săi, ci doar la îmbunătățirea organizării acesteia, ținînd seama de noile împrejurări cărora trebuia să le facă față (în primul rînd primejdia otomană) și la precizarea în scris a îndatoririi mai vechi (amintită încă de la 1374) a tuturor locuitorilor de a lua parte la apărarea țării. De aceea ni se pare că afirmațiile de mai sus sînt puțin exagerate. În plus, măsurile luate de Mircea cel Mare în acest domeniu nu pot fi datate cu precizie, astfel încît nu se poate susține că aceste măsuri au fost întreprinse numai după lupta de la Rovine. Dacă ar fi fost așa, ne întrebăm nedumeriți: cu cine a cîștigat marele Mircea voievod victoria de la Rovine? Numai cu cetele boierilor? Greu de crezut!

★

Constituirea domniei și a statului feudal Țara Românească a făcut necesară apariția și dezvoltarea treptată a unui aparat care să asigure administrarea țării în timp de pace, strîngerea dărilor și, totodată, să facă față unor amenințări externe neprevăzute, deoarece ridicarea întregii țări la arme cerea timp și se realiza destul de greu. Astfel au apărut și s-au dezvoltat, pe lîngă oastea mai veche de țărani, pe care o putea chema sub arme numai domnul țării, comandantul ei suprem, alte două categorii de ostași: cei care alcătuiau anturajul domnului, curtea sa și aparatul administrativ-militar, și cetele boierilor, formate din „slugile" acestora, care asigurau administrarea domeniilor în timp de pace și în fruntea cărora boierii veneau la război; aceste două categorii din urmă vor alcătui așa-numita „oaste cea mică" a țării.

Existența cetelor marilor boieri este atestată de izvoarele vremii. Faptul că marii boieri au putut întreține ani de zile luptele feudale interne după moartea lui Mircea cel Mare sau a lui Alexandru cel Bun constituie o dovadă certă că asemenea cete au ființat în ambele țări; este greu de precizat însă care va fi fost ponderea lor în oastea țării.

„Curtea fiecărui mare boier era un mic centru militar, în jurul căreia se strîngea ceata lui militară, din a căror acumulare se alcătuia oastea boierească a domniei. Intensitatea legăturii militare, buna rînduială în unificarea dificilă a acestor cete și asigurarea unor imperative supreme în conducerea luptei erau tot atîtea probleme gingașe de rezolvat în structurarea feudală a acțiunilor armate. Personalizarea relației militare între domn și boierii săi se materializa prin daniile domnești pentru «slujbă dreaptă și credincioasă», la nevoie și «cu sînge vărsat»" [83].

[83] Valentin Georgescu, *op. cit.*, p. 232.

Incepînd din vremea domniei lui Mircea cel Mare, la aceste categorii de ostaşi de ţară s-a adăugat un număr redus de mercenari sau lefegii [84]. Nu insistăm aici asupra acestor categorii de oşteni, prezentate pe larg în alte lucrări apărute în ultima vreme [85].

Un alt mare merit al lui Mircea cel Mare este acela de a fi completat sistemul defensiv al Ţării Româneşti prin construirea celor două puternice cetăţi de la Dunăre: Turnu şi Giurgiu [86]. Din aceeaşi epocă datează şi unele fortificaţii săteşti, cum erau cele de la Coconi, jud. Giurgiu, şi Frumoasa, jud. Teleorman [87].

f) *Organizarea fiscală*

Intrucît această problemă a fost cercetată într-un studiu separat [88], nu vom insista prea mult asupra ei.

Documentele vremii lui Mircea cel Mare cuprind numeroase ştiri despre obligaţiile locuitorilor Ţării Româneşti faţă de domnie, obligaţii

[84] Vezi mai nou C. Rezachevici, *Mercenarii în oştile româneşti în evul mediu* („Rev. de istorie", 1981, nr. 1, p. 42).

Trebuie să mai amintim aici şi faptul că unii istorici, începînd cu N. Bălcescu, atribuiau lui Mircea meritul de a fi organizat armata permanentă a ţării: „lui Mircea i se dă cinstea de întemeietorul armatei româneşti; el a aşezat cea dintîi piatră a acestei întocmiri; el cel dintîi dădu pilda de o armată ... permanentă; armată care, sub următorii (= urmaşii) săi, se desăvîrşi mai mult şi se mări" (*Scrieri militare alese*, Buc., 1957, p. 542).

Opinia lui N. Bălcescu a fost acceptată de unii autori ca Ioan Brezoianu, *Vechile instituţii ale României*, Buc., 1882, p. 18, sau Constantin Olteanu, *Consideraţii cu privire la geneza armatei permanente în România* („File din istoria militară a poporului român", 3, 1975, p. 10 şi 14), care afirmă: „momentul Mircea cel Bătrîn a constituit o etapă importantă în organizarea unei oştiri cu caracter permanent" şi că „oastea cea mică avea un caracter permanent".

Opinia revoluţionarului democrat a fost respinsă însă cu argumente convingătoare de doi din marii noştri istorici: A. D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, IV, Buc., 1896, p. 135, şi N. Iorga, *Istoria armatei româneşti*, I, Buc., 1910, p. 61.

În ce ne priveşte, credem că nu poate fi vorba de o oştire permanentă în sensul modern al cuvîntului decît din momentul în care această oştire a fost formată din mercenari, obligaţi să stea tot timpul sub arme. „Oastea cea mică" — fiind alcătuită din „slugile" şi curtenii domnului, ca şi din boieri cu cetele lor — nu poate fi considerată decît cel mult o oaste semipermanentă; nu trebuie să uităm că în timp de pace „slugile" şi curtenii îndeplineau sarcini administrative sau fiscale şi deveneau ostaşi numai în caz de nevoie. Din acest punct de vedere, situaţia este asemănătoare cu aceea din alte state vecine, unde „slujitorii militari erau numiţi în timp de pace în diverse posturi administrative ..., iar în timp de război încălecau şi plecau în campanie" (B. Grekov, *Ţăranii în Rusia*, Buc., 1952, p. 480—481).

[85] N. Stoicescu, *Structura organizatorică a oştilor ţărilor române în secolele XIV—XVIII*, în *Armata şi societatea românească*, Buc., 1980, p. 172—177; idem, *Contribution à l'histoire de l'armée roumaine au Moyen Âge* („Revue roumaine d'histoire", 1967, nr. 6, p. 731—763).

[86] Vezi îndeosebi G. I. Cantacuzino, *Cetăţi medievale din Ţara Românească (sec. XIII—XVI)*, Buc., 1981, p. 32—41 (par. Închegarea deplină a sistemului defensiv al Ţării Româneşti în timpul lui Mircea cel Bătrîn).

[87] M. Constantinescu, *Coconi. Un sat din Cîmpia română în epoca lui Mircea cel Bătrîn*, Buc., 1972 şi idem, *Cetatea de pămînt din secolul al XIV-lea de la Frumoasa (r. Zimnicea)* („Studii şi cerc. de istorie veche", 1965, nr. 4, p. 731—741).

[88] Const. C. Giurescu, *Organizarea financiară a Ţării Româneşti în epoca lui Mircea cel Bătrîn*, Buc., 1927 (extras din „Analele Acad. Române. Memoriile Secţiei istorice", 1926—1927). Autorul a reluat problema în studiul *Despre vechea organizare fiscală a Ţării Româneşti în secolul al XIV-lea*, apărut în *Probleme controversate în istoriografia românească*, p. 9—12, în care a încercat să dovedească că, încă din această vreme, exista un aparat administrativ-fiscal foarte dezvoltat.

înglobate sub numele general de *dări sau dăjdii, munci şi slujbe* [89], *care alcătuiau, toate, veniturile domniei.*

Dările se încasau în primul rînd din cereale, darea respectivă purtînd numele de cîblă sau găleată [90], după unitatea de măsurat capacitatea cu care se percepea [91]; urmau apoi dările din oi şi porci, denumite vama sau datul oilor şi vama porcilor [92], iar în traducerea latină a documentelor slavone zeciuiala din oi şi din porci [93]; darea din albine, care consta din miere şi ceară, se numea albinărit sau vama din stupi [94]; pescarii care pescuiau în Dunăre plăteau venitul domnesc sau vama peştilor, numită şi ea unori zeciuială [95], iar cei care cultivau viţa de vie trebuiau să dea vinăriciul, numit în traducerea latină a unor documente zeciuială din vii [96].

O obligaţie mai greu de precizat este aceea denumită „caşcavale", care apare într-o scutire de dări acordată unui sat din regiunea Buzău [97]. Întrucît domnul a făcut numeroase danii de burdufe de brînză şi de caşcavale din „casa" sa mănăstirilor Cozia şi Tismana, este vorba probabil despre dijma încasată de la stînele aflate în Carpaţii Meridionali.

Din documentele epocii lui Mircea cel Mare şi din acelea ale urmaşilor săi (cînd situaţia în acest domeniu nu s-a schimbat) rezultă că *principalele venituri ale domniei erau realizate în produse animale şi vegetale cu care se aproviziona curtea domnească.*

Din documente reiese că nu erau scutite de dijmă nici alte produse realizate; la ⟨circa 1392⟩ mănăstirea Tismana primea dreptul de a încasa „zeciuială de aramă" de la roţile lui Ciop Hanoş de la Bratilov [98].

[89] D.R.H., B, I, p. 41, 51, 59.

[90] Ibidem, p. 24, 27, 35, 41, 44. Uneori această dare se numeşte jitărit (ibidem, p. 29, 51, 57). În ultimul document — păstrat în traducere veche — termenul se explică astfel: „adecă de cluciari care strîng pîinea domnească".

[91] N. Stoicescu, *Cum măsurau strămoşii*, Buc., 1971, p. 188—198.

[92] D.R.H., B, I, p 29, 51, 57

[93] Ibidem, p. 38.

[94] Ibidem, p. 44, 57, 64.

Const. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 19, afirmă că toate dările în natură (din grîne, vin, miere, ceară etc.) se numeau dijme. În realitate, dijma sau dijmăritul era o dare separată, care apare în zeci de documente alături de: vama oilor, vama porcilor, albinărit, găletărit, vinărici; nici una din aceste dări nu este înglobată în termenul general de dijme (D.R.H., B, I, p. 84, 114, 116, 129, 151, 152, 163, 166 passim) Din unele documente ar rezulta că dijma era darea din produsele pămîntului; la 3 aprilie 1480, într-o poruncă dată mănăstirii Tismana, se specifică: „oricine va ara, el să-şi plătească dijma" (ibidem, p. 277—278).

[95] Ibidem, p. 18, 54, 57, 65.

Documente mai tîrzii, de după mijlocul secolului al XV-lea amintesc — în afară de vama de peşte — şi o taxă denumită perper, plătită de cei care încărcau care de peşte din bălţile Dunării (D.R.H., B, I, p. 224—225). Nu ştim sigur dacă darea respectivă se plătea şi în vremea domniei lui Mircea cel Mare, cînd nu este menţionată în hrisoavele domneşti. Vezi Const. C. Giurescu, *An Old Roumanian Tax with a Byzantine Name: „Pîrpărul"* („The Journal of European Economic History", 1972, nr. 1, p. 121—127), şi idem, *Istoria pescuitului şi a pisciculturii în România*, Buc., 1964, p. 279—281, care susţine că este vorba de o dare anterioară întemeierii Ţării Româneşti.

[96] D.R.H., B, I, p. 29, 38, 51, 57. Cuantumul de 1/10 al acestor dări este confirmat de documente mai tîrzii, în care se vorbeşte despre „zeciuiala (desetina) domnească din vin" sau „zeciuiala care este domnească de la stupi" (D.R.H., B, I, p. 330).

[97] Ibidem, p. 74.

[98] Ibidem, p. 41.

În afară de ţărani — liberi sau aserviţi — erau impuşi la anumite obligaţii şi robii ţigani. De regulă, însă, aceste obligaţii erau cedate de domnie proprietarului feudal, de obicei mănăstire. Astfel, cele 40 de sălaşe de ţigani ai mănăstirii Tismana urmau „să fie slobozi de toate muncile şi dările şi veniturile" domneşti (D.R.H., B, I, p. 106), iar cei 300 de ţigani dăruiţi de Mircea mănăstirii Cozia erau obligaţi „să dea dajdie şi să slujească mănăstirii", fără altă specificare (ibidem, p. 111).

Din documente mai tirzii aflăm că stringătorii dărilor primeau o parte din produsele recoltate; astfel, două slugi domnești trimise de la curtea domnească să strîngă găleţile de griu domnești din judeţul Brăila urmau să primească fiecare cîte 4 găleţi, „să le ajungă la amindoi 8 găleţi“ [99].

Neavînd prea multe nevoi pentru curtea sa, domnul ceda adeseori veniturile sale din unele judeţe mănăstirilor mari ale ţării, precum era Cozia, ctitoria sa, care primea, la ⟨1392⟩, dreptul „in judeţul Vilcea, pe fiecare an, să-și adunė călugării albinăritul, să le fie mierea pentru nevoia mănăstirii, iar ceara să fie pentru biserică“ [100]. Începind de la 27 iunie 1387, mănăstirilor Tismana și Vodiţa li se acorda dreptul de a lua în fiecare an de la găletari cite 400 de găleţi de griu din judeţul Jaleș [101], ceea ce dovedește că acest judeţ mic producea cel puţin 4 000 de găleţi de griu.

Dacă pentru dările în natură lucrurile sint mai simple, mai complicată ni se pare a fi problema dării în bani, numită bir, și aceasta deoarece asupra scopului înfiinţării sale există două opinii diferite.

Unul din primii cercetători ai problemei, I. Vlădescu, susţine că înfiinţarea birului este legată de plata haraciului către Poarta otomană, fiind impus „îndată după ce am inceput a plăti tribut turcilor și cu scopul precis de a răspunde acești bani pentru tribut“ [102].

Cel de-al doilea cercetător preocupat de această problemă, Const. C. Giurescu, susţine, dimpotrivă, că birul este mult mai vechi, că el „nu e posterior închinării noastre la turci, ci a existat in Ţara Românească chiar in prima jumătate a secolului XIV“, banii fiind necesari, chiar de la înfiinţarea statului, pentru plata dregătorilor, intreţinerea curţii domnești, clădirea cetăţilor, procurarea armamentului [103].

Unul din cei mai avizaţi cercetători ai organizării fiscale, Damaschin Mioc, a arătat că birul nu este legat de haraciul datorat Porţii: doar creșterea haraciului în sec. XV a atras după sine creșterea birului, ambele plătindu-se în numerar, iar haraciul din banii birului. Darea in bani către domnie — ocazională in sec. XIV — a devenit regulată la începutul sec. XV, cind a căpătat denumirea de bir [104].

Data apariţiei birului este greu de fixat cu precizie; oricum, el exista spre sfirșitul domniei lui Mircea cel Mare de indată ce, într-un document emis de fiul și asociatul său, Mihail, la ⟨1417—1418⟩, acesta scutește 10 case din Tirgoviște ale mănăstirilor Cozia și Cotmeana de toate dările și angariile, „numai birul și oastea și să lucreze la moară“ [105].

[99] Ibidem, p. 330.
[100] Ibidem, p. 44.
[101] Ibidem, p. 24, 35, 41.
[102] I. Vlădescu, *Despre dări sau impozite. I. Birul*, Buc.. 1925, p. 45.
[103] Const. Giurescu, *Organizarea financiară*, p. 28—29. Opinia ni se pare puţin cam exagerată, deoarece domnia nu cheltuia prea mulţi bani pentru intreţinerea armatei sau plata dregătorilor, care nici nu erau remuneraţi cu bani, ci răsplătiţi in natură, așa cum am arătat mai sus.

După cum remarca A. D. Xenopol, în evul mediu nu se cheltuia nici o sumă pentru îmbunătăţirea stării ţării sau a locuitorilor săi; „armata slujea pe socoteala ei; bisericile și cele cîteva școli aveau averile și veniturile lor; de drumuri nu se îngrijea nimeni; puţinii funcţionari erau consideraţi ca slugi ale domnului, deci plătiţi de el din veniturile sale, cărora le conceda unele din ele. Ţara părea că nu are nevoie de nimic; de aceea nici un ban nu era cheltuit în folosul ei“ (*Istoria românilor*, III, ed. a III-a, p. 160).
[104] D. Mioc, *Originea și funcţiile birului în Ţara Românească pină la sfîrșitul veacului al XV-lea*, în *Studii și referate privind istoria României*, I, Buc., 1954, p. 641—662. Vezi și idem, *Despre modul de impunere și percepere a birului în Ţara Românească pînă în 1632* („Studii și mat. de istorie medie“, II, 1957, p. 49—116).
[105] D.R.H., B, I, p. 84.

Documentele epocii nu ne dau ştiri despre cuantumul birului, care va fi fost mult mai mic decît în secolul al XVI-lea, cînd el a crescut odată cu haraciul şi a dus la vînzarea a numeroase sate şi moşii pentru neputinţa de a plăti birul.

Birul era plătit de toţi locuitorii, cu excepţia celor scutiţi. Cuantumul său era fixat după averea contribuabililor, prin sistemul aşa-numit al cislei; într-un document din 1441 este amintit birul datorat de cnezi (oameni liberi şi proprietari) şi de „săraci“ [106].

Vămile constituiau un venit special al domniei, care percepea o taxă de pe toate mărfurile ce intrau sau ieşeau din Ţara Românească [107]. După cum rezultă din privilegiul acordat de Mircea cel Mare negustorilor braşoveni la 6 aug. 1413, existau trei feluri de vămi: vama de intrare în ţară ce se plătea la Rucăr, vama de desfacere a produselor şi vama de ieşire din ţară, care se percepea la Vadul Dunării“ dintr-o sută, trei“ (aşa-numita „tricesima“) [108]. Cuantumul vămilor se fixa proporţional cu valoarea mărfurilor şi el era comunicat vameşilor prin ordine domneşti [109].

Unele din aceste vămi erau concedate de domn marilor mănăstiri ale ţării; astfel, la 28 mart. 1415, Mircea dăruieşte mănăstirii Cozia — ctitoria sa — vama zisă „de la Genune“, adică de la Cîineni, pe Valea Oltului [110].

Ne lipsesc ştirile privind veniturile realizate de domn din încasarea vămilor; sumele vor fi fost destul de însemnate de îndată ce în a doua jumătate a secolului al XVI-lea domnul Ţării Româneşti realiza din vămi un venit anual de 60 000 de scuzi de aur [111].

În afară de obligaţiile în natură şi în bani, existau numeroase altele *în muncă*, amintite în documente cu numele generic de „slujbe“ sau „munci“ (rabotah, în textul slav) [112]. Slujbaşii care vegheau la îndeplinirea acestor munci se numeau rabotnici şi ei apar adeseori în documentele epocii lui Mircea cel Mare [113].

Principalele obligaţii de acest gen erau transporturile pentru domnie, numite în documente povoda şi podvoda [114]. După opinia specialiştilor, povoda ar echivala cu cărăturile pe cai, iar podvoda cu transporturile în carele trase de boi [115]. (Editorii documentelor din colecţia D.R.H. le-au tradus prin cărături şi podvoade.)

[106] Ibidem, p. 166.

[107] Vezi Const. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 38—40.

[108] D.R.H., D, I, p. 200. În alte documente se precizează că vămile erau la tîrguri, la vaduri şi la munte (P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 123).
Este foarte probabil că taxele vamale datorate de braşoveni au fost stabilite de Mircea; aceasta este concluzia ce se degajă din porunca adresată vameşilor din Prahova de Dan al II-lea, care recunoaşte că: „legea care a fost pusă de Mircea voievod, aceeaşi lege o dă şi domnia mea braşovenilor“ (D.R.H., B, I, p. 101).

[109] D.R.H., B, I, p. 101, 109. Încă din această vreme, unele din vămile ţării erau arendate; la ⟨circa 1406⟩, Mircea vodă scuteşte carele mănăstirii Cozia de vama ce se plătea în interiorul ţării, fie cumpărată (adică arendată) sau necumpărată (*ibidem*, p. 67).

[110] D.R.H., B, I, p. 79. Din documente mai tîrzii, rezultă că mănăstirea avea dreptul de a-şi pune aici proprii săi vameşi (*ibidem*, II, p. 140).

[111] *Călători străini despre ţările române*, III, p. 14.

[112] D.R.H., B, I, p. 80. Vezi şi Const. C. Giurescu, *Organizarea financiară.*

[113] D.R.H., B, I, p. 57, 65, 80.

[114] Ibidem, p. 51, 57, 58, 65, 80—81.

[115] C. C. Giurescu, *Două vechi obligaţii fiscale româneşti: cărăturile pe cai şi podvoadele cu boi* („Rev. istorică română“, 1947, p. 229 — 232); I. C. Chiţimia, *Histoire et sémantique des deux termes slaves: povoz et podvod chez les Slaves et chez les Roumains* („Slavia“, 1949—1950, p. 349—361).

Existau apoi o serie de alte obligaţii în muncă, dintre care: cositul şi transportul fînului la grajdurile domneşti [116], lucrul la morile domneşti [117] sau obligaţia de a pescui trei zile pe an moruni pentru domnie, obligaţie specifică pentru satele din apropierea Dunării [118].

Între obligaţiile în muncă apare adeseori *posada* [119], despre originea şi semnificaţia căreia s-au purtat lungi discuţii [120]. După cele mai îndreptăţite opinii, posada era obligaţia de a face de pază la punctele obligate de trecere care se numeau posăzi [121].

Uneori obligaţia de posadă a ţăranilor din regiunea de margine a Ţării Româneşti era concedată de domn unor mănăstiri din această regiune. Astfel, la ⟨1407⟩, Mircea cel Mare porunceşte satelor aflate în stăpînirea mănăstirii Tismana să fie „în supunere despre toate slujbele şi dăjdiile şi de posadă“ [122]. Întrucît din documente mai tîrzii aflăm că locuitorii satelor din preajma mănăstirii păzeau mănăstirea cu rîndul „zi şi noapte“, rezultă că posada de la ⟨1407⟩ era obligaţia de pază [123].

g) *Organizarea judecătorească*

Este un domeniu despre care documentele din vremea lui Mircea cel Mare nu ne spun nimic; *toate hrisoavele şi poruncile păstrate din această epocă se referă numai la danii de pămînturi şi de alte bunuri sau la scutiri de dări, nici unul la vreun proces dezbătut în faţa domnului.*

Din documente mai tîrzii rezultă că *judecătorul suprem al ţării era domnul, care judeca toate pricinile aduse în faţa sa şi a sfatului domnesc în conformitate cu „legea ţării“ sau „obiceiul pămîntului“, moştenit de la obştile săteşti* [124].

Pricinile mărunte din ţară erau rezolvate de sudeţi sau judecători şi de vornici, care sînt menţionaţi în documentele rămase din vremea domniei lui Mircea cel Mare.

[116] D.R.H., B, I, p. 74, 84, 103, 112, 116.
[117] Ibidem, p. 84.
[118] Ibidem, p. 76.
[119] Ibidem, p. 66, 103, 114.
[120] M. Sînzianu, *Despre posadă* („Rev. istorică română“, 1934, p. 306—309); V. Costăchel, *Les immunités dans les Principautés Roumaines aux XIV-ème siècle*, Buc., 1947; Constantin Turcu, *Contribuţii la cunoaşterea posadei* („Studii şi cerc. ştiinţifice“, ştiinţe sociale, Iaşi, 1954, nr. 3—4, p. 401—418); Ştefan Olteanu, *Lupta pentru libertate şi independenţă a poporului nostru în secolele XIV—XVI, oglindită în două instituţii medievale româneşti: posada şi munca la cetate* („Carpica“, 1977, p. 41—50).
[121] La 1674 se spune că se număraseră „aici la posadă, în straja vămii de la Rucăr şi Dragoslavele“, nişte animale ce urmau a fi trecute în Transilvania (N. Iorga, *Studii şi documente*, X, p. 153). Păzitorii posadei se numeau uneori şi posădari. Vezi C.N. Plopşor, *Posadă, posădar* („Oltenia“, I, 1940, p. 173—175).
[122] D.R.H., B, I, p. 72.
[123] Vezi N. Stoicescu, *Despre organizarea pazei hotarelor în Ţara Românească în sec. XV—XVII* („Studii şi mat. de istorie medie“, IV, 1960, p. 205), unde se arată că uneori obligaţia de pază se numea viglu.
[124] Vezi *Istoria dreptului românesc*, I, Buc., 1980, p. 377 şi urm.

Principalul venit al domniei realizat din judecăţi erau gloabele, care sînt trecute între „slujbele şi dăjdiile mari şi mici", alături de vama oilor, vama porcilor, găleată, vinărici, cărături şi podvoade [125]. Cei care le percepeau se numeau globnici şi apar în unele documente de scutiri de dări alături de sudeţi [126], ceea ce arată că cele două categorii de slujbaşi acţionau împreună: judeţul judeca, iar globnicul încasa amenda sau gloaba, plătită de obicei în animale..

h) *Organizarea bisericii*[127]

În epoca de care ne ocupăm, biserica avea un rol de seamă în viaţa statului feudal, ea reprezentînd consfinţirea dominaţiei feudale existente.

Mircea cel Mare moştenise de la predecesorii săi o biserică cu o ierarhie bine organizată: la 1359 se înfiinţase mitropolia Ungrovlahiei, prin mutarea lui Iachint, ierarhul de la Vicina, la Curtea de Argeş, după ce domnul promisese că biserica ţării sale va rămîne supusă patriarhiei de Constantinopol [128].

Aşa cum au arătat şi alţi specialişti, „înfiinţarea mitropoliei Ţării Româneşti în 1359 a dat ţării în acelaşi timp un izvor direct de legitimare a puterii domnului autocrat, în legătură cu una din cele două surse de legitimitate ale lumii europene medievale, şi o organizare ecleziastică în opoziţie directă cu tendinţele prozelitismului angevin. Prin acest act, Nicolae Alexandru a desăvîrşit instituţional emanciparea Ţării Româneşti de sub tutela regatului angevin, proces iniţiat cu arma în mînă de către tatăl său" [129].

La scurtă vreme, în 1370, pe motivul că populaţia Ţării Româneşti se înmulţise, s-a înfiinţat cea de-a doua mitropolie a ţării, cu sediul la Severin [130].

[125] D.R.H., B, I, p. 29, 51, 57.

[126] Ibidem, p. 49, 65. Vezi şi Const. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 36—38.

[127] Vezi pe larg P. P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrîn*, p. 140—173 (cap. *Biserica sub Mircea cel Bătrîn*).

[128] C. Marinescu, *Înfiinţarea mitropoliilor în Ţara Românească şi în Moldova*, Buc., 1924 (extras din „Analele Acad. Române, Memoriile Secţiei istorice", s. III, t. II, 1924); Const. C. Giurescu, *Întemeierea mitropoliei Ungrovlahiei* („Biserica ortodoxă română", 1959, nr. 7—10, p. 673—697).

[129] Şerban Papacostea, *Triumful luptei pentru neatîrnare: întemeierea Moldovei şi consolidarea statelor feudale româneşti*, în *Constituirea statelor feudale româneşti*, p. 179.

[130] I. Donat, *Reşedinţele celei de-a doua mitropolii a Ţării Româneşti* („Arhivele Olteniei", 1935, p. 67—76); *Autour de la partition de la Métropole de Hungrovalachie (1370)* („Buletinul Bibliotecii Române", Freiburg, 1977—1978, p. 293—326), care consideră că împărţirea mitropoliei în două a fost cauzată de asocierea la tron dintre Vlaicu şi fratele său, Radu I. Vezi şi Nicolae Şerbănescu, *Titulatura mitropoliilor, jurisdicţia, hotarele şi reşedinţele mitropoliei Ungrovlahiei* („Biserica ortodoxă română", 1959, nr. 7—10, p. 698—721) şi idem, *Mitropolia Severinului* (*ibidem*, 1970, nr. 11—12, p. 1 191—1 227).

Întrucît mitropolitul de Severin este menţionat ultima oară în iulie 1401 (Hurmuzaki, XIV/1, p. 31), se presupune că Atanasie a girat treburile întregii dioceze după dispariţia mitropolitului de la Argeş. Succesiunea ierarhilor din această perioadă este greu de stabilit cu precizie.

P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 142, susţinea că în această epocă ar fi avut loc o „românizare" a ierarhiei mitropolitane muntene, o „mare reformă, care înseamnă independenţa scaunului muntean faţă de cel patriarhal", fapt pentru care Mircea este considerat şi „*un reformator al bisericii*" (*ibidem*, p. 183) sau chiar „*întemeietor al ierarhiei bisericeşti naţionale şi independente, un nou titlu de glorie pe lîngă cele cunoscute ale marelui domn*" (*ibidem*, p. 143).

Aceasta era situaţia bisericii Ţării Româneşti la venirea pe tron a lui Mircea cel Mare, care nu a avut deci motive să iniţieze măsuri de organizare în acest domeniu, spre deosebire de contemporanul său, Alexandru cel Bun, care a trebuit să acţioneze cu multă diplomaţie pentru a obţine recunoaşterea lui Iosif ca mitropolit al Moldovei de către patriarhia de Constantinopol [131].

Cei doi mitropoliţi ai ţării, Antim şi Atanasie al Severinului, se bucurau de multă consideraţie în vremea domniei lui Mircea cel Mare, care-i citează primii ca martori ai sfatului domnesc, înaintea boierilor, într-un hrisov de danie pentru mănăstirea Cozia din ⟨1392⟩ [132].

Nu ştim care vor fi fost relaţiile lui Mircea cu ceilalţi ierarhi după această dată, deoarece ei nu mai apar în documentele interne. În schimb, în unele hrisoave ale domnului este invocată mărturia unora din egumenii marilor mănăstiri ale ţării, care erau adeseori prezenţi la curtea domnească [133] sau însoţeau pe voievod în călătoriile sale prin ţară. De pildă, la 23 nov. 1406 — cînd domnul se afla la mănăstirea Tismana, în drum spre Turnu Severin, unde urma să se întîlnească cu „craiul" Sigismund de Luxemburg — Mircea era însoţit de „toţi egumenii mănăstireşti" şi de „toţi boierii" [134]. De o mare trecere se bucura monahul Nicodim, organizatorul primelor mănăstiri din Ţara Românească [135].

Biserica din epoca lui Mircea cel Mare a susţinut lupta pentru apărarea independenţei statului, atît împotriva „păgînilor" sau „necredincioşilor" turci, cît şi împotriva tendinţelor de expansiune ale statului catolic maghiar. Fiind vorba de „o ortodoxie răsăriteană, ea nu putea să nu fie dominată de două poziţii fundamentale: una, în raport cu creştinismul catolic, inseparabil în Transilvania de alianţa cotropitoare şi exploatare a coroanei regale ungare şi a bisericii sale catolice, iar alta, în raporturile cu noul Imperiu otoman, din cauza distorsiunii religioase pe care o introducea deosebirea atît de virulentă de credinţă între cuceritori şi popoarele cucerite sau vasalizate... Trăinicia organizatorică a ortodoxiei şi statornicia populară în legătura ei cu biserica moştenită şi îndătinată au constituit factori de definire ai unei identităţi care a stat la baza eforturilor de apărare şi cucerire a independenţei în secolele XIV—XVI şi de păstrare a individualităţii naţionale în tot decursul dominaţiei otomane, care n-a lăsat la nordul Dunării impactul cunoscut în alte regiuni de la sudul ei" [136].

Afirmaţia este greu de acceptat, întrucît rînduielile canonice obişnuite cereau în continuare acordul patriarhal pentru orice numire de arhiereu într-o ţară ortodoxă cum era Ţara Românească şi este puţin probabil că patriarhia ar fi renunţat în această vreme la dreptul său. Vezi Răzvan Theodorescu, *Bizanţ, Balcani, Occident la începuturile culturii medievale româneşti (secolele X—XIV)*, Buc., 1974, p. 211—212, unde se indică şi bibliografia mai veche.

Să nu uităm că în scrisoarea patriarhului de Constantinopol către voievodul Nicolae Alexandru din 1359 se prevedea „afurisenie sinodicească înfricoşată" împotriva urmaşilor domnului care ar fi schimbat înţelegerea dintre patriarhie şi marele voievod, considerată „de necălcat şi de neschimbat" (Hurmuzaki, XIV/1, p. 6). Şi cu afuriseniile capului bisericii nu era de glumă în acea epocă! (Vezi *ibidem*, p. 22, unde este vorba de afurisenia aruncată asupra lui Iosif, numit „episcop mincinos" al Moldovei, pe care patriarhul declara că nu-l putea ierta deoarece nu-i permiteau canoanele bisericii).

[131] C. Cihodaru, *Alexandru cel Bun*, Buc., 1984, p. 185—188.

[132] D.R.H., B, I, p. 45.

[133] De pildă, în hrisovul eliberat mănăstirii Cozia la 4 sept. 1389, sînt citaţi ca primi martori, înaintea boierilor din sfat: popa Nicodim, popa Gavriil şi Sarapion ieromonah (ibidem, p. 29).

[134] *Ibidem*, p. 71. Situaţia era asemănătoare şi în Imperiul bizantin. Vezi P. Lemerle, *Le monde de Byzance: Histoire et institutions*, Londra, 1978, p. 264—265.

[135] Vezi mai nou Radu Creţeanu, *Personalitatea cuviosului Nicodim de la Tismana după documentele vremii* („Mitropolia Olteniei", 1976, nr. 11—12, p. 932—945).

[136] Val. Georgescu, *Instituţiile statelor româneşti de-sine-stătătoare*, p. 246—247.

Din documente mai tîrzii, rezultă că românii erau conştienţi de faptul că îşi apărau de cotropire nu numai moşia, dar şi „legea" moştenită de la strămoşi [137].

Susţinînd domnia şi lupta acesteia pentru independenţa statului, era firesc ca biserica să se bucure, la rîndu-i, de sprijinul puterii centrale. „Alianţa feudală dintre domnie şi biserică s-a tradus, după cum se ştie, prin avantaje materiale considerabile acordate bisericii sub formă de danii domneşti de sate şi moşii, precum şi prin frecvente şi ample imunităţi" [138].

Majoritatea documentelor rămase din timpul domniei lui Mircea cel Mare privesc daniile sau confirmările de danii mai vechi de sate, bălţi, vămi şi alte bunuri materiale făcute marilor mănăstiri ale ţării: Cozia, Tismana Vodiţa.

Marea beneficiară a acestor danii a fost mănăstirea Cozia, ctitoria domnului, care urma să devină prima necropolă domnească. Ea a primit numeroase sate (Călimăneşti, Jiblea, Seaca, Cireaşov, Poroiniţa, Bucureşti, Bogdăneşti, Lunciani, Bujoreni, Hinăteşti, Micleuşevăţ, Curilo, Grădanovăţ, Brădăţeni), balta Mamino, gîrla Săpatul şi bălţile de aici pînă la gura Ialomiţei, 300 de sălaşe de ţigani, 300 găleţi de grîu, albinăritul din judeţul Vîlcea, vama de la Genune de pe valea Oltului etc.; toate satele erau scutite de obligaţiile faţă de domnie, în favoarea mănăstirii; în plus, carele mănăstirii aveau dreptul să umble în toată ţara fără să plătească vamă. Mănăstirea de pe Olt se bucura deci de o situaţie materială cu totul deosebită.

În aşezămîntul acordat mănăstirii Cozia la 20 mai 1388, Mircea cel Mare recunoaştea autonomia obştii monahale de aici, unde urma a fi respectată „orînduirea popii Gavriil", primul egumen al mănăstirii; „încă şi după moartea popii Gavriil, nimeni să nu aibă putere să aşeze pe egumen, nici eu, Mircea voievod, nici alt domn, care va binevoi Dumnezeu să fie după mine, nici mitropolitul, nici nimeni altul, numai acel pe care fraţii îl vor voi din mijlocul lor, după aşezămîntul lăsat de popa Gavriil" [139].

★

În *concluzie*, considerăm că *Mircea cel Mare a moştenit de la predecesorii săi un stat tînăr şi independent, care a cunoscut sub conducerea sa o serie de reforme ce au dus la consolidarea acestei organizări. Acest fapt constituie unul din cele mai de seamă merite ale marelui voievod, cu nimic mai prejos decît eroica sa luptă pentru asigurarea independenţei statului.* Se înţelege de la sine că marile victorii ale oştilor Ţării Româneşti din această vreme nu ar fi fost posibile dacă domnul acesteia nu ar fi dispus de un stat puternic şi organizat. În plus, măsurile luate în acest domeniu au dus la creşterea deosebită a prestigiului domnului.

În încheiere mai trebuie să lămurim problema privind durabilitatea măsurilor luate de voievodul Mircea, aceasta deoarece au fost unii autori care au susţinut că principalele „reforme" ale domnului ar fi dispărut după moartea sa, întrucît „boierimea a refuzat să mai îngăduie sistemul iniţiat de Mircea

[137] Deosebit de revelatoare este inscripţia pusă de Matei Basarab pe piatra de mormînt a lui Radu Şerban, fostul domn al Ţării Româneşti, şi a lui Nicolae Pătraşcu, fiul lui Mihai Viteazul, în care se spune că aceştia „tare şi vîrtos pentru leage (= credinţă) şi pentru moşie cu păgînii turci, tătari şi cu ereticii unguri s-au bătut" („Buletinul Comisiei Mon. istorice", 1908, p. 42).

[138] Val. Georgescu, *op. cit.*, p. 247.

[139] D.R.H., B, I, p. 26—27. Despre averea mănăstirii. vezi şi T.G. Bulat, *Danii domneşti făcute mănăstirii Cozia* („Mitropolia Olteniei", 1978, nr. 1—3, p. 143—149).

(chiar în limitele destul de înguste pe care el însuşi le adoptase")[140]. Chiar dacă urmaşii lui Mircea cel Mare nu s-au ridicat la înălţimea marelui voievod şi nu au reuşit să se impună în faţa boierimii care le-a îngrădit puterea, ***nu se poate susţine că măsurile de întărire a statului luate de domn nu au avut urmări***; să ne gîndim doar la faptul că urmaşii săi au păstrat formularul documentelor fixat de cancelaria domnească a lui Mircea cel Mare, formular care stabilea relaţiile domniei cu supuşii săi, ca şi obligaţiile acestora faţă de puterea centrală, că s-a păstrat apoi obligaţia locuitorilor de a face „oastea cea mare", aşa cum o formulaseră aceleaşi documente etc. Toate acestea ne îndreptăţesc să afirmăm că ***măsurile de organizare a statului iniţiate de domnul Ţării Româneşti au avut urmări durabile***, deşi epoca de după 1418 a dus la scăderea autorităţii domneşti, reprezentată de domni slabi ca Radu Praznaglava, Alexandru Aldea sau Vladislav al II-lea.

[140] B. T. Câmpina, *op. cit.*, p. 296.

Mircea cel Mare și Transilvania

Nicolae Edroiu

Cînd în urmă cu șase veacuri Mircea cel Mare urca în tronul Țării Românești, legăturile politice ale acesteia cu Transilvania aveau perspectiva intrării lor într-o nouă fază. Asemenea legături între cele două țări românești erau cît se poate de firești și le reclamau comunitatea de teritoriu și etnie, de limbă, civilizație materială și cultură, permanenta circulație umană de pe un versant pe altul al Carpaților, schimburile comerciale, aflate și ele pe un drum ascendent.

La toate acestea se adăugau acum elementele noi survenite în situația politică-militară din sud-estul și centrul Europei, consecință a cuceririlor otomane în Balcani și apariția lor la linia Dunării. În Regatul Ungariei, după moartea lui Ludovic cel Mare, survenită în 1382, succede la tron, nu fără o perioadă de lupte interne, Sigismund de Luxemburg, fiul regelui Boemiei. În timpul domniei a fost preocupat de multele probleme ale regatului său și mai apoi ale vastului imperiu, frămîntat de neîntrerupte mișcări interne. Interesat, în consecință, să fie zăgăzuită expansiunea otomană spre centrul Europei și dincolo de o atitudine contradictorie față de domnia Țării Românești, asupra căreia regalitatea maghiară continua să nutrească planuri expansioniste, în fața pericolului otoman, care amenința și Regatul Ungariei, regele Sigismund de Luxemburg a consimțit să sprijine rezistența lui Mircea cel Mare, acțiunile lui antiotomane. Desigur, regalitatea maghiară nu renunța cu aceasta la planurile ei la Dunărea Inferioară, străduindu-se să-și asigure pe această cale, printr-un fel de patronat prioritar al acțiunilor antiotomane în bătălia începută pentru linia Dunării, pretențiile de dominație în sud-estul Europei.

Scrutînd stările de lucruri din Peninsula Balcanică, din centrul și estul Europei, așa cum se înfățișau ele în primii ani după înscăunarea lui, cu oarecare tentă de echilibru [1], Mircea cel Mare a reunit chiar în acei ani în cadrele statului său teritoriul dintre Dunăre și Mare, despotatul Dobrogei, consolidînd Țara Românească. Reunificarea acestor teritorii românești prezintă o mare importanță nu numai pentru timpul respectiv, Mircea lăsînd totodată o mare moștenire în acest sens [2].

La fel de naturală pentru evoluția societății românești era și cealaltă direcție de acțiune a Basarabilor, înspre nord. „Alături de Mihai Viteazul, dar într-o măsură mai mică — aprecia P. P. Panaitescu — Mircea a fost

[1] Pentru cadrul extern în care debuta domnia lui Mircea, vezi P. P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrîn*, București, 1944, p. 13—39; Ștefan Ștefănescu, *Țara Românească de la Basarab I „Întemeietorul" pînă la Mihai Viteazul*, București, Edit. Academiei, 1970, p. 42—52.

[2] Ion Barnea, Ștefan Ștefănescu, *Din istoria Dobrogei*, vol. III, *Bizantini, români și bulgari la Dunărea de Jos*, București, Edit. Academiei, 1971, p. 363—377.

un domn unificator de pămînt românesc de dincoace și de dincolo de munți. Numele lui nu e legat numai de cruciata creștină împotriva Semilunei, ci întocmai ca și urmașul său de peste două veacuri a îmbinat în politica sa lupta pentru Ardeal cu lupta pentru creștinătate" [3].

Acțiunile politico-militare și de altă natură înspre nord ale domnului muntean au avut deopotrivă în vedere rivalitatea ungaro-polonă. Izbucnită pe fondul destrămării, la moartea regelui Ludovic I de Anjou, a uniunii dinastice dintre Ungaria și Polonia (uniune ce se realizase după 1370, la stingerea ultimului Piast, Cazimir cel Mare), conflictul dintre Sigismund de Luxemburg și Vladislav Jagello s-a desfășurat, plin de sinuozități, pe toată durata domniei lui Mircea. Domnul român, atent la evoluția conflictului între cei doi regi, desfășoară pe această direcție o diplomație activă, în corespondență cu interesele Țării Românești și deopotrivă ale Transilvaniei și Moldovei. Prin mijlocirea lui Petru Mușat al Moldovei, Mircea încheia încă în primii ani de domnie alianța cu Vladislav Jagello, devenit stăpîn peste Polonia și Lituania. Mircea voievod s-a asigurat astfel, dinspre nord, conlucrînd cu domnia Moldovei în acest sens, alianța cu Polonia contracarînd totodată eventualele ingerințe ale regalității maghiare [4].

Atitudinea lui Mircea față de Sigismund de Luxemburg al Ungariei a fost rezervată în prima fază, fapt cu totul întemeiat. Domnul de la Curtea de Argeș avea desigur, înainte-i, eforturile antecesorilor Basarabi pentru menținerea statului din sudul Carpaților de sine stătător, luptele acestora cu cei doi regi angevini, după cum avusese și fratele și predecesorul său, Dan, conflict cu regalitatea maghiară.

Spre deosebire de Polonia, regatul Ungariei se afla însă în imediata vecinătate a Țării Românești, implicînd și problema raporturilor cu Transilvania. Atent la situația românilor transilvăneni, Mircea voievod acționează încă de la început pentru readucerea sub stăpînirea domniei muntene a „părților de peste munți", pe care le socotea de drept ale sale. Astfel, Severinul, Făgărașul și Amlașul se vor găsi chiar din primii ani de după înscăunare în titlul domnului muntean.

Făgărașul și Amlașul au făcut parte din teritoriul Țării Românești încă din anul 1366, fiind specificate în titlul lui Vlaicu [5], dar legăturile dintre entitățile politice românești de la nord și sud de Carpații Meridionali sînt mai vechi. Istoriografia noastră mai veche le-a denumit „feude", termen contradictoriu pentru situația de fapt. Aceste părți de la nord de Carpați au fost părți integrante ale teritoriului Țării Românești, domnitorii munteni stăpînindu-le în calitatea lor de domni ai țării, nu ca stăpîni feudali (de feude, ai domeniului domnesc). Ei le donează, la rîndul lor, unor feudali, boieri munteni sau localnici, ca domni stăpînitori de țară.

Vlaicu pierdea în 1374 aceste părți aflate în componența teritoriului Țării Românești, pentru ele luptînd, apoi, atît Radu I, cît și Dan I, predecesorii lui Mircea.

Printre primele griji ale lui Mircea cel Mare după urcarea lui în tronul Țării Românești a fost să readucă aceste „părți de peste munți" sub ascul-

[3] P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 190.

[4] *Ibidem*, p. 231—233; Veniamin Ciobanu, *Țările române și Polonia. Secolele XIV—XVI*, Edit. Academiei, București, 1985, p. 15—30.

[5] I. Minea, *Relațiile dintre Țara Românească și Ungaria pe timpul lui Ludovic I*, în „Convorbiri literare", XLIV, 1910, p. 1 128; P. P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrîn și suzeranitatea ungurească*, în „Academia Română. Memoriile Secțiunii Istorice", Seria III, tomul XX, mem. 3, București, 1938, p. 69—70 (Vlaicu se intitula ban de Severin și duce de Făgăraș).

tarea sa. Revenirea Severinului, Făgăraşului şi Amlaşului la Ţara Românească s-a putut petrece pînă în anul 1388, căci în 1389 ele apar în titlul lui Mircea cel Mare[6] („domn... al părţilor... de peste munţi"), iar un an mai tîrziu, într-un act latin, Mircea se intitula duce sau herţeg de Făgăraş şi Amlaş şi comite de Severin („Mircius, dei gratia wayuoda Transalpinus, Efogaras et Omlas dux, Seuerini comes...")[7]. Regele Sigismund de Luxemburg va recunoaşte, după consolidarea lui în tronul Regatului Ungariei, această extindere a Ţării Româneşti la nord de Carpaţi.

„Ducatul" Făgăraşului se întindea între Munţii Făgăraş la sud şi rîul Olt la nord, pe care nu l-a depăşit în nici o porţiune, astfel încît Ţara Românească în timpul Marelui Mircea Voievod prezintă o continuitate teritorială firească peste Carpaţi pînă la Olt. În partea de răsărit era mărginit de linia Munţilor Perşani, iar la vest, se întindea pînă la Scorei şi Porumbac, nu departe de Sibiu, unde pînă la Olt se interpune, pe malul lui stîng, o linie de culmi deluroase ce constituie o margine naturală a acestei entităţi politico-geografice. Făgăraşul avea vreo 25 de sate, aşezate pe văile ce coborau din Munţii Făgăraşului, de la sud spre nord, pentru a se vărsa în Olt, asigurînd legătura economică a făgărăşenilor cu munţii[8].

Amlaşul era situat la vest de Sibiu, numărînd doar vreo 8 sate, între care Amlaşul şi Săliştea (celelalte sate erau Sibial, Galeş, Valea, Cacova, Tilişca, Aciliu). Marginile lui rezultau din hotărnicia făcută în 1366, cînd intra „în teritoriul de sub stăpînirea domnului Ladislau (Vlaicu — n.n.) voievodul nostru transalpin"[9], constituind o mică enclavă între Sibiu şi Sebeş, la sud sprijinindu-se pe munţi[10].

Făgăraşul şi Amlaşul au fost stăpînite de Mircea cel Mare pe toată durata domniei lui, rămînînd în componenţa Ţării Româneşti, cu unele întreruperi, pînă în 1483, cînd regele Matei Corvin le-a alăturat teritoriului privilegiat al Universităţii săseşti[11].

Mircea cel Mare, ca şi înaintaşii săi care stăpîniseră aceste teritorii nord-carpatice, a donat, în calitate de domn al ţării, posesiuni, sate din cuprinsul lor. Domnul muntean a sprijinit boierimea făgărăşeană, sub el fiind menţionaţi, după o cercetare recentă, opt boieri care stăpîneau sate: Costea, Ion, Burcia, Căliian, Micul, Stoica, Stanciul egumenul şi fratele său Călin[12]. Sub Mircea cel Mare s-a realizat o unificare socială şi politico-instituţională a acestor teritorii cu Ţara Românească, aceleaşi obligaţii feudale, instituţii, stări sociale şi practici juridice româneşti fiind atestate documentar. Mai tîrziu vor stăpîni în Făgăraş, chiar boieri munteni, menţinîndu-l astfel în cadrul feudalismului românesc pentru mai multă vreme.

În vremea lui Mircea s-au intensificat şi legăturile culturale dintre românii din teritoriile de la sud şi nord de Carpaţi: este sprijinită instituţia bisericii ortodoxe a românilor din Făgăraş şi Amlaş. Mitropolitul muntean, de la Mircea cel Mare încoace, a devenit şi „Exarh al plaiurilor", prin care trebuie să se înţeleagă tocmai aceste părţi „de peste munţi", care făceau parte din Ţara Românească. Un Stanciul egumenul era în această vreme stăpîn

[6] P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrîn*, p. 190—192.
[7] Hurmuzaki—Densuşianu, *Documente*, I/2, p. 322.
[8] P. P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrîn şi suzeranitatea ungurească*, p. 70—72.
[9] Zimmermann — Werner—Müller, *Urkundenbuch*, II, Sibiu, 1897, p. 273.
[10] I. Moga, în „Anuarul Institutului de istorie naţională", VI, 1931—1935, p. 664—673.
[11] Hurmuzaki—Iorga, *Documente*, XV/1, p. 122, documetnul din 16 noiembrie 1483.
[12] Ioan Aurel Pop, *Stăpînirile lui Mircea în Transilvania*, în „Revista de istorie", tom. 39, 1986, nr. 7, p. 688—689.

al satului Scorei („territorio integro Szkore nuncupato, in antefata terra Fogaras existente habita") împreună cu fratele său Călin [13]. Desigur, Stanciul egumenul stătea în acel timp în fruntea unei mănăstiri ortodoxe româneşti de sub Munţii Făgăraşului [14].

O privire mai atentă asupra titlului mitropolitului Ţării Româneşti sub domnia lui Mircea oferă explicaţii mai desluşite în legătură cu acţiunile de sprijinire a instituţiei bisericii românilor ardeleni. Mitropolitul Antim al Ungrovlahiei era la 1401 şi „Exarh a toată Ungaria şi al Plaiurilor" [15]. Făgăraşul şi Amlaşul, în ce priveşte subordonarea ierarhică faţă de prelatul muntean, sînt amintite deci separat, fiindcă cele două entităţi politice constituiau altceva în raport de Ţara Românească faţă de restul teritoriului transilvănean. Mitropolitul Antim avea însă autoritate asupra întregii biserici a românilor ardeleni, asupra tuturor ortodocşilor de sub stăpînirea Ungariei. Organizarea ierarhică superioară a bisericii ortodoxe din Ţara Românească devine benefică deci şi pentru instituţia românilor din Transilvania şi Ungaria, unde o ierarhie ecleziastică superioară proprie nu era admisă. Abia sub Mihai Viteazul, ca urmare a unei evoluţii de durată a bisericii ortodoxe din Transilvania, care va cunoaşte în secolul al XVI-lea mai multe episcopate, a legăturilor acesteia cu Ţara Românească şi Moldova, dar şi a reformei religioase, care a contrapus catolicismului mai multe „biserici noi", slăbindu-i poziţiile. Sub Mircea însă, subordonarea ierarhică a bisericii ortodoxe româneşti din Transilvania faţă de mitropolitul Ţării Româneşti şi recunoaşterea acesteia de către Patriarhia din Constantinopol şi regalitatea maghiară a fost soluţia posibilă la care s-a ajuns, ea constituind un element de mare importanţă la nivelul unităţii româneşti din epocă.

Încă în primii ani după urcarea în tronul Ţării Româneşti Mircea cel Mare a readus şi Banatul de Severin sub stăpînire munteană. El fusese vreme îndelungată în cursul secolului al XIV-lea sub ascultarea domnului Ţării Româneşti, de care depindea banul aflat în fruntea Severinului. Vlaicu îl stăpînea după 1366, pînă pe la 1374—1375, pentru a reveni la Ţara Românească în 1377 şi apoi după 1382 [16].

Cu domnia lui Mircea cel Mare a început însă o nouă etapă în evoluţia instituţiei băniei de Severin, titlul de ban de Severin fiind purtat pentru scurt timp de însuşi Mircea, pentru ca apoi dregătorul din fruntea acestei instituţii, un ban român, să facă parte din sfatul domnesc al ţării [17]. Prerogativele acestui dregător s-au extins asupra părţilor Severinului şi treptat asupra întregii Oltenii, cu care s-a unificat Severinul. Banul a devenit un dregător important, deţinînd primul sau al doilea loc în sfatul domnesc, dar şi unul cu competenţe administrativ juridice, executînd poruncile domnului ţării pentru teritoriul de la vest de Olt [18].

Severinul s-a aflat în componenţa Ţării Româneşti pe toată durata domniei lui Mircea cel Mare, sub care instituţia băniei a fost aşezată în rostu-

[13] Documenta Romaniae Historica, D, *Relaţii între ţările române*, I, p. 127—129. Document de la Curtea de Argeş în 27 decembrie 1391.

[14] P. P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrîn*, p. 204.

[15] Mircea Păcurariu, *Istoria bisericii ortodoxe române*, vol. I, Bucureşti, 1980, p. 254.

[16] Vezi mai pe larg, Şt. Ştefănescu, *Bănia în Ţara Românească*, Edit. ştiinţifică, Bucureşti, 1965, p. 30—39.

[17] *Ibidem*, p. 44—47.

[18] Vezi mai pe larg, I. C. Filitti, *Bănia Olteniei şi Craioveştii*, în „Arhivele Olteniei", XI, 1932, p. 1—36, 135—176; 319—351; O. Lecca, *Banatul de Severin şi Oltenia*, în „Arhivele Olteniei", XVI, 1937, p. 1—7, şi mai ales ampla monografie istorică asupra instituţiei băniei mai sus citată, datorată lui Ştefan Ştefănescu.

rile pe care avea să le îndeplinească de-a lungul întregului ev mediu. Cetatea Severinului a constituit, în același timp, un important punct fortificat, de apărare, în rezistența antiotomană realizată de marele domn român care a fost Mircea. Românii din părțile Severinului aparțineau, sub aspectul ierarhiei bisericești, de mitropolia ortodoxă a Severinului organizată mai înainte, ea făcînd față presiunilor catolice care veneau din regatul Ungariei.

Declanșarea războiului antiotoman pentru apărarea liniei Dunării și amestecul fățiș al regelui Poloniei în Moldova au determinat apropierea, spre mijlocul ultimului deceniu al veacului al XIV-lea, de Sigismund de Luxemburg, într-un moment cînd regele Ungariei avea el însuși interesul să-l sprijine pe Mircea în lupta cu turcii. Această apropiere între cei doi monarhi s-a materializat în întîlnirea de la Brașov din martie 1395 și în tratatul ce s-a semnat aici în ziua de 7 a lunii. În liniile lui generale, tratatul prevedea ajutor reciproc de oaste în contra turcilor. Păstrînd „părțile de peste munți", Mircea voievod avea sprijinul lui Sigismund împotriva sultanului Baiazid, contracarînd deopotrivă posibila ingerință a lui Vladislav Jagello. Diplomația lui Mircea consta, așadar, în contrapunerea monarhilor polon și ungur și a sultanului otoman pentru salvarea propriei țări, pe care coordonate s-a așezat, de fapt pentru un veac și jumătate, echilibrul diplomației românești în ansamblul ei.

După încheierea tratatului de alianță de la Brașov, voievodul Mircea a devenit și stăpînul cetății Branului [19]. Ea fusese ridicată sub Ludovic I, după 1377 pe drumul principal care lega Brașovul de Țara Românească, avînd importante rosturi militar-politice și economice. Intrată în componența Țării Românești, cetatea Branului și satele ce țineau de ea au constituit o fortăreață puternică în sistemul de apărare al țării. La moartea lui Mircea, Branul ținea tot de Țara Românească, rămînînd succesorilor săi pînă în 1425 [20].

Cetatea Branului pe timpul cît a ținut de Țara Românească a facilitat schimburile comerciale cu Brașovul, în vecinătatea căruia se găsea. Totodată ea a asigurat legătura satelor din părțile Făgărașului cu Țara Românească în componența căreia se găseau acestea, constituind deci un nod vital pentru domnia munteană în contextul comunității politice dintre teritoriile de la nord și sud de Carpați.

La Bran, Mircea a instalat un pîrcălab propriu, sprijin al domniei muntene în acțiunile întreprinse pe această direcție. Cetatea Bran apare și ca un instrument de politică vamală și comercială a lui Mircea în raport cu negustorii brașoveni, prin care domnul de la Argeș a contracarat avantajele obținute de aceștia în raport cu negustorii munteni și chiar pozițiile regelui Sigismund de Luxemburg [21].

Spre deosebire de „părțile de peste munți" (Amlașul și Făgărașul) unde era „domn", Mircea cel Mare a devenit stăpîn feudal asupra unor posesiuni situate în Transilvania voievodală. Regele Sigismund de Luxemburg a donat domnului muntean domeniul cetății Bologa (sau a Huedinului) în împrejurările ce au urmat bătăliei de la Nicopole, cînd pericolul otoman deve-

[19] P. P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrîn*, p. 194—195.

[20] Viorica Pervain, *Din relațiile Țării Românești cu Ungaria la sfîrșitul veacului al XIV-lea*, în „*Anuarul Institutului de istorie și arheologie din Cluj-Napoca*", XVIII, 1975, p. 89—117.

[21] Ș. Papacostea. *Începuturile politicii comerciale a Țării Românești și Moldovei (secolele XV—XVI). Drum și stat*, în „Studii și materiale de istorie medie", X, 1983, p. 20—24.

nise iminent nu numai pentru Ţara Românească, ci şi pentru Regatul Ungariei. Domeniul feudal menţionat era cu siguranţă în stăpînirea lui Mircea cel Mare la sfîrşitul anului 1398, după cum rezultă din informaţii care ne parvin din ianuarie 1399 atestînd această realitate [22].

Domeniul Bologa (sau al Huedinului), situat în părţile Călatei, la vest de Cluj, avea în centrul lui cetatea Bologa şi tîrgul fortificat Huedin. Cetatea Bologa însăşi, pomenită documentar la 1319 [23], situată la vărsarea apei Sebeşului şi Văii Drăganului în Crişul Repede, avea importante rosturi militare, politice şi economice pe această cale de acces dinspre vest spre Transilvania. În cetate rezida un castelan *(castellanus de Sebusvar* [24]*)*, ea fiind o cetate regală, aşa cum era spre sfîrşitul veacului al XIV-lea şi Huedinul (castrum regis Hunyad [25]), de unde provine şi dublarea denumirii domeniului. În vremea lui Carol Robert de Anjou cetatea s-a consolidat, întărindu-şi zidul de incintă, fiindu-i totodată acordate sate posesiuni regale mai vechi. Călătorul turc Evlia Celebi, care o vedea după mijlocul secolului al XVII-lea, a descris-o ca fiind foarte puternică: „Cetatea, aşezată pe malul rîului Criş—nota el —, este o cetate frumoasă, de piatră, avînd şase laturi şi bastioane trainice", menţionînd existenţa, atunci, a 5 000 de soldaţi austrieci în interiorul ei [26].

Satele-posesiuni ale domeniului cetăţii Bologa au făcut parte din comitatul Bihorului, apoi al Clujului, ele aparţinînd spre sfîrşitul secolului al XIV-lea voievodului Transilvaniei. Fiind proprietăţi regale, Sigismund de Luxemburg le-a donat, împreună cu cetatea Bologa de care ţineau, în 1398, domnului Ţării Româneşti, Mircea, ca mărturie a voinţei lui de a colabora cu domnul muntean împotriva turcilor. Cetatea Bologa, ca şi Branul de altfel, avea şi rolul unei „cetăţi de refugiu", în care Mircea s-ar fi putut retrage în cazul unei situaţii dificile a domniei Ţării Româneşti şi de unde putea continua lupta antiotomană; faţă de Bran şi Severin, cetatea Bologa era ceva mai îndepărtată de raza de acţiune a otomanilor, oferind mai multă siguranţă stăpînului ei.

Din informaţii anterioare donării domeniului cetăţii Bologa lui Mircea rezultă că în cuprinsul lui se găseau — alături de cetatea Bologa şi tîrgul fortificat al Huedinului — vreo 18 sate, toate situate în depresiunea Huedinului, pe Valea Crişului Repede pînă la Ciucea. Regimul acestor sate-posesiuni a oscilat de-a lungul timpului, unele fiind donate temporar, chiar de rege, unor nobili introduşi în stăpînirea lor. Astfel, satul Horlacea era dăruit în 1393 magistrului Mihail, fiul lui Ramas [27], iar Bicălatu în august 1398 nobilului Grigore de Tămaşa şi verilor lui [28]. Dania din urmă oferă discuţiei noastre

[22] Iosif Pataki, *Ceva despre relaţiile Ţării Româneşti cu Ungaria la sfîrşitul veacului al XIV-lea*, în „Studii şi materiale de istorie medie", II, 1957, p. 421—428.

[23] D.I.R., Veacul XIV, C. Transilvania, vol. I, (1301—1320), p. 319 (doc. 359 din 21 iunie 1319); Adrian A. Rusu, *Începuturile cetăţii feudale de la Bologa*, în „Acta Museii Porolissensie", 1980, IV, p. 403—420.

[24] Ibidem („magistrul Dezideriu de Elewanth, castelanul de Bologa"). Vezi şi documentul din 29 februarie 1324 (Ibidem, vol. II (1321—1330), p. 111) şi cel din 8 aprilie 1329 (ibidem, p. 272) referitoare la acelaşi castelan.

[25] Iosif Pataki, *op. cit.*, p. 423; Ştefan Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, II, Edit. Dacia, Cluj-Napoca, 1979, p. 268—269.

[26] *Călători străini despre ţările române*, vol. VI, Edit. ştiinţifică şi enciclopedică, Bucureşti, 1976, p. 556.

[27] Csanki D., *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában* (Geografia istorică a Ungariei în epoca Huniazilor), vol. V, Budapesta, 1913, p. 300; I. Pataki, *op. cit.*, p. 425 („possessio regalis Jacoteleke alio nomine Horthlaka").

[28] *Ibidem* („Pass. Bykal").

şi un reper cronologic, Mircea primind domeniul feudal de sub Vlădeasa Munţilor Apuseni după această dată (*august 1398* se constituie astfel într-o dată *post quem*, donarea Bicălatului precedînd în timp intrarea domeniului Bologa sub stăpînirea domnului muntean).

La sfîrşitul anului 1398 Mircea voievod era deja stăpîn al domeniului cetăţii Bologa sau al Huedinului, date fiind menţiunile documentare din ianuarie 1399 care ni s-au păstrat, în legătură cu această realitate. Aceste informaţii documentare se constituie, la rîndul lor, în dată *ante quem* pentru donaţia făcută de Sigismund de Luxemburg domnitorului Ţării Româneşti.

Din realitatea unei neînţelegeri de hotar mai vechi, existentă între satele Izvorul Crişului şi Şaula, ambele situate în vecinătatea imediată a Huedinului, înspre est, a rezultat o dezbatere în congregaţia generală a voievodatului Transilvaniei, congregaţie ce avea loc la începutul lunii ianuarie 1399 la Turda. În cauza conflictului de hotar respectiv voievodul Transilvaniei, Ştibor, porunceşte conventului de la Cluj-Mănăştur să efectueze o nouă delimitare a hotarelor Izvorului Crişului, unde urma să-l introducă în stăpînire pe episcopul Transilvaniei. Ridicarea din nou a hotarelor acestui sat cu Şaula, aflător pe domeniul cetăţii Bologa, era necesară deoarece în timpul conflictului locuitorii din Şaula distruseseră semnele mai vechi de hotar [29], cu care prilej se făcea deopotrivă intrarea în posesiune a noului stăpîn feudal de la Izvorul Crişului.

În chestiunea domeniului cetăţii Bologa a intervenit în aceeaşi congregaţie generală a voievodatului Transilvaniei, Nicolae de Luduş, ca din partea lui Mircea voievodul transalpin („quo percepto Nicolaus de Ludas pro magnifico viro domine Meche ⟨!⟩ waywoda partis transalpine, cum procuratoriis litteris eiusdem“), avînd însărcinare din partea domnului muntean să anunţe că domeniul menţionat i-a fost de puţin timp donat; satul Şaula ţine de cetatea Bologa, iar noul stăpîn al acestuia nu cunoaşte hotarele domeniului său [30]. Cererea reprezentantului lui Mircea era ca delimitarea de hotar să se facă nu doar între satele Şaula şi Izvorul Crişului, ci pentru întregul domeniu al cetăţii Bologa.

În cuprinsul domeniului cetăţii Bologa sau al Huedinului, aflat după 1398 în stăpînirea lui Mircea, se găseau, alături de cetatea Bologa şi tîrgul fortificat Huedin şi în afara satelor Horlacea şi Bicălatu , înstrăinate cu puţin timp înainte, Şaula şi Nearşova (ambele menţionate documentar în 1391 ca posesiuni regale), precum şi altele atestate la sfîrşitul secolului al XIV-lea şi începutul secolului al XV-lea ca posesiuni *(possessio)* sau sate *(villa)*. Acestea au putut fi: Călata (*villa Kalatha* — 1213; *possessio K. Kalatha* — 1441), Călăţele (*possessio Kelechech* — 1408), Văleni (*villa Valchoi* — 1213; *villa Volko* — 1372), Mărgău (*possessio Mereghyo* — 1408), Bociu (*possessio Boch* — 1408), Zam (*Zamteluke* — 1288; *possessio Zam* — 1407), Domoşu (*villa Damus* — 1408), Valea Drăganului (*possessio K. Sebeş* — 1439), Poeni (*possessio N. Sebeş* — 1493), Săcuieni (*Zekelyo* — 1461), Ciucea (*Chucha*— 1384), Remetea (*possessio Remethe* — 1439, contopită apoi cu Hodişu), Tetişu (*Ketesd* — 1399) şi cele trei Filduri *(tres possessiones volahales Harumfyld, possessiones valahales Felsewfyld, Kezepfyld, Alsofyld* — 1415) [31].

[29] Mályusz E., *Zsigmondkori oklevéltár* (Repertoriu de documente din epoca lui Sigismund), I, p. 212 şi urm.; I. Pataki, *op. cit.*, p. 423, p. 171.

[30] I. Pataki, *op. cit.*, p. 423—424; D.R.H., D, I, p. 171.

[31] Csonki D., *op. cit.*, V, p. 300—301.

Mircea a stăpînit multe din aceste sate-posesiuni regale ce ţineau de domeniul cetăţii Bologa, unele dintre ele fiind înstrăinate mai înainte sau după întreruperea prezenţei voievodului muntean ca stăpîn feudal aici. Chiar în răstimpul stăpînirii lui Mircea asupra domeniului de la izvorul Crişului Repede, cele trei Filduri, sate româneşti cu splendide monumente arhitectonice transmise în biserici ortodoxe de lemn pînă tîrziu, erau donate lui Sandrinus Românul (Şandrin) ca răsplată regală pentru serviciile aduse[32]. În cazul lui Sandrinus se pare că ne aflăm în faţa unei realităţi cneziale româneşti, ca atîtea altele din Transilvania voievodală dinainte de începutul veacului al XV-lea şi de după aceea. Realitate cnezială care acum se transformă într-una de tipul feudalismului nobiliar susţinut de regalitate. Sandrinus era recunoscut stăpîn feudal în cele trei Filduri, intrînd în rîndul nobilimii dăruite (recunoscute) de regalitate, care încerca să atragă de partea sa feudalitatea autohtonă românească. Dania regală s-a făcut în vremea stăpînirii lui Mircea la Bologa, realitatea fiind menţionată documentar într-un act din 10 septembrie 1435, cînd acelaşi Sigismund de Luxemburg dona cele trei Filduri (de Jos, de Mijloc şi de Sus) nobililor Ştefan şi Ladislau Losoncz din familia Banffy, dispunînd introducerea acestora în stăpînire[33]. Donaţia (recunoaşterea) mai veche în favoarea lui Sandrinus Românul stătuse, desigur, în legătură cu stăpînirea lui Mircea asupra cetăţii Bologa cu împrejurimile, după cum încetarea acesteia din urmă n-a fost fără de urmări asupra situaţiei juridice a celor trei sate româneşti. Uzînd de realitatea stăpînirii lui Mircea în zonă, de climatul legăturilor existente în acel timp între Ţara Românească şi Transilvania, de raporturile dintre Mircea şi Sigismund de Luxemburg, Sandrinus Românul obţinea de la rege ca feude perpetue cele trei Filduri, sate româneşti lîngă cetatea Bologa, unde acel Sandrinus fusese cneaz. O stăpînire de tipul feudalismului românesc devenită posesiune regală revenea sub forma daniei regale în mîna feudalului român. Insistenţele familiei Bánffy de Losoncz, care în 1442 stăpînea cetatea Bologa şi domeniul ei[34], în împrejurările ce au urmat morţii lui Mircea şi domniei fiului său Mihail, de a cuprinde şi cele trei Filduri, se izbeau de renunţarea la dreptul de danie regală asupra acestora făcută de rege în favoarea feudalului român. Lipsa de urmaşi pe linie masculină în familia Bandrinus (*defectum seminis*: „acum, într-adevăr, aceste posesiuni, prin atingerea neamului lui Sandrinus Românul") a determinat însă revenirea celor trei Filduri în situaţia de posesiune regală şi a făcut posibilă dania lui Sigismund de Luxemburg din 10 septembrie 1345 în favoarea lui Ştefan şi Ladislau Bánffy de Losoncz[35].

Stăpînirea cetăţii Bologa de lîngă Cluj şi a domeniului aparţinător de către Mircea reprezintă un fapt de mare importanţă în relaţiile dintre Ţara Românească şi Transilvania, dintre cele trei ţări române în general. În lumina documentaţiei istorice pe care o posedăm pînă în momentul de faţă, rămîne un fapt constatat că Mircea cel Mare este primul dintre domnitorii ţărilor româneşti extracarpatice care au stăpînit domenii feudale, cetăţi (unele de

[32] Varjú, E., *Oklevéltár a Tomaj nemzetségbeli Losonczi Bánffy család történetéhez* (Repertoriu de documente privitor la istoria familiei Losonczi Bánffy şi Tomaj), I, Budapesta, 1908, p. 608—610; Ioan Aurel Pop, *Stăpînirile lui Mircea în Transilvania*, în „Revista de istorie", tom. 39, 1986, nr. 7, p. 691—693.

[33] *Ibidem.*

[34] Engel P., *Királyi hatalom és arisztokrácia viszonya a Zsigmond-korában (1387—1437)* (Puterea regală şi relaţia cu aristocraţia în vremea lui Sigismund, 1387—1437), Budapesta, 1917, p. 148.

[35] Varjú E., *op. cit.*, p. 608—610.

refugiu) posesiuni în Transilvania. Şirul lung al domnilor de peste munţi stăpîni în Ardeal pe care îl deschide domnitorul muntean din pragul veacului al XV-lea se constituie într-un frumos capitol de istorie generală românească, ale cărui implicaţii depăşesc simplele raporturi de natură feudală atît de tipice acelui timp. Consecinţele acestor stăpîniri româneşti aici implică, alături de raporturile politico-militare, pe cele juridico-instituţionale, social-economice, cultural-bisericeşti de la nivelul celor trei ţări române. Ele imprimă chiar o direcţie a relaţiilor dintre Transilvania, Ţara Românească şi Moldova, aceea a prezenţei constante a domnitorilor români extracarpatini în Transilvania ca stăpîni feudali, o însemnată parte a teritoriului românesc intracarpatic făcînd parte din domeniile domneşti ale acestora. Legături fireşti în istoria generală românească, în evoluţia societăţii umane din spaţiul românesc, ce survin în faza pluralismului politico-statal caracteristic feudalismului în ascensiune, prefaţînd însă, alături de multe alte asemenea interferenţe între teritoriile locuite de români, unirea lor politică.

Din aceste realităţi politice şi ca urmare a dezvoltării legăturilor în multiple planuri dintre Ţara Românească şi Transilvania, au rezultat şi privilegiile comerciale acordate de domnul muntean negustorilor braşoveni. Ascensiunea Sibiului şi Braşovului se datorează tocmai schimburilor comerciale cu teritoriul de la sud de Carpaţi, comunităţii complexe dintre aceste teritorii ale spaţiului românesc.

Reînnoirea privilegiilor comerciale ale Braşovului survine după cea de a doua întîlnire dintre Mircea şi Sigismund de Luxemburg, care a avut loc în 1406 la Severin. După opinia unor specialişti, chiar Branul ar fi intrat sub stăpînirea lui Mircea după această dată [36]. Mircea cel Mare dă negustorilor braşoveni în august 1413 privilegii comerciale, întărind de fapt actele mai vechi, ale predecesorilor săi [37]. Drumurile comerciale din Transilvania (drumul Braşovului, al Oltului, spre Brăila) şi cele către sud (drumul Dîrstorului, al Giurgiului, al Vidinului) înregistrează acum o intensificare a traficului de mărfuri în ambele sensuri.

Relaţiile dintre negustorii braşoveni şi Ţara Românească s-au aşezat, pentru secolul al XV-lea şi prima jumătate a secolului al XVI-lea, pe privilegiile date de Vlaicu în 1368 şi de Mircea în 1413, creîndu-le cadrul legal. Aceste privilegii comerciale constituiau o punte de legătură între domnul muntean şi voievodul transilvănean, respectiv regele Ungariei. Menţinerea culoarului teritorial şi comercial dintre Braşov şi Dunărea de Jos a fost o constantă de politică comercială şi chiar mai mult decît atît, afirmarea dorinţei celor două părţi de a colabora în toate celelalte domenii. Sub Mircea însă, Ţara Românească îşi reface rolul pe care trebuia să-l aibe în mod firesc pe acest coridor, stăpînirea Branului de către Mircea permiţîndu-i acestuia să desfiinţeze vama de aici şi să modifice statutul vamal mai vechi, oferind posibilitatea unei situaţii de egalitate între negustorii din Ţara Românească şi cei din Ţara Bîrsei cu Braşovul [38]. Egalitatea vamală între negustorii din

[36] Este opinia cercetătorilor G. Nussbächer, Titus N. Hasdeu şi Şerban Papacostea.

[37] Ioan Bogdan, *Documente privitoare la relaţiile Ţării Româneşti cu Braşovul şi Ţara Ungurească în sec. XV–XVI, I (1413–1508)*, Bucureşti, 1905, p. 3–5; D.R.H., D, I (1222–1456), Edit. Acad., Bucureşti, 1977, p. 197–198; Radu Manolescu, *Comerţul Ţării Româneşti şi Moldovei cu Braşovul (secolele XIV–XVI)*, Edit. ştiinţifică, Bucureşti, 1965, p. 28–32; Şerban Papacostea, *op. cit.*, p. 16–21.

[38] Şerban Papacostea, *op. cit.*, p. 20–22.

cele două „țări" era exprimată, după cum s-a mai observat, în formula „o singură țară" [39].

★

Vremea domniei lui Mircea Voievod constituie, așadar, și în sfera relațiilor dintre Țara Românească și Transilvania o nouă etapă. Fără a reprezenta începutul, căci în aproape toate planurile aceste relații i-au preocupat și pe înaintașii săi Basarabi, timpul domniei lui Mircea le așează temeinic pe direcția naturală a dezvoltării noastre. În sfera politicului și diplomaticului, pe baza legăturilor mai vechi, se constituie acum, în fața primejdiei turcești, blocul românesc antiotoman alcătuit din Țara Românească, Transilvania și Moldova. Rivalitatea ungaro-polonă și confruntarea creștino-otomană i-a oferit domnului muntean diplomația echilibrului, care a dus la afirmarea Țării Românești în această regiune a Europei. Adunînd pămînt românesc sub sceptrul domniei sale, Mircea a dat cea mai mare întindere teritorială statului său. Depășirea liniei Dunării spre est și atingerea litoralului pontic a reprezentat, alături de prezența sa la nordul Carpaților Meridionali, prin stăpînirea Făgărașului și Amlașului, a Branului, iar la vest a Severinului, prin sistemul de alianțe în care a intrat cu voievodul Transilvaniei și regele Sigismund de Luxemburg, mișcarea unificatoare pe coordonatele naturale ale evoluției societății românești. Stăpînirea de domenii feudale, cum era cel al cetății Bologa, de lîngă Cluj, deschidea realitatea stăpînirilor domnești muntene și moldovene în Ardeal, una din formulele menținerii întregului spațiu românesc în cadrele feudalismului autohton. Prozelitismului catolic i-a opus sprijinul acordat bisericii ortodoxe românești din Transilvania și Ungaria, pe care a subordonat-o mitropoliei Țării Românești, fapt recunoscut de Patriarhia constantinopolitană. Reînnoirea privilegiilor comerciale Brașovului a făcut-o cu gîndul la interesele negustorilor munteni și la sporirea rolului propriei țări în coridorul comercial dintre Brașov și Dunărea de Jos, dezvoltînd cadrul legal al comerțului dintre nordul și sudul Carpaților.

Meditînd asupra locului pe care domnul român urcat în tronul Țării Românești acum șase veacuri îl are în istoria națională, în lupta românilor pentru realizarea unității statale, Nicolae Bălcescu, înainte de a înfățișa marea faptă a lui Mihai Viteazul, aprecia, nu fără temei, că Mircea „unul din cei mai mari și mai vestiți voevozi ai noștri... voește a întrupa toată românimea într-un singur stat... Acum întîiași dată vedem ideea de unitate a se arăta, idee care va fi idealul seculilor și a tuturor voevozilor noștri cei mari" [40].

[39] *Ibidem*, p. 22.

[40] Nicolae Bălcescu, *Românii supt Mihai Voevod Viteazul*, f. 18—19; în ediția critică de G. Zane și Elena G. Zane, N. Bălcescu, *Opere*, III, volum îngrijit de Daniela Poenaru, Edit. Academiei, București, 1986, p. 14.

Relaţiile dintre Ţara Românească şi Moldova în timpul domniei lui Mircea cel Mare

Constantin Cihodaru

Rar poate descoperi cineva în paginile tratatelor de istorie exemple de o mai strînsă colaborare şi identitate de vederi politice în rezolvarea problemelor de ordin internaţional decît cele pe care, cu unele excepţii, le oferă istoria Ţării Româneşti şi a Moldovei între anii 1386—1418, adică în timpul domniei lui Mircea cel Mare şi a unora dintre contemporanii săi de pe tronul Moldovei. Încă înainte de inaugurarea acestei lungi domnii, de peste 30 de ani, Europa balcanică şi central-orientală intrase într-o puternică perioadă de criză politică, criză ce urma să aducă în această parte a lumii profunde transformări economice, sociale şi politice. Diriguitorii destinelor politice ale celor două ţări erau puşi în situaţia de a examina, cu cea mai mare atenţie, situaţia din Balcani, unde înaintarea otomană determinase prăbuşirea statelor existente aici. Conducătorii politici din ţările române nu puteau privi nepăsători la agonia statelor balcanice şi se vedeau nevoiţi să ia cele mai urgente măsuri de apărare împotriva unor atacuri ce puteau veni din această parte.

Moartea regelui Ludovic de Anjou în 1382 determinase izbucnirea crizei politice din Ungaria şi Polonia, criză în care cele două ţări s-au zbătut ani de-a rîndul. În timpul ei, unii suverani vecini cu această ţară, ca de pildă Tvrtko, regele Bosniei, au descoperit acum o ocazie dintre cele mai potrivite pentru a se emancipa de sub tutela regilor angevini. În nord, cavalerii teutoni puteau să ia, mai puţin stînjeniţi, ofensiva de cotropire a pămînturilor polone, lituaniene şi ruse. Atît Polonia, cît şi Lituania puteau să considere situaţia de la graniţele lor orientale ca deosebit de favorabilă, întrucît în această vreme imensul imperiu al Hoardei de Aur intrase într-o perioadă de declin şi descompunere, grăbită, pe de altă parte, şi de loviturile ce le primea acum de la un nou val de năvălitori care sub conducerea lui Timur Lenk, reuşiseră să întemeieze o puternică stăpînire în Asia Centrală, iar acum ameninţau pe vecinii lor dinspre apus şi în primul rînd pe tătari.

Luptele interne din Imperiul bizantin determinaseră slăbirea influenţei lui politice nu numai în Balcani, dar şi în cea mai mare parte a lumii mediteraneene. Pentru dominarea acesteia, lupte aprige s-au dat între cele două puternice republici italiene, Genova şi Veneţia. Cea din urmă fusese slăbită şi de necurmatele lupte pe care le susţinuse împotriva statului ungar pentru stăpînirea Dalmaţiei.

Încă din anul 1378, cînd o parte din cardinali aleseseră papă pe un francez, Clement al VII-lea, iar alţii pe italianul Urban al VI-lea, unitatea bisericii romano-catolice fusese sfărîmată şi ea intra într-o perioadă de criză, cunoscută în istorie sub numele de marea schizmă, care a durat pînă în anul

1414. În cadrul ei statele catolice din Europa s-au împărţit în două tabere gata să se încaiere sub pretexte lipsite adesea de cea mai elementară seriozitate [1].

S-a arătat mai sus care era situaţia politică internaţională în anul 1386, cînd la conducerea Ţării Româneşti a ajuns domn, în urma morţii fratelui său Dan I în luptele din Bulgaria, Mircea cel Mare. Subliniem numai că situaţia din Europa central-orientală şi balcanică era dintre cele mai încordate; în Ungaria, războiul civil bîntuia mai bine de patru ani, iar în Polonia, cea de a doua ţară din monarhia angevină, nobilii nu se puteau înţelege cum să reglementeze succesiunea la tron în urma morţii lui Ludovic de Anjou. În acelaşi timp, din regiunile baltice porneau neîncetatele acţiuni de cotropire a teritoriilor polone, lituaniene şi ruse de către Ordinul teutonic.

La sud de Dunăre unitatea statului bulgar fusese sfărîmată, ţara fiind împărţită, înaintea morţii sale, ca o moşie, de ţarul Alexandru la cei doi fii ai săi, Şişman şi Sracimir. Primul luase sub stăpînirea sa Bulgaria centrală cu capitala la Tîrnova, iar al doilea Bulgaria vidineană. Între cei doi fraţi a izbucnit imediat războiul şi cel dintîi nu a pregetat să cheme în ajutorul său pe otomani.

În aceste împrejurări şi mai ales în condiţiile înaintării otomane în Peninsula Balcanică, se impunea din partea domnului din Ţara Românească să ia măsurile corespunzătoare intereselor ţării sale. Îi trebuiau în primul rînd aliaţi de nădejde. Ei nu puteau fi găsiţi nici în Ungaria sfîşiată de războiul civil, nici în Polonia, care se străduia să rezolve problema dinastică. Singurul stat din vecinătate care se bucura de stabilitate politică internă în acea vreme era Moldova lui Petru I. Ambii suverani se străduiau să realizeze legături în care pe plan internaţional să fie asigurată independenţa ţărilor lor, mai ales în faţa impactului otoman şi în acelaşi timp să unească la ele pămînturi româneşti rămase pînă atunci în afara stăpînirii lor.

Cea din urmă condiţie s-a oferit celor doi suverani tocmai atunci, în primii ani de domnie ai lui Mircea cel Mare. În primul rînd trebuia rezolvată problema teritoriilor româneşti care, la nord şi la sud de gurile Dunării, stătuseră pînă atunci sub dominaţie mongolo-tătară. Şefi mongolo-tătari, cunoscuţi sub denumirea de noiani, dependenţi de hanii Hoardei de Aur, stăpîneau la nord de fluviu regiunea de stepă, cunoscută sub numele de Bugeac, cu centrul probabil în actualul sat Costeşti, iar la sud de Dunăre teritoriul ce se întindea pînă la o linie ce trecea dincolo de actualul orăşel Babadag [2]. Puterea lor nu se întemeia pe oşti tătăreşti, ci pe cete de alani caucazieni, recrutate îndeosebi din Iveria caucaziană. Din cauza aceasta, teritoriul aflat sub oblăduirea lor purta, în actele redactate la Chilia prin anii 1360—1361, de notarul genovez Antonio di Ponzò, numele de Ivaria sau Auria [3]. O parte din aceşti alani au trecut pe la 1300, după căderea puternicului noian Nogai,

[1] Pentru împrejurările politice din Europa central-orientală şi balcanică în ultimul sfert al secolului al XIV-lea, v. C. Cihodaru, *Alexandru cel Bun*, Iaşi, 1984, p. 26—39; Ş. Papacostea, *Relaţiile internaţionale în răsăritul şi sud-estul Europei în sec. XIV—XV*, în „Revista de istorie", XXXIV (1981), 5, p. 898 şi urm.

[2] *Călători străini despre ţările române*, I, p. 416—417. Aici scriitorul arab Ibn Batuta arăta că pe la 1337, dominaţia mongolo-tătarilor se întindea la sud de gurile Dunării pînă dincolo de oraşul Baba-Saltyk (Babadag).

[3] Geo Pistarino, *Notai Genovesi in Oltremare. Atti rogati a Chilia da Antonio di Ponzò (1360—1361)*, Genova, 1973, p. 133, şi C. Cihodaru, *Observaţii în legătură cu porturile de pe cursul inferior al Dunării în secolele XI—XIV*, în Cercetări istorice (seria nouă), IX—X (1918—1919), p. 198.

la sud de Dunăre, în Imperiul bizantin [4]. Alanii au folosit în serviciul lor şi noianii tătari care au rezidat pînă pe la 1362 la Orheiul-Vechi. Numele satului Alcedar de pe Nistru, întemeiat de astfel de ostaşi, are o rezonanţă caucaziană ca şi oraşele Krasnodar sau Valandar. Satul menţionat nu este o colonie nouă. Se află trecut în vechi documente moldoveneşti, uneori şi sub numele de Oricidar [5].

Noianul care dispunea de teritoriul situat la nord şi la sud de gurile Dunării, cunoscut in actele genoveze redactate la Chilia cu titlul de *Dominus de Auria* avea un *censarius* (vameş)[6] la Chilia şi, probabil, şi în celelalte oraşe dependente de mongolo-tătari, ca Vicina, Maurocastron (Cetatea Albă), Chilia şi Licostomo [7].

Teritoriul care încadra coloniile genoveze de la gurile Dunării, atît la nord de fluviu, cît şi la sud, pînă la limita menţionată mai sus, stătea pe la 1368 sub stăpînirea unui oarecare *Demetrius princeps Tartarorum* [8]. Acesta obţinea acum, la data de 22 iunie, scutiri de plata tricesimei de la regele Ungariei, Ludovic de Anjou, pentru mărfurile aduse de negustorii din ţara sa la Braşov. Se prevedeau avantaje similare pentru comerţul braşovean cu oraşele aflate sub protecţia lui [9].

La scurt timp după anul arătat mai sus a izbucnit un lung război între coloniile genoveze de pe ţărmul pontic şi despotul Dobrotici, cu reşedinţa la Cavarna. În 1376, situaţia s-a complicat şi mai mult printr-un nou război între Genova şi Veneţia, război cunoscut sub numele de războiul „pentru Chioggia" sau „pentru insula Tenedos" [10]. Lipsesc cu totul informaţiile cu privire la atitudinea adoptată de domnitorii din Ţara Românească şi Moldova in timpul ostilităţilor.

Nu este de crezut că ei s-au amestecat în acest conflict sub privirile ingăduitoare ale regelui Ludovic, aliatul Genovei. Situaţia politică era de natură să le recomande prudenţă.

Războiul genovezilor cu Dobrotici a mai continuat cîţiva ani după încheierea păcii de la Torino dintre Genova şi Veneţia in anul 1381. La scurt timp după aceasta, luptele dintre cele două puteri mediteraneene au fost reluate pentru stăpînirea portului Sudak (Soldaia) din Crimeea. De data aceasta printre beligeranţi s-au aliniat şi mongolo-tătarii de partea Veneţiei, iar împotriva lor s-au ridicat Ţara Românească şi Moldova şi, probabil lituanienii [11], deoarece criza politică din Ungaria şi Polonia le permitea să intervină.

[4] Pakimeres, în *Fontes Historiae Daco-Romaniae*, III, p. 451—453.

[5] *Documente privind istoria României*, A, veacul XVII, p. 64—65.

[6] Geo Pistarino, *Notai genovesi ...*, p. 23, 58. Asupra termenului *censarius*, v. C. Cihodaru, *Observaţii asupra porturilor de pe cursul inferior al Dunării*, p. 296, n. 117.

[7] Confundat de D. Cantemir, în *Descrierea Moldovei*, Bucureşti, 1973 (trad. Gh. Guţu), p. 58—59, cu Licostomo şi după acesta şi de istoricii mai noi, v. de pildă, N. Iorga, *Studii istorice asupra Chiliei şi Cetăţii Albe*, Bucureşti, 1899, p. 53—54.

[8] G. Brătianu, *Demetrius, Princeps Tartarorum*, în „Revue des Etudes roumaines", IX—XI (1965), p. 34—46; Ştefan Ştefănescu, *Byzantz und die Dobrudscha in der zweiten Hälfe des 14 Jahrhundert. Die Bildung des Feudalstaates Dobrudscha*, in *Byzantinischen Beiträge*, Berlin, 1964, p. 244—246; N. Iorga, *Veneţia în Marea Neagră*, I, *Dobrotici*, în „Analele Academiei Române, s. III, t. XXXVI, p. 1 048 şi urm.; P. P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrîn*, p. 205—208; O. Mărculescu, *Balica şi Dobrotici*, in „Analele Dobrogei", XVIII (1937), p. 193 şi urm.

[9] *Documenta Romaniae Historica*, D, I, p. 90 (în continuare D.R.H.).

[10] Şerban Papacostea, *Relaţiile internaţionale*, p. 913.

[11] Stanislav Sarnicki, *Annales Polonici*, în J. Dlugosz, *Historiae Poloniae, libri XIII*, Leipzig, 1711, p. 1 134.

S-a afirmat de către unii istorici că Dobrotici ar fi stăpînit Chilia pe la 1361 şi de la el ar fi cucerit-o genovezii [12]. Ipoteza aceasta nu se verifică, deoarece Castrum Aquile, unde a fost închis de către Dobrotici, în anul arătat mai sus, cavalerul Antonio Visconti, participant la asediul oraşului Varna, în suita lui Amedeu de Savoia, Contele Verde, este cetatea Anchialos şi nu are nimic de a face cu Chilia.

Nu cunoaştem precis data şi împrejurările în care fîşia de teritoriu situată la nord de gurile Dunării a intrat în stăpînirea Basarabilor, domnii din Ţara Românească. Numele ei arată clar că numai cu aceştia se poate pune în legătură. Plecînd de la afirmaţiile lui Dimitrie Cantemir şi de la notaţiile altor istorici şi geografi medievali[13] care au reţinut numele acestui teritoriu, derivat de la numele Basarabilor, unii dintre istoricii noştri au lansat ipoteza că ea ar fi ajuns în stăpînirea lor încă de pe vremea lui Basarab I în urma unei expediţii, organizate împotriva mongolo-tătarilor de regele Ludovic de Anjou, prin anii 1345—1346, expediţie la care ar fi participat şi oştile lui [14]. Trebuie să se reţină că în hărţile executate în prima parte a secolului al XV-lea, denumirea în cauză nu se aplică decît unei regiuni restrînse, de o lăţime redusă, regiune cuprinsă între Prut, lacul Ialpug şi Dunăre [15]. În altele de mai tîrziu, teritoriul desemnat printr-o astfel de numire se întinde pînă la Nistru şi spre nord atinge Tighina şi rîul Botna [16]. Este tocmai partea care a rămas după anul 1358 sub directă dominaţie otomană [17].

Documentele genoveze redactate la Chilia în anii 1360—1361 de notarul Antonio de Ponzò nu amintesc despre o stăpînire a domnilor români la gurile Dunării. În ele teritoriul în cauză apare, aşa cum s-a arătat mai sus, cu numele de Iavaria sau de Auria şi se afla sub dominaţia mongolo-tătarilor [18].

Aceeaşi situaţie ar rezulta din interpretarea unui act emis de cancelaria regelui maghiar Ludovic de Anjou la 28 iunie 1358, deci cu trei ani mai înainte. Este vorba de privilegiul prin care acest rege acorda negustorilor din Braşov, dreptul de a circula nestingheriţi cu mărfurile lor pe teritoriul cuprins între rîurile Prahova şi Buzău şi să atingă Dunărea, între gura Ialomiţei şi a Siretului [19]. Unii dintre istoricii noştri au înţeles că regele ungar citat se considera stăpîn pe această regiune şi-şi aroga dreptul de a acorda privilegii negustorilor din ţara sa care circulau pe aici [20] sau că regiunea în cauză ajunsese sub directa sa stăpînire şi constituia un fel de „culuar" prin

[12] P. P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrîn*, p. 53. Vezi însă şi Octavian Iliescu, *Localizarea vechiului Licostomo*, în „Studii", XXV (1972) 3, p. 455.

[13] *Descriptio Moldaviae*, p. 83. Numele apare cu mult mai înainte de Cantemir şi-l găsim înregistrat în diferite hărţi medievale.

[14] Dimitre Onciul, *Mircea cel Bătrîn, Cuvîntare comemorativă la cinci sute de ani de la moartea lui*, în Dimitre Onciul, *Scrieri istorice*, vol. II, ed. A. Sacerdoţeanu, Bucureşti, 1973, p. 245 şi urm.

[15] Harta lui Georg Reichestorffer, în Marin Popescu-Spineni, *România în izvoare geografice şi cartografice*, Bucureşti, 1978, p. 112—113, planşa nr. 8. Harta acestui sol la curtea lui Petru Rareş a fost tipărită la Viena în 1541.

[16] *Ibidem*, p. 160—161, pl. nr. 3 (Atlasul lui Gerard Mercator); p. 160—161, pl. 8 (Justus Domkerts), p. 208—209, pl. nr. 7.

[17] Pentru numele derivat de la numele Basarabilor, v. Victor Spinei, *Moldova în sec. XI—XIV*, Bucureşti, 1982, p. 39; I. I. Nistor, în „An. Ac. Rom.", s. III, t, XXVI (1943—1944) p. 3 şi urm.

[18] V. mai sus p. 192.

[19] *D.R.H.*, D, I, p. 72.

[20] N. Iorga, *Istoria comerţului românesc*, ed. a 2-a, Bucureşti, 1928, p. 38; G. I. Brătianu, *Les rois de Hongrie et les Principautés aux XIV-e siècle*, în „Bulletin de la Section Historique de l'Academie Roumaine", XXVIII (1947) p. 86—87.

care se putea atinge Dunărea între punctele arătate [21]. Se pune însă întrebarea pentru ce se solicită regelui un permis de circulaţie pentru negustorii braşoveni, dacă teritoriul acesta era sub directa sa stăpînire. Alţii l-au interpretat ca un act prin care regele ungar făcea uz de drepturile sale de suzeran al domnului din Ţara Românească [22].

Pe de altă parte se vede că pentru a circula în deplină libertate pe teritoriul arătat, era totuşi necesar un privilegiu acordat de acesta. Astfel, la 20 ianuarie 1368, înainte de obţinerea privilegiului dat lor de regele Ludovic, negustorii braşoveni, care făceau negoţ cu ţinuturile stăpînite de prinţul Dimitrie, au solicitat domnului din Ţara Românească, Vlaicu, şi au obţinut de la el înlesniri pentru comerţul lor cu „ţările străine", cînd vor circula pe drumul Brăilei. Ei urmau să plătească tricesima numai o singură dată şi anume la întoarcere, în Cîmpulung, oraşul de reşedinţă al domnului. Se vede deci că acesta se interesa în mod deosebit de mărfurile aduse de ei de peste mare. În cazul cînd şi-ar fi cumpărat produse din ţară erau supuşi la plata vămii „după vechiul obicei" şi nu a tricesimei [23]. S-a observat că documentul acesta se abate de la formularul obişnuit şi că el ar fi fost adus în ciornă de solul regelui, Dimitrie Lepeş, care ar fi fost trimis la curtea domnului muntean spre a interveni pentru braşoveni [24]. Nu putem cunoaşte conţinutul acestei ciorne, dar din textul privilegiului acordat de domn, se constată că nu există nici o restricţie în ceea ce priveşte drumurile de circulat spre Brăila la venire pentru braşoveni. Puteau să meargă şi pe valea Prahovei şi pe a Buzăului [25], pe căi cu mult mai scurte decît cea pe care trebuiau s-o bată la întoarcere încărcaţi cu mărfuri de peste mare.

Actul din 1358 a fost confirmat, împreună cu altele, aceloraşi negustori braşoveni, la 7 martie 1395, de regele Sigismund de Luxemburg la Braşov, într-o vreme cînd Mircea, domnul Ţării Româneşti se afla acolo [26]. S-a emis ipoteza că el mai stăpînea încă partea de răsărit a Ţării Româneşti, restul rămînînd rivalului său Vlad [27]. Se prea poate, dar alte dovezi sigure nu există.

Reconfirmarea privilegiilor obţinute în 1395 de braşoveni, de la regii anteriori, ridică probleme, dacă nu cumva şi cel din 1358 nu provine dintr-o astfel de operaţie. Se avea în vedere existenţa unor învoieli mai vechi obţinute de negustorii în cauză de la domnii Ţării Româneşti pe baza unor înţelegeri directe, nescrise şi nematerializate în pergamente [28]. Ar fi posibil ca regii ungari să fi înţeles că dreptul lor de suzeranitate asupra domnilor transalpini avea un caracter fictiv. Totuşi existenţa unei stăpîniri directe a regilor unguri peste partea de răsărit a Ţării Româneşti nu se poate admite. Ea s-ar fi reflec-

[21] N. Iorga, *Istoria romînilor*, III, Bucureşti, 1937, p. 169—170; Sergiu Iosipescu, *Drumuri comerciale în Europa centrală şi sud-estică şi însemnătatea lor politică (sec. XIV—XVI)*, în „Anuarul Institutului de istorie şi arheologie „A. D. Xenopol" Iaşi", XIX (1982), p. 275 şi urm.; Şerban Papacostea, *De Vicina à Kilia, Byzantins et Genois aux bouches du Danube aux XIV-e siècle*, în „Revue des études sud-est européennes", XVI (1978), p. 77—78; v. şi Maria Holban, *Din cronica relaţiilor româno-maghiare în sec. XIII—XIV*, Bucureşti, 1981, p. 148 şi urm.

[22] P. P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrîn*, p. 45.

[23] D.R.H., D, I, p. 86—87.

[24] Maria Holban, *op. cit.*, p. 149.

[25] Drumul cel mai apropiat între Braşov şi Brăila, aşa-numitul „drum al Brăilei", mergea pe valea rîului Buzău.

[26] D.R.H., D, I, p. 90.

[27] P. P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrîn*, p. 253.

[28] Maria Holban, *Din cronica relaţiilor româno-ungare în sec. XIII—XIV*, p. 148—154.

tat în documente prin menționarea în ele a unor dregători unguri în aceste părți și a unor cetăți construite din dispoziția regilor de la Buda, lucru care nu se întîmplă.

După alți istorici, această întindere a Țării Românești spre gurile Dunării s-ar fi produs mai de timpuriu, prin anii 1324—1328, ca urmare a luptelor purtate de Basarab I cu mongolo-tătarii. El a eliberat de sub stăpînirea acestora partea de sud a Moldovei, atît la apus, cît și la răsărit de Prut, pînă în apropiere de Chilia, care ar fi continuat să rămînă autonomă [29]. La baza unei astfel de ipoteze stă informația transmisă de scriitorul arab Abulfeda [30], potrivit căreia orașul Isaccea se afla în Țara Valahiei („Ulak" sau „Al Ulak") [31] și știrea că orașul Chilia, situat la granița ei, ar fi fost jefuit în anul 1337, în timpul unei expediții întreprinsă la gurile Dunării, de emirul Umur din Aidin [32].

În legătură cu data cînd a avut loc unirea Țării Românești cu Dobrogea și sudul Moldovei, s-au argumentat, de asemenea, diferite alte ipoteze. Potrivit uneia din ele, faptul acesta ar fi avut loc în timpul domniei lui Vlaicu (1364—1377), după dispariția în împrejurări necunoscute a prințului Dimitrie și în condițiile în care din cauza vremurilor tulburi, prin anul 1373, se instala la Licostomo un guvernator cu atribuții militare întinse asupra coloniilor genoveze de la gurile Dunării; în aceste împrejurări domnul Vlaicu a unit Țara Românească cu teritoriul dobrogean situat la nord de despotatul lui Dobrotici [33].

Trebuie arătat că măsura instituirii unui comandament unic genovez era de strictă necesitate, ea fiind îndreptată împotriva lui Dobrotici și a mongolo-tătarilor, aliații Veneției, dușmanii Genovei.

Domnii români din acea vreme intraseră într-adevăr, în luptă, nu împotriva genovezilor, ci a mongolo-tătarilor care dominau teritoriul din jurul gurilor Dunării. Dovada că ei au adoptat atunci o astfel de atitudine ar rezulta din faptul că tocmai în acea vreme, sau mai precis în anul Hegirei 779 (1367—1368) încetează emiterea monedelor tătărești în atelierele de la Isaccea și Sehr-al Gedid [34]. Ultimul centru al cărui nume se traduce în limba noastră prin „Orașul Nou" a fost identificat cu Orheiul-Vechi [35]. Monedele la care

[29] Ștefan Ștefănescu, *Țara Românească de la Basarab „Întemeietorul" pînă la Mihai Viteazul*, București, 1970, p. 31; Dinu C. Giurescu, *Țara Românească în secolele XIV—XV*, București, 1973, p. 193. Chilia ar fi rămas autonomă pînă prin anul 1403; Constantin C. Giurescu, *Oltenii și Basarabia*, în „Revista istorică română" X, 1940, p. 130—139.

[30] *Călători străini despre țările romîne*, I, București, 1968, p. 11; Gh. Brătianu, *Recherches sur Vicina et sur Cetatea Albă*, București, 1935, p. 45.

[31] Cu privire la această Valahie, v. C. Cihodaru, *Românii dintre Dunăre și Marea Neagră în sec. X—XIII*, în „Analele Univ. din Iași," s. III (istorie), 1977, p. 67—68.

[32] Mihail Guboglu și Mehmed Mustafa, *Cronici turcești*, I, București, 1966, p. 37—38; M. Alexandrescu-Dersca, *L'expedition d'Umur beg aux bouches du Danube (1337—1338)*, în „Studia et acta orientalia", 1959, 2, p. 2—23.

[33] Anca Ghiață, *Aspecte ale organizării politice în Dobrogea medievală (sec. XIII—XV)*, în „Revista de istorie", XXXIV (1981), 10, p. 1 875—1 876; Octavian Iliescu, *Contribuții numismatice la localizarea Chiliei bizantine*, în SCIVA, XXIX (1978), 2, p. 203 și urm.

[34] Ernest Oberländer-Tîrnoveanu, *Documente numismatice privind relațiile spațiului est-carpatic cu zona gurilor Dunării în sec. XIII—XIV*, în „Anuarul Inst. de ist. și arh. „A. D. Xenopol" Iași", XXII (1985), p. 585 și urm.; Victor Spinei, *Moldova în secolele XI—XIV*, București, 1982, p. 326.

[35] V. Victor Spinei, *op. cit.*, p. 339 și nota 186. Acolo se citează literatura privitoare la identificarea Orașului Nou (Sehr-al Gedid) cu Orheiul Vechi.

ne referim s-au răspîndit în nordul Dobrogei, în regiunea Vrancei, iar între Prut și Nistru au urcat pînă la Lozova și Orheiul-Vechi.

Identificarea Orașului Nou (Sehr-al Gedid) cu Orheiul-Vechi este încă discutabilă și se simte necesitatea unui supliment de cercetare. Faptul că s-au descoperit în Vrancea, apoi la Lozova și Orheiul-Vechi, între Prut și Nistru, monede din emisia menționată mai sus nu înseamnă că aceste regiuni se aflau încă sub dominație mongolo-tătărească. Amintesc aici că distrugerea orașului Orheiul-Vechi a fost plasată de arheologul sovietic G. D. Smirnov, pe la 1360, deci în timpul războiului dintre Lituania și tătari sfîrșit prin înfrîngerea acestora, la Sinie Vody, în anul 1362[36]. Nu sîntem siguri că unui oraș ca Orheiul-Vechi, cu bogate resturi arheologice din perioada anterioară anului arătat mai sus, i s-ar fi putut da numele de Orașul Nou. E mai plauzibilă identificarea acestuia cu tîrgul Costești de pe Botna, mai apropiat de stepa Buceacului spre care tătarii s-au văzut împinși treptat de către moldoveni și unde vor fi mutat centrul stăpînirii lor îngustate ca urmare a succeselor obținute de moldoveni și lituanieni.

Războiul pentru Sudak era terminat în vara anului 1386, cînd, după data de 2 iunie, se luau măsuri de Massaria genoveză din Caffa pentru trimiterea unei corăbii la Moncastro (Cetatea Albă). Ea trebuia să transporte acolo pe solii genovezi, Carlo dell'Orto și Ilario Doria, trimiși la voievozii Constantin și Pedro[37]. În legătură cu identificarea primului dintre acești conducători s-au produs discuții. S-a emis astfel ipoteza că el ar fi una și aceeași persoană cu Costea voievod, menționat în pomelnicul de la Bistrița[38], căruia i s-ar fi creat un voievodat restrîns la teritoriile din sudul Moldovei, recent eliberate de sub dominația mongolo-tătărească[39]. Am acceptat această ipoteză cu rezerva că nu putea fi vorba de o stăpînire separată, ci de aceea a unui Costea, frate și asociat cu Petru I[40]. Identificarea aceasta întîmpină unele dificultăți, căci în anul precedent trimiterii soliei citate la Cetatea Albă este menționat ca voievod al Podoliei, Constantin Koriatovici, care confirma atunci niște privilegii acordate mai înainte de fratele său Alexandru negustorilor din Cracovia. Cu ocazia acestei constatări s-a emis și ipoteza unei dominații exercitate de voievodul amintit la Cetatea Albă sau a existenței unui condominium moldo-lituanian acolo[41].

Se poate admite că voievodul Constantin este una și aceeași persoană cu Constantin Koriatovici, voievodul Podoliei, rudă cu Vladislav Jagello, regele Poloniei, și cu Vitold, marele duce al Lituaniei, dar ipoteza unei stăpîniri exercitate de el la Cetatea Albă sau aceea a unui condominium moldo-lituanian în acea parte trebuie să fie părăsită[42]. Solii aveau misiunea să trateze cu Petru, domnul Moldovei, noua situație în care se aflau coloniile genoveze de la gura Nistrului și gurile Dunării în urma suprimării dominației mongolo-tătare din această parte, iar cu Constantin, voievodul Podoliei, aceea a porturilor genoveze de la răsărit de Limanul Nistrului, cum era, de pildă, Lerici și Kociubei (Odesa) intrate în timpul războiului pentru Sudak în stă-

[36] Pentru devastări care s-ar fi produs în acest oraș ceva mai înainte, v. G. D. Smirnov, *Arheologičeskije issledovanija starogo Orheia*, în „Kratkije soobščenija", 56 (1954), p. 31 și urm.

[37] Șerban Papacostea, *La începuturile statului feudal moldovenesc. Considerații pe marginea unui izvor necunoscut*, în *Studii și materiale de istorie medie*, VI (1973), p. 45.

[38] Damian P. Bogdan, *Pomelnicul mănăstirii Bistrița*, București, 1941, p. 50, 86.

[39] Șerban Papacostea, *La începuturile statului feudal moldovenesc*, p. 56, 58.

[40] C. Cihodaru, *Alexandru cel Bun*, p. 42.

[41] U. Heyzmann, la Victor Spinei, *op. cit.*, p. 329 și n. 205.

[42] A fost respinsă deja de Victor Spinei, *op. cit.*, p. 329.

pînirea statului lituanian [43]. Se poate constata deci că domnul Moldovei colaborase la izgonirea mongolo-tătarilor din regiunea situată la nord de gurile Dunării cu cnejii lituanieni cărora le reveniseră ținuturile de la est de Nistru și tîrgul unde noianul Kociubei își avea reședința, tîrg aflat pe locul unde mai tîrziu se va ridica portul Odesa [44]. Peste cîțiva ani numai, patriarhia din Constantinopol, adresîndu-se regelui Vladislav Jagello în probleme bisericești, îi acorda titlul de „crai și domn a toată Polonia, Litvorosiei și al malului mării" [45]. Pînă acum (1397) Polonia nu atinsese alt litoral decît cel al Mării Negre.

Se poate observa din informația păstrată în registrele Massariei din Caffa că solii au fost trimiși să trateze numai cu voievozii Petru al Moldovei și Constantin, probabil al Podoliei. Cel din Țara Românească este lăsat la o parte. Explicația s-ar putea descoperi în faptul că o asemenea misiune nu era considerată necesară, întrucît Chilia nu depindea acum de el, iar Vicina își încetase deja existența.

Știrea consemnată la Caffa nu ne dă amănunte în legătură cu tratativele ce urmau să le ducă solii cu cei doi voievozi. Se poate totuși presupune că ei nu aveau altă misiune decît aceea de a obține de la noii protectori ai concetățenilor lor un regim favorabil și respectarea autonomiei lor în cadrul noii situații create după înfrîngerea tătarilor. Porturile în cauză au obținut, ca și unele tîrguri din Moldova libertatea de a-și alege proprii lor conducători. Consulii genovezi de la Chilia și Cetatea Albă se bucurau de același regim ca și șoltuzii sași de la Baia. Iată pentru ce un oraș ca Cetatea Albă putea să apară pe la 1410 ca un oraș genovez. Domnul Moldovei s-a mulțumit doar să înlocuiască vameșii tătari cu vameșii săi.

Între punctele de vedere adoptate de istoricii noștri cu privire la păstrarea independenței de către coloniile genoveze de la gurile Dunării există unele contradicții. În timp ce N. Iorga considera că administrația genoveză s-ar fi menținut la Chilia, confundată de el cu Licostomo, pînă în anul 1403 [46], alții cred că ea a încetat acolo cu mult mai devreme. Ipoteza pusă în circulație de N. Iorga a fost acceptată în întregime de P. P. Panaitescu [47]. El a luat în considerație numai lista de „guvernatori" ai Chiliei și Cetății Albe, publicată de marele nostru istoric, listă care cuprinde patru nume de dregători genovezi din anii 1381—1382 și 1403. Nu a observat că nu este vorba de Chilia, ci de castelul Licostomo, situat lîngă Periprava, aproape de vărsarea brațului Chilia în mare. Nu s-a luat, de asemenea, în considerație nici faptul că doi dintre magistrații menționați în actele emise în anul 1403, Nicolae Fieschi și Iacob Bontempo, sînt arătați, primul ca „fost consul", iar al doilea ca „fost massariu" [48]. De aici rezultă că timpul cînd au deținut cei doi fruntași magistraturile citate, rămîne nedeterminat. Au putut fi consuli și massari la Licostomo, nu la Chilia, cu un an, doi, mai înainte, dar și cu zece, cincisprezece.

Problema a fost reluată în dezbatere în cercetări recente și s-a ajuns la unele clarificări a necunoscutelor ei. În prezent Chilia nu se mai confundă

[43] Stanislav Sarnicki, *op. cit.*, p. 1437. În pasajul citat se contopesc în una singură, două acțiuni separate, în timp. Una din ele s-a încheiat cu marea victorie de la Sinije Vody (1362), iar a doua cu izgonirea tătarilor noiani Dimitrie, Kadlubeg și Kociubei din regiunile nord-pontice.

[44] C. Cihodaru, *Alexandru cel Bun*, p. 237.

[45] *Hurmuzaki*, XIV-1, p. 27.

[46] N. Iorga, *Studii istorice asupra Chiliei și Cetății Albe*, p. 253, 274.

[47] *Mircea cel Bătrîn*, p. 227; idem, *Legăturile moldo-polone în sec. al XV-lea și problema Chiliei*, în „Romanoslavica", III (1918), p. 101.

[48] N. Iorga, *Studii istorice asupra Chiliei și Cetății Albe*, p. 52—53.

cu Licostomo [49], iar în legătură cu acestă s-au descoperit noi acte emise de notarii genovezi de acolo, acte prin care s-ar putea dovedi că el şi-a schimbat stăpînii abia între anii 1398 şi 1403 (înainte de 18 mai) [50]. Mircea cel Mare ar fi pus stăpînire pe gurile Dunării prin 1400, abia după campania întreprinsă de el în Moldova în vederea înscăunării lui Alexandru cel Bun [51]. Nu se poate preciza în dependenţa căruia dintre cele două state româneşti a intrat Chilia după anul 1386. Unii autori sînt de părere că Licostomo şi Chilia împreună cu Delta s-au aflat în stăpînirea lui Mircea din primii ani de domnie [52]. S-a avansat şi ipoteza că în vremea cînd Vlaicu dădea negustorilor braşoveni privilegiul din 20 ianuarie 1368, genovezii ar mai fi stăpînit la gurile Dunării numai castelul de la Licostomo [53]. Cu cîţiva ani mai tîrziu, în 1373, pune retragerea administraţiei genoveze de la Chilia la Licostomo un alt istoric din zilele noastre [54].

Îndată ce s-a stabilit că Licostomo şi Chilia sînt două localităţi diferite, problema privind ce fel de stăpînire s-a instalat în cea de-a doua dintre ele trebuia revizuită. În afară de actele emise de notarii de aici în anii 1360—1361, altele din care să se poată trage vreo concluzie, nu există. Cele care s-au mai putut descoperi privesc, în ultimul sfert al secolului al XIV-lea şi la începutul celui următor, Licostomo şi nu Chilia. Şi noi am admis ipoteza [55] că, în 1386, Chilia ar fi devenit dependentă de Ţara Românească şi ar fi ţinut de aceasta pînă prin anul 1401, cînd, în urma unei înţelegeri [56], Mircea cel Mare ar fi cedat-o domnului din Moldova. Este plauzibil să se admită că ea a intrat ca oraş cu o largă autonomie sub protecţia Moldovei încă din 1386, ceea ce necesită un plus de documentare în cercetările ulterioare.

Nu se poate admite propunerea lui P. P. Panaitescu după care Chilia ar fi intrat sub stăpînirea Ţării Româneşti în anul 1404, propunere care a fost pe bună dreptate criticată [57]. Nici unul din argumentele aduse nu rezistă la o cercetare mai atentă.

S-a observat că acest important port dunărean nu figurează în privilegiul acordat de Alexandru cel Bun negustorilor din Liov. E drept că el nu figurează nici în cel acordat de Mircea cel Mare aceloraşi negustori la o dată care ar trebui să fie stabilită cu mai multă precizie. P. P. Panaitescu crede că acest document important ar fi fost eliberat liovenilor la o dată cuprinsă între anii 1401 şi 1403. O astfel de ipoteză are la bază faptul că în 1401 Vitold

[49] Octavian Iliescu, *Localizarea vechiului Licostomo*, în „Studii", XXV (1912), 3, p. 455; idem, *Contribuţii numismatice la localizarea Chiliei bizantine*, în SCIV, A, XXIX (1978), 2, p. 203 şi urm.; Ş. Papacostea, *De Vicina à Kilia. Byzantines et Génois aux bouches du Danube au XIV-e siècle*, în „Revue des études sud-est européennes", XVI (1978), 1, p. 72.

[50] Ştefan Andreescu, *Acte medievale din arhive străine*, în „Revista de istorie", XXXIV (1981), 9, p. 1 733.

[51] *Ibidem*, p. 1 735.

[52] Anca Ghiaţă, *op. cit.*, p. 1 882—1 883.

[53] Octavian Iliescu, *Informations nouvelles concernant les villes portuaires des bouches du Danube au moyen âge*, în „Revue des études sud-est européennes", XVI (1978), 1, p. 158.

[54] *Din istoria litoralului vest-pontic. Dobrotici şi relaţiile sale cu Genova*, în „Revista de istorie," XXXIV (1981), 11, p. 2 049.

[55] C. Cihodaru, *Alexandru cel Bun*, p. 231.

[56] *Ibidem*, p. 234.

[57] Virgil Ciocîltan, *Chilia în primul sfert al veacului al XV-lea*, în „Revista de istorie", XXXIV (1981), 11, p. 2 051 şi urm.; idem, *Competiţia pentru controlul Dunării inferioare (1412—1420)*, în „Revista de istorie", XXXV (1982), 10, p. 1 093—1 094.

avea titlu de mare cneaz al Lituaniei, iar după anul 1403 Chilia aparţinea Ţării Româneşti şi prin urmare ar fi trebuit să fie menţionată în act [58].

În ceea ce priveşte datarea acestui important document, cred că s-ar putea admite cea propusă de I. Nistor [59] care ia în considerație faptul că în cursul anului 1408, o solie munteană se afla la Liov, iar Alexandru cel Bun acorda largul său privilegiu aceloraşi negustori. Se înţelege de la sine că fără avantajele oferite de acesta, cele acordate de domnul muntean ar fi avut un caracter caduc. Liovenii au tratat în oraşul lor atît cu reprezentanţii domnului din Moldova, cît şi cu ai celui din Ţara Românească, dar actele au fost eliberate de primul la Suceava în toamna anului 1408, iar de cel de-al doilea la Argeş în prima parte a anului următor. Tot atunci a fost eliberat exemplarul în limba latină al privilegiului dat de Mircea. Restrîngerea datării prin fixarea datei de zi nu se poate opera deoarece în exemplarul slav lipseşte orice dată, iar în cel latin s-a omis data de lună şi zi [60]. Printr-o comparaţie sumară se poate constata că cele două acte au un conţinut asemănător.

Menţionarea Chiliei a fost omisă din privilegiul lui Alexandru cel Bun deoarece nu dorea să lovească în nici un fel interesele portului Brăila din ţara protectorului, rudei şi aliatului său de nădejde [61].

Peste cîţiva ani, în tratatul încheiat la Lubowla între regii Ungariei şi al Poloniei în anul 1412, Chilia, pe care cel din urmă ar fi dorit s-o aibă în stăpînirea sa, este arătată ca făcînd parte din Moldova [62]. Textul actului încheiat între cei doi suverani este destul de clar şi nu are nevoie de nici o răstălmăcire. Peste trei ani, Chilia şi Cetatea Albă trimiteau delegaţi la Consiliul de la Constanţa (Baden) [63].

O singură informaţie a fost interpretată în favoarea tezei că acest oraş ar fi aparţinut Ţării Româneşti [64]. Este vorba despre ştirea transmisă de istoricul bizantin, Sphrantzes, privind întoarcerea împăratului Ioan al VIII-lea Paleologul de la Buda în anul 1424. Autorul citat ne arată că acesta s-a întors prin Ţara Românească şi s-a îndreptat spre Chilia, unde îl aşteptau corăbiile spre a-l duce acasă. Sphrantzes nu spune însă nicăieri că oraşul Chilia se afla în Ţara Românească, ci numai că acolo urma să se îmbarce împăratul pentru a se întoarce la Constantinopol [65].

Alte ştiri vin în continuare să ne informeze că oraşul acesta a fost tot timpul al moldovenilor [66] pînă în anul 1448, cînd voievodul Petru al II-lea l-a cedat lui Iancu de Hunedoara [67].

Probabil că regiunea din sudul Moldovei, cu Bugeacul şi nordul Dobrogei, este menţionată, de asemenea, ca şi în titlul lui Mircea cel Mare, în cîteva documente papale din anul 1374, relative la nişte români din „părţile despre tătari", români care s-ar fi convertit la catolicism şi nemulţumiţi cu preoţii

[58] P. P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrin*, p. 102 şi n. 94.

[59] *Die auswärtigen Handelsbeziehungen der Moldau*, Gotha, 1911, p. 222.

[60] P. P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrîn*, p. 103. Textul exemplarului latin în anexa II la p. 353.

[61] C. Cihodaru, *Alexandru cel Bun*, p. 234–235.

[62] *Ibidem*, p. 232.

[63] *Ibidem*.

[64] P. P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrîn*, p. 188, 209–210.

[65] C. C. Cihodaru, *Alexandru cel Bun*, p. 233; Al. Elian, *Moldova şi Bizanţul în sec. al XV-lea*, în *Cultura moldovenească în timpul lui Ştefan cel Mare*, Bucureşti, 1964, p. 125–126; Virgil Ciocîltan, *Chilia în primul sfert al veacului al XV-lea*, p. 2 091 şi urm.

[66] C. Cihodaru, *Alexandru cel Bun*, p. 233.

[67] Grigore Ureche, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, ed. a doua P. P. Panaitescu, Bucureşti, 1958, p. 83.

ungúri, ce li se dăduseră, cereau preoți care să cunoască limba lor[68]. Regiunea locuită de dînșii se află sub stăpînirea regelui Ludovic de Anjou. Erau, deci, români din Transilvania. Buna înțelegere cu care domnii celor două țări românești, Mircea cel Mare și Petru I, au rezolvat problema eliminării dominației mongolo-tătărești din sudul Moldovei și de la gurile Dunării s-a datorat nu numai simțului lor politic realist și a justei cîntăriri a momentului intervenției în conflictul izbucnit pentru stăpînirea țărmului pontic, ci, și faptului că ei erau rude apropiate. Amănuntele necesare stabilirii gradului de rudenie între cei doi inși nu sînt prea bogate. Avem doar o simplă informație care ne spune că fiii lui Alexandru cel Bun, Iliaș și Ștefan, erau „verii" lui Vlad Dracul, fiul lui Mircea cel Mare[69]. Cei doi domni asociați din Moldova se născuseră din mame diferite și nu puteau fi verii lui Vlad Dracul după acestea. Se pune deci problema dacă informația este riguros exactă și dacă cei doi fii citați ai lui Alexandru cel Bun erau verii lui Vlad sau numai unul din ei și anume cel mai mare, Iliaș. Noi știm însă că acesta era fiul lui Alexandru cu Ana, zisă și Neacșa, fiica lui Lațcu voievod și a Anastasiei. Prin urmare nu pe această linie erau veri cei doi cu Vlad. Cred că s-ar putea admite că domnii în cauză nu erau veri primari, ci de al doilea grad. În cazul acesta am putea presupune că Roman I, tatăl lui Alexandru cel Bun, a fost căsătorit cu Anastasia, o fiică a lui Nicolae Alexandru, soră cu Radu I și mătușă a lui Mircea. Alexandru cel Bun, al cărui nume amintește pe acela al bunicului său, ar fi fost, după mamă, vărul drept al lui Mircea, iar fiii lor veri de al doilea grad. De aici rezultă că putem considera căsătoria lui Vlad Dracul cu sora lui Ștefan voievod, fiul lui Alexandru cel Bun, drept legală și recunoscută de biserică.

În izvorul citat mai sus se subliniază că cei doi veri ai lui Vlad Dracul, domni asociați în Moldova, erau rude cu regele Poloniei. Prin ei, Vlad dobîndea și el această calitate[70]. În adevăr, Iliaș voievod era cumnatul regelui Vladislav Jagello, ultima soție a acestuia fiind soră cu soția sa, Marinca. Predecesorii lui Iliaș fuseseră, de asemenea, căsătoriți cu prințese lituaniene. Este cazul să amintim aici pe Margareta, numită la noi și Mușata, catolică, mama lui Petru I, Roman I, Ștefan și Costea, descendentă din marele cneaz lituan Olgierd. Fiul ei, Petru I a fost căsătorit cu o soră a lui Vladislav Jagello. Faptul acesta se poate constata din chitanța dată de acesta pentru banii împrumutați în 1387 de la domnul Moldovei[71]. Acolo, Petru I este arătat ca *ziat'*, ceea ce înseamnă că era „cumnat" al regelui polon[72].

[68] Hurmuzaki, I — 2, p. 216—217, 220.

[69] Virgil Ciocîltan, *La campagne otomane de Transilvanie (1438) dans le contexte politique international*, în „Revue Roumaine d'Histoire", XV (1976), 3, p. 440. Se analizează aici o scrisoare a lui Jodocus de Heilbron către un preot și diacon din Agram (Zagreb), scrisoare pe marginea căreia o altă persoană a făcut niște însemnări. În una din ele se arată că Fleiko (Vlaicu), identificat cu Vlad Dracul, era vărul celor doi domni asociați din Moldova, Iliaș și Ștefan; idem, *Între sultan și împărat*, în „Revista de istorie", XXIX (1976) 11, p. 1767; Ilie Minea, *Vlad Dracul și vremea sa*, în „Cercetări istorice", IV (1928), 1, p. 134, n. 1; C. Cihodaru, *Alexandru cel Bun*, p. 280, n. 35. Acolo, p. 43, Anastasia, sora și nu mătușa lui Mircea.

[70] Virgil Ciocîltan, *La campagne otomane de Transilvanie (1438)*, p. 440.

[71] Mihai Costăchescu, *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, vol. II, Iași, 1932, p. 605—606.

[72] *Ziat* înseamnă în limba slavă „ginere", dar și „cumnat".

Mircea, de asemenea, se considera şi el, rudă cu Vladislav Jagello. Faptul acesta este consemnat în tratatele încheiate de el cu regele Vladislav [73]. Modul cum era înrudit şi gradul de rudenie între el şi regele Vladislav sînt greu de precizat.

Între anii 1386 şi 1392, Mircea şi contemporanul său din Moldova au adoptat aceeaşi atitudine faţă de evenimentele care s-au desfăşurat în Ungaria pe atunci. Răscoala care izbucnise aici în 1382, la moartea regelui Ludovic de Anjou, continua, iar tulburările şi luptele la graniţele sudice ale acestei ţări vor mai continua încă vreo cîţiva ani şi după proclamarea ca rege a lui Sigismund de Luxemburg, în 1387. Nu se poate preciza cu destulă siguranţă care a fost situaţia posesiunilor de peste munţi, Amlaşul şi Făgăraşul, precum şi a Banatului de Severin. Unii dintre istoricii noştri sînt de părere că ele au fost pierdute în 1376 de Vlaicu şi cu toate luptele duse pentru ele de Radu I [74] şi de Dan I [75], ele nu au putut fi reluate decît probabil în 1388 de către Mircea. Lupte pentru ele, se pare că nu au fost. Constrîns de împrejurările grele prin care trecea, Sigismund a trebuit să accepte noua situaţie creată la graniţele de sud ale Transilvaniei [76]. E mai mult ca sigur că cei doi domni nu au putut interveni şi din cauza angajării lor în eliberarea teritoriilor locuite de români de lîngă gurile Dunării de sub dominaţia mongolo-tătarilor.

O colaborare armonioasă a existat între Mircea şi domnul din Moldova nu numai în lupta pentru eliberarea pămîntului românesc de sub dominaţia mongolo-tătarilor, ci şi în lupta pentru izgonirea otomanilor din ţara lui Dobrotici. Pentru a-şi păstra independenţa, populaţia românească de aici a chemat în ajutor pe Mircea şi l-a recunoscut ca domn al ei (1388).

Aceeaşi înţelegere au acordat cei doi suverani problemei reglementării relaţiilor cu celelalte ţări vecine. Preocupaţi de lupta de eliberare a teritoriului de la gurile Dunării, cei doi domni s-au preocupat mai puţin de tulburările ce au cuprins statul feudal ungar în 1382, după moartea regelui Ludovic de Anjou, şi au adoptat faţă de ele o atitudine de expectativă. Nu există nici un fel de informaţii din care să se deducă intervenţii româneşti în luptele din această ţară. Astfel, este greu de admis că „valahii" menţionaţi în anul 1383 ca înrolaţi în oştirea lui Sigismund de Luxemburg, care în calitate de logodnic al Mariei, fiică mai mare a regelui Ludovic, a încercat să pună stăpînire pe Polonia, ar fi valahi din Moldova, trimişi în ajutorul acestui pretendent la tronul Poloniei, de Petru I, domnul acestei ţări [77]. E mai mult ca sigur că e vorbă de „valahi" din nord-estul Transilvaniei şi din comitatele Bereg şi Ugocea, înrolaţi sub steagurile arhiepiscopului Dimitrie de Strigoniu care au luat parte la acele lupte din Polonia. Acelaşi lucru se poate spune şi despre o participare a domnilor din Ţara Românească la luptele duse de coaliţia vrăjmaşă reginei Maria, coaliţie care sprijinea candidatura la tronul

[73] *Hurmuzaki*, I–2, p. 472. Aici Mircea arată că este dator să dea ajutor regelui şi ca rudă: *„ymmo magis iam quia consanquinitatis amor hoc compellit amicos"*. În alt act acelaşi domn declară regelui polon: „Eu sînt al tău şi copiii mei, cîţi sînt, sînt nepoţii tăi şi copii ca şi ai mei". *Ibidem*, p. 825. S-a mai descoperit că Ringalla, fosta soţie a lui Alexandru cel Bun, a fost căsătorită cu un Mircea, dar s-a constatat că acesta nu are nimic a face cu domnul muntean. I. Minea, *Principatele Române şi politica orientală a împăratului Sigismund*, Bucureşti, 1919, p. 108, n. 2; Constantin Rezachevici, *Ringala-Ana, un episod dinastic în relaţiile moldo-polono-lituaniene din vremea lui Alexandru cel Bun*, în „Revista de istorie", XXXV (1982), 8, p. 920, crede că Mircea a fost căsătorit cu o soră a lui Vitold.

[74] G. Brătianu, *L'expedition de Louis I de Hongrie en Valachie*, în „Revue historique de Sud-Est européen, II (1925).

[75] *Hurmuzaki*, I–2, p. 331.

[76] P. P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrîn*, p. 190–194.

[77] *Ibidem*, p. 229.

Ungariei a lui Carol de Durazzo [78]. S-au păstrat unele știri doar cu privire la un atac al oștilor lui Dan I fratele și predecesorul lui Mircea [79], dar se pare că e vorba de un conflict cu autoritățile locale pentru stăpînirea Banatului de Severin.

E drept că Sigismund era peste măsură de supărat pe ambii domni români și mai ales pe cel din Moldova, dar nu se poate susține, așa cum a făcut-o Sommersberg în comentariile sale la un regest al tratatului încheiat în 1388 de Sigismund de Luxemburg cu regele polon pentru a obține un armistițiu, că regele maghiar dorea suspendarea ostilităților, pentru a cîștiga răgaz spre a se răfui cu cei doi domni [80]. Textul înțelegerii intervenite în acel an între regele maghiar și cel polon a fost publicat și nu conține nici o aluzie în acest sens [81].

Prin ea regele maghiar recunoștea anexarea Galiției la Polonia, dar în legătură cu Moldova, pretențiile sale de suzeranitate au continuat să se manifeste în diferite ocazii. Pregătiri în vederea unei campanii împotriva acestei țări s-ar părea că s-au făcut în toamna anului 1390, numai dacă documentul din 4 aprilie, emis la Vișegrad de Emerik Bubek, judele țării, nu este rău datat. Prin acest act, dregătorul amintit amîna la octavele Bobotezei din anul următor judecarea procesului intentat de un oarecare Ștefan, fiul lui Ștefan Kallo, împotriva lui Rudolf de Mihola, deoarece acesta a spus că are de gînd să plece „la oastea regească de acum" spre părțile Moldovei [82]. S-ar putea ca data corectă a acestui act să fie anul 1394, iar știrea cuprinsă în el să se refere la campania lui Sigismund în Moldova din iarna anului următor.

Colaborarea dintre Mircea și domnul din Moldova, Petru I, în domeniul politicii externe se poate observa, de asemenea, în orientarea ambelor țări spre Polonia în timpul tulburărilor din Ungaria. Nici Mircea și nici vecinul său din Moldova nu erau siguri că rezultatul luptelor interne din această țară va fi favorabil lui Sigismund de Luxemburg. Au refuzat să-l sprijine și să-și îndeplinească obligațiile pe care regele maghiar le cerea ca de la niște vasali ai săi. Ei putuseră constata că Polonia reușise să scape deja în mod onorabil din criza dinastică ce măcina și va mai măcina încă Ungaria cîțiva ani. Mai mult încă, Polonia ieșise întărită prin unirea sub același sceptru cu Lituania și apărea ca o mare putere de care trebuia să se țină seama. Uniunea polonă-lituană realizată prin tratatul de la Krewo din 14 august 1385 asigura statului condus de Vladislav Jagello primul loc în competiția internațională.

Pe de altă parte, ambele țări simțeau nevoia unui sprijin extern nu numai împotriva partidei lui Sigismund de Luxemburg, care, victorioasă, ar fi dorit să se răzbune pe domnii români, ci și pentru a face față impetuoasei înaintări otomane din sud.

În vara anului 1387, oștile polone au ocupat Galiția, considerată ca parte a statului maghiar și administrată de dregători maghiari. În același timp, domnul Moldovei a ocupat cetățile Hotin, Hmielov și Țetina cu teritoriul lor, ce alcătuia așa-numita Țară a Șipinților. Ea fusese anexată mai înainte la

[78] Ilie Minea, *Principatele Române*, p. 7.
[79] D.R.H., D, I, 123—124.
[80] *Hurmuzaki*, I—2, p. 309.
[81] *Monumenta Medii Aevi Historica Res Gestas Poloniae illustrantia*, II *Codex epistolarius saeculi XV*, Cracovia, 1876, p. 20; cf. P. P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrîn*, p. 24 și n. 27.
[82] D.R.H., D, I, p. 125.

Galiţia de către regele polon Cazimir al III-lea cel Mare. Alipirea acestui teritoriu la Moldova trebuia să fie încuviinţată şi de regele polon Vladislav Jagello. Petru a profitat de faptul că acesta, după anexarea provinciei arătate, s-a deplasat aici pentru a cerceta oraşele de curînd intrate sub administraţia oamenilor săi şi a avut cu el o întrevedere la Liov. Acolo, în faţa mitropolitului Chievului, Chiprian, s-a recunoscut vasalul său şi i-a depus jurămîntul de credinţă la 26 septembrie 1387 [83].

În cursul anului 1388, după moartea lui Ivanco, fiul lui Dobrotici, Mircea a respins atacul otoman prin care se încercase să se ocupe pămîntul românesc dobrogean şi a reunit acest pămînt cu ţara. Aşteptîndu-se, însă la un atac otoman, Mircea şi-a îndreptat privirile spre rudele sale din Moldova şi spre Polonia. Ungaria nu putea fi de nici un folos domnului muntean. Sigismund reuşise să elibereze pe regina Maria, dar nu putuse înăbuşi răscoala din Croaţia, iar luptele cu Bosnia lui Tvrtko, continuau. Ungaria avea nevoie de ajutor după lupta de la Kossovopolje, căci oştile lui Baiazid amenințau acum să pună stăpînire pe banatul ei de la Maciva.

Şi Polonia avea în acele vremuri nevoie de aliaţi. Vitold era nemulţumit de faptul că Jagello nu-i lăsase întreaga Lituanie, căci dăduse unele părţi din ea unui frate al său. Din această cauză a fugit la cavalerii teutoni şi acolo a început pregătiri în vederea unui război împotriva Poloniei. În cazul acesta, Vladislav Jagello nu minimaliza importanţa unui ajutor pe care i l-ar fi putut da vecinii săi dinspre sud.

Tratativele lui Mircea cu regele Poloniei au început în cursul anului 1389. Spre sfîrşitul acestuia, solii săi Manea şi Roman au trecut prin Moldova, unde li s-a adăugat Drăgoi, unul din principalii sfetnici ai lui Petru I şi reprezentant al acestuia la tratative. La Radom, în Polonia Mică, ei au încheiat la data de 3 decembrie 1389 preliminările unui tratat de alianţă între Mircea şi regele polon, Vladislav Jagello. Cei doi suverani se angajau să se ajute reciproc în cazul unui atac asupra unuia din ei din partea regelui maghiar, Sigismund de Luxemburg [84]. Actul acesta se prezenta numai ca un protocol al discuţiilor care au avut loc între reprezentanţii celor două părţi. Se prevedea redactarea altor acte definitive de către părţile contractante prevăzute cu pecetea suveranului emitent. S-a păstrat actul lui Mircea dat din Lublin la 20 ianuarie 1390, întărit cu pecetea cea mare a domnului [85], al lui Vladislav s-a pierdut.

Actul încheiat la Lublin a suferit în cursul aceluiaşi an o modificare. La data de 17 martie s-a introdus în el, la Suceava, o clauză rezervativă [86]. Potrivit acestei prevederi, regele Poloniei era ţinut, în cazul cînd ar fi declarat război Ungariei, să n-o facă fără a înştiinţa pe Mircea. Acesta, la rîndul său, avea obligaţia, în cazul cînd ar fi încheiat vreo înţelegere cu regele Ungariei, înţelegere din care regele polon nu ar fi fost exclus, acesta urma s-o cerceteze şi s-o aprobe. O astfel de modificare ar fi fost cerută de Mircea, care prevedea o împăcare între el şi Sigismund [87].

În timpul războiului purtat cu cavalerii teutoni şi Vitold, Vladislav Jagello se temea de un atac din partea Ungariei. Din cauza aceasta, tratatul

[83] Mihai Costăchescu, *op. cit.*, p. 599—603. Documentul a fost datat greşit ca fiind din 6 mai 1387.
[84] *Hurmuzaki*, I—2, p. 315—316.
[85] D.R.H., D, I, p. 122—123.
[86] *Hurmuzaki*, I—2, p. 323.
[87] P. P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrîn*, p. 232.

dintre el şi domnul din Ţara Românească a fost reînnoit la Liov la data de 6 iulie 1391, în forma sa iniţială de solii lui Mircea, boierii Manea şi Voicu.

În anul 1401 a izbucnit o nouă răscoală a nobilimii în Ungaria. Regele a fost arestat şi închis la Vişegrad. Tronul a fost declarat vacant şi au început pertractări spre a fi oferit unui candidat norocos, însă magnaţii nu s-au înţeles între ei. Cei din sudul ţării au oferit coroana lui Ladislau de Neapol, descendent din Angevini, iar cei din nord au proclamat rege pe Vladislav Jagello [88]. Acesta însă nu a făcut nimic spre a ocupa tronul ce i se oferea. Mulţimea candidaţilor şi măsurile luate de Ştibor, unul dintre principalii sprijinitori ai lui Sigismund, l-au salvat pe acesta. Acceptat din nou de nobilime, el a provocat peste scurt timp o altă răscoală a magnaţilor în cursul anului 1403. La data de 4 aprilie 1403, rebelii au încheiat o înţelegere cu nobilii poloni în vederea aducerii lui Vladislav Jagello ca rege al Ungariei. Regele polon se afla pe atunci încurcat într-un război cu cavalerii teutoni şi nu putea interveni direct [89]. A luat totuşi măsuri spre a izola pe vrăşmaşul său din Ungaria şi a-i crea cît mai multe dificultăţi. Neputînd organiza singur o intervenţie directă, el a pus la cale unele diversiuni prin vasalii şi aliaţii săi din sud. Din cauza războiului cu teutonii şi a tulburărilor din Ungaria, s-a împăcat cu noul domn din Moldova, Alexandru cel Bun, care luase puterea fără asentimentul său. La data de 12 martie 1402, acesta i-a depus la Suceava jurămîntul de credinţă în calitate de vasal al său [90].

În cursul anului următor, Vladislav a determinat pe domnul din Moldova să intervină în sprijinul rebelilor din Ungaria. Unul din cei mai puternici dintre aceştia era comitele Balc, fost voievod de Maramureş, mare proprietar aici şi deţinător de întinse domenii în Transilvania şi nord-estul Ungariei. El era urmaşul lui Dragoş, considerat ca fondator al statului Moldova. Răspunzînd îndemnurilor regelui polon şi a solicitărilor acestuia, Alexandru a trimis cete de ostaşi care să sprijine pe răsculaţi în Maramureş şi în nordul Ungariei [91].

În cursul aceluiaşi an, la data de 8 august, Vladislav a încheiat la Vroclaw un tratat cu regele Venceslav al Boemiei, tratat prin care el era recunoscut ca succesor al acestuia la tronul boem [92]. Faptul acesta constituia o nouă provocare la adresa regelui ungur, întrucît Sigismund, ca frate, era cel mai îndreptăţit să-l moştenească. Se aştepta deci ca acesta să atace Polonia după înăbuşirea răscoalei nobililor din ţara sa. Vladislav a luat măsuri pentru a întîmpina o agresiune iminentă din partea lui Sigismund. Astfel, el a cerut lui Mircea o reînnoire a vechilor tratate de alianţă, reînnoire pe care acesta a recunoscut-o printr-un act dat la 23 septembrie 1403 în oraşul Giurgiu [93]. Nu se specifică de data aceasta ce duşmani comuni celor două ţări erau luaţi în consideraţie, dar, desigur, Vladislav avea în vedere Ungaria, iar Mircea, care se pregătea să intervină în luptele din Imperiul otoman, dorea să aibă spatele acoperit împotriva unor acţiuni duşmănoase ce ar fi putut veni din partea lui Sigismund, la hotarele nordice ale ţării sale.

În afară de tratatele citate mai sus, există încă alte documente care trebuie să fie luate în consideraţie în legătură cu menţinerea alianţei dintre Ţara Românească, Moldova şi Polonia, în anii 1409 şi 1411, ani în care cea

[88] I. Minea, *Principatele Române*, p. 90 şi urm.
[89] C. Cihodaru, *Alexandru cel Bun*, p. 72—73.
[90] M. Costăchescu, *op. cit.*, II, p. 621.
[91] Cete de moldoveni care luaseră parte la luptele din Maramureş, în D.R.H., D, I, p. 179—182 (1460 dec. 7).
[92] Ilie Minea, *Principatele Române*, p. 111.
[93] *Hurmuzaki*, I—2, p. 824; P. P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrîn*, p. 292—29 6

din urmă s-a aflat încleştată în înverşunatul război cu ordinul teutonic. Prin încheierea lor se urmărea nu atît obţinerea de sprijin militar de către Polonia de la aliaţii săi împotriva acestui vrăjmaş al său de pe ţărmul baltic, cît intimidarea feudalilor maghiari aliaţi ai teutonilor şi gata să intervină în ajutorul lor, aşa, cum de altfel au şi făcut-o. Ne referim în primul rînd la actul prin care Mircea reînnoia din Argeş în cursul anului 1409, privileğiul comercial acordat anterior negustorilor lioveni. În preambulul acestui act se sublinia că domnul a hotărît să întărească prietenia şi alianţa dintre ţara sa şi cele oblăduite de regele Vladislav şi aştepta de pe urma acestor legături o mai mare înflorire pentru a sa, cît şi pentru cele de sub stăpînirea regelui [94].

Există motive să admitem că din acelaşi an 1409 este şi scrisoarea adresată de Mircea la 10 august regelui polon. Ea conţine răspunsul domnului la învinuirile ce i le aducea acesta că ar fi insinuat faţă de nişte nobili maghiari că el are legături cu otomanii şi că ar fi trimis soli la aceştia. În răspunsul său plin de indignare, domnul invoca nu numai buna sa credinţă, dar şi legăturile de rudenie ce existau între ei. Îl asigura că este unul din cei mai credincioşi aliaţi ai săi [95].

Nu este cazul să se facă aici o analiză amănunţită a tratatelor încheiate de Mircea cu regele Poloniei. Ţinem să subliniem că ele erau îndreptate împotriva Ungariei. Observăm doar că la încheierea şi reînnoirea tratatelor de alianţă cu Polonia, Mircea proceda în deplin acord cu domnul din Moldova. Uneori solii lor duceau în Polonia la aceeaşi dată tratatele încheiate. Astfel s-a întîmplat, de pildă în anul 1411. La data de 17 mai din acest an, Mircea a reînnoit din Giurgiu tratatul său de alianţă împotriva Ungariei [96]. În ziua de 23 mai acelaşi lucru îl făcea Alexandru cel Bun [97]. Între o dată şi alta se scurseseră numai şase zile, cîte trebuiseră delegaţiei muntene să ajungă de la Giurgiu la Roman, de unde da domnul Moldovei actul în cauză. Se vede deci că cele două delegaţii au făcut drumul spre Polonia împreună şi le-au prezentat la curtea polonă în cadrul unor solemnităţi care erau sortite să impresioneze şi să intimideze.

S-au urmărit pînă aici acţiunile conjugate ale Moldovei şi Ţării Româneşti întreprinse pentru întregirea pămîntului românesc şi atingerea ţărmului mării atît la sud, cît şi la nord de gurile Dunării. S-a scos, de asemenea, în relief deplina înţelegere care a existat între domnii celor două ţări în ceea ce priveşte orientarea în aceeaşi direcţie a politicii lor externe şi mai ales alianţa lor cu Polonia. Totuşi ipotezele construite în ultimul timp cu privire la o deteriorare a raporturilor dintre Moldova şi Ţara Românească în timpul domniei lui Roman I impun reluarea discuţiei.

[94] Acest privilegiu a fost republicat de istoricul P. P. Panaitescu în *Mircea cel Bătrîn*, anexa II, p. 353.

[95] *Hurmuzaki*, I—2, p. 825. Cu privire la diferitele datări pe care unii istorici le-au propus relativ la această scrisoare, v. P.P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrîn*, p. 328—329 şi n. 123. Printre cele mai potrivite considerăm pe cea atribuită de N. Iorga, *Istoria românilor*, III, p. 323—324, după care actul în cauză este din 1409. Istoricii A. D. Xenopol, *Istoria românilor*, III, p. 89 şi I. Minea, *Principatele române*. . ., p. 123, consideră că ar data din anul 1411. Nu cred că se poate admite ipoteza lui P. P. Panaitescu care îi atribuie data de 1414. În susţinerea ei, el invocă o informaţie din cronica lui Długosz privind o solie trimisă la sultan de regele Vladislav, precum şi o scrisoare din acelaşi an a acestuia către Sigismund de Luxemburg, scrisoare prin care îi făcea cunoscut că a primit o solie otomană cu propuneri de pace şi îl întreba cum să procedeze. Nu este de crezut că scrisoarea lui Mircea se poate pune în legătură cu aceste solii, căci ea se referă la acţiuni pe care regele le neagă şi nu la legături de notorietate publică.

[96] D.R.H., D, I, p. 186—187.

[97] M. Costăchescu, *op. cit.*, II, p. 637 —639.

În primul rînd este necesar să se clarifice problema existenței unei stăpîniri separate în sudul Moldovei a unui voievod cu numele de Costea. Ea s-ar fi constituit în urma izgonirii mongolo-tătarilor din aceste părți. Existența ei a fost de scurtă durată, întrucît teritoriul în cauză ar fi fost reunit la Moldova la începutul domniei lui Roman I. Întinderea stăpînirii domnilor acestei țări peste voievodatul în cauză pînă la țărmul mării ar fi format un măr al discordiei între conducătorii celor două țări [98].

S-a arătat însă și aici și în altă parte [99] că hotarele Moldovei au atins țărmul mării nu în timpul domniei lui Roman I, ci sub fratele său Petru. Operația aceasta s-a desfășurat în deplină înțelegere cu domnul din Țara Românească.

Putem avea deplină siguranță că presupusa vrăjmășie între Roman și Mircea nu a existat [100]. Mai mult încă, sînt motive să credem că cei doi domni au adoptat puncte de vedere comune în ceea ce privește politica lor externă. Roman nu a rupt chiar de la începutul domniei lui relațiile sale cu polonii, dar nu a înțeles să devină un simplu instrument în planurile politice ale regelui Vladislav și să alimenteze dușmănia acestuia față de Ungaria. Cu întîrziere aproape de un an, el a recunoscut suzeranitatea regelui polon, însă în actul dat cu această ocazie la 5 ianuarie 1392, el a lăsat să se exprime unele rezerve în ceea ce privește ajutorul militar pe care urma să-l acorde Poloniei. În act se arată expres că nu va trimite trupe împotriva Prusiei și Lituaniei și nici să lupte dincolo de Cracovia, căci din cauza depărtării aceasta nu era pe placul poporului său [101]. Se vede de aici că domnul se angaja să-și ajute suzeranul cu ostași numai în cazul unui atac din partea regelui ungur.

Din analiza evenimentelor care s-au desfășurat în cursul anului 1394 în Galiția, Volhinia și Podolia, deci în apropiere de granițele nordice ale Moldovei, se poate deduce că Roman a devenit partizanul constituirii fostului stat galițian sub conducerea unui prinț litvan independent față de Polonia. O astfel de acțiune intra în vederile politice ale regelui Sigismund, întrucît el spera că în felul acesta să readucă Galiția în stare de vasalitate față de coroana ungară. Protagonistul acestei mișcări de eliberare a țărilor amintite a fost cneazul litvan Teodor Coriatovici, care avea strînse legături cu nobilimea rusă din aceste regiuni.

Luptele de eliberare din anul 1394 nu au fost încununate de succes. Teodor a primit ajutor numai din partea românilor din Moldova, ajutor care nu a fost suficient pentru a face față forțelor mobilizate de Vladislav și Vitold. Înfrînte, resturile oștirii sale au găsit azil în Moldova. În aceste împrejurări, Roman a încetat din viață [102]. Cu sprijin militar polon, fratele său Ștefan I a intrat în țară și a fost recunoscut de boieri ca domn.

Nu avem informații cu privire la vreun amestec al lui Mircea în turburările care au avut loc la granițele de nord ale Moldovei în anul 1394. Există toate motivele să credem că regele polon era nemulțumit de atitudinea sa și-l considera în acest moment trecut de partea rivalilor săi.

[98] Șerban Papacostea, *La începuturile statului moldovenesc*, p. 47 și urm.

[99] C. Cihodaru, *Alexandru cel Bun*, p. 230 și urm. Vezi și notele 41—42 din acest studiu.

[100] *Ibidem*, p. 49 și urm.

[101] M. Costăchescu, *op. cit.*, II, p. 607—609.

[102] C. Cihodaru, *Alexandru cel Bun*, p. 43, 45, 66, 154. Se mai confundă încă Roman, voievodul din 1392—1394, cu Roman Petrilovici, fiul lui Petru I, prins de Swidrigaillo și dus la închisoare. Pentru eliberarea lui interveneau Ivașcu, fiul lui Petru I, și boierul Vîlcea, v. Șerban Papacostea, *La începuturile statului moldovenesc*, p. 51. La fel N. Iorga, *Istoria rom.*, III, p. 296—297.

Încordarea relațiilor dintre Mircea și aliatul său polon se reflectă în actul prin care Ștefan, noul domn al Moldovei, recunoștea la 6 ianuarie 1395 suzeranitatea regelui polon [103]. El promitea acestuia ajutor militar nu numai împotriva otomanilor, tătarilor și prusilor, ci și a regelui Ungariei, precum și a voievodului Basarabiei, adică a domnului din Țara Românească [104]. Nu poate fi altă cauză decît colaborarea lui cu Roman la sprijinirea rebeliunii lui Teodor Coriatovici împotriva Poloniei și Lituaniei și o apropiere de Ungaria. Prin urmare și în acest caz între domnul Moldovei și cel din Țara Românească a existat o deplină unitate de vederi.

Nu se cunosc prea bine împrejurările în care Vlad a ajuns conducător al unei părți din Țara Românească. Nu se poate preciza, de asemenea, ce rol au jucat otomanii și ce ajutor au dat moldovenii și polonii la instalarea noului domn în Țara Românească. Cert este că Vlad a fost omul polonilor și că aceștia și cu moldovenii l-au susținut. Cu privire la sprijinul acordat de Vladislav Jagello, ne informează el însuși în actul prin care îi recunoștea suzeranitatea în vara anului 1396 [105]. Nici gestul acestuia și nici alianța cu domnul Moldovei nu l-au putut salva de la prăbușire spre sfîrșitul anului 1396 sau la începutul celui următor. Asediat de oștile lui Știbor, voievodul Transilvaniei, în cetatea Dîmboviței, el a trebuit să se predea. Făcut prizonier, el a fost dus în Ungaria, unde și-a sfîrșit viața. Polonii nu l-au putut ajuta și nici moldovenii. Se poate bănui că vizita pe care a făcut-o la Suceava în ianuarie 1397, voievodul Podoliei, Spytek de Melsztyn [106], a urmărit, printre altele, și organizarea unei intervenții moldovenești pentru salvarea lui Vlad.

Ștefan nu și-a putut ajuta aliatul din Țara Românească nu numai din cauza iernii, ci și a opoziției pe care i-o făcea o parte din boierime. Boala și bătrînețea avansată îl împiedicau să depună suficientă grijă pentru buna chivernisire a țării. Pe de altă parte, nici fiii săi, Bogdan și Ștefan, nu erau considerați de boieri capabili să li se încredințeze conducerea țării. Faptul acesta determinase scindarea boierimii în mai multe grupări. Ele nu vedeau altă soluție pentru înlăturarea crizei politice care amenința să se dezlănțuie în țară decît prin asocierea la domnie a unor descendenți din familia întemeietorului Bogdan I. Adoptarea unei astfel de măsuri a fost divizarea puterii politice în țară, nu între cinci domni, cum apar în unele resturi de informație [107], ci între două tabere boierești cu orientări politice diferite. De o parte se situau cei care se străduiau să continue menținerea țării, ca pe vremea lui Roman I, în alianță cu Țara Românească și Ungaria, iar de alta, reprezentanții politicii de apropiere față de Polonia. Prima avea în fruntea ei pe fiii lui Roman voievod, pe Alexandru și Bogdan [108], verii lui Mircea, iar cealaltă pe fiul fostului pretendent la domnie, Giurgiu, din timpul lui Petru I, fiu cunoscut din documente cu numele de Iuga Giurgevici. Acesta trăise timp îndelungat în Polonia și aflase acolo susținători printre magnații poloni, așa cum

[103] M. Costăchescu, *op. cit.*, II, p. 611—615.
[104] D.R.H., D, I, p. 138—142.
[105] *Hurmuzaki*, I—2, p. 374—375 (28 mai 1396).
[106] M. Costăchescu, *op. cit.*, II, p. 616—617.
[107] D.R.H., A, I, p. 7 (18 apr. 1397). Ibidem, p. 7—9; 10—11 v. și C. Cihodaru, *Alexandru cel Bun*, p. 50 și urm.; idem, *Tradiția letopisețelor și informația documentară despre luptele politice din Moldova în a doua jumătate a secolului al XIV-lea*, în „Anuarul Inst. de ist. și arh. „A. D. Xenopol“ Iași“, V (1968), p. 24 și urm.
[108] Ei nu sînt amintiți ca asociați în uricul din 18 aprilie 1397, în care în această calitate apare numai Iuga, dar admiterea lor în asociația care conducea țara nu a întîrziat mult după această dată.

era, de pildă, Spytek de Melsztyn, voievodul Podoliei [109]. Între cele două tabere se afla, cu mai puţini aderenţi, Ştefan şi fratele său Mihail, fost mai înainte de asociere, comandant al oştirii moldoveneşti (capitaneus). De altfel asociaţia conducătoare funcţiona ca o adevărată regenţă.

Durata ei nu a fost prea lungă. În primăvara anului 1394, în urma morţii lui Ştefan I, criza politică din Moldova a izbucnit. La data de 23 aprilie din acest an, Alexandru s-a proclamat domn şi acelaşi lucru il va fi făcut şi Iuga. Acesta se considera ca domn principal şi privea pe Alexandru şi pe fratele său Bogdan doar ca nişte asociaţi ai săi. Nu ştim dacă Alexandru accepta sau nu o astfel de subordonare; faptul că o respingea e cu mult mai sigur.

Nu interesează aici modul cum s-a desfăşurat criza. Am dat in altă parte amănunte in legătură cu ea, atit cit se pot scoate din informaţia istorică [110]. Interesează numai modul cum a fost soluţionată. Pentru aceasta, Alexandru a ales calea cea bună. El a observat că intre regele Vladislav Jagello şi vărul său Vitold se produsese o nouă tensiune a raporturilor politice şi a căutat să ciştige alianţa celui din urmă. Vitold era supărat nu numai pe Vladislav, ci şi pe fratele acestuia Svidrigaillo căruia i se dăduse, in calitate de vasal, Galiţia şi Podolia, rivnite de el. Va fi căutat şi sprijinul regelui ungur, dar acesta, preocupat să clarifice legăturile sale cu Boemia şi Moravia, nu-l putea ajuta. Sprijin hotăritor a avut Alexandru din partea rudei sale din Ţara Românească, Mircea voievod.

În prima parte a anului 1400, atunci cind atacurile oştilor lui Timur Lenk la graniţele orientale ale Imperiului otoman indepărtase primejdia unei incursiuni otomane în regiunile dunărene, Mircea a intervenit în Moldova şi a clarificat în sensul dorit de el problema domniei in această ţară. Amănunte asupra modului cum a decurs campania domnului muntean nu se cunosc. Vechiul letopiseţ insemna laconic doar că pe „Iuga voievod l-a luat Mircea voievod" [111]. La data de 29 iunie cind Alexandru dăruia slujitorilor săi Stroe şi Ioan două sate, ea era incheiată [112].

Spre sfirşitul anului arătat situaţia din Polonia se schimbase. Veşnicul nemulţumit Svidrigaillo fugise la cavalerii teutoni, iar Vitold se impăcase cu vărul său Vladislav Jagello. La Brest, pe domeniile celui din urmă, un nou pretendent la tronul Moldovei, Ivaşcu, fiul lui Petru, depunea, la data de 9 decembrie 1400, jurămintul de credinţă, in faţa lui Vladislav şi Vitold [113]. Actul redactat cu acea ocazie este plin de renunţări.

Se pare că ambii suverani au sprijinit pe noul lor vasal să încerce in prima parte a anului 1401 o lovitură in Moldova pentru răsturnarea lui Alexandru, ajuns domn fără voia lor. Acţiunea intreprinsă in acest scop a rămas neizbutită. Sprijinit de populaţia ţării şi ajutat, probabil şi de Mircea, Alexandru a făcut faţă acestui atac şi l-a respins [114].

În cursul aceluiaşi an au izbucnit noi tulburări in rindurile nobilimii din Ungaria, nemulţumită de unele angajamente luate de regele Sigismund fără incuviinţarea ei. În Asia, la graniţele orientale ale Imperiului otoman, luptele angajate intre oştile lui Timur şi ale sultanului Baiazid nu se terminaseră incă şi nu se putea cunoaşte de partea cui va sta victoria. O revenire

[109] C. Cihodaru, *Alexandru cel Bun*, p. 53.
[110] *Ibidem*, p. 64 şi urm.
[111] *Cronicile slavo-române din secolele XV–XVI*, publicate de I. Bogdan, ed. revăzută de P. P. Panaitescu, Bucureşti, 1959, p. 6, 14.
[112] D.R.H., A, I, p. 13–15.
[113] Mihai Costăchescu, *op. cit.*, p. 614–620. Aici în loc de 9 decembrie se dă data greşită de 25 martie, v. C. Cihodaru, *Alexandru cel Bun*, p. 69 şi n. 91.
[114] C. Cihodaru, *Alexandru cel Bun*, p. 70–71.

victorioasă a celor din urmă la Dunăre punea în primejdie existența celor două țări românești. Lipsiți de sprijinul Ungariei, cei doi domni români s-au văzut puși în situația de a-și îndrepta din nou privirile spre Polonia. Sfătuit de Mircea, Alexandru a întreprins tratative cu Polonia, tratative din care a rezultat realizarea unei înțelegeri. Ca urmare a reluării relațiilor prietenești dintre cele două țări, Alexandru a recunoscut la 12 martie 1402, printr-un act dat la Suceava, suzeranitatea regelui polon [115]. În anul următor, prin mijlocirea domnului moldovean, Mircea a reînnoit alianța sa cu Polonia [116].

Aceeași concordanță se observă, de asemenea, în linia politică adoptată de cei doi domni după încheierea în primăvara anului 1412 a compromisului de la Lubovla [117]. Slăbirea tensiunii dintre Ungaria și Polonia, precum și noua atitudine a regelui Sigismund de Luxemburg față de țările române se reflectă în actele emise de Știbor, voievodul Transilvaniei, în calitate de reprezentat al regelui, pentru încurajarea comerțului Ungariei, prin intermediul orașelor Bistrița și Brașov cu Moldova [118] și cu Țara Românească [119] și prin ele cu Orientul. Măsurile acestea erau cu atît mai necesare, cu cît insuccesele înregistrate de oștile regelui Sigismund în războiul cu Veneția determinaseră închiderea drumului folosit de Ungaria pentru aprovizionarea cu mărfuri orientale prin Adriatica.

Ca răspuns la măsurile luate de acest înalt dregător ungar în vederea înviorării legăturilor comerciale ale țării sale cu Moldova și Țara Românească ni s-au păstrat două privilegii date de Mircea negustorilor din Brașov, unul în limba slavă, la 6 august [120] și altul în latină, la 25 august 1413 [121]. Privilegiile date de Alexandru cel Bun s-au pierdut, dar ele sînt menționate în actele date de succesorii săi negustorilor din cele două orașe transilvănene [122].

Adăugăm aici cîteva cuvinte cu privire la hotarul care s-a stabilit între Moldova și Țara Românească în timpul lui Alexandru și Mircea. În această privință în istoriografia noastră mai veche s-au produs ample discuții. Diversitatea soluțiilor care s-au propus în problema stabilirii traseului urmat pe la începutul secolului al XV-lea de granița celor două țări m-a determinat să intervin [123]. Din răspunsul dat acolo se poate constata că Mircea a intervenit în Moldova pentru curmarea conflictului dintre Alexandru și Iuga nu atît cu scopul unei lărgiri teritoriale a țării sale, ci pentru a-și asigura aici un aliat de nădejde la rezolvarea grelelor probleme internaționale ce se puneau țării sale. Încheierea tratatului dintre Alexandru și Mircea, menționat

[115] M. Costăchescu, *op. cit.*, II, p. 621—622.
[116] *Hurmuzaki*, I—2, p. 824.
[117] Cu privire la consecințele tratatului de la Lubovla, v. Șerban Papacostea, *Kilia et la politique orientale de Sigismond de Luxemburg*, în „Revue Roumaine d'Histoire", XV (1976), 3, p. 421 și urm.; idem, *Din nou cu privire la politica orientală a împăratului Sigismund de Luxemburg*, în *Ștefan Meteș la 85 de ani*, Cluj-Napoca, 1977, p. 243 și urm.; Florin Constantiniu și Șerban Papacostea, *Tratatul de la Lublau (15 martie 1412) și situația internațională a Moldovei la începutul veacului al XV-lea*, în „Studii" (1964), 5, p. 1 137 și urm.; Virgil Ciocîltan, *Competiția pentru controlul Dunării inferioare (1412—1420)*, în „Revista de istorie", XXXV (1982), 10, p. 109 și urm.
[118] D.R.H., D, I, p. 189—191.
[119] Ibidem, p. 191—195.
[120] Ibidem, p. 197—198.
[121] Ibidem, p. 198—201.
[122] Ibidem, p. 313, 321, 343.
[123] C. Cihodaru, *Formarea hotarului dintre Moldova și Țara Românească în secolul al XV-lea*, în *Stat, națiune, societate*, Cluj-Napoca, 1982 (închinat acad. David Prodan), p. 80 și urm.

în actul lui Matei Corvin din 1475 [124] a avut loc prin anii 1400—1401, cînd s-a fixat şi hotarul dintre cele două ţări româneşti: la răsărit de Siret, peste stepa Covurlui şi peste Prut, deasupra gurilor Dunării.

În cuprinsul expunerii noastre, s-au subliniat doar cîteva aspecte ale legăturilor care au existat între Ţara Românească şi Moldova în timpul glorioasei domnii a lui Mircea. Rămîne regretul că în condiţiile inexistenţei unei surse mai bogate în informaţii, multe laturi ale acestor legături rămîn necunoscute; iar rolul pe care ele l-au jucat adesea în arena relaţiilor internaţionale nu poate fi reliefat cum merită. Un singur fapt iese insistent în evidenţă: urmările strîngerii acestor relaţii au avut consecinţe imense în asigurarea independenţei celor două ţări. Grija pe care Mircea a depus-o pentru realizarea unei strînse alianţe cu Moldova şi în acelaşi timp înţelegerea pe care el a întîlnit-o la domnii contemporani din această ţară ni-l arată ca un premergător al luptei pentru unitate naţională. Împreună cu domnii din Moldova a luptat pentru întregirea pămîntului românesc.

Privită în perspectiva celor 600 de ani care s-au scurs de la înscăunarea lui ca domn al Ţării Româneşti, opera înfăptuită de el ia proporţii grandioase şi impunătoare. Cu imaginea ei întipărită în inimile noastre ne îndreptăm cu admiraţie gîndurile spre cel pe care faptele şi istoria l-au făcut nemuritor. El şi-a apărat „sărăcia şi nevoile şi neamul", dar a fost în acelaşi timp unul dintre cei mai abili diplomaţi.

[124] Ioan Bogdan, *Documentele lui Ştefan cel Mare*, II, p. 334—335.

Mircea cel Mare—apărător al integrității teritoriale românești și al independenței statale

Ancă Ghiață

Condițiile dezvoltării istorice și așezarea geografică au conferit dintotdeauna ținuturilor de margine românești un loc însemnat în politica domnilor români atît datorită importanței lor economice, cît și rolului lor strategic în apărarea integrității teritoriale carpato-danubiano-pontice. Aceste ținuturi au fost adesea cele dintîi amenințate de dominația străină, fiind manifest interesul constant al statelor din vecinătate de a se înstăpîni într-un fel sau altul, pentru un timp mai mult sau mai puțin îndelungat, în aceste zone etnogeografice românești, respectiv în est în teritoriile transdanubiano-pontice, Dobrogea și Bugeac, iar în vest în ținuturile bănățene, cu atenție specială asupra ținutului Severinului; am aminti în acest sens pentru epoca mai veche medievală politica imperială bizantină, mongolo-tătară, otomană, pe cea a regatului ungar sau polon, politică prin care se urmărea, în fapt, controlul asupra întregului spațiu românesc nord-dunărean.

În istoriografia, mai veche și mai nouă, care s-a ocupat cu istoria de început a vieții statale românești, s-au comentat diferit data și condițiile în care ținuturile din estul Cîmpiei Române, cele transdanubiano-pontice, cele din vest pendinte de Severin și cele din Țara Făgărașului și Amlașului, ce se încadrau în unitatea etnoculturală românească, s-au găsit în mod firesc în unitatea organică economico-politică a Țării Românești. Datorită acestor diverse puncte de vedere domnul Mircea a fost desemnat fie strîngător de teritorii românești (N. Iorga, P. P. Panaitescu), fie moștenitor al unora dintre acestea (B. P. Hasdeu, A. D. Xenopol, D. Onciul, A. Sacerdoțeanu) [1]. Avînd în vedere doar prezența sau absența în titlul purtat de domn în actele de cancelarie a unor formule conținînd elemente geografico-istorice, s-a elaborat o cronologie de cele mai multe ori întreruptă, fragmentată, în legătură cu reunirea de către domn a unor ținuturi limitrofe etnogeografice românești, trăgîndu-se concluzii neconfirmate de alte izvoare privind etapele procesului

[1] B. P. Hasdeu, *Histoire critique des Roumains*, Bucarest, 1878; A. D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia traiană*, ed. III, vol. III, București (1925); D. Onciul, *Mircea cel Bătrîn* (Cuvîntare comemorativă la cinci sute de ani de la moartea lui), București, 1918 (în continuare = *Mircea*); idem, *Mircea cel Mare și Alexandru cel Bun* (curs litografiat), București, 1926; N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. III, *Ctitorii*, București, 1937; P. P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrîn*, București, 1944; A. Sacerdoțeanu, *Mircea cel Bătrîn* (O evocare la 550 de ani de la moartea sa), în „Mitropolia Olteniei", 1—2, 1968.

de unificare teritorial-politică, precum şi asupra întinderii teritoriale a statului într-o anumită perioadă istorică şi datîndu-se unele documente [2].

Semnificaţia *titulaturii domnilor* în diplomatica română, în general cu osebire a domnului Mircea, a constituit un subiect de studiu permanent în istoriografie [3]. Folosirea unor formule a avut nu numai un rost diplomatic sau de tradiţie de cancelarie, ci şi un sens concret istoric, legat de interesul politic al momentului; pătrunderea în cancelaria românească a unor formule diplomatice nu a fost o simplă influenţă a unor cancelarii vecine, ci preluarea unor expresii s-a făcut în concordanţă cu necesitatea statului de a reda realităţi româneşti ale epocii: noţiunile de independenţă, suveranitate, suzeranitate, integritate teritorială, asociere la domnie, de a indica anumite unităţi geografico-istorice sau politico-administrative aflate în hotarele ţării, avîndu-se în vedere întregul proces de unificare statală la români şi politica domnilor de consolidare la fruntarii.

Reluînd cercetarea în legătură cu titulatura domnilor români (din secolul XIV—XV) constatăm — şi punem în discuţie — lipsa de consecvenţă în folosirea expresiilor diplomatice (unele sînt de uz intern, altele de uz extern), lipsa de unitate, o neuniformitate în întrebuinţarea aceloraşi formule de ordin diplomatic în timpul unei domnii, în succesiunea unui an sau a mai multora, în funcţie de către cine şi după locul unde au fost redactate actele, după destinatar, o neconcordanţă între *intitulatio* (în ceea ce priveşte enumerarea unor unităţi geografico-istorice) şi conţinutul documentului referitor la acele ţinuturi de margine etc.

[2] P. P. Panaitescu, *Documentele Ţării Româneşti — documente interne 1369—1490*, Bucureşti, 1939; idem, *Mircea*, passim; D. Krandjalov, *Влашкият княз Мирче и Добруджа според неговите грамоти*, în „Годишник на Софийския Университет историко-филологически факултет", XLII, Sofia, 1945—1946, *Documente privind istoria României, veacul XIII şi XV, B, Ţara Românească*, Bucureşti, 1953; *Documenta Romaniae Historica, B. Ţara Românească*, I, Bucureşti, 1966 (=D.R.H.); *idem, D. Relaţiile între ţările române*, I, Bucureşti, 1977. Diferitele puncte de vedere, care prezintă o cronologie fragmentată în legătură cu integritatea teritorială a Ţării Româneşti, cu atenţie specială pentru reunirea de către Mircea a teritoriului transdunăreano-pontic „Podunavia" (denumirea din documente a Dobrogei), — sînt prezentate în introducerea istoriografică a studiului A. Ghiaţă, *Condiţiile instaurării dominaţiei otomane în Dobrogea*, în *Studii istorice sud-est europene*, vol. I, Bucureşti, 1974, p. 43—56. În acest studiu (din 1974, p. 82, 86, 123—124), precum şi în studiile A. Ghiaţă, *Aspecte ale organizării politice în Dobrogea medievală (sec. XIII—XV)*, în „Revista de istorie", 10, 1981, p. 1863—1897, idem, *Formations politiques au Bas Danube et à la Mer Noire (fin du XII-e—XV-e s.)*, în „Revue des études sud-est européennes", XXIV, 1986, p. 35—50, analizam critic izvoarele şi interpretarea evenimentelor, apreciind că în tot timpul domniei Mircea a păstrat intactă integritatea teritorială a ţării în hotarele pe care realitatea istorică o atesta, din părţile Banatului pînă la Marea Neagră (în Dobrogea), situaţie pe care o moşteneşte succesorul său la tron domnul Mihail şi pe această linie se înscriu şi concluziile prezentului studiu.

[3] D. Onciul, *Titlul lui Mircea cel Bătrîn şi posesiunile lui*, Bucureşti, 1903; idem, *Scrieri istorice*, ed. A. Sacerdoţeanu, Bucureşti, 2 vol. 1968 — nu se ocupă de explicarea sensului istoric al denumirilor geografice: „părţile tătărăşti", „de amîndouă părţile peste toată Podunavia încă şi pînă la Marea cea Mare şi domn al cetăţii Dîrstor"; A. Sacerdoţeanu, *Titlul de „Mare voievod" al Ţării Româneşti*, în *Omagiu lui Ioan Lupaş (la împlinirea vîrstei de 60 de ani, august 1940)*, Bucureşti, 1943, p. 793—806; E. Vîrtosu, *Titulatura domnilor şi asocierea la domnie în Ţara Românească şi Moldova pînă în secolul al XVI-lea*, Bucureşti, 1960 cu întreaga bibliografie română şi străină privind interpretarea formulelor diplomatice din titulatura domnilor, în afară de cea referitoare la formulele cu sens geografico-istoric; A. Ghiaţă, *Condiţiile*, p. 43—126 cu bibliografia şi interpretarea istorică a evenimentelor în legătură cu sensul formulelor referitoare la „părţile tătărăşti", „Podunavia", „Terrarum Dobrodicii despotus et Tristri dominus".

Studiind documentele de cancelarie emise în epoca lui Mircea se observă că titlul are mai multe variante:

1) *Titlul scurt*, dar în acelaşi timp cel mai atotcuprinzător: Mircea, „domn a toată Ungrovlahia" sau „a toată ţara Ungrovlahiei" [4] sau „voievod Transalpin" (cu sau fără *et caetera*) [5]; la fel se intitula şi urmaşul său la tron, domnul Mihail [6]. Formula de „domn a toată Ţara Românească" se folosea şi în cancelaria domnilor Vlaicu ⟨1374⟩ şi Dan I (3 octombrie 1385) [7]. În lupta pentru obţinerea şi menţinerea independenţei, ameninţată de imperiul mongolo-tătar, de regatul ungar sau de statul otoman, formaţiunile politice din spaţiul carpato-danubiano-pontic s-au grupat sub puterea centrală a unui voievod şi domn. Nicolae Alexandru este numit „mare voievod şi singur stăpînitor a toată Ungrovlahia" sau „mare voievod şi domn de sine stătător a toată Ungrovlahia" (în două documente din mai 1359), iar Mircea, de asemenea în mai multe hrisoave, are titlul de „mare voievod şi domn" (în raport şi cu Mihail, asociatul său la domnie) [8]. Dacă mult timp nu s-a

[4] Titlul scurt în documentele publicate în D.R.H., B, vol. I:
— „Io, Mircea voievod, cu mila lui Dumnezeu, domn a toată Ungrovlahia" (doc. 8, orig. 27 iunie 1387 Argeş; doc. 14, orig. ⟨1391 septembrie 1—1392 august 31⟩; doc. 16, orig. ⟨1392⟩; doc. 17, copie, 8 ianuarie ⟨1392⟩);
— „Ioan Mircea mare voievod şi domn a toată Ungrovlahia" (doc 9, copie, 20 mai 1388);
— „Ioan Mircea mare voievod şi domn a toată ţara Ungrovlahiei" (doc. 25, copie, ⟨1402—1403⟩, document ce poartă de fapt data de 6896 indiction 11/20 mai 1388 în „Condica Mănăstirii Cozia" de la Arhivele Statului Bucureşti mss. nr. 712, f. 243—244, după cum l-a redatat în urma unei analize critice D. Bălaşa, *Complexul Călimăneşti: Mănăstirea Călimăneşti-Ostrov, Mănăstirea Cozia cu Bolniţa, Schitul Piatra şi biserica de mir din Călimăneşti*, în MO, 1—2, 1968, p. 38—56);
— „singur stăpînitorul, Io Mircea mare voievod şi domn a toată ţara Ungrovlahiei" (doc. 20, orig. ⟨1400⟩);
— „Io Mircea voievod, din mila lui Dumnezeu, domn a toată ţara Ungrovlahiei" (doc. 22, orig. ⟨1400—1418⟩);
— „singur stăpînitorul domn, Io Mircea mare voievod, din mila lui Dumnezeu şi cu darul lui Dumnezeu, cel care stăpîneşte şi cel care domneşte peste toată ţara Ungrovlahiei" (doc. 26, orig. ⟨1402—1418⟩);
— „Eu, Io Mircea, mare voievod şi domn a toată ţara Ungrovlahiei" (doc. 27, orig. ⟨1402—1418⟩; doc. 29, copie, ⟨1404—1418⟩);
— „Io Mircea mare voievod şi domn singur stăpînitor a toată ţara Ungrovlahia" (doc. 33, copie, ⟨1407⟩);
— „domn singur stăpînitor, Io Mircea mare voievod, din mila lui Dumnezeu şi cu darul lui Dumnezeu, cel care stăpîneşte şi cel care domneşte peste toată ţara Ungrovlahiei" (doc. 37, orig. 28 martie 1415 Cozia);

[5] *Illustris principis domini Mircii woyevode Transalpini etc. ambasiatores* (20 martie 1389); *ambasiatores et nuncij speciales . . . Illustrissimi principis domini Mircij woyvode Transalpini etc.* (17 martie 1390); *Nos, Mirche voivoda Transalpinus etc.* (17 mai 1411; aceeaşi *intitulatio* fără „etc.". în 25 august 1413) (E. Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, Bucureşti, vol. I, partea 2, Bucureşti, 1886, p. 189, 315, 323; D.R.H., D, I, doc. 115/17 mai 1411; doc. 121/25 august 1413 Cîmpulung). În textul tratatului de alianţă dintre Ţara Românească şi Polonia din 1411, domnul Mircea poartă titlul scurt urmat de cuvîntul „etc.", care apare completat de legenda sigiliului mare al domnului atîrnat la document: *Mirche voivoda Transalpini, bani Severiniensis, ducis de Fugaras E.T.* (*E.T.*, adică *et caetera* cf. I. Bogdan, *Documente privitoare la relaţiile Ţării Româneşti cu Braşovul şi cu Ţara Ungurească în sec. XV şi XVI*, vol. I, Bucureşti, 1905, p. LV, cu descrierea sigiliului mare sau pecetea mare şi de la cele două tratate româno-polone din 1390 şi 1391, cînd în legendă apare doar: *Mircze waiwoda Transalpini, bani de Czwrlnoj Mircze wdiw*, deci legenda mai simplă decît titlul din textul documentelor).

[6] D.R.H., D, vol. I, doc. 124: *Nos Michael, dei gratia, voivoda Transalpinus et caetera* (29 mai 1418).

[7] D.R.H., B, vol. I, doc. 6 şi 7.

[8] *Fontes Historiae Daco-Romaniae*, vol. IV, Bucureşti, 1982, p. 197—199, 201—203, traducere T. Teoteoi; E. Vîrtosu, *Titulatura*, p. 114—182, cap. II şi cap. III privind titlul şi sensul de „mare voievod" în diplomatica feudală, cu bibliografia şi atestările documentare (secolul XIV).

putut vorbi de o „toată" Țară Românească, o dată cu progresul marcat în procesul de unificare teritorială se ajunge la arogarea îndreptățită a calității de „domn a toată Țara Românească", care include în vest „Banatul Severinului", în est „Podunavia pînă la Marea Neagră", în nord „părțile de peste munți" și așa-zisele „părțile tătărăști". Această formulă diplomatică concisă, cel mai des întîlnită în documente, desemna integritatea teritorială a statului cu ținuturile de margine pe care le includea, fără a le enumera în mod special în *intitulatio*. Reținem că alături de titlul scurt figurează uneori *et caetera* ceea ce indică prezența în hotare a unor ținuturi ce apar în alte documente, dar care nu erau înșirate mereu din lipsă de spațiu, economie de timp și material sau din alte argumente de ordin diplomatic; acest *et caetera* îl aflăm înlocuit uneori cu formule generice, toponomastice cunoscute în cancelaria locală a epocii, — formule care denumesc ținuturi de margine cu rol bine determinat în politica de apărare a integrității teritoriale a Țării Românești.

2) *Titlul cel mare* îl găsim în *intitulatio* din documentele lui Mircea: „Eu, Ioan Mircea mare voievod și domn singur stăpînitor a toată țara Ungrovlahiei și al părților de peste munți, încă și spre părțile tătărăști și herțeg al Amlașului și Făgărașului și domn al Banatului Severinului și de amîndouă părțile peste toată Podunavia, încă și pînă la Marea cea Mare și singur stăpînitor al cetății Dîrstor" (23 noiembrie 1406 Tismana, precum și în hrisovul purtînd data de septembrie 1386 — august 1387 Cozia) [9]. Acest titlu exprimă desfășurat întinderea geografico-politică a Țării Românești la începutul domniei lui Mircea — pe care o delimitează prin expresii ce se referă la ținuturile de margine —, integritate teritorială pe care printr-o politică chibzuită, defensivă, a consolidat-o și a lăsat-o moștenire fiului și succesorului său la tron, domnului Mihail (ce are același titlu în documentul din 18 martie 1419 Cozia).

[9] Titlul mare în D.R.H., B, vol. I, doc. 32, orig. 23 noiembrie 1406 Tismana. Aceeași *intitulatio* și în D.R.H.,B., vol. I, doc. 28, orig. datat ‹1404—1406›; în fapt documentul original (Arh. St. Buc., S.I, nr. 9) are pe margine data 6895, scris în parte șters de vreme, iar în copie („Condica Mănăstirii Cozia" de la Arh. St. Buc. mss. 209, f. 249) apare tot anul 6895 fără indiction, ceea ce corespunde intervalului 1 septembrie 1386— 31 august 1387; sub anul 6895 este publicat documentul de T. Cipariu, *Archivu pentru filologie și istorie*, Blaj, 1867, p. 77—78, sub aceeași dată este citat documentul de B. P. Hasdeu, *Istoria critică a românilor*, vol. I, București, 1875, p. 130 și de D. Onciul, *Mircea*, p. 8, 17 cu comentariu din nota 3. Dacă avem în vedere concluziile îndreptățite documentar din articolul lui D. Bălașa, *Complexul Călimănești*, privind existența în timpul lui Mircea a două așezări monahale, una la Călimănești-Ostrov, unde era popa Gavril (D.R.H., B, vol I, doc. 9 din 20 mai 1388) și alta la Cozia-Nucet, unde era egumen Sofronie (D.R.H., B, vol. I, doc. 20‹1400›; doc. 25‹1402/3›, dar redatat justificat de D. Bălașa cu 20 mai 1388; doc. 28), se impune atenției cercetătorului redatarea documentului nr. 28, privind dania pentru Cozia-Nucet, publicat în D.R.H., B, vol. I, p. 63—65 cu data incertă de ‹1404—1406›. Atît conținutul,cît și data din original și copie impun datarea exactă a documentului în anul *6895*, adică 1 septembrie 1386—31 august 1387; în acest document în *intitulatio* apare formula: „singur stăpînitorul, Io Mircea mare voievod și domn, din mila lui Dumnezeu și cu darul lui Dumnezeu, cel care stăpînește și cel care domnește peste toată țara Ungrovlahiei și al părților de peste munți, încă și către părțile tătărești și Amlașului și Făgărașului herțeg și domn al Banatului Severinului și pe amîndouă părțile pe toată Podunavia, încă și pînă la Marea cea Mare și stăpînitor al cetății Dîrstorului" (Самωдръжавныи, Іω Мирча великыи воевода и господинъ, милостїѫ Божїѫ и Божїемъ дарωванїем ωбладажи и господствѹѫи въсеи земли Ѹггровлахїискои и заплaнскым еще и къ Татарскым странам и Амлашѹ и Фаграшѹ херцег и Северинскомѹ банствѹ господинъ и ωбѣ пола по въсемѹ Подѹнавїоу, даже и до Великаго Мωрѣ и Дрьстрѹ градѹ владалє). Acest titlu mare, detaliat îl poartă și domnul Mihail, tot într-un document pentru Cozia din 18 martie 1419 (D.R.H., B, vol. I, doc. 45). Comentariul privind titulatura domnului și datarea doc. 28 din D.R.H., B, vol. I, vezi A. Ghiață, *Formațiuni politice la Dunărea de jos și Marea Neagră în cadrul unității etnico-geografice românești (sec. XIII—XIV)*, în *Cercetări de istorie și civilizație sud-est europeană*, vol. II, București, 1986, p. 48—61.

3) Lăsind de o parte documentele — copii, traduceri, al căror original pierdut sau fragmentat a putut fi completat după copii, considerate nesigure din punct de vedere al formulei din *intitulatio*, se mai remarcă, în afară de titlul scurt și titlul mare, și *alte variante ale titlului* în cîteva documente de la Mircea, in majoritatea lor fără dată. În aceste variante în loc de *et caetera* sînt specificate, nu toate, ci numai unele unități geografico-istorice de margine, ceea ce nu înseamnă că, de fapt, cele omise nu mai erau în hotarele țării. Astfel alături de titlul scurt, Mircea apare stăpînind și domnind peste „toată Țara Românească", dar și în „părțile de peste munți" (ce figurează în *intitulatio* cu sau fără completarea „herțeg al Amlașului și Făgărașului și domn al Banatului Severinului") și in „părțile tătărăști ", precum și „pe amindouă părțile peste toată Podunavia încă și pînă la Marea cea Mare" (cu sau fără „părțile tătărăști și „domn al cetății Dirstorului") [10]. În documentele redactate în limba latină (cum sînt tratatele Țării Românești cu Polonia din 1390, 1391, 1396, 1411 și cel cu Ungaria din 1395) in titulatura domnului apar diferențe: amintim forma scurtă urmată de *et caetera* (1411) sau alte variante in care cancelaria inseria unele dintre ținuturile de margine (1390, 1391, 1395, 1396), după care se adaugă insă și *et caetera* (1391, 1396), ceea ce indică clar că acestea erau mai multe decit cele menționate in act [11].

După ce am înfățișat principalele variante ale titlului din documentele originale rămase din epoca lui Mircea se impun citeva comparații care la rîndu-le evidențiază lipsa unei rigurozități in folosirea unor formule in cancelaria munteană, ceea ce îndeamnă la prudență in datarea documentelor și fixarea cronologiei întinderii Țării Românești ținindu-se seama numai de *intitulatio*.

[10] Alte variante ale titlului în documentele publicate în D.R.H., B, vol. I:

— „singur stăpinitorul domn, Io Mircea, voievod, din mila lui Dumnezeu și cu darul lui Dumnezeu, cel care stăpinește și cel care domnește peste toată țara Ungrovlahiei, părțile de peste munți și toată Podunavia" (doc. 21, orig. ⟨1400—1403⟩);

— „Io Mircea mare voievod și domn, cel care stăpinește și cel care domnește peste toată țara Ungrovlahiei și părțile de peste munți și cele tătărești și herțeg al Amlașului și Făgărașului și domn al Banatului Severinului" (doc. 30, orig. ⟨1406⟩);

— „singur stăpinitorul, Io Mircea ⟨mare voievod și domn⟩, din mila lui Dumnezeu și cu darul lui Dumnezeu, ⟨cel care stăpinește⟩ și cel care domnește peste toată țara Ungrovlahiei și ⟨părțile⟩ de peste munți și către părțile tătărăști și pe amindouă părțile peste toată Podunavia, încă și pînă la Marea cea Mare și prin darul lui Dumnezeu domn al cetății Dirstorului" (doc. 34, orig. ⟨1407—1418⟩; doc. 38, orig. 10 iunie 1415 Argeș);

— „singur stăpînitorul, Io Mircea mare voievod și domn, din mila lui Dumnezeu și cu darul lui Dumnezeu, cel care stăpinește și cel care domnește peste toată țara Ungrovlahiei și părțile de peste munți și pe amindouă părțile peste toată Podunavia, încă și pină la Marea cea Mare și stăpinitor al cetății Dirstorului" (doc. 35, orig. 11 mai 1409 Giurgiu);

— „de sine stătătorul, Io Mircea mare voievod și domn, cel care stăpinește și cel care domnește peste toată țara Ungrovlahiei și părțile de peste munți, încă și spre părțile tătărăști și amîndouă laturile întregii Podunavii pină la Marea cea Mare și din mila lui Dumnezeu și al cetății Dirstorului stăpinitor". (D.R.H., D, vol. I, doc. 120, orig. 6 august 1413 Cîmpulung).

[11] *Mircius, dei gracia, woywoda Transalpinus, Ffogoras et Omlas dux, Severini comes, Terrarum Dobrodicii despotus et Tristri dominus* (Hurmuzaki, vol. I/2, p. 322; D.R.H., D, vol. I, doc. 75 din 20 ianuarie 1390, Lublin); *Myrcius, dei gracia, woyewoda Transalpinus, Fogoras et Omlas dux, Severini comes, Trestri dominus ac Terrarum Dobrodicii despotus etc.* (Hurmuzaki, vol. I/2, p. 334; D.R.H., D, vol. I, doc. 78 din 6 iulie 1391, Liov); *Nos, Mirchya, vaivoda Transalpinus, dux de Fugaras et banus de Zeverin* (Hurmuzaki, vol. I/2, p. 359; D.R.H., D, vol. I, doc. 87 din 7 martie 1395, Brașov); *Wlad woyewode Bessarabie necnon comes de Severine etc.* (Hurmuzaki, vol. 1/2, p. 374 din 28 mai 1396); *Nos, Mirche voivoda Transalpinus, dex de Fugaras et Omlas*, (public. în anexe de Panaitescu, *Mircea*, p. 353 din 1409, Argeș).

De pildă, avem cele două documente din 1413, ce constituie privilegiul acordat de Mircea negustorilor din Brașov, ambele emise la Cîmpulung: cel din 6 august reproduce titlul „de sine stătătorul, Ioan Mircea mare voievod și domn, cel care stăpînește și cel care domnește peste toată țara Ungrovlahiei și părțile de peste munți, încă și spre părțile tătărăști și pe amîndouă laturile întregii Podunavii pînă la Marea cea Mare și din mila lui Dumnezeu și stăpînitor al cetății Dîrstor", iar în cel din 25 august apare titlul scurt: *Nos, Mirche waiwoda Transalpinus* [12]. În alte documente din anul 1415: în cel emis la 28 martie (Cozia) apare titlul scurt: „domn singur stăpînitor, Ioan Mircea mare voievod din mila lui Dumnezeu și cu darul lui Dumnezeu, cel care stăpînește și cel care domnește peste toată țara Ungrovlahiei", în timp ce în cel emis la 10 iunie (Argeș) titlul are varianta: „singur stăpînitorul, Ioan Mircea mare voievod și domn din mila și cu darul 〈lui Dzeu〉 cel care stăpînește și cel care domnește peste toată țara Ungrovlahiei și părțile de peste munți, încă și către părțile tătărăști și pe amîndouă părțile peste toată Podunavia, încă și pînă la Marea cea Mare și stăpînitor al cetății Dîrstorului" [13].

În unele documente se remarcă o lipsă de concordanță între *intitulatio* și restul documentului, fapt de care trebuie să se țină seama atunci cînd se reconstituie istoricul ținuturilor de margine, pentru a se stabili cînd cronologic acestea s-au aflat în hotarele țării. Astfel, în *intitulatio*, nu figurează Banatul Severinului tocmai în actele de danie ale domnului către Mănăstirea Vodița (deși Vodița și locurile unde i se dădea dreptul de pescuit se aflau geografic pe teritoriul pendinte de Severin) [14], în documentele ce au între dregătorii-martori din sfatul țării și pe cel cu funcția de ban sau mitropolit de Severin [15]. Banatul Severinului nu figurează în chip special menționat în titlul scurt și în variantele unde apar „părțile de peste munți" (fără Amlaș și Făgăraș), or cronologic, în diplomele cancelariei ungare, în protocolul final, demnitatea de ban de Severin nu este pomenită, sau se precizează că este liberă (*honore Banatus Zevriniensis vacante*) [16]; ceea ce indica ținutul în hotarele Țării Românești.

Cu aceste observații critice, notăm că *prezența sau absența din intitulatio a unor expresii legate de teritoriile de margine nu indică în mod obligatoriu, așa cum s-a acreditat de unii specialiști, cucerirea, pierderea sau redobîndirea acestora*. Deoarece datarea unor documente din epoca studiată este discuta-

[12] D.R.H., D, vol. I, doc. 120, 121.

[13] D.R.H., B. vol. I, doc. 37, 38.

[14] Ibidem, doc. 6 din 〈1374〉; doc. 7 din 3 octombrie 1385 Argeș; doc. 8 din 27 iunie 1387 Argeș; doc. 14 din 6900/1391 septembrie 1 — 1392 august 31; doc. 16 din 〈1392〉; doc. 22 din 〈1400—1418〉.

[15] Ibidem, doc. 11 din octombrie 〈1389—1400〉; Radu ban; doc. 12 〈1390—1400〉: Drăgo〈i〉 ban; doc. 15 din 27 decembrie 1391/6900, Argeș: Drăgan ban; doc. 17 din 8 ianuarie 〈1392〉/anul 6902 din hrisov indică anul 1394 /: Stănilă ban și Atanasie mitropolitul Severinului; doc. 19 din 21 noiembrie 〈1398〉: Drăgoi ban; doc. 35 din 11 mai 1409/6917 Giurgiu: Radu ban; doc. 37 din 28 martie 1415 Cozia și doc. 42 din 22 iunie 1418 Tîrgoviște: Radu ban și Aga ban. D.R.H., D, vol. I, doc. 120 din 6 august 1413 Cîmpulung: Radu ban și doc. 121 din, 25 august 1413 Cîmpulung: Radu Kalaca (adică Calotă), fost ban. *Fontes*, IV, traducere T. Teoteoi, p. 209 (anul 1370), p. 211 (din 1379/80), p. 323 (din 1397), p. 261—263, 269 (din 1400—1401): Antim „mitropolit al unei părți a Ungrovlahiei" sau „din părțile Severinului",

[16] Fr. Pesty, *A szörényi Bánság és Szörény vármegye története*, vol. I, Budapesta, 1877, p. 264—275 în lista privind demnitatea de „ban de Severin" ca dregător al Ungariei în intervalul 1387—1392, cu intermitențe, apare vacantă, apoi între 1393—1419 figurează permanent vacantă: *honore Banatus Zevriniensis vacante* (vezi și în D.R.H., D, vol. I, doc. 86/1395, doc. 100, 101/1397; *Hurmuzaki*, vol. 1/2, p. 401/1398; doc. 360, 362, 366, 370, p. 422/1405; doc. 374, 376 p. 455/1407; doc. 377/1408; doc. 407 p. 494/1412 etc).

bilă, iar documentaţia se poate îmbogăţi pe măsura cercetărilor în arhive, apreciem că titlul singur, avînd sau nu expresiile-formule cu sens geografic, nu este suficient pentru a fixa cronologia întinderii teritoriale a Ţării Româneşti.

În procesul istoric de alcătuire a statelor române în secolul al XIV-lea, conducătorii formaţiunilor politice locale mărunte au recunoscut puterea centrală a celui care este numit ulterior în acte „mare voievod" şi „domn"; acestui proces îi corespunde o evoluţie teritorială, care uneori este surprinsă în *intitulatio*, ce se îmbogăţeşte cu unele expresii ce indică unităţi geografico-istorice grupate sub autoritatea unică a domnului. *În deobşte această unificare teritorială este anterioară menţionării în actele de cancelarie şi de cele mai multe ori este trecută sub tăcere. Deci lipsa din titlu a unor expresii geografice nu semnifică neapărat întreruperea stăpînirii domnului asupra unor ţinuturi de margine sau faptul că aceste ţinuturi nu fuseseră încă reunite în hotarele statului.* De pildă, ţinînd seama de istoria politică a Banatului de Severin, se constată că deşi ţinutul s-a aflat în hotarele de stat ale Ţării Româneşti din vremea lui Basarab I, în *intitulatio* este menţionat abia în timpul domnului Vlaicu; situaţia este asemănătoare şi în ceea ce priveşte „Podunavia" (denumirea din documente a Dobrogei), ţinut care, deşi intrat în hotarele Ţării Româneşti sub Vlaicu, figurează în titulatură de-abia în vremea domnului Mircea. Aşadar, enumerarea în titlul domnitorului a diverselor formule avea în vedere interesul politic al ţării, importanţa conţinutului documentului, circumstanţele politico-diplomatice ale momentului istoric cînd se redacta actul, care impuneau includerea unor formule mai scurte sau mai ample, începînd cu cea mai simplă, dar şi cea mai atotcuprinzătoare de „domn a toată Ţara Românească" (Ungrovlahia, Vlahia, Basarabia, domn Transalpin) şi pînă la cea mai detaliată în care se înglobau sub denumiri generice, toponomastice, toate posesiunile aflate în hotarele de stat. Aşadar, *titulatura domnului îşi păstrează reala valoare istorică, exprimînd stăpînirea efectivă a domnilor români asupra ţinuturilor ce sînt menţionate în titlu, dar pentru exactitatea concluziilor privind cronologia acestei stăpîniri este necesară coroborarea cu ştiri şi din alte izvoare, deci trebuie analizate toate informaţiile din epocă, pentru o viziune de ansamblu.*

Titulatura domnului pe de o parte oferea *imaginea exactă a întinderii teritoriale a Ţării Româneşti*, asupra căreia îşi exercita autoritatea domnul şi a cărei integritate o apăra în calitatea sa de suveran, într-o perioadă mult frămîntată în care Ungaria, Polonia, mongolo-tătarii şi otomanii vizau direct teritoriile româneşti, avînd pretenţii de dominare asupra acestora; pe de altă parte titulatura reliefa *importanţa economică şi strategică a ţinuturilor de margine în politica domniei.*

Pentru a înţelege sensul geografico-istoric al expresiilor-formule din titulatura lui Mircea, rolul strategic al ţinuturilor de margine în apărarea teritoriilor româneşti nord şi sud-dunărene şi ponderea lor în economia ţării, se impune o incursiune în istoricul formaţiunilor politice autonome existente în spaţiul carpato-danubiano-pontic în secolele XIII-XIV, desluşirea momentelor principale ale procesului de unificare şi evoluţiei teritoriale a Ţării Româneşti în perioada constituirii sale ca stat de sine stătător.

După încetarea dominaţiei bizantine la Dunărea de jos (sfîrşitul secolului XII), societatea românească locuind teritoriile din estul Cîmpiei Române, din nord şi sud de Isaccea, respectiv din Bugeac şi Dobrogea (cu actualele judeţe Constanţa şi Tulcea) — teritorii situate deci de o parte şi de alta a arterei comerciale dunărene pînă la vărsarea în Marea Neagră —, s-a organizat

într-o „ţară“ ce alcătuia o unitate geografico-istorică denumită în epocă „Ţara Românilor“ (*Terra Blacorum*, *Blakia*, *Al-Ualak*, *Eflâk*, *Zemlea Voloş'skoi*). Această „ţară“ deşi considerată ca făcînd parte din regiunile supuse dominaţiei mongolo-tătare s-a manifestat ca o formaţiune politică autonomă în raport cu Hoarda de Aur (secolul XIII — prima jumătate a secolului XIV), aflîndu-se sub autoritate politico-religioasă a episcopului, apoi a mitropolitului de Vicina şi a unor conducători laici locali, cum a fost „domini Demetri“ [17]. Prin natura ei, autoritatea locală a reuşit să se impună expansiunii mongolo-tătare spre alte regiuni româneşti nord şi sud-dunărene, cît şi tendinţelor Ungariei de a ajunge la gurile Dunării. Între formaţiunile locale istorico-geografice din regiunea transdanubiano-pontică, regiune în care tendinţa de autonomie s-a făcut simţită încă din secolele X—XI, la sud de această „Ţară a Românilor“ dunăreni se situa „Ţara Carvunei“ (*Karvunska Hora*), în părţile Deliormanului, Bazargicului, Cavarnei şi Caliacrei, semnalată ca o unitate istorico-geografică individualizată într-o diplomă a lui Ioan II Asan de pe la 1230 prin care se permitea negustorilor raguzani să traverseze acest ţinut pentru a ajunge la mare. Această „ţară“ a constituit nucleul formaţiunii politice independente, pontice, conduse de Balica, „Dobrodicii despotus“ şi Ivanco (a doua jumătate a secolului XIV) şi a cunoscut o organizare religioasă autonomă faţă de Tîrnovo, Vicina, Dîrstor [18]. Spre sfîrşitul secolului XIV

[17] N. Iorga, în „Analele Dobrogei,“ IV, 1, 1923, p. 18—19 arată, că în timpul celor două secole ale statului Asăneştilor, Dobrogea a aparţinut fără îndoială conducătorilor locali, succesori ai lui Tatos, Satza şi Seslav, care au fost subordonaţi hanului mongolo-tătar; G. Brătianu, *Vicina. I. Contributions à l'histoire de la domination byzantine et du commerce génois en Dobrogea*, în „Académie Roumaine, Bulletin“, X, 1923 aprecia, că în vremea celei de a două jumătăţi a sec. XIII, gurile Dunării şi oraşele din Dobrogea s-au găsit sub directa influenţă a hanului mongolo-tătar, iar Dobrogea a aparţinut conducătorilor locali ce recunoşteau autoritatea acestuia; A. Sacerdoţeanu, *Guillaume de Rubrouck et les Roumains au milieu du XIIIe siècle*, Paris, 1930, p. 80—81, 90 observa, că Dobrogea nu a făcut parte din imperiul româno-bulgar, căci aici în Dobrogea românii aveau formaţiunile lor politice distincte — ca acea „Vlahie dunăreană“ — aflate sub suzeranitate mongolo-tătară; în acelaşi sens A. Ghiaţă, *La domination roumaine en Dobroudja (XIVe — fin du XVe siècles)*, comunicare la colocviul internaţional „Les Roumains et la Mer“, Mangalia, 1975; idem, *Politica domnilor români de apărare a Dobrogei (sec. XIV—XV)*, comunicare la sesiunea Muzeului de istorie naţională, Bucureşti, 1977; idem, *Cîmpia Română şi Dobrogea: aspecte de istorie politică şi geografie istorică*, comunicare la sesiunea Muzeului judeţean Ialomiţa, Slobozia, 1981; idem, *Aspecte*, p. 1863—1897 cu bibliografie şi interpretarea izvoarelor; idem, *Dobrogea în secolele XIII—XIV*, referat la dezbaterea ştiinţifică cu tema „Formarea statelor feudale româneşti de sine stătătoare“, Drobeta-Turnu Severin, 1982; idem, *„Ţara Românilor“ de la Dunărea de jos şi Marea Neagră (sf. sec. XII — sec. XIV)*, comunicare la sesiunea Institutului de studii sud-est europene, ianuarie 1983; idem, *Geografie istorică şi demografie istorică, I. Contribuţia şcolii româneşti la fundamentarea geografiei istorice*, în „Memoriile secţiei de ştiinţe istorice“, Academia R. S. România, s. IV, t. VI (1981), Bucureşti, 1983, p. 37—38; idem, *Formaţiuni politice la Dunărea de jos şi Marea Neagră în cadrul unităţii etnico-geografice româneşti (sec. XIII—XIV)*, comunicare la sesiunea Institutului de studii sud-est europene dedicată aniversării a două decenii de la Congresul al IX-lea al P.C.R., iulie 1985 (text publicat, vezi studiul de faţă nota 9); idem, *Formations*, p. 35—50.

[18] P. Mutafciev, *Dobrotič-Dobrotica et la Dobrudža*, în „Revue des études slaves“, VII, 1—2, Paris, 1927, p. 39, face o distincţie între „Ţara Carvunei“ şi restul Dobrogei de nord; în acelaşi sens A. Sacerdoţeanu, *Guillaume*, p. 148; G. Vâlsan, în vol. *La Dobrogea roumaine*, Bucureşti, 1919, p. 58 constata, că nu este nici o dovadă care să-l desemneze pe Dobrotici ca stăpîn al Dobrogei septentrionale; O. Iliescu, *A stăpînit Dobrotici la gurile Dunării?*, în „Pontica“, 4, 1971, p. 371—376 fără a preciza cui aparţinea din punct de vedere politic ţinutul transdunăreano-pontic, demonstra pe baza analizei critice a izvoarelor că autoritatea lui Dobrotici nu a trecut la nord de linia Silistra-Mangalia şi în nici un caz nu a depăşit linia Cernavodă—Medgidia—Constanţa; pe aceeaşi linie se înscriu cercetările A. Ghiaţă, *Aspecte*, p. 1864, 1866, 1880—1881, notele 3, 9, 45 şi idem,

s-a identificat o altă formaţiune politică independentă şi în regiunea Dîrstor-Silistra [19]. Aceste formaţiuni politice erau traversate de drumul comercial ce lega Dîrstor-Silistra cu Cavarna şi Varna şi în legătură cu drumul comercial dunărean şi „tătărăsc". Cea mai mare parte din teritoriile acestor formaţiuni dunăreano-pontice fusese inclusă anterior în tema bizantină *Paradunavon*, denumire care, păstrată de tradiţia locală, o regăsim în titulatura lui Mircea sub forma de *Podunavia*, termen generic desemnînd „Ţara de la Dunăre", adică o regiune riverană fluviului avînd hotar de est litoralul Mării Negre.

Despre „părţile tătărăşti" avem ştiri în legătură cu oraşul Milcov „aşezat la hotarele tătarilor" (*posita in confinibus Tartarorum*) în secolul XIII şi episcopia de Milcov „dinspre ţinuturile tătarilor" (*in finibus videlicet Tartarorum*) în secolul XIV [20]. „Părţile tătărăşti" se aflau deci în răsăritul Carpaţilor de curbură, de-a lungul drumului comercial venind din Transilvania spre Brăila pe la Întorsura Buzăului şi continuînd pînă la gurile Dunării, paralel cu fluviul. Ele înglobau zona limitrofă etnogeografică aflată la hotarul medieval dintre statele române din vremea Basarabilor şi Muşatinilor din vest de gura Siretului şi spre Bugeac. Expresia „părţile tătărăşti" într-un sens mai larg se refere şi la „Ţara Românilor" dunăreni, care împreună cu sudul Moldovei, s-au aflat mai multă vreme sub dominaţia mongolo-tătară.

În timpul lui Mircea, pentru a se evita omonimia, cancelaria Ţării Româneşti a preluat denumiri cunoscute în epocă pentru a desemna existenţa în hotare a ţinuturilor de dincoace şi dincolo de Dunăre pînă la Marea Neagră. Ţinînd seama de întinderea formaţiunilor istorice de pe cursul inferior al Dunării de Jos şi de la Marea Neagră, se concretizează în spaţiu expresiile geografice din titulatura domnului Mircea: „toată Podunavia", „părţile tătărăşti şi pe amîndouă părţile peste toată Podunavia, încă şi pînă la Marea cea Mare şi stăpînitor al cetăţii Dîrstorului", „Terrarum Dobrodicii despotus". Folosirea denumirii de „Podunavia" subliniază o dată mai mult importanţa fluviului ca element esenţial al stăpînirii ţinutului transdanubiano-pontic românesc.

În istoriografie a fost amplu comentat sensul geografico-istoric al formulelor din titulatura domnului Mircea cu privire la „Banatul Severinului" şi la „părţile de peste munţi" cu Ţara Făgăraşului şi a Amlaşului. Nu vom aminti decît o scrisoare a regelui Ungariei din 7 iunie 1238 unde apare însemnată

Formations, p. 37, 46 cu precizări privind întinderea la nord a stăpînirii lui „Dobrodicii despotus" şi Ivanco, organizarea autonomă politico-religioasă a acestei formaţiuni şi includerea ei în unitatea statală românească nord-dunăreană în vremea lui Mircea, care avea prin moştenire ţinutul transdunăreano-pontic situat în partea septentrională a formaţiunii cu reşedinţa la Caliacra. De o altă părere în istoriografie N. Iorga, *Veneţia şi Marea Neagră. I. Dobrotici*, în AARMSI, s. II, XXXVI, 1913—1914 care urmăreşte evoluţia istorică a stătuleţului autonom a lui Balica, Dobrotici şi Ivanco admiţînd întinderea acestuia — la un moment dat — pînă la gurile Dunării, la Chilia; punctul de vedere al lui N. Iorga privind întinderea stăpînului de la Caliacra-Cavarna în nord pînă la vărsarea Dunării în Mare a fost adoptat de cea mai mare parte a specialiştilor români şi străini (vezi S. Iosipescu, *Balica, Dobroţiţă, Ioancu*, Bucureşti, 1985 cu bibliografia şi izvoarele).

N.n. Considerăm că afirmaţia lui G. Vâlsan (1919) îşi păstrează întreaga valabilitate, deoarece nici un izvor documentar (arheologic, narativ, de cancelarie etc.) nu probează pentru sec. XIV stăpînirea conducătorilor pontici de la Caliacra asupra părţilor dunărene, de la Dîrstor spre nord, de-a lungul fluviului, pînă la Isaccea şi de aici la Chilia.

[19] P. Diaconu, *O formaţiune statală la Dunărea de jos la sfîrşitul sec. XIV necunoscută pînă acum*, în SCIVA, 2, 1978, p. 185—201.

[20] D.R.H., D., vol. I, doc. 12/1278, doc. 34/1347. St. Pascu, *Contribuţii documentare la istoria românilor în secolul XIII şi XIV*, Cluj-Sibiu, 1944, p. 25, 33—35, 39, 42, 46, 70 arată, că Ungaria s-a interesat de starea episcopiei de Milcovia, dar episcopii catolici nu au ajuns să păstorească în ţinut după invazia mongolo-tătară.

existența „Țării Severinului" diferită de „Țara lui Asan", precum și menționarea „a toată Țara Severinului" (*tota Terra Zeurini*) în diploma cavalerilor ioaniți de la 1247 [21]. La nord de Carpați spre Transilvania era o „Țară a Românilor" (*Terra Blachorum*) în părțile Sibiu-Făgăraș (1222) [22] și „Țara Bîrsei" (*Terra Burza*), apoi exista tot în prima jumătate a secolului al XIII-lea în părțile Cumaniei de dincolo de munți (*ipsis ultra montes nivium partem contulit Comanie*) spre hotarul cu brodnicii, o altă „țară" [23], în regiunea Întorsurii Buzăului, unde încercarea de a se înființa o episcopie catolică la Milcov a întîlnit opoziția populației și a episcopilor „schismatici", adică ortodocși din partea locului. De la sfîrșitul secolului al XIII-lea în locul numelui de „Țara Românilor" în depresiunea Făgărașului figurează, ca parte autonomă a Transilvaniei, „țara" sau posesiunea „*Fogros*", iar în părțile mărginimii Sibiului pe la începutul secolului XIV este documentată „*possessio regalis Omlas*" [24]. Banatul Severinul ocupa poziție cheie în părțile de vest în controlul comercial dunărean și de tranzit spre Peninsula Balcanică; Țara Făgărașului și a Amlașului flancau drumul comercial ce cobora din Transilvania (venind de la Sibiu) pe valea Oltului spre vadurile Dunării, iar mai la est Țara Făgărașului și Țara Bîrsei străjuiau drumul Brașovului spre Țara Românească.

Aceste denumiri locale, care circulau în secolele XIII-XIV, le păstrează cancelaria Țării Românești în titulatura domnului Mircea pentru a desemna ținuturiile de margine din hotarele de vest ale Olteniei și de nord în Transilvania: „domn al Banatului Severinului", „comite" sau „ban" de Severin, domn „al părților de peste munți", „herțeg" sau „duce" al Amlașului și Făgărașului.

Toate unitățile geografico-istorice atestate documentar, mai sus enumerate, situate de o parte și de alta a Carpaților și a cursului inferior al Dunării de jos, — se regăsesc în epocă alături de alte formațiuni politice nord dunărene: cnezatele lui Ioan și Farcaș, voievodatele lui Litovoi și Seneslau (diploma cavalerilor ioaniți din 1247), „țara" Vlăsiei (Vlașca) avînd centru Bucureștiul, — forme autonome ce s-au grupat la un moment dat în jurul centrelor politice Argeș și Tîrgoviște —, precum și lîngă alte organisme politice aflate în teritoriile estice extracarpatice pe drumul ce conducea la curtea hanului Hoardei de Aur, avînd conducători pe ducii Roman și Olaha (relatările lui Plano Carpini din 1247). Aceste formațiuni locale din spațiul carpato-danubiano-pontic („țară", voievodat, cnezat, despotat, „plai", „cîmp", „obcină", „obște", numite în istoriografie „Romanii populare", comunități rurale sau urbane teritorializate, avînd structuri organizatorice bine definte) — alcătuite ca urmare a dezvoltării locale economico-culturale — au existat ca unități politico-geografice dens locuite în perioada ce a precedat formarea statelor medievale, Țara Românească și Moldova. Prin unificarea lor teritorial-politică sub puterea unui domn s-au alcătuit statele românești de sine stătătoare. Politica Basarabilor și a Mușatinilor s-a întîlnit în secolul XIV și la începutul

[21] *Hurmuzaki*, vol. I/1, p. 184 scrisoarea papei Bela din 7 iunie 1238; D.R.H., B, vol. I, doc, I și D.R.H., D, vol. I, doc. 10 din 2 iunie 1247 Diploma cavalerilor ioaniți.

[22] D.R.H., D, vol. I, doc. 1 înainte de 7 mai 1222; comentariu asupra întinderii geografice D. Onciul, *Scrieri istorice*, vol. II, p. 78.

[23] D.R.H., D, vol. I, doc. 1, 2/1222, doc. 8/1232 *Terra Burza*; doc. 7/1231 *Terra Borze* și părțile de dincolo de munți în Cumania; doc. 3, 4, 5 dintre 1223—1225 *Terra Boze*, aprecieri în legătură cu poziția geografică D. Onciul, *loc. cit.*, p. 78.

[24] *Hurmuzaki*, vol. I/2, p. 278; comentariu despre situarea geografică a ținutului Amlaș și a Țării Făgărașului în sec. XIII și XIV, cu harta, vezi D. Onciul, *loc. cit.*, p. 80—88. Referitor la formațiunea politică din jurul Bucureștiului, vezi Panait I. Panait în vol. *Izvoare arheologice bucureștene*, București, 1978, p. 8—11 și p. 46—49.

secolului XV în efortul comun de unificare politico-teritorială, de menţinere a integrităţii, suveranităţii şi independenţei statale în spaţiul carpato-danubiano-pontic.

Pentru a preciza întinderea teritorială pe care a avut-o Ţara Românească în momentul suirii pe tron a lui Mircea şi a înţelege linia politică adoptată de domnul român în apărarea integrităţii ţării şi consolidării la fruntarii, trebuie să marcăm principalele momente politice ce au avut ca rezultat includerea în hotarele de stat a ţinuturilor de margine.

Analiza documentelor a condus în istorigrafie la concluzia că Basarab I stăpînea Severinul (partea oltenească, dinspre judeţul Mehedinţi) şi odată cu recunoaşterea independenţei de la 1330 rămîne domn în părţile Severinului, ca şi fiul său Nicolae Alexandru şi domnitorii Vlaicu [25], Radu I, Dan I, stare de fapt ce se hotărniceşte în ciuda repetatelor încercări ale Ungariei de a lua ţinutul.

Criza din imperiul mongolo-tătar izbucnită după moartea hanului Geanî-Bek (1357) a determinat atacuri tătare repetate la Dunăre, ceea ce nelinişteа pe credincioşii din eparhia Vicinei, aflată „în vecinătatea" statului Ţara Românească (mai 1359) [26]. Cu acest prilej iese în evidenţă că Nicolae Alexandru avea autoritate politică pînă la Dunăre, adică în estul Cîmpiei Române şi în aşa numitele „părţi tătărăşti" aflate între Întorsura Buzăului şi locul de vărsare a Siretului în Dunăre, fapt ce a nemulţumit pe mongolo-tătari şi a determinat mutarea sediului mitropolitului de la Vicina într-un loc mai sigur: la Curtea de Argeş (1359). Stabilirea la Argeş şi recunoaşterea mitropoliei Ungrovlahiei întăreau consacrarea politică a independenţei statului, obţinută deja înainte, şi au dat posibilitatea lărgirii autorităţii mitropolitului din Ţara Românească şi asupra românilor ortodocşi din Transilvania (aşa cum îl arată titlul de „exarh a toată Ţara Românească şi al plaiurilor înalte"). Era o acţiune de răsunet în epocă, ceea ce explică relaţiile încordate între Ţara Românească şi Ungaria, Nicolae Alexandru refuzînd să recunoască suzeranitatea regelui ungar (1359). Totodată domnul român era nemulţumit de îndrăzneala regelui ungar de a pretinde prin privilegiul acordat negustorilor braşoveni (în 28 iunie 1358) de a exercita o autoritate fără nici un temei în teritoriile extracarpatine ce aparţineau de drept statului român. Cum s-a observat în mod judicios, actul emis de rege era o încercare de a se reliefa calitatea de suzeran, dar în fapt indica doar drumul obligatoriu ce-l aveau de urmat, pentru a ajunge la vadurile dunărene, negustorii din Braşov, trecînd prin teritoriul românesc cuprins între rîurile Prahova, Buzău şi locul de vărsare

[25] Şt. Pascu, *Contribuţii*, p. 21—22, p. 26—27, 35 Banatul de Severin era sub stăpînirea lui Basarab I şi a urmaşilor; Maria Holban, *Din cronica relaţiilor româno-ungare în secolele XIII—XIV*, Bucureşti, 1981, p. 99—101, 171—172, 199—201 reia cronologia în legătură cu Banatul Severinului aflat în hotarele ţării din vremea lui Basarab I pînă la Vlaicu (şi sub acesta, care a avut şi ducatul Făgăraşului) şi face comentariu critic al izvoarelor. D. Onciul, *Scrieri istorice*, vol. II, p. 616—619 despre stăpînirea Banatului Severinului sub Vlaicu, admite că pe la 1366 domnul avea şi Amlaşul, deşi nu apare în titlu, alături de posesiunea Făgăraşului; se lua în considerare ştirea din documentul din 10 oct. 1366, în care regele Ludovic aflat la Orşova ordona vicevoievodului Transilvaniei să delimiteze satele Icilău (Aciliu), Tilişca, Săcel şi Orlat „hotărnicindu-le dinspre pămînturile aflătoare sub voievodatul domnului Vlaicu" (D.R.H., D, vol. I, doc. 44); p. 220 autorul observă că Dan a recucerit Severinul, dar Amlaşul şi Făgăraşul au rămas în afara Ţării Româneşti pînă la Mircea (vezi în acest studiu notele 24, 43 şi 52).

[26] *Fontes*, vol. IV, p. 197—199, p. 201—203 două acte din mai 1359 notează că mitropolitul Iachint de Vicina din vecinătate era „strămutat în scaunul a toată Ungrovlahia", ca „mitropolit a toată Ungrovlahiei", p. 283 actul din 1369 menţionează pe Iachint, „mitropolit a întregii Ungrovlahii".

a Siretului în Dunăre, ceea ce se preciza în text [27]. Că așa stăteau lucrurile, cum s-a subliniat în istoriografie, o dovedește și faptul că, după obicei, un astfel de privilegiu cerea și o dispoziție către dregătorii locali în vederea aplicării sale, ceea ce în cazul de față (și ulterior în 1395) nu a avut loc, căci în teritoriul din estul Cîmpiei Române, la care se referea documentul, Ungaria nu avea funcționari, ținutul aparținînd Țării Românești. La rîndul său, domnul următor, Vlaicu, a rămas neclintit în estul Cîmpiei Române și în „părțile tătărăști" din vest de gura Siretului. Această stare de drept și de fapt o probează și privilegiul comercial acordat de Vlaicu negustorilor brașoveni (în 20 ianuarie 1368) pentru a fi scutiți de vamă pe „drumul Brăilei" (*via Braylam*). Cum reiese din conținutul documentului, privilegiul i-a fost cerut domnului chiar de regele Ludovic (*naturalis dominus nostre graciones*) prin nobilul Lepeș [28]. Prin urmare, abia acest act dat de domnul român înlesnea aplicarea practică a privilegiului regal din 1358 și a celui ce a urmat, emis tot de regele ungar la 22 iunie 1368, prin care se acorda scutire de vamă negustorilor venind în Ungaria din „țara" domnului Dimitrie cu titlul de reciprocitate pentru negustorii din Brașov, care circulau *in terra ipsius domini Demetri* [29]. Era firesc să se ceară acordul domnului Vlaicu pentru că negustorii venind din Transilvania trebuiau să traverseze spre Brăila teritoriul Țării Românești și mai apoi își continuau drumul spre gurile Dunării pentru a ajunge la Marea Neagră prin „țara domnului Dimitrie", adică prin „Țara Românilor" dunăreni, ce se întindea în vremea acestuia la nord și sud de Isaccea, între Dunăre și Mare, învecinîndu-se la nord cu statul Moldova și la sud cu statul lui „Dobrodicii despotus".

Am insistat în interpretarea acestor știri documentare deoarece o situație asemănătoare întîlnim în vremea domniei lui Mircea: în aceeași zi de 7 martie 1395, la Brașov, cînd se încheia tratatul de alianță antiotomană între Țara Românească și Ungaria, regele Sigismund emitea un privilegiu prin care acorda libertate negustorilor brașoveni de a circula cu mărfurile lor în Țara Românească prin teritoriul cuprins între rîurile Prahova, Buzău și locul de vărsare a Siretului în Dunăre; (era inclus în text privilegiul lui Ludovic din 28 iunie 1358) [30]. Privilegiul, care era o nouă încercare de manifestare a dreptului de suzeran, preciza drumul ce-l aveau de urmat negustorii venind din Brașov pe Valea Teleajenului și cea a Buzăului spre schelele dunărene, Brăila și Cetatea de Floci. În septembrie 1412, Știbor, voievodul Transilvaniei, dădea o garanție de autenticitate vechilor privilegii vamale negustorilor din Transilvania ce făceau comerț în Țara Românească [31]. Ambele documente se refereau la negoțul desfășurat pe „drumul Brașovului la Brăila", așa cum reiese din privilegiul acordat brașovenilor în 6 august 1413 de domnul Mircea în Cîmpulung [32], privilegiu fără de care — ca și în situația anterioară, mai sus amintită — nu se puteau pune în practică prevederiile actelor din 1395 și 1412.

[27] D.R.H., D, vol. I, doc. 39/28 iunie 1358 desemna regiunea cuprinsă între rîurile Prahova (*Prahow*) și Buzău (*Boza*), precum și între vărsarea în Dunăre a rîului Ialomița (*Iloncha*) și pînă la gura Siretului (*Zereth*). Vezi comentariu documentului la P. P. Panaitescu, *Mircea*, p. 95.

[28] D.R.H., D, vol. I, doc. 40/20 ianuarie 1368; interpretarea izvoarelor din 1358, 1368, 1395, 1412, 1413 și comentariul critic al istoriografiei în legătură cu aceste documente la M. Holban, *Din cronica*, p. 148—154, ale cărei concluzii le-am reținut.

[29] D.R.H., D, vol. I, doc. 49.

[30] Ibidem, doc. 88.

[31] Ibidem, doc. 118.

[32] Ibidem, doc. 120.

Mircea dă privilegiul respectiv in calitatea sa de domn suveran, stăpin al ţinuturilor din estul Cimpiei Române, „părţilor tătărăşti“ din vest şi est de gura Siretului, deci şi al ţinuturilor de dincolo de Dunăre pină la Marea Neagră, teritorii prin care trece drumul comercial venind din Transilvania spre gurile fluviului şi porturile maritime, aşa cum reiese şi din *intitulatio* privilegiului din 6 august 1413.

Cind şi in ce condiţii ţinutul transdunăreano-pontic — adică acea parte a formaţiunii „Ţara Românilor“ cuprinsă intre Dunăre şi Marea Neagră — a intrat in hotarele statului muntean, a constituit subiectul cercetărilor noastre mai vechi [33].

Anii 1372—1373 au marcat o nouă criză la Dunărea de jos: domnia lui Dimitrie luase sfirşit, cel puţin in părţile sud-dunărene, într-un context politic ce ameninţa autonomia locală. În bazinul Mării Negre şi regiunile limitrofe tensiunea creştea datorită războiului contra genovezilor dus de *Dobrodicii despotus* (1370—1375), imprejurări în care probabil Dobrotici a incercat să ia controlul porturilor maritime genoveze. În nord, domnul Laţcu din motive politice favoriza propaganda catolică. Pe de altă parte se remarcă succesul politicii sud-est europene dusă de Vlaicu: sprijinul acordat lui Sracimir pentru a rămine pe tronul de la Vidin — ceea ce a împiedicat incercarea Ungariei de a obţine poziţii strategice în vecinătatea Severinului —, alianţa sa cu Dobrotici şi respingerea unui atac otoman, toate acţiuni ce au intărit „opoziţia ortodoxă“ din Balcani. De asemenea, pe plan intern, Vlaicu îşi consolidase situaţia frontierelor de vest şi nord ale statului prin recunoaşterea de către regele Ungariei a stăpinirii efective a domnului român in Banatul Severinului, dar şi asupra „părţilor de peste munţi“ dobîndite înainte de a figura în titlul domnului: in documentul din 25 noiembrie 1369, Vlaicu era *Dei et regis Hungarie gratia, wojvoda Transalpinus et banus de Zevrinio necnon dux de Ffugaras* şi in cel din 15 iulie 1372 *woyvoda Transalpinus, banus de Zerinio et dux nove plantacionis Terre Fugaras* [34].

În această conjunctură politică, in deceniul opt al secolului XIV, ţinutul transdanubiano-pontic trece sub autoritatea politică a puternicului domn Vlaicu, astfel că frontiera răsăriteană a statului Ţara Românească ajunge pină la Marea Neagră. Acest act de unificare statală a regiunii situate la sud de Isaccea a formaţiunii autonome „Ţara Românilor“ dunăreni nu a necesitat o recunoaştere din partea unei puteri suzerane (căci dominaţia mongolo-tătară in aceste părţi incetase) — ca in cazul celorlalte ţinuturi de margine româneşti, Banatul Severinului şi „părţile de peste munţi“, în a căror dominaţie a incercat să se amestece sistematic statul ungar.

Actul de integrare firească în unitatea organică economico-politică şi etnico-geografică a statului muntean a Cimpiei Române, a „părţilor tătărăşti“, a ţinutului transdanubiano-pontic, ca şi a altor unităţi geografico-istorice, ce recunoscuseră la un moment dat autoritatea centrală a domnului de la Argeş, nu va fi menţionat imediat in titulatura domnului, ci mult mai tirziu, cind circumstanţele politice o vor cere. Îmbinind cercetarea de ordin istoric cu cea de ordin diplomatic, am remarcat deja la inceputul acestui studiu o lipsă de unitate in folosirea formulelor de cancelarie, mai ales că

[33] A Ghiaţă, *Aspecte*, p. 1876—1880; idem, *Formations*, p 46—47 cu bibliografia şi interpretarea izvoarelor; B. P. Hasdeu, *Histoire critique des Roumains*, p 112—115 era de părere că Vlaicu, Radu, Dan au cuprins „ţara de dincolo de Dunăre“, pînă la linia Valul lui Traian—Constanţa, în vreme ce la sud domnea Ivanco şi că această stăpînire a revenit lui Mircea prin moştenire

[34] D.R.H., B, vol. I, doc. 3 şi doc. 5; D.R.H., D, vol. I, doc. 56 şi doc. 60.

şi data la unele documente rămîne o simplă presupunere, ceea ce ne conduce la concluzia că absenţa din titlul lui Vlaicu a unor ţinuturi nu are o semnificaţie specială. Evoluţia istorică nu justifică o pierdere a Banatului Severinului, nici a ţinuturilor din părţile estice zise „tătărăşti", de dincoace şi dincolo de Dunăre, nici a Făgăraşului (care apare în titlu fără Amlaş şi nu este însoţit de expresia „părţile de peste munţi"), atunci cînd ele nu sînt amintite în chip special în titlul domnului.

Vlaicu, ajuns în culmea puterii şi a întinderii teritoriale din părţile Severinului pînă la Marea Neagră, din „părţile tătărăşti" şi ţinuturile de „peste munţi" pînă la Dunăre se intitula îndreptăţit: „voievodul Vladislav, din mila lui Dumnezeu, domn a toată Ungrovlahia", în documentul de pe la 1374, act prin care i se atribuiau Vodiţei — ctitoria sa din părţile Severinului (care nu apare în *intitulatio*) —, danii în mai multe locuri, între care şi „spre Rîşava" [35], adică Orşova. Acest titlu scurt este titlul principal, exprimînd stăpînirea Ţării Româneşti în sine, în hotarele pe care realitatea istorică i le conferea.

Importanţa economică şi strategică a ţinutului transdanubiano-pontic (Dobrogea de mai tîrziu) pentru apărarea şi dezvoltarea teritoriilor din stînga Dunării era cunoscută Ungariei. Şi mai apoi — ca şi mai înainte — toate statele ce au ajuns în vecinătatea regiunii au ţinut seama de această realitate. Ludovic, regele Ungariei, devenit şi rege al Poloniei, era nemulţumit de prestigiul domnului Vlaicu şi de extinderea statului român pînă la Mare, ceea ce explică raporturile încordate dintre cei doi conducători: în 1373 mitropolitul Ţării Româneşti nu mai exercita autoritate asupra ortodocşilor din Transilvania, iar regele, pentru a aduce prejudicii financiare statului român, interzicea importul sării din Ţara Românească (*sales Transalpini*) la Orşova, ordona castelanului de aici să vegheze la hotar şi să reia construirea cetăţii, acţiune începută de comitele de Timişoara prin 1371/72 şi oprită de rege. În 1374 regele pregătea o expediţie armată contra Ţării Româneşti şi se pare că tot în acest an i-a luat domnului Vlaicu „părţile de peste munţi", deoarece într-un document din 7 septembrie 1374 posesiunile lui Ladislau de Doboka, conferite mai înainte de domnul român în părţile Făgăraşului, sînt numite în legătură cu Transilvania [36].

Gurile Dunării rămîneau dominate de colonia genoveză, care sub ameninţarea de a-şi pierde poziţiile, datorită războiului dus de Dobrotici şi vecinătăţii cu puternicul domn al Ţării Româneşti, trecea la organizarea unei apărări proprii prin numirea alături de consul a unui guvernator ce îndeplinea şi funcţii militare în *castrum Licostomo* (1373) [37]. Genovezii au căutat să-şi întărească poziţiile pe litoralul apusean; în 1383 sînt amintiţi în documente „aspri de Licostomo", iar în 1387 încheiau un tratat de pace şi comercial cu domnul Ivanco. Avînd o poziţie geografică enclavică şi o structură comunitară închisă, coloniile genoveze (ca şi cele greceşti în antichitate) nu au exercitat o stăpînire în interiorul ţinutului unde s-au aşezat, acceptînd ca stăpîn teritorial pe domnul cel mai puternic din ţinut, ceea ce le asigura buna desfăşurare a îndeletnicirilor negustoreşti.

[35] D.R.H., B, vol. I, doc. 6 ⟨1374⟩; D. Onciul, *Mircea cel Mare*, p. 37.

[36] D.R.H., D, vol. I, doc. 61/16 martie 1373; *Hurmuzaki*, vol. I/2, p. 213, 222, 275. Comentariul izvoarelor privind relaţiile încordate între Ţara Românească şi Ungaria (1373—1376) în D. Onciul, *Scrieri istorice*, vol. II, p. 109—111 şi M. Holban, *Din cronica*, p. 204—205.

[37] G. Balbi şi S. Raiteri, *Notai genovesi in Oltremare atti rogati a Caffa e a Licostomo (sec. XIV)*, Genova, 1973, doc. 4, 6, 9 (p. 200—211) amintit Luciano de Negri guvernator în *castrum* din insula *Licostomo*.

Analiza mai recentă a izvoarelor privind procesul de unificare a statului de sine stătător Moldova, arată că acesta ajunsese la Marea Neagră în vremea domnului Petru Mușat [38]. Ținutul de la nord de Isaccea (adică Bugeacul) al formațiunii autonome „Țara Românilor“ dunăreni se afla deci, la rîndu-i, în hotarele de stat ale Mușatinilor în deceniul opt al secolului XIV, ceea ce înseamnă că statele românești au ajuns cu hotarul la Marea Neagră în aceeași perioadă de timp. Acest fapt nu este surprins în titulatura domnului Petru Mușat în mod special, căci pentru a se desemna întreaga întindere a țării, din obcinile bucovinene și din Carpați pînă la Marea Neagră, se folosește formula cea mai simplă și atotcuprinzătoare de „*voievod al Moldovei*“ sau „*Petrus wayevoda Muldaviensis*“ [39]. Abia în titulatura domnului Roman se găsește formula ce amintește acea acțiune anterioară de extindere a hotarelor Moldovei: în documentul din 30 martie 1392 în *intitulatio* Roman este „stăpîn al Țării Moldovei de la munte pînă la Mare“, titlul fiind completat în actul ce reglementa raporturile cu Polonia din 5 ianuarie 1393 unde Roman este numit „voievod Moldovenesc și moștenitor a *toată Țara Românească*, de la munți pînă la țărmul Mării“ [40]. Titlul folosea pentru Bugeac (ținutul din *nord* de Isaccea) denumirea tradițională de „Țara Românească“ sau „Țara Vlahilor“ (*Zemlea Voloș'skoi*), adică „Țara Românilor“ ce alcătuise o unitate geografico-istorică autonomă în secolul XIII—deceniul opt al secolului XIV, cu o organizare religioasă ortodoxă grupată aproape un secol în jurul Vicinei.

Același procedeu îl observăm și în cancelaria munteană, care, ulterior acțiunii de unificare trece în *intitulatio* domnului Mircea, ținuturile de margine, adică acele „țări“ românești, care intrate la diferite date în hotarele statului muntean, îi conturau și delimitau întinderea. Însă în documentele Țării Românești, pentru a se evita omonimia, se folosește tot o denumire locală, dar mai veche: cea de *Podunavia*, păstrată prin tradiție încă din perioada bizantină pentru ținutul situat la *sud* de Isaccea, care în secolele XIII—XIV făcuse parte din formațiunea denumită „Țara Românilor“ dunăreni sau „Țara Românească“ dunăreană.

În aceste izvoare de la sfîrșitul secolului XIV și din secolul al XV-lea, se atestă, pentru o perioadă anterioară, existența istorică a formațiunii autonome numită „Țara Românilor“, care s-a integrat, ca și alte organizații politice, în unitatea celor două state românești.

Evenimentele provocate de anarhia din regatul ungar, intervenită după moartea lui Ludovic I (1382) pînă la recunoașterea lui Sigismund ca rege (1387), au împiedicat o atentă supraveghere a hotarelor spre Țara Româ-

[38] V. Spinel, *Moldova în secolele XI—XIV*, București, 1982, p. 329—330; C. Cihodaru, *Alexandru cel Bun*, Iași, 1984; vezi la A. Ghiață, *Formations*, p. 47—48 prezentată și părerea privind existența în Bugeac a formațiunii „Țara lui Costea“ (cf. Ș. Papacostea, *La începuturile statului moldovenesc. Considerații pe marginea unui izvor necunoscut*, în SMIM, VI (1973), p. 43—46).

[39] M. Costăchescu, *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, vol. II, Iași, 1932, p. 599—601 (actul reglementînd raporturile domnului Moldovei cu Polonia din 6 mai 1387), p. 603—605: Петръ воевод Молдавски sau Молдавий; D.R.H., A, vol. I, București, 1975, doc. 1 din 1 mai 1384: *Nos, Petrus waivoda, dei gratia, dux Terre Moldavie.*

[40] M. Costăchescu, *Documente*, vol. I, Iași, p. 7—9, D.R.H., A, vol. I, doc. 2 din 30 martie 1392 Roman: Їѡ Романь воевода обладаѧ Землею Молдавьскою ѡт(ъ) планины до морѧ și doc. 4 din 18 noiembrie 1393, Suceava: Велики самодержавный г<осроди>[1]нъ Їѡ Роман воевода Землѣ Молдавскоі ѡт планины до брегу морѧ. M. Costăchescu, *Documente*, vol. II, p. 607 doc. 165 din 5 ianuarie 1393 Suceava: мы Романъ воевода Молдавьскии и дѣдичь оусеи Землѣ Волошьскои от планины аже до брегу морѧ.

nească. Perioada corespunde în timp domniei lui Dan I (1383—1386) şi începutului domniei lui Mircea.

Cum s-a arătat, Vlaicu se pare că nu mai stăpînea Ţara Făgăraşului spre sfîrşitul anului 1374; în orice caz, pentru a supraveghea drumul comercial ce venea de la Braşov prin Ţara Bîrsei, coborînd spre Ţara Românească prin pasul Bran-Rucăr, în documentul din 19 noiembrie 1377 regele ordona construirea cetăţii Bran, ca o ameninţare, pînă cînd „numita Ţară Românească (*Terra Transalpina*) va ajunge în mîna noastră" [41], cum precizează textul. Or, măsura de întărire la hotar se lua în Ţara Bîrsei aflată în vecinătatea Făgăraşului. Şi sub Radu I „părţile de peste munţi" rămîn în afara fruntariilor Ţării Româneşti. În 1382, regele Ludovic, şi în 1384, regina Elisabeta a Ungariei dădeau dreptul Sibiului să oprească pe negustorii străini ce treceau spre Ţara Românească, ceea ce avea implicaţii financiare nedorite pentru aceasta [42]. Apoi, în 1383, românii satelor din ţinutul Amlaşului erau obligaţi să facă de strajă pe toţi munţii de la Tălmaciu pînă la Sălişteа şi în acelaşi an i se dăruia unui episcop catolic din Transilvania domeniul Amlaşului [43]. Din aceste informaţii reiese că Ţara Românească nu mai avea în hotare Făgăraşul şi nu se luase Amlaşul în intervalul de timp marcat de sfîrşitul domniei lui Vlaicu şi primii ani de domnie a lui Dan.

Actul ce ne-a rămas de la Dan I, din 5 octombrie 1385, avînd *intitulatio* scurtă („Dan voievod şi din mila lui Dumnezeu domn a toată Ungrovlahia") nu dă alte indicaţii asupra ţinuturilor de margine; şi totuşi, deşi Banatul Severinului nu este înscris în titlul domnului, prin acest hrisov se întărea o danie pentru mănăstirea Vodiţa, care era situată geografic în Ţara Severinului. Dintr-un document ulterior (16 martie 1390) [44] aflăm că Dan a ajuns în locurile ce ţineau de castelul Mehadia, deci în ţinuturile de dincolo de valea Cernei, unde se afla avanpostul din care se supraveghea Severinul. Aşadar, domnul Dan a avut în hotarele statului Banatul Severinul în vest şi nimic nu ne semnalează că ar fi pierdut stăpînirea transdunăreană şi părţile dinspre gura Siretului, situaţia de anarhie internă din statul ungar şi bulgar înlesnindu-i menţinerea integrităţii teritoriale a ţării, moştenite de la predecesori. În stadiul actual al documentării, ne mărginim la aceste concluzii privind întinderea teritorială a Ţării Româneşti în vremea domniei lui Radu I şi Dan I.

Întrucît istoricului Dimitre Onciul, istoriografia românească îi datorează elucidarea aspectelor privind semnificaţia istorică a titlului domnului Mircea în legătură cu teritoriile aflate în hotarele de vest şi nord, accentul în studiul nostru s-a îndreptat spre istoricul ţinuturilor de margine româneşti situate în frontierele de est, de nord şi sud-dunărene, şi semnificaţiei titulaturii sale în diplomatica epocii.

După părerea noastră, *unicitatea titulaturii domnului Mircea cel Mare constă în faptul că reflectă nu numai acţiunile datorate acestui domn ca un unificator de pămînturi româneşti, ci şi întreg procesul de formare statală la românii din spaţiul carpato-danubiano-pontic*. Analogiile în istoricul ţinuturilor de

[41] D.R.H., D, vol. I, doc. 67.

[42] Ibidem, doc. 69/14 martie 1382, doc. 71/3 martie 1384.

[43] Ibidem, doc. 70/13 ianuarie 1383; D. Onciul, *Scrieri istorice*, vol. II, p. 115—117 comentează documentele arătînd că ţinutul Amlaşului nu va ajunge în hotarele Ţării Româneşti înainte de domnia lui Mircea (1387).

[44] D.R.H., D, vol. I, doc. 76/16 martie 1390; D.R.H., B, doc. 7/3 octombrie 1385.

margine românești evidențiază complexul proces de unificare teritorial-politică, proces care, bazat pe unitatea etnico-geografică românească, a grupat formațiuni politice cu o tradiție de organizare autonomă, dens locuite și dezvoltate economic, situate geografic de-a lungul sau la capătul principalelor drumuri comerciale care duceau spre vadurile dunărene, porturile maritime sau trecătorile muntoase.

De această evoluție statală, care a marcat politica tradițională a conducătorilor țării noastre, a ținut seama în întreaga sa domnie Mircea cel Mare. Prin politica sa a reușit *să păstreze intactă moștenirea teritorială a țării* care avea în interiorul hotarelor: Banatul Severinului, ținuturile estice ajungînd pînă la litoralul Mării Negre („Podunavia") și în nord-est teritoriul dintre Carpați și gura Siretului. Totodată, domnitorul Mircea se impune ca un adevărat întregitor de țară, de pămînt românesc, Țara Românească reușind să cunoască cea mai mare întindere în timpul domniei sale. Astfel, ca și predecesorii săi, printr-o politică de consolidare la fruntariile țării, a lărgit hotarele în zone etnico-geografice românești, unificînd statului său *în vest* spre părțile Banatului ținutul de dincolo de Orșova și Porțile de Fier ajungînd pînă la Cazane, *în sud-est* adaugă ținutul Dîrstorului și „Terrarum Dobrodicii" dinspre Bazargic și Caliacra, iar în *nord-est* ținutul gurilor Dunării și dincolo de acesta așa-numitele „părți tătărăști" din Bugeac (care din vremea sa se vor numi „Basarabia"), *în părțile septentrionale* „de peste munți" reia Țara Făgărașului, căreia îi adaugă ținutul Amlașului și cetatea Bran. Acest complex proces istoric îl regăsim în documente în *intitulatio* scurtă și în titlul mare detaliat (în hrisoavele din 1387 și 1406).

Evenimentele anilor 1386—1388 s-au impus atenției domnului Mircea care a căutat să le folosească pentru a-și realiza propriile planuri politice. Era o perioadă tulbure în viața politică a Ungariei, marcată de lupta lui Sigismund pentru a se încorona ca rege (martie 1387). Polonia a cunoscut și ea un eveniment asemănător, cînd (în martie 1386) Jagello, ducele Lituaniei devine Vladislav II prin încoronarea sa ca rege al Poloniei, și unind Haliciul își întărește statul, care ajunge să concureze regatul ungar în rezolvarea problemelor din vecinătate. Țaratul dezmembrat al Bulgariei era slăbit de concurența politcă pentru întîietate a conducerilor de la Vidin și Tîrnovo. Prezența amenințătoare a otomanilor se făcea tot mai simțită în Balcani: Șișman de la Tîrnovo și Ivanco de la Caliacra sînt nevoiți să se recunoască vasali ai sultanului, și întrucît la solicitarea acestuia nu participă la bătălia de la Pločnik, otomanii organizează o campanie de pedepsire a acestor conducători în 1388, cucerirea otomană apropiindu-se din ce în ce mai amenințător de hotarul meridional al Țării Românești.

În vest Mircea moștenise Banatul Severinului (partea oltenească dinspre județul Mehedinți și o parte din ținutul Orșovei), căruia reușește să-i lărgească hotarul, în părțile de peste munții Mehedinți, spre munții Almăjului, deci dincolo de valea Cernei ajungînd pînă la Cazane. Acțiunea avusese loc înainte de data hrisovului din 27 iunie 1387, prin care Mircea făcea danii și întărea pe cele ale predecesorilor către mănăstirea „ce am aflat în țara domniei sale", la locul numit Tismana și către Vodița. În acest document se amintește în legătură cu dreptul de pescuit al călugărilor de la Vodița, locul „la vîltoarea de la mijloc la Dunărea, toată, la iuțeli" [45]. Așa cum s-a observat, expresia

[45] D.R.H., B, vol. I, doc. 3; în același sens și doc. 14, 16/cca. 1391—1392; interpretarea expresiei *„la iuțeli"* cf. D. Onciul, *Scrieri istorice*, vol. II, p. 122; C. Chițimia, *Mănăstirea Vodița în semnificația istorică și culturală a unor documente și evenimente vechi*, în *Mehedinți istorie și cultură*, Drobeta-Turnu Severin, 1970, p. 273.

„la iuţeli" numea „cataractele Dunării", adică locul de la „Cazane". Într-un hrisov ulterior acest loc apare numit: „întreg vîrtejul din mijloc la Porţile de Fier" [46].

Situaţia aceasta de hotar se menţine neschimbată pînă la sfîrşitul domniei, aşa cum reiese şi din privilegiul acordat negustorilor poloni şi lioveni în care se specificau vadurile aparţinînd Ţării Româneşti de la Porţile de Fier pînă la Brăila [47].

În toate documentele de danie către mănăstirea Vodiţa — cum notam înainte —, în *intitulatio* nu este menţionat Banatul Severinului, deşi Vodiţa cu apa Vodiţa Mare, Mostiştea, Pardina Oreahova etc. erau locuri care geografic se aflau tocmai în ţinutul Severinului.

Vodiţa (aflată aproape de Dunăre, între Severin şi Orşova, ctitorie a lui Vlaicu), Tismana (ridicată de Radu I în bazinul Jiului) şi Cozia (construită de Mircea în defileul Oltului) au fost nu numai lăcaşuri de cult, ci erau considerate adevărate cetăţi, cu rol politico-cultural, menite a sta de strajă spre zonele de graniţă şi vadurile comerciale. Acest fapt justifică repetatele danii ale domnilor români şi atenţia de care s-au bucurat în vremea lui Mircea. În sfatul Ţării Româneşti în epoca lui Mircea ce se intitula şi „domn al Banatului Severinului" apar banul şi mitropolitul de Severin, deoarece domnul s-a ocupat îndeaproape de organizarea politico-administrativă a ţinutului. Sînt prezenţi, ca martori în documente, dregători avînd funcţia de ban (Radu, Drăgan, Stănilă, Aga) şi mitropolitul Severinului (Atanasie) [48].

Probleme interne, legate de luarea puterii, au împiedicat pe regele Ungariei să organizeze o acţiune contra lui Mircea, care după părerea noastră, încă de la începutul domniei (1386/87) a revenit cu stăpînirea în Ţara Făgăraşului din depresiunea cu acelaşi nume de peste Carpaţi şi tot în părţile de peste munţi a reuşit să-şi impună controlul şi în „ţara" Amlaşului, situată pe cursul rîului Cibin din munţii cu acelaşi nume. Aceste „părţi de peste munţi" vor rămîne în hotarele Ţării Româneşti pînă la sfîrşitul domniei lui Mircea care le va lăsa moştenire, împreună cu alte ţinuturi, domnului Mihail. Domnii români deşi au respectat conducerea tradiţională, prin o serie de măsuri au legat administraţia politico-religioasă locală din Făgăraş şi Amlaş de cea a Ţării Româneşti [49].

În legătură cu posesiunile de peste munţi trebuie reamintit că prin tratatul din 7 martie 1395 de la Braşov, regele Ungariei îi recunoştea oficial lui Mircea stăpînirea asupra Banatului Severinului, Făgăraşului şi Amlaşului, ţinuturi ce figurează menţionate special în titlul domnului din acest tratat. Cîteva luni mai tîrziu, Sigismund traversa trecătoarea Bran—Rucăr, venind în Ţara Românească într-o expediţie contra otomanilor prezenţi ameninţător la Dunăre. Înainte, Mircea obţinuse victoria asupra trupelor otomane în bătălia de la Rovine (17 mai 1395) [50]. Or, cum s-a apreciat, foarte probabil

[46] D.R.H., B, vol. I, doc. 22, orig. ⟨1400—1418⟩.

[47] B. P. Hasdeu, *Arhiva istorică*, I/1, p. 3—4; P. P. Panaitescu, *Mircea*, p. 101—102 propune data 1403.

[48] Vezi n. 15; „mitropolitul Ţării Româneşti şi al Severinului" în 1396, 1397, 1401 sau „mitropolitul Ungrovlahiei dinspre Severin" în 1400 (*Hurmuzaki*, vol. XIV, p. 27, 28, 29, 30). Documente de danie (cuprinse între 1374—1419) pentru Vodiţa (vezi nota 14), pentru Tismana (D.R.H., B, vol. I, doc. 7, 8. 14, 16, 22, 32, 33), pentru Cozia (D.R.H., B, vol. I, doc. 9, 10, 17, 20, 25, 28, 30, 37, 45).

[49] D. Onciul, *Scrieri istorice*, vol. II, p. 121—123; P. P. Panaitescu, *Mircea*, p. 202—204.

[50] Alexandru V. Diţă, *600 de ani de la urcarea pe tron a domnitorului Mircea cel Mare. Victoria românească de la Rovine (17 mai 1395)*, în „Anale de istorie", XXXII, 4, 1986, p. 22—43 stabileşte succesiunea evenimentelor anului 1395, cu interpretarea critică a izvoarelor şi bibliografia.

în acest context istoric, regele Ungariei i-ar fi dat, în semn de prețuire, domnului român controlul asupra cetății Bran, punct însemnat pe drumul comercial și strategic ce lega Transilvania, respectiv Brașovul și Țara Bîrsei, cu Țara Românească. În 18 septembrie 1412, voievodul Transilvaniei preciza că „acum acea cetate ⟨adică Bran⟩ se află în mîini străine", deci sub stăpînirea Țării Românești și rămîne așa pînă la sfîrșitul domniei lui Mircea și încă sub Mihail. Mărturie stau alte două documente: privilegiul comercial acordat de Mircea negustorilor brașoveni din 25 august 1413, care amintește și de locuitorii din Țara Bîrsei, ce vor veni cu mărfurile lor în Țara Românească, fixînd totodată punctele de vamă pe drumul Brașovului (Rucăr, Cetatea Dîmboviței, Tîrgoviște, Brăila), apoi este porunca dată de Mihail, pe la 1418—1420, vameșilor de la Rucăr (deci dinspre Bran), de-a se purta frumos cu brașovenii [51].

Stăpînirea transdunăreano-pontică „pe amîndouă părțile peste toată Podunavia, încă și pînă la Marea cea Mare" (înglobînd actualele județe Constanța și Tulcea), i-a fost de asemenea transmisă prin moștenire lui Mircea (cf. B. P. Hasdeu, A. D. Xenopol, D. Onciul, A. Sacerdoțeanu). Vulnerabil la un atac din sud, cît și din nord, ținutul a necesitat o atenție politică deosebită din partea domnului în vederea apărării hotarelor. În partea meridională ținutul transdunăreano-pontic se învecina cu formațiunea autonomă din zona Dîrstorului și cea din vecinătate condusă de Ivanco, iar în nord, dincolo de Isaccea cu statul Mușatinilor.

Data și împrejurările în care cetatea Dîrstor a ajuns sub controlul politic al domnilor români sînt privite diferit în istoriografie: reținem părerea că forțele locale au recunoscut autoritatea domnului român (Radu sau Dan) și ca atare cetatea a revenit prin moștenire lui Mircea (cf. A. D. Xenopol, D. Onciul); alții susțin că Mircea este cel ce a luat cetatea în împrejurările create de campania otomană din 1388 [52]. Folosind actualul stadiu al documentării, după părerea noastră conducerea cetății Dîrstor a recunoscut autoritatea domnului Mircea în condițiile în care țarul Șișman, de la Tîrnovo, și Ivanco, domnul de la Caliacra, deveniseră vasali ai otomanilor, ceea ce punea în pericol existența formațiunii politice din părțile Dîrstorului; ea își vedea

[51] D.R.H., D, vol. I, doc. 119, 121, 122.

[52] A. D. Xenopol, *Istoria românilor*, p. 72, 78 arată, că sub domnul Radu (care după părerea sa a domnit între 1375—1385), Țara Românească și-a lățit hotarele peste munți, în Dobrogea împreună cu cetatea Silistra, stăpînire ce a revenit prin moștenire lui Mircea; D. Onciul, *Scrieri istorice*, vol. I, 1968, p. 672 nota 116 susține că domnul Radu (1373—1384) a părăsit ducatele Făgăraș și Amlaș; idem, *Mircea cel Mare*, p. 37—38 notează că domnul Dan avea Banatul Severinului și probabil a recîștigat Țara Făgărașului și Amlașului și (p. 43) profitînd, de pacea lui Dobrotici cu genovezii din 1385, Dan ia și „țara lui Dobrotici" odată cu Silistra (1386); idem, *Mircea*, p. 9—10 tot Dan s-a luptat cu țarul Șișman, conflict în care și-a pierdut viața, așa cum reiese din cronici, dar ar fi dobîndit stăpînirea cetății Dîrstor și a pămînturilor lui Dobrotici, stăpînire pe care o transmite lui Mircea; de aceeași părere cu D. Onciul și S. Iosipescu, *Balica*, p. 162—163. N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. III, p. 292 opina pentru ideea că Mircea ar fi moștenit Dobrogea de la Ivanco, cu care s-ar fi înrudit. N. Iorga observa că după Vlaicu are loc oprirea acțiunii de unificare românescă (p. 252), pentru a preciza că Mircea a căpătat stăpînirea malului drept al Dunării și a Silistrei prin legătura cu noul sultan Baiazid (p. 288—289). N. Iorga arată mai departe că în ceea ce privește „căpătarea" teritoriilor „tătărăști" de către Mircea rămîne totuși o problemă (p. 289), pentru ca apoi să noteze că Mircea se înțelesese cu otomanii, respectiv cu Musa, care i-a dat și „părțile tătărăști și ambele țărmuri ale Dunării pînă la Ocean" și Silistra (p. 322); apoi din nou celălalt pretendent Mustafa Celebi, în 1415, „l-a înfeodat" pe Mircea cu vechile posesiuni transdunărene (p. 336). P. P. Panaitescu, *Mircea*, p. 208—213, analizează împrejurările legate de campania din 1388, în care Mircea a reunit Dobrogea și a luat în stăpînire Silistra-Dîrstor.

N.n. Dacă ținem seama de configurația geografică a formațiunii pontice avînd reședința la Caliacra (vezi A. Ghiață, *Aspecte*, notele 3, 9, 45; idem, *Formations*, p. 37,

amenințate și interesele economice, datorită tratatului încheiat de Ivanco cu republica Genova (27 mai 1387). Dîrstorul a ocupat o poziție cheie strategico-militară și economică la Dunărea de Jos. Așezat la vadul dunărean al drumului ce cobora spre Caliacra și Varna prin teritoriul stăpînit de Ivanco, Dîrstorul era prejudiciat de alianța politico-comercială dintre Ivanco și genovezi. Aceleași nemulțumiri de ordin economic și politic nutrea și Mircea, care a luat sub controlul său politic ținutul și cetatea Dîrstorului (în 1387). Într-un document din 1387 se amintește că domnul a poruncit căpeteniilor *(kefalia)* Dîrstorului să respecte și să păzească dreptul de a pescui în bălțile din jur, drept ce fusese acordat mănăstirii Cozia [53]. Se pare că Șișman a căutat la rîndu-i să ia cetatea, căci după cum arată cronicile turcești, în timpul campaniei din 1388 ea aparținea țarului de la Tîrnovo. În orice caz, garnizoanele otomane lăsate la Dîrstor-Silistra în 1388 au fost alungate de conducerea locală în colaborare cu ajutorul armat al domnului Mircea, care rămîne să-și exercite aproape neîntrerupt controlul politic și autoritatea asupra cetății și împrejurimilor ei pînă la sfîrșitul domniei. Așa îl atestă actele în care Mircea este numit „domn“ (*dominus* 1390, 1391, *gospodin* 1415), „singur stăpînitor“ (*samodîrjeț* 1406), „stăpînitor“ (*vladaleț* 1387, 1409, 1413) al cetății Dîrstor. Domnul a respectat autonomia locală, lăsînd conducerii orașului libertatea să-și exercite atribuțiile conform obiceiului și tradiției, dar își rezerva dreptul controlului militar și economic. Aceeași autoritate se menține și în timpul domnului Mihail (cum reiese din documentul din 18 martie 1419, care în *intitulatio* îl numește „stăpînitor al cetății Dîrstor“).

După o lungă perioadă conflictuală datorată războiului maritim între genovezi și „Dobrodicii despotus“, la 27 mai 1387, republica Genova încheia un tratat de pace și comercial cu „domnul“ *(dominus)* Ivanco, fiul despotului, prin care se întăreau relațiile economice și politice între cele două părți, ceea ce nu era în avantajul vecinilor, fie acesta domnul român, țarul bulgar sau conducerea autonomă de la Dîrstor. În afară de această concluzie, care se impune de la sine, reținem din tratat cererea republicii ca să se accepte în „țara“ lui Ivanco un consul genovez, iar toți genovezii ce vor veni „pe uscat și pe mare“ în aceste locuri să fie primiți și să aibă dreptul de „a construi o logie și o biserică“ [54]. Textul ne îndreptățește să afirmăm că *Ivanco, ca și predecesorii săi (Balica și Dobrotici)* (cu reședința la Caliacra și centru la Bazargic) *nu au stăpînit ținutul înspre nord, spre gurile Dunării*, unde colonia genoveză de la Chilia și Licostomo (așa cum o atestă documentele 1360—1361, 1373—1381, 1389) avea o administrație proprie, bine organizată (cu logie, lăcaș de cult)[55]; or, din tratatul de la 1387, se constată că în „țara“ domnului Ivanco abia de atunci încolo urma să ia ființă o colonie genoveză. În plus, mai observăm că nu este pomenită calea dunăreană de acces direct spre „țara“

46 și în prezentul studiu textul de la p. 219, notele 18, 86 și sublinierea noastră de la nota 125), reținem părerea după care domnul Dan I reușise la un moment dat să ia în stăpînire Dîrstorul și cel puțin o parte din teritoriul condus de Ivanco dinspre Bazargic și Caliacra; rămîne ca viitoarele investigații documentare să ne aducă un plus de informare în sprijinul acestui punct de vedere.

[53] D.R.H., B, vol. I, doc. 28 redatat (vezi nota 9).

[54] *Din istoria Dobrogei*, vol. III, București 1971, p. 355—361 (paragrafele 6 și 7 din textul tratatului).

[55] Fără a lua în discuție datarea unor documente, am admis (în 1974) că Mircea a ajuns să se impună stăpîn teritorial la gurile Dunării spre 1389—1390. Despre prezența genovezilor la gurile Dunării în noi documente, cf. Șt. Andreescu, *Acte medievale din arhivele străine*, în „Revista de istorie“, XXXIV, 9, 1981, unde este de părere că Mircea a ajuns la gurile Dunării, pe la 1400.

lui Ivanco, întrucît stăpînirea acestuia, ca şi a tatălui său „Dobrodicii despotus" n-a atins fluviul Dunărea în nici un punct. Tratatul s-a încheiat de genovezi, care căutau noi locuri de acostare şi stabilire pe coasta de vest a Mării Negre pentru a-şi putea continua politica comercială pontică, deoarece colonia de la gurile Dunării îşi vedea ameninţate interesele economice, de cînd stăpîn teritorial era puternicul domn al Ţării Româneşti, care controla în portul Brăila întregul comerţ de tranzit ce cobora pe fluviu spre Mare. Totodată, sprijinul acordat de republica Genova lui Ivanco urma să consolideze prestigiul politic şi poziţiile economice ale domnului de la Caliacra, vasal al otomanilor. Faptul avea menirea să îngrijoreze pe domnul Mircea, care după ce reuşise să se impună ca stăpîn teritorial la gurile Dunării (1386/87), devenise interesat în dezvoltarea comerţului românesc în legătură cu drumul Brăilei spre Marea Neagră şi politica pontică în general.

La suirea pe tron, domnul Mircea găsea o „toată Ţară Românească", (cum indica titlul din 27 iunie 1387), în ale cărei hotare erau înglobate: în vestul Olteniei, ţinutul Severinului, în est ţinuturile de amîndouă părţile Dunării pînă la Marea Neagră (Cîmpia Română şi actualele judeţe Constanţa şi Tulcea) şi ţinutul situat între Întorsura Buzăului şi gura Siretului, aflat la hotarul celor două ţări româneşti. Acestei moşteniri, domnul Mircea îi adaugă la începutul domniei (1386—1387): „peste munţi" spre Transilvania ţinuturile Făgăraşului şi Amlaşului, iar spre Banat, peste munţii Mehedinţi, ţinutul Orşovei pînă la Cazane, precum şi ţinutul pendinte de cetatea Dîrstorului şi ţinutul gurilor Dunării gravitînd în jurul Chiliei—Licostomo. Aşa apare întinderea teritorială a Ţării Româneşti în documentul avînd data 6895 (ceea ce corespunde în lipsa indictionului, intervalului 1 septembrie 1386—31 august 1387) [56].

În anul următor are loc campania otomană (1388) îndreptată împotriva lui Şişman şi Ivanco. Acest atac otoman nu a ajuns în ţinuturile stăpînite de domnul Mircea, nici la nord şi nici la sud de Dunăre [57]. În schimb otomanii au atacat şi cucerit o serie de localităţi fortificate spre Varna, în teritoriile stăpînite de Ivanco, sau dintre cele situate între Silistra şi Nicopol, aparţinînd ţarului Şişman. În multe din aceste localităţi-cetăţi de pe malul Dunării şi din regiunea Deliorman otomanii au lăsat garnizoane. Datorită iniţiativei lui Mircea de a organiza o colaborare armată între oastea sa şi forţele locale, cetăţile au fost eliberate şi otomanii nevoiţi să se retragă. În acest moment critic, în cadrul unei acţiuni comune antiotomane, domnul român a intervenit în apărarea românilor din „ţara" lui Ivanco — absent în timpul evenimentelor, din motive încă neelucidate. Cu această ocazie Mircea a reunit *Terrarum Dobrodicii* cu Ţara Românească. Această acţiune nu apare singulară în cadrul procesului de unificare teritorial-politică în epocă. Se consolida astfel, la 1388, frontiera meridională a Ţării Româneşti, între Dîrstor şi Caliacra, acţiune pe care probabil o iniţiase domnul Dan. Realitatea aceasta era surprinsă ulterior în cele două tratate încheiate de Mircea cu Polonia (1390 şi 1391), cînd domnul se intitula nu numai *Tristri dominus* (domn al Silistrei-Dîrstor), dar şi *Terrarum Dobrodicii despotus*, ceea ce geografic corespundea stăpînirii ţinuturilor din părţile Bazargicului,

[56] D.R.H., B, vol. I, doc. 28 redatat (vezi nota 9).

[57] A. Ghiaţă, *Condiţiile*, p. 60—63, şi notele 118—153.

Caliacrei-Cavarnei [58]. Observăm că cetatea Dîrstor-Silistra în titlul domnului român este întotdeauna separat amintită deoarece nu făcuse parte din formațiunea pontică a conducătorilor de la Caliacra-Cavarna și trecuse sub stăpînirea domnului muntean înainte de a se lărgi hotarul Țării Românești *ad partes Dobroticii* pentru a atinge Marea Neagră în zona capului Caliacra.

Procesul de unificare politico-teritorială a Țării Românești în părțile de peste munți și sud-dunărene însemna consolidarea economică și politică a domniei, ceea ce a nemulțumit pe Sigismund devenit rege al Ungariei, și explică relațiile încordate ale acestuia cu domnul Mircea între 1387—1395.

În 29 septembrie 1388 regele ungar încheia un armistițiu cu regele Poloniei (pe timp de un an) ca să poarte război contra domnilor Țării Românești și Moldovei. În 5 iunie 1387 Sigismund reînnoia privilegiul Sibiului de a opri pe negustorii străini de a trece în Țara Românească, așa cum se întîmplase și în vremea lui Ludovic (1382) și a reginei Elisabeta (1384) și revenea în 17 ianuarie 1390 în același sens, adăugînd precizarea ca Brașovul să respecte dreptul de depozit al Sibiului și la rîndu-i să împiedice trecerea negustorilor spre Țara Românească [59]. Dar Sigismund ridică pretenții și asupra Severinului aflat în stăpînirea efectivă a Țării Românești, căutînd să întărească supravegherea la hotarul acestuia, folosind pe castelanul din Mehadia. În cîteva documente, provenind din arhivele ungare, între 1387—1392 [60] apar așa-numiții „bani de Severin" ca demnitari ai Ungariei; aceștia, cum s-a observat în literatura de specialitate, își aveau sediul în Banatul Timișoarei, calitatea de „ban de Severin", fiind în fapt un titlu onorific ce s-a transmis

[58] N. Iorga, *La politique vénitienne dans les eaux de la Mer Noire. I. Dobrotitsch*, în „Bulletin de la Section historique", 2—4, II, București, 1914, p. 307 referindu-se la pămînturile stăpînite de Mircea, cînd își ia titulatura de *Terrarum Dobrodicii despotus*, arată că acestea erau situate în sus de Varna, la Caliacra cu Ecrene și Cavarna; separat de pămînturile lui Dobrotici, Mircea adaugă Silistra.

[59] *Hurmuzaki*, vol. I/2, doc. 248, p. 309/1388; D.R.H., D, vol. I, doc. 72/1387, doc. 74/1390.

[60] Fr. Pesty, *A szörényi Bánság*, vol. III, 1878, doc. 12 din 19 iunie 1376 pomenește de *Johannes Trewtyl bani de Zewrino;* doc. 18, 19 din 1390—1391 sînt iscălite de *Nicolaus de Peren banus Zewriniensis;* idem, *loc. cit.*, vol. I, p. 263 în 1377 deja Johannes Trewtyl era amintit ca „fost ban de Severin" *(quondam waywoda Zevreniensis;* în același sens și în *Hurmuzaki*, vol. I/2, doc. 250 din 1387—1388); p. 264 amintit la 1387 Ștefan de Lossonch *banus Zeverinensis et inter ceteros honores comes Themesiensia*, apoi Ladislau și Ștefan de Lossonch *Banatum Zevriniensem necnon Dalmacie et Croacie regnorum predictorum tenencium*, iar în protocolul final al martorilor figurează *Ladizlao filie Stephani de Lossonch, tocius Regni nostri Sclavonie et Stephane filio Stephani Zevriniensi* (doc. publicate de T. Ortvay și Fr. Pesty, *Okleveltar Temesvármegye ès Temesvár város történetéhez*, vol. IV, Pozsony, 1896, p. 150—160; *Hurmuzaki*, vol. I/2, doc. 240, 252, 246, p. 308, 302, 307 amintește pe Ștefan și Ladislau ca bani de Severin); apoi în Fr. Pesty, *A szörény vármegyei hajdani olah kerületek*, Budapesta, 1876, p. 52, apare în 1391 *Nicolaus de Peren inter ceteros honores Banus Zewriniensis* (vezi și *Hurmuzaki*, vol. I/2, doc. 266, 267, 274 din 1390—1391, în doc. 290 și 292 din 1392 amintit Nicolaus de Peren „ca fost ban al Severinului", doc. 292, 293 din 1392 amintesc respectiv pe Simeria-Szemere și pe Ditric Bubek ca bani de Severin); Fr. Pesty, *Krassó vármegye története*, vol. III, Budapesta, 1882, doc. 136 și 139 din iunie și octombrie 1392 menționează pe Nicolaus de Peren „fost ban de Severin", iar în doc. 140, p. 225—228 din 30 octombrie 1392 în text apare *Nicolaus de Peren olym banus noster Zevriniensis* (p. 225), iar la sfîrșitul actului în protocolul final al martorilor între demnitari este amintit *Detrico similiter Bubek Zevriniensi banis.*

N.n. Cum subliniam și mai sus în comentariu, se constată o lipsă de concordanță în textul actelor (doi „bani" în același act, uneori diferiți la începutul și sfîrșitul documentului, avînd funcția între alte demnități sau fiind numiți cu un adjectiv „severineanul" sau reprezentînd pe fiul unui ban de Severin), ceea ce ne conduce la concluzia că aceștia nu și-au exercitat în nici un fel funcția în Banatul Severinului, ținut care era parte integrantă a Țării Românești; în același sens, vezi comentariul lui D. Onciul, *Scrieri istorice*, vol. II, p. 68—69, 104, 110, passim; M. Holban, *Din cronica*, p. 138—139.

și descendenților, căci practic funcția nu se putea exercita în ținutul ce aparținea Țării Românești. De unde și unele inconsecvențe din documentele ungurești: „banii de Severin“ din text nu figurează în protocolul final al demnitarilor-martori sau în mai toate cazurile au și alte demnități (comite de Timișoara, Sclavonia, Dalmația, Croația) ceea ce uneori se notează cu expresia *inter ceteros honores*. Nici un document nu este emis din teritoriul Banatului Severinului.

Aceste măsuri intenționau să aducă prejudicii în domeniul economic și politic prestigiului domnului Mircea, care la rîndu-i pentru a-și apăra interesele de stat duce tratative prin intermediul lui Petru Mușat și încheie cele două tratate de alianță cu Polonia contra Ungariei, în 20 ianuarie 1390 la Lublin (după discuțiile preliminare din 20 martie 1389 de la Radom) și în 6 iulie 1391 la Liov (după tratativele premergătoare din 17 martie 1390)[61].

Se forma, astfel, o alianță între dinastiile Basarabilor, Mușatinilor și cea a Jagellonilor, care dădea aprecierea cuvenită țărilor române, consacrînd dreptul de suveran al domnului în exercitarea politicii externe și recunoscînd întinderea Țării Românești în hotarele sale reale din ținuturile Severinului și de peste Carpați pînă la Dunăre și dincolo de aceasta, pînă la Marea Neagră, cum se menționa în titlul domnului Mircea (1390, 1391).

Denumirile cu sens geografic colectiv din titlul domnului dovedesc rostul istoric al introducerii lor, perfecta cunoaștere a realităților românești locale, anterioare epocii lui Mircea, precum și intențiile politice de perspectivă ale domniei: „părțile de peste munți“ desemnau stăpînirea dinspre Transilvania a Țării Făgărașului și a Amlașului și chiar a părților de peste munții Mehedinți, din Banatul Timișoarei; așa-numitele „părți tătărăști“ indicau stăpînirea de la hotarul celor două țări românești din vest de gura Siretului pînă la Carpați și pe cele din est de Prut pînă la Marea Neagră (în Bugeac), iar într-un sens mai larg istoric părțile estice ale Cîmpiei Române cu ținuturile de dincolo de Dunăre pînă la Marea Neagră, odinioară aflate sub dominația mongolo-tătară; formula „de amîndouă părțile peste toată Podunavia, încă și pînă la Marea cea Mare“ consemna întinderea istorico-geografică a formațiunii „Țara Românilor“ dunăreni, situată de o parte și de alta a Dunării (în estul Cîmpiei Române și în Dobrogea de mai tîrziu, deci la sud de Isaccea, dar și la nord de Isaccea în Bugeac sau Basarabia în înțelesul geografic de pînă la 1812), de asemenea, într-un sens mai atotcuprinzător se referea la întregul ținut dunăreano-pontic desfășurîndu-se de-a lungul fluviului din preajama Dîrstorului pînă la Brăila și de aici la gurile Dunării, apoi de-a lungul litoralului între Licostomo — Chilia (din deltă) și Caliacra.

În 1387—1388 autoritatea centrală a domnului Mircea în calitatea sa de domn suveran era recunoscută în teritoriile traversate de drumul comercial dintre Dîrstor și Caliacra. În aceste locuri, mai ales la Dîrstor, ce-a jucat un rol însemnat în istoria politico-economică de la Dunărea de Jos, datorită poziției sale geografice, autoritatea românească a trebuit să înfrunte planurile imediate de cucerire otomană. Această stare de tensiune în jurul dominației Dîrstorului-Silistrei se reintîlnește și în secolele următoare. Dacă formulele desemnînd ținuturile Severinului, Făgărașului și Amlașului erau folosite în titulatura domnilor români, încă înainte de Mircea, în legătură cu pretențiile ungare de dominație, ținînd seama de amploarea pe care o luase ofensiva otomană în regiunile dunărene de la hotarul Țării Românești (după 1388, 1393, 1395, 1396), nu întîmplător în timpul lui Mircea în titulatură apar cu

[61] Vezi notele 5 și 11.

mare insistență expresii geografico-istorice desemnînd stăpînirea domnului asupra ținuturilor de margine dunăreano-pontice: „a toată Podunavia" pînă la Marea Neagră, a orașului-cetate Dîrstor, în așa-zisele „părți tătărăști" și „ad partes Dobrodicii". Realitatea aceasta se desprinde nu numai din cele două tratate româno-polone din 1390 și 1391,—,ci, și din conținutul tratatului încheiat între Mircea și Sigismund în 7 martie 1395 la Brașov: domnul nu poartă în *intitulatio* formulele exprimînd stăpînirea ținuturilor estice sud-dunărene, inconsecvență și lipsă pe care o suplinește însă textul în care se precizează că oastea ungară urma să treacă împotriva otomanilor prin *ad partes Dobrodicii* sau prin „orice alte pămînturi, cetăți, ținuturi, trecători, porturi și în oricare alte locuri supuse stăpînirii și ascultării noastre", adică a domnului Mircea. Mai departe se prevedea obligația Țării Românești de a trimite provizii armatelor regale, cînd acestea vor ajunge în „locurile supuse puterii noastre și stăpînirii noastre, precum ar fi dincolo și aproape de Dunăre *(ultra et prope Danubium)*, prin locurile învecinate cu stăpînirea noastră și cu Dunărea" [62]. Din text reiese că locurile de dincolo de Dunăre inclusiv *ad partes Dobrodicii*, cu cetăți, porturi și vaduri aparțineau Țării Românești. Atacul antiotoman proiectat în cadrul acestei alianțe românoungare, urmînd să pornească din *ad partes Dobrodicii* (din în hotarele românești) ținea seama de înstăpînirea după 1393 a otomanilor în vecinătate, în teritoriile fostului țarat de la Tîrnovo și dinspre Deliorman, unde dominația otomană nu era încă consolidată. Cum s-a constatat, în mod judicios în istoriografie, domnul român acceptase o colaborare politică fără a ieși din hotarele țării, asigurînd libera trecere a trupelor lui Sigismund pe teritoriul Țării Românești, în cazul unei campanii la sud de Dunăre [63].

Importanța economică și rolul strategic în apărarea țării au făcut din ținuturile de margine sud-dunărene un obiectiv al incursiunilor de jaf întreprinse de trupele neregulate otomane ale acîngiilor și azapilor, trupe ce se întrețineau din prada adusă de aceste raiduri. Astfel de atacuri sistematice erau comandate de conducătorii otomani ai unor ținuturi de margine *(uc-bey)*, ce aveau principale tabere militare în ugiul de la Karnobat *(Karınovası)*, atacat și distrus în bună parte de Mircea [64], precum și în ugiul organizat în părțile Deliormanului (după ce a fost cucerit țaratul de la Tîrnovo în 1393), ugi situat la frontiera meridională a Țării Românești din părțile Podunaviei. Pe direcțiile principale ale ofensivei otomane în Peninsula Balcanică s-au organizat aceste ugiuri *(uc)*, unități administrative-militare de margine ale dominației otomane în perioada ofensivă, ce constituiau adevărate tabere militare comandate de ugi-bei, la frontiera teritoriilor ce urmau a fi cucerite. Trupele de acîngii și azapi aflate sub conducerea acestor ugi-bei trăiau din prada „războiului de frontieră" (incursiuni de jaf, raiduri de distrugere a fortificațiilor cetăților de margine), căutînd a slăbi apărarea și rezistența la hotarele statelor vecine.

După victoria de la Rovine a domnului Mircea asupra sultanului Baiazid I și căderea țaratului de la Vidin (1396), atacurile acîngiilor și azapilor în ținuturile de margine ale Țării Românești s-au întețit.

Ajuns domn, Vlad încheia în 28 mai 1396 la Argeș un tratat cu regele Poloniei, în timp ce Mircea se aliase în 1395 cu regele Sigismund. Faptul a nemul-

[62] D.R.H., D, vol. I, doc. 87, p. 139.

[63] Alexandru V. Diță, *art. cit.*, p. 40.

[64] *Ibidem*, p. 26—43, p. 37 datează atacul lui Mircea contra otomanilor de la Karînovasî în iarna 1393/1394; A. Decei, *Relații româno-orientale*, București, 1978, p. 145 datează atacul împotriva Karnobatului, pe care-l identifică cu Karînovasi, în 1393.

ţumit nu numai Ungaria, dar şi pe otomani. Ugi-beii iniţiază unele atacuri de jaf şi distrugere, în special a cetăţilor din ţinutul românesc transdunăreano-pontic. Astfel, pot fi explicate referirile din însemnările călătorului turc Evliyâ Celebi, care a vizitat în cîteva rînduri Dobrogea în a doua jumătate a secolului XVII, privind cuceririle ce s-ar fi efectuat în această regiune în vremea sultanului Baiazid I. Călătorul turc notează că: „a fost dărîmată cetatea Mangalia *(Mankaliya)*". Ajungînd la Constanţa *(Kostence)* otomanii au pus „să se dărîme zidurile ce înconjurau cetatea, iar locuitorii oraşului au fugit în cea mai mare parte la genovezi". S-a luat de la genovezi schela Vadu *(Kara-Harman)*, unde „s-a dărîmat cetatea făcînd-o una cu pămîntul"; apoi a fost cucerit pentru prima oară oraşul Babadag *(Babadağ)* şi Evliyâ Celebi mai arată că din foarte numeroasele cetăţi de pe ţărmul Mării Negre în care se aflau genovezii, pe unele le-a cucerit Baiazid [65].

Din această naraţiune tîrzie — care trebuie privită critic —, căpătăm în realitate ştiri valoroase culese la faţa locului şi păstrate de tradiţia locală, despre sistemul defensiv organizat în ţinut înainte de instaurarea dominaţiei otomane; de fapt sub Baiazid a fost vorba de distrugerea unor cetăţi maritime, ugi-beii neajungînd cu atacul în părţile dinspre Dunăre mai ferite şi apărate mai bine fiind în legătură directă cu malul stîng al fluviului.

Considerăm că în scurta sa domnie, Vlad nu a pierdut teritoriile transdunăreno-pontice, deşi în tratatul cu Polonia (1396) purta numai titlul de „domn al Ţării Româneşti *(Bessarabiae)* şi comite al Severinului *(comes de Severinio)* etc."[66]; acest *et caetera* indica existenţa şi a altor teritorii stăpînite de domnul ţării. Se cer interpretate, aici, şi informaţiile narative ale călătorului bavarez Johan Schiltberger, însemnări prilejuite de bătălia de la Nicopol (28 septembrie 1396).

Călătorul bavarez în memoriile sale, redactate la mai bine de 30 de ani după evenimente, spune: „Eu am fost în Valahia... şi în cele două capitale din Valahia, care se numesc Argeş *(Agrisch)* şi Tîrgovişte *(Türkoisch)*", referire ce a fost pusă în legătură cu asocierea lui Mihail la domnie de către tatăl său Mircea. Izvorul aminteşte pe Mircea voievod *(Mercer weywod)* al Ţării Româneşti *(Walachey)*. Acelaşi călător arată că dincolo de Dunăre, în Bulgaria, otomanii cuceriseră ţara cu capitala Tîrnovo, dar nu stăpîneau la Vidin şi Caliacra, căci relatarea se referea la situaţia din părţile dunărene înainte de bătălia de la Nicopol (1396)[67].

Însemnările acestea, ca şi altele, cu toate confuziile inerente unor surse narative, redactate ulterior, evidenţiază realităţi din ţinuturile dunăreno-pontice contemporane. Într-un izvor diplomatic din ianuarie 1397 se arată că o solie ungară venită la Veneţia a povestit despre „măsurile luate de regele Sigismund în Licostomo, Caliacra şi Constantinopol (!)"[68]; se consideră că aceste măsuri impuse de bună seamă în vederea luptei antiotomane, trecute pe seama regelui, fuseseră luate în realitate prin intermediul domnului sau numai din iniţiativa acestuia, adică a domnului român, stăpînul teritoriului atît la gurile Dunării, cît şi la capul Caliacra.

[65] A. Ghiaţă, *Condiţiile*, p. 71—72; *Călători străini*, vol. VI, 1976, ed. Mustafa Mehmed, p. 380, 384, 386, 387.

[66] *Hurmuzaki*, vol. I/2, p. 364, doc. din 28 mai 1396.

[67] *Călători străini*, vol. I, p. 30; P. P. Panaitescu, *Mircea*, p. 56; E. Vîrtosu, *Titulatura*, p. 165; A. Ghiaţă, *Condiţiile*, p. 73; idem, *Aspecte*, p. 1881, n. 45.

[68] N. Iorga, *Studii istorice asupra Chiliei şi Cetăţii Albe*, Bucureşti, 1899, p. 56—57, comentează izvoarele în legătură cu retragerea lui Sigismund de la Nicopol.

Într-un document din 28 martie 1412, aflăm în lista martorilor menționați pe Constantin de la Caliacra și popa Radomir din satul lui Baldovin logofătul [69]; or, știut este că Baldovin era cunoscut ca logofăt în sfatul țării în vremea lui Mircea, așa cum apare în protocolul final al dregătorilor-martori din documentele dintre 1391 și 1415, deci domnul muntean i-a dăruit logofătului său un sat învecinat cu Caliacra.

Informațiile din cronicile turcești despre campaniile otomane în Țara Românească, în privința datării lor sînt discutabile și cer coroborarea cu știrile din alte izvoare, ceea ce necesită încă cercetări. Atragem atenția asupra atacurilor otomane contra cetăților românești de margine, dunărene (Dîrstor, Turnu Măgurele sau Nicopolea Mică, Giurgiu) și maritime (Mangalia, Constanța, Vadu). De fiecare dată aceste atacuri au fost respinse și cetățile eliberate de domn, așa cum se amintește și într-o inscripție găsită la Dîrstor-Silistra, în care se arăta că, datorită lui Mircea, cetatea a fost scăpată de otomani [70].

Domnul Mircea și-a apărat hotarele în cadrul politicii antiotomane sud-est europene, în care se înscriu bătălia cruciaților de la Nicopol (1396), mișcările populare de eliberare ca aceea din 1403, condusă de Constantin și Frujin în părțile de vest ale Bulgariei și cea din 1412 organizată în regiunea Provadiei, alături de unele acțiuni antiotomane comune româno-ungare (ca eliberarea cetății Nicopolea Mică, 1395) [71].

Într-un document din 1415 se arată că armatele lui Sigismund au luptat contra otomanilor ca să recucerească de la ei ținuturile ce le ocupaseră din Țara Românească *(Volachiae)*, Ungaria, Bosnia și Serbia [72]. Tot în însemnările lui Evliyâ Celebi se semnalează că în timpul războiului dintre Baiazid și Timurlenk, „domnii Țării Românești *(Eflâk)* și Moldovei, găsind prilej, au ocupat toate cetățile puternice ce se aflau dincoace de Dunăre“ [73]. Știrea o regăsim și într-un alt izvor: scrisoarea domnului Mircea către regele polon, din Giurgiu, 10 august ⟨1415⟩, în care domnul se intitula: „*Ioannes Mircia magnus voyevode et qui solus regnat totius terrae Bassarabiae, regionum ultra montes sitarum multorumque turcicorum oppidorum dominus*“ [74]. Mircea era singur stăpînitor domn al Țării Românești, și părților de peste munți, dar și „al mai multor cetăți turcești“. Această informație trebuie pusă în legătură cu *intitulatio* din hrisovul cu data de 10 iunie 1415 (Argeș), în care Mircea era domn „a toată Țara Românească și părțile de peste munți încă și către părțile tătărăști și pe amîndouă părțile peste toată Podunavia, încă și pînă la Marea cea Mare și stăpînitor al cetății Dîrstor“ [75].

Domnul Mircea prin politica sa a restabilit ordinea la hotare tulburată de incursiunile ugi-beilor, a menținut neștirbită integritatea teritorială a țării și independența statală și a participat la marile evenimente antiotomane de la Dunăre (1388, 1395, 1396), organizînd atacul contra ugiului otoman de la Karnobat. Acțiunile armate și organizarea unui sistem defensiv, bazat pe fortificarea cetăților la hotare, au fost însoțite de o serie de alianțe antiotomane

[69] D.R.H., B, vol. I, doc. 36.
[70] *O inscripție despre Mircea cel Bătrîn (1408)*, în „Studii“, V, 3, 1952, p. 210—213.
[71] Al. V. Diță, *op. cit.*, p. 39.
[72] *Hurmuzaki*, vol. I/2, p. 498—499.
[73] *Călători străini*, vol. VI, p. 356.
[74] *Hurmuzaki*, vol. I/2, p. 825—826; A. Sacerdoțeanu, *Din arhiva mănăstirii Cozia*, în „Hrisovul“, VI, 1946, cu comentariu și bibliografia; P. P. Panaitescu, *Mircea*, p. 128—129 nota 123 apreciază că formula „domn“ al mai multor cetăți turcești se referă la stăpînirea Dobrogei și Dîrstorului.
[75] D.R.H., B, vol. I, doc. 38.

încheiate de Mircea cu statele vecine (7 martie 1395 cu Ungaria; contra „altor inamici“, între care desigur erau şi otomanii — prevedea alianţa cu Polonia din 1411), şi de intervenţia în luptele interne din statul otoman dintre urmaşii lui Baiazid (1403—1413), pentru obţinerea conducerii supreme de sultan în stat (Mircea susţinînd mai întîi pe Musa, apoi pe Mustafa Celebi), de ajutorul acordat lui Bedreddin, iniţiatorul unei mişcări religioase şi sociale în statul otoman. Prin acest sprijin domnul Mircea a căutat să slăbească puterea statului otoman şi a reuşit să întîrzie ofensiva cuceritoare otomană spre regiunile dunărene, menţinînd integritatea şi suveranitatea Ţării Româneşti.

În 1416, Veneţia, în instrucţiunile date solului ce urma să trateze condiţiile păcii cu Mehmed I, amintea că sultanul era primejduit „mai ales din partea Karamanului, a lui Mustafa şi a *Valahului*“, adică a lui Mircea. În continuare, se arăta că, în cazul în care negocierile pentru pace nu vor da rezultate, se vor trimite soli la aceşti potrivnici „ca să-i îndemne să atace pe sultan“ [76]. Înainte de a avea loc bătălia de la Galipoli, republica Veneţia solicită ajutorul domnului român, considerat ca un conducător independent în politica sa şi un consecvent luptător antiotoman. După cronicarul Leunclavius: Mircea era cel mai puternic şi viteaz dintre toţi conducătorii creştini ai epocii *(princeps... inter christianos fortissimus et acerrimus).* [77]

Din aceste izvoare reiese că domnul Mircea, în războiul defensiv de frontieră, a reuşit să îndepărteze cucerirea otomană de teritoriile româneşti şi să elibereze de ocupaţie străină unele locuri fortificate sud-dunărene, de unde şi titlul îndreptăţit ce-l purta de domn al mai multor cetăţi otomane şi al cetăţii Dîrstor. În intervalul 1393—1417, otomanii au reuşit în părţile meridionale ale stăpînirii lui Ivanco să organizeze ugiul Deliorman; această tabără militară a acîngiilor şi azapilor, constituită la hotarul Ţării Româneşti din părţile Podunaviei, va rămîne o permanentă ameninţare pentru securitatea ţinutului românesc transdunăreano-pontic şi pentru celelalte teritorii nord-dunărene pînă la campania otomană din 1419. La această concluzie ne-a condus reluarea analizei critice a informaţiilor din cronicile turceşti, care, redactate mai tîrziu, se refereau la evenimente reale preluate din izvoare mai vechi. Cronicarii turci în majoritatea lor, în afară de cronologia diferită, dau aceeaşi descriere întîmplărilor legate de şeihul Bedreddin. Ca şi Musa şi Mustafa, şeihul a venit pe mare şi ajungînd la gurile Dunării a intrat în Ţara Românească; apoi „cu învoirea domnului Ţării Româneşti a trecut la Silistra“ (deci cetatea era sub autoritatea lui Mircea) pentru ca să intre în împrejurimile Deliormanului, unde a primit ajutor de la coreligionarii săi, şi de acolo a pornit spre interiorul Bulgariei. Cronologia răscoalei lui Bedreddin apare diferit notată atît în izvoarele narative turceşti, cît şi în istoriografie. Noi sîntem de părere că şeihul a sosit în Ţara Românească la sfîrşitul anului 1417, desfăşurarea răscoalei avînd loc după moartea lui Mircea, în vremea domniei lui Mihail, deoarece Bedreddin moare la Serres abia în 1420 [78].

Statul otoman aflat sub conducerea lui Mehmed I trecea prin frămîntări legate de consolidarea puterii; în 1416 în lupta cu veneţienii, otomanii sînt înfrînţi; sultanul reuşeşte apoi să biruie pe Mustafa Celebi, un contracandidat la tron şi trebuie să facă faţă răscoalelor din Rumelia şi Anatolia; în 1417 este

[76] *Hurmuzaki*, vol. I/2, p. 500.

[77] I. Leunclavius, *Historie Musulmane Turcorum de monumentis ipsorum exscriptae libri XVIII*, Frankfurt, 1591, col. 418.

[78] A. Ghiaţă, *Condiţiile*, p. 85 şi n. 224, cu izvoarele şi bibliografia.

antrenat în luptele din Asia Mică cu beii de Karaman şi Kastamonu, lupte ce se prelungesc pînă în anul 1419.

Hotarul dintre Ţara Românească şi statul otoman se menţine pînă la campaniile otomane din 1419/1420 de-a lungul Dunării, din părţile Severinului pînă la Dîrstor (hotar stabilit în 1393 după căderea Tîrnovului şi în 1396 după căderea Vidinului), continuînd pe un hotar convenţional din împrejurimile Dîrstorului pînă la Marea Neagră în părţile Caliacrei, învecinîndu-se în sud cu ugiul Deliorman; acest hotar se va menţine şi sub domnul Mihail pînă la campania otomană din 1419.

În ceea ce priveşte situaţia la frontiera de nord a ţinutului transdunăreano-pontic, în politica domnului Mircea se observă aceeaşi linie consecventă: de apărare şi consolidare a hotarelor împotriva ameninţărilor, îndreptate în primul rînd contra ţinutului gurilor Dunării. Reluînd în studiul de faţă analiza ştirilor istorice şi dînd o nouă interpretare unor izvoare, am ajuns la concluzia că, încă de la începutul domniei sale (1386/1387), Mircea s-a impus stăpîn teritorial şi protector coloniei genoveze de la gurile Dunării, integrînd hotarelor ţării în nord-est acest ţinut. În condiţiile date, genovezii caută să se alieze cu Ivanco (1387), ca — după evenimentele din 1388 cînd acesta dispare — să stabilească relaţii cu domnul Ţării Româneşti, cum reiese din însemnările aflate în registrele de contabilitate ale acestor negustori italieni făcute la Pera-Constantinopol: la 17 iunie şi 8—10 iulie 1392 se prezentau scrisori din partea domnului Ţării Româneşti *(dominus voivoda Valachiae)* [79]. Ca şi la Dîrstor, domnul a respectat autonomia administrativă a comunităţii italiene. Colonia genoveză dunăreană de la Licostomo—Chilia şi-a păstrat caracterul de comunitate închisă (din punct de vedere al organizării sale administrative şi culturale, de limbă şi religie), diferită de cea a societăţii autohtone, ceea ce nu a împiedicat desfăşurarea unor relaţii permanente între ele.

Prin tratatele cu Polonia din 1389, 1390, 1391, 1411, care implicau şi bune relaţii cu domnii Petru Muşat şi Alexandru cel Bun, domnul Mircea a reuşit să-şi asigure aliaţi în vederea apărării hotarelor ţării în general, a celui de nord cu ţinutul gurilor Dunării în special: contra pericolului ungar, mai întîi, apoi a celui otoman şi chiar tătar ce se contura în vremea puterii lui Timurlenk. Regele Sigismund căuta să stabilească de-a lungul Dunării o legătură directă cu gurile fluviului, nu numai pe vechile drumuri ce coborau din Transilvania spre Brăila şi de aici spre Mare (era reluarea unei politici mai vechi iniţiate de Ludovic I). De unde interesul Ungariei pentru ţinuturile Severinului şi de peste munţi, precum şi proiectele de a ocupa Chilia. În 1408, în republica Veneţia sosise un trimis al regelui Ungariei spre a face propuneri în vederea formării unei ligi împotriva otomanilor; solul solicita să fie ajutat regele „cu cîteva corăbii mari pentru a ridica şi a duce de la Licostomo la Galipoli *(a Licostomo contra Gallipolim)* trupele sale..."; plan ce nu se realizează datorită refuzului veneţian; în 1411, Sigismund scria lui Ştibor, voievodul Transilvaniei, despre un proiect de a ocupa Chilia *(occupacionem Kylie)* [80].

[79] T. L. Belgrane, *Documenti riguardanti la colonia genovese di Pera*, Genova, 1888, în *Atti della Società ligure di storia patria*, vol. XIII, p. 172—173; N. Iorga, *Acte şi fragmente*, vol. III, p. 3—4.

[80] N. Iorga, *Studii*, p. 71—72 comentează ştirile din 1408; F. Constantiniu şi Ş. Papacostea, *Tratatul de la Lublau (15 martie 1412) şi situaţia internaţională a Moldovei la începutul veacului al XV-lea*, în „Studii", V, 1964, p. 1137—1138 comentează izvorul din 1411 şi fac aprecieri privind existenţa administraţiei genoveze la gurile Dunării.

Prin tratatul de la Lublau, 1412, încheiat între Ungaria, Polonia şi Lituania împotriva otomanilor, Sigismund revendica pentru sine aceea parte din Moldova, cuprinzînd „Ţara de jos“ cu „părţile tătărăşti“ şi Chilia.

La hotarul septentrional al Ţării Româneşti se contura şi un atac tătar din partea hanilor din Deşt-i Kîpceak: în urma războiului din 1387 dintre Timurlenk şi Toktamîş, care se prelungise pînă în 1395, acesta din urmă este învins. În Deşt-i Kîpceak devine han Timur Kutlu sprijinit de Timurlenk. Această alianţă între temutul Timurlenk şi hanul din Deşt-i Kîpceak putea deveni un pericol real pentru teritoriile româneşti dunăreano-pontice. Trebuie avut în vedere şi proiectul lui Timurlenk de a colabora cu Baiazid, înainte de bătălia de la Ankara (1402), ceea ce ar fi dus la o eventuală alianţă tătaro-otomană, care ar fi ameninţat securitatea întregii Europe, începînd cu ţările române [81]. De aici reiese încă o dată importanţa înfrîngerii sultanului în bătălia de la Rovine şi efortul domnului Mircea de a consolida frontiera din nord de gurile Dunării şi Isaccea. Şi în povestirile lui Evliyâ Celebi este vorba de „craiul Dobrogei“, care a luptat cu Toktamîş, crai ce putea fi domnul sau un dregător local [82].

Se formase între 1389—1391 un sistem de alianţe în care intrau ţările române şi statul polon. Polonia era interesată la rîndu-i în slăbirea Ungariei din motive politice bine cunoscute şi sprijinea politica domnilor români, în măsura în care aceasta îi facilita accesul spre porturile maritimo-dunărene şi pontice româneşti, deci în legătură cu comerţul la gurile Dunării (după decăderea drumului comercial „tătărăsc“ spre Mare). Domnul Mircea urmărea să-şi asigure apărarea şi să obţină răgazul necesar întăririi la hotare, scop ce reiese din menţionarea expresă a ţinuturilor de margine în cele două tratate cu Polonia (1390 şi 1391), să-şi consolideze poziţiile la gurile Dunării şi în aşa-zisele „părţi tătărăşti“ (ce nu figurează în tratatele amintite), în vederea întăririi securităţii controlului absolut asupra drumului comercial care, de-a lungul Dunării, lega Brăila, cel mai important port al Ţării Româneşti, cu Marea Neagră. Dar evenimentele din Moldova, gravitînd în jurul succesiunii la tron, după Petru Muşat pînă la Alexandru cel Bun, şi cele din Ţara Românească între 1395—1397, nu sînt propice acestor scopuri ale domniei muntene. Am amintit cele două documente din 1392 şi 1393 în care se preciza că Roman era domn pînă la Marea Neagră, adică asupra Bugeacului; relaţiile lui Mircea cu Moldova se înrăutăţesc în vremea domniei lui Ştefan: datorită atacului ungar asupra Moldovei din 1394, în 6 ianuarie 1395 domnul Ştefan se alia cu Polonia contra Ungariei, „voievodului Basarabiei“ (adică domnului Ţării Româneşti), otomanilor, tătarilor şi a altora; la 7 martie 1395 se încheia tratatul dintre Mircea şi Ungaria contra otomanilor sau „oricăror altor părtaşi de-ai lor“. Deşi ambele alianţe aveau un caracter antiotoman, pe prim plan era disensiunea polono-ungară, care împiedica practic o acţiune comună şi eficace de stăvilire a ofensivei otomane; şi această situaţie se prelungeşte şi în urma alianţei dintre Vlad şi Polonia din 1396. Aşadar, pentru moment situaţia raporturilor între statele vecine rămînea încordată, în timp ce amenin-

[81] P. P. Panaitescu, *Mircea l'Ancien et les Tatares*, în „Revue historique du Sud-Est européen“, XIX, 2, 1942, p. 438—448; M. Popa, *Aspecte ale politicii internaţionale a Ţării Româneşti şi Moldovei în timpul lui Mircea cel Bătrîn şi Alexandru cel Bun*, în „Revista de istorie“ 2, 1978, p. 253—271; Yaşar Yüncel, *Timur'un dış politikasında Türkiye ve Yakın-doğu (1393—1402)*, Ankara, 1980, p. 37—39; A. Ghiaţă; *Aspecte*, p. 1881; Al. V. Diţă, *art. cit.*, p. 38.

[82] *Călători străini*, vol. VI, p. 356; A. Ghiaţă, *Condiţiile*, p. 74.

ţarea otomană era tot mai prezentă, ceea ce trecea pe plan secund problema consolidării hotarului de nord-est al statului muntean.

După înscăunarea lui Alexandru cel Bun, pe care Mircea l-a ajutat să obţină tronul Moldovei, se stabileşte o înţelegere între cei doi domni cu privire la hotarul dintre ţările lor. Despre această înţelegere se ştie, cum s-a semnalat, dintr-un izvor mai tîrziu şi anume din tratatul din 1475 dintre domnul Ştefan cel Mare şi regele Matei Corvin, unde se aminteşte: *„secundum privilegia Alexandri et Mirczae ultiusque partis vayvodarum concordamus“* [83]. Este greu de precizat din textul acestui tratat, în lipsa altor referiri documentare, în cadrul reglementării de hotar între ţările române, cît anume din teritoriul situat la est şi vest de gura Prutului revenea Moldovei şi cît Ţării Româneşti. Ştiut este, însă, că tratatul era favorabil Ţării Româneşti (deşi n-a ajuns să se aplice în vremea lui Vlad Ţepeş), iar ţinutul gurilor Dunării ce asigura ieşirea la Marea Neagră a fost întotdeauna vulnerabil la un atac venind din nord; or, Ungaria ce voia să ajungă la Mare a căutat tocmai în legătură cu aceste ţinuturi alianţa Poloniei, mai apoi a Moldovei (ceea ce s-a întîmplat şi în cazul politicii statului otoman în secolul al XV-lea, cînd îşi propune instaurarea dominaţiei şi controlului asupra deltei româneşti). În consecinţă, aşa cum s-a arătat în istoriografie, după 1400, Mircea obţine prin bună înţelegere cu domnul Alexandru cel Bun, aşa-zisele „părţi tătărăşti“ dinspre Bugeac. Acest control al Basarabilor la nord de Isaccea — care s-a menţinut pînă la 1420 — a dejucat planurile Ungariei, care n-a reuşit în nici un fel să se amestece în stăpînirea ţinuturilor româneşti dunăreano-pontice.

Politica domnului Mircea a apropiat din nou Ţara Românească de Moldova, dar şi de Polonia. Se reiau alianţele, probabil chiar din 1403, căci la 6 februarie 1410 regele polon întărea vechile tratate de alianţă cu Mircea *(Magnifice Domine Myrcze Woywoda Bessarabiae... amicus noster)*, iar în 1411 se perfecta un nou tratat de alianţă româno-polon; am putea repera în acest „Magnifico Domino“ al cancelariei polone, însoţind numele „voievodului Basarabiei“ în momentul în care prestigiul şi forţa lui atinseseră apogeul, dar mai ales în titlul *Magnificum Merche* (existent în actul din 1419)[84], cea dintîi cristalizare a conştiinţei măreţiei sale, prefigurarea acelui „Mircea cel Mare“. De altfel, în cancelaria epocii aceeaşi formulă o aflăm şi pentru Ştefan, marele domn al Moldovei: *Magnificus Stephanus Wayvoda Terrae Moldaviensis* (1475), *Magnifici Stephani vayvodae Moldaviae* (1500)[85], mai apoi *Stephanus ille Magnus*.

Unitatea teritorial-politică realizată de domnul Mircea, la nord şi sud de Isaccea, avea o tradiţie în „Ţara Românilor“ dunăreni din sec. XIII—XIV (amintită de Abulfeda, de alţi scriitori arabi şi turci, în titlul domnului Roman şi alte izvoare).

Unificarea din vremea lui Mircea a lăsat pentru ţinutul Bugeacului, denumirea de „Basarabia“, care se întîlneşte în o serie de izvoare scrise (am aminti harta lui Dimitrie Cantemir), toponimul ajungînd după 1812, pe cale oficială, să denumească un ţinut mai întins geografic pînă la Hotin [86].

[83] I. Bogdan, *Documentele lui Ştefan cel Mare*, vol. II, Bucureşti, 1913, p. 335; *Hurmuzaki*, vol. II/1, Bucureşti, 1891, p. 9; A. Ghiaţă, *Condiţiile*, p. 77, 116.

[84] P. P. Panaitescu, *Mircea*, anexă doc., p. 354.; D.R.H.,D. vol. I, doc. 127.

[85] *Hurmuzaki*, vol., II/1, doc. 11, 22, 23, p. 9, 18—19.

[86] Toponimul „Dobrogea“ provine de la numele conducătorului Dobrotici şi s-e folosit după cucerirea otomană, cînd apare şi în izvoare. La începutul dominaţiei otoman-toponimul „Dobrogea“ denumea ţinutul unde se organizează în sec. XVI, în cadrul siste, mului administrativ otoman, *nahiya Dobrogea*, cu reşedinţa *Dobriç*, *Haci-oğlu-pazarcik*a Bazargic, azi Tolbuhin (vezi în acest sens A. Kuzev, *Zwei Notizen zur Historischen Geo-*

Faptul că hotarul de răsărit al Țării Românești se afla pe litoralul pontic este confirmat și de alte izvoare contemporane cu domnul Mircea, acestea exprimînd conștiința teritoriului locuit de români. Cronicarul bizantin Laonic Chalcocondil, bun cunoscător al realităților de la Dunăre, nota că: în timpul lui „Mircea, domnul dacilor“ (adică românilor), neam „viteaz în ale războiului“, Țara Românească (numită „Țara Dacilor“), cuprindea un teritoriu care începea din Transilvania („Dacia Peonilor“) și se întindea pînă la Marea Neagră [87]. Aceeași realitate privind hotarul pontic, precum și aspecte ale vieții economice din țara lui Mircea găsim și în descrierea făcută înainte de 1404, de Ioan, arhiepiscop de Sultanieh: „...lîngă Marea cea Mare sau Pontică este Valachia *(Valaquia)* o țară mare... Valahia e numită cea Mare și cea Mică. Prin această țară trece Dunărea... și se varsă în Marea cea Mare, lîngă Licostomo *(Nicostomus)*, ceea ce înseamnă «gura lupului», deoarece cînd se varsă în Mare formează multe insule și multe guri. Ei nu au orașe mari, ci sate multe și multe animale“ [88].

Căutînd să desăvîrșească unitatea teritorial-politică a țării, nu numai în „părțile de peste munți“, ci și în părțile estice, cu ținutul gurilor Dunării, Bugeacului, Dîrstorului și „terrarum Dobrodicii“ din preajma Bazargicului și Caliacrei, Mircea cel Mare s-a găsit angrenat în politica pontică a epocii prin relațiile cu genovezii, Ungaria, Transilvania, Polonia și Moldova. Spre Marea Neagră se îndreptau toate drumurile comerciale: cele din Transilvania vechiul drum al Brăilei — care așa cum s-a apreciat corespundea, ca și în

graphie der Dobrudza, în „Studia Balcanica“, 10, 1975, p. 124—136; A. Ghiață, *Aspecte*, p. 1880); această unitate administrativ-teritorială geografic corespundea nucleului stăpînirii lui Ivanco *(Dobruca-oğlu-Yuvaki)*. Abia după instaurarea dominiației otomane, la sfîrșitul secolului XV, în întreg ținutul transdunăreano-pontic (corespunzînd actualelor județe Constanța și Tulcea), toponimul „Dobrogea“ s-a extins, pe cale oficială, asupra teritoriului dintre Dunăre și Mare pînă la Isaccea. Am considerat necesară această precizare întrucît pornindu-se de la accepțiunea geografică actuală a toponimului „Dobrogea“ în istoriografie se tratează nediferențiat realități geografico-istorice medievale mai vechi de sec. XVI, ceea ce provoacă confuzii în interpretarea unor situații politico-teritoriale deosebite. Or, aici, încă din sec. XI pînă în sec. XIV au existat formațiuni politice distincte românești aparținînd unor conducători locali (Tatos, Satza, Seslav, Dimitrie, Balica, Dobrotici, Ivanco), ce și-au manifestat autonomia față de dominația bizantină, dominația mongolo-tătară, și nu au făcut parte din statul româno-bulgar al Asăneștilor, Totodată aceste formațiuni și-au manifestat autonomia și față de Țara Românească în plin proces de centralizare în sec. XIV.

Reluînd documentar firul evenimentelor care au dus la unificarea teritorial-politică a Țării Românești am analizat sensul istorico-geografic al formulelor din titlul domnilor români, cu atenție asupra redatării unor documente din epoca lui Mircea și a interpretării lor. Am urmărit semnificația titulaturii atît din punct de vedere diplomatic, cît și istoric, ceea ce ne-a determinat la o interpretare critică a izvoarelor narative turcești care, redactate mai tîrziu, deși relatează evenimente reale din epoca lui Mircea, pe care le reproduc din izvoare mai vechi, contemporane acestuia, le localizează în ținuturi purtînd denumiri din sec. XVI—XVIII. Coroborînd știrile din această perspectivă, am reconsiderat în parte cronologia stăpînirii lui Mircea asupra gurilor Dunării (ca începînd din 1386/1387, în loc de 1389/90) dar și asupra *Terrarum Dobrodicii* (ținuturi situate în părțile Bazargicului și Caliacrei), ce s-au aflat neîntrerupt în hotarele Țării Românești între 1388—1419. A. Ghiață, *Dobrogea în timpul lui Mircea cel Mare*, comunicare la sesiunea cu tema „Mircea cel Mare și epoca sa“, Tulcea, 30—31 mai 1986; idem, *Mircea cel Mare — apărător al independenței statale și integrității teritoriale românești în spațiul carpato-danubiano-pontic*, comunicare la Simpozionul științific dedicat împlinirii a „600 de ani de la urcarea pe tron a domnitorului Mircea cel Mare“ (1386—1986), Institutul de studii sud-est europene, 20 iunie 1986.

[87] Laonic Chalcocondil, *Expuneri istorice*, ed. V. Grecu, București, 1958 (în continuare *Ch-1)*, p. 63.

[88] *Călători străini*, vol. I, p. 39—40; Ș. Papacostea, *Un călător în țările române la începutul veacului al XV-lea*, în „Studii“, XVIII, 1, 1965, p. 171—173.

veacurile mai recente cu drumul mocanilor spre Dobrogea [89] —, drumul Branului, drumul Oltului, drumul ce trecea prin Dîrstor spre Caliacra), apoi drumurile venind din Moldova și Polonia prin Brăila și Chilia. Activitatea portuară fluvială și maritimă era foarte activă în timpul lui Mircea. O dovedește și conținutul tratatului din 7 martie 1395 și privilegiul regelui Sigismund din aceeași dată pentru brașovenii ce făceau negoț în Țara Românească și documentul emis în 1412 de voievodul Transilvaniei pentru aceiași negustori. Dar o probează mai cu seamă privilegiile domnului Mircea pentru negustorii din Brașov și cei din Țara Bîrsei, ce coborau pe drumul Branului și drumul Brăilei la vadurile dunărene (privilegii emise la 6 și 25 august 1413), precum și privilegiile domnului pentru negustorii poloni și lioveni (cc 1403 și 1409), interesați în comerțul din porturile românești și în comerțul de tranzit ce traversa ținuturile românești [90]. Chilia nu apare în aceste privilegii, pentru că în timpul lui Mircea se menținea ca principal vad comercial românesc cu tradiție, orașul-port Brăila. Cum s-a observat, Brăila a rămas tot timpul vamă interioară a țării și orașul n-a necesitat fortificare — fiind în hotarele țării prin poziția sa geografică —, deși știut este că Mircea a întărit toate cetățile de hotar.

O activitate portuară s-a desfășurat și pe litoral; hărțile nautice notau constant Mangalia *(Panguala)*, Constanța *(Constantza)*, Vadu *(Zanauarda)*, *Grossea*, *Aspera*, Sf. Gheorghe *(San Giorgio)*, Sulina *(Solina)*, *Licostomo* — centre de schimb, dar și locuri de acostare și aprovizionare a corăbiilor italiene, mai ales genoveze. Negustorii italieni erau intermediarii, purtînd produsele procurate de la populația locală spre alte ținuturi și aducînd producătorilor direcți mărfuri din alte locuri sau înlesnind numai comerțul de tranzit [91]. Aceste interese economice lămuresc raporturile lui Mircea cu genovezii din ținut, încheierea unor tranzacții comerciale (1392).

Intensa activitate economică și permanența schimbului comercial în interiorul și prin ținutul transdunăreano-pontic e dovedită și de bogăția tezaurelor monetare conținînd emisii de la Vlaicul, Radu I, Mircea, Petru Mușat, Alexandru cel Bun, descoperite în ținut (la sud de cetatea Isaccea, lîngă Niculițel, pe teritoriul comunei Luncavița, la Mănăstirea Cocoș, Măcin, în ruinele cetății Enisala, la Păcuiul lui Soare ș.a.m.d.) [92]. Drumul comercial venind din Transilvania pe Valea Teleajenului, Ialomiței, Buzăului spre Brăila și gura Siretului, spre Cetatea de Floci-Hîrșova la gura Ialomiței, spre Călărași-Dîrstor coincidea cu drumul oierilor coborînd anual din Transilvania spre bălțile Brăila și Ialomița și de acolo ajungînd la lacurile sărate din preajma litoralului pontic. În legătură cu aceste drumuri stau mărturie nu numai privilegiile comerciale, dar și o serie de danii făcute Mănăstirii Cozia de domnul Mircea în bălțile de la gura Ialomiței *(Ialovniței)*, gîrla Săpatu vis-à-vis de Hîrșova și alte locuri din balta Ialomiței, unde în afară de pescuit, i se dădea voie să crească porci și să aibă stupi, ordonîndu-se „kefaliei“ din Dîrstor să nu-i știrbească dreptul [93].

[89] M. Holban, *Din cronica*, p. 149.

[90] Vezi notele 11, 12, 47.

[91] A. Ghiață, *Condițiile*, p. 79 și n. 203 (cu bibliografia), p. 80 (rolul Brăilei), p. 96 și notele 255—257.

[92] A. Berciu și D. Ciobotea, *Viața economică în Țara Românească în epoca lui Mircea cel Mare*, în volumul de față.

[93] D.R.H., B, vol. I, doc. 28 (vezi redatarea în 1387 de la nr. 9 din acest studiu). doc. 17, copie din 8 ianuarie <1392>.

Privilegiul domnesc din ⟨1403—1408⟩ vorbește de păstorii de la bălți, așa cum și cronicarul Laonic Chalcocondil amintea că în țara domnului Mircea românii locuiau în multe sate și se ocupau cu păstoritul [94]. Pe drumul Buzăului, dinspre așa-zisele „părți tătărăști“, domnul Mircea întărea Mănăstirii Snagov „satul numit Ciulnița pe Buzău“ (printr-un hrisov din a doua parte a domniei), iar domnul Mihail care a moștenit ținutul în hotarele țării, într-un act din 10 iulie 1418, întărea moșia Chiojd moșnenilor din Star-Chiojd [95] (localități aflate și azi în județul Buzău).

Domnul Mircea s-a preocupat de organizarea unui sistem defensiv, bazîndu-și administrația din ținuturile de margine pe cetățile existente, pe care le-a întărit și pe cele care le-a construit în „părțile de peste munți“, ale Severinului, pe Dunăre. Reamintim pe cele dunărene (Turnu Severin, Turnu Măgurele, Giurgiu, Dîrstor, Isaccea, Chilia), apoi Enisala, străjuind delta din preajma Lacului Razim și cele maritime (Vadu, Constanța, Mangalia, pînă la Caliacra). Cum remarcam într-un studiu anterior, colonia genoveză, simțindu-se revendicată de domnii români, în ultimele decenii ale secolului XIV și-a exercitat administrația în insula Licostomo, unde locul era fortificat. În acest timp Chilia trece în sfera activității economice românești și rămîne să fie apărată de avanpostul fortificat *(castrum)* din insula Licostomo. Se pare că fortificarea Chiliei Vechi din deltă se datorează domnilor români (se văd ruine de cetate la sud de localitate marcate în hărțile moderne, ca harta rusă din 1835 și 1853). Acest sistem defensiv dunărean apare în evul mediu și în alte situații: Dîrstorul fortificat, dar apărat și de cetatea din insula Păcuiul lui Soare; Giurgiu, așezarea civilă, apărat de cetatea din insulă [96]. Pe măsură ce sistemul administrativ s-a întărit în toată țara (atît la sat, cît și la oraș), ponderea economică în centrele urbane maritimo-fluviale a negustorilor români a crescut, înlăturînd pe cei străini. Politica de apărare și consolidare, prin controlul la hotare, în ținuturile de margine, a stimulat prosperitatea economică și dezvoltarea social-culturală a societății românești locuind în permanență ținuturile nord și sud-dunărene [97].

Ținînd seama de concluziile istoriografiei turcești și supunînd unei analize critice izvoarele otomane, pe care le-am confruntat cu știrile, deja cercetate din izvoarele ungurești, am redatat campania otomană care apare în istoriografie sub data de 1416—1417, în anul 1419 [98]. Evenimentele istorice

[94] P.P. Panaitescu, *Mircea*, p. 63—64.

[95] D.R.H., B, vol. I, doc. 34 orig. ⟨1407—1418⟩; doc. 43 din 10 iulie 6926/1418.

[96] A. Ghiață, *Aspecte*, p. 1890—1891 considerații asupra administrației locale; S. Baraschi, *A construit Mircea cetăți în Dobrogea* (despre cetatea românească de la Enisala), comunicare la sesiunea „Mircea cel Mare și epoca sa“, Tulcea, 30—31 mai 1986.

[97] A. Ghiață, *Contribuții noi privind unele aspecte ale societății românești din Dobrogea în secolele XV—XIX*, în „Memoriile secției de științe istorice“, Academia R. S. România, s. IV, t. I (1975—1976), București, 1978, p. 71—106; idem, *Les roumains en Dobroudja au milieu du XIX-e siècle d'après les informations de Ion Ionescu de la Brad*, în „Revue des études sud-est européennes“, XV, 1, 1977, p. 131—157; idem, *Aspecte*, p. 1863—1897; idem, *Toponomie și geografie istorică în Dobrogea medievală și modernă*, în „Memoriile, secției de științe istorice“, Academia R. S. România, s. IV, t. V (1980), București, 1982, p. 29—61.

[98] A. Ghiață, *Condițiile*, p. 87—94 cu analiza critică a izvoarelor, bibliografie, și descrierea campaniilor otomane din 1419 și 1420; D. Onciul, *Scrieri istorice*, vol. II, p. 256, 293, 296 arată că Dobrogea a fost cucerită în 1419; A. A. Vasilescu, *Urmașii lui Mircea cel Bătrîn pînă la Vlad Țepeș (1418—1456) I. De la moartea lui Mircea cel Bătrîn pînă la Vlad Dracu (1418—1437)*, în „Revista pentru istorie, arheologie și filologie“, XV, București, 1925, (extras), verifică știrile de la Saadeddin și Leunclavius (datate 819H./1416—1417) cu cele din izvoarele ungurești (din cronica lui Bonfini) și

şi datele de ordin diplomatic ne-au condus la concluzia — exprimată într-un studiu anterior — că *raporturile domnului Mircea cu otomanii, Ungaria şi Polonia n-au afectat în nici un fel integritatea teritorială şi suveranitatea statală a Ţării Româneşti. Astfel, ţinutul transdunăreano-pontic (numit în documentele de epocă Podunavia, adică Dobrogea) şi ţinutul Severinului s-au găsit neîntrerupt în hotarele statului muntean sub domnitorii Vlaicu, Radu I, Dan I, Mircea, Vlad, Mihail I* (Severinul încă din vremea, lui Basarab I).

În campaniile din 1419—1420, otomanii au atacat o serie de cetăţi ale Ţării Româneşti (Isaccea, Enisala, Giurgiu, Turnu Măgurele, Turnu Severin), ce făceau parte din sistemul defensiv al ţării. Ca urmare a acestor campanii o parte din Dobrogea intră sub controlul ugi-beilor, *în vreme ce ţinutul gurilor Dunării, pendinte administrativ de Chilia, continuă să rămînă în hotarele statale româneşti* neintrerupt din vremea lui Mircea cel Mare pină in cea a lui Ştefan cel Mare; abia prin campania din 1484 otomanii cuceresc Chilia şi Cetatea Albă împreună cu ţinuturile pendinte de cele două cetăţi româneşti. Dintr-o descriere de călătorie din primele decenii ale secolului XVI datorată lui Tranquillo Andronico, reţinem pasajul prin care se apreciază că „după ce turcii au început să fie puternici în Europa, luind în stăpînire ţărmul Mării Negre şi aducind sub stăpinirea lor *gurile Dunării*, au impus tribut celor două Valahii — [Moldova şi Ţara Românească]—, lăsindu-le putinţa de a-şi alege voievozi, cu condiţia ca ei să fie intăriţi de sultanul turcilor“ [99]. Prin urmare, relaţiile româno-otomane au fost marcate de cucerirea Chiliei şi Cetăţii Albe, apoi de a Bugeacului pină la Tighina-Bender şi de organizarea raialei Brăila (in prima jumătate a secolului XVI). Aşa cum arată istoria politică, ţinutul dobrogean s-a aflat sub dominaţia numai celor ce au controlat efectiv Dunărea, pentru care a fost nevoie de puncte de sprijin militare pe malul sting al fluviului, fapt care a avut implicaţii nedorite asupra naturii raporturilor ţărilor române cu vecinii.

Suveranitatea, suzeranitatea, independenţa statală sint concepte ce trebuie definite ţinind seama de contextul oferit de condiţiile concret istorice ale epocii [100]. Dreptul suzeranului era teoretic, în timp ce al domnului era

trage concluzia că expediţia otomană contra Ţării Româneşti şi Ungariei a avut loc în 1419 şi in primăvara lui 1420; N. Stoicescu în *Istoria României*, vol. II, Bucureşti, 1962, p. 386 in *1420;* H. Inalcik, in *Encyclopédie de l'Islam*, t. II, Leyde — Paris, 1965, p. 626 după campania lui Baiazid soldată cu bătălia de pe Argeş-Rovine au loc in Ţara Românească numai raiduri ale acingiilor; sultanul Mehmed, ocupat cu alte treburi ale imperiului, nu a organizat nici o expediţie contra lui Mircea, subliniind că s-a datat greşit expediţia din 1419 în anul 1416 de către N. Iorga. Autorul turc aduce în discuţie izvoarele pentru a redata expediţia contra Severinului in 1419. Pentru datarea expediţiei în 1419 vezi şi lucrările O. Turan, *Tarihi akvimler*, Ankara, 1954, p. 20, 56; Atsîz, *Osmanli tarihine ait takvimler*, Istanbul, 1961, p. 28; V. Pervain, *Lupta antiotomană a ţărilor române in anii 1419—1420*, în „Analele Institutului de istorie şi arheologie Cluj-Napoca“, XIX, 1976, p. 55—79 cercetînd izvoarele ungare ajunge la aceeaşi concluzie cu noi că cetăţile Severin, Isaccea şi Enisala au fost supuse cuceririi otomane în acelaşi timp, adică în campaniile din 1419—1420.

[99] *Călători străini*, vol. I, p. 248; A. Ghiaţă, *Aspecte*, p. 1895—1896; idem, *Condiţiile*, p. 43—126. Concluziile privind instaurarea dominaţiei otomane in Dobrogea în etape (prima marcată de campaniile otomane din 1419—1420, a doua marcată de campania otomană din 1484 cind se cucereşte Cetatea Albă şi Chilia cu ţinutul gurilor Dunării) au fost prezentate inainte de apariţia studiului in şedinţa secţiei de istorie a Institutului de studii sud-est europene, 1969.

[100] Despre aceste concepte în legătură cu ţările române pentru epoca studiată: P. P. Panaitescu, *Mircea*, p. 195—199, 204—205; E. Virtosu, *Titulatura*, p. 183—215, cap. IV „domnul“ şi cap. V „de sine stăpinitorul“, p 226—230 cap. VIII „maiestatea şi suveranitatea feudală“, cu intreaga bibliografie, analiza critică a izvoarelor şi istoriografiei; M. Holban, *Din cronica*, p. 148—154.

real; voința domnului impunea liber toate deciziile, domnul român bucurîndu-se de plenitudinea drepturilor suverane-domnești. Din această perspectivă se înțelege realitatea după care un privilegiu comercial dat de regele ungar pentru brașoveni în Țara Românească (1358, 1395) necesita o confirmare din partea domnului țării, Vlaicu sau Mircea (1368, 1413). În acest mod, domnul își dovedea *suveranitatea de fapt asupra teritoriului țării*, suveranitate ce era recunoscută, tacit sau expres de vecini, dar care acționa în practică. Suveranitatea era purtătoarea de autoritate reală, suveranul fiind posesorul inițiativelor de orice fel (interne sau externe, economice și politice).

Îmbinînd știrile de ordin istoric cu cele de ordin diplomatic, se constată că domnul în epoca cercetată avea dreptul de judecător suprem, era căpetenia supremă a oastei („oastea cea mare"), dispunea de veniturile țării ce erau ale domniei, bătea monedă, era conducătorul diplomației și al relațiilor externe, dînd privilegii comerciale și încheind tratate pe care le parafa cu sigiliul sau pecetea sa, ce era a țării ș.a.m.d.

Să luăm, de pildă, tratatele cu Polonia (1390, 1391, 1411) îndreptate în primul rînd contra Ungariei, sau privilegiile date negustorilor venind din Polonia (cca 1403, 1409), emise înainte de a se acorda privilegiul pentru negustorii venind din Transilvania (1413), fără a fi consultat regele ungar cu care domnul era într-o perioadă de bună înțelegere.

În istoriografie s-a arătat, în repetate rînduri, că tratatele lui Mircea cu Ungaria și Polonia nu au fost acte omagiale, contracte feudale, ci alianțe militare ce urmăreau interese politice, dar și economice, de ambele părți fiind încheiate în condiții de egalitate între conducătorii statelor respective. Conținutul tratatelor cu Polonia reliefează raporturile de la egal la egal dintre domnul român Mircea și regele polon Vladislav: erau tratate de prietenie neclintită, „alianțe de nestrămutată prietenie" *(federa inviolabis amicitie)*, „așa cum ar face de obicei un prieten și un frate pentru un frate" *(tanquam amicus et frater fratri, semper facere consuevit)*; Mircea era numit de regele polon în documentul din 1410 : *domine Myrcze woyewoda Bessarabie, amice nostre sincere nobis dilecte*[101].

Tratatul din 7 martie 1395 de la Brașov, deși amintește „de jurămîntul nostru <al domnului> și al boierilor noștri, făcut mai înainte de noi așa cum se cuvine", în text regele Sigismund îl asigură pe Mircea de „prietenescul său sprijin" [102]. În acest tratat Mircea apare cu titlul de voievod Transalpin, ban de Severin și duce de Făgăraș și Amlaș. Or, se constată că față de trecut nu mai figurează formula „din mila lui Dumnezeu și a regelui Hungariei" (*Dei et regis Hungare, gratia*, 1369 sau *Dei et regie maiestatis gracia*, 1368)[103], ceea ce atestă o situație schimbată, domnul avînd o altă condiție decît a unui voievod subordonat suzeranului.

În fapt chiar în vremea lui Vlaicu, și încă mai înainte, formula respectivă era folosită prin tradiție în cancelarie, domnul român afirmînd în practică o totală independență și suveranitate statală prin întreaga sa politică. Dar în epoca lui Mircea formula respectivă a fost îndepărtată cu totul, ca necorespunzătoare realităților ce defineau raporturile Țării Românești cu Ungaria sau Polonia. În tratatele cu Polonia apare doar formula „din mila

[101] D.R.H.,D, vol. I, doc. 75/1390, doc. 115/1411; P. P. Panaitescu, *Mircea*, p. 354, documentul din 1410.

[102] D.R.H., D, vol. I, doc. 87/1395.

[103] Ibidem, doc. 46/1368; doc. 56/1369.

lui Dumnezeu" *(Dei gratia)* 1390, 1391, iar în cancelaria ungară sînt folosite la adresa lui Mircea formule ce-l desemnau: *domine Merche wayvode*, *magnifico viro domine Merche waywoda*, „credinciosul nostru iubit, măritul bărbat, domnul Mircea voievod Transalpin" (1394, 1399) [104]. Aşadar Mircea era socotit domn *(dominus)*, adică stăpîn, nu numai „voievod Transalpin".

Ca şi înaintaşii săi, domnul Mircea n-a fost niciodată „ban" sau „comite" de Severin, ca dregător al regatului ungar [105]. De asemenea Mircea n-a fost nici „duce" sau „herţeg" de Făgăraş şi Amlaş în calitate de subordonat în ierarhia vasală ungară. Niciodată în protocolul final din diplomele emise de cancelaria ungară nu figurează domnul Ţării Româneşti între demnitarii regatului, nici în calitate de voievod, nici ca ban, herţeg, comite sau duce. În realitate, în cancelaria munteană el se intitula domn *(gospodin)*, adică stăpînitor al Banatului Severinului, iar într-un document dat la Argeş, 27 decembrie 1391, domnul se intitula „stăpînitor-domn de veci al Ţării Făgăraşului" *(Terrae Fogaras perpetus dominus)* [106].

Donaţiile făcute în Ţara Făgăraşului de domnul Mircea nu erau condiţionate. Domnul român numea aici judecători, lega biserica cu ţara de peste munţi fără consimţămîntul regal [107]. Tot aşa Mircea numea ban şi mitropolit de Severin fără a avea nevoie de acordul unei puteri străine sau a consulta pe cineva din exteriorul ţării.

În raporturile cu Ungaria, epitetul *Transalpinus*, pe lîngă „voievod", aparent cu sens geografic, pe plan politic — după părerea unor istorici — ar exprima un raport de la suzeran la dependent (ca şi *Moldoviensis*, adică moldovenească) [108]. Constatăm însă şi aici o lipsă de consecvenţă, căci termenul *Transalpin* este prezent numai în unele documente (1390, 1391, 1395, 1411, 1413), lipsind în majoritatea celor emise în cancelaria munteană, unde Mircea este domn al Ungrovlahiei, dar şi în documente avînd alt emitent: *Dei gratia princeps et vajvoda totius regni Vallachiae* (1391), *Magnifico domino Myrcze, woyewoda Bessarabie* (în scrisoarea din 1410 prin care regele polon întăreşte vechile tratate cu domnul român), iar regele Sigismund, într-o diplomă dată la Oradea Mare, în 29 septembrie pe la 1419, preciza că „Ţara Ungrovlahia este cea Basarabească" [109].

În timpul Marelui Mircea Voievod, Ţara Românească dispunea de o totală independenţă în toate relaţiile economice, politice, religioase, culturale, interne şi externe.

Studiul documentelor emise în cancelaria lui Mircea cel Mare arată că titlul de „domn" *(gospodin)*, în sensul feudal al termenului, însemna „stăpînul ţării", senior nedependent, *dominus*.

Pe măsura realizării unificării teritorial-politice şi a consolidării independenţei statale, Nicolae Alexandru era numit „domn de sine stătător a toată Ţara Românească" (1359), Vlaicu „domn de sine stăpînitor al Ţării Româneşti" (1370) şi-şi aroga titlul de „domn a toată Ţara Românească"

[104] Ibidem, doc. 80/1394; doc 104 şi 105/1399.

[105] C. Rezachevici, *„Despoţia" lui Mircea cel Bătrîn — o problemă de titulatură între realitate şi ficţiune*, în „Revista arhivelor", 1, 1986, p. 19.

[106] D.R.H., D, vol. I, doc. 79.

[107] P. P. Panaitescu, *Mircea*, p. 202.

[108] E. Vîrtosu, *Titulatura*, p. 186.

[109] D.R.H., D, vol. I, doc. 79; P. P. Panaitescu, *Mircea*, p. 354; D.R.H., B, vol. I, doc. 46: „Оугровлахїиской земли, що есть Басарабска".

⟨pe la 1374⟩, ca şi Dan I (1385) [110]. Titlul de „domn" apare în diplomatica ţării ca o dovadă a creşterii puterii interne a conducătorului statului român, putere ce depăşea stadiul iniţial de voievod, deci după ce avusese loc unificarea sub o putere centrală a celor mai numeroase formaţiuni politice locale (voievodate, cnezate, „ţări", „Romanii populare" din „cîmpuri" „plaiuri", obşti teritorializate etc.). Prin titlul de „domn" Mircea cîrmuia ţara ca suveran, prin propria-i putere, neprimită de la nimeni altul, ci „din mila lui Dumnezeu şi darul lui Dumnezeu", *Dei gratia*, formule de devoţiune ce însoţeau titlul domnului la începutul *(în intitulatio)* şi la sfîrşitul *(în sanctio)* documentelor. Aceste formule utilizate în epoca feudală dădeau consacrarea religioasă a faptului real al independenţei statale.

În formularul hrisoavelor din vremea lui Mircea, titlul de domn este însoţit şi de epitetul *samodîrjavnîi*, „de sine stătător", „de sine stăpînitor", „singur stăpînitor", „autocrat", care poate însemna foarte bine şi „singur suveran" (ca în cancelaria sîrbească). Indiferent de traducere, atributul de *samodîrjavnîi* dat domnului, cum s-a precizat, era o afirmare a independenţei. În adevăr, într-un act din vremea lui Mircea, în *dispositio* se făcea precizarea: „în *ţara de sine stătătoare* şi stăpînirea domniei mele" [111]. Pentru a se întări ideea de suveranitate şi independenţă statală a ţării, în unele documente în titlu se adaugă, cu valoare atributivă, „cel care stăpîneşte şi cel care domneşte" (în D.R.H., B, vol. I tradus prin „stăpînind şi domnind") anume peste „toată Ţara Românească" şi „părţile de peste munţi" şi „părţile tătăreşti" şi „pe amîndouă părţile peste toată Podunavia pînă la Marea cea Mare".

Paralel, în unele variante ale titlului se folosesc şi formulele de „domn *(gospodin)* a toată ţara Ungrovlahiei", „domn *(gospodin)* al Banatului Severinului", „domn *(gospodin* sau *dominus)*" sau „stăpînitor *(vladaleţ)*" sau „singur stăpînitor *(samodîrjeţ)*" al cetăţii-oraş Dîrstor-Silistra.

Referitor la raporturile Ţării Româneşti cu Poarta otomană, în epoca lui Mircea, ne mărginim să amintim acel aspect analizat de istoricul D. Onciul, în legătură cu tributul. D. Onciul a discutat felul în care a apărut în istoriografie problema tributului către statul otoman, admiţînd, ca probabilă, plata acestuia prima oară de Vlad Uzurpatorul şi mai apoi de Mircea [112]. În general, punctul său de vedere a fost acceptat în literatura de specialitate, interpretarea sa şi a celorlalţi cercetători avînd ca bază documentară ştirile din cronici redactate mai mult sau mai puţin apropiat de epocă. Diferenţe de păreri se observă în ceea ce priveşte anul, precum şi definirea împrejurărilor în care s-a ajuns să se plătească tribut, în funcţie de cronologia deosebită atribuită campaniilor otomane contra Ţării Româneşti în vremea sultanilor Baiazid I şi Mehmed I, a caracterizării raporturilor româno-otomane din acea vreme [113].

Întrucît, pînă în prezent, cercetările de arhivă nu au scos la iveală noi izvoare, problema plăţii tributului în epoca lui Mircea nu poate fi definitiv

[110] *Fontes*, vol. IV, p. 197—199, 201—213, p. 215 traducere de T. Teoteoi; D.R.H., B, vol. I, doc. 6, 7.

[111] D.R.H., B, vol. I, doc. 34, orig. ⟨1407—1418⟩ p. 73. въ самодръжавнои земли и ѡбласти господства ми.

[112] D. Onciul, *Mircea cel Mare*, p. 104—110 arată că Mircea plătea tribut în 1402.

[113] Pe aceeaşi linie istoriografică — fără a ne propune să ne ocupăm special de această problemă —, şi noi am admis în 1974 că Mircea a plătit tribut din 1415 pe baza punctului de vedere din *Istoria României*, vol. II, Bucureşti, 1962, p. 383, unde se precizează că Mircea nu s-a supus otomanilor, pacea dintre domnul român şi otomani din 1415, fiind doar un armistiţiu ce cuprindea obligaţii bilaterale; C. C. Giurescu şi D. Giurescu, *Istoria românilor*, vol. II, Bucureşti, 1976, p. 75, 81—82: Mircea a plătit tribut în 1417, cu comentariu critic în text şi note al unor scrieri narative.

soluţionată numai în lumina surselor narative, în marea lor majoritate scrise ulterior evenimentelor, deci rămîne deschisă cercetărilor viitoare. Ţinînd seama de lipsa unor documente de cancelarie şi de analiza critică, ce o necesită ştirile aflate în cronici, care au o cronologie contradictorie, descrierea condiţiilor şi natura aşa-zisului „tribut" plătit de Ţara Românească în epoca lui Mircea cer o interpretare nuanţată.

Rezumăm informaţiile din izvoarele narative, considerate cele mai apropiate de epocă şi cele mai bine informate. Cronicarul bizantin Laonic Chalcocondil arăta că la începutul domniei lui Mehmed I s-a pustiit Ţara Românească şi domnul român „trimiţînd soli la sultan a încheiat un tratat de pace cu condiţia să aducă tribut *(ho phoros)*, pe care i l-ar fi rînduit sultanul Mehmed", iar în continuare se relatează relaţiile bune stabilite de sultan cu împăratul Manuil II Paleologul, la 1415 [114]. În acelaşi sens, cronicarul bizantin Ducas aminteşte că solii împăratului Manuil II, ai Serbiei, Ţării Româneşti *(Vlahia)*, Bulgaria şi alţii au venit la Mehmed I, pe la 1413—1414, şi acesta le-a acordat „tuturora pace"; mai tîrziu acelaşi cronicar pomeneşte, în legătură cu moartea sultanului Mehmed I (1421), că otomanii, după ce au cucerit Tracia, „au biruit-o şi au făcut-o tributară şi împărăţia bizantinilor şi a sîrbilor; ci şi pe românii *(vlahoi)* de peste Dunăre şi pe ungurii, neam de zeci de mii, pe albanezi şi pe bulgari, pe toţi aproape într-un cuvînt subjugîndu-i, pînă la urmă aşa tare i-au umilit, încît dările *(ta dēmosia telē)* ţărilor lor nici nu sînt în stare să ajungă pentru triburile *(hoi phoroi)*, ce ni le dau 〈otomanilor〉 în fiecare an" [115].

Să prezentăm pe scurt şi unele ştiri din izvoarele narative otomane: cronicarii Halil (care relatează evenimentele privind pe ruda sa şeihul Bedreddin), Şükrüllah (ce şi-a încheiat cronica pe la 1458/59) şi Enveri (cu scria pe la 1465), deşi cei mai apropiaţi de desfăşurarea evenimentelor ne pomenesc nimic de tributul plătit de Mircea către Poartă. Cronicarul Şükrüllah, fără a data campania lui Mehmed I contra Ţării Româneşti, în urma căreia otomanii au ocupat cetăţile Isaccea, Enisala, Giurgiu şi Severin, notează că ghiaurii (fără a se nominaliza domnul acestora) au făcut pace *(bakış)* cu sultanul şi au trimis haraci şi s-au socotit printre supuşii *(kul)* Porţii, trimiţînd trei fii de principi (sic!) să slujească lîngă sultan. Am arătat că în fapt această campanie care a însemnat pierderea unor însemnate ţinuturi pentru Ţara Românească a avut loc abia în 1419, pe vremea domniei lui Mihail, deci plata tributului nu revenea lui Mircea, iar fiul său, domnul Mihail, care moare în timpul evenimentelor, pe cîmpul de luptă în apărarea integrităţii teritoriale şi independenţei ţării, nu a apucat să trimită acest tribut [116]. Cronicarul Enveri, care ne-a lăsat informaţii valoroase despre domnia lui Mircea consemna atacul întreprins de domn la Karnobat *(Karînovası)* şi bătălia de pe Argeş *(Akış)*, în care „cu vicleşug a făcut Mircea războiul cu

[114] *Ch-1*, p. 120; Laonici Chalcocondylae Atheniensis, *Historiarum Libri Decem*, ed. I, Bekkeri, Bonnae, 1843, (în continuare *Ch-2*), p. 183: *ho phoros* / impozit, tradus şi prin „tribut"; *phoros taktos*/impozit dat de alţii Imperiului bizantin.

[115] Ducas, *Istoria turco-bizantină (1341—1462)*, ed. V. Grecu, Bucureşti, 1958, p. 132, 168—170.

[116] *Cronici turceşti privind ţările române. Extrase (sec. XV — mijlocul sec. XVII)*, ed. M. Guboglu şi M. Mehmed, Bucureşti, vol. I, 1966, p. 32. Într-o însemnare în limba greacă (făcută între anii 1419—1438) sub anul 1420 aflăm o scurtă menţiune despre „căderea Vlahiei Mari *(Megali Vlahia)* sub otomani şi uciderea copiilor lui Mircea voievod, a lui Mihail..." (vezi text în *Fontes*, vol. IV, p. 341, traducere H. Mihăescu) — ceea ce corespunde unor realităţii istorice schimbate la Dunărea de jos, ca urmare a campaniilor otomane din 1419—1420 în Ţara Românească.

sultanul", adică a învins şi apoi — ţine să precizeze cronicarul — „s-a împăcat şi a trimis daruri *(mal)* cu soli" [117]; după această descriere Enveri nu mai aminteşte nici o expediţie sultanală îndreptată împotriva acestui domn.

În schimb, cronicarii turci de mai tîrziu, Orudj, Aşîk-paşa-zade, Neşri, Idris Bitlisi, Saadeddin, Kodja Hüsein etc., ce au preluat ştiri din izvoarele anterioare, pe care în parte le-au prelucrat şi cărora le-au adăugat un plus de informaţii desprinse din realităţile vremii lor — ca în orice povestire—, apreciază că domnul Ţării Româneşti, Mircea (uneori nenominalizat) a trimis tribut *(harac, ciziye, ciziye-i mukarrer, mal-i ciziye)*, devenind deci tributar *(haracgüzar)* statului otoman în vremea sultanului Baiazid I şi se vorbeşte de tributul plătit şi sub Mehmed I [118]; data la care s-a trimis acest tribut diferă de la o cronică la alta, în funcţie de cronologia, şi ea variată, a expediţiilor otomane contra românilor.

Atribuirea, de unii istorici, a plăţii haraciului de către Ţara Românească în vremea lui Baiazid, are în vedere documentul din 8 decembrie 1397, prin care regele Sigismund răsplăteşte pe Ştibor, voievodul Transilvaniei pentru meritele sale militare remarcate cu ocazia luptelor ce au scos din domnie pe „duşmanul Vlad", care fusese pus şi ridicat la conducerea Ţării Româneşti de otomani şi care se opusese Ungariei avînd ajutorul oastei otomane; într-un alt document de pe la 1396/97 tot regele ungar trimitea pe cineva pentru a iscodi pe domnul Vlad asupra otomanilor [119]. Din aceste izvoare s-a dedus că Vlad obţinuse sprijinul otomanilor în schimbul acceptării de a trimite tribut şi ulterior Mircea a preluat asupra sa plata haraciului.

Acestea sînt informaţiile, care au fost supuse unei cercetări critice în mai multe rînduri; astfel, s-a atras atenţia că în cronicile otomane nu este amintit Vlad, că în fapt este confundat Mircea cu Vlad în legătură cu plata tributului, că nu s-a încheiat un tratat între domnul muntean şi sultan, aşa cum a fost cazul în privinţa reglementării raporturilor dintre Poartă ş domnii Moldovei (Petru Aron şi Ştefan cel Mare) [120]; în sfîrşit, mai recent s-a observat că domnul muntean a trimis doar nişte „daruri" sultanului în vremea lui Mircea [121].

Comparînd ştirile transmise de cronicarii bizantini şi turci şi alăturîndu-le alte informaţii istorice, remarcăm că nici un alt izvor documentar contemporan nu face referire la supunerea domnului Mircea faţă de Poartă şi nu i se atribuie niciodată calitatea de supus tributar; nu se cunoaşte nici un document de epocă cu valoare probatorie din care să reiasă că Mircea ar fi semnatarul unor legăminte *(ahd* sau la plural *muahid)* sau să fi subscris la vreun pact *(misak)* care să-l oblige la trimiterea haraciului, nici să fi dat pe unul din fiii săi ostatec la Poartă şi nici în semn de supunere să fi ajutat cu oaste pe sultan. Dimpotrivă, în prima parte a domniei, ceea ce corespunde vremii lui Baiazid I, îl găsim pe domnul Mircea în conflict permanent cu

[117] *Cronici turceşti*, vol. I, p. 39.
[118] Ibidem, passim.
[119] D.R.H., D, vol. I, doc. 101, 97.
[120] C. C. Giurescu şi D. Giurescu, *Istoria*, II, p. 75 nota 2, p. 82.
[121] M. Guboglu, *Le tribut payé par les principautés roumaines à la Porte jusqu'au début du XVI-e siècle*, în vol. *Ord. prof. Ö. L. Barkan armağan*, Istanbul, 1985, p. 59—139 prezintă istoriografia problemei şi remarcă în mod judicios, că în general s-a confundat în interpretarea izvoarelor „cererea, cu plata în sine a haraciului"; arată că Enveri pomeneşte după bătălia de la Argeş, că Mircea a trimis *mal* (adică bogăţii), 1394—1395; notează că data campaniei din 1414—1415 amintită de Orudj şi Nişandji a avut loc, în fapt, mai tîrziu cu 2—3 ani. D. Zamfirescu, *Din nou despre victoria de la Rovine a lui Mircea cel Mare*, în „Luceafărul", nr. 32, 9 august, 1986 apreciază că Mircea a trimis numai daruri, nu tribut propriu-zis.

otomanii şi învingător al acestora sau angajat prin alianţe să lupte contra otomanilor: prin tratatul din 7 martie 1395 Mircea se obliga să meargă alături de Sigismund, „împotriva zişilor turci sau împotriva altor părtaşi de-ai lor, atunci, tot cu oştirea, cu oamenii şi cu toată puterea noastră“ [122]. Apoi intervine în luptele pentru tron dintre urmaşii lui Baiazid (1403—1413), ajutînd chiar cu oaste pe Musa.

În concepţia islamică, plata tributului de conducătorul unei ţări făcea ca ţinutul respectiv să fie socotit *dar-ul sulh* („ţinut al păcii“), ceea ce însemna o situaţie diferită faţă de *dar-ul islâm* („ţinut islamic“ sau cu regim de „paşalîk“, adică teritoriul intrat sub directa administrare a Porţii, de pildă, Bulgaria în acel timp) şi faţă de *dar-ul harb* („ţinut al războiului“) [123]. În general, toate ţările ce nu acceptaseră să plătească tribut erau socotite ca *dar-ul harb*, fiind obiective ale ofensivei şi cuceririi otomane; cînd erau încălcate obligaţiile de tributar sau cele de vasal, orice ţinut din *dar-ul sulh* devenea *dar-ul harb* şi era supus unor raiduri sau incursiuni (*akın*) pînă se dobîndea din nou supunerea şi trimiterea haraciului.

Din toate cronicile reiese că Mircea s-a împotrivit să plătească tribut, ţara sa fiind socotită *dar-ul harb* şi ca atare supusă unor permanente campanii de hărţuire şi pedepsire pentru a fi adusă la ascultare. Punînd în paralel informaţiile din cronicile bizantine cu cele turceşti şi reluînd cronologia evenimentelor reiese că după ce Mircea se intitula singur stăpînitor „a mai multor cetăţi turceşti“ (1415), se stabilise o pace cu sultanul Mehmed I. Domnul român a trimis, ca şi regele Ungariei, unele daruri, bogăţii, avuţii *(mal)*, peşcheşuri (la Enveri, Mustafa Ali, Saadeddin) — practică folosită în acea vreme între conducătorii de state ce se împăcau la un moment dat —, fără caracter permanent. În nici un caz domnul Mircea nu s-a recunoscut nici o dată supus „tributar“ al Porţii şi izvoarele contemporane considerau pe domnul Ţării Româneşti suveran şi întru totul independent faţă de statul otoman, iar teritoriul românesc nu a fost denumit în vremea sa: *dar-ul sulh* sau *dar-ul ahd*.

În însemnările aceloraşi cronicari turci, Mircea era considerat stăpîn sau domn *(hakim)* al Ţării Româneşti *(Eflâk)* sau *Mirci voyvoda*, ce conducea „voievodatul Ţării Româneşti“ *(Eflâk voyvodalık)* sau rege *(kral)* al Ţării Româneşti, alături de craii Ungariei şi Bosniei; se vorbea în vremea sa şi de „*hükkâm*“ (pluralul de la *hakim*), adică „de domnii Ţării Româneşti“, amintind existenţa a doi domni, fie pe Mircea şi Vlad, fie pe Mircea şi pe fiul său Mihail, asociat la domnie; uneori avea doar titlul de „*bey*“, acordat cu nuanţă de condescendenţă tuturor şefilor sau conducătorilor [124]. Cronicarii bizantini la rîndu-le îl numeau pe Mircea stăpînitor sau domn *(archēgos, hēgemōn, archōn)* al românilor *(daci, misi, vlahi)*: Mircea „era domnul de atunci al misilor *(tote tōn Mysōn archēgō onti)*“ sau voievod *(veēvoda)* al Ţării Româneşti (Vlahia) sau „domn al dacilor *(epi Myrxan tōn Dakias hēgemona)*“ sau Mircea, „domn coborîtor din străbuni al acestui neam *(archonta tou genous toude to palaion genomenon)*“ [125], ceea ce reliefa legitimitatea domniei.

[122] D.R.H., D, doc. 87.

[123] H. Inalcik, *Ottoman methods of Conquest*, în „Studia Islamica“, II, 1953, p. 103 si urm.; I. Matei, *Quelques problèmes concernant le régime de la domination ottomane dans les pays roumains*, în „Revue des études sud-est européennes“, X, 1, 1972, p. 68—69.

[124] *Cronici turceşti*, vol. I, passim *bey* (Orudj, Aşik-paşa-zade), *voyvoda* (Neşri), *hakim* şi *hükkâm* (Bitlisi), *kral* (Bitlisi, p. 160, Kodja Hüseîn, p. 440) ş.a.m.d.

[125] Ducas, *Istoria*, p. 188—189, 122—123; *Ch-1*, p. 63—64, 114; *Ch-2*, p. 77—78, 171. *Ch-1*, p. 193, *Ch-2*, p. 326 relatîndu-se evenimente mai tîrzii legate de campania regelui Vladislav I din 1444 se arată că acesta a ajuns în „Ţara lui Dobrotici Misul“ *(Dobrotikeō tou Mysou chōran)* de la Marea Neagră şi a cucerit Caliacra.

Atrăgînd atenția asupra acestei titulaturi, adăugăm și observația noastră că toate prevederile ce defineau condiția de „tributar" a domnului muntean, înșirate de unii cronicari turci mai în amănunt, apar în relatările lui Saadeddin și Mustafa Ali, ca impuse de sultan și craiului Ungariei din aceeași epocă [126], adică lui Sigismund, idee care se regăsește și în textul lui Ducas, unde în aceeași frază se pune pe același plan situația românilor cu a ungurilor, privind plata tributului către Poartă. Or, apropierea face neconcludentă afirmația din istoriografie că Țara Românească a plătit tribut „propriu-zis" în epoca lui Mircea deoarece aceeași istoriografie nu admite că regatul Ungariei ar fi devenit tributar otomanilor în acea perioadă.

Analizînd acele momente ale procesului de unificare teritorial-politică, ce a condus la alcătuirea statului medieval Țara Românească, avînd drept centre Argeș și Tîrgoviște în jurul cărora s-au polarizat formațiunile autonome din spațiul carpato-danubiano-pontic, studiul nostru a reliefat capacitatea de organizare politică a societății românești în secolele XIII—XV, importanța istorică a ținuturilor de margine în apărarea strategică a teritoriilor nord și sud-dunărene. În cancelaria timpului s-au folosit în titulatura domnilor denumirile locale, în sensul lor tradițional geografico-istoric, pentru a desemna ținuturile de margine înglobate organic la diferite date în unitatea politică a Țării Românești, ceea ce conferea imaginea întinderii teritoriale a țării la un moment dat. Aceste denumiri aminteau existența autonomă a unor unități geografico-istorice în perioada anterioară alcătuirii statului. *Semnificația istorică și unicitatea titulaturii Marelui Mircea Voievod*, în argumentarea noastră, *constă în faptul că evidențiază atît acțiunile petrecute în timpul domniei sale*, *indicîndu-l ca un unificator de pămînturi românești*, *care a deschis însă și complexul proces istoric de unificare politico-statală la români*, *care avea să se încheie exact peste cinci secole*.

În tot timpul domniei lui Mircea (1386—1418) *s-a păstrat intactă integritatea teritorială a Țării Românești*, avînd în interiorul hotarelor: prin moștenire de la predecesori Banatul Severinului, ținuturile estice pînă la Marea Neagră și cele dintre Carpați și gura Siretului, cărora printr-o politică de consolidare la fruntarii, domnul le-a lărgit hotarul în vest spre Banat ajungînd pînă la Cazane, în est adăugînd în părțile sud-dunărene ținutul Dîrstorului pînă la Caliacra, iar în nord-est ținutul gurilor Dunării și în continuare în nord ținuturile dinspre Bugeac și cele dinspre Transilvania, Amlașul, Făgărașul și Branul. Politica de apărare, prin controlul la hotare și crearea unui sistem defensiv, a reliefat însemnătatea acordată de domn zonelor limitrofe etnico-geografice românești, ceea ce a conferit cadrul politico-administrativ necesar dezvoltării economice și culturale a acestor ținuturi și a țării în ansamblu, contribuind la consolidarea domniei. Domnul Mircea a lăsat moștenire fiului și succesorului său la tron, Mihail, o țară întinsă din părțile Banatului pînă la Marea Neagră, din Transilvania pînă la Dunăre, așa cum reiese și din titlul acestuia aflat în hrisovul din 18 martie 1419: „Ioan Mihail

[126] *Cronici turcești*, vol. I: În legătură cu atacul asupra Severinului și victoria otomanilor asupra ungurilor, cronicarul Saadeddin (p. 308) amintește de darurile împărătești trimise sultanului de către unguri, iar cronicarul Mustafa Ali (p. 342), de asemenea, arată că ungurii au trimis daruri multe și peșcheșuri valoroase și s-au obligat să plătească în fiecare an haraci și au cerut pace. Este vorba, ca și în cazul domnului Țării Românești, de trimiterea de către regele Ungariei a unor daruri în semn de împăcare, și nu de plata unui „tribut" propriu-zis.

mare voievod și domn, cel care stăpînește și cel care domnește peste toată Țara Românească și al părților de peste munți, încă și spre părțile tătărăști și herțeg al Amlașului și Făgărașului și domn al Banatului Severinului și pe amîndouă părțile peste toată Podunavia, încă și pînă la Marea cea Mare și stăpînitor al cetății Dîrstorului" [127].

Domnia Marelui Mircea Voievod se înscrie semnificativ în istoria neamului ca *o epocă de afirmare a principiilor independenței, suveranității și unității istorice statale la români.* Raporturile domnului cu otomanii, Ungaria și Polonia nu au afectat în nici un fel integritatea teritorială și suveranitatea statală. Nimic nu-l indică pe domnul Mircea ca supus al Porții: regii Ungariei și Poloniei, republica Veneția, domnul Moldovei solicitau ajutorul domnului Țării Românești în repetate rînduri, acesta fiind considerat ca un *conducător independent în politica sa internă și externă* și un consecvent luptător antiotoman. Apărînd cu fermitate cursul inferior al Dunării de jos pînă la vărsarea în Marea Neagră, participînd la lupta antiotomană, domnul Mircea a împiedicat succesul ofensivei otomane, constituindu-se ca un scut în apărarea Europei, în general, contribuind la întîrzierea instaurării dominației otomane în Peninsula Balcanică și în Bizanț, în special. Epoca lui Mircea a impus o tradiție relațiilor viitoare ale țărilor române cu puterile vecine, cu implicații pozitive pentru recunoașterea entității statale românești. Ținînd seama de așezarea geografică și de condițiile istorice din perioada secolului al XIV-lea și de început a secolului al XV-lea, politica Basarabilor s-a întîlnit cu cea a Mușatinilor în efortul comun de apărare a integrității teritoriale și de menținere a independenței țării, *asigurînd acea continuitate a vieții statale a românilor din spațiul carpato-danubiano-pontic.* Domnul Mircea cel Mare a reușit să păstreze ființa statală de sine stătătoare a țării sale, într-o perioadă în care alte state erau transformate în provincii ale statului otoman.

[127] D.R.H., B, vol. I, doc. 45.

Concluziile studiului nostru au fost prezentate la sesiunile științifice prilejuite de aniversarea a „600 de ani de la urcarea pe tron a domnitorului Mircea cel Mare", ce au avut loc în mai, iunie, septembrie și octombrie 1986 la Tulcea, București, Călărași, Pitești, Slobozia: A. Ghiață, *Dobrogea în politica lui Mircea cel Mare*; idem, *Mircea cel Mare — apărător al suveranității statale și integrității teritoriale românești în spațiul carpato-danubiano-pontic*; idem, *Semnificația istorică a titulaturii domnitorului Mircea cel Mare*, idem, *Mircea cel Mare — apărător al vetrei strămoșești*; idem, *Semnificația domniei lui Mircea cel Mare în dezvoltarea istorică a poporului român.*

17 mai 1395, o dată importantă în istoria universală — victoria românească de la Rovine —

Alexandru V. Diță

Cercetarea sistematică a textelor (și contextelor) în care cronicarii și istoricii, români și străini, au vorbit despre marea confruntare militară dintre oștile românești, conduse de Mircea cel Mare, și cele otomane, conduse de Baiazid I (al cărui punct culminant a fost bătălia de la Rovine, sau, cum consemnează izvoarele otomane, de la Argeș), duc la două constatări esențiale:

1. În decursul celor șase veacuri ce s-au scurs de atunci, despre acest moment crucial din istoria noastră *s-a scris mult și variat*, începînd cu *Epistola* lui Philippe de Mézières — redactată cam la trei ani după eveniment — și terminînd cu cele mai recente puncte de vedere istoriografice. Este de remarcat faptul că în istoria universală se cunosc puține cazuri similare, cînd evenimente legate, în primul rînd, de destinul unui anumit popor, au obligat, prin importanță și implicații, un număr atît de mare de specialiști din afara hotarelor țării respective, să țină seamă de ele. De „momentul" Rovine s-au ocupat și continuă să se ocupe istoricii Bizanțului și ai Imperiului otoman, ai Serbiei și Ungariei medievale, ai Bulgariei și Poloniei, după cum imediat ce s-a creat o disciplină științifică specială menită a studia dintr-o perspectivă unitară popoarele din această parte a Europei, el a intrat, firesc, în raza de interes a balcanologiei, sud-est europenisticii ori istoriei Europei răsăriteano-centrale.

2. *Natura informației* vehiculate de toate aceste texte, apărute într-o diversitate de limbi și țări, pune pe cititorul neprevenit într-o veritabilă derută. Cele mai diverse, mai paradoxale și mai contradictorii afirmații se acumulează pe fișele cercetătorului, constrîngîndu-l aproape să accepte concluzia pesimistă că, din moment ce a fost loc pentru atîtea teze și opinii, iar cîteodată la un singur autor se întîlnesc versiuni ce se exclud între ele, nimic nu se mai poate stabili cu certitudine în această privință. Nici data, nici locul, nici care au fost urmările bătăliei!

Pentru a fi corect înțeleși vom enumera, sintetizat la maxim, tot ceea ce s-a afirmat pînă în momentul de față despre „strălucita victorie" [1] de la Rovine, eveniment care a demonstrat „foarte clar" — cum remarca încă

[1] Heinrich Gelzer, *Abriss der byzantinischen Kaisergeschichte*, în K. Krumbacher, *Geschichte der byzantinischen Litteratur von Justinian bis zum Ende des Ostromischen Reiches (527—1453)*, München, 1897, p. 1 062.

în 1883 cunoscutul bizantinolog Gustav Friedrich Hertzberg [2] — că oştile otomane nu sînt invincibile, decomplexînd o Europă înspăimîntată şi creînd climatul propice realizării cruciadei de la Nicopole [3]. Şi anume:

I. Că bătălia de la Rovine a avut loc după lupta de la Nicopole din 1396 (oricînd, chiar şi în 1417); la 10 octombrie 1394; la 17 mai 1395; la sfîrşitul verii sau în toamna lui 1395; în toamna anului 1393.

II. Că „rovinele" menţionate ca loc al bătăliei în cronicile sîrbeşti se află lîngă Craiova, pe Jiu, pe Ialomiţa, pe Argeş (de la vărsarea în Dunăre pînă la Curtea de Argeş) sau chiar în Bulgaria.

III. Că rezultatul confruntării româno-otomane a fost:

a. totala zdrobire a oştilor lui Mircea de către cele conduse de Baiazid, domnul român fiind silit fie să se supună şi să plătească tribut, fie să fugă după ajutor la regele Sigismund de Luxemburg, lăsînd domnia unui „vlastel" pus de Baiazid, iar apoi reîntorcîndu-se cu trupe ungare spre a-şi redobîndi tronul;

b. lupta a avut un caracter nedecis, victoria militară neputînd fi atribuită cu certitudine vreuneia din părţi, dar rezultatul politic a fost net defavorabil românilor, care au trebuit să se „închine", acceptînd suzeranitatea otomană şi plata tributului;

c. deşi Mircea cel Mare a fost victorios pe cîmpul de luptă, puţinătatea oştilor sale l-a obligat să se retragă spre capitală, unde a avut loc o nouă bătălie, de astă dată „nefericită", după care, fiind înlocuit în domnie, s-a refugiat la regele Sigismund după ajutor;

d. deplin victorios pe cîmpul de luptă, Mircea a fost victima unei conjuraţii a boierilor, temători de întărirea puterii centrale, şi a fost alungat din ţară în urma unei răscoale interne;

e. la Rovine domnul român a cîştigat o mare victorie, aruncîndu-l pe Baiazid la sud de Dunăre;

f. deşi la Rovine s-a cîştigat o victorie antiotomană, ea nu a fost obţinută de românii conduşi de Mircea cel Mare, ci de regele Ungariei, Sigismund de Luxemburg, venit să-şi protejeze „vasalul".

Prin urmare, se pot scoate din această varietate de teze, ipoteze şi afirmaţii cîteva propoziţii aşezate pe o temelie documentară sigură şi în acord cu regulile elementare ale logicii? Este întrebarea firească ce şi-o pune oricine, de la specialist la omul de cultură generală, dornic să se lămurească dacă şi în ce măsură acest fapt de istorie românească, devenit — prin pana genialului Mihai Eminescu — unul din stîlpii conştiinţei noastre naţionale, reprezintă într-adevăr o dată importantă în istoria umanităţii.

Tocmai răspunsul la această întrebare constituie mobilul prezentului demers ştiinţific.

[2] Gustav Friedrich Hertzberg, *Geschichte des Byzantiner und des Osmanischen Reiches bis gegen Ende des Sechszehnten Jahrhunderts*, Berlin, 1883, p. 516.

[3] *Dejny Jugoslavie*, Praga, 1970, p. 88.

I. *Data expediției nord-dunărene a sultanului Baiazid I și a bătăliei de la Rovine*

1. În 1923 J. H. Mordtmann afirma, iar Franz Babinger, peste două decenii, îl prelua, arătînd că „în istoria lui Baiazid I Fulgerul numai trei date sînt bine stabilite *(feststehen)* și anume urcarea pe tronul sultanilor, care coincide cu bătălia de la Kossovopolje, bătălia de la Nicopole (28 sept. 1396) și înfrîngerea de la Ankara (20 iulie 1402)" [4]. Babinger încerca să consolideze, la rîndu-i, o a patra dată: a campaniei lui Baiazid la nord de Dunăre, rămasă pînă astăzi subiect de discuție și ipoteză. Totodată, în 1950 Donald Edgar Pitcher observa caracterul — după părerea sa — dezordonat, haotic, „descreierat" *(muddle-headed)* al mișcărilor sultanului, ajungînd la concluzia că „istoricul găsește că este aproape imposibil să se aleagă între datele rivale ale campaniilor sultanului contra grecilor sau să decidă cînd și cît de des a pătruns în Valahia și Karaman" [5]. Chiar pentru primul atac otoman, condus de Firuz bei credea că „ne aflăm în fața celei mai înspăimîntătoare confuzii" [6].

Într-o anumită măsură, impresia de confuzie „înspăimîntătoare" și de dificultăți insurmontabile în stabilirea raporturilor lui Baiazid cu Mircea cel Mare și Țara Românească este totuși explicabilă atunci cînd știm că vine din partea turcologilor, îndeobște obișnuiți a judeca lucrurile în primul rînd pe baza cuprinsului cronicilor otomane, ai căror autori nu se disting prin precizie și, adesea, nici prin respectul față de adevăr. Dacă însă aplicăm metoda controlării informațiilor provenite din izvor otoman cu totalitatea surselor ce ne stau la dispoziție, dificultățile nu mai par atît de mari și lucrurile încep să se limpezească. Din păcate, strategia urmată de Babinger a fost exact contrară: el a căutat să deprecieze toate izvoarele neotomane, în special pe cele bizantine și sîrbești, ca să-și poată impune, în cele din urmă propria datare, dedusă, în exclusivitate pe baza surselor otomane: toamna anului 1393, cînd s-ar fi desfășurat campania lui Baiazid și ar fi căzut, în lupta de la Rovine (10 octombrie) Marko Kralevici [7].

Procedeul și-a spus cuvîntul, datarea sa anulîndu-se practic la simpla confruntare cu realitatea. Chiar dacă trecem peste obiecțiile esențiale — faptul că pînă la evenimentele anului 1421, din motive încă neprecizate, cronologia cronicilor otomane este greșită [8], și deci de neutilizat, iar izvoarele creștine contrazic, toate, datarea în anul 1393 — nu se poate ignora faptul că Marko Kralevici a fost prezent la întrunirea de la Serez care se știe că a

[4] Franz Babinger, *Beginn der Țürkensteuer in den Donaufürstentümern (1394 bzv. 1455)*, în „Südost-Forschungen", VIII (1943), p. 1—2; studiul a fost republicat, în aceeași formă, un an mai tîrziu în volumul aceluiași, *Beiträge zur Frühgeschichte der Türkenherrschaft in Rumelien (14.—15. Jahrhundert)*, Brün — München — Wien, 1944, p. 1—35 (textul citat la p. 1—2).

[5] Donald Edgard Pitcher, *An Historical geography of the Ottoman Empire from earliest times to the end of the sixteenth century with detailed maps to illustrate the expansion of the Sultanate*, Leiden, 1972, p. 46 (terminată de autor încă în 1950, lucrarea a văzut lumina tiparului abia la data menționată).

[6] *Ibidem*, p. 49.

[7] Franz Babinger, *Beiträge*, p. 3—16.

[8] Mihail Guboglu, *Tabele sincronice. Datele Hegirei și datele erei noastre, cu o introducere în cronologia musulmană*, București, 1955, p. XLI.

avut loc în primăvara anului 1394 [9], sau pentru cei ce nu subscriu riguroasei demonstraţii a lui Zakythinos, „la sfîrşitul lui 1393, începutul lui 1394" [10]. Ceea ce înseamnă, oricum, că în toamna lui 1393 bătălia de la Rovine nu avusese loc din moment ce Marko, ca de altfel şi Constantin Dragaş, se aflau alături de Baiazid la Serez. În plus, tocmai în octombrie 1393 Constantin Dragaş făcea o danie mănăstirii Vatoped de la Muntele Athos [11]. Deci la această dată cel care, împreună cu Marko Kralevici şi Ştefan Lazarevici, l-a însoţit pe Baiazid în campania din Ţara Românească şi a murit la Rovine „într-un 17 mai" — alături de Marko — se afla încă în viaţă şi, desigur, în capitala sa de la Velbujd.

Eşecul lui Franz Babinger în tentativa de a data expediţia condusă de Baiazid în Ţara Românească exclusiv pe izvoare otomane constituie, de fapt, eşecul unei metode şi, totodată, un avertisment pentru alte încercări similare.

2. La fel de lipsită de temei este şi aşezarea campaniei sultanale şi a marii confruntări româno-otomane *după lupta de la Nicopole*, aşa cum procedează Engel [12], şi toţi ce l-au urmat, pornind de la *Expunerile istorice* ale lui Laonic Chalcocondil [13]. Împotriva datării istoricului bizantin din turcocraţie se ridică un text strict contemporan a cărui valoare probatorie este indiscutabilă: *Epistola* lui Philippe de Mézières, scrisă imediat după bătălia de la Nicopole, şi în care se relatează despre dezastrul suferit în Ţara Românească de oştile conduse de Baiazid „environ trois ans a passés".

3. 4. Că aşa stau lucrurile o dovedesc cu prisosinţă *toate* izvoarele care, descriind evenimentul, includ *şi* anul cînd a avut loc (fireşte, avem în vedere exclusiv sursele creştine, căci cele otomane, am spus-o deja, sînt inutilizabile în această privinţă). Iată-le, în ordinea cronologică a redactării, pe cele cunoscute pînă astăzi:

— *Cronica bulgaro-bizantină* = anul 6903
— *Viaţa lui Ştefan Lazarevici* de Konstantin Kosteneţki = anul 6903
— Toate cronicile sîrbeşti (39) = anul 6903
— *Cronica scurtă postbizantină (Cronica 72-a* după cum o codifică P. Schreiner) = anul 6903
— *Letopiseţul brancovicesc* = anul 6903

Fiind vorba despre scrieri aparţinînd în exclusivitate ariei de civilizaţie sud-dunărene, sistemul de computare este cel bizantin. Prin urmare, anul 6903 „de la facerea lumii" corespunde, în ani ai erei noastre, intervalului 1 septembrie 1394—31 august 1395, şi aceasta este singura secvenţă de timp în care discuţia privind precizarea momentului cînd a avut loc expediţia sultanală întreprinsă de Baiazid la nord de Dunăre îşi află rostul şi temeiul documentar.

Primul care încearcă să dateze precis evenimentele este istoricul ceh Constantin Jireček. Dorind, în a sa *Istorie a bulgarilor* apărută în 1876, să lămurească împrejurările ce au precedat moartea ţarului bulgar Ivan Şişman el se ocupă şi de expediţia sultanului Baiazid în Ţara Românească şi utilizează o variantă mai tîrzie a cronicilor sîrbeşti în care se găsea nu numai anul 6903,

[9] Denis A. Zakythinos, *Le despotat grec de Morée*, Paris, 1932, p. 152—154. În încheierea solidei sale demonstraţii, istoricul grec afirmă: „Tout ces renseignements nous permettent de fixer d'une manière irréfutable la date de la réunion de Serrès au commencement de l'année 1394, et, plus précisément, aux environs du mois de mai".

[10] V. Laurent, *Un acte grec inédit du despote serbe Constantin Dragaş*, în „Revue des études byzantines". V (1947), p. 180.

[11] *Ibidem*, p. 183—184.

[12] Johann Cristian von Engel, *Geschichte der Moldau und der Walachey nebst der historischen und statistichen Literatur beyder Länder*. Halle, 1804, p. 161—162.

[13] Laonic Chalcocondil, *Expuneri istorice*, ed. Vasile Grecu, Bucureşti, Edit. Acad., 1958, p. 64.

ci şi data de 10 octombrie. Ca urmare, profesorul vienez vorbeşte despre campania „din toamnă“ a lui Baiazid şi datează bătălia decisivă la 10 octombrie 1394[14].

La numai un an de la apariţia celebrei sinteze a lui Jireček, Bogdan Petriceicu Hasdeu, ocupîndu-se de *Originile Craiovei* descoperea în scrierea învăţatului raguzan Giacomo di Pietro Luccari ştirea — de altfel neîntemeiată — potrivit căreia numele oraşului ar veni de la vestitul erou al eposului sud-dunărean Marko Kralevici, cel ce-l însoţise — împreună cu Constantin Dragaş şi Ştefan Lazarevici — pe sultanul Baiazid I în campania sa contra Ţării Româneşti şi-şi găsise moartea, după cum spun cronicile sîrbeşti şi *Viaţa lui Ştefan Lazarevici*, în lupta cruntă dintre români şi otomani. După Luccari această luptă s-ar fi dat lîngă Craiova şi, murind acolo Marko Kralevici, localitatea i-ar fi preluat numele.

Informaţia — întărită şi de Mauro Orbini — a dat prilejul lui Hasdeu să lege figura marelui domn de istoria oraşului oltean, paragraful respectiv din articolul său numindu-se *Mircea cel Mare lîngă Craiova*[15]. Nici Luccari şi nici Orbini nu dădeau însă data bătăliei, iar celelalte izvoare indicau, aşa cum am văzut, doar intervalul 1 septembrie 1394—31 august 1395. B. P. Hasdeu a găsit imediat soluţia pentru a stabili cu precizie data bătăliei: în cronicile sîrbeşti, ca şi în amintita biografie, se spune limpede că în lupta de la „rovini“ *(na rovinah)* au murit atît Marko Kralevici, cît şi Constantin Dragaş. Or, ziua morţii acestuia din urmă este trecută într-un izvor contemporan, *Tipiconul lui Romanov* de la mănăstirea Hilandar[16]. Este 17 mai, fără an. Călăuzindu-se după cronicile sîrbeşti şi după *Viaţa lui Ştefan Lazarevici*, încă Franz Miklosich a stabilit că anul nu poate fi decît 1395, deci — a tras concluzia Hasdeu — *bătălia s-a dat la 17 mai 1395.*

Raţionamentul i-a fost deplin confirmat în anul 1901 cînd bizantinologul român Constantin Litzica aduce în discuţie un document de mare greutate[17]. Este vorba de dania făcută mănăstirii Petra din Constantinopol de către împăratul bizantin Manuel II Paleologul şi soţia sa Elena[18], fiica despotului Constantin Dragaş, cel căzut în lupta de la Rovine. În acest act se afirmă că monahii trebuiau să comemoreze amintirea defunctului Constantin Dragaş prin patru slujbe: două imediat „ca de 40 de zile şi de 3 luni, iar celelalte două pe viitor, la timpul de 6 şi 9 luni de la moartea lui“[19]. Datînd din octombrie 1395, documentul dovedeşte cu certitudine că în acel moment nu trecuseră încă şase luni de la moartea lui Constantin, dar se împliniseră trei luni.

Rămînea de lămurit veracitatea datei de 10 octombrie 1394. A făcut-o, în 1927/1928, istoricul George Sp. Radojicić, cel mai bun cunoscător al izvoa-

[14] Constantin Jireček, *Geschichte der Bulgaren*, Praga, 1876, p. 353—354. Dacă istoricul sîrb Jovan Rajić, care a utilizat aceleaşi izvoare ca şi Jireček, n-ar fi greşit la transformarea anilor erei bizantine în anii erei noastre — vorbind, prin urmare, de 10 octombrie 1395 — lui, şi nu istoricului ceh, i s-ar fi datorat introducerea datei de 10 octombrie 1394 în circuitul istoriografiei moderne (Jovan Rajić, *Istorija raznih slavenskih narodov, najpače Bolgar, Horvatov i Serbov*, vol. III, Viena, 1794, p. 83). De la Rajić, datarea 10 octombrie 1395 a fost preluată atît de Engel, cît şi de Nicolae Stoica de Haţeg.

[15] B. P. Hasdeu, *Originile Craiovei (1230—1400)*, în „Columna lui Traian“, VIII (1877), nr. 12, p. 668—669.

[16] Fr. Miklosich, *Monumenta Serbica spectantia historiam Serbiae, Bosnae, Ragusii*, Viennae, 1858, p. 227; vezi şi V. Jagić, *Tipik Romanov*, în „Starine Jugoslavenska Akademija“, V (1873), p. 3—7.

[17] C. Litzica, *Din domnia lui Mircea Vodă*, în „Convorbiri literare“, XXXV (1901), p. 377 (autorul a inclus acest studiu şi în volumul său *Studii şi schiţe greco-române*, Bucureşti, 1912, p. 13—36).

[18] Actul a fost publicat pentru întîia dată de Franz Miklosich şi Joseph Müller, *Acta et diplomata Graeca medii aevi sacra et profana*, vol. II, Vindobonae, 1862, p. 260—261.

[19] C. Litzica, *art. cit.*, p. 377.

relor sîrbeşti în problemă, care a atras atenţia că data respectivă apare numai în 10 dintre cele 39 de cronici sîrbeşti în care se vorbeşte despre bătălia de la Rovine. Şi că aceste 10 sînt, de fapt, copii ale unui singur arhetip tîrziu, prost informat şi asupra lui Constantin Dragaş din care face două persoane: Constantin şi Dragaş. Academicianul sîrb nu încearcă nici o explicaţie asupra provenienţei acestei date în arhetipul postulat, dar susţine data reală — 17 mai 1395 — cu exact argumentele lui Hasdeu şi Litzica — *Tipiconul lui Romanov* şi actul pentru mănăstirea Petra —, ignorînd faptul că ambele fuseseră deja folosite [20].

Istoriografia internaţională — cu excepţia lui Franz Babinger, care a încercat să propună propria datare — a adoptat aproape unanim datarea lui Radojicić (deci datarea lui B. P. Hasdeu) spre deosebire de cea românească rămasă pînă de curînd — din motive pe care le-am precizat cu alt prilej [21] — la datarea lui Jireček. Totodată, dacă urmărim, din perspectiva secolului scurs de la momentul celor două datări, care a fost soarta fiecăreia dintre ele, vom constata o deosebire esenţială: în timp ce pentru data de 17 mai 1395 au apărut noi dovezi documentare, pînă la aceea, decisivă, ivită chiar în zilele aniversării celor 600 de ani de la urcarea pe tron a lui Mircea cel Mare [22], în schimb pentru 10 octombrie nu s-a adus nici un argument, ci dimpotrivă, valoarea documentară a variantei respective a cronicilor sîrbeşti a fost serios zdruncinată, ca să nu zicem anulată, de către demonstraţia lui Radojicić.

În anul 1947, istoricul V. Laurent, discutînd data de 17 mai 1395, făcea următoarea remarcă: „Bătălia de la Rovine a fost dată, deci, cel mai devreme în cursul verii acestui an (1395—n.n.). Trebuie să o plasăm oare la 17 mai, cum ne incită lista necrologică a tipiconului lui Roman, după cum ne îndeamnă G. Sp. Radojicić?.Mai înainte de a decide, trebuie să aşteptăm ca orientaliştii să-şi spună ultimul lor cuvînt" [23]. Iată că recent s-a auzit, în sfîrşit, şi cuvîntul decisiv al „orientaliştilor"! El aparţine turcologului Valeriu Veliman care a editat şi tradus, folosind manuscrisul inedit, relatarea campaniei sultanului Baiazid I în Ţara Românească făcută de Ibn Kemal [24]. În lucrarea sa intitulată *Istoriile dinastiei otomane*, Ibn Kemal, unul dintre cei mai reprezentativi şi bine informaţi cronicari otomani, arată categoric că expediţia lui Baiazid la nord de Dunăre — *singura întreprinsă de el, personal, în Ţara Românească — a avut loc primăvara* şi că în lupta decisivă a căzut Constantin care „era principele ţării care, în limba de acum, este cunoscută bine cu titlul de ţara Küstendil". Acest Constantin prinţ de Küstendil nu este altul decît Constantin Dragaş prinţul de Velbujd (numele pe care, anterior cuceririi otomane, îl purta actualul oraş Kjustendil situat, astăzi, în sud-vestul R. P. Bulgaria) despre care se ştie cu siguranţă că a murit la 17 mai 1395 în lupta de la Rovine. Faptul este în deplină concordanţă cu celălalt detaliu furnizat de cronică— primăvara, arătată ca anotimp cînd a avut loc expediţia sultanală condusă de Baiazid — şi vine să confirme, desăvîrşind, ceea ce pînă acum ştiam doar din

[20] Dj. Sp. Radojicić, *Jedna glava iz života Štefana Lazarevića od Constantin Filozofa*, în „Hrišćanski Život", IV (1927), p. 138—144; idem, *Listina manastira Petra od oktobra 1395 g. kao izvor za hronologiju bitke na Rovinama*, în „Bogoslovlje organ pravoslavnog bogoslovskog Fakulteta y Beogradu", II (1927), p. 293—301; idem, *La chronologie de la bataille de Rovine*, în „Revue historique du sud-est européen", nr. 4—6/1928, p. 136—139.

[21] Alexandru V. Diţă, *Victoria românească de la Rovine (17 mai 1395). Datare, desfăşurare, importanţă internaţională*, în *Almanah Luceafărul 1987*, p. 24.

[22] Valeriu Veliman, *O cronică turcească despre domnia lui Mircea cel Mare*, în „Revista arhivelor", nr. 4/1986, p. 372—385.

[23] V. Laurent, *art. cit.*, p. 180.

[24] Valeriu Veliman, *art. cit.*

izvoarele „creştine": că *victoria românească de la Rovine a fost obţinută de românii conduşi de Mircea cel Mare la 17 mai 1395.*

5. Vanitatea tinerească a regelui Sigismund de Luxemburg şi iritarea sultanului Baiazid I ne-au furnizat dovezile categorice spre a nu mai pierde vremea cu ipoteza lui Ilie Minea — ultima de care trebuie luat act — potrivit căreia campania sultanului şi lupta de la Rovine ar fi avut loc în toamna anului 1395, după ce se desfăşurase, în lunile iulie-august, expediţia regelui ungar şi a trupelor sale în Ţara Românească [25].

Datarea lui Ilie Minea nu poate fi însă acceptată dintr-un motiv hotărîtor: ştim exact, din propriile sale diplome, cînd păşeşte regele Sigismund de Luxemburg la sud de Carpaţi şi în ce împrejurări anume: la 6 iulie 1395 [26], ca urmare a expediţiei lui Baiazid în Ţara Românească. Deci *cauza* expediţiei ungare este expediţia *anterioară* a lui Baiazid. La rîndul său, sultanul otoman, într-o scrisoare citită la Buda pe 24 noiembrie 1395, scrisoare expediată lui Sigismund de Luxemburg, confirmă că a părăsit Ţara Românească mai înainte de apariţia oştilor conduse de Sigismund, şi-i reproşează regelui Ungariei că se laudă fără temei, în toată Europa, că această retragere s-ar fi datorat apropierii oştilor sale. Sultanul însuşi nu dezminte succesiunea evenimentelor, ci numai explicaţia pe care regele o dăduse retragerii sale. Baiazid susţine că alte motive l-au determinat să se retragă, dar confirmă că retragerea (şi deci expediţia) avusese loc *înainte de 6 iulie 1395*, cînd Sigismund trecuse Carpaţii:

> „Tu te lauzi pretutindeni, spunînd şi lăudîndu-te, că m-ai gonit pe mine de pe cîmpul de luptă, ceea ce n-a fost adevărat deoarece eu am hotărît să părăsesc cîmpul de luptă din cauza unor situaţii mai importante şi de aceea îţi trimit ţie această scrisoare pentru ca să-ncetezi să te mai lauzi întrucît în viitoarea lună martie voi veni negreşit cu armata mea ca să te găsesc acolo unde ai fi sau ori unde te-ai găsi şi pentru ca încă de pe acum să încetezi să te mai lauzi cum că m-ai fi gonit pe mine de pe cîmpul de luptă şi că nu aş fi avut îndrăzneala să te aştept" [27].

Sigismund afirmă şi el, foarte amănunţit, că la sosirea sa în Ţara Românească, Baiazid plecase şi nu mai rămăsese de cucerit din mîinile otomanilor decît cetatea Nicopolul Mic (adică Turnu), unde cele două oşti — ungară şi română — s-au unit spre a lichida ultimul punct de rezistenţă otoman de pe malul stîng al Dunării:

> „Pe lîngă aceasta, atunci cînd primejdiosul duşman şi persecutor al crucii lui Hristos, ba chiar al întregii credinţe ortodoxe, Baiazid stăpînul turcilor, rivalul cel mai important al maiestăţii noastre, pătrunsese duşmăneşte cu o armată puternică a înşişi turcilor şi a altor neamuri barbare în părţile noastre transalpine, devastînd şi jefuind aceste părţi aproape în cea mai mare parte, şi ocupase prin forţă cetatea noastră a Nicopolului Mic de la voievodul Mircea, ruda noastră, şi îşi lăsase în ea, pentru a o păstra, oameni de-ai săi, iar noi ne-am grăbit cu o mare putere a noastră şi am ieşit în întîmpinarea îndrăznelii acestui

[25] Ilie Minea, *Principatele Române şi politica orientală a împăratului Sigismund*, Bucureşti, 1919, p. 69—70. Recent ideea a fost reactualizată, dar fără ca noul ei susţinător s-o poată face viabilă, ci din contră (Tahsin Gemil, *Mircea l'Ancien face à la politique impériale de Bayezid I*[er], în „Revue roumaine d'histoire", nr. 1—2/1968, p. 14—18).

[26] Viorica Pervain, *Din relaţiile Ţării Româneşti cu Ungaria la sfîrşitul veacului al XIV-lea*, în „Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie Cluj-Napoca", XVIII (1975), p. 104, 106—107, numai pentru prezentarea şi discutarea datelor ca atare).

[27] L. Thallóczy, *Mantovai követjárás Budán. 1395*, în „Értekezések a történeti tudományok köréből", Budapest, 1905, p. 107—108.

Baiazid şi pentru apărarea acestor părţi ale noastre, în special a sus-numitului castel al Nicopolului Mic, cu scopul de a-l lua cu asalt. De acolo, Baiazid, aflînd de sosirea noastră în persoană, s-a retras. Şi am cucerit acea cetate a Nicopolului Mic din mîinile oamenilor lui" [28].

De ce plecase Baiazid „trecînd Dunărea fără vad" (cum spune cronica ţării)? Pentru că „Mircea cu românii a înfrînt armata lui [. . .] Şi Ildirim Baiazid a scăpat cu greutate cu puţini oameni", după cum relatează *Cronica 72 a.*

În faţa mărturiilor consonante şi zdrobitoare ale celor doi protagonişti, rezultă limpede că expediţia lui Baiazid era terminată la 6 iulie 1395, deci nu avea cum să aibă loc în toamnă „sau la sfîrşitul verii", Ilie Minea transformînd deci cauza în efect şi efectul în cauză.

În *concluzie*, la acest prim capitol al cercetării noastre, se poate afirma cu certitudine că: 1. **expediţia sultanului Baiazid la nord de Dunăre a avut loc în primăvara anului 1395**; 2. **bătălia decisivă — de la Rovine — s-a dat la 17 mai 1395.**

II. *Localizarea confruntării decisive româno-otomane din 17 mai 1395*

Este aproape de prisos a mai discuta, aici, dacă au existat una sau două confruntări militare între oştile conduse de Mircea cel Mare şi cele ale lui Baiazid I în decursul campaniei sultanale la nord de Dunăre, din moment ce toate izvoarele vorbesc de o singură luptă [29], luptă în care au murit cei doi vasali sud-dunăreni, Marko Kralevici şi Constantin Dragaş. Cel care, în pofida acestor izvoare, a inventat, pur şi simplu, două bătălii, din motive arătate cu altă ocazie [30], a fost Dimitre Onciul, urmat de V. Motogna, Const. C. Giurescu, P.P. Panaitescu şi mulţi alţii. De aici şi apariţia a două puncte geografice diferite unde ele ar fi avut loc: o bătălie „victorioasă" la Rovine, alta, „nenorocoasă", la Argeş. Or, dacă în privinţa celei de la Argeş numele însuşi al rîului şi localităţii arătau exact locul, pentru Rovine s-a căutat, în decursul timpului, numeroase localizări posibile, de la Craiova şi apa Jiului pînă la Ialomiţa, şi de pe malurile Dunării pînă la nişte „ruine" din oraşul Curtea de Argeş [31].

Mărturia categorică a lui Ibn Kemal, cronicarul otoman care a folosit cea mai bogată şi mai precisă documentare, dovedeşte, o dată mai mult, că punctul de trecere a Dunării a fost Nicopolul, ce se confirmă şi prin cucerirea cetăţii româneşti de pe celălalt mal, Nicopolul Mic (Turnu). Dacă avem în vedere opinia lui Ferdinand Lot, după care Nicopolul era „une place forte, clef de la Valachie et aussi d'Adrianople, capitale du sultan" [32], putem atribui aceeaşi importanţă

[28] Ferdo Šišić, *Nekoliko isprava iz početka XV st.*, în „Starine Jugoslavenska Akademija", XXXIX (1938), p. 231—232.

[29] Cronica versificată a lui Enveri, ca şi ambiguitatea lui Neşri sînt „argumente" insignifiante în raport cu marea masă a celorlalte surse narative care sînt categorice în această privinţă (*Cronici turceşti privind ţările române*, ed. Mihail Guboglu şi Mustafa Mehmet, vol. I, Bucureşti, Edit. Acad., 1966, p. 39, 113).

[30] Alexandru V. Diţă, *Victoria românească de la Rovine (17 mai 1395)*, în „Anale de istorie", nr. 4/1986, p. 30.

[31] Discutarea tuturor opiniilor referitoare la localizarea Rovinelor la Nicolae Stoicescu, *Bătălia de la Rovine (17 mai 1395)*, Bucureşti, Edit. Militară, 1986, p. 52—56, 75—79.

[32] Ferdinand Lot, *L'art militaire et les armées au Moyen Age en Europe et dans le Proche-Orient*, vol. II, Paris, 1946, p. 219.

strategică și perechii sale de pe malul stîng al fluviului — cetatea Turnu —, încît planul de cucerire a Țării Românești trebuia să implice neapărat trecerea acestei „chei" în mîna sultanului. Totodată, informația cronicarului otoman despre moartea lui Constantin Dragaș în marea bătălie ce s-a purtat pe teritoriul nord-dunărean, dovedește că absolut toate izvoarele descriu un singur eveniment istoric și că, deci, între lupta de la „rovini" a letopisețelor sîrbești [33] și aceea de la Argeș a textelor otomane există o identitate absolută. Faptul anulează orice posibilitate ca, pe viitor, să se mai poată vorbi despre două confruntări militare desfășurate între oștile lui Mircea și cele ale lui Baiazid.

Prin urmare, așa cum remarca P.P. Panaitescu, „lupta nu poate fi căutată decît pe linia ce unește Turnu cu Argeș" [34]. Dar toate încercările de a arăta cu exactitate un loc anume pe cursul rîului Argeș n-au depășit stadiul de ipoteză. La Țuțulești nu ne putem opri în nici un caz, deoarece Argeșul curge acum la o distanță foarte mare de satul respectiv și nu se poate admite că a curs odinioară așa de aproape încît să cadă în el trupurile celor morți în luptă și să-i înroșească apele [35]. La confluența Argeșului cu Vîlsanul am putea accepta doar dacă am traduce *rovină* cu *mlaștină*, ceea ce este incorect, termenul slavon fiindu-ne transmis prin intermediul letopisețelor sîrbești. Pe de altă parte, arheologii cred că pot distinge un strat de cenușă de la sfîrșitul secolului al XIV-lea la curtea domnească din Argeș [36], fapt care ar atesta arderea capitalei și ne-ar îndreptăți să credem că lupta s-a dat la nord de actuala Curte de Argeș, spre munți , ceea ce ar consuna și cu informațiile unor cronici otomane ce menționează munții luați de Mircea ca sprijin în apărare.

Oricum, pînă la noi revelații documentare, un singur lucru îl putem stabili cu certitudine: *că lupta de la Rovine s-a dat pe rîul Argeș, în regiunea capitalei de atunci a Țării Românești, orașul Argeș*. Mai mult este greu de afirmat fără a cădea în ficțiune.

III. *Caracterul confruntării militare româno-otomane din anul 1395*

După cum am precizat deja, bătălia de la Rovine a fost nu numai datată în mod diferit și purtată pe hartă spre toate cele patru puncte cardinale, ci a fost apreciată și înfățișată de o manieră ce-l pune pe cititorul care ia cunoștință de toate părerile într-o adevărată stare de perplexitate. Totuși, pe măsură ce acesta urmărește textele diverșilor istorici, pentru ca apoi să consulte izvoarele, se lămurește imediat că la originea adevăratei „babilonii istoriografice" plăsmuite în jurul evenimentelor reale nu se află

[33] Este de observat și similitudinea — semnalată deja de Aurel Decei — dintre *na rovinah* (deci *rovini*, la plural), care nu desemnează un toponim, ci se traduce prin șanțuri, rîpi, gropi, tranșee, locuri strîmte prielnice ambuscadei (vezi, Franz Miklosich, *Lexicon peleo-slovenico-graeco-latinum*, Viena, 1862—1865, sub voce) și precizarea lui Idris Bitlisi (după A. Decei) că lupta s-a dat la *hendek*, ceea ce în limba turcă înseamnă exact același lucru (vezi, Samy-bey Fraschery, *Dictionaire turc-français*, ed. Diran Kelekian, Constantinopol, 1911, p. 552).

[34] P. P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrîn*, București, 1944, p. 243.

[35] Faptul că în cronica țării din secolul al XVII-lea apare Ialomița și nu Argeșul, ca în cronicile otomane, a fost explicat deja prin confuzia ce s-a făcut cu victoria obținută, în 1442, pe cursul acestui rîu de către Iancu de Hunedoara împotriva oștilor lui Mezid bei.

[36] Nicolae Constantinescu, *Mircea cel Bătrîn*, București, Edit. Militară, 1981, p. 107.

neputinţa ştiinţei istorice, ci modul cu totul surprinzător în care au fost aplicate, în cazul de faţă, regulile elementare de informare şi logică. Afirmaţia gratuită, de multe ori preluată de la un autor la altul fără cel mai elementar control, şi ficţiunea comodă, ce se dispensează de efortul informării şi criticii istorice, fiind legea aproape universală, faţă de care excepţia ce numeşte adevărul se prezintă chiar ca o excepţie.

Ar fi aproape inutil să mai zăbovim acum asupra istoriografiei ale cărei teze, oricît de multe şi de diverse, şi-au dovedit, în cele din urmă, caducitatea, în faţa izvoarelor corect şi obiectiv interpretate. Deci, lăsînd în urmă lunga defilare de ipoteze şi erori, să trecem încă o dată în revistă însăşi mărturia documentelor, singurele în măsură a ne permite ca, prin coroborare, să reconstituim realitatea.

În primăvara anului 1395, Baiazid I a întreprins o campanie de mari proporţii împotriva Ţării Româneşti. Această expediţie — prima pe care un sultan otoman o conduce personal la nord de Dunăre — nu a fost o simplă incursiune de pradă şi intimidare încredinţabilă unui general, în speţă Evrenos, după cum — falsificînd deliberat izvoarele — a susţinut cîndva Hammer [37], ci a fost o *campanie sultanală* [38], care depăşea prin proporţii pe toate cele întreprinse de Imperiul otoman pînă atunci împotriva unui stat european. Armata otomană concentrase, practic, întreaga capacitate militară a imperiului, inclusiv forţele tuturor vasalilor din Europa şi Asia, conduse şi ele în persoană de aceşti vasali, aşa încît se poate spune cu deplin temei că, *prin efectivele angajate, armata îndreptată contra Ţării Româneşti este comparabilă numai cu aceea concentrală împotriva lui Timur Lenk, în 1402.*

Obiectivul acestei mari întreprinderi, deopotrivă militare şi politice, era scoaterea Ţării Româneşti din frontul luptei antiotomane [39] fie prin

[37] J. de Hammer, *Histoire de l'Empire ottomane*, vol. I, Paris, 1844, p. 104.

[38] Mărturiile cronicilor otomane sînt unanime în acest sens, şi la fel a celor creştine: Kosteneţki, cronica bizantino-bulgară, cronica post-bizantină (72 a), Laonic Chalcocondil. *Letopiseţul ţării*, în versiunea sa originală, atestată de traducerea arabă şi de copiile cele mai vechi, menţionează lupta lui Mircea cel Mare cu sultanul Baiazid. Abia spre sfîrşitul primului pătrar al secolului al XVIII-lea, cînd condiţiile istorice determinaseră apariţia unui complex de autominimalizare la nivelul mentalului colectiv românesc, un copist a schimbat textul, transformînd pe sultanul Baiazid în „Basail beiul de la Nicopole", iar marea confruntare a lui Mircea cu Baiazid a devenit lupta sa cu „Basail bei din Nicopole". Deşi această copie a generat la rîndul ei o nouă tradiţie manuscrisă a cronicii ţării — pe care o întîlnim în traducerea lui Filstich, la Aaron Florian şi în ediţia din *Magazin istoric pentru Dacia* —, eroarea a fost sesizată aproape imediat: „Greşală şi neştiinţă este aice al scriitorului ce zice Baezet beiu de la Nicopoe, că n-au fost Baezet beiu, ci sultan împăratul turcilor, căruia şi Ildărim îi zicea turcii (*Istoria Ţării Româneşti, 1290—1690. Letopiseţul cantacuzinesc*, ed. C. Grecescu şi D. Simonescu, Bucureşti, Edit. Acad., 1960, p. 198).

[39] Prin expediţia sa de la Karînovasî, Mircea a obţinut o importantă victorie, fapt ce l-a determinat pe Baiazid să-şi întrerupă campania din Anatolia şi să revină în Europa — o spun cronicile otomane. Reuşita românească l-a impus dintr-o dată pe Mircea cel Mare drept cel mai eficient lider european al luptei contra expansionismului otoman. Legăturile sale cu emirii din Anatolia, confruntaţi cu acelaşi expansionism, precum şi tratativele cu Sigismund, care se vor solda în 1395 cu tratatul de la Braşov, ni-l arată acţionînd într-un cadru de politică externă foarte bine elaborat şi avînd o viziune lucidă asupra pericolului şi a mijloacelor de a-i face faţă. Hotărîrea lui Baiazid de a organiza o expediţie de proporţii fără precedent — cel puţin pe frontul european — contra domnului român ne dă măsura aprecierii acordate noului adversar. Această realitate este pusă în lumină şi de tratatul *Istoria Bulgariei*, vol. III, Sofia, 1982, p. 367: „Sultanul şi-a întors privirea către Ţara Românească. Exasperat de acţiunea voievodului român Mircea, care se definise ca unul din principalii organizatori ai grupării antiotomane, Baiazid a îndreptat împotriva lui o mare armată".

instaurarea stăpînirii otomane directe la nord de Dunăre (plan maximal), fie prin reducerea ei la statutul de vasală a Imperiului otoman, obligată la plata tributului şi la participarea militară alături de oastea imperiului, cum era cazul lui Ştefan Lazarevici, Marko Kralevici, Constantin Dragaş şi a celorlalţi participanţi — alături de sultan — la această campanie (plan minimal).

Riposta românească a fost pe măsura agresiunii. Armata Ţării Româneşti nu s-a putut reduce — cum s-a afirmat uneori — la 10 000 de oameni, reprezentînd „oastea de curte“ [40], ci a concentrat întregul potenţial uman al ţării, capabil să poarte armele: *oastea cea mare* [41]. Deci, războiul antiotoman a fost purtat după principiul luptei armate a întregului popor. Or, ţinînd seama de potenţialul demografic al ţării, oastea cea mare a Ţării Româneşti a putut totaliza, în 1395, circa 40 000 de oameni [42], ceea ce o arată a fi *una dintre cele mai puternice armate europene ale timpului şi o situează la nivel echivalent celei conduse de Baiazid.* Totodată, înzestrarea, pregătirea şi tehnica de luptă a acestei oştiri, precum şi sistemul defensiv conceput de Mircea cel Mare la nivelul întregii ţări se ridicau indiscutabil la standardele continentale ale epocii.

La acestea se adaugă strategia şi tactica elaborate de Mircea cel Mare, care l-au pus pe Baiazid în faţa unei situaţii insolite, obligîndu-l să facă faţă unui *război de guerilă* în accepţiunea strictă a termenului, şi să-şi dezmintă celebru-i cognomen. Într-adevăr, campania de la nord de Dunăre nu a mai luat înfăţişarea confruntărilor militare de tip feudal de pînă atunci — Cirmen, Pločnik, Kossovo — sau de după aceea (Nicopole şi Ankara), în care principiul de bază al purtării războiului permitea o desfăşurare rapidă şi o rezolvare fulgerătoare a obiectivelor politico-militare urmărite (pentru care era cu deosebire dotat cel supranumit „Trăznetul“). La nord de Dunăre, Baiazid s-a lovit, asemenea lui Napoleon în campania din Rusia, de un mod de luptă cu totul nou, care-i eroda sistematic armata, frînîndu-i avîntul, demoralizînd-o şi interzicînd o rezolvare definitivă a confruntării, prin cucerirea vreunei cetăţi-cheie sau prin dobîndirea victoriei într-o bătălie decisivă. *Baiazid a fost obligat să lupte, la nord de Dunăre, nu împotriva unei restrînse oştiri feudale, ci împotriva unei ţări întregi, hotărîtă să-şi apere libertatea cu orice preţ şi să nu înceteze lupta decît o dată cu alungarea definitivă a cotropitorilor.* Aceasta explică de ce momentul culminant al campaniei — lupta de la Rovine din 17 mai 1395 — a avut un caracter extrem de sîngeros, cu pierderi imense de ambele părţi, fapt ce a impresionat pe toţi contemporanii şi s-a înscris în toate cronicile, atît cele creştine, cît şi otomane.

Mărturiile cele mai apropiate de eveniment vorbesc categoric de un *dezastru militar* suferit de oastea condusă de Baiazid. Scriind în 1397, la

[40] Teza conform căreia o oaste mică, dar vitează l-a înfruntat pe temutul Baiazid este încă răspîndită şi mai face autoritate pentru unii istorici (cf. Acad. Ştefan Pascu, *Domn înţelept şi viteaz, bun gospodar şi făuritor de ţară*, în „România liberă“, din 20 IX 1986).

[41] *Istoria militară a poporului român*, vol. II, Bucureşti, 1986, p. 172, 176. Cronica lui Ibn Kemal confirmă cu prisosinţă pe Chalcocondil, dîndu-ne imaginea unui război în care au fost angajate toate resursele umane ale ţării.

[42] După estimarea recentă a lui Louis Roman în articolul *Populaţia Ţării Româneşti în secolele XIV—XV* („Revista de istorie“, nr. 7/1986, 669—684) în vremea lui Mircea existau în Ţara Românească între 690 000 şi 720 000 locuitori (personal considerăm că cifra era mai mare, circa 1 000 000 de locuitori), fapt ce permitea ridicarea unei armate de 40—50 000 de oameni. Sînt mărturii de epocă, venind chiar de la domnii români care confirmă acest fapt, iar *Cronica Carrarese* informează că Radu I, tatăl lui Mircea cel Mare, a opus lui Ludovic cel Mare al Ungariei o armată de „quaranta milia persone“ (Apud G. I. Brătianu, *L'expédition de Louis Ier de Hongrie contre le prince de Valachie Radu Ier Basarab en 1377*, în „Revue Historique du Sud-Est Européen“, nr. 4—6/1925, p. 82).

scurt timp după catastrofala înfrîngere suferită de cruciaţi la Nicopole, celebrul propagator al cruciadei Philippe de Mézières, după ce a relatat lupta lui Murad I cu sîrbii la Kossovo, continua: „De asemenea şi fiul său, Baiazid — au trecut cam trei ani de atunci —, a avut o altă bătălie contra românilor, în care a fost înfrînt cu desăvîrşire *(desconfis à plain)* şi a pierdut în jurul a 30 000 de turci, care au murit în bătălie. Şi o mare mulţime de creştini [români] de asemenea au murit "[43].

Să observăm că expresia „desconfis à plain" este folosită de Philippe de Mézières şi în titlul *Epistolei* sale, pentru a caracteriza dezastrul de la Nicopole[44]. Se sublinia astfel similitudinea între înfrîngerea lui Sigismund la Nicopole şi aceea a lui Baiazid la Rovine.

La rîndul său, *Konstantin Kosteneţki*, deţinînd informaţiile direct de la Ştefan Lazarevici, participant el însuşi la evenimentele din 1395, scria în 1431:

> „După aceasta a plănuit [Baiazid] război împotriva românilor, fiind el trufaş şi măreţ. Şi s-a ridicat cu toate puterile sale şi a sosit şi a trecut Dunărea în anul 6903 (1 septembrie 1394 — 31 august 1395). Şi s-a împreunat în luptă cu marele şi singur stăpînitorul voievod Ioan Mircea. În care [luptă] a fost atît de mare vărsare de sînge, încît nu se poate spune. Şi atunci craii Marko şi Constantin au murit. Acolo cneazul Ştefan s-a întîlnit cu aceşti conducători, în acel război despre care ne e cuvîntul, deoarece toţi aceştia erau cu ismalitenii, dar nu de voie, ci de nevoie. Căci se spune despre fericitul Marko că ar fi grăit către Constantin: « Eu zic şi mă rog lui Dumnezeu ca să fie de ajutor creştinilor, [iar] eu să fiu primul între morţi în lupta aceasta ». Venind împăratul la ale sale a făcut pace cu dînşii"[45].

Aceeaşi imagine ne-o oferă *Cronica bizantino-bulgară* care, deşi a suferit ulterior unele interpolări, rămîne un izvor strict contemporan cu marele voievod român:

> „Şi, nu după multe zile, din nou s-a sculat [Baiazid] cu multă mulţime de turci şi s-a îndreptat asupra românilor lui Mircea voievod. Şi se dete o mare luptă, încît a căzut o mulţime de turci aleşi, dintre cei puternici. Şi dintre domnii creştini au fost [printre cei căzuţi] Constantin Dragaşevici şi Marko Kralevici. Şi atîta mulţime fără de număr de suliţe s-a rupt, încît nu se vedea văzduhul de mulţimea săgeţilor. Iar rîul acela curgea însîngerat de mulţimea cadavrelor omeneşti, încît şi însuşi Baiazid s-a înspăimîntat şi a fugit. Totuşi, pe un oarecare dintre vlasteli l-a pus să conducă ţara. Iar Mircea a fugit în Ţara Ungurească. Iar Baiazid, şi el s-a întors fugind, vrînd să treacă Dunărea. Şi a aşezat paznici pe la toate vadurile rîului Dunărea.
>
> Şi l-a prins pe ţarul bulgar Şişman şi l-a omorît în anul 6903 (1395), luna iunie 3. În felul acesta a luat Ţara Bulgărească. Şi a pus într-însa dregătorii săi peste toată Ţara Bulgărească"[46].

[43] Pentru Philippe de Mézières, lupta lui Murad la Kossovo se desfăşurase contra „unui prinţ dinspre părţile Valahiei". Românii ajunseseră a fi la sfîrşitul secolului al XIV-lea cei mai cunoscuţi adversari ai puterii otomane, pînă la a servi ca reper geografic (*Oeuvres de Froissart*, ed. Kervyn de Lettenhove, vol. XVI, Bruxelles, 1872, p. 511).

[44] *Ibidem*, p. 444.

[45] V. Jagić, *Constantin Filosof i negov Život Štefana Lazarevića despota srpskoga*, în „Glasnik srpskog učenog društva", XLII (1875), p. 269—270.

[46] Ioan Bogdan, *Ein Beitrag zur bulgarischen und serbischen Geschichschreibung*, în „Archiv für slavische Philologie", XIII (1891), p. 530. Aşezînd uciderea lui Şişman în acelaşi context cu expediţia sultanală din Ţara Românească, cronica dovedeşte şi ea că oastea lui Baiazid n-a păşit la nord de Dunăre cu mult înainte de 3 iunie 1395, deci în primăvara lui 1395.

Memoria acestui dezastru suferit de otomani era încă vie la sud de Dunăre în secolul al XVI-lea cînd a fost redactată *cronica postbizantină*, descoperită și valorificată în anii din urmă:

„În anul 6903 [1 septembrie 1394 — 31 august 1395] porni însuși sultanul Baiazid Ildirim spre Dunăre împotriva lui Mircea voievodul românilor. Și a fost înfrînt de către români și Mircea cu românii a înfrînt armata lui [a lui Baiazid], și el [Mircea] i-a luat lui [Baiazid] bunurile *(hasna toutéstin tòn bion tou)*, și l-a urmărit pînă la Dunăre. Și atunci a fost ucis craiul Marko și Constantin domnul de la Žegligovo *(ó Zilygovou)*. Și Ildirim Baiazid a scăpat cu greutate, cu puțini oameni"[47].

De asemenea, tradiția sîrbească, din așa-numitele „cronici tinere", ne dă aceeași imagine:

„A învins Mircea voievodul ungrovlah pe împăratul Baiazid la Rovine și acolo a căzut Marko Kralevici [...] Și acolo au căzut Constantin Jegligovaț și Dragaș (cronicile sîrbești, mai tîrziu, au făcut din Constantin Dragașevici, două persoane — n.n.) cu 8 000 de ostași și 3 voievozi care luptau pe lîngă împăratul Baiazid. [...] Mult s-a amărît împăratul de căderea lor și mai mult s-a înspăimîntat, fiindcă nu mai erau unii ca aceea în toată oștirea lui și nici n-au mai fost după aceea" [48].

Înfrîngerea lui Baiazid reiese clar și din cronica lui Laonic Chalcocondil, scrisă în a doua jumtate a secolului al XV-lea (încheiată înainte de 1470):

„Și se zice că, armata fiind în marș [Mircea] se ținea strîns în urma ei punînd-o la mare suferință și o aducea în situații grele și nu înceta să-i facă stricăciune. De aceea slujitorul său Brenez a dat cu părerea să-și așeze oastea în tabără și așa să se ferească [...] Atuncea așadar Baiazid s-a adăpostit acolo în tabără, rămînînd pe loc ziua aceea; a doua zi însă a trecut armata peste Istru în chipul cel mai sigur, pe cît se putea. Așa îi merse deci cu armata în Dacia" [49].

La rîndul său, Macarie Melissenos (Pseudo — Sphrantzes), care scria în ultimul pătrar al secolului al XVI-lea, utilizînd desigur izvoare mai vechi și tradiția, ne dă următoarea versiune:

„Apoi pornește cu război contra lui Mircea, domnul Țării Românești și a stricat mult loc. Apoi Mircea a venit la o luptă deschisă într-un loc neprielnic, iar sultanul, chibzuindu-se în fața locului rău, a lăsat lupta și s-a retras.

Mai tîrziu, ajungînd ei la înțelegere, Mircea a hotărît să-i dea o plată *(telos)* și au făcut pace" [50].

Această victorie nu poate fi ascunsă nici de cronicarii otomani Enveri și Orudj, cei mai apropiați de evenimente, care, deși nu recunosc victoria românească, nu o afirmă nici pe a sultanului, ci recurg la o explicație artificială menită a estompa realitatea. Un alt cronicar, Șücrüllah, primul cronicar oficial al imperiului pe care-l cunoaștem, preferă să arunce asupra campaniei nord-dunărene a sultanului Baiazid vălul tăcerii depline [51]. Va trebui să mai

[47] Peter Schreiner, *Die byzantinischen kleinchroniken*, vol. I, Wien 1975, p. 562; vezi și traducerea din *Fontes Historiae Daco-Romanae*, vol. IV, București, Edit. Acad., 1982, p. 561.

[48] Lj. Stojanović, *Stari srpski rodoslovi i letopisi*, Karlovci, 1927, p. 219.

[49] Laonic Chalcocondil, *Expuneri istorice*, ed. Vasile Grecu, p. 64—65.

[50] Cu excepția ultimei fraze am citat din traducerea lui Vasile Grecu (Georgios Sphrantzes, *Memorii, 1401—1477*, București, Edit. Acad., p. 223.

[51] *Cronici turcești*, vol. I, p. 32, 39, 49.

treacă timp pentru ca istoriografia otomană eludînd adevărul să-l înlocuiască cu minciuna aurită [52]. Dar chiar din mijlocul acestei cronografii oficiale se ridică monumentala operă a lui Kemal Paşa Zade (Ibn Kemal) (1468—1534), care ne oferă cea mai impresionantă evocare — cu accente de epopee — a confruntării militare româno-otomane din 1395.

Deopotrivă oştean în trupele lui Baiazid II şi însoţitor în campanii al sultanilor următori, jurist, stilist şi mare cărturar, Ibn Kemal, născut în a doua jumătate a secolului al XV-lea, devine istoricul oficial al Imperiului otoman sub trei mari sultani — Baiazid II, Selim I şi Soliman Magnificul. În opera sa istorică *Tevarih-i al-i Osman* (Istoriile dinastiei otomane), începută din îndemnul lui Baiazid II şi tratînd istoria imperiului de la începuturi pînă în primii ani de domnie ai lui Soliman Magnificul, pune la contribuţie întreaga istoriografie anterioară, precum şi izvoarele între timp pierdute, pe care le contopeşte într-o sinteză de mare valoare istorică şi literară. El ridică istoriografia otomană, aflată la începuturile ei, la o înălţime ce o aşează în rîndul istoriografiei europene a timpului şi e cu atît mai semnificativ faptul că acest clasic al istoriografiei otomane, mare cărturar multilateral, în acelaşi timp cunoscător direct al vieţii militare şi excepţional scriitor a găsit resursele interioare spre a se ridica deasupra raţiunilor personale, de neam şi de stat, şi a da expresie admiraţiei sale de oştean pentru vitejia adversarului, lăsîndu-ne despre Mircea cel Mare şi ai săi, şi despre încleştarea de la Rovine, pagini deosebit de expresive.

Iată acest text:

„[. . .] Venind [un] olăcar de la frontiera Valahiei, a sosit, a ajuns [la Baiazid]. A dat de ştire, zicînd: « Vrăjmaşul care caută ura, întorcîndu-se, a trecut peste apa Dunării în partea cealaltă». *Fiind aproape anotimpul iernii* şi dat fiind că nu erau zilele [potrivite pentru] expediţie în locuri îndepărtate, [Baiazid] a ajuns la Edirne, casa împărăţiei. Şi a intrat împăcat în al său palat care împrăştie bucurie. În acea iarnă, făcînd popas, s-a oprit în pomenitul loc plăcut. S-a preocupat de oastea şi de ordinul pentru expediţie, în timpul verii, în ţara Valahiei. Beilor săi li s-a dat de ştire despre akîn. Ei s-au străduit întru [aplicarea] ordinului de a-i chema pe akîngii şi a scoate [astfel] la iveală oastea de jefuitori. Făcînd eforturi pentru a orîndui şi a întregi armele de luptă şi toate cele trebuincioase pentru bătălie, au isprăvit [astfel] acele treburi. Cetele victorioase au fost gata cu armele, pedestraşul — pe jos, călăreţul — pe calul său. Au fost de faţă la ieşirea sultanului lumii şi la înălţarea spre cer a stindardului războiului sfînt.

Se arată cum principele Isfendiyâr a plecat spre locul bătăliei din ţara Valahiei şi cum a luptat cu rebelul căruia ei îi zic Mircea, care era emirul acelui loc. [Era] *în primăvara* anului şapte sute nouăzeci şi patru, *cînd* în pătrimea locuită a pămîntului, cu primăvara [plină de] semnele noului, *s-a întîmplat plecarea de bun augur*. Laleaua proaspătă din zori ridicînd faţa rubinie a lumii din grădina de trandafiri a sultanului, *oastea cîtă iarbă*, venind [şi stînd] în picioare, în mijlocul grădinii şi la marginea pajiştii, a fost gata [de plecare].

[52] Modul în care cronicarii otomani transformă informaţiile din textele predecesorilor pe măsură ce se depărtează în timp de evenimente a fost remarcat în articolul lui Dan Zamfirescu, *Din nou despre victoria de la Rovine a lui Mircea cel Mare*, în „Luceafărul" din 9 august 1986 (nr. 32), p. 6.

[...] Sultanul, cuceritor al lumii, ridicînd stindardul — ce acoperă cerul — al războiului sfînt, punînd să cînte trîmbițele cu sunet ascuțit și goarnele cu răsunet de tunet, a tras oastea, oastea cotropitoare de țări, și a pornit. A învăluit cîmpia cu sfera înaltă a groazei. Cu oștenii înzăuați, fața pămîntului a devenit ca de fier. Din fiecare parte au venit, au ajuns, cu slujitorii și însoțitorii lor, emirii ce împodobesc ordinea de bătaie. Precum se varsă fluviile în marea învălurată au intrat ei în ordia ce străbate universul a sultanului ce scrutează lumea. *S-a revărsat pe cîmp numeroasa oaste precum torentul.* Au venit, au pîrjolit [totul în cale], cu potcoavele ce împrăștie foc.

Pentru a face uitat caietul țării ghiaurilor răufăcători, *au făcut [o] schelă, în fața Nicopolului*, la fluviul Dunărea ce seamănă cu marea. Ieșiră la iveală *corăbii nenumărate precum stelele.* Trecînd peste acea apă care acum era precum miază-noaptea, au intrat în țara vrăjmașilor care caută ura. Cohortele, *precum valurile mării*, *risipindu-se pe cîmpie și în locurile muntoase*, au ajuns la primăvara prilejului. Și au adunat nenumăratele flori ale jefuirii.

Lui Mircea, din pricina orgoliului său, leul viteaz, nu i se părea nici cît furnica. El știuse de atacul prințului de Rum împotriva țării sale. Acel șarpe, făcînd eforturi să se bată și să se lupte cu acest dragon, se îngrijise să scoată la iveală oastea țării sale. A dat poruncă, zicînd *să se adune oricîți luptători și călăreți aleși [există] oriunde în țara Valahiei.* Adunîndu-și călăreții și pedestrașii într-un loc, dîndu-le arme și cele necesare, *îi umpluse cu arme* pe acei rebeli. Pregătind, aranjînd armele și ustensilele pentru bătălie, legîndu-și alaiul, desfăcîndu-și sangeacul, stătea gata pregătit pentru luptă. Stătea, privind în dreapta și în stînga, supraveghind drumul, zi și noapte, zicînd să vadă cînd anume se va ivi avangarda oștii — călăuză a victoriei. Într-o dimineață, în zori, acel rătăcit cu fața neagră a văzut deodată cum, pe cînd zările lumii se albeau cu lumina strălucitoare a dimineții, pămîntul se înnegrea cu spahiii sultanului ce colindă lumea. Oastea, iute precum torentul și umblătoare pe cîmp, revărsîndu-se, venea astfel încît, dacă ar fi întîmpinat-o [ea trecea mai departe și] își croia drum spre fluviile Nil și Eufrat. Și înegrea fluviile Amu și Ceyhun [...]

Cu [acele] cohorte îngrozite, acel brav silitor s-a zăpăcit. Nu și-a scos din minte uimirea [produsă de] valurile mării. Nu s-a încumetat să iasă din adăpost. Nu și-a încordat arcul strădaniei. A pus cu *hotărîre* piciorul sîrguinței pe locul rîvnei. Și *a întins ghiara luptei*, încăierîndu-se și bătîndu-se cu leul cel viteaz pe cîmpul de luptă. Și a scos ghiara bătăliei. Nu s-a încovoiat într-o parte precum șarpele. *Nu a dat înapoi* precum racul. S-a strecurat înainte precum leopardul, [precum] crocodilul armoniei.

Ciocnindu-se [așadar] numeroasele cete ale gaziilor curajoși cu ale răzvrătiților și rebelilor îngroziți, bazarul luptei s-a înfierbîntat. Și s-a umplut bolta cerului cu strigătele de sfadă și ceartă. Războinicii au însîngerat glia. Săgețile, puzderia de săgeți s-au izbit de *mulțimea imensă a săgeților ghiaurilor* cu sfîrșit nenorocit. Cică s-au năpustit vulturii asupra capetelor lor, ca să sfîrșie leșurile acelor ghiauri necredincioși. *În ziua aceea, de dimineață pînă seara, au făcut să răsune bolta cerească de larma neasemuitei bătălii. De la revărsatul zorilor și pînă la vremea amurgului, cetele care au pus în mișcare valurile de săbii s-au zbuciumat precum marea. Pînă cînd marginea întinderii cerești a devenit arămie cu purpura înserării, cele două oști neîntorcînd fața,* luptătorii, nesătui de lupta așternută pe cîmpul [mustind] de sînge, ci mîncînd săbii și cînepă în loc de carne și pîine, dînd din mînă în mînă, în chip de cupe,

căpățîni pline cu vinul curat al sîngelui, au încins petrecerea bătăliei, au stat. Viețile *bravilor* [*și*] *vitejilor din cele două părți* s-au mistuit în focul *bătăliei pline de nenorociri*. Într-adevăr, *au fost nimiciți mulți ghiauri. Dar și dintre slujitorii și însoțitorii monarhului lumii au căzut destul de mulți oameni.*

Constantin, [unul] dintre serdarii ghiaurilor [ce își închinaseră] sufletul și capul în calea șahului, era dintre căpeteniile supuse ce purtau la brîu sabia slujbei, dintre cei umili [ce își înclinaseră] capul în fața sultanului lumii și care împodobeau, ca pietrele, pămîntul la Pragul din interior — cuib al fericirii. *Era principele țării care, în limba de acum, este cunoscută bine cu titlul de țara Küstendil.* Era [unul] dintre cei curajoși ca leopardul, în zilele de război și bătălie, și [unul] dintre vitejii care, în momentul loviturii de sabie, sînt precum vînătorii de lei. În acea bătălie, aflîndu-se ca *mülâzim-i hass* pe lîngă fericita Scară a celui al cărui loc este soarele, a stat vitejește pe maidanul devotamentului. Și s-a luptat. Scoțînd la iveală semnele cinstei și slujirii, s-a străduit *pînă cînd a murit*. Se dăruise pe bazarul luptei cu vrăjmașii răufăcători. S-a obișnuit să primească admirația, a plecat.

Se arătă cum prin măsurile preaînțeleptului vizir Ali pașa a fost desfăcut nodul strădaniei vrăjmașului cu sfîrșit nenorocit. Cum a trecut vremea zilei, a venit seara. Norocosul monarh al universului și-a pus în teacă sabia ce lumea-n foc o îneacă [...]

Cele două oști s-au despărțit una de alta. Și s-a stins focul bătăliei. Crocodilii din Nilul luptei nemaiputînd colinda prin marea încăierării, iar cei ce înfrumusețează petrecerea nemiaputînd ține pe maidanul bătăliei sfatul de bătaie, *neavînd încotro, au amînat pînă dimineața lupta.* Bazarul războiului împrăștiindu-se, s-au dus fiecare la locul său. Luînd însă în seamă condiția *prudenței și vigilenței sporite*, nu au dus de pe cîmp uneltele petrecerii bătăliei. *Au stat pînă dimineața, sprijinindu-se în vîrful sulițelor. Nu s-au așezat, coborînd [măcar timp de] un ceas de pe cai.*

Ali pașa, sfetnicul, era vizirul fericitului monarh. Era leul înzestrat cu pricepere în înfruntarea cu dușmanul și în orînduirea bătăliilor. Luînd [o] măsură bătrînească, la miezul nopții, a ajuns cu făclii pe maidanul bătăliei, a văzut: glia era [plină] cu cadavrele celor uciși. Și le-a poruncit slujitorilor și însoțitorilor *care erau și ei la fel pe muntele groazei:* anume cîți musulmani au pierit, d-ei vor găsi, [să-i adune]. *La marginea locului bătăliei era o apă curgătoare;* au cărat [leșurile musulmanilor], le-au aruncat în apa aceea, le-au făcut nevăzute.

Mai apoi s-a făcut dimineață. Adiind zefirul din zori, facla lunii s-a stins. A simțit atacul spahiilor din Rum. Și oastea ce împrăștie rugina și-a întors fața [...]

Vrăjmașul care caută ura, mînîndu-și calul spre [locul de] luptă, *și-a desfăcut sangeacurile și și-a legat alaiurile. Copleșind cu arme numeroasele cete de valahi, a vuit, curgînd precum torentul cu oastea ca marea groazei.* A venit la locul unde fusese bătălia. S-a uitat, a văzut. Cîmpul acela era plin, de la un capăt la altul, cu leșuri de ghiauri ticăloși. Pocalul trupului, sfărîmîndu-se, s-a golit de vinul curat al sîngelui. Locul [unde se ținuse] petrecerea luptei era plin cu vajnici beți. Nu se putea desprinde de lîngă morții săi, nu se vedea nici un leș de musulman. Sufletul înclinat spre rele al acelui necredincios a fost cuprins de spaimă și neliniște. S-a schimbat la față. I s-a desfăcut nodul strădaniei și sîrguinței. *Nu s-a mai înfruntat, pe locul înfruntării, cu vrăjmașul* [*său din*] *bătălie, ci a făcut cale întoarsă, a plecat.* Potolindu-se vîntul aducător de răutăți al aceluia de joasă speță, s-a stins focul pornirii sale întru bătălie, s-a dus.

Cei mai mulţi dintre oştenii islamului, încununaţi de victorie, *fiind vătămaţi, s-au bătut pînă la ultima suflare.* Peste ei s-a aşternut pulberea chinurilor bătăliei, şi au sfărîmat oglinda strădaniilor lor. Au avut norocul ca duşmanul să fie învins şi biruit şi să i se ia armele şi uneltele *victoriei.* Trecînd Dunărea în partea de dincoace, teferi şi încărcaţi cu pradă, s-au bucurat din plin de prăzile aduse. Oştii biruitoare i s-a dat învoire. [Oştenii] au ajuns la locurile lor. S-au odihnit. Şi-au găsit tihna. Preafericitul monarh s-a întors la casa împărăţiei sale.

În iarna aceea, stînd la Edirne, s-a îngrijit de arme, pentru ca, în timpul verii, să treacă iarăşi în Valahia [...]" [53].

Textul de mai sus reprezintă, fără îndoială, mărturia cea mai amplă, cea mai elaborată din punct de vedere literar şi cea mai elocventă pentru realitatea istorică înfăţişată. Limbajul bombastic folosit de Ibn Kemal, caracteristic tuturor cronicilor otomane, nu trebuie să deruteze. Scriind în epoca maximei străluciri şi autorităţi imperiale a statului otoman, Ibn Kemal, ca istoric oficial al acestuia, avea obligaţia de a elimina sau estompa înfrîngerile suferite de către otomani în decursul istoriei lor de pînă atunci, „demonstrînd" astfel axioma politică oficială privitoare la invincibilitatea oastei profetului în lupta dusă împotriva lumii „ghiaure". Prin urmare, el nu putea recunoaşte deschis că o armată condusă personal de sultan a putut fi înfrîntă şi cu atît mai puţin putea vorbi despre o victorie a „creştinilor" asupra „gaziilor". Totuşi, Ibn Kemal, neascunzîndu-şi admiraţia faţă de personalitatea lui Mircea cel Mare şi de vitejia românească — fapt rarisim în întreaga istoriografie otomană — prezintă evenimentele într-o manieră ce lasă faptele să vorbească de la sine, cititorul putînd observa cu uşurinţă care este, în realitate, adevărul (sîntem siguri că a făcut-o cu bună ştiinţă şi putem aduce ca argument faptul că deşi a tradus din persană în turco-osmană cronica lui Idris Bitlisi, caracterizată printr-o grandilocvenţă exacerbată şi minimalizare deliberată a adversarilor, el nu s-a lăsat influenţat de spiritul atît de părtinitor al acesteia). Nu numai că Mircea ne apare ca neînvins pe cîmpul de luptă, dar chiar puterea combativă a oştirii sale este arătată ca rămînînd nescăzută, capabilă să continue lupta cu aceeaşi vigoare ca în ziua precedentă. Stratagema lui Ali paşa, pe care Ibn Kemal o preia de la Enveri şi Orudj, ca şi pretinsul impact psihologic avut asupra domnului român sînt explicaţii pe cît de vădit fanteziste, pe atît de incapabile a învălui adevărul: marea înfrîngere suferită de oştile conduse de Baiazid. Realitate pe care cronicarul o lasă a fi întrevăzută, o dată mai mult, prin precizarea imediată referitoare la intenţia sultanului de a reveni anul următor „iarăşi în Valahia", hotărîre total lipsită de sens pentru un comandant deja victorios.

Relatarea sa reprezintă un *summum* al izvoarelor cunoscute pînă atunci referitoare la victoria românească de la Rovine. Calitatea de cronicar oficial i-a îngăduit să dispună de o informaţie superioară cronicilor ce i-au precedat, depăşind de departe pe confraţii din tabăra creştină prin cunoaşterea „din lăuntru" a problemelor otomane.

Ibn Kemal este singurul cronicar otoman care ştie în amănunte desfăşurarea evenimentelor (excepţie făcînd anul, din motive pe care le-am precizat mai sus). Este singurul care plasează cu exactitate campania lui Baiazid în primăvară, arătînd cauzele amînării, şi tot el este singurul cronicar otoman

[53] Valeriu Veliman, *art. cit.*, p. 379—383. Toate sublinierile ne aparţin. Textul cronicii este publicat pentru întîia dată în original, de pe manuscris, iar traducerea lui integrală — tot pentru prima oară.— este însoţită de numeroase adnotări. Aceste adnotări nu privesc însă şi datele din cronică, după cum ni se atrage atenţia la p. 384.

care cunoaşte şi acordă un spaţiu important morţii lui Constantin Dragaş, „prinţul de Küstendil", la Rovine, fapt care-i vădeşte larga arie de informaţie şi capacitatea de orientare şi sinteză.

Reiese cu deplină claritate din relatarea lui Ibn Kemal că nu au existat *două* bătălii, sau mai multe, în cursul campaniei lui Baiazid, şi că nu s-a repetat expediţia [54], fiind vorba numai de un proiect nerealizat deoarece — motivează autorul în continuare — Mircea s-ar fi supus aflînd de pregătirea unei noi expediţii şi ar fi fost primit cu braţele deschise de sultan, ceea ce reprezintă modul lui de a-şi împlini pînă la urmă comandamentele slujbei, fiindcă nimic nu dovedeşte realitatea spuselor sale cu privire la această pretinsă supunere însoţită de tribut. Reiese cu aceeaşi claritate că de ambele părţi războiul a fost total, că a mobilizat toată puterea militară a combatanţilor. Ibn Kemal este singurul izvor care completează şi confirmă pe Chalcocondil în privinţa strategiei şi tacticii domnului român, despre care celelalte izvoare nu ne dau amănunte. Totodată, din întreaga descriere a campaniei se vede obiectivul ei, care era cucerirea ţării, nu un simplu raid de intimidare şi jaf, de felul celui întreprins cîndva de Firuz bei şi descris ceva mai înainte în cronică.

Singura modalitate de a argumenta convingător pretinsa victorie sultanală era, ca şi la Enveri şi Orudj, invocarea *păcii* instituite după aceea între sultan şi domnul Ţării Româneşti, pace arătată clar a fi intervenit *după ce sultanul părăsise teritoriul Ţării Româneşti* aşa cum ne informează şi Kostenetki şi Pseudo-Sphrantzes. Nici o vorbă despre schimbarea statutului politic al ţării în timpul campaniei şi cu atît mai puţin despre înlocuirea lui Mircea printr-un „vlastel" sau prin acel Vlad „Uzurpatorul" *despre care cronicarii otomani nu ştiu nimic.* Ceea ce la Enveri fusese numai *daruri* şi la Orudj o laconică informare despre plata tributului, la Ibn Kemal se transformă într-o amplă relatare, care duce cu gîndul la ceremonialul observat la domnii români de pe timpul său.

Aşadar, despre marea confruntare militară româno-otomană din primăvara anului 1395 există mărturii categorice, contemporane şi ulterioare, care probează indiscutabil atît caracterul de deplină victorie românească al bătăliei de la Rovine, cît şi faptul că, la nord de Dunăre, Baiazid a suferit un eşec total, militar şi politic, statutul internaţional al Ţării Româneşti — de stat independent — rămînînd neschimbat, iar Mircea cel Mare continuînd a fi „mare voievod şi domn singur stăpînitor a toată Ţara Românească".

Cu toate acestea, şi chiar admiţînd datarea corectă — 17 mai 1395 — o mare parte din istoriografie a stăruit în a prezenta lupta de la Rovine — dintr-o diversitate de motive ce merg de la lipsa de informaţie pînă la tendenţiozitatea de sorginte personală sau politică — fie ca pe o *categorică înfrîngere* a românilor [55], fie ca pe o luptă *nedecisă* militar,

[54] Cronicile otomane, cu excepţia uneia singure — a lui Enveri —, care este un poem în versuri şi uzează de licenţele genului, cunosc o singură expediţie nord-dunăreană a sultanului Baiazid I, şi la fel toate sursele neotomane. Chalcocondil este unicul izvor ce plasează această expediţie după bătălia de la Nicopole, dar nu mai vorbeşte de o alta, înainte de Nicopole ori după aceea, ceea ce înseamnă că şi pentru el a existat tot o singură expediţie a lui Baiazid contra românilor. Istoricii care l-au invocat pentru a putea vorbi de o nouă expediţie, în 1397, terminată cu o mare victorie românească, s-au grăbit să inventeze o izbîndă inexistentă, după ce ştirbiseră, prin adoptarea unei datări greşite, pe cea reală.

[55] Punctul de plecare al acestei versiuni este istoriografia otomană, începînd cu Neşri — care stă la baza prelucrării lui Leunclavius (*Historia musulmanae turcorum de monumentis ipsorum exscriptae*, Francofurdi, 1591) — şi continuă cu Sa'adeddin — devenit cel mai accesibil prin traducerea lui V. Bratutti (*Chronica dell'origine e progressione della Casa Ottomana composta da Saidino Turco*, I, Viena, 1649; II, Madrid 1652) — ambii

dar cu urmări politice echivalente cu înfrîngerea [56], fie, în sfîrşit, ca pe o *victorie* imposibil de fructificat, prin urmărirea şi alungarea cotropitorilor, datorită insuficienţei mijloacelor militare [57].

Cel dintîi care s-a pronunţat împotriva afirmării caracterului de indiscutabilă victorie românească al bătăliei de la Rovine a fost academicianul austriac Alfons Huber. El l-a combătut pe Jireček, care, întemeiat pe mărturia lui Kosteneţki şi pe *Cronograful* lui Moxa, editat de V. Grigorovici susţinuse acest caracter. Pentru Huber, argumentul capital îl constituia o lectură proprie a diplomelor lui Sigismund de Luxemburg în care era relatată campania împotriva garnizoanei otomane lăsate la Turnu de Baiazid. Lui Huber i s-a părut că descoperă în aceste diplome dovada că Sigismund l-a ajutat pe Mircea să-şi recapete stăpînirea asupra Ţării Româneşti, pe care ar fi pierdut-o în urma bătăliei de la Rovine şi de aici a tras concluzia că la 10 octombrie 1394 el nu a fost victorios, apărînd la Braşov în martie 1395 în postura unui refugiat sau fugar (cuvîntul *Flüchtling* întrebuinţat de el are ambele sensuri)[58].

Huber a pregătit astfel terenul pentru teoria „fugii" şi „restaurării" lui Mircea, teorie care a dobîndit deplina ei cristalizare în 1892, cînd Jireček

transformaţi astfel în principalele surse de informaţie osmană atît pentru istoricii străini, cît şi pentru cei români.

Leunclavius este urmat cuvînt cu cuvînt şi tradus în limba engleză de Richard Knolles în lucrarea sa, *The General historie of the Turke's from the first beginning of that Nation to the rising of the Othoman Familie with all the notables expeditions of the Christian Princes against* [. . .], written by Richard Knolles, sometime fellowe of Lincolne College in Oxford, două volume in folio, apărute în 1603 şi cunoscînd a cincea reeditare în 1638. De la Knolles, pe care-l citează, preia această versiune William Wilkinson *(An Accunt of the Principalities of Wallachia and Moldavia. Including varius political observations relative to them*, Londra, 1820), iar de la acesta, prin intermediul ediţiei a doua apărută în limba franceză la Paris în anul 1824, Mihail Kogălniceanu în a sa *Histoire de la Valachie, de la Moldavie et des Valaques transdanubiens* (M. Kogălniceanu, *Opere*, vol. II, ed. Alexandru Zub, Bucureşti, Edit. Acad., 1976, p. 89, unde pentru înfrîngerea lui Mircea se trimite la Wilkinson).

Hammer şi Zinkeisen, turcologi moderni care se substituie, ca autorităţi în materie, lui Leunclavius, Knolles şi Cantemir nu se abat de la tradiţia izvoarelor otomane şi reafirmă înfrîngerea lui Mircea, la Hammer, cum am specificat, nici măcar de către Baiazid, ci de Evrenos bei. Ne-am fi aşteptat ca situaţia să se modifice o dată cu sinteza lui Nicolae Iorga, *Geschichte des osmanischen Reiches nah den Quellen dargestellt*, dar şi aici citim: „Ştirile despre bătălia de la satul Rovine lipsesc aproape cu desăvîrşire. O singură notiţă în analele sîrbeşti dă numele locului şi data: 10 octombrie 1394. Baiazid a cîştigat lupta, dar amîndoi eroii sîrbi au rămas pe cîmpul de luptă" (vol. I, Gotha, 1908, p. 276). Cu toate acestea în opera lui Nicolae Iorga se găsesc şi alte puncte de vedere, printre care şi acela conform căruia „pe cîmpul de bătălie de la Rovine, în Oltenia, trupele sultanului fuseseră bătute de Mircea, domn al Ţării Româneşti" (*Essai de synthèse de l'histoire de l'humanité, II. Histoire du Moyen-Age*, Paris, 1927, p. 523).

Şi pentru Halil Inalcik „în 1395 Baiazid întreprinse o campanie pînă la Slankamen pe Dunăre şi de acolo intrînd în Ţara Românească bătu pe Mircea la Argeş" (*The Ottoman Empire. The Classical Age 1300—1600*, New York—Washington, 1973, p. 16). Exemplele pot continua, cuprinzînd şi numeroase lucrări din afara sferei de preocupări a turcologiei.

[56] Este teza adoptată de o parte a istoriografiei de peste hotare care nu acceptă punctul de vedere expus în nota anterioară. Cel mai clar a formulat-o în 1943 Franz Babinger, *op. cit.*, p. 13—14. Vezi şi: Donald M. Nicol, *The Last Centuries of Byzantium*, Londra, 1972, p. 316; John W. Barker, *Manuel II Paleologus (1391—1425): A Study in Late Byzantine Statesmanship*, New-Jersey, 1969, p. 127—128; *Istorija Vizantii*, vol. III, Moscova, 1967, p. 169.

[57] Acest punct de vedere, cu toate implicaţiile sale pentru modul cum este concepută succesiunea ulterioară a evenimentelor a fost formulat întîia oară de Nicolae Iorga în lucrarea *Studii istorice asupra Chiliei şi Cetăţii Albe*, Bucureşti, 1899, p. 65—67.

[58] A. Huber. *Die Gefangennehmung der Königinnen Elisabeth und Maria von Ungarn und die Kämpfe König Sigismunds gegen die neapolitanische Partei und die übrigen Reichsfeinde in den Jahren 1386—1395*, în „Archiv für österreichische Geschichte", LXVI (1884), p. 545—547.

a analizat *Valoarea istorică a nou-descoperitei cronici bulgare.* Renunțînd la părerea sa din 1876, Jireček a adoptat-o pe a lui Huber, adaptînd-o la știrea din cronica descoperită și editată de Ioan Bogdan, că, deși victorios, Mircea a fost înlocuit cu un „vlastel“ și s-a refugiat în „Țara Ungurească“. El a văzut, pentru prima oară, în prezența lui Mircea cel Mare la Brașov, în martie 1395, spre a încheia tratatul cu Sigismund, argumentul decisiv ce ar confirma informația din cronică. Tot el emite pentru prima oară teoria că Sigismund a întreprins campania din Țara Românească spre a-l repune pe Mircea pe tron, dar la întoarcere a fost atacat de partizanii fostului domn, „vlastelul“ pus de Baiazid [59].

Teoria lui Jireček a fost ulterior completată de istoricii români care au identificat pe acel „vlastel“ cu Vlad, domnul de la Argeș despre a cărui existență se știa încă de la Cromer și care fusese reactualizat de Gebhardi și Engel, dar fără ca vreunul din ei să încerce mai mult. Ceea ce a rezultat a fost un complicat șir de ipoteze avînd în final un singur rezultat: Mircea cel Mare, deși victorios la Rovine, a trebuit să părăsească țara și să lase tronul în mîinile lui Vlad, să se refugieze la Brașov, să semneze cu Sigismund tratatul din martie 1395 în condițiile de „fugar“ — fără ca cineva să poată explica deplina egalitate a partenerilor — și să fie reîntronat în urma a nu mai puțin de patru expediții inițiate de Sigismund. Firește, a mai vorbi în aceste condiții de o victorie — și încă strălucită — înseamnă a folosi cuvinte fără acoperire.

O altă modalitate de a contesta victoria românească de la Rovine — chiar recunoscînd-o parțial ca victorie militară — este afirmarea faptului că în urma acestei lupte Țara Românească a fost obligată să plătească tribut și a devenit vasala otomanilor. De data aceasta nu mai avem a face cu o teză istoriografică modernă, ci cu o teză a istoriografiei otomane, enunțată întîia oară de cronicarul Orudj și impusă istoriografiei moderne — prin puterea prestigiului științific — de turcologii Knolles, Hammer, Zinkeisen și, mai aproape de noi, Franz Babinger.

Un biruitor care a doua zi după biruință plătește tribut sau fuge și este înlocuit, în domnie, de către învinsul Baiazid printr-un „vlastel“ de la care își va recuceri tronul doar în urma a patru expediții, ale unor trupe din afara Țării Românești, nu mai este un biruitor. Pe orice ton am vorbi despre „strălucita biruință“ de la Rovine ne aflăm în plin absurd dacă admitem în același timp că ea s-a terminat cu o fugă și un apel la ajutorul extern pentru recuperarea tronului.

Iată de ce trebuie să privim cu luciditate la aceste două probleme esențiale care, ambele create de istoriografia străină, se dovedesc la o cercetare critică aprofundată a nu fi decît simple „ficțiuni istoriografice“ dezmințite atît de realitatea atestată de izvoare, cît și de judecata dispusă a ține seamă de regulile elementare ale logicii.

În varianta lui Huber — părintele ei — teoria despre „fuga“ lui Mircea își avea premisa esențială în presupunerea că la Rovine el nu a fost victorios, dar această premisă era la rîndul ei dedusă dintr-o presupusă „restaurare“ a sa pe tron, eveniment de care Sigismund de Luxemburg ar fi pomenit în actele sale de cancelarie. Dacă Sigismund a trebuit să-l repună pe tron—raționa Huber — înseamnă că el nu cîștigase bătălia de la 10 octombrie 1394 — cum susținuse Jireček —, ci o pierduse. Pierduse și tronul și apăruse în Brașov

[59] C. Jireček. *Zur Würdigung der neuentdeckten bulgarischen Chronic*, în „Archiv für slavische Philologie“, XIV (1892), p. 269—270; vezi și idem, *Geschichte der Serben*, vol. II, Gotha, 1918, p. 130—131.

ca refugiat, trebuind să fie restaurat de Sigismund. Se pornea deci de la mărturia lui Sigismund spre a se deduce din ea ce s-a petrecut la Rovine şi se trăgea concluzia că la Braşov domnul român a apărut ca fugar, în nevoia de a fi restaurat.

La teoria lui Huber se poate răspunde acum mai întîi că oricare ar fi fost rezultatul bătăliei de la Rovine, Mircea cel Mare nu a apărut la Braşov în calitatea de „Flüchtling" pentru simplul fapt că bătălia nu avusese încă loc. Şi cu aceasta se pune punct chestiunii „statutului" domnului român pe data de 7 martie 1395. El era deplin stăpînitor, şeful unei armate pe care se conta, conducătorul unei ţări pe ale cărei resurse economice şi posibilităţi de colaborare îşi întemeia Sigismund proiectul său de cruciadă.

S-a observat în repetate rînduri că tratatul de la Braşov dovedeşte o situaţie de deplină egalitate între parteneri şi că nimic din prevederile tratatului nu lasă să se întrevadă situaţia unui fugar fără ţară, care urma a fi restaurat pe tron [60]. Acum avem explicaţia deplină a fenomenului: lupta de la Rovine, în urma căreia se presupune că Mircea cel Mare ar fi fost silit să fugă şi să ceară, la Braşov, asistenţa lui Sigismund, *nu precede*, ci *succede* tratatul de la Braşov din 7 martie. Cine, pe viitor, va mai folosi cuvîntul „fugar" sau „refugiat" pentru a-l desemna pe domnul român în apariţia sa braşoveană va trebui mai întîi să facă demonstraţia inanităţii datei de 17 mai 1395 pentru bătălia de la Rovine, să ne convingă de adevărul datei de 10 octombrie 1394 şi mai ales să argumenteze, cu izvoarele istorice în faţă, că, după confruntarea de la Rovine, Mircea cel Mare a fost obligat să fugă. În absenţa acestei demonstraţii enunţul se autoanulează.

Cît priveşte afirmaţia lui Huber despre aşa-zisa valoare probatorie a documentelor lui Sigismund pentru teza „restaurării" lui Mircea pe tron de către regele ungar în vara anului 1395, ea este infirmată chiar de diplomele invocate de învăţatul austriac. Din nici una dintre ele nu rezultă că Mircea cel Mare ar fi fost îndepărtat de pe tron, ci numai că în mîinile invadatorului rămăsese un singur punct de pe teritoriul Ţării Româneşti: cetatea Turnu, a cărei recucerire a marcat *singurul eveniment al campaniei antiotomane întreprinse de Sigismund de Luxemburg în Ţara Românească în lunile iulie-august 1395* [61]. S-a observat deja că orgoliosul rege nu ar fi uitat să amintească pe larg, cu toate amănuntele de rigoare — dacă ar fi existat — o izbîndă a lui Baiazid asupra lui Mircea, înlăturarea acestuia şi cu atît mai mult necesitatea restaurării lui pe tron cu ajutorul ungar [62]. Or, nimic în stare să ne lase a presupune aşa ceva nu rezultă din formulările actelor regale. Prin urmare, baza documentară invocată de Huber nu există. Există, dimpotrivă, o solidă bază documentară pentru a afirma că la Rovine victoria a aparţinut lui Mircea şi

[60] Primul care o face este istoricul Gheorghe Şincai (*Hronica romănilor*, ed. Florea Fugariu, vol. I, Bucureşti, 1967, p. 552—554). Constatarea i-a servit lui Ilie Minea ca argument că după bătălia din „10 octombrie 1394" (care la Minea nu este data bătăliei de la Rovine, aşezată de el în toamna lui 1395), Mircea nu a fost înlăturat de pe tron (*op. cit.*, p. 56, 66). La fel V. Motogna, *Politica externă a lui Mircea cel Bătrîn*, Gherla, 1924, p. 11. Pe alţi istorici care admit instalarea lui Vlad după 10 octombrie 1394 atît de evidenta egalitate a partenerilor în tratatul de la Braşov i-a obligat să presupună că Mircea rămăsese stăpînul unei părţi din ţară şi de aceea el nu apare în faţa regelui în postura de refugiat. Vezi G. T. Ionescu, *Contribuţii la cronologia domniei lui Mircea cel Bătrîn şi a lui Vlad voievod în Ţara Românească*, în *Materiale ale sesiunii ştiinţifice a Institutului Pedagogic Bucureşti pe anul 1956*, Bucureşti, 1957, p. 273—275, 279; Viorica Pervain, *op. cit.*, p. 97—98.

[61] Alexandru V. Diţă, *art. cit.*, p. 38—39.

[62] Ilie Minea, *op. cit.*, p. 65.

românilor, invinsul fiind Baiazid. În consecinţă Sigismund nu avea de ce să-l repună pe tron pe învingător.

Care este, în perspectiva a ceea ce ştim azi, situaţia teoriei lui Jireček? Această teorie se bazează exclusiv pe cronica bizantino-bulgară descoperită de Ioan Bogdan, care — după cum s-a văzut — conţine şi următoarea afirmaţie: „totuşi pe un oarecare dintre vlasteli l-a pus să conducă ţara. Iar Mircea a fugit în Ţara Ungurească. Iar Baiazid şi el s-a întors fugind, vrînd să treacă Dunărea. Şi a aşezat paznici pe la toate vadurile rîului Dunărea".

Contradicţia conţinută de acest text a fost observată chiar de editorul lui, în studiul ce însoţeşte ediţia:

„Ciudat, cronica bulgară se contrazice ea însăşi, susţinînd, pe de o parte, că Mircea ar fi repurtat victoria şi totuşi s-ar fi refugiat la unguri, pe de altă parte susţine că Baiazid, fiind învins, ar fi căutat scăpare dincolo de Dunăre şi totuşi ar fi numit pe un boier al ţării ca domn în locul lui Mircea. Această eroare provine, probabil, de la faptul că, imediat după luptă, Mircea a plecat la Braşov pentru a încheia un tratat cu Sigismund (7 martie 1395)" [63].

În mod constant s-a argumentat adevărul afirmaţiei cronicii despre „fuga în Ţara Ungurească" prin apariţia lui Mircea la Braşov în martie 1395 şi prin tratatul care consemnează prezenţa lui la această dată. Iar calitatea de „fugar" pe care ar fi avut-o în acel moment s-a „dovedit" cu mărturia cronicii. În logică, un asemenea mod de a raţiona se numeşte *petitio principii*, dar nimeni nu s-a împiedicat de logică într-o istoriografie dominată cel mai adesea, exclusiv de ficţiune. Ştim, în clipa de faţă, că teoria lui Jireček se loveşte nu numai de principiile logicii, ci şi de realitate: din moment ce Mircea cel Mare nu a apărut la Braşov ca fugar, în nici un caz informaţia cronicii bizantino-bulgare — că o admitem sau nu — nu se putea referi la acel eveniment. De altfel este greu de crezut (ca Ioan Bogdan) că acel ce scria tocmai la Constantinopol avea cunoştinţă de întîlnirea Mircea — Sigismund din martie 1395.

Problema-cheie este aceea dacă rîndurile citate mai sus au fost scrise la Constantinopol. Cronica în sine s-a scris cu siguranţă în Bizanţ, fiind terminată în primul pătrar al secolului al XV-lea, dar ea nu s-a păstrat decît în copia din secolul al XVI-lea executată în Moldova de Isaia de la Slatina [64]. Se admite că ea a suferit unele interpolări. Aceste interpolări ne e greu să le determinăm în absenţa altor copii, numai pe baza criticii interne. Singurul punct de reper de care dispunem deocamdată este *Cronograful* lui Moxa, care a folosit şi, în cea mai mare parte, a tradus această cronică, incluzînd-o în opera sa, fapt stabilit încă de Ioan Bogdan. Or, la Moxa nu avem nici urmă despre informaţiile respective. Le-a omis Moxa din patriotism, din dorinţa de a da imaginea unei victorii integrale sau ele nu se aflau în copia de care a dispus el? Le-a adăugat Isaia de la Slatina,

[63] Ioan Bogdan, *Scrieri alese*, ed. G. Mihăilă, Bucureşti, 1968, p. 266.

[64] Primul care a susţinut originea bizantină a cronicii a fost Kalužniacki în *Werke des Patriarchen von Bulgarien Euthymius (1375—1393)*, Viena, 1901, p. 103, n. 18. Această teză a fost dezvoltată de D. Năstase, *Une chronique byzantine perdue et sa version slavo-roumaine (la chronique de Tismana 1411—1413)*, în „Cyrillomethodianum", IV (1977), p. 100—171. Este şi singura parte convingătoare din studiul său plin de ipoteze ingenioase, dar greu acceptabile în faza actuală a argumentării. Ipoteza că autorul ar fi de origine greacă şi s-ar identifica exact cu Ioan Chortazmenos convinge cel mai puţin. A se vedea şi opiniile mai noi ale lui Peter Schreiner conform cărora am avea de-a face cu o cronică tîrzie, alcătuită prin traducerea din limba greacă a unor cronici bizantine minore (*Săčitilijata ot bălgarskata srednovekovna istorija văv vizantijskite kratki kroniki*, în „Istoriceski pregled", nr. 2/1979, p. 107—111; *Die byzantinischen Kleinchroniken und die Annalistik bei den Südslaven*, în „Bulgarian Historical Review", nr. 2/1978, p. 45—53).

ori vreun copist anterior? Iată la ce nu putem răspunde cu certitudine, lipsindu-ne exemplarul pe care l-a folosit Moxa. Dar constatarea ce o făcea Bogdan asupra absurdității informațiilor respective pare a înclina balanța spre presupunerea că ne aflăm în fața unei *interpolări* a cărei valoare documentară este oricum nulă în privința „fugii“ lui Mircea după bătălia de la Rovine și la fel de nulă în privința așezării „vlastelului“ de către Baiazid, tot în urma acestei bătălii. Căci nu de așezat „vlasteli“ a avut timp sultanul pe care cronicile ni-l prezintă scăpînd cu greu peste Dunăre. Nici o cronică otomană nu pomenește un eveniment atît de important ca acela al schimbării domnului — eveniment ce ar fi permis tocmai atenuarea înfrîngerii și o mai ușoară măsluire a adevărului. Este bine știut că, într-o împrejurare reală — înlocuirea lui Vlad Țepeș prin Radu cel Frumos — izvoarele otomane nu uită să consemneze evenimentul.

Nici o mențiune în actele lui Sigismund, referitoare la evenimentele anului 1395, despre vreun asemenea personaj. Dimpotrivă, cînd va apărea Vlad, domnul de la Argeș, în 1396, actul lui Sigismund și însuși actul emis de Vlad în mai 1396 îl arată ca urcat pe tron „de curînd“ (*nuper*).

În consecință, avem de-a face în *Cronica bizantino-bulgară* fie cu referiri la evenimente mai tîrzii decît cele legate de lupta de la Rovine și urmările ei, dar puse în mod artificial în succesiune cauzală cu această bătălie, fie cu o *interpolare* a copistului moldovean, care aproape două secole după bătălia de la Rovine, îl pune pe Mircea cel Mare într-o situație oarecum similară cu a lui Petru Rareș înlocuit cu un „vlastel“ — Ștefan Lăcustă — de către sultanul Soliman, și refugiat în cetățile sale transilvane, la Ciceu.

Pe oricare dintre ipoteze le-am alege, un lucru este clar: „informația“ *Cronicii bizantino-bulgare* despre „fuga“ și înlocuirea lui Mircea după bătălia de la Rovine nu are nici o valoare. Toate documentele și izvoarele, contemporane cu evenimentele sau mai tîrzii, infirmă această unică și izolată mărturie ce a făcut o carieră absurdă, falsificînd aproape un secol, din cauza credibilității acordate, imaginea voievodului și realitatea evenimentelor petrecute în primăvara și vara anului 1395.

Ce s-a petrecut în Țara Românească după marea victorie din 17 mai 1395 și cînd apare cu adevărat pe arena vieții politice acel atît de des invocat Vlad „Uzurpatorul“ sînt probleme de care ne vom ocupa într-un studiu special, unde vom demonstra ceea ce am avut deja prilejul să afirmăm: că domnia lui Vlad nu este o consecință directă și imediată a luptei de la Rovine; că cei care l-au sprijinit să dobîndească tronul, la sfîrșitul anului 1395 ori începutul anului următor, n-au fost otomanii; că „uzurparea“ sa a fost în realitate o alternativă politică românească dictată de contextul internațional și nu s-a extins decît asupra unei părți de țară, căci Mircea cel Mare a continuat să domnească neîntrerupt (fără a fi obligat să se refugieze undeva) făcînd din Oltenia și „din părțile de peste munți“ citadela luptei pentru redobîndirea autorității asupra întregului teritoriu al Țării Românești.

Nu putem însă încheia mai înainte de a sublinia, o dată mai mult, importanța deosebită pe care lupta antiotomană purtată de români sub conducerea lui Mircea cel Mare, strălucit încununată de biruința de la Rovine din 17 mai 1395, o are în istoria națională și universală.

Faptul că însuși momentul declanșării plenare a îndelungatului conflict româno-otoman coincide cu domnia lui Mircea cel Mare, așează, dintr-o dată, gîndul și fapta sa sub semnul „marilor curente ale istoriei universale“. Excepționala personalitate politică și militară a voievodului, vitejia și spiritul

de sacrificiu ale poporului au imprimat — emblematic — acestui început de multiseculară „serie istorică" valențe deosebit de ample. Direct şi masiv ameninţat, Mircea cel Mare este primul domn român care a reuşit să pună la punct o politică de anvergură euro-asiatică coerentă şi activă, devenind primul mare apărător european al liniei Dunării împotriva hotărîrii Imperiului otoman de înstăpînire asupra fluviului, veritabilă „coloană vertebrală a Europei" — cum avea să-l definească mai tîrziu Frederic al II-lea, regele Prusiei.

Privită din această perspectivă, victoria de la Rovine ne apare ca prima mare victorie, categorică şi cu efect de durată, pe care un popor european o obţine împotriva oştilor otomane. Datorită ei islamul a fost stăvilit pentru totdeauna la Dunărea de Jos, aşa cum la Poitiers, în anul 722, regele Carol Martel l-a oprit la Pirinei. Iar dacă în cele din urmă Soliman Magnificul a reuşit să-şi ducă oştile pînă în centrul Europei şi a făcut din Buda capitală de paşalîc, la nord de Dunăre imperiul n-a reuşit niciodată să-şi împingă hotarul, aici existînd în permanenţă un pămînt al libertăţii de unde s-a lucrat prin toate mijloacele, timp de cinci veacuri, pentru eliberarea părţii de continent atît de fulgerător căzută sub dominaţie asiatică.

Demonstrînd Europei că otomanii nu sînt invincibili, Mircea era, şi a rămas pînă la sfîrşit, unicul şef de stat creştin care a reuşit să zdrobească pe cîmpul de luptă, în confruntare directă, o armată condusă personal de sultan, din cîte înregistrează istoria, atît de bogată în evenimente militare de amploare, a Imperiului otoman. Astfel, succesul său din 17 mai 1395, impunînd definitiv conştiinţei europene factorul militar românesc, a creat premisa imediată concentrării de forţe de la Nicopole, prima mare coaliţie continentală antiotomană, care, deşi a eşuat pe cîmpul de luptă, l-a îndepărtat pentru totdeauna pe Baiazid I de linia Dunării, după ce crease Bizanţului momentul de răgaz ce i-a permis să-şi prelungească existenţa cu încă o jumătate de secol.

Biruitor pînă la capăt, Mircea cel Mare a avut puterea de a face inexistente orice alte „legături" cu Imperiul otoman în afară de obligaţia acestuia de a respecta independenţa ţării şi integritatea teritoriului românesc, dincolo de care nici o încălcare n-a rămas nesancţionată de sabia măreţului domn. Învingînd la 17 mai 1395, el a pus României temelii trainice, asigurîndu-i viitorul într-o luptă care, deşi a început mai înainte de Rovine şi nu s-a terminat o dată cu Plevna, îşi află în această „oră astrală" românească momentul său esenţial.

Mircea cel Mare, factor hotărîtor în configurarea politico-istorică a Sud-Estului european

Dan Zamfirescu

I

Ultimul secol de existență a Bizanțului[1] este cuprins între 1352 (cînd ostașii lui Osman se instalează în fortăreața Tzympe, de unde peste doi ani vor intra în Galipoli, așezîndu-se pentru multă vreme pe pămîntul Europei) și 1453 cînd Mohamed al II-lea cucerește Constantinopolul, cu care ajunsese a se confunda întreaga civilizație bizantină („La ville impériale était à présent tout l'empire") [2].

Din această sută de ani, mai mult de jumătate se scurge după bătălia de la Rovine și se datorează, măcar în parte, intervenției lui Mircea cel Mare în lupta popoarelor din sud-estul și centrul Europei împotriva expansiunii otomane. Domnul român a creat o tradiție politică nouă: a curajului înțelept, dar inflexibil, în fața unei „supraputeri" a timpului aceluia care reușise să intimideze și să anihileze puterile de rezistență ale unei întregi părți din continentul european. El a făcut cel dintîi dovada că se poate cîștiga victoria în confruntarea pe cîmpul de luptă, iar apoi că există posibilitatea unor aranjamente pacifice, fie și temporare, de altă natură decît închinarea și tributul impuse pînă atunci de semilună celor cu care avusese de a face.

Această tradiție politică, exemplul său, au fost urmate de un șir întreg de „cavaleri" (N. Iorga), precum Dan al II-lea, Vlad Dracul, Iancu de Hunedoara, Vlad Țepeș și Ștefan cel Mare, care-l vor repeta, tipologic, pe învingătorul de la Rovine și ale căror eforturi necurmate au prelungit pînă spre sfîrșitul secolului al XV-lea lupta începută de Mircea cel Mare la sfîrșitul celui de al XIV-lea. Ceea ce a determinat pînă la urmă configurația politică a Europei sud-estice și centrale pentru multe veacuri reușind să sustragă definitiv aproape întreg pămîntul românesc — Muntenia, Moldova și Transilvania —

[1] Ultimele două secole din istoria Bizanțului au făcut obiectul unei monografii speciale de Donald M. Nicol, *The Last Centuries of Byzantium. 1261—1453*, London, 1972. Evenimentele și atmosfera „agoniei Bizanțului" sînt înfățișate pe larg în G. Ostrogorski, *Histoire de l'état byzantin*, trad. fr. de J. Gouillard, Paris, 1969; Louis Bréhier, *Vie et mort de Byzance* (vol. I din *Le monde byzantin*, în „L'Évolution de l'Humanité"), Paris, 1946, ediția nouă în 1969; Ch. Diehl, R. Guilland, L. Oeconomos, R. Grousset, *L'Europe Orientale de 1081 a 1453*, Paris, 1945 (vol. IX, partea I din *Histoire du Moyen Âge*, în *Histoire générale fondée par Gustave Glotz*). În nici una din aceste sinteze și nici în altele, rolul românilor în desfășurarea destinelor Bizanțului tîrziu nu este pus în lumină.

[2] Ostrogorski, *op. cit.*, p. 571.

sorții ce se abătuse asupra Peninsulei Balcanice și avea să se abată, din 1526, asupra Ungariei.

În ciuda faptului că rezultatul însuși al acestei lupte, și anume *asigurarea unui spațiu nord-dunărean liber, pe care civilizația și amintirea vie a Bizanțului să se poată perpetua și rodi în noi forme de cultură, într-o vreme cînd pe vechile vetre se stinsese aproape cu desăvîrșire*, o recomandă atenției istoricilor imperiului și civilizației bizantine, sîntem încă foarte departe de o percepere clară și o apreciere pe măsură a importanței fenomenului. Rolul românilor și al lui Mircea cel Mare personal în evenimentele de la sfîrșitul secolului al XIV-lea și din prima jumătate a secolului următor este trecut cu vederea, minimalizat sau prezentat chiar în mod eronat de majoritatea sintezelor dedicate istoriei bizantine și otomane (cu care istoria bizantină se împletește strîns în acest interval de timp, înainte de a se pierde într-însa). Bizantinologii și turcologii deopotrivă au contribuit la estomparea realității, iar uneori — cum se va vedea — la completa ei falsificare, în pofida izvoarelor însele care le stăteau la dispoziție. Dar imaginea personalității și lucrării istorice a lui Mircea cel Mare iese esențial știrbită fără o idee clară despre ceea ce a fost prezența sa pe eșichierul politic și militar al Europei sud-estice și centrale, mai cuprinzător spus, în întregul cîmp de forță pe care se confruntau realitățile vremii din Europa și Asia deopotrivă.

Istoria ultimului secol al Bizanțului și istoria Imperiului otoman din Europa nu pot fi înțelese fără a cunoaște această personalitate politică românească ce a decis stăvilirea expansiunii otomane la Dunăre și despre care însuși istoricul Ibn Kemal a afirmat că „era cel mai vestit dintre principii țărilor ghiaurilor ce erau în vremea sa“ [3].

Este evident că Imperiul otoman în formare, în ceea ce s-a numit „prima sa etapă“ de pînă la dezastrul lui Baiazid la Ankara [4] a cunoscut o singură stavilă în Europa: Țara Românească [5]. Este mai puțin evident, dar nu mai puțin real, faptul că *intervenția românilor pe scena politică și militară sud-est europeană la sfîrșitul secolului al XIV-lea a creat acestui imperiu în formare cele mai grave dificultăți militare și diplomatice împiedicîndu-l să ducă pînă la capăt prima tentativă de cucerire a cetății imperiale și prelungind astfel existența Constantinopolului cu încă o jumătate de secol.*

Această jumătate de secol a Bizanțului, smulsă unei implacabile prăbușiri de către românii lui Mircea cel Mare, a constituit exact răgazul de pe urmă pentru o adevărată „transbordare“ a valorilor și tradițiilor civilizației bizantine la nord de Dunăre, de pe o corabie ce se scufunda, pe solul ferm al unor state românești ce aveau să înfrunte, secole în șir, toate furtunile, fără să se sfărîme de ele.

Dacă țările române au putut deveni, pentru secole, împreună cu Rusia, singurele moștenitoare ale Bizanțului, după extincția vieții politice și culturale la sud de Dunăre și dacă s-a putut vorbi chiar de o mai autentică moștenire bizantină la români decît la alții [6], aceasta s-a datorat tocmai acțiunii

[3] Valeriu Veliman, *O cronică turcească despre domnia lui Mircea cel Mare*, în „Revista arhivelor“, nr. 4/1986, p. 376.

[4] Ernst Werner, *Die Geburt einer Großmacht — Die Osmanen (1300—1481)*, Berlin, 1966; Stanford Shaw, *History of the Ottoman Empire and modern Turkey, volume I: Empire of the Gazis: The Rise and Decline of the Ottoman Empire 1280—1808*, Cambridge Universita Press, 1976.

[5] Alexandru V. Diță, *Victoria românească de la Rovine (17 mai 1395)*, în „Anale de istorie“, nr. 4/1986, p. 41.

[6] Dimitri Obolensky, *The Byzantine Commonwealth. Eastern Europe, 500—1453*, London, 1971, p. 368—369.

hotărîte şi hotărîtoare a lui Mircea cel Mare. În timpul său Ţara Românească a devenit factorul cel mai important în evoluţia evenimentelor, reuşind nu o dată să le imprime un sens de care se ia act prin *rezultate*, fără a se cunoaşte şi recunoaşte existenţa *cauzelor*. Iată de ce, toate sintezele de istorie bizantină şi otomană, cu atît mai mult cele ce-şi propun cuprinderea globală a istoriei „Sud-Estului european“ sau — după un concept mai nou — a istoriei „Europei estice şi centrale“ [7] rămîn lacunare şi pînă la urmă opace la înţelesurile adînci dacă nu privesc lucrurile şi din punctul de vedere al prezenţei şi acţiunii românilor şi al conducătorului lor. A-l scoate din tabloul epocii pe biruitorul lui Baiazid şi pe sprijinitorul — după aceea — al tuturor acţiunilor de contracarare a creşterii puterii otomane, a-i şterge lui Mircea cel Mare pînă şi numele din sintezele consacrate Bizanţului, a ignora deliberat momentul înscris de el în istoria confruntărilor de pe scena acestei părţi a continentului [8] nu mai poate fi, în ultimă instanţă, decît un certificat negativ pe care cei ce procedează astfel şi-l acordă singuri, măcar pentru capitolul respectiv.

II

Încercăm să formulăm în paginile de faţă cîteva puncte de reper pentru o mai bună aproximare a ceea ce a fost drama teribilă în urma căreia din această zonă, numai românii au reuşit să se salveze, acum o jumătate de mileniu, de lunga noapte a unei dominaţii pluriseculare. Încercarea noastră nu se pretinde insolită. Ea reia şi dezvoltă cîteva observaţii şi rostiri esenţiale, care s-au adunat de-a lungul a mai bine de un secol în cîmpul bizantinologiei şi turcologiei, dar au fost sufocate de mărăcinişul unor erori trecute de la un autor la altul, dintr-o sinteză în alta, fără cel mai elementar control critic.

Încă din 1883, Gustav Friedrich Hertzberg, socotit unul dintre întemeietorii bizantinologiei moderne scria — trecînd în revistă evenimentele timpului — aceste rînduri deschizătoare de perspective:

> „Dinspre partea politică, încorporarea imperiului bulgar în cel turcesc a stîrnit pe Bosfor şi pe Dunărea ungară o mare spaimă şi mînie. Era totuşi posibilă mai departe o victorie, pe care voievodul valah Mircea (care cu puţin timp în urmă, încă înainte de 1390, se pare că după moartea lui Ivanko, îşi luase şi Dobrogea şi Dristorul) a dobîndit-o în toamna lui 1394 asupra turcilor ce veniseră din nou asupra lui, *arătînd foarte clar că otomanii nu erau de loc invincibili*“ [9].

În 1897, Heinrich Gelzer consemna în *Abriss der byzantinischen Keisergeschichte* că „voievodul Mircea în 1394 îl învinsese în mod strălucit pe Baiazid şi-l alungase peste Dunăre“ [10]. Ambii autori erau datori, atît pentru data bătă-

[7] În S.U.A. a început să apară, din 1974, *A History of East Central Europe*, editors Peter F. Sugar, University of Washington, Donald W. Treadgold, University of Washington, în unsprezece volume. Volumul V, apărut în 1977, este intitulat *Southeastern Europe under Ottoman Rule. 1354—1804* by Peter F. Sugar şi este caracteristic pentru limitele în care istoriografia americană percepe uriaşa luptă pentru libertate dusă de popoarele Europei sud-estice şi centrale împotriva expasiunii otomane.

[8] Aşa procedează A. A. Vasiliev în *Histoire de l'Empire Byzantin*, traduit du russe par P. Brodin, A. Bourguina, préface de M. Ch. Diehl, membre de l'Institut, vol. II, Paris, 1932, şi autorii sintezei colective *Istorija Vizantii v treh tomah*, vol. III, Moskva, 1967.

[9] G. F. Hertzberg, *Geschichte des Byzantiner und des Osmanischen Reiches bis gegen Ende des sechszehnten Jahrhunderts*, Berlin, 1883, p. 516.

[10] „Regele Sigismund al Ungariei, sprijinit de o armată pestriţă de cruciaţi, al cărei nucleu erau cavalerii francezi, trece spre sud prin Porţile de Fier. În Valahia i se alătură prinţul Mircea, care în 1394 îl învinsese strălucit pe Baiazid şi-l alungase peste

liei — 1394 —, cît şi pentru aprecierea ei ca victorie a lui Mircea cel Mare, lui Constantin Jireček [11], dar ulterior — cum avea să remarce G. Ostrogorski [12] bizantinologii şi-au schimbat punctul de vedere, datorită unor influenţe pe care nu avem a le discuta aici, făcînd din confruntarea de la Rovine uneori o zdrobitoare înfrîngere a românilor, alte ori o bătălie nedecisă militar sau recunoscînd-o drept victorie militară, socoteau totuşi că a fost urmată de supunerea Ţării Româneşti la tribut. Ceea ce, natural, excludea ideea formulată de Hertzberg. Totuşi, constatarea contrastului dintre prăbuşirea Peninsulei Balcanice şi rezistenţa victorioasă a românilor a rămas, fiind uneori afirmată la nota înaltă a lui Hertzberg, alte ori recunoscută sub presiunea realităţilor. Bizantinologul german Hans Wilhelm Haussig, profesor la Universitatea din Berlin scrie: „Numai românii, sub domnul lor Mircea cel Bătrîn, au reuşit să respingă pe turci (bătălia de la Rovine, din 17 mai 1395). Această victorie a asigurat românilor ceea ce celorlalte popoare balcanice le-a fost oprit în mod nedrept: autonomia politică sub dominaţia otomană“ [13]. Statutul românilor este recunoscut şi de M. Dinici într-o sinteză colectivă de mare audienţă, deşi se afirmă că Ţara Românească a fost obligată să se închine şi ne aflăm departe de recunoaşterea rolului jucat de români în ultimele decenii din existenţa Bizanţului [14].

Se cuvine a menţiona, în mod deosebit, cele scrise de colectivul de istorici cehoslovaci, sub conducerea doctorului docent V. Žaček, în 1970:

> „Imediat după lupta de la Kossovo a căzut în mîinile turcilor Tîrnovo (anul 1393), iar Bulgaria a fost transformată în provincie otomană. Numai Ţara Românească s-a împotrivit cu succes şi voievodul Mircea a învins pe turci în lupta de lîngă localitatea Rovine (anul 1395). În această luptă au murit doi vasali macedoneni ai turcilor: Constantin Dejanovici şi regele Marko (Marko Kraljievici din eposul sîrb). Ţinuturile macedonene dependente au trecut sub administraţia otomană directă. După victoria de la Rovine a fost antrenat şi Apusul într-o mare acţiune de cruciadă. Ea a fost organizată de regele Ungariei, Sigismund, bine cunoscut în istoria noastră. Armatele neorganizate ale cavalerilor au suferit o înfrîngere cruntă la Nicopole (anul 1396)“ [15].

Din cele citate mai sus se desprinde limpede ideea că în faţa ofensivei otomane, soldată cu prăbuşirea primului stat balcanic încorporat pe deplin imperiului în plin proces de constituire — Bulgaria de răsărit cu capitala Tîrnovo — singurii care au fost în stare să opună rezistenţă în mod victorios au fost românii lui Mircea cel Mare. Iar această victorie a demonstrat că nici oştile otomane şi nici Baiazid personal nu beneficiau de invincibilitate.

Dunăre (Welcher 1394 Bajezid glänzend besigt und über die Donau zurückgeworfen hatte)“. K. Krumbacher, *Geschichte der byzantinischen Litteratur von Justinian bis zum Ende des oströmischen Reiches (527—1453)*, München, 1897, p. 1 062.

[11] C. Jireček, *Geschichte der Bulgaren*, Praga, 1876, p. 353—354.

[12] *Op. cit.*, p. 573, n. 1.

[13] H. W. Haussig, *Byzantinische Geschichte* în colecţia „Urban Bücher“, W.. Kohlhammer Verlag, Stuttgart Berlin Köln Mainz, 1969, p. 152—153.

[14] *The Cambridge Medieval History, vol. IV. The Byzantine Empire, Part I, Byzantium and its neighbours*, edited by J. M. Hussey, with the editorial assistance of D. M. Nicol and G. Cowan, Cambridge, 1966, capitoll XII: *The Balkans, 1018—1499*, p.564—565.

[15] *Dějiny Jugoslavie*, Praga, Svoboda, 1970 (pe verso: „Zpracoval autorský kolektiv za odborného redakčniho vedení doc. dr. V. Žáčka, Dr. Sc. (kap. I—VII) a dr. V. Starčeviće C Sc. (kap. VIII a IX), p. 88.

E ceea ce a reafirmat, în 1950, turcologul englez Donald Edgar Pitcher care-i face următorul portret lui Baiazid I:

„În ciuda dificultăților de cronologie, campaniile lui Murad sînt destul de logice spre a se putea desprinde din ele o noimă istorică și cronologică limpede. Pentru domnia lui Baiazid I, pe de altă parte, este practic imposibil să se obțină ceva în stare să semene a „cronologie rațională". Aceasta din cauză că acum trebuie să ne mulțumim nu numai cu relatările contradictorii ale cronicilor, dar și cu natura incoerentă, zăpăcită (descreierată) a mișcărilor sultanului. Baiazid împarte cu marele său inamic, Timur, o aproape totală incapacitate de a-și organiza cuceririle: amîndoi se năpustesc de la un capăt la altul al întinselor lor imperii, îngrozindu-și adversarii cu fulgerătoarele lor campanii, dar nereușind să se asigure că răscoala nu va izbucni din nou, imediat ce cuceritorul a plecat. Astfel încît istoricul găsește că este aproape imposibil să aleagă între datele rivale ale campaniilor sultanului contra grecilor sau să decidă cînd și cît de des a pătruns în Valahia și Karaman. *Este totuși limpede că în ciuda reputației sale printre contemporani, Baiazid nu a fost în nici un caz conducătorul veșnic învingător pe care turcii puteau să-l spere de la urmașul lui Murad, Orhan și Osman. Chiar înainte de ziua fatală de la Ankara, el a fost bătut pe cîmpul de luptă măcar de doi adversari: Mircea al Valahiei și Bürhanüddin al Sivas-ului*" [16].

Turcologul englez este primul care descoperă — fără a face însă legătura — cauza acestei „incoerențe" a lui Baiazid: „intrigile sale (ale lui Mircea — n.n.) diplomatice cu inamicii lui Baiazid, îndeosebi Isfendiar-ogülari din Kastamonu și Sinop; ușurința comunicării pe mare între Sinop și gurile Dunării însemna că oricare din aceste puteri ar fi putut să deschidă un al doilea front dacă cealaltă era atacată" [17].

Cronicile otomane recunosc explicit legăturile domnului român cu emirii din Anatolia, fără a realiza însă amploarea fenomenului și a-și da seama că *avem de-a face cu o grandioasă construcție politico-diplomatică, un veritabil sistem ce funcționează proiectîndu-l necontenit pe Baiazid între Asia și Europa*, pînă ce, intervenind în final Timur Lenk, jocul va lua sfîrșit, cum se știe.

Nu firii „descreierate" a lui „Ildîrîm" i se datorește impresia de incoerență a acțiunilor sale, ci *regiei create de politica genială a lui Mircea*, care l-a prins pe sultan în această rețea de alianțe asiatice [18], după cum tot el îl va

[16] *An historical Geography of the Ottoman Empire from earliest times to the end of the sixteenth century, with detailed maps to illustrate the expansion of the Sultanate*, Leiden, E. J. Brill, 1972, p. 46. Terminată în 1950, a fost tipărită postum datorită soției savantului, Erica Pitcher, și casei editoriale Brill specializată în lucrări de înaltă ținută științifică dar de difuziune mai restrînsă. La aceeași editură au apărut în două volume și lucrările compatriotului nostru Emil Turdeanu: *Apocryphes slaves et roumains de l'Ancien Testament*, 1981, 485 p și *Études de littérature roumaine et d'écrits slaves et grecs des principautés roumaines*, 1985, 509 p.

[17] *Op. cit.*, p. 49. Pentru consecințele ce decurgeau din această posibilitate — devenită de altfel realitate — a se vedea Tahsin Gemil, *Mircea l'Ancien face à la politique impériale de Bayezid Ier*, în „Revue Roumaine d'Histoire", t. XXV, N°s 1—2, 1986, p. 3—21.

[18] Pentru cronicarii otomani „instigatorii" sînt emirii anatolieni, dar este limpede că domnul român nu era un „amăgit" cum îl văd cu naivitate sau cu patimă acești cronicari. Vezi *Cronici turcești privind țările române. Extrase. vol. I, sec. XV — mijlocul sec. XVII*, volum alcătuit de Mihail Guboglu și Mustafa Mehmet, București, 1966. Există un studiu special consacrat problemei, nouă inaccesibil: Maria Matilda Alexandrescu Dersca-Bulgaru, *Les relations du prince de Valachie Mircea l'Ancien avec les émirs seldjoukides d'Anatolie et leur candidat Musa au trône ottoman*, în „Tarih Araştirmalari Dergisi", VI (1968), n. 10—11, Ankara, 1972, p. 113—125. Apud Tahsin Gemil, *art. cit.*, p. 8, n. 17.

înfrunta și învinge, în 1395, în baza unei alianțe europene — cu Sigismund de Luxemburg — care a prilejuit primul tratat antiotoman cunoscut în diplomația continentului [19].

Mircea cel Mare s-a impus din primii ani de domnie ca un șef de stat cu o personalitate excepțională și ca un partener esențial în alianțele și combinațiile epocii. Primul care a sesizat valoarea acestui partener a fost regele Vladislav Jagello al Poloniei, cu care domnul român a încheiat în 1390 un tratat de alianță pe bază de deplină egalitate, îndreptat împotriva tendințelor expansioniste ale Ungariei. Încheierea acestui tratat, veritabilă consacrare internațională a statutului Țării Românești, l-a făcut pe Robert Roesler să afirme că 1390 este anul în care culminează întreaga evoluție a statului muntean, care-și vede în acel moment steaua lui ajunsă la zenit [20].

Dar pentru Roesler, ca și pentru toți cei ce au acceptat aserțiunea turcologului austriac Joseph von Hammer, anul 1391 se prezintă ca un abis în care această stea ar fi căzut brusc, deoarece Mircea cel Mare a fost atacat pentru prima oară de oștile otomane, sub conducerea lui Firuz Bei și obligat să se supună și să plătească tribut. Autoritatea lui Hammer și formula lui „cu începere din acel an Valahia este înscrisă ca tributară în registrele Porții" [21] au făcut o carieră extraordinară în istoriografia străină [22] și româ-

[19] *Istoria militară a poporului român*, vol. II, București, 1986, p. 166—167.

[20] R. Roesler, *Romänische Studien*, Leipzig, 1871, p. 307: „In diesem Augenblick stand das walachische Fürstentum von neuem auf der rastlos erstrebten Höhe, sein Gestirn culminirte".

[21] J. v. Hammer, *Geschichte des osmanischen Reiches, grossenteils aus bisher unbenützten Handschriften und Archiven*, tipărită la Pesta, în 10 volume, din 1827 pînă în 1835 și imediat tradusă în franceză de Hellert: *Histoire de l'Empire Ottoman depuis son origine jusqu'a nos jours.* Traduite de l'allemand par J. J. Hellert, tom. I—XVIII, Paris, Londra, St. Petersburg, 1835—1853. Hammer a publicat o nouă ediție „îmbunătățită" în patru volume, Buda, 1834—1836, tradusă și ea imediat: *Histoire de l'Empire ottoman depuis son origine jusqu'a nos jours*, traduite de l'allemand sur la deuxième édition par M. Dochez, Paris, 1844 (trei volume conținînd materia celor patru germane).

Pasajul ce avea să facă o atît de lungă carieră internațională este următorul: „Myrtsche, der Fürst der Walachen, unterwarf sich huldigend und steuerbar dem Sieger, *und von diesem Jahre an steht die Walachen als tributzahlend in den Registern der Pforte*" (vol. I, ed. II, p. 187). Se trimite la „Mouradjea d'Ohsson, *Tabl. de l'Emp. Ottom.*, Fol. t. III, p. 438 nach dem Rausatur ebrar i.j. 793 (1390)". În versiunea franceză a lui Dochez (din care extragem un pasaj mai întins): „Dès ce moment commença le premier siège ou plutôt le premier blocus de Constantinople par les Turcs. Il dura sept automnes; un corps de troupes se tint toujours en observation. Le reste de l'armée turque envahit la Bulgarie, la Valachie, la Bosnie et la Hongrie. *Mirtsche, prince de Valachie, se reconnût vasal et tributaire du vainqueur ; et c'est depuis cette année que la Valachie est inscrite comme tributaire sur les registres de la Porte* [1391]", p. 97.

[22] Primul care o preia *ad literam* este Johann Wilhelm Zinkeisen (1803—1863) autorul celei de a doua mari sinteze de istorie otomană a secolului al XIX-lea: *Geschichte des osmanischen Reichs in Europa*, vol. I, Hamburg, 1840: „Seitdem, angeblich *seit dem Jahre 1391 wird die Walachei in den Registern der Pforte als zinpflichtige Provinz des osmanischen Reiches genannt*" (De atunci, adică din anul 1391, Valahia este numită în registrele Porții ca provincie tributară a Imperiului otoman). Dar nu citează pentru această formulare pe Hammer, de la care o ia, ci trimite la „Seadeddin, p. 165" ca și cum cronicarul otoman ar certifica existența „registrului"! Imediat după Zinkeisen preia „informația" despre „Valahia tributară în 1391" Szalay Ladislau în *Geschichte Ungarns*, vol. II, Pesta, 1869, p. 348 (care nu menționează însă și „registrul") și R. Roesler *(op. cit.*, p. 312, tot fără mențiunea „registrului". El apare însă la L. Kupelwieser, *Die Kämpfe Ungarns mit den Osmanen bis zur Schlacht bei Mohacs. 1526*, Wien und Leipzig, 1895, p. 10 („In den Registern der Pforte erscheint von nun an auch die Walachei als tributpflichting") și la W. Miller, *The Balkans*, London, 1896, p. 38 („On the registers of the Sublime Porte Wallachia is inscribed as tributary state as far back as 1391") și la R. Seton-Watson, *Histoire des Roumains*, Paris, 1937 (versiunea franceză a celei engleze apărute la Londra cu un an în urmă), p. 37 („En tout cas la Valachie est mentionnée dans le registres des

nă[23], configurînd, de peste un secol şi jumătate, imaginea unui domn tributar şi supus Porţii, imagine pe care încercarea lui Onciul de a o estompa printr-o explicaţie forţată [24] nu a modificat-o esenţial.

Din păcate nimeni, cu excepţia — parţială — a turcologului german Franz Babinger [25] nu a respins această datare a „primului tribut" plătit de Ţara Românească otomanilor, astfel încît ne explicăm de ce atît bizantinologii, cît şi turcologii au fost puţin dispuşi să acorde un loc de marcă în tabloul vremii celui ce s-ar fi închinat la prima furtună! Dar era suficientă — pentru a spulbera clişeul negru al turcologului austriac — verificarea „izvorului" la care făcea trimiterea atunci cînd scăpa din condei formula (mereu repetată, unul de la altul, de istoricii ulteriori) cu „registrul Porţii". Mai întii, pentru a constata că *nu este vorba, acolo, de nici un registru:* acesta nu e decît o „figură de stil" a lui Hammer, copiată de Zinkeisen şi acreditată de acesta printr-o falsă trimitere [26].

Mouradja d'Ohsson, la care trimetea Hammer în 1834, a fost un diplomat suedez născut la Constantinopol în 1740 (m. Paris 1807), fiul consulului Suediei la Smirna, armean de origine. „După ce mult timp a fost translator al ambasadei Suediei — citim în fişa alcătuită de Bouillet — a devenit, în 1782, însărcinat cu afaceri, apoi ambasador al acestei puteri pe lîngă Poartă. El s-a apucat să facă cunoscută civilizaţia turcilor şi după ce a adunat în

vassaux de la Sublime Porte en 1391 pour la première fois"). Numai data, fără „registru" o găsim de asemenea la Gustaw Beckmann, *Der Kampf Kaisers Sigmunds gegen die werdende Weltmacht der Osmanen. 1392—1437*, Gotha, 1902, p. 5 („ . . . 1391 die Walachei den Türken tributpflichtig gemacht") şi la Frank Fox, *The Balkan Peninsula*, London, 1915, p. 29 („It was not until 1391 that the Turks crossed the Danube and attacked the kingdoms of Wallachia and Moldavia, and reduced Wallachia to the position of a tributary state"). Exemplele se pot înmulţi.

[23] Xenopol este primul care vorbeşte de „registru" după ce Hurmuzaki reţinuse numai data şi pretinsul tribut („Mircea vodă se hotărî să cedeze mai bine pacinic, decît să se-mpotrivească-n zadar, deci se-nchină cu omagiu de supunere în ânul 1391 puternicului stăpînitor al osmanilor, îi prestă jurămînd de vasal şi se-ndatori a plăti un tribut anual noului său suveran" *Fragmente din Istoria Românilor*, tomul ântâiu, Bucuresci, 1879, p. 263. Trimite la ediţia I din Hammer, vol. I, 1827). Pentru Xenopol, Mircea a fost bătut şi luat prizonier la Brusa de Baiazid la prima confruntare româno-otomană. „Voilà pourquoi la Valachie est inscrite comme tributaire sur les registres de la Porte Ottomane dès l'année 1391" (*Histoire des Roumains de la Dacie Trajane*, vol. I, Paris, 1896, p. 255). Gr. Conduratu, *Relaţiile Ţării Româneşti şi Moldovei cu Ungaria pînă la anul 1526*, Bucureşti, 1898, scrie la rîndu-i: „La sfîrşitul anului 1391 se pregătea pentru Muntenia condica ţerilor tributare Turciei", trimiţînd la Hammer, traducerea lui Hellert. Şi D. Onciul a crezut în registrul-fantomă al lui Hammer: „Cronicarii turci, aflînd în însemnările oficiale anul 1391 ca dată în care Mircea a promis să plătească tribut şi de la care Poarta a şi încasat tributul..."(*Curs de istoria românilor. Perioada de la Mircea cel Bătrîn pînă la 1526*, Bucureşti, 1900, p. 222 (litografiat).

[24] În cursul citat (p. 222, 274), Onciul a emis teoria că Mircea a acceptat suzeranitatea lui Baiazid şi a plătit tribut nu fiindcă ar fi fost învins, ci pentru „posesiunile transdanubiene" pe care le-ar fi luat de la Baiazid! Nimic nu sprijină această ipoteză, deşi recent şi-a găsit un nou adept: Andrei Pippidi, *Sur une inscription grecque de Silistra*, în „Revue des études sud-est européennes" XXIV, nr. 4, p. 327. Nota 19 de la pagina respectivă trebue deci completată: nu numai N. Iorga, ci şi Onciul a presupus existenţa unor relaţii iniţial „diferite de cele presupuse de istorici" între Mircea şi Baiazid. Dar nici unul, nici celălalt nu au trecut de afirmarea lor.

[25] *Beginn der Türkensteuer in den Donaufürstentumern (1394-bzw. 1455)*, în „Südost-Forschungen", vol. VIII, Munchen, 1943 (şi extras) retipărit în volumul Franz Babinger, *Beiträge zür Frühgeschichte der Türkenherrschaft in Rumelien (14—15 Jahrhundert)*, Brünn [München], Wien, 1944, p. 1—35. Citām după această ultimă ediţie.

[26] Primul care a observat şi semnalat procedeul a fost Alfons Huber în *Die Gefangennehmung der Königinnen Elisabeth und Maria von Ungarn und die Kämpfe König Sigismund gegen die Neapolitanische Partei und die übrigen Reichsfeinde in den Jahren 1386—1395*, în „Archiv für österreichische Geschichte", tomul LXVI, 2 Hälfte, p. 574.

acest scop ample materiale veni să se stabilească la Paris pentru a-şi redacta opera. Prima parte apăru în acest oraş sub titlul de *Tableau général de l'empire ottoman*, 2 volume în folio, 1787—90, în care el prezintă în detaliu toată administraţia turcă, credinţele şi modul de viaţă al otomanilor; a doua parte a fost publicată în 1804 sub titlul de *Tableau historique de l'Orient*, 2 vol. în 8; se află prezentată aici, fără prea multă critică, istoria dinastiilor persane; un al treilea volum al lucrării *Tableau de l'empire ottoman* a fost publicat în 1821 (sic) de către fiul său" [27]. Acest al treilea volum, in folio, apărut în 1820 este cel folosit şi citat de Hammer. În el citim, la pagina la care acesta ne trimite, următoarele:

> „Primul tribut plătit de Ţara Românească, în 1390 , sub Mircea I, era de trei mii ducaţi, 30 iepe şi douăzeci de şoimi; el a fost dublat începînd din anul următor. Moldova n-a fost impusă la început, sub voievodul Bogdan, decît la patru mii ducaţi, patruzeci de iepe şi douăzeci de şoimi" [28].

Data, după cum vedem, este 1390, nu 1391 (acest an a fost adăugat de altfel de traducătorul francez, şi cum versiunea franceză s-a folosit mai uşor, s-a şi răspîndit mai uşor); despre vreun registru nici o vorbă, iar valoarea informativă a textului de mai sus se poate deduce dintr-un singur amănunt: autorul lui nu ştie cînd a plătit Moldova tribut prima oară (sub Petru Aron, în 1456), dar copiază cu deplină credulitate cele conţinute în „Capitulaţiile" alcătuite de patrioţii moldoveni în preajma congresului de la Focşani din 1772, unde stătea scris: „Pentru semni de supunere, Moldova să trimită pe tot anul la Ţarigrad cu doi boieri *patru mii de galbeni* turceşti, şi *patruzeci* şoimi şi *patruzeci epi fătătoare*, cu numi de peşcheş, adică dar" [29]. Se ştie că tocmai aceste „Capitulaţii" aşează începutul tributului Moldovei sub Bogdan, fiul lui Ştefan cel Mare. Dacă Mouradja d'Ohsson ar fi avut acces la alte surse decît „Capitulaţiile", şi anume chiar la vreun „registru al Porţii", el nu ar fi comis această eroare! Cît priveşte informaţiile despre Ţara Românească, sursele lui sînt aceleaşi. Suma de 3 000 de ducaţi era cea fixată de patrioţii alcătuitori ai memoriului către contele G.G. Orlov, memoriu al cărui autor este banul Mihai Cantacuzino, ceea ce explică prezenţa acestei sume şi în cartea sa [30]. Pentru simetrie, s-au adăugat iepele şi şoimii!

[27] M. N. Bouillet, *Dictionnaire universel d'histoire et de géographie*, Paris, 1842. Cităm după ed. a 30-a, Paris, 1893, p. 1 310—1 311.

[28] „Le premier tribut payé par la Valachie, en 1390, sous Mirtza I, était de trois mille ducats, trente cavals et vingt faucons; il fut doublé dés l'année suivante. La Moldavie ne fut imposée d'abord, sous le Voyvode Bogdan, qu'a quatre mille ducats, quarante cavals et vingt-quatre faucons" *Tableau général de l'Empire othoman, divisé en deux parties dont l'une comprend la législation mahometane, l'autre l'histoire de l'Empire othoman.* Dédié au roi de Suède, par M. de M*** D'Ohsson, chevalier de l'Ordre royal de Wasa, secrétaire de S.M. le Roi de Suède, ci-devant son Interprète, chargé d'affaires á la Cour de Constantinople. Ouvrage enrichi de figures. Tome troisième, publié par les soins de M. M. D'Ohsson, fils de l'auteur. A Paris, de l'Imprimerie de Firmin Didot, Imprimeur du roi et de l'Institut, 1820, p. 438 (B.A.R., cota V. 276983). În volumul VII (ediţia populară, folosită de Babinger), p. 442, exact acelaşi text.

[29] Constantin Giurescu, *Capitulaţiile Moldovei cu Poarta otomană. Studiu istoric*, Bucureşti, 1908, p. 8. Că Mouradjea d'Ohsson a putut cunoaşte textul capitulaţiilor prezentate congresului de la Focşani reiese din însăşi cariera sa de înalt diplomat suedez acreditat la Poarta otomană chiar în acest răstimp.

[30] N. Iorga, *Genealogia Cantacuzinilor de banul Mihai Cantacuzino*, Bucureşti, 1902, p. 459—499, şi *Istoria Ţerei Românesci de fraţii Tunusli*, tradusă de George Sion, Bucureşti, 1863, p. 129.

Aceasta este, prin urmare, sursa pe temeiul căreia, datorită autorității internaționale a lui Hammer și Zinkeisen, Țara Românească și domnul ei au fost scoși tributari și închinați în 1390 (1391)!

S-au invocat, ulterior, și mărturii otomane, tîrzii, care-l dădeau pe Mircea tributar de mai mulți ani atunci cînd are loc confruntarea cu Baiazid în 1395 [31], dar singure ele nu au nici o valoare, cunoscîndu-se ușurința cu care istoricii otomani afirmă în această privință cele mai incredibile lucruri [32] și de altfel tot o cronică mai tîrzie, a lui Ibn Kemal, le contrazice [33].

Ceea ce exclude însă cu desăvîrșire afirmația despre închinarea și tributul lui Mircea cel Mare în urma primei incursiuni otomane la nord de Dunăre este faptul că această incursiune a avut cu totul alt sfîrșit decît cel lăsat să se întrevadă de cronicarii otomani.

Toate izvoarele, atît otomane, cît și europene, pun prima campanie otomană în Țara Românească, condusă de Firuz bei, în legătură cu evenimentele din Bulgaria de apus — pustiirea ținutului Vidinului și încercarea de a cuceri orașul — și nu cu lupta de la Kossovo, în urma căreia Mircea ar fi fost „pedepsit" prin această incursiune. La fel procedează, după cum s-a văzut, și Hammer. Data adoptată de cea mai recentă sinteză pentru această incursiune este anul 1390 [34].

Cronicarii otomani au exaltat fapta lui Firuz și au lăudat prăzile aduse, uitînd să ne spună ceea ce aflăm din alte izvoare: că această primă incursiune otomană pe pămînt românesc a prilejuit și *prima victorie românească asupra*

[31] Întreaga problemă, în cel mai dezvoltat și amănunțit studiu asupra ei: M. Guboglu, *Le tribut payé par les Principautés roumaines à la Porte jusqu'au début du XVIe siècle*, în *Omagiul profesorului Ömer Lufti Barkan*, Istanbul, 1985, p. 59—139. În notă se menționează că „Acest scurt studiu este o versiune revăzută și sporită a articolului meu publicat în „Revue des Études Islamiques", nr. 1, Paris, 1969, p. 49—80". În mod deosebit interesează capitolul *État de la question du kharâdj dans l'historiographie roumaine*, p. 72—87. Lipsește, din păcate, din acest studiu tocmai preocuparea de a explica specificul pe care l-a dobîndit, la români, practica plății tributului așa cum era concepută și aplicată de otomani. Pentru această problemă a se vedea *Istoria militară a poporului român*, vol. II, p. 30. Cum au știut să se folosească românii de „arma tributului" alături de aceea a diplomației, atunci cînd celelalte arme nu mai ajungeau, reiese foarte clar pentru oricine compară situația țărilor române cu a statelor sud-dunărene pentru care starea de „tributari" n-a fost decît o etapă din pierderea totală a independenței și pînă la urmă a existenței, pe cînd la români a fost tocmai unul din mijloacele de salvgardare a statalității și apoi de rezistență multiseculară, pînă la redobîndirea deplinei independențe.

[32] Vezi mai departe afirmațiile lui Ibn Kemal despre raporturile între Baiazid și regatul Ungariei după bătălia de la Nicopole.

[33] Valeriu Veliman, *art. cit.*, p. 375 (Firuz bey) „a trecut Dunărea — ce seamănă cu marea întinsă cît lumea — pe malul celălalt, în țara Valahiei, care, în vremea aceea, nu era încă il; era răzvrătită". Nota traducătorului: „Prin acest termen (il = provincie, țară), Ibn Kemal va fi dorit să sublinieze faptul că, la acea dată, Țara Românească era încă *independentă* sau *nesupusă* față de Imperiul otoman" (n. 24).

[34] *Istoria militară a poporului român*, vol. II, p. 159—160. Nu avem însă argumente peremptorii pentru a așeza evenimentul cu precizie în intervalul ce desparte lupta de la Kossovo de hotărîrea lui Baiazid de a ataca Țara Românească, hotărîre luată în 1394 și pusă în aplicare în 1395. Din vara lui 1389 pînă în ianuarie — mai 1394, cînd Baiazid convoacă pe vasalii săi la Seres în perspectiva marii campanii ce se pregătea, avem un spațiu de patru ani și jumătate în care se cer plasate *două* principale momente ale confruntării româno-otomane: incursiunea lui Firuz și replica lui Mircea, prin campania împotriva taberei akîngiilor de la Karînovasî. Ambele ridică încă serioase probleme de datare, așa cum multă vreme a ridicat și bătălia de la Rovine. Un punct de reper pentru primul eveniment ar fi atacarea Vidinului, dar istoriografia bulgară nu a reușit să determine acest moment, în succesiunea căruia se plasează trecerea Dunării. Tratatul *Istoria na Bălgaria*, vol. III, Sofia, 1982, p. 362, nu face nici o mențiune despre evenimentul atacării Vidinului, în schimb afirmă că „în 1391 o trupă (otred) otomană a trecut Dunărea și a înfrînt pe oștenii lui Mircea" (naneăl poražene na voiskite na Mirčo) ceea ce — culmea ironiei! —

lor. Se cunosc și au fost adesea invocate mărturiile din „Cronica de la Zografu" și *Istoria slavo-bulgară* a lui Paisie de la Hilandar[35] însă greutatea lor n-a fost prea mare deoarece erau ambele tîrzii (secolul al XVIII-lea). Nu s-a recurs — după cîte știm — la *izvorul* lui Paisie de la Hilandar, izvor cu două secole mai vechi, și care nu e altul decît celebra *Il regno de gli slavi* a lui Mauro Orbini din Raguza. Iată ce citim pe penultima pagină a cărții sale, apărută în 1601 și scrisă deci în a doua jumătate a secolului al XVI-lea:

> „Nel qual tempo vennero in Bulgaria etiandio i Turchi, et con questi Scismano, et suoi fratelli venuti alle mani, Assegno restò morto nella battaglia, dopò la quale Scismano fece pace con li Turchi, honorandoli et dando loro il tributo. Onde più volte i Turchi andarono facendo scorrerie in fin'a Vidino, saccheggiando et ruinando il paese, ma non poterono espugnare la città; *et passando dopo di là dal Danubio, penetrarono nelle parti di Valachia. Onde il Voievoda de'Valachi levate loro le barche, nelle quali havevano tragettato quel fiume, diede loro adosso*;

contrazice tocmai izvoarele bulgare, care-l dau pe Mircea biruitor cu această ocazie (vezi nota următoare). E greu de presupus (cum s-a afirmat multă vreme) că imediat după Kossovo și tocmai pentru a-l pedepsi pe Mircea, Baiazid l-a trimis pe Firuz. Nici o cronică otomană nu dă această motivație, deși menționează prezența românilor la bătălie. Dimpotrivă, toate leagă acțiunea lui Firuz de acțiunea contra Vidinului, deci o văd încadrată într-o campanie de amploare ce viza deopotrivă *cucerirea Vidinului* (pe care unii cronicari o și afirmă!) și atacarea Țării Românești. Și este normal: expediția lui Firuz nu a fost o simplă incursiune de pradă, ci a avut un caracter complex, marcînd momentul cînd se încearcă intimidarea sau chiar începutul cuceririi Țării Românești, ceea ce nu se putea concepe imediat după Kossovo, cînd Baiazid avea nevoie de răgaz să-și consolideze pozițiile cîștigate în Serbia. Însăși trecerea Dunării cerea pregătiri speciale, cu atît mai mult cu cît era prima tentativă de aces fel. Deci plasarea acestei expediții în toamna lui 1389, după Kossovo, este greu de susținut. Un moment plauzibil ar fi începutul anului 1390, între ianuarie și martie. Se știe că la 20 ianuarie Mircea semna cu Vladislav Jagello un tratat în care principalul său adversar apărea Sigismund și deci regatul ungar. În martie însă. delegații săi cer substanțiale modificări (de altfel neacceptate de partener) ce nu lasă nici o îndoială că domnul român se orienta către o viitoare alianță și cu Sigismund. Împotriva cui? Și de unde această bruscă schimbare de poziție? E posibil ca între momentul semnării tratatului în ianuarie și noile propuneri să fi intervenit atacul lui Firuz, pe care Mircea l-a respins. dar care a contribuit la trecerea pericolului otoman pe primul plan. E o ipoteză. desigur. Putem presupune chiar că expediția lui Firuz s-a produs în vara lui 1393, după căderea Tîrnovei — cum credea Onciul — sau în timpul asediului condus nu de sultanul însuși, aflat în Asia, ci de unul din fii săi. În cadrul marii ofensive otomane pe linia Dunării tentativa de cucerire a Vidinului și de amorsare a cuceririi Țării Românești nu este de loc imposibilă. În acest caz replica lui Mircea din iarna 1393—1394 s-ar înscrie în imediată succesiune a incursiunii lui Firuz. Rămîne ca un izvor nou să decidă care dintre ipoteze este mai aproape de adevăr, sau eventual să vină cu surprize.

[35] Intitulată *Istoria pe scurt despre poporul bulgar* și descoperită de Gheorghi Sava Rakovski în 1865 la mănăstirea Zografu din Athos, așa numita (de editorul ei, Iordan Ivanov) „Zografska bălgarska istorija" datează din secolul al XVIII-lea și este independentă de istoria lui Paisie de la Hilandar. Ea folosește izvoare mai vechi. Deși expunerea este confuză. găsim relatarea unei incursiuni otomane *după atacul contra Vidinului* cînd oștile „au mers de au prădat în Țara Românească și le-a lovit Mircea voievodul român și le-a zdrobit rău și abia au scăpat" (am folosit pentru traducere ediția Ivanov, *Bălgarski starini iz Makedonija*. ed. a II-a, completată, Sofia, 1931, reeditată anastatic în 1970 sub redacția lui Boniu Anghelov și Dimităr Anghelov. Textul cronicii se află la p. 630—642).

În celebra *Istorie slavo-bulgară* a lui Paisie de la Hilandar găsim următorul text: „În anul 1363 Alexandru a murit. Alexandru a lăsat trei fii: Strașimir, Șișman și Asen. După Alexandru s-a urcat pe tron Șișman. Dar sultanul Murad ședea la Brusa și între greci, bulgari și Murad era în vremea țarului Alexandru pace. După moartea sa bulgarii și grecii au încălcat această pace. Șișman s-a pus în mișcare și a luat de la greci Edrene și le-a impus tribut. Din această cauză aceștia s-au adresat cu mare rugăciune lui Murad contra bulgarilor. Și Murad a venit cu multă oaste turcească pe Marea Neagră și pe uscat, contra Bulgariei. Turcii s-au împărțit — jumătate (au mers) împotriva Bulgariei, jumătate

et gli ruppe nella giornata; et quelli, che non morirono nella bataglia, credendo di potersi salvare nelle barche, et quelle non trovado, saltavano nel' aqua, per non venire in mano del' nimico; et cosi tutti perirono" [36].

Contextul în care apare informaţia nu mai lasă nici o îndoială că este vorba de expediţia lui Firuz bei. Mai înainte se relatase despre ţarul Ivan Alexandru, care la moartea sa lăsase trei fii şi o fată deosebit de frumoasă (devenită soţia lui Murat) din a doua căsătorie. Între Asen, Şişman şi Sracimir de la Vidin — fiul din prima căsătorie — şi oştile otomane s-a dat lupta şi Asen a căzut. După care Şişman a făcut pace cu turcii şi le-a plătit tribut. Turcii pustiesc ţara, încearcă să cucerească Vidinul, dar nu reuşesc şi trec Dunărea spre a fi distruşi de domnul Ţării Româneşti, care le ia bărcile şi-i îneacă în fluviu.

Avem de-a face cu amintirea unei victorii româneşti ce se păstrase în memoria sud-est europenilor timp de două secole, alături de aceea de la Rovine. Cartea raguzanului este cvasicontemporană cu cronica postbizantină editată de Schreiner şi cu cronicile sîrbeşti „tinere" care continuau a purta faima victoriei de la Rovine contra lui Baiazid. Este greu de spus cît adevăr şi cîtă fantezie s-a amestecat în relatarea tacticii folosite de Mircea şi este vădit că s-a exagerat victoria domnului român vorbindu-se de distrugerea totală a oştilor prădalnice, care ar fi fost nimicite pe cîmpul de luptă şi înecate în Dunăre. Dar nu este mai puţin adevărat că *memoria istorică a lumii balcanice din cealaltă tabără a fixat această primă confruntare româno-otomană, de la nord de Dunăre, ca pe o categorică înfrîngere a năvălitorilor.*

În condiţiile în care expediţia de pradă a lui Firuz bei s-a terminat mult mai puţin glorios decît o înfăţişează cronicile otomane, cade de la sine presupunerea că Mircea ar fi acceptat cu acea ocazie să plătească tribut şi să-şi închine ţara. De altfel, în scrisoarea împăratului Manuel al II-lea Paleologul către Demetrios Cydones, din iarna anului 1391, în care sînt enumeraţi vasalii

contra Valahiei. În felul acesta Ioan Şişman şi cei doi fraţi ai săi, Straşimir şi Asen, s-au bătut vitejeşte cu Murad şi atunci i-au învins pe turci şi pe Murad. Au bătut rău oştile lui Murad şi le-au gonit din Bulgaria. În acest război turcii l-au ucis pe Asen, fratele lui Şişman. *De asemenea şi acea oaste turcească care a mers în Valahia a fost bătută de valahi; ceilalţi s-au aruncat în Dunăre.* În felul acesta bulgarii şi valahii s-au mîntuit atunci de năvălirea turcească" (*Slavjano-bălgarska istorija*, pod redakcijata na Petăr Dinekov, Sofia, 1963, p. 65). Acest text a fost uneori interpretat ca dînd mărturie despre evenimentele din 1388 şi despre o *intervenţie românească în dreapta Dunării*, dar după cum s-a văzut, deşi plasează evenimentul în vremea lui Murad, cronica vorbeşte clar de *o năvală otomană peste Dunăre* şi anume concomitent cu aceea contra Vidinului, aşa cum descriu cronicile otomane expediţia lui Firuz bei. Un amănunt — aruncarea în Dunăre — ne face să ne gîndim că Paisie a utilizat aici pe Mauro Orbini. Oricum, ambele cronici bulgare dau pe români (şi pe bulgari) învingători, spre deosebire de cum procedează *Istoria na Bălgarija*!

[36] „Şi trecînd de partea cealaltă a Dunării au pătruns în părţile Ţării Româneşti, unde voievodul românilor le-a luat bărcile în care traversaseră fluviul şi i-a stîlcit în bătaie. Şi s-a luptat timp de o zi. Şi aceia care nu au murit în bătălie, crezînd că pot să se salveze în bărci, şi negăsindu-le pe acelea, au sărit în apă spre a nu cădea în mîna duşmanului. În felul acesta au pierit cu toţii".

Că Firuz bei n-a făcut doar o plimbare de pradă, un „galop" triumfal (Lüfti-paşa, în *Cronicile*..., p. 236), cum îl prezintă cei mai mulţi cronicari otomani, avem mărturia lui Idris Bitlisi „cunoscut ca unul dintre marii istoriografi otomani": „De asemenea şi Firuz-bei, la rîndul său, împreună cu oştile nenumărate aflate pe locul din faţa Ţării Româneşti, a trecut fluviul Dunărea, şi, *după multe lupte cu duşmanii credinţei islamice*, a luat bani şi felurite lucruri şi nenumărate prăzi şi a prins în robie nespus de mulţi feciori destoinici şi multe fiice cu înfăţişare frumoasă, alegînd a cincea parte pentru sultan" *Cronicile*..., p. 156. Şi Kodja Husein, mai tîrziu, menţionează că *„după luptă* în mîinile lor a căzut o pradă bogată" *Cronicile*..., p. 236.

europeni din acel moment ai Imperiului otoman găsim pe *tribali* (sîrbi), *mysi* (bulgari) şi *iliri* (albanezi), dar nu şi pe români [37], ceea ce înseamnă că la Constantinopol se cunoştea situaţia lor de *netributari* ai sultanului.

Este limpede că expediţia lui Firuz bei nu a fost o acţiune de represalii pentru o reală sau imaginară participare românească la lupta de la Kossovo, ci o tipică expediţie preliminară, în acelaşi timp de jaf şi de intimidare, care în strategia otomană preceda marile campanii de cucerire[38]. Nu este vorba de un simplu „akîn“ fiindcă altfel nu ar fi rămas aşa de adînc săpată în memoria istoricilor otomani, care cu timpul i-au exagerat proporţiile în loc să le estompeze. Dacă la Orudj se spune simplu că Firuz a venit cu pradă „foarte bogată“, istoricii de mai tîrziu dau prăzilor aduse proporţii de basm, creînd astfel o imagine aproape hiperbolică a forţei şi înfloririi economice a Ţării Româneşti pe vremea lui Mircea cel Mare.

Păţania lui Firuz, rămasă în amintire după două secole şi consemnată de Mauro Orbini cu humor popular, va fi trecut din gură în gură cu iuţeala fulgerului, în acea atmosferă de teamă şi dezorientare generală, făcînd imediat din domnul român o personalitate de prim-plan a vremii sale. E greu de spus dacă şi mai înainte el va fi încercat să ia legătura cu emirii din Anatolia, dar nu încape îndoială că după aceea aceste legături sînt active şi stau — cel puţin în parte — la originea celei de a doua mari victorii antiotomane, reprezentată de raidul de pedeapsă întreprins de Mircea împotriva taberei akîngiilor de la Karînovasî (actuala Karnobat din R.P. Bulgaria) [39].

În cartea citată, D.E. Pitcher, discutînd data la care a putut avea loc expediţia lui Baiazid la nord de Dunăre înclina să accepte datarea propusă de Babinger — toamna lui 1393 — şi nu cea admisă atunci — octombrie 1394 — pe motiv că ultima „ar ignora conexiunea probabilă cu Kastamonu“. Dar cronicile otomane în care se relatează expediţia de la Karînovasî sînt foarte clare atunci cînd afirmă că Mircea a întreprins-o la instigaţia emirului Isfendiar din Kastamonu şi înfăţişează urmările ei: oprirea unei noi expediţii asupra Kastomonului şi trecerea la două acţiuni în Europa: blocada Constantinopolului şi pregătirea expediţiei contra Ţării Româneşti. *Efectul* ne duce imediat cu gîndul la *cauză*: expediţia de la Karînovasî, databilă cu destulă precizie în iarna anului 1393—1394 [40] s-a făcut pe de o parte spre a

[37] *The letters of Manuel II Palaeologus*. Text, translation, and notes by George T. Dennis, Dumbarton Oaks, 1977, p. 42—43 şi notele de la p. 48. Scrisorile sînt caracterizate drept „a most valuable contemporary source for the years 1382—1417“ (E. Zachariadou)

[38] Vezi Tahsin Gemil, *art. cit.*, p.5.

[39] Această importantă acţiune a fost pusă în lumină prima oară de Aurel Decei în studiul *Expediţia lui Mircea cel Bătrîn împotriva akîngiilor de la Karînovasî (1393)*, apărut mai întîi în franceză, în „Revue des Études Roumaines“, I, 1953. Paris, p. 130—151 şi în româneşte în volumul postum *Relaţii româno-orientale*. Bucureşti, 1978, p. 140—155. Dar ea nu şi-a dobîndit locul ce-l merită în succesiunea marilor evenimente militare ale domniei lui Mircea cel Mare decît în *Istoria militară a poporului român* vol. II, p. 160—162, unde este caracterizată a fi „prima campanie ofensivă europeană îndreptată împotriva Imperiului otoman“.

[40] În legătură cu data şi împrejurările în care s-a petrecut această campanie, Elizabeth A. Zahariadou (*Manuel II Palaeologos on the strife between Bayezid and Kaddi Burhan al-Din Ahmad*, în volumul *Romania and the Turks (c. 1300—c.1500)*, Londra, Variorum Reprints. 1985) este de părere că românii au acţionat „încurajaţi“ de zvonurile că Baiazid trecuse în Anatolia şi că regele Sigismund atacase pe otomani în Serbia, evenimente ce se petrec *în anul 1392*. Deci campania de la Karînovasî ar fi databilă în anul 1392 şi s-ar afla în conexiune cu acţiunile lui Sigismund la Dunăre. Pentru E. Zachariadou ar fi însă vorba de „a raid of the Wallachians on the Danube frontier, in the region of Karinovasi“ (p. 480), ceea ce ne dă cheia conexiunii ce o face cu expediţia regelui Sigismund. În realitate, Karînovasî nu e „pe frontiera Dunării“, ci în sudul Balcanilor, iar cît priveşte datarea propusă de cercetătoarea greacă — 1392 — ne mărginim a cita pe Ibn Kemal:

răspunde la acţiunile otomane consecutive cuceririi Tîrnovei, în vara lui 1393 (printre care este considerată cucerirea Silistrei de la Mircea de către oştile otomane) pe de alta *spre a obliga pe Baiazid să slăbească presiunea asupra Kastamonului.* Deci apare limpede conexiunea postulată de Pitcher.

Această mare acţiune militară românească, din iarna 1393—1394, cînd Mircea, în fruntea oştilor sale, trece Dunărea, străbate Balcanii şi nimiceşte pe akîngii, întorcîndu-se cu pradă şi prizonieri fără ca nimeni să-i poată sta împotrivă, ne dă şi dovada categorică a *statutului Ţării Româneşti* în raporturile cu Imperiul otoman. Victoria sa este recunoscută fără ocol de cronicile otomane, care o prezintă în culori aproape apocaliptice, fapt ce dovedeşte amploarea acţiunii domnului român şi impactul ei în mentalul colectiv al lumii otomane. *Or, o astfel de acţiune ar fi fost de neconceput din partea unui şef de stat înfricoşat, care se grăbise să-şi închine ţara şi să plătească tribut la prima ameninţare!*

Putem presupune că din acel moment faima lui Mircea cel Mare este stabilită şi că Bizanţul ia act de valoarea militară a românilor, aceasta devenind — cum observa Obolenski — cea mai importantă cauză a interesului său pentru poporul de la Dunăre [41]. Acest interes de ordin politico-militar s-a repercutat în alte sectoare ale relaţiilor româno-bizantine şi a dus la stingerea conflictului ecleziastic cu Moldova pe vremea lui Alexandru cel Bun [42].

Cronicile otomane pun în legătură cauzală directă incursiunea victorioasă de la Karînovasî şi campania sultanului Baiazid în Ţara Românească.

Şocul produs de intervenţia spectaculoasă a lui Mircea cel Mare, nu numai în confruntarea dintre creştini şi otomani la sud de Dunăre, dar şi în conflictele din Anatolia, ridică o problemă cu totul nouă în faţa sultanului Baiazid: el este obligat să facă faţă unei veritabile „sfidări" din partea românilor, după ce fusese obişnuit doar să sfideze, să zdrobească ori să miluiască pe vasalii săi.

Anul 1394 devine un an de intense pregătiri pentru o „soluţie finală" care avea în vedere în acelaşi timp lichidarea Constantinopolului — de unde porneau mereu apelurile de ajutor, stimulînd eforturile de concentrare ale puterilor antiotomane — şi lichidarea noului şi puternicului adversar de la nord de Dunăre, care cutezase a-i încălca teritoriile şi-l obligase să-şi întrerupă acţiunile în Asia Mică.

În faţa acestor pregătiri, tabăra creştină încearcă la rîndu-i o concentrare de forţe, al cărei rezultat este *primul tratat de alianţă antiotomană semnat în Europa:* tratatul de la Braşov, din 7 martie 1395, între Mircea cel Mare şi regele Ungariei Sigismund de Luxemburg [43]. Prin acest tratat şi prin toate negocierile preliminare, Mircea cel Mare, încărcat de prestigiul a două victorii antiotomane, stabilea o „sinergie" cu eforturile de „cruciadă" ale

„Venind un olăcar de la frontiera Valahiei a sosit, a ajuns, a dat de veste zicînd..." (şi se povesteşte catastrofa de la Karînovasî!). Faptul se petrece *în 1394.* Olăcarul este — cum se ştie — alergătorul de cursă rapidă, „telegraful" de pe vremuri. Să fi făcut el... doi ani de pe „Danube frontier" şi pînă în Anatolia?

[41] *The Byzantine Commonwealth...*, p. 259.

[42] Ciprian Zaharia, *Iosif I Muşat* (în curs de apariţie).

[43] Analiza tratatului şi evidenţierea semnificaţiilor internaţionale în *Istoria militară a poporului român*, II, p. 166—167, şi Alexandru V. Diţă, *art. cit.*, p. 39—41. Faptul că tratatul de la Braşov este *anterior* şi nu posterior bătăliei de la Rovine a fost susţinut şi de Tahsin Gemil, *art. cit.*, p. 14.

regatului ungar, mai exact, ale regelui de origine germană Sigismund de Luxemburg. Nu era vorba nici de o subordonare şi nici de o integrare a politicii şi forţelor militare româneşti, cu atît mai puţin de asumarea, de către regele Ungariei, a sorţii „vasalului" său, cum s-a afirmat uneori fără temei, ba chiar împotriva evidenţei [44]. Mircea cel Mare a reuşit să angajeze solemn pe regele Sigismund că-i va da ajutor într-o viitoare confruntare decisivă, pe care o vedea venind. Din partea lui, Sigismund, care „nu era destul de puternic pentru a duce singur războiul cu Baiazid" [45] era vorba de a-şi dobîndi singurul aliat real, pe care se putea conta — faptele o dovediseră — într-o viitoare „mare cruciadă" la sud de Dunăre. Între proiectele grandioase şi himerice ale regelui şi calculele realiste ale domnului Ţării Româneşti s-a realizat, măcar pentru moment, o asemenea sinergie, ceea ce a avut o urmare foarte importantă: *la nord de Dunăre Baiazid s-a lovit de o coaliţie puternică, nu de un şef de stat izolat şi singur, ca în Sud* [46]. După ce fusese obligat să se zbată de la un capăt la altul al imperiului spre a face faţă sistemului de alianţe în care-l prinsese domnul român, Baiazid s-a izbit frontal de acest zid, al unei noi alianţe, europene, care l-a obligat să părăsească, pentru prima oară înfrînt personal, o ţară europeană la a cărei cucerire pornise.

Ultimele cercetări, care au valorificat noi izvoare, de importanţă capitală (Epistola lui Philippe de Mézières, cronica post bizantină din sec. XVI, cronica lui Ibn Kemal) [47] au pus punct, credem că în mod definitiv, şirului de elucubraţii ce, în istoriografia românească şi străină, înfăţişau confruntarea româno-otomană ca pe o înfrîngere a românilor şi o victorie otomană.

S-a demonstrat categoric justeţea punctului de vedere adoptat de Jireček, Hertzberg, Gelzer şi de o parte din cercetătorii din zilele noastre, potrivit cărora la Rovine românii au cîştigat o „strălucită victorie", neştirbită de nici un fel de închinare, de nici un tribut şi de nici o „fugă" la Braşov (simplul fapt al datării corecte a bătăliei, 17 mai 1395 în loc de 10 octombrie 1394, eliminînd automat ficţiunea istoriografică despre „fuga" lui Mircea cel Mare după Rovine şi „restaurarea" lui de către regele Sigismund). Marea expediţie de cucerire a Ţării Româneşti, cea mai mare din cîte organizaseră pînă atunci otomanii în Europa, adevărată „expediţie imperială" a unei „invincibile armada" condusă de sultanul însuşi, însoţit de toţi vasalii săi din Asia şi Europa, s-a terminat cu un dezastru militar nedepăşit decît de cel din 1402, cînd Baiazid însuşi a fost prins de adversar. Puţin a lipsit ca aceasta să se întîmple în Ţara Românească şi informaţia ne-o furnizează tocmai cei ce urmăriseră am zice „cu sufletul la gură" soarta expediţiei: bizantinii înşişi.

III

Un fapt esenţial a scăpat din vedere tuturor bizantinologilor ce s-au grăbit a vorbi de înfrîngerea românilor şi a lui Mircea cel Mare la Rovine: cel mai puternic spaţiu de rezonanţă şi cea mai trainică amintire şi le-a găsit

[44] Vezi Ivan Božić, Sima Ćirković, Milorad Ekmečić, Vladimir Dedijer, *Istoria Jugoslavije. Drugo izdane*, Prosveta, Beograd, 1973 (ed. I, 1970), p. 94: „Într-adevăr, aşezîndu-se în fruntea oştilor creştine el (Sigismund — n.n.) a întreprins două campanii. Apărîndu-l pe voievodul valah, ca vasal al său, a înfrînt forţele sultanului la Rovine, în 1395".

[45] *L'Europe Orientale de 1081 à 1453...*, p. 347.

[46] Alexandru V. Diţă, *art. cit.*, p. 42.

[47] Alexandru V. Diţă, *art. cit.*; Dan Zamfirescu, *Din nou despre victoria de la Rovine a lui Mircea cel Mare*, în „Luceafărul", nr. 32 din 9 august 1986; Valeriu Veliman, *art. cit.*

victoria de la Rovine tocmai la aceia care urmăriseră evenimentele de după zidurile asediate. Iar marele biruitor al lui Baiazid a dobîndit statură de mit şi de erou al istoriei universale tocmai datorită mărturiilor unor locuitori ai capitalei fostului imperiu.

Înainte cu un secol de Ibn Kemal, marele istoric al învinşilor, un cronicar anonim ce scria istoria prăbuşirii Peninsulei Balcanice sub otomani, încheindu-şi opera prin 1413 [48], a gravat cel dintîi monument *aere perennius* victoriei româneşti. Este imaginea care, trecută în limba română datorită penei lui Mihail Moxa, va inspira pe Eminescu în Scrisoarea a III-a [49].

După cronicarul anonim, a cărui operă s-a păstrat în medio-bulgară (sau a fost redactată iniţial în această limbă), dar a fost compusă de bună seamă în Bizanţ şi din perspectiva unui „creştin sud-dunărean" fără naţionalitate precisă, al doilea creator al unui veritabil monument de slavă victoriei româneşti asupra lui Baiazid este *Laonic Chalcocondil* (n. înainte de 1423—1490), autor ce trăieşte deja în turcocraţie. El îşi propune să urmărească în opera sa *Expuneri istorice* (care cuprinde perioada 1298—1463) fenomenul ascensiunii împărăţiei otomane şi al căderii celei bizantine [50].

Contemporan cu alt viteaz legendar ce umpluse Europa de zvonul faptelor sale — Vlad Ţepeş — , Chalcocondil descoperă pe români în totalitate, ca popor (dînd informaţii despre originea, limba şi starea lor prezentă). Românii sînt, pentru el, singura forţă ce a putut să se opună otomanilor şi două figuri dobîndesc în scrierea sa proporţii de eroi ai istoriei: Mircea cel Mare şi Vlad Ţepeş. Chalcocondil acordă lui Mircea cel Mare cel mai întins spaţiu deţinut într-un izvor istoric, cu excepţia „epopeii" lui Ibn Kemal, cavalerescul istoric al adversarilor. Cronicarul bizantin (pe care s-ar putea ca istoricul otoman să-l fi cunoscut) e singurul ce ne descrie pe larg strategia şi tactica urmate de români în confruntarea cu Baiazid. El ne lasă a vedea limpede că victoria le-a aparţinut românilor, iar sultanul a scăpat ca prin minune, datorită sfatului lui Evrenos bei. Formulările lui sînt, desigur, prudente, dat fiind locul unde scria şi care-i impunea să aibă grijă de propriul cap. În anumite chestiuni el se face ecoul versiunii oficiale otomane atunci cînd vorbeşte despre propunerile de închinare făcute de Mircea pe vremea lui Mehmed I. Dar în cazul expediţiei lui Baiazid nu face nici o concesie. Eroarea de a plasa expediţia nord-dunăreană după Nicopole se datoreşte faptului că nu-i găsea altă motivare decît mînia lui Baiazid pentru participarea românilor la marea bătălie. E oarecum o explicaţie de logică literară, într-o vreme cînd istoria se învecina cu literatura, după modelul anticilor. Eminescu însuşi va proceda la fel în *Scrisoarea III*, deşi cunoştea de la Jireček şi poate de la Hasdeu succesiunea reală a evenimentelor. Dar numai aşezînd Rovine

[48] Textul acestei cronici cunoscute azi numai în versiunea medio-bulgară editată în 1891 de Ioan Bogdan şi în traducerea-prelucrare a lui Mihail Moxa, editată prima oară de învăţatul rus V. Grigorovici, în 1859, a fost considerat de Bogdan şi Jireček a fi fost scris în Bulgaria, de unde denumirea de „Cronica bulgară". Dar Emil Kalužniacki a observat primul (*Werke des Patriarchen von Bulgarien Eutymius*, Wien, 1901, p. 103, n. 18) că este vorba de un locuitor al capitalei imperiului şi nu de un bulgar din Bulgaria. În 1978 Peter Schreiner a susţinut că forma actuală medio-bulgară este o elaborare mai tîrzie şi nu contemporană cu evenimentele, dar care a folosit izvoare mai vechi. (*Die byzantinischen Kleinchroniken und die Annalistik bei den Südslaven*, în „Bulgarian Historical Review", an. VI, 1978, nr. 2, p. 45—53). Pentru noi esenţial este că aparţine unui „sud-est european" scriind în capitala (sau fosta capitală) a Imperiului şi dînd mărturie despre *tradiţia bizantină*, la fel ca textul cronicii greceşti editate în 1972.

[49] Versiunea lui Moxa a fost cunoscută lui Eminescu prin ediţia integrală a *Cronografului*, dată de Hasdeu în vol. I din *Cuvente den bătrîni*, Bucureşti, 1878.

[50] Laonic Chalcocondil, *Expuneri istorice. Creşterea puterii turceşti. Căderea împărăţiei bizantine*, în româneşte de Vasile Grecu, Bucureşti, 1958.

după Nicopole a putut realiza acel contrast genial — redat în dialogul Mircea — Baiazid — dintre tragedia de la Nicopole și victoria lui Mircea.

Influența lui Chalcocondil a fost enormă și multă vreme, pînă ce Grigorovici a publicat cronograful lui Moxa, aproape singurul ce a ținut piept cronicarilor otomani folosiți și traduși de Leunclavius (prin care se răspîndea cu virulență versiunea înfrîngerii românilor și închinării lor după lupta cu Baiazid), a fost istoricul bizantin [51].

Alături de Laonic Chalcocondil, a mai circulat și a avut oarecare influență (la noi chiar foarte mare influență) o cronică post-bizantină atribuită multă vreme lui Georgios Sphrantzes, dar care s-a dovedit în secolul nostru (faptul fusese bănuit prima oară de Cantemir în secolul al XVIII-lea [52]) că aparține mitropolitului Macarie Melissenos al Monembaziei. A fost compusă și adăugată la cronica autentică a lui Sphrantzes, prin 1573—1575 [53]. Și Macarie Melissenos prezintă confruntarea lui Baiazid cu românii ca pe o nereușită a sultanului, obligat — după el — să renunțe la luptă din cauza locului neprielnic. Dar adaugă informația, inexistentă la Chalcocondil și care va face o lungă carieră, că „mai tîrziu" Mircea a făcut pace cu Baiazid, dîndu-i „telos", ceea ce unii au înțeles „plocon" (Radu Popescu), alții tribut. Asupra acestei informații și textului respectiv vom reveni ceva mai departe.

Dar cea mai categorică mărturie pentru faima statornică de care se bucura victoria românească de la Rovine în lumea greacă postbizantină ne-o oferă „cronica scurtă" descoperită și editată prima oară în 1972 [54], iar apoi de Peter Schreiner [55]. Ca tonalitate, deși nu ca text — ceea ce-i arată

[51] Cea mai veche ediție a cronicii lui Chalcocondil apare în 1615: J. M. Baumbach, *Historiae Byzantinae scriptores tres*, Genevae, 1615, apoi în 1650 ediția Fabrot în *Corpus Byzantinae Historiae*, Parisiis, reeditată în seria venețiană, 1729. Cea mai folosită a fost ediția Bekker, cu traducere latină, din *Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae*, Bonn, 1843. Anterior s-au publicat traduceri integrale în latină (de C. Clauserus, Basilaea, 1556, 1562) și franceză (Blaise de Vigenère, Paris. 1577). Cea română este a treia și s-a făcut pe baza primei ediții critice a textului original de E. Darkó, *Laonici Chalcocondylae historiarum demonstrationes*, I — II, Budapestini, 1922—1927. Dar textele din cronica lui Chalcocondil privitoare la români au fost excerptate, după versiunea latină, și publicate de Johann Gotthilf Stritter în vasta sa culegere în 4 mari volume (volumul al doilea avînd două părți) *Memoriae populorum, olim ad Danubium, Pontum Euxinum, Paludem Maeotidem, Caucasum. Mare Caspium et inde magis ad septemtriones incolentium, e Scriptoribus historiae byzantinae erutae et digestae a Ioanne Gotthilf Strittero, gymnasii Academiae Scientiarum Imperialis Petropolitanae conrectore*, Petropoli, 1771—1779, tomi secundi, pars II, secțiunea *Valachia ex scriptores byzantinis* de la p. 893—936, caput I: *Antiquissima Valachorum memoria, et res sub eorum ducibus Myrxa seu Myltza et Dano gestae*. p. 901—911. Din această culegere au luat știrile Gebhardi și Engel pentru cunoscutele lor sinteze.

[52] „Am presupus că scrierile sale sînt falsificate de o pană modernă" *Istoria Imperiului otoman*. trad. de Iosif Hodoș. vol. I. București. 1876, p. 75, n. 24.

[53] Cf. H. Hunger. *Die Hochsprachliche profane Literatur der Byzantiner*, Erster Band, München. 1978, p. 494—499, și introducerea lui Vasile Grecu, la prima ediție critică realizată de el: Georgios Sphrantzes, *Memorii. 1401—1477, În anexă Pseudo-Phrantzes: Macarie Melissenos. Cronica. 1258—1481*, ed. critică de Vasile Grecu, București, 1966. Macarie Melissenos a cărui prelucrare a inclus și memoriile autentice ale lui Sphrantzes (care acopereau numai perioada 1401—1477) a fost cunoscut secole în șir sub forma a ceea ce s-a numit „Cronica mare" a lui Sphrantzes, spre deosebire de „Cronica mică" ce era de fapt textul autentic. „Cronica mare" a fost cea mai răspîndită, în manuscrise, cunoscută și de Radu Popescu. Ediția princeps a apărut abia în 1796 la Viena (K. Alter), o nouă ediție în corpusul de la Bonn (Im. Bekker) cu ambele forme și cu versiune latină, o a treia la Leipzig în 1935. îngrijită de J. B. Papadopoulos. V. Grecu a dat nu numai prima ediție critică, dar și prima traducere integrală într-o limbă modernă.

[54] A. Karpozilos — G. M. Parassoglu, Διήγησις βασιλέων τῶν Ἰσμαηλιτῶν. *A short chronicle*, „Byzantion", 42 (1972). p. 73—87.

[55] *Die byzantinischen Kleinchroniken 1. Teil. Einleitung und Text*. Wien, 1975, p. 558—564: *2. Teil Historischer Kommentar*, Wien. 1977, p. 357 (bătălia de la Rovine); *3. Teil. Teilübersetzungen, Addenda et Corrigenda, Indices*, Wien, 1979, p. 114—116.

independența — este foarte apropiată de cronica păstrată în medio-bulgară și face parte din aceeași familie de texte în care este greu de decis filiații între zona greco-bizantină și zona slavă [56]. Le putem privi — înglobînd și mărturiile raguzane și bulgare — ca pe tot atîtea dovezi ale conștiinței istorice sud-dunărene, ceea ce adeverește observația lui Mihai Eminescu despre „memorabila luptă de la Rovine, păstrată în memoria întregii Peninsule Balcanice [57]".

Desigur, există în unele dintre aceste texte bizantine și postbizantine informații și formulări care-l arată pe același biruitor al lui Baiazid fie făcînd pace, „mai tîrziu" și acceptînd să dea „telos" (ca Macarie Melissenos), fie fugind pur și simplu, după victorie, în Transilvania (ca în cronica anonimă bizantino—bulgară), fie, în sfîrșit, oferind pace și tribut lui Mehmed I, la sfîrșitul crizei ce a urmat dispariției lui Baiazid, ca la Chalcocondil. În mod curios, istoriografia universală și românească a acordat credit în alb tuturor acestor „informații" parțial sau total eronate, și a clădit pe temelia lor complicate ficțiuni, dar a estompat și ignorat pur și simplu tocmai imaginea luminoasă a biruitorului de la Rovine.

Bizantinologia și istoriografia modernă au ajuns astfel — cu rarele excepții citate — să contrazică pe bizantinii înșiși, cu toate că au fost constrînse a lua act, știrbind-o în toate felurile, de mărturia lui Chalcocondil. Nu lipsesc — după cum s-a arătat — bizantinologi care au preferat să șteargă cu totul din istoria Bizanțului tîrziu momentul înscris de românii conduși de Mircea cel Mare și dacă din nici o istorie a Bizanțului, oricît de succintă, nu vedem că lipsesc datele fatidice ale catastrofelor balcanice — Cirmen, 1371, Kossovo, 1389, căderea Bulgariei de răsărit, 1393, Nicopole, 1396 — deși ele nu fac parte din istoria Bizanțului propriu-zis [58] în schimb se crede că poate lipsi, fără a afecta cu nimic prestigiul și seriozitatea semnatarului cărții respective, singura mare victorie antiotomană, aceea care a avut darul să păstreze, în sud-estul Europei, ultimul spațiu de refugiu și continuitate pentru civilizația bizantină.

IV

Victoria categorică și răsunătoare a românilor asupra expediției norddunărene a sultanului Baiazid, caracterul totalmente imaginar al afirmațiilor ce susțin că în ciuda acestei victorii românii au plătit tribut, ridică în fața istoricilor ce țin seama de mărturia izvoarelor o problemă deja formulată, cum s-a văzut, de istoricii cehoslovaci în 1970: *în ce măsură victoria de la Rovine a contribuit la succesul eforturilor regelui Sigismund de solidarizare a Europei întregi cu ideea unei înfruntări decisive, în stare să elibereze Peninsula Balcanică de otomani?*

Avem dovezi categorice că Sigismund de Luxemburg, și-a însușit pentru sine această victorie și a difuzat *urbi et orbi* știrea că Baiazid a fugit din Țara Românească la auzul veștii că el, Sigismund, se apropie cu trupele ungare. Însuși sultanul Baiazid a fost înștiințat de versiunea

[56] De aceea opinia lui Schreiner că textul grecesc ar avea la bază o cronică sîrbească nu se poate susține cel puțin în privința descrierii bătăliei de la Rovine, care nu are nici un corespondent în cronicile sîrbești cunoscute, ci numai în cea „bulgară" pentru care se presupun tot izvoare bizantine-grecești.

[57] M. Eminescu, *Opere*, vol. XI. Edit. Acad., București, 1984. p. 19.

[58] Un exemplu caracteristic ni-l oferă *Histoire de Byzance* de Paul Lemerle apărută în colecția „Que sais-je?" în 1943 și ajunsă în 1969 la a 6-a ediție. Datele fatidice sînt prezente, victoria de la Rovine nu! E adevărat, sînt numai 127 de pagini, dar *Byzantinische Geschichte* de Hans-Wilhelm Haussig, apărută tot într-o colecție de largă popularizare, nu are cu mult mai multe (155).

propagandistică a curţii de la Buda şi l-a avertizat pe rege printr-o solie specială în toamna anului 1395 [59]. Istoricul sîrb Mihailo Dinici a pus în lumină faptul că informaţiile din cronica franceză de la Saint Denis cu privire la o mare victorie cîştigată de regele Sigismund şi de oştile sale asupra otomanilor, informaţii ce au trezit mare entuziasm la curtea regelui Franţei, proveneau de la curieri speciali trimişi de rege, care au sprijinit cu veşti mai bune, de victorie, pe solii trimişi anterior să alarmeze Occidentul cu ameninţarea lui Baiazid că-şi va hrăni calul din pristolul de la Roma [60]. Ceea ce nu spune istoricul sîrb este că în momentul cînd se cîştiga victoria de la Rovine, pe care el însuşi i-o concede parţial lui Sigismund, acesta nu trecuse încă la sud de Carpaţi! Eroarea continuă încă a o face istoriografia sîrbă, în pofida cronologiei şi evidenţelor documentare.

Dar nu aceasta ne interesează aici, ci numai fenomenul în sine: *prin curtea de la Buda şi personal prin soliile şi versiunile oferite de Sigismund de Luxemburg Europei vremii sale, ecourile victoriei româneşti de la Rovine şi ale victoriei comune, româno-ungare, reprezentată de recucerirea cetăţii Turnu (Nicopolul Mic) din mîinile garnizoanei otomane rămase după retragerea lui Baiazid, au devenit factorul moral esenţial al mobilizării generale antiotomane.* Aşa cum observa Hertzberg, românii făcuseră dovada că oştile otomane nu sînt invincibile, iar campania dunăreană a lui Sigismund de Luxemburg, din vara anului 1395, efectuată conform tratatului de la Braşov, reuşise să-i dea regelui în faţa Europei apusene aureola de învingător al lui Baiazid.

Aceasta a fost marea însemnătate a victoriei de la Rovine din punctul de vedere al istoriei generale: ea a creat climatul favorabil concentrării de oşti ce a dus la cruciada de la Nicopole. Toate eforturile anterioare ale lui Sigismund de a solidariza lumea occidentală cu lupta sa antiotomană rămăse-

[59] Vezi Al. Diţă, *art. cit.*, p. 43, n. 79.

[60] M. Dinici, *Hronika Sen-Deniskog kalugera kao izvor za Bojeve na Kosovu i Rovinama*, (Cronica monahului de la Saint Denis ca izvor pentru luptele de la Kossovo şi Rovine), în „Prilozi za književnost, istorii i folklor", XVII. 1937, p. 51—66. Ne exprimăm recunoştinţa faţă de conducerea Bibliotecii Academiei R. S. România pentru procurarea unei fotocopii de pe acest articol din R. S. F. Iugoslavia şi cercetătoarei Eugenia Ioan de la Institutul de studii sud-est europene pentru traducerea lui în limba română şi permisiunea de a fi utilizată această versiune în manuscris. De asemenea istoricului Alexandru V. Diţă, din iniţiativa căruia s-a obţinut fotocopia şi s-a realizat amintita traducere. Tot Alexandru Diţă ne-a atras atenţia asupra următorului pasaj din scrierile lui Thomas III Marquis de Saluces excerptat de N. Iorga, pasaj care confirmă cu o mărturie decisivă faptul că Sigismund de Luxemburg îşi însuşise şi trîmbiţa pe cont propriu victoria lui Mircea asupra lui Baiazid: „Et, quant je fuz là où le roy estoit, je le vy atout un arc en sa main, jeune chevalier et hardi à merveillez. et bel chevalier, qui avoit, n'avoit mie grant temps, desconffist une grant bataille contre Baldasar Basquin, qui estoit entré en sa terre et la lui gastoit, dont moult grant occision fist de cez Turz. Cil Baldasar fut filz l'Amorat, qui tantez terres gaigna" (Şi cînd am fost acolo unde se afla regele, l-am văzut, cu un arc în mînă, tînăr cavaler şi minunat de îndrăzneţ, şi frumos cavaler. care nu cu mult timp în urmă cîştigă o mare bătălie contra lui Baltasar Basquin, care intrase în ţara sa şi o jefuia, cu care prilej a făcut mare ucidere în aceşti turci. Acest Baldasar fu fiul lui Amurat, care a dobîndit atîtea ţări), N. Iorga, *Thomas III Marquis de Saluces. Étude historique et littéraire, avec une introduction sur la politique de ses prédécesseurs et un appendice de textes*, Paris, 1893, p. 187. În notă, marele istoric comentează acest pasaj: „Probabil că bătălia de care este vorba nu era decît unul din acele zvonuri (n'était qu'un de ces bruits) asupra războiului contra turcilor, care se răspîndeau adesea în această epocă (vezi *Călugărul de la Saint-Denis*, II, 112—3) sau poate (peut-être aussi) vreo versiune falsă asupra bătăliei de la Kossovo (15 iunie 1389) unde pieri Murad".

seră sterile. În scurtă vreme însă vedem mişcîndu-se din toate părţile oştile cruciaţilor. Este greu de trecut cu vederea peste consecuţia faptelor.

Dar confruntarea militară româno-otomană din primăvara anului 1395 a avut şi o urmare imediată: *slăbirea strînsorii din jurul Constantinopolului*. Exact în momentul în care Baiazid se hotărîse să termine cu rămăşiţa de imperiu şi să cucerească ultimul refugiu al gloriei şi civilizaţiei bizantine, el a fost obligat să facă faţă unei forţe neaşteptat de puternice şi unei coaliţii politico-militare româno-ungare care l-a înfrînt. Era prima sa mare înfrîngere cu vaste consecinţe. Ea s-a complicat datorită funcţionării perfecte a „maşinăriei infernale" pe care acelaşi Mircea cel Mare i-o montase împreună cu emirii anatolieni. Cel ce pusese în funcţie prima coaliţie europeană de mari proporţii şi-i adusese armata ungară în frunte cu regele însuşi, era acelaşi domn al Ţării Româneşti care-l scosese din Asia şi din răbdări prin raidul de la Karînovasî, ţinîndu-l în Europa mai bine de un an de zile şi bătîndu-l răsunător, răstimp în care din nou luase foc celălalt capăt al imperiului. Baiazid e obligat să părăsească în grabă nordul Dunării şi Europa să se „năpustească" iarăşi — după cuvîntul lui Pitcher — în Asia, renunţînd momentan la ideea asaltului asupra capitalei.

Fără a face legătura între evenimentele ce se înlănţuie totuşi cu atîta claritate şi conferă totodată acţiunilor lui Baiazid acel caracter haotic „descreierat" observat de turcologul englez, bizantinologul american John W. Barker scrie, în prima monografie despre împăratul Manuel al II-lea Paleologul, umbra măreaţă şi tragică a Bizanţului muribund:

> „În ciuda marii sale armate şi a maşinilor de asediu, Baiazid a fost incapabil să străpungă fortificaţiile, încă formidabile, ale Constantinopolului. În loc de aceasta, a fost forţat să se aşeze pentru o lungă blocadă, care pînă la urmă a redus cetatea la mari greutăţi. Dar, după primul şoc, poziţia bizantină pare să fi devenit un pic mai puţin disperată, deşi blocada a fost menţinută. Baiazid însuşi şi-a îndreptat gîndurile către alte lucruri. La începutul lui 1395, dacă nu la sfîrşitul lui 1394, Baiazid l-a trimis pe generalul său Evrenos bei într-un raid de pedepsire în Peloponez. Un motiv şi mai mare de distragere (de la cucerirea Constantinopolului) pentru Baiazid personal a fost campapania lui împotriva Bulgariei *şi, în mod special în acest timp, contra Valahiei*. În cursul acesteia din urmă el a dat sîngeroasa bătălie de la Rovine, în mai 17, 1395. Semnificaţia imediată a acestei bătălii, pentru Bizanţ, a constat în moartea, acolo, a lui Konstantin Dejanovici, socrul lui Manuel. Ca o ironie, prinţul sîrb n-a fost omorît luptînd contra turcilor, cum ar fi fost plăcut să se audă, ci în rîndurile emirului, împreună cu tovarăşii săi de vasalitate, celebrul Marko Kralevici, care a fost de asemenea omorît, şi Ştefan Lazarevici, care a scăpat. Mai tîrziu, în acest an, în octombrie, Manuel şi soţia sa, Elena, împreună au depus danii respectiv de 100 şi 500 de *hyperpera* la mănăstirea Petra (cu hramul Sf. Ioan Botezătorul), în capitală, pentru a se avea grije de amintirea tatălui Împărătesei" [61].

Bizanţul a luat act, deci, în modul cel mai direct de catastrofa oştilor otomane şi a vasalilor sultanului, beneficiind totodată de urmările ei.

[61] *Manuel II Palaeologus (1391—1425): A Study in Late Byzantine Statesmanship*, Rutgers University Press, New Brunswick New Jersei, 1969, p. 127—128.

V

În legătura cu bătălia de la Nicopole, considerată obişnuit o catastrofă creştină, un eşec tragic, s-a emis în cartea deja citată o opinie mai nuanţată. Punctul de vedere care a avut primatul pînă acum a fost cel occidental [62], şi cine judecă exclusiv din perspectiva tragediei contingentului burgund vede, fireşte, numai acest eşec. La fel dacă urmărim dramaticul periplu al regelui Sigismund, fugar pe o corabie scăpată ca prin minune şi obligat să privească lungul şir de prizonieri rînduiţi pe mal de Baiazid, cu călăii în spate şi blestemîndu-l pe cel ce-i adusese în această aventură.

Nu trebuie uitat însă că la originea catastrofei stă un fapt pe care mărturiile mai noi nu numai că l-au confirmat, dar l-au întărit cu formulări şi mai categorice decît spusele lui Schiltberger: respingerea de către aceşti burgunzi, viitoarele victime, a propunerii lui Sigismund ca întreaga bătălie să fie condusă de cel ce dovedise că ştie să învingă pe otomani — Mircea cel Mare. Iată ce stă scris în *Annales Hirsaugienses* de Johann Trittheim (1462—1513) care consemnează o versiune independentă de a lui Schiltberger:

„Şi cum s-a iscat ceartă între principi, care dintre ei să preia comanda asupra celorlalţi, *părerea lui Sigismund a fost că trebuie numit în frunte unul dintre cei care şi să fi cunoscut moravurile şi obiceiurile duşmanilor şi să fi luptat înainte cu ei. Şi de aceea l-a numit comandant al oştii pe principele Ţării Româneşti, bărbat viteaz, activ şi puternic, care, luptîndu-se în mai multe rînduri cu turcii, a triumfat în chip glorios* (asupra lor) [63].

Hotărîrea, după cum se ştie, a fost respinsă cu aroganţă, burgunzii au declanşat propria lor catastrofă, iar Mircea cel Mare văzînd cum va fi sfîrşitul bătăliei a făcut exact manevra care-i va aduce, peste secole, glorie lui Kutuzov la Austerlitz: şi-a scos intactă armata din luptă şi a trecut-o înapoi în ţară, cu riscul de a fi acuzat de „trădare“ [64], dar cu certitudinea că astfel îşi asigură singura victorie ce mai rămînea posibilă în acele circumstanţe tragice: victoria diplomatică.

Bătălia de la Nicopole a fost, desigur, o victorie militară a lui Baiazid, cea mai strălucită şi mai aducătoare de faimă, datorită naturii adversarilor şi vîlvei stîrnite de tragica lor aventură în lumea occidentală. Această victorie i-a purtat numele peste ţări şi veacuri pînă în zilele noastre, crestîndu-l adînc pe răbojul istoriei universale. Dar în acelaşi timp va trebui să luăm act tot mai ferm şi de o altă realitate, pînă acum ocultată de faima lui Baiazid, dar în ultima vreme tot mai clar întrevăzută: cruciada întreprinsă de Europa cavalerească, pentru prima şi ultima oară unită sub semnul idealului

[62] Cele mai cunoscute şi citate monografii occidentale asupra bătăliei de la Nicopole sînt J. Delaville le Roulx, *La France en Orient au XIVe siècle. Expéditions du maréchal Boucicaut*, Paris, 1886, 2 volume; Gustav Kling, *Die Schlacht bei Nikopolis im Jahre 1396. Inaugural-Dissertation*, Berlin, 1906; Aziz Suryal Atiya, *The crusade of Nicopolis*, London, 1934.

[63] Şerban Papacostea, *Mircea la Nicopol (1396): o mărturie ignorată*, în „Revista de istorie“, tom. 39, 1986, nr. 7, p. 697.

[64] Pentru originea acestor acuze (cu care ne întîlnim pînă şi în *Cambridge Medieval History*, IV. 1923, p. 561) a se vedea *Les croisades en Orient au bas Moyen Age. Observations critiques sur l'ouvrage de M. Atiya*, în „Revue historique du Sud-Est européen“, XIX, 2, 1942, p. 527—583, în special p. 573—575.

apărării continentului de agresiunea cuceritorului otoman, nu a fost un eşec. Dimpotrivă.

Nu încape îndoială că scopul ce şi-l fixase Sigismund şi cruciada organizată de el — izgonirea otomanilor din Europa — era utopic. Puterea lor prinsese rădăcini în Peninsula Balcanică şi crescuse aşa de repede tocmai fiindcă găsise un teren propice şi nimeni nu mai putea salva pe cei ce singuri nu erau în stare să se salveze. Dacă nu Baiazid, ci cruciaţii ar fi fost învingători la Nicopole, nu s-ar fi întîmplat altceva decît s-a întîmplat după victoria lui Timur Lenk, urmată de anarhia din imperiu, cînd practic puterea otomană a încetat să mai existe în Europa mai bine de un deceniu. Singura soluţie pe care au găsit-o europenii înşişi a fost de a încerca să tragă maximum de foloase, fiecare pentru sine, aliindu-se cu moştenitorii lui Baiazid şi dîndu-şi concursul la refacerea imperiului! [65].

Dacă marea expediţie cruciadă plecase la luptă cu o ţintă irealizabilă, chiar în condiţiile unei victorii răsunătoare, ea a reuşit, în schimb, să realizeze maximum ce se putea realiza în acel moment chiar în condiţiile înfrîngerii militare suferite: l-a obligat pe Baiazid să abandoneze temporar proiectul cuceririi Constantinopolului şi să-şi mute frontul în Asia, pentru a nu risca o nouă concentrare de forţe de aceeaşi amploare, dar cu un sfîrşit de care nu putea fi sigur că-i va aparţine din nou. Cum foarte plastic s-a rostit un istoric din zilele noastre „După Nicopole, Europei i-a trecut cheful de a mai face cruciade împotriva împărăţiei otomane, dar şi Baiazid a devenit atent în faţa armelor europene" (a dat atenţie la ce însemnau armele europenilor) [66].

Avîntul cuceritor, furia biruitoare a lui „Ildîrîm", dezlănţuite pe cîmpia de la Kossovo şi necontenit hrănite cu noi victorii cîţiva ani la rînd, se loviseră ca valul de stîncă, în primăvara lui 1395, la nord de Dunăre, şi se spărseseră retrăgîndu-se înspumate în matca din care nu mai putuseră ieşi. La sfidarea arogantă trimisă lui Sigismund în toamna tîrzie a aceluiaşi an, şi după ce oştile beilor de margine năvăliseră în ţinuturile de hotar ale regatului, şi peste o parte din Ţara Românească, Baiazid s-a pomenit, la mai puţin de un an după aceea, cu Europa pe cap. Din nou a trebuit să părăsească asediul Constantinopolului şi frontul asiatic şi, cu viteza trăznetului care-i dăduse supranumele, să reapară la Dunăre, spre a înfrunta pentru prima oară o mare armată continentală. Era însă prea bun militar şi politician prea abil spre a nu realiza pericolul la care se expunea în cazul în care continua provocările. Aşa încît, după unele raiduri de intimidare în regatul ungar rămas temporar fără stăpînul ce fugise pe Dunăre şi după încorporarea pămîntului ultimului vasal bulgar, de la Vidin, oştile otomane şi sultanul vor coborî spre sud, vor face cîteva cuceriri în Grecia, şi se vor trage în Asia, de unde nu vor mai apuca să mai revină niciodată la Dunăre sub conducerea sa [67]. Ceea ce va căuta sultanul, după victoria de la Nicopole, va fi un *status quo* cu această lume apuseană pe care nu mai dorea să o înfrunte şi cu atît mai puţin să o atragă în aceste părţi prin acţiuni de am-

[65] Un studiu excepţional şi în felul lui unic în istoriografia internaţională a dat, asupra acestui proces, Şerban Papacostea, *La Valachie et la crise de structure de l'Empire Ottoman (1402—1413)*, în „Revue Roumaine d'Histoire", tome XXV. nr. 1—2, 1986, p. 23—33.

[66] Julius von Farkas, *Südosteuropa. Ein Überblick*, Göttingen, 1955, p. 64: „Nach Nikopolis verlor Europa die Lust, gegen das Osmanenreich einen Kreuzzug zu führen, der Sultan aber gab die Achtung vor den europäischen Waffen auf".

[67] Această retragere asiatică, unde sultanul ar fi ascultat şi cîntece româneşti de la robii capturaţi la nord de Dunăre a fost evocată de Ducas într-un pasaj celebru al cronicii sale. A fost binele său de pe urmă, înaintea catastrofei de la Ankara!

ploare. O dată mai mult, şi asaltul decisiv asupra Constantinopolului a trebuit să fie amînat, ceea ce a creat răgazul spre a se produce „minunea cea mare“ din 1402. Bizantinii au văzut în Timur Lenk instrumentul providenţei care i-a mîntuit de Baiazid [68]. Putem fi siguri că dezastrul de la Ankara n-ar mai fi existat, sau ar fi venit prea tîrziu pentru cei din Constantinopol, dacă Baiazid ar fi fost învingător la Rovine şi cruciada de la Nicopole n-ar fi avut niciodată loc!

VI

Cu extraordinara sa capacitate de a cîntări şi prevedea conjuncturile, de care dăduse dovadă încă din vremea tratativelor cu Polonia [69] Mircea cel Mare a fost primul om politic ce şi-a dat seama încotro se îndreaptă lucrurile, şi acest fapt l-a ajutat să iasă din cea mai grea situaţie cu care fusese confruntat vreodată.

Într-adevăr în condiţii ce rămîn încă să fie lămurite, domnul român pierduse la sfîrşitul anului 1395 sau începutul anului 1396 [70] tronul de la Argeş, unde se instalase Vlad, vasal al regelui Poloniei, cu sprijin deopotrivă polon şi otoman. Rămas stăpîn numai pe o parte din ţară, Mircea venise la Nicopole cu o armată destul de numeroasă şi de puternică spre a-i îngădui să ceară a da primul atac, dar avînd în spate o ţară pe jumătate stăpînită de altcineva. Apariţia cruciaţilor crease posibilitatea unei redresări, dar dezastrul lor îl lăsa de două ori descoperit: în faţa lui Baiazid şi în faţa adversarului de la Argeş. Situaţia părea pierdută, dar se pare că una din trăsăturile geniului politic al lui Mircea a fost tocmai aceea de a triumfa asupra unor conjuncturi socotite de toţi catastrofale şi fără ieşire.

Soluţia găsită de el a fost aceea de a oferi lui Baiazid *pacea* de care izvoare diverse şi convergente vorbesc, confirmîndu-se unul pe altul.

Că între Mircea şi Baiazid I a intervenit într-un anumit moment, pe care toate izvoarele îl aşează *după lupta de la Rovine*, o *pace*, nu încape îndoială. Contemporanii au avut cunoştinţă de ea şi mărturia lui Constantin Kostenetki, biograful oficial al despotului sîrb Ştefan Lazarevici, care scrie în 1431, este categorică. După ce descrie lupta de la Rovine şi pieirea lui Marko Kralevici şi Constantin Dejanovici el încheie: „Venind împăratul la ale sale, a făcut pace cu dînşii“ (cu românii) [71]. Constantin Jireček a interpretat această pace ca pe o ultimă mărturie a victoriei lui Mircea asupra sultanului: „Baiazid a trebuit, după o fugă lipsită de glorie, să încheie

[68] P. Gautier, *Un récit inédit du siège de Constantinople par les Turcs (1394—1402)*, în „Revue des études byzantines“, tome XXIII, 1965, p. 100—117; idem. *Action de grâces de Démétrius Chrysoloras a la Théotocos pour l'anniversaire de la Bataille d'Ankara (28 Juillet 1403)*, în „Revue de études byzantines“, XIX, Mélanges Raymond Janin, Paris. 1961, p. 340—357.

[69] În martie 1390 Mircea dă dovada că prevede cursul ulterior al evenimentelor (care aveau să-l constrîngă pe regele Ungariei să-i caute prietenia şi alianţa) pregătind diplomatic pe regele Poloniei să accepte o antantă romåno-ungară. Jagello respinge condiţiile lui Mircea, pentru ca şapte ani mai tîrziu să ajungă el însuşi la o antantă cu Ungaria sub presiunea pericolului otoman, iar în 1412 să încheie pacea de la Lublau care consacră într-un fel triumful liniei preconizate de domnul român în 1390: alianţa antiotomană peste tensiunile intercreştine!

[70] Vezi Alexandru V. Diţă, *Victoria românească de la Rovine (17 mai 1395), Datare, desfăşurare, importanţă internaţională*. în *Almanah Luceafărul 1987*, p. 29.

[71] Textul original în „Glasnik srpskog učenog društva“, XLII (1875), p. 270. Traducere în Al. Diţă, articolul din „Anale de istorie“, p. 31.

pace cu Mircea" [72]. În realitate, Kostenețki nu spunea că pacea a intervenit din cauza unei victorii a domnului român, și cu atît mai puțin că Baiazid a fost silit să o încheie, ci arăta că pacea intervenise „după ce împăratul venise la ale sale", fără a spune cînd anume.

Cronicarul turc Orudj, sursa cea mai apropiată de evenimente și cea mai puțin fantezistă [73] descrie astfel situația: „Sultanul Baiazid-han s-a întors cu cinste și a trecut Dunărea. De la Nicopole el a venit de-a dreptul la Adrianopol. Apoi necredinciosul Mircea, rămînînd în neputință, s-a împăcat și, trimițînd haraciul său, s-a supus". Lăsînd la o parte informația despre haraci și supunere, să reținem că evenimentul „împăcării" intervine după ce sultanul părăsise Țara Românească și Mircea „a rămas în neputință". Nu ni se explică ce este această neputință, mai ales că Orudj recunoaște că sultanul nu fusese victorios pe cîmpul de luptă. Și pentru Ibn Kemal (care l-a folosit pe Orudj) împăcarea intervine la oarecare timp după campania sultanului, motivul oferit de autor fiind teama lui Mircea de o nouă expediție. Singurul care vorbește de o pace încheiată pe loc, în timpul campaniei însesi, este cronicarul-poet Enveri, contemporan cu Orudj: „Mircea s-a împăcat și a trimis avuții cu soli/ Și astfel de vicleșug a făcut Mircea în război cu sultanul" [74]. Pacea este deci, pentru el, un vicleșug al lui Mircea, nu un act de supunere!

Textul capital, acela care — prin intermediul lui Radu Popescu — a făcut o carieră deosebită în istoriografia românească, stînd la temelia „Capitulațiilor" și a pretinsului tratat al lui Baiazid cu Mircea cel Mare, tratat pus în circulație de Dionisie Fotino în 1819, aparține lui Macarie Melissenos:

> „Apoi pornește cu război împotriva lui Mircea, domnul Țării Românești, și a stricat mult loc. Apoi Mircea a venit la o luptă deschisă într-un loc neprielnic, iar sultanul, chibzuindu-se în fața locului rău, a lăsat lupta și s-a retras.
>
> Mai tîrziu, ajungînd ei la înțelegere, Mircea a hotărît să-i dea o plată (telos) și au făcut pace" [75].

Am folosit traducerea lui Vasile Grecu, excepție făcînd ultima frază care la Vasile Grecu este: „Mai *pe urmă*, ajungînd ei la înțelegere, *Mircea s-a hotărît să-i dea tribut și au trăit în pace*" ὕστερον εἰς συνηβάσεις ἐλθόντες τέλος ἔταξεν ὁ Μίλτζας διδόναι αὐτῷ καὶ εἰρήνευσαν (p. 222).

Traducerea bizantinologului Vasile Grecu a fost revăzută astfel în *Fontes historiae daco-romanae* (IV, 443): „*În cele din urmă* (s.n.) ajungînd la o învoială, Mircea s-a hotărît *în sfîrșit* (s.n.) să-i dea tribut și au trăit în pace". Ambele traduceri sugerează — ultima și mai mult decît prima — *o decizie la care Mircea ar fi ajuns la capătul unui proces psihologic și unor experiențe* („în cele din urmă") și după o perioadă de șovăire (*s-a hotărît*, la care noua traducere adaugă întăritorul „în sfîrșit"). Or, textul original nu justifică de loc nuanțele pe care i le impun traducătorii, și mai ales adaosul „în sfîrșit" care confundă pe *telos* = plată, cu *telos* = sfîrșit, traducîndu-l astfel de două ori: o dată cu *tribut* și a doua oară (de altfel greșit) cu *în sfîrșit*.

În primul rînd aoristul εἰρήνευσαν nu înseamnă „și au trăit în pace", ca și cum s-ar folosi o formă durativă caracterizînd o perioadă întreagă de timp, o situație de durată ce a rezultat, ci înseamnă precis: *s-au împăcat*,

[72] *Geschichte der Bulgaren*, p. 354.
[73] Este aprecierea lui Franz Babinger. editorul său.
[74] *Cronicile...*, p. 39.
[75] Georgios Sphrantzes, *Memorii...*, ed. cit., p. 222—223.

au făcut pace (cum zice Kostenețki) potrivit valorii normale a aoristului. E vorba așadar de o *acțiune precis determinată în timp* [76]. Ea se prezintă ca rezultat al celor două acțiuni anterioare: 1. au ajuns la înțelegere εἰς συνηβάσεις ἐλθόντες și 2. τέλος ἔταξεν ὁ Μΐλτζας διδόναι αὐτῷ unde ambele traduceri se depărtează de original, sau îl interpretează după bunul plac al fiecărui traducător.

Mai întîi cuvîntul ὕστερον, cu care începe fraza, nu înseamnă absolut de loc „în cele din urmă" — traducere involuntar tendențioasă, care sugerează gratuit o abdicare finală sub imperiul nevoii —, ci exclusiv *mai pe urmă*, cum traduce Vasile Grecu. Și mai exactă este traducerea cu *mai tîrziu* (ca la M. Guboglu)[77] fiindcă redă cel mai bine ideea originalului. Onciul observase încă de mult că „Franzes" (cum scrie el) așează pacea cu Baiazid la oarecare distanță în timp de campania nord-dunăreană [78].

Deci, întreaga acțiune de înțelegere între cei doi — după Macarie Melissenos — nu s-a petrecut atunci, după lupta descrisă și după retragere, ci *mai tîrziu*. Identitatea cu informația lui Kostenețki e din nou perfectă. Aceeași este situația mărturisită de Orudj și e greu de crezut că cei trei s-au pus de acord ori s-au cunoscut unul pe altul.

Venim acum la înțelesul cuvintelor τέλος ἔταξεν ὁ Μΐλζας διδόναι αὐτῷ

Etaxen este verb și nu poate fi tradus decît ca atare. El nu înseamnă, „s-a hotărît" cu sens de *decizie lăuntrică* a lui Mircea, de *proces psihologic*, așa cum ne sugerează traducerea lui Vasile Grecu, a cărei nuanță greșită noua traducere o apasă adăugînd pe „în sfîrșit", ci înseamnă că Mircea *a rînduit, a convenit la masa tratativelor, a luat hotărîrea, a ajuns la o convenție.*

Ce convenție? *Telos didonai auto*: să-i dea lui (adică lui Baiazid) *telos*. Cuvîntul a fost tradus de Grecu *tribut* și tradus încă o dată, în *Fontes*, pe lîngă tribut și cu „în sfîrșit".

Dar *Telos* are și sensul de „preț" plătit într-o luptă, sau preț plătit pentru o lucrare executată. Acest înțeles nu implică *repetiție* și cu atît mai puțin periodicitate, cum era cazul cu tributul. Deci putem traduce și că „Mircea a hotărît să-i dea o plată (Radu Popescu traduce cu *plocon*) și au făcut pace". Prin urmare, lectura corectă a întregului pasaj este următoarea: „*Mai tîrziu ajungînd ei la înțelegere, Mircea s-a hotărît să-i dea o plată, și au făcut pace*".

Ce fel de „plată"?

„Avuțiile" duse de solii lui Mircea la tratative, de care vorbește Enveri, nu puteau depăși, în intenția trimițătorului, obiceiurile vremii, care prevedeau asemenea mijloace de „captatio benevolentiae", fără ca ele să însemne supunere sau tribut. Încît întrebarea lui Babinger dacă Mircea „a plătit tribut *mai mult decît o dată*" este absurdă, din moment ce tributul se definea tocmai prin periodicitatea sa și era semnul concret al unei stări de dependență [79]. Radu Popescu a nimerit aici termenul cel mai potrivit: „plocon".

Că pentru Orudj, Neșri și cronicarii otomani următori gestul lui Mircea a putut fi interpretat ca un act de supunere și ca plată a tributului, aceasta nu trebuie să ne mire, fiindcă este destul să citim pe Ibn Kemal atunci cînd vorbește de raporturile lui Baiazid cu Sigismund de Luxemburg după bătălia de la Nicopole, spre a ne da seama de mentalitatea acestor cronicari.

[76] Autorul își exprimă recunoștința profundă elenistului Petru Creția pentru amabilitatea de a-i fi lămurit sensul exact al textului lui Melissenos.

[77] *Art. cit.*, p. 93: „Plus tard".

[78] *Curs de istoria românilor*, 1900, p. 354.

[79] Vezi, pentru situația statelor tributare din sudul Dunării G. Ostrogorski, *Byzance, État tributaire de l'Empire Turc*, în *Zur byzantinischen Geschichte. Ausgewählte kleine Schriften*, Darmstadt, 1973, p. 273 și 241.

După Ibn Kemal „ulterior, în cursul aceluiași an, sultanul a întreprins o nouă expediție, de această dată pentru cucerirea Ungariei. Învins, regele « a intrat pe calea ascultării și supunerii» a încheiat pacea (akd-i ahd) cu sultanul și a acceptat să își pună țara sub incidența legii islamice: «...acel nenorocit (= Sigismund de Luxemburg) cu sufletul înclinat spre rele, a fost de acord ca, în vilaietul Ungariei, să se așeze cadii în diferite locuri » [80]. Dacă nimeni nu se gîndește un moment să dea credit unor asemenea relatări, total lipsite de acoperire istorică, și să-l vadă pe Sigismund „intrat pe calea ascultării și a supunerii" la Baiazid, de ce am face-o în legătură cu Mircea cel Mare?

Considerăm, prin urmare, că *pacea* dintre Baiazid și români, de care ne vorbesc deopotrivă Constantin Kostenețki, Pseudo-Sphrantzes, Enveri și Orudj *a fost o realitate.* Dar ea nu a presupus nici închinare și nici plata vreunui tribut. S-ar părea că această afirmație se lovește de la început de veto-ul turcologilor, care au desfășurat o vastă erudiție în domeniul tradițiilor islamice și dreptului mohamedan spre a ne arăta că sultanii nu încheiau păci, ci acordau, de la marea lor înălțime, cu infinită condescendență, un fel de concesii plecaților supuși ce acceptau să devină tributari. Cazul lui Mircea cel Mare ar fi, atunci, primul care strică regula cunoscută.

Nu putem fi decît de acord. Dar domnul român era obișnuit să strice asemenea reguli: el obținuse un tratat de pace de la „prieten la prieten" și de la „frate la frate" cu regele Vladislav Jagello, care *în momentul respectiv domnea peste unul dintre cele mai întinse state din Europa.* Tot el obligase pe Sigismund de Luxemburg să semneze un tratat de alianță, la 7 martie 1395, din care se eliminaseră deliberat toate formulele ce puteau indica un statut de vasalitate, deși o foarte vagă aluzie ne îndreptățește să credem că, din motive tactice, domnul român acceptase să-i recunoască o suzeranitate pur formală, pentru mulțumirea orgoliului său [81]. Pacea cu Baiazid se înscria deci în ceea ce pentru Mircea cel Mare devenise tradiție, și dacă ea reprezenta un caz inedit, nu a rămas și unic. Aproape cinci decenii mai tîrziu, în 1444, un alt român, Iancu de Hunedoara, îl va obliga pe nepotul lui Baiazid, Murad al II-lea, să accepte o pace în condiții și mai scandaloase pentru „cutumele otomane".

Cele petrecute în 1444 ne dau o idee despre ceea ce s-a putut petrece în 1396, conjunctura însăși avînd multe asemănări. Căci iată cum descrie G. Ostrogorski împrejurările care au dus la celebra *Pace de la Szegedin* între regele Ungariei și Poloniei, Vladislav, și sultanul Murad al II-lea:

> „Greutăți adevărate i-au venit puterii otomane din altă parte. Ca și pe vremea lui Baiazid, progresele turcilor în peninsula balcanică angajară și de data aceasta Ungaria în război. Eroicul voievod al Transilvaniei, Ioan Corvin-Hunyadi cîștigă asupra turcilor, în Serbia și în Valahia, strălucite victorii ce stîrniră pretutindeni entuziasmul și treziră noi speranțe. Papa chemă popoarele creștine la cruciadă și în curînd s-a adunat în sudul Ungariei o armată pestriță de vreo 30 000 de oameni, comandată de regele Vladislav III — tînărul Jagelon care reunea pe capul său coroanele Poloniei și Ungariei —, de Hunyadi și de despotul sîrb Gheorghe Brancovici pe care turcii îl alungaseră

[80] V. Veliman, *art. cit.*, p. 383.

[81] Pentru abilitatea cu care domnii români au folosit, spre Apus, „omagiul feudal" în timp ce spre răsărit s-au folosit de tribut, golind însă ambele practici de sensul lor inițial ce echivala cu subordonarea și supunerea, vezi *Istoria militară a poporului român,* loc. cit.

din ţara sa. La începutul lui octombrie 1443, pe cînd Murad II lupta în Asia Mică împotriva emirului din Caramania, armata cruciaţilor trecu Dunărea la Semendria (Smederevo). Ea traversă în marş forţat provinciile sîrbeşti, unde Hunyadi, care comanda avangarda, cîştigă în amonte de Niş o nouă victorie zdrobitoare asupra forţelor guvernatorului turc al Rumeliei. Ea invadă Bulgaria fără a întîmpina rezistenţă, puse mîna pe Sofia şi de acolo porni asupra Traciei. Dar rezistenţa turcească se făcu atunci mai puternică, iar rigorile iernii constrînseră armata creştină să se replieze. În retragere ea administră o nouă şi gravă înfrîngere osmanliilor în trecătorile de la Kunoviţa, la sud-est de Niş, în primele zile ale anului 1444.

Soarta părea că se schimbă. Otomanii, pînă atunci mereu victorioşi, se vedeau reduşi la defensivă din mai multe părţi deodată. În Albania unde revolta clocea de ani de zile, viteazul Skanderbeg (Gheorghe Castriota) se răsculă şi sub comanda sa mişcarea de eliberare luă proporţii considerabile. Timp de douăzeci şi cinci de ani (1443—1468) „căpitanul Albaniei" susţinu contra forţelor superioare ale turcilor o luptă eroică ce stîrni în creştinătate o admiraţie entuziastă. Din sudul Greciei, despotul Constantin luă ofensiva. El schimbase domeniul său de la Marea Neagră pentru domeniul lui Teodor în Moreea şi domnea din 1443 asupra părţii celei mai importante a Peloponesului, al cărui centru era la Mistra, în timp ce Teodor îşi păstra vechea sa parte, mai micşorată. Prima lui treabă fu de a ridica zidurile din hexamilion, distruse de turci în 1423. Apoi merse împotriva Greciei centrale şi puse mîna pe Atena şi Teba. Ducele Nerio II Acciajuoli, pînă atunci tributar turcilor, trebui să recunoască suzeranitatea despotului de la Mistra şi să se angajeze a plăti tribut.

În faţa acestei evoluţii a situaţiei, Murad II căută un compromis cu adversarii săi. În iunie el primi la Adrianopole pe reprezentanţii regelui Vladislav, ai lui Gheorghe Brancovici şi Ioan Hunyadi, cu care semnă un armistiţiu pe zece ani. Despotul sîrb îşi redobîndea teritoriul, în vreme ce dependenţa Valahiei faţă de sultan devenea mai uşoară. Sultanul, care se retrase în Asia Mică după ce jurase pe acordurile intervenite, îşi trimise plenipotenţiarul în Ungaria pentru ratificarea acordului de către regele Vladislav. La sfîrşitul lui iulie acesta semnă şi jură la rîndul său pe tratat, la Szegedin. Acordul implica în mod incontestabil o limitare importantă a puterii turceşti în Balcani şi asigura creştinilor un răgaz de zece ani" [82].

Istoricul ungur David Angyal, profesor la Universitatea din Budapesta, care a închinat în 1911 un amplu studiu [83] acestei păci şi a stabilit cu aproximaţie momentul cînd a fost încheiată (între 26 iulie şi 1 august 1444) scria:

„Este probabil că Brankovici dăduse de veste sultanului că e timpul să-şi trimită plenipotenţiarii la regele Ungariei. Aceşti trimişi veniră, într-adevăr, să-l găsească pe Vladislav la Szeged. *În afară de daruri de mare valoare pentru prinţ* (Outre des présents d'une grand valeur à l'adresse de ce prince) ei erau însărcinaţi să ofere regelui următoarele

[82] *Histoire de l'État byzantin*, p. 586—587.

[83] *Le traité de paix de Szeged avec les Turcs (1444)*, în „Revue de Hongrie", an. IV, 1911, nr. 3, p. 255—268, şi nr. 4, p. 374—392.

condiții: Sultanul dă Serbia și acea parte din Albania care a fost supusă despotului, împreună cu cetățile ce se găseau acolo; el redă libertatea tuturor prizonierilor de război; *se oferă să plătească 100 000 de ducați și promite să trimită la Vladislav un corp de oaste de 25 000 de oameni, în cazul în care regele va fi implicat într-un război.* Pacea a fost încheiată între cele două părți pentru zece ani, în condițiile ce s-au văzut și regele Ungariei, cu principalii seniori din anturajul său afirmară printr-un jurămînt solemn voința lor de a fi credincioși clauzelor tratatului" (p. 267—268 subl. ns.).

Dacă am aplica acestui tratat — oferit de Murad II și pecetluit cu jurămîntul său, iar la Szeged cu jurămîntul regelui și al marilor potentați ai regatului — măsurile aplicate de cronicarii otomani și de istoricii moderni lui Mircea cel Mare (cum se înscria această pace, oferită și acceptată de Murad II, în prevederile „cutumelor" și „dreptului islamic" rămîne să ne-o spună, de aci înainte, turcologii. Noi doar o constatăm!) ar trebui să considerăm că din acest moment, pentru 10 ani, sultanul Murad al II-lea a devenit vasalul și tributarul lui Vladislav I al Ungariei. Dar este, evident, vorba de o convenție prin care Murad II urmărea preîntîmpinarea unei noi expediții ungare pe teritoriile sale, în ultima instanță a unui tratat de non-beligeranță — G. Ostrogorski îl numește *armistițiu*, nu pace — pentru încheierea căruia era dispus să facă o serie de sacrificii, inclusiv avansarea, *o singură dată*, a unui „telos" de o sută de mii de ducați! Faptul că solii sultanului au venit la tratative „cu bogate cadouri" pentru regele Ungariei dovedește o dată mai mult că gestul e folosit în mod obișnuit în protocolul vremii, fără a implica umilirea vreuneia din părți.

Se știe că, la numai cîteva zile după solemnitatea jurămîntului, Vladislav și-a călcat acest jurămînt (istoricul citat enumerînd cauzele posibile ale gestului său) și a pornit în noua campanie ce avea să se termine dezastruos la Varna, unde atît regele cît și cardinalul Cesarini (care-l absolvise de jurămînt) și-au găsit moartea. Odată cu ei s-a îngropat și speranța lumii balcanice de a mai fi eliberată.

Întorcîndu-ne acum la anul 1396—1397 găsim o situație în multe asemănătoare. Deși Baiazid, spre deosebire de Murad, ieșise victorios din confruntarea cu ofensiva „Europei" contra sa, el văzuse cu ochii pentru prima oară o mare coaliție europeană, după ce fusese înfrînt, un an în urmă, la Rovine. Putea prevedea în viitor noi complicații într-un moment în care pe frontul asiatic situația era departe de a-i fi favorabilă. El nu putea fi, prin urmare, decît receptiv la ofertele de pace venite din partea celui ce se dovedise adversarul său cel mai eficient de-a lungul atîtor ani. Ca și solii lui Murad al II-lea la Vladislav, o jumătate de secol după aceea, solii lui Mircea veneau, firește, încărcați cu daruri și succesul lor a fost, prin urmare deplin.

În ce a putut consta această pace? Sîntem de părere că este vorba și aici de un „armistițiu" — primul de acest fel acceptat de otomani în Europa — *de o convenție de non-beligeranță reciprocă, prin care părțile nu discutau și nu urmăreau decît încetarea stării conflictuale dintre cele două state și garantarea reciprocă a liniștii frontierelor.* Firește, nu era vorba de o „pace perpetuă", ci de o soluție de compromis, menită a da celor doi parteneri libertatea de mișcare pentru rezolvarea problemelor acute cu care erau confruntați în acel moment: pentru Mircea, restabilirea autorității asupra întregului teritoriu al țării, iar pentru Baiazid, asigurarea spatelui în vederea libertății de acțiune pe frontul anatolian.

Desigur, se ridică acum întrebarea: *ce dovezi pot fi invocate pentru această caracterizare a păcii dintre Mircea și Baiazid?*

În primul rînd, întreaga desfășurare ulterioară a evenimentelor. Este un fapt indiscutabil că *pînă la dispariția sa de pe scena istoriei, sultanul Baiazid nu a mai atacat Țara Românească.* Așa-zisa „expediție de pedepsire“ pe care — după Chalcocondil — sultanul ar fi întreprins-o în 1397 la nord de Dunăre, și care s-ar fi terminat cu o mare victorie a domnului român, este în întregime o „ficțiune istoriografică“ de felul multelor care, în rău sau... în bine, au însoțit figura lui Mircea Voievod. În realitate, această expediție nu a existat [84].

În ceea ce privește a doua „mare victorie“ ce ar fi repurtat-o domnul român potrivit raportului din Creta publicat de N. Iorga, textul e confuz și data nesigură [85], dar e cert că se relatează o expediție de pradă în Ungaria întreprinsă de o oaste care, la întoarcere, a încălcat și teritoriul Țării Românești, fiind sancționată prompt, așa cum va proceda mai tîrziu și Ștefan cel Mare într-o împrejurare similară [86]. Nu este vorba însă de o confruntare între cele două state [87].

O asemenea confruntare părea că se profilează *în 1399*, cînd Mircea cel Mare, aflat de pază la hotar, scria regelui Sigismund că sultanul s-a întors la Adrianopole, de unde s-ar putea îndrepta spre Țara Românească, și-l prevenea pe Sigismund că, de va fi lăsat singur și de astă dată să înfrunte pe sultan, s-ar putea să recurgă la alte mijloace — aluzie clară la o eventuală închinare a țării [88].

Scrisoarea regelui Sigismund, din care aflăm și conținutul celei adresate de Mircea este semnificativă din două puncte de vedere:

1. demonstrează categoric statutul Țării Românești, care nu era în 1399 al unei țări „închinate“ și tributare, fapt ce-i permitea lui Mircea să amenințe cu o astfel de alternativă în cazul lipsei de sprijin...

2. arată că Țara Românească era privită, și în acel moment, ca un factor hotărîtor în sistemul de apărare al lumii creștine împotriva expansiunii

[84] P. P. Panaitescu respinge primul realitatea acestei expediții și se poate ușor constata că nici un istoric ce i-a susținut existența nu a adus cel mai mic argument în favoarea ei. Toți se întemeiază pe Chalcocondil. care în mod evident așază după Nicopole campania din 1395, crezînd că găsește o motivație în supărarea pricinuită lui Baiazid de participarea lui Mircea la lupta de la Nicopole. Dar nici o cronică otomană nu consemnează măcar prezența românilor la această bătălie. necum o pondere de natură să stîrnească mînia sultanului! O campanie otomană sultanală nu era un akîn oarecare, în stare să treacă neobservat. Or, nici o cronică otomană nu consemnează *după Nicopole* un astfel de eveniment. Doar naivul Evlia Celebi. trei secole mai tîrziu va depăși — anticipat — pe istoricii români, trecîndu-l Dunărea pe Baiazid nu mai puțin de... șapte ori!

[85] N. Iorga a publicat documentul de două ori: în *Acte și fragmente*, vol. III. p. 4—5, datîndu-l „3 martie 1401“ și în „Revue Historique du Sud-Est Européen, XIV, 1937, p. 90—91, datîndu-l „*MCCCCIj(MCCCCIIj? mense marcii die II j*“ fără a da explicații asupra diferenței. Numai un nou examen al originalului ne poate da lămuriri.

[86] Este vorba de bine cunoscuta expediție a lui Malcoci-Oglu din anul 1499, care a lăsat urme și în folclor.

[87] A fost demonstrat foarte clar și pe temeiul unui document inedit de Const. Al. Ionescu. *Un război al lui Mircea în 1399 (Un document nou)*, în „Noua revistă română“, nr. 45 din 1 decembrie 1901, p. 418—419. Vezi și C. Litzica, *Studii și schițe greco-române*. București, 1912, p. 13.

[88] Sîntem informați despre această alternativă în fața căreia Mircea îl punea pe Sigismund din scrisoarea regelui de la 23 martie 1399 către Ioan de Paztoch, scrisoare publicată prima oară. după originalul din arhiva Muzeului Național din Budapesta de Victor Motogna în anexa studiului său, *Politica externă a lui Mircea cel Bătrîn*. Gherla, 1924, p. 41—43 (fără traducere). Textul s-a publicat cu traducere românească în *Documenta Romaniae Historica*, D, vol. I, p. 171—174.

otomane, ceea ce iarăşi ar fi fost de neînţeles dacă ţara s-ar fi aflat în vreun fel în dependenţa sultanului [89].

Pericolul unei noi invazii otomane de mari proporţii asupra Ţării Româneşti, care preocupa atît pe papa [90], cît şi pe regele Ungariei este inexplicabil în condiţiile unui aranjament anterior, care ar fi rînduit Ţara Românească printre ţările închinate şi tributare. Într-o asemenea situaţie, ar fi trebuit să se vorbească nu de pericolul ce-l ameninţă pe domnul român, ci de eventualitatea ca Ţara Românească şi armata ei să sporească forţa de şoc a armatei otomane, aşa cum se întîmplase cu oştile vasalilor sud-dunăreni la Rovine şi la Nicopole!

În concluzie: *pacea intervenită între Mircea cel Mare şi Baiazid în 1396, după evenimentul de la Nicopole, nu a schimbat cu nimic statutul Ţării Româneşti. A fost o pace negociată de pe poziţii de deplină egalitate*, chiar dacă domnul român nu s-a dat în lături de a uza de mijloacele de „captatio benevolentiae" la care-i ştia foarte sensibili pe otomani, mai ales în timpul domniei lui Baiazid, cînd corupţia începe să facă ravagii [91].

Această pace a fost respectată de ambele părţi pînă în 1402, cînd catastrofa de la Ankara pune capăt domniei lui Baiazid.

Reglementarea raporturilor cu Baiazid explică rapida rezolvare a crizei interne, prin izolarea deplină a lui Vlad, lipsit brusc de orice platformă politică şi ajuns să fie salvat şi adăpostit de regele Ungariei [92].

Poziţia politică pe care şi-o făureşte astfel Mircea cel Mare la sfîrşitul anului 1396, imediat după catastrofa de la Nicopole, explică pe de o parte

[89] „Pentru că în scrisoarea acelui Mircea băgăm de seamă şi vedem în chip neîndoios că, dacă nu ne îngrijim fără zăbavă de ajutor potrivit şi nu ne apropiem de părţile acelea, *va trebui să ne îndoim şi să ne temem foarte mult că românii, văzîndu-se lipsiţi de ajutorul nostru, nu vor mai rămîne credincioşi şi nu vor mai fi statornici, ci se vor supune în scurtă vreme jugului turcesc. Dacă s-ar întîmpla acest lucru*, pe care bunul Dumnezeu să-l îndepărteze (de noi) *ştiţi foarte bine în ce primejdie şi pericol ar ajunge apoi ţara noastră*" (D.R.H., D, vol. I, p. 173).

[90] Scrisorile papei Grigore IX s-au publicat în *Hurmuzaki*, vol. I/2, p. 402—408.

[91] Hammer, *op. cit.*, trad. Dochez, vol. I, p. 100—101.

[92] Ipoteza lui Onciul, emisă în cursul din 1900 şi menţinută pînă la capăt, că în realitate nu Mircea, ci Vlad ar fi fost cel ce a plătit tribut lui Baiazid şi anume după lupta de la Rovine, a fost reactualizată de P. P. Panaitescu în *Mircea cel Bătrîn*, Bucureşti, 1944. Trecînd peste faptul că Onciul era adevăratul părinte, autorul monografiei citate îşi făcea un titlu de glorie din a fi „dovedit pentru prima oară că Mircea n-a plătit tribut turcilor în tot timpul domniei lui Baiazid şi pînă în 1417" (p. 9), ci acela care l-a plătit a fost Vlad (vezi *Addenda*, p. 355—357). Ceea ce însemna totuşi că *Ţara Românească*, fie prin Mircea, fie prin Vlad, l-a plătit!

Că Mircea nu putea plăti tribut după Rovine, nu fiindcă l-a plătit Vlad, ci fiindcă el era biruitorul, am arătat. Rămîne să spunem două cuvinte despre ipoteza lui Onciul că Vlad a fost tributar turcilor şi vasal al lui Baiazid în timpul scurtei sale domnii de mai puţin de un an. Această ipoteză se loveşte de următoarele dificultăţi:

1. Nici un izvor otoman şi nici de altă provenienţă nu pomeneşte de o *pace* între Vlad şi Baiazid, ci numai între Mircea şi Baiazid. Nu putem presupune că toate izvoarele — otomane, sîrbe, bizantine — au făcut o confuzie între persoane.

2. Nici chiar *Cronica bizantino-bulgară*, singura care ştie de „un Vlastel" dar fără a-l numi nu-l prezintă ca *vasal* sau *tributar*. Iar cronicile otomane îl ignoră cu totul, deşi ar fi avut tot interesul să menţioneze un succes politic de această natură: înlocuirea lui Mircea cu un supus al sultanului Baiazid. Ceea ce arată că el nu a fost exponentul acţiunii şi politicii otomane, nu a fost vasal al lui Baiazid.

3. Unicul izvor cunoscut care-l menţionează pe Vlad ca *instalat de otomani* este diploma lui Sigismund de Luxemburg acordată voievodului Ştibor la 8 decembrie 1397. Dar nici ea nu-l înfăţişează ca *vasal otoman*.

4. Vlad se recunoaşte singur, în unicu-i document lăsat, a fi fost instalat de regele Poloniei al cărui vasal se declară şi dacă ţinem seamă de raporturile ce existau în acel moment între poloni şi otomani — raporturi de colaborare în contra hegemonismului

rapida înflorire economică a țării, pe de altă parte posibilitatea ca, trei ani mai tîrziu, fără a-i păsa de reacția Poloniei, să pună pe tronul Moldovei un protejat al său, pe Alexandru cel Bun, fapt prin care își asigură, pînă la sfîrșitul vieții, un prieten sigur în țara românească de la est, contribuind hotărîtor la consolidarea și înflorirea acesteia după modelul muntean.

Se poate spune că rivalitatea polono-ungară pentru păstrarea sau readucerea Moldovei în „sfera de influență" a unui rege sau a celuilalt a fost tranșată de Mircea cel Mare, care a oferit vecinului *modelul* și *sprijinul* pentru realizarea unei mari domnii românești de sine stătătoare, capabilă să țină la distanță toate poftele de dominație ale vecinilor. *Acest spirit de neatîrnare și măreție românească, pe care Alexandru cel Bun îl va ridica la o cotă atît de înaltă în Moldova, rămîne de neînțeles fără prezența tutelară a uriașului contemporan muntean, al cărui moștenitor și continuator, din nou la scară general-românească, va fi cel înscăunat la 1400.* La rîndul lor, moștenitorii direcți ai marelui Mircea, fiul său Vlad Dracul și nepotul Vlad Țepeș vor pregăti, împreună cu Alexandru cel Bun, treptele către grandioasa sinteză românească din personalitatea și opera lui Ștefan cel Mare. Se poate spune, prin urmare, *că apogeul puterii și influenței politice a lui Mircea cel Mare începe cu cîțiva ani înaintea căderii lui Baiazid în 1402.*

După perioada de inerente tatonări și de pendulare între alianța cu Polonia și apoi cu Ungaria, după repetatele confruntări militare cu Imperiul otoman, încheiate printr-o pace fără nici o scădere a sa și a țării, *Mircea cel Mare va desfășura timp de două decenii încheiate o politică de mare anvergură, internă și externă, cu urmări hotărîtoare pentru întreg destinul viitor al poporului român.*

VII

S-a terminat oare această strălucitoare traiectorie sub semnul evenimentelor sumbre din timpul domniei sultanului Mehmed I, deplînse cu atîta patos de Florian Aaron acum aproape un secol și jumătate? [93].

Se pare că ne aflăm, și de data asta, sub imperiul unor clișee a căror revizuire devine imperioasă. O nouă cercetare a izvoarelor a dus recent la constatări sensibil deosebite de ceea ce părea să fie adevărul imuabil. Ceea ce

ungar — putem admite că un domn pus de regele Poloniei, chiar cu colaborare otomană, nu era obligat să fie vasalul și tributarul lui Baiazid.

5. Întrucît nu Știbor l-a înlăturat pe Vlad și l-a restaurat pe Mircea (simpla lectură a diplomei lui Sigismund este suficientă spre a înlătura această ficțiune istoriografică), ci *Mircea și partizanii săi l-au alungat de pe tron, Vlad fiind găsit de Știbor „închis în cetatea Dîmboviței"*, rămîne o enigmă, admițînd statutul lui Vlad de vasal al lui Baiazid, cum de s-a putut petrece aceasta imediat după catastrofa de la Nicopole, adică tocmai într-un moment cînd Mircea era în maximă dificultate, iar Vlad era „omul" învingătorului! Trebuia să se fi petrecut ceva între Mircea și Baiazid, pentru a se asigura că sultanul nu va interveni în favoarea lui Vlad, și este tocmai pacea care i-a dat mînă liberă să-și recîștige tronul de la Argeș.

Că nu Mircea, ci Vlad ar fi cel ce a încheiat pacea cu Baiazid, de care vorbesc izvoarele, rămîne deci *o ipoteză care are împotrivă și documentele și logica.* Dacă Vlad ar fi fost susținut de Baiazid este greu de crezut că în situația creată după înfrîngerea cruciaților la Nicopole clasa conducătoare și militară totodată ar fi mers alături de Mircea, împotriva protejatului și vasalului atotputernicului Ildîrîm! Dar obținînd pacea cu sultanul, Mircea l-a lipsit pe Vlad de posibilitatea de a primi sprijin otoman și l-a izolat în societatea munteană ce știa acum de partea cui înclină puterea.

[93] Este interesant de constatat că pînă de curînd nici un pas înainte nu se făcuse de la tezele (și tonul) lui Florian Aaron din *Idee repede de Istoria Prințipatului Țării Rumânești*, tom. I, București, 1855, p. 68—70. Mutația radicală a intervenit abia în anul 1986 și a fost impulsionată de Hotărîrea Comitetului Politic Executiv al C.C. al P.C.R. pentru aniversarea celor 600 de ani de la urcarea lui Mircea cel Mare pe tronul Țării Românești.

Onciul a intuit încă de acum peste opt decenii începe să iasă la lumină: *Mircea cel Mare nu a pierdut Dobrogea* [94], iar faimoasa expediție a sultanului Mehmed I, din primul său an de domnie, nu are mai multă realitate decît expediția sultanului Baiazid din 1397, chiar dacă una i-ar fi fost domnului român spre victorie, iar cealaltă spre cădere și închinare!

În realitate, așa cum s-a demonstrat recent, *pînă la sfîrșitul anului 1416 Mehmed I nu a avut răgazul să treacă în Europa și să facă o expediție în Țara Românească* [95], astfel încît atît „închinarea" cît și „tributul" la care l-ar fi supus pe Mircea cel Mare în 1414—1415 vin să se adaoge la celelalte „ficțiuni istoriografice" de felul „fugii" la Brașov după bătălia de la Rovine, al celor „4 expediții de restaurare" ale regelui Sigismund, sau al trecerii pe „registrul tributarilor" în 1391!

Dacă și realitatea expediției din 1417 mai are nevoie să fie probată (cei care o admit considerînd-o mai recent un „semieșec" [96]), un fapt este de pe acum sigur: *tot ce ni se spune în cronicile lui Laonic Chalcocondil și Ducas, sau în cele otomane, despre tratatele, închinările și actul de clemență prin care Mehmed I ar fi „tras linie" și ar fi primit pe Mircea cel Mare în „casa păcii" sînt produse ale imaginației*, menite să-l împăuneze pe „sultanul restaurator", pe „al doilea întemeietor al imperiului" cu gloria de a fi adus la ascultare pe „cel mai vestit dintre principii țărilor ghiaurilor ce erau în vremea sa"[97]. O ase-

[94] Această realitate fusese întrevăzută prima oară de Anca Ghiață, *Condițiile instaurării dominației otomane în Dobrogea*, în *Studii istorice sud-est europene*, vol. I, București, 1974, p. 87—94; idem, *Formations politiques au Bas Danube et à la Mer Noire (fin du XIIe — XVe S)*, în „Revue des études sud-est européennes", tomul XXIV (1986), nr. 1, p. 48—49; Radu-Ștefan Ciobanu, *A fost pierdută Dobrogea de Mircea cel Bătrîn?*, în „Revista de istorie", nr. 8/1986. p. 764—773.

[95] Nagy Pienaru, *Relațiile lui Mircea cel Mare (1386—1418) cu Mehmed I Celebi*, în „Revista de istorie", nr. 8/1986, p. 774—794.

[96] Nagy Pienaru, *art. cit.*, p. 784.

[97] De aceea și diferă între ele: Ducas, *Istoria turco-bizantină*, ed. V. Grecu, p. 132, relatează faimoasa participare a unor soli (printre care și români) la înscăunarea lui Mehmed I, care le-ar fi transmis cunoscutul mesaj „eu pace iau și pace dau". Chalcocondil însă nu are cunoștință nici de faptul însuși, nici de mesaj, ci vorbește de atacul întreprins de Mehmed I asupra Țării Românești *imediat după întronare* (vezi traducerea lui V. Grecu, p. 120), ceea ce s-a dovedit categoric a nu fi adevărat. În schimb, despre atac nu știe Ducas, de la care aflăm că Mehmed atacă Țara Românească *abia după ce Mircea sprijină pe pretendentul Mustafa* (*ed. cit.*, p. 160). Pînă acum, s-a acordat un credit total celor doi cronicari, combinîndu-se știrile, fără a se observa că ele se contrazic și se exclud.

Anca Ghiață a observat că Ducas indică printre tributarii imperiului, alături de *români*, pe *unguri*, ceea ce este iarăși un neadevăr dovedit. De ce mărturia sa ar fi adevărată pentru români? La rîndu-i Macarie Melissenos afirmă că prima măsură a lui Mehmed I după întronare a fost să facă și mai greu birul asupra Țării Românești *și asupra Moldovei* (ed. V. Grecu, p. 228—229), deși este exclus ca Mircea să mai fi plătit bir (chiar de l-ar fi plătit pe vremea lui Baiazid) cînd el era cel care punea sultani pe tronul lui Mohamed. Iar despre birul Moldovei știm cu certitudine, chiar din documentele otomane, că n-a fost plătit decît sub Petru Aron, în 1456! Iată cum afirmații fără acoperire și ținînd sau de imaginație, sau de o logică falsă (cum e cazul cu plasarea luptei de la Rovine după bătălia de la Nicopole) pot fi luate ca bază pentru tenace ficțiuni, de felul celei ce l-a scos tributar și învins pe Mircea cel Mare cînd în 1413, cînd în 1414, cînd în 1415 sau 1416, pînă la urmă convenindu-se că ar fi fost posibil să se întîmple aceasta cel mai devreme în 1417! Dar cronica post-bizantină editată de Schreiner, care folosește cu siguranță izvoare analistice contemporane cu evenimentele scrie: „În anul 6928 (1 sept. 1419—31 august 1420), sultanul Kyritzes (Mehmed I — n.n.) a prădat Țara Românească. Și de atunci au fost siliți românii să dea haraci turcilor" (*Fontes*..., IV, p. 561. La Schreiner în vol. I, p. 563 data este greșit citită: 1417/6925 deși textul editat dă 6928. Lectura greșită a fost corectată în vol. III, p. 116, unde se dă traducerea însemnării respective). Acest izvor se dovedește în genere bine informat și e de reținut că numai aici găsim o însemnare analistică precisă pentru începerea tributului Țării Românești, fapt legat concret de o acțiune otomană despre care avem informații sigure: campania sultanului Meh-

menea cunună a victoriei nu putea lipsi de pe fruntea celui atît de lăudat, şi cronicarii de curte sau cei ce scriau în „Turcocraţie" s-au grăbit să i-o confecţioneze din aceleaşi flori ale fanteziei nestrunite, din care confecţionaseră atîtea altele, şi aveau să o mai facă de atîtea ori.

În realitate, cea mai clară dovadă că *la moartea lui Mircea cel Mare Ţara Românească era întreagă, de sine stătătoare şi îndeajuns de temută pentru ca „sultanul restaurator" să nu îndrăznească a-i călca hotarul, lăsînd numai pe akîngii să-şi încerce norocul* [98] ne-o furnizează desfăşurarea ulterioară a evenimentelor şi luptele necurmate ce se vor mai purta, aproape o jumătate de veac, pînă ce în 1462 sultanul Mehmed II „Cuceritorul" va reuşi să pună pe tronul Ţării Româneşti pe Radu cel Frumos. Gest care semnifica el însuşi renunţarea la visul lui Baiazid, de cucerire a pămîntului de la nord de Dunăre.

Acest vis se sfărîmase, ca valurile de stîncă, de braţul şi geniul lui Mircea cel Mare.

Concluzii

Moştenirea pe care Mircea cel Mare a lăsat-o urmaşilor nu a fost nici tratatul fictiv cu Baiazid I şi nici exemplul închinărilor şi tributurilor [99],

med I, din 1419—1420 (vezi Anca Ghiaţă, *Condiţiile instaurării dominaţiei otomane în Dobrogea...*, în *loc. cit.*, p. 87—94, şi Viorica Pervain, *Lupta antiotomană a ţărilor române în anii 1419—1420*, în „Anuarul Institutului de istorie şi arheologie, Cluj-Napoca", XIX (1976), p. 55—79).

Pentru uşurinţa cu care manipulau informaţiile cronicile otomane cînd era vorba de faţada oficială, vezi şi Nagy Pienaru, *art. cit.*, p. 783.

[98] Izvoarele sînt unanime în a atesta faptul că Mehmed I s-a oprit la Dunăre şi nu a încercat o campanie în interiorul Ţării Româneşti. Cele relatate despre întărirea „cetăţii Giurgiu" cu această ocazie sînt ficţiuni. deoarece ni se spune că *tot atunci a întărit Isaccea*, din nordul Dobrogei, deşi se ştie acum ferm că Dobrogea nu a fost pierdută decît de fiul lui Mircea, Mihail.

[99] Dacă Mircea cel Mare ar fi încheiat o convenţie cu Mehmed I, de felul celei dintre Ştefan cel Mare şi Mehmed II, sau dacă — lăsîndu-i asta cu limbă de moarte fiului său, ca Ştefan lui Bogdan — ar fi încheiat-o Mihail, atunci paralelismul cu Moldova, la care procedează arbitrar istoricii, ar trebui să continue, ceea ce nu e cazul. Căci după convenţia respectivă a urmat în Moldova un lung răstimp de pace, pe cînd aici constatăm că în 1419 are loc marea campanie sultanală în decursul căreia Mihail moare cu sabia în mînă. semn că acesta a fost în realitate legămîntul cu care-l legase tatăl său la moarte, legămînt ce va fi aşternut pe hîrtie, ca principiu, de Neagoe Basarab, două secole mai tîrziu! Sfîrşitul eroic al lui Mihail dezminte ipotezele gratuite ce se ţes în legătură cu el.

Abia după căderea lui Mihail are loc cucerirea unor teritorii din Ţara Românească şi a cetăţilor de margine. Dar nici atunci lupta nu încetează. căci Dan al II-lea, Vlad Dracul şi Vlad Ţepeş îşi transmit ştafeta în efortul de a păstra ce se mai putea păstra din moştenirea politică a lui Mircea cel Mare. Avîntul vitejesc, alternînd cu „închinări" de circumstanţă în vederea aşteptării noilor prilejuri de luptă, defineşte încă o jumătate de secol din istoria Ţării Româneşti, pînă ce abia în 1462 Mahomed al II-lea „Cuceritorul" reuşeşte să impună pe tronul Ţării Româneşti pe Radu cel Frumos. Dar tocmai atunci tradiţia creată de Mircea trece în mîinile lui Ştefan al Moldovei, care prin efortul său militar şi diplomatic întîrzie pentru încă o perioadă de timp instaurarea dominaţiei otomane asupra ţărilor române. Cînd şi sabia marelui moldovean — cel mai strălucit moştenitor şi executor testamentar al lui Mircea cel Mare — va trebui să intre în teacă, Imperiul otoman va trebui la rîndu-i să accepte realitatea ce se va dovedi de aci înainte imuabilă: ţările române. poporul român sînt imposibil de cucerit şi stăpînit. În consecinţă, imperiul se va vedea obligat să accepte un sistem de relaţii special. caracterizat de Filippo Buonacorsi Callimachus prin cuvintele: „după ce au respins armele şi încercările (românii) s-au învoit prin tratate, nu ca învinşi, ci ca învingători" (apud Şerban Papacostea, *Tratatele Ţării Româneşti şi Moldovei cu Imperiul otoman*, în volumul *Stat, Societate, Naţiune. Interpretări istorice*, Cluj-Napoca, 1982, p. 98).

ci *demonstrația și fundamentarea adevăratei legități ce va guverna relațiile romāno-otomane timp de secole.* Această legitate a fost definită genial de Kogălniceanu în vestitul discurs din parlament, de la 9 mai 1877: „Erau niște legături *sui generis;* niște legături cari erau slabe cînd românii erau tari; niște legături cari erau tari cînd românii erau slabi“ [100].

Mircea cel Mare a reușit să fie pînă la capăt *tare* și să facă *inexistente* orice alte „legături“ cu Imperiul otoman decît obligația acestuia de a respecta independența țării și integritatea teritoriului românesc, atîta vreme cît sabia lui le-a stat de pază.

Exemplul lui Mircea cel Mare și tradiția pe care el a creat-o, tradiție de luptă, nu de închinare, de luptă pentru independență chiar în condiții aparent imposibil de învins, dar pe care el le-a învins și a dovedit că se pot învinge, s-a perpetuat prin vrednicii săi urmași de pe tot cuprinsul pămîntului românesc. El este *prototipul* lui Dan II, al lui Iancu de Hunedoara, al lui Vlad Dracul și Vlad Țepeș — fiu și nepot —, al lui Ștefan cel Mare și al tuturor vitejilor și neînfricaților apărători ai gliei strămoșești spre toate zările, pînă azi.

Imperiul otoman a fost constrîns, astfel, de Mircea cel Mare, să-și oprească înaintarea sa vijelioasă la Dunăre și să recunoască, cu timpul, în practica sa politică față de români, un complex de realități ce și-au găsit ulterior expresia juridică în numeroase și incontestabile documente sultanale [101], care au constituit izvoarele și temeliile textelor elaborate în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea de patrioții munteni și moldoveni.

Dacă în latura lor formală aceste texte sînt opera lor, dacă aceste „Capitulații“, reconstituite de Mihai Cantacuzino și grupul său, sau de patrioții moldoveni, fiecare potrivit tradiției locale, reprezintă fără îndoială elaborate ale unui anumit moment politic și servesc o cauză comună, în schimb *conținutul lor* era o realitate veche de secole, știută și admisă de Poarta otomană, ceea ce a și determinat-o pe aceasta să le accepte, în toate prilejurile cînd s-a discutat statutul principatelor române.

Diplomația europeană le-a admis și folosit la rîndu-i *atunci cînd, și în măsura în care a vrut să contribuie ca poporul de la Dunăre să-și redobîndească un destin politic major, fără de care Europa „secolului națiunilor“ a simțit, instinctiv, că nu poate exista și rezista ca entitate de sine stătătoare.*

Mircea cel Mare a fost primul domn român care a reușit să facă evident și acest adevăr. Adevăr definit în limitele epocii și raportat la situația țării sale, de regele Sigismund, în 1399 (același Sigismund care va deveni însă mai tîrziu împărat și va fi unul din primii „mari europeni“, așa cum a fost și aliatul său român!), dar rostit din nou, peste secole, în deplina lui greutate, de politologul contemporan Michel-P. Hamelet: „Nu poate exista o Europă liberă fără o Românie independentă“ [102].

Este meritul lui Mircea cel Mare de a fi convins, acum șase secole, pe „europenii“ vremii sale, de acest adevăr etern. Și de a fi hotărît, prin lupta sa pînă la sfîrșit biruitoare, purtată în fruntea poporului român, harta politică a Europei din aceste părți, pentru o jumătate de mileniu.

[100] M. Kogălniceanu, *Opere*, IV, partea a IV-a, București, 1978, p. 478.

[101] Existența și semnificația lor au fost demonstrate categoric de Mihai Maxim în studiul *Din istoria relațiilor romāno-otomane. „Capitulațiile“*, în „Anale de istorie“, nr. 6/1982, p. 34—68.

[102] Michel-P. Hamelet, *Nicolae Ceaușescu. Présentation, choix de textes. Aperçu historique, documents photographiques*, Editions Seghers, Paris, 1971, p. 8.

Domnia lui Mircea cel Mare — temelie a independenței și renașterii naționale a poporului român

Între politică și istorie în epoca Luminilor

Virgil Joița

Mulți conducători ai neamului nostru au rămas permanent în conștiința colectivă și au acționat fără încetare, ca modele pentru urmași, asupra cursului ce l-a luat istoria pe făgașele croite de geniul și acțiunea lor. Printre aceștia sînt Mircea cel Mare în Țara Românească și Ștefan cel Mare în Moldova. Lor li se va adăuga, în secolul renașterii naționale și al luptei pentru unirea tuturor românilor, figura simbolică a lui Mihai Viteazul, domnul unificator. De la Nicolae Bălcescu la Nicolae Iorga, ea va crește necontenit, fiind purtată pe steagul de luptă al celor ce au realizat unirea din 1859 și marea unire din 1918. Dar pînă în secolul al XIX-lea, conștiința istorică și politică românească își vor căuta mereu întemeierea și puterea de rezistență, în fața urgiilor vremii, în anii lungilor și glorioaselor domnii ale celor doi ctitori ai națiunii noastre. De fiecare dată cînd se vor simți ajunși la un ceas de răscruce sau la un prag de eră nouă, exponenții conștiinței de sine a poporului nostru vor descoperi, într-o lumină tot mai puternică, figurile aureolate de legendă ale învingătorului de la Rovine și ale „părintelui" Moldovei. Niciodată pelerinajul la aceste grandioase „umbre" nu se va face într-o stare de spirit indiferentă sau din pură pietate față de cei din trecut. Totdeauna urmașii vor merge către ei spre a dobîndi sfat și tărie, ca de la niște nemuritori ce continuau să vegheze, peste secole, asupra destinelor poporului lor. Totdeauna ei vor fi chemați alături de lupta, aspirațiile, imperativele istorice ale prezentului.

Un asemenea ceas hotărîtor pentru ceea ce avea să fie viitorul națiunii române a sunat în epoca Luminilor. Această epocă a însemnat, pentru români, prin excelență, perioada de intensificare a luptei pentru unitatea și independența statală, luptă din care vor decurge apoi, organic, marile momente ce jalonează impetuoasa renaștere a națiunii române în „secolul națiunilor": revoluția lui Tudor Vladimirescu, revoluția de la 1848, Unirea din 1859, independența de la 1877. Toate constituindu-se, la rîndul lor, în trepte către ceea ce poporul nostru a reușit să realizeze în acest ultim secol al mileniului al doilea, secol care a asistat și asistă la suprema lui afirmare în istoria universală.

La originea întregului proces de renaștere națională și afirmare modernă a națiunii române se află însă acele cîteva decenii de la sfîrșitul secolului al

XVIII-lea, contemporane cu „Epoca Luminilor“ din întreaga Europă, decenii pe care Nicolae Iorga le-a caracterizat drept „acea răpede reabilitate intelectuală a unui neam nobil, multă vreme ţinut în loc sau prigonit de împrejurări vrăjmaşe“ .[1] Reabilitare intelectuală care înseamnă şi trecerea de la epoca „veche“, încheiată strălucit de Cantemir şi Neculce, spre noua orientare a întregii culturi româneşti, care va duce spre rapida ei modernizare şi reaşezare între marile culturi europene.

Momentul acestei treceri şi treptate primeniri care se reflectă deopotrivă în mentalităţi, în aspiraţii, în ideologie şi în înnoirea mijloacelor lingvistice, este cu osebire marcat de revigorarea marii tradiţii istoriografice, fenomen ce va atinge apogeul prin operele istoricilor Micu, Şincai şi Maior, la rîndul lor părinţii sufleteşti şi magiştrii revoluţionarilor-istorici Bălcescu, Kogălniceanu şi Papiu-Ilarian.

La capătul de început al noii etape din dezvoltarea istoriografiei româneşti găsim figura încă puţin cunoscută şi nefixată deplin în panteonul istoricilor naţionali a *banului Mihai Cantacuzino*, primul autor român al unei istorii a patriei care a văzut lumina tiparului.

Istoria Ţării Româneşti. Politică şi geografică s-a tipărit fără numele autorului, prin grija fraţilor Tunusli, la Viena în 1806 [2]. Cu doi ani înainte, istoricul Johann Christian von Engel publicase în două volume la Halle, celebra şi influenta sa *Istorie a Moldovei şi Ţării Româneşti* [3] care va avea un deosebit răsunet în epocă şi va trezi reacţii vii la reprezentanţii Şcolii ardelene, jucînd totodată un rol însemnat şi în impulsionarea istoriografiei noastre moderne, în special a sintezei lui Mihail Kogălniceanu tipărită în 1837 [4].

Dacă *Istoria Ţării Româneşti. Politică şi geografică* a banului Mihai Cantacuzino apărea cu mult prea mare întîrziere spre a mai juca, la rîndu-i, un rol însemnat în evoluţia istoriografiei noastre (în limba română va fi tradusă şi tipărită abia în 1863) [5], în schimb, autorul ei îşi asigurase de mult o influenţă ce nu s-a stins nici pînă astăzi asupra istoriografiei naţionale. Şi anume, nu ca autor al acestei prime încercări de sinteză pe care o dă epoca Luminilor istoriografiei naţionale, ci ca autor al unui text ce intrase imediat în circuitul conştiinţei naţionale şi a avut o carieră importantă în întreaga ideologie politică românească din epoca modernă, jucînd un rol însemnat în lupta românilor pentru redobîndirea independenţei depline.

[1] N. Iorga, *Istoria literaturii româneşti*, III, partea I, ed. a II-a, Bucureşti, 1933, p. 5.

[2] Pentru banul Mihai Cantacuzino principala sursă rămîne N. Iorga, *Genealogia Cantacuzinilor*, Bucureşti, 1902. Cartea banului a apărut cu titlul *Istoria Ţării Româneşti, politică şi geografică, de la cea mai veche întemeiere pînă la anul 1774, acum pentru prima oară editată prin toată grija cinstiţilor şi iubitorilor de neam fraţilor Tunusli*, Viena, în tipografia lui Gheorghe Vendoti, 1806.

[3] *Geschichte der Moldau und Walachey*, Halle, 1804.

[4] Pentru influenţa exercitată, la rîndul ei, de cartea tînărului Kogălniceanu asupra lui Bălcescu în faza formării sale şi mai tîrziu, vezi Virgil Cândea, *„Histoire de la Valachie“ de M. Kogălniceanu adnotată de N. Bălcescu*, în „Studii şi cercetări de bibliologie, II, 1957, p. 71—136.

[5] *Istoria Ţerei Romănesci de fraţii Tunusli*, tradusă de George Sion, Bucureşti, 1863. Atribuirea ei fraţilor Tunusli aparţine nu traducătorului, ci tradiţiei ce se crease. În prefaţă el încearcă identificarea lui, fără a ajunge la un rezultat. Citează pe Hasdeu care identificase influenţa stolnicului Constantin Cantacuzino şi care credea că atît Engel, prin Raicewicz, cît şi fraţii Tunusli „au avut în vedere acelaşi manuscript cantacuzin“. Hasdeu cu intuiţia sa genială s-a apropiat astfel de adevăr, greşind numai asupra persoanei Cantacuzinului, care nu putea fi Stolnicul mort în 1716, din moment ce scrierea merge pînă în 1774.

Identificarea autorului a făcut-o N. Iorga în lucrarea citată.

Este vorba de celebrele „Capitulaţii ale Ţării Româneşti cu Poarta Otomană" elaborate în zilele Congresului de la Focşani din 1772, în acel moment decisiv, care a fost „marea deplasare de putere ce s-a manifestat pe terenul raporturilor internaţionale în Europa răsăriteană şi sud-estică în cursul războiului ruso-turc din 1768—1774". Fenomen ce marchează „începutul destrămării dominaţiei otomane asupra Moldovei şi Ţării Româneşti" [6].

În ajunul Congresului de la Focşani, ale cărui urmări se vor vedea în prevederile păcii de la Kuciuk-Kainargi din 1774, românii din Moldova şi Muntenia s-au găsit în faţa unui imperativ la care trebuia răspuns fără nici o amînare: să-şi argumenteze cu dovezi *istorice*, într-o epocă în care argumentul tradiţiei era încă hotărîtor, dezideratele lor politice. Clasa conducătoare din cele două ţări româneşti fusese obligată „să-şi modereze aspiraţiile şi cererile, de la idealul iniţial al eliberării totale de sub regimul turc, la cel mai modest, al reducerii lui în limite compatibile cu o largă autonomie şi apropiate de ceea ce factorii politici români considerau şi afirmau cu tărie a fi fost condiţiile originare ale raporturilor dintre Poarta otomană şi ţările române" [7].

În acel moment, exponenţii aspiraţiilor româneşti au fost obligaţi să-şi ndrepte privirile către tot ceea ce, în trecutul istoric naţional şi în operele istoricilor români, putea să le fie de folos pentru lupta lor politică, luptă ce-şi fixase ca principal obiectiv redobîndirea dreptului la domnii pămînteni — deci înlăturarea regimului fanariot — şi limitarea ingerinţelor otomane în treburile interne (ingerinţe ce crescuseră necontenit prin mijlocirea domnilor fanarioţi). Se mai urmărea stăvilirea necontenitei ridicări a pretenţiilor materiale, zăgăzuirea exploatării otomane ce recurgea la tot mai multe şi mai ingenioase mijloace de extorcare.

Atît moldovenii, cît şi muntenii se văd deci obligaţi să redescopere (şi să le dea o funcţie politică nouă) o serie de practici care, secol de secol, vădeau existenţa unor norme foarte clare ce guvernează raporturile româno-otomane. Nedispunînd însă de documentele originale, necesare întăririi a ceea ce era o tradiţie politică foarte clară pentru toţi, ei au fost constrînşi să le reconstituie.

Nu se ştie cine a fost (sau *au* fost) cel (sau *cei*) care, mai ales pe temeiul scrierilor lui Dimitrie Cantemir, au elaborat şi prezentat la Focşani documentul intitulat: „Din izvoadile răpăusatului Nicolai Costin ce-au fost vel Logofăt", dar cunoscut cu titlul mai tîrziu de „Capitulaţiile Moldovei cu Poarta otomană". Documentul era alcătuit din trei elemente: 1. O naraţiune istorică ce explică în ce condiţii s-a ajuns la închinarea Moldovei, de către Bogdan Vodă, după sfatul tatălui său, în urma unei solii conduse de logofătul Tăutu 2. „Legăturile celi primite şi întărite de împăratul", enumerate în 10 puncte, şi 3. Istoria raporturilor ulterioare româno-otomane aşa cum s-au desfăşurat pe baza celor 10 puncte, însoţită şi de o istorie menită a explica dispariţia actului original. El ar fi fost distrus de Sobieski [8].

Atribuirea întregului text lui Nicolae Costin, din ale cărui „izvoade" ar fi fost extras, era de domeniul fanteziei. Dar o fantezie ce trebuia să ser-

[6] Şerban Papacostea, *Tratatele Ţării Româneşti şi Moldovei cu Imperiul otoman în secolele XIV—XVI: ficţiune politică şi realitate istorică*, în volumul *Stat — Societate — Naţiune. Interpretări istorice*, îngrijit de Nicolae Edroiu, Aurel Răduţiu, Pompiliu Teodor, Cluj-Napoca, 1982, p. 93.

[7] *Ibidem.*

[8] Textul a fost editat pentru prima oară integral şi studiat critic de Constantin Giurescu, *Capitulaţiile Moldovei cu Poarta Otomană. Studiu istoric*, Bucureşti, 1908.

vească o cauză politică dreaptă. Iar cele „10 puncte", deşi elaborate ad hoc, nu contraziceau realitatea istorică fiindcă tot ce se stipula în ele era reflexul exact al practicii de secole dintre români şi otomani, practică ce şi-a găsit de altfel exprimarea teoretică într-o serie de documente autentice, desigur diferite ca înfăţişare de cel atribuit lui Nicolae Costin, dar confirmînd adevărul de esenţă al celor consemnate în textul din 1772 [9].

Concordanţa dintre practica tradiţională bine cunoscută şi formulările din „Capitulaţiile" elaborate în 1772 explică şi faptul că prevederile aşternute pe hîrtie şi atribuite lui Nicolae Costin (care fiind mort de mult nu putea nici protesta nici infirma mărturia ce i se punea în seamă!) au fost considerate reale, cum şi erau în esenţă, şi astfel „Capitulaţiile" au fost acceptate între documentele de circulaţie în diplomaţia vremii pînă la războiul pentru independenţă, care le-a aruncat în desuetudine [10].

Aşa cum a arătat C. Giurescu [11], în naraţiunea ce serveşte de preambul istoric celor 10 puncte, elementul central, esenţial, şi anume închinarea Moldovei pe vremea lui Bogdan, urmaşul lui Ştefan cel Mare, era, din punct de vedere istoric, un neadevăr. În realitate, cel ce fusese obligat să accepte intrarea Moldovei în „casa păcii" a fost însuşi marele Ştefan care a moştenit, însă, această situaţie de la predecesorul său. Dar „cărturarii din secolul al XVII-lea nu puteau admite că Ştefan cel Mare, care învinsese pe turci în atîtea rînduri, le-ar fi plătit tribut. Supunerea ţării a trebuit să se facă numai după moartea lui" [12]. Or, tocmai tradiţia consemnată de Ureche şi Neculce şi ridicată la o nouă autoritate de Cantemir e cea care a stat la baza elaborării documentului din 1772.

Astăzi ştim că Ştefan cel Mare a moştenit închinarea Moldovei [13]. Care a fost însă situaţia în Muntenia? S-a tipărit de mai multe ori şi a fost mereu adus în discuţie aşa-numitul „Tratat între Mircea cel Mare şi Baiazid", dat la iveală pentru prima oară de Dionisie Fotino în a sa *Istorie a vechii Dacii*, tipărită la Viena în 1818—1819 şi tradusă de G. Sion, sub titlul *Istoria generală a Daciei sau a Transilvaniei, Ţerei Muntenesci şi a Moldovei*, tomul I—III, Bucureşti, 1859 (textul „tratatului" în tomul III, p. 216). Autenticitatea

[9] Întreaga problemă a documentelor istorice care confirmă existenţa unei practici politice reglementate de norme precise de comportare reciprocă, practică transformată în „text de tratat" de către conducătorii luptei naţionale din Ţara Românească şi Moldova în 1772 se află în studiile publicate de A. Decei, I. Matei şi Mihai Maxim, ultimul consacrîndu-i chiar teza sa de doctorat. Vezi A. Decei, *Tratatul de pace — sulhnâme — încheiat între sultanul Mehmed II şi Ştefan cel Mare la 1479*, în *Relaţii româno-orientale*, Bucureşti, 1978, p. 118—139. Articolul a apărut întîi în 1945 în „Revista istorică română"; G. G. Florescu, *L'aspect juridique des Khatt-i-chérifs. Contribution à l'étude des relations de l'Empire ottoman avec les Principautes Danubiennes*, în „Studia et Acta Orientalia", I, 1958, p. 121—146; I. Matei, *Quelques problèmes concernant le régime de la domination ottomane dans les pays roumains (concernant particulièrement la Valachie)*, în „RESSE", X, 1972, nr. 1, p. 65—81; M. Maxim, *L'autonomie de la Moldavie et de la Valachie dans les actes officiels de la Porte, au cours de la seconde moitié du XVI-e siècle*, în RESEE, XV, 1977, nr. 2, p. 207—232; idem, *Din istoria relaţiilor româno-otomane — „Capitulaţiile"*, în „Anale de istorie", an. 28, 1982, nr. 6, p. 34—68; idem, *Capitulaţiile*, în „Contemporanul", numerele 5—11 din 29 ianuarie — 12 martie 1982. În nr. 8, articolul *Primele „capitulaţii" ale Ţării Româneşti.*

[10] Ş. Papacostea, *op. cit.*,

[11] C. Giurescu, *op. cit.*, p. 59—65.

[12] *Ibidem*, p. 65.

[13] Ştefan Gorovei, *Moldova în „Casa păcii". Pe marginea izvoarelor privind primul secol de relaţii moldo-otomane*, în „Anuarul Institutului de istorie şi arheologie „A. D. Xenopol", Iaşi", vol. XVII, 1980, p. 629—667.

acestui tratat a fost de mult pusă la îndoială cu argumente de ordin istoric (Baiazid nu se afla în Europa la data consemnată în tratat) și numismatic („banii roșii“ ce urmau a fi dați tribut au apărut abia în secolul al XVII-lea) [14], dar nu s-a observat lucrul esențial pe care îl demonstrăm în cele ce urmează: întregul „tratat“ atribuit lui Baiazid nu este decît opera personală a lui Dionisie Fotino, care a alcătuit tratatul cu textul a patru din cele 10 puncte ale „tratatului“ imaginat de banul Mihai Cantacuzino între Basarab Laiotă și Mehmed II! Cu ce a rămas nefolosit la Baiazid, același Fotino construiește un al doilea act: „Hatihumaiumul lui sultan Mehmet II din anul 1460 după Hristos“. Și acum demonstrația:

În cartea *Genealogia Cantacuzinilor de Banul Mihai Cantacuzino*, publicată și adnotată de N. Iorga, București, 1902, la p. 423—542, sub titlul „Extrase din Condica întâiu a lui Mihai Banul. Traducere din grecește“, N. Iorga a tradus și publicat 49 de texte, din care reiese cu cea mai mare claritate în ce atmosferă politică au luat naștere memoriile boierilor munteni adresate Congresului de la Focșani și partea hotărîtoare pe care a avut-o banul Mihai Cantacuzino în elaborarea lor. Aceste texte reprezintă corespondența ce s-a purtat între conducătorii politici munteni și oficialitățile rusești în preajma Congresului de la Focșani și au fost copiate, în limba greacă, de Mihai Cantacuzino și de fratele său Pârvu, într-o condică păstrată apoi în familie și la care a avut acces direct N. Iorga, solicitat de G. Gr. Cantacuzino să se ocupe de arhiva familiei.

Aflăm între altele că la *6 august 1772*, într-un memoriu către contele Orlov, reprezentantul Rusiei, semnat de mitropolitul Grigorie, Cozma episcopul Buzăului, arhimandritul Chezarie, Nicolae Dudescu, Mihai Cantacuzino și Dumitru Logofăt se spune: „Urmașii străbunilor noștri, excelență, care au legat ocrotirea țării noastre de Poarta Otomanicească, cunoșteau foarte bine modul în care s-a dat patria noastră. Cu toate acestea, în fiecare neam din urmă se vede nerecunoașterea acelor vechi învoieli și țara gemînd nu cutează nici să crîcnească spre a-și cere vechile sale drepturi“ (p. 492). Este ideea esențială care stă și la baza memoriului moldovenilor și la originea elaborării „Capitulațiilor“. Poarta și-a călcat deci angajamentele în decursul timpului, iar puterile ai căror reprezentanți se reunesc la Focșani trebuie să o oblige a le respecta. Dar care fuseseră aceste angajamente? Ele apar, așa cum le vedeau boierii munteni, în textul intitulat *Actele ce s-au dat contelui Orlov la Congresul din Focșani, în 30 august 1772, în care se arată*:

1. Supunerea Țării Românești la turc.

Principatul Țării Românești era de sine stătător și autonom, pînă în zilele lui Mircea Vodă, care a domnit pe la anii 1383.

Principatul se cuprinde din 18 județe, adică 13 dincoace de apa Oltului, împreună cu Brăila, și 5 dincolo de Olt. În timpurile acelea fiindcă Principatele erau adese ori bîntuite de vecinii de prinprejur, Mircea Vodă a închinat țara turcului, care era pe-atunci mai tare decît ceilalți vecini. Și, pentru că stăpînise tot pămîntul tătarilor și marginile Dunării, făgăduindu-i haraciu supt cuvînt de supunere, *3 000 de bani roșii*, pentru singura numai apărare, fără ca să aibă un amestec sau drept de stăpînire în țară.

Însă turcii nu s-au ținut de învoială, ci au cerut cinci sute de băieți și zece mii de galbeni (precum se vede în Vizantida). Deci după doi

[14] M. Maxim, *Din istoria relațiilor româno-otomane ...*, p. 46.

ani a stricat şi Domnul învoiala supunerii. Sultanul Murad al II-lea de-atunci a trimis pe un Seraschier ca să bată pe Mircea-Vodă, şi s-a biruit Seraschierul la Cirolaşi din Ilfov.

După trei luni venind şi sultanul însuşi, a pornit războiul la Rovine de pe Ialomiţa, unde nu numai că s-a biruit, ci a fost şi alungat pînă la hotarele Adrianopolei în anul 1386.

De atunci ţara a rămas iară slobodă şi autonomă în curs de 77 de ani, pînă în zilele lui Laiotă Vodă Basarabă, poreclit cel Mare. Toate aceste împrejurări despre război şi alungarea turcilor se văd într-un hrisov al mănăstirii Tismana.

A II-a supunere sau închinare

Pe la anul 1460, în cursul Domniei lui Laiotă-Vodă, la 1462 a cerut sultanul Mehmet al II-lea acei cinci sute de băieţi de la acest domn şi haraciul pe fiecare an, de zece mii de galbeni. Domnul i-a răspuns că atîta cît pentru haraciul de zece mii de galbeni este gata să-l dea, dar cît pentru băieţi, nu poate să-i dea, precum nici a se duce să se închine, precum îi scrie. Îndată atunci tiranul s-a înverşunat şi a trimis pe unul din stăpînitorii săi, împreună şi cu un secretariu, cerînd să i se dea tributul şi zicînd că pentru celelalte se va mai gîndi. Îndată ce trimişii le-au făcut acestea cunoscute Domnului, Domnul i-a pus în ţapă şi a străbătut pămînturile Silistrei cu putere mare şi a luat gloată multă şi, întorcîndu-se în Ţara Românească, i-a pedepsit pe toţi cu moarte.

Iară unul din căpitanii tiranului, vrînd să arăte vitejie, a trecut pe pămîntul românesc cu o mie de turci şi lovindu-se Domnul ţării cu dînsul, pe mulţi i-a omorît, iar pe cîţi i-a prins vii şi pe aceia i-a omorît asemenea împreună şi cu Hamza căpitanul lor.

După aceasta, văzînd că turcii se întăresc, însuşi Domnul, din a lui voinţă, a închinat ţara şi s-a învoit să plătească haraciul în locul supunerii către Poartă: zece mii de galbeni. Iar băieţii să nu se dea nicidecum. Încheind şi tractatele următoare:

(1) Turcii să nu aibă nici o parte sau amestec la stăpînirea ţării, nici să intre de fel pe pămînt românesc.

(2) Să vie numai un singur turc ca să primească tributul, şi acela cu voia domnească şi însoţit de un om domnesc de la margenea Dunării şi pînă la Scaun.

(3) Ţara să fie autonomă şi volnică de a porni război împotriva vecinilor oricînd va voi, precum şi de-a încheia pace. Asemenea are deplină putere de viaţă şi de moarte asupra supuşilor.

(4) Cîţi creştini se vor fi turcit pe pămîntul turcesc şi, viind iarăşi după aceia în Ţară se vor întoarce la credinţa lor părintească, să fie slobozi a o face fără nici o primejdie.

(5) Românii care vor trece în Turcia pentru trebuinţa lor să fie nesupăraţi, atît de haraci, cum şi pentru orice fel de haine ar purta.

(6) Domnii să fie credincioşi pămînteni, aleşi de mitropolitul, de episcopi şi de boierii ţării.

(7) Dacă vreun turc va avea judecată cu un român, să se judece la judeţele locului, după legile ţării şi hotărîrea dată să-şi aibă tăria.

(8) Turcii care vin în ţară pentru negoţ să intre cu voie anume şi cu dovadă din ce parte de loc sînt, fără mai multă zăbavă, cumpă-

rînd şi vînzînd marfa cu ridicata numai pe la bîlciuri, iar nici cum prin alte locuri, şi plecînd numaidecît din ţară.

(9) Negustorii aceia n-aveau voie a lua dincolo nici argat, nici femeie româncă, precum asemenea nici de-a avea în ţară deosebit loc de închinăciune.

(10) Nici un pămîntean nu poate face igzar (apel) cu jalbă la Constantinopol, nici în altă parte a Turciei.

Toate acestea se pot vedea chiar şi în firmanele ce se făceau şi pînă în cei de pe urmă ani" (p. 495—499).

Firmanele care întăriau privileghiurile ţării

Firmane care totdeauna numiau pămîntul românesc autonom şi de sine stătător, dintru început şi îndeosebi cinstit cu autonomia.

Firmane pentru a face negoţul turcii la bîlciurile ţerii, iar nu prin alte tîrguri; vînzînd şi cumpărînd cu ridicata în puţine zile şi în număr hotărît, iar nu cîţi voiau ei să vină.

Firmane ce opriau jalbele turcilor împotriva românilor pentru omoruri şi răzbunări.

Firmane prin care se porunceşte în toate părţile Turciei de-a nu fi românii supăraţi, nici pentru bir, nici pentru orice altă dare, sau pentru orice fel de haine vor purta.

Firmane care opresc trecerea prin ţară, nu numai a turcilor de rînd, dară chiar a paşilor celor mari.

Firmane care opresc igzarul (apelul) pămîntenilor, de-a nu fi traşi prin judecăţi afară din Ţara Românească, adecă în cea turcească ş.a.

Firmane care îndreptăţeau pe Domni de-a căuta pricinile de judecată între turci şi români.

Firmane care arătau cum alegerea Domnului se făcea de românii pămîntului: pentru că firmanele de acum, care se dau Domnilor celor noi, porunciau boierilor de-a se purta cu supunere către Domni, precum asemenea se porunceşte şi Domnului de-a se purta şi dînsul cu cruţare către boieri şi a săvîrşi orice pricină a ţerii după părerea tuturor.

Toate acestea s-au păzit pînă la domnia lui Ştefan-Vodă Cantacuzino, adecă pînă la anul 1714.

Pînă atunci ţara avea destulă oaste, precum se vede din războaiele ce avea şi pînă atunci alegerea domnilor se făcea de către pămînteni, recunoscîndu-se şi de sultani.

Stricăciunea privileghiilor şi ruinarea Ţării Româneşti

De două ori Ţara Românească a fost în primejdie de-a ajunge paşalîc. Întîi la anii 7036, Mehmet-Paşa al Nicopolei, vrînd să sprijinească pe Preda-Vodă, la o încăierare a căzut Preda. În acelaşi timp a murit şi fiul său Teodosie la Constantinopol. Deci Mehmet-Paşa, făcînd Porţii cunoscut că boierii îl vor pe dînsul, s-a orînduit el domn al Ţării Româneşti. Pe care l-a alungat din ţară Radu de la Afumaţi după mai multe războaie.

Al doilea la anii 7169 cînd Chiupriuliul Vizirul a mazilit pe Ghica Vodă supt cuvînt că nu-şi plătea haraciul şi a orînduit paşe pe gineri-său Mustafa

paşa al Silistrei, ca să vină să se aşeze la Bucureşti cu 4 000 de turci. Atunci postelnicul Constantin Cantacuzino aflîndu-se la Constantinopol a izbutit a face să se orînduiască domn Grigore, fiul Ghicăi vodă.

După moartea lui Ştefan Cantacuzino a făcut îndată domn pe Nicolae Vodă Mavrocordat în anul 1716 şi de-atunci făcea pe cine voia.

Acest domn a găsit la venirea sa 18 000 de ostaşi, dar i-a stricat pe toţi, supunîndu-i la bir şi lăsînd cîţiva dintr-înşii neînarmaţi, pentru slujba oraşelor. Şi ca să se arate întru toate plăcut turcilor nu s-a mărgenit de ni-a stricat numai cele ostăşeşti, dar şi pe boieri şi pe lăcuitorii toţi i-a sărăcit. A dat voie turcilor de prin prejur ca să intre în ţară şi să facă ciftlicuri fără niciun fel de poprire.

Îndată atunci turcii au luat din deosebitele mărfuri ale ţării astfel încît ajunseseră a lua cu sila şi rodurile care nu erau de vînzare, făcîndu-se mai ca nişte stăpîni desăvîrşiţi ai moşiilor boiereşti şi ai satelor întregi. De-atunci se făcea trecerea turcilor în ţară fără nici o piedică şi în chipul cel mai umilitor. Din care această ţară suferea multe rele.

Ei se făceau de sine judecători în pămîntul românesc, pîrîţi şi învinuitori.

Jăfuiau de faţă pe sătenii români, luau femei românce şi copii botezaţi creştineşte, zicînd că i-au făcut cu dînsele, luau slugi români şi-i treceau în Turcia. În timp de război, cînd lăcuitorii pămîntului li dau cu ascultare zaherele şi ori ce li se cerea, turcii, în loc de a-i apăra şi a-i ocroti ca pe nişte supuşi, ei, dimpotrivă, îi robeau fără îndurare.

Cînd a venit la scaunul ţării Domn acest Nicolae Vodă haraciul ţerii întregi, împreună cu cele cinci judeţe de peste Olt era de lei 150 000.

El a scos şi darea numită mucarer, adecă reînnoirea domniei sale la fiecare trei ani, pentru care se da lei 50 000.

El a început să mai dea turcilor şi alte venituri, cu deosebite numiri, adecă ... (urmează în continuare lista de biruri şi dări din vremea lui Mavrocordat şi a urmaşilor săi, fiecare cu suma respectivă, apoi un capitol „Despre zahereaua de toamnă şi de primăvară") (p. 499—503).

Memoriul se termină cu o „Încheiere": „Pentru toate aceste întîmplări, cînd boierii cutezau vreodată să se arate cu plîngere, pe unii îi surghiuneau pe alţii îi aruncau la închisoare, luîndu-le şi ce bruma mai aveau, iar pe unii din ei îi şi omorau, încît nimeni nu mai îndrăznea să deschidă gura ca să pornească o carte sau jalbă de tînguire" (p. 506).

La această încheiere se adaugă cîteva lămuriri „despre cetăţi" şi un „sumar" al cifrelor haraciului şi diferitelor dări.

Memoriul înaintat delegatului rus la Focşani, contele Orlov, este după cum vedem un vehement şi documentat rechizitoriu al regimului turco-fanariot, cu scopul de a obţine înlăturarea lui (ceea ce nu s-a putut obţinet) dar în pacea care s-a încheiat în 1774, unele din doleanţele exprimate atî, de munteni, cît şi de moldoveni şi-au găsit reflectarea, încît prevederile favorabile românilor nu sînt un dar al puterilor ce dictau pacea, ci urmarea eforturilor depuse de patrioţii vremii.

Autorul acestui memoriu — document capital pentru conştiinţa politică din Ţara Românească la anul 1772 — este fără îndoială banul Mihai Cantacuzino deoarece cea mai mare parte a lui o regăsim, cuvînt cu cuvînt, în a sa *Istorie a Ţării Româneşti. Politică şi geografică* tipărită în 1806 de fraţii Tunusli. Iată textul respectiv, în traducerea lui G. Sion, care prezintă unele mici deosebiri faţă de textul original. Astfel, numărul capitolului este 38

(în loc de 35), iar din titlu lipsește „În anul 1383" care apare însă în text (compară ed. Tunusli, p. 125 sq. și ed. Sion, p. 66 sq):

„Prima capitulațiune (proskynisis=închinare) a Țărei Româneşti către Poarta Otomană sub Mircea Vodă (În titlul grecesc urmează „În anul 1383")

La anul 1383 domnia Mircea Vodă singur Domn și stăpînitor peste cele 18 județe, adecă 13 de dincoace de Olt cu Brăila și 5 ale Banatului Craiovei.

Fiindcă pe atuncea țara aceasta era sbuciumată de neîncetatele răsboaie ce avea cu vecinii, Mircea Vodă, văzînd că împărăţiia turcilor era prea puternică, stăpînind pe tătari şi toată laturea de dincolo a Dunării, a închinat și el Țara Românească, promiţîndu-se să dea, ca semn de supunere, cîte 3 000 de bani roşii pe an, numai ca să fie protejat, fără ca să aibă împărăţia turcilor vreun amestec în guvernul ţării.

Turcii nu şi-au ţinut promisiunea, ci peste puţin timp au sporit tributul, cerînd cîte 10 mii galbeni pe fiecare an şi cîte cinci sute de băieți, precum se vede în Bizantida. Aceasta neputînd suferi Mircea Vodă, dupe doi ani s-a revoltat şi a stricat tocmeala. Dar peste trei ani, în 1386, a venit însuși sultanul cu resbel asupra lui Mircea Vodă şi lovindu-se la Rovina județul Ialomiţii, sultanul nu numai că a fost învins, dar a fost și gonit pînă la otarele Adrianopolei.

După acesta ţara a rămas iarăşi liberă în curs de 77 ani pînă pe timpul lui Laiotă vodă cel mare, numit Basarab (Laiota voda Mpasarampa tou megalou).

Bătălia de care se vorbeşte mai sus și gonirea turcilor se văd dintr-un hrisov al monastirii Tismana.

În cursul acestor 77 de ani, turcii n-au încetat de a năvăli mereu în ţară, silindu-se a supune pe domn să dea cele cerute de Mehmed II în cătăţimea (cantitatea), arătată mai sus. Domnul a răspuns că se înduplecă a da cele 10 000 de galbeni, dar nu se va supune a da băieţii şi a merge să i se închine, precum îi scria. Atuncea îmblînzindu-se turcii, au trimis un om însemnat şi un grămătic zicînd: aduceţi-ne mai întîi haraciul şi pentru celelalte vom vedea altă dată. Îndată ce aceşti trimişi au spus Domnului ordinul ce avea, Domnul i-a tras în ţeapă pe amîndoi și trecînd peste Dunăre cu putere mare a jefuit tot ce a găsit în cale, a prins o mulțime de robi, între care erau şi mulţi nobili şi aducîndu-i în ţară pe cei mai mulți i-a ucis. Un turc mare numit Hamza, voind să facă resbunare, a trecut în ţară cu 10 000 de turci şi a pornit cu răsboi asupra Domnului. Dar acesta l-a învins cu totul şi făcînd mulţi robi vii, pe toţi i-a omorît .

După aceste Sultanul Murad II (sic) a trimis un paşă serascher cu oşti ca să răsboiască pe domn. Dar și acest serascher a fost învins la Corleasa în Ilfov.

Capitolul XXXIX (36 în original)

A doa capitulațiune (Devtera proskynisis. En etei 1460)

La anul 1460, domnind Laiot vodă Basarab, a închinat ţara la Poartă, promiţîndu-se a da tesaurului împărătesc cîte 10 mii galbeni pe an, fără de băieţi, stipulînd totodată următoarele condiţiuni:

Turcii să nu se amestece nicidecum în ţară, nici să aibă proprietăţi, nici să vină în ţară. Numai un turc să vină ca să primească haraciul cu ştirea Domnului și întovărăşit de la margine cu om domnesc să vină pînă la Bucu-

rești. Aicea primind haraciul să fie întovărășit iarăși de oameni domnești pînă la Giurgiu. Acolo, numărînd de al doilea banii, să ia adeverință de la cadiu, apoi trecînd la Rusciuc să ia adeverință și de la cadiul Rusciucului, și pe urmă de s-ar întîmpla să se piardă banii pe drum, Domnul să nu fie vinovat. Această rînduială, cu toate că mai tîrziu s-a urcat suma haraciului, s-a păzit pînă în zilele lui Șerban Vodă Cantacuzino.

Țara să se guverneze astfel încît să aibă deplină putere a declara război în contra vecinilor cînd va voi și a face pace, cu autoritate de moarte și de viață asupra supușilor săi.

Cîți creștini se vor turci în Turcia și apoi întorcîndu-se aice vor îmbrățișa iarăși creștinismul, să fie nesupărați și să nu se poată cere îndărăt.

Românii ce vor merge în Turcia pentru trebi să nu fie supărați nici pentru haraci, nici pentru portul lor.

Domnii să se aleagă de Mitropolit, de Episcopi și de boieri.

Dacă un turc va avea judecată cu un român, judecata să se caute la divanul domnesc, după obiceiul locului și hotărîrea judecății să fie respectată.

Turcii ce vor veni în țară pentru comerț vor fi datori să arate de unde și din ce loc sînt și după ce vor cumpăra sau vor vinde marfa cu ridicata, numai în orașe, iar nu și în alte locuri, se vor întoarce fără întîrziere îndărăt.

Turcii comercianți nu vor fi liberi a lua nici servitori nici servitoare dintre români, nici să aibă loc deosebit pentru închinăciunea lor.

Igzar-firman să nu se dea nici unuia din pămînteni după vreo plîngere, și nici un român nu va putea fi ridicat sau dus de aice la Constantinopole sau la o altă judecătorie turcească.

Această condițiune se găsește și în firmane mai moderne.

Firmane ce întăresc privilegiurile țării.

Firmane ce arată obiceiurile țării și nesupărarea autonomiei și legilor sale primitive.

Firmane ce obligă pe neguțătorii turci să se poarte numai prin orașele țării, iar nu și prin alte locuri, să cumpere și să vîndă cu ridicata cu termine fixe și cu zile numărate, asemenea și neguțătorii pămînteni către dînșii tot cu aceste condițiuni, iar nu după voia lor.

Firmane prin care se ordonă în toate părțile Turciei ca românii să nu fie supărați nici de haraci, nici de altă dare, nici de felul hainei ce vor purta.

Firmane prin care se oprește trecerea și umblarea prin țară atît turcilor celor proști, cît și pașilor.

Firmane pentru oprirea igzarelor ca să nu poată nimeni să ridice din Țara Românească vreun pămîntean spre a-l duce la judecățile tribunalelor din Turcia.

Firmane ce arată că alegerea domnilor se făcea de boierii pămînteni. Prin firmanele ce se dau acuma domnilor se zice boierilor ca să fie supuși Domnului, iar acestuia ca să se poarte cu dragoste către boieri și ori ce interes va avea țara să se caute și să capete soluțiune cu sfatul boierilor.

Acestea s-au respectat pînă la anul 1714, pe timpul Domniei lui Ștefan Vodă Cantacuzino. Alegerea domnilor se făcea de către pămînteni și se întăria numai de împăratul turcilor, fiindcă țara avea oștire de ajuns, precum se vede din războaiele ce a avut și chiar atuncea" (p. 68—70).

Acestea sînt textele elaborate de Mihai Cantacuzino și incluse mai întîi în memoriul colectiv al capilor politici ai țării către congresul de la Focșani, în august 1772, apoi în cartea proprie, publicată postum de frații Tunusli. Redactată în limba greacă, la fel ca memoriul amintit, această *Istorie politică și geografică* se deosebește radical de cronicile predeceso-

rilor, amintind însă puternic de *Descrierea Moldovei* şi de *Istoria Imperiului otoman* ale lui Cantemir, ambele tipărite la acea dată (*Istoria* în 1734, în englezeşte, 1743, în franceză şi 1745 în germană, iar *Descrierea*... în 1769—71 în două ediţii germane, cum amintea C. Giurescu, care stabilea o legătură directă între cele două cărţi şi „Capitulaţiile" Moldovei). Este o carte de luptă politică, adevărul istoric fiind pus în sprijinul acţiunii politice care este clară: redobîndirea de către Ţara Românească a vechiului statut în relaţiile cu Poarta Otomană. Cartea lui Mihai Cantacuzino este un monument caracteristic al iluminismului muntean care la fel cu cel transilvănean şi moldovean, la fel ca preromantismul şi romantismul de mai tîrziu, se pune în slujba aspiraţiilor naţionale şi devine armă de luptă pentru renaşterea naţională a poporului român.

Raportul dintre *politică* şi *istorie* se vede foarte clar în elaborarea capitolului despre „închinarea" (acesta este termenul folosit de Mihai Cantacuzino) Ţării Româneşti către puterea otomană. Ideea centrală este că nu în urma unei înfrîngeri, nu ca o cedare în faţa forţei s-a făcut acest pas, ci după ce domnii români dovediseră puterea lor, cîştigaseră victorii pe cîmpul de luptă. Dincolo de confuzia datelor istorice şi informaţia mai degrabă fantezistă de care dispune autorul cu privire la domnia lui Mircea cel Mare, ceea ce se impune este imaginea sa de învingător, de ferm apărător al drepturilor ţării sale. De fapt, Mihai Cantacuzino, luîndu-şi multe libertăţi faţă de datele istoriei şi uneori punînd fantezie cu bună ştiinţă vrea să creeze din Mircea cel Mare şi domnia lui o anticipaţie a tot ce avea să urmeze.

Mircea, în faţa puterii otomane, decide să se supună şi să plătească tribut, cu o sumă fixă, în schimbul unei protecţii care nu implica nici o cedare şi nici un „amestec în guvernul ţării". Dar partea care nu respectă convenţia este cea otomană. Ea ridică pretenţiile (exact aşa cum am văzut că se petrecuse secole în şir, abuzurile fiind enumerate şi denunţate amănunţit în memoriul către contele Orlov) şi atunci domnul român procedează radical: strică tocmeala. El nu era obligat să adreseze petiţii marilor puteri, cum erau obligaţi boierii ce-i evocau figura în memoriul către congresul de la Focşani. El tranşează chestiunea pe cîmpul de luptă, administrînd sultanului (e curios că numele lui apare greşit în memoriu şi nu mai apare de loc în *Istorie*, deşi cronicile ţării, pe care istoricul le cunoaştea, l-au păstrat) o înfrîngere usturătoare şi fugărindu-l pînă la Adrianopole, după care rămîne din nou independent. Deci, încercarea de a se înţelege, de a cîştiga pacea prin tribut, nu dăduse rezultate. Lupta a fost, în cele din urmă, soluţia şi recîştigarea independenţei. O independenţă ce durează — după istoric — pînă la Basarab Laiotă.

Dacă pentru Mircea cronicile ofereau atît motivaţia închinării (Radu Popescu), cît şi mărturia victoriei (Letopiseţul ţării, care vorbeşte de bătălia de pe Ialomiţa, ştire combinată cu numele localităţii — Rovine — din Radu Popescu), două elemente folosite apoi în funcţie de parabola politică, în schimb despre Laiotă Basarab cronica era laconică şi categorică: „Laiotă Basarab vodă cel bătrîn, care au închinat ţara turcilor, domnit-au ani 17. Avut-au mare războiu la Rîmnicul Sărat". Cum se putea repeta aici demonstraţia de forţă pe care o făcuse Mircea cel Mare? Cum se putea ilustra ideea că otomanii au fost obligaţi să accepte condiţiile tratatului (ale cărui puncte urmau să fie expuse pe larg) în urma măsurării forţelor şi constatării că românii puteau fi victorioşi, deci era preferabil să cazi cu ei la învoială decît să te baţi? Nimic nu făcea din Laiotă un erou, iar cronica era categorică: el era cel ce închinase ţara turcilor! Pentru Mihai Cantacuzino „a doua oară". Pentru cronicar, *prima oară*.

Rațiunea politică a triumfat asupra adevărului istoric și atît autorii memoriului, în colectiv, cît și istoricul rămas în fața operei proprii au optat pentru mistificarea adresantului (respectiv cititorului cronicii). În consecință, au luat din cronicile bizantine (Ducas) cele ce se spuneau despre Vlad Țepeș și le-au aplicat lui Laiotă. Recunoaștem în Ducas aproape cuvînt cu cuvînt cele citate mai înainte:

„În anul 6970 trimite la voievodul Țării Românești un sol, anunțîndu-l să vină în grabă la închinăciune și să aducă neapărat cu sine 500 de băieți și tributul ce-l dă în fiecare an, adică zece mii de galbeni aur. Voievodul i-a răspuns însă: galbenii îi are gata să-i dea, băieții însă nu poate. Cît despre sine să vină însuși la închinăciune, și aceasta e mai cu neputință. Auzind tiranul aceasta s-a înfuriat și trimițînd pe unul din oamenii lui de seamă cu unul din secretarii săi, a spus: „Aduceți-mi tributul! Și despre celelalte mă voi gîndi eu!". Iar ei venind și arătînd românului cele spuse de sultan, mai întîi pe ei i-a tras în țeapă, o moarte neomenoasă, dureroasă și urîtă. Pe urmă trecînd cu armata, a străbătut cu dușmănie părțile Distrei și, luînd mult popor de rînd, i-a trecut pe toți în Țara Românească și le-a luat viața în același fel de moarte în țeapă.

Un comandant din marginile acelea, al tiranului voind să se arate cu o faptă de mare vitejie, a trecut în Țara Românească cu zece mii de turci; românul ciocnindu-se cu ei, pe care i-a ucis în război, i-a ucis; pe care însă i-a prins vii, pe toți amarnic i-a osîndit la moarte și pe comandantul lor Chamza, trași fiind în țeapă" [15].

Făcînd din Laiotă un biruitor, cu isprăvile lui Țepeș (orice confuzie este imposibilă, textul lui Ducas fiind foarte clar, deci transferul este deliberat), Mihai Cantacuzino obținea cele dorite: baza pe care s-a putut încheia „tratatul" lui Laiotă cu Mahomed II.*După cum s-a văzut, el nu știe de vreun tratat între Mircea și Baiazid, nici măcar nu știe de vreun Baiazid.*

Îi va reveni lui *Dionisie Fotino* „gloria" de a-l „descoperi" creînd confuzii, la rîndu-i, timp de aproape 150 de ani, printre mai multe generații de istorici [16].

Iată textul lui Dionisie Fotino, a cărui descendență din *Istoria*..., publicată de frații Tunusli, cu 12 ani înainte de tipărirea cărții istoricului grec, sare în ochi:

„Mircea văzînd triumful turcilor în această bătălie (de la Nicopole) și temîndu-se ca să nu vie și asupra țării sale, s-a dus de bună voie la sultanul și închinîndu-se i-a promis a-i fi supus și a-i da pe fiecare an cîte 3 000 de bani roșii, însă cu tocmele ca țara să fie autonomă, turcii să nu aibă nici o putere sau amestec în ea și altele.

Cronologia țării spune că capitulațiunea lui Mircea s-a făcut în anul 1383, *dar bătălia la Nikopole a urmat la 1393; prin urmare după anul acesta Mircea a închinat țara la turci*, precum spune cronologia Serbiei.

[15] Ducas, *Istoria turco-bizantină, 1341—1462*, ed. critică de Vasile Grecu, București, 1958, p. 430.

[16] Este interesant de urmărit modul în care s-a străduit D. Onciul să descurce cu spiritul său critic un nod de probleme apărute prin acest text. Rezultatul final la care ajunge este că de fapt tratatul nu s-a încheiat cu Baiazid, ci cu urmașul său, imediat după dezastrul de la Ankara. Ceea ce înseamnă că Mircea cel Mare a rezistat forței otomane în apogeul ei și s-a închinat unei puteri ce pe moment se prăbușise! Absurditatea concluziei reiese din ceea ce știm că s-a întîmplat realmente după Ankara. Vezi D. Onciul, *Scrieri istorice*, București, 1968, vol. II, p. 256—258.

Dar după doi ani Baiazid, călcînd tocmelele a cerut de la Mircea zece mii de galbeni şi cinci sute de copii pe an. Domnul, neplecîndu-se la aceasta, a preferat a se bate. Deci Baiazid, plecînd de la Adrianopole cu mulţime de oaste şi trecînd Dunărea pe la Silistra, şi-a făcut tabără în judeţul Ialomiţa, pe locul ce să chiamă Rovine, şi de acolo a început a strica împrejurimile.

Domnul a tras poporul în munţi, şi-a adunat toate puterile şi s-a pregătit, precum cerea nevoia, pentru bătae. În fine, făcîndu-se bătălia, românii cu atît eroism s-au purtat, încît au repurtat o victorie strălucită şi au ucis o mulţime de turci. Baiazid cu rămăşiţa oştirii sale a trecut cu ruşine Dunărea, dar Mircea gonindu-l pînă la Adrianopole, nu puţină stricăciune i-a mai făcut. Şi astfel a rămas Valahia iarăşi neatîrnată şi liberă pînă la Laiotă Vodă, cursu de 67 ani, în care timp cu toate că otomanii n-au încetat de a turbura ţara, cerînd totdeauna numitul tribut, dar domnii se luptau vitejeşte, fără a se supune la asemine cereri" (vol. II, p. 17—20).

Să vedem acum şi ce aflăm despre Laiotă. Dar nu mai înainte de a constata că „Vlad I Ţepeş Basarab" — adică Vlad Ţepeş — este aşezat imediat după Mircea, al cărui fiu este prezentat. Se relatează ştirea din cronica ţării despre osîndirea boierilor din Tîrgovişte, surprinşi în ziua de paşte, dar apoi este făcut contemporan cu Timur Lenk şi cu bătălia de la Ankara, devine el gazda lui Musa şi cel care îl ajută să ia puterea.

Mihai Cantacuzino expropriase pe Ţepeş în favoarea lui Laiotă. Fotino expropriază pe Mircea în favoarea nepotului Ţepeş, dar fără a-i restitui ultimului ceea ce-i luase Mihai Cantacuzino.

În continuare se arată cum „ajungînd în ţară ştirea despre moartea lui Ţepeş, boierii au ales domn pe fiul lui Mircea, numit Dracul" ... adică pe Vlad Dracul, tatăl lui Ţepeş! După el domneşte Vladislav II Basarab, apoi „Radu vodă III Basarab cel Frumos". În sfîrşit, la capătul acestei babilonii dăm şi de

„Vladu Vodă II Basarab, pronumit Laiotă.

Acesta a fost frate cu Radu cel Frumos, feciorul lui Dracu Vodă şi nepot lui Mircea cel Bătrîn. Cum s-a aşezat pe tron, văzînd învingerile lui sultan Moamet II, luarea Constantinopolei, căderea totală a imperiului roman, frica şi groaza Europei întregi, s-a consultat cu mitropolitul şi cu boierii şi au găsit cu cale să închine ţara de al doilea la Poartă otomană. Deci după ce s-a întors Moamet din expediţiunea ce făcuse în Peloponez, Iliria, Livadia şi alte provincii şi oprindu-se la Adrianopole a sacrificat pe notabilii numitelor provincii pe care-i adusese cu sine. Atunce a trimis şi Laiotă vodă cîţiva din boierii mai de frunte cu daruri şi i-au oferit supunerea ţării (la anul 1460) cu tocmeala ca ţara să dea, sub nume de tribut, cîte zece mii de galbeni pe an, să fie sub protecţiunea Porţii. Dar aceasta să nu ceară mai mult nici să se amestece de fel în cîrmuirea ţării, ci ea să fie cu totul liberă şi autonomă. Făcîndu-se aceste tocmele, după cererea boierilor s-au întărit şi cu hatişerif, adecă hrisov împărătesc. Atunce şi sultanul a onorat pe domn, trimiţîndu-i două tuiuri, sau cozi de cal (dar are grad de trei tuiuri ca şi vizirii, fiindcă are autoritate nemărginită în domnia lui). I-au mai trimis încă şi haină împărătească, carele să numeşte cabaniţă (vezi la tomul III despre încoronarea domnilor, partea VII). Sangeac, adică stemă, sabie şi topuz (buzdugan).

Dar după doi ani, la 1462, a trimis şi sultanul ordin domnului ca să meargă curînd la el spre închinare şi să-i ducă împreună cu tributul anual şi cinci sute copii, pre care sultanii mai de multe ori îi ceruseră de la predecesorii lui Vlad şi nu-i căpătaseră. Atuncea domnul a răspuns că banii este gata a-i răspunde, iar copii cu neputinţă, şi că mai cu neputinţă încă-i este ca să meargă însuşi să i se închine. Aceste răspunsuri au întărîtat foarte tare pe sultanul, dar dominîndu-şi mînia pentru cauza iernii ce se apropia, a trimis să-i ceară numai tributul anual, trimiţîndu-i răspuns că pentru celelalte se va gîndi mai tîrziu. Trimişii sultanului ajungînd în ţară au spus domnului cele ce li se ordonase. Dar domnul a pus îndată de i-a tras în ţeapă şi fără a pierde timpul s-au sculat cu oştirea cîtă avea, a trecut Dunărea şi a jefuit părţile Dristei, de unde prinzînd mai mulţi robi de popor prost, le-a aplicat pedeapsă, după ce s-au întors în ţară.

Dar un general al sultanului numit Hadim Paşa, aflîndu-se despre părţile Dunării şi voind a-şi arăta vitejia, a trecut cu zece mii de turci în ţara Muntenească. Vlad atuncea i-a eşit înainte şi dîndu-i răsboi, a ucis o mulţime de turci şi pe cîţi au prins vii împreună cu comandantul lor, pe toţi i-au ucis prin ţeapă.

Cum a auzit de aceasta sultanul, a adunat peste o sută cinci zeci de mii de oştire, şi eşind din Adrianopole a ajuns la Dunăre unde a făcut tabără, aşteptînd să-i vie toate trupele. Iar domnul a strămutat toată mulţimea lăcuitorilor către munţii Carpaţi şi prin păduri şi locuri grele de răsbătut, lăsînd cîmpiile cu totul pustii de oameni şi vite.

Între aceste, trecînd şi sultanul Dunărea, a făcut cale de şapte zile fără să întîlnească nici om, nici vită, fără să găsească nici de mîncat, nici de băut. Dar ajungînd la o cîmpie şi văzînd mii de ţepi pline cu trupuri de morţi, în mijlocul cărora sta pe o ţeapă mai înaltă Hadim Paşa îmbrăcat cu roşu, s-a umplut de întristare la vederea unei scene atît de tragice şi neaşteptate şi a rămas în uitare. Vlad, folosindu-se de o noapte întunecoasă, a eşit în linişte din păduri cu oştirea sa şi, căzînd pe aripa dreaptă a oştirii otomane, a făcut un măcel înfricoşat, căci după încăerare, chiar turcii se ucideau ei între ei necunoscînd pe duşmanii lor. După ce s-a făcut ziuă, românii s-au retras iarăşi la stănile lor, iar sultanul Moamet, cuprinzîndu-se de spaimă, s-a înturnat cu ruşine peste Dunăre şi s-au dus drept la Adrianopole.

După aceasta domnul împreună cu poporul, coborîndu-se iarăşi la locurile sale, ţara a venit în starea sa de mai nainte, bucurîndu-se de pace şi neatîrnare. Vlad a murit în al 8-lea an al domniei sale. De la domnul acesta se află două hrisoave: unul la mănăstirea Cozia cu data veche din anul 6974, şi altul din anul 6975" (p. 30—32).

Comparînd textul de mai sus cu cel din *Istoria* banului Mihai Cantacuzino vedem că efortul lui Dionisie Fotino de a-l identifica pe Laiotă cu Ţepeş merge şi mai departe. De data asta eroarea nu mai este rodul unei intenţii politice, ci pur şi simplu al priceperii sale de istoric, pe care am văzut-o.

Acceptînd identificarea, Fotino adaugă din Ducas, fără a se limpezi o clipă asupra personajului de care se vorbeşte, tot ceea ce lăsase afară Mihai Cantacuzino, care nu avea nevoie de întreaga materie. Se extrag, deci, de acolo, amănuntele despre tactica de luptă, despre celebrul atac de noapte, despre întîlnirea cu pădurea de ţepi. Dionisie refuză însă izvorul pentru numele lui Hamza şi urmează un izvor sîrbesc, unde era vorba de alt personaj.

Elementul radical nou față de Mihai Cantacuzino este însă de ordin psihologic: pentru Dionisie Fotino, cauza celor două închinări ale românilor la turci este *frica*, element cu desăvîrșire absent, chiar și la Radu Popescu, necum la Mihai Cantacuzino. Mircea, după Nicopole „văzînd triumful turcilor și temîndu-se să nu vie și asupra țării sale", Laiotă, într-un context și mai terifiant, își trimite boierii să țină calea sultanului și să-i închine țara. De prisos să mai spunem că totul este produsul imaginației istoricului, fiindcă dincolo de laconica însemnare a cronicii țării nu mai aflăm nimic în plus.

În volumul al III-lea al *Istoriei vechii Dacii*, găsim și celebrul document, în capitolul V: *Adunarea vechilor hatihumaiumuri.* Din primul moment se remarcă eroarea de datare pentru bătălia de la Nicopole: 805 rebi ül evvel este octombrie 1402 și nu 1393.

Hati-humaiunul lui Sultan Baiazet I Ilderim
din anul 1393 dupe Hristos

„Memleketul (țara) românesc carele acuma s-a supus neînvins puterii noastre-l așezăm prin înalta noastră milostivire ca să se guverneze după legile sale proprii, și Eflac-voievodasi (Domnul) să aibă deplină putere ca să facă război vecinilor săi, sau să încheie pace cînd va voi. Și prin urmare să aibă drept de viață și de moarte asupra supușilor săi.

Creștinii care, după ce ar primi legea lui Moamet, ar trece iarăși din ținuturile noastre în țara Românească și ar îmbrățișa iarăși creștinismul nu vor putea fi urmăriți sau supărați.

Cîți din români ar trece în vre-o parte din ținuturile noastre pentru trebuinți particulare, vor fi nesupărați de haraci și necercetați pentru portul lor.

Domnii creștini se vor alege de către Mitropolit și de către boieri.

Dar pentru înalta noastră milostivire, și pentru că am înscris pe această raia în catalogul celorlalți supuși ai noștri, el va fi dator a da la împărătescul nostru Miri (tesaur) în fiecare an cîte 3 000 bani d-ai țării, sau 510 lei de argint în moneda noastră.

S-a dat aceasta în Nikopole la 805 în luna Rabiulevvel și s-a înscris în Kiutukurile (condicele) noastre" (trad. G. Sion, p. 216).

După cum se constată, Dionisie Fotino n-a reușit să imagineze nici măcar un articol în plus față de cele preluate cuvînt cu cuvînt din tratatul lui Laiotă imaginat de Mihai Cantacuzino. Cele patru prevederi sînt exact cele de la numerele 3—6 în memoriul înaintat contelui Orlov, preluate prin *Istoria*... lui Mihai Cantacuzino.

Acolo unde schimbarea deliberată apare însă pe deplin este în uzul pe care-l face cu restul de „prevederi". Căci iată cum se prezintă al doilea document:

Estras dupre

Hati-humaiunul lui Sultan Meemet II
din anul 1460 după Hristos

Acest act, pe lîngă cele coprinse în cel citat mai sus, adaugă următoarele:

„Otomanii să nu se amestece nici de cum întru ale țării nici să aibă proprietăți, nici să se poarte prin țară. Numai pentru primirea tributului să se trimiță un om împărătesc, și prin știrea Domnului să

treacă Dunărea şi să vină pînă la Tîrgovişte cu un om domnesc, de unde primindu tributul să se întoarcă iarăşi cu oamenii domnului pînă la Giurgiu, unde numărînd de al doilea banii, care trebuie să fie zece mii galbeni sultanini cu pecetea noastră, să priimească acolo ilamu (dovadă) de la cadiu, şi trecînd la Rusciuc să dea iarăşi ilam, pentru ca să rămîie ţara nesupărată dacă s-ar întîmpla să se piarză banii pe drum (în notă: „Acest mod de trimitere a tributului s-a urmat pînă la Şerban Vodă Cantacuzino").

Dacă vreun turc ar avea judecată cu vreun român, procesul să se caute la divanul Domnului şi hotărîrea judecăţii să se întărească după legile ţării.

Neguţătorii otomani, cînd vor voi a veni cu marfă, nu vor putea fără a da de ştire Domnului din ce loc se află. Şi fără zăbavă să cumpere şi să vînză lucruri nemişcătoare, după care îndată să iasă din ţară.

Otomanii nu au voie să ia nici servitor, nici servitoare dintre români, nici vor avea deosebit loc pentru închinăciune.

Igzar firman (ordin de chemare) să nu se facă nici unuia dintre pămînteni şi pentru nici o cauză nu se va ridica nimini din ţară ca să fie dus la Constantinopole sau la alt judeţ al Turciei. Dat în anul 822" (în versiunea Sion, p. 217—223 greşit: 1822).

Textul atribuit sultanului Mehmed şi cel repartizat lui Baiazid sînt astfel justificate în nota care însoţeşte pe primul: „Coprinderea(=conţinutul — n.n.) acestor documente am găsit-o într-o cărticică ce mi-a dat-o fericitul întru memorie Alexandru Văcărescu, carele o poseda de la tatăl său, Banu Enache Văcărescu, carele şi acesta le-a căpătat cu mare cheltuială de bani, copiindu-le după condicile împărăteşti pre cînd se afla la Constantinopole" [17].

Este procedeul clasic de a trimite la surse incontrolabile, dar cu prestigiu în opinia cititorilor. În cazul de faţă s-a observat de mult că dacă Ienăchiţă Văcărescu ar fi posedat preţioasa condică ar fi fost primul care să facă uz de ea atunci cînd şi-a scris propria *Istorie a prea puternicilor înpăraţi othomani*, în care nu se menţionează nici măcar lupta dintre Mircea şi Baiazid, necum tratatul dintre ei [18]. Deci este o invenţie a lui Dionisie Fotino. Nu s-a propus însă un alt izvor posibil. Dar el este limpede: cartea banului Mihai Cantacuzino. Dacă Dionisie ar fi utilizat condica copiată de acesta şi de fratele său Pîrvu, ar fi lipsit din „tratat" amănuntul cu obligaţia de a înregistra banii la cadii din Giurgiu şi Rusciuk, amănunt ce lipsea în memoriul din 1772 şi a apărut abia în tipăritura fraţilor Tunusli. Faţă de textul acestei tipărituri găsim numai mici variante de formulare, reprezentînd „colaborarea" lui Dionisie la presupusul act al lui Mehmed II.

[17] Este deci greşită informaţia furnizată de Kogălniceanu, că „Acest tratat a fost găsit de Fotino în nişte hîrtii vechi ale boierului Constantin Chicioreanu, care era mare serdar. El a mai găsit şi următoarele titluri ale lui Mircea (sînt date în continuare). Vezi Kogălniceanu, *Opere*, II, Bucureşti, 1976, p. 89, n. 5. Fotino afirmă că „Într-o însemnare veche a unui boier serdar Constantin Chiţoreanu am găsit prescris după un hrisov vechi titlul lui Mircea Vodă cel bătrîn *carele cel întîi a închinat ţara Românească turcilor şi au făcut tractatul de mai sus cu sultanul Baiazet Ilderim*. Titlul lui Mircea Vodă era astfel" (urmează titlul).

[18] Vezi *Poeţii Văcăreşti (Ianache, Alecu şi Nicolae), Opere*, ed. critică, studiu introductiv, note, glosar, bibliografie şi indice de Cornel Cîrstoiu, Bucureşti, 1982, p. 199—202.

Că nici un alt izvor decît *Istoria Țării Românești* a banului Mihai Cantacuzino nu a stat la baza invențiilor lui Dionisie, ne-o dovedește și mai categoric textul pe care-l dă mai departe și care nu este decît reproducerea fragmentului din memoriul către Orlov, în care erau menționate hatișerifurile ce confirmau relațiile statornicite între români și otomani prin tratatul dintre Laiotă și Mehmed. Însăși elaborarea acestui text stătuse în logica evenimentelor și intereselor politice din ajunul Congresului de la Focșani, iar o dată redactat, a fost preluat în cartea banului, unde l-a găsit Dionisie.

Iată și acest pasaj cu care încheie:

„Arătatele condițiuni s-au stipulat și în firmanele posterioare, care s-au trimis după vreme în țara Românească adică:

Firmanurile întăritoare privilegiurilor țării după vechile hatihumaiunuri.

Firmanurile ce citează totdeauna legile țării și liniștirea ei dinlăuntru.

Firmanurile prin care se stipulează circularea negustorilor turci prin țară cu termen hotărît și numai în orașe, îndatorîndu-se a-și da marfa cu dearidicata.

Firmanurile care regulează ca românii în țările imperiului otoman să nu fie supărați nici pentru dare, nici pentru costumul ce poartă.

Firmanurile care opresc trecerea și petrecerea în țară nu numai a turcilor proști, dar și a Pașilor celor mari.

Firmanurile prin care se oprește a se ridica din țară pe un pămîntean spre a-l duce înaintea tribunalelor turcești de peste Dunăre.

Firmanurile care înștiințează că alegerea domnilor să se facă din partea domnilor pămînteni. Pe lîngă acestea toate firmanele pînă astăzi prescriu îndatorirea pentru domni de a se purta cu dragoste către boieri. Și orice proces din țară să se caute și să se termine cu consiliul boierilor" (tomul III, p. 218—219).

Simpla alăturare de texte (texte dintre care unele n-au mai fost niciodată retipărite și din păcate nici supuse unei confruntări de acest gen) tranșează astfel chestiunea „Tratatului dintre Mircea și Baiazid" cu o carieră atît de veche în istoriografia noastră. El nu mai poate fi invocat în nici un fel în discuția asupra raporturilor Țării Românești cu Poarta otomană.

Este limepde că în atmosfera de luptă pentru redobîndirea drepturilor străvechi ale Țării Românești și Moldovei, drepturi cîștigate nu prin „capitulații", ci prin victorii pe cîmpul de luptă, figura legendară a lui Mircea cel Mare a fost invocată tocmai fiindcă el era cel mai îndrituit să sprijine ideea centrală a celor ce așterneau pe hîrtie memoriul către congresul de la Focșani, anume că românii nu s-au supus Porții de frică și nici ca învinși, ci că au recurs la un simplu mijloc de evitare a războiului, pe care de altfel l-au anulat — cum face Mircea însuși — și înlocuit cu lupta armată, atunci cînd Poarta a călcat obligațiile. Idee ce nu făcea decît să sintetizeze o istorie de cîteva secole, de toți știută, și să anticipeze soluția finală, de la Plevna.

Atunci, cînd anume a avut loc „închinarea" Țării Românești? În nici un caz pe vremea lui Mircea cel Mare! „Gloria" îndoielnică de a fi plecat steagul luptei, de a fi preferat — sub covîrșirea dușmanilor și în izolarea totală a unei Europe demisionare — să dea tribut și să închine țara sultanului, trebuie să-i fie retrasă.

În realitate, momentul acestei închinări este mult mai tîrziu, și anume exact acolo unde l-a așezat cronica țării și unde l-au știut contemporanii

înşişi ai evenimentelor. Mărturia capitală este aceea a lui Filippo Buonacorsi Callimachus, dată la iveală nu de mult de Şerban Papacostea: „Adaugă aici — se adresa Callimachus papei prin 1490, la numai 30 de ani de la evenimente — expediţiile de atîtea ori ineficace împotriva valahilor, care neam e astăzi divizat în două părţi, dintre care niciuna, cînd a cunoscut cea mai mare înflorire, nu trimetea în război mai mult de 16 000 de ostaşi. Şi totuşi, acei dintre ei care se numesc Besserabi (adică locuitorii Ţării Româneşti — *n.n.*) nu numai au rezistat timp foarte îndelungat cu forţe atît de mici împotriva întregii puteri a turcilor, dar foarte adesea chiar i-au atacat, înainte de a-l pierde, din pricina luptelor interne crîncene, pe acel mare comandant şi domn al lor, Vladislav Dracula; de care fiind lipsiţi, de mirare că nu au sucombat pe dată, cu totul. Mult timp după aceasta, au ajuns totuşi la supunere astfel încît să-şi păstreze toate legile lor, împreună cu avuţiile şi aproape şi libertatea“ [19].

Este cea mai perfectă caracterizare a ceea ce au fost, în realitate, relaţiile statornicite între Ţara Românească şi Imperiul otoman. Este exact ceea ce ştiau şi alcătuitorii memoriului din 1772 şi ştiuseră secole în şir sultanii, care confirmaseră prin diferite acte statutul scris de români nu cu pana, ci cu sabia. De la Mircea cel Mare la Vlad Ţepeş.

Cînd în vremea lui Simion Movilă, boierii rămaşi credincioşi luptei marelui Mihai Vodă cereau sultanului reaşezarea raporturilor dintre Ţara Românească şi Imperiu, ei anticipau gestul celor ce în 1772 cereau acelaşi lucru congresului de la Focşani [20].

Chestiunea revenirii la cadrele iniţiale s-a pus periodic şi de fiecare dată în aceiaşi termeni. Epoca lui Mihai Viteazul a fost tocmai o asemenea reaşezare, pentru mai bine de un secol de atunci încolo. Dacă au existat însă asemenea „reaşezări“, dacă au fost posibile, faptul s-a datorat temeliei pe care Mircea cel Mare o pusese în anii săi de luptă şi biruinţă. Petiţionarii de la începutul secolului al XVII-lea nu-şi aminteau de el ca semnatar al vreunui tratat de închinare şi nici ca plătitor de bir sultanului, deşi erau mult mai aproape de evenimente decît banul Mihai Cantacuzino şi colegii săi. Nu şi-l aminteau astfel nici cei ce, pe vremea lui Matei Basarab au alcătuit *Cronica Ţării Româneşti* tradusă şi în arabă [21].

Pentru petiţionarii de la începutul sec. XVII, oşteni victorioşi ai lui Mihai Vodă, continuatorul şi împlinitorul operei lui Mircea cel Mare, starea de închinare a Ţării Româneşti nu avea decît 140 de ani. Cifră exactă, asupra căreia nu se puteau înşela. Adică ceea ce va consemna şi cronica ţării, alcătuită cîteva decenii după aceea, pe vremea ostaşului lui Mihai devenit domnul restaurator al demnităţii româneşti, Matei Basarab.

[19] Şerban Papacostea, *op. cit.*, p. 97—98. Aprecierea efectivelor militare este greşită, dar servesc tocmai pentru a susţine ideea autorului.
[20] *Ibidem*, p. 102.
[21] Virgil Cândea, *Letopiseţul Ţării Româneşti (1292—1664) în versiunea arabă a lui Macarie Zaim*, în „Studii“, nr. 4/1970, p. 681.

În concluzie: mitul închinării Țării Românești către Imperiul otoman de către Mircea cel Mare, mit creat și susținut cu invocarea tratatului fals pus în circulație de Dionisie Fotino, acum aproape un secol și jumătate, trebuie definitiv înlăturat. Și sînt semne că tot mai mulți istorici aduc, din diferite direcții, dovezi că și al doilea „tratat" — acesta de invenție mai recentă —, între Mircea și Mehmed I Celebi, se va dovedi curînd la fel de real ca și primul [22].

Încît putem încheia cercetarea de față subscriind din toată inima cuvintele pe care cu mai bine de un secol în urmă, poetul Dimitrie Bolintineanu le atribuia marelui voievod. Cuvinte ce-l caracterizează perfect și pe care cercetarea istorică le confirmă — iată — la a 600 aniversare a urcării sale pe tron:

> Astfel e românul, și român sînt eu,
> Și sub jugul barbar nu plec capul meu.

[22] Radu-Ștefan Ciobanu, *A fost pierdută Dobrogea de Mircea cel Bătrîn?* și Nagy Pienaru, *Relațiile lui Mircea cel Mare (1386—1418) cu Mehmed I Celebi (1413—1421)*, în „Revista de istorie", nr. 8/1986, p. 764—794.

Raporturile româno-otomane în vremea lui Mircea cel Mare

Tahsin Gemil

În 1386, cînd Mircea cel Mare s-a urcat pe tron, statul otoman dobîndise deja dimensiunile unei puteri expansioniste anatoliano-balcanice, de natură să modifice radical întregul sistem politic din sud-estul Europei și să pericliteze grav hotarele și independența Țării Românești.

Otomanii stăpîneau atunci o importantă zonă din centrul Peninsulei Balcanice, întinsă pînă dincolo de Niș, Monastir și Ohrida, iar Imperiul bizantin, țaratul bulgar de la Tîrnovo, despotatul românesc dobrogean al lui Ivanco, stătulețele din Macedonia și din nordul Albaniei, ca și cnezatul sîrbesc al lui Lazăr recunoscuseră suzeranitatea otomană. Totodată, forțele turcești cuceriseră o serie de baze strategice și centre economice importante pe litoralul apusean al Mării Negre și pe coasta nordică a Mării Egee. Practic, cea mai mare parte a Peninsulei Balcanice se găsea sub controlul sultanului. În Anatolia, hotarele otomane cuprindeau toată regiunea nord-vestică, pînă dincolo de Munții Taurus și Ankara, precum și zona lacurilor dintre Akșehir și Beyșehir [1].

Înaintarea otomană se desfășura gradat și echilibrat, fiind orientată cu precădere către zone strategice și centre economice importante. De la început, otomanii au căutat să-și contrabalanseze expansiunea în Peninsula Balcanică printr-o lărgire corespunzătoare a bazei lor din Anatolia. Între aceste două componente geografice fundamentale ale statului și, apoi, ale Imperiului otoman a existat un strîns raport de interdependență. Otomanii au cîștigat supremația în Anatolia turco-musulmană pe baza sporului de putere ce l-au dobîndit în Peninsula Balcanică și a succeselor pe care le-au obținut în lupta împotriva „necredincioșilor" din această regiune, după cum, cuceririle lor în Europa au fost dinamizate și consolidate de idealul islamic al „războiului sfînt" *(gaza* sau *djihad)* și de factorul colonizator anatolian. Defecțiunea ivită într-o parte a avut imediat efect în cealaltă parte. Otomanii au evitat să lupte concomitent pe ambele fronturi, adoptînd în consecință o linie politică elastică, care, încordată într-o parte, a fost slăbită în mod necesar în cealaltă parte [2].

[1] Vezi Donald Edgar Pitcher, *An Historical Geography of Ottoman Empire*, Leiden, E. J. Brill, 1972, p. 41 și urm., Map X; Ismail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı tarihi* (Istoria otomană), I, ed. a III-a, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1972, p. 155 și urm.; Stanford J. Shaw, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey*, I, Cambridge University Press, 1976, p. 17—22.

[2] Paul Wittek, *De la défaite d'Ankara à la prise de Constantinople (un demi-siècle d'histoire ottomane)*, în „Revue des Études Islamiques", 1938, cahier 1, Paris, p. 7; idem, *Menteșe Beyliği 13—15 nci asırda garbî Küçük Asya tarihine ait tetkik* (Beilicul Men-

Murad I (1360—1389) a concentrat forța ofensivei otomane în Peninsula Balcanică, pe cînd în Anatolia el a urmărit în primul rînd consolidarea pozițiilor deținute și dobîndirea unor noi teritorii prin mijloace relativ pașnice (căsătorie, cumpărare). Statul otoman nu dispunea încă de suficientă energie pentru a jugula opoziția și rivalitatea principatelor (beilicuri sau emirate) turco-musulmane din Anatolia, dintre care unele (Karaman, Eretna) aveau nu numai ascendență moral-istorică asupra Casei osmane, ci și forțe cu adevărat redutabile. În schimb, expansiunea otomană în Peninsula Balcanică era înlesnită de slăbiciunea combativă a statelor din zonă, slăbiciune datorată atît fărîmițării și rivalităților politice, cît și tendințelor vădite ale puterilor catolice din apropiere, în primul rînd ale Ungariei, de a-și extinde dominația în această regiune prin impunerea credinței față de Sf. Scaun [3]. Otomanii cunoșteau bine sentimentele anticatolice ale popoarelor ortodoxe din Peninsula Balcanică. Înainte de a-și fi declanșat expansiunea în Europa, ei fuseseră deseori angajați în luptele desfășurate aici, fie ca mercenari, fie ca aliați. De la început, otomanii au urmărit conștient și sistematic o linie politică declarat antilatină (anticatolică) [4]. Față de popoarele ortodoxe ei au promovat însă o atitudine — de asemenea conștientă — de largă toleranță religioasă (concepută ca o veritabilă protecție împotriva prozelitismului catolic), aducînd totodată în regiunile cucerite o severă ordine publică, necesară asigurării veniturilor statului și ale clasei conducătoare otomane [5]. N. Iorga aprecia în acest sens că „împărăția turcească garanta fără îndoială pace, ordine, dreptate, înaintare după merit, fără care popoarele supuse n-ar fi tolerat-o a doua zi după zăpăceala înfrîngerii" [6]. Marele nostru istoric avea desigur în vedere situația din sudul Dunării, unde, la venirea otomanilor, contradicțiile sociale și politice proprii regiunii, conjugate cu efectele complexe ale procesului ireversibil al decăderii bizantine și cu cele ale presiunii catolice, creaseră o stare de necontenite tulburări și de confuzie generală.

Situația de la nordul Dunării era însă alta. La începutul domniei lui Mircea cel Mare, cînd expansiunea otomană a vizat linia Dunării, Țara Românească era un stat închegat și pe deplin independent. La acea dată, ea își desăvîrșise organizarea statală, avea o economie prosperă și dispunea de elementele necesare susținerii entității românești etno-confesionale [7]. Reușita finală a îndelungatelor lupte desfășurate de Țara Românească împotriva hegemoniei regatului angevin a constituit sensul și măsura opțiunii ei în fața noii primejdii ce se apropia de hotarele sale. Întreaga domnie a lui Mircea cel Mare a reprezentat un mare și necontenit efort pentru apărarea neatîrnării și a hotarelor, pentru întărirea statului și pentru afirmarea lui în arena relațiilor internaționale. Intensitatea și dimensiunile acestui efort al Țării

teșe. Cercetări privind istoria Asiei Mici apusene din sec. XIII—XV), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1944, p. 76; M. Fuad Köprülü, *Osmanlı Imparatorluğunun kuruluşu* (Fondarea Imperiului otoman), ed. a II-a, Ankara, 1972, p. 36; Halil Inalcık, *The Ottoman Empire. The Classical Age 1300—1600*, Weidenfeld and Nicolson, London, 1973, p. 8 și 14.

[3] Vezi Șerban Papacostea, *Relațiile internaționale în răsăritul și sud-estul Europei în sec. XIV—XV*, în „Revista de istorie", nr. 5, 1981, p. 908—914.

[4] Halil Inalcık, *The Question of the Closing of the Black Sea under the Ottomans*, în „Arheion Pontou", 35 (1979), p. 77—80.

[5] Ch. Lemercier-Quelquejay, *La pace mongola*, Milano, 1971, p. 69—70, stabilește legături directe între „pax mongolica" și „pax ottomanica", inclusiv în materie de toleranță și liberalism etno-confesional.

[6] N. Iorga, *Istoria statelor balcanice în epoca modernă*, Vălenii de Munte, 1913, p. 37.

[7] Vezi Ștefan Ștefănescu, *Țara Românească de la Basarab I „Întemeietorul" pînă la Mihai Viteazul*, Edit. Acad., București, 1970, p. 33—48; Șerban Papacostea, *Triumful luptei pentru neatîrnare: întemeierea Moldovei și consolidarea statelor feudale românești*, în *Constituirea statelor feudale românești*, Edit. Acad., București, 1980, p. 165—193.

Româneşti au fost reclamate nu numai de puterea impactului otoman, ci şi de faptul că noul factor de presiune apărut la Dunăre nu a anihilat pe cel vechi, exercitat asupra ei de regatul ungar. Astfel că, Mircea cel Mare a fost nevoit să vegheze către ambele direcţii, străduindu-se în acelaşi timp să activeze o coaliţie sud-est europeană împotriva expansiunii otomane.

Poziţia geopolitică, unitatea internă, puterea economică şi militară a Ţării Româneşti, precum şi apartenenţa ei la lumea ortodoxă erau temeiuri reale care o îndreptăţeau să-şi asume rolul de organizator şi lider al luptei antiotomane din sud-estul Europei. Dată fiind însă forţa, într-adevăr deosebit de mare a impactului otoman, domnul român a considerat, în mod realist, că succesul acestei lupte depindea şi de susţinerea ei efectivă de către Ungaria şi, prin aceasta, de către lumea occidentală. Dar regii Ungariei au urmărit în sud-estul Europei extinderea cu orice preţ a propriei lor dominaţii şi a supremaţiei bisericii romano-catolice. Aceste tendinţe, vechi şi manifeste, au provocat reacţia firească de rezervă şi chiar de ostilitate a popoarelor ortodoxe din regiune faţă de iniţiativele politice ungare [8]. Fără a ceda în faţa prozelitismului confesional al regelui Ungariei, domnii Ţării Româneşti, mai cu seamă Mircea cel Mare, au promovat cu insistenţă ideea angajării regatului ungar în sprijinirea frontului antiotoman din sud-estul Europei. Atragerea Ungariei, prin intermediul Ţării Româneşti, în lupta antiotomană din Balcani ar fi diminuat reticenţa popoarelor din zonă faţă de politica regatului. Ungaria nu a renunţat însă la ambiţiile sale şi nu a acordat atenţia cuvenită dezvoltării expansiunii otomane decît după ce aceasta a ameninţat direct hotarele sale; dar şi atunci contraofensiva ei nu a fost susţinută suficient şi nu a avut forţa necesară [9]. În timpul lui Mircea cel Mare s-a cristalizat acel principiu de bază al politicii externe româneşti, care, alături de lupta armată, a garantat dăinuirea şi devenirea istorică a poporului român, şi anume: supravegherea necontenită a raportului de forţe dintre marile puteri înconjurătoare şi menţinerea echilibrului dintre ele în zona lor de confluenţă din ţările române.

Extinderea puterii otomane pînă la Dunăre şi, apoi, statornicirea ei pe această linie, cu întregul ei sistem militar şi politic, a însemnat de fapt închiderea cercului de forţă din jurul spaţiului românesc (din care otomanii au izbutit să ciuntească unele porţiuni mărginaşe) pentru aproape o jumătate de mileniu. Cu preţul unor sacrificii, deosebit de grele, românii au reuşit totuşi să-şi păstreze neîntrerupt fiinţa politică şi să-şi afirme identitatea etnică şi spirituală. Acest fapt, cu adevărat remarcabil în întreaga istorie medie şi modernă a Europei centrale şi răsăritene, s-a datorat înainte de toate capacităţii proprii de rezistenţă a ţărilor române, care a fost pusă în practică cu un deosebit simţ al realităţii, ţinîndu-se seama de toate modificările survenite în evoluţia factorilor determinativi ai situaţiei lor politice dintr-o etapă sau alta. Tocmai această putere de rezistenţă şi simţul deosebit al realităţii de care a dat dovadă Mircea cel Mare au conferit valenţele reuşitei întregii sale domnii.

★

Sistemul statelor vasalizate, creat de Murad I în Peninsula Balcanică şi în Anatolia, în jurul teritoriului stăpînit direct de forţele sale, avea menirea,

[8] Vezi Şerban Papacostea, *op. cit.*, p. 187—188.

[9] Cf. Ferenc Szakály, *Phases of Turco-Hungarian Warfare before the Battle of Mohács (1365—1526)*, în „Acta Orientalia", XXXIII, 1, Budapest, 1979, p. 65—111, care, căutînd să justifice această poziţie rezervată a Ungariei faţă de expansiunea otomană, conchide — credem cu totul exagerat — că „Imperiul otoman a avut o imensă superioritate militară faţă de regatul ungar, de la 1389 şi pînă la sfîrşit" (p. 109).

pe de o parte, să preîntîmpine coaliţiile potrivnice şi atacurile prin surprindere asupra hotarelor otomane propriu-zise, iar pe de alta, să pregătească terenul pentru noi cuceriri. Se părea că acest sistem, clasic, al expansiunii funcţiona fără greş. Curînd, el a fost însă răvăşit, atît dintr-o parte, cît şi din cealaltă. Faptul a coincis cu începutul domniei lui Mircea cel Mare.

Beiul de Karaman, Alaüddin, care îşi arogase dreptul de moştenitor natural al selciukizilor şi nutrea pe faţă ambiţia hegemoniei anatoliene, a declanşat, în 1386, prima reacţie însemnată a principatelor turceşti din Anatolia împotriva creşterii puterii otomane. Se crede că Alaüddin a acţionat în înţelegere nu numai cu beii anatolieni supuşi sau ameninţaţi de Murad I, ci şi cu factorii de opoziţie din Peninsula Balcanică faţă de expansiunea otomană[10]. Murad I a trebuit să mobilizeze forţe însemnate împotriva rivalului său din Karaman. Alaüddin a fost înfrînt şi silit să accepte suzeranitatea socrului său otoman (1387)[11].

Iniţiativa beiului de Karaman a favorizat concretizarea coaliţiei balcanice, preconizată de multă vreme, atît împotriva ameninţării ungare[12], cît şi contra expansiunii otomane. În 1387, oştile sîrbo-bosniece, sprijinite de stăpînitorul Skodrei albaneze, au nimicit, la Pločnik, forţele comandate de Lala Şahin paşa. „Lala Şahin cu greu a putut scăpa din această luptă sîngeroasă şi din douăzeci de mii de oşteni, au scăpat cu viaţă abia cinci mii“, recunoaşte cronicarul otoman[13]. Era prima înfrîngere importantă pe care o sufereau turcii în Europa. Victoria de la Pločnik a amplificat fenomenul de deteriorare a sistemului politic otoman. Aproape toţi vasalii balcanici ai sultanului, susţinuţi şi de noul domn al Ţării Româneşti, au luat poziţie împotriva puterii otomane[14]. Conştient de gravitatea situaţiei, Murad I a căutat să submineze coaliţia balcanică şi să mobilizeze forţa necesară pentru a o lichida cît mai grabnic. La campanie au fost chemaţi „toţi beii şi stăpînitorii vasali, musulmani şi ghiauri, atîţia cîţi erau“[15]. „Dar doi ghiauri s-au răzvrătit şi nu au venit; unul era fiul lui Alexandres, Susmanoz, care luase pentru fiul său pe fiica despotului Laz⟨ăr⟩, iar celălalt era fiul lui Dobrice“[16]. Lichidarea defecţiunii produse de ţarul Şişman de la Tîrnovo şi de despotul Ivanco din Dobrogea a fost socotită de sultan o necesitate stringentă. Campania din 1388, comandată de marele vizir Çandarlı Ali paşa, s-a încheiat cu supunerea lui Şişman şi cu înlăturarea lui Ivanco, precum şi cu extinderea hotarelor otomane în dauna celor două state din dreapta Dunării. Acelaşi

[10] I. H. Uzunçarşılı, *op. cit.*, p 246—249; Mustafa Cezar, Mithat Sertoğlu, ş.a., *Resimli-haritalı mufassal Osmanlı tarihi* (Istoria otomană amănunţită, cu ilustraţii şi hărţi), I, Istanbul, 1958, p. 129—130.

[11] Alaüddin bei era căsătorit (înainte de 1381) cu fiica lui Murad I, Melek Hatun. Sultanul otoman căutase astfel să-l neutralizeze pe cel mai puternic oponent al său din Anatolia acelor vremuri. Alaüddin a fost însă foarte departe de dorinţele socrului şi, apoi, ale cumnatului său, Bayezid I. El a rămas pînă la sfîrşit unul din cei mai activi organizatori ai frontului antiotoman.

[12] De fapt, coaliţia balcanică era deja constituită şi obţinuse o importantă victorie împotriva regatului ungar, în 1386, luînd prizoniere pe înseşi regina Maria şi pe reginamamă Elisabeta. Abia în iulie 1387, Sigismund de Luxemburg a reuşit să-i biruiască pe aliaţi şi să-şi elibereze soţia (Elisabeta fusese ucisă), fără să pună însă capăt tulburărilor (vezi P. P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrîn*, Casa Şcoalelor, Bucureşti, 1944, p. 21—24).

[13] Hoca Sadeddin Efendi, *Tacü't-tevârih* (Coroana istoriilor), I, ed. Ismet Parmaksızoğlu, Millî Eğitim Basımevi, Istanbul, 1974, p. 169.

[14] I. H. Uzunçarşılı, *op. cit.*, p. 250—251.

[15] *Sadeddin*, ed. cit., I, p. 170.

[16] *Ğihānnümā. Die Altosmanische Chronik des Mevlānā Mehemmed Neschri*, ed. Franz Taeschner, I, Leipzig, 1951, p. 66; Mihail Guboglu şi Mustafa Mehmet, *Cronici urceşti privind ţările române. Extrase*, I, Edit. Acad., Bucureşti, 1966, p. 110.

Sadeddin — care, după cum se știe, a sintetizat în spiritul veacului al XVI-lea știrile transmise de vechile cronici turcești — relatînd acțiunile militare otomane, din 1388, împotriva lui Șișman, arată că atunci cînd acesta a refuzat să-și respecte promisiunea făcută sultanului de a-i ceda cetatea Silistra, acesta i-ar fi încredințat lui Ali pașa misiunea de „a adăuga pămînturilor otomane întreaga țară a lui [Șișman] și uciderea grabnică a acestui ghiaur nerecunoscător“ [17]. În cele din urmă, Șișman a fost iertat de sultan și reinstalat la Tîrnovo ca vasal, dar lipsit de o parte substanțială a teritoriului său.

Porunca sus-menționată a sultanului în privința lichidării țaratului de la Tîrnovo era izvorîtă din prescripția juridică islamică, menționată expres de Sadeddin, potrivit căreia „cei care își încalcă jurămîntul o fac pentru a se strica pe ei înșiși“ [18]. Adică, nerespectarea condițiilor statutului „teritoriului de legămînt“ *(dar ül-ahd)* atrăgea după sine, în mod automat, transformarea lui în regim de „teritoriu islamic“ *(dar ül-islâm)*. Cu toate acestea, țaratul de la Tîrnovo a continuat să existe, fie și într-o formă amputată, pînă în iulie 1393, cînd a fost lichidat de Bayezid I Fulgerul.

Revenirea lui Șișman asupra făgăduielii sale de a preda turcilor cetatea Silistra trebuie să fi fost determinată de un motiv serios, pe care noi îl găsim în intervenția lui Mircea cel Mare în evenimentele ce se derulau, în 1388, în dreapta Dunării. Puternicul atac declanșat de otomani împotriva lui Șișman și Ivanco l-a alertat desigur pe domnul Țării Românești; forțele otomane erau pe cale să lichideze aceste state și să se instaleze temeinic pe malul drept al Dunării inferioare. Continuînd politica lui Vlaicu, de a opri avansul otoman cît mai departe de Dunăre, Mircea a intervenit în Dobrogea înaintea trupelor turcești, posibil imediat după dispariția lui Ivanco (căzut în luptă?), acordînd în același timp și ajutor lui Șișman. Considerăm că această intervenție energică a domnului român a fost provocată de prima asediere a lui Șișman la Nikopole și ea a avut loc înainte de atacarea Silistrei de către Ali pașa. Leunclavius nota că marele vizir a cucerit „fortificații și cetăți pe care le ocupaseră mai înainte valahii transalpini, trecînd Dunărea, în Bulgaria“ [19]. Compilatorul european al vechilor cronici turcești, care a fost Hans Lövenklau (Leunclavius), reproducea de fapt, aici, știrea consemnată de Mehmed Neșri, apropiat de acel timp, că Ali pașa „a ocupat întăriturile de pe malul Dunării, pe care le luase [mai înainte] valahul, trecînd [fluviul]“ [20]. Negreșit, era vorba de puncte întărite, ocupate în grabă de Mircea pe malul drept al Dunării. Această acțiune a domnului român este cunoscută și tradiției istorice bulgare, potrivit căreia, în 1388, românii i-au înfrînt pe turci și „așa au scăpat atunci bulgarii și vlahii de cotropirea turcească“ [21]. Interesant este faptul că vechile cronici otomane, care dau știri despre aceste evenimente, nu menționează cucerirea Silistrei de către Ali pașa. Sîntem de părere că cetatea Silistra a fost apărată — desigur, cu sprijinul localnicilor — de forțele lui Mircea, stabilite acolo în același timp cu unirea Dobrogei cu Țara Românească.

Intervenția militară a lui Mircea în sprijinul românilor din dreapta Dunării a fost întemeiată pe strînsele legături existente între locuitorii

[17] *Sadeddin*, ed. cit., I, p. 172. Vezi și *Idris Bitlisi*, ed. M. Guboglu și M. Mehmet, *Cronici turcești* . . ., I, p. 154.

[18] *Kur'an* (Coran), ed. IX, Istanbul, 1970, p. 280 (cap. „el-Fath“, parag. 10).

[19] Leunclavius, *Historiae Musulmanae Turcorum* . . ., Francofurti, 1591, col. 276.

[20] *Neșri*, ed. Fr. Taeschner, I, p. 70; ed. M. Guboglu și M. Mehmet, I, p. 111.

[21] Apud Anca Ghiață, *Condițiile instaurării dominației otomane în Dobrogea*, în *Studii istorice sud-est europene*, I, ed. E. Stănescu, Edit. Acad., București, 1974, p. 63.

de pe cele două maluri ale fluviului. Ea a fost reclamată de interesele majore româneşti. Trecerea malului drept al Dunării şi, mai ales, a Dobrogei în stăpînirea sultanului ar fi însemnat nu numai o lovitură serioasă dată în general românilor, dar şi activităţii comerciale a Ţării Româneşti pe Dunăre şi mare, şi, înainte de toate, slăbirea capacităţii sale de rezistenţă. Mircea cel Mare a apreciat realist faptul că Dobrogea avea o importanţă strategică de primă mărime pentru sistemul de apărare al Ţării Româneşti în raport cu ameninţarea otomană. Căderea Dobrogei sub stăpînirea sultanului însemna practic tăierea legăturilor Ţării Româneşti cu marea, de unde se mai putea aştepta ajutor cruciat, şi, mai ales, transformarea acestei regiuni într-o puternică bază otomană de operaţiuni militare, aşa cum, de altfel, avea să se întîmple mai tîrziu. Totodată, intervenţia energică a lui Mircea în dreapta Dunării a relevat otomanilor forţa Ţării Româneşti şi linia sa politică de apărare activă, fapt de care sultanul a trebuit să ţină seama, de vreme ce, din această pricină, el a fost nevoit să renunţe la acţiunea, deja hotărîtă, de desfiinţare a ţaratului de la Tîrnovo, iar Ali paşa nu şi-a extins cuceririle în Dobrogea.

Din acest moment a început, de fapt, Ţara Românească să reprezinte pentru otomani un factor important de opoziţie. Fără îndoială, nici pînă atunci conducătorii otomani nu scăpaseră din vedere rolul pe care îl jucase Ţara Românească la sud de Dunăre. Dar începînd cu evenimentele din 1388, relaţiile româno-otomane au devenit directe şi sistematice.

Confruntarea armată de la Kosovo, din 1389 (15 iulie ?), dintre coaliţia constituită în jurul cneazului Lazăr al Serbiei şi forţele turceşti comandate personal de Murad I, a fost o consecinţă a luptei de la Pločnik, din 1387, şi o continuare a evenimentelor, din 1388, desfăşurate în nord-estul Peninsulei Balcanice. Dacă nu ar fi intervenit defecţiunea produsă de Şişman şi Ivanco în funcţionarea sistemului politico-militar creat de otomani în sudul Dunării, lovitura sultanului împotriva Serbiei ar fi fost aplicată imediat după lupta de la Pločnik. Supunerea celor doi „rebeli" a avut pentru otomani nu numai o importanţă politică, ci şi una militară, în sensul că ofensiva pe linia principală, mediană (Edirne-Sofia-Belgrad), a imensului front desfăşurat permanent de otomani în Europa nu se putea exercita atîta vreme cît ambele sale flancuri nu erau asigurate. În acest context, intervenţia armată a lui Mircea cel Mare în apărarea românilor din dreapta Dunării a complicat situaţia otomanilor. În noile împrejurări, sultanul a fost nevoit să evite contactul direct cu forţa de opoziţie venită din stînga fluviului, menţinînd în consecinţă statul de la Tîrnovo, ca un element de tampon. Din aceleaşi motive, dar de această dată în raport cu Ungaria, a fost menţinut şi statul sîrb după victoria otomană de la Kosovo.

Problema participării oştilor Ţării Româneşti la lupta de la Kosovo nu este încă tranşată în istoriografia noastră. Istoricii mai vechi, precum A.D. Xenopol, D. Onciul, I. Minea ş.a. au admis fără rezerve participarea românilor la Kosovo, pe cînd N. Iorga şi, mai cu seamă, P.P. Panaitescu au respins categoric implicarea Ţării Româneşti în această bătălie [22]. În lucrările mai noi este împărtăşită fie poziţia lui N. Iorga şi P.P. Panaitescu [23],

[22] P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 215–223, cu bibliografia problemei. N. Iorga, *Istoria românilor*, III, Bucureşti, 1937, p. 188–189, deşi, mai înainte, în *La place des Roumains dans l'histoire universelle*, Éditions scientifiques et encyclopédiques, Bucarest, 1980, p. 188, afirmase: „A Kossovo il (Mircea cel Mare — n.ns.) n'alla pas personnellement..., mais envoya un médiocre contingente".

[23] Ştefan Ştefănescu, *op. cit.*, p. 48–49; Anca Ghiaţă, *op. cit.*, p. 63 ş.a. trec sub tăcere problema, iar mai nou, Veniamin Ciobanu, *Ţările române şi Polonia. Seco-*

fie ideea participării doar a unui contingent muntean [24]. Istoriografia străină, îndeosebi cea turcă, folosind ca bază vechile surse narative otomane, enumeră oastea românească în rîndurile forțelor creștine concentrate în jurul cneazului Lazăr [25].

Nu este în intenția noastră să lămurim aici această chestiune încă controversată. Dorim doar să subliniem din nou faptul că intervenția energică a Țării Românești în ajutorul românilor din dreapta Dunării, în 1388, a amplificat fenomenul de opoziție față de înaintarea otomană. Mircea cel Mare a acționat în acele împrejurări pe deplin conștient de evoluția situației; interesele majore ale poporului său reclamau susținerea efectivă și imediată a oricărei acțiuni potrivnice creșterii forței otomane, ajunsă deja la hotarele sale. Participarea românească la lupta de la Kosovo era, așadar, nu numai posibilă, ci și necesară pentru reușita politicii activ antiotomane promovată de domnul Țării Românești. Notăm în treacăt că principalul argument logic invocat de P.P. Panaitescu în sprijinul opiniei sale, precum că „a ajuta pe Lazăr însemna a provoca pe Sigismund“ [26], nu rezistă. Acum se știe că noua ofensivă otomană împotriva Serbiei l-a determinat pe regele Sigismund de Luxemburg să caute apropierea de cneazul Lazăr, căci era limpede faptul că prăbușirea Serbiei însemna prăbușirea unui veritabil bastion al regatului ungar [27]. De asemenea, atragem atenția și asupra faptului că, îndată după lupta de la Kosovo, Țara Românească a fost ținta celui dintîi atac otoman desfășurat la nord de Dunăre.

În copia „cărții de cucerire“ (*fetih-nâme*) — trimisă de pe cîmpul de la Kosovo, la „cîteva zile“ după luptă (se precizează că ea a avut loc în ziua de „luni“, 14 Șaban 791 = „duminică“ (?), 8 august 1389), cadiului de Bursa, de către Bayezid I, în numele tatălui său, Murad I, ucis la Kosovo — este menționat și *banul* Țării Românești în tabăra creștină (comparată cu un „balaur cu șapte capete“) [28]. Documentul fiind păstrat într-o copie tîrzie, nu poate fi acceptat desigur fără rezerve [29]. În orice caz, el reflectă, cel puțin, vechea tradiției istorică turcă, care a acordat Țării Românești, de la început, un rol însemnat în cadrul frontului antiotoman din Europa.

lele XIV—XVI, Edit. Acad., București, 1985, p. 19, consideră o „imposibilitate ca Mircea cel Bătrîn să participe la bătălia de la Cossovo“.

[24] Mustafa Ali Mehmed, *Istoria turcilor*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1976, p. 125; Aurel Decei, *Istoria Imperiului otoman*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1978, p. 54; Alexandru Gonța, *Românii și Hoarda de Aur. 1241—1502*, München, 1983, p. 155: „la Cosovo . . . au participat și contingente de români moldoveni și munteni“.

[25] I. H. Uzunçarşılı, *op. cit.*, p. 255; Mustafa Cezar, Mithat Sertoğlu ș.a., *op. cit.*, p. 134; Stanford J. Shaw, *op. cit.*, p. 21.

[26] P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 219.

[27] Vezi Ferenc Szakály, *op. cit.*, p. 72—73, cu bibliografie.

[28] Bibl. Muzeului Topkapı Sarayi — Istanbul., ms. R-1939, f. 266—270; publ. Feridun, *Münşe'at es-selâtin* (Scrisori de sultani), I, Istanbul, 1264/1848, p. 111—113.

[29] Documentele cele mai vechi inserate în colecția Feridun, sus-citată, au fost privite cu neîncredere (vezi Mükrimin Halil, *Feridun Bey münşe'atı* (Colecția lui Feridun bei), în „Tarih Osmani Encümeni Mecmuası“, XI—XIII (1921—1923), nr. 63—77, Istanbul, 1923, p. 161—168), și chiar întreaga colecție a fost socotită „o operă tîrzie, datorită imaginației unui falsificator“ (P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 222—223, n. 23). Această apreciere a lui P. P. Panaitescu a fost făcută, negreșit, în totală necunoștință de cauză, căci colecția Feridun cuprinde multe documente autentice, dintre care unele sînt de cea mai mare însemnătate și pentru istoria românească (vezi, de exemplu, Andrei Antalffy, *Münş'at al-Salatin al lui Rukhsanzade Ahmed Feridun et-Tevkii . . ., ca izvor pentru istoria românilor*, în „Buletinul Comisiei Istorice a României“, vol. XIII, București, 1934, p. 4—23).

Domnia lui Bayezid I Fulgerul (1389—1402) a reprezentat o fază distinctă în istoria otomană, cînd resursele de energie internă au fost suprasolicitate pentru transpunerea în practică a unui program politic ambiţios. Bayezid I a renunţat la sistemul de expansiune gradată a predecesorilor săi, inaugurînd o linie politică de forţă, ce a vizat unirea într-o structură imperială a Anatoliei musulmane cu Peninsula Balcanică ortodoxă. În acest sens, el a intensificat acţiunile de cuceriri în cele două regiuni, organizînd în acelaşi timp şi asalturi reiterate asupra Constantinopolului, unde a dorit să stabilească reşedinţa puterii sale imperiale, centralizate şi absolute. Ca instrumente eficiente ale centralizării, el a promovat cu precădere slujitorii-robi, nu numai în armată, ci şi în funcţiile administrative şi în donaţiile de timaruri (feude condiţionate de slujbă credincioasă). Bayezid I a instituit elementele centralizării de inspiraţie imperială în toate domeniile de activitate ale statului, inclusiv în viaţa de curte, unde a prefigurat tipul padişahului otoman. De altminteri, este semnificativ faptul că, Bayezid I a fost primul conducător otoman căruia califul abbasid i-a acordat oficial titlul de *sultan al-Rûm*[30], tot el fiind şi cel dintîi care a fost recunoscut în Europa drept *Imperator Turcorum*[31].

De bună seamă, elementele noii politici otomane s-au acumulat şi s-au manifestat în timp. Dar semnele ei s-au vădit de la început. Însăşi ascensiunea lui Bayezid I pe tron, la Kosovo, prin uciderea fratelui său, Yakub, a fost un act contrar tradiţiei şi primul de acest gen din istoria otomană. Mai tîrziu, Mehmed al II-lea Fatih (1451—1481), adevăratul făuritor al Imperiului otoman, avea să legifereze suprimarea prinţilor otomani drept o obligaţie primordială a noului sultan, impusă lui de nevoia de a asigura coeziunea imperiului în jurul puterii sale autocratice. De asemenea, de la început, spre deosebire de predecesorii săi, atenţia principală a lui Bayezid a fost îndreptată către Anatolia, unde a urmărit cu obstinaţie lichidarea principatelor turceşti vasale sau independente; politica sa europeană a fost subsumată acestui obiectiv anatolian. Nu credem însă că această relativă „abandonare a tradiţiei de *gazi* (luptători pentru cauza islamului — n.ns.) a predecesorilor săi" să fi fost determinată de aşa-zisul fenomen de „bizantinizare şi de creştinizare" a curţii sale[32], ci, mai degrabă, de veleităţile sale imperiale. Anatolia a reprezentat izvorul şi baza forţei otomane. Era firesc ca procesul de centralizare imperială să vizeze în primul rînd această regiune, cu atît mai mult cu cît opoziţia faţă de otomani era atunci mai puternică aici decît în Balcani. În Anatolia turco-musulmană nu îşi avea obiect politica de largă toleranţă religioasă practicată de otomani, cu o deosebită eficienţă, în Peninsula Balcanică ortodoxă. Dar forţarea expansiunii în Anatolia a generat reacţii antiotomane în Europa sud-estică, după cum acţiunile coercitive sau ofensive desfăşurate de sultan în această parte au avut imediat repercusiuni în cealaltă parte. Bayezid I a fost obligat să ducă necontenite lupte, adeseori concomitent, în ambele regiuni. Campaniile sale într-o parte şi alta a strîmtorilor Bosfor şi

[30] Halil Inalcık, *The Ottoman Empire* . . ., p. 56; pretenţii imperiale manifestase şi Murad I, cînd îşi arogase titlul de *Hüdâvendigâr* (autocrator, împărat) şi pe cel de *Sultan-i âzam* (cel mai mare stăpînitor, sultan), P. Wittek, *Le Sultan de Rûm*, în „l'Annuaire de l'Institut de Philologie et d'Histoire Orientales et Slaves", t. VI (1938), Bruxelles, 1938, p. 20—22.

[31] N. Iorga, *Veneţia în Marea Neagră*, în „Anal. Acad. Rom. Mem. secţ. ist.", seria a II-a, tom. XXXVI, Bucureşti, 1914, p. 17 (1087).

[32] Stanford J. Shaw, *op. cit.*, p. 29.

Dardanele s-au succedat cu o mare repeziciune, de unde şi supranumele său de *Yıldırım* (Fulgerul), precum şi cronologia inextricabilă a acestor evenimente în izvoarele vremii.

În privinţa cronologiei şi, implicit, a aprecierii conţinutului evoluţiei relaţiilor româno-otomane din vremea lui Bayezid I există diferite puncte de vedere, deşi sînt acceptate, în general, datele stabilite în baza analelor sîrbeşti şi a raportului cauză-efect, direct şi imediat. Propunem aici o nouă schemă cronologică, care, credem, este de natură să releve mai bine adevăratele dimensiuni ale locului şi rolului Ţării Româneşti şi ale domnului ei, Mircea cel Mare, în marea confruntare dintre politica expansionistă otomano-islamică şi cea ungaro-catolică. Soluţia avansată de noi se sprijină pe unele informaţii noi sau neluate în seamă pînă acum în discutarea acestei probleme şi pe conexiunile reliefate prin lărgirea unghiului de vedere şi prin deplasarea lui corespunzătoare către Anatolia [33]. Dar din cauza lipsei, sărăciei sau confuziei ştirilor transmise de sursele istorice de epocă, demersul nostru nu reuşeşte întotdeauna să depăşească limitele supoziţiei.

Pînă la domnia lui Bayezid I, teritoriul românesc nord-dunărean a stat în afara planurilor de expansiune sistematică promovate de conducătorii otomani. Noii cuceritori s-au arătat reticenţi faţă de limesul dunărean, nu numai pentru faptul că acesta reprezenta un obstacol natural şi moral serios, ci mai ales din pricină că depăşirea lui însemna de fapt atacarea directă a două elemente de bază ale sistemului politic antiotoman din Europa acelor vremuri: Ungaria şi Ţara Românească. Am arătat mai înainte că Ungaria, ca mare putere europeană, era socotită de otomani forţa reprezentativă a Europei şi rivala lor principală în competiţia pentru supremaţia balcanică, iar Ţara Românească — spre deosebire de fărîmiţarea politică şi slăbiciunea combativă a statelor creştine sud-dunărene — se prezenta omogen din punct de vedere politic şi era capabilă să dezvăluie o mare putere de luptă.

Pentru întîia oară, forţele turco-osmane au trecut Dunărea în timpul lui Bayezid I; acesta a fost şi primul sultan care a condus personal o campanie militară la nord de Dunăre, şi anume împotriva Ţării Româneşti. Fără îndoială, Bayezid I a iniţiat aceste acţiuni, ca părţi integrante ale politicii sale imperiale, avînd în vedere rolul tot mai activ al Ţării Româneşti în cadrul străduinţelor sud-est europene şi anatoliene menite să blocheze expansiunea otomană şi, implicit, să submineze realizarea programului imperial al sultanului.

Imediat după lupta de la Kosovo, forţe turceşti sub conducerea lui Firuz bei au trecut Dunărea, pe la Vidin, şi au prădat teritoriul Ţării Româneşti. Era pentru prima oară cînd oştile otomane atacau la nord de Dunăre. Această acţiune nu a fost o simplă incursiune de jaf, cum a fost de obicei etichetată în istoriografia noastră; ea s-a desfăşurat coordonat cu atacurile otomane îndreptate către Serbia şi Bosnia, ca şi către Macedonia şi Albania. Vechile cronici turceşti [34] precizează că aceste campanii paralele s-au soldat cu ocu-

[33] Deschiderea perspectivelor în această direcţie ne-a fost înlesnită de rezultatele cercetărilor temeinice întreprinse de prof. dr. Yaşar Yücel, în privinţa raporturilor dintre otomani, principatele turceşti din Anatolia şi Timur: *XIII—XV. Yüzyıllar Kuzey-Batı Anadolu tarihi. Çoban-oğulları, Candar-oğulları Beylikleri* (Istoria Anatoliei nord-vestice în sec. XIII—XV. Beilicurile Ciobanizilor şi Djandarizilor), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1980; *Timur'un dış politikasında Türkiye ve Yakın-Doğy. 1393—1402* (Turcia şi Orientul Apropiat în politica externă a lui Timur), Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Basımevi, Ankara, 1980.

[34] *Die Frühosmanischen des Urudsch. Nach den Handschriften* ..., ed. Franz Babinger, Hannover, 1926, p. 97; *Aşıkpaşazade*, ed. Nihal Atsız, în „Osmanlı tarihleri", I, Is-

parea unor puncte strategice și, îndeosebi, cu bogate prăzi, ceea ce arată că ele au fost menite nu numai să răsplătească oștirea otomană, ci, înainte de toate, să consolideze cuceririle făcute și să preîntîmpine eventuale coaliții și atacuri antiotomane, în răstimpul în care atenția principală a sultanului avea să fie deplasată în Anatolia. Atacul condus de Firuz bei a reprezentat de fapt prima reacție otomană (implicit și o recunoaștere) față de rolul activ pe care și-l asumase atunci Țara Românească în eforturile îndreptate către respingerea noii puteri ce se dezvolta în sud-estul Europei. Firuz bei a acționat pe baza unei decizii a lui Bayezid; el nu a urmărit în primul rînd scopuri economice, de pradă, ci obiectivul politico-militar bine precizat de a intimida Țara Românească și de a o determina astfel să adopte o poziție de neintervenție în sudul Dunării. Avînd în vedere rolul important pe care Țara Românească îl jucase în evenimentele din 1387—1389 — care se soldaseră cu înfrîngerea otomană de la Pločnik (1387) și cu bătălia de la Kosovo, precum și cu reunirea pămîntului românesc dobrogean (1388) cu Țara Românească —, turcii deveniseră conștienți de valoarea angajării românești pe frontul de luptă antiotoman. De altfel, după anihilarea rolului Serbiei, Țara Românească și apoi Moldova au rămas singurele forțe (alături de Ungaria) capabile să inițieze și să conducă coaliții antiotomane în această parte a Europei.

Defecțiunea produsă de cneazul Lazăr al Serbiei, în sistemul otoman al statelor vasalizate din Europa, a încurajat beilicurile turce din Anatolia să reia lupta împotriva otomanilor. Beiul de Karaman a strîns în jurul său o largă coaliție, formată din beii de Saruhan, Aydın, Menteșe, Germiyan, Hamit, precum și din puternicul conducător al statului Sivas-Kayseri (Eretna), Kadı Burhaneddin Ahmed. Cu alte cuvinte, aproape întreaga Anatolie declanșase ofensiva împotriva otomanilor, recuperînd puncte și teritorii importante de sub stăpînirea acestora [35]. Așa se explică de ce Bayezid I nu a exploatat victoria de la Kosovo, în sensul extinderii hotarelor sale europene, și de ce au fost necesare menționatele acțiuni coordonate.

Atacul lui Firuz bei a survenit într-un moment în care relațiile lui Mircea cel Mare cu regele Ungariei, Sigismund de Luxemburg, erau încordate [36]. De aceea, presupunem că după lupta de la Kosovo, domnul român a adoptat față de otomani o poziție de așteptare activă, căutînd în primul rînd să întărească sistemul său de apărare. Într-un asemenea context se înscriu demersurile sale (prin intermediul domnului Moldovei) pe lîngă regele Poloniei. La 10 decembrie 1389, împuterniciții lui Mircea au semnat tratatul de alianță cu Wladislaw Jagello [37]. Confirmat de domnul român, la 20 ianuarie 1390 [38], acest act prevedea ajutorul mutual împotriva Ungariei și a altor dușmani. Este clar că în toamna lui 1389, cînd probabil a avut loc atacul lui Firuz bei, amenințarea ungară era mai presantă pentru Țara Românească decît cea otomană, ceea ce explică și atitudinea relativ reținută a lui Mircea față de acest prim atac otoman la nord de Dunăre. Dar numai după două luni, Mircea a cerut diminuarea caracterului antiungar al alianței sale cu regele polon [39].

tanbul, 1949, p. 134—135; *Neșri*, ed. Fr. Taeschner, p. 84 (ed. M. Guboglu și M. Mustafa, I, p. 112); *Anonim*, ms. Bibl. Muzeului Topkapı Sarayı-Istanbul, R-1101, f. 32 ș.a.

[35] Paul Wittek, *Menteșe Beyliği*..., p. 77—78; Yașar Yücel, *XIII—XV. Yüzyıllar*..., p. 76—77.

[36] P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 231—232.

[37] Hurmuzaki, *Documente*, I-2, p. 315—316.

[38] *Ibidem*, p. 322.

[39] *Ibidem*, p. 323—324.

Se înțelege că între timp intervenise o oarecare apropiere între Mircea și Sigismund. Cauza acestui început al procesului de destindere din relațiile româno-ungare trebuie căutată în dezvoltarea conștiinței pericolului comun — creșterea puterii otomane [40].

De bună seamă, dimensiunile imperiale pe care Bayezid căuta să le confere statului otoman nu erau încă vizibile. Dar lovitura aplicată de el coaliției anatoliene trebuie să fi avut imediat ecou în Balcani, fiind resimțită mai ales de țările amenințate, în primul rînd de Țara Românească, date fiind legăturile acesteia cu rezistența antiotomană din Anatolia. Desfășurată în iarna lui 1389—1390, această primă campanie anatoliană a lui Bayezid s-a încheiat cu o reușită deplină. Ea a relevat sensul noii politici otomane, îndreptată către centralizarea forțată a întregii Anatolii sub autoritatea absolută a sultanului otoman [41]. Semnificativ este faptul că imediat după această primă campanie a lui Bayezid, vasalul său din Kastamonu, Süleyman II, a trecut fățiș în tabăra antiotomană. Dar noua coaliție, constituită și cu participarea beiului de Kastamonu, a fost spulberată de Bayezid, în toamna anului 1390. Întreaga Anatolie apuseană și sud-vestică a trecut sub controlul sultanului otoman. Următoarea etapă o constituia cucerirea Anatoliei nordice și, apoi, a zonei centrale și estice. Aceste obiective erau reclamate și de nevoia de a controla importantele drumuri comerciale care străbăteau Anatolia, în primul rînd pe cel al mătăsii, dintre Tebriz și Bursa. Beiul de Karaman fiind eliminat — cel puțin pentru un timp — din competiția pentru hegemonia Anatoliei, beii stătulețelor desființate sau amenințate de Bayezid s-au regrupat în jurul lui Kadı Burhaneddin, conducătorul statului Sivas-Kayseri, fără îndoială cea mai puternică formațiune politică din Anatolia acelor vremuri, desigur după statul otoman. Acest înzestrat poet și mare conducător politic și militar deținea o forță în măsură nu numai să respingă ofensiva otomană, dar și să rivalizeze cu cea a lui Bayezid. Tendințele de dominație ale lui Kadı Burhaneddin au produs însă neîncetate disensiuni și regrupări în tabăra potrivnică lui Bayezid, ceea ce a înlesnit desigur realizarea politicii acestuia.

Campania otomană pentru cucerirea Anatoliei nordice, unde se afla beilicul de Kastamonu, a pornit în toamna anului 1391. Beiul de aici, Süleyman II, a cerut ajutorul lui Kadı Burhaneddin, care, imediat, l-a avertizat pe sultanul otoman și a pornit cu o puternică armată împotriva sa. Cronicarul domniei lui Kadı Burhaneddin, Erdeşî Esterâbâdî, arată că tocmai această amenințare l-ar fi determinat pe Bayezid să se întoarcă din drum, fără a ataca Kastamonu [42]. În schimb, cronicarii otomani timpurii explică această reținere a lui Bayezid prin cutezătorul atac desfășurat de Mircea cel Mare, la solicitarea beiului de Sinop, asupra bazei acîngiilor de la Karınovası, aflată la est de Munții Balcani [43]. Dar aceștia din urmă raportează la același an 1391 și campania de ripostă a sultanului împotriva Țării Românești. Între incursiu-

[40] I. Minea, *Principatele Române și politica orientală a împăratului Sigismund*, București, 1919, p. 42—43.

[41] Vezi Yaşar Yücel, *op. cit.*, p. 77—78; idem, *Timur'un* . . ., p. 49.

[42] Yaşar Yücel, *XIII—XV. Yüzyıllar* . . . , p. 80.

[43] Vezi Aurel Decei, *Expediția lui Mircea cel Bătrîn împotriva acîngiilor de la Karınovası (1393)*, în volumul său postum *Relațiile româno-orientale*, Edit. Științifică și Enciclopedică; București, 1978, p. 140—155 (publ. în „Revue des Études Roumaines", I, 1953, Paris, p. 130—151). Într-o scurtă notă publicată în aceeași „Revue des Études Roumaines", II, 1954, p. 255—256, Emil Turdeanu nu împărtășește opinia lui A. Decei privind localizarea la *Karınovası* a obiectivului acestui atac al lui Mircea cel Mare, propunînd în schimb „șesul de la *Krajina*" *(Krajinovo)*, situat în zona vărsării Timocului în Dunăre.

nea lui Firuz bei la nord de Dunăre, ofensiva otomană asupra beilicului de Kastamonu, atacul lui Mircea cel Mare la Karınovası şi campania lui Bayezid împotriva Ţării Româneşti există legături, numai că ele trebuie privite în timp şi în conexiuni întinse.

Concentrările de forţe ale aceluiaşi Kadı Burhaneddin l-au obligat pe Bayezid I să se întoarcă din drum şi la începutul anului 1392, cînd pornise din nou asupra beilicului de Kastamonu. În primăvara aceluiaşi an, sultanul otoman a început însă pregătiri mult mai mari, fiind hotărît să lichideze beilicul de Kastamonu [44]. Între timp, beiul de aici, încercînd să evite tutela lui Kadı Burhaneddin, iniţiase o coaliţie cu stătuleţele ameninţate de acesta. Astfel că ajutorul pe care l-a solicitat, în ultimă instanţă, lui Kadı Burhaneddin nu a ajuns la timp. Bayezid l-a înfrînt şi ucis pe beiul de Kastamonu, Süleyman II. Apoi, forţele otomane s-au îndreptat împotriva Sinop-ului care, deşi făcea parte din beilicul de Kastamonu, se afla sub conducerea cvasiindependentă a lui Isfendiyar bei, fratele şi rivalul lui Süleyman II. În aceste împrejurări credem că s-a produs demersul precipitat al beiului de Sinop pe lîngă Mircea cel Mare. De altfel, cronicile otomane care transmit această ştire nu-l menţionează pe Süleyman II, ci pe tatăl acestuia, Kötürüm Bayezid, sau pe Isfendiyar de la Sinop. Această informaţie privind colaborarea româno-anatoliană (turcă) împotriva expansiunii otomane corespunde adevărului, de vreme ce — aşa cum vom arăta — ea s-a manifestat activ şi după moartea lui Bayezid I (1403), reprezentînd unul din factorii importanţi de subminare a puterii otomane. Negreşit, legăturile dintre oponenţii anatolieni ai lui Bayezid şi Mircea cel Mare, ca element proeminent al rezistenţei antiotomane din sud-estul Europei, s-au realizat mai dinainte. Dar domnul Ţării Româneşti putea desfăşura o asemenea acţiune riscantă, ca aceea în care a lovit tocmai pînă dincolo de Munţii Balcani, numai după ameliorarea relaţiilor sale cu regele Ungariei.

Apropierea dintre Mircea şi Sigismund a devenit evidentă la începutul anului 1392, mobilul ei fiind creşterea ameninţării otomane [45]. Este însă de observat că puterea otomană lua atunci proporţii în Anatolia, pe cînd în Balcani ea nu depăşise încă limitele stabilite la întronarea lui Bayezid I, în 1389. Atacul lui Mircea cel Mare la Karınovası nu a fost o reacţie izolată, de răzbunare — cum este el calificat de obicei —, ci s-a integrat în efortul general anatoliano-european menit să împiedice evoluţia imperială imprimată forţei otomane de Bayezid I. Fără îndoială, primul asalt al sultanului asupra Constantinopolului, început în 1391, a sugerat Europei noile dimensiuni ale politicii otomane. Dar considerăm că legăturile directe dintre Mircea cel Mare şi rezistenţa anatoliană au constituit calea principală de transmitere în Europa, în primul rînd în Ungaria, a noii imagini a forţei otomane, deja conturată în Anatolia. Nu este vorba aici de simpla vehiculare de informaţii — aşa cum făceau atunci negustorii italieni —, ci de înregistrarea undelor de şoc ale loviturilor otomane din Anatolia.

Începînd cu primăvara anului 1392, se constată o precipitare majoră a evenimentelor, atît din Anatolia, cît şi din Balcani. Cronicarul Kemalpaşazade arată că în primăvara anului 1392 sultanul ar fi ordonat intense pregătiri pentru campania împotriva Ţării Româneşti, ca ripostă — motivează cronicarul — pentru atacul efectuat de Mircea cel Mare, în anul precedent, la Karınovası [46]. Ştirea este confirmată şi de un document veneţian, din 26 apri-

[44] Yaşar Yücel, *XIII—XV. Yüzyıllar* . . . , p. 81—82.
[45] I. Minea, *op. cit.*, p. 45.
[46] Apud Aurel Decei, *op. cit.*, p. 144—145.

lie 1392, în care este relevată şi pregătirea flotei otomane, dar se precizează că aceste pregătiri vizau Sinop-ul[47]. Într-adevăr, aşa cum am arătat, în primăvara lui 1392, sultanul a cucerit Kastamonu, iar după ce a acçeptat oferta de supunere a beiului de Sinop s-a îndreptat împotriva lui Kadı Burhaneddin, care la incitarea beiului de Sinop, declanşase ofensiva împotriva poziţiilor otomane. Prima confruntare armată directă dintre cei doi rivali turci la dominaţia anatoliană a avut loc, în iulie 1392, lîngă Çorum, în Anatolia centrală. Bayezid I a fost înfrînt, ceea ce a dus la o nouă schimbare de front a beilicurilor anatoliene, inclusiv a celui de Sinop.

Pe de altă parte, surse contemporane atestă desfăşurarea campaniei balcanice a regelui Sigismund, în primăvara şi vara anului 1392, cînd ar fi avut loc mai multe lupte cu forţele turceşti[48]. Dacă documentele ungare cunoscute pînă acum limitează această acţiune regală doar la Serbia, un alt izvor de valoare arată însă limpede că, în 1392: „Sigismund, regele Ungariei, cu ajutorul lui Jodocius şi Procopius, marchizi de Moravia, a intrat în Turcia şi a pustiit-o, luînd cu asalt oraşe şi fortificaţii, tîrguri şi sate, incendiind şi distrugînd cu desăvîrşire; care reîntorcîndu-se [apoi] la ale lor, turcii şi tătarii mîniaţi au intrat în regatul Ungariei şi au produs daune mai mari decît au suferit ei de la unguri“ [49]. Această companie balcanică a regelui este menţionată şi în vechile cronici turceşti, numai că aici ea este confundată parţial cu bătălia de la Nikopole, din 1396 [50]. Însăşi această confuzie reprezintă un indiciu pentru faptul că, în 1392, regele Ungariei a întreprins o acţiune mai vastă în Balcani decît lasă să se înţeleagă documentele maghiare cunoscute. Este de presupus că prin această expediţie, Sigismund de Luxemburg a urmărit să-şi extindă controlul asupra ţaratului lui Şişman, probabil ca urmare a unei înţelegeri cu acesta [51], dar şi cu Mircea cel Mare, dacă avem în vedere însemnătatea strategică a ţaratului de la Tîrnovo pentru securitatea hotarului dunărean al Ţării Româneşti. În orice caz, această primă ofensivă antiotomană mai importantă a lui Sigismund de Luxemburg a pornit după împăcarea sa cu Mircea cel Mare, în condiţiile angajării sultanului în campania decisivă împotriva beilicului de Kastamonu-Sinop şi ca urmare a amplificării temerilor provocate în Anatolia şi Balcani de politica de forţă promovată de Bayezid I. Tocmai în acest context credem că s-a desfăşurat şi atacul lui Mircea cel Mare la Karınovası. Sîntem de părere că, în 1392, s-a desfăşurat o vastă acţiune antiotomană balcano-anatoliană, iniţiată şi corelată în baza legăturilor pe care domnul Ţării Româneşti le avea cu beiul de Sinop. Ea a reprezentat prima reacţie „competitivă“ faţă de politica de forţă dezvoltată de Bayezid I. Nu ştim în ce măsură victoria obţinută de Kadı Burhaneddin, în iulie 1392, împotriva sultanului otoman a fost înlesnită de ofensiva coordonată a regelui ungar şi a domnului român în Balcani. Dar cert este faptul

[47] N. Iorga, *Veneţia . . .*, p. 37—38 (1107—1108).

[48] Hurmuzaki, *Documente*, I-2, p. 375—376, 380—381; I. Minea, *op. cit.*, p. 45—46; Viorica Pervain, *Din relaţiile Ţării Româneşti cu Ungaria la sfîrşitul veacului al XIV-lea*, în „Anuarul Institutului de istorie şi arheologie“ — Cluj-Napoca, XVIII (1975), p. 92.

[49] *Die Chronica novella des Hermann Korner*, ed. Jakob Schwalm, Göttingen, 1895, p. 338. Mulţumim prof. dr. Şerban Papacostea care, cu bunăvoinţa ce-i este caracteristică, ne-a pus la dispoziţie această ştire.

[50] *Orudj*, ed. cit., p. 98—99; *Aşıkpaşazade*, ed. cit., p. 136: „s-a aflat că ungurul a trecut Dunărea şi se îndreaptă către Sofia“, lupta ar fi avut loc, în 1391, lîngă Alacahisar (Kruševac), unde regele ar fi fost înfrînt; aceeaşi ştire şi la *Anonim*, ms. Bibl. Muz. Topkapı Sarayı — Istanbul, R-1099, f. 28.

[51] Cf. Ferenc Szakály, *op. cit.*, p. 74.

că, în aceste împrejurări, sultanul a fost nevoit să amîne, pînă după lupta de la Nikopole (25 septembrie 1396), continuarea politicii sale de centralizare a Anatoliei şi să renunţe temporar (pînă în 1395) la asediul Constantinopolului. Intervenţia militară combinată româno-ungară la sud de Dunăre a relevat defecţiunea sistemului defensiv-ofensiv otoman din Balcani, reclamînd în consecinţă atenţia principală a sultanului către această direcţie. De aceea, considerăm că imediat după lupta de la Çorum (iulie 1392), sultanul s-a deplasat personal în zona Dunării, unde, se pare, a înfrînt oştile ungare, posibil chiar la Nikopole, după care forţele otomane au asediat Belgradul şi au întreprins raiduri devastatoare în Ungaria inferioară [52]. Presupunem că acum a fost lovit şi teritoriul Ţării Româneşti. Aşa s-ar explica poate şi faptul că, în vechile cronici turceşti, marea expediţie a sultanului împotriva Ţării Româneşti este datată în 1390, 1391 sau 1392 [53]. Riposta lui Bayezid faţă de campania balcanică româno-ungară s-a declanşat imediat, dar s-a prelungit în timp.

Atît regele Ungariei şi domnul Ţării Româneşti, cît şi sultanul otoman au devenit conştienţi de necesitatea pregătirii temeinice pentru confruntarea decisivă ce se arăta inevitabilă în competiţia otomano-ungară pentru supremaţia balcanică. După 1392, centrul de greutate al politicii lui Bayezid I a fost deplasat temporar în Balcani, unde sultanul a căutat să întărească linia de forţă a Dunării şi să extindă bazele otomane menite să respingă eventualele atacuri cruciate pe mare.

Lichidarea ţaratului bulgar de la Tîrnovo (iulie 1393) şi ocuparea puternicelor fortificaţii dunărene Nikopole şi Silistra (probabil şi Rusciuk) au fost efecte întîrziate ale reacţiei lui Bayezid faţă de campania balcanică ungaro-română din anul precedent. În acelaşi timp, aceste măsuri de forţă ale sultanului au semnificat inaugurarea politicii otomane legată direct de însemnătatea Dunării şi, implicit, de cea a Mării Negre. Era, în fond, vorba de reînvierea, în elementele ei esenţiale, a vechii politici imperiale romano-bizantine în această privinţă. Stăpînirea otomană la Dunăre periclita grav independenţa Ţării Româneşti şi lovea direct în sistemul politico-militar al Ungariei. Nu putem însă afirma că Bayezid I era decis să ducă ofensiva pînă la lichidarea efectivă a Ţării Româneşti şi la subordonarea Ungariei. Dar eliminarea totală a acesteia din urmă din Balcani şi impunerea controlului otoman asupra ntregii zone din nordul Dunării inferioare erau obiective majore reclamate de dezvoltarea politicii imperiale a sultanului, mai ales în perspectiva mutării capitalei sale la Constantinopol. Extinderea expansiunii otomane dincolo de Dunăre însemna însă confruntare directă nu numai cu Ţara Românească, ci şi cu Ungaria, iar prin extensie cu întreaga lume europeană. Bayezid I era conştient desigur de acest risc, astfel că el nu a trecut Dunărea decît după o atentă pregătire politică şi militară, în care consolidarea poziţiilor sale din Anatolia şi securitatea hotarelor otomane din Balcani au constituit condiţii primordiale.

La sfîrşitul anului 1393, în Anatolia răsăriteană şi-a făcut apariţia puternicul cuceritor al Asiei — Timur Lenk [54]. Beilicurile supuse sau ameninţate de Bayezid I, Kadı Burhaneddin sau de sultanul mameluc Barkuk au recunoscut imediat suzeranitatea lui Timur. În acelaşi timp, din iniţiativa lui Kadı Burhaneddin, s-a constituit o coaliţie împotriva lui Timur, cu partici-

[52] *Orudj*, ed. cit., p. 98.
[53] Vezi I. H. Uzunçarşılı, *op. cit.*, I, p. 212, 268—269, 274.
[54] Elizabeth A. Zachariadou, *Trebizond and the Turks (1352—1402)*, în „Arheion Pontou", 35 (1979), p. 353.

parea lui Barkuk, Bayezid I şi a lui Toktamış, hanul Hoardei de Aur. Situaţia din Anatolia s-a caracterizat printr-o incertitudine totală, pînă către sfîrşitul verii lui 1394, cînd Timur a renunţat deodată la ofensiva sa anatoliană, pentru a se îndrepta în grabă împotriva lui Toktamış, care atacase regiunea Şirvan [55]. Imediat, ceilalţi membri ai coaliţiei au declanşat ample acţiuni de represalii împotriva beilicurilor care trecuseră de partea lui Timur. Între toamna lui 1394 şi primăvara lui 1395, Kadı Burhaneddin s-a ocupat de readucerea în supunere a beilor de Erzindjan şi Karaman, pe cînd Barkuk a desfăşurat operaţiuni de pedepsire a triburilor arabe din Siria şi a vasalului său anatolian Dulkadır. La rîndul său, Bayezid I a pornit o nouă expediţie împotriva beiului de Sinop, Isfendiyar, vasalul său încă neînvins şi în permanentă activitate antiotomană [56]. Aşa cum reiese din scurta ştire transmisă de Orudj, Isfendiyar profitase de intervenţia lui Timur în Anatolia pentru a recupera regiunea Kastamonu, anexată de otomani în 1392. Şi de această dată s-a ajuns la o înţelegere, prin care s-a revenit la situaţia dinainte [57]. Dată fiind atenţia deosebită pe care Bayezid I a acordat-o mereu beilicului de Kastamonu-Sinop, credem că această campanie a pornit imediat după îndepărtarea pericolului timurid şi s-a desfăşurat în paralel cu acţiunile coercitive conduse de Kadı Burhaneddin şi Barkuk. Or, istoriografia noastră datează — pe baza a 10 variante-copii tîrzii ale analelor sîrbeşti [58] — tocmai în această vreme, adică în toamna lui 1394, marea expediţie a sultanului împotriva Ţării Româneşti [59]. Problema refacerii stăpînirii otomane din Anatolia, răvăşită de intervenţia lui Timur, era atunci de stringentă actualitate pentru Bayezid I, pe cînd la Dunăre nu se profila în acea vreme vreo ameninţare. Sursele semnalează doar intenţia regelui Sigismund de Luxemburg de a efectua o campanie în Bosnia [60]. Dar, către sfîrşitul anului 1394, regele se afla în drum către Moldova, unde a şi intrat la începutul anului următor [61]. Este greu de admis că regele ungar ar fi acordat prioritate vechilor sale rivalităţi cu Polonia, în problema Moldovei, şi mai ales, ar fi putut lăsa Transilvania fără apărare (în această campanie au participat îndeosebi trupele din Transil-

[55] René Grousset, *L'Empire des steppes. Attila, Gengis-khan, Tamerlan*, Payot, Paris, 1948, p. 521; B. D. Grecov şi A. I. Iacubovschi, *Hoarda de Aur şi decăderea ei*, Bucureşti, 1953, p. 339.

[56] Yaşar Yücel, *Timur'un* ..., p. 48—49; idem, *XIII—XV. Yüzyıllar* ..., p. 86.

[57] *Orudj*, ed. cit., p. 101.

[58] Vezi Anca Iancu, *Ştiri despre români în izvoarele istoriografice sîrbeşti (secolele XV—XVII)*, în „Studii istorice sud-est europene", ed. E. Stănescu, Edit. Acad., Bucureşti, 1974, p. 17—18.

[59] I. C. Litzica, *Din domnia lui Mircea cel Bătrîn*, în „Convorbiri literare", XXXV (1901), p. 366—383, şi Georges Sp. Radojičić, *La chronologie de la bataille de Rovine*, în „Revue Historique du Sud-Est Européen", V (1928), nr. 1—3, p. 136—139, datează această expediţie în primăvara lui 1395 şi lupta la 17 mai 1395, ipoteză respinsă însă de N. Iorga, *Cu privire la luptele lui Mircea cu turcii*, în N. Iorga, *Studii asupra evului mediu românesc*, ed. Şerban Papacostea, Edit. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1984, p. 141—144, şi de P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 240—248. În schimb, I. Minea, *op. cit.*, p. 58—70, şi V. Motogna, *Luptele lui Sigismund şi Mircea cel Bătrîn cu turcii, în 1395*, în „Revista istorică", X (1925), nr. 10—12, p. 281—286, au admis existenţa a două expediţii succesive ale sultanului în Ţara Românească, în toamna lui 1394 şi în toamna 1395, iar prof. dr. Ştefan Ştefănescu este de părere că au fost trei mari expediţii otomane în acea vreme împotriva Ţării Româneşti: în toamna 1394, în mai 1395 şi în septembrie-octombrie 1397. Unii cunoscători ai izvoarelor vechi turceşti au datat expediţia aceasta în 1393 (vezi D. E. Pitcher, *op. cit.*, p. 49—50) sau în 1395, înaintea desfiinţării ţaratului de la Tîrnovo, cum apreciază prof. dr. Halil Inalçık, *op. cit.*, p. 16 şi 209.

[60] I. Minea, *op. cit.*, p. 51—52.

[61] Vezi Radu Manolescu, *Campania lui Sigismund de Luxemburg în Moldova (1395)*, în „Analele Universităţii Bucureşti. Seria ştiinţe sociale. Istorie", XV (1966), p. 59—74.

vania), dacă, în toamna lui 1394, Bayezid I și forțele sale ar fi intrat în Țara Românească.

În aceeaşi vreme şi, mai cu seamă, în prima jumătate a anului 1395, se constată şi intensificarea activității balcanice a lui Bayezid I. Forțele sale au desfăşurat acțiuni succesive sau concomitente de intimidare şi de cuceriri în Tesalia, Moreea, Macedonia, Albania, Bosnia, cu scopul de a întări sistemul defensiv otoman împotriva eventualelor atacuri cruciate solicitate insistent de bizantini [62]. Același obiectiv al consolidării stăpînirii otomane din Balcani l-a avut și faimoasa „conferință" de la Seres, unde Bayezid I şi-a convocat toți vasalii creştini, pentru a le proba credința (1394) [63]. Această inițiativă insolită a sultanului învederează de fapt dorința sa de a constitui un bloc solid în Balcani, în măsură să respingă eventuala ofensivă cruciată şi să susțină apropiatul efort final pentru concretizarea idealului său imperial.

Politica de forță dezvoltată vădit de Bayezid în Balcani şi pregătirile sale pentru un nou mare asalt asupra Constantinopului au alimentat atmosfera de alertă din Europa, îndeosebi din Țara Românească şi Ungaria. Încă din primăvara sau vara lui 1394, Sigismund de Luxemburg își intensificase demersurile pentru constituirea coaliției generale europene, străduindu-se în același timp să întărească sistemul defensiv-ofensiv al regatului ungar şi să aplaneze rivalitatea sa dinastică cu Polonia [64]. Poziția geopolitică a Țării Româneşti avea o însemnătate vitală pentru securitatea Ungariei în fața ofensivei otomane. În mai 1394, Sigismund de Luxemburg a trimis un împuternicit la Mircea cel Mare, cu misiunea de a-l atrage în proiectul regal de cruciadă și de a-l lega mai strîns de soarta Ungariei [65]. Nu cunoaştem alte date despre cursul acestor negocieri, dar cert este faptul că ele s-au soldat cu încheierea tratatului de alianță, de la Brașov, din 7 martie 1395 [66]. Această alianță a fost privită pînă acum ca un act încheiat după lupta româno-otomană de la Rovine (datată, de obicei, la 10 octombrie 1394), în urma căreia Mircea cel Mare ar fi fost nevoit să se refugieze în Transilvania, lăsîndu-şi tronul lui Vlad, zis „Uzurpatorul". Dar tratatul are un caracter de egalitate între părți [67] şi prin nimic nu lasă să se întrevadă faptul că Mircea ar fi fost fără tron și pribeag la acea dată. Dimpotrivă, este stipulată în mod expres condiția că domnul român era obligat să participe *doar* la campaniile comandate personal de rege. De asemenea, în acelaşi tratat, Mircea este desemnat cu titlurile sale vechi de duce de Făgăraş şi ban de Severin, adică exact cu cele care fuseseră contestate de Sigismund de Luxemburg, fapt ce dusese la încordarea relațiilor dintre ei în perioada anterioară. Or, însăşi formularea unor asemenea pretenții ar fi fost cu totul deplasată în cazul unui principe fără țară. De altminteri, înainte de anul 1396, nici un document nu îl menționează pe Vlad ca domn în Țara Românească [68]. Avînd un caracter declarat antiotoman, acest tratat stipula trecerea liberă a oştilor ungare prin

[62] Halil Inalçık, *op. cit.*, p. 15—16; Stanford J. Shaw, *op. cit.*, p. 33.

[63] D. E. Pitcher, *op. cit.*, p. 51; J. W. Barker, *Manuel II Palaeologus (1391—1425): A Study in Late Byzantine Statesmanship*, New Brunswick—New Jersey, 1969, p. 120—121.

[64] Vezi I. Minea, *op. cit.*, p. 49 şi urm.; F. Szakály, *op. cit.*, p. 74.

[65] Victor Motogna, *Politica externă a lui Mircea cel Bătrîn*, Gherla, 1924, p. 8—9.

[66] Hurmuzaki, *Documente*, I-2, p. 359—361; Fr. Zimmerman, Carl Werner şi Georg Müller, *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, III, Hermanstadt, 1902, p. 135—137.

[67] Cf. Aurel Decei, *Notes sur une nouvelle synthèse de l'histoire des Roumains*, în „Revue Roumains d'Histoire", XI (1972), nr. 6, p. 1 003—1 005.

[68] I. Minea, *op. cit.*, p. 65; Viorica Pervain, *op. cit.*, p. 97—98, 107.

ţara lui Mircea cel Mare şi obligaţia acestuia de a susţine toate acţiunile ungare împotriva turcilor, atît defensive, cît mai ales ofensive. Fără îndoială, acest act a fost încheiat în condiţiile presiunii crescînde a forţei otomane la Dunăre, cînd Mircea cel Mare şi Sigismund de Luxemburg aveau deopotrivă nevoie unul de celălalt.

La puţină vreme după încheierea acestui tratat de alianţă, regele a ordonat mobilizarea oastei regale. În aprilie 1395, o oaste relativ mică, pusă sub comanda lui Ştefan Losonczy şi Francisc Bubek, a intrat în Ţara Românească şi a înaintat pînă la Dunăre, unde a atacat fără succes Nikopolea Mică (Turnu), ceea ce înseamnă că această cetate din stînga fluviului se afla deja în mîinile turcilor. Fortăreaţa a fost ocupată de unguri abia în iulie 1395, în urma intervenţiei personale a regelui, cu forţe mai mari. Sigismund de Luxemburg a trebuit însă să se întoarcă imediat la Buda, căci între timp murise soţia sa, Maria, ceea ce punea problema gravă a însăşi legitimităţii domniei sale în Ungaria [69]. Presupunem că, dacă nu intervenea moartea reginei, Sigismund de Luxemburg ar fi continuat campania în sudul Dunării. Fără îndoială, la această expediţie regală a participat şi Mircea cel Mare, dar sursele ungare pe care se sprijină cronologia ei caută să scoată în evidenţă doar rolul regelui.

Ca şi în 1392, noua ofensivă antiotomană a regelui ungar şi a domnului român s-a declanşat într-un moment de vîrf al evoluţiei politicii imperiale a lui Bayezid I. Sultanul pornise un nou asalt asupra Constantinopolului. De această dată, reacţia sultanului a fost însă promptă şi energică, căci condiţiile din vara lui 1395 erau substanţial deosebite faţă de cele din 1392. Marea campanie condusă personal de Bayezid I împotriva Ţării Româneşti nu a fost o simplă acţiune coercitivă — cum este ea apreciată de obicei —, ci o întreprindere de anvergură desfăşurată la nivelul pregătirilor generale, pe de o parte, pentru atingerea idealului imperial otoman prin cucerirea Constantinopolului, iar pe de alta, pentru îndepărtarea turcilor din Europa prin activizarea unei largi coaliţii creştine sub egida Ungariei. Hotărînd să treacă Dunărea în fruntea armatei sale, Bayezid I a avut în vedere nu numai rolul de frunte al lui Mircea cel Mare în susţinerea frontului antiotoman, ci şi poziţia danubiano-pontică a Ţării Româneşti, deosebit de importantă în perspectiva mutării capitalei la Constantinopol. Noua reşedinţă imperială otomană avea nevoie de un hinterland larg, de natură să asigure securitatea hotarului dunărean şi să garanteze legăturile dintre Anatolia şi Peninsula Balcanică, satisfăcînd în acelaşi timp şi nevoile ei de aprovizionare [70].

În sprijinul acestor consideraţii şi a supoziţiei noastre privind datarea în 1395 a marii campanii a sultanului împotriva Ţării Româneşti, aducem în discuţie şi un document necunoscut istoriografiei noastre. Fără a fi o probă zdrobitoare, acest document credem că reprezintă un element demn de reţinut. Este vorba de o scrisoare, în limba persană, a lui Timur către Bayezid I, păstrată în copie în *Münşa'at*-ul (Culegere) lui Sarı Abdullah Efendi [71]. Ea a fost semnalată de mult şi, apoi, valorificată de A. Zeki Velidî Togan [72]. Recent, acelaşi document a fost publicat integral de prof. Yaşar Yücel, ca o piesă de bază în cercetarea istoriei otomane în raport cu fenomenul

[69] V. Motogna, *Luptele lui Sigismund şi Mircea cel Bătrîn* . . ., p. 282—283. V. Pervain, *op. cit.*, p. 106—112, consideră că regele s-a înapoiat în regat în august-septembrie 1395.

[70] Halil Inalçık, *The Question of the Closing* . . ., p. 74 şi urm.

[71] Biblioteca Süleymaniye-Istanbul, Es'ad Efendi nr. 3 333.

[72] A. Zekî Velidî Togan, *Umumî Türk tarihine giris* (Introducere în istoria generală turcă), I, ed. a III-a, Istanbul, 1981, p. 348; idem, *Timurs Osteuropa-Politik*, în „Zeit-

timurid [73]. Ambii autori nu au văzut însă nici o legătură între acest document şi istoria românească. Documentul nu este datat, dar credem că el a fost emis în iarna lui 1395—1396, căci, în conţinutul lui, Timur se referă pe larg la victoria pe care o obţinuse împotriva lui Toktamış (15 aprilie 1395) şi precizează: „acum ne aflăm la iernatic, în tabăra de iarnă din ţinutul Şirvan". Deşi este redactată pe un ton superior, această scrisoare învederează totuşi teama lui Timur faţă de reacţia lui Toktamış (aflat atunci în nordul Mării Negre), eventual în colaborare cu marele duce de Lituania şi cu aliaţii săi turco-musulmani. De aceea, îmbinînd ameninţarea cu amiabilitatea, Timur propunea lui Bayezid cooperarea împotriva lui Toktamış.

Ceea ce ne interesează aici este următorul pasaj: „Mai înainte de aceasta, fiul meu Emîranşah Gürgân Bahâdır îl trimisese cu o scrisoare la Domnia voastră pe Hadji Muhammed-i Kıssa-han, pentru a vă arăta prietenie credincioasă şi pentru a vă aduce la cunoştinţă veştile bune expuse mai sus. Dar, aflind pe drum că aţi trimis oşti împotriva ghiaurilor (necredincioşilor) şi că aţi poruncit pornirea către partea de apus a ţărilor Domniei voastre, el s-a întors înapoi. Tocmai de aceea ne-am gîndit acum că, dacă din partea Domniei voastre ar veni soli la noi, am trimite şi noi olăcari, pentru a întări prietenia dintre noi. Aşa cum se ştie, vă trimisesem şi mai înainte o scrisoare, de la hotarul Gruziei, cu ştiri despre noi ... ". În continuare, Timur mai scria: „Între timp am aflat că Toktamış a fugit dincolo de fluviul Nipru (*Özü*) şi că s-a dus sub cetăţile aflate pe malul Mării Azov (*Deryâ-i Kefe*). Dacă — cu voia măreţului Allah — veţi fi biruitor în războiul sfînt (*ġazve vü ğihâd*) pe care îl aveţi cu ghiaurii frînci (*bâ-küffâr-i Ferenk*), atunci să trecem împreună la acţiune, eu din această parte, iar Domnia voastră din acea parte, pentru nimicirea unor asemenea încăpăţînaţi (Toktamış — n.ns.) "[74]. Rezultă de aici că atunci cînd a fost trimisă solia lui Emîranşah, Bayezid I pornise în campania apuseană. În momentul redactării acestei a doua scrisori (prima fusese trimisă „de la hotarul Gruziei"), Timur nu ştia nimic despre rezultatul acestei expediţii occidentale a lui Bayezid I. Este puţin probabilă identificarea acestei campanii apusene a sultanului otoman cu cel de al doilea asediu al Constantinopolului, deoarece solul trimis la Bursa putea lesne să-l găsească pe Bayezid, dacă acesta pornise către capitala bizantină. Totodată, într-un asemenea caz nu s-ar fi făcut menţiunea imprecisă privind deplasarea către apus a sultanului, de vreme ce bizantinii erau binecunoscuţi în lumea turco-islamică sub denumirea de *Rum* [75]. Apelativul *Ferenk*, *Färänk*, utilizat aici, desemna de obicei pe occidentali (latini) şi, prin extensie, pe catolici. Cade şi posibilitatea de a localiza în Grecia sau Albania acest obiectiv apusean al lui Bayezid I, dacă avem în vedere faptul că atingerea lui ar fi deschis calea către colaborarea efectivă dintre Bayezid şi Timur, împotriva lui Toktamış, care se afla atunci în regiunea nord-pontică. Nu rămîne decît o singură soluţie valabilă: identificarea acestei campanii apusene a lui Bayezid I cu cea desfăşurată împotriva Ţării Româneşti. Ţelul acestei expediţii a sultanului era desigur cunoscut lui Timur, prin informaţiile aduse de solul menţionat. Timur

schrift der Deutschen Morgenlänischen Gesellschaft", CVIII (1958), nr. 2, p. 279—293. Vezi şi Adnan Erzi, *Türkiye kütüphanelerinden notlar ve vesikalar* (Notiţe şi documente din bibliotecile Turciei) (II), în „Belleten", XIV (1950), nr. 56, p. 631—647.

[73] Yaşar Yücel, *Timur'un* ..., p. 20—34. Documentul a fost publicat (defectuos) şi de Seyyid Mü'eyyed Sâbitî, *Esnâd û nâmeha-i târihî-ez evâil-i devrehâ-yi islâmî tâ evâhir-i ahd-ı Şah Ismâil-i Safevî* (Documente şi scrieri istorice, de la începuturile Islamului pînă la sfîrşitul domniei şahului safevid Ismail), Tahran, 1346, p. 315—320.

[74] Yaşar Yücel, *Timur'un* ..., p. 22—23, 31—32.

[75] P. Wittek, *Le Sultan de Rûm*, loc. cit.

cerea lui Bayezid I cooperarea împotriva lui Toktamış avînd în vedere, probabil, posibilitatea ieşirii acestuia în zona gurilor Dunării, căci aici se găsea singura cale pentru otomani de a ajunge pe teritoriul Hoardei de Aur. Nu este exclus ca, prin atacul împotriva Ţării Româneşti, Bayezid să fi încercat să inaugureze şi politica otomană în privinţa Mării Negre. Se ştie că Mehmed II, cuceritorul Constantinopolului şi adevăratul făuritor al Imperiului otoman, a acordat o însemnătate primordială politicii pontice, ca o condiţie esenţială pentru securitatea noii capitale şi a „unităţii geopolitice" balcano-anatoliene [76]. Lipsit de o forţă navală competitivă, Bayezid I nu putea gîndi ca urmaşul său. Dar cucerirea litoralului nord-vestic al Mării Negre, împreună cu bogatele centre comerciale din zona gurilor Dunării, i-ar fi adus nu numai surse de venituri, ci şi poziţii strategice de mare însemnătate.

Marea campanie a lui Bayazid împotriva Ţării Româneşti, desfăşurată în anul 1395, a fost menită să întărească hotarul otoman de la Dunăre, prin îndepărtarea influenţei ungare din regiune şi aducerea Ţării Româneşti sub controlul politic al sultanului. Nu este exclus ca, în aceeaşi expediţie, Bayezid să fi căutat şi extinderea către nord a bazelor otomane de pe litoralul occidental al Mării Negre. Confruntarea militară dintre Mircea cel Mare şi Bayezid I era inevitabilă, date fiind liniile lor politice fundamental opuse şi poziţia geopolitică a Ţării Româreşti. Totodată, trebuie avut în vedere că politica activă a lui Mircea cel Mare amplifica psihoza ameninţării cruciate, dobîndind în accepţie otomană proporţiile începutului ofensivei creştine generale, ce punea în pericol nu numai politica imperială a lui Bayezid, ci şi poziţiile otomane din Balcani [77]. Pe de altă parte, aducerea Ţării Româneşti sub control otoman a reprezentat un obiectiv major şi al politicii ofensive, de inspiraţie imperială, a lui Bayezid; el a fost urmărit în strînsă corelaţie cu asediul Constantinopolului şi cu accentuarea luptei ungaro-otomane pentru Dunăre. Nu întîmplător făcea o astfel de asociere papa Bonifaciu al IX-lea, în circulara sa din 27 mai 1400, cînd avertiza în privinţa „perfidului Bayazet, principele turcilor, care tocmai a asediat Constantinopolul şi a invadat Valahia şi regatul Ungariei" [78].

Angrenat în luptele dinastice, Sigismund de Luxemburg nu l-a ajutat pe aliatul său din Ţara Românească. Lupta a avut loc undeva lîngă un rîu (Argeş?) sau „la Rovine". Rezistenţa opusă de oastea românească a fost îndîrjită şi a înclinat balanţa victoriei de partea ei [79].

Încurajat, Sigismund a precipitat pregătirile pentru declanşarea ofensivei generale a lumii creştine. Marea coaliţie europeană constituită era o

[76] Halil Inalçık, *The Question of the Closing . . .*, p. 74.

[77] Într-o asemenea perspectivă nu ni se pare lipsit de valoare istorică documentul publicat de prof. Halil Inalçık, *An Ottoman Document on Bayazid's Expedition into Hungary and Wallachia*, „X Milletlerarası Bizans Tetkikleri Tertip Komitesinin Neşriyatı", Istanbul, 1957, p. 220—222. Vezi şi Aurel Decei, *Deux documents turcs concernant les expéditions des sultans Bayazid I-er et Murad II dans les Pays Roumains*, în „Revue Roumaine d'Histoire", XIII (1974), nr. 3, p. 395—413, în care acest document este considerat doar un „capitol" de cronică tîrzie, fără importanţă documentară. În acelaşi context credem că trebuie privit şi discutatul atac al „multituda Olachorum" (a lui Vlad I) asupra armatei regale, la sfîrşitul lunii august 1395, „la Posada", din zona Orşova (Viorica Pervain, *op. cit.*, p. 110—111). Vezi şi Virgil Ciocîltan, *Competiţia pentru controlul Dunării Inferioare (II)*, în „Revista de istorie", nr. 11, 1982, p. 1 192—1 193. Vezi, mai clar, în Tahsin Gemil, *Mircea l'Ancien face à la politique impériale de Bayezid Ier*, în „Revue Roumaine d'Histoire", nr. 1—2, 1986, p. 17—18.

[78] N. Iorga, *Notes et extraits pour servir l'histoire des Croisades au XV-e siècle*, seconde serie, Paris, 1899, p. 81.

[79] Vezi P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 240—248; Ştefan Ştefănescu, *op. cit.*, p. 51—53; Aurel Decei, *Istoria Imperiului Otoman*, p. 63.

cruciadă nu numai în formă, ci şi în conţinut; ea a urmărit eliminarea turcilor din Balcani numai pentru a face loc dominaţiei catolice, mai cu seamă a Ungariei. Bătălia de la Nikopole (25 septembrie 1396) a reprezentat de fapt ciocnirea violentă dintre politica expansionistă europeano-catolică şi cea otomano-islamică. Era pentru prima oară cînd cele două tendinţe se loveau direct, într-o confruntare de proporţii continentale. Cruciaţii au pierdut bătălia, nu numai datorită superiorităţii tactice a turcilor[80], ci şi din cauză că forţa ofensivă otomană era canalizată într-o singură direcţie politică, pe cînd cea a coaliţiei europene era subminată de diversitate şi contradicţii. Dezastrul de la Nikopole a marcat de fapt falimentul întreprinderilor internaţionale de tip cruciat.

Pe de altă parte, victoria lui Bayezid I la Nikopole asupra forţei unite a Europei de atunci a constituit un factor deosebit de important pentru dezvoltarea politicii sale de centralizare într-o structură imperială a întregului teritoriu euro-asiatic controlat de forţele sale. Marele succes repurtat la Nikopole împotriva cruciaţilor i-a oferit lui Bayezid o bază morală extraordinară în cadrul lumii islamice, lume care avea încă proaspătă în memoria colectivă distrugerile şi suferinţele provocate de cruciade şi cruciaţi. Dar ambiţiile politice ale lui Bayezid au crescut aşa de mult, încît el a ajuns curînd să supraliciteze forţa de care dispunea. Cu alte cuvinte, la Nikopole a început „numărătoarea inversă" pentru colapsul de la Ankara. Găsim nimerită aprecierea lui P. Wittek, că succesul lui Bayezid la Nikopole se numără printre „victoriile care sînt mai dăunătoare decît înfrîngerile" [81].

După Nikopole, Bayezid a reluat cu o energie şi mai mare asaltul asupra Constantinopolului, ce fusese întrerupt de atacul cruciat [82]. Dispariţia lui Kadı Burhaneddin, în 1398, a înlesnit progresul rapid al expansiunii otomane în răsărit. Beilicul de Karaman, iniţiatorul principal al acţiunilor antiotomane din Anatolia fusese lichidat — ce-i drept, temporar — în 1397. Cu excepţia emiratului de Erzindjan şi a unei porţiuni sudice rămasă sub dominaţia mamelucilor, întreaga Anatolie a trecut sub controlul lui Bayezid I. Profitînd şi de tulburările din Egipt, izbucnite după moartea sultanului Barkuk (iunie 1399), Bayezid I a trecut şi dincolo de Eufrat. Emirul de Erzindjan fiind însă vasalul lui Timur, presiunile exercitate de sultanul otoman asupra acestuia au constituit un motiv imediat pentru revenirea cuceritorului tătar în Ana-

[80] Sigismund şi Mircea erau singurii comandanţi din tabăra creştină care aveau experienţa luptelor cu otomanii. De aceea — cum arată martorul ocular Johann Schiltberger — atunci cînd „domnul Ţării Româneşti a cerut să i se îngăduie să dea primul atac, ... regele încuviinţă bucuros". Vanitatea cavalerilor apuseni a fost însă mai puternică decît raţiunile tactice ale regelui ungar şi ale domnului român (vezi *Călători străini despre ţările române*, vol. I, ed. Maria Holban, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1968, p. 29). Vezi şi Aziz S. Atiya, *The Crusade in the Fourteenth Century*, în „A History of the Crusades", vol. III, ed. Harry W. Hazard, The University of Wisconsin Press, 1975, p. 21—25.

[81] P. Wittek, *De la défaite d'Ankara ...*, p. 14. Vezi şi Halil Inalçik, *Ottoman Methods of Conquest*, în „Studia Islamica", II, Paris, 1954, p. 104—105 (Halil Inalçik, *The Ottoman Empire: Conquest, Organization and Economy*, Variorum Reprints, London, 1978).

[82] În „scrisoarea de biruinţă" *(fetih-name)*, adresată fiului său Süleyman, Bayezid arăta că a întemniţat pe solii împăratului bizantin, care veniseră la Bursa, „cu viclenie, să ceară iertare", după „zdrobirea ungurului"; că pregătirile, pe mare şi pe uscat, fiind isprăvite, era „hotărîtă deplasarea împărătească" la începutul lunii Cemaziyülahır. Prinţul era invitat să vină cît mai repede, „cu toată oştirea sa", pentru a se uni, pe cîmpul de la Mihaliç, „cu armata împărătească" (Bibl. Muz. Topkapı Sarayı-Istanbul, ms. R-1 939, f. 270—271). Documentul este însă datat în *eva'il-i şehr-i Cemaziyülevvel 798*, care corespunde cu 11—20 martie 1396. Probabil este vorba de o eroare de datare a copistului; în caz contrar, documentul ar putea fi legat de expediţia din 1395, în Ţara Românească.

tolia [83]. Începea astfel conflictul direct între cei doi mari cuceritori turci ai vremii, conflict care avea să se termine cu dezastrul otoman de la Ankara.

În privința politicii otomane din Europa, victoria de la Nikopole nu i-a adus schimbări radicale. Lichidarea țaratului bulgar de la Vidin, imediat după această bătălie, a fost menită să întărească linia Dunării și să parafeze înlăturarea definitivă a influenței ungare din Balcani. Captivat de urmărirea idealului său imperial sub zidurile Constantinopolului și în Anatolia, Bayezid a încredințat beilor de margine desfășurarea politicii otomane în Europa. Aceştia au menținut dincolo de hotarele otomane o stare de permanentă nesiguranță, de natură să paralizeze inițiativele antiotomane. În acest sens, au fost efectuate neîncetate raiduri în Albania, Bosnia, Țara Românească și, mai ales, în regatul ungar, unde — după unele surse — ar fi fost lovite chiar Buda, Styria şi Pettau [84]. Deşi, după lupta de la Nikopole, ideea formării unei cruciade de revanșă a plutit în atmosfera politică a Europei, totuși ea nu a putut să se mai concretizeze. Sigismund de Luxemburg, care a primit la Nikopole o lovitură puternică şi în prestigiul său de inițiator și conducător de cruciade, a fost nevoit să ducă față de Bayezid I mai mult o politică defensivă decît una ofensivă. Toate străduințele ungare din perioada imediat următoare bătăliei de la Nikopole au fost concentrate către oprirea turcilor la Dunăre [85].

Pe de altă parte, nici Bayezid I nu a fost doritor să se angajeze într-un nou conflict cu Sigismund de Luxemburg şi aliații acestuia. Profitînd de deplasarea sultanului în apus şi sperînd înfrîngerea acestuia de către cruciați la Nikopole, beiul de Karaman ridicase din nou steagul său de competitor la hegemonia anatoliană. Oprit în ofensiva sa răsăriteană de către Kadı Burhaneddin, beiul de Karaman s-a îndreptat asupra posesiunilor otomane. Forțele karamanide au ajuns pînă lîngă Bursa și au atacat Ankara, luînd prizonier pe beilerbeiul Anatoliei, Timurtaş paşa. Bayezid I a pornit împotriva Karamaniei, cu o puternică armată, cu cea mai mare probabilitate în septembrie-octombrie 1397 [86]. Beiul de Karaman, Alaüddin, a fost înfrînt și ucis, iar în locul său a fost pus un guvernator otoman. Împărtășim opinia lui P. P. Panaitescu [87] care a respins afirmația, curentă încă în istoriografia noastră, potrivit căreia Bayezid I ar fi efectuat o nouă expediție în Țara Românească, „în septembrie sau octombrie 1397" [88]. Fireşte, este cît se poate de posibil să fi fost acțiuni otomane (nereușite) de respingere a acestei noi intervenții în Țara Românească; ele au fost însă executate de comandanții de la Dunăre. Totodată, nu este deloc exclus ca Mircea cel Mare, avînd în vedere politica defensivă a Ungariei și lipsa de succes a demersurilor regale pentru înjghebarea unei noi coaliții generale antiotomane, să fi căutat să păstreze bune raporturi cu sultanul, care, la rîndul lui, avea nevoie de neutralitatea domnului român pentru siguranța hotarului său dunărean [89].

În primăvara anului 1400, cînd Timur a revenit în Anatolia, programul imperial urmărit cu atîta fervoare de Bayezid I era pe punctul de a se realiza,

[83] *Anonim*, ms. Bibl. Muz. Topkapı Sarayı-Istanbul, R-1099, f. 33—34; Maria-Mathilde Alexandrescu-Dersca, *La campagne de Timur en Anatolie (1402)*, Bucureşti, 1942; Yaşar Yücel, *Timur'un . . .*, p. 56 şi urm.

[84] D. E. Pitcher, *op. cit.*, p. 49; Stanford J. Shaw, *op. cit.*, I, p. 33—34.

[85] Vezi I. Minea, *op. cit.*, p. 82—87.

[86] I. H. Uzunçarşılı, *op. cit.*, I, p. 295—298; Yaşar Yücel, *op. cit.*, p. 61.

[87] P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 274—275.

[88] Barbu Cîmpina, *Scrieri istorice*, I, ed. D. Mioc şi E. Stănescu, Edit. Acad., Bucureşti, 1973, p. 280.

[89] Vezi P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 275—276.

cel puţin în formă. Sub autoritatea sa unică fusese adus un teritoriu larg, cuprins între Eufrat şi Dunăre; urma asaltul final pentru cucerirea capitalei naturale a acestui nou imperiu. Ofensiva lui Timur a dat însă peste cap întreaga politică a lui Bayezid I, întîrziind cu peste o jumătate de secol formarea Imperiului otoman.

Loviturile date de Timur poziţiilor otomane din Anatolia răsăriteană s-au resimţit în întreaga structură imperială creată de Bayezid, pînă la Dunăre. Date fiind vechile legături ale lui Mircea cel Mare cu principele de Sinop, este admisibil faptul că domnul român a fost la curent cu evoluţia situaţiei din Anatolia în raport cu ofensiva lui Timur. Se ştie că beiul de Sinop a menţinut contacte strînse cu foştii bei anatolieni refugiaţi la curtea suveranului tătar, iar cînd acesta a sosit la hotarele Anatoliei, el a ţinut să i se închine personal [90]. Atacul lui Timur în Anatolia a înlesnit şi succesul iniţiativelor lui Mircea cel Mare vizînd tranşarea disputelor pentru controlul Dunării de jos în favoarea Ţării Româneşti. Mai întîi, el a intervenit cu oşti în Moldova, „în prima parte a anului 1400“, în favoarea lui Alexandru cel Bun şi în detrimentul lui Iuga, „omul regelui polon ”[91]. Rămasă sub influenţă polono-lituaniană, Moldova putea înlesni o eventuală legătură, prin zona gurilor Dunării, între Toktamış şi Bayezid. Mircea cel Mare, în înţelegere cu noul domn din Moldova, putea să desfăşoare în acelaşi timp şi ofensiva împotriva poziţiilor otomane [92]. Două din aceste acţiuni ale sale sînt atestate documentar. În toamna lui 1401, Mircea a nimicit, undeva în Ţara Românească, lîngă Dunăre, o mare grupare de acîngii (60 000?) care se întorcea dintr-o incursiune în Ungaria [93], iar în primăvara anului următor, „împreună cu vlahi, unguri şi tătari din părţile vestice ale Ţării Româneşti, Mircea... a ocupat trecerile şi căile dinspre Ţara Românească“ către teritoriile otomane din dreapta Dunării [94].

Desfăşurată în contextul intervenţiei timuride în Anatolia, noua ofensivă a lui Mircea a purtat semnificaţia angajării sale active în procesul de distrugere a edificiului imperial ridicat de Bayezid I.

Dezastrul otoman de la Ankara (29 iulie 1402) a marcat nu numai sfîrşitul domniei lui Bayezid I, ci şi eşecul total al politicii sale imperiale [94bis]. Structura de stat otomană nu era încă atît de puternică încît să susţină imperiul bicontinental, centralizat şi absolutist proiectat de Bayezid I. Ea s-a dovedit totuşi suficient de solidă pentru a rezista puternicelor zguduiri interne la care a fost supusă imediat după moartea lui Bayezid I (martie 1403).

[90] *Aşıkpaşazade*, p. 142—143; *Anonim*, R-1099, f. 33—34; Yaşar Yücel, *XIII—XV. Yüzyıllar* . . ., p. 86—87.

[91] C. Cihodaru, *Alexandru cel Bun (23 aprilie 1399 — 1 ianuarie 1432)*, Edit. Junimea, Iaşi, 1984, p. 68—70.

[92] Vezi Şerban Papacostea, *La începuturile statului moldovenesc. Consideraţii pe marginea unui izvor necunoscut*, în „Studii şi materiale de istorie medie“, VI (1973), p. 43—59; Marcel D. Popa, *Aspecte ale politicii internaţionale a Ţării Româneşti şi Moldovei în timpul lui Mircea cel Bătrîn şi Alexandru cel Bun*, în „Revista de istorie“, nr.2, 1978, p. 253—271; Ştefan Andreescu, *Acte medievale din arhive străine*, în „Revista de istorie“, nr. 9, 1981, p. 1 732—1 746; Anca Ghiaţă, *Aspecte ale organizării politice în Dobrogea medievală (sec. XIII—XV)*, în „Revista de istorie“, nr. 10, 1981, p. 1 863—1 897.

[93] George Z. Dennis, *Three Reports from Crete on the Situation in Romania, 1401—1402*, în „Studi Veneziani“, XII (1970), Firenze, 1971, p. 246—247, 255—256.

[94] *Ibidem*, p. 248, Ştefan Andreescu, *op. cit.*, p. 1 734.

[94bis] Vezi Ismail Aka, *Timur'un Ankara savaşı (1402) fetihnâmesi* („Cartea de biruinţă“ a lui Timur privind lupta de la Ankara (1402), în „Belgeler. Türk Tarih Belgeleri Dergisi“, cilt XI (1981—1986), sayı 15, Ankara, 1986, p. 1—22.

Sistemul timariot şi cel al robilor, create ca instrumente ale puterii centrale, au constituit elementele de bază care au garantat supravieţuirea statului otoman în timpul colapsului produs de lovitura lui Timur. Spahiii, robii militari şi robii dregători îşi puteau asigura veniturile numai pe temeiul unei autorităţi centrale puternice, în măsură să garanteze ordinea internă şi să reia cu succes politica de expansiune. De aceea ei au susţinut imediat pe cel care s-a arătat capabil să răspundă acestor deziderate. Fenomenul de contestare a autorităţii centrale s-a manifestat îndeosebi din partea beilicurilor anatoliene şi a mărcilor militare *(udj)* de la hotarele europene. În acestea din urmă, existenţa bazată mai mult pe prădăciuni în ţările vecine decît pe o activitate economică productivă, crease o compoziţie socială şi etnică deosebit de eterogenă şi în permanentă fluctuaţie, permeabilă influenţelor externe şi dispusă tendinţelor centrifuge.

Timur nu urmărise nici cucerirea Anatoliei şi nici lichidarea statului otoman, ci doar eliminarea unei puteri rivale din Orientul Apropiat. Îndată după lupta de la Ankara, el a restaurat toate beilicurile turceşti desfiinţate de Bayezid. Cel de Karaman, care se vădise oponent de temut pentru otomani, a fost considerabil mărit teritorial şi îndreptăţit la preeminenţă, astfel încît să împiedice pentru totdeauna renaşterea puterii otomane [95]. Şi, într-adevăr, dacă nu pentru totdeauna, cel puţin pînă în a doua jumătate a veacului al XV-lea, principatul de Karaman a creat necontenite şi serioase dificultăţi procesului de refacere a puterii otomane şi, apoi, politicii Porţii de centralizare imperială. Statul otoman a fost restrîns de Timur, în Anatolia, la limitele unei porţiuni nord-vestice, prelungită sub forma unui coridor — gîtuit, nu fără rost, în regiunea Ankara, de hotarele celor mai de seamă inamice anatoliene ale sale: Kastamonu-Sinop, din nord şi Karaman, din sud — pînă la graniţele Imperiului de la Trapezunt. Dar, în Peninsula Balcanică (Rumelia), învingătorul nu a impus nici o modificare hotarelor otomane. Ele au suferit schimbări în cursul războiului civil, în favoarea Bizanţului, Serbiei, Ţării Româneşti şi, mai cu seamă, a Veneţiei. Lovitura lui Timur a divizat statul otoman în cele două părţi componente de bază: Anatolia şi Rumelia. Prima a fost încredinţată lui Mehmed Çelebi, fiul cel mai mic al lui Bayezid I, iar a doua fiului cel mai mare al acestuia, Süleyman Çelebi [96]. Amîndoi s-au recunoscut vasali ai lui Timur, nutrind deopotrivă dorinţa de a-şi extinde autoritatea în detrimentul celuilalt. Atît unul, cît şi celălalt erau conştienţi de faptul că statul otoman divizat sau limitat numai la Anatolia sau numai la Rumelia nu avea să dăinuie. Confruntarea decisivă dintre ei era inevitabilă [97].

Aşadar, statul otoman lăsat de Timur era substanţial micşorat teritorial, divizat politic şi sfîşiat lăuntric de lupte fratricide. Această perioadă a interregnului, prelungită pînă către mijlocul deceniului al doilea al secolului al XV-lea, a fost apreciată drept „ocazia pierdută“ pentru lichidarea fenomenului otoman. Victoria timuridă de la Ankara a eliberat nu numai principatele turceşti din Anatolia, ci şi statele europene ameninţate sau incomodate

[95] P. Wittek, *De la défaite d'Ankara . . .*, p. 16.

[96] Alţi doi fii ai lui Bayezid, Isa şi Musa, s-au străduit şi ei să-şi facă parte din moştenire; nereuşind individual, au intrat în orbita politică a fraţilor domnitori, primul în cea a lui Süleyman, iar al doilea s-a pus sub protecţia lui Mehmed. Curînd, Isa a fost însă suprimat, iar Musa va fi lansat mai tîrziu în competiţia pentru tron, ca şi un alt frate al său, Mustafa, cu sprijinul lui Mircea cel Mare.

[97] Vezi D. E. Pitcher, *op. cit.*, Map XII; Halil Inalçık, *The Ottoman Empire . . .*, p. 17; Stanford J. Shaw, *op. cit.*, I, p. 36.

de progresele puterii otomane. Bizanțul și-a prelungit astfel existența cu o jumătate de secol și s-a relansat în obișnuitele sale dispute și intrigi, iar statele maritime italiene și-au întețit rivalitatea mercantilă dintre ele, pe cînd în Serbia, Bosnia și Albania au ieșit la suprafață vechi forțe de disoluție și latente veleități hegemonice. În Ungaria, tensiunea dintre rege și marea nobilime degenerase în anarhie internă. Sigismund de Luxemburg a reușit, în cele din urmă, să-și reimpună autoritatea, dar nesiguranța ce apăsa asupra tronului său l-a determinat să caute elemente de susținere în centrul Europei (coroana Boemiei și cea imperială) și să fie rezervat în privința inițiativelor politico-militare antiotomane. Deși fluturată, ideea cruciadei nu a prins totuși viață. Statele europene chemate să închege coaliția antiotomană nu numai că nu au fost în stare să surmonteze interesele lor înguste, de moment, ci, dimpotrivă — așa cum s-a remarcat —, multe dintre ele au contribuit efectiv la depășirea acestei grave crize politice din istoria otomană [98].

Mircea cel Mare a promovat un adevărat program de surpare a puterii otomane. Loviturile sale au vizat elementele de bază ale edificiului politic otoman. Procedînd în acest mod, domnul român a dat dovade unei remarcabile pătrunderi în esența fenomenului otoman, el fiind de fapt singurul principe european care a realizat la timp adevăratele dimensiuni ale crizei otomane, contribuind consecvent și substanțial la agravarea acesteia. Poate tocmai de aceea s-a impus Mircea în primul rînd aprecierii vechilor cronicari otomani, care, sintetizate de Leunclavius, a căpătat forma: „cel mai viteaz și cel mai ager dintre principii creștini [99].

Înainte de a interveni activ în gravele tulburări în care a fost tîrît statul otoman imediat după moartea lui Bayezid I și retragerea lui Timur din Anatolia, Mircea a căutat să-și asigure măcar liniștea din partea Ungariei, dacă nu colaborarea acesteia. Prin intermediul aliatului său din Moldova, la 28 septembrie 1403, domnul muntean și-a reînnoit alianța cu puternicul regat polono-lituanian [100]. Fără îndoială, Mircea cel Mare nu își făcea iluzii în privința antrenării acestuia împotriva otomanilor; coroana polonă era absorbită de conflictul cu cavalerii teutoni și de politica sa de expansiune în spațiul rusesc. Dar nestinsa rivalitate polono-ungară putea fi folositoare, în acele împrejurări, domnului român, în sensul dobîndirii totalei libertăți de acțiune în sud-est și pentru a suscita atenția lui Sigismund către problemele balcanice de stringentă actualitate. Și, într-o bună măsură, realitatea a confirmat așteptările lui Mircea [101]. Într-un hrisov datat în perioada 1404—1406, el era intitulat: „Io Mircea mare voievod și domn... peste toată țara Ungrovlahiei și al părților de peste munți, încă și către părțile tătărești și Amlașului și Făgărașului herțeg și domn al Banatului Severinului și pe amîndouă părțile pe toată Podunavia, încă și pînă la Marea cea Mare, și stăpînitor al cetății

[98] Stanford J. Shaw, *op. cit.*, I, p. 38.

[99] *Leunclavius*, ed. cit., col. 418: *Mirkies Iflacus, sive Marcus Valachus, vir inter Christianos fortissimus et acerrimus.*

[100] Hurmuzaki, *Documente*, I-2, p. 824.

[101] P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 296—298, datează în 1404 această acțiune, care ar fi cuprins și Chilia cu ținutul nord-dunărean. C. Cihodaru, *op. cit.*, p. 234: „Mircea a reluat, prin anii 1406, stăpînirea asupra Dobrogei, dar Chilia a rămas în continuare a Moldovei". Apartenența Chiliei la Moldova a fost demonstrată de Virgil Ciocîltan, *Chilia în primul sfert al veacului al XV-lea*, în „Revista de istorie", nr. 11, 1981, p. 2 091—2 096. În schimb, Anca Ghiață, *Condițiile instaurării . . .*, p. 75, consideră că „Țara Românească a stăpînit continuu Dobrogea", între 1388 și 1419.

Dîrstor" [102]. Erau create astfel și condițiile pentru reluarea și desfășurarea relațiilor cu forțele antiotomane din Anatolia.

Deși rolul important pe care Mircea l-a îndeplinit în războiul civil otoman a fost relevat în istoriografia noastră [103], persistă totuși încă multe neclarități în această privință, datorate în bună măsură și modului încurcat în care vechile cronici turcești prezintă întreaga perioadă a interregnului.

La sfîrșitul anului 1406 a avut loc, la Severin, o întrevedere între Mircea Voievod și Sigismund de Luxemburg. Nu s-a păstrat nici o știre cu privire la scopul și conținutul acestei întîlniri la vîrf dintre cele două state. Se poate însă presupune că ea a fost menită să reglementeze raporturile dintre ele și, mai ales, să pregătească marea acțiune antiotomană inițiată de domnul Țării Românești [104]. Oricum, este de observat că în acea vreme Mircea s-a împăcat cu Ștefan Lazarevici [105], despotul Serbiei, iar regele Ungariei a luat măsuri speciale de întărire a capacității de luptă a banatului de Timișoara [106]. Credem că, la Severin, domnul român a cerut regelui ungar susținerea efectivă a unei mari campanii împotriva emirului Süleyman Çelebi. În același an, 1406, fusese restabilită legătură dintre opoziția anatoliană și Mircea cel Mare, prin intermediul vechiului prieten al acestuia, principele de Sinop-Kastamonu, Isfendiyar.

Războiul civil se desfășura atunci favorabil prințului Süleyman, care — după cum am arătat — își exercita autoritatea în partea europeană a stăpînirii otomane (Rumelia). Dispunînd de forțe mai însemnate decît ceilalți fii ai lui Bayezid I (Rumelia nu fusese devastată de Timur, iar oștile ei nu suferiseră pierderi prea mari la Ankara), Süleyman Çelebi trecuse, la începutul lui 1406, în Anatolia, fiind alertat de progresele obținute aici de fratele său, Mehmed Çelebi. Bursa și Ankara au intrat repede în stăpînirea lui Süleyman. Precipitați, beii (principii) anatolieni au format o coaliție; dar din cauza ambițiilor și rivalităților locale, ei nu au reușit să obțină vreun succes notabil. Nu a avut succes nici tentativa lui Mehmed Çelebi de a relua Bursa. Forțele lui Süleyman au lovit apoi beilicul de Karaman, pregătindu-se în același timp pentru ofensiva generală asupra regiunii dintre Sivas, Tokat și Amasya, unde se refugiase Mehmed Çelebi. Era limpede că Süleyman — călăuzit de înzestratul său mare vizir, Çandarlı Ali pașa — urmărea refacerea unității structurale a moștenirii otomane. Pericolul comun grav a dus la apropierea dintre prințul Mehmed și beiul de Karaman, Mehmed al II-lea. Între cei doi Mehmed (erau veri primari) a avut loc o întîlnire în cetatea Cemale, lîngă Kırşehir, unde s-a stabilit alianța dintre ei și s-a hotărît trimiterea prințului Musa Çelebi în Rumelia [107]. Tulburările pe care urma să le provoace

[102] *Documenta Romaniae Historica, B. Țara Românească*, I, vol. întocmit de P. P. Panaitescu și Damaschin Mioc, Edit. Acad., București, 1966, doc. 28, p. 64.

[103] Vezi M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, *Les relations du prince de Valachie Mircea l'Ancien avec les émirs seldjoukides d'Anatolie et leur candidat Musa au trône ottoman*, în „Ankara Üniversitesi D.T.-C. Fak. Tarih Araştırmaları Dergisi", cilt VI (1968), sayı 10—11, Ankara, 1972, p. 113—125; Șerban Papacostea, *La Valachie et la crise de structure de l'Empire Ottoman (1402—1413)*, în „Revue Roumaine d'Histoire", XXV (janvier—juin 1986), nr. 1—2, p. 20—23.

[104] *Documenta Romaniae Historica, B. Țara Românească*, I, doc. 32, p. 70; P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 305—308; Ștefan Ștefănescu, *Bănia în Țara Românească*, Edit. Științifică, București, 1965, p. 47.

[105] Nu este exclus ca această reconciliere să fi fost pecetluită de căsătoria prințesei Ana, fiica lui Mircea, cu marele čelnik Radić, comandantul oștilor lui Ștefan Lazarević (vezi „Revue des Études Byzantines", tome 40, Paris, 1982, p. 211—212).

[106] N. Iorga, *Istoria românilor*, III, p. 321—322; Ferenc Szakály, *op. cit.*, p. 77.

[107] *Sadeddin*, ed. cit., II, p. 38—41; I. H. Uzunçarşılı, *op. cit.*, I, p. 333—335.

acesta în Peninsula Balcanică constituiau atunci singura soluţie salvatoare, atît pentru Mehmed Çelebi, cît şi pentru beii anatolieni. Fără îndoială, această măsură a fost adoptată avîndu-se în vedere existenţa în partea europeană a unor factori de seamă potrivnici lui Süleyman. Cel mai important dintre ei era domnul Ţării Româneşti, al cărui prestigiu era de mult bine cunoscut în Anatolia. Nu numai ajutorul moral şi material pe care domnul român îl putea acorda prinţului Musa era deosebit de preţios în acele împrejurări, ci şi faptul că Ţara Românească stăpînea atunci ţărmul dobrogean al Mării Negre. Ambele strîmtori fiind controlate de Süleyman şi de aliaţii săi bizantini, singura cale de trecere sigură din Anatolia în Rumelia era cea pe Marea Neagră. Ca urmare, prinţul Musa a fost trimis la beiul de Kastamonu-Sinop, Isfendiyar, pentru ca acesta să-l îmbarce pe corabia ce avea să-l ducă în Ţara Românească. Negreşit, Isfendiyar bei l-a înştiinţat în prealabil pe Mircea cel Mare despre acest plan.

Aşadar, credem că între întîlnirea de la Cemale, dintre Mehmed Çelebi şi Mehmed al II-lea de Karaman, şi conferinţa de la Severin, dintre Mircea cel Mare şi Sigismund de Luxemburg, există o strînsă legătură. Domnul român a iniţiat întrevederea de la Severin în urma implicării sale în planul urzit la Cemale. Mircea şi-a dat seama desigur de importanţa excepţională a ocaziei. Transpunerea în practică a acestui plan însemna nu numai oprirea procesului de refacere a unităţii statului otoman, ci şi posibilitatea de a lovi mortal puterea expansionistă otomană. Regele Ungariei a adoptat însă o atitudine relativ reţinută, şi, curînd după aceea, a abandonat proiectele antiotomane, fiind antrenat în lupta pentru obţinerea coroanei imperiale romano-germane. Iar Bizanţul şi Veneţia erau de partea lui Süleyman Çelebi, de la care obţinuseră însemnate concesii teritoriale şi comerciale [108].

Lipsit de susţinerea marilor puteri creştine ale vremii, Mircea cel Mare a trebuit să pregătească cu grijă intervenţia sa activă în tulburările interne din statul otoman. Aşa ne explicăm de ce Musa Çelebi a sosit în Ţara Românească abia în anul 1409 [109]. Amînarea acţiunii de diversiune balcanică, încredinţată atît de presant prinţului Musa, credem că se datorează nu numai rezultatului nesatisfăcător al conferinţei de la Severin, ci şi morţii marelui vizir Çandarlı Ali paşa, la 18 decembrie 1406. După dispariţia acestui energic şi priceput vizir, activitatea belicoasă a efeminatului Süleyman Çelebi în Anatolia s-a atenuat substanţial. În orice caz, sosirea lui Musa în Ţara Românească a avut loc după ce „stăpînitorul Ţării Româneşti... a trimis o solie la Isfendiyar, cerînd trimiterea lui (a lui Musa — n.ns.) lîngă el. În acelaşi

[108] Vezi M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, *Les relations de Süleyman Çelebi avec Venise (1400—1410)*, în „VIII. Türk Tarih Kongresi", cilt II, Ankara, 1981, p. 995—1006.

[109] În unele lucrări (M. Guboglu şi M. Mustafa, *Răscoalele ţărăneşti din Imperiul otoman (1418—1420) şi bedreddinismul*, în „Studii", nr. 2, 1957, p. 146; vezi şi M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, *Les relations du prince de Valachie Mircea l'Ancien* ..., p. 117, n. 22) a fost invocat ca argument, pentru datarea în 1406 a trecerii lui Musa în Ţara Românească, ştirea transmisă de *Cronicile anonime* (ed. Friedrich Giese, Teil I, Breslau, 1922, p. 48), potrivit căreia marele vizir Çandarlı Ali paşa (mort la 18 decembrie 1406) ar fi fost implicat în acţiunea de trimitere a lui Musa în Ţara Românească. Socotim nefondată această informaţie, cel puţin pentru motivul că adevăratul iniţiator şi realizator al acţiunii anatoliene a lui Süleyman Çelebi, vizînd refacerea unităţii structurale a statului otoman, a fost acest înzestrat vizir. Este de la sine înţeles că el nu-şi putea distruge opera cu puţin timp înainte de desăvîrşirea ei. Mai degrabă credem că această ştire reprezintă deformarea uneia din stratagemele diplomatice uzitate deseori de Ali paşa pentru atingerea ţelurilor sale (vezi Ismail Hakkı Uzunçarşılı, *Çandarlı vezir ailesi* (Familia vizirilor Çandarlı), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1974, p. 31—45).

timp, el (Mircea — n.ns.) scrisese o epistolă de garanţie şi lui Musa Çelebi, prin care îl înştiinţa că, atunci cînd va sosi în acea parte, îi va pune la dispoziţie ţara sa şi îi va da de soţie pe fiica sa..." [110]. Neşri, de la care a preluat Sadeddin această ştire, este mai explicit cînd afirmă că: „ghiaurul din Ţara Românească slăbind foarte mult din pricina acîngiilor de Rumelia şi nemaiavînd linişte, beii lui s-au gîndit să trimită un om cu o scrisoare la Isfendiyar şi să ceară de la el pe Musa Çelebi, pentru ca, luîndu-l şi aducîndu-l, să-i dea acestuia pe fiica sa şi să-l facă [pe Musa] bei în Ţara Românească şi, în felul acesta, să scape din mîinile musulmanilor" [111].

Şederea prelungită a lui Süleyman în Anatolia şi viaţa sa de plăceri au slăbit autoritatea statală în Rumelia. Beii de la frontierele europene au dobîndit independenţă efectivă de acţiune [112]. Aceştia au lovit desigur şi hotarele Ţării Româneşti. Dar nu credem că „în urma acestor raiduri" ale acîngiilor în teritoriul românesc [113] a luat Mircea iniţiativa chemării prinţului Musa, căci atacurile acîngiilor puteau fi respinse relativ uşor [114]. Creşterea tulburărilor din Rumelia crea condiţii prielnice pentru susţinerea pretenţiilor la tron ale prinţului Musa. Reuşita întreprinderii însemna nu numai ascensiunea lui Mircea la rolul de protector al sultanului otoman, ci şi posibilitatea de a fărîmiţa şi de a lovi din interior puterea otomană. În 1406, Mehmed Çelebi se gîndise să-l trimită pe Musa în Rumelia doar pentru a provoca o diversiune de natură să-l determine pe Süleyman să renunţe la campania sa anatoliană; în caz de reuşită deplină, Musa urma să guverneze provincia în numele lui Mehmed Çelebi [115]. Mircea cel Mare a imprimat însă acţiunii lui Musa caracterul şi dimensiunile unui veritabil război de succesiune şi de secesiune. În acest scop a decis el să-i dea pe fiica sa de soţie tînărului prinţ otoman [116].

Musa a acceptat invitaţia lui Mircea după convorbirea cu solul acestuia şi, probabil, peste capul lui Mehmed Çelebi. Deşi contopesc iniţiativa din 1406, a lui Mehmed, cu cea din 1409, a lui Mircea, cronicile vechi turceşti [117] lasă să se întrevadă consensul stabilit între domnul român, Isfendiyar bei de Sinop-Kastamonu şi beiul de Karaman, în privinţa trecerii lui Musa în Europa. Altfel zis, Mircea cel Mare a realizat, dacă nu o coaliţie în adevăratul înţeles al cuvîntului, cel puţin o unitate de acţiune cu elementele proeminente ale particularismului anatolian. În acelaşi timp, pentru cauza lui Musa, domnul român se aliase cu vechiul său duşman, Ştefan Lazarević, despotul Serbiei, şi stabilise legături cu fratele acestuia, Vuk, şi cu fruntaşii bulgarilor [118].

[110] *Sadeddin*, ed. cit., II, p. 42—43.

[111] *Neşri*, ed. Fr. Taeschner, I, p. 130; ed. M. Guboglu şi M. A. Mustafa, I, p. 114—115.

[112] Halil Inalçık, *L'Empire Ottoman*, în „Actes du Premier Congrès International des Études Balkanique et Sud-Est Européennes", III, Sofia, 1969, p. 79.

[113] M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, *op. cit.*, p. 118.

[114] Vezi *Une victoire du voévode Mircea l'Ancien sur les Turcs devant Silistra (c. 1407—1408)*, în „Studia et Acta Orientalia", I, 1958, p. 239—247.

[115] I. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı tarihi*, I, p. 335.

[116] Căsătoria lui Musa cu o fiică a lui Mircea este atestată de o scrisoare, din anul 1411, a patriarhului Euthym al II-lea de Constantinopol (P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 313).

[117] *Orudj*, ed. cit., p. 106; *Aşıkpaşazade*, ed. cit., p. 146; *Neşri*, ed. Fr. Taeschner, I, p. 130; *Sadeddin*, ed. cit., II, p. 42. Cînd a venit solul lui Mircea, Musa se găsea la curtea principelui de Karaman.

[118] P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 314; M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, *Les relations de Süleyman ...*, p. 1 004.

Prinţul Musa a sosit în Ţara Românească (prin Sinop, pe Marea Neagră) în anul 1409 [119]. Din Ţara Românească a organizat Musa revolta Rumeliei nemulţumită de slaba domnie a lui Süleyman.

Invazia lui Timur în Anatolia împinsese în Rumelia mase de refugiaţi, care, din pricina stagnării cuceririlor, nu găseau nici terenuri libere pentru aşezare şi nici rosturi în armată [120]. Nemulţumiri mari existau şi în rîndurile vechilor locuitori ai provinciei, creştini şi musulmani, apăsaţi deopotrivă de dările excesive prin care se căuta compensarea veniturilor ce altădată erau obţinute din prăzile de război. Nu mai puţin nemulţumită era şi pătura militară rumeliotă faţă de o conducere pasivă şi conciliantă pe plan extern. Rumelia otomană, născută prin „război sfînt" şi pentru „război sfînt", nu putea renunţa prea mult timp la funcţia sa primordială [121].

În scurtă vreme, Musa a cîştigat partizani în toată Rumelia, atît dintre musulmani, cît şi dintre creştini [122]. De bună seamă, susţinerea lui de către domnul Ţării Româneşti a reprezentat un factor însemnat pentru atragerea creştinilor sud-dunăreni de partea sa; toţi îşi legaseră de el nădejdile de libertate şi de mai bine.

Avînd ca sprijin un însemnat contingent de oaste românească, pusă sub comanda lui Dan, nepotul domnului, Musa Çelebi a trecut, prin Silistra, în Rumelia. La 13 februarie 1410, forţele sale — între care se găseau acum şi cele comandate personal de despotul Ştefan Lazarević — au obţinut o victorie atît de categorică asupra beilerbeiului Rumeliei, încît intrarea sa în capitală nu a mai reprezentat nici o problemă şi toată Rumelia l-a recunoscut ca stăpîn [123]. Dar Süleyman nu era încă înfrînt. Cu ajutorul aliaţilor săi bizantini, acesta a trecut în Europa. În lupta de la Kosmidion, de lîngă Constantinopol (15 iunie 1410), forţele, în mare parte populare, ale lui Musa, au fost învinse de armata experimentată a lui Süleyman. Împreună cu Dan şi oştile rămase, Musa s-a retras în apropierea Ţării Româneşti; Mircea i-a acordat din nou sprijinul necesar [124]. La începutul anului următor, Musa a efectuat o adevărată campanie triumfală în Balcani, pînă la Edirne, unde, la 17 februarie 1411, s-a urcat pe tronul tatălui său. Süleyman a fost ucis pe drumul său de fugă către Constantinopol. Era pentru prima oară cînd un protejat al domnului român se afla pe tronul otoman. Părea că Mircea îşi atinsese şi celălalt obiectiv: statul otoman era acum mai adînc divizat, în partea asiatică şi în cea europeană. Forţele ambelor părţi se arătau deopotrivă de puternice, pentru a se măcina una pe alta, pînă la epuizare.

[119] Prof. Yaşar Yücel, *XIII—XV. Yüzyıllarda ...*, p. 91, datează în *iulie 1409* trecerea lui Musa în Ţara Românească.

[120] Ducas, *Istoria turco-bizantină (1341—1462)*, ed. Vasile Grecu, Edit. Acad., Bucureşti, 1958, p. 176, aprecia că: „e astăzi mult mai mult popor turc de la strîmtoarea lîngă Galipoli şi pînă la Istru decît acela care locuieşte în părţile Anatoliei".

[121] P. Wittek, *De la défaite d'Ankara ...*, p. 19—22.

[122] *Orudj*, ed. cit., p. 107; *Aşıkpaşazade*, ed. cit., p. 146; *Cronicile Anonime*, ed. Fr. Giese, I, p. 48; Laonic Chalcocondil, *Expuneri istorice*, ed. Vasile Grecu, Edit. Acad., Bucureşti, 1958, p. 114; *16. Asırda yazılmış grekçe anonim osmanlı tarihi (1373—1512)* (Istoria otomană anonimă scrisă în greceşte în secolul al XVI-lea), ed. Şerif Baştav, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1973, p. 107—108.

[123] P. Wittek, *op. cit.*, p. 20—21.

[124] P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 316—317; Aydın Taneri, *Osmanlı devleti'nin kuruluş döneminde hükümdarlık kurumunun gelişmesi ve saray hayatı-teşkilâtı* (Dezvoltarea instituţiei monarhiei şi organizarea vieţii de palat în perioada de fondare a statului otoman), Ankara Üniversitesi Basımevi, 1978, p. 123: în lupta de la Kosmidion, Vuk a trecut de partea lui Süleyman.

Căderea lui Süleyman Çelebi a însemnat anularea rezultatelor campaniei de unificare încercată de acesta în Anatolia. Așa cum am mai arătat, Mircea cel Mare a dat dovadă de o remarcabilă înțelegere a intimității fenomenului otoman, cînd a urmărit cu insistență ruperea legăturilor dintre Rumelia și Anatolia, prin întronarea lui Musa la Edirne. Izolată de baza anatoliană, de unde primea suflul de energie, stăpînirea turcă în Balcani era condamnată la pieire, după cum, fără aportul de forțe al Rumeliei, puterea otomană din Anatolia ar fi fost alterată de rivalitățile și ostilitățile neîncetate dintre numeroasele beilicuri turcești existente aici [125].

Imediat după dispariția lui Süleyman Çelebi, Mehmed a reocupat vechea capitală, Bursa, de unde și-a proclamat autoritatea suverană [126]. Lupta dintre cei doi frați rivali se anunța decisivă pentru soarta statului otoman. Aceasta a dus și la clarificarea pozițiilor păturilor și categoriilor sociale antrenate, vrînd nevrînd, în războiul civil. În jurul lui Mehmed s-a grupat în primul rînd aristocrația, pe cînd Musa era susținut de păturile sociale mijlocii și, îndeosebi, de masele țărănești și de mulțimea imigranților lipsiți de mijloace de trai. În mod necesar, Musa a venit în întîmpinarea dorințelor celor care îl aduseseră la putere. Fapt semnificativ, el a numit în înalta funcție de judecător militar (*kadıasker*) un vestit cărturar al vremii, șeihul Bedreddin Mahmud, propovăduitorul unei ideologii de egalitate socială și confesională [127]. De asemenea, Musa a promovat în posturi importante „oameni de rînd", iar față de aristocrație a adoptat o atitudine de ostilitate vădită. Sfătuit de șeihul Bedreddin, Musa a inițiat o serie de reforme în favoarea maselor oropsite. În același timp, el a pornit însă și acțiuni militare pentru recuperarea teritoriilor ocupate, în timpul lui Süleyman, de bizantini, venețieni și sîrbi, prelungind atacurile acîngiilor dincolo de hotarele otomane, chiar pînă în Carintia. Împăratului bizantin i-a pretins tributul ce nu fusese achitat din 1402 și, fiind refuzat, nu a ezitat să asedieze Constantinopolul, în ciuda slabei înzestrări a armatei sale [128].

Toate aceste măsuri și acțiuni ale lui Musa au cultivat spiritul de luptă al maselor populare — care va erupe curînd în războiul țărănesc condus de Bedreddin — și pe cel ofensiv al păturii militare, dar, în același timp, au îndepărtat de el forțele și elementele îngrijorate de politica sa socială și de cuceriri. Reformele sociale și, mai cu seamă, politica de cuceriri promovată de acesta au suscitat, negreșit, neliniștea domnului român și a boierilor săi [129]. Între Musa și Mircea nu a intervenit însă o ruptură, căci altfel nu s-ar putea explica încercarea disperată de la sfîrșit a nefericitului prinț de a căuta adăpost la nord de Dunăre și nici atracția pe care Țara Românească a continuat să o exercite pentru pretendenții la tronul otoman apăruți ulterior. Mircea cel Mare nu a renunțat la politica sa de perspectivă vizînd subminarea din temelii a puterii otomane. În schimb, toate celelalte state creștine din zonă, urmărind avantaje imediate, l-au susținut efectiv pe prințul restaurator Mehmed, contri-

[125] M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, *op. cit.*, p. 124.

[126] Bursa a continuat să îndeplinească rolul de capitală, pînă la 1453, în același timp cu Edirne (vezi Aydın Taneri, *op. cit.*, p. 148—152). Despre întronările succesive și concomitente ale fiilor lui Bayezid, la Edirne și Bursa, vezi *ibidem*, p. 140—142.

[127] Vezi M. Guboglu și M. Mustafa, *Răscoalele țărănești . . .*, p. 137—158; Mustafa Ali Mehmed, *Istoria turcilor*, p. 143—144.

[128] P. Wittek, *op. cit.*, p. 22—23; Aurel Decei, *Istoria Imperiului otoman*, p. 75.

[129] Vezi Mustafa A. Mehmed, *Sur la pensée philosophique et sociale dans l'Empire Ottoman aux XIVe—XVe siècles*, în „AIESEE Bulletin", Bucarest, VI, 1—2, 1968, p 77—78.

buind astfel la încheierea cu un ceas mai devreme a războiului civil otoman [129 bis].

După o primă încercare eșuată (iulie 1412), Mehmed Çelebi a reușit, în cele din urmă, să-l înfrîngă pe Musa, în lupta de la Çamurlu (zona Sofia), în ziua de 5 iulie 1413. De partea lui Mehmed trecuseră toți comandanții otomani de la hotarele vestice și conducătorii creștini din Balcani, inclusiv boierii bulgari. Urmărit, prințul învins a fost prins și ștrangulat [130].

Căderea lui Musa a fost grăbită și de profilarea pericolului cruciadei, factor de maximă însemnătate nu numai pentru politica de stat otomană, ci și pentru mentalul colectiv turco-musulman. Așa cum lumea europeană a fost puternic afectată de „pericolul turcesc", la rîndul ei și lumea turco-islamică a trăit permanent sub amenințarea cruciadelor, în întregul ev de mijloc și încă mult timp după aceea.

Rezultat al marii încleștări de la Grünwald (1410), dintre Polonia și Ordinul teuton, compromisul ungaro-polon de la Lublau, din martie 1412, a deschis perspective încurajatoare politicii orientale a lui Sigismund de Luxemburg [131]. „Conferința internațională" de la Buda, desfășurată zgomotos în vara aceluiași an, cu participarea celor doi monarhi semnatari ai tratatului de la Lublau, și a numeroase delegații din alte țări, inclusiv din Moldova, Țara Românească și din Peninsula Balcanică, a arătat clar sensul antiotoman al acestei noi încercări de unire și mobilizare a lumii creștine. Ca și în alte împrejurări asemănătoare, aceste preparative teoretice de cruciadă au fost resimțite în lumea turco-islamică, în primul rînd în Rumelia, drept acțiuni concrete de concentrare a forțelor creștine în vederea ofensivei generale împotriva ei. Combinată cu nemulțumirea beilor rumelioți față de guvernarea lui Musa, această teamă de posibilul impact cruciat a reprezentat — cum bine s-a arătat [132] — un puternic factor de agregare a energiilor otomane în jurul lui Mehmed Çelebi care aducea cu sine Anatolia. Nici conciliul de la Constanța (1415) nu a dus însă la transpunerea în viață a coaliției creștine, deși proiectul ei fusese elaborat în detaliu. Sigismund de Luxemburg care, alături de papa, era inițiatorul și susținătorul principal al ideii, stăruia să reediteze cruciadele de tip clasic, ca mobil al solidarității creștine, concepută, atunci și mai tîrziu, sub forma coaliției europene durabile, a „monarhiei universale" sau a unei „republici a tuturor creștinilor" condusă de concilii [133]. Atît ideea unității creștine, cît și cea a cruciadelor erau însă depășite istoricește, iar realitatea

[129bis] Stanford J. Shaw, *op. cit.*, I, p. 39.

[130] Azeb bei (Izzet bei?), purtătorul de drapel *(mir-i alem)* al lui Musa a reușit să fugă în Țara Românească (*Orudj*, ed. cit., p. 107—108). Mai tîrziu — potrivit lui Sadeddin — Azeb bei avea să fie trimis, de către Mircea, în solie la sultanul Mehmed I, atunci cînd acesta avea să vină cu oștile la Dunăre (Arh. St. București, Colecția microfilme Turcia, rola 61, c. 276). *Chalcocondil*, ed. cit., p. 120, arată limpede că: „Musa, văzînd că este părăsit, a fugit către Țara Românească"; vezi și *Anonimul grec*, ed. Șerif Baștav, p. 112.

[131] Vezi F. Constantiniu și Ș. Papacostea, *Tratatul de la Lublau (15 martie 1412) și situația internațională a Moldovei la începutul veacului al XV-lea*, în „Studii", 5, 1964, p. 1 129—1 140; Șerban Papacostea, *Kilia et la politique orientale de Sigismond de Luxembourg*, în „Revue Roumaine d'Histoire", nr. 3, 1976, p. 421—436; idem, *Din nou cu privire la politica orientală a lui Sigismund de Luxemburg (1412)*, în „Ștefan Meteș la 85 de ani", Cluj-Napoca, 1977, p. 243—246.

[132] Virgil Ciocîltan, *Competiția pentru controlul Dunării inferioare (1412—1420) (I)*, în „Revista de istorie", nr. 10, 1982, p. 1 099—1 100.

[133] Vezi Broneslaw Geremek, *La notion d'Europe et la prise de conscience européenne au bas Moyen Age*, în „La Pologne au XVe Congrès International des Sciences Historiques à Bucarest", Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdansk, 1980, p. 79—80.

nu a făcut decît să confirme acest fapt. Totuşi întreaga perioadă a „restaurației otomane“ (1413—1451), îndeosebi prima parte a domniei lui Mehmed I, a fost înrîurită de amenințarea cruciadei.

Deși odată cu întronarea lui Mehmed I la Edirne, în 1413, a fost reluată linia politică unică a statului otoman, aceasta a fost substanțial deosebită de cea promovată de Bayezid I. Grija principală a lui Mehmed I şi, într-o mare măsură, a urmaşului său, Murad al II-lea (1421—1451), a fost îndreptată către apărarea și consolidarea unității politice interne, ca o condiție esențială pentru refacerea potențialului ofensiv pe plan extern. Rolul robilor în armată şi influența elementelor alogene (îndeosebi bizantine și sîrbeşti) în conducerea de stat au fost sensibil diminuate în favoarea spahiilor și, respectiv, a aristocrației turce. De asemenea, Mehmed I a abandonat politica de forță, orientată cu precădere către răsărit, a lui Bayezid, în schimbul unei politici prudente, de „pas cu pas“, și a acordat prioritate problematicii europene. S-a urmărit, mai cu seamă, contracararea acțiunilor inițiate sau susținute din afară, vizînd subminarea procesului de refacere a unității şi forței otomane [134]. Pentru a preveni coalițiile potrivnice, în primul rînd cruciada preconizată atunci în Europa, Mehmed a afirmat de la bun început o atitudine conciliantă, fără a neglija măsurile militare menite să întărească securitatea hotarelor [135]. „Trimițînd soli în toate părțile, venind soli [la el], sultanul Mehmed s-a împăcat [cu toți]“, consemnează lapidar contemporanul său Orudj [136]. „Tot așa [137] și soli de ai Serbiei, Țării Româneşti, Bulgariei, ai ducelui de Ioanina, ai despotului din Lacedemonia şi ai principelui din Ahaia, pe toți i-a primit [Mahomed] cu cuvinte blînde și i-a așezat la masă în rînd cu el şi a ridicat paharul în cinstea tuturora şi i-a lăsat pe toți să plece în pace zicîndu-le: « Spuneți domnilor voştri, eu tuturora pace dau și pace iau. Cine uneltește contra păcii şi dumnezeul păcii în contra lui »“, scrie mai explicit şi bizantinul Ducas, de asemenea contemporanul lui Mehmed [138].

Prezența solului lui Mircea la festivitățile prilejuite de întronarea lui Mehmed era în sensul firesc al politicii realiste promovate de domnul român. Atîta vreme cît noul sultan nu se arăta pornit să lovească interesele Țării Româneşti, iar inițiatorii cruciadei nu reușeau să-şi concretizeze proiectele, era desigur oportună păstrarea raporturilor pașnice cu el, cu atît mai mult cu cît Ungaria și Polonia se dovediseră capabile să se înțeleagă între ele în detrimentul țărilor române, așa cum făcuseră la Lublau [139]. Mircea nu a abdicat însă, pînă la sfîrșit, de la linia sa politică vizînd subminarea puterii otomane, susținînd orice acțiune ce putea afecta baza edificiului de stat otoman. Posibilitățile individuale ale Țării Româneşti nu au fost însă în măsură să oprească procesul de refacere a puterii otomane. Cu toate acestea, opoziția activă a domnului român a creat dificultăți serioase desfășurării acestui proces.

[134] Vezi Stanford J. Shaw, *op.cit.*, I, p. 41.

[135] Vezi Virgil Ciocîltan, *Competiția pentru controlul Dunării . . . (II)*, în „Revista de istorie“, 11, 1982, p. 1192.

[136] *Orudj*, ed. cit., p. 41, 109.

[137] Reînnoirea acordului cu Bizanțul, prin retrocedarea către acesta a teritoriilor ocupate de Musa.

[138] *Ducas*, ed. cit., p. 132.

[139] Reamintim că tratatul de la Lublau prevedea împărțirea Moldovei între cei doi regi şi izgonirea domnului ei, în cazul neparticipării acestuia la războiul antiotoman.

Sursele narative menţionează numele Ţării Româneşti în legătură cu tentativa de ridicare a unui nou pretendent la tronul otoman, chiar la începutul domniei lui Mehmed I. Nu ştim dacă „fuga" către Ţara Românească, în 1413, a prinţului Orhan, fiul lui Süleyman Çelebi, a fost o iniţiativă personală sau a lui Mircea cel Mare, eventual în colaborare cu împăratul bizantin, sub supravegherea căruia se găsea tînărul prinţ otoman. Oricum, Orhan nu a ajuns în Ţara Românească, fiind reţinut pe drum de acîngiii din zona Ianbolu-Karinovası, care s-au grăbit să-l lanseze în competiţia pentru tron, grăbindu-i astfel şi sfîrşitul (a fost prins şi orbit) [140]. Dar, începînd cu anul 1415, Mircea cel Mare a intervenit din nou, în mod temeinic, în situaţia internă din statul otoman. În acest an s-a ivit în Anatolia un nou pretendent legitim la tronul otoman — Mustafa Çelebi, alt fiu al lui Bayezid I. Deşi oficialităţile otomane de atunci şi de mai tîrziu au căutat să minimalizeze drepturile sale de succesiune, etichetîndu-l ca *Düzme* (Falsul), criza provocată de el a reprezentat cel mai grav pericol pentru procesul de restabilire din vremea lui Mehmed I şi de la începutul domniei lui Murad al II-lea, fiind pe punctul de a genera o nouă perioadă de interregn [141].

După ce a obţinut sprijinul elementelor de disoluţie din Anatolia, la recomandarea Veneţiei, căreia îi solicitase ajutorul (în ianuarie 1415) [142], prinţul Mustafa a ajuns — tot prin intermediul beiului de Sinop-Kastamonu, ca şi fratele său Musa, în 1409 — în Ţara Românească, unde prezenţa sa este atestată în iunie 1415 [143]. La fel ca fratele său Musa, tot din Ţara Românească a pregătit şi Mustafa antrenarea de partea sa a forţelor centrifuge din Rumelia, în primul rînd a acîngiilor. Raguzanii aflaseră în august acelaşi an că „doi baroni ai împăratului turcilor au fugit de la el la fratele său Mustafa, care se găseşte în Valahia; împreună cu pomeniţii baroni, [Mustafa] a ieşit şi a prădat părţile Bulgariei" [144]. Unul din aceşti „baroni" era fostul emir (principe) de Aydın, Cüneyid, acum sangeacbei otoman de Nikopole. Atacul declanşat, din Ţara Românească, de prinţul Mustafa, a fost coordonat cu acţiunile antiotomane ale beilor din Anatolia, îndeosebi cu cele ale lui Mehmed al II-lea din Karaman, care reluase ofensiva împotriva otomanilor, încă din anul 1413 [145].

Reacţia lui Mehmed I a fost energică şi metodică, pe măsura amploarei şi gravităţii crizei politice provocate de prinţul Mustafa. Mai întîi, sultanul l-a silit pe beiul de Karaman să accepte din nou suzeranitatea otomană şi să cedeze teritoriile pe care le ocupase după 1402. Apoi, Mehmed I a pregătit o campanie militară fără precedent împotriva Ţării Româneşti, care se afirmase ca bază principală de sprijin a prinţului Mustafa. Dar, la 29 mai 1416, flota otomană de la Gallipoli, care — după mărturia unui izvor contemporan — „trebuia să meargă la Dunăre, să preîntîmpine trecerea lui Mustafa", a fost distrusă de forţele navale veneţiene comandate de ami-

[140] *Neşri*, ed. Fr. Taeschner, I, p. 142.

[141] Pretendentul Mustafa a fost suprimat abia în 1422, după ce domnise efectiv în Rumelia şi încercase disperat, ca şi fratele său Musa, să-şi găsească salvarea în Ţara Românească (I. H. Uzunçarşılı, *op. cit.*, I, p. 367—389).

[142] N. Iorga, *Acte şi fragmente cu privire la istoria românilor*, III, Bucureşti, 1897, p. 6—7.

[143] *Documenta Romaniae Historica, B. Ţara Românească*, I, p. 82.

[144] *Raguza és Magyarország összeköttetéseinek oklevéltára (Diplomatarium relationum Reipublicae Ragusanae cum Regno Hungariae)*, ed. Jószef Gelcich şi Lajos Thallóczy, Budapest, 1887, p. 251.

[145] I. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı tarihi*, I, p. 349—353.

ralul Pietro Loredano [146]. Pierderea flotei a constituit o grea lovitură pentru Mehmed I, dar nu credem că aceasta „l-a silit pe sultan să părăsească intenţia campaniei la Dunărea de jos şi să se întoarcă împotriva inamicilor din Asia Mică a căror combatere nu reclama participarea forţelor navale“ [147]. Cooperarea cu flota în expediţia împotriva Ţării Româneşti ar fi fost desigur utilă, dar nu absolut necesară. De altminteri, această tentativă de atac combinat, pe apă şi uscat, împotriva Ţării Româneşti, era prima de acest gen din seria luptelor româno-otomane; ea era o expresie a prestigiului de care se bucura Ţara Românească în concepţia politico-militară a Porţii otomane. Nu avem nici un motiv să punem la îndoială afirmaţia amiralului veneţian privind obiectivul dunărean al flotei otomane în 1416. Totuşi trebuie să precizăm faptul că acest nucleu al flotei otomane a fost creat în primul rînd pentru a limita puterea Veneţiei în Marea Egee şi în Dardanele. Lovitura dată de Pietro Loredano nu a reprezentat decît un episod din îndelungata străduinţă a Veneţiei de a pune mîna cu orice preţ pe Gallipoli şi de a-şi asigura astfel controlul asupra întregului comerţ maritim dintre bazinul nord-pontic şi cel mediteranean [148]. De altfel, în anul următor, Pietro Loredano a asaltat, fără succes, cetatea Lapseki, aflată pe malul asiatic al Dardanelelor [149]. Negreşit, Veneţia a profitat de tulburările iscate de prinţul Mustafa şi, probabil, a acţionat în înţelegere cu factorii de susţinere ai pretendentului, în primul rînd cu Mircea cel Mare şi cu împăratul Manuel al II-lea. Sultanul nu a părăsit însă Rumelia, unde acţiona Mustafa împreună cu partizanii săi şi cu forţele de sprijin date de domnul Ţării Româneşti [150]. Mehmed I nu era omul care putea săvîrşi o greşeală atît de gravă încît să lase toată Rumelia la dispoziţia pretendentului, cu atît mai mult cu cît în acea vreme cronicile vechi turceşti nu semnalează acţiuni antiotomane de seamă în Anatolia. Cert este faptul că, la sfîrşitul anului 1416, sultanul a început asediul Salonicului, unde se refugiaseră prinţul Mustafa şi emirul Cüneyid [151]. În cele din urmă, Mehmed I a acceptat oferta de înţelegere a împăratului bizantin, în baza căreia cei doi rebeli urmau să rămînă sub pază bizantină pînă la moartea lui Mehmed I [152].

De abia după înlăturarea — ce-i drept temporară — a pretendentului Mustafa, sultanul a avut mînă liberă să acţioneze împotriva lui Mircea cel Mare.

În general, în istoriografia noastră, marea campanie împotriva Ţării Româneşti, condusă personal de Mehmed I, a fost socotită o reacţie a sultanului faţă de ajutorul acordat de Mircea prinţului Musa. De aici şi datarea acestei expediţii în 1413, 1414 sau în 1415, în unele lucrări, iar în altele, acceptarea existenţei mai multor campanii succesive între 1413 şi 1420. În

[146] Din raportul amiralului către Senat (apud V. Ciocîltan, *op. cit.*, (II), p. 1 196, n. 62).

[147] Virgil Ciocîltan, *op. cit.* (II), p. 1196.

[148] Vezi Halil Inalcık, *The Question of the Closing*..., p. 80—81.

[149] *Ducas*, ed. cit., p. 146—148.

[150] *Raguza ės Magyarország*..., p. 261, raport către Sigismund de Luxemburg, din 12 octombrie 1416. Vezi şi Şerban Papacostea, *Venise et les pays roumains au Moyen Âge*, în „Venezia e il Levante fino al sec. XV“, Firenze, 1973, p. 604—605.

[151] Arh. St. Bucureşti, Colecţia microfilme Iugoslavia, rola 23, c. 581—583; *Raguza ės Magyarország*..., p. 265 (doc. din 25 decembrie 1416).

[152] Condiţiile au fost respectate întocmai, fapt dovedit şi de grija deosebită cu care marii dregători otomani au ascuns, timp de 40 de zile, moartea lui Mehmed I, în 1421, pînă cînd moştenitorul său, Murad al II-lea, a preluat tronul (*Orudj*, ed. cit., p. 45, 112; *Cronicile anonime*, ed. Fr. Giese, p. 55).

cîteva lucrări relativ recente s-a avansat însă aserţiunea că expediţia sau expediţiile lui Mehmed I nu s-au desfăşurat împotriva lui Mircea cel Mare, ci contra urmaşului acestuia, Mihail I (1418—1420) [153]. Nu avem elemente documentare noi pentru a susţine una sau alta din aceste ipoteze. Considerăm însă mai plauzibilă datarea în 1417, datorită faptului că sursele narative ale epocii leagă această acţiune de intervenţia activă a domnului român în sprijinul pretendentului Mustafa şi o plasează după supunerea beiului de Karaman (1415) şi înlăturarea temporară a lui Mustafa (sfîrşitul lui 1416) şi înainte de ofensiva otomană în nord-vestul Anatoliei. Există un raport direct între expediţiile lui Mehmed I împotriva beilor de Karaman şi Sinop-Kastamonu şi marea campanie desfăşurată de acelaşi sultan împotriva domnului Ţării Româneşti. Intervenţia lui Mircea în sprijinul lui Mustafa s-a realizat în înţelegere cu beiul de Karaman şi în colaborare cu vechiul său aliat, beiul de Kastamonu-Sinop. Prin aceste campanii succesive, sultanul a urmărit să neutralizeze factorii cei mai activi ai fenomenului de subminare a procesului de refacere a puterii otomane. Semnificativ ni se pare în acest sens faptul că toate cronicile turceşti timpurii menţionează în mod expres participarea fiilor beilor de Karaman şi de Sinop-Kastamonu la campania otomană împotriva Ţării Româneşti [154]. Altfel spus, Mehmed I a fost conştient de faptul că neutralizarea lui Mircea cel Mare presupunea nu numai o mare concentrare de forţe, ci şi ruperea legăturilor acestuia cu Anatolia [155]. Stăpînirea lui Mircea „pînă la Marea cea Mare" înlesnea legăturile sale — dovedite de atîtea ori primejdioase pentru otomani — cu beiul de Sinop-Kastamonu şi, prin el, cu beiul de Karaman şi cu celelalte forţe antiotomane din Anatolia [156]. Desigur, sultanul a avut în vedere şi poziţia strategică deosebit de importantă a Dobrogei pentru dezvoltarea politicii otomane de expansiune în Europa.

Mehmed I nu a înaintat însă în interiorul Ţării Româneşti, mulţumindu-se cu raidurile de jaf efectuate de acîngii [157]. Căutînd să justifice atitudinea reticentă a sultanului în această campanie, cronicarul Sadeddin arată că Mehmed I s-ar fi călăuzit potrivit versetului: „dacă doreşti pace, să nu zdrobeşti capul duşmanului"; şi astfel, sultanul ar fi „renunţat să-l pre-

[153] Anca Ghiaţă, *op. cit.*, p. 87 şi urm. admite doar campaniile „din 1419 şi 1420"; vezi aici şi bibliografia, inclusiv străină, privind diversele puncte de vedere legate de această problemă (p. 87—88, notele 227—229). Viorica Pervain, *Lupta antiotomană a ţărilor române în anii 1419-1420*, în „Anuarul..." — Cluj-Napoca, XIX (1976), p. 55-79. Virgil Ciocîltan, *op. cit.* (II), consideră că Mehmed I a desfăşurat împotriva Ţării Româneşti numai campania din 1420.

[154] *Orudj*, ed. cit., p. 43, 109—110; *Aşikpaşazade*, ed. cit., p. 151; *Bitlisi*, ed. cit., I, p. 160—161; *Cronicile anonime*, ed. Fr. Giese, p. 53; *Neşri*, ed. Fr. Taeschner, I, p. 143 ş.a.

[155] Vezi P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 343. Vezi şi D. E. Pitcher, *op. cit.*, p. 71—72, care menţionează două expediţii otomane împotriva lui Mircea, în 1416 şi 1417. În schimb, cunoscătorii izvoarelor şi istoriei otomane arată că această campanie s-a desfăşurat în 1417 (Aurel Decei, *Istoria Imperiului otoman*, p. 80—81; Mustafa Ali Mehmed, *Istoria turcilor*, p. 145).

[156] Nu ar fi exclus ca tocmai din această pricină, şeihul reformator Bedreddin să fi ales calea ocolită a Crimeei şi Moldovei pentru a ajunge în Rumelia, unde, în 1418 sau în 1419, a declanşat marea răscoală. care. la acea dată, se desfăşura deja în Anatolia (vezi *Orudj*, ed. cit., p. 44—45, 110—111; Mustafa A. Mehmet, *Sur la penseé philosophique...*, p. 80, n 24).

[157] Vezi Mihail P. Guboglu, *Le tribut payé par les Principautés Roumaines à la Porte jusqu'au début du XVI-e siècle*. în „Istanbul Univ. Iktisat Fak. Mecmuasi" *(Ord. Prof. Dr. Ömer Lütfi Barkan'a Armăgan)*. cilt 41, sayı 1—4, Eylül 1982-Ekim 1983, Istanbul, 1984, p. 93—

seze prea mult [pe Mircea], pentru a nu-i provoca lehamite" [158]. Reiese și de aici că, în realitate, Mehmed I a nutrit temeri serioase față de confruntarea directă cu Mircea cel Mare. Poarta nu a urmărit în acea vreme decît neutralizarea Țării Românești în privința evoluției situației interne otomane. Înțelegerea la care este posibil să se fi ajuns între Mircea cel Mare și Mehmed I — indiferent dacă a luat forma unui act scris sau nu [159] — reprezenta în fond un veritabil tratat de pace, de care Mehmed I avea atunci nevoie mai mult decît Mircea cel Mare.

La capătul a peste trei decenii de lupte necurmate — duse în cea mai mare parte singular de Țara Românească — pentru blocarea și chiar pentru descompunerea forței otomane, Mircea cel Mare a trebuit să admită, în cele din urmă, faptul că statele creștine, chemate să susțină frontul antiotoman inițiat și organizat de el, nu erau capabile să depășească interesele lor acaparatoare înguste. Țara Românească își afirmase răspicat rostul său însemnat în această parte a lumii, fiind unul din cei mai activi factori de opoziție față de expansiunea otomană și față de prozelitismul catolic. Mircea cel Mare a asigurat — nu fără sacrificii — dăinuirea elementelor fundamentale ale ființei istorice românești. Prin conținutul și forma sa, domnia lui Mircea cel Mare reprezintă o expresie grăitoare a întregii istorii românești, înscriindu-se ca o veritabilă precursoare a domniei de glorie a lui Ștefan cel Mare și a mărețelor înfăptuiri ale lui Mihai Viteazul.

[158] Arh. St. București, Colecția Microfilme Turcia, rola 61, c. 276 (*Sadeddin*, ed. cit., II, p. 93).

[159] Am evitat să discutăm conținutul și forma acordurilor româno-otomane încheiate în această perioadă, întrucît ele constituie subiectul unui studiu special din cadrul acestui volum.

Cu privire la înţelegerile de pace româno-otomane din timpul domniei lui Mircea cel Mare

Mihai Maxim

Una dintre problemele cele mai neclare ale domniei lui Mircea cel Mare şi încă dificil de elucidat în chip definitiv în stadiul actual al documentaţiei noastre o constituie aceea a înţelegerilor de pace româno-otomane din perioada marelui domn. Au existat realmente asemenea înţelegeri, cînd au fost ele realizate, în ce condiţii şi — mai ales — care au fost semnificaţia şi rostul lor? A fost Mircea tributar Porţii, aşa cum o afirmă cronicile otomane? A avut el o „învoială" scrisă, un „tratat" (*'ahd*, *'ahdname*, în termeni islamici) cu Poarta, aşa cum au susţinut patrioţii români la 1772 şi cum au admis ulterior Convenţia de la Paris din 1858, menţionînd „capitulaţia" din „1391—1392", şi, în genere, istoriografia modernă? Iată numai cîteva întrebări, legate de chestiunea în discuţie, la care trebuie să dăm răspuns, în condiţiile în care — lucrul trebuie spus limpede — izvoarele documentare de care dispunem la ora actuală sînt puţine, contradictorii şi de valoare inegală. Pe de altă parte, trebuie avut în vedere că înţelegerile de pace româno-otomane din timpul lui Mircea sînt menţionate în sursele istorice în legătură cu anumite evenimente majore survenite în raporturile dintre Ţara Românească şi statul otoman — expediţiile otomane din timpul lui Bayezid, la nord de Dunăre, replicile transdanubiene ale lui Mircea, domnia lui Vlad voievod pe tronul de la Argeş, campania lui Mehmed I Çelebi etc. Or, asemenea chestiuni au nevoie, ele însele, de noi cercetări. Cu deosebire este dificilă problema datării unor asemenea înţelegeri, întrucît aceasta este condiţionată de rezolvarea prealabilă a aspectelor cronologice privind chestiunile amintite. Prin urmare, atîta vreme cît asemenea probleme nu sînt încă definitiv lămurite, nu se poate pretinde nici „clasarea dosarului" înţelegerilor de pace româno-otomane din timpul marelui Mircea. În fond, în cercetarea istorică, la fel ca în orice ştiinţă, nici o problemă nu poate fi rezolvată o dată pentru totdeauna.

Din punct de vedere metodologic, vom proceda nu numai la cercetarea atentă a izvoarelor, cu stabilirea unor filiaţii şi priorităţi între ele, ci şi la examinarea contextului istoric concret, în care s-ar putea plasa aceste înţelegeri.

★

Înainte de a porni la drum, în căutarea celor mai vechi „învoieli" de pace cu Poarta ale Ţării Româneşti, se cuvine să ne întrebăm dacă, teoretic şi practic, au putut exista acte scrise, care să fixeze în scris asemenea „învoieli" („capitulaţii") în timpul domniei lui Mircea cel Mare.

După Nicolae Iorga, un „act de omagiu" al unui domnitor român către „împăratul" otoman „n-a fost niciodată trecut în scris, cu atît mai puțin sub forma unui tratat inadmisibil pentru orgoliul mongol al turcilor — actele presupuse de acest gen sînt un fals, abil și foarte folositor, de la jumătatea secolului al XVIII-lea" [1]. Astăzi, încă, unii istorici nu amintesc decît de tratatele (turco-arab. *'ahdnāme*, în pronunție turcească modernă: *ahidname*) „acordate" de sultanii otomani Transilvaniei, negînd, astfel, posibilitatea ca asemenea acte să fi fost obținute și de domnii Moldovei și Țării Românești.

În realitate, în teoria și practica juridică musulmană, acordarea de *'ahd* („legămînt", „armistițiu", „pace") este posibilă și se întîlnește nu numai în cazul unor mari puteri sau al unor state de poziția și prestigiul „crăiesc" al Transilvaniei, ci al oricăror entități statale, ba chiar al unor orașe și mănăstiri. Bunăoară, un *ahidname* a fost acordat de însuși profetul Muhammad unei mici republici creștine din zona Yemenului, Nadjranul, în 632 e.n.[2]. *Ahidname*-le sau *amanname*-le („scrisori de grație", „cărți de iertare") au fost acordate, de asemenea, micului principat evreiesc Ayla din nord-vestul Peninsulei Arabice, nubienilor creștinați parțial, unor orașe și comunități din Siria, Egipt, Irak și Maroc [3]. Un *'ahidnāme-i Nebevī* (*ahidname* al Profetului), dat de Muhammad însuși mănăstirii Sf. Ecaterina din Sinai, a fost inclus de Ahmed Feridun Ruxanzade în secolul al XVI-lea în celebra sa colecție de acte, *Corespondența sultanilor* (*Mecmua'-i münşe'at üsselâtin*) [4]. În arhiva cunoscutei mănăstiri, căreia i-au acordat însemnate ajutoare în decursul vremurilor și domnii români [5], se păstrează nu mai puțin de 43 de asemenea *'ahd*-uri (pl. *'uhde-i şerife*=„ilustre legăminte"), cercetate de Zdenka Veselá-Přenosilová [6]. Indiferent dacă asemenea texte sînt sau nu (toate) strict autentice, important rămîne faptul că la cucerirea Egiptului, în 1517, sultanul Selim I le-a recunoscut valabilitatea și, în „carta de protecție" acordată atunci călugărilor, sub forma unui *nişan-ı hümayün* („semn împărătesc"), a făcut trimitere la

[1] Nicolae Iorga, *Locul românilor în istoria universală*, ediție îngrijită de Radu Constantinescu, București, 1985, p. 233.

[2] Muhammad Hamidullah, *Documents sur la diplomatie musulmane à l'epoque du Prophéte et des Khalifes Orthodoxes. Thèse...*, Paris, 1935, p. 47—48; Armand Abel, *La convention de Nedjran et le développement du „droit des gens" dans l'Islam classique*, în „Revue internationale des droits de l'Antiquité", 2, 1949, p. 1—17; Louis Gardet, *Connaître l'Islam*, Paris, 1958, p. 30—32; Mihai Maxim, *Din istoria relațiilor româno-otomane — „Capitulațiile"*, „Anale de istorie", XXVIII, 6/1982, (abreviat „Capitulațiile"), p. 42.

[3] Corci Zeydan, *Islam Medeniyeti Tarihi* (Istoria civilizației islamice), IV, Ankara, 1974 (după ediția Cairo, 1905), p. 179—184; Mihai Maxim, *Cu privire la statutul de 'ahd al Țărilor Române față de Poartă. Considerații pe marginea unor izvoare otomane*, „RdI", t. 39,6 1986, p. 524—525.

[4] Feridun Bey, *Mecmu'â-i münşe'ât üs-selâtîn* (în caractere arabe), vol. I, Istanbul, 1275 H./1858—1859, p. 32.

[5] *D.I.R.*, B. Sec. XIII, XIV și XV, doc. 263, p. 249—250 (Radu cel Mare, domnul Țării Românești, 1497); Sec. XVI, III, doc. 234, p. 197 (Petru cel Tînăr, voievodul Țării Românești, 1564) și doc. 437, p. 380 (Alexandru al II-lea Mircea, 1570—1574); Hurmuzaki—Iorga, XIV/3, p. 1 (Ruxandra Lăpușneanu, doamna Moldovei, c. 1560).

[6] Zdenka Veselá (Přenosilovà), *Les Lettres des Sultans Ottomans gardées dans les archives du monastère de S-te Catherine de Sinaï*, în *VII. Türk Tarih Kongresi*, II, Ankara, 1973, p. 451—460, „Archiv Orientálni", 37/1969, p. 326—338.

aceste *'uhde-i şerife* şi a garantat din nou mănăstirii că nu va fi atacată de nomazii arabi, nu se va amesteca nimeni dintre dregătorii şi supuşii stăpînirii în treburile mănăstirii şi în exercitarea dreptului acesteia de a-şi preleva dările canonice [7].

Practica acordării de *'ahidname*-le este cunoscută şi în statele turcice sau cu dinastii turcice. Cel mai vechi text de *'ahidname* ce ni s-a păstrat de la suveranii acestor state datează din zilk'ade 616/ianuarie 1220 şi a fost acordat de sultanul selgiuchid Veneţiei, garantîndu-i privilegii comerciale [8]. Asemenea documente se acordau şi unor persoane particulare (negustori) [9]. *'Ahidname* se numea şi diploma (*menşür*) emisă de califul abbasid de la Bagdad pentru sultanii selgiuchizi sau de cel de la Cairo (după 1258) pentru sultanii mameluci, confirmîndu-le funcţia [10]. Prin urmare, *'ahidname*-lele aveau şi caracter de *berat* (diplomă, brevet de numire sau confirmare în funcţie), fiind remise titularilor împreună cu un „caftan" (*hil'at*) şi o sabie (*kılıç*) [11].

De asemenea, *'ahidname*-le se acordau şi de unii suverani musulmani altor principi islamici sau apărătorilor musulmani ai unor cetăţi asediate în perioade de conflict, promiţîndu-li-se acestora, *sub jurămînt*, că li se va cruţa viaţa, dacă se vor preda. Asemenea acte se mai numeau *'amanname*, cum s-a văzut şi mai sus. Exemple de acest gen se întîlnesc nu numai la Selgiuchizii anatolieni [12], ci şi la turcii otomani, chiar în timpul lui Bayezid I [13]. Anumite

[7] Zdenka Veselá *À propos de la protection exercée par le gouvernement ottoman...*, p. 331—332 şi 336—337. Povestea emiterii acestui act este relatată şi de D. Cantemir, în *Istoria Imperiului otoman* (ed. rom. I. Hodosiu, I, Bucureşti, 1876, p. 243, n. 60), unde învăţatul principe pretinde chiar că „această carte a lui Selim tradusă din arăbeşte în turceşte", „hatişerif de scutire de orice dări", după originalul cu autograf dat de Muhammad şi pe care sultanul l-ar fi achiziţionat pentru suma de 4 000 de galbeni, „am cetit-o în Adrianopole", cînd călugării au venit să-şi apere vechile drepturi şi privilegii. Evident că e vorba doar de o copie, originalul emis de Selim în a treia decadă a lunii cemaziülahir 923/10 — 19 iulie 1517 aflîndu-se în arhiva mănăstirii, unde l-a găsit recent Zdenka Veselá-Přenosilová, care l-a şi publicat. Un act asemănător, dat tot de către profetul însuşi mănăstirii Sf. Macarie de lîngă Cairo şi conţinînd privilegiul de a încasa în favoarea lor unele impozite din oraşul Alexandria, precum şi acela de a putea trage clopotele la ceasurile canonice, este semnalat în 1482—1483 de către călătorul Joos van Ghistele (*Le Voyage en Égypte de Joos van Ghistele 1482—1483*, Institut Français d'Archéologie Orientale, Caire, 1976, p. 134—135.

[8] Ş. Turan, *Venedik'te Türk ticaret merkezi* (Centrul comercial turc din Veneţia) în„ Belleten", XXXII/126 (1968), p. 12 —137.

[9] De pildă, un *'ahidname* din 1225 pentru un negustor francez, la Konya (M. Belin, *Des Capitulations et des traités de la France en Orient*, Paris, 1870, p. 37).

[10] Ismail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal. Büyük Selçukîler Anadolu Selçukîleri, Anadolu Beylikleri, Ilhanîler, Karakoyunlu ve Akkoyunlarla Memlüklerdeki Devlet Teşkilâtına Bir Bakış* (Introducere în organizarea de stat otomană. O privire asupra organizării de stat de la Marii Selgiuchizi,Selghiuchizii anatolieni, Beylikurile anatoliene, Ilhanizi, Karakoyunlu, Akkoyunlu şi mameluci), ediţia 2-a, Ankara, 1970, p. 3, 304—306, 382, 445.

[11] *Ibidem*, p. 305. În Egiptul mameluc, la rîndul său, sultanul acorda *'ahidname* moştenitorului tronului, confirmîndu-i astfel dreptul de succesiune la tron (I. H. Uzunçarşılı, *op. cit.*, p. 301).

[12] I. H. Uzunçarşılı, *op. cit.*, p. 73, 112.

[13] Cronicarul Idris Bitlisi menţionează că principele de Karaman, Ali-bei (Alaeddin) „călcînd legămîntul (*'ahd*) şi obligaţiile sale, se răsculase şi se răzvrătise" împotriva sultanului Bayezid în timpul campaniei acestuia asupra Ţării Româneşti (*Cronici turceşti privind ţările române*, Extrase, vol. I, întocmit de Mihail Guboglu şi Mustafa Mehmet, Bucureşti, 1966 (în continuare: *Cronici turceşti*), p. 159). Aceeaşi menţiune la Kodja Hüsein (*ibidem*, p. 442) etc.

făgăduieli solemne, date sub jurămînt, privind respectarea prieteniei sau a altor condiţii convenite cu omologi musulmani erau, de asemenea, redactate de principii musulmani tot sub forma unor *'ahidname*-le, inclusiv în epoca otomană [14]. Însăşi recunoaşterea protecţiei otomane de către Hanatul Crimeii în vara anului 1475 se va face tot sub forma unui *'ahidname* [15].

În ce priveşte *'ahidname*-lele date de suveranii otomani statelor creştine, cel mai vechi dintre ele, acordat Genovei chiar la prima trecere otomană în Europa, în 1352, s-a pierdut, dar a supravieţuit textul celui acordat aceleiaşi republici negustoreşti, rivală a Veneţiei, la 19 cemaziülevvel 789/9 iunie 1387 [16]. O înţelegere între Murad I (1360—1389) şi Veneţia avea să fie menţionată în tratatul veneto-otoman, redactat sub formă de *'ahidname*, din 17 şevval 822/6 noiembrie 1419 [17].

Garantarea privilegiilor comerciale şi de altă natură pentru Ragusa (Dubrovnik), în schimbul plăţii unui tribut şi al alianţei politico-militare exprimate în formula „să fii prieten prietenilor şi duşman duşmanilor" (*dosta dost ve düşmana düşman olub*), va îmbrăca tot forma unor *'ahidname*-le, începînd cu cele din anii 1430 şi 1442, într-o vreme în care — pînă la bătălia de la Mohács (1526) — prospera republică maritimă continua să recunoască suzeranitatea Coroanei maghiare [18].

'Ahidname-le s-au acordat şi statelor balcanice din perioada tributară, dinaintea cuceririi definitive, cîtă vreme au servit ca state-tampon între puterea otomană şi marile state creştine-regatele Ungariei şi Poloniei, republica Veneţiei. Astfel de acte au primit împăraţii Bizanţului, despotul Serbiei, Ştefan Lazarević (1389—1402), care şi-a îndeplinit efectiv obligaţia de *auxilium* participînd în mai multe campanii alături de Bayezid I, inclusiv la bătă-

[14] Asemenea *ahidname*-le erau încheiate (acordate) mai ales în perioade de conflict, de lupte pentru tron, pentru a cîştiga sprijin militar ori diplomatic. Bunăoară, celebrul Djem (*Cem*), fiul lui Mehmed II, în luptă cu fratele său Bayezid II, care pusese mîna pe tron în 1481, a dat un asemenea *ahidname*, cu făgăduieli solemne, pentru principele de Karaman (Selâhattin Tansel, *Sultan II Bâyezit' in siyasî hayatı* (Viaţa politică a sultanului Bayezit II), Istanbul, 1966, p. 37—38). Un *'ahidname* identic a dat şahului Tahmasb principele imperial Selim, fiul lui Kanunî Süleyman, în schimbul predării fratelui rebel Bayezid, în 1562 (Şerafettin Turan, *Kânunî' nin oğlu Şehzade Bâyezid vak'ası* (Incidentul prinţului imperial Bayezid, fiul lui Kanunî), Ankara, 1961, p. 210—212).

[15] Halil Inalcık, *Yeni vesikalara göre Kırım Hanlığının Osmanlı tâbiligine girmesi ve ahidname meselesi* (Intrarea Hanatului Crimeii sub suzeranitatea otomană şi problema *ahidname*-ului potrivit unor noi documente), în „Belleten", VIII/29 (1944), p. 185—229, idem, *Kırım Hanlığının Osmanlı himayesi altına girmesi meselesi* (Problema intrării Hanatului Crimeii sub suzeranitatea otomană), în: III *Türk Tarih Kongresi*, Ankara, 1948, p. 487—489.

[16] Halil Inalcık, art. *Imtiyazat* (Privilegii). *II. The Ottoman Empire*, în *Encyclopaedia of Islam*. New edition (în continuare *EI²*), III, p. 1 182; textul latin în Silvestre de Sacy, *Notices et extraits*, XI/I, p. 59—61; cf. şi Nicolae Iorga, în „AARMSI", s. II, t. XXXVI, p. 82—84.

[17] G. M. Thomas, *Diplomatarium Veneto-Levantinum*, II, Venezia, 1889, nr. 172; H. Inalçık, *art. cit.*, p. 1 183.

[18] Nicolaas H. Biegman, *The Turco-Ragusan Relationship. According to the firmans of Murad III (1575—1595) extant in the State Archives of Dubrovnik*, The Hague — Paris, 1967, p. 25—49.

lia catastrofală de la Ankara din iulie 1402 cu Timur Lenk, ori ţarul bulgar de Tîrnovo, Şişman (*Susmanos* din cronicile turceşti) [19]. De un caracter asemănător aveau să fie şi actele acordate de Kanunî Sultan Süleyman regelui Ungariei, Ioan Zápolya, în 1528 şi 1540 [20], într-o perioadă cînd Zápolya va deveni „un vasal otoman", iar Ungaria un stat tributar Porţii [21]. Faza tributară, la care au rămas numai Ţările Române şi Ragusa în sud-estul Europei, precum şi unele principate georgiene în Caucaz, în zone fierbinţi, de mare însemnătate strategică, era prima fază prevăzută în cadrul strategiei otomane a cuceririi graduale [22].

Trebuie, însă, de făcut precizarea că dreptul islamic face distincţie între acest gen de *'ahidname*-le, legate de plata tributului permanent şi implicînd, *din punctul de vedere al statului islamic*, anumite raporturi de dependenţă pentru tributar, şi *'ahidname*-lele acordate marilor puteri, în momente de echilibru al forţelor celor două părţi adverse, şi care nu implică vreo relaţie de dependenţă sau o condiţie inferioară pentru beneficiarul *'ahidname*-lelor [23]. Primele *'ahidname*-le se numesc *'ahd ad-dhimma* („tratate de protecţie tributară"), cum a fost cazul celor acordate statelor balcanice sau Ungariei tributare, după Mohács, pe cînd celelalte *'ahidname*-le sînt considerate de juriştii islamici doar „armistiţii" (*hudnà*, *muwāda'a*, *sulh* etc.) sau, în limbaj contemporan, „tratate de coexistenţă paşnică temporară" [24], ca şi cele încheiate cu marile puteri creştine amintite mai sus (inclusiv regatul Ungariei pînă la Mohács), precum şi Imperiul habsburgic. Altfel spus, tratatele din prima categorie sînt înţelegeri de „închinare", potrivit vechii noastre terminologii istorice, pe cînd cele din a doua categorie sînt considerate păci-armistiţiu, a căror durată nu poate depăşi în teorie 10 ani (după şcoala hanefită, urmată de otomani) ori 4 luni (după malikiţi) [25], dar în practică, sub imperiul circumstanţelor concrete, s-au depăşit chiar 25 de ani în relaţiile Imperiului otoman cu polonii şi astriecii. Ambele categorii de acte au, teoretic, în con-

[19] Koca Hüseyin, *Beda'i ül-vekay'i* (Uimitoarele evenimente), ediţia A. S. Tveritinova I, Moskva, 1961 (în caractere arabe), p. 69 b; vezi şi *Cronici turceşti*, I, p. 440. (*ahidname* pentru Şişman); Aşıkpaşazade (Aşıkpaşaoğlu), în *Osmanlı Tarihleri*, I, Istanbul (1949), ed. Ciftçioğlu N. Atsız, p. 138 (*ahd* al lui Bayezid pentru Ştefan Lazarević, zis *Lazoğlu*), p. 160 (*ahd* al lui Murad II pentru Vuk Branković, numit *Vılakoğlu*); M. Neşri, în *Cronici turceşti*, I, p. 115 (*ahd* al lui Mehmed I pentru Bizanţ) etc.

[20] Mihail Guboglu, *Paleografia şi diplomatica turco-osmană. Studiu şi album*, Bucureşti, 1958, p. 133, doc. 8; M. Tayyib Gökbilgin, *Kanunî Sultan Süleyman' ın Macaristan ve Avrupa siyasetinin sebep ve âmilleri, geçirdiği safhalar* (Cauzele, factorii şi etapele politicii ungureşti şi europene a lui Süleyman Legiuitorul), în *Kanunî Armağanı* (Volum omagial Süleyman Legiuitorul), Ankara, 1970, p. 17—18; Halil Inalcık, *The Ottoman Empire. The Classiccal Age 1300 — 1600*, New York — Washington, 1973, p. 35—36; *Documente turceşti privind istoria României*. vol. I. 1455—1774. Întocmit de Mustafa A. Mehmed Bucureşti, 1976 (mai departe, abreviat: *Documente turceşti*, I), p. 30—32, doc. 19 şi 21; Tahsin Gemil, în vol. colectiv *Petru Rareş*, Bucureşti, 1978, p. 142.

[21] Halil Inalcık, *The Ottoman Empire*, p. 36.

[22] Idem, *Ottoman Methods of Conquest*, în volumul aceluiaş, *The Ottoman Empire: Conquest, Organisation and Economy*, Variorum Reprints, London, 1978, p. 104—129 (paginaţia anterioară din „Studia Islamica").

[23] Pentru detalii, cf. Mihai Maxim et Viorel Panaite, *Pax Ottomanica et les Pays Roumains* (I), în „Analele Universităţii Bucureşti, Istorie", XXXV/1986 p. 14.

[24] M. Khadduri, *War and Peace in the Law of Islam*, Richmond, Virginia (USA), 1955, p. 202—222; J. Schacht, art. *'Ahd* în *EI*², I, p. 263; R. Peters, *Islam and Colonialism. The Doctrine of Jihad in Modern History*, Uitgevenrig-Gravenhage, 1979, p. 33; M. Khadduri, art. *Hudna*, în *EI* ², III, p. 565.

[25] Albert Morabia, *La Notion de Ğihad dans l'Islam médiéval (dès origines â Al-Gazâlî). Thèse* . . ., Lille, 1975, p. 320; R. Peters, *op. cit.*, p. 33.

cepția islamică, un caracter vremelnic și viager, reclamînd o reînnoire la fiecare schimbare a suveranilor musulmani, în calitatea lor de șefi (*imam*) ai Comunității islamice (*'Umma*), ca și a principilor creștini, beneficiarii numitelor „tratate", deși actele din speța *'ahd ad-dhimma* au o mai mare stabilitate. Caracterul provizoriu al actelor de pace musulmane rezultă din faptul că, în teorie, Islamul nu admite o „pace fermă și durabilă", după expresia lui D. Cantemir [26], Pax Islamica, „singura pace durabilă și definitivă", după cuvintele lui A. Morabia, [27] decît în teritoriile cucerite și anexate la imperiul islamic; cîtă vreme supremația Islamului nu se impune la scară globală nu e posibilă nici o pace veritabilă, ideală, ci trebuie continuat „războiul sfînt" (*ğihad*), cu inima, cu cuvîntul, cu mîinile sau cu sabia [28], pînă la triumful final. Pacea cu „necredincioșii", în această viziune, „nu este valabilă și justificată decît atîta timp cît este profitabilă musulmanilor; cînd acest avantaj încetează, și pacea trebuie să înceteze (să fie ruptă — M.M.) cu prima ocazie favorabilă", după cum se exprima limpede celebrul *șeyh-ül-Islam* (jurisconsult suprem) otoman Ebusu'ud Efendi într-o *fetvā* [29] din 1569 [30]. Provizoriu, vremelnic și contradictoriu interpretat în dreptul islamic [31] este însuși statutul ținuturilor *dar al-'ahd* („Casa păcii", „Teritoriul legămîntului"), ca zonă intermediară între *dar al-Islam* („Casa Islamului", „Teritoriul musulman") și *dar al-harb* („Casa războiului", „Teritoriul inamic"), statut rezervat de otomani în teorie numai beneficiarilor de „tratate de protecție tributară" (*ahd ad-dhimma*), nu și marilor puteri nemusulmane cu care Poarta a încheiat „tratate de coexistență pașnică temporară" sau păci-armistiții (*'hudna*), redactate tot sub formă de *'ahidname*-le.

Prin urmare, otomanii, care s-au integrat teoriei și practicii juridice musulmane în raporturile internaționale, *erau obligați* de prescripțiile islamice să procedeze astfel, iar orgoliul lor mongol, de care vorbea N. Iorga, nu era contrazis de actele islamice de pace, care erau concepute și formal realizate tocmai spre a afirma superioritatea părții islamice. Propriu-zis, marele nostru istoric n-a negat existența unor posibile tratate între Imperiul otoman și Țările Române, ci doar a acelor tratate prezentate de patrioții români la Congresul de pace de la Focșani din 1772 și publicate de Dionisie Fotino, „cu o formă neadmisibilă, din capul locului, căci în acest stil nu s-a scris niciodată în cancelaria otomană". Constatînd, de asemenea, clare și vizibile inadvertențe istorice, N. Iorga conchidea la 1902, cu prilejul publicării *Genealogiei Cantacuzinilor* a banului Mihail Cantacuzino: „Pretinsele tratate sînt rezumatul relațiilor vechi cu Poarta, așa cum se păstrează în mintea boierilor dintr-o epocă foarte tîrzie" [32], ceea ce este corect. De altfel, în 1939, marele istoric admitea deja că între Mircea și Mehmed I „a intervenit o con-

[26] D. Cantemir, *op. cit.*, II, p. 415, n.3.

[27] A. Morabia, *op. cit.*, p. 322.

[28] M. Khadduri, *War and Peace in the Law of Islam*, p. 55—73; Mihai Maxim, *„Capitulațiile"*, p. 39; Viorel Panaite, *Din istoria dreptului islamic al popoarelor: doctrina „djihad"*-ului (I), în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie « A. D. Xenopol » Iași", XXII/2, 1985, p. 707—718.

[29] *Fetva*-lele erau răspunsuri *(responsa)* ale *șeyh ül-Islam*-ului la întrebarea pusă de sultan dacă o decizie majoră, care urma a se adopta, era sau nu conformă cu prescripțiile coranice și alte prevederi ale dreptului islamic.

[30] *Journal de la bataille de Lépante*, présenté et commenté par François Garnier, Paris, 1956, p. 52.

[31] Mihai Maxim, *Cu privire la statutul de 'ahd al țărilor române*, p. 523—534, cu izvoarele și contribuțiile anterioare.

[32] *Genealogia Cantacuzinilor*, de banul Mihai Cantacuzino, publicată și adnotată de N. Iorga, București, 1902, p. 68—69, n.3.

venţie durabilă" („înţelegere" sau „legătură")[33]. Şi A. D. Xenopol opinase că „este sigur că un asemenea (text autentic al unui tratat cu Poarta — M.M.) a trebuit să existe, deoarece el totdeauna a fost invocat de români în daraverile lor cu Poarta şi aceasta niciodată nu a tăgăduit existenţa lui"[34].

A existat, însă, şi punctul de vedere otoman, datînd tot dintr-o epocă tîrzie (secolele XVIII—XIX), potrivit căruia aceste „capitulaţii", în realitate, n-ar fi fost tratate, adică acte cu caracter internaţional, ci doar — şi de la bun început — acte interne de privilegii. Acest punct de vedere a fost expus, bunăoară, de către comisarul otoman Safvet Efendi, în şedinţa din 11 ianuarie 1858 (30 decembrie 1857) a „Comisiei europene pentru reorganizarea Moldovei şi Ţării Româneşti", în care s-a discutat problema autenticităţii textelor „capitulaţiilor" (din 1772), citate de adunările ad-hoc româneşti „ca sursă istorică a dreptului public reciproc" pentru reaşezarea pe noi baze a raporturilor dintre Principatele Române şi Poartă.

„Capitulaţiile care se citează la fiecare pas — a declarat viitorul ministru de externe otoman —, în realitate nu sînt altceva decît *hatt-i şerif*-uri conţinînd privilegii şi imunităţi, acte care au fost acordate spontan *acestor provincii* (subl. ns. — M.M.) de împăraţii Turciei şi respectate cu fidelitate de glorioşii lor succesori. Prin urmare, termenii de tratate şi capitulaţii nu se pot în nici un caz aplica acestor rescripte imperiale". La observaţia comisarilor Rusiei şi Prusiei că articolul 5 al Tratatului de la Adrianopole (1829), semnat între Rusia şi Poarta însăşi, „recunoaşte că Principatele Moldovei şi Ţării Româneşti s-au pus sub suzeranitatea Înaltei Porţi, *în urma unei* capitulaţii", Safvet Efendi a replicat energic: „Cuvîntul capitulaţie, citat în tratatul de la Adrianopole nu înseamnă altceva, potrivit felului nostru de a vedea lucrurile, decît primul *hatt-i şerif* dat prinţului, care a venit primul să implore protecţia Imperiului otoman"[35].

În realitate, această opinie — de altfel, interesată — s-a creat sub impresia realităţilor din veacul al XVIII-lea şi primele decenii ale secolului al XIX-lea, cînd practica vechilor *'ahidname*-le, cu nuanţa de acte internaţionale, intrase în desuetudine, domnilor greco-fanarioţi, care proveneau din rîndul supuşilor otomani propriu-zişi, cu reşedinţa permanentă şi familiile în Fanarul Istanbulului, neacordîndu-li-se decît *berat*-e şi *hatt-i şerif*-uri cu caracter de acte interne, după o perioadă de tranziţie de peste 150 de ani cînd cele două categorii de acte — *'ahidname*-lele şi *hatt-i şerif*-urile — au coexistat[36].

Dacă practica otomană cunoştea sistemul acordării de *'ahidname*-le dinaştilor balcanici, cum am văzut mai sus, de ce să se fi făcut o excepţie pentru Mircea cel Mare, care devenise un principe de temut, un adevărat superarbitru al Sud-estului european la cumpăna secolelor XIV—XV? Pe de altă parte, dacă lui Ştefan cel Mare, domnitorul Moldovei, la circa un veac distanţă de Mircea, i s-a acordat de către însuşi cuceritorul Constantinopo-

[33] N. Iorga, *Paralelisme şi iniţiative de istorie universală la români*, în „AARMSI", s. III, t. XX (1939), p. 12—13.

[34] A. D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, ed. III-a, vol. III, Bucureşti, f.a., p. 90.

[35] D. A. Sturdza şi C. Colescu-Vartic, *Acte şi documente relative la istoria renascerei României* (mai departe: *Acte şi documente*), vol. VI, partea a II-a, Bucureşti, 1896, p. 541—545.

[36] Mihai Maxim, *„Capitulaţiile"*, p. 60—64, 36; Mustafa Ali Mehmed, *Istoria turcilor*, Bucureşti, 1976, p. 129.

lului, Mehmed II, şi succesorul său, Bayezid II, mai multe *'ahidname*-le [37], de ce să fi manifestat atîta grandomanie față de Mircea — prin acordarea unui simplu *hatt-i şerif* — sultanii Bayezid I şi Mehmed I, aflați abia la începuturile carierei imperiale a statului otoman, într-o perioadă extrem de dramatică şi cînd Țara Românească, cu cea mai mare întindere teritorială şi sub conducerea marelui Mircea, nu apărea, din punctul de vedere al raportului de forțe, ca o țărişoară oarecare în fața unei superputeri, ci ca un adversar redutabil? Adăugăm, de asemenea, că practica emiterii de *hatt-i şerif*-uri, chiar în raporturile internaționale, s-a impus abia din secolul al XVI-lea [38].

În fine, avem mențiunile exprese ale cronicarilor otomani Idris Bitlisi (m. 1520) [39] şi Ibn Kemal (m. 1535) [40] că domnul Țării Româneşti, *Emirci*, a primit „legămînt" (*'ahd*), după marea campanie a lui Bayezid Yildîrîm în Țara Românească din 1395.

Prin urmare, înțelegerea — sau înțelegerile — de pace româno-otomane din epoca lui Mircea cel Mare, de care amintesc, în mod unanim, tradiția istorică românească, izvoarele otomane şi cele bizantine, de care va fi vorba mai departe, trebuie să se fi făcut tot sub forma acordării unui *ahidname* — sau mai multe — domnului de la Argeş.

Din punct de vedere al dreptului islamic, trebuie să fi existat — teoretic — mai multe *'ahidname*-le sau, mai exact, un *'ahidname* reînnoit în mai multe rînduri, căci, aşa cum am mai amintit, aceste acte nu erau valabile decît pe durata vieții emitentului sau beneficiarului, trebuind a fi reînnoite la schimbarea „contractanților" sau după stări conflictuale. Or, în epoca lui Mircea, s-au schimbat mai mulți titulari pe tronul de la Edirne (Bayezid I, emirul Süleyman, emirul Musa, Mehmed I), a existat un moment Vlad I pe tronul de la Argeş şi, în fine, s-au produs mai multe încleştări dramatice între statul otoman şi Țara Românească. Dacă în ce priveşte conținutul şi caracterul unor asemenea acte, lucrurile se pot lămuri relativ uşor şi cu destulă certitudine, în temeiul indicațiilor documentare şi al analogiilor istorice, în schimb, ne vedem confruntați cu enorme dificultăți atunci cînd încercăm să fixăm momentul încheierii înțelegerilor de pace, al acordării şi reînnoirii *'ahidname*-ului otoman. În lipsa documentelor româneşti şi otomane de cancelarie — arhiva otomană de pînă la Bayezid a fost distrusă de către corpul expediționar mongol de sub conducerea lui Mîrza Mehmed, nepotul lui Timur, care, după catastrofa de la Ankara din iulie 1402, l-a urmărit pe emirul Süleyman pînă la Bursa, unde palatul sultanal a fost jefuit şi dat pradă flăcărilor [41] —, în lipsa unor informații mai numeroase din sursă europeană fermă (venețiană, maghiară, raguzană etc.), sîntem nevoiți să ne mişcăm pe un teren încă destul de nesigur, într-o perioadă, care rămîne, încă, una a ipotezelor.

[37] *Documente turceşti*, I, doc. 5, p. 5—6 şi doc. 9, p. 10—11. Pentru datarea acestui ultim document în vremea lui Ştefan cel Mare (1486) şi nu a lui Ştefăniță (1517—1527), cf. Tahsin Gemil, *Observații referitoare la încheierea păcii şi stabilirea hotarului dintre Moldova şi Imperiul otoman (1486)*, în „Revista arhivelor", an. LX, vol. XLV, nr. 2/1983, p. 117—128.

[38] Mihai Maxim, *„Capitulațiile"*, p. 40.

[39] Aurel Decei, *Expediția lui Mircea cel Bătrîn împotriva acîngiilor de la Karînovasî (1393)*, în *Relații româno-orientale*, Bucureşti, 1978, p. 143.

[40] Mustafa Ali Mehmed, *Istoria turcilor*, p. 127.

[41] *Mufassal Osmanlı Tarihi* (Istoria otomană detaliată), vol. I, Istanbul, (1958), p. 229 (text-anexă de Mithat Sertoğlu, pe atunci director general adjunct al Arhivelor Preşedinției Consiliului de Miniştri — *Başvekalet Arşivi* — din Istanbul, fostă arhivă a marilor viziri). Cîțiva ani mai tîrziu, prin 1410—1411, principele de Karaman a pustiit din nou Bursa şi, drept răzbunare pentru faptele trecute, a deschis mormîntul lui Bayezid şi i-a aruncat rămăşițele pămînteşti în cele patru vînturi (*ibidem*, p. 242).

★

La 1772, „cneazul" Mihail Cantacuzino afirma într-unul din „actele ce s-au dat contelui Orlof (delegatul Rusiei — M.M.) la Congresul din Focşani, în 30 august" şi alcătuite, de fapt, de el, că Mircea-Vodă ar fi făcut o „învoială" cu otomanii şi s-a „închinat" lor chiar în primul an de domnie („pe la 1383"), în următorii termeni: „3 000 de bani roşii, pentru singura numai apărare, fără ca (turcul) să aibă un amestec sau drept de stăpînire în ţară". Otomanii însă „nu s-au ţinut de învoială, ci au cerut cinci sute de băieţi şi zece mii de galbeni (precum se vede în Vizantida); deci după doi ani, a stricat şi domnul învoiala". Drept urmare, sultanul (în text „Murat al II-lea"!) „a trimis pe un seraschier ca să bată pe Mircea-Vodă şi s-a biruit seraschierul la Cirola şi din Ilfov. După trei luni venind şi sultanul însuşi a pornit războiul la Rovine pe Ialomiţa, unde nu numai că s-a biruit, ci a fost şi alungat pînă la hotarele Adrianopolei, în anul 1386.

De atunci — conchide „actul" — a rămas ţara iară slobodă şi autonomă în curs de 77 de ani, pînă în zilele lui Laiotă Basarabă, poreclit cel Mare. Toate aceste împrejurări despre războiu şi alungarea turcilor se văd într-un hrisov al mănăstirii Tismana" [42].

La prima vedere, rezultă din acest text, care invocă şi un document, că Mircea ar fi avut o înţelegere trecătoare, de numai 2 ani, cu otomanii, la începutul domniei, cu făgăduiala unui haraci de 3 000 „bani roşii" (galbeni), dar că, pretenţiile otomanilor crescînd, a urmat războiul, cu două victorii ale domnului român, care au anulat astfel „închinarea" şi au restabilit neatîrnarea întreagă a ţării pînă la 1462. Cît adevăr şi cîtă legendă e aici?

Să observăm mai întîi, că hrisovul indicat se referă numai la strălucitele izbînzi antiotomane ale lui Mircea, aşa cum se păstrau ele în amintirea mediului mănăstiresc de la Tismana (şi Cozia) şi că, deci, nu poate servi ca dovadă documentară pentru „închinarea" atribuită lui Mircea la luarea tronului („1383"). Înlocuind acum acest an 1383 cu cel real, 1386, şi adăugînd cei 2 ani de pretinsă „învoială", obţinem că, potrivit lui Mihail Cantacuzino, Mircea e tributar între 1386—1388 şi, potrivit hrisovului de la Tismana, că a urmat atunci, în 1388, o expediţie condusă de un înalt dregător otoman, căruia îi urmează, după trei luni, sultanul Murad însuşi. Or, dacă ultima parte a textului, întemeiată documentar, se confirmă — e vorba de expediţia (marelui) vizir Ali Paşa din 1388, vizînd linia Dunării şi Dobrogea, căreia i-a urmat în chiar cursul aceluiaşi an intervenţia personală a sultanului Murad I, care şi-a stabilit cartierul general la Iambol, unde a venit să i se „închine" din nou ţarul de Tărnovo, Şişman [43], în schimb *partea adăugată de M. Cantacuzino referitoare la „închinarea" lui Mircea din 1386—1388 nu se sprijină pe nici un suport documentar, cunoscut nouă.* Dincolo de confuzia cu vremea lui Vlad Ţepeş din relatarea bizantinului M. Dukas, nici contextul politico-militar (în 1387 otomanii sînt bătuţi la Pločnik, Ţara Românească nu se învecinează cu statul otoman şi încă n-a cunoscut atacurile akîngiilor) şi nici personalitatea lui Mircea (omul acţiunilor hotărîte, îndrăzneţe, de anvergură şi nu al atitudinii şovăielnice, ca Şişman) nu justifică afirmaţia de la 1772.

Trebuie să eliminăm, de asemenea, şi ipoteza istoricului Ioan Bogdan că Mircea ar fi trimis după bătălia de Kossovo (1389) suma de 3 000 de galbeni

[42] *Genealogia Cantacuzinilor*, p. 495—496.

[43] *Istoria militară a poporului român*, vol. III, Bucureşti, 1985, p. 154—155 (N. Constantinescu).

lui Bayezid, cu promisiunea că va plăti acest „peșcheș" și în anii următori, ceea ce ar explica de ce Țara Românească apare, zice el, ca tributară Porții la 1391 [44]. După Grigore Tocilescu și A. D. Xenopol, Țara Românească ar fi fost tributară la 1391, întrucît, după Kossovo, Bayezid venise în persoană, în fruntea unei armate otomane, în Țara Românească, îl bătuse și-l luase în captivitate pe Mircea, obligîndu-l să accepte plata tributului [45], punct de vedere la care nu s-a renunțat complet nici în istoriografia turcă actuală [46], care, fără să citeze izvorul, adaugă că în captivitatea sa de la Bursa, Mircea a acceptat „dominația otomană" *(Osmanlı hakimiyeti)* și „supunerea" *(tabiyet)*, obligîndu-se la plata a 3 000 ducați, 30 cai și 20 șoimi, plătiți „ca răscumpărare" *(fidye)*, precum și la participarea la campaniile otomane. Am avea, astfel, de-a face cu prima „capitulație" românească cu Poarta, „un tratat de vasalitate, care va servi ca model pentru tratatele dintre principii români și Poartă" [47]. Sursa pe care se bazează afirmația că Țara Românească a acceptat să plătească un tribut în valoare de 3 000 de ducați, 30 de cai și 20 de șoimi, nu poate fi, însă, alta — cum vom vedea îndată — decît *Tableau général de l'Empire Othoman* (in fol., III, Paris, 1820, p. 438), de M. d'Ohsson, unde sînt consemnate tocmai aceste cifre.

Or, noile cercetări par să indice că Mircea n-a participat la Kossovo [48] (afirmațiile contrare ale unor cronici otomane sînt tîrzii și interesate să proslăvească meritele trecute ale Casei otomane) și, prin urmare, Bayezid nu avea de ce să-l „pedepsească" pe domnul român. Cu atît mai mult nu putea fi vorba de o campanie condusă de Bayezid însuși în Țara Românească după Kossovo. De altfel, analiza izvoarelor ne interzice o asemenea aserțiune. Prinderea lui Mircea și ducerea în captivitate constituie în realitate, cum s-a observat mai demult, o confuzie cu evenimentele similare întîmplate lui Sracimir, țarul de Vidin (în 1396) [49]. Cade, prin urmare, și ipoteza obținerii unui prim *'ahd* de către un principe român *în condiții de captivitate*, la 1391.

[44] I. Bogdan, *Două conferințe*, Bucureși, 1898, p. 11—16.

[45] Gr. Tocilescu, *Manual de istoria românilor*, București, 1899, p. 109—123; A. D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, vol. II, București, 1893, p. 93—94; idem, *Histoire des Roumains de la Dacie Trajane*, I, Paris, 1896, p. 255.

[46] *Mufassal Ozmanlı Tarihi* (vezi *supra*, nota 38), vol. I, p. 152, 155; Ismail Hami Danışmend, *Izahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi* (Cronologia explicativă a istoriei otomane), fasc. I, Türkiye Yayinevi, f.a., p. 95—96. Același scenariu și aceleași condiții la I. H. Uzunçarşılı (*Osmanlı Tarihi*)/Istoria otomană, ed. a 2-a, vol. I, partea a 2-a, Ankara, 1961, p. 268—269), după cronicarii Orudj și Neșri, dar care plasează evenimentul după bătălia de la Argeș, datată tot în 793 H./1391.

[47] Louis Bréhier, *Le monde byzantin. I. Vie et mort de Byzance*, Paris, 1969, p. 381. Evenimentul este plasat după campania sultanului în Țara Românească.

[48] P. P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrîn*, București, 1944, p. 215—233; Anca Iancu, *Știri despre români în izvoare istoriografice sîrbești (secolele XV—XVII)*, în *Studii istorice sud-est europene*, vol. I, București, 1974, p. 16—17; vezi însă și V. Motogna, *Politica externă a lui Mircea cel Bătrîn*, Gherla, 1924, p. 34, n. 7.

[49] Greșeala provine dintr-o simplă transcriere eronată de către episcopul Melchisedec a *Vieții Sf. Paraschiva*, de Grigori Țamblac (C. Litzica, *Din domnia lui Mircea Vodă*, în „Convorbiri literare", XXXV, 1901, p. 375; D. Onciul, *Mircea cel Bătrîn. Cuvîntare comemorativă la cinci sute de ani de la moartea lui*, București, 1918, p. 20, n. 18); Ștrațimir a murit în 1403 (N. Iorga, *Notes et extraits pour servir à l'histoire des croisades au XVe siècle*, II, Paris, 1899, p. 91). După P. P. Panaitescu *(Mircea cel Bătrîn*, p. 237—238), confuzia ar fi cu prinderea lui Șișman la Tîrnovo, în 1393, și ducerea în robie (va muri în 1395 iunie 3, după întoarcerea lui Bayezid din Țara Românească).

Dar în condiţii normale, de libertate a lui Mircea (cum a şi fost în realitate)? Poate fi considerat anul 1391— înlocuit în alte texte cu 1392 şi 1393[50]— ca an al primului tratat dintre Mircea cel Mare şi Imperiul otoman, cum s-a admis în istoriografia mai veche [51] şi cum nu s-a exclus nici în cea mai nouă?[52]

În stadiul actual al cercetărilor nu se mai poate, credem, admite că „în 1391 Ţara Românească apare pentru prima dată în registrul de vasali ai Sublimei Porţi" [53], în temeiul afirmaţiei lui Hammer (1834) [54]. Marele turcolog făcea trimitere, la rîndul lui, la Mouradgea d'Ohsson [55], indicind — pretinde el — şi izvorul acestuia: după *Rausatul-Ebrar*, în 793 (1390), de fapt, corect: 793 H./9.XII. 1390—28.XI.1391. În realitate, d'Ohsson scrie: „Primul tribut plătit de Valahia, în 1390, sub Mircea I, era de 3 000 de ducaţi, 30 de cai şi 20 de şoimi. El fu dublat din anul următor", fără să citeze, însă, nici un izvor.

Mergînd, totuşi, după Hammer, *la Ravzat ül-ebrar* (Grădina celor virtuoşi), cronica lui Karaçelebizade Abdülaziz Efendi (m. 1 658), deci un izvor tîrziu, dar care abia ieşise de sub tipar (ed. Bulak, 1832—1833/1248H.), constatăm că aici Mircea apare ca tributar încă înainte de anul 793 H/9.XII. 1390—28.XI.1391, cînd ar fi avut loc, potrivit acestei surse, expediţia oto-

[50] Textul „tratatului" din 1391, de care aminteau boierii români la 1772, a fost publicat pentru prima dată de D. Fotino, în *Istoria. Daciei* (în limba greacă), III, Viena, 1819, p. 369—370; trad. rom. G. Sion, III, Bucureşti, 1860, p. 216), care afirmă (trad. G. Sion, III, p. 218, nota 1) că tratatul ar fi fost reprodus după o cărticică, ce i-o dăduse Alexandru Văcărescu, care şi el o avea de la tatăl său, banul Enache (Ienăchiţă) Văcărescu, care copiase, cu multă cheltuială, primele „capitulaţii" ale Ţării Româneşti după condicile împărăteşti, pe cînd se afla la Istanbul. Or, despre aceasta, Ienăchiţă Văcărescu nu vorbeşte în a sa *Istorie a prea puternicilor împăraţi othomani* (in Al. Papiu Ilarian, *Tesauru de monumente istorice pentru România*, II, Bucureşti, 1863, p. 255 şi Poeţii Văcăreşti (Ianache, Alecu şi Nicolae), *Opere*, ed. critică, studiu introductiv, note, glosar, bibliografie şi indice de Cornel Cîrstoiu, Edit. Minerva, Bucureşti, 1982, p. 204); dimpotrivă, vorbind de „închinarea" Ţării Româneşti la anul 1418, sub Mihail Vodă sin Mircea Vodă", el dă pentru cuantumul tributului cifra de taleri cincisprezece mii, adăugind: „precum am auzit". După Mihail Kogălniceanu, D. Fotino ar fi găsit tratatul între hirtiile boierului „Kiceoreanu" (M. Kogălniceanu, *Opere*, vol. II, *Scrieri istorice*. Text stabilit, studiu introductiv, note şi comentarii de Alexandru Zub, Bucureşti, 1976, p. 89). Deşi *hatt-ı hümÿün*-ul este datat de D. Fotino rebiülevvel 805 (29.IX.—28.X.1402) şi de Ahmed Djevdet în rebiülevvel 795 (15.I.—14.II.1393) (*Tarih-i Cevdet* (Istoria lui Cevdet), ediţia a II-a, Istanbul, 1864, p. 282—283; vezi şi D. A. Ihciev, *Materijaly za istorijata ni pod turskoto robstvo. 2. Minuvaneto na Vlaško pod vărhovenstvoto na Turtzite pri Mirča-voevoda*, în „Izvestija na istoričeskoto drujestvo vă Sofia", Kniga II, Sofia, 1906, p. 98—101), totuşi la M. Mitilineu (*Collecţiune de tratatele şi convenţiunile României cu puterile străine*, Bucureşti, 1874, p. 6) şi la D. A. Sturdza — C. Colescu-Vartic *(Acte şi documente*, VI, partea II-a, p. 144) apare sub anul 1391. De fapt, data Hegirei a fost transformată greşit atît de D. Fotino (pentru care 805 H. = 1393, în loc de 1402), cit şi de A. Djevdet („martie 1393" pentru 15.I.—14.II.1393). În colecţia lui I. de Testa (*Recueil des Traités de la Porte Ottomane avec les puissances étrangères*, vol. V, p. 284) actul este datat: 1392.

[51] A. D. Xenopol, *Ist. românilor din Dacia traiană*, ed. a III-a, vol. III, Bucureşti, f.a., p. 79 (pentru anul 1391, după Hammer) şi p. 90 (pentru 1393, după D. Fotino).

[52] Ştefan Ştefănescu, *Ţara Românească de la Basarab I „Întemeietorul" la Mihai Viteazul*, Bucureşti, 1970, p. 116; Ion Matei, *Quelques problèmes concernant le régime de la domination ottomane dans les Pays Roumains (concernant particulièrement la Valachie)*, în „Revue des études sud-est européennes", an X, nr. 1/1972, p. 70.

[53] Ştefan Ştefănescu, *Consideraţii cu privire la natura relaţiilor româno-turce şi impactul lor asupra dezvoltării istorice a celor două popoare*, în „Memoriile secţiei de ştiinţe istorice a Academiei R. S. R.", seria IV, tom. II, 1977 (Bucureşti, 1979), p. 114, n.1.

[54] J. von Hammer, *Geschichte des Osmanischen Reiches*, Bd. I, 1834, p. 187 (ediţia franceză: *Histoire de l'Empire ottoman*, Paris, 1844, p. 97).

[55] M. d'Ohsson, *Tableau général de l'Empire Othoman*, ed. in folio, III, Paris, 1820, p. 438.

mană condusă de Bayezid însuşi în Ţara Românească şi terminată „cu sporirea tributului *(gizie)*, pe care el (Mircea) şi-l luase asupra sa mai înainte“ [56]. Tributar ar fi fost deja Mircea la acea dată (793 H.) — şi încă „de multă vreme“ — şi după alţi cronicari otomani (Idris Bitlisi [57], Müneggimbaşî [58] ş.a.).

Or, un „registru de vasali ai Porţii“, de fapt o condică cu veniturile Vistieriei centrale de stat otomane, ori ale celei Interioare (a sultanului), inclusiv cu veniturile provenind de la statele tributare (nu existau asemenea condici numai cu veniturile statelor tributare nici mai tîrziu) nu s-a păstrat; abia începuse, după modelul mongolo-iranian al lui Ghazan Han (1294—1305), organizarea cancelariilor fiscale otomane [59], cînd, aşa cum am arătat mai sus, a avut loc distrugerea arhivei de la Bursa de către nepotul lui Timur, la 1402. Cronologia cronicilor otomane pentru perioada de pînă la 1421 trebuie privită cu circumspecţie, evenimentele fiind, de regulă, antedatate cu 3—4 ani [60]. Constatăm nepotriviri chiar în cazul unor date, care ar fi trebuit să fie mai cunoscute analiştilor otomani, precum schimbări de sultani [61] ori bătălii de însemnătatea celei de la Nikopole [62].

Pentru răstimpul 1390—1396, care ne interesează direct, *diferenţa de trei ani* dintre data cunoscută de cronicile turceşti şi cea reală poate fi demonstrată limpede pentru cazul 794 H./1395, anul campaniei lui Bayezid însuşi în Ţara Românească şi al victoriei româneşti de la Rovine [63]. Kemalpaşazade [64], Saadettin [65] şi Mustafa Ali [66], toţi trei foarte bine informaţi (primii doi au fost chiar *şeyh-ül-Islam*-ı, iar al treilea defterdar, obişnuit cu socotelile) dau pentru expediţia sultanului acest an 794 H, adică 29 XI 1391—16.XI.1392, dar Mustafa Ali precizează: „în al şaptelea an“ al domniei lui Bayezid, deci în 797 H./27.X.1394—15.X.1395. Or, în acest interval se plasează, într-adevăr, izbînda românească din 17 mai. Avem, deci, o diferenţă de 3 ani dintre data reală şi cea a cronicilor, care înşiruie anii Hegirei. Tot astfel, dacă cronicile otomane, în general, menţionează Ţara Românească tributară la anul Hegirei 793 (9.XII.1390—28.XI.1391), aceasta înseamnă că data reală, avută în

[56] *Cronici turceşti*, I, p. 543.

[57] *Ibidem*, I, p. 156. Mircea s-ar fi aflat „de multă vreme în ascultare faţă de sultanul islamic, prin supunere de oaste şi prin primirea plăţii tributului “*(gizie)*.

[58] *Ibidem*, II, p. 241. După campania din 793 H., Mircea „a cerul iertare“ şi s-a obligat să dea „haraciul, mărit, pe care-l dădea mai înainte“.

[59] Deşi începuturile aplicării sistemului ilhanid (practica ţinerii registrelor) datează la otomani de la Murad I înainte, de pe la 1362—1364 (I. Uzuncarşılı, *Osmanlı Maliyesinin Kuruluşu ve Osmanlı Devleti Iç Hazinesi* (Întemeierea fiscului otoman şi Vistieria Interioară a statului otoman), în „Belleten“, XLII, 165/1978, p. 67—93), totuşi în mod deplin modelul ilhanid de guvernare şi de evidenţă fiscală (cu ţinerea a şapte categorii de deftere) a fost introdus de Bayezid I (Halil Inalcık, în *A History of the Ottoman Empire to 1730*, edited by M. A. Cook, Cambridge University Press, 1976, p. 28; J. Shinder, *Early Ottoman Administration in the Wilderness*: *Some Limits on Comparaison* în „International Journal of Middle East Studies“, vol. 9, 1978, p. 509—510).

[60] M. Guboglu, *Tabele sincronice, Datele Hegirei şi datele erei noastre. Cu o introducere în cronologia musulmană*, Bucureşti, 1955, p. XLI—XLII.

[61] Şükrüllah, de pildă, plasează data morţii lui Murad I în 790 H./11.I—30.VII. 1388 (*Cronici turceşti*, I, p. 32), cu o diferenţă de circa un an faţă de data reală.

[62] După Enveri (*Cronici turceşti*, I, p. 34), lupta de la Nikopole ar fi avut loc în 796 H./1393—1394, în loc de 1396; aceeaşi bătălie ar fi fost în 793 H./1390—1391 după Lütfi Paşa (*ibidem*, p. 236), în 795 H. /1392—1393 după Karaçelebizade (*ibidem*, p. 543), în 797 H./1394—1395 după Neşri (*ibidem*, p. 114) etc.

[63] Despre aceasta vezi, pe larg, argumentaţia lui Alexandru V. Diţă: *Victoria românească de la Rovine (17 mai 1395)*, în „Anale de istorie“, XXXII, 4/1986, p. 26—43.

[64] A. Decei, *op. cit.*, p. 145.

[65] *Cronici turceşti*, I, p. 303—304.

[66] *Ibidem*, p. 339.

vedere de cronicari, trebuie împinsă, teoretic, 3 ani mai tîrziu, deci nu mai devreme de 796 H. (6.XI.1393—26.X.1394), şi *în nici într-un caz nu coincide cu 1390—1391.*

Că la 1390 Ţara Românească nu era tributară ne este dovedită de afirmaţia lui Kemalpaşazade care, vorbind de expediţia lui Firuz Bey cu akîngiii săi în Ţara Românească, plasată de Mustafa Ali „îndată" după cucerirea Vidinului, „în al doilea an" al domniei lui Bayezid [67] (792H./20.XII.1389—8.XII.1390), afirmă că Firuz a trecut în „ţara Iflak, care la vremea aceea nu era încă supusă" [68].

Ştim apoi sigur că *în toamna şi iarna lui 1391/1392, voievodul Ţării Româneşti nu se afla printre vasalii Porţii, care-l însoţeau pe Bayezid în campania sa anatoliană:* pe de o parte, avem mărturia împăratului Manuel al II-lea Paleologul, care scrie din tabăra sultanului, menţionînd ca tributari, participanţi la campanie, numai pe sîrbi, pe bulgari şi pe albanezi, *dar nu şi pe români* [69]; pe de altă parte, ni s-a păstrat un document intern, dat de Mircea din Argeş, la 27 decembrie 1391, cu mărturia celor mai înalţi dregători ai săi (Vlad vornicul, Drăgan banul, Jupan Aldea, Groza Moldovan, Jupan Aga, Baldovin logofătul) [70] şi care atestă că domnul şi cei mai apropiaţi colaboratori ai săi se aflau acasă, în ţară, în răstimpul în care tributarii balcanici participau la campania anatoliană a lui Bayezid.

În lumina noilor documente publicate nu mai putem, deci, reţine nici afirmaţia lui Iorga, inspirată probabil din aceleaşi menţiuni turceşti, cu cronologie confuză, că înainte de expediţia de la Karînovasî, pe care marele istoric o plasează în 1392, Mircea ar fi „promis un tribut" sultanului [71]. Să mai aducem un argument în sprijinul punctului nostru de vedere: cronicile turceşti *cele mai vechi* — în primul rînd Enveri (cca 1465) [72], dar şi Orudj [73] şi Aşîkpaşazade [74] — nu cunosc nici ele un Mircea „tributar", „slujitor" ori „supus" înainte de campania sultanală datată de ele 793 H., adică, de fapt — potrivit calculului nostru de mai sus — nu înainte de 6.XI.1393—26.X.1394.

A urmat „războiul antiotoman din 1393—1396" [75], incluzînd strălucita izbîndă românească de la Karînovasî, recunoscută ca atare chiar şi de izvoare otomane (Idris Bitlisi [76], Kemalpaşazade [77]), din iarna lui 1393/1394, replica

[67] *Ibidem.*

[68] A. Decei, *op. cit.*, p. 153, n. 1.

[69] Elizabeth A. Zachariadou, *Manuel II Paleologus on the strife between Bayezid I and Kadi Burhan al-Din Ahmad*, în *Romania and the Turks (c. 1300—c. 1500)*, Variorum Reprints, London, 1985, p. 474 (paginaţia din „BSOAS", XVIII, London, 1980).

[70] D.R.H., D., vol. I, doc. 79, p. 127—129.

[71] N. Iorga, *Studii istorice asupra Chiliei şi Cetăţii Albe*, Bucureşti, 1899, p. 68.

[72] *Cronici turceşti*, I, p. 39. Chiar atunci Mircea a trimis doar „avuţii" *(mal)*. Nu apare termenul de *harac*.

[73] *Ibidem*, p. 49, unde expediţia e pusă sub anul Hegirei 792, dar aceasta în manuscrisul Oxford. În mss. Cambridge, data apare: „793" (M. Guboglu, *Tabele sincronice*, p. XLI). De aceea e necesar să se consulte ediţiile critice (în cazul de faţă ed. Fr. Babinger, la care se referă M. Guboglu), care s-au făcut, în general, de către turcologi germani, iar mai recent şi turci. De asemenea, pentru corelarea cu alte evenimente şi înţelegerea contextului întreg în care se plasează extrasele din *Cronicile turceşti privind ţările române*, trebuie să procedăm la consultarea ediţiilor în original (în limba turco-osmană).

[74] *Cronici turceşti*, I, p. 83.

[75] *Istoria militară a poporului român*, II, p. 158—177.

[76] „Mulţi musulmani au fost *şehid* (martiri — M.M.) în această ciocnire, unde el Mircea a fost victorios" (apud A. Decei, *op. cit.*, p. 142).

[77] „El Mircea n-a întîlnit pe nimeni care ar fi putut forma o pavăză în faţa securii sale rapide. El a lansat săgeata exterminării împotriva poporului islamic" (*ibidem*, p. 145).

(replicile) sultanului la nord de Dunăre din 793 H. (după majoritatea cronicarilor otomani) — 794 H. (după Kemalpaşazade, Saadettin, Mustafa Ali), cu categorica victorie a lui Mircea din 17 mai 1395, acţiunea conjugată polono-otomană din toamna anului 1395 terminată cu instalarea pentru circa un an a lui Vlad voievod pe tronul de la Argeş, în timp ce Mircea continua să stăpînească o parte a ţării, participarea românească, sub conducerea lui Mircea, la bătălia de la Nikopole (25 sept. 1396), izgonirea lui Vlad şi restaurarea deplină a lui Mircea la conducerea ţării (sfirşitul lui 1396).

Nu e locul — şi nici scopul acestui studiu — să intrăm în detalii asupra aspectelor militare ale marii confruntări dintre Ţara Românească şi puterea otomană din aceşti ani. Ceea ce ne interesează aici este discuţia asupra izvoarelor şi interpretărilor istoriografice privind o „împăcare" („pace") româno-otomană, care, din unele izvoare otomane, ar fi fost chiar fixată într-un *'ahd (ahidname)*, şi care este menţionată în legătură cu această îndelungă şi îndîrjită încleştare .

Să dăm, mai întîi, cuvîntul izvoarelor.

Izvoarele româneşti, contemporane sau posterioare, nu spun nimic de vreo pace sau împăcare. Singur Radu Popescu, la începutul secolului al XVIII-lea, scrie, în legătură cu Mehmed I (1413—1421): „acest Mehmet, înpărăţind n-au păzit pacea ce făcuse tată-său Baizit şi vrea să mărească poclonul românilor" [78], iar în alt pasaj — cu trimitere la „Gheorghi Franţi", în realitate însă Pseudo-Phrantzes (mitropolitul Makarie Melissenos), cum vom vedea —, după ce menţionează că „au avut doao războae Mircea vodă cu Baizit, împăratu turcesc, unul către Nicopole, altul pe apa Ialomiţei şi la amîndoao l-au biruit pe Baizit-bei. Alt istoric scrie că un război (o luptă dintre acestea —M.M.) ce au avut Mircea vodă au fost la Rovine (unde vor fi Rovinile, nu le spune)", adaugă: „Şi au bătut Mircea vodă pe împăratul Baizit la acest război, iar Mircea şi Dragoş şi Constantin au pierit în război", pentru ca apoi să conchidă: „Deci, *după ce* (sublinierea aceasta şi altele ce vor urma privind momentul încheierii păcii ne aparţin — M.M.) au făcut Mircea vodă aceste izbînde, văzînd obrăznicia turcilor, s-au împăcat cu ei şi i-au fost dînd poclon, pentru ca să se odihnească ţara în pace" [79]. Informaţia lui Melissenos sună astfel: „Apoi porneşte sultanul Baiazid cu război asupra lui Mircea, domnul Ţării Româneşti, şi a stricat mult loc. Apoi Mircea a venit la o luptă deschisă într-un loc neprielnic, iar sultanul chibzuindu-se în faţa locului rău, a lăsat lupta şi s-a retras. *Mai pe urmă*, ajungînd ei la înţelegere, Mircea s-a hotărît să-i dea tribut ⟨sultanului⟩ şi au trăit în pace" [80]. De observat că „tributul" de la Melissenos devine doar „poclon" la Radu Popescu. Celelalte cronici bizantine, „mari" sau „mici", nu au ştiinţă de un tribut plătit de Mircea lui Bayezid.

Nici cronicile sud-dunărene nu fac o asemenea menţiune. Dar unul din cele mai bine informate izvoare asupra campaniei din 1395, Constantin Kostenețki (scrie pe la 1431 şi a fost biograf al lui Ştefan Lazarević, participant la campanie), după ce relatează despre marea încleştare de la Rovine, cu „atît de mare vărsare de sînge, încît nu se poate spune", încheie cu cuvintele: „*Venind împăratul la ale sale* a făcut pace *cu dînşii*" [81]. Pacea s-ar fi făcut,

[78] *Istoriile domnilor Ţării Româneşti*, de Radu Popescu Vornicul, ed. C. Grecescu, Bucureşti, 1963, p. 15.

[79] *Ibidem*, p. 13—14.

[80] În Giorgios Sphrantzes, *Memorii. 1401—1477*, ed. critică Vasile Grecu, Bucureşti, 1966, p. 223.

[81] Apud Alexandru V. Diţă, *op. cit.*, p. 31.

deci, după întoarcerea sultanului acasă şi „cu dînşii", deci „cu românii", fără specificarea numelui voievodului.

Ajunşi în acest punct, trebuie să facem precizarea că numele lui Vlad, cu domnia sa efemeră, nu este cunoscut decît izvoarelor maghiare. Dincolo de ştirile, pe care le dau Bonfinius şi Thuróczi, despre rivalitatea Mircea—Vlad (confundat cu „Daan"), şi după cererea de ajutor de la otomani, făcută de Vlad [82], mai importante sînt menţiunile surselor oficiale emanate de la regalitatea maghiară, implicată în ultima parte a „episodului Vlad". Ne interesează aici două asemenea menţiuni: una (într-o diplomă a lui Sigismund din 8 dec. 1397), potrivit căreia „duşmănosul Vlad voievodul" sau „cel care se da drept voievod" *„fusese pus şi ridicat de numiţii turci* la conducerea zisei noastre Ţări Româneşti", cu el aflîndu-se „o mare oaste de turci şi valahi" [83]; a doua (privind pe solul trimis în martie 1396 la Vlad)[84], despre încercarea fostului aliat al lui Mircea de a intra în tratative, în primăvara lui 1396, cu Vlad.

Documentele cancelariei maghiare nu vorbesc însă despre vreo plată de tribut sau de peşcheşuri trimise lui Bayezid nici de către Mircea, nici de către Vlad.

Care sînt informaţiile provenind din tabăra otomană?

Despre o „împăcare" a voievodului muntean, menţionat în chip expres sau subînţeles cu numele de Mircea, fac menţiune mai toţi cronicarii turci, care scriu despre războiul cu românii din 793—794 H.

Cronica lui Enveri — repetăm, cea mai veche dintre cele care vorbesc despre războiul amintit — recunoaşte îndîrjirea cu care s-au bătut românii, „în apropiere de Argeş *(Arkîş)*", unde s-a dat „o luptă crîncenă"; „Deşi au fost învinşi, ei, valahii, s-au întors iarăşi şi s-au aşezat din nou acolo cu multă strădanie". Otomanii au recurs la o stratagemă — şi-au aruncat morţii „în Argeş", ceea ce i-a făcut pe români să creadă că pierderile lor au fost mult mai mari —, încît aceştia „au căzut pe gînduri". Deci nimic despre o victorie a sultanului. Ca urmare a acestei stratageme, „Mircea s-a împăcat şi a trimis avuţii *(mal)* cu soli // Şi astfel de vicleşug a făcut Mircea *(Mirci)* în războiul cu sultanul" [85].

Prin urmare, la vicleşugul otoman, Mircea a răspuns tot cu un vicleşug; a trimis soli cu daruri pentru a obţine un răgaz, căci „iarăşi s-a răsculat în Rumelia! Şi sultanul s-a dus şi s-a războit din nou" (eveniment plasat însă înainte de asediul Istanbulului şi de bătălia de la Nikopole) [86]. Nu poate fi vorba în aceste condiţii, de o pace propriu-zisă, şi nici de vreo obligaţie asumată de Mircea (tribut etc.), ci de un simplu răgaz, un armistiţiu.

Pentru Orudj bin Adil (mort spre sfîrşitul sec. al XV-lea), care, în mare, repetă scenariul lui Enveri, deci, fără să vorbească de o victorie propriuzisă a sultanului („cele două oştiri nu s-au despărţit una de alta"), „sultanul Baiazid-han s-a întors cu cinste *(yüz suyu ile)* şi a trecut Dunărea (Tuna). De la Nikopole el a venit de-a dreptul la *Adrianopol.* Apoi necredinciosul Mircea, rămînînd în neputinţă *(adjîz kalub)*, *s-a împăcat* şi, trimiţînd hara-

[82] Ant. Bonfini, *Rerum Hungaricarum* . . ., 1488, p. 286; Ioannis de Thurócz, *Chronica Hungarorum*, în *Scriptores Rerum Hungaricarum*, I, ed. J. G. Schwandtner, pars Prima, Tyrnaviae, 1765, p. 377.

[83] D.R.H., D., vol. I, doc. 101.

[84] Ibidem, p. 153.

[85] *Cronici turceşti*, I, p. 39.

[86] *Ibidem.*

ciul său s-a supus; anul 792 al Hegirei (în manuscrisul de la Oxford; 793, în manuscrisul de la Cambridge — M.M.)" [87].

Din simplu „vicleşug", cum apărea la Enveri, „împăcarea" de o clipă a lui Mircea cu Bayezid a devenit aici o pace veritabilă cu asumarea angajamentului de plată a haraciului de către domnul român. Această pace s-ar fi încheiat la un oarecare interval de timp după bătălie şi în vreme ce sultanul se afla la Adrianopole.

La rîndul său, Aşîkpaşazade, contemporan cu Orudj, nu spune decît aceste cuvinte, plasate sub anul Hegirei 793: „Şi i-a spus sultanul celui din Ţara Românească: „Vino îndată şi slujitor *(çakerüm)* să-mi fii!", după care urmează menţiunea intenţiei sultanului de a asedia a doua oară („iarăşi") Constantinopolul [88]. Cronicarul nu vorbeşte, deci, de nici o pace Mircea—Bayezid, ci doar de un „război sfînt" *(gaza)* al lui Bayezid în Muntenia, care „a avut loc în anul 793 al Hegirei prin mîna lui Baiazid han" [89], şi care ar fi avut drept scop aducerea în stare de vasalitate a voievodului român.

La Idris Bitlisi (m. 1520), care îşi redactează opera *Heşt behişt* la începutul secolului al XVI-lea (într-o epocă de consolidare şi extindere a Imperiului otoman, sub sultanii Bayezid II şi Selim I), confruntarea Mircea—Bayezid apare deja disproporţionat, urmărindu-se a se scoate în evidenţă victoria otomană. Or, nu trebuie să se uite că între timp, după „închinarea" din 1462—1476, intervenise şi o disproporţionare reală a raporturilor dintre Ţara Românească şi Imperiul otoman şi care şi-a pus amprenta asupra viziunii cronicarului.

Pe de altă parte, cititorul cronicii lui Idris Bitlisi trebuie să aibă permanent în vedere că are în faţă o cronică rimată în persană, scrisă într-un stil mult mai avîntat şi bombastic decît cel al cronicilor turceşti (el însuşi umflat), de un refugiat persan, prigonit din Iranul Safavizilor şi stabilit la curtea „evlaviosului" *(Veli)* Bayezid II, refugiat, care avea tot interesul să-şi menţină preţuirea şi încrederea sultanului otoman, al cărui istoriograf oficial a devenit. Prin urmare, cronica s-a constituit din capul locului, cum o arată chiar titlul ei *(Cele opt paradisuri)*, într-un panegiric la adresa celor 8 sultani de la Osman I la Bayezid II. De altfel, e vorba de o lucrare comandată de Bayezid II, scrisă pe la 1502—1505 şi adusă apoi la zi după venirea la tron a lui Selim I (1512) [90].

În ciuda acestui ton encomiastic, care are drept rezultat o exagerare şi denaturare a faptelor istorice, cronica lui Bitlisi conţine, însă, şi informaţii, pe care nu le găsim în altă parte, informaţii extrase din izvoare necunoscute şi pe care ulterior le-au preluat alţi cronicari otomani ca Saadettin, Mustafa Ali, Kodja Hüsein, Solakzade şi alţii [91].

După Bitlisi, Mircea *(Emirgi)* s-a întărit într-un „loc muntos şi primejdios", pe care nu-l numeşte, dar oastea sultanului a ieşit „într-o clipă" victorioasă, iar voievodul „cu mii de viclenii şi înşelăciuni a plecat în grabă de pe cîmpul de luptă şi cu inima zdrobită" [92]. Ceea ce era la cronicarii mai vechi o luptă nedecisă — un fel de a ascunde victoria românească — aici a devenit

[87] *Ibidem*, p. 49. Vezi şi M. Guboglu, *Tabele sincronice*, p. XLI.
[88] *Cronici turceşti*, I, p. 83.
[89] *Ibidem*. Cronicarul foloseşte însă termenul *gaza* (expediţie sfîntă, război sfînt), care nu echivalează în româneşte cu „întîmplare" (cf. Aşîkpaşaoğlu Ahmed Aşıkî, *Tevarih-i Al-i Osman*, ed. Çiftçioğlu N. Atsız, Istanbul, 1949, p. 137.
[90] M. Guboglu, în *Cronici turceşti*, I, p. 149.
[91] *Ibidem*, p. 150.
[92] *Ibidem*, p. 158.

o izbîndă a sultanului. „Împăcarea“ Mircea — Bayezid este, apoi, descrisă de Bitlisi în aceşti termeni: „Începînd din nou să prezinte rugăminţile sale umile şi cererea de reînnoire a legămîntului *(tedjdid-i ahd)* de slujire, el a trimis soli *(resail)* — de fapt scrisori, *M.M.* — spunînd că aţîţările şi îndemnurile uneltitorilor (Kötürüm Bayezid, principe de Kastamonu, în alte izvoare otomane — M.M.) au fost pricina diferitelor sale fapte rele şi ale răscoalei sale şi făcînd cunoscut naibilor *(nüvvab)* fericiţi ai sultanului, precum că dacă la sfîrşitul scrisorii *(name)* sale se va trage cu condeiul iertării greşelilor, atunci va înapoia toate lucrurile prădate din ţinuturile islamice, iar pe cele care au dispărut le va plăti cu un preţ mai mare şi de asemenea va aduce, an de an, la vistieria împărătească, mărit *(ez'af-ve muza'af)* (de fapt dublat, M.M.), tributul fixat *(gizie-i mukarrere)*. De asemenea, şi-a luat asupra sa obligaţia să trimită, ori de cîte ori vor avea loc expediţii, şi propria sa oştire spre a sluji pe lîngă luptătorii credinţei. Demnitarii împărăţiei mijlocind şi cerînd îndurare, acel sultan *(şehriar)* milos, la rîndul său, primind, cu condiţiile mai sus-amintite, rugămintea sus-numitului şi făcînd potrivit cuprinsului vorbei celei drepte... a îngăduit ca sus-numitul, prin întărirea legămîntului său de supunere, să-şi conducă treburile şi i-a arătat îngăduinţă de a se întoarce pentru a-şi îndrepta greşelile. De asemenea, dîndu-se învoire împărătească pentru ca ceata de oşti să se întoarcă la locuinţele lor cu nenumărate prăzi luate din Ţara Românească, padişahul cel zelos, la rîndul său, a trecut în grabă marea şi s-a întors plin de fericire la reşedinţa ţării, Bursa, pentru a se pregăti împotriva principelui de Karaman, Ali-bei, care, călcînd legămîntul şi obligaţiile sale, se răsculase şi se răzvrătise“ [93].

Am reprodus acest lung pasaj din Idris Bidlisi, spre a avea imaginea întreagă a condiţiilor încheierii „păcii“, condiţii care vor fi preluate şi repetate de Saadettin (m. 1599) şi Kodja Hüsein (m. pe la 1649—1650). Primul [94] menţionează însă că „expediţia sultanului Baiazid în Ţara Românească“ s-a făcut în timp ce principele de Karaman s-a răsculat şi l-a ucis pe Timurkaş-paşa, beilerbeiul otoman de Ankara, evenimente plasate în 794 H., cum apare şi în alte izvoare, deci şi expediţia sultanală din Ţara Românească a avut loc, după Saadettin, tot în 794 H., adică al şaptelea an al domniei lui Bayezid, după Mustafa Ali (m. 1599). Cît priveşte pe Kodja Hüsein [95], acesta adaugă că, urmare a înţelegerii încheiate cu sultanul, Mircea „şi-a păstrat domnia Ţării Româneşti *(Eflak voyvodaiğınle)*“, eveniment plasat în 793 H.

Ce rezultă din textul lui Idris Bitlisi?

1. Că împăcarea s-a făcut după bătălia decisivă, terminată în favoarea sultanului; 2. că Mircea a solicitat el însuşi prin scrisori reînnoirea legămîntului, pentru care au intervenit înalţi dregători ai sultanului; 3. că acesta a consimţit la această „pace“, în timp ce se afla în drum spre Adrianopole, sau ajunsese deja acolo, de unde trecînd „în grabă marea“ — deci pe la Gelibolu/Gallipoli —, s-a dus în Anatolia, unde se iviseră complicaţii, de la bătălia decisivă pînă la încheierea actului de pace trecînd, astfel, un oarecare timp; 4. că actul de pace a fost de speţa *'ahd ad-dhimma*, adică „tratat de protecţie tributară“, de altfel reînnoit; 5. că în urma încheierii pactului, Mircea s-a întors la domnie, iar trupele otomane s-au retras din Ţara Românească, (re)devenită ţară tributară.

[93] *Ibidem*, p. 158—159. Comp. A. Decei, *op. cit.*, p. 143—144.
[94] *Cronici turceşti*, I, p. 303—304.
[95] *Ibidem*, p. 442.

Înainte de a proceda la examenul critic al acestor afirmaţii ale lui Bitlisi, să mai trecem în revistă două surse otomane: cronica lui Kemalpaşazade (Ibn-i Kemal) (m. 1535) şi un document semioficial otoman din secolul XVI. Kemalpaşazade plasează campania sultanală în 794 H., deci 1395, după cum am văzut mai sus, precizînd în legătură cu confruntarea dintre oastea românească şi cea otomană că „în ziua aceea s-au agitat de dimineaţă pînă seara:..., dar cele două oştiri nu şi-au întors feţele" [96].

Din acest pasaj, în care se simte, e adevărat, influenţa lui Orudj, rezultă că nici pentru Kemalpaşazade confruntarea finală, decisivă n-a fost o victorie a sultanului. Din această cauză, adaugă cronicarul, Bayezid „s-a întors în capitala sa şi, stînd în iarna aceea la Adrianopole a pregătit arme pentru a trece în vară iarăşi în Ţara Românească" [97]. Informaţia concordă cu scrisoarea pe care sultanul ar fi trimis-o în toamna anului 1395 regelui Ungariei, şi în care afirma: „Tu te lauzi pretutindeni spunînd şi lăudîndu-te că m-ai gonit de pe cîmpul de luptă ceea ce n-a fost adevărat, deoarece eu am hotărît să părăsesc cîmpul de luptă *din cauza unor situaţii mai importante* şi de aceea îţi trimit ţie această scrisoare pentru ca să încetezi să te mai lauzi *întrucît în viitoarea lună martie voi veni negreşit cu armata mea* ca să te găsesc acolo unde ai fi sau ori unde te-ai găsi..." [98].

Or, tocmai *în acest context*, menţionează Kemalpaşazade încheierea unui „legămînt" *('ahd)* cu Ţara Românească, cu condiţia trimiterii anuale a haraciului [99].

La rîndul său, un document semioficial otoman din sec. XVI, care deşi în ansamblu a fost infirmat de A. Decei [100], totuşi conţine unele elemente reale, afirmă că, venind (dinspre Ungaria şi Severin) „apoi Bayezid în părţile Ţării Româneşti, Mircea voievod, care era principele Ţării Româneşti, i-a ieşit cu oastea sa în cale şi nu l-a lăsat să treacă, pe apa numită Argeş *(Arciş)* a fost război şi luptă timp de o săptămînă cu oastea valahă; *în cele din urmă* Bayezid a făcut pace cu voievodul Iflah-ului *(ahir ül-emr Iflah Voyvodasiyle sulh idüb)*, (apoi) voievodul a plecat în ţara sa, iar răposatul Yildîrîm Han trecînd apa Argeşului, s-a aşezat în faţa cetăţii Nicopole *(Nikeboli)*.

În acel timp beiul vilaietului Nicopolului era un anume Şişman. Era tributar *(haraçgüzar)*, ca şi voievodul Ţării Româneşti.

Yildîrîm Han a cerut de la el ambarcaţiuni *(gemiler)* ca să treacă în astă-parte, iar acela 〈Şişman〉 i-a dat ambarcaţiunile pe care le avea; Bayezid, cum a trecut în astă-parte a pus să fie adus numitul Şişman, i-a tăiat capul, iar Nikopolul l-a cucerit şi l-a transformat în sangeac.

S-a întors învingător şi victorios, încărcat de pradă şi sănătos" [101].

[96] Mustafa Ali Mehmed, *Istoria turcilor*, Bucureşti, 1976, p. 127; A. Decei, *op.cit.* p. 145.

[97] Mustafa Ali Mehmed, *op. cit.*, p. 127.

[98] Apud Alexandru V. Diţă, *op. cit.*, p. 43, n. 79.

[99] Mustafa Ali Mehmed, *op. cit.*, p. 127.

[100] Halil Inalçık, *An ottoman document on Bayazid I's expedition into Hungary and Wallachia*, în: *X. Milletlerası Bizans Tetkikleri Kongresi Tertip Komitesi Neşriyatı* (Publicaţiile Comitetului de organizare a celui de-al X-lea Congres internaţional de studii bizantine), Istanbul, 1957, p. 220—222; A. Decei, *Două documente turceşti privitoare la expediţiile sultanilor Baiazid I şi Murad al II-lea în ţările române*, în *Relaţii româno-orientale*, Bucureşti, 1976, p. 209—214 şi 220—222.

[101] Traducerea ne aparţine.

Deci, potrivit acestui text, elaborat după părerea lui Aurel Decei în cercurile Palatului imperial din Istanbul *ad usum Delphini*, Yildîrîm Han nu l-a zdrobit pe Mircea, care cu oastea sa a luptat îndelung („o săptămînă") cu sultanul; acesta — nu Mircea — face pînă la urmă pace, *pe teritoriul Ţării Româneşti.* Nu se precizează condiţiile păcii, dar putem presupune că aceasta nu l-a transformat pe Mircea într-un tributar (vasal), deoarece la trecerea Dunării, pe la Nikopole, Bayezid nu i-a cerut lui Mircea ambarcaţiuni (ghimii), ci lui Şişman, deşi se afirmă, vag, că şi Mircea era plătitor de haraci. De asemenea, dacă Şişman i-a dat corăbii lui Bayezid pentru traversarea Dunării, atunci de ce sultanul l-a decapitat, totuşi, odată ajuns pe malul celălalt?

În realitate, *Istoria Ţării Româneşti* consemnează că „pre apa Ialomiţii", „biruit-au Mircea vodă pe turci şi făr de număr au pierit, *trecînd Baezet Dunărea fără vad*" [102]. Şi o cronică minoră bizantină afirmă că în anul 6903 [1 sept. 1394—31 aug. 1395], Bayezid „a fost înfrînt de către valahi şi Mircea cu valahii a înfrînt armata lui [a lui Bayezid], şi el [Mircea] i-a luat lui [Baiazid] bunurile *(hasna toutèstin tòn vion tou)*, şi *l-a urmărit pînă la Dunăre.* Şi atunci a fost ucis craiul Marko şi Constantin de la Žegligovo (*ò* Zilygovou). Şi Ildirim Baiazid *a scăpat cu greutate cu puţini oameni*" [103]. Prin urmare, Şişman a fost executat, la Filipopol, unde se afla în captivitate, la 3 iun. 1395, „tocmai ca o descărcare a mîniei sultanului" [104], furios pentru înfrîngerea din Ţara Românească şi pentru că — probabil — ambarcaţiunile nu i-au fost puse la dispoziţie cu promptitudine. Sultanul nu numai că nu s-a întors învingător şi plin de prăzi, ci înfrînt şi cu vistieria capturată de voievodul român.

Să revenim acum la textul lui Idris Bitlisi.

Dacă Mircea a ieşit învingător din confruntarea finală, decisivă, cum rezultă şi din alte surse, atunci de ce mai avea el nevoie de pacea lui Bayezid şi încă în condiţii de supunere? În realitate, cronicarul avea nevoie de această înfrîngere pentru a justifica readucerea Ţării Româneşti la statutul de ţară tributară, al cărei stăpîn *(hakim)*, „de multă vreme se află în ascultare faţă de sultanul islamic, prin supunere faţă de oaste şi prin primirea plăţii tributului *(gizie)* [105]. Acest statut ar data, pretinde Bitlisi, încă de pe vremea „străbunilor sultanului Mehmed ⟨Celebi⟩", deci încă de la Murad I! Astfel, despre domnii Ţării Româneşti se afirmă că "erau tributari *(haradjgüzar)* şi semnatari ai unor legăminte *(muahid)* pe vremea tatălui (deci Bayezid I—M.M.) şi străbunilor (cel puţin Murad I—M.M.) sultanului Mehmed ⟨Celebi⟩ şi, în expediţii sfinte *(gazavat)* şi în războaie, se supuseseră mereu oştii norocoase a sultanilor" [106]. Or, am văzut că o asemenea „închinare" înainte de 793—794 H., de fapt 1394—1395, nu poate fi susţinută, în actualul stadiu a documentaţiei noastre. Dar vorbind de legăminte „anterioare" confruntării din 793—794 H., Bitlisi îşi justifică astfel afirmaţia că după această confruntare s-a procedat la o „reînnoire" a „legămîntului".

[102] *Istoria Ţării Româneşti (1290—1690). Letopiseţul Cantacuzinesc*, Bucureşti, 1960, p.3.

[103] *Fontes Daco-Romaniae*, IV, Bucureşti, 1982, p. 561; Alexandru V. Diţă, *op. cit.*, p. 35. Importanţa acestei cronici care „nous informe que, après la bataille de Rovine, le prince de Valachie Mircea l'Ancien s'empara du trésor du sultan Bayazid" a fost semnalată după ediţia Peter Schreiner, 1980, de N. Beldiceanu, în „Turcica", tome XII, 1980, p. 197 *(compte rendu* la ediţia Schreiner).

[104] Alexandru V. Diţă, *op. cit.*, p. 34.

[105] *Cronici turceşti*, I, p. 157.

[106] *Ibidem*, p. 162—163.

Şi în istoriografia contemporană persistă teza că după 1394—1395 Ţara Românească a fost nevoită să accepte un „statut de vasalitate" faţă de Imperiul otoman, pus pe seama lui Mircea [107]. Autorii *Istoriei otomane dezvoltate (Mufassal Osmanlı Tarihi)* afirmă, însă, că un astfel de tratat s-a semnat la 1397: „Este cunoscut — ni se spune — că la un an după lupta de la Nikopole, Bayezid a mărşăluit personal asupra Ţării Româneşti şi că s-a semnat un tratat *(muahede)*, prin care voievodul Ţării Româneşti, Mircea, a intrat sub protecţie otomană, acceptînd să plătească o dare *(vergi)* statului otoman, cu condiţia *să rămînă liber în treburile sale interne şi externe*", deşi — se adaugă — o aducere definitivă a Ţării Româneşti în sfera de influenţă otomană n-a fost posibilă decît în epoca lui Fatih (Mehmed II — M.M.)" [108].

Din păcate nu se indică nici o sursă în sprijinul acestei afirmaţii. Facem şi precizarea că o expediţie sultanală în Ţara Românească în 1397 a fost negată de P. P. Panaitescu, în schimb e neîndoielnic un mare atac al akîngiilor „după Nikopole" (toamna 1396, poate primăvara lui 1397).

În urma analizei şi confruntării tuturor acestor izvoare istorice şi interpretări istoriografice, s-ar putea formula următoarele ipoteze:

1. În cursul desfăşurării războiului româno-otoman, în care nu e exclus să fi avut loc două expediţii otomane la nordul Dunării [109], a intervenit la un moment dat un armistiţiu (Enveri), propus de Mircea, pentru a cîştiga timp; armistiţiul, concretizat în trimiterea unor daruri sultanului, potrivit obiceiului vremii, a fost repede anulat de reluarea ostilităţilor şi victoria decisivă a oştirii Ţării Româneşti. Dar ipoteza unui armistiţiu survenit în cursul războiului nu se sprijină decît pe Enveri.

2. Îndată după victoria lui Mircea din 17 mai 1395 şi victoria comună Mircea — Sigismund din vara lui 1395, instalarea unei garnizoane maghiare la Nikopolul Mic (Turnu) şi încercarea regelui maghiar de a-l deposeda pe Mircea de ţinutul Severinului au produs o „defecţiune" între aliaţi [110]; în acest

[107] După Halil Inalcık (*The Ottoman Empire. The Classical Age*, p. 16), după „bătălia de la Argeş", în care Mircea ar fi fost „înfrînt", „Wallachia, too, was reduced to vassal status". Bătălia este datată 17 mai 1395 (*ibidem*, p. 209). După Yaşar Yücel *(Timur-un dış politikasında Türkiye ve Yakın-Doğu. 1393-1402)*. (Turcia şi Orientul. Apropiat în politica externă a lui Timur. 1393—1402), Ankara, 1980, p. 50: „victoria otomană de la Rovine s-a soldat cu intrarea Ţării Româneşti sub suzeranitatea otomană", Datarea Rovinelor aici: 10 oct. 1394. Pentru alte menţiuni istoriografice contemporane, vezi Alexandru V. Diţă, *op. cit.*, p. 41, n. 77.

[108] *Mufassal Osmanlı Tarihi*, vol. 1, Istanbul, 1958, p. 256 (textul de Mustafa Cezar). Această opinie a pătruns şi în manualele şcolare turceşti. Vezi, de pildă, Emin Oktay, *Tarih* (Istoria). *Lise* (Liceu), II, Istanbul, 1981, p. 232 („după victoria de la Nikopole, beii Bosniei şi Ţării Româneşti au acceptat protecţia otomană").

[109] Enveri *(Cronici turceşti*, I, p. 39) spune limpede că sultanul „s-a dus din nou" în Rumelia împotriva valahului care „iarăşi s-a răsculat". Leunclavius, *(Historiae Musulmanae Turcorum, de monumentis ipsorum exscriptae*, Francofurti, 1591, col. 320) afirmă că „Baiazid s-a luptat cu valahul în două războaie, chiar după mărturia turcilor". Barbu Cîmpina a interpretat, însă, ambele izvoare ca referindu-se la anul 1397 (Barbu Cîmpina, *Scrieri istorice*, vol. I, Bucureşti, 1973, p. 280). Şi Mihail Guboglu opina că „Il est possible que Bayezid I-er ait entrepris plus d'une expédition militaire contre Valachie, comme il ressort de la relation du voyageur ottoman Evliya Celebi" (Mihail Guboglu, *Le tribut payé par les principautés roumaines à la Porte jusqu'au début du XVIe siècle d'apres les sources turques*, în „Revue des Études Islamiques", 1969/1, p. 58, n.2). Rămîne, apoi, de găsit o explicaţie pentru diferenţa de datare pe care o dau, în genere, pentru campaniile sultanului în Ţara Românească cronicile otomane: cînd 793 H., cînd 794 H.

[110] Alexandru V. Diţă, *op. cit.*, p. 43.

context, n-ar fi exclus ca Mircea să se fi gîndit la o împăcare cu sultanul, împăcare pe care nici Bayezid n-ar fi respins-o (Kemalpaşazade), avînd în vedere complicaţiile sale anatoliene; împăcarea nu era decît un armistiţiu, căci fiecare adversar se pregătea să reia ostilităţile, pentru tranşarea definitivă a conflictului. Contextul istoric, evoluţia evenimentelor infirmă însă şi această ipoteză, căci în toamna lui 1395, Bayazid ajuta deja pe Vlad să ocupe tronul de la Argeş, iar în august-septembrie 1396 îl găsim pe Mircea alături de Sigismund.

3. În înţelegere cu regele Poloniei, Bayezid trimite ajutor militar lui Vlad voievod, care se instalează pe tronul de la Argeş (toamna lui 1395) [111]. „Tratatul de protecţie tributară" *(adh ad-dhimma)* atribuit lui Mircea (Idri-Bitlisi, Ibn-i Kemal) este posibil să se refere în realitate la Vlad [112]. Dar „tratatul" rămîne literă moartă, căci Vlad a domnit prea puţin în Ţara Românească [113], unde s-a comportat ca un suveran, bătînd monedă proprie [114] — atributul suveranităţii şi în concepţia islamică — şi recunoscîndu-se oficial vasal al regelui Poloniei (actul de omagiu din 26 mai 1396) — de la care afirmă că a primit „nu demult" (lat. *nuper*) domnia [115] — şi nu tributar al sultanului. Vom reveni asupra acestei ipoteze.

4. După catastrofa cruciată de la Nikopole (25 sept. 1396), „ultima mare întreprindere internaţională a cavaleriei feudale" [116], contextul internaţional s-a schimbat brusc, devenind extrem de defavorabil lui Mircea şi Ţării Româneşti. Ţaratul de la Tărnovo a fost transformat în paşalîc, Ţara Românească se învecina de acum direct cu Imperiul otoman şi la „vadul Diului", Bayezid a ajuns la o putere ce părea creştinătăţii de nestăvilit, dobîndind pentru aceasta recunoaşterea titlului de *sultan* de la califul abbasid [117] şi de *imperator* de la europeni [118]. Şi în Ţara Românească, la scurtă vreme după Nikopole, şi-au făcut apariţia akîngiii lui Evrenos Bey, respinşi însă de trupele lui Mircea [119].

În Sigismund, care, după un ocol făcut pe Dunăre—Marea Neagră şi Constantinopol, ajunge pe ţărmul adriatic, la Ragusa, abia în 20 dec. 1396, şi mai tîrziu la Buda, Mircea, restaurat cu ajutorul voievodului Transilvaniei,

[111] C. Racoviţă, *Începuturile suzeranităţii polone în Moldova*, în „Revista istorică română", X, 1940, p. 253; P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 249; Veniamin Ciobanu, *Ţările Române şi Polonia. Secolele XIV—XVI*, Bucureşti, 1985, p. 26; Alexandru V. Diţă, *op. cit.*, p. 43.

[112] D. Onciul, *Mircea cel Bătrîn, cuvîntare comemorativă la cinci sute de ani de la moartea lui*, Bucureşti, 1918, p. 20, n. 18; P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 355; Barbu Câmpina, *op. cit.*, p. 265 (o „învoială turco-română" în aprilie 1395); Gh. I. Constantin, *Le traité entre le Sultan Baiazet I et la Valachie*, în „Der Islam", Bd. 59, Heft 2, 1982, p. 278—279 („tratatul" ar fi din „rebiülevvel 796/ian. 1394"); Mihai Maxim, *„Capitulaţiile"*, p. 47.

[113] Cf. Gh. T. Ionescu, *Contribuţii la cronologia lui Mircea cel Bătrîn şi a lui Vlad voievod în Ţara Românească*, în „Materiale ale sesiunii ştiinţifice a Institutului pedagogic din Bucureşti pe anul 1956", Bucureşti, 1957, p. 263—286 (începutul domniei lui Vlad e, însă, plasat după 10 oct. 1394).

[114] C. Moisil, *Consideraţiuni asupra monedelor lui Mircea cel Bătrîn*, în „Buletinul Societăţii Numismatice Române, X, 20/1913, p. 37—56. Monedele lui Vlad, bătute în aceeaşi „hereghie" şi cu aceiaşi meşteri, ca şi la Mircea şi descoperite în ultima vreme într-un număr tot mai mare, sînt acum reluate în studiu de Constanţa Ştirbu.

[115] Hurmuzaki—Densuşianu, I/2, p. 374, doc. CCCXVI.

[116] H. A. Gibbons apud Nicolae Constantinescu, *Mircea cel Bătrîn*, p. 124.

[117] Ismail Hami Danışmend, *op. cit.*, fasc. 1, p. 107. Titlul fusese solicitat de Bayezid din 1395 *(ibidem*, p. 103—104).

[118] Hurmuzaki—Densuşianu, I/2, doc. CCCXVIII, p. 376—377; doc. CCCXXII, p. 380; doc. CCCXIV, p. 387.

[119] I. H. Danışmend, *op. cit.*, fasc. 1, p. 108; N. Constantinescu, *op. cit.*, p. 128.

polonezul Ştibor, pe tronul de la Argeş (sfîrşitul anului 1396), nu mai putea avea deosebită încredere, după cele întîmplate. Spre regele Poloniei, Mircea nu se mai putea îndrepta acum, căci are loc treptat o apropiere între cele două regate, finalizată prin pacea dintre Sigismund şi Vladislav Jagello din 14 iul. 1397, prin care „într-un fel se prefigura tratatul de la Lublau, de mai tîrziu“ [120]. În această conjunctură, nu este exclusă o reglementare de pace româno-otomană în 1397, ca o consecinţă a dezastrului de la Nikopole şi a conduitei neloiale şi egoiste a marilor puteri creştine faţă de Ţara Românească şi domnul ei Mircea în aceşti ani (1395—1397). Din partea sa, Bayezid n-avea de ce să nu consimtă la această pace, căci în 1397 era reţinut în Anatolia de conflictul cu Karamanul [121].

Dar, iarăşi, n-a putut fi vorba decît de o simplă pace-armistiţiu, trecătoare, anulată în curînd de reluarea luptei antiotomane de către Mircea. Este semnificativ că Radu Popescu a reţinut doar trimiterea unui „poclon“ către Bayezid.

În legătură cu aceasta, se impun unele precizări de drept islamic, de ale cărui noţiuni românii nu erau străini.

Potrivit dreptului islamic, atunci cînd statul islamic se află în imposibilitatea impunerii soluţiei radicale — cucerirea, şeful Comunităţii poate accepta două soluţii de pace-armistiţiu: a) sub forma primirii unei sume temporare de la „infideli“, care o plătesc „pentru a scăpa de ameninţarea unei expediţii musulmane“, după cum se exprimă Al-Mawardi; b) sub forma achitării anuale *(ğu'l)* a unui tribut permanent. În primul caz, armistiţiul este temporar, în al doilea caz, după acelaşi Al-Mawardi, continuu, cu condiţia, în ambele cazuri, să nu dăuneze intereselor Comunităţii [122]. Sumele accidentale reprezentau doar „preţul de răscumpărare a păcii“ [123], pe cînd tributul anual *(ğizya, harač)* simboliza o „stare de înjosire“, de umilire faţă de Islam, potrivit interpretării date versetului coranic IX/29 privitor la *ğizya* [124]. Tendinţa conducătorilor islamici a fost, fireşte, de a interpreta plata unor sume accidentale de către „oamenii răscumpărării“ *(ahl fidya)* drept începutul plăţii unui tribut [125]. Astfel, atunci cînd Bizanţul a încheiat armistiţii cu Califatul arab în 782, 798 şi 806, plătind cîteva zeci de mii de dinari lui Harun ar-Rashid, deşi pentru bizantini aceste sume nu erau altceva decît un preţ al păcii-armistiţiu, în ochii califului însă ele reprezentau „o taxă cu titlu personal“ plătită de basileul din Constantinopol, devenit... „protejat“ *(dhimmi)* al Islamului [126].

[120] N. Constantinescu, *op. cit.*, p. 128.

[121] I. H. Danışmend, *op. cit.*, fasc, 1. p. 112—115; Halil Inalcık, *The Ottoman Empire*, p. 209.

[122] Mawardi, *Les status gouvernamentaux ou règles de droit publique et administratif*, traduits et annotés par E. Fagnan, Alger, 1915, p. 101; A. Morabia, *op. cit.*, p. 323.

[123] Mihai Maxim, Viorel Panaite, *Pax Ottomanica et les Pays Roumaines* (I), în „Analele Universităţii din Bucureşti. Istorie“, XXXV, 1986, p. 14.

[124] D. Cantemir, *Descrierea Moldovei*, Edit. Meridiane, Bucureşti, 1973, p. 199; Mihai Maxim, *Haraciul moldovenesc în opera lui Dimitrie Cantemir*, în „Analele Universităţii Bucureşti; Filozofie. Drept“, XXIII, 1974, p. 68—69.

[125] În traducerea lui Claude Cahen: infidelii trebuie combătuţi „... pînă ce plătesc *gizya* în calitate (sau prin recunoaşterea calităţii lor) de inferiori (de supuşi)“. Claude Cahen, *Documents et notices. Hattâ...*, în „Arabica“, IX, 1/1962, p. 76—79.

[126] M. Canard, *La prise d'Héraclée et les relations entre Harun ar-Rashid et l'empereur Nicéphore I*, în „Byzantion“, XXXII, 1962, p. 345; idem, *Les relations politiques et sociales entre Byzance et les Arabes*, în „Dumbarton Oaks Papers“, 18, 1964, p. 35—56. După Stelian Brezeanu *(O istorie a Imperiului bizantin*, Buc., 1981, p. 68), tratatul încheiat de regenta Irena cu Harun ar-Rashid s-a semnat în august 781. Tratatul din 798 a fost semnat în numele împărătesei Irena, iar cel din 806 în numele împăratului Nikephor.

În lumina acestor considerații de drept islamic, este, prin urmare, foarte importantă precizarea lui Radu Popescu că Țara Românească sub Mircea n-ar fi plătit lui Bayezid decît un plocon, de o adevărată „închinare", cu plata unui tribut permanent nefiind vorba — precizează cronicarul — decît de la Laiotă Basarab (cel Bătrîn), prin urmare, adăugăm noi, abia de la 1462—1476, tradiție cunoscută deja la începutul secolului al XVI-lea străinilor (ca M. Bocignoli), care treceau prin Țara Românească [127]. În chip similar, D. Cantemir neagă plata unui tribut „statornic și necurmat" de către Moldova înainte de Ștefan cel Mare (deși se știe că Petru Aron a „închinat" țara în 1456): „dacă cronicile noastre moldovenești cele vechi — scrie învățatul principe — arată că domnii Moldovei ar fi dat bani turcilor de mai multe ori, de la lucrul acesta nici noi nu ne dăm în lături. Căci domnii noștri cei înțelepți, avînd putința să răscumpere cu bani suferințele, urmînd pilda senatului venețian, atît de vestit pentru înțelepciunea lui în treburile politicești, mai bucuroși au voit să-și îndurereze punga decît țara și supușii. Dar un tribut care să fi fost statornic și necurmat nu s-a putut pune pînă la vremea lui Ștefan cel Mare" [128].

Așadar, pe de o parte concepția otomană, care tinde să asimileze pe români cu „protejații" *(dhimmi)*, supuși Islamului, plătitori de *ğizya* permanent și cu un statut fixat într-un *'ahd ad-dhimma*, de la bun început (vezi cazul tipic al lui Idris Bitlisi); pe de altă parte, concepția românească, ce neagă asemenea pretenție, văzînd adevărata „închinare" mult mai tîrziu, pînă atunci, într-un moment de echilibru al raporturilor de forțe, cînd statul otoman încă nu devenise o „superputere" tricontinentală, iar țările noastre dispuneau încă de o remarcabilă capacitate de rezistență, dovedită de răsunătoarele lor succese antiotomane, sumele plătite de ele „partenerului" islamic neafectînd cu nimic suveranitatea țării. În această concepție românească regăsim, de fapt, atît concepția romano-bizantină despre pacea contractuală, „cu un ireductibil reziduu de egalitate" [129], cît și teoria suveranității din dreptul public european (susținută în Apus de Jean Bodin, Hugo Grotius ș.a.)[130], potrivit căreia chiar plata unui tribut dovedește doar slăbiciunea tributarului față de suzeran și-i afectează într-o anumită măsură doar „strălucirea demnității", dar nu-i atinge în nici un fel suveranitatea.

Deci nici chiar în eventualitatea unei asemenea ipoteze — a unei păci-armistițiu după 1396, cu trimiterea unor daruri sultanului —, *Mircea tot nu ne-ar apărea ca tributar lui Bayezid, căci, în ciuda pretenției otomane, dreptul islamic clasic nu interpretează asemenea plăți ca echivalînd cu un tribut permanent, veritabil*, ca să nu mai vorbim de interpretarea românească ce nu dădea acestor plăți decît sensul unei „răscumpărări a păcii". Dar ipoteza aceasta, care a și fost adoptată de unii istorici străini, deși pare foarte logică și potrivită cu contextul istoric, în realitate nu se sprijină pe dovezi sigure și precise, mențiunile despre o pace cu otomanii și un „poclon" plătit de Mircea la un oarecare interval de timp după bătălia decisivă de la Rovine fiind vagi și mai curînd valabile pentru ipoteza 3.

[127] R. Popescu, *op. cit.*, p. 23; M. Bocignoli, în *Călători străini despre țările române*, vol. I, București, 1968, p. 177.

[128] D. Cantemir, *Descrierea Moldovei*, p. 199.

[129] Valentin Al. Georgescu, *Bizanțul și instituțiile românești pînă la mijlocul secolului al XVIII-lea*, București, 1980, p. 128.

[130] G. G. Florescu, *L'aspect juridique des khatt-i chèrifs. Contribution à l'étude des relations de l'Empire Ottoman avec les Principautés Roumaines*, în „Studia et Acta Orientalia", I, București, 1958, p. 129.

În consecință, optînd pentru ipoteza 3, *ne pronunțăm pentru existența unui „tratat de protecție tributară" (ahd ad-dhimma), „acordat" de Bayezid lui Vlad în intervalul toamna 1395 — primăvara 1396, eventual în rebiülevvel 798/14. XII.1395 — 12.I.1396*, explicînd contradicția dintre surse prin comprimarea numelor și evenimentelor în relatarea unor izvoare mai tîrzii și părtinitoare.

Din punct de vedere documentar, am avea confirmarea acestei ipoteze la Kemalpașazade [131], care — reamintim — menționează încheierea unui „legămînt" pentru iarna lui 794/795 H. (adăugînd 3 ani) adică 1395/1396, cînd sultanul a rămas la Adrianopole. *Momentul* „rebiülevvel 795" (cu diferența de 3 ani — rebiülevvel 798) a fost reținut, nu se știe pe baza căror surse, și de Dionisie Fotino și Ahmed Djevdet [132], deși *hatt-i humayun*-ul lor nu prezintă suficiente garanții de autenticitate. Acest moment, care se încadrează în eforturile depuse de Bayezid pentru a-și lua revanșa pentru înfrîngerea din Țara Românească din primăvara și vara lui 1395, este confirmat indirect și de scrisoarea lui Bayezid către Sigismund din toamna lui 1395. Mînia sultanului nu se descărcase de tot prin uciderea lui Șișman în iunie. Pe Mircea, Bayezid nu-l putea prinde și atunci el a procedat — în înțelegere cu regele polon — la înlocuirea lui pe tron cu Vlad, cum o știa și regele maghiar (vezi diploma din 8 dec. 1397). Însăși tentativa lui Sigismund din martie 1396 de a intra în tratative cu Vlad arată că situația acestuia era la acea dată reglementată din punct de vedere al raporturilor cu Poarta. Să fie apoi o simplă potrivire faptul că termenul de evidență a haraciului muntean era în sec. XVI-lea [133] — firește, dintr-o epocă mai veche — 1 aprilie, termen care putea însemna chiar împlinirea „sorocului" de 3 luni, fixat în prealabil, așa cum a procedat și Mehmed II cu primul haraci al Moldovei, „soroc" apropiat și de cel recomandat de dreptul islamic clasic (4 luni) [134]?

Momentul acesta (iarna 794/795 H. — 1395/1396) și locul (Adrianopole) nu sînt contrazise nici de Kostenețki („venind împăratul la ale sale, a făcut pace cu dînșii"), nici de Melissenos („mai pe urmă, ajungînd ei la înțelegere..."), nici de Orudj (sultanul „a venit de-a dreptul la Adrianopole. Apoi necredinciosul Mircea, rămînînd în neputință, s-a făcut pacea"), nici de izvorul semioficial otoman din sec. XVI („în cele din urmă" s-a făcut împăcarea, dar nu cu Mircea tributar).

Cît privește condițiile păcii, acestea sînt relatate, cum am amintit, de Idris Bidlisi și reluate de Saadettin și Kodja Hüsein, fiind tipice pentru un „tratat de protecție tributară" *('ahd ad-dhimma)* și nu pentru un armistițiu sau „tratat de coexistență pașnică temporară", fără nici o relație de dependență *(hudnà, sulh* etc.*)*.

Or, deși, spre deosebire de juriștii Islamului clasic, otomanii nu prea făceau distincția dintre acești termeni [135], totuși nu putem admite că această

[131] Vezi mai sus nota 97.

[132] Vezi *supra* nota 50.

[133] Mihai Maxim, *Circonstances de la majoration du kharadj payé par la Valachie, à l'Empire Ottoman durant la période 1540—1575*, în „*A.I.E.* S.E.E. Bulletin", XII, 2/1974, p. 370, 372.

[134] Mihai Maxim, Viorel Panaite, *Pax Ottomanica*, p. 14. Argumentul invocat de malikiți era versetul coranic IX/2: „Să călătoriți 4 luni prin țară și să știți că nu-l puteți slăvi pe Allah".

[135] Vezi și intervenția lui M. A. Mehmet la dezbaterea *Forme ale păcii în sud-estul european*, în „Revista de istorie", t. 35, nr. 1/1982, p. 153.

diferenţiere nu-i era cunoscută lui Kemalpaşazade, care a fost *şeyh-ül-Islam* (juristconsult suprem în Imperiul otoman), cînd acesta utilizează termenul de *'ahd* pentru reglementarea de pace româno-otomană din iarna lui 1395—1396.

La contraargumentul că Vlad însuşi, în actul de omagiu către regele polon din 26 mai 1396, declară acestuia că a primit domnia de la el, se pot răspunde următoarele: 1) Vlad era un principe creştin şi nu ţinea să se afişeze cu o protecţie „păgînă" (era primul dintre principii români, care a recurs la ajutor otoman); 2) din punct de vedere juridic, Vlad avea interes să susţină căpătarea domniei de la regele polon şi de la soţia sa Hedwiga, întrucît (după moartea soţiei lui Sigismund, în 1395) aceasta rămăsese unica fiică în viaţă a lui Ludovic de Anjou şi, deci, singura moştenitoare „legală" a Coroanei maghiare, Sigismund fiind contestat. Se justifica, astfel, „legal" şi stăpînirea lui Vlad asupra feudelor din Ardeal la care face referire în actul său de omagiu. 3) Un omagiu către regele polon nu contrazicea o „închinare" către Bayezid, care nu obişnuia să facă servicii gratuite. În fond, practica feudo-vasalică, inclusiv în evul mediu românesc, a cunoscut şi formula omagiului multiplu.

În aşteptarea descoperirii de noi izvoare, care să confirme sau să infirme ipoteza noastră, un lucru e sigur, credem, de pe acum: o înţelegere de pace româno-otomană, menţionată de prea multe surse, a trebuit să survină în aceşti ani, numai că aceasta, *indiferent de momentul încheierii, de autorul (Vlad sau Mircea) şi de caracterul ei (***ahd ad-dhimma** = *„tratat de protecţie tributară" pentru Vlad*, **hudnà, sulh** = *armistiţiu pentru Mircea) n-a avut decît un caracter cu totul efemer (circa un an de zile).*

Pentru Mircea, dacă el va fi fost autorul ei, armistiţiul nu putea fi, în orice caz, decît un *respiro*, un răgaz necesar refacerii forţelor şi reluării luptelor antiotomane.

Răgazul a fost, într-adevăr, foarte scurt. Deja în primăvara lui 1399 —dar poate şi mai devreme, în 1398 —, marele domn e pe linia Dunării, de unde urmăreşte mişcările sultanului, aşa cum rezultă dintr-o scrisoare a lui Sigismund din 23 martie 1399, în care se spune: „Ieri am primit scrisoarea credinciosului nostru iubit, măritul bărbat, domnul Mircea, voievodul Ţării Româneşti, dată lîngă Nicopolul-Mic şi ⟨arătînd⟩ că Baiazid însuşi, stăpînul turcilor, se află cu o armată foarte mare în oraşul Adrianopol, dincoace de mare, de unde în cinci zile ar putea ajunge cu uşurinţă pînă la Dunăre; de aceea, numitul Mircea, credinciosul nostru, temîndu-se de furia unei armate aşa de mari, cere cu stăruinţă" ajutorul regelui [136].

Aceasta înseamnă că între timp conflictul cu otomanii se redeschisese (dacă se va fi închis temporar), altfel Mircea n-ar fi avut a se teme de furia acelei mari armate otomane. Regele precizează, de altfel, în continuare că e neapărat necesară intervenţia în ajutorul lui Mircea, de teamă că „românii, văzîndu-se lipsiţi de ajutorul nostru, nu vor mai rămîne credincioşi şi *nu vor mai fi statornici* (deci au fost! — M.M.), ci se vor supune în scurtă vreme jugului turcesc. Dacă s-ar întîmpla acest lucru, pe care bunul Dumnezeu să-l îndepărteze ⟨de noi⟩, ştiţi foarte bine în ce primejdie şi pericol ar ajunge ţara noastră" [137]. Prin urmare, documentul atestă limpede că *Ţara Românească nu era „supusă jugului turcesc" la acea dată, ba chiar nici înainte, după*

[136] D.R.H., D, vol. I, doc. 105. Pentru anul 1398, vezi N. Constantinescu, *op. cit.* p. 131.

[137] D.R.H., D, vol. I, doc. 105.

cum el stă mărturie şi rolului de pavăză împotriva expansiunii otomane pe care-l juca Țara Românească pentru Ungaria.

Cum se ştie, Bayezid nu s-a mai îndreptat spre Ţara Românească, dînd iarăşi prioritate problemelor asiatice: în acea vreme (1399) muri Barkuk, sultanul mameluc al Egiptului, şi Bayezid se lăsă ispitit de preluarea, cel puţin parţială, a moştenirii acestuia [138], cucerind oraşele Malatya şi Elbistan de pe valea Eufratului [139].

În anul următor, intervenţia militară a lui Mircea în Moldova (aprilie), unde l-a instalat pe tron pe Alexandru cel Bun [140], şi incursiunile akîngiilor lui Evrenos Bey din 1401 şi 1402 [141] indică aceeaşi atitudine independentă, activă a marelui voievod.

În fine, la 1402, aşa cum a dovedit N. Beldiceanu [142], Mircea nu s-a aflat printre vasalii lui Bayezid, prezenţi la confruntarea acestuia cu Timur. În realitate, în tabăra, în care se aflau şi sîrbii lui Ştefan Lazarević *(Lazoğlu* din izvoarele turceşti*)* şi Vük Branković *(Vılakoğlu)*, se vor fi găsit români thessalieni, nu români din Muntenia.

Un alt moment, care a fost luat în discuţie în istoriografia noastră, ca an al încheierii unei „capitulaţii" a lui Mircea cu Poarta, a fost 1402. Anume, D. Onciul a afirmat că, după izbînda antiotomană de la 1400, „Mircea făcu, în cele din urmă, pace cu turcii". Această pace s-a realizat printr-o „capitulaţiune", dată lui Mircea în rebiülevvel 805, adică în octombrie 1402 (mai exact: în intervalul 29.IX — 28.X.1402). E vorba, de fapt, de textul publicat de D. Fotino, de a cărui autenticitate D. Onciul se îndoieşte, dar pe a cărui dată o reţine, considerînd că „data precisă 1402 octombrie are totuşi multă probabilitate. Ea concordă cu datele contemporane ce avem asupra relaţiilor lui Mircea cu turcii, cum şi cu situaţia de atunci a Imperiului otoman". În acel moment, Süleyman, fiul mai mare al lui Bayezid, căzut în captivitate după dezastrul de la Ankara din iulie 1402, domnea în Europa, în timp ce fratele său mai mic Mehmed era în Asia. „În asemenea împrejurări, Soliman, ameninţat de Timur şi nevoit să-şi asigure pacea din partea vecinilor din Europa, încheie un tratat de pace şi amiciţie cu Manuil ⟨împăratul Bizanţului⟩, retrocedîndu-i aproape toate părţile greceşti ce Baiazid le cucerise de la bizantini. Asemenea politică, el a urmat, cum se vede, şi faţă de Mircea, încheind cu dînsul capitulaţiunea şi retrocedîndu-i posesiunea transdanubiană" [143]. Această posesiune, scrie D. Onciul, ce fusese pierdută în 1393, revine în titlul lui Mircea de prin 1403, prin urmare ea „i-a fost restituită ⟨domnului român⟩ la încheierea păcii, în schimbul tributului" [144].

La prima vedere, circumstanţele din toamna lui 1402 par să confirme ipoteza lui D. Onciul. La Adrianopol urcase pe tron un nou sultan — şi nimeni nu putea şti atunci, în toamna lui 1402, că acesta nu va rămîne, în conti-

[138] Ahmedi, în *Osmanlı Tarihleri*, ed. Atsız, p. 28.

[139] H. Inalcık, *The Ottoman Empire*, p. 209.

[140] V. Ciobanu, *op. cit.*, p. 27—28.

[141] N. Iorga, *Acte şi fragmente*, III, Bucureşti, 1897, p. 4—5; V. Pervain, *Lupta antiotomană a ţărilor române în anii 1419—1420*, în „AIIAC", XIX/1976, p. 57—58.

[142] Prof. Nicoară Beldiceanu a demonstrat că ştirile despre români *(Eflak, Eflakoğlu, Eflakan)*, ca participanţi la bătălia de la Ankara alături de Bayezid, se referă în realitate la vlahii balcanici (românii thessalieni). N. Beldiceanu, *Les Roumains à la bataille d'Ankara*, în *Le monde ottoman des Balkans (1402—1566). Institutions, société, économie*, Variorum Reprints, London, 1966, p. 441—449.

[143] D. Onciul, *op. cit.*, p. 13 şi n. 30 (p. 23).

[144] *Ibidem*, p. 13.

nuare, sultan —, urcase, deci, Süleyman, fiul mai mare al „împăratului“ Bayezid, ceea ce pentru principii europeni, inclusiv pentru Mircea, nu însemna încă un *interregnum*, ci, pur și simplu, un nou sultan pe tronul de la Edirne. La fel vedeau lucrurile venețienii, care urmăreau insistent încheierea unei noi păci cu „fiii lui Bayezid“. Astfel, după primirea, în decembrie 1402, a solului otoman, care făcea cunoscută dorința de pace a lui „Celebi“ (Süleyman) [145], urma, în martie 1403, trimiterea unui ambasador venețian la Constantinopol, cu misiunea de a confirma pacea recent încheiată cu fiii lui Bayezid, Senatul cerîndu-i să ia contact atît cu principele de la Edirne, cît și cu cel de la Bursa [146]. Aflăm din alt document că în mai 1403, ambasadorul Giacomo Suriano pleca din Veneția pentru a ratifica „cît mai curînd posibil“ clauzele „tratatului încheiat cu fiii lui Bayezid“ [147]. Așadar, venețienii, foarte grijulii de soarta posesiunilor lor dalmate, au fost prompți în realizarea unei înțelegeri cu noul stăpîn de la Edirne.

La rîndul său, Süleyman, pentru a-și consolida poziția, a încheiat tratate concesive cu Serbia [148] și cu Bizanțul [149].

În acest context, pare logică acordarea unei „capitulațiuni“ și principelui român, într-o vreme în care Ungaria lui Sigismund era cuprinsă de anarhie, Mircea pregătindu-se să încheie un tratat de alianță cu Polonia (28 septembrie 1403), prin mijlocirea domnului Moldovei [150].

Numai că, pentru ca Mircea să plătească un tribut pentru teritoriile transdunărene, ar fi trebuit ca acestea să fi fost între timp stăpînite de otomani. Or, posibilitatea ca Dobrogea să fi fost reluată în stăpînire de Mircea [151] sau doar reconfirmată în stăpînirea lui prin noua „capitulațiune“ [152] este respinsă de cercetătorii problemei.

Pe de altă parte, dacă Mircea ar fi avut o „capitulațiune“ cu Süleyman, atunci cum se explică faptul că peste cîțiva ani domnul român va susține pe Musa? În fine, momentul 29.IX. — 28.X.1402 pare prea aproape pentru realizarea unei înțelegeri româno-otomane, avînd în vedere că a trebuit să treacă un timp pînă să se afle despre dezastrul de la Ankara din 28 iulie (Senatul venețian confirma știrile despre soarta bătăliei abia în ultima parte a lui septembrie) [153], pînă să se ia contact cu noul stăpîn de la Edirne și să se negocieze un *ahidname*.

Cronicile otomane consemnează că Mircea l-a sprijinit pe Musa împotriva lui Süleyman, pentru ca „poporul din acel vilaiet (Țara Românească — M.M.) să fie ferit de răutățile akîngiilor și nimeni să nu rîvnească la țara sa și să nu o calce“ [154], ceea ce arată clar că, *cel puțin la acea dată (1410)*, *Mircea*

[145] F. Thiriet, *Régestes des délibérations du Sénat de Venise concernant la Romanie*, II, Paris, 1959, p. 33, doc. 1 083.
[146] *Ibidem*, p. 37, doc. 1 104 din 24 martie 1403.
[147] *Ibidem*, p. 39, doc. 1 111, din 2 mai 1403.
[148] *Mufassal Osmanlı Tarihi*, I, p. 218—219.
[149] *Ibidem*, p. 223.
[150] Veniamin Ciobanu, *op. cit.*, p. 28.
[151] Virgil Ciocîltan, vorbește, pentru sfîrșitul domniei lui Mircea, de intenția otomană de a recuceri „pozițiile dunărene pierdute în 1402“ (Virgil Ciocîltan, *Competiția pentru controlul Dunării inferioare (1412—1420)*, II, în „Revista de istorie“, t. 35, nr. 11/1982, p. 1 197.
[152] După Anca Ghiață, „nu găsim justificată părerea după care Dobrogea ar fi fost reluată de Mircea la începutul secolului al XV-lea, în 1402, în 1403 sau mai tîrziu, pentru că Țara Românească nu pierde ținutul pînă la 1419“ (A. Ghiață, *op. cit.*, p. 75).
[153] F. Thiriet, *op. cit.*, II, p. 30, doc. 1070 din 22 sept. 1402.
[154] *Cronici turcești*, I, p. 431.

nu avea o înțelegere de pace cu Süleyman, care să-l fi pus la adăpost de atacurile năvrapilor otomani.

În sfîrșit, două mărturii europene de epocă indică clar prezența lui Mircea, în fruntea unei țări de sine stătătoare, în tabăra antiotomană. Astfel, fratele Ioan, arhiepiscop de Sultaniye, scrie, înainte de 1404, că *turcul „nu a dobîndit stăpînirea acestei țări (Valahia)“, deși „a subjugat“ multe țări* stăpînite odinioară de Ludovic de Anjou, *„în afară de Valahia“* [155]. La rîndul său, Sigismund, regele Ungariei, scria la 16 aprilie 1404 lui Filip, ducele Burgundiei, că voievozii Țării Românești și Moldovei fac parte, alături de Ștefan Lazarević, din alianța constituită împotriva turcilor, înfăptuind „frumoase isprăvi împotriva acelorași turci“ [156].

Aceste știri, contemporane și foarte autorizate, *infirmă*, *deci*, *categoric existența unei „capitulații“ de la Süleyman la acea dată.* De altfel, dacă aceasta ar fi existat, akîngiii n-ar fi jefuit Dobrogea „prin 1407 sau 1408, poate chiar mai devreme“, fiind respinși de Mircea, după cum o arată inscripția de la Silistra din 1408: „Io Mircea, marele voievod și domn a toată Ungrovlahia, a izbăvit ⟨Silistra de turci⟩“ [157].

Va fi existat o înțelegere scrisă Mircea — Musa?

N-avem nici un indiciu în acest sens. Dacă va fi existat un astfel de document, el trebuie să fi prevăzut promisiunile făcute de Musa lui Mircea pentru sprijinul acordat. S-a presupus în această privință că după ocuparea tronului de la Edirne, Musa ar fi dat lui Mircea „mai multe cetăți turcești“, menționate și în titlul domnesc [158], dar lucrul nu e sigur.

La începutul domniei sale, Mehmed I Çelebi (1413—1421) ar fi declarat, după Ducas, următoarele solilor veniți să-l felicite: „Spuneți domnilor voștri, eu tuturora pace dau și pace iau. Cine uneltește în contra păcii și dumnezeul păcii în contra lui“ [159]. În temeiul acestei știri, Ioan Bogdan a afirmat că „Mircea face capitulările în 1414“ [160]. Nici Șt. Ștefănescu, I. Matei și N. Constantinescu nu exclud ca la începutul anului 1415 Mircea să fi obținut un *'ahd* [161]. Este adevărat că și L. Chalcocondil transmite că după venirea la tron a lui Mehmed Çelebi, „Și domnul Daciei, trimițînd soli la el, a încheiat un tratat de pace cu condiția să aducă tribut, pe care i l-a rînduit împăratul Mehmed“ [162]. Aceste informații ale cronicarilor bizantini pot însă să se refere și la o perioadă ulterioară. Cît privește pe Orudj (N. Constantinescu), acesta antedatează cu 3 ani evenimentele și în orice caz se referă la înțelegerea încheiată *după* expediția lui Mehmed I în Țara Românească.

Minuțioasele cercetări ale lui Virgil Ciocîltan, în special pe baza izvoarelor raguzane și venețiene, foarte bine informate, au stabilit că *nu poate fi vorba de o înțelegere a lui Mehmed înainte de 1417* [163], opinie la care ne ra-

[155] *Călători străini*, I, p. 39—40.

[156] D.R.H., D, vol. I, doc. 109.

[157] *Une victoire du voévode Mircea l'Ancien sur les Turcs devant Silistra (c. 1407—1408)*, în „Studia et Acta Orientalia“, I, 1957, p. 239—247; N. Constantinescu, *op. cit.*, p. 146.

[158] I. Minea, *op. cit.*, p. 123—124.

[159] Ducas, *Istoria turco-bizantină (1341—1462)*, ed. critică de V. Grecu, București, 1958, p. 132.

[160] I. Bogdan, *Două Conferințe*, București, 1898, p. 11—16.

[161] Ștefan Ștefănescu, *Țara Românească*, p. 116; I. Matei, *op. cit.* (I), p. 70—71; N. Constantinescu în *Istoria militară a poporului român*, II, p. 183.

[162] L. Chalcocondil, *Expuneri istorice*, ed. critică de V. Grecu, București, 1958, p. 120.

[163] Virgil Ciocîltan, *op. cit.* (II), p. 1197—1198.

liem și noi [164]. De altfel, dacă Mircea ar fi avut legămînt cu Mehmed la începutul anului 1415, atunci ce interes avea să-l susțină în vară pe prințul Mustafa [165] și ulterior pe șeicul Bedreddin [166] împotriva sultanului? Menționînd marile dificultăți cărora trebuise să le facă față noul sultan în 1416, cînd a trebuit să se recunoască chiar vasal al lui Șahruh, fiul și succesorul lui Timur Lenk, Halil Inalcık arată că „*după* 1416, înțelegînd că este încă prea devreme să reînvie imperiul centralizat al lui Bayezid, Mehmed a promovat o politică mai conciliantă“ [167]. Deci abia după 1416 trebuie căutată și o înțelegere cu românii.

Într-adevăr, în iarna 1416—1417, Mehmed I încheie o pace cu Bizanțul, pace rămasă în vigoare pînă la moartea sa [168]. Poartă, de asemenea, tratative cu veneţienii, chiar după distrugerea flotei sale la Gallipoli (29 mai 1416), în iulie 1416 sultanul acceptînd condițiile puse de veneţieni, care însă nu ratifică pacea decît în 1419 [169]. Foarte probabil în 1417 se poartă tratative de pace și cu regele polon, care avea și plenipotența lui Sigismund pentru a realiza o *perpetua concordia* sau cel puțin un armistițiu de 5 ani sau mai mult [170] (armistițiile se vor realiza în 1422, 1424, iar pacea abia în 1428, cînd pe tron era deja Murad al II-lea).

În aceste condiții, rămas practic singur și forțat de atacurile akîngiilor (1416) [171], dar mai ales, decisiv, de expediția sultanală din prima parte a anului 1417, cînd, totuși, *Mehmed nu îndrăznește* — după lecția primită de Bayezid — *să înainteze pe pămîntul Țării Românești*, oprindu-se la Giurgiu [172], Mircea recurse la soluția negociată, inaugurînd o politică ce va face carieră în istoria românească.

Așadar, la începutul secolului al XV-lea, Mircea s-a aflat în aceeași situație ca și Ștefan cel Mare la sfîrșitul aceluiași veac. Ambii domni români, lipsiți de sprijin extern, au trebuit să accepte „alianța inegală“ cu Poarta — deși tradiția atribuie acest lucru fiilor lor (Mihail I [173] și, respectiv, Bogdan III [174]) —, acceptînd plata regulată a tributului, interpretat de ei doar ca

[164] Data de 1415 ca an al plății primului tribut către Poartă, deci și al „închinării“, nu se întemeiază pe știri temeinice (vezi, de pildă, Eberhard Werner Happel, 1688, în *Călători străini*, V, p. 637). Referirea la Orudj (am mai spus-o) trebuie luată în considerare pentru 1417/1418.

[165] Un document din Argeș, 10 iunie 1415, întărește unele stăpîniri de sate, precizînd: „pe vremea cînd veni Mustafa Celapie“ (St. Nicolaescu, *Documente inedite de la Mircea cel Bătrîn 1386—1418*, Extras din „Rev. Muzeului și Pinacotecii Municipiului București“, nr. 2/1936, doc. VII, p. 25).

[166] V. Ciocîltan, *op. cit.*, p. 1 197, n. 70. Cf. Gh. I. Constantin, *Un înalt dregător turc la curtea lui Mircea cel Bătrîn: șeihul Bedr ed-din*, în „Arhiva Valachica. Studii și materiale de istorie și cultură“, VIII, 1976; idem, *Sur la date du passage du cheïkh Bedr ed-din*, în „Der Islam“, 54/1977, 1, p. 118—125.

[167] Halil Inalcık, *The Ottoman Empire*, p. 18.

[168] V. Ciocîltan, *op. cit.*, p. 1 196.

[169] I. Minea, *op. cit.*, p. 142. Pentru mersul negocierilor, vezi F. Thiriet, *op. cit.*, II, doc. 1 609, 1 610, 1 614, 1 622, 1 625, 1 645, 1 647, 1 666, 1 706, 1 707, 1 750, 1 783.

[170] V. Ciocîltan, *op. cit.*, p. 1 198, n. 72.

[171] La 11 iunie 1416 Mircea înfrînge o astfel de oaste la Giurgiu. Și analele sîrbești pomenesc că „în anul 6924 (1416) pustii sultanul Criscia (Çelebî—M.M.) Țara Românească“ (I. Minea, *op. cit.*, p. 142).

[172] *Cronici turcești*, I, p. 51, 85; N. Iorga, *Istoria poporului românesc*, București, 1985, p. 253.

[173] Ienăchiță Văcărescu: „1418 sau 820. S-a închinat Valahia. Mihail Vodă sin Mircea Vodă“ (în *Poeții Văcărești*, p. 204). De fapt, anul Hegirei 820 corespunde cu 18.II.1417—7.II.1418, ocupînd mai mult domnia lui Mircea.

[174] Ștefan S. Gorovei, *Moldova în „Casa Păcii“. Pe marginea izvoarelor privind primul secol de relații moldo-otomane*, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie «A. D. Xenopol» Iași“, XVII, 1980, p. 651—652.

un preţ al păcii. „Relaţiile speciale“ cu Imperiul otoman au fost fixate „prin tratate, nu ca învinşi, ci ca învingători“, românii cedînd „nu sub presiunea armelor, ci sub anumite condiţii“ [175]. Aceste cuvinte ale lui F. Buonaccorsi-Callimachus de pe la 1490 se referă la moldovenii lui Ştefan, dar ele ar putea fi deopotrivă valabile şi pentru muntenii lui Mircea.

Soluţia negociată, urmînd unor lupte îndelungate şi redutabile, aducea Ţării Româneşti un statut internaţional de durată, cel mai favorabil în condiţiile date. Acest statut de *'ahd* [176] consta în conservarea ţării cu toate instituţiile, pămînturile, clasa dominantă, credinţa, limba şi legile sale, nestingherite de Islam, în schimbul plăţii unui tribut şi al alianţei politico-militare.

Scopul principal al luptei lui Mircea cel Mare — dăinuirea statului — într-o vreme în care statele balcanice (iar la 1541 chiar regatul Ungariei) erau rînd pe rînd înghiţite de puterea otomană, pacea şi liniştea ţării, la adăpost de atacurile otomane, erau atinse şi consacrate oficial. „Nici el (domnitorul), nici avutul său şi nici ţara sa nu vor fi atacate de mine, nici de sangeacbeii mei şi nici de ceilalţi supuşi ai mei“, glăsuia solemn *ahidname*-ul acordat lui Ştefan cel Mare în primăvara lui 1480 de către Mehmed II [177]. Această garantare a neagresiunii otomane de către cuceritorul Constantinopolului, însoţită de „protecţia“ politico-militară a Porţii împotriva tendinţelor expansioniste ale altor mari puteri, trebuie să se fi făcut în mod obligatoriu şi în *ahidname*-ul *dat lui Mircea de către Mehmed I, după toate probabilităţile în 1417* [178]. Şükrüllah, care-şi termină cronica pe la 1458—1459, deşi plasează pacea *(bariş)* după expediţia lui Mehmed Çelebi din 1419—1420, totuşi dă unele detalii despre condiţiile acestei păci: plata haraciului (probabil cei 3 000 de galbeni, rămaşi în tradiţia românească), trimiterea de ostateci la Poartă şi furnizarea de detaşamente militare de către Ţara Românească la expediţiile sultanului [179]. Acestea trebuie să fi fost şi condiţiile „împăcării“ din 1417, relatate astfel de Orudj bin Adil: „Sultanul Mehmed a venit pînă la Dunăre. *Acolo s-a oprit* (subl. ns. — M.M.) şi a construit cetatea Giurgiu *(Ierkökü)*. Dînd voie acîngiilor să facă o incursiune în Ţara Românească, aceştia s-au întors cu o pradă foarte bogată. *Apoi s-au împăcat* (subl. ns. — M.M.) cu beiul Ţării Româneşti, care, supunîndu-se la haraci, şi-a trimis fiul la Poartă în anul 817 al Hegirei ⟨23.III.1414 — 12.III.1415⟩“ [180], deşi cronicarul — cum am mai spus — antedatează cu 3 ani evenimentele. În alte cronici, care repetă, de fapt, pe Orudj, se menţionează trimiterea „fiilor“ domnului ca ostateci [181], dar e greu de acceptat acest lucru.

Ienăchiţă Văcărescu, vorbind de „închinarea“ Valahiei la anul Hegirei 820, ceea ce corespunde cu perioada 18.II.1417 — 7.II.1418, menţionează şi trimiterea, desigur ca peşcheş anual, a 12 şoimi [182], lucru posibil. În schimb, otomanii „le-au hărăzit (românilor) toate privileghiile, adică a rămînea la

[175] Şerban Papacostea, *Politica externă a Moldovei în vremea lui Ştefan cel Mare, puncte de reper*, în „Revista de istorie“, t. 28, nr. 1/1975, p. 26.

[176] Cf. Mihai Maxim, *Cu privire la statutul de 'ahd al Ţărilor Române faţă de Poartă*, p. 523—534.

[177] *Documente turceşti*, I, p. 6.

[178] V. Ciocîltan, *op. cit.* (II), p. 1 197; I. Matei, *op. cit.* (I), p. 79; Al. Diţă, *op. cit.*, p. 25.

[179] *Cronici turceşti*, I, p. 32; *ibidem*, p. 51 *(Tevarih-i Al-i Osman)*, p. 161 (Idris Bitlisi, *Heşt Behişt*) etc.

[180] *Ibidem*, p. 51.

[181] *Ibidem*, p. 85.

[182] *Poeţii Văcăreşti*, p. 204.

toate prinţipatul, cum au fost şi pînă atunci, cu obiceiurile şi orînduielile sale din început" şi „făcînd prinţipatul mefruzul calem, adică dăosebit condeiu"[183], deşi formula aceasta *(mefruz ül-kalem ve maktu ül-kadem)*, semnificînd înregistrarea separată a Ţării Româneşti la cancelaria otomană, este mult mai tîrzie. Pe scurt, o *„adevărată independenţă tributară"*, după o formulă folosită de N. Iorga[184]; căci „tractatul de protecţie" *(ahd ad-dhimma)* nu-i afecta ţării suveranitatea, cum scria şi Bălcescu[185], în sensul că la el acasă domnul continua să fie suveran *(imperator in suo regno)*.

Chiar dacă e posibil ca Mircea personal să nu fi apucat a încheia el însuşi „învoiala" cu Poarta, ci, la sfatul său, lăsat cu limbă de moarte, fiul său Mihail, în 820 H./1418 e.n. (din punct de vedere al dreptului islamic, noul suveran de la Argeş avea nevoie de un *ahidname* pe numele lui, iar antedatarea cu 3 ani a evenimentelor de către Orudj ne duce la acelaşi an 820 H.; pe care-l ştia şi Ienăchiţă Văcărescu), aprecierea noastră rămîne aceeaşi: *statutul de autonomie statală recunoscut Ţării Româneşti era, şi într-un caz şi-n celălalt, opera celor 32 de ani de luptă tenace dusă de marele Mircea întru dăinuirea ţării şi a libertăţii sale.* A fost testamentul politic al omului politic lucid şi prevăzător, care, înaintea Veneţiei (1419) şi a Ungariei (1428)[186], a înţeles că Ţara Românească trebuie să încheie o „convenţie durabilă" cu puterea otomană, refăcută rapid după Ankara şi aflată din nou într-o ascensiune irezistibilă, care o va transforma în secolul al XVI-lea într-o putere mondială. Încheierea „convenţiei" (*ahidname*-ului) din 1417 — 1418 constituie, de aceea, pentru N. Iorga una din acele „iniţiative de istorie universală" întreprinse de români de-a lungul secolelor[187] şi care, adăugăm noi, pune în lumină, o dată în plus, dimensiunile europene ale personalităţii marelui domn.

În concluzie, *în stadiul actual al documentaţiei noastre*, dintre înţelegerile de pace („capitulaţiile") invocate de istorici pentru perioada domniei lui Mircea cel Bătrîn, *nu putem reţine, după părerea noastră, decît* pe aceea semnalată în legătură cu războiul din 1393—1396 şi anume *pentru Vlad voievod* (iarna lui 1395—1396/rebiülevvel 798), de foarte scurtă durată, *dar mai ales pe aceea, luată probabil ca model de urmaşi, din 1417—1418/820 H.*, indiferent dacă a fost finalizată de Mircea însuşi sau de fiul şi *fostul său asociat la tron* Mihail I.

În memoria posterităţii, în vremuri de restrişte, numele învingătorului de la Rovine a devenit un luminos simbol al luptei poporului nostru pentru neatîrnare, iar în epoca modernă, după o perioadă de abuzuri otomane şi de deteriorare a statutului autonom al Principatelor, „învoiala" marelui domn cu Poarta a fost invocată de patrioţii români, alături de alte „tractate" („capitulaţiuni"), ca argument istoric al dreptului public reciproc în lupta pentru reaşezarea pe baze noi a raporturilor dintre Principate şi Sublima Poartă şi apoi pentru recîştigarea independenţei depline. Astfel, „învoiala" lui Mircea cu Bayezid, substituită, de fapt, celei a lui Vlad cu Bayezid, graţie marelui prestigiu al acestei proeminente personalităţi de la cumpăna veacurilor XIV-XV, era invocată de boierii români în memoriul înaintat delegatului Rusiei

[183] *Ibidem*, p. 204—205.

[184] N. Iorga, *Războiul pentru independenţa României. Acţiuni diplomatice şi stări de spirit*, Bucureşti, 1929, p. 17—18.

[185] N. Bălcescu, *Drepturile românilor către Înalta Poartă*, în „Poporul suveran" din 2 şi 6 august 1848.

[186] Halil Inalcık, *The Ottoman Empire*, p. 210.

[187] N. Iorga, *Paralelisme şi iniţiative de istorie universală la români*, p. 12—13.

la 1772, după cum însuşi Tudor Vladimirescu, conducătorul revoluţiei române de la 1821, avea să invoce şi el, într-un „memorandum“ către Divanul din Bucureşti din martie 1821, „tratatele încheiate de Înalta Poartă supt Mircea, Ştefan şi ceilalţi“ [188]. Proclamaţia de la Islaz din 9 iunie 1848, documentul programatic al revoluţionarilor munteni, consemna şi ea, în art. 1, ca o primă doleanţă a poporului român, „Independenţa sa administrativă şi legislativă pe temeiul tractatelor lui Mircea şi Vlad V“. Indiferent de faptul că actul publicat de D. Fotino în 1819 şi atribuit lui Mircea (rebiülevvel 795, din Nikopole), nu era autentic, important este că, graţie rîvnei propagandistice a patrioţilor români, piesa a fost reţinută, împreună cu altele asemănătoare, ca argument istorico-juridic validat atît de opinia publică internaţională, cît şi de Puterile garante, semnatare ale Convenţiei de la Paris din august 1858 (art.2), care recunoşteau vechile „privilegii şi imunităţi“ ale Principatelor „în temeiul capitulaţiilor emise de sultanii Baiazid I, Mahomed II şi Soliman II, care constituie autonomia Principatelor“ [189].

Astfel, la 440 de ani de la moartea marelui domn, opera sa era încă vie şi-şi mai făcea încă simţite efectele, în folosul poporului său, pentru care ţinuse cu vrednicie o viaţă sabia în mîini, ori ştiuse s-o alterneze la nevoie cu ascuţişul minţii.

[188] G. D. Iscru, *Prelegeri de istorie modernă a României*, Bucureşti, 1977, doc. 7.
[189] Mihai Maxim, „*Capitulaţiile*“, p. 35—37.

Domnia lui Mircea cel Mare în viziunea istoriografiei otomane (sec. XV—XVII)

Valeriu Veliman

Păstrate în numeroase manuscrise răspîndite în diverse biblioteci din lume, operele cronicarilor otomani sînt astăzi cunoscute în bună măsură istoriografiei românești, sub aspectul informațiilor ce vizează direct trecutul poporului nostru [1].

Bogatul fond de microfilme, constituit pe colecții (denumiri de țări) la Direcția Generală a Arhivelor Statului — București [2], reprezintă o adevărată „mină" de informații menite, printre altele, să confirme și, parțial, să nuanțeze imaginea pe care o avem deja asupra perioadei 1386—1418, cînd a domnit Mircea cel Mare în Țara Românească. Investigația cronicilor turcești din fondul menționat este de natură să releve — într-o manieră mult mai sugestivă decît o îngăduie versiunile românești fragmentare ale acestora — viziunea istoriografiei otomane asupra evoluției relațiilor româno-otomane, îndeosebi din momentul cînd ele s-au înscris pe un făgaș care, cu timpul, avea să devină tradițional și, prin urmare, indelebil. Or, momentul respectiv — după cum o atestă și cronicile turcești — nu poate fi plasat decît în vremea domniei lui Mircea I[3]. Caracterizarea, cu îndreptățire, a ilustrului voievod, drept „strălucită figură a poporului român, care a făcut din organizarea țării și apărarea independenței ei ținta vieții și domniei lui" [4], este argumentată, în fond, și de recunoașterea de către cronicarii otomani — e adevărat, parcimonioasă, cu un evident iz de subiectivitate greu înfrînată! — a calităților și meritelor de mare om politic și comandant de oști ale „principelui" (*emir*) Țării Românești. Așadar, ar fi interesant, credem, de știut — mai mult decît a fost cu putință pînă acum — în ce manieră cronicarii otomani de pînă la consfințirea definitivă a statutului lor—adică, pînă în anul 1111 după Hegiră (*1699/1700*), cînd Mustafa Naima a fost numit în funcția de *vak'a-nüvis* (istoric oficial al Curții otomane) [5] — au relatat, mai cu seamă în manuscri-

[1] *Cronici turcești privind țările române*, vol. I, întocmit de Mihail Guboglu și Mustafa Mehmed, Edit. Acad., București, 1966; vol. II, întocmit de Mihail Guboglu, Edit. Acad., București, 1974; vol. III, întocmit de Mustafa A. Mehmet, Edit. Acad., București, 1980. Vom cita, în continuare: *Cronici turcești*. Vezi și Mihail Guboglu, *Crestomație turcă. Izvoare narative privind istoria Europei orientale și centrale (1263—1683)*, București, 1978.

[2] Vezi *Ghidul microfilmelor*, vol. I—III, sub egida D.G.A.S., București, 1979.

[3] Apud N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. III, București, 1937, p. 388 și urm.

[4] Ștefan Ștefănescu, *Mircea cel Mare — personalitate de seamă a istoriei poporului român*, în „Revista de istorie", tom. 39, nr. 7, 1986, p. 619.

[5] *Cronici turcești*, III, p. 1.

sele inedite încă, anumite episoade ale raporturilor dintre români şi otomani la cumpăna veacurilor al XIV-lea şi al XV-lea. Subliniem că rîndurile de faţă au un caracter preponderent informativ şi mai puţin analitic.

Sînt necesare, mai întîi, cîteva precizări referitoare la natura cronicilor otomane şi, implicit, la gradul de autenticitate a mărturiilor pe care ele le cuprind în privinţa epocii ce ne interesează.

În fond, „Anale ale dinastiei otomane" (*Tevârih-i al-i Osman*) — unele din ele poartă chiar acest titlu — majoritatea cronicilor respective se bazează, în ceea ce priveşte primele două secole ale istoriei otomane, pe izvoare pierdute ori nedescoperite încă, avînd, deci, pentru răstimpul menţionat, caracter de compilaţii, ceea ce pune oarecum sub semnul îndoielii veracitatea aserţiunilor autorilor lor asupra perioadei domniei lui Mircea. De aici, paradoxul că, în ciuda multitudinii surselor narative otomane, acestea nu reflectă, în ceea ce priveşte istoria românilor, decît cîteva evenimente din intervalul 1386 — 1418 — desigur, evenimente memorabile, chiar de ar fi să le judecăm numai prin prisma autorilor în cauză, dar pe care ei nu le-au cunoscut direct, ca martori oculari, ci doar prin mijlocirea tradiţiei orale şi, de asemenea, a unor opere pe care le-au plagiat (eventual, le-au prelucrat), potrivit uzanţelor vremii.

Dar această situaţie se datorează înseşi evoluţiei istoriografiei otomane. Primul cronicar otoman cunoscut a fost Yahşi Fakîh (pe la 1413 mai era încă în viaţă)[6]. Opera sa, *Menakib-i al-i Osman ta Yıldırım Hana gelince* (*Virtuţile sultanilor din dinastia otomană pînă la Baiazid Fulgerul/Trăznetul*), nu s-a păstrat, dar, în mod sigur, a fost folosită ca izvor de către cronicarii de mai tîrziu. Pînă la mijlocul veacului al XV-lea — după care istorigrafia otomană capătă o amploare crescîndă — au existat, cum se ştie, puţini cronicari şi, ceea ce este demn de reţinut, operele acestora nu cuprind referiri la domnia lui Mircea.

Cercetările întreprinse de reputaţi turcologi (P. Wittek, H. Inalcik, V.L. Ménage)[7] au reconstituit filiaţia cronicilor alcătuite începînd din a doua jumătate a secolului al XV-lea. Astfel, cronicile lui Aşık-paşa-zâde şi Mehmed Neşri[8], întocmite în timpul domniei lui Baiazid al II-lea (deci după 1481) constituie, pentru perioada veche, aşa cum s-a apreciat, două prototipuri ce se regăsesc în operele cronicarilor următori, dintre care unii ar fi folosit şi ei acelaşi izvor comun (cronica lui Yahşi Fakîh) în variante diferite, plus tradiţia orală. Dincolo de această problemă a filiaţiei cronicilor otomane — extrem de importantă, desigur, şi care este mult mai complexă decît am sugerat mai sus — se pune însă întrebarea: anume ce mărturii cuprind, de fapt, sursele respective în privinţa domniei lui Mircea I voievod? Răspunsul la o asemenea întrebare este cunoscut, în bună măsură, pe baza cronicilor publicate deja şi folosite din plin în tot ce s-a scris în istoriografia noastră pe tema relaţiilor româno-otomane din acea epocă.

[6] Franz Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri (Cronicarii otomani şi operele lor)*, trad. Coşkun Üçok, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1982, p. 11.

[7] P. Wittek, *Zum Quellenproblem der ältesten osmanischen Chroniken*, în „Mitteilungen zur osmanischen Geschichte", 1, 1921—1922, p. 107—114; V. L. Ménage, *Neşri's History of the Ottomans — The sources and development of the text*, Londra, 1964; H. Inalcik, *The Rise of the Ottoman Historiography*, în „Historian of the Middle East", Londra, 1962. Vezi şi Mihail Guboglu, *L'historiographie ottomane des XVe — XVIIIe siècles. Bref aperçu*, în „Revue des études sud-est européenes", III, 1965, 1—2, p. 81—92.

[8] *Cronici turceşti*, I, p. 81—134.

Prin urmare, în cronicile otomane din secolele XV—XVII — atît în manuscrisele editate, cît și în cele inedite (pentru că, de regulă, aproape fiecare cronică s-a păstrat în mai multe variante/manuscrise) — în legătură cu perioada 1386 — 1418, sub aspectul istoriei românilor, sînt înfățișate următoarele evenimente: participarea oștilor românești la bătălia de la Kossovo (1389); incursiunea lui Firuz bey la nord de Dunăre (1391); acțiunea lui Mircea împotriva acîngiilor de la Karînovasî (1393); campania otomană condusă de Baiazid Yîldîrîm și lupta de la Rovine (1395); perioada interregnului otoman, cu episodul sosirii lui Musa Çelebi în Țara Românească (1409—1410); expediția sultanului Mehmed I Çelebi în Țara Românească (1417). Am omis, în mod deliberat, informațiile privind îndoielnica participare a românilor, de partea lui Baiazid Yîldîrîm, la vestita sa confruntare cu Timurlenk, de lîngă Ankara (28 iulie 1402) — problemă clarificată deja de istoriografia noastră [9].

Considerăm, așadar, utilă reinvestigarea cronicilor otomane, cu scopul de a facilita cunoașterea, fie și sumară, a cuprinsului acelor manuscrise mai puțin cercetate. Subliniem faptul că extrasele — îndeosebi, din manuscrise inedite [10] — pe care le dăm în continuare, în transcriere cu caractere latine și în traducere, nu au menirea de a verifica versiunile românești — de altminteri, corecte — ale pasajelor cunoscute deja [11], ci sînt destinate să ajute la formarea unei opinii cît mai exacte asupra modului în care istoriografii otomani din secolele XV—XVII au prezentat evenimentele menționate mai sus.

Bătălia de la Kossovo sau Kossovopolje („Cîmpia Mierlelor"), care a avut loc la 15 iunie 1389, încheiată cu izbînda otomanilor, ar fi rămas poate pentru istoriografia noastră un simplu fapt de istorie universală — desigur, cu urmări pentru cursul istoriei naționale, dat fiind că s-a petrecut în Balcani — dacă la săvîrșirea sa nu ar fi fost amintită, în anumite izvoare, îndeosebi în cele de factură turco-osmană, și participarea oștilor românești. Într-adevăr, potrivit celor consemnate în unele cronici turcești, la această nouă confruntare dintre „păgîni" (*musulmani/otomani*) și „creștini", inițiată de cneazul sîrbilor Lazăr — încurajat de biruința sa asupra osmanlîilor la Pločnik, în 1387, și care mai apoi avea să fie prins și ucis în chip de răzbunare pentru asasinarea pe cîmpul de luptă de către conaționalul său, Miloș Obilici, a sultanului Murad I — au luat parte și oșteni din Țara Românească, precum și din Moldova. La chemarea cneazului Lazăr s-ar fi adunat o numeroasă oaste de „ghiauri", cum se menționează în unele cronici.

Într-un manuscris inedit — dar incomplet — al cronicii lui Mevlana Mehmed Neșri, *Cihan-nüma. Tarih-i al-i Osman (Cartea lumii. Istoria dinastiei otomane)* [12], în legătură cu pregătirile făcute de ambele tabere pentru

[9] Aurel Decei, *A participat Mircea cel Bătrîn la lupta de la Ankara?*, în *Relații româno-orientale*, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1978, p. 5—14. Pentru relațiile ostile dintre Mircea și otomani, în 1402, vezi Marcel D. Popa, *Aspecte ale politicii internaționale a Țării Românești și Moldovei în timpul lui Mircea cel Bătrîn și Alexandru cel Bun*, în „Revista de istorie", tom. 31, nr. 2, 1978, p. 260.

[10] Unele din aceste manuscrise sînt copii, parțial incomplete; nu excludem eventualitatea ca ele să fi fost întrebuințate la întocmirea edițiilor cîtorva dintre cronicile citate mai jos, ediții pe care nu am avut posibilitatea să le consultăm. Oricum, aceste manuscrise sînt inedite, fie și în sens figurat, întrucît sînt necunoscute istoriografiei noastre.

[11] Vezi *supra* nota 1.

[12] Manuscrisul are un titlu apocrif: *Tevârih-i al-i Osman. El-meșhûr bi-Cihan-nûma (Istoriile dinastiei otomane. Cunoscute sub numele de „Cartea lumii")*, cf. Arh. St. București, Colecția microfilme Turcia, rola 27, c. 432 *(Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi — Istanbul, Hazine 1361; f. 1)*. Pentru extrasele din acest manuscris, vom cita: cadrul și, în paranteză, fila.

această campanie, se arată următoarele: „...Iskender teküri bi-dîn mel'ûn Lâz ile ve Bosna teküriyle muvâzaá idüb gelmiş imiş ittifâk idüb müslümânlara bu işi kıldılar. Hünkâr işidüb bunların hilesin ve Lâz'ın isyânın bilüb gâyet incenüb itdi. Zehi me'lûn diyüb taaccüb itdi. Gazabından gözleri kanla doldı. Yani Yemeni Akik'a döndi. Fi-l-hâl veziri Ali Pâşâ'ya ayıtdı: «Etrâfa âdemler gönder askeri cem' itmeğe başla» didi. Şöyle kasd itdi ki kışa ve yâza bakmıyub Lâz'a çıkmağa komdılar. Andan Karamân'a ve Teke'ye ve Aydın'a ve Menteşe'ye ve Saruhân'a ve cemî' mülûk-i muhârebeye bu hâli i'lâm itdiler. Cemi'si kabûl idüb gazâya bel bağladılar. Ve bil-cümle etrâf-ı memâlikden ve memleket-i Osmâniyye'den âmm u hâss ve cemi' beğler hünkâr yânına cem' oldılar. Andan oğlı Bâyezid sultân'a dahi haberi gönderüb «Gazâ-yi ekber iderim yarâğın görüb gelesin» didi. Ol dahi veziri Şâhin Lâlâ ile asker cem' idüb hemân hünkârın hidmetine yetişdi ⟨...⟩ Andan hünkâr biyurdı harâc güzâr kâfirlere ki ânlar dahi yarâklarıyla hâzır olalar. Küstendil'li ve Serrâc'lı cümle hâzır oldılar. Ammâ iki kâfir âsî olub gelmediler. Biri Kemâliksendres oğlı Susmanoz ki oğlına Lâz tekürinin kızını almışıdı. Ve biri Dedbezcâ oğlı; bu iki mel'ûn Murâd Hân'a âsî olub çeriye gelmediler. Murâd Hân ayıtdı: «Hele bu işi bitirelüm. Andan sonra ânın işi işlenür» didi. Ve nakl iderler ki ol esnâda Şâhin Lâlâ vefât idüb beğlerbeğliği Kara Timur'a virüb Saruhân ili'nin göçer evlüleri vâr idi [13] ⟨...⟩.

Hikâyet-i isyân-ı Susmanoz bin Sendres ve irsâl-ı Murâd Hân Ali Pâşâ. Rivâyet olunur ki Murâd Hân veziri Ali Pâşâ'ya ayıtdı: «Otuz bin er ile deryayı geçüb Susmanoz vilâyetini yıkıb yakub tâlân idüb kolây hisârını dahi muhâsara it» ⟨...⟩[14] Ali Pâşâ hünkârın elin öpüp duâ kılub ayıtdı: «Cânım sultânım yolunda fedâ idüb elimden geleni taksîr itmiyüb makdûrum oldukça cidd ü cehd iderim» didi. Hünkâr dahi Anâdolı'dan aceleten hemân eğlenmiyüb Rûmili'ne geçüb Edirne'de mütemekkin olub Rûmili'nden leşker cem' idüb karâr tutdı [15] ⟨...⟩

Vilâyet-i Susmanoz zû-esmâ-yi kıl'a. Rivâyet iderler ki Kemâliksendres oğlı Susmanoz'un iklimi Tuna kenârında dahi Edirne tarafına düşmüşidi Eflâk mukabilinde. Tuna'nın öte tarafı kenâr-ı Eflâk ve bir tarafı kenâr-ı Susmanoz ili idi. Gayetde şen vilâyet idi. Bâl yâğ ve cemi' ni'met ânda sâir vilâyetden ziyâde idi. Ve muhkem kal'aları vâr idi. Otuzdan ziyâde idi [16] ⟨...⟩

Andan Tuna kenârına ⟨Ali Pâşâ⟩ yüriyüb Bergoz hisârın alub dahi içine er koyub andan Zişt-ovâ tekürine âdem gönderüb ol dahi itâat itmiyüb kal'ayı pirkidüb cenge idkâm itdi. Bir kaç gün ceng idüb âhir kâfirin yarâğı dükenüb kapuyı açub gelüb zarûri itâat itdiler. Andan Pâşâ biyurdı. Eflâk geçüb aldığı boğazları heb alub halkını esir itdiler. Andan sürüb Nikbolı'nın üzerine düşdi. Susmanoz kaçub anda girmişdi. Bundan iyü şehri ve bundan muhkem kal'ası yoğidi. Tuna kenarında idi. Tuna suyı divârın çarpar idi [17] ⟨...⟩.

Pâşâ hazreti dahi gelüb anda Murâd Hân'ın elin öpüp kaziyye-i fethi i'lâm idüb hünkâr şâd oldı ⟨...⟩ Andan sultân Murâd hazretleri Rûmili askerine Ali Pâşâ'yı bâş diküb Lâz iline gönderdi. Ali Pâşâ dahi Filibe'ye

[13] *Ibidem*, c. 600—602 *(f. 168 r. — 169 v.)*. Pentru ultima parte a acestui fragment, precum şi pentru celelalte pasaje redate în continuare, vezi şi *Cronici turceşti*, I, p. 110—111.

[14] *Rola 27*, c. 602 *(f. 170 r.)*

[15] *Ibidem*, c. 603 *(f. 170 v.)*

[16] *Ibidem*, c. 603—604 *(f. 171 r. — v.)*

[17] *Ibidem*, c. 609 *(f. 176 v. — 177 r.)*

gelüb iki ây anda mütemekkin oldı. Zirâ Merinc ırmağı daşkun idi. Bahâr idi. Geçit virmezdi [18] ⟨...⟩

Andan sonra ⟨Lâz⟩ çevre yânında olan uluyânlara ve tekürlerine elçiler irsâl idüb ayıtdı: «Türk üzerime asâkir cem' idüb hurûc itdi. Aciz kaldım. Eğer bana muâvenet itmezseniz Türk ne beni kor ve ne sizi kor» didi. ⟨...⟩ El-hâsıl Lâz tamâmiyyet-i keferaye âdem gönderüb muâvenet taleb itdi. Eflâk'dan ve Üngürüs'den ve Ceh'den ve Sırf'dan ve Arnavud'dan ve Bulgar'dan ve Firenk'den imdâd gelüb ber-vechle küffâr cem' oldılar. Ol vechle ictimâ' ol zemândan beru olmadı dirler. Beş yüz bin mikdârı kâfirden er cem' oldı[19] ⟨...⟩ *(...Principele [20] de Iskender [21], sfătuindu-se cu Laz [22], blestematul fără credință, și cu principele [20] Bosniei, a venit, și ⟨ei⟩ făcînd înțelegere au făptuit treaba [23] aceasta musulmanilor. Monarhul [24], aflînd, știind ⟨despre⟩ vicleșugul acestora și răscoala lui Laz, s-a mîhnit nespus. A rămas uimit, zicînd: „Bravo, blestematule!" De mînie, ochii i s-au umplut cu sînge. Adică, i s-au făcut precum cornalina de Yemen. I-a spus de îndată vizirului său Ali pașa [25]: „Trimite oameni în ⟨toate⟩ părțile, începe să strîngi oastea", i-a zis. Și-a pus în gînd astfel că au pornit împotriva lui Laz, nețiînd cont că-i vară sau iarnă. Apoi, au comunicat această situație ⟨celor [26] din⟩ Karaman și Tekke și Aydîn și Menteșe și Saruhan și tuturor principilor luptei [27]. Au acceptat cu toții, avînd încredere în războiul sfînt [28]. Și s-au adunat cu mic și mare toți beii din toate ținuturile și din ținuturile otomane lîngă monarh. Apoi, trimițînd veste și fiului său Baiazid sultan, i-a zis: „Fac mare gaza [28], să vii, avînd grijă de oaste". Și el, adunînd oastea cu vizirul său Lala Șahin, a ajuns îndată în slujba monarhului ⟨...⟩ Apoi, monarhul a poruncit ghiaurilor plătitori de haraci, ca și aceștia să fie pregătiți cu armele lor. Cei din Küstendil și Serrac s-au pregătit. Dar doi ghiauri, fiind răzvrătiți, nu au venit. Unul era Susmanoz [29], fiul lui Alexandros (Kemâliksendres), care luase pentru fiul său pe fata principelui de Laz [30]. Și celălalt era fiul lui Dedbezca [31]. Acești doi blestemați, fiind răzvrătiți împotriva lui Murad han, nu au venit la oaste. Murad han a spus: „Să isprăvim o dată treaba asta. Apoi se face treaba lui", a zis. Și povestesc ei [32] că, în acel moment, murind Șahin Lala, beilerbeilicul [33] fiindu-i dat lui Kara Timur⟨taș⟩, în ținutul Saruhan erau multe familii nomade ⟨...⟩*

[18] *Ibidem*, c. 610 *(f. 177 v — 178 r.)*

[19] *Ibidem*, c. 612 *(f. 179 v — 180 r)*. În manuscris, după alte cîteva detalii privind fapte premergătoare bătăliei propriu-zise de la Kossovopolje, este menționat anul *795 H* (= 17 noiembrie 1392 — 5 noiembrie 1393), cf. *ibidem*, c. 617 *(f. 184 v.)*. Sînt omise, deci, pasajele referitoare la expediția lui Firuz Bey în Țara Românească și, respectiv, la lupta de la Rovine (sau Argeș/*Arkaș)*, care apar în manuscrisul editat al aceleiași opere, cf. *Cronici turcești*, I, p. 112—113.

[20] *Tekür* — prinț suveran; apelativ pentru împărații bizantini.

[21] Probabil, Scutari *(Skodra)*, azi localitate în R. P. S. Albania.

[22] Lazăr, despotul Serbiei (1371—1389).

[23] Aici, în sensul de nesupunere față de otomani.

[24] Sultanul Murad I (1360—1389).

[25] Ali pașa Candarlı-zâde, mare vizir (1387—1406).

[26] Adică, principilor din ținuturile respective.

[27] Principi *(bei)* ai teritoriilor din Asia Mică supuse în acel moment otomanilor.

[28] *Gaza* — sinonim cu *cihad;* război pentru cauza religiei islamice; denumire generică a luptelor musulmanilor împotriva „ghiaurilor".

[29] Susmanoz, Ioan Șișman, țarul Bulgariei răsăritene (1371—1393).

[30] Aici, în sensul de Serbia.

[31] *Dedbezcâ* — nume corupt, în loc de: *Dobruca*. Este vorba de Ivanco, „fiul lui Dobrotici", despot cu reședința la Varna — cf. *Cronici turcești*, I, p. 110 *(nota 6)*.

[32] Probabil, cronicarii otomani; formulă și pentru tradiția orală. Se poate traduce și prin „se povestește (se zice)".

[33] Funcția de beilerbei (guvernator al unei provincii otomane).

Povestire despre răscoala lui Susmanoz, fiul lui Alexandros (Sendres) și trimiterea ⟨vizirului⟩ Ali pașa ⟨împotriva lui⟩ de către Murad han. Se povestește că Murad han i-a spus vizirului său: „Trecînd marea, distrugînd, aprinzînd, jefuind vilaietul lui Susmanoz, împresoară-i și cetatea ⟨mai⟩ ușor ⟨de cucerit⟩" ⟨...⟩ Ali pașa, sărutînd mîna monarhului, înălțînd rugă, a spus: „Jertfindu-mi viața pentru sultanul meu, făcînd tot ce depinde de mine, mă voi strădui și îmi voi da silința pe cît stă în puterile mele", a zis. Iar monarhul, nemaiîntîrziind, ci trecînd de îndată, grabnic, din Anatolia în Rumelia, stabilindu-se la Edirne[34], *s-a oprit ⟨acolo⟩, adunînd oaste din Rumelia ⟨...⟩.*

Vilaietul lui Susmanoz avea cetăți renumite. Povestesc ei că ținutul lui Susmanoz, fiul lui Alexandros (Kemaliksendres), se întinsese și pe marginea Dunării pînă în partea Adrianopolului (Edirne), în fața Valahiei. Partea de dincolo a Dunării era marginea Valahiei, iar partea cealaltă era marginea țării lui Susmanoz. Era un vilaiet nespus de plăcut. Mierea, untul, toate cele bune erau acolo mai multe decît în alte vilaiete. Și avea cetăți puternice. Erau peste treizeci ⟨...⟩.

Apoi, ⟨Ali pașa⟩, mergînd la marginea Dunării, luînd cetatea Bergoz[35], *punînd înlăuntrul ei oșteni, apoi a trimis om la principele de Șiștov (Ziștova); acela însă nesupunîndu-se, ci întărindu-și cetatea, a pornit la luptă. Luptîndu-se cîteva zile, în cele din urmă, isprăvindu-se armele ghiaurilor, ⟨ei⟩ deschizînd poarta ⟨cetății⟩, venind, s-au supus de nevoie. Apoi ⟨Ali⟩ pașa a poruncit. Luînd toate bogaz-urile*[36] *— pe care valahul*[37], *trecînd, le luase — le-au făcut robi locuitorii. ⟨Ali pașa⟩, plecînd de acolo, a căzut asupra Nicopolului. Susmanoz, fugind, intrase acolo. Nu avea oraș mai bun decît acesta, și nici cetate mai puternică decît aceasta. Se afla la marginea Dunării. Apa ⟨zisă⟩ Dunărea îi lovea zidurile ⟨...⟩.*

Și Măria sa ⟨Ali⟩ pașa, venind, sărutînd acolo mîna lui Murad han, aducîndu-i la cunoștință faptele legate de cuceririle ⟨făcute⟩, monarhul s-a bucurat ⟨...⟩. Apoi, Măria sa sultanul Murad, făcîndu-l pe Ali pașa comandant peste oastea din Rumelia, l-a trimis în țara lui Laz. Și Ali pașa, venind la Filibe[38], *a stat acolo două luni. Căci rîul Marița (Merinc) era revărsat. Era primăvară. Nu îngăduia trecerea ⟨...⟩.*

După aceea, ⟨Laz⟩, trimițînd soli la cei măreți și la principii din jurul său, ⟨le⟩-a spus: „Turcul, adunînd oști, a pornit împotriva mea. Am rămas neputincios. Dacă nu mă veți ajuta, turcul nu mă va cruța nici pe mine, și nu vă va cruța nici pe voi", ⟨le⟩-a zis ⟨...⟩ Pe scurt, Laz, trimițînd oameni la toți ghiau-rii, a cerut ajutor. Venind ajutoare din Valahia[39] *și din Ungaria și din Cehia și de la sîrbi și de la albanezi și de la bulgari și de la frînci, astfel s-au adunat ghiaurii. Zic ei*[32] *că o astfel de adunare nu a mai fost de atunci încoace. De la ghiauri s-au adunat vreo cinci sute de mii de oșteni ⟨...⟩).*

Detalii oarecum asemănătoare, în legătură cu aceleași evenimente, se dau și în cronica lui Rüstem pașa (1500—1561)[40], intitulată *Tevârih-i*

[34] Adrianopol.

[35] Sau *Berkoz*, cf. *Cronici turcești, I*, p. 111 (nota 9).

[36] *Boğaz* — „strîmtoare, trecătoare, defileu". Probabil, fortărețe *(berkozlar)*, cf. *Cronici turcești*, I, p. 111.

[37] Domnul Țării Românești.

[38] *Filipopol*, azi Plovdiv.

[39] *Eflâk* — Țara Românească; în acest caz, poate avea și sensul de „valah" (român)

[40] Franz Babinger, *op. cit.*, p. 91—92.

al-i Osman[41]. Spre edificare, prezentăm citeva fragmente dintr-un manuscris al acestei cronici păstrat in Biblioteca Naţională din Viena[42]. Anumite deosebiri stilistice (dar şi de grafie!) faţă de manuscrisul incomplet al cronicii lui Mehmed Neşri, citat mai sus, sesizăm, de pildă, în cazul pasajului referitor la convocarea principilor „ghiauri, plătitori de haraci“, pentru campania împotriva lui Lazăr: „...buyurdılar ki ne kadar harâc-güzâr kâfir vârdır anlar dahi hâzır oldılar. Küstendil ve Merâcla dahi hazır oldılar. Ammâ iki kâfir âsi olub gelmediler. Biri Kemâlik-sendres oğlı Susmanor ki Lâz tekürinin kızını oğlına alıvirmişdi. Ve biri Dobruca-oğlı; bu iki mel'ûn hünkâra âsî olub gelmediler“[43] ⟨...⟩. *(...au poruncit că ⟨astfel⟩ cîţi plătitori de haraci*[44] *există, s-au pregătit şi aceştia. ⟨Cei din⟩ Küstendil, precum şi ⟨cei din⟩ Merac*[45] *s-au pregătit. Dar doi ghiauri, fiind răzvrătiţi, nu au venit. Unul era Susmanor, fiul lui Alexandros (Kemaliksendres), care luase pentru fiul său pe fata principelui de Laz. Şi celălalt era fiul lui Dobruca*[46]. *Aceşti doi blestemaţi, fiind răzvrătiţi împotriva monarhului ⟨Murad⟩, nu au venit.)* În plus, cu privire la Ivanco *(Dobruca-oğlı)*, se face precizarea: „... Dobruca-oğlı'nın Vârna nâm hisârı vârdı ki tahtı idi“[47] *(...fiul lui Dobruca avea cetatea zisă Varna, care era reşedinţa sa).*

O deosebire importantă există şi in cazul relatării despre expediţia vizirului Ali paşa impotriva ţarului Bulgariei răsăritene, Ioan Şişman *(Susmanoz)*. Pentru cucerirea fortăreţelor de pe malul drept al Dunării Ali paşa ar fi trecut — potrivit versiunii lui Rüstem paşa — de fapt, „în Ţara Românească“. Dar, iată pasajul respectiv: „...Andan ⟨Ali⟩ Paşa Tuna kenârında Eflak'a geçüb bergozlardan alub ve halkını esir idüb ve gelüb Nigebolı'nın üzerine düşdi ki Susmanoz anun içinde idi“[48] *(...apoi, ⟨Ali⟩ paşa, trecînd pe la marginea Dunării, în Valahia, luînd ⟨unele⟩ din fortăreţe şi făcîndu-le robi locuitorii şi venind, a căzut asupra Nicopolului, căci Susmanoz era în incinta acestuia).*

Cit despre ajutorul primit de cneazul sîrbilor din partea „ghiaurilor“, în cronica lui Rüstem paşa se menţionează că: „...Dahi küffâra âdem gönderüb muâvin taleb itdiler. Eflâk'dan ve Üngürüs'den ve Çeh'den ve Sırf'dan ve Arnâvud'dan ve Bulgar'dan ve Firenk'den bu cümleden muâvin gelüb bir cemiyyet oldı ki bu asl küffâr cemiyyeti olmamışdır. Dirler ki yüz binden ziyâde kâfir idi“[49] *(...Şi trimiţînd oameni la ghiauri, au cerut ajutoare. Venind ajutoare din Valahia şi Ungaria şi din Cehia şi de la sîrbi şi de la albanezi şi de bulgari şi de la frînci, de la toţi aceştia, a fost o astfel de adu-*

[41] Aşa cum s-a arătat, „pentru vremea anterioară cuceririi Constantinopolului (1453)“, opera lui Rüstem paşa „se bazează pe cronicile anonime *Tevarih-i al-i Osman*, pe analele lui Muhieddin al-Djemali, pe cronica lui Neşri *(Gihannuma, VI)* ş.a.“, cf. *Cronici turceşti*, I, p. 251.

[42] Vezi Arh. St. Bucureşti, Colecţia microfilme Austria, rola 177, c. 555—856 *(Oesterreichische National Bibliothek, Wien, Cod Mixt 339).*

[43] *Ibidem*, c. 623 *(f. 61 v).*

[44] Adică, *toţi* principii (creştini) ce plăteau haraci otomanilor in perioada anterioară bătăliei de la Kossovo. Se înţelege că domnul Ţării Româneşti — în acel moment, Mircea — nu era considerat „plătitor de haraci“.

[45] În cronica lui Mehmed Neşri, acest toponim este consemnat diferit: *Seragil*, cf. *Cronici turceşti*, I, p. 110 *(nota 3)* — sau *Serrâc*, cf. *supra* nota 13.

[46] Vezi *supra* nota 31.

[47] Arh. St. Bucureşti, Colecţia microfilme Austria, rola 177, c. 624 *(Oesterreichische National Bibliothek, Wien, Cod Mixt 339, f. 62 v).*

[48] *Ibidem*, c. 625 *(f. 63 v).*

[49] *Ibidem*, c. 626 *(f. 64 r).*

nare încît o asemenea adunare de ghiauri nu a mai fost. Zic ei că erau peste o sută de mii de ghiauri.)

În a sa *Behcet-üt-tevârih (Frumusețea istoriilor)*, Şükrüllah bin Şehabeddin Ahmed (cronicar otoman din sec. XV) indică, în legătură cu efectivele forțelor creștine aliate împotriva otomanilor în lupta de la Kossovo, aceeași cifră: „mai bine de 100 000 de ostași ghiauri“ [50]. În cronicile lui Enveri, Idris Bitlisi, Saaddedin Mehmed Hoca Efendi, Hoca Hüseyin și Müneccimbașı Ahmed Dede, se precizează că oștile „ghiaurilor“ cuprindeau „200 000 de oameni“ [51]. În alte cronici, precum cea a lui Hasan Beyzâde (m. 1636) — *Tevârih-i al-i Osman* [52] — necunoscută istoriografiei noastre, se menționează și despre participarea unei oști din Moldova *(Boğdan)* la bătălia pomenită. Mai mult decît atît, Idris Bitlisi, în opera sa intitulată *Heşt Behişt (Cele opt paradisuri)*, întocmită în persană, la începutul secolului al XVI-lea, și tradusă ulterior în turcă, scrie cum că „printre regii ghiauri care s-au adunat“ (se înțelege, la Kossovo) s-ar fi aflat „și căpeteniile moldovenilor și celor din Țara Românească“ [53], adică Petru I Mușat și, respectiv, Mircea.

Chestiunea participării oștilor românești la bătălia de la Kossovo și-a găsit, precum se știe, rezolvări diferite în istoriografia noastră [54]. Totuși, din cronicile otomane este demnă de reținut *data* la care ar fi avut loc această luptă. Cronicarii otomani indică, de regulă, anul 791 după Hegiră (=31 decembrie 1388—19 decembrie 1389) [55]. Ei nu mai dovedesc însă o bună cunoaștere a cronologiei adevărate a evenimentelor din perioada imediat următoare, pe care le antedatează, de obicei, cu doi-trei și chiar patru ani [56].

Printre faptele petrecute la puțin timp după preluarea domniei de către Baiazid Yîldîrîm, cronicarii otomani, aproape fără excepție, menționează incursiunea de jaf *(akîn)* a lui Firuz bey în Țara Românească. Era — cum s-a arătat — „pentru întîia oară ⟨cînd⟩ turcii puneau piciorul pe pămînt românesc dincoace de Dunăre; era începutul unei lungi serii de războaie, suferințe și glorie“ [57]. Era — cum s-a mai spus — „o incursiune de sondaj și de avertisment“ [58]. Oricum, acțiunea lui Firuz bey nu este motivată în cronicile otomane. Sînt relatate, poate exagerat, numai proporțiile ei: emi-

[50] *Cronici turcești*, I, p. 31.

[51] *Ibidem*, p. 38, 155, 301, 441; *ibidem*, II, p. 240.

[52] Arh. St. București, Colecția microfilme Turcia, rola 6, c. 104 *(Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Istanbul, Bağdad 207, f. 25 r)*.

[53] *Cronici turcești*, I, p. 155.

[54] Aserțiunea istoricilor noștri (mai puțin N. Iorga) despre participarea oștilor românești la bătălia de la Kossovo este respinsă categoric de P. P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrîn*, București, 1944, p. 219—223.

[55] Vezi, de pildă, Mehmed bin Mehmed Edirnevi, *Nuhbet-üt-tevârih ve'l-ahbâr (Cele mai plăcute istorii și informații)* — Arh. St. București, Colecția microfilme Turcia, rola 49, c. 575 *(Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Istanbul, Hazine 1407, f. 87 r)*. Autorul menționat (m. 1640) afirmă că la bătălia de la Kossovo au participat și principii *(hakim)* Țării Românești și Moldovei (*ibidem*, loc. cit.). Vezi și *Cronici turcești*, I, p. 401.

[56] Mihail Guboglu, *Osmanlıların Romen Ülkeleriyle ilk devirdeki (1368—1456) Ilişkileri Hakkında Bazı Belirtme ve Tespitler (Unele clarificări și precizări privind relațiile din prima etapă ale otomanilor cu țările române/1368—1456)*, în „IX. Türk Tarih Kongresi, 21—25 Eylül 1981— Ankara. Bildiri Özetleri“, Ankara, 1981, p. 71—72; idem, *Le tribut payé par les Principautés Roumaines à la Porte jusqu'au début du XVI-e siècle*, în „Istanbul Üniversitesi Iktisat Fakültesi Mecmuası“, Cilt: 41, Sayı: 1—4, Eylül 1982-Ekim 1983, Istanbul, 1984, p. 91, 94.

[57] P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 236.

[58] Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Istoria românilor*, II, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1976, p. 71.

rul respectiv s-a întors cu o pradă, care, dacă în viziunea lui Oruç bin Adil (cronicar din a doua jumătate a secolului al XV-lea) era doar „foarte bogată", în schimb, cu scurgerea timpului, a devenit atît de mare „incit vameșii n-au putut să o numere" — cum scria pe la 1640 Solak Mehmed (Çelebi) Hemdemi [59]. Reținem, totodată, faptul că acest prim atac otoman peste Dunăre s-a întîmplat, conform părerii cronicarilor otomani, în anul *791 H* (1388—1389) — dată menționată de Oruç bin Adil [60] — sau in anul *792 H* (1389—1390), cum se precizează, de pildă, in „Cronicile anonime" *(Tevârih-i al-i Osman)* [61] sau in operele altor cronicari [62].

În majoritatea cronicilor otomane care descriu și evenimentele petrecute în perioada domniei lui Mircea, printre acestea, după incursiunea lui Firuz bey pe malul sting al Dunării, sînt consemnate, ca întîmplîndu-se în intervalul *792—793 H* și acțiunea domnului Țării Românești împotriva akîngiilor de la Karînovasî, precum și campania lui Baiazid Yîldîrîm în Țara Românească.

Alți cronicari [63], eludind expediția lui Mircea la sud de Dunăre și campania lui Baiazid I în Țara Românească, scurtează, de fapt, adevărata cronologie a evenimentelor și, astfel, datează greșit (in comparație cu alte cronici otomane) — în *793 H* — fapte întîmplate cu cîțiva ani mai tîrziu. Este, de altfel, și cazul cronicii lui Aşık paşa-zade (m. 1481 sau 1484) [64]. Într-o copie [65] a acestei cronici *(Tevârih-i al-i Osman)*, fără a se menționa anul *792 H* (1389—1390), dar după relatarea asupra unor evenimente ce au avut loc în anul anterior (*791 H* — menționat ca atare), se arată următoarele: „...Anı beyân ederim kim cülûs itdi. Bâyezid Hân emriyle Lâz vilâyetine Krâtova ma'denin nevâhisiyle ve cem'i ma'denleri bile Üsküb'e Pâşâ Yiğit Beği gönderdiler. Kim ol Ishâk Beğ'in efendisidir ve hem atası gibidir; anı gönderdiler. Ve Vidin'e Firuz Beği gönderdiler. El-hâsılı kelâm Lâz vilâyetinin ekserin tasarruf itdiler. Aher devletle Edirni'ye geldiler. Gâzi Murâd Hân'ın hôd-meyyitini Brusı'ya getürdilermişlerdi. Bâyezid Hân Rûmili'nde iken Karamân-oğlı harâmlık itmişidi. Evrenoz'ı giru Serez'de kodılar. Varduğı gibi Vodine'yi aldı. Ve Çetruz'ı aldı. Bu tarafda Firuz Beğ Vidin'den geçdi. Eflâk'a seğirdim itdi. Hayli mübâlâga doyum geldi. Ve vilâyet-i Bosnya dahi Pâşa Yiğit Beğ meşgul oldı. Bâyezid Hân'a Edirne'de otururken hayli esirler ve mübâlâga meblaglar getürdiler. Andan sonra Bayezid Hân dahi Brusı'ya geldi. Binâ-yi hayrâta meşgul oldı. Câmi' yapdı"... [66] *(...Explic aceea că ⟨Baiazid⟩ a urcat pe tron. La ordinul lui Baiazid han ⟨au cucerit⟩ mina de Kratova (Karatova) cu ținuturile ei, precum și toate*

[59] *Cronici turcești*, II, p. 129. Vezi și Arh. St. București, Colecția microfilme Austria, rola 179, c. 17 *(Oesterreichische National Bibliothek, Wien Cod. HO 21, f. 13 v)*.

[60] *Cronici turcești*, I, p. 45.

[61] *Ibidem*, p. 180.

[62] *Ibidem*, p. 236, 290, 303. În istoriografia noastră incursiunea lui Firuz Bey în Țara Românească este datată în 1390 sau 1391, cf. Tahsin Gemil, *Mircea l'Ancien face à la politique impériale de Bayezid Ier*, în „Revue roumaine d'histoire", 1—2, 1986, p. 5 (nota 6).

[63] Vezi *Cronicile anonime (Tevârih-i al-i Osman)* — Arh. St. București, rola 66, c. 674 și 792 *(Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Istanbul, Revan 1101, f. 32v — 33 r; Revan 1100, f. 15 v)*.

[64] *Cronici turcești*, I, p. 81.

[65] Copie, probabil, de la sfîrșitul sec. al XVI-lea — cf. Fehmi Edhem Karatay, *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu (Catalogul manuscriselor turcești din Biblioteca Muzeului Palatului Topkapı)*, c. I, Istanbul, 1961, p. 203.

[66] Arh. St. București, Colecția microfilme Turcia, rola 27, c. 64—65 *(Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Istanbul, Emanet Hazinesi 1433, f.?)*.

minele ⟨de acolo⟩ ; l-au trimis la Üsküb (Skoplje) pe Paşa Yiğit bey. Că acela era efendi-ul[67] *lui Ishak bey şi era asemenea tatălui său; pe el l-au trimis. Şi l-au trimis la Vidin pe Firuz bey. Într-un cuvînt, au luat în stăpînire cea mai mare parte din vilaietul lui Laz. Au venit la Edirne cu celelalte bogăţii. Duseseră la Brusa corpul neînsufleţit al sultanului Murad han, gazi-ul*[68]. *Pe cînd Baiazid han se afla în Rumelia, fiul lui Karaman (Karaman-oğlu) săvîrşise mîrşăvii. Pe Evrenoz (Evrenos) l-au aşezat iarăşi la Serres. Cum a ajuns, a luat Vodina*[69]. *A luat şi Cetrevizul (Çetruz). În această parte, Firuz bey a trecut din Vidin. A făcut incursiune în Valahia. Şi a venit ⟨înapoi⟩ cu foarte multă pradă. Şi vilaietul Bosnia l-a ocupat Paşa Yiğit bey. Pe cînd Baiazid han stătea în Edirne au adus mulţi robi şi mulţi bani. După aceea Baiazid han a venit la Brusa. S-a ocupat cu construcţii de binefacere. A făcut ⟨o⟩ geamie...)*[70].

Aşık paşa-zâde menţionează anul *792 H* de-abia după ce relatează despre cucerirea cetăţilor şi provinciilor Alaşehir, Saruhan şi Menteşe[71]. Apoi, cronicarul explică motivul pentru care sultanul a ajuns prima oară *(evvel)* în faţa Istanbulului: de fapt, trecuse cu oastea la Gelipoli şi de aici la Edirne, cu intenţia de a face expediţie în „vilaietul Ungariei" *(Üngürüz vilâyeti)*. Este descris asediul pe uscat şi pe mare asupra capitalei bizantine; apoi, se dau amănunte despre confruntarea dintre sultan şi regele Ungariei, care trecuse peste Dunăre. Ar fi vorba, de fapt, despre bătălia de la *Alaca Hisar/Kruševac (...yürüdi Alaca Hisar ve nevâhisinde buluşdı/*"... a plecat ⟨Baiazid⟩, s-a întîlnit ⟨cu regele Ungariei⟩ la Alaca Hisar şi în ţinutul său"*)*[72] şi nu de la *Nicopol*, deşi detaliile furnizate de autor corespund, mai ales în ceea ce priveşte deznodămîntul, cunoscutei lupte care a avut loc în preajma respectivei cetăţi de la Dunăre, în 1396.

La sfîrşitul episodului despre înfrîngerea regelui Ungariei, sînt consemnate următoarele versuri: „Gazâyı Bâyezid Hân bunda itdi/Kalan kâfirlerün heb odı sidi/Vilâyet-i Bosna Lâz hem virdi harâc/ Ve Arnâvud'a bil çok gaz gitdi/Didi Eflâk'a tız gel çâkerüm ol/Gine Istânbul'a bir niyyet itdi.

Bu gazânun târihi Hicret'ün yedi yüz doksan üçünde vâki' oldı"[73]. *(Aici Baiazid han gaza*[28] *a făcut/Fierea toată a ghiaurilor rămaşi a plesnit/ Vilaietul Bosnia, ca şi Laz, a dat haraci/Şi în Albania, să ştii, au plecat mulţi gazii/I-a zis ⟨celui din⟩ Valahia*[74]*: „Vino îndată şi slujitor să-mi fii!"/Şi-a pus iarăşi în gînd ⟨să meargă⟩ împotriva Istanbulului.*

Data acestei gaza[28] *s-a întîmplat în 793 al Hegirei).*

În cronica lui Rüstem paşa[75] — de asemenea, necunoscută istoriografiei noastre în ceea ce priveşte evenimentele din perioada domniei lui Mircea[76] — intervalul *791—793 H* (1389—1391), în contingenţă cu istoria românilor, este prezentat astfel: „...Rivâyet böyledir ki Bâyezid Hân bin

[67] *Efendi* — domn; stăpîn.
[68] *Gazi* — luptător (războinic) pentru credinţa islamică; titlu acordat sultanilor otomani.
[69] În manuscris, este folosită aceeaşi grafie ca şi pentru *Vidin*.
[70] Pentru versiunea românească a acestui pasaj, vezi şi *Cronici turceşti*, I, p. 83.
[71] Arh. St. Bucureşti, Colecţia microfilme Turcia, rola 27, c. 65 *(op. cit.*, — vezi *supra* nota 66).
[72] *Ibidem*, c. 67.
[73] *Ibidem, loc. cit.* Pentru versiunea românească, vezi şi *Cronici turceşti*, I, p. 83.
[74] Desigur, Mircea.
[75] Vezi *supra* notele 40, 41.
[76] Din această cronică au fost traduse în româneşte cîteva fragmente referitoare la evenimente de la sfîrşitul sec. XV şi prima jumătate a sec. XVI, cf. *Cronici turceşti*, I, p. 253—255.

Murâd Hân ⟨...⟩ Hicret'in yedi yüz doksan biri Ramazan' ın dördünci güni tahta geçüb [77]...; ...ve Firuz Beğ dahi Vidin'den geçüb Eflâk'a seğirdim idüb mübâlâga doyum geldi [78]...; ...ve bu cânibde Eflâk voyvodası pâdişâhın harâc-güzârı iken Tuna'yı beri geçüb Karınovası'nı garet idüb ve ba'zı kimesneyi esir idüb yine Eflâk'a kaçdı. Hudâvendigâr bu işten haber-dâr olıcak Kastamoni'ye gitmeği te'hir idüb dönüb Edirni'ye gelüb anda akıncı cem' idüb Nigebolı'dan Eflâk'a geçüb yakub yıkıb gaziler ganâimden muğtenim olmuşken Arkışı nâm mevzi'de Emirci gelüb ehl-i islâmla uğraşub evvel-i def'ada münhezim olub ve askerinin ekseri kılıcdan geçüb Emirci itüğine peşimân olub hudâvendigâra geldi ve yalvarub harâca iltizâm idüb itaat eyledi ki Hicret'in yedi yüz doksan üçünde idi" [79] (*...Povestirea este astfel că Baiazid han, fiul lui Murad han, urcînd pe tron în cea de-a patra zi a ⟨lunii⟩ Ramazan, a ⟨anului⟩ Hegirei şapte sute nouăzeci şi unu* [80]*...; ...şi Firuz bey, trecînd din Vidin, făcînd incursiune în Valahia, a venit ⟨cu⟩ multă pradă* [81]*...; ...şi, în această parte, voievodul Valahiei, în timp ce era plătitor de haraci al padişahului, trecînd Dunărea ⟨în partea de⟩ dincoace* [82], *jefuind Karînovasî-ul* [83], *şi făcînd robi pe unii inşi, a fugit iarăşi în Valahia. Stăpînul* [84], *fiind înştiinţat despre această treabă, a amînat plecarea spre Kastamonu, s-a întors. Venind la Edirne, adunînd acolo akîngiii, trecînd de la Nicopol în Valahia, arzînd, dărîmînd, pe cînd gaziii* [68] *erau încărcaţi cu prăzi, Mircea venind în locul zis Argeş, luptîndu-se cu musulmanii, fiind înfrînt de prima dată şi cei mai mulţi dintre oştenii lui fiind trecuţi prin sabie, Mircea, căindu-se pentru ceea ce făcuse, a venit la stăpîn* [84] *şi, rugîndu-se, legîndu-se întru haraci, s-a supus, ⟨astfel⟩ că era în ⟨anul⟩ Hegirei şapte sute nouăzeci şi trei* [85]).

Iată, acum, versiunea lui Hasan Beyzâde [86] asupra unora din evenimentele (cu deosebire, cele vizînd direct istoria românilor) din acelaşi interval *(792—793 H)*: „...⟨Kara⟩ Timurtaş Pâşâ Karatova ma'denini nevâhisi ile ve sâir ma'deni ve ekser memâlik-i Lâs'ı zabt ve ba'zını nehb ü garet eyliyüb ganâim-i bi-hesâb ile şâh-ı âli-i cenâb-ı Der-gâh'ına şitâb itdi. Ve Pâşâ Yiğit dahi Bosna vilâyetine akın idüb esir-i kesir ve ganâim ve emtia'-ı dil-pezîr ile şâh-ı kişver-gir pâ-bûsı ile şeref-masîr oldı. Fe Firuz Beğ dahi Vidin vilâyetinden göçüb Tuna suyından geçüb Eflâk vilâyetine akın idüb envâ-ı ganimet ile Der-gâh-ı saltanat'a yüz sürdi ⟨...⟩ Bu takrîb ile Aydın ve Saruhân ve Menteşe vilâyetini teshîre azimet eylediler. Evvelâ Alâşehr'i muhâsara idüb ⟨...⟩ [87].

[77] Arh. St. Bucureşti, Colecţia microfilme Austria, rola 177, c. 632 *(Oesterreichische National Bibliothek, Wien, Cod Mixt 339, f. 70 v.)*

[78] *Ibidem, loc. cit.* (f. 71 r).

[79] *Ibidem*, c. 633 *(f. 72 r)*.

[80] 27 august 1389.

[81] Din cele relatate de Rüstem paşa, reiese că incursiunea de jaf a lui Firuz bey în Ţara Românească a avut loc în anul *792 H* (1389—1390).

[82] Adică, la sud de Dunăre.

[83] Pentru detalii, vezi Aurel Decei, *Expediţia lui Mircea cel Bătrîn, împotriva acîngiilor de la Karînovasî (1393)*, în *Relaţii româno-orientale*, Bucureşti, 1978, p. 140—155. Campania lui Mircea la sud de Dunăre ar fi avut loc „în iarna lui 1393/1394", cf. Alexandru V. Diţă, *Victoria românească de la Rovine (17 mai 1395)*, în „Anale de istorie", nr. 4, 1986, p. 37.

[84] *Hudâvendigâr* — titlu pentru sultanii otomani, începînd cu Murad I (tatăl lui Baiazid Yîldîrîm).

[85] 9 decembrie 1390 — 28 noiembrie 1391.

[86] Vezi *supra* nota 52.

[87] Arh. St. Bucureşti, Colecţia microfilme Turcia, rola 6, c. 108 *(Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Istanbul, Bağdad 207, f. 29 r)*.

Azm-ı sultan bi-cânib-i Eflâk

Menteşe ve Aydın ve Saruhân hâkimleri evlâdı Isfendiyâr veledi Kötürüm Bâyezid'e iltică ve müceddeden mülk-i mevrûslarını elegetürmeğe muâvenet ricâ idüb ilka'-i rekik ile Kötürüm'i tahrîk eylediler. Ol pür-ma'lûl tedbir-i nâ-ma'kul ile Eflâk kâfirini iğvâ ve bilâd-ı islâmiyye garetine iğrâ ve kendi ba'zı memâlik-i Osmaniyye'ye taaddîye tasaddî itdi. Sene süls ve tis'în ve seb' miede kâfir-i Eflâk şikak üzere ittifak-ı ehl-i nifâk ile pây-ı semend-i azimeti diyâr-ı islâmiyye tarafına ıtlâk itdikleri mesmû'-i şâh-ı sütûde ihlak olıcak Edirne cânibine nehzat biyurdılar. Rûmili ve Anadolı askerleri Tuna kenârına vardılar. Ve Eflâk diyârına ubûr idüb istisâl-ı kâfirân-ı âkk ve istirkak-ı a'nâk-ı ehl-i şikak olmağla sipâh-ı islâm mezîd-i iğtinâm ile şâd-kâm oldılar. Hâkim-i Eflâk'ın bu hâlden takatı tâk olub bir dağa arka virüb durdı. Ve mukabele vü mukatele levâzimini gördi. Sultân Yıldırım Hân berk-i hâtıf ve rîh-i âsif gibi ol mahalle cem'-i nâ-ma'dûde ile vürüd idecek bir hamle ile gürüh-i eşirrârı târ u mâr ve eksiri esir ve giriftâr olub serdârları firâr ve cerâiminden istiğfâr ve ricâ-yı afv-ı sultân-ı kâm-kâra istedi. Ve memâlik-i islâmiyyeden ahz itdüği müslümân esirlerini ve emvâl-ı müslimînin kalil ü kesirini giru virüb ve viregeldüği cizyenin iz'afını virmek taahhüdini ihtiyâr itdi. Bu bâbda olan zarâ'atı erkân-ı devletin şefâatı ile sebeb-i afv-ı şâhi olub müceddeden Karâmân oğlı'nın tuğyânını ma'rûz-i Der-gâh-ı sultanı olıcak ganaim-i bi-hesâb ile Brusa tarafına şitâb olundı [88] *(...⟨Kara⟩ Timurtaş paşa, luînd în stăpînire mina de la Karatova împreună cu ținuturile sale, precum și celelalte mine și majoritatea provinciilor (memâlik) lui Las, și jefuind și prădînd pe unele ⟨din acestea⟩, s-a grăbit ⟨să plece⟩ cu prăzi nenumărate spre Curtea măreţului şah [89]. Și Paşa Yiğit, făcînd incursiune de jaf în vilaietul Bosnia, cu robii mulți și prăzile și lucrurile frumoase ⟨pe care le-a adus⟩, a fost onorat cu sărutarea piciorului şahului cuceritor de ţări. Și Firuz bey, mutîndu-se din vilaietul Vidin, trecînd peste apa Dunării, făcînd incursiune de jaf în vilaietul Valahia, s-a prosternat la Curtea sultanatului [90], cu feluritele prăzi ⟨...⟩. Cu acest prilej au plecat să cucerească vilaietele Aydîn și Saruhan și Menteşe. Mai întîi, asediind ⟨cetatea⟩ Alaşehir ⟨...⟩.*

Plecarea sultanului în partea Valahiei.

Fiii principilor de Menteşe și Aydîn și Saruhan s-au refugiat la Kötürüm Baiazid, fiul lui Isfendiyar [91] și, cerînd ajutor pentru a-și redobîndi proprietățile lor moştenite, l-au întărîtat cu sugestii rele pe Kötürüm. Acel infirm [92] ațițîndu-l prin măsuri nechibzuite pe ghiaurul [93] din Valahia și încurajîndu-l să prade cetățile islamice, și el însuși s-a încumetat să atace unele ținuturi otomane. În anul şapte sute nouăzeci și trei [94], la auzul lăudabil al şahului ajungînd ⟨vestea⟩ că ghiaurul din Valahia și ipocriții, aliați întru răzvrătire, și-au îndreptat caii plecării spre țările islamice [95], ⟨sultanul și cei din suita sa⟩ s-au îndreptat înspre Edirne. Oştenii din Rumelia și din Anatolia au ajuns la marginea Dunării. Și trecînd în țara Valahiei, iar ghiaurii îndărătnici fiind nimiciți și cei răzvrătiți fiind prinşi în jugul robiei, spahiii islamului

[88] *Ibidem*, c. 109 *(f. 30 r)*.
[89] Baiazid Yîldîrîm.
[90] Aici, reşedinţa sultanului.
[91] Isfendiyar (m. 1443) era, de fapt, fiul și urmaşul lui Baiazid Kötürüm, principe de Kastamonu, cf. *Cronici turceşti*, I, p. 156 (notele 29, 30).
[92] Baiazid *Kötürüm* (Baiazid *cel Şchiop; Paraliticul)*.
[93] Mircea.
[94] 9 decembrie 1390 — 28 noiembrie 1391.
[95] Aluzie la expediţia lui Mircea împotriva akîngiilor de la Karînovasî.

s-au bucurat nespus cu multele prăzi făcute. Principele Valahiei, nemaiavînd scăpare din această situaţie, sprijinindu-şi spatele de un munte, s-a oprit. Şi s-a preocupat de cele trebuincioase pentru luptă şi bătălie. Sultanul Yîldîrim Han, ajungînd precum fulgerul orbitor şi vîntul năprasnic în acel loc, împreună cu o mare mulţime ‹de oşteni› şi, cu un asalt, cetele de răufăcători fiind împrăştiate, iar cei mai mulţi dintre ei fiind prinşi şi luaţi în robie, serdarul [96] *lor a fugit şi a cerut să i se ierte păcatele şi s-a rugat pentru clemenţă din partea fericitului sultan. Şi dînd înapoi robii musulmani, precum şi bunurile mari şi mici ale musulmanilor pe care le luase din ţinuturile islamice, a preferat să îşi ia angajamentul că va da sporită de două ori gizia* [97] *pe care o dădea mereu. Supunerea sa în această privinţă fiind pricina iertării şahului, prin mijlocirea coloanelor* [98] *statului, ‹apoi›, cînd la Curtea sultanului s-a raportat că fiul lui Karaman s-a răsculat din nou, s-a plecat în grabă spre Brusa, cu nenumărate prăzi).*

Unele cronici otomane cuprind, prin urmare, descrieri ample sau sumare ale campaniei lui Baiazid I împotriva Ţării Româneşti. Dacă în privinţa caracterului şi deznodămîntului primei expediţii conduse personal de un sultan otoman la nord de Dunăre părerile exprimate în istoriografia noastră converg spre concluzia că Mircea a repurtat o mare victorie, cu un puternic răsunet în Europa, în schimb, asupra datei şi chiar a locului de desfăşurare a aşa-zisei bătălii de la Rovine se mai poartă încă discuţii. Detaliile oferite de cronicile otomane — am spune, de cele mai importante dintre acestea (operele lui Enveri, Oruç bin Adil, Mehmed Neşri, Idris Bitlisi, Lütfi paşa, Sa'adeddin Mehmed Hoca Efendi ş.a.), care relatează despre această confruntare armată dintre otomani şi români — sînt, astăzi, bine cunoscute şi au fost utilizate ca atare în diverse lucrări.

După cum se ştie, în cronicile otomane, acest eveniment — trecut sub tăcere de către unii cronicari, precum Şükrüllah bin Şehabeddin Ahmed şi Aşık paşazâde, poate tocmai pentru faptul că, prin epilogul său nicidecum favorabil otomanilor, nu a fost potrivit cu caracterul encomiastic la adresa sultanilor al operelor lor — este datat în anul *793 H* (1390—1391). Amintim că Oruç bin Adil datează acelaşi eveniment în anul *792 H* (1389—1390) [99]. O altă excepţie vom menţiona mai jos.

Dar datele fixate de cronicarii otomani pentru unele evenimente de la sfîrşitul veacului al XIV-lea şi începutul celui următor sînt, aşa cum am precizat, aproximative, ei alegînd — din surse nemenţionate, cel mai adesea — fapte a căror desfăşurare o prezintă după o logică *sui-generis.* Desigur, în asemenea situaţie, este de presupus că imaginaţia a jucat un rol preponderent. Căci — repetăm — unii cronicari otomani, fără a fi fost martori oculari ai evenimentelor, le descriu cu lux de amănunte sau, oricum, într-o manieră ce nu îngăduie punerea la îndoială a afirmaţiilor lor.

O asemenea impresie lasă, de pildă, cronica lui Şemseddin Ahmed bin Süleyman Kemal paşa-zâde (pe scurt: *Ibn Kemal*) — înalt demnitar în timpul domniei lui Süleyman Magnificul, anume mare muftiu *(şeyh-ül-islâm)*, începînd din 1525 şi pînă la moartea sa (6 aprilie 1535) [100]. Mai înainte însă de a fi îndeplinit această înaltă funcţie, a scris, printre alte opere ştiinţifice,

[96] *Serdar* — căpetenie; comandant. În acest caz, Mircea.
[97] *Cizye* — haraci; tribut.
[98] Demnitarii otomani.
[99] *Cronici turceşti*, I, p. 49 (în manuscrisul de la Cambridge se indică anul 793 H — cf. M Guboglu, *Tabele sincronice*, Bucureşti, 1955, p. XLI).
[100] *Ibidem*, p. 191.

şi o cronică intitulată neutru: *Tevârih-i al-i Osman*, editată parţial (*defterul VII* — cu privire la domnia lui Mehmed al II-lea/1451—1481) [101]. Aşadar, din această cronică, partea (*defter*-ul), care tratează istoria otomană de la început şi pînă la sfîrşitul domniei lui Baiazid Yildirim, este inedită. Există trei manuscrise ale acestei prime părţi din cronica respectivă, toate aflate şi în colecţia de microfilme a Direcţiei Generale a Arhivelor Statului [102]. Unul dintre acestea — cel păstrat la Biblioteca *Nuru'osmaniye* din Istanbul — a fost semnalat istoriografiei noastre [103]. Celelalte două manuscrise, păstrate la Biblioteca *Millet* din Istanbul, nu se deosebesc prin nimic de cel cunoscut deja. Conţinutul celor trei manuscrise este, într-adevăr, relevant, din anumite puncte de vedere, asupra împrejurărilor în care a avut loc expediţia lui Baiazid I împotriva Ţării Româneşti, precum şi asupra desfăşurării şi urmărilor acesteia.

Redăm, în continuare, cîteva din aprecierile făcute din Ibn Kemal pe marginea raporturilor romăno-otomane [104]. Relatînd despre incursiunea lui Firuz bey la nord de Dunăre, cronicarul precizează: „...Tuna'yı ki deryâ-yı cihân-peymaye benzer cûy-bâr öte geçdi diyâr-ı Eflâğ'a ki ol zemânda dahi il olmamışdı; bâgî idi. Serdârları kulle-i kühsâr-ı isyândan henüz inmemişdi. Tagî idi..." [105] (...*⟨Firuz bey⟩ a trecut Dunărea — ce seamănă cu marea întinsă cît lumea — pe malul celălalt, în ţara Valahiei, care, în vremea aceea, nu era încă il* [106]*; era răzvrătită. Serdarul lor* [107] *nu coborîse încă din vîrful muntelui revoltei. ⟨El⟩ era rebel...*). Această opinie a cronicarului otoman se vrea a fi, în subsidiar, un argument întru justeţea acţiunii prădalnice a emirului Firuz bey, săvîrşită — după cum rezultă din cronică — în anul *792 H* (1389—1390).

Peste cîteva pasaje, referindu-se la expediţia lui Mircea împotriva akîngiilor de la Karînovasî, Ibn Kemal întregeşte, în stilu-i caracteristic (persian), impregnat de subtilităţi lexicale, portretul domnitorului Ţării Româneşti, folosind termeni sugestivi pentru mentalitatea sa în care invectiva face bună casă cu admiraţia: „...Rûmili cânibinde safîr nefir-i dârûgirle gûş-i civân u pîr doldı. Eflâk-ı akk sikkin-i kini eyliyüb hüsâm-ı intikamı tîz eyledi. Civârında olan diyâr-ı islâmı yakmağa ateş gibi hîz eyledi. ⟨...⟩ Mirçe didikleri bed-girdâr ki ma'mûre-i mezkûrenin emiriydi. Rüzgâ-

[101] Ibn Kemal, *Tevarih-i Al-i Osman*, VII. Defter, Önsöz Indeks, ed. Şeraffetin Turan, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1954. (După această ediţie, s-au tradus în româneşte cîteva fragmente publicate în *Cronici turceşti*, I, p. 194—216). Ulterior, sub îngrijirea aceluiaşi editor (Şeraffetin Turan), s-a publicat şi o transcriere cu caractere latine: Ibn Kemal, *Tevarih-i Al-i Osman*, VII. Defter, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1957.

[102] Arh. St. Bucureşti, Colecţia microfilme Turcia, rola 56, c. 1—115 (*Nuru'osmaniye Kütüphanesi, Istanbul, nr. 3078)* şi c. 160—315 *(Millet Kütüphanesi, Istanbul, Ali Emiri nr. 30)*; *Ibidem*, rola 57, c. 1—125 *(Millet Kütüphanesi, Istanbul, Ali Emiri nr. 27)*.

[103] Aurel Decei, *Expediţia lui Mircea cel Bătrîn împotriva acîngiilor de la Karînovasî (1393), op. cit.*, p. 144—145 şi 153 *(nota 1)*; Mustafa Ali Mehmed, *Istoria turcilor*, Edit. ştiinţifică şi enciclopedică, Bucureşti, 1976, p. 126—127.

[104] Cîteva fragmente din cronica lui Ibn Kemal — reproduse parţial şi cu această ocazie — am dat, în transcriere cu caractere latine şi în traducere, în lucrarea noastră: *O cronică turcească despre domnia lui Mircea cel Mare*, în „Revista arhivelor", nr. 4/1986, p. 372—385.

[105] Arh. St. Bucureşti, Colecţia microfilme Turcia, rola 57, c. 13 *(Millet Kütüphanesi, Istanbul, Ali Emiri nr. 27, f. 22)*. În cazul acestei cronici, vom cita: rola, cadrul şi, în paranteză, fila. Vezi şi Aurel Decei, *op. cit.*, p. 153 *(nota 1)*.

[106] În manuscris: *il* — provincie, ţară. Prin acest termen, Ibn Kemal va fi dorit să sublinieze faptul că, la acea dată, Ţara Românească era încă *independentă* sau *nesupusă* faţă de Imperiul otoman (apud Aurel Decei, *op. cit., loc. cit.)*.

[107] Mircea.

rında olan diyâr-ı küffâr şehryârlarının şehîriydi"...[108] (*...În partea Rumeliei, urechile tinerilor şi bătrînilor vuiau de sunetul trompetei luptei. Valahul rebel, făcînd cuţitul urii, a ascuţit paloşul răzbunării. S-a întins precum focul să ardă ţara islamului aflată în împrejurimile sale ⟨...⟩ Răufăcătorul căruia ei*[109] *îi ziceau Mircea era emirul*[110] *pomenitei ⟨ţări⟩ cultivate*[111]. *Era cel mai vestit dintre principii ţărilor ghiaurilor ce erau în vremea sa...*).

Mircea, „cu sufletul cuprins de flacăra mîniei, încins precum cuptorul" (*içi pür-leheb-i gazab olub külhen gibi tâbla dolub*)[112] — după cum se exprimă cronicarul otoman — a aşteptat prilejul de a-şi lua revanşa pentru pagubele suferite de ţară în urma atacului comis de Firuz bey. Astfel, el a trecut peste Dunăre — „cu oastea sa numeroasă" (*hayl-i cerrarla*) — luîndu-i prin surprindere şi nimicindu-i pe akîngiii de la Karînabad (*Karînovasî*)[113].

Aflînd despre acest eveniment deosebit, sultanul Baiazid Yîldîrîm îşi amînă expediţia împotriva beiului de Kastamonu, nu revine la Brusa — reşedinţa sa din acel moment — de unde plecase, ci se îndreaptă spre Galiboli, trecînd pe acolo în Rumelia. În vreme ce el îşi continua marşul spre Ţara Românească, se întîmplă următorul fapt: „...Serhadd-ı Eflâk'dan ulak gelüb geldi irdi. «Adüvv-i kine-cûy dönüb Tuna suyın öte geçdi» diyü haber virdi. Hengâm-ı şitâ karîb olub irâğa sefer eyyâmı olmamağın dâr-ül-mülk Edirne'ye vardı. Ve huzûrla serây-ı sürûr-fezâine girdi. Ol kış oturak olub ma'mûre-i mezkûrede durdı. Yazın kişver-i Eflâk'a sefere yarâk ⟨u⟩ yesâk gördi..."[114] (*...venind ⟨un⟩ olăcar de la frontiera Valahiei, a sosit, a ajuns ⟨la Baiazid⟩. A dat de ştire, zicînd: „Vrăjmaşul care caută ura, întorcîndu-se a trecut peste apa Dunării în partea cealaltă". Fiind aproape anotimpul iernii şi dat fiind că nu erau zilele ⟨potrivite pentru⟩ expediţie în locuri îndepărtate, ⟨Baiazid⟩ a ajuns la Edirne, casa împărăţiei. Şi a intrat împăcat în al său palat care împrăştie bucurie. În acea iarnă, făcînd popas, s-a oprit în pomenitul loc plăcut. S-a preocupat de oastea şi de ordinul pentru expediţie, în timpul verii, în ţara Valahiei...*).

Să comentăm succint fragmentul de mai sus. Reţinem că vestea despre retragerea lui Mircea după incursiunea la sud de Dunăre i-a parvenit sultanului spre *sfîrşitul toamnei*. Fiind vorba de anul *793 H* (anul următor — *794 H* — va fi menţionat în cronică peste cîteva rînduri mai jos), deducem că faptul respectiv s-a putut întîmpla în luna *noiembrie 1391* (iar dacă adăugăm trei ani: *1394*). În lunile de iarnă — în mod logic, în *1392* (respectînd cronologia musulmană) sau *1395* (avînd în vedere maniera de antedatare din cronicile otomane) — Baiazid a rămas în palatul său de la Edirne, luînd măsurile cuvenite pentru pregătirea expediţiei plănuite să aibă loc *în timpul verii (yazın)*, şi nu *pentru viitor*, cum s-a tradus[115], făcîndu-se, probabil, confuzie cu turcescul *yarın* („mîine; în viitor"). În acest sens, a fost convocată pentru campania împotriva Ţării Româneşti o oaste numeroasă, în frunte cu prădalnicele cete de akîngii.

Ibn Kemal indică apoi, cu destulă precizie (în comparaţie cu alţi cronicari otomani), data declanşării expediţiei lui Baiazid I împotriva Ţării Româneşti: „Şehryâr-ı Isfendiyâr ma'reke-i diyâr-ı Eflâk'a azm itdüğini

[108] Rola 57, c. 31 (f. 58). Vezi şi Aurel Decei, *op. cit.*, p. 144.
[109] Locuitorii Ţării Româneşti.
[110] *Emir* — aici, în sensul de „conducător; principe".
[111] *Ma'mûr* — are şi sensul de „prosper; populat".
[112] Rola 57, c. 32 (*f. 60*).
[113] *Ibidem.*
[114] *Ibidem*, c. 33 (*f. 62*). Vezi şi Aurel Decei, *op. cit.*, p. 145.
[115] Aurel Decei, *op. cit.*

Mirçe didikleri âkkla ki ol yerin emiri idi rezm itdüğini beyân eyler. Sene erbaa ve tis'în ve seb' mie bahârında ki rebi'-i bedi'-âsârla reb'-i rub'-i meskûnde hareket-i bereket-eser be'y-i zâhir oldı" [116] *(Se arată cum principele Isfendiyar [117] a plecat spre locul bătăliei din ţara Valahiei şi cum a luptat cu rebelul căruia ei îi zic Mircea, care era emirul [110] acelui loc. ⟨Era⟩ în primăvara anului şapte sute nouăzeci şi patru, cînd în pătrimea locuită a pămîntului, cu primăvara ⟨plină de⟩ semnele noului [118], s-a întîmplat plecarea de bun augur).*

Deci, în *primăvara* anului *794 H* (=29 noiembrie 1391—16 noiembrie 1392), oastea otomană comandată de însuşi sultanul trece Dunărea, pe la Nicopol, „în ţara vrăjmaşilor care caută ura" *(adüvv-i kine-cûyin iline)* [119]. Ar fi vorba, de fapt, de *primăvara* anului *1392* sau — iarăşi în virtutea procedeului antedatării — de *primăvara* anului *1395*.

Cronicarul mai notează în maniera-i specifică: „Mirçe ki gururundan şîr-i dilîr gözüne mûrçe kadar görünmezdi. Diyârına şehryâr-ı Rûm'un hücmûnı bilmişdi. Bu ejderle ol mâr mukabeleye ve mukateleye ikdâm idüb ihtimâmla kişverinin leşkerini ihzâr kılmışdı. Diyâr-ı Eflâğ'da ne yere neberde yarâr neberde süvâr varsa cem' olsun diyü yesâg itmişdi. Atlusını ve yâyâgını bir yere dirüb esbâb u alât virüb ol tagîları pür-yarâg itmişdi. Sâz u seleb-i kâr-zârı mürettib düzüb âlâyını bağlıyub sancağını çözüb âheng-i cenge hâzır dururdı. Asker-i zafer-rehberin karâvulı kaçan zâhir ola diyü dün gün yolı gözliyüb sağa ve sola nâzır dururdı" [120]... *(Lui Mircea, din pricina orgoliului său, leul viteaz [121] nu i se părea nici cît furnica. El ştiuse de atacul prinţului de Rum [122] împotriva ţării sale. Acel şarpe [123], făcînd eforturi să se bată şi să se lupte cu acest dragon [121], se îngrijise să scoată la iveală oastea ţării sale. A dat poruncă zicînd să se adune oricîţi luptători şi călăreţi aleşi ⟨există⟩ oriunde în ţara Valahiei. Adunîndu-şi călăreţii şi pedestraşii într-un loc, dîndu-le arme şi cele necesare, îi umpluse cu arme pe acei rebeli. Pregătind, aranjînd armele şi ustensilele pentru bătălie, legîndu-şi alaiul, dezlegîndu-şi sangeacul, stătea gata, pregătit pentru luptă. Stătea, privind în stînga şi în dreapta, supraveghind drumul, zi şi noapte, zicînd să vadă cînd anume se va ivi avangarda oştii — călăuză a victoriei...).*

Se face apoi descrierea propriu-zisă a luptei, fără a i se indica în mod expres locul: rîul Argeş *(Arkîş)* — hidronim menţionat în alte cronici — dar la acesta referindu-se, desigur, aluzia: „la marginea locului bătăliei era o apă curgătoare" *(kenâr-ı ma'rekede bir cûy-bâr vardı)* [124]. Bătălia — fără doar şi poate, bătălia care s-a dat în locul zis „de la Rovine" *(na rovinah=„de la şanţuri")* — a durat, de fapt, o zi, după cum relatează Ibn Kemal: „Ol

[116] Rola 57, c. 33 *(f. 62)*.
[117] *Isfendiyar*, erou persan în „Cartea şahului" *(Şah-name)* a poetului Firdousi. În acest caz, epitet pentru Baiazid I.
[118] *Rebi'-i bedi'-âsâr*. În această sintagmă, cuvîntul *rebi'* („primăvară; ploaie de primăvară") — asociat cu *bedi'* („nou; admirabil; ceea ce apare întîia oară") — nu poate avea sensul conferit de Aurel Decei, *op. cit.*, p. 145 *(nota 3)*. Epitetele cunoscute pentru *rebi'* — ca *lună* a calendarului musulman — sînt *evvel (Rebi'-ül-evvel*, adică Rebi' I) şi *âhir* sau *sâni (Rebi'-ul-ahir/Rebi'-üs-sâni*, adică *Rebi'II*). De altfel, nici în cazul altor evenimente, Ibn Kemal nu menţionează denumirea vreunei *luni*, ci foloseşte, cel mult, expresia *şühûr* (*lunile* cutărui an).
[119] Rola 57, c. 34 *(f. 63)*.
[120] *Ibidem*, c. 34—35 *(f. 63—64)*.
[121] Aluzie la Baiazid I.
[122] *Şehryâr-ı Rûm* — „monarh (rege) de Rum", titlu pentru Baiazid I.
[123] Mircea.
[124] Rola 57, c. 37 *(f. 66)*.

gün sabahdan âhşâma kadar dek sübbâh dâr u girle güş-i çarh-i esiri pürhurûş itdiler. Falak-ı bâmdan hengâm-ı şâma mevc-i şimşîr-i oynadan fevcler deryâ gibi cûş itdiler. Şafak kanıyla dâmân-ı meydân-ı âsümân gül-gûn oluncıya dek iki leşker yüz döndürmiyüb hûn-i hâmûnda döşenen savaş işine doymıyan uğraşcılar et ve etmek yerine kılıc u künder yiyüb şarab-ı hûn-i nâbla dolu keleler kâsesini meydânda gerdân itmekle bezm-i rezmi germ itdiler durdılar"...[125] *(În ziua aceea, de dimineață pînă seara, au făcut să răsune bolta cerească de larma neasemuitei bătălii. De la revărsatul zorilor și pînă la vremea amurgului, cetele care au pus în mișcare valurile de săbii s-au zbuciumat precum marea. Pînă cînd marginea întinderii cerești a devenit arămie, cu purpura înserării, cele două oști neîntorcîndu-și fața*[126]*, luptătorii, nesătui de lupta așternută pe cîmpul ⟨mustind⟩ de sînge, ci mîncînd săbii și cînepă în loc de carne și pîine, dînd din mînă, în chip de cupe, căpățîni pline cu vinul curat al sîngelui, au încins petrecerea bătăliei, au stat...)*. Deși lasă de înțeles că izbînda a fost de partea oștii otomane, cronicarul recunoaște, totuși, faptul că și aceasta a suferit mari pierderi: „Gerçe küffâr-ı vâfir kırıldı. Amâ şehryâr-ı âlemin dahi hademinden hayl ve haşeminden hayli âdem düşdi"[127] *(Într-adevăr, au fost nimiciți mulți ghiauri. Dar și dintre slujitorii și însoțitorii monarhului lumii au căzut destul de mulți oameni)*. Este, de altfel, și concluzia lui Oruç bin Adil[128], de la care Ibn Kemal preia unele amănunte privitoare la desfășurarea bătăliei.

Oricum, sultanul s-a retras în grabă peste Dunăre, după teribila bătălie „cei mai mulți dintre oștenii islamului, încununați de victorie[129], fiind vătămați..." *(leşker-i islâm-ı zafer-encâmın ekseri mecrûh olub...)*[130]. Suveranul otoman a revenit la reședința sa din Rumelia, plănuind pentru vara din anul următor o nouă expediție împotriva Țării Românești, poate tocmai datorită faptului că aceasta (din *794 H*) nu își atinsese țelul: „Şehryâr-ı kâm-kâr devletle dâr-ül-mülkine avdet buyurdı. Ol kış Edirne'de oturub yazın tekrâr Eflâk'a geçmeğe yarâk gördi"[131] *(Preafericitul monarh s-a întors cu noroc la casa împărăției sale. În iarna aceea*[132]*, stînd la Edirne, s-a îngrijit de arme, pentru ca, în timpul verii, să treacă iarăși în Valahia)*.

Ibn Kemal comentează astfel reacția domnului Țării Românești la aflarea acestui fapt: „Ol bed-siyret bildi ki bu def'a müdafaaya takatı yok; mahkeme-i ma'rekede hasmla mürâfaaya kudreti yok. Nâ-çâr müsâlaha yoluna yürüyüb nefs-i zillil gavlına muvâfakat u murâfaat itmiyüb delîl-i akla uydı. Mârla susmâr mukabil olmağa kabil değil gördi. Nefs-i tuğyânla levh-i dilde resm olan nakş-ı isyânı boyadı. Şehryâr-ı tâc-dârın cädde-i inkıyâdına girüb taht-ı eyâletinde olan vilâyetin harâcını virüb ol mâl-ı maktû'n mecmû'nı sâl-be-sâl bi-özr ü bahâne Hizâne-i âmire'ye irsâl itmeğe iltizâm itdi. Divân-ı âsümân-nişân'dan vârid olan ahkâma imtisâl idüb her ne emr oldıysa gûş-i iz'ânla işitdi"[133] *(Acel răutăcios a știut că, de această dată, nu mai are forță întru împotrivire, că nu mai are puterea de a se înfrunta*

[125] *Ibidem*, c. 35—36 *(f. 64—65)*.
[126] *Yüz döndürmiyüb* — „nedînd bir cu fugiții".
[127] Rola 57, c. 36 *(f. 65)*.
[128] *Cronici turcești*, I, p. 48.
[129] *Zafer-encâm* — „încununat de victorie; victorios", epitet obișnuit pentru oastea otomană. În cazul de față, această expresie nu semnifică — presupunem — în mod expres biruința otomanilor în lupta de la Rovine.
[130] Rola 57, c. 38 *(f. 67)*.
[131] *Ibidem*.
[132] Adică, iarna din intervalul 1392—1393 (sau *1395—1396)*.
[133] Rola 57, c. 38—39 (f. *67—68)*.

cu adversarul în judecătoria bătăliei. Pornind, în silă, pe drumul împăciuirii, neluînd în seamă și neațîțînd pofta nebună a rătăcirii, s-a luat după călăuza rațiunii. Și-a dat seama că <el> șarpele nu-i în stare să se înfrunte cu șopîrla uriașă. A vopsit tabloul revoltei desenat pe tăblia inimii cu patima răzvrătirii. Intrînd pe calea supunerii față de monarhul purtător de coroană, dînd haraciul vilaietului[134] *aflat sub ocîrmuirea lui, s-a însărcinat să trimită, în întregime, fără scuze și pretexte, an de an, la Vistieria imperială, acel venit fixat*[135]. *Conformîndu-se poruncilor sosite de la Divanul — semn al cerului, a ascultat — cu urechea aplecării — de orice fel de ordin <i>-a fost <dat>).*

Toate cronicile otomane care menționează campania lui Baiazid Yîldîrîm împotriva Țării Românești cuprind precizarea că, în final, Mircea a acceptat să plătească haraci. În plus, unii cronicari precum Mehmed Neșri și Idris Bitlisi[136] susțin că domnul român era plătitor de tribut și supus față de sultan încă înainte de lupta de la Rovine.

O precizare cu privire la momentul supunerii domnului Țării Românești și al asumării de către acesta a plătirii haraciului aflăm într-un manuscris întocmit, probabil, la sfîrșitul secolului al XVI-lea, și avînd un conținut eterogen. În capitolul intitulat *Takdîm-i zikr-i ensâb ve tefhîm-i emr-i intisâb* („Prezentarea expunerii rudeniilor și explicarea problemei obîrșiei") — și care este, de fapt, o compilație după diverse cronici — se înfățișează rezumativ viețile și faptele sultanilor otomani. Despre Baiazid Yîldîrîm se face, printre altele, următoarea mențiune: „Feth-i vilâyet-i Eflâk. Fi sene 792. Bâyezid Hân gazâtına Rûmili'ne geçüb Eflâk vilâyetine karîb vardukda Eflâk voyvodası Mirçu voyvoda itâat idüb harâc virmeğe mültezim oldı"[137] *(Cucerirea vilaietului Valahia. În anul 792. Baiazid han, trecînd în Rumelia pentru gaza-lele sale, cînd a ajuns în apropiere de vilaietul Valahia, voievodul Valahiei, Mircea voievod, supunîndu-se, s-a angajat să dea haraci).* Această informație este, într-adevăr, confuză[138] (asupra ei vom reveni mai jos).

Interpretată prin prisma unei asemenea știri, afirmația, cunoscută deja, pe care Idris Bitlisi o consemnează în cronica sa, redactată în primii ani ai secolului al XVI-lea — cum că, după victoria de la Rovine, Mircea *(Emirci)* a promis că „va aduce, an de an, la vistieria împărătească, mărit *(ez'af ve muza'af)* tributul fixat *(ğizie-i mukarrere)*", în schimbul „iertării greșelilor" sale de către sultan[139] — ar putea fi considerată drept verosimilă. În orice caz, ea a fost luată ca atare de unii cronicari, în primul rînd — în ordine cronologică — de Ibn Kemal, care amplifică aserțiunea mai vîrstnicului său contemporan, imaginîndu-și, în congurență cu regulile protocolare ale Curții otomane din epoca lui, un fapt greu de crezut: „Zemân-ı mev'ûdda harâc-ı ma'hûdı alub Asitân-ı sultân-ı cihân-penâh'a gelüb Der-gâh-ı âsü-

[134] *Vilâyet* — provincie (cea mai mare unitate teritorial-administrativă) din Imperiul otoman; sinonim cu *eyalet*. Termen uzitat frecvent în documentele *oficiale* turcești (mai cu seamă, în cele din sec. XVI—XVII), cu privire la țările române și la alte țări.

[135] *Mâl-i maktu'* — banii pentru haraci (tribut).

[136] *Cronici turcești*, I, p. 113 și 156.

[137] Arh. St. București, Colecția microfilme Turcia, rola 142, c. 93 *(Süleymaniye Kütüphanesi, Istanbul, Esad Efendi nr. 2362, f. 93 r).* Manuscrisul a fost semnalat recent, cf. Tahsin Gemil, *Mircea l'Ancien face à la politique impériale de Baiazid Ier*, p. 11 (se dă și versiunea franceză a fragmentului respectiv, mai puțin propoziția inițială).

[138] Tahsin Gemil, *op. cit.*

[139] *Cronici turcești*, I, p. 158. Despre supunerea Țării Românești față de Imperiul otoman după lupta de la Rovine — cf. Yaşar Yücel, *XIII—XV. Yüzyılları Küzey-Batı Anadolu Tarihi. Çobanoğulları Candar-oğulları Beylikleri* (Istoria *Anatoliei de nord-vest în secolele XIII—XV. Beilicurile fiilor lui Çoban și fiilor lui Candar*), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1980, p. 86.

mân-iştibâh'daki muttali' mihr-i sipihr-i saâdetdir sâye-i bi-pâye gibi yüz urdı ve şeref-i zemîn-bûsla müşerref oldı. Nazîr-i kimyâ-eserle manzûr ve câni mesrûr-i ayn-ı inâyetle melhûz ve revâni mahzûz olub hil'at-ı riâyet-i hazret-i pâdişâh-ı Hilâfet-dest-gâhla iftihâr idüb tâc-ı izzetle akrân arasında i'tibâr buldı"...[140] *(La vremea făgăduită, ⟨Mircea⟩ luînd haraciul pomenit*[141], *venind la Pragul sultanului — refugiu al lumii*[142], *şi-a înclinat fruntea pînă la pămînt, asemenea nenumăratelor umbre, la Curtea — îndoială a cerului*[142], *unde se înalţă soarele sferei celeste a fericirii, şi a fost onorat cu onoarea sărutării pămîntului. Avînd parte ca asupră-i să se îndrepte privirea cu semnele îngăduinţei, sufletul fiindu-i înţeles cu bucuria ochiului plin de bunăvoinţă, iar purtarea fiindu-i plăcută, a fost onorat cu roba*[143] *stimei a Măriei sale padişahul Curţii califatului*[144] *şi, cu a măreţiei*[145] *coroană, şi-a aflat respectul printre cei de-o seamă cu el...).*

Dintre evenimentele întîmplate în perioada interregnului otoman, survenit după moartea lui Baiazid Yîldîrîm (1403), cronicile otomane relatează, printre altele, despre venirea lui Musa Çelebi în Ţara Românească, la chemarea lui Mircea. Acest episod — care evidenţiază anvergura şi realismul politicii externe a lui Mircea[146], pusă în slujba intereselor ţării —, precum şi împrejurările şi urmările expediţiei sultanului Mehmed I Çelebi împotriva Ţării Româneşti sînt tratate, precum se ştie, oarecum diferit în analele otomane. Subliniem, de asemenea, faptul că manuscrisele inedite (ori mai puţin cunoscute) ale unora dintre acestea nu cuprind, în esenţă, amănunte deosebite faţă de ediţiile pe care se bazează versiunile româneşti fragmentare ale „cronicilor turceşti"[147]. Unele particularităţi, sesizabile într-un manuscrîs sau altul, sînt de ordin stilistic, în primul rînd. Apoi, cronicile relativ tîrzii (bunăoară, cele redactate începînd din a doua jumătate a secolului al XVI-lea) sînt — în ceea ce priveşte informaţiile ca atare — tributare „istoriilor" anterioare, complicînd, uneori, cronologia evenimentelor, şi aşa confuză în acestea din urmă.

Să urmărim însă, prin cîteva exemple, modul cum s-a conturat în timp viziunea cronicarilor otomani de la sfîrşitul secolului al XV-lea şi pînă la mijlocul veacului al XVII-lea. Avem în vedere, desigur, evenimentele din intervalul 1409—1417.

Astfel, într-un manuscris anonim — indubitabil, din seria cronicilor intitulate *Tevârih-i al-i Osman*[148] — figurează informaţii de altfel cunoscute: „Andan Ali pâşa ma'rifetiyle Isfendiyâr oğlı Musa Çelebi'yi Sinop'dan gemiye

[140] Rola 57, c. 39 *(f. 74)*.
[141] *Harâc-ı ma'hûd* — expresie ce are şi sensul de „haraciul în privinţa căruia s-a făcut înţelegerea, s-a luat angajamentul de a fi plătit".
[142] Reşedinţa sultanului; capitala Imperiului otoman: în acea vreme — *Edirne* (Adrianopol) şi, deopotrivă, *Brusa* (Bursa).
[143] *Hi'lat* — de fapt, *caftanul* oferit, în mod obişnuit, de sultanii otomani înalţilor demnitari ai Porţii, precum şi domnilor români.
[144] Califat *(Hilâfet)* — denumirea imperiului arab după moartea profetului Muhammed; titlul de *calif* (urmaş al profetului), deţinut de sultanii otomani, începînd cu Selim I, după cucerirea Egiptului (1517).
[145] *Izzet* — „puterea, forţă; respect; demnitate".
[146] Pentru detalii, vezi M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, *Les Relations du Prince de Valachie Mircea l'Ancien avec les Émirs Seldjoukides d'Anatolie et leur Candidat Musa au Trône Ottoman*, în „Tarih Araştırmaları Dergisi", cilt: VI, sayı: 10—11, Ankara, 1968, p. 113—125; Barbu Câmpina, *Scrieri istorice*, I, Edit. Acad. R.S.R., Bucureşti, 1973, p. 282—361; Şerban Papacostea, *La Valachie et la crise de structure de l'Empire ottoman (1402—1413)*, în „Revue roumaine d'histoire", tome XXV, 1—2, 1986, p. 23—33.
[147] Vezi *supra* nota 1.
[148] *Cronici turceşti*, I, p. 177—179.

koydı. Eflâk vilâyetine gönderdi. Ol vakt Eflâk'a Mirçe kâfir beğ idi. Katî bahâdır kâfir idi. Musa'yı Mirçe kâfir yânına aldı. Andan Rûmili'ne geçürdi. Ba'zılar Silistre'den geçürdi derler... [149]; ...Andan Musa Çelebi Edirne'de tahta geçüb karâr eyledi. Hicret'in sene 813 yılında vâki' oldı... [150]; ...Azeb beği kaçdı. .Eflâk'a gitti. Rûmili tamâmet sultân Mehemmed'e döndi. Hicret'in sene 816 yılında sultân Mehemmed tahta geçdi. Andan sonra etrâf-ı âleme ve dâire beğlere elçiler gönderdi. Ve elçiler geldiler barışdılar.... [151]; ...sultan Mehemmed döndi. Bursâ'ya geldi. Andan geçüb Edirnî'ye geldi. Andan Eflâk iline azm itdi. Karamân-oğlı'ndan ve Isfendiyâr-oğlı'ndan ve Kasım Beğ'den çeri istedi. Çeri virdiler. Sultân Mehemmed Tuna kenârında kondı. Kendü durdı. Yerköki hisârını yapdı. Eflâk iline akıncılar gönderdi. Gayet doyum oldılar. Sonra Eflâk beğiyle barışub ol dahi harâc virdi. Göçüb Bursa'ya gelüb sonra varub Samsun'ı aldı"... [152] *(Apoi, prin mijlocirea lui Ali paşa* [153], *fiul lui Isfendiyar l-a urcat din Sinop pe Musa Çelebi într-o corabie. L-a trimis în vilaietul Valahia. În acea vreme, era bei în Valahia Mircea ghiaurul. Era un ghiaur tare viteaz. Mircea ghiaurul l-a luat pe Musa lîngă el. Apoi, l-a trecut în Rumelia. Zic unii că l-a trecut pe la Silistra ⟨...⟩; ⟨...⟩ Apoi, Musa Çelebi urcînd pe tron, în Edirne, s-a stabilit ⟨acolo⟩. S-a întîmplat în anul 813 al Hegirei* [154] *⟨...⟩; ⟨...⟩ Beiul azapilor* [155] *a fugit. A plecat în Valahia. Toată Rumelia a trecut de partea sultanului Mehmed (Mehemmed)* [156]. *În anul 816 al Hegirei* [157], *sultanul Mehmed a urcat pe tron. Apoi a trimis soli la beii din toate ⟨părţile⟩ lumii şi zării din împrejurimi. Şi au venit soli ⟨de acolo⟩, s-au împăcat ⟨...⟩; sultanul Mehmed s-a întors* [158]. *A venit la Brusa. Trecînd pe acolo, a venit la Edirne. Apoi, a plecat în ţara* [159] *Valahiei. A cerut oaste de la fiul lui Karaman (Karaman-oğlı) şi de la fiul lui Isfendiyar (Isfendiyar-oğlı) şi de la Kasım bey. ⟨Aceştia⟩ au dat oaste. Sultanul s-a aşezat la marginea Dunării. El s-a oprit. A făcut cetatea Giurgiu. A trimis akîngii în ţara* [159] *Valahiei. Au făcut foarte multe prăzi. Apoi, ⟨sultanul⟩ împăcîndu-se cu beiul* [160] *Valahiei, acesta a dat haraci. ⟨Sultanul⟩ venind la Bursa, apoi plecînd, a luat Samsunul...).*

[149] Arh. St. Bucureşti, Colecţia microfilme Turcia, rola 68, c. 1043 *(Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Istanbul, Mehmet Reşat, 700, f. 32 r).*

[150] *Ibidem*, c. 1044 *(f. 33 r).*

[151] *Ibidem*, c. 1046 *(f. 35 r).*

[152] *Ibidem*, c. 1047 *(f. 35 v).*

[153] Vezi *supra* nota 25.

[154] 6 mai 1410 — 24 aprilie 1411.

[155] *Azeb* — categorie de oşteni folosiţi la paza cetăţilor. *Azeb beği*, cum apare în acest manuscris, nu este, deci, nume propriu: *Azeb Beğ (Bey)* sau *Azap-bei* (cf. *Cronici turceşti*, I, p. 181).

[156] Mehmed I Çelebi, sultan otoman (1413—1421).

[157] 3 aprilie 1413—22 martie 1414.

[158] Din campania pentru pedepsirea lui Karaman-oğlu.

[159] Vezi *supra* nota 106.

[160] În ediţia *Cronicilor anonime* (de Fr. Giese, Breslau, 1922), apare „beii Ţării Româneşti" *(Eflâk beğleri)* — cf. *Cronici turceşti*, I, p. 181. În alt manuscris, păstrat în Biblioteca Naţională din Viena, se consemnează: „Sonra Eflâk beğiyle barışub harâcı getirdi. Ve oğlını Kapu'ya gönderdi" *(Apoi, ⟨sultanul⟩ împăcîndu-se cu beiul Ţării Româneşti ⟨acesta⟩ a adus haraciul. Şi şi-a trimis fiul la Poartă)* — cf. Arh. St. Bucureşti Colecţia microfilme Austria, rola 177, c. 323 *(Oesterreichische National Bibliothek, Wien, A. F. 223/480, f. 37).*

La peste o jumătate de veac, Rüstem Paşa [161], preluînd aidoma elemente din cronicile mai vechi, descrie astfel evenimentele respective: *„Reften-i Musa Çelebi be-Rûmili bi-icâzet-i sultan Mehemmed*.

Çûn Emir Süleymân Ankara'da mütemekkin oldı. Bu tarafda sultân Mehemmed dahi düşmenden fârig olub beğleriyle oturub işret iderken yânında olan karandâşı Musa Çelebi esnâ-yi sohbetde ayâğ üzere durub sultân Mehemmed'in elin öpüb ayıtdı ki: «Ey sultân-ı âlim bilürsiz ki karandâşımız Emir Süleymân bize ne vechle işler idüb taaddîler itmişdir. Eğer ben kuluna düstûr olursa Isfendiyâr'dan varub gemi istenüb Rûmili'ne geçem. Allahû teâlâ fursat virirse ânda beğ olam. Ve Emir Süleymân dahi işidecek ol tarafa teveccüh gösterecekdir. Ol takdîrce sizler bu memlekete müstakill pâdişâh olurşuz. Ve eğer ânda pâdişah olursam hutbe ve sikke giru sultânım âdına olub sultânımın eyyâm-ı devletine duâlar oluna» dicek; bunun üzerine yeminler olub ahd ü peymân itdiler.

Andan sultân Mehemmed Musa Çelebi'ye bi-hadd ât ve don virüb gönderdi. Musa Çelebi dahi ol ârâdan kalkub Isfendiyâr'a müteveccih olundukda Isfendiyâr dahi işidüb istikbâl eyliyüb bir hoş makamda ziyâfetler eyledi. Ve bir kaç gün bile oldukdan sonra nesne açmıyub ândan kalkub Karamân oğlı'na müteveccih oldı. Ol dahi haber-dâr olub beğleriyle istikbâl idüb izzet ü hürmet birle kondurub azîm ziyâfet ve ta'zîm-i ihtirâm neyse yerine getürub Musa Çelebi dahi bir kaç gün ânda ayş u işrete meşgul oldı.

Rivâyet böyledir ki Musa Çelebi Karamân'da ayş iderken Rûmili'nde Eflâk kâfiri Rûmili akıncısından gayet zebûn olub huzûrları kalmaduğı ecelden beğleri bunı fikr itdiler ki Isfendiyâr'a âdem gönderüb Musa Çelebi'yi taleb ideler. Ve Musa Çelebi'ye kızın virüb memlekete beğ eyliyeler. Çûn ki bu tedbîr üzere' Isfendiyâr'a elçi vardı. Ol dahi elçiyi Karamân-oğlı'na gönderdi. Musa Çelebi dahi Eflâk beğinin mektûbun görüb mazmûnun ma'lûm idicek ferah olub ayıtdı ki: «Maksûd dahi bu idi». Hemân ol yerden kalkub yine Isfendiyâr'a geldi. Ve ândan gemiler alub geçüb Eflâk cânibine müteveccih oldı. Eflâk beği işidecek gayet ferahla kalkub Musa Çelebi'yi karşulıyıb i'zâz u ikrâmla getürüb kondurdı. Ve envâ'-ı ziyâfetler idüb mübâlaga nesneler bağışladı. Ve ândan kızını dahi virüb memlekete ânı hâkim eyledi. Çünki Musa Çelebi Eflâk'da beğ oldı. Az zemân içinde tamâm Rûmili'ne hâkim oldı... [162].

Merhûm Musa Çelebi Rûmili'inde iki yıl ve yedi ay ve yiğirm⟨i⟩ gün pâdişâhlık eyldi. Hicret'in sekiz yüz on altısında şehîd oldı. Ve sultân Mehemmed ol târihde serir-i Saltanat'da müstakill pâdişâh oldı... [163].

Ve-l-hâsıl Karamân oğlı ber-vechle kaçub gitti ki ardınca nice Türk'ler esbâbın uğurlıyub ve niçe hakaretler iderlerdi. Ol hiç mukayyed olmıyub giderdi. Bu vakıât Hicret'in sekiz yüz on altısında vâki' oldı. Rivâyet olunur ki Emir Süleymân Allah emrine varıcak oğlını Istânbul'a gönderüb durdı. Sultân Mehemmed Musa Çelebi'ye giderken tekür vehm idüb Emir Süleymân'ın oğlunı kabûl itmezlendi. Ol sebebden oğlân Istânbul'dan gidüb Kavunovâsı'na varmışdı ki ândan Eflâk'a gide. Ol diyârda akıncılar vârdı. Oğlânı Eflâk'a gitmeğe komıyub hayli akıncı gelüb yânına ayıtdılar ki «Biz sana muâviniz» diyib tahrik idüb Yânbolı'ya getürdiler... [164].

[161] Rüstem paşa (1500—1561) şi-a scris cronica, desigur, în ultima parte a vieţii sale; el narează evenimentele pînă la anul 968 H (1560—1561) — cf. *Cronici turceşti*, I, p. 251.

[162] Arh. St. Bucureşti, Colecţia microfilme Austria, rola 177, c. 656—657 *(Oesterreichische National Bibliothek, Wien, Cod Mixt 339, f. 95—96)*.

[163] *Ibidem*, c. 662 *(f. 101 r)*.

[164] *Ibidem*, c. 662—663 *(f. 101 v — 102 r)*.

Reften-i sultân Mehemmed ila Üngürüs ve feth-i kal'a-ı Severin.

Sultân Mehemmed Hicret'in sekiz yüz on dokuzunda etrâfın leşkerini cem' idüb ve Karaman oğlı ve Isfendiyâr oğlı Kasım'ı gönderdi. Andan sultân Mehemmed devletle yüriyüb Rûmili'ne geçdi. Ve ândan Tuna'ya varub geçüb Yerköki'ni yapdırub Isâkçı ve Yenisale'yi ma'mûr idüb ve etrâfa akıncılar saldı. Mübâlaga doyumluklar olub ve Eflak beği elçisiyle harâcın gönderüb itâat eyledi. Ve oğlânlarını Kapu'ya hidmete gönderdi. Ve ândan kalkub Üngürüs vilâyetine varılub Severin kal'asını feth eyledi. Küffâr şevket-i islâmı göricek sulh idüb üç emir-zâdeyi sultân Mehemmed hidmetine gönderüb ve hâcet oldukca leşker göndermeğe iltizâm eyledi. Andan sonra küffârın ayrık hıyâneti zâhir olmadı. Ittifak, ol yılda sultân Mehemmed atdan düşüb hayli zahmet çekdi. Andan kalkub yine Dâr-üs-saltanat Edirni'ye geldi. Ve bu husûslar Hicret'in sekiz yüz yiğirm⟨i⟩ birinde vâki' oldı"...[165]

(Plecarea lui Musa Çelebi spre Rumelia cu învoirea sultanului Mehmed/Mehemmed.

După aceea, emirul Süleyman s-a stabilit în Ankara. Iar în această parte, sultanul Mehmed, scăpînd de grija duşmanului, pe cînd petrecea, şezînd cu beii săi, fratele lui, Musa Çelebi, care era lîngă el, stînd în picioare în timpul conversaţiei, sărutînd mîna sultanului Mehmed, a spus că: „Ei, preaînţeleptule sultan, ştiţi ce fel de treburi a făptuit împotriva noastră fratele nostru emirul Süleyman, ⟨şi cîte⟩ nedreptăţi ne-a făcut. Dacă ⟨mie⟩, robului tău i s-ar îngădui, atunci eu, ducîndu-mă, cerînd ⟨o⟩ corabie de la Isfendiyar, aş trece în Rumelia. Iar dacă preaînaltul Allah ⟨îmi⟩ va da prilejul, aş deveni bei acolo. Şi emirul Süleyman, cînd va auzi ⟨aceasta⟩, se îndrepta spre acea parte. În acel caz, veţi fi padişah absolut în această ţară. Şi dacă voi deveni padişah acolo, monedele fiind iarăşi în numele sultanului meu, atunci să se înalţe rugi întru zilele fericite ale sultanului meu", avea să zică. Făcînd jurăminte în această privinţă, au încheiat legămînt şi înţelegere.

Apoi, sultanul Mehmed, dînd lui Musa Çelebi cai şi daruri fără de număr, l-a trimis. Iar Musa Çelebi, plecînd de acolo, s-a îndreptat spre Isfendiyar. Atunci, Isfendiyar, aflînd, ieşindu-i în întîmpinare, a făcut zaiafeturi într-un loc plăcut. Şi după chiar cîteva zile, ⟨Musa⟩ nedesfăcîndu-şi lucrurile, ci ridicîndu-se de acolo, s-a îndreptat spre fiul lui Karaman. Şi acela fiind înştiinţat, ieşind în întîmpinare cu beii săi, aranjînd găzduirea cu onoare şi cinstire, ⟨făcînd⟩ mare zaiafet şi ducînd oricum la îndeplinire ⟨cele cerute de⟩ dovedirea respectului deosebit, Musa Çelebi s-a ţinut de petreceri cîteva zile acolo.

Povestirea este astfel că, pe cînd Musa Çelebi petrecea la Karaman, în Rumelia, ghiaurul din Ţara Românească devenind tare neputincios din pricina akîngiilor din Rumelia, beii săi, dat fiind că ⟨astfel⟩ nu le mai rămăsese ⟨pic de⟩ linişte, s-au gîndit la aceasta ca, trimiţînd ⟨un⟩ om, să îl ceară pe Musa Çelebi. Şi, dînd lui Musa Çelebi pe fata lui ⟨Mircea⟩, să îl facă bei în ţară. Astfel că, potrivit acestei măsuri, solul ⟨lor⟩ a ajuns la Isfendiyar. Iar acela l-a trimis pe sol la fiul lui Karaman. Iar Musa Çelebi, văzînd scrisoarea beiului Valahiei, cînd avea să-i afle cuprinsul, fiind încîntat, a spus că: „Şi, scopul acesta era". Plecînd îndată din acel loc, a venit iarăşi la Isfendiyar. Şi luînd corăbii de acolo, trecînd, s-a îndreptat spre partea Valahiei. Cînd avea să afle ⟨aceasta⟩, beiul Valahiei, plecînd cu mare bucurie, întîmpinîndu-l pe Musa Çelebi, aducîndu-l cu onoare şi respect, i-a aranjat găzduirea. Şi făcînd felurite zaiafeturi i-a dăruit o sumedenie de lucruri. Şi, apoi, dîndu-i şi fata, l-a făcut stăpîn (hakim) în ţară. Astfel că Musa Çelebi a devenit bei în Valahia. În scurt timp, a devenit stăpîn (hakim) în toată Rumelia...

[165] *Ibidem*, c. 664 *(f. 103 v)*.

Răposatul Musa Çelebi a fost padişah în Rumelia ⟨vreme de⟩ doi ani şi şapte luni şi douăzeci de zile. A murit în ⟨anul⟩ opt sute şaisprezece al Hegirei [166]. *Şi sultanul Mehmed a devenit, la acea dată, padişah absolut pe tronul sultanatului...*

Pe scurt, fiul lui Karaman fugind [167] *aşa, a mers astfel încît, în urma lui, mulţi turci, furîndu-i hainele, îi făceau o mulţime de ocări. Acela mergea, nesinchisindu-se cîtuşi de puţin. Aceste fapte s-au întîmplat în ⟨anul⟩ opt sute şaisprezece al Hegirei* [166]. *Se povesteşte că, atunci cînd emirul Süleyman era să ajungă la dispoziţia lui Allah* [168], *trimiţîndu-şi fiul la Istanbul, a stat. Pe cînd sultanul Mehmed se ducea către Musa Çelebi, împăratul (tekür)* [169], *avînd îndoieli, nu l-a primit pe fiul emirului Süleyman. Din acel motiv, feciorul, plecînd din Istanbul, a ajuns la Karînovasî, astfel ca de acolo să plece în Valahia. În acel ţinut ⟨Karînovasî⟩ erau akîngii. Nelăsîndu-l pe fecior să plece în Valahia, ci lîngă el venind destui akîngii, i-au spus că: „Noi îţi sîntem de ajutor". Zicînd ⟨aceasta⟩, încurajîndu-l, l-au adus la Ianbolu...*

Plecarea sultanului Mehmed spre Ungaria şi cucerirea cetăţii Severin.

Sultanul Mehmed adunînd oastea din împrejurimi, în ⟨anul⟩ opt sute nouăsprezece [170], *a trimis ⟨oaste⟩ şi fiul lui Karaman, iar Isfendiyar — pe fiul său Kasîm. Apoi, sultanul Mehmed, plecînd cu fericire, a trecut în Rumelia. Şi, apoi, ajungînd la Dunăre, trecînd, punînd să se facă Giurgiul, reparînd Isaccea şi Yeni-Sale, a dat drumul la akîngii. Fiind ⟨luate⟩ o sumedenie de prăzi şi beiul Valahiei, trimiţînd cu solul său haraciul, s-a supus. Şi şi-a trimis fiii la Poartă pentru slujbă. Şi, apoi, plecînd, ajungîndu-se în vilaietul Ungaria, a cucerit cetatea Severin. Cînd ghiaurii aveau să vadă puterea islamului, făcînd pace, trimiţînd trei fii de nobili (emir-zâde) în slujba sultanului Mehmed, s-au angajat să trimită oaste ori de cîte ori va fi nevoie. După aceea, nu a mai apărut ⟨vreo⟩ trădare deosebită a ghiaurilor. Întîmplare: în acel an, sultanul Mehmed, căzînd de pe cal, a avut mult de suferit. Apoi, plecînd, a venit iarăşi la Edirne, casa sultanatului. Şi aceste treburi s-au întîmplat în ⟨anul⟩ opt sute douăzeci şi unu al Hegirei* [171]*...*).

Sursa din care s-a inspirat din plin Rüstem paşa, cel puţin cazul acestor fragmente, este, în mod evident, cronica lui Mehmed Neşri [172].

La rîndu-i, Hasan Beyzâde — ca să mai dăm un ultim exemplu — a avut la dispoziţie, în prima jumătate a secolului al XVII-lea, cînd şi-a scris opera, noi cronici întocmite între timp. Dintre acestea, a ales-o pe cea a lui Sa'adeddin Mehmed Hoca Efendi, *Tâc-üt-Tevârih (Coroana istoriilor)*, terminată în 1584 [173]. Căci, în ceea ce priveşte pasajele referitoare la sosirea lui Musa Çelebi în Ţara Românească şi la expediţia lui Mehmed I Çelebi în zona Dunării — pe care le redăm în continuare — autorul respectiv urmează îndeaproape firul expunerii din cronica menţionată, contribuţia sa fiind sesizabilă doar sub raport stilistic: „*Azimet-i şeh-zâde Musa Çelebi bi-feth-i Rûmili.*

Sultân-ı âlişân Emir Süleyman'ın def'i tedârükinde mütefekkir ve hayrân iken şeh-zâde Musa Çelebi ki mülâzemet rikâblarından hulûs üzere idi. Huzûr-ı sultâna hâzır olub icâzet istedi ki Samsun ve Sinop ma'berinden Kara Deniz gemileri ile Rûmili'ne geçüb Emir Süleymân memâlikine mâlik

[166] 3 aprilie 1413 — 22 martie 1414.
[167] După atacarea sa de către Mehmed I Çelebi.
[168] *Allah emrine varmak* — „a muri".
[169] Manoil Paleologul.
[170] 1 martie 1416 — 17 februarie 1417.
[171] 8 februarie 1418 — 27 ianuarie 1419.
[172] Pentru comparaţie, vezi *Cronici turceşti*, I, p. 114—116.
[173] *Ibidem*, p. 297.

ola. Ve ahd ü peymân itdi ki ömri oldukça itâat silkine sâlik ola. Sultâna bu tedbîr dil-pezîr görinüb icâzet virdiler. Musa Çelebi Isfendiyâr diyârına vardı. Meğer Eflâk hâkimi Musa Çelebi'nin ol cânibe teveccühini istimâ' eylemiş. Ve Isfendiyâr'a elçi gönderüb Musa Çelebi'nin ol cânibe irsâlını istid'â eylemiş. Musa Çelebi'ye dahi mektûb gönderüb kudûmi takdiri üzere memâlikini temlik idüb kızını cariyelik üzere teslim mevâidini âyînleri üzere îmân ile te'kîd eylemiş. Emir Süleymân vükelâsının taaddîlerinden şikâyet idüb ta'cîl-i kudûm husûl-ı merâma melzûm idüğini i'lâm eylemiş. Mektûb şeh-zâdeye vusûl bulıcak Isfendiyâr'ın Sinob ma'berinde ihzâr idüği gemilerle zemân-ı kalîlde Musa Çelebi Eflâk sâhiline irdi. Hâkim-i Eflâk mevâidine vefâ ve şeref-i şeh-zâde ile zevk ü safâ idüb Rûmili beğleri dahi haberdâr olıcak mülâzemet rikâbın ı şitâb ve mütâbaat u intisâb eylediler [174]...

Nehzat-ı sultân bi-Eflâk ve diyâr-ı Üngürüs.

Sultân bâ-ikbâl Karamaıı oğlı'na güşmâldan sonra askere icâzet virüb ve Brusa'ya teveccüh eylemişler idi. Bir mikdâr zemândan sonra Eflâk harâc göndermekde inâd eylemeğin yine asker cem'ine ve Isfendiyâr Beğ yâ kendüsi yâ oğlı askerle bile olmasına ahkâm gönderilüb sene tis'a aşr ve semân miede Rûmili tarafına ubûr olunub Edirne'ye ve ândan Tuna kenârına vardılar. Ve Yerköki kal'asını binâ ve tamâmından sonra Isâkçı ve Yenisâle nâm kal'aları ta'mîr itdiler. Bu arâda akıncılar memâlik-i Eflâk'dan bi-kıyâs cevâri vü gılmân-ı sîmîn-i sâk getürdiler. Hâkim-i Eflâk üç yıllık harâc ile Musa Çelebi havâssından iken firâr eylemiş olan Sünnet Beğ'i irsâl itdi. Tecdîd-i ahd olunub mes'ûli kabûl olundı. Andan Üngürüs'e azimet ve Severin hisârın feth itdiler. Küffâr-ı Üngürüs müdâfaadan me'yûs olıcak hedâyâ-yı şâhâne ile üç nefer kâfir beğ-zâdesini Asitâne'ye gönderdiler. Sultân dahi Edirne cânibine avdet eyledi" [175]... *(Plecarea fiului de şah, Musa Çelebi, la cucerirea Rumeliei.*

Pe cînd măreţul sultan [176] *era îngîndurat şi tulburat de pregătirea înlăturării emirului Süleyman, fiul de şah, Musa Çelebi, ⟨fiind⟩ dintre dregătorii din slujba ⟨sultanului⟩, era animat de sinceritate. Înfăţişîndu-se înaintea sultanului a cerut îngăduinţa ca, trecînd prin porturile de la Samsun şi Sinop spre Rumelia, cu corăbiile de pe Marea Neagră, să fie stăpîn (mâlik) peste ţinuturile emirului Süleyman. Şi a făcut legămînt şi înţelegere ca, toată viaţa lui, să meargă pe calea supunerii. Sultanului părîndu-i-se înţeleaptă această măsură, ⟨i-⟩a dat învoire. Musa Çelebi a pornit spre ţara lui Isfendiyar. Cînd colo, principele Valahiei a aflat despre plecarea lui Musa Çelebi spre acea parte. Şi, trimiţînd sol la Isfendiyar a rugat ca Musa Çelebi să fie trimis în acea parte* [177]. *Trimiţîndu-i scrisoare şi lui Musa Çelebi, a întărit, cu jurămînt, potrivit obiceiurilor lor* [178] *⟨ale românilor⟩, făgăduielile că, în cazul în care ⟨Musa⟩ va veni, dîndu-i ⟨acestuia⟩ în stăpînire ţinuturile (memalik) sale, îi va oferi fiica întru robie* [179]. *Plîngîndu-se de nedreptăţile înalţilor dregători (vükelâ)*

[174] Arh. St. Bucureşti, Colecţia microfilme Turcia, rola 6, c. 134 *(Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Istanbul, Bağdad 207, f. 55).*

[175] *Ibidem,* c. 140 *(f. 61).*

[176] Mehmed I Çelebi.

[177] Ţara Românească.

[178] Se poate traduce şi „potrivit obiceiurilor lui" (ale lui Mircea).

[179] În manuscris: *cariyelik*, de la *cariye* — „roabă (sclavă) cumpărată sau capturată în război; fată; slujnică". Potrivit cronicii editate a lui Sa'adeddin Mehmed Hoca Efendi (ed. Istanbul, 1862—1863/1279—1280), Mircea i-ar fi promis lui Musa Çelebi că „îi va da pe fiica sa de soţie", cf. *Cronici turceşti*, I, p. 305. Totuşi, cuvîntul *halayıklık* — sinonim perfect cu *cariyelik* — este menţionat în contextul respectiv, în ediţia relativ recentă (text în caractere latine, adaptat la limba turcă modernă) a aceleiaşi cronici: Hoca Sadedin Efendi, *Tacü't — Tevârih*, cilt II, ed. Ismet Parmaksızoğlu, Istanbul, 1974, p. 42.

ai emirului Süleyman, a făcut cunoscut că sosirea în grabă ⟨a lui Musa⟩ este trebuincioasă pentru îndeplinirea dorinței ⟨sale⟩. Cînd scrisoarea avea să ajungă la fiul de șah, în scurt timp, Musa Çelebi a ajuns la țărmul Valahiei, cu corăbiile pregătite de Isfendiyar în portul Sinop. Principele Valahiei îndeplinindu-și făgăduielile, bucurîndu-se și veselindu-se cu onoarea ⟨primirii⟩ fiului de șah, cînd și beii din Rumelia aveau să fie înștiințați ⟨despre sosirea lui Musa⟩, ei s-au grăbit să intre în slujba lui și i-au arătat supunere și ascultare...

Plecarea sultanului⟨Mehmed⟩ spre Valahia și ținutul Ungariei.

Norocosul sultan, după pedepsirea fiului lui Karaman, slobozind oastea, se îndreptase spre Brusa. După oarecare vreme, trimițîndu-se porunci pentru ca oastea să se adune iarăși și pentru ca Isfendiyar bey, fie el însuși, fie feciorul său, să fie ⟨prezent⟩ chiar cu oaste — dat fiind că valahul (Eflâk) s-a încăpățînat în ⟨ceea ce privește⟩ trimiterea haraciului[180] *— ⟨și astfel⟩ trecîndu-se în partea Rumeliei, în ⟨anul⟩ opt sute nouăsprezece*[181]*, au ajuns la Edirne și, apoi, la marginea Dunării. Și, după ce au construit și au isprăvit cetatea Giurgiu, au reparat cetățile zise Isaccea și Yeni-Sale. În acest interval, akîngiii au adus din ținuturile (memalik) Valahiei feciori și fete cu pulpe albe. Principele Valahiei l-a trimis cu haraciul pentru trei ani pe Sünnet bey*[182]*, care fugise pe cînd era ⟨unul⟩ din slujitorii lui Musa Çelebi. Fiind înnoit legămîntul, i-a fost acceptată cererea lui ⟨de iertare⟩. Apoi, au plecat spre Ungaria și au cucerit cetatea Severin. Cînd ghiaurii din Ungaria aveau să fie lipsiți de apărare, ei au trimis la Prag*[183]*, cu daruri împărătești, trei ghiauri fii de bei*[184]*. Iar sultanul s-a întors în partea Adrianopolului/Edirne...).*

Eliminînd din textul cronicii lui Sa'adeddin Mehmed Hoca Efendi[185] anumite podoabe stilistice, Hasan Beyzâde adaugă, pe alocuri, detalii culese din cine știe ce alte manuscrise. În cazul fragmentelor de mai sus, remarcăm o „contribuție" demnă de luat în seamă: ideea „reînnoirii legămîntului"[186] dintre Mircea și Mehmed I Çelebi.

Acest exemplu este însă ilustrativ pentru „maniera de lucru" a tuturor cronicarilor otomani. La figurat, analele otomane, cele redactate începînd din a doua jumătate a veacului al XV-lea, sînt — în ceea ce privește, să spunem, capitolele consacrate epocii de formare a Imperiului otoman — asemenea palimpsestelor, căci fiecare autor, anonim sau cunoscut sub un nume sau altul, inspirîndu-se vizibil din operele înaintașilor, le „șterge" pentru a le

[180] Aluzie la faptul că Mircea încetase să mai trimită haraciul la Poartă.

[181] Vezi *supra* nota 170.

[182] În *Tâc-üt-Tevârih*, apare *Izzet bey* — cf. *Cronici turcești*, I, p. 308; vezi și ediția lui Ismet Parmaksızoğlu *(supra* nota 179*)*, p. 93. *Sünnet* (se poate citi și *Sinnet*) *bey* este una și aceeași persoană cu *Minnet bey* din cronica lui Koca Hüseyin (m. 1649/1650), *Bed'ai-ül-veka'i (Evenimentele minunate)*, cf. *Cronici turcești*, I, p. 445.

[183] *Asitâne* — denumire a reședinței sultanului; în sens larg, capitala otomană.

[184] *Beğ-zâde* — beizadea; fiu de bei (în cazul țărilor române — „fiu de domn" și, uneori, „fiu de boier/nobil"); sinonim cu *emir-zâde*.

[185] Pentru comparație, vezi *Cronici turcești*, I, p. 305—308.

[186] Tălmăcirile din versiunea românească („înnoindu-și obligațiile", cf. *Cronici turcești*, I, p. 308), precum și din ediția turcească *(and ve sözünü bir kere daha yeniliyordu* = = „⟨Mircea⟩ își înnoia încă o dată jurămîntul și cuvîntul", cf. ed. Ismet Parmaksızoğlu, *op. cit.*, p. 93), ale cronicii lui Sa'adeddin Mehmed Hoca Efendi, deși sugerează ideea de „legămînt", nu o exprimă însă fără putință de tăgadă, ca sintagma *tecdid-i ahd* — folosită de Hasan Beyzâde, care a preluat-o, eventual, din cronica lui Idris Bitlisi. .

rescrie, de fapt, adăugînd noi amănunte ce poartă amprenta nivelului său de cultură, a poziției și intereselor sale, a realităților politice din vremea sa.

★

Informațiile din cronicile turcești, cu privire la perioada domniei Marelui Mircea Voievod, necesită o analiză profundă, greu de realizat în momentul de față, în lipsa izvoarelor din care acestea au fost extrase și, în general, a unor surse de aceeași natură, autentice și, implicit, probatoare [187]. Dar aceste informații pot fi comparate cu acelea furnizate de alte cronici (bizantine, bulgare, sîrbești), ceea ce s-a și făcut în istoriografia noastră. Unele concluzii asupra gradului de autenticitate a afirmațiilor cronicarilor otomani pot rezulta însă din lectura, cu atenție, a operelor lor, avîndu-se în vedere, întotdeauna, contextul în care figurează o anumită informație. Cîteva indicii în acest sens oferă și pasajele reproduse mai sus. Vom încerca, în continuare, să evidențiem unele aspecte edificatoare asupra modului în care s-a format și modificat optica cronicarilor otomani din secolele XV—XVII în privința evenimentelor ce vizează direct istoria românilor din perioada 1386—1418.

În primul rînd, considerăm că opera lui Idris Bitlisi, *Heşt Behişt*, a influențat în mod evident viziunea istoriografiei otomane asupra perioadei de început a raporturilor dintre români și turcii osmanlîi. Scrisă între 1502—1505 [188], în persană, tradusă ulterior în turcă, mai întîi de Ibn Kemal și apoi de Abdulbaki Sa'di [189], cronica lui Idris Bitlisi cuprinde afirmații ce modifică substanțial opinia cronicarilor anteriori asupra evoluției relațiilor româno-otomane. Cu autoritatea sa de mare învățat, dar marcată, probabil, de tarele refugiatului în Imperiul otoman, Idris Bitlisi *(m. 1520)* își va fi folosit toată forța talentului său de versificator [190] pentru a înfățișa începuturile legăturilor dintre români și otomani sub forma unui „tablou" din care nu aveau cum să lipsească „imagini" binecunoscute *high-life*-ului otoman din vremea sa.

Astfel, Idris Bitlisi este, credem, întîiul cronicar otoman care îl include și pe domnul („căpetenia") Moldovei printre participanții la lupta de la Kossovo [191]. Acest detaliu apare în operele unor cronicari din perioada următoare, îndeosebi din secolul al XVII-lea [192].

De asemenea, Idris Bitlisi este cel care „schimbă", primul — credem — în istoriografia otomană, *locul* crîncenei bătălii desfășurate, oricum, pe teri-

[187] Avem în vedere, desigur, documentele emise de cancelariile primilor sultani otomani. După cum se știe, s-au păstrat extrem de puține documente turcești din secolele XIV—XV; numărul documentelor de acest gen crește, începînd cu a doua jumătate a secolului al XVI-lea. Un document „de arhivă", de natură turcică însă, extrem de important, este cea de a doua scrisoare trimisă de Timur Lenk sultanului Baiazid Yîldirîm, „pe la mijlocul anului 1395" *(1395 yılı ortalarında)*, din care s-au republicat recent largi extrase, cf. Yaşar Yücel, *Timur'un Dış Politikasında Türkiye ve Yakın-Doğu. 1393—1402 (Turcia și Orientul Apropiat în politica externă a lui Timur. 1393—1402)*, Ankara, 1980, p. 20—23. Acest document a fost semnalat istoriografiei noastre de către cercetătorul Tahsin Gemil (vezi *recezia* sa la cartea menționată, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie „A. D. Xenopol" — Iași", XVII, 1985, p. 943—944; idem, *Mircea l'Ancien — ...* op, cit., p. 15—17. Vezi și Dorin Matei, *Activitatea Laboratorului de Studii Otomane în anul 1985*, în „Revista de istorie", tom 39, nr. 7, 1986, p. 706; Alexandru V. Diță, *Victoria românească de la Rovine...*, p. 37—38.

[188] *Cronici turcești*, I, p. 149.

[189] *Ibidem*, p. 150.

[190] *Heşt Behişt*, în originalul persan, „este o cronică rimată avînd 80 000 de versuri", cf. *Cronici turcești*, I, p. 149.

[191] Vezi *supra* nota 53.

[192] Vezi *supra* notele 52, 55. Aceeași știre o dă și Sa'adeddin Mehmed Hoca Efendi, cf. *Cronici turcești*, I, p. 301.

toriul Țării Românești, cu prilejul expediției organizate împotriva acesteia de Baiazid Yîldîrîm. Dacă din cronicile lui Enveri și Mehmed Neșri, și chiar din cea a lui Oruç bin Adil [193], se știa că așa-zisa luptă de la Rovine avusese loc undeva în apropiere de *Argeș*, în schimb, după Idris Bitlisi, deși localizarea respectivă nu a fost abandonată întru totul de istoriografia otomană [194], totuși, cu timpul, s-a preferat varianta consemnată în *Heșt Behișt*: „acel loc muntos și primejdios" [195]. Mai precis, supoziția că Mircea a opus rezistență — „încrezîndu-se în munții *(ğibal)* cei tari și greu de pătruns" [196] — se regăsește în unele cronici ulterioare, sub diverse forme deosebite stilistic: „⟨Mircea⟩ avînd în spate un munte" *(Sa'adeddin Mehmed Hoca Efendi)* [197]; „s-au războit într-un loc strîmt" *(Hoca Hüseyin)* [198]; „s-a oprit în spatele unui munte" *(Solak-zâde Mehmed Hemdemi)* [199]; „sprijinindu-și spatele de un munte" *(Hasan Beyzâde)* [200]. Unii din acești cronicari transcriu corupt — după Idris Bitlisi — chiar și numele lui Mircea: *Emirği (Emirci)* [201].

Fantezia lui Idris Bitlisi — căci rod al închipuirii par a fi multe din afirmațiile sale pe marginea relațiilor româno-otomane — va fi determinat și afirmația pe care cronicarul o face în legătură cu dublarea haraciului plătit — încă înainte de lupta din „acel loc muntos și primejdios" — de către Mircea, precum și cu privire la „rugămințile" acestuia și „cererea ⟨sa⟩ de reînnoire a legămîntului *(tedjid-i ahd)* de slujire" [202] față de Baiazid Yîldîrîm, după confruntarea armată ce s-ar fi încheiat cu izbînda otomanilor. Problema încheierii păcii între otomani și români, prin „legămînt" *(ahd)* sau „capitulație" *(ahîd-nâme)* și, implicit, a supunerii acestora din urmă la plata haraciului, a suscitat, precum se știe, interesul istoriografiei noastre [203], preocupată în continuare de aflarea a noi date de natură să prilejuiască încheieri ferme în locul diverselor supoziții formulate pînă acum.

Este locul să evidențiem faptul că, *numai în cronica lui Idris Bitlisi*, se menționează despre „reînnoirea legămîntului" dintre domnul Țării Românești și sultanul otoman, cu prilejul luptei de la Rovine. Cît privește informația despre aceea că Mircea, în momentul confruntării sale cu Baiazid Yîldîrîm, era

[193] Expresia *ugraș yerinde (la locul de luptă)*, cf. *Cronici turcești*, I, p. 49, ar putea fi o dovadă că Oruç bin Adil nu va fi reușit să citească (descifreze) corect hidronimul *Arkiș*, consemnat în „Cartea vizirului" *(Düstürname)* a lui Enveri, din care se va fi inspirat (vezi stratagema aruncării în apă a leșurilor turcilor). Așa ne explicăm de ce Ibn Kemal — care se va fi inspirat și din cronica lui Oruç bin Adil — menționează doar faptul că „la marginea locului bătăliei era o apă curgătoare" (vezi *supra* nota 124).

[194] Vezi *supra* notele 79, 124.

[195] *Cronici turcești*, I, p. 158.

[196] *Ibidem*, p. 157.

[197] *Ibidem*, p. 304.

[198] *Ibidem*, p. 442.

[199] *Ibidem*, II, p. 130.

[200] Vezi *supra* nota 88.

[201] Vezi *supra* notele 198, 200. În cronica lui Solak-zâde Mehmed Hemdemi, apare: „*Mihu yani Mirhu voyvoda* (Mihu *adică Mirhu voievod)*, cf. Arh. St. București, Colecția microfilme Austria, rola 179, c. 17 *(Oesterreichische National Bibliothek, Wien, H.O. 21, f. 14 r)*. Vezi și *Cronici turcești*, II, p. 130.

[202] *Cronici turcești*, I, p. 158. Într-un manuscris (în persană), al cronicii *Heșt Behișt*, se consemnează: *tecdid-i ahd-i bendegî vü hidmet-kârî* („reînnoirea legămîntului de supunere și slujire"), vezi Arh. St. București, Colecția microfilme Turcia, rola 31, c. 206 *(Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Istanbul, Hazine 1655, f. 204 r)*.

[203] Vezi mai nou: Șerban Papacostea, *Tratatele Țării Românești și Moldovei cu Imperiul otoman în secolele XIV—XVI: Ficțiune politică și realitatea istorică*, în *Stat, societate, națiune*, Cluj-Napoca, 1982, p. 93—106; Mihai Maxim, *Din istoria relațiilor româno-otomane — „Capitulațiile"*, în „Anale de istorie", nr. 6, 1982, p. 34—68.

deja „plătitor de haraci" *(haraç-güzar)* al acestuia, Idris Bitlisi o va fi preluat-o din cronica lui Mehmed Neşri, o dată cu numele domnului român „Emirgi" *(Emirci)* [204]. Mai mult decît atît, pentru a demonstra, probabil, cît de categorică a fost „victoria" sultanului, respectivul cronicar a pus în circulaţie şi ideea „măririi" — de fapt, *dublării* — haraciului Ţării Româneşti [205], cu acelaşi prilej. Ştirea despre mărirea haraciului apare, în general, la cronicarii care i-au preluat şi unele detalii privind desfăşurarea bătăliei de la Rovine [206].

În *Düsturname (Cartea vizirului)*, Enveri scria — pe la 1465 [207] — că: „⟨Mircea⟩ *s-a împăcat şi a trimis avuţii* — *(s.n. V.V.)* — cu soli/Şi astfel de vicleşug a făcut Mircea (Mirci) în războiul cu sultanul" [208]. Cam în aceeaşi perioadă (dacă nu ceva mai tîrziu, oricum, în a doua jumătate a veacului al XV-lea), Oruç bin Adil consemna şi el în cronica sa: „Apoi necredinciosul Mircea, rămînînd în neputinţă, *s-a împăcat şi, trimiţînd haraciul său, s-a supus* — ⟨*s.n. V.V.*⟩ — ; anul 792 al Hegirei. De acolo hanul Baiazid a plecat spre Moreea. El s-a aşezat la Karaferia" [209]. Cronicarul mai notează în continuare: „După aceea, sultanul Baiazid han, ajungînd la Istanbul, l-a împresurat. Cînd se afla în această situaţie a sosit ştirea că regele Ungariei, a căzut asupra Nicopolului, au zis" [210]. Urmează descrierea luptei de la Nicopol, fără a se aminti şi de participarea românilor.

Aşık paşa-zâde (m. 1481 sau 1484) [211], după ce descrie expediţia lui Baiazid în ţinuturile Alaşehir, Saruhan şi Menteşe (în anul 792 H) [212], apoi asedierea Constantinopolului şi lupta cu regele Ungariei la Krušcvac *(Alaca Hisar)*, încheie prin cîteva versuri ce anunţă în final gîndul sultanului de a relua asediul asupra capitalei bizantine. În acest context, este plasată, în stil direct, chemarea lui Baiazid către Mircea de a i se supune, cronicarul notînd că „acest război sfînt" *(gaza)* — desigur, expediţia victorioasă împotriva regelui Ungariei — a avut loc în anul 793 H [213]. Am rezumat, încă o dată, acest pasaj, pentru a vedea cum a fost reluat el în alte cronici (dacă nu cumva Aşık paşa-zâde îl va fi preluat — modelîndu-l — din acestea).

Într-un manuscris anonim, se arată următoarele: „Târih-i Hicret'in sene 792; yedi yüz doksan iki senesinde. Der-beyân-ı hikâyet-i azimet-kerden-i sultân Bayezid Hân be kal'a-ı Istanbul ve âmeden-i kırâl-ı Üngürüs be vilâyet-i Alâca Hisâr u Bâr sultân-ı mezkûr mukabele şüden asâkir-i küffâr-ı haksâr der-sahrâ-yi Alâca Hisâr ve münhezim-şüden ceyş-i küffâr-ı makhurrîn bi-inâyet-i Allahû teâlâ"... [214] *(Data după Hegiră: anul 792; în anul şapte sute nouăzeci şi doi. Despre povestirea cu privire la plecarea sultanului Baiazid han împotriva cetăţii Istanbul şi venirea regelui Ungariei*

[204] *Cronici turceşti*, I, p. 113.

[205] Adică: *harac u cizye mukarreri her sâle râ muza'af bi-Hizâne-i âmire resânde* („⟨Mircea⟩ va face să ajungă la vistieria imperială, în fiecare an, haraciul şi gizia fixate ⟨şi care au fost⟩ dublate"), cf. *Arh. St. Bucureşti, Colecţia microfilme Turcia, rola 31, c. 206 (f. 204 r).*

[206] Vezi *supra* notele 197—200.

[207] *Cronici turceşti*, I, p. 33.

[208] *Ibidem*, p. 39.

[209] *Ibidem*, p. 49.

[210] Pentru conformitate: *Ondan sonra Bayazid Han, Istanbul'a varıp kuşattı. Bu halde iken haber geldi ki Üngürüs kıralı, Niğebolu üzerine düştü didiler* — apud *Orüç Beğ Tarihi (Istoria lui Oruç Beğ)*, ed. Atsız, Istanbul, ⟨1972⟩, p. 51.

[211] *Cronici turceşti*, I, p. 81.

[212] Vezi *supra* nota 71.

[213] Vezi *supra* nota 73.

[214] Arh. St. Bucureşti, Colecţia microfilme Turcia, rola 65, c. 687 *(Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Istanbul, Revan 1099, f. 28 v).*

în vilaietul Alaca Hisar şi Bar şi lupta pomenitului sultan cu oştenii ghiauri pe cîmpul de la Alaca Hisar şi zdrobirea oştii ghiaurilor sortiţi înfrîngerii, cu ajutorul măreţului Allah...) După această bătălie, sultanul revine la Edirne, victorios, cu multe prăzi. În cronică, se precizează: „Bu gazâ târih-i Hicret'in sene 793; yedi yüz doksan üçünde vâki' oldı“ [215] *(Această gaza a avut loc la data după Hegiră: anul 793; în anul şapte sute nouăzeci şi trei)*. De la Edirne, Baiazid Yîldîrîm pleacă în Anatolia, unde cucereşte vilaietul Menteşe. Amintim că Aşık paşa-zâde menţionează că expediţia împotriva acestui ţinut a avut loc înainte de bătălia de la Kruševac, deci, în anul anterior *(792 H)*. Baiazid Yîldîrîm — se arată în manuscrisul anonim — s-a îndreptat apoi iarăşi spre Constantinopol, încheind, în cele din urmă, pacea cu împăratul bizantin şi renunţînd la asediu [216]. Acest detaliu va fi semnificînd ceea ce Aşık paşa-zâde reda sub forma: „Şi ⟨Baiazid⟩ iarăşi şi-a pus în gînd să meargă împotriva Istanbulului“ [217].

În ambele cronici (a lui Aşık paşa-zâde şi a autorului anonim), se specifică faptul că sultanul a cucerit apoi cetăţile Silistra şi Nicopol [218]. În plus, în cronica anonimă, se indică şi anul: *794 H* [219].

Acest „scenariu“ cronologic se regăseşte întrucîtva în unele cronici din a doua jumătate a secolului al XVI-lea. Astfel, pasajul redat mai sus [220], dintr-un manuscris de la sfîrşitul aceluiaşi secol, apare întocmai şi în cronica lui Mehmed Paşa Küçük Nişanci (m. 1571) [221], din care va fi fost extras. Aşadar, opinăm că informaţia despre „cucerirea Ţării Româneşti *(Eflâk)* în 793“ şi supunerea lui Mircea, concomitent cu asumarea de către el a plăţii haraciului, va fi izvorînd din relatările cuprinse în cronica lui Aşık-paşa-zâde (apelul către domnul român de a se supune sultanului) şi în cronica anonimă (descrierea campaniei lui Baiazid Yîldîrîm împotriva regelui Ungariei, la Alaca Hisar/Kruševac, deci în Rumelia şi, uşor de imaginat — poate din lipsa unor ştiri precise — undeva în apropiere de Ţara Românească). Mai remarcăm faptul că expediţia sultanului în Rumelia, împotriva lui Sigismund de Luxemburg, datată în 793 H — cum rezultă din cronica lui Aşık paşa-zâde şi din cele două manuscrise anonime (cu variantele *Alaca Hisar/Kruševac* şi *Nicopol)* [222] — coincide, în ceea ce priveşte datarea *(anul 793 H)*, cu campania aceluiaşi împotriva lui Mircea şi cu marea bătălie desfăşurată pe teritoriul Ţării Româneşti, după cum relatează majoritatea cronicarilor otomani, începînd cu Enveri (care nu indică însă data). Confuziile în materie de cronologie, sesizabile „în vechile cronici turceşti“ se datorează în acest caz, credem — aşa cum s-a arătat recent — „contopirii a două evenimente care au avut loc la date diferite, dar în condiţii geopolitice similare“ [223].

Relatările din cronicile otomane mai vechi (cele din secolul al XV-lea) cu privire la data supunerii Ţării Româneşti la plata haraciului sînt, prin

[215] *Ibidem*, c. 688 *(f. 29 v)*.
[216] *Ibidem*.
[217] *Cronici turceşti*, *I*, p. 81; vezi şi *supra* nota 73.
[218] *Ibidem*: vezi şi *rola 65*, c. 688—689 (f. 29 v — 30 r).
[219] Rola 65, *loc. cit.* În alt manuscris anonim, relatîndu-se despre asedierea Constantinopolului, lupta dintre sultan şi regele Ungariei la Nicopol *(Nikbolı)*, în anul *793 H*, şi apoi încheierea păcii dintre Baiazid Yîldîrîm şi împăratul bizantin, se menţionează cucerirea cetăţilor Silistra şi Nicopol, în *794 H* — cf. Arh. St. Bucureşti, Colecţia microfilme Austria, rola 77, c. 310 *(Oesterreichische National Bibliothek, Wien, A.F. 223/480, f. ?)*.
[220] Vezi *supra* nota 137. Anul va fi fost grafiat greşit: *792 H* în loc de *793 H*.
[221] *Cronici turceşti*, *I*, p. 290. Anul pare a fi cel corect: *793 H*. Se indică în plus, ca şi în manuscrisul anonim (vezi *supra* 137), şi cucerirea cetăţii Rusciuk, în *794 H*.
[222] Vezi *supra* notele 214, 219.
[223] Tahsin Gemil, *Mircea l'Ancien...*, *op. cit.*, p. 11.

urmare, confuze. A fost Mircea „plătitor de haraci“ al sultanului înainte de lupta de la Rovine? A acceptat el supunerea față de sultan și, totodată, plătirea tributului, după bătălia pe care, de fapt, a cîștigat-o? Sînt întrebări ce pot fi completate cu altele, referitoare la momentul „împăcării“ dintre români și otomani (în circumstanțele de atunci: dintre Mircea și Baiazid) și care au și fost puse [224].

Unele sugestii pentru aflarea răspunsului la aceste întrebări ne pot oferi înseși cronicile otomane. Reanalizarea acestora, în ordinea cronologică (aproximativă) în care au fost scrise, dezvăluie, cel puțin, modul în care a evoluat viziunea istoriografiei otomane, să spunem, pînă la Idris Bitlisi.

Astfel, Şükrüllah bin Şehabeddin Ahmed — „considerat unul dintre primii cronicari otomani care a scris o istorie universală“ [225] — nu menționează, precum se știe, în cronica sa *Behcet-üt-Tevârih* (terminată în 1458—1459/863 H) [226], lupta de la Rovine. Descriind bătălia de la Kossovo — la care, printre oștile trimise de „ghiauri“ *(yüz binden ziyâde kâfir leşkeri cem' oldı* /„s-a adunat ⟨o⟩ oaste de peste o sută de mii de ghiauri“) [227], ar fi participat și cea trimisă din Țara Românească *(Eflâğ'dan)* — cronicarul arată că Baiazid Yîldîrîm, după întronarea sa, a cucerit, mai întîi *(evvel)*, vilaietele Saruhan și Aydîn, că s-a deplasat apoi spre Caramania *(Karaman)*; „în anul al doilea“ *(ikinci yılda)* — se înțelege, al domniei sale — sultanul și-a instituit stăpînirea asupra ținuturilor Kastamonu, Osmancik,.Amasya, Tokat, Sivas, Cânet și Samsun, întorcîndu-se ulterior la Bursa — „casa împărăției“ *(dâr-ül-mülk)*. Peste un timp — cronicarul nu indică vreun an — Baiazid a plecat spre Menteșe, Tekke și Antalya, provincii pe care, de asemenea, le-a cotropit; expediția a continuat în ținutul Germiyan [228]. Despre primii ani ai domniei lui Baiazid Yîldîrîm, Şükrüllah bin Şehabeddin Ahmed prezintă, deci, numai campaniile noului sultan în Asia Mică, pentru că iarăși, fără a indica vreun an, să se refere și la evenimentele din Rumelia: „Nâ-gâh Üngürüs-i mel'ûn yüz otuz bin kâfirle kasd-ı harb dâr-ül-islâm itdi didiler. Pes sultân Gazi fi'l-asl Tunı'ya irişüb kendü kullarıyla kâfir cânibine revâne oldılar. Kâfir suyı geçüb serhadd-ı islâmda Nikbolı nâm kasabıya irişdi. Ve şehri garet idüb kal'ayı muhasara itmişlerdi“ [229]. *(Deodată, ungurul blestemat a avut gînd de război, cu treizeci de mii de ghiauri, împotriva casei islamului, au zis. Apoi, sultanul, gazi-ul, ajungînd, într-adevăr, la Dunăre, au sosit cu robii lor în partea unde era ghiaurul. Trecînd apa, ghiaurul a ajuns la tîrgul zis Nicopol, de la hotarul islamic. Și ⟨oștenii sultanului⟩, prădînd orașul, au împresurat cetatea)*. Victoria sultanului asupra regelui Ungariei a fost categorică, întrucît „cei mai mulți dintre ei ⟨ghiaurii⟩ au fost înecați în Dunăre“ *(ekseri Tunı'ya gark oldı)* [230] — precizare consemnată în multe cronici otomane ulterioare. Apoi — notează același cronicar — Baiazid Yîldîrîm a revenit la Edirne și, de aici, la Bursa, făcînd în ambele sale reședințe „case de binefacere“ (dâr-ül-hayr) [231].

[224] Dan Zamfirescu, *Din nou despre victoria de la Rovine a lui Mircea cel Mare*, în „Luceafărul“, nr. 32 (1265), 9 august 1986, p. 6.

[225] *Cronici turcești*, I, p. 29.

[226] *Ibidem, loc. cit.*

[227] Arh. St. București, Colecția microfilme Turcia, rola 55, c. 276 *(Belediye Kütüphanesi, Istanbul, 0 13, f. 265)*.

[228] Pentru aceste detalii, vezi *Ibidem*, c. 277 (f. 266).

[229] *Ibidem, loc. cit.*

[230] *Ibidem*. Ibn Kemal datează această victorie otomană, cu un ecou deosebit în lumea musulmană, în anul *797 H* (27 octombrie 1394 — 15 octombrie 1395) — cf. *Arh. St. București, Colecția microfilme Turcia, rola 57, c. 71.*

[231] Rola 55, c. 278 *(f. 267)*.

Enveri — cronicarul următor, potrivit aceleaşi ordini cronologice stabilite cu aproximaţie — pare a nu se fi inspirat prea mult din opera lui Şükrüllah bin Şehabeddin Ahmed. Fapt este că el măreşte pînă la „200 000 de oameni" efectivul oştilor (printre care şi cea din Ţara Românească) adunate „în ţara lui Laz<ăr>" [232], fiind, totodată, întîiul cronicar otoman (desigur, în virtutea a ceea ce putem cunoaşte deocamdată în materie de istoriografie otomană), care oferă o primă versiune asupra evenimentelor ce s-au petrecut — după cum vor relata cronicile ulterioare — în intervalul *791 — 793 H* (în perioada în privinţa căreia, autorul — urmînd, poate, exemplul lui Şükrüllah bin Şehabeddin Ahmed — nu indică, bineînţeles, nici un an). Oricum, Enveri este „primul cronicar turc" care relatează despre incursiunea lui Mircea contra akîngiilor de la Karînovasî [233]. Mircea — al cărui nume *Mirgi* (în turcă: *Mirci*) [234] avea să devină, începînd cu Mehmed Neşri, Emirgi *(Emirci)* [235] — va fi în situaţia de a primi, în consecinţă, replica imediată a sultanului, drept pentru care „în apropiere de Argeş *(Arkîş)* s-a dat o luptă crîncenă" [236]. Recunoscînd, primul dintre cronicarii otomani, amploarea confruntării, Enveri este, la fel, întîiul analist otoman care îi stabileşte şi un epilog — hazliu, pus sub semnul păcălelii: „înfrînt" prin înşelare (vezi amănuntul privitor la aruncarea leşurilor turcilor în Argeş), domnul Ţării Româneşti a răspuns cu aceeaşi monedă [237]. Încheind prin „vicleşug" lupta cu sultanul — în sensul că „s-a împăcat" (probabil, în text: *barışdı* de la *barışmak*, şi nu *ahd*/„legămînt", deci, nu *pace*) şi „a trimis avuţii *(mal* — ceea ce poate să însemne şi *bani)* — Mircea s-ar fi răzvrătit din nou împotriva sultanului, de această dată, undeva la sud de Dunăre: „Românul *(Eflâk)* iarăşi s-a răsculat în Rumelia/Şi sultanul s-a dus şi s-a războit din nou/Încălecînd pe cal, el nu l-a lăsat pe ghiaur şi l-a măcelărit/Şi, întorcîndu-se de acolo, s-a dus împotriva Salonicului *(Selanik)*" [238]. Există, credem, o legătură între această informaţie despre răzvrătirea lui Mircea în Rumelia şi ştirile consemnate în cronica lui Aşık paşa-zâde şi manuscrisul anonim despre expediţia sultanului împotriva regelui Ungariei şi lupta de la Alaca Hisar *(Kruševac)*, unde, s-ar putea spune, oastea lui Sigismund de Luxemburg va fi fost „măcelărită". Ar fi vorba, de fapt, cum s-a arătat recent, de o „campanie balcanică românoungară" care a avut loc în 1392 [239]. Cu acest prilej, în 792 H sau 793 H, Ţara Românească va fi fost, chipurile, „cucerită", iar domnitorul ei se va fi supus şi va fi acceptat plata haraciului — cum avea să se menţioneze în unele cronici din a doua jumătate a secolului al XVI-lea [240].

Oruç bin Adil, preluînd de la Enveri detaliul privitor la „vicleşugul" otomanilor (aruncarea leşurilor musulmanilor în Argeş), indică, primul în istoriografia otomană, data bătăliei *(792 H* sau *793 H)* [241], precizînd că Mircea

[232] *Cronici turceşti*, I, p. 38.
[233] Aurel Decei, *op. cit.*, p. 140.
[234] *Cronici turceşti*, I, p. 39.
[235] *Ibidem*, p. 113.
[236] *Ibidem*, p. 39.
[237] Vezi *supra* nota 208.
[238] *Cronici turceşti*, I, p. 39.
[239] Tahsin Gemil, *Mircea l'Ancien . . ., op. cit.*, p. 10—11.
[240] Vezi *supra* notele 137 şi 221. În altă cronică anonimă *(Tarih-i al-i Osman)*, de la sfîrşitul secolului al XVI-lea, se menţionează: „Sene yedi yüz doskan iki: feth-i Silistre ve Kara Eflâk. Sene yedi yüz doksan üç ba'dehû cenk-i kirâl ve Üngürüs" *(Anul şapte sute nouăzeci şi doi: cucerirea Silistrei şi a Valahiei Negre. Anul şapte sute nouăzeci şi trei — apoi lupta cu regele şi Ungaria)* — cf. Arh. St. Bucureşti, Colecţia microfilme Turcia, rola 66, c. 654 *(Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Istanbul, Revan 1101, f. 12)*.
[241] Vezi *supra* nota 99.

„s-a împăcat şi, trimiţînd haraciul, s-a supus“ [242]. Concluzia aceasta este însă contrazisă de deznodămîntul bătăliei, care, oricum — recunoaşte însuşi cronicarul — nu s-a terminat cu „victoria“ categorică a sultanului, ca în alte expediţii contra „ghiaurilor“. În mod logic, Mircea, nefiind înfrînt, nu avea cum să se supună şi să plătească haraci. El va fi fost confundat de către Oruç bin Adil şi ceilalţi cronicari otomani, eventual, cu Vlad („Uzurpatorul“) [243].

Mehmed Neşri susţine, de asemenea, primul în istoriografia otomană, că Mircea „era tributarul padişahului“ încă înainte de bătălia de la Rovine. Cronicarul se contrazice însă, căci, dacă domnul român ar fi fost, într-adevăr, „plătitor de haraci“, el ar fi trebuit să se numere printre „beii“ (principii) convocaţi de Murad I pentru lupta de la Kossovo. Desigur, Mehmed Neşri nu dezvăluie împrejurările în care Mircea a devenit „plătitor de haraci“ al sultanului.

Avînd la dispoziţie aceste informaţii neclare şi contradictorii, Idris Bitlisi a făcut „lumină“ în chestiunea supunerii Ţării Româneşti faţă de Poartă, lăsînd să se înţeleagă faptul că, după lupta de la Rovine, s-ar fi reînnoit „legămîntul“ dintre Mircea şi Baiazid.

În legătură cu datarea bătăliei de la Rovine, detalii interesante oferă — cum se ştia şi cum am confirmat mai sus — cronica lui Ibn Kemal. Primăvara anului *794 H* corespunde (dacă luăm în considerare procedeul antedatării din cronicile otomane) primăverii anului *1395* [244]. Desprinsă din contextul său, informaţia respectivă poate servi ca un argument în plus pentru datarea campaniei lui Baiazid Yîldîrîm împotriva Ţării Româneşti, în anul *1395*, la „17 mai“ [245] ori „spre sfîrşitul verii sau în toamna“ [246] aceluiaşi an. Cronica lui Ibn Kemal mai cuprinde însă un detaliu extrem de preţios. Printre participanţii la bătălia ce a avut loc lîngă „o apă curgătoare“, cronicarul menţionează şi pe „Constantin, ⟨unul⟩ dintre serdarii ghiaurilor ⟨ce îşi închinaseră⟩ sufletul şi capul în calea şahului“ *(Şahın yolunda cân u bâş küffâr serdarlarından Kostandil)* şi care „era principele ţării care, în limba de acum, este cunoscută cu titlul de ţara Küstendil“ *(Şimdi dilde Küstendil ili ünvânıyla iştihâr bulan diyârın şehryârıydı)*; el a luptat vitejeşte în rîndurile oştii otomane şi — notează Ibn Kemal — „s-a străduit pînă cînd a murit“ *(Şiâr-ı ihlâs u ihtisâs ihzâr idüb ölünce çalişdı)* [247]. Este — mai mult decît probabil — vorba despre despotul sîrb Constantin Dragaş, a cărui moarte, la *17 mai 1395*, atestată în „Tipiconul lui Romanov“, a fost considerată de B.P. Hasdeu drept probă elocventă pentru datarea corectă a bătăliei de la Rovine [248]. Nu cunoaştem de unde a preluat Ibn Kemal această informaţie — *unică* în istoriografia otomană, după cum rezultă din cercetarea manuscriselor la care avem acces. Oricum, ea este de natură să confirme, o dată în plus, intuiţia genialului istoric român care a fost B.P. Hasdeu.

[242] *Cronici turceşti*, I, p. 49.

[243] Mihai Maxim, *op. cit.*, p. 47.

[244] Vezi *supra* nota 116. Indicînd anul *794 H* drept al „şaptelea an ⟨al domniei lui Baiazid⟩“ — desigur, în mod eronat (cf. Alexandru V. Diţă, *Victoria românească...*, *op. cit.*, p. 37) — cronicarul Mustafa Ali arată că, în acel an, sultanul „a cucerit şi a supus cetatea Nicopol şi cetăţile înalte ale Silistrei, după care a pornit în părţile Moreei şi a ajuns la Karaferia. După ce a cucerit Rusciukul . . .“ — cf. *Cronici turceşti*, I, p. 239. Sesizăm, aici, aceleaşi informaţii consemnate în cronica lui Mehmed Paşa Küçük Nişancı (cf. vezi *supra* nota 221) şi în manuscrisul anonim vezi *supra* nota 137; Tahsin Gemil, *op. cit.*, *loc. cit.)*.

[245] Alexandru V. Diţă, *op. cit.*, p. 26, 36—38.

[246] Tahsin Gemil, *op. cit.*, p. 17.

[247] Rola 57, *c. 36*.

[248] B. P. Hasdeu, *Originile Craiovei*, în „Columna lui Traian“, VIII (1876), p. 668 — apud Alexandru V. Diţă, *op. cit.*, p. 29.

Aşadar, „cronicile turceşti" menţionează o *singură* confruntare armată între otomani şi români, *pe teritoriul Ţării Româneşti*, în anul *793 H* (conform majorităţii cronicarilor otomani) sau în anul *794 H* (potrivit opiniei lui Ibn Kemal), ori mai corect: *17 mai 1395*.

Precum se ştie, în aceste cronici, nu se pomeneşte nimic despre „uzurparea" tronului lui Mircea de către Vlad [249] şi nici despre participarea românilor la bătălia de la Nicopol (1396).

De asemenea, ştirile oferite de cronicile otomane par a confirma opinia aproape unanim acceptată în istoriografia noastră în legătură cu faptul că Mircea a acceptat plata haraciului şi supunerea faţă de Poartă, în urma expediţiei sultanului Mehmed I Çelebi împotriva Ţării Româneşti (1417) [250]. Subliniem că nu am redat şi comentat scurtele pasaje referitoare la retragerea şeyhului Bedreddin Mahmud spre Rumelia, prin Ţara Românească, în „marea de copaci" *(deniz ağacı)*, dat fiind că acest fapt — menţionat în cronicile otomane[251], atît înainte, cît şi după fragmentele în care se relatează despre campania lui Mehmed I Çelebi în zona Dunării (de regulă: *819 H*, recte: *1417*) — nu va fi determinat, printre altele, cum s-a afirmat [252], intervenţia armată a sultanului otoman împotriva lui Mircea. În orice caz, în „cronicile turceşti" nu se face nici o legătură între tulburările provocate de amintitul *şeyh* — ajutat, desigur, înainte şi după autoclaustrarea sa, de către domnul român — şi campania sultanului împotriva acestuia, care „s-a răzvrătit" dintr-un motiv trecut îndeobşte sub tăcere de cronicarii otomani.

În absenţa documentelor turceşti, de arhivă, cronicile otomane rămîn, deocamdată, singurele surse pe baza cărora putem cunoaşte, în profunzime, optica otomanilor asupra domniei de excepţie a lui Mircea cel Mare. Şi dacă, de regulă, cronicarii otomani sînt subiectivi în aprecierile formulate la adresa lui Mircea şi a faptelor sale, este totuşi de domeniul adevărului faptul că personalitatea domnitorului român le apare, peste timp, în toată măreţia ei, neîntinată, ci confirmată şi de afirmaţiile lor, ale unor oameni care au sesizat-o ca impregnînd natura — şi aceasta, de excepţie — a raporturilor româno-otomane din vremea lor.

[249] P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 247—248.

[250] A. D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, ediţia a IV-a, text stabilit de Nicolae Stoicescu şi Maria Simionescu, Edit. ştiinţifică şi enciclopedică, Bucureşti, 1986, p. 88—90 (vezi şi, la p. 113—114, notele 96—98 aparţinînd lui Nicolae Stoicescu).

[251] *Cronici turceşti*, I, p. 51—52, 85, 116—117 ş.a.

[252] P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 241—242.

Două chestiuni de geografie istorică: I) în Podunavia sub Marele Mircea Voievod al Țării Românești; II) locul bătăliei de la „Rovine“

Sergiu Iosipescu

Reconstituirea vieții trecute — irepetabilă —, imposibil de verificat prin experimente la scara complexității realității însăși [1], are totuși un *martor de eroziune:* mediul geografic. Pămîntul, foarte umanizat prin nomenclatura topografică, deși supus și el unor transformări, adesea revoluționare, leagă prezentul de oamenii care au fost. „Arheologia“ succesivelor straturi de toponimie, unele reperabile încă parțial pe teren, altele restituite de investigații diplomatice și cartografice, îngăduie apropierea mai sigură de trecut, fixarea cadrului revolutelor acțiuni umane și, poate cel mai însemnat lucru, propune explicația în istorie.

În pofida soartei surselor, la prima vedere descurajantă, demersul de istorie geografică se poate încerca și pentru Țara Românească a marelui Mircea voievod.

I. **În Podunavia.** O dată cu notabilul efort al viei inteligențe și intuiții a lui Bogdan Petriceicu-Hasdeu de a racorda istoriografia românească la aceea europeană [2], a fost abordată și problema întinderii teritoriale a Țării Românești spre partea finală a Dunării de Jos [3]. Între varii excursuri, titlul lui Mircea voievod, dintr-unul din actele sale pentru Cozia, l-a condus pe Hasdeu la concluzia că „amîndouă malurile fluviului, cel bulgăresc ca și cel moldovenesc, Silistria ca și Galațul, Dobrogea ca și înghiul basarabean dintre Prut și Pont erau atunci în aceeași măsură sub sceptrul voievodului muntean“ [4]. O analiză a aceleeași probleme anunțase Dimitre Onciul în cunoscutul său studiu despre titlul lui Mircea și posesiunile lui, din care au rămas, din nefericire, neredactate tocmai paragrafele: VI. *Părțile tătărești*, VII. *Dunărea de amîndouă părțile pînă la Marea cea Mare* și VIII. *Dîrstorului stăpînitor*[5].

[1] Face totuși excepție experimentul de istorie a științelor și tehnicilor, inițiat de spiritul iscoditor al lui Napoleon al III-lea și marcat de primele realizări ale inginerului francez Dupuy de Lôme — reconstituiri și experimentări de nave antice în mărime naturală. Experimentele de istorie socială încercate ceva mai tîrziu sînt cu mult mai puțin convingătoare.

[2] B. P. Hasdeu, *Istoria critică a românilor*, ed. Grigore Brâncuș, București, 1984, p. 13—21.

[3] *Ibidem.*

[4] *Ibidem*, p. 16.

[5] Dimitre Onciul, *Scrieri istorice*, ed. Aurelian Sacerdoțeanu, vol. II, București, 1968, p. 119—142; v. și comentariile lui Aurelian Sacerdoțeanu, p. 406 (unde nu este clar dacă titulaturile de paragrafe lipsă ar aparține sau nu lui Onciul).

Sensul cercetării lui Onciul era determinat de corespondența fiecărei părți a titlului domnesc cu un teritoriu anume, conform spiritului lumii medievale, vocabularului ei politic și diplomatic. Deși utilitatea acestei direcții de abordare a fost cu prisosință dovedită în amintitul studiu în cazul Țării Românești, părților de peste munți, Amlașului și Făgărașului, banatului Severinului, ea a fost mai apoi părăsită. Discuția a fost mutată în domeniul foarte lunecos al mentalităților, ideologiilor și modelelor de ceremonial, considerîndu-se că *Podunavia* din titlul lui Mircea voievod în chestiune aici, este o *imitație* a intitulației cneazului sîrb Lazăr, fiind un „termen generic" ce acoperea țara lui Dobrotici (Dobrogea) și Drîstorul (Silistra)[6]. Oscilațiile cancelariei Țării Românești cît privește titlul domnesc au fost de mai multe ori subliniate, conchizîndu-se că formularul protocolar nu fusese încă pe deplin fixat[7].

★

Un examen global al *intitulației* diplomelor Țării Românești din anii 1386—1418 reflectă foarte evident căutările cancelariei românești — situată într-o zonă de contact cultural bizantino-slav și franco-german — pentru a reda o realitate politico-teritorială deosebit de complicată și, întrucîtva, la intersecția a două lumi. Dincolo de omisiunile voluntare și simplele scăpări, diplomatariul marelui voievod conturează un titlu domnesc major de tipul: „Eu cel în Hristos Dumnezeu, binecredinciosul și binecinstitorul și de Hristos iubitorul și singur stăpînitorul, Ioan Mircea, mare voievod și domn, din mila lui Dumnezeu și cu darul lui Dumnezeu, stăpînind și domnind peste toată Țara Ungrovlahiei și al părților de peste munți, încă și către părțile tătărești și Amlașului și Făgărașului herțeg și domn al banatului Severinului și pe amîndouă părțile pe toată Podunavia, încă și pînă la Marea cea Mare și stăpînitor al cetății Drîstorului"[8]. Este util de remarcat gradația politică a acestui titlu: Mircea este mare voievod și domn peste toată Ungrovlahia, al părților de peste munți și către părțile tătărești, pe amîndouă părțile pe toată Podunavia, pînă la Marea cea Mare; în același timp el este însă duce (herțeg) în Amlaș și Făgăraș, domn al banatului de Severin și stăpînitor al cetății Severinului. Ea semnifică evoluția, modalitățile și stadiul procesului de unificare statală și firească supraviețuire a unor particularisme, edificiul politic medieval fiind, în general, o juxtapunere a acestora.

Deși seria de documente emise de cancelaria Țării Românești în cea de-a doua jumătate a secolului al XIV-lea este în mare parte pierdută pentru totdeauna și evoluția cronologică a intitulației nu poate fi stabilită, totuși se mai poate discerne în titlul marelui domn stratificarea istorică a părților componente ale formularului. Pentru cercetarea de față expresia „stăpînind și domnind peste toată Țara Ungrovlahiei și al părților de peste munți, încă și către părțile tătărești" evocă, probabil, o mai veche formulă de cancelarie ce sugerează direcțiile și primele înfăptuiri ale unficării statale: „peste

[6] P. P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrîn*, București, 1944, p. 31, 188, 189. Vezi în urmă P. P. Panaitescu, *Io, Mircea voievod*, în MI, I, 3/1967, p. 1—4. Este însă de observat că „Podunavia" din intitulația despoților sîrbi se continuă și la George Branković, ea figurînd pe o bulă sigilară a acestuia la un act pentru Vatopedi (M. Lascaris, *Actes serbes de Vatopédi*, extras din „Byzantinoslavica", V, 1935, p. 19).

[7] Nicolae Iorga, *Studii istorice asupra Chiliei și Cetății Albe*, București, 1899, p. 61—62; Dinu C. Arion, *Din hrisoavele lui Mircea cel Bătrîn. 1386—1418* [București], 1930, p. 43—47.

[8] D.R.H., D, vol. I, p. 63, 64 (document din 1386/1387 datat de P. P. Panaitescu i Damaschin Mioc între 1404 și 1408).

munţi“ şi „către părţile tătăreşti“. Ulterior pe cea dintîi direcţie se vor preciza topografia şi calităţile noilor stăpîniri — ducatul de Făgăraş şi Amlaş.

Aceeaşi detaliere ulterioară este posibilă şi pentru „părţile tătăreşti“. Şi în acest caz intitulaţia domnească are o logică, nu carteziană, ci a însăşi desfăşurărilor istorice.

Extinderea Ţării Româneşti „către părţile tătăreşti“ face parte din marele reflux al dominaţiei Hoardei de Aur, amorsat către mijlocul secolului al XIV-lea şi simultan cu *reconquista* românească[9]. Dacă în deceniul patru al veacului, tamghaua hanilor de la Saray mai însemna cetatea Vecinei — la 200 de mile în amonte de gurile Dunării, pe fluviu, deci în preajma Drîstorului[10] —, la 1359 oraşul se afla „în apropierea“ (πλησιάζοντα) stăpînirii marelui voievod Nicolae Alexandru al Ţării Româneşti[11]. O vreme ctitoria lui Basarab I din pădurea cea mare a Bolintinului[12] va fi fost un avantpost al ortodoxiei româneşti spre părţile tătăreşti, oricum prima structură politică din ţinuturile orientale ale Ţării Româneşti localizabilă pe teren.

Dincolo de consistenţa teritorială a culoarului angevin[13] — al cărui dosar rămîne deschis — este cert că în vremea războiului ungaro-român din anii 1368—1369, corpul de invazie al voievodului transilvan Nicolae Lackfy a întîmpinat cele dintîi rezistenţe româneşti pe cursul rîului Ialomiţa[14]. Tot atunci, la 1368, privilegiul comercial al regelui Ungariei, Ludovic I d'Anjou, pentru braşoveni[15] conturează geografia politică a ţinuturilor de pe ambele maluri ale Dunării maritime. În aceste ţinuturi vor persista, după dezastrul militar tătar de la Apele Albastre (1362/1363)[16], un rest al puterii mongole: domnia lui Demetrius, principele tătarilor[17].

Următoarea etapă a procesului de unificare statală s-a produs curînd ca urmare a victoriei româneşti în războiul din 1368—1369, prin conlucrarea principilor de la Argeş şi Caliacra, marele voievod Vladislav I şi despotul Dobrotiţă[18]. Conservarea în actele notariale genoveze a unei situaţii cu totul excepţionale a coloniei din Delta danubiană în toamna anului 1373 — retragerea consulului genovez Paolo di Podio în fortificaţia insulară de la Licostomo, guvernată de Luciano di Nigro, şi blocada navală exercitată de flotila despo-

[9] Vezi în primul rînd succinta punere în ecuaţie a lui Dimitre Onciul, *Mircea cel Bătrîn*, în *Scrieri istorice*, vol. II, p. 245, n. 5; Şerban Papacostea, *Triumful luptei pentru neatîrnare: întemeierea Moldovei şi consolidarea statelor feudale româneşti*, în *Constituirea statelor feudale româneşti*, Bucureşti, 1980, p. 165—194.

[10] B. Motzo, *Il Compasso da Navigare. Opera italiana della meta del serolo XIII*, în „Annali de la facolta di lettere e filosofia del' Universita di Cagliari“, 8, 1947; Elisaveta Todorova, *More about Vicina and the West Black Sea Coast*, în „Etudes Balcaniques“, XIV, 2/1978.

[11] Hotărîrea sinodală din mai 1359 pentru transferarea mitropolitului Iachint de Vicina la Argeş, în *FHDR*, vol. IV, p. 196, 197.

[12] *D'un document byzantin de 1395 et de quelques monastères roumains*, în „Travaux et mémoires“, 8, 1981, p. 351; D.R.H., B, vol. I, p. 137.

[13] Vezi N. Iorga, *Histoire des Roumains*, vol. III, Bucarest, 1937, p. 194—195; Şerban Papacostea, *Începuturile politicii comerciale a Ţării Româneşti şi Moldovei (secolele XIV—XVI). Drum şi stat*, în SMIM, X, p. 11—17.

[14] G. I. Brătianu, *Les rois de Hongrie et les Principautés Roumains*, în BSHAR, XXVIII [1], 1947, p. 20—22; cf. Maria Holban, *Din cronica relaţiilor româno-ungare în secolele XIII—XIV*, Bucureşti, 1981, p. 148—154.

[15] D.R.H., D, vol. I, p. 90.

[16] Victor Spinei, *Moldova în secolele IX—XIV*, Bucureşti, 1982, p. 274.

[17] G. I. Brătianu, *Demetrius princeps Tartarorum (cca. 1366—1380)*, în „Revue des Etudes Roumains“, IX—X, 1965, p. 39—46.

[18] Sergiu Iosipescu, *Balica, Dobrotiţă, Ioancu*, Bucureşti, 1985, p. 127—130.

tului Dobrotiţă în jurul acesteia [19] — face plauzibilă ipoteza extinderii acum a stăpînirilor Ţării Româneşti şi despotului Dobrotiţă pe malurile septentrional şi meridional ale Dunării maritime. Licostomo devenea astfel ultimul refugiu al stabilimentelor coloniale genoveze de la gurile Dunării [20].

Cercetările numismatice recente susţin acest scenariu, circulaţia monedei locale mongole la Dunărea maritimă încheindu-se, în general, cu dirhemii bătuţi în anul 1367/1368, la Al-Mahruseh Šehr-al Ğedid, probabil Orheiul Vechi, în numele hanului 'Abd-Allah [21]. Cu unirea ţinutului Chiliei — denumit *Basarabia* după dinastia de la Argeş şi delimitat de cozile lacurilor nord-dunărene, posibil pe *Valul lui Traian* [22] — formarea hotarului Ţării Româneşti „spre părţile tătăreşti"[23] se încheiase.

Prin peripeţiile noii confruntări româno-ungare declanşate în anii 1376—1377, conjugată cu războiul veneto-genovez *de la Chioggia* — care a suscitat apariţia senioriei secesioniste, de inspiraţie genoveză, în ţinutul Drîstorului, sub fiul despotului Dobrotiţă, Terter [24], procesul de unificare statală a fost reluat. În intervalul dintre primăvara anului 1385 — timp în care războiul dirijat de Dobrotiţă împotriva monopolului comercial pontic al Genovei continua — şi toamna lui 1386 — cînd despotul Dobrotiţă se stinsese după o domnie de aproape patru decenii [25] — politica principilor de la Curtea de Argeş la Dunărea de Jos a fost încununată cu desăvîrşirea unificării Ţării Româneşti. Înfăptuirea, căreia i se jertfise marele voievod Dan I, căzut la sud de Dunăre la 23 septembrie 1386, s-a făcut sub auspicii politice balcanice dintre cele mai sumbre: invazia şi cucerirea otomană a peninsulei. *desfacerea* ţaratului de Tîrnovo de sub Ivan Şişman, legănat pînă la capăt de iluzia folosirii turcilor anatolieni pentru cucerirea ţărilor lui Dobrotiţă, după sfîrşitul despotului de la Caliacra.

Celui de-al doilea fiu al marelui-voievod Radu I (circa 1374—1384), principelui Mircea, i-a fost menită dezlegarea acestei situaţii şi stabilirea frontierei sud-estice, dunăreano-pontice a Ţării Româneşti.

[19] N. Iorga, *Notes et extraits*, vol. I, p. 10; Giovanna Balbi, Silvana Raiteri, *Notai genovesi in oltremare. Atti rogati a Caffa e a Licostomo nel secolo XIV*, Genova, 1973, p. 203—205; 207—208, 209—210.

[20] Cf. Octavian Iliescu, *Contribuţii numismatice la localizarea Chiliei bizantine*, în SCIVA, 29, 2/1978, p. 209—210.

[21] Victor Spinei, *op. cit.*, p. 215, şi mai ales Ernest Oberländer-Târnoveanu, *Documente numismatice privind relaţiile spaţiului est-carpatic cu zona gurilor Dunării în secolele XII—XIV*, în AIIAI, XXII [2], 1985, p. 589.

[22] Sergiu Iosipescu, *Drumuri comerciale în Europa centrală şi sud-estică şi însemnătatea lor politică (secolele XIV—XVI)*, în AIIAI, XX, 1982, p. 282—283; cît priveşte datarea documentului ce include hotărnicia, cf. Tahsin Gemil, *Quelques observations concernant la conclusion de la paix entre la Moldavie et l'Empire ottoman (1486) et la délimitation de leur frontière*, în RRH, XXII, 3/1983, p. 225—228.

[23] Dominaţia mongolă efectivă asupra „parathalassiei", ţării româneşti a Cetăţii Albe s-a mai menţinut o vreme (vezi Victor Spinei, *op. cit.*, p. 215).

[24] Descoperirea acestui stat se datorează lui Petre Diaconu (vezi studiul său *O formaţiune statală la Dunărea de Jos la sfîrşitul secolului al XIV-lea necunoscută pînă în prezent*, în SCIVA, 29, 2/1978, p. 185—201).

[25] N. Iorga, *Veneţia în Marea Neagră. I. Dobrotici*, în AARMSI, s. II, t. XXXVI, 1914, p. 1 068—1 069; *Notes concernant l'histoire du littoral ouest de la Mer Noire: Dobrotitch et ses relations avec Gênes*, în RRH, XXI, 2/1982, p. 254. Manuscrisul din cunoscutul manual de protocol bizantin *Ekthesis Nea* care menţionează pe despotul Dobrotiţă ca trecut dintre cei vii datează din toamna anului 1386 *(FHDR*, vol. IV, p. 314, 315; pentru datare vezi P. Mutafciev, *Encore sur Dobrotica*, în ГСУИФФ, XXVII, 7/1931, p. 9).

Vechea alianță a principilor de la Argeș și Caliacra, consfințită, după obiceiul vremii prin înrudirea familiilor domnitoare [26] pare să fi adus de timpuriu la acest hotar pe principele Mircea. Este posibil ca prin mama sa — doamna Calinichia —, el să se fi tras din neamul domnilor Cărvunei, fapt ce ar explica apariția numelui Mihail, al fiului lui Mircea, identic cu al lui Mihail Paleologul, imperialul ginere al despotului Dobrotiță.

Asocierea la domnie a celor doi fii ai lui Radu I, marele voievod Dan I și Mircea — atestată de monede emise în numele amîndurora — este posibil să se refere tocmai la o stăpînire a celui din urmă în această parte de țară. Cum în titlul de mai tîrziu al voievodului Mircea va fi pomenită aparte formula, „stăpînitor al cetății Drîstorului" nu este exclus ca senioria secesionistă a lui Terter să fi fost reunită încă din anii 1385—1386 cu Țara Românească, constituindu-se ca un apanaj al principelui Mircea. Pentru aceasta ar pleda surfraparea și emiterea monedelor lui Terter cu însemnele Basarabilor de la Argeș — scutului și chivăra surmontate de acvila țării, cu soarele și luna [27].

Succesiunea despotului Dobrotiță, apărată de principii de la Argeș împotriva cotropirii țaratului de Tîrnovo și a patronilor turci ai acestuia, s-a soldat cu unirea ținuturilor dintre Dunărea de Jos și Marea Neagră cu Țara Românească. Ea s-a petrecut înaintea declanșării treptatei și definitivei cotropiri a țaratului de Tîrnovo de către otomani căci — după narațiunea evenimentelor din analele lui Nešri — începutul invaziei, campania marelui vizir Ali pașa Čandaroglu din 1388—1389 a aflat pe români pe malul drept al Dunării, în amonte de Dîrstor, de strajă la frontiera danubiano-pontică a Țării Românești [28]. În sfîrșit, prezența politico-militară genoveză de la Licostomo era înlocuită cu aceea românească, ultima mențiune a coloniei italice din Delta danubiană aflîndu-se în *Libellus de notitia orbis* din anul 1404, opera dominicanului Ioan, episcop de Sultanieh [29].

Unificarea pămînturilor românești de la Dunăre și Marea Neagră cu Țara Românească explică astfel formula din intitulația marelui voievod și domn Mircea, stăpînind și domnind „pe amîndouă părțile, pe toată Podunavia, încă și pînă la Marea cea Mare și stăpînitor al cetății Drîstorului". Transpare aici năzuința cancelariei Țării Românești de a surprinde cît mai fidel complexitatea situației geopolitice din ținuturile ponto-danubiene, unite acum sub domnia de la Argeș.

Titlul acoperea stăpînirea ambelor maluri ale fluviului din amonte de Drîstor, cu cetatea și cu ținutul marilor delte interioare — bălțile Ialomiței și Brăilei — apoi asupra țării românilor de la Dunărea maritimă, fosta domi-

[26] Garanția comună a lui Vladislav I și despotului Dobrotiță în reglementările păcii cu regatul Ungariei la 1369 (D.R.H., D, vol. I, p. 95—96) este o probă evidentă a alianței politice dintre principii de la Argeș și Caliacra. Ipoteza, firească astfel, a consolidării alianței politice printr-una matrimonială — căsătoria prințului Radu, fratele marelui-voievod Vladislav I, cu Anna (Calinichia) fiica despotului Dobrotiță — , admisă o clipă de N. Iorga, a fost susținută de Ilie Minea, *Urmașii lui Vladislav I și politica orientală a Ungariei*, în CvL, L., 1916, p. 857.

[27] Cf. Petre Diaconu, *op. cit.*, p. 199; cf. G. Custurea, *Precizări cu privire la cronologia unor monede medievale descoperite la Păcuiul lui Soare*, în SCIVA, 29, 2/1976, p. 641—642; Sergiu Iosipescu, *Balica, Dobrotiță și Ioancu*, p. 167.

[28] Atunci cînd forțele otomane au debușat în valea Dunării au avut în față „fortărețele pe care trecînd le luase valahul" (Mehmed Nešri, *Gihannuma. Tarih-i al-i Osman*, în *Cronici turcești*, vol. I, p. 111). cf. Anca Ghiață, *Condițiile instaurării dominației otomane în Dobrogea*, în „Studii istorice sud-est europene", vol. I, ed. E. Stănescu, București, 1974, p. 60—63.

[29] Șerban Papacostea, *La fin de la domination génoise à Licostomo*, în AIIAI, XXII [1], 1985, p. 33.

nație a principelui tătarilor Demetrius — protectorul genovezilor — și peste țările despotului Dobrotiță din istmul ponto-danubian, cu larga fațadă litorală de la complexul lagunar Razim-Sinoe și pînă la sud de capul Caliacra. Intitulația latină a domnului român din protocolul diplomei de ratificare a alianței cu regatul Poloniei, la 20 ianuarie 1390 „Mircius, Dei gratia woywoda Transalpinus, Ffogoras et Omlas dux, Severini comes, terrarum Dobrodicii despotus et Tristri dominus“ [30] suprapune prin ultima formulă, „despot al țărilor lui Dobrotiță și domn al Drîstorului“, partea finală a marelui titlu din documentele interne — „stăpînind și domnind pe amîndouă părțile, pe toată Podunavia, încă și pînă la Marea cea Mare și stăpînitor al cetății Drîstorului“.

Domnia Drîstorului, a cetății și ținutului ei, situat de bună seamă în Podunavia, adăuga calitatea de „stăpînitor“ sau, după vechile traduceri, „oblăduitor“ și „biruitor“ — la aceea de mare voievod, domn și duce. Dar termenul slavon владалец redă întocmai în spiritul vremii grecescul „ἄρχων“ rang atribuit de imperialul istoric Ioan Cantacuzino lui Balica, domnul Cărvunei [31]. Pare foarte firesc astfel să se restituie lui Mircea titlul de *arhonte*, purtat ca domn al Drîstorului [32]. Mediul cultural și ideologia politică la Dunărea de Jos, aflată sub înrîurirea Bizanțului, îndreptățesc o cercetare similară și pentru celălalt termen al intitulației — *Podunavia*. În acest caz cheia o constituie un text slavon de la mijlocul secolului: traducerea cronicii lui Constantin Manasses, făcută la curtea țarului Ivan Alexandru (1331—1371).

Termenul de Podunavia, folosit în legătură cu evenimente din vremea împăratului Vasile al II-lea Bulgaroctonul (976—1025), desemnează Paristrionul (sau Paradunavon), thema bizantină de la Dunărea de Jos [33]. Fără îndoială este dificil de stabilit în ce măsură Podunavia titlului lui Mircea voievod se suprapune instituțional și teritorial peste vechiul ducat bizantin. Prezența politică și militară bizantină la Dunărea de Jos întemeiată pe puterea navală nu era de domeniul unui trecut prea îndepărtat: la 1341 amenințarea unei operațiuni a flotei imperiale pe fluviu pînă la Vidin putea fi încă eficace spre a disuada avîntul războinic bulgar spre Constantinopol [34].

Astfel influența bizantină în apariția Podunaviei din titlul lui Mircea voievod este mai probabilă decît imitația formularului sîrbesc. Aceasta cu atît mai mult cu cît expresia cancelariei domnești românești „pe amîndouă părțile, pe toată Podunavia“ diferă instituțional și teritorial de Podunavia— intitulației cnezilor sîrbi care se referă la singur malul drept al Dunării din amonte de Smederevo și pînă la vărsarea Poreckăi [35].

Comparat din nou cu formularul latin al diplomei de la 20 ianuarie 1390 titlul lui Mircea voievod, stăpîn și domn „pe amîndouă părțile, pe toată

[30] *Hurmuzaki/Densușianu*, vol. I², 322; D.R.H., D, vol. I, p. 122.

[31] Ioan Bogdan, *Glosar*, la *Cronica lui Constantin Manasses*, ed. Ion Bogdan, București, 1922, sub voce владати; *FHDR*, vol. III, p. 490—491.

[32] Din aceasta ar putea decurge o nouă descifrare a inscripției monedelor de argint emise de Terter, din care una descoperită la Păcuiul lui Soare (Petre Diaconu, *O formațiune statală la Dunărea de Jos*. . ., p. 187 și n. 13) și anume [Νόμιομα τοῦ] ἀ[ρχ] οντου τοῦ Τερτέρι.

[33] Este vorba de un nou atac bulgar asupra themei Paristrion și a Thraciei, „Блъгаре же нападааѫ на Подоунавїа и Ѳракїѫ“ (*Cronica lui Constantin Manasses. Traducere mediobulgară*, p. 199).

[34] Ioan Cantacuzino, *Istorii*, III, 2, 7, în *FHDR*, vol. III, p. 484—487. Asupra valorii textului mi-a atras atenția dr. Șerban Papacostea.

[35] P. P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrîn*, p. 31, 147.

Podunavia, încă şi pînă la Marea cea Mare“ [36] acoperă şi „ţările lui Dobrotiţă“ („terrae Dobrodicii“). Despoţia pontică a lui Mircea cel Mare fusese conferită desigur de Bizanţul Paleologilor [37]. Afişarea manifestă a simbolului despoţiei bizantine, acvila bicefală — figurată în portretul ctitoricesc şi sculptura cadrului uneia dintre ferestrele mănăstirii Cozia [38], la care trebuie adăugat „un tron de piatră şi vulturul cu două capete [ce] ţine deasupra-i coroana regală“, existent încă la 1842 [39] — este similară şi altor dinaşti din lumea Mediteranei orientale şi nu se văd temeiurile pentru a suspecta numai pe domnul român de o uzurpare.

Ţara despotului Dobrotiţă, unită cu Ţara Românească sub domnia marelui voievod Mircea, asigura principatului larga ieşire la Marea cea Mare de la gurile Dunării şi pînă la sud de capul Caliacra. Cetatea Varnei şi ţinutul ei se constituiseră după moartea despotului Dobrotiţă într-o seniorie a unuia dintre fiii săi, „Ioancus“ (Ioancu) [40].

Astfel expresia „amîndouă părţile, pe toată Podunavia, încă şi pînă la Marea cea Mare“ din titlul lui Mircea se decodifică şi capătă realitatea geografică a teritoriului de pe ambele maluri ale Dunării de Jos şi al faţadei pontice, ţinut mărginit la nord de *Valul lui Traian* şi la sud de masivul forestier al Deliormanului [41].

Conturarea acestor mari diviziuni geografice şi istorice deschide perspectiva continuării cercetării spre a încerca surprinderea detaliilor peisajului teritorial şi uman. Dacă actele notariale genoveze, cartografia nautică mediteraneană şi un rarisim act din anul 1412 păstrat în Biblioteca Universităţii din Basel luminează fugar fresca oamenilor şi locurilor de la Chilia-Licostomo, de la Dunărea maritimă, de pe litoral, pînă în împrejurimile

[36] N. Iorga sublinia în titlu forma occidentală a numelui Mării Negre (v. *Histoire des Roumains*, vol. III, p. 348).

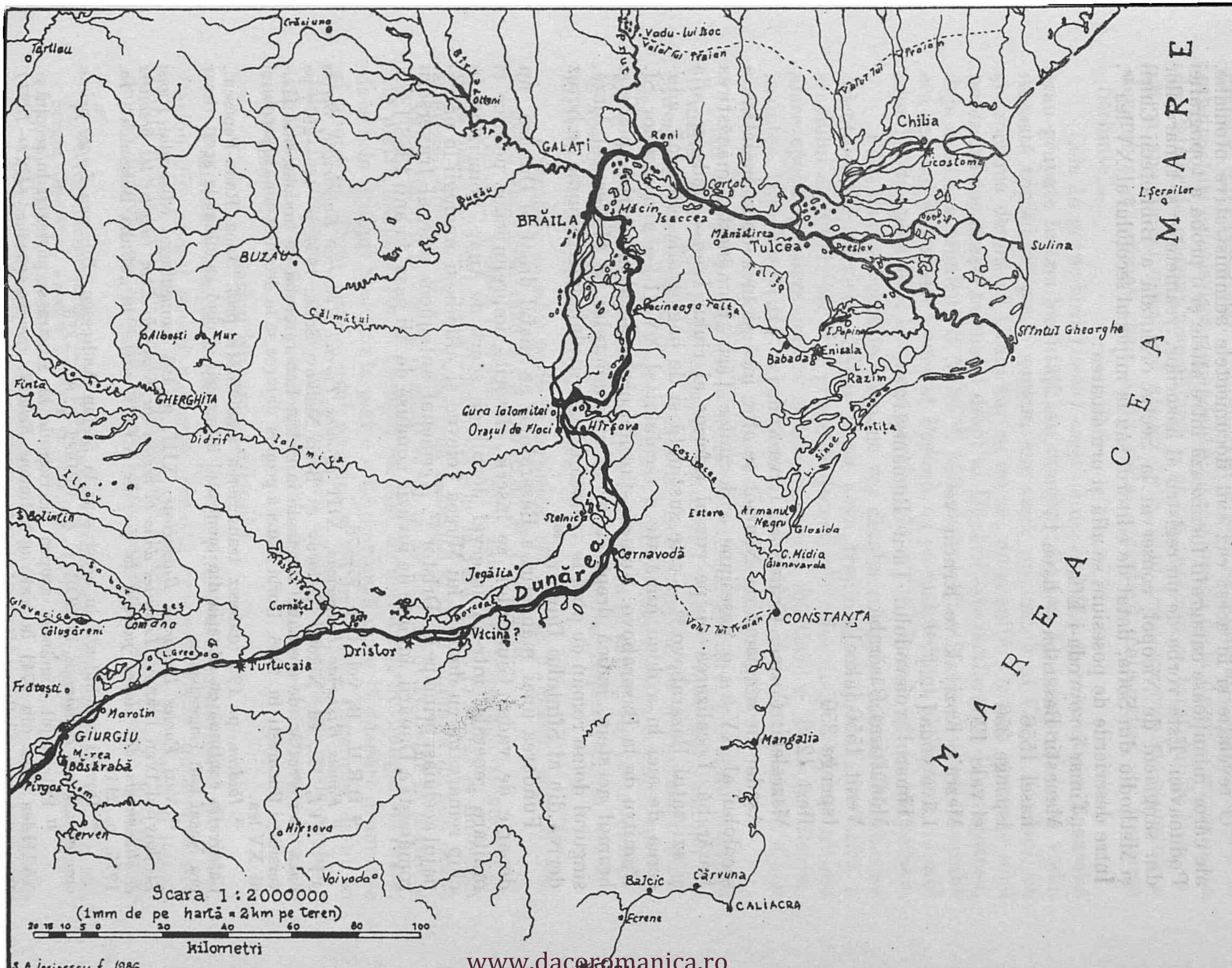
[37] *Ibidem*, p. 348—349; cf. Andrei Pippidi, *Tradiţia politică bizantină în ţările române în secolele XVI—XVIII*, Bucureşti, 1983, p. 23 (dubitativ), 49 (mai degrabă negativ). Vezi în urmă fastidiosul expozeu al lui Constantin Rezachevici, *„Despoţia“ lui Mircea cel Bătrîn — o problemă de titulatură: între realitate şi ficţiune*, în RA, LXIII, 1/1986, p. 12—32, care neagă conferirea titlului de despot de către Bizanţ, bazat pe postulatul, fals, al unor relaţii anormale între Curtea constantinopolitană şi Mircea pe tot parcursul domniei acestuia — cîtă vreme diferendul se referă doar la perioada crizei dinastice otomane (1402—1418).

[38] Răzvan Theodorescu, *În jurul „despoţiei“ lui Mircea cel Bătrîn sau despre un însemn sculptat şi pictat de la Cozia*, în idem, *Itinerarii medievale*, Bucureşti, 1973, p. 134—154.

[39] Grigore Alexandrescu, *Memorial de călătorie*, în *Poezii şi proză*, ed. I. Fischer, Bucureşti, 1985, p. 221.

[40] Existenţa acestei seniorii atestată de tratatul ei cu genovezii, încheiat la Pera la 27 mai 1387 şi ratificat la 19 octombrie 1390 (*ASLSP*, XIII, p. 152; cf. N. Iorga, *Studii istorice asupra Chiliei şi Cetăţii Albe*, p. 55; Michel Balard, *Les Génois et les régions bulgares au XIVe siècle*, în „Byzantinobulgarica“, VII, 1981, p. 92; cf. RRH, XXI, nr. 2, 1982, p. 255). Dispariţia ei trebuie legată poate de devastarea Varnei la 2 februarie 1399 de hoarda tătarilor hanului Aqtaw, sosiţi în Balcani pentru a intra în slujba sultanului Baiazid I (*Die byzantinische Kleinekroniken*, ed. Peter Schreiner, vol. I, Wien, 1975, p. 215; *Cronici turceşti*, vol. I, p. 50, 180; S. Iosipescu, *op. cit.*, p. 169—170).

[41] Alte formule de intitulaţie ale lui Mircea voievod — ca domn, pînă la hotarele Adrianopolei sau „Ioan Mircea mare voievod şi domn singur-stăpînitor a toată Ţara Românească şi părţilor de peste munţi şi mai multor cetăţi turceşti domn“ (*Hurmuzaki/Kalužniacki*, vol. I^2, p. 825) reflectă, desigur, realităţi teritoriale ale vremii: vecinătatea stăpînirilor marelui domn român cu Imperiul otoman cu Poarta la Adrianopol şi, posibil, poziţiile strategice, de siguranţă, obţinute de principele de la Argeş de la ginerele său, emirul Musa.

MAREA NEAGRĂ
Dunărea
GALAȚI
BRĂILA
BUZĂU
GHERGHIȚA
GIURGIU
CONSTANȚA
CALIACRA
Chilia
Licostomo
Sulina
Sfîntul Gheorghe
Tulcea
Isaccea
Măcin
Reni
Cartal
Mănăstirea
Preslav
Babadag
Enisala
L. Razim
Portița
L. Sinoe
Hîrșova
Gura Ialomiței
Orașul de Floci
Stelnica
Cernavodă
Jegălia
Vicina ?
Dristor
Turtucaia
Cornățel
Comana
Călugăreni
Frătești
Marotin
M-rea Băsărabă
Pirgos
Cerven
Hîrșova
Voivoda
Balcic
Cărvuna
Ecrene
Mangalia
Estera
Armanul Negru
Glosida
C. Midia
Gianavarda
Valul lui Traian
Vadu-lui Isac
Oltenii
Crăciuna
Tîrtlău
Albești de Mur
Finta
Didrif
Bolintin
Ialomița
Călmățui
Buzău
Siret
Prut
Argeș
Sabar
Ilfov
Prahova
Telița
I. Popina
I. Șerpilor
Vacineaga Talța
Casimcea
L. Greaca
Scara 1:2000000
(1mm de pe hartă = 2km pe teren)
20 15 10 5 0 20 40 60 80 100
kilometri
S. A. Iosipescu f. 1986.

Caliacrei — unde avea un sat şi Baldovin, logofătul marelui domn român [42]— în schimb Podunavia însăşi se lasă mai greu descoperită.

O revelaţie şi în acest caz sînt documentele administrative otomane, ale căror minuţioase catagrafii furnizează între altele şi o probă a topografiei Podunaviei. Este vorba de un registru al hasurilor, zeametelor şi timarurilor din sangiacul de Nicopol, conservat la Secţia orientală a Bibliotecii Chiril şi Methodiu din Sofia, datat de editorul său la mijlocul secolului al XV-lea [43]. Între descrierile de posesiuni se află şi următoarea:

„Timar-i voyvoda-i Eflak
Manastir Basaraba — hane 14
hasel 1556
ispenğe 350
el-vaki 1206
Mezra'a Koziyak ve Krncar ve
Lāva voda [...]" [44]
(Timarul voievodului Ţării Româneşti:
Mănăstirea Băsărabă
Venit 1556 [akce]
Ispenğe 350
Rest 1206
Mezralele: Coziac, Grănicear, Lava vodă [...]).

Aşadar în sangiacul de Nicopol se afla încă şi în a doua jumătate a secolului al XV-lea o posesiune a domnilor Ţării Româneşti, mănăstirea Băsărabă. Localizarea ei pe cursul inferior al rîului Lom — unde se află şi azi satul Basarabovo [45] — este susţinută şi de hagiografia modernă, aducerea de aici în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea a moaştelor Sf. Dumitru de la Basarabovo. Numele sfîntului protector al mănăstirii, poate şi hramul acesteia, indică drept ctitor al aşezămîntului pe Mircea cel Mare, singurul domn român de pînă la vremea documentului al cărui nume de botez derivă din al Sfîntului Dumitru [46].

Fundarea unei mănăstiri a Basarabilor pe malul drept al Dunării, nu departe de vadul Giurgiului, se înscrie, datorită împrejurărilor politice şi militare generale, într-un interval destul de scurt de timp, coincizînd în chip remarcabil cu domnia lui Mircea voievod şi aflîndu-şi analogii în patronajul aceluiaşi principe la Drîstor [47]. Termenul antequem este al traversării româneşti a Dunării, înainte de invazia condusă de Ali paşa, în anii 1388/1389,

[42] D.R.H., B, vol. I, p. 77—78.

[43] *Fontes Historiae Bulgaricae*, XIII (*Fontes Turcici Historiae Bulgaricae, Series XV—XVI*, II), ed. Nikolai Todorov et Boris Nedkov, Sofia, 1966, p 160—297; pe baza unei cercetări de ansamblu efectuate în cadrul Laboratorului de turcologie al Universităţii Bucureşti în 1986, Dorin Matei a propus datarea sa în deceniul nouă al secolului al XV-lea.

[44] *Ibidem*, p. 193 (datorez transcrierea amabilităţii prof. Anca Radu-Popescu). Catagrafia continuă cu situaţia din momentul întocmirii ei cînd candidat la acest timar era Nasaf han Engerusoglu.

[45] Vezi *Fontes Historiae Bulgaricae*, XIII, p. 193 (comentariul editorului Russi Stoikov) şi Ivan Ivanov, *Localités dans la région du Rusenski Lom (depuis les premiers établissements des slaves jusqu'à la fin du XVIIIe siècle)*, în „Studia Balcanica", 10, 1975, p. 214.

[46] Dovezi concludente în acest sens la Ştefan Andreescu, *Din nou despre prima cronică a Ţării Româneşti*, în BOR, C, 9—10/1982, p. 855—856.

[47] Patronajul românesc asupra bisericii de la Silistra se păstra şi în secolul a XVIII-lea [doc. din 1741 la Valeriu Veliman, *Relaţiile româno-otomane (1711—1821). Documente turceşti*, Bucureşti, 1984, p. 258—260].

şi instalarea stabilă otomană la Drîstor/Silistra şi în împrejurimi, după războiul din 1419—1420. Altminteri ar fi greu de admis atît introducerea unei substructuri ecleziastice dependentă de mitropolia de la Argeş — recunoscută de Patriarhia constantinopolitană — pe un teritoriu al ţaratului de Tîrnovo, cît şi apariţia ei ulterioară anului 1418, cînd frontiera româno-otomană a devenit şi a rămas chiar după data redactării catagrafiei, o frontieră „fierbinte".

Cele 14 gospodării *(hane)* creştine dependente de mănăstirea Basarabă erau grupate în trei localităţi sau domenii: Coziac, Grănicear şi Lava vodă. Această toponimie poate sugera, eventual, un metoh al Coziei (Coziac), ca şi asocierea denumirii Grănicear cu un sat de graniţă. Oricum prezenţa unei posesiuni româneşti pe malul drept al Dunării este confirmată de menţiunea, deja citată, a cronicii lui Nešri [48]. Mai mult decît atît, mănăstirea Basarabă era cel mai sud-vestic punct al *Podunaviei* pe malul drept al Dunării, Lomul constituind, plauzibil, frontiera occidentală a Ţării Româneşti în Deliorman.

Fără îndoială sursele otomane vor detalia şi întregi tabloul Podunaviei orientale. Un serviciu similar îl va avea treptata explorare arhivistică a secolului al XVIII-lea şi a primelor decenii ale celui de-la XIX-lea, ultima mare epocă de supravieţuire şi înregistrare a mărturiilor Vechiului Regim, înaintea transformărilor revoluţionare ale relaţiilor de proprietate, dizolvante şi pentru o mare parte din peisajul toponimic medieval.

În zestrea de hrisoave a mănăstirii Cozia, ale cărei posesiuni atingeau Dunărea dobrogeană în preajma satului Topalu [49] memoria domniei lui Mircea cel Mare ocupă un loc dominant. În Podunavia, delta interioară dunăreană de la Drîstor la Hîrşova interesa direct comunitatea coziană, investigaţia fondurilor monastice de arhivă impunîndu-se astfel. Un prim rezultat, în acelaşi sens al geografiei istorice este următoarea hotărnicie din vremea marelui voievod, pînă astăzi inedită [50]:

« Semnele ce s-au găsit în ocolnica cea veche a Mircii voevod slovenească ale moşii mănăstirii Cărărenii şi Luminenii.

Din sus, despre Cioroniea din cotu Ialomiţii, trece apa şi merge pă lîngă mal şi dă în Ialomicioara cea veche la vale drept în stejar la bulboacă şi de acii drept în plop în marginea Ialomiţii şi trece Ialomiţa de acii drept în valea Beiului şi iase la drumul săpat şi de acii drept la hotar la piatră şi din piatră merge drept la Ciungul cel Mic, de acii drept în Ciungul cel Mare, de acii în drumul Stelnicii la piatra a de marmură unde să dăspart drumurile şi apucă pă drum spre apusul soarelui şi dă în moşiea Ceganilor drept în dălmă în dreptul Orzii pă lîngă măgura cu stîlpul de piatră şi de acolo la Jăgălie, la trei băşicuţe şi coboară în vale drept la nuc şi acii merge drept în cotul Ialomiţii.

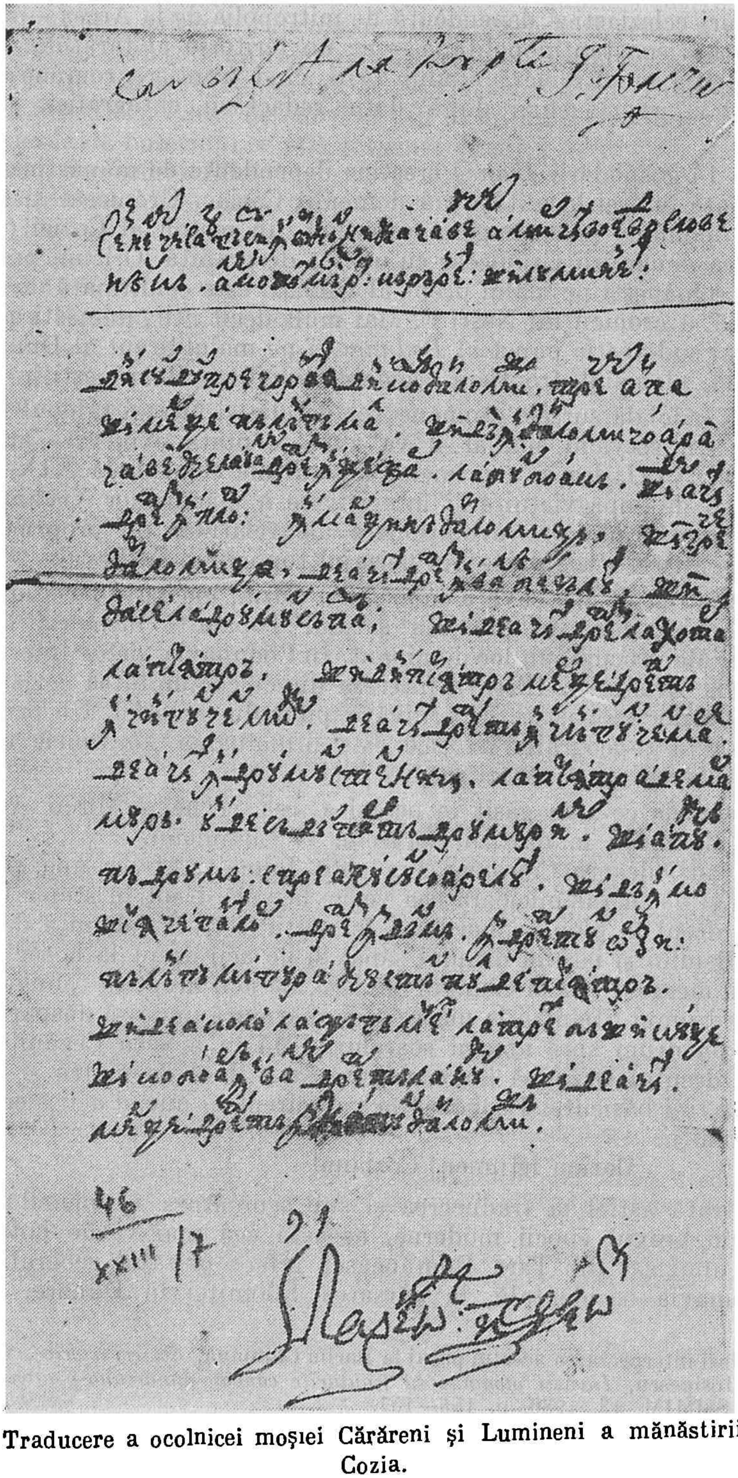
Ilarion ig[umen] Cozianul »

Păstrată astfel în traducerea şi sub semnătura egumenului de Cozia, Ilarion din pragul epocii moderne, această cea mai veche hotărnicie mai amplă a unui sat din Ţara Românească reface peisajul geografic şi istoric din Podunavia occidentală, la vărsarea Ialomiţei în Dunăre. Exista aici

[48] Vezi interpretarea acestui pasaj la Barbu Câmpina, *Scrieri istorice*, vol. I, p. 242, şi Sergiu Iosipescu, *Invazii otomane în ţinuturile carpato-dunăreano-pontice (sec. XIV—XVI)*, în SMMIM, 13, 1980, p. 155—157.

[49] Sergiu Iosipescu, *Un hrisov neştiut de la Radu I „Negru" pentru mănăstirile Cozia şi Cotmeana* (comunicare la 9 iulie 1984 la Institutul N. Iorga, în curs de publicare).

[50] *ASB, Mrea, Cozia*, XXIII/7.

Traducere a ocolnicei moşiei Cărăreni şi Lumineni a mănăstirii Cozia.

„valea beiului", desigur un beg tătar, şi un hotar, poate cîndva al ţării, marcat de o piatră. Imagini nebănuite, cu piatra de marmură, probabil romană, la bifurcaţia drumului spre Cegani de cel al Stelnicei, cu stîlpul de piatră, semn domnesc, străjuind măgura de lîngă Orzea. Locurile au nume, iar drumurile duc spre moşiile sau satele Cegani, Stelnica, Jegălia a căror vechime coboară astfel documentat măcar pînă în vremurile lui Mircea.

Această *veche ocolnică* a moşiei Cărărenii şi Luminenii completează în chip fericit un scurt document cunoscut şi atribuit de editori anilor 1404—1406, prin care Mircea cel Mare acorda statutul de slobozie „satului mănăstirii Cozia care este la gura Ialomiţei" [51]. Dania moşiei şi hotărnicia prezentată aici precedaseră atribuirea dreptului de a întemeia o slobozie ceea ce permite datarea *ocolnicei* oricum înaintea anilor 1404—1406. Domnia, prin structurile monastice „aşeza" ţara în Podunavia, la confluenţa Ialomiţei cu marele fluviu, o zonă de mare şi veche însemnătate economică [52].

La cumpăna veacurilor al XIV-lea şi al XV-lea viaţa românească pulsa „pe amîndouă părţile, pe toată Podunavia, încă şi pînă la Marea cea Mare".

II. **Locul bătăliei de la „rovine".** Apărarea frontierei sudice a Ţării Româneşti, a Dunării de Jos şi Dobrogei a fost esenţa confruntării cu Imperiul otoman. A fost ciocnirea între strategia acaparării fluviului şi a expansiunii în Pontul stîng şi aceea, românească, a unităţii statului carpato-danubiano-pontic cîrmuit de Mircea voievod. Scenariul etapei decisive a războiului declanşat de sultanul Baiazid I Ildîrîm, culminînd cu bătălia de la „rovine" a fost alcătuit de Dimitre Onciul, prin sinteza contribuţiilor speciale ale lui Bogdan Petriceicu-Hasdeu, Constantin Jireček, Nicolae Iorga şi Constantin Litzica [53]. Campania forţelor otomane conduse de sultan însuşi s-ar fi declanşat în toamna anului 1394. La 10 octombrie la Rovine oastea românească sub marele voievod şi domn a obţinut o strălucită victorie asupra otomanilor. O nouă ciocnire la Argeş a fost mai puţin norocoasă domnul fiind nevoit să se retragă în Transilvania unde încheia un tratat de alianţă antiotomană cu regele Ungariei, Sigismund de Luxemburg (7 martie 1395). Cu sprijinul militar al acestuia principele român a repurtat o nouă victorie, la 17 mai 1395, urmată îndeaproape de recucerirea Nicopolei Mici (Turnului) de la otomani (iunie) [54]. Sporul de informaţii din următoarele patru decenii, introduse în circuitul istoriografic de monografia *Mircea cel Bătrîn* (1944) nu l-au determinat însă pe P. P. Panaitescu să modifice în liniile sale esenţiale scenariul lui Dimitre Onciul [55].

[51] D.R.H., B, vol. I, p. 65—66; pentru datare, vezi Sergiu Iosipescu, *op. cit.*; localizarea moşiei Cărărenilor şi Luminenilor la Hagieni îmi pare prea depărtată de vărsarea Ialomiţei în Dunăre.

[52] Vezi în privilegiul lui Ludovic I d'Anjou pentru braşoveni din 1358 menţiunea vărsării Ialomiţei în Dunăre (*Hurmuzaki/Iorga*, vol. XV^1, p. 1).

[53] Dimitre Onciul, *op. cit.*, vol. II, p. 126—128; 249—252; B. Petriceicu-Hasdeu, *Originile Craiovei*, în *Oltenescele*, Craiova, 1884, p. 126—128; C. Jireček, *Zur Würdigung der neuentdecken bulgarischen Chronik*, „Archiv für slavische Philologie", XIV, 1892, p. 267—269; N. Iorga, *Studii şi documente*, vol. III, Bucureşti, 1901, p. III; C. Litzica, *Din domnia lui Mircea cel Bătrîn*, în CvL, XXXV, 1901, p. 366—383; N. Iorga, *Cu privire la luptele lui Mircea cu turcii* (1901), în *Studii asupra evului mediu românesc*, ed. Şerban Papacostea, Bucureşti, 1984, p. 141—143.

[54] Dimitre Onciul, *op. cit.*

[55] P. P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrîn*, p. 240—257; face excepţie precizarea că regele Sigismund s-a aflat în Ţara Românească în iulie-august 1395 şi nu în mai, precizare întemeiată pe cercetările de amănunt ale istoriografiei ungare şi române, ale canonicului Iános Karacsónyi, profesorilor Ilie Minea şi Victor Motogna (v. p. 257).

★

Disciplină cu dublă partidă, lacomă de amănunte, altfel condamnată să deformeze, istoria militară a vădit de obicei o manifestă înclinaţie spre sursa narativă, prefabricat mai lesne de folosit în reconstituirea unei confruntări războinice. Spre desluşirea celei de-a doua chestiuni de *geografie istorică*, a localizării „Rovinelor", în discuţie aici, istoricii mai vechi sau mai noi au fost de-a-ntregul serviţi. Două istorii sud-slave din pragul secolului al XVII-lea furnizează un elaborat de o precizie mulţumitoare. *Il regno degli slavi*, opera lui Mauro Orbini, apărută la Pesaro în 1601, afirmă că „Marco, chiamato da alcuni Craglievich, essendo andato con Pasaete, primo di questo nome imperadore Turco, contra Mirce principe di Valachia, & azzuffatosi nella battaglia appresso Chraglievo, citta di Valachia, fu rotto, & fuggendo in una selva fu ivi colto [...]" [56]. Luccari în binecunoscutu-i *Copioso ristretto degli annali di Ragusa*, tipărită la Veneţia în 1605, mai adăugă că „Paiasit torno in Europa, ripaso il Danubio alla citta di Sieverino, opera di Severo Imperadore, & fece giornata campale con Re Mirce, sotto la citta di Chraglievo e vi fu mezzo rotto. Marco Chraglievich, figliuolo di Vucascin Margnavcich, ch'haveva seguitato il Turco [...] fu morto a caso da Ratko Valaco [...]" [57]. Coroborate cu pasajul unei cronici slavone referitor la moartea lui Marko Kraljević şi a lui Constantin Dejanović în bătălia dintre „Mircea voievodul Valahiei" şi „ţarul Baiazid" de la Rovine [58] şi cu aceeaşi denumire a locului confruntării — широк равнина Ѹрвина — din „cîntecele epice" sîrbeşti, Hasdeu conchidea că „ilustra victorie" a fost obţinută în preajma Craiovei la *Rovine* [59]. Localizarea propusă de Hasdeu a fost adoptată de Dimitre Onciul (1903, 1918) şi de Nicolae Iorga în ultima sa sinteză de istoria românilor [60]. În cea de pe urmă lucrare antumă *Probleme controversate în istoriografia românească* (1977), reunind dosarul chestiunii *Rovinelor*, Constantin C. Giurescu revenea asupra părerilor sale mai vechi socotind că „lupta de la Rovine a avut loc pe Jii, în marginea Craiovei, aşa cum arată cronicarii Giacomo di Pietro Luccari şi Mauro Orbini" [61]. Opinia îi fusese întărită de un document otoman excepţional — itinerariul campaniei sultanului Baiazid I în Ungaria şi Ţara Românească — publicat de profesorul Halil Inalcik în 1957 şi care confirma pe Luccari cît priveşte ultima etapă a oştilor sultanului la frontiera română: Severinul [62].

Dar încă la 1899 urmînd analistica otomană, de mult cunoscută datorită traducerilor latine, italiene, germane şi franceze — în primul rînd celebra *Historia Musulmana Turcorum*, opera lui Hans Löwenklau (Leunclavius) —,

[56] Mauro Orbini, *Il regno degli slavi*, Pesaro, 1601, p. 279.

[57] Giacomo Luccari, *Copioso ristretto degli annali di Ragusa*, Venezia, 1606, p. 72.

[58] B. Petriceicu-Hasdeu, *op. cit.*, p. 126 (după „Гласник друштва србске словесности", XI, 1859, p. 149).

[59] *Ibidem*, p. 127—128.

[60] Dimitre Onciul, *op. cit.*, p. 126—127, 249; N. Iorga, *Histoire des Roumains*, vol. III, p. 355 („Le combat a dû avoir été livré dans les voisinage immediat de Craiova, dans une localité, aujourd'hui inexistante, qui s'appelle Rovine [« les ruines »]).

[61] Constantin C. Giurescu, *Unde au fost Rovinele*, în *Probleme controversate în istoriografia română*, Bucureşti, 1977, p. 165.

[62] Halil Inalcik, *An Ottoman Document on Baiazid I's Expedition into Hungary and Wallachia*, în *X. Milletlerarasi Bizans Tetkikleri Kongresi Tertip Komitesinin Neşriyati*, Istanbul, 1957, p. 220—222. În istoriografia română el a fost introdus de Barbu T. Câmpina (v. A. A. Bolşakov, *Localizarea bătăliei de la Rovine*, în SMIM, IV, 1960, p. 391, n.3).

Nicolae Iorga afirmase că după traversarea otomană a Dunării pe la Nicopole, bătălia hotărîtoare a opus oştile lui Mircea cel Mare şi Baiazid I la *Rovine* „o poziţiune tare" pe drumul spre Argeş, unde au căzut în luptă cnezii Marko Kraljević şi Constantin, pomeniţi de cronicile sîrbeşti[63]. Similară este şi opinia exprimată de Petre P. Panaitescu în cunoscuta sa monografie *Mircea cel Bătrîn*. După informaţiile cronisticii sîrbe, pentru prima dată cercetată în amănunţime, şi ale analelor otomane, în noile ediţii critice, concluzia era că „locul luptei a fost undeva pe drumul care merge de la Nicopole spre Argeş, credem că mai aproape de această din urmă localitate, loc numit «la rovine», adică la şanţuri; nu este sigur că Rovine este un nume propriu"[64]. Această interpretare a căpătat recent o nouă probă prin depistarea în cronica persană manuscrisă a lui Idris Bitlisi a menţiunii despre desfăşurarea bătăliei de la Argeş la *hendek* (şanţ), cuvînt existent în arabă, persană şi turcă, echivalent cu *rovinele*[65].

Pe cele două direcţii fundamentale de interpretare s-au angajat o suită întreagă de studii şi note, de valoare foarte diferită, tendinţa generală manifestă fiind de a căuta «rovinele» în toponimia actuală[66] şi de a propune varii reconstituiri ale strategiei şi tacticii beligeranţilor, perfect adaptate localizării propuse. Relativ recent s-a indicat drept cadru al bătăliei fie pădurile Rovine, Tufele Roşii şi Rovine Ţuţuleşti, de pe valea Gligănelului, la 14 km de rîul Argeş şi la 20 km sud de Piteşti[67], fie lunca mlăştinoasă de la confluenţa Vîlsanului cu Argeşul, lîngă actualii Merişani, la circa 20 km sud de Curtea de Argeş[68].

Opţiunilor moderne trebuie însă să li se adauge afirmaţia mai multor cronici şi istorii interne din secolele XVII şi XVIII, începînd cu *Letopiseţul Cantacuzinesc* şi *Istoriile domnilor Ţării Româneşti* şi pînă la *Genealogia* lui Mihai Cantacuzino şi *Istoria* lui Dionisie Fotino, că bătălia s-a dat pe Ialomiţa[69].

Impresionante afirmări ale ideii naţionale la slavii din occidentul Peninsulei Balcanice în pragul epocii moderne, cărţile lui Orbini şi Luccari fac trecerea de la marile cronografe slavone la istoriografia barocă, îmbinînd trăsăturile amîndurora. Viziunea bătăliei din Ţara Românească este dominată în cele două istorii de figura tragică a eroului sîrb Marko Kraljević. Amănuntele confruntării[70] se subordonează deplin faptelor acestuia pînă la deznodămînt, aducerea trupului neînsufleţit al crăişorului pe un cal de preţ şi înmormîntarea sa la mănăstirea Sf. Dumitru de la Sušica, lîngă Skoplje,

[63] N. Iorga, *Studii istorice asupra Chiliei şi Cetăţii Albe*, p. 65—66.

[64] P. P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrîn*, p. 242.

[65] Aurel Decei, *Istoria Imperiului otoman*, Bucureşti, 1978, p. 63.

[66] Începuturile încă la Ioan Bogdan, *Contribuţii la istoriografia bulgară şi sîrbă*, în *Scrieri alese*, ed. G. Mihăilă, Bucureşti, 1968, p. 266 (sugerează Rovinari—Gorj), urmat de Vasil Zlatarski, *La Dobroudja*, Paris, 1919, p. 53. Pentru *Rovinele* din preajma Craiovei, mai vezi Constantin C. Giurescu, *op. cit.*, p. 165, n.1.

[67] A. A. Bolşakov, *op. cit.*, p. 391—394; Ion Nania, *Contribuţii la problema localizării luptei de la Rovine*, în SAI, V, 1963, p. 431—435.

[68] Nicolae Constantinescu, *Mircea cel Bătrîn*, Bucureşti, 1981, p. 102—103.

[69] „Mircea voevod Bătrînul: acesta au avut mare războiu cu Baezet sultanul; făcutu-s-au acel războiu pre apa Ialomiţii" — *Istoria Ţării Româneşti. 1290—1690. Letopiseţul Cantacuzinesc*, ed. C. Grecescu şi Dan Simonescu, Bucureşti, 1963, p. 13; Mihai Cantacuzino, *Genealogia Cantacuzinilor*, ed. N. Iorga, Bucureşti, 1902, p. 496; Dionisie Photino, *'Ιστορία τῆς πάλαι Δακίας*, vol. III, Viena, 1818. Vezi şi Johann Filstich, *Încercare de istorie românească*, Bucureşti, 1979, p. 102, 103.

[70] Giacomo Luccari, *op. cit.*, p. 72.

ctitoria familiei sale [71]. Derulînd înapoi firul vieţii nefericitului prinţ, redus la rolul de auxiliar al împăratului păgîn, întreaga povestire se adapă din plin din fîntîna epicului popular. De altminteri un raport al guvernatorului Splitului, către Senatul veneţian, semnala la 1547 excepţionala răspîndire a baladelor închinate regelui Marko: „e si parti del mezzo contando in schiavone de re Marco, e tutto il popolo e circonstanti hanno cantato con lui come per un accordo fatto perche tutti sanno questa canzone" [72]. Asemenea rapsozilor, Orbini şi Luccari urmăresc eroul în depărtata Valahie a „regelui Mircea", unde, biruit deopotrivă cu turcii, îşi caută adăpostul într-o pădure, dar aici, luat de „Ratko Românul" drept o fiară a codrilor cade străpuns de săgeata acestuia [73].

Nimic din povestirea celor doi istorici nu se regăseşte în letopiseţele sîrbe, Orbini şi Luccari nu ştiu nimic de *Rovine* şi de participarea celorlalţi cnezi sîrbi. Evident locul bătăliei indicat de ei provine dintr-o întîmplătoare omofonie între Craljeva (Craiova) şi Craljevich (Marko Kraljević) [74], omofonie căutată şi găsită pentru vers de rapsodul popular. La acestea Giacomo di Pietro Luccari adaugă reminiscenţele sale clasice despre regele Cyrus, asemenea căruia şi sultanul Baiazid îşi obligă principii tributari să-l însoţească în războaie. Traversarea Dunării de către oştile Semilunei îi provoacă asocierea cu opera împăratului Septimius Severus — oraşul Severin („Citta di Sieverino, opera di Severo Imperadore"), pe unde sultanul ar fi trecut fluviul. Combinaţie de amintiri de călătorie de la Adriatica spre Ţara Românească ale vechii familii de neguţători raguzani, cu educaţia umanistă a epocii barocului, naraţiunea lui Luccari, asemenea celei a lui Orbini, nu poate avea o valoare probantă pentru localizarea bătăliei româno-otomane în preajma Craiovei.

Surprinzătorul document otoman cuprinzînd itinerariul lui Baiazid I, descoperit de Halil Inalcik, supus unei atente critici s-a dovedit a fi, de fapt... o pagină de cronică otomană tîrzie, compusă în spirit manierist, îngăduind „doar posibilitatea de a constata modul în care se reflecta istoria reală a secolelor al XIV-lea şi al XV-lea în cercurile seraiului de la Topkapi în secolele al XVI-lea şi al XVII-lea" [75]. Mai mult, ceea ce trebuie subliniat este că fragmentul de cronică otomană invocat pentru susţinerea lui Luccari în localizarea bătăliei lîngă Craiova nu poate sluji cîtuşi de puţin acestui scop întrucît în text confruntarea este precis arătată a se fi desfăşurat „pe Argeş" [76].

Cealaltă localizare tardivă a bătăliei, *pe Ialomiţa*, este exemplară pentru ilustrarea contaminării şi deformării manuscriselor vechilor cronici. Ciudata expresie consemnată de versiunea letopiseţului Ţării Româneşti prelucrat în germană şi latină de ilustrul cărturar sas Johann Filstich (1684—1749) — „Mirtsewod der Alte hatte ein grossen Krieg mit dem Basait Bee, Nicopolitanischen Bassa, welchen sie führten auf dem Fluss Jalomitze, welcher in der Walachey ist [...]" [77] — relevă confuzia cornologică şi paleografică,

[71] Cunoscută şi drept *Markov Manastir* (vezi excelenta monografie a regretatului George Christos Soulis, *The Serbs and Byzantium during the Reign of Tsar Stephen Dusan (1331—1355) and his Successors*, Washington, 1984, p. 103, 224, n. 158).

[72] *Ibidem*, p. 223, n. 152.

[73] Mauro Orbini, *op. cit.*; Giacomo Luccari, *op. cit.*

[74] Cf. P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 242.

[75] Aurel Decei, *Două documente turceşti privitoare la expediţiile sultanilor Baiazid I i Murad al II-lea în ţările române*, în *Relaţii româno orientale*, Bucureşti, 1978, p. 222.

[76] *Ibidem*, p. 213.

[77] Johann Filstich, *Rumänische Chroniken*, 1984, p. 54.

în descrierea bătăliei românilor cu *sultanul Baiazid* fiind preluate informațiile cronicilor despre luptele lui Iancu de Hunedoara cu *Mezit beg*, *pașa de Nicopole*, *pe Ialomița*; „оуби Ійнкоулъ Мезит бега на Власѣх“, „разби Ійанкоулъ башоу на Влашкои земли на Іаловницъ“ [78].

Astfel stabilită valoarea celor două localizări tîrzii, discuția poate fi redusă la formele primare și succesivele amplificări ale descrierii bătălie din analistica slavonă și cea otomană.

Cele mai vechi letopisețe sîrbești conțin versiuni lapidare ale evenimentelor din Țara Românească:“ ЅЦГ. тоурци на влахе воеваше и марко и Костадин погыбоше („6903 [1 septembrie 1394—31 august 1395] Purtat-au război turcii vlahilor și au pierit Marko și Constantin“. „прѣгие Баiазить на Влахе, и погыбе. Марко и Костандин“ [79] („S-au dus Baiazid la vlahi și au pierit Marko și Constantin“). Forma lor lasă impresia unor succinte consemnări ale faptelor memorabile ale anului. Semnificativ *ele nu menționează nici locul bătăliei — „Rovinele“ — și nu precizează nici desfășurarea ei la 10 octombrie.* Abia letopisețele „tinere“, *de după 1460*, completează textul inițial cu locul confruntării româno-otomane: “ходи Паiазить на Влахе, и погыбе Мар'ко Кралевик и костандинь Жеглиговац на Ровинах“ [80] („A mers Paiazit la vlahi și au murit Marko Kraljević și Constantin Jegligovać *la Rovine*“ [subl. S.I.]) — și cu data de lună și zi, alături de alte amănunte: „разби Мирче Воевода влашки цара Паiазита на ровинахь и тоу погибе Мар'ко кралевикь и Костандинь ⟨Коста Жеглиговаць — и Андреа⟩ и Драгашь ⟨Драгош — и Комнень⟩ октоврїа ї дьнь“ [81]. („Au biruit Mircea, voievodul Valahiei, pe țarul Paiazit la Rovine și au murit acolo Marko Kraljević și Constantin ⟨Costa Jegligovać — și Andrea⟩ și Dragaš ⟨Dragoș și Comnen⟩. Octombrie 10 zile“).

Apariția la un secol de la consumarea evenimentelor a unor astfel de precizări topografice și cronologice nu este de bună seamă rodul unei tîrzii consemnări a tradiției orale, ci doar rezultatul unei preluări din altă sursă scrisă.

Folosirea în versiunile *tinere* ale letopisețelor sîrbe a formei *Paiazit* a numelui sultanului îndreaptă atenția spre un arhetip bizantin, greaca medievală și modernă înlocuind sunetul *b* (de la Baiazid, de pildă) cu *p* sau *mp*.

Posibil acest arhetip bizantin s-a păstrat într-un manuscris de la 1624, conservat astăzi la Yale Medical School din New Haven (SUA) și publicat

[78] *Cronicile slavo-române din sec. XV—XVI, publicate de Ioan Bogdan*, ed. P. P. Panaitescu, București, 1959, p. 190, 192. O confirmare a existenței versiunii românești folosite de Filstich se află și în remarca altei forme a *Letopisețului Cantacuzinesc*: „greșeală și neștiință este aice al scriitorului de zice « Baezet beiul de la Nicopoe », că n-au fost Baezet beiu, ci sultan împăratul turcilor, căruia și Ildărim îi ziceau turcii“ *(Letopisețul Cantacuzinesc*, p. 198).

[79] Lub. Stoianović, *Стари српски родослови и летописи*, Sr. Karlovți, 1927, p. 218, 219, nr. 596 a, v. Vezi și analiza lui Nicolae Iorga, *L'élément roumain dans les annales serbes*, în RHSEE, IV, 7—9/1927, p. 223—229 și mai recent Anca Iancu, *Știri despre români în izvoarele istoriografice sîrbești (secolele XV—XVII)*, în „Studii istorice sud-est europene“, I, 1974, p. 16—19.

[80] Lub. Stoianović, *op. cit.*, p. 219 g. (ms. Belgrad II pentru care vezi p. XLV).

[81] *Ibidem*, p. 219 d. Cf. și versiunea latină (Pejačević) a așa numitului letopiseț al lui George Branković: „movit Baiazet contra Mircsam Ungrovlachorum Vojvoda, et debellavit Mircsa Bajazetum ad Rovinam, et hoc proelio periit generosus ille Marcus Kraljevich, filius Vucasini regis, et Constantinus Жерлиговац, filius despotae Deani Dragasis“ (N. Iorga, *Studii și documente*, vol. III, p.1).

abia în 1972 [82]. Pasajul acestei cronici bizantine scurte despre confruntarea româno-otomană conţine şi *cheia «Rovinelor»*:
"Ἐπι ἔτους ,ς϶γ' ὑπηγεν αὐτὸς ὁ Ἠλτηρὴμ Παγιασήτης σουλτάνος εἰς τὸν Δούναβιν, εἰς τὸ Μίρτζα, Βοηβόντα των Βλάχων. και ἐνικήθη ὑπό των βλάχων καὶ τοῦ ἔκοψεν ὁ Μίρτζας μὲ τούς Βλάχους τὸ φουσάτο, καὶ τοῦ ἐπῆρε τὸ χασνάν, τουτέστιν τὸν βίον του, και τόν ἐδίωξεν ἕως Δούναβιν και τότε ἐσκτώθη ὁ Μάρκος, ὁ κράλης, καὶ ὁ Κωνστατῖνος, ὁ Ζιλυγόβου ἀφέντης καὶ ὁ Ἠλτηρὴμ Παγιαζήτης μόλις ἐγλυσεν μὲ ὀλιγους ἀνθρώπους"[83]. („În anul 6903 a pornit chiar Ilderim Paiazit sultanul spre Dunăre împotriva lui Mircea, voievodul românilor, dar a fost biruit de români şi i-a lovit Mircea cu românii oastea şi a luat unora hasnaua, adică viaţa, iar pe alţii i-a urmărit pînă la Dunăre. Au mai murit atunci craiul Marko şi Constantin, domnul Jegligovului, iar Ilderim Paiazit abia a scăpat cu puţini oameni"). Printr-o explicabilă eroare de traducere a cronicarului sîrb de pe la anul 1500 grecescul medieval [...ς] το φουσάτο *(oastea)*, preluat din mediolatinul *fossatum* (şanţ) a fost redat prin slavonescul на ровинахь („la rovine" = la şanţuri) [84], astfel acreditîndu-se în analistica sîrbă mai nouă şi apoi în istoriografia modernă localizarea bătăliei româno-otomane *la Rovine*.

În fapt, în formele lor primare, cronisticile bizantină şi slavonă nu amintesc vreun loc al confruntării oştilor lui Mircea cel Mare şi Baiazid I.

Se lămureşte astfel şi absenţa tradiţiei istorice româneşti despre o bătălie *la Rovine*. Cunoscuta frază a lui Radu Popescu: „alt istoric scrie că un război ce au avut Mircea vodă au fost la Rovine (unde vor fi Rovinele, nu le spune)" [85] se referă la sursele sîrbeşti, nu autohtone.

Din întreaga *analistică* slavonă rămîne valabilă, pentru a încerca fixarea locului bătăliei, singură menţiunea a aşa-numitei *cronici bulgare* contemporane, după care pe cîmpul de luptă „rîul acela curgea roşu de sîngele izvorît din mulţimea trupurilor căzute" [86]. Menţiunea concordă cu naraţiunea cronicilor otomane vechi referitoare la „lupta crîncenă" dată „în apropiere de Argeş" şi despre aruncarea „în Argeş" a leşurilor (Enveri) sau descriind ciocnirea de la „locul numit Argeş" (Mehmed Nešri) [87].

Cum în chipul medieval de purtare a războiului *locurile sfinte* — între ele şi reşedinţele principilor — constituiau obiective prioritare ale campaniilor, consumate de obicei, după limitele logistice ale vremii, într-o singură bătălie hotărîtoare, localizarea vechilor cronici otomane avea în vedere, cel mai probabil, însăşi Curtea de Argeş. Aici, în preajma vechilor curţi domneşti ale Basarabilor şi înaintaşilor lor, nervul ofensiv al invaziei lui Baiazid I — a cărui prezenţă în fruntea oştirii otomane determinase şi participarea personală a principilor balcanici tributari — va fi fost frînt de oastea Ţării Româneşti sub marele voievod şi domn Mircea.

[82] A. Karpofilos, G. M. Parassoglu, Διήγησις Βασιλέων Ἰσμαηλιτῶν. *A short Chronicle*, în „Byzantion", XLII, 1972, p. 73—87 (asupra acestei croni i mi-a atras atenţia, cu amicală solicitudine, Andrei Pippidi).

[83] Peter Schreiner, *Die byzantinischen Kleinechroniken*, vol. I, Wien, 1975, p. 562; *FHDR*, vol. IV, p. 560, 561 (cf. şi comentariile lui H. Mihăescu).

[84] Sergiu Iosipescu, *De la bătălia de la „rovine" la istoria polonă a lui Jan Dlugosz*, în AIIAI, XXIII [2], 1986. Se pot astfel bănui conexiunile analisticilor bizantină, sîrbă şi otomană, Idris Bitlisi folosindu-se probabil de o cronică *slavonă* de unde a preluat rovinele şi le-a tradus cu persanul *hendek*.

[85] Radu Popescu, *op. cit.*

[86] I. Bogdan, *Ein Beitrag zur bulgarischen und serbischen Geschitschreibung*, în „Archiv für slavische Philologie", XIII, 4/1891, p. 530.

[87] *Cronici turceşti*, vol. I, p. 93, 113. Cf. Sergiu Iosipescu, *La Rovine în cîmpii?*, în MI, VII, 12/1974, p. 14—18.

Personalitatea Marelui Mircea Voievod în concepţia generaţiei de la 1848

Ion Pătroiu

Conştientă pe deplin de necesitatea cunoaşterii trecutului istoric pentru înţelegerea prezentului şi descifrarea viitorului, generaţia de la 1848 a atribuit istoriei naţionale un rol determinant în activitatea de educaţie patriotică revoluţionară a maselor.

Pentru toţi reprezentanţii generaţiei paşoptiste cercetarea istoriei naţionale constituia o posibilitate esenţială de cunoaştere a sensului evoluţiei societăţii româneşti, a perspectivelor sale. Această idee era cu tărie afirmată de Mihail Kogălniceanu în celebrul *Cuvînt pentru deschiderea* cursului de istorie naţională de la Academia Mihăileană în anul 1843: „Întrebaţi dar istoria şi veţi ştie ce sîntem, de unde venim şi unde mergem, trecutul şi viitorul, iată toată fiinţa noastră, iată mijlocul de a ne cunoaşte“ [1]. Şi trecutul poporului român purta încrustate urmele unor momente istorice înălţătoare. Receptînd sensurile majore ale istoriei naţionale, reprezentanţii generaţiei paşoptiste au evidenţiat în scrierile lor dimensiunea unor mari personalităţi politice şi militare, concentrînd atenţia asupra lui Mircea cel Mare, Iancu de Hunedoara, Ştefan cel Mare, Mihai Viteazul. În anul 1837, tînărul Mihail Kogălniceanu, elaborînd pe o temeinică bază documentară *Histoire de la Valachie, de la Moldavie et des Valaques transdanubiens*, a consacrat, în cuprinsul lucrării, un amplu capitol domniei voievodului Mircea cel Mare. În paginile cărţii, în numeroase rînduri Kogălniceanu îl califică pe Mircea Voievod „unul dintre cei mai mari domni cu care se mîndreşte Muntenia“ [2], o personalitate remarcabilă a istoriei naţionale întrucît a contribuit la consolidarea economică, politică şi culturală a ţării prin rezistenţa permanentă împotriva cuceritorilor externi şi prin calităţile sale diplomatice deosebite [3]. În viziunea lui Mihail Kogălniceanu, domnia lui Mircea cel Mare ocupă un loc important în periodizarea istoriei naţionale. Potrivit concepţiei sale istoriografice, în istoria poporului român s-au succedat trei perioade sau faze distincte: una de afirmare naţională, căreia îi corespundea domnia lui Mircea cel Mare, o a doua etapă de „împlinire maximă“ reprezentată de voievodul unificator, Mihai Viteazul, şi o a treia etapă de decadenţă marcată de restrîngerea treptată a autonomiei politice de către fanarioţi, după care avea să urmeze epoca regenerării naţionale [4]. În opera lui M. Kogălniceanu, Mircea voievod este

[1] Mihail Kogălniceanu, *Opere*, tom. I, ed. de A. Oţetea, Bucureşti, 1945, p. 613.

[2] Idem, *Opere*, II. *Scrisori istorice*, text stabilit, studiu introductiv, note şi comentarii de Al. Zub, Bucureşti, Edit. Acad., 1976, p. 87.

[3] *Ibidem*.

[4] Al. Zub, *Mihail Kogălniceanu, Istoric*, Iaşi, Edit. Junimea, 1974, p. 419.

înfăţişat ca unul care s-a impus în rîndul domnitorilor români prin măsurile sale organizatorice, de întemeietor de instituţii politice, administrative, economice, militare, culturale. Voievodului muntean i se atribuie organizarea sfatului domnesc, ridicarea unor importante aşezăminte culturale, cum este cel de la Cozia, a reşedinţelor voievodale de la Argeş, Tîrgovişte şi Bucureşti [5]. Mircea cel Mare a fost întîiul voievod român care a iniţiat o „reformă militară" şi unul dintre primii principi din Europa care au alcătuit oşti regulate [6]. O atenţie specială a acordat Kogălniceanu luptelor antiotomane purtate de Mircea, descriind pe larg desfăşurarea celebrei bătălii de la Rovine. Încleştarea militară de la Rovine s-a soldat cu victoria oştilor române, sultanul Baiazid fiind obligat să se retragă peste Dunăre [7]. Îmbinînd rezistenţa militară cu demersul politico-diplomatic, Mircea cel Mare a reuşit să păstreze neştirbită suveranitatea ţării, prin tratatele încheiate cu Poarta, deşi recunoştea formal suzeranitatea acesteia, ţara „rămînea liberă şi independentă" [8]. Adept convins al existenţei „capitulaţiilor", Mihail Kogălniceanu reproducea după istoricul Dionisie Fotino capitulaţia pe care Baiazid I Ilderim i-ar fi acordat-o lui Mircea cel Mare, despre care Kogălniceanu afirma (preluînd informaţii din Fotino) că „se află în arhivele imperiale" (otomane) [9]. Mihail Kogălniceanu aprecia că tratatul încheiat de Mircea cel Mare cu Baiazid I conţinea clauze avantajoase pentru Ţara Românească [10].

Kogălniceanu l-a situat statornic pe marele voievod în rîndul marilor personalităţi ale românilor. Încadrînd istoria poporului român în istoria universală, Kogălniceanu reliefa exemplul lui Mircea cel Mare, Ştefan cel Mare, Mihai Viteazul, care „pe un teatru strîmt şi cu mici mijloace au săvîrşit lucruri uriaşe", ce au stîrnit admiraţia „chiar şi a străinilor" [11]. Consideraţiile enunţate de Mihail Kogălniceanu în *Histoire de la Valachie*... despre domnia lui Mircea cel Mare au reţinut atenţia secretarului consulatului francez din Bucureşti, Felix Colson, un susţinător al cauzei românilor, care în 1837 prelua aceste informaţii în studiul său *Precis des droits* [12].

Florian Aaron, istoric transilvănean şi viitor conducător al administraţiei revoluţionare din judeţul Dolj în timpul revoluţiei române de la 1848, în lucrarea sa *Idee repede de istoria Principatului Ţării Româneşti*, publicată la Bucureşti, în 1835, acordă o atenţie deosebită domniei Marelui Mircea Voievod. Referindu-se la momentul urcării pe tron a lui Mircea, Florian Aaron sublinia calităţile deosebite ale domnitorului, „ale cărui mari talente — aprecia el — niciodată nu se putu potrivi mai bine ca cu vremea de acu", cînd ţara era grav ameninţată de otomani [13].

Florian Aaron se numără printre primii istorici şi revoluţionari de la 1848 care au remarcat acţiunea de unificare politico-teritorială iniţiată de Mircea cel Mare. „Niciodată — scria Florian Aaron — Principatul n-a fost atît de întins ca în vremea lui Mircea cînd hotarul lui de răsărit era Marea Neagră şi cînd după ce cîştigă îndărăt şi Banatul Severinului ce-l cuprinsese mai înainte ungurii, putea Mircea să se intituleze prinţ al Ţării Româneşti,

[5] Mihail Kogălniceanu, *Opere*, II. *Scrieri istorice*, p. 95.
[6] *Ibidem*.
[7] *Ibidem*, p. 92.
[8] *Ibidem*, p. 88—89.
[9] *Ibidem*, p. 89.
[10] *Ibidem*.
[11] Cf. Al. Zub, *op. cit.*, p. 384.
[12] *Ibidem*, p. 317.
[13] Florian Aaron, *Idee repede de istoria Principatului Ţării Româneşti*, Bucureşti, 1835, p. 58.

duce al Făgăraşului şi Amlaşului, conte al Severinului, stăpîn al pămîntului Dobrogea şi domn al Silistrei" [14].

După ce înfăţişează amănunţit domnia Marelui Mircea Voievod, luptele sale pentru neatîrnarea ţării, între care remarcă bătălia de la Rovine, unde „Mircea cu bărbăţie îl birui, îl răzbătu îndărăt" pe Baiazid „care trecînd Dunărea încoaci se părea că nu găseşte nici o împotrivire" [15], autorul subliniază creşterea prestigiului internaţional al Ţării Româneşti sub conducerea acestei mari personalităţi a istoriei noastre.

Descriind încercările otomanilor de a cuceri pămîntul românesc în vremea lui Mircea cel Mare, Florian Aaron conchide: „Acestea sînt cele dintîi încercări ale turcilor de a dobîndi o influenţă hotărîtă asupra Principatului, lucru care i-a costisit mult; pentru că românii totdeauna le-au arătat că ştiu să-şi apere naţionalitatea; şi atît prin puterea armelor, cît şi prin supunere de bunăvoie totdeauna le-au stătut împotrivă de a întemeia în Principatul Ţării Româneşti un paşalîc turcesc; şi aceasta e cu care românii au întrecut şi au fost mai fericiţi decît bulgarii, sîrbii şi alţii" [16].

Concluzionînd asupra domniei Marelui Mircea Voievod, Florian Aaron scria: „...muri viteazul Mircea, ale căruia mari planuri arăt un prinţ îndrăzneţ, întreprinzător şi neostenit, iar biruinţele dovedesc talente de un general mari". „Oricum — continua el — importanţa ce vrea să dea el Principatului prin lărgirea hotarelor, apărarea slobozeniei ce o sprijinea cu armele, împărţirea Principatului pe judeţe, zidirea şi înzestrarea de mănăstiri şi alte lucruri patriotice, îi săpară în mîinile românilor o pomenire scumpă ce niciodată nu se va şterge" [17].

Şi pentru istoricul, omul politic şi marele militant revoluţionar Nicolae Bălcescu, Mircea cel Mare a fost o personalitate de excepţie a istoriei naţionale a românilor. În primul său studiu, *Puterea armată şi arta militară de la întemeierea Principatului Valahiei pînă acum*, publicat în revista ieşeană „Propăşirea" în 1844, tînărul Nicolae Bălcescu se oprea în mod deosebit asupra „reformei militare" iniţiată de voievodul Ţării Româneşti, afirmînd: „Lui Mircea dar se dă mai cu seamă, cinstea de întemeietorul armatei româneşti. El înălţă şi regulă edificiul început de cei mai denainte de el. El fu cel dintîi care se înfăţişă în Europa cu o armată permanentă şi regulată, care sub următorii domni se desăvîrşi şi se mai mări" [18]. Chiar dacă oastea cea mare era deja o realitate în vremea lui Mircea cel Mare — aşa cum relevă unele cercetări recente — măsurile întreprinse de marele voievod au statornicit pentru secole sistemul de organizare militară, au structurat într-un sistem coerent de apărare efortul militar al întregului popor român, asigurînd astfel forţa, trăinicia statului românesc. În cuprinsul aceluiaşi studiu, Bălcescu relevă ideea că domnitorii români, între care un loc special îl deţine Marele Mircea Voievod, s-au afirmat ca exponenţii unei tactici şi strategii militare, „capabile d-a învinge o putere mai mare cu alta mai mică" [19].

Reforma militară a fost însoţită de cea administrativă prin care Mircea cel Mare a „împărţit ţara în judeţe, dînd la fiecare numire după rîul cel mare

[14] *Ibidem*, p. 58—59.
[15] *Ibidem*, p. 59.
[16] *Ibidem*, p. 69, 70.
[17] *Ibidem*, p. 70.
[18] N. Bălcescu, *Opere*, *I*, *Scrieri istorice*, *politice şi economice 1844—1847*, ed. critică de G. Zane şi Elena Zane, Bucureşti, Edit. Acad., 1974, p. 50.
[19] *Ibidem*, p. 61.

ce trece printr-însul" [20]. În ianuarie 1847 Nicolae Bălcescu, aflat la Paris, a redactat temeinicul și documentatul studiu *Campania românilor în contra turcilor de la anul 1595*, în care era reliefată pe larg lupta pentru independență și unitate a poporului român purtată de-a lungul secolelor, culminînd cu domnia lui Mihai Viteazul, care „înălțase steagul independenței" și urmărise „unirea tuturor românilor într-un stat politic" [21]. În acest context, Bălcescu sublinia cu căldură victoriile dobîndite de români sub conducerea înțeleaptă și energică a voievodului Mircea cel Mare împotriva turcilor. Marele revoluționar considera că însăși „poziția geografică a țării lor impuse românilor îndatorirea de a fi mai nainte de toate buni cunoscători ai artei militare". „De la statornicirea Principatului — scria Nicolae Bălcescu — ei (românii — n.n.) își văzură independența lor amenințată de unguri. În războaiele lor cu această nație ei se formează ca într-o școală pentru alte lupte mai mari ce trebuiră să aibă peste puțin cu o nație mai puternică. Turcii atunci se iviseră în Europa și amenințau a o cotropi". Mircea cel Mare, sublinia cu mîndrie Nicolae Bălcescu, „fu cel dintîi cavaler al creștinătății care se ispiti a opri furia lor. În cîmpurile Rovinei el înfrînse trufia lui Baiazid I. Mai tîrziu el cîștigă mai mari triumfuri, și românii, cuprinzînd Adrianopolea, atunci capitala otomanilor, le puseră un sultan după alegerea lor" [22]. Rezistența antiotomană inițiată de Marele Mircea Voievod a fost continuată cu succes de Vlad Dracul, Iancu de Hunedoara și Vlad Țepeș. Omagiind eforturile acestor voievozi pentru păstrarea neștirbită a independenței țării, Nicolae Bălcescu constata: „În acele lupte grozave, țara se deșertă de locuitori, dar drepturile ei se păstrară, căci părinții noștri aveau de temei că: mai bine țara lor să se prefacă într-un întins mormînt numai să rămîie tot țara românilor" [23].

Moment crucial în procesul de afirmare a națiunii române, revoluția de la 1848 a urmărit realizarea statului național unitar prin unirea tuturor românilor de o parte și de alta a Carpaților, precum și transformarea autonomiei politice, de care beneficiau de secole țările române, în independența deplină. În susținerea necesității acestor obiective fundamentale invocarea momentelor istorice strălucite ale luptei pentru independență și unitate din evul mediu și al marilor personalități ale neamului românesc a devenit o trăsătură esențială a programelor revoluției pașoptiste. Este deosebit de semnificativă maniera în care este dezbătută tema independenței în cuprinsul Proclamației de la Islaz: Primul punct al programului prevedea tocmai „independența sa administrativă și legislativă pe temeiul tractatelor lui Mircea și Vlad V, și neamestec al nici unei puteri din afară, în cele dinăuntru ale sale" [24]. Așa cum s-a mai remarcat, precizînd din rațiuni tactice, că nu urmăresc să înlăture suzeranitatea otomană, revoluționarii români insistau asupra caracterului condiționat al acesteia și asupra faptului că Țara Românească nu a fost niciodată considerată în aceeași categorie cu alte stăpîniri ale Imperiului otoman [25]. Pledînd pentru apărarea programului de la Islaz, considerat o adevărată Constituție a țării, ziarul „Pruncul român" releva într-unul din articolele sale: „Cum credeți că românul nu se bate pentru dreptul lui la auto-

[20] *Ibidem*, p. 59.
[21] *Ibidem*, p. 198.
[22] *Ibidem*, p. 191.
[23] *Ibidem*.
[24] C. Bodea, *1848 la români. O istorie în date și mărturii*, vol. I, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1982, p. 533.
[25] Vezi V. Cristian, *Contribuția istoriografiei la pregătirea ideologică a revoluției române de la 1848*, București, Edit. Acad., 1985, p. 185.

nomie, pe care Mircea şi Vlad al V-lea l-au ţinut cu sîngele bătrînilor noştri?" [26]. Argumentarea cea mai solidă a dobîndirii independenţei prevăzută în Proclamaţia de la Islaz a realizat-o Bălcescu în articolul *Drepturile românilor către Înalta Poartă*, publicat în „Poporul suveran", la 2 şi 6 august 1848. Încă din prima frază cu care debutează articolul, Bălcescu afirmă cu hotărîre că „Ţara noastră Românească niciodată n-a fost supusă cu sabia, ci de bunăvoia sa se recunoască sub protecţia turcilor" [27]. Suzeranitatea otomană a fost acceptată doar în momentul în care, după lupte grele purtate împotriva otomanilor şi sub ameninţarea presiunii regatului ungar, românii conduşi de Mircea, „domnul lor cel vestit", recunosc „protecţia turcilor" [28]. Atribuind lui Mircea încheierea tratatului cu Poarta, Bălcescu reproduce chiar prevederile acestui tratat cu sublinierea că prin recunoaşterea „protecţiei" otomane „Ţara Românească şi-a păstrat dreptul d-a se guverna cu legile sale, dreptul d-a face război sau pace, dreptul de a-şi alege capul naţiei, îndatorîndu-se numai la un uşor tribut" [29]. Reproducînd, în esenţă, capitulaţiile reconstituite de Mihail Cantacuzino, Nicolae Bălcescu subliniază că, de fapt, condiţiile înţelegerii cu Poarta au fost tranzitorii în evoluţia relaţiilor româno-otomane, fenomen generat de continuitatea luptei pentru restabilirea statutului de autonomie şi suveranitate, purtată cu eroism în vremea lui Mircea cel Mare şi a urmaşilor acestuia: „Acest tractat — scria Bălcescu — însă nu ţinu mult. Românii iubeau prea mult independenţa; ei se jertfiseră prea mult pentru dînsa, ca să-l poată suferi cu plăcere, oricît de nesupărător era. Turcii însă mai întîi începură a nu-l păzi. Atunci o luptă ce ţinu o jumătate de veac reîncepu între români şi turci. Sub povaţa lui Mircea I, Vlad III Dracul şi Vlad V Ţepeş, românii făcură minuni de vitejii, apărară ţara lor nebîntuită de vrăjmaşi, zdrobiră în mai multe rînduri armiile lor şi le goniră pînă la Adrianopol" [30].

În general, epoca lui Mircea cel Mare, faptele sale şi ale altor mari voievozi, apreciate ca „fapte mari şi neaşteptate", „care vecinicesc pomenirea lor cu laude şi binecuvîntări" [31] sînt frecvent prezentate în actele oficiale ale puterii revoluţionare de la 1848 din Ţara Românească. În proclamaţiile sale, generalul Gheorghe Magheru foloseşte pentru ilustrul domnitor apelativul de „Mircea cel Vestit" [32]. Presupusul tratat încheiat cu Poarta de Marele Mircea Voievod este permanent invocat ca argument de bază pentru respectarea suveranităţii noastre naţionale şi statale, pentru neamestecul nici unei puteri în treburile noastre interne, în fond pentru apărarea revoluţiei şi a cuceririlor revoluţionare. Celor ce ne contestau „autonomia, ce a fost cea dintîi condiţie a capitulaţiilor noastre cu Înalta Poartă", celor ce îşi atribuiau „dritul de a ne impune legi şi de a hotărî toate cele din lăuntru ale noastre şi după toate acestea ne contestă chiar istoria, ca cu aceasta să piară şi aducerea aminte a jertfelor" ce am făcut de-a lungul secolelor, celor ce „ne contestă chiar naţionalitatea", revoluţionarii de la 1848 le etalau adevărul istoric al celor „şapte milioane de români, cu un trecut de optsprezece veacuri, cu o istorie atît de strălucită şi care arată lumii luptele îndelungate ce au ţinut şi

[26] Articolul *Cum stau trebile noastre?*, în „Pruncul român", nr. 20—21 din 29 şi 31 iunie 1848.

[27] N. Bălcescu, *Opere*, II, *Scrieri istorice, politice şi economice 1848—1852*, ed. critică şi note de G. Zane şi Elena G. Zane, Bucureşti, Edit. Acad., 1982, p. 8.

[28] *Ibidem.*

[29] *Ibidem.*

[30] *Ibidem.*

[31] *Anul 1848 în Principatele Române. Acte şi documente*, tomul II, Bucureşti, 1902, p. 9.

[32] *Ibidem*, tom. IV, Bucureşti, 1903, p. 355; tom. V, Bucureşti, 1904, p. 384.

pîraele de sînge ce au vărsat pentru creştinătate şi civilizaţie, cu nişte bărbaţi ca Mircea", ca Ştefan cel Mare, ca Mihai Viteazul „şi cu atîtea alte nume mari" [33].

În concepţia revoluţionarilor de la 1848, în actele programatice ale revoluţiei, domnia ctitorului de ţară, a unificatorului de pămînt românesc, a apărătorului neînfricat al libertăţii şi neatîrnării ţării, Mircea cel Mare, devine suport al legitimităţii idealurilor revoluţionare de unitate, suveranitate şi independenţă statală, promovate cu atîta vigoare, la vremea sa, de marele voievod. „Constituţia noastră — explica, mai tîrziu, un fruntaş revoluţionar — a vrut să facă pe domn a fi cu adevărat domn al ţării şi vasal Înaltei Porţi pe credinţa tractatelor lui Mircea şi Vlad al V-lea, iar nu un lacheu împănat şi plin de firuri al unui muscălaş de consul. A vrut să facă pe românul liber a cunoaşte numai un domn şi cap al ţării, iar nu a tremura înaintea unor doi domni şi a se ciocoi pînă la cel de pe urmă sudit muscălesc..." „Revoluţia — mărturisea el mai departe — a vrut să mîntuie şi pe domn şi pe boier şi pe tot cetăţeanul de tot ce este abuz şi ipocrizie ce nu se bazează pe tractat, a vrut să puie o linie de hotar între drepturile cele adevărate ale fiecărei puteri" [34].

Acelaşi statut juridic internaţional de autonomie şi suveranitate statală stabilit pentru mai multe secole prin eforturile Marelui Mircea Voievod este invocat şi în actele programatice ale revoluţiei române în Moldova. „A fost o vreme — se sublinia în cunoscutul program revoluţionar *Dorinţele partidei naţionale în Moldova* — cînd Valahia şi Moldova, deşi de sute de ani puse de bunăvoie sub suzeranitatea Înaltei Porţi, păstrau încă mai toate libertăţile ce le fuseseră asigurate prin tractatele lui Mircea şi ale lui Bogdan. Amîndouă ţările aveau deplină neatîrnare, ocîrmuiri şi domni naţionali, instituţiile şi religia sfînt respectate, şi, în sfîrşit, toate drepturile şi însuşirile a două staturi suverane destul de puternice pentru ca alianţa lor să fie căutată de cei mai mari monarhi ai Europei" [35].

În articolul *Trecutul şi prezentul* redactat în exil, la Paris în anul 1851, Nicolae Bălcescu revenind asupra luptei românilor pentru independenţă reamintea epoca istorică bogată în fapte mari, eroicele lupte conduse de Mircea, Ştefan, Iancu de Hunedoara, sublinia marele revoluţionar, „lupte date pentru independenţă, contra Islamismului barbar şi fanatic, lupte necurmate în care românii îşi acoperă armele de laurii biruinţii, apărînd cu bravură creştinătatea sînt o dovadă de ceea ce era Românul atunci" [36].

În concepţia istorică a lui Nicolae Bălcescu, ideea independenţei apare în strînsă şi logică legătură cu aceea a unităţii naţionale. Rememorarea marilor momente ale luptei pentru neatîrnare avea menirea să demonstreze posibilitatea ca românii să se poată constitui, prin forţe proprii, într-un stat naţional unitar şi independent. În acest sens, în *Mersul revoluţiei în istoria românilor*, Nicolae Bălcescu relevă o altă dimensiune a domnitorului Mircea cel Mare — aceea de unificator —, înscriindu-l pe bună dreptate printre precursorii luptei pentru unitate statală: „Unitatea naţională — scria N. Bălcescu — fu visarea iubită a voevozilor noştri cei vitezi, a tuturor bărbaţilor noştri cei mari, care întrupară în sine individualitatea şi cugetarea poporului spre a o manifesta lumii. Pentru dînsa ei trăiră, munciră, suferiră şi muriră.

[33] *Ibidem*, tom. V, p. 134.
[34] *Ibidem*, tom. VI, 1910, p. 166.
[35] *Ibidem*, tom. IV, 1903, p. 113.
[36] N. Bălcescu, *Opere*, tom. I, partea a II-a, *Scrieri istorice, politice şi economice*, ed. critică de G. Zane, Bucureşti, 1940, p. 120.

Pentru dînsa Mircea cel Bătrîn și Ștefan cel Mare se luptară toată viața lor îndelungată şi traseră asupră-le năvălirea îngrozitoare a turcilor, pentru dînsa Mihai cel Viteaz cade ucis în cîmpul Torda, pentru dînsa Şerban Cantacuzino bea otravă, pentru dînsa Horea, moarte cumplită pe roată sufere" [37].

Și pentru marele istoric şi revoluționar pașoptist transilvănean August Treboniu Laurian, evocarea voievozilor care au luptat pentru realizarea înaltelor aspirații de unitate şi independență statală a constituit un mijloc de educație națională și de acțiune politică patriotică. În cunoscuta sa sinteză, *Istoria românilor din timpurile cele mai vechi și pînă în zilele noastre*, personalitatea lui Mircea cel Mare ocupă un loc distinct. El este unul dintre cei mai însemnați voievozi din istoria neamului românesc, pentru faptele sale fiind comparat cu Romulus, fondatorul Romei [38].

Prezentînd pe larg rezistența militară românească împotriva otomanilor, elogiind vitejia românilor în bătăliile de la Nicopole și Rovine (a căror cronologie este inversată), August Treboniu Laurian scria: „Baiazid înfuriatu asupra lui Mircea pentru adjutoriului dat creştinilor la Nicopoli, trecu Dunărea în România și înaintă pînă la Rovine în districtulu Galbinului, unde îl aştepta oastea română. Aici Mircea îl atacă cu toată furorea și frîngîndu-i armata, îl constrînse a se retrage spre Dunărea; seara ce superveni mîntui pe turci de pieire. A doua zi românii atacară din nou pe turci la Dunăre, și aceştia trecură numai cu mare dificultate în Moesia" [39]. Preluînd informaţiile documentare din cartea lui Dionisie Fotino, istoricul transilvănean scrie că Mircea cel Mare a recunoscut supremația Porții și-a încheiat „un tractat cît mai folositor pentru țară" [40], prin intermediul căruia era păstrată şi apărată independența acesteia.

Ca și Nicolae Bălcescu, revoluționarul transilvănean vedea în personalitatea Marelui Mircea Voievod un precursor al luptei pentru unitatea politico-statală a tuturor românilor — devenit obiectiv fundamental al revoluției române de la 1848. Astfel, subliniind în mod deosebit politica de reunificare a pămînturilor româneşti inițiată de Mircea cel Mare, August Treboniu Laurian îl numeşte în chip sugestiv: „Mircea domnul României" [41].

În ultimul capitol dedicat domniei marelui voievod intitulat *Moartea lui Mircea cel Mare*, după prezentarea luptelor purtate pentru apărarea libertăţii şi independenţei poporului român, renumitul cărturar August Treboniu Laurian concluziona asupra personalităţii marelui domnitor pe care îl denumea *Mircea cel Mare*: „El fu un om mare în toate respectele... El introduse multe şi mari reforme în administrația țării, organiză o armată regulată, formă o miliție stabilă pentru întîia oară în toată Europa, edifică monasteriul de la Cozia şi Cotmeana, mută reședința de la Argeş la Tîrgovişte" [42].

Semnificativ pentru prețuirea deosebită de care se bucura Marele Mircea Voievod în rîndurile generaţiei de la 1848 este şi faptul că prima monografie asupra domniei marelui conducător de țară şi de oști a fost întocmită de un luptător revoluționar patruzecișioptist, Dimitrie Bolintineanu [43]. Aces-

[37] Idem, *Opere*, II, *Scrieri istorice, politice și economice 1848—1852*, p. 111.
[38] „Magazin istoric pentru Dacia", tom. IV, p. 221.
[39] Idem, *Istoria românilor din timpurile cele mai vechi pînă în zilele noastre*, ed. a II-a, Bucureşti, 1862, p. 275.
[40] *Ibidem*.
[41] *Ibidem*, p. 274.
[42] *Ibidem*, p. 278—279.
[43] D. Bolintineanu, *Viața lui Vlad Țepeş Vodă și Mircea Vodă cel Bătrîn*, ed. I, Bucureşti, 1863, ed. a II-a, Bucureşti, 1870.

ta a reuşit pentru prima dată să stabilească, pe baza unei largi analize ştiinţifice, condiţiile istorice ale apariţiei acestei mari personalităţi în istoria poporului român şi a Europei.

Epoca în care s-a impus „Marele Mircea" — cum îl numeşte frecvent revoluţionarul român —, epocă de mare instabilitate politică internaţională provocată de ivirea pericolului otoman în Europa, „epocă de vitejie, de glorie", a determinat, în mod obiectiv apariţia acestei mari personalităţi în istoria noastră. „...Un domn ce nu ar fi putut să se afle la înălţimea cugetărilor naţiunii — scria Bolintineanu — nu ar fi putut să domnească azi. Tronul avea datorii aspre. Cel ce îl primea îi devota de mai înainte viaţa sa" [44]. Subliniind că Marele Mircea Voievod se situa la înălţimea epocii sale, Bolintineanu preciza: „Pentru aceasta şi Mircea era mare" [45]. În felul acesta, arăta Bolintineanu, în timp ce „Turcia avu pe Baiazid, surnumit fulgerul, România avu pe Mircea, această stîncă împotriva căreia se sparse fulgerile tiranului Baiazid. Baiazid fuse veninul, Mircea antidotul. Mircea fuse unul din cei mai mari domni şi eroi ai României" [46].

Ilustrînd marile calităţi ale domnitorului, Dimitrie Bolintineanu punea în evidenţă, în acelaşi timp, o altă caracteristică fundamentală a epocii lui Mircea cel Mare — ataşamentul necondiţionat al poporului faţă de ţară, hotărîrea sa de a lupta strîns unit în jurul domnitorului pentru apărarea libertăţii şi gliei străbune. „Cînd Mircea se hotărî a apăra drepturile patriei cu armele în mînă — scria Dimitrie Bolintineanu —, toată naţia îi răspunse. Puţinii adversari ce avuse pieiră, în întuneric. Românii nu mai vedeau în domnitor pe Mircea, Mircea era mîntuirea naţiunii. Statele creştine tremurară pentru români la ştirea că Baiazid merge cu toate puterile sale să învingă pe români. Dar românii erau liniştiţi. Ei erau siguri că trufia tiranului se va sparge pe pieptul unui popor ce ştie să moară pentru mîntuirea patriei. Apărarea lor era actul cel mai natural. Românii aveau conştiinţa datoriei" [47].

Dimitrie Bolintineanu vedea în această unitate de monolit: domnitor—ţară—popor, cheia succeselor aproape de necrezut ale marelui domnitor care, la fel cu Vlad Ţepeş, Iancu de Hunedoara, Ştefan cel Mare sau Mihai Viteazul, cu o armată mult inferioară numericeşte, a obţinut victorii răsunătoare asupra celor mai mari forţe militare ale vremii. „Faptele românilor de pe acele timpuri — nota cu mîndrie Bolintineanu — sunt privite de noi astăzi întocmai ca urmele uriaşilor; este greu a crede că o mînă de români au putut face atîtea lucruri măreţe" [48].

Descriind detaliat luptele lui Mircea cu otomanii, sistemul de alianţe închegat de domnitor, Dimitrie Bolintineanu ne-a lăsat pentru bătălia de la Rovine una dintre cele mai frumoase pagini din istoriografia noastră. În capitolul intitulat „Rovine", Dimitrie Bolintineanu prezintă astfel celebra bătălie: „Baiazed în persoană trecu Dunărea (1398) lîngă Silistra, înaintă în ţeră şi tăbăra la Rovina în Ialomiţă. De aici cete de turci se revărsau în satele vecine să prade. În acele timpuri românii nu perduseră datinele dacilor de a face resboiul contra streinilor, rădicînd şi ducend la munţi locuitorii, vitele, provisiile şi arzînd holdele în urma lor. Mircea făcuse astfel şi turcii nu putură nimic să prade.

[44] *Ibidem*, ed. a II-a, p. 90.
[45] *Ibidem*.
[46] *Ibidem*, p. 67.
[47] *Ibidem*, p. 91.
[48] *Ibidem*, p. 68.

Nu numai atâta, dar încă se aflară în mare lipsă de provisii. Oştirile române asteptau pe Baiezed în stufosele păduri ce învecinau lucieie câmpii de la Dunăre. Turcii ce cutezau a trece acel luciu sau stepuri nu se mai înturnau sau se înturnau înjumetăţiţi, căci românii îi pîndeau şi cădeau asupra lor fără veste. Luciul pe care tăbărâse armata otomană şi Baiazed presinta o întindere ce se perdea sub orizont de tote părţile, şeţă, neîncreţită decît de ierburi selbatece; ceva ca marea, ca deşertul; ceva ce lasă ochilor libertatea de a se cufunda în nesfîrşit şi în visuri, ceva ce întristează şi vesteşte o nenorocire necunoscută. Către acestea, în fundul orisontului despre nord se zărea o sprîncenă negră: erau pădurile României. Apa lipsea turcilor. Era începutul Bărăganului unde, ca să se găsească apă, pămentul trebuie săpat în adîncurile lui. Turcii nu mai cutezară să iasă din acel luciu. Voiră să se întoarcă peste Dunăre. Oştirile lui Mircea începură să atace pe turci noaptea, răpindu-le vitele, provisiile.

Nemergînd înainte, neînturnîndu-se peste Dunăre, stînd în loc ca să fie prada lipsii de apă, de provizii, obiectul lovirilor furişe ale românilor, turcii începură să murmure. Aceste murmuri generale determinară pe Baiazet a da ordin armatei să se întorcă la Dunăre. Plecarea fuse repede şi fără ordin.

Pe cînd turcii ajunseră la Dunăre şi voiră a trece la Silistra, Mircea sosi fără veste cu 30 000 de români şi lovi pe turci în faţă. În posiţia în care se găsiră turcii. era nepriinciosă cavaleriei lor şi priinciosă pentru cavaleria română. Afară de acestea ei se aflau în cea mai mare neorînduială; omeni, cai, care, amuniţii, vite, tote erau un amestec spăimentător. Turcii erau să piară cu totul. Nici o idee nu venea nimenui să tragă armata din această nerânduială. Renegatul Evrenus dete ordin să înceteze trecerea peste Dunăre, apoi toţi turcii se fortificară cu şanţuri cu care, spera a se apera pînă ce va sosi noptea, cînd credu că va putea urma trecerea peste Dunăre.

Acestă manoperă isbuti. Totă noptea turcii trecură Dunărea, cu tote acestea periră mulţi turci de cu zioă. O întindere de mai multe leghe era acoperită de cadavere de omeni, de cai, de turbane, de capete, de arme. Turcii lăsară dupe dînşii tote provisiile, vitele, amuniţiile de răsboi. Dar omeni trecură. Printr-acel mijloc Evrenos scăpă pe Baiazet şi armata otomană de o ucidere completă.

A doua zi românii trecură Dunărea dupe turci şi-i atacară neîncetat, tăindu-i şi prădînd satele şi oraşele pînă la Adrianopoli. Mircea a avut ajutor la acestă luptă pe Marco Cralevici, pe Constantin şi Dragoş, sîrbi cu oştiri. Cîte trei au perit în acest resboi.

Acestă isbîndă este mărturită de toţi istorienii“ [49].

Creşterea prestigiului internaţional al Ţării Româneşti în vremea Marelui Mircea Voievod, care ajungea peste cîţiva ani după bătălia de la Rovine în postura de arbitru în lupta pentru putere dintre urmaşii lui Baiazid, este prezentată de Dimitrie Bolintineanu ca o urmare firească a marilor succese dobîndite de domnitor.

Conchizînd asupra domniei celui ce ajunsese să rînduiască sultanii la conducerea Imperiului otoman, Dimitrie Bolintineanu nu uita să sublinieze, totodată, calităţile de ctitor de ţară ale marelui domnitor. „Mircea — scria el — fuse unul din cei mai mari domni ai românilor după acele timpuri, atît în războaie cît şi în timp de pace. El este cel dintîiu ce organiză cele mai multe din institutele Ţării Româneşti“ [50].

[49] *Ibidem*, p. 92—94.
[50] *Ibidem*, p. 205.

Pentru a realiza măsura deplină a rolului şi importanţei pe care generaţia de la 1848 îl acorda istoriei (cu iluştrii săi voievozi ca Mircea cel Mare) în procesul de educaţie patriotică a maselor, pentru mobilizarea lor la înfăptuirea marilor idealuri ale revoluţiei române, revelatoare este mărturia unuia dintre fruntaşii revoluţionari, Ion Voinescu II, secretar al guvernului revoluţionar. Evocînd un episod dramatic din desfăşurarea revoluţiei, cînd revoluţionarii arestaţi erau duşi în exil, la un moment dat, în noaptea de 17 spre 18 septembrie 1848, necunoscînd direcţia în care erau transportaţi şi intenţiile otomanilor, credeau că vor fi duşi în faţa generalului Gheorghe Magheru în tabăra de la Rîureni şi că vor fi puşi sub ameninţarea că-i vor ucide pentru a-l determina pe general să depună armele. În acel moment, ei se hotărîseră să-l roage pe generalul Magheru „în numele revoluţiunii, în numele României, ca el mai întîi să tragă un tun în noi". „Hotărîrea aceasta tăcută — mărturisea Ion Voinescu — ne fu cu atît mai lesne de luat cu cît ea ne era dictată de convincţiunea ce dobîndiserăm că mîntuirea ţării nu se mai putea cîştiga decît făcînd să reînvieze timpii de mărire şi de vitejie ai străbunilor, timpi de glorie ai lui Vlad, Mircea, Ştefan şi nemuritorul Mihai" [51].

Adînca preţuire şi consideraţie pe care revoluţionarii de la 1848 i-au arătat-o marelui voievod, reiese din portretul sugestiv realizat de românul bucovinean, fruntaş de seamă al revoluţiei române, Eudoxiu de Hurmuzaki; „Energic şi cu minte, întreprinzător şi viteaz, iubitor de libertate şi războinic, accesibil pentru planuri mari, dispus a făptui lucruri înalte, el era amic folositor, ca aliat credincios celor de un gînd cu dînsul, pentru vecini neliniştiţi o spaimă şi un protivnic primejdios pe cîmpul de bătălie" [52].

Pentru toate generaţiile care au urmat, ca şi pentru noi, cei de astăzi, faptele Marelui Mircea Voievod au constituit şi constituie un imbold şi un exemplu în lupta pentru împlinirea marilor idealuri ale poporului nostru de libertate, unitate şi independenţă.

[51] *Anul 1848 în Principatele Române. Acte şi documente*, tom. 6, p. 42.
[52] Eudoxiu cavaler de Hurmuzaki, *Fragmente din istoria românilor*, vol. I, 1879, în Mihai Eminescu, *Opere*, vol. XIV, Bucureşti, Edit. Acad., 1983, p. 170.

O epocă de statornicire culturală: Țara Românească la 1400

Răzvan Theodorescu

Din noianul de imagini pe care fiecare dintre noi și le-a conturat despre strămoșii de faimă ce fac parte aievea din genealogia ființei noastre individuale și obștești, marea umbră de la Cozia se desprinde în două înfățișări suverane ce ne stăpînesc gîndul. Probabil fiindcă amîndouă poartă o aceeași pecete a unei funciare, sobre simplități.

Cea dintîi, de o sută de ani încoace, este din „Scrisoarea III", cea a „bătrînului", „atît de simplu, după vorbă, după port", a „moșneagului" de nespusă demnitate ce-și apăra, dinaintea lui Baiazid Fulgerul, „sărăcia și nevoile și neamul" (nu doar aici, ci în întreaga sa publicistică politică Emi nescu va evoca efigia scumpă, turnată din metal nobil [1], a „celui mai mar- Domn al Țării Românești, acela sub care țara cuprindea amîndouă malurile Dunării pînă-n mare" [2]).

Cea de a doua — schițată în cîteva trăsături, dincolo de puținele cuvinte, vechi de cîteva secole, ale cavalerului bavarez Johann Schiltberger, luptător în fragedă vîrstă la Nicopole — este cea a înțeleptului strateg „Mercerweywod", „hertzog" al Valahiei, ale cărui cumpănite propuneri militare în ajunul decisivei bătălii din 1396 de lîngă Dunăre au fost respinse cu superbie de către întîiul dintre seniorii apuseni cruciați ajunși în Balcanii de miazănoapte, contele Jean de Nevers, viitorul duce al Burgundiei [3].

Asemenea imagini de nobilă simplitate voievodală, una înregistrată impersonal de un străin peregrin, cealaltă intuită poetic de cea mai strălucită minte românească aparțin, de-acum, mitologiei naționale. Îndărătul lor se cuvine, însă — cu uneltele istoricului — să vedem cît și cum domnia de peste treizeci de ani a strănepotului lui Basarab Întemeietorul a însemnat, la miazăzi de Carpați, *o nouă întemeiere, de fapt o statornicire a unui model spre care urmașii au privit mult timp.* Nu în ordinea politicului sau a așezării sociale — unde cîștigurile domniei lui Mircea cel Mare sînt esențiale —, ci în aceea a culturii românilor, din punctul unde veacul „întemeierii de țară" se întretăia cu cel a victoriilor întru apărarea aceleiași țări.

Pentru o stăpînire ce atingea acum, de la Severin la Marea Neagră, cea mai mare întindere teritorială a statului Basarabilor în evul mediu, condiția de *domnie întemeietoare* își are înțelesul foarte precis pe care vin să-l

[1] M. Eminescu, *Opere*, vol. XII, *Publicistică 1 ianuarie — 31 decembrie 1881*, București, 1985, p. 54.

[2] Idem, *Opere*, vol. XIII, *Publicistică 1882—1883, 1888—1889*, București, 1985, p. 188.

[3] *Călători străini despre țările române*, ed. M. Holban, I, București, 1968, p. 29.

nuanţeze date variate ale istoriei civilizaţiei, de la instituţii la artă. Rostul acestor cîtorva pagini nu este analiza profilului cultural al domniei lui Mircea cel Mare, ci doar cel al notării unor reflecţii pe marginea unui subiect despre care am scris, cu ani în urmă, cîte ceva [4].

Primul fapt de mentalitate, de climat cultural care întîmpină pe cercetătorul acestei epoci veche de şase veacuri, într-o lume care, aşezată la o răscruce de civilizaţii, între Orientul bizantin şi Occidentul gotic, s-a împărtăşit din cîştigurile fiecăruia, este nestrămutatul *realism mental* — voi adăuga, imediat, de sorginte latină — al opţiunilor sale culturale, congruenţa tuturor împrumuturilor, făcute din arii prestigioase de civilizaţie, cu spiritul românesc aşa cum istoricii aveau să-l înregistreze de-a lungul evului mediu şi al celui modern.

Atunci cînd am încercat să văd, cu argumente ale istoriei politice şi ale celei artistice, deplin concordante, chipul în care Mircea I îşi proclama sonor, alături de alte titluri efective, şi pe cel de „terrarum Dobrodicii despotus", punînd să se sape în piatră şi să se zugrăvească în frescă, la Cozia, acvila bicefală ce era însemnul bizantin al împăraţilor, despoţilor şi sebastocratorilor am constatat că izvorul acestei iniţiative nu fusese — cum s-a crezut fără temei — vreo neştiută concedare a strălucitei calităţi de către basileul din Constantinopol (nici cronicari ca Ducas sau Sphrantzes, informaţi în astfel de cazuri, nu ştiau nimic în acest sens), ci actul propriu al înstăpînirii domnului de la Argeş şi Tîrgovişte în pămîntul de veche romanitate ce aparţinuse anterior unui „despot" : Dobrogea. După cum, iarăşi, renunţarea la titlul despotal ţinea de raţiuni dependente strict de realităţile româneşti, fără nici o legătură cu politica imperială, atît cît putea ea să se desfăşoare la acel sfîrşit definitiv al ciclului istoric bizantin [5].

[4] *Despre un însemn sculptat şi pictat de la Cozia (În jurul „despotiei" lui Mircea cel Bătrîn)*, în *Studii şi cercetări de istoria artei. Seria artă plastică*, 2, 1969, p. 191—208 (studiu reluat în *Itinerarii medievale*, Bucureşti, 1979, p. 134—154); Capitolele IV—VII din *Bizanţ, Balcani, Occident la începuturile culturii medievale româneşti (secolele X—XIV)*, Bucureşti, 1974; Cap. 4 şi 5 din *Un mileniu de artă la Dunărea de Jos (400—1400)*, Bucureşti, 1976.

[5] În ultimul timp argumentelor mele de acum aproape două decenii, privitoare la efemerul „moment despotal" al domniei lui Mircea, le-au fost opuse altele ce neagă existenţa unui asemenea episod. Nu voi relua aici, fireşte, discuţia asupra acestei chestiuni, rezervîndu-mi o viitoare specială intervenţie asupra noilor puncte de vedere exprimate, pe rînd, de P. Ş. Năsturel şi C. Rezachievici. Cel dintîi, cu prilejul celui de al XVI-lea Congres Internaţional de Studii Bizantine (Viena, octombrie 1981) a prezentat o comunicare intitulată *Le grand voévode de Valachie Mircea l'Ancien (1386—1418) a-t-il vraiment porté le titre de déspote?*, cu cîteva argumente cărora le-am replicat în chiar şedinţa de lucru a respectivei reuniuni a bizantinologilor (din motive pe care nu le cunosc textul integral al comunicării nu a mai fost tipărit în „Actele" Congresului, singur rezumatul avînd vagi ecouri la alţi autori; aşa, de pildă, într-un pasaj din textul ce însoţeşte reproducerile unui album de artă foarte recent apărut!). Cel de al doilea a publicat acum un an studiul *„Despotia" lui Mircea cel Bătrîn — o problemă de titulatură : între realitate şi ficţiune*, în *Revista arhivelor*, 1/1986, p. 12—32.

Ambii autori, cu nuanţe diferite — mai uşor de sesizat la C. Rezachievici care îşi desfăşoară consideraţiile de-a lungul mai multor pagini unde găsim unele observaţii de detaliu demne de tot interesul —, persistă în neînţelegerea cîtorva elemente decisive întru aprecierea cumpănită a sensului apariţiei şi dispariţiei, în titlul lui Mircea cel Mare, a „despotiei" (ea însăşi grevată, pe plan sud-est european, de atîtea neclarităţi încă): 1. un asemenea element de titulatură neputînd să fie inventat şi atribuit de o cancelarie străină precum aceea polonă — diecii de la Lublin şi Liov ar fi notat cu mult mai uşor echivalentul lui „stăpînitor" prin „dominus", aşa cum au procedat în cazul cîrmuirii voievodului asupra Silistrei, şi nu printr-o complicată perifrază, vizînd un titlu prea puţin familiar Occidentului ca acela de „despotus" —, „momentul despotal" de scurtă durată de la înce-

Realismul, adică adecvarea la realitățile timpului, ieșirea din canonul, din ordinea impuse de veacuri în Sud-Estul european de către cea de „a doua Romă" — același realism invederat, pe alt plan spiritual, la începuturile mitropoliei moldovenești, către 1400, pe temeiuri locale și potrivnice, pînă la un punct, Bizanțului — îmi pare a fi, tocmai din această vreme începînd și prin asemenea exemple ilustrată, o trăsătură definitorie a atitudinii politice și ideologice a voievozilor români.

Căutînd să înțeleagă tot ceea ce apropie, dar și tot ceea ce separă principala ctitorie a fiului lui Radu I — menită a-i deveni necropolă — de grupul de biserici sîrbești contemporane de pe valea Moravei unde se găsesc atîtea și frapante analogii pentru detalii ale sculpturii decorative de la Cozia, un adînc cunoscător al artei din aceste părți ale Europei, cum a fost Gabriel Millet, descifra în logica, în echilibrul și în sobrietatea lăcașului de pe valea Oltului „amprenta înțelepciunii bizantine" [6]. Admirabilă, sintagma bizantinologului francez este, pînă la un punct, și foarte adevărată. În sensul că Bizanțul, cu fireasca-i moștenire romană, stătea, ca un strălucit fundal, și îndărătul acestei capodopere nord-dunărene de la finele veacului al XIV-lea. Cu un corectiv însă, care sporește, de fapt, credibilitatea cuvintelor abia citate: substratul de adîncă latinitate — pe nedrept neglijat — al Bizanțului întîlnea, în extremitatea răsăriteană a Olteniei, armonia subiacentă a unui alt spirit latin, acela românesc, care cu puțin timp înainte, în aceeași Țară Românească, simplificase sobru, la Argeș, chiar experiența arhitecților bizantini ai timpului. Am avut prilejul altă dată [7] să remarc faptul — ținînd mai curînd de datele unei estetici medievale românești — că sentimentul măsurii, al echilibrului, ca și logica regăsite în biserica mănăstirească a Coziei, comparată cu prototipurile sale care sînt bisericile sîrbești moraviene cu mult mai exuberante, mai complicate în combinarea volumelor, puteau să descindă dintr-un anume climat local, dintr-o atmosferă de calmă și gravă ordine inaugurată vizibil aici, cu cîteva decenii înainte, prin ctitoria-necropolă a primilor Basarabi de la Curtea de Argeș, ea însăși atît de solemnă, de simplă, depărtată

pului domniei lui Mircea s-a reflectat în coincidența cronologică aproape perfectă — și altminteri greu explicabilă — a elementelor diplomatice din tratatele polono-muntene (1390—1391) și a elementelor artistice, pictate și sculptate, de la Cozia (1388—1389); 2. o libertate cvasiabsolută prezidînd acțiunile lui Mircea cel Mare în ceea ce privește arogarea și apoi abandonarea unui foarte înalt titlu nobiliar bizantino-balcanic, fără tradiție și fără posteritate în spațiul românesc, nu trebuie căutate zadarnic nici gesturi imperiale în această materie, nici potriviri cu tratatul lui Pseudo-Codinos de la mijlocul veacului privind skiadion-ul, kabbadion-ul sau tamparion-ul purtate de despot, într-o cromatică anume (purpură, violet, alb), așa cum au fost ele comentate și de exegeți contemporani nouă (R. Guilland, J. Verpeaux, A. Failler); 3. în același sens, invocarea compilației — devenite manual de cancelarie patriarhală bizantină — care este „Ekthésis Néa" rămîne complet neavenită, fiind prea evident faptul că patriarhul nu putea acorda voievodului de la Argeș un titlu pe care împăratul nu-l concedase (mai mult decît atît, editorul acestui izvor a arătat limpede că în cuprinsu-i se operează curent cu reducții de calificative din titulatura suveranilor cărora patriarhul li se adresa în chiar deceniile domniei lui Mircea, ca și împrejurarea că ar fi „o eroare de metodă" extinderea regulilor acestui manual la alte genuri diplomatice (J. Darrouzès, *Ekthèsis Néa. Manuel des pittakia au XIVe siècle* în *Revue des Études Byzantines*, XXVII, 1969, p. 127).

[6] *Cozia et les églises serbes de la Morava*, în *Mélanges offerts à M. Nicolas Iorga*, Paris, 1933, p. 849. Datarea zidirii Coziei în 1386 ar fi posibilă din nou, în lumina unor încheieri la care eu însumi am ajuns pe marginea unei foarte recente cercetări datorate slavistului I. R. Mircea (*Tradiția constantinopolitană și sinaxarul de la Cozia/1386/*, Comunicare la Societatea Română de Studii Bizantine, 19 noiembrie 1986).

[7] *Civilisation autochtone et civilisation allogène aux débuts politiques des independances médiévales en Europe orientale* în *Dacoromania*, 4, 1977—1978, p. 85.

de mişcatele şi coloratele decoruri şi faţade de biserici paleologe, înrudite, din Constantinopol şi Salonic.

Lăcaşul mănăstirii închinate Sf. Treimi este o superbă experienţă. El transpunea, către 1390, în spirit românesc, monumente ale unei şcoli de arhitectură cristalizate ca atare în lumea slavă sud-dunăreană spre sfîrşitul anilor '70 ai aceluiaşi veac, la biserica Lazarica din Kruševac, la Veluče, Neupara sau Kalenić, aşadar în chiar timpul cîrmuirilor sîrbeşti ale cneazului Lazăr şi ale despotului Ştefan Lazarević, pe cînd Mircea cel Mare stăpînea celălaltă parte a fluviului. Jocul subtil de linii frînte, drepte sau şerpuite, liniştita, stinsa bicromie a paramentelor ritmate, la rozete sau ancadramente de ferestre, prin piatra cioplită în relief puţin adînc, orientalizant — dar cu un izvor bizantin de inspiraţie, filtrat de universul artei italo-dalmatine — pregătea pătrundeare în lăcaşul monahal. Aici, cu şase veacuri în urmă, pronasoul — acoperit pînă azi cu pictura aparent mai arhaică, dar plină de rafinate efecte cromatice şi respirînd, în mici compoziţii de icoană, monumentalul — exprima o reculegere potrivită unei biserici călugăreşti, îndeosebi prin lumina prefirată de rozetele-răsuflători aşezate undeva sus, în obscuritatea voită a încăperii unde se afla pregătit mormîntul voievodului-ctitor; o lumină de ireală transcendenţă, învăluitoare, intrînd savant în alcătuirea unei atmosfere monastice şi funerare graţie unui experiment arhitectonic şi scenografic inedit ce consta în eliminarea oricărei ferestre la acest spaţiu liturgic.

Un corolar al realismului spiritual românesc, vădit în politică, precum şi în artă la începuturile statului muntean, a fost capacitatea de *interpretare liberă* a unor modele de prestigiu din ariile de civilizaţie înconjurătoare. O interpretare potrivită unui duh al locului, a cărui reconstituire şi, pe cît posibil, a cărui dreaptă judecare trebuie să rămînă ţelul cel dintîi al istoricilor culturii noastre.

Ştim, din fragmente de informaţii răzleţe, scrise sau arheologice, cît de persistente erau în veacul al XIV-lea tradiţiile premedievale în mentalitatea, în modul de viaţă, în cutuma sau în meşteşugurile unei populaţii ţărăneşti sălăşluind de veacuri, din Carpaţi pînă la Dunăre, în mici aşezări deschise sau în fortificaţii de pămînt identificate spre cîmpie, unele datînd din timpul lui Mircea voievod chiar (cazul Coconilor de pe valea Mostiştei). Or, tocmai această lume de adîncă ruralitate — dar şi de feudalitate —, neintrată încă în reglementările stricte ale unei societăţi cu ierarhii deplin cristalizate, în sistemul de obedienţe pe care însuşi tărîmul vieţii spirituale îl va înregistra odată cu primele mitropolii şi mănăstiri din acest spaţiu, menţionate abia în a doua jumătate a secolului al XIV-lea (dar cu sigure forme premergătoare pe care nu le cunoşteam încă!), a fost în situaţia de a putea să aleagă, şi mai apoi să interpreteze, cu o libertate deplină — potrivit unei structuri mentale şi afective unde modelatoare rămînea componenta latină — moduri de comportament politic sau religios, tipuri de monumente. Erau cele pe care sfera bizantino-balcanică, aceea răsăriteană şi aceea occidentală le propuneau unei romanităţi mărginaşe, dar viguroase ce-şi înjgheba pe atunci statele de-sine-stătătoare, între atîtea interese contradictorii şi în vasalităţi inerente evului mediu (dar şi ele mai curînd nominale atunci cînd nu erau pur şi simplu respinse).

A rămas memorabilă, în sfera raporturilor dintre ţările române şi centrul spiritual al ortodoxiei care era Athosul, disputa ce i-a opus sfetagoreţilor, în jurul lui 1370, pe călugării sosiţi la mănăstirea Cutlumuz venind din Ţara

Românească a lui Vladislav I [8]: neputînd îndura „întocmirea chinovicească" specifică mediului greco-slav de la Sfîntul Munte, ei revin la miazănoapte de Dunăre, provocînd o întreagă corespondență între domnia de la Argeș și egumenul lavrei athonite în scopul obținerii, pentru călugării români, a unei vieți nechinoviale, efemer dobîndită în cele din urmă, ca un semn al triumfului dorinței de nestingherită alegere, între normele stricte ale vieții călugărești, a acestui mod de viață ce va fi corespuns cel mai bine, probabil, structurii individuale și colective românești. Fie și indirect, ne aflăm aici înaintea unei limpezi atestări a faptului că în mentalitatea românilor din vremea imediat premergătoare domniei lui Mircea cel Mare, dăinuia încă un mod de trai călugăresc cu note absolut proprii, în schituri de lemn retrase sau în chilii rupestre de felul celor din părțile Muscelului (Corbii de Piatră) și ale Buzăului (Alunișu-Nucu), unde se ducea o viață solitară, precumpănitor individuală — deosebită mult de cea a marilor concentrări monastice din Balcanii slavi sau chiar din Bizanț —, cu un tip de reflecție și de habitudini aparținînd monahismului popular nord-dunărean și prefigurînd, într-un fel, „idioritmia" ce va caracteriza Athosul la sfîrșitul veacului al XIV-lea.

Același orizont de liberă interpretare a unor forme deja consacrate în arii culturale învecinate ne întîmpină, într-o altă sferă a culturii timpului, anume în cea a arhitecturii ecleziastice, prin lăcașul „sfintei blagoveștenii" de la Cotmeana, menționat pentru întîia oară în 1388, într-un document al domniei lui Mircea I. Cele două momente și monumente ce marchează începuturile „Codmeanei" — unul datat în timpul lui Radu I și Dan I, celălalt atribuit epocii lui Mircea chiar, mai exact spus anilor din jurul lui 1400 — au înregistrat, tipologic, un același plan triconc simplu, fără pilaștri în dreptul absidelor laterale, amintind prin aceasta îndeaproape de ctitoria mănăstirească a lui Nicodim de la Vodița, databilă cu puțin timp înainte (circa 1372) [9]. Ceea ce a frapat însă de la bun început pe istoricii artei și arhitecturii a fost împrejurarea că monumentul de la Cotmeana, zidit în întregime din cărămidă, cu fațadele ritmate de firide și discuri smălțuite în verde și cafeniu, cu analogii în decorul ceramoplastic din părțile orientale ale Balcanilor, de la Tîrnovo la Mesembria, înfățișează un naos prelung și îngust înrudit spațial cu tipul biserici-sală găsit în Țara Românească în chiar epoca întemeierii statului, la Severin de pildă, și specific capelelor feudale de la nord și de la sud de Dunăre la finele veacului al XIII-lea și la începutul celui de-al XIV-lea.

Îmbinarea unui plan triconc — consacrat în Balcani, de secole, lăcașului monastic prin excelență de-a lungul cîtorva etape marcate la Ohrida și la Athos (secolele X—XI), apoi în Serbia și în Oltenia (secolul al XIV-lea) [10] — cu planul mononavat — consacrat în zonele sud-est europene unor lăcașuri ale feudalității laice și cunoscut ca atare în Țara Românească la începuturile ei — nu se datorează unei lipse de experiență ce a fost imputată, în acest caz, constructorilor munteni de la sfîrșitul veacului al XIV-lea. De fapt, meșterul-arhitect de la Cotmeana, cunoscător al capelelor tîrnovene și severinene, dar și al bisericilor zidite de Nicodim, a înălțat pentru domnia de la Argeș edificiul primei mănăstiri domnești a voievodatului de la sud de Carpați (perechea monumentelor monastice Vodița-Tismana reprezentase, în deceniul al optulea și al nouălea ale secolului al XIV-lea, ctitorii cu caracter

[8] R. Theodorescu, *Bizanț, Balcani, Occident*..., p. 226—227.

[9] *Ibidem*, p. 302—303; idem, *Un mileniu*...., p. 204.

[10] Idem, *Despre planul triconc în arhitectura medievală timpurie a Sud-Estului european*, în *Itinerarii*..., p. 114—132.

monahal datorate, în principal, efortului comunității călugărești ajutate de domnie, abia Cotmeana și Cozia înfățișînd perechea mănăstirilor ctitorii domnești de la sfîrșitul veacului al XIV-lea). Tocmai în spiritul amintitei libertăți de interpretare specifică multor domenii ale civilizației muntenești din secolul întemeierii, pentru biserica unei mănăstiri ce avea statutul de ctitorie a celui mai înalt feudal al țării, a fost cum nu se poate mai firesc să se îmbine două planuri și două viziuni familiare, de cîteva decenii, Țării Românești înainte de domnia lui Mircea cel Mare, unul lumii monastice, celălalt feudalității laice, anume planul triconc specific așezămintelor mînăstirești și planul dreptunghiular caracteristic ctitoriilor senioriale din preajma cetăților și reședințelor domnești.

Șirul adaptărilor românești în materie de meșteșug artistic la sfîrșitul veacului al XIV-lea poate fi ilustrat prin multe alte exemple, îndeobște atribuite unor pitorești interpretări de motive și scheme artistice consacrate în Răsăritul creștin. Și compozițiile stîngace, dar nu lipsite de monumentalitate, înfățișînd „Răstignirea" sau „Coborîrea la iad", de pe ferecătura de argint aurit a tetraevanghelului din 1404—1405 „scris" de „popa" Nicodim, foarte probabil la Vodița, această piesă de artă liturgică, devenită ea însăși model pentru ferecături medievale românești ulterioare, avînd, poate, drept prototip „tetraevanghelul ferecat cu argint și aurit" dăruit de Vladislav I, cu treizeci de ani înainte, tocmai acestei ctitorii nicodimiene [11]; și ceramica smălțuită de la Curtea de Argeș sau Păcuiul lui Soare, de la Enisala sau Zimnicea, de la Tîrgoviște sau Severin, unde elegant-sinuoasele vrejuri și palmete ale olăriei de lux bizantine sînt acuzat geometrizate, motivele vegetale sgrafitate coexistînd cu cele geometrice precum rozeta, steaua, împletitura, cercul sau unde, mai rar, apar păsări, anume porumbelul, interpretat pînă tîrziu de ceramiștii țărani ai Olteniei, sau vulturul cu funcție psihopompă în folclorul religios al Orientului [12]; și olăria — mult mai rară, dar cu atît mai prețioasă ca simptom al unui artizanat evoluat și divers — cu motive în relief ștampilat unde apar măști animaliere, feline, pelicani, cruci și siluete antropomorfe isocefale, cu vădit dar uitat sens simbolic, așa cum o cunoaștem prin exemplare de la Coconi [13], fac parte, la un nivel de artă populară medievală pe care începem să o restituim întrucîtva [14], din ceea ce va fi mai tîrziu savuroasa și libera interpretare, plină de prospețime și neprevăzut, a meșterilor și artiștilor români din evul mediu și vremea premodernă. Era o creație în acord cu un spirit și cu un ochi ce nu erau subjugate canoanelor artei aulice, la o frontieră a Bizanțului imperial unde cnezatele și voievodatele autohtone erau rezultatul firesc al evoluției „Romaniilor" populare din veacurile premedievale ale primului mileniu.

Realismul și libertatea interpretărilor culturale vădite către 1400 — cu deosebire în principatul de la sud de Carpați, pentru care datele de care dispunem astăzi sînt, oricum, mai numeroase — au condus spre o altă trăsătură a începuturilor istorice românești, devenită chiar o constantă a întregii noas-

[11] *Documenta Romaniae Historica. B. Țara Românească*, I, București, 1966 nr. 6, p. 18.

[12] C. Nicolescu, P. Petrescu, *Ceramica românească tradițională*, București, 1974, p. 10, p. 14, p. 37—39, p. 50—53.

[13] N. Constantinescu, *Coconi. Un sat din Cîmpia Română în epoca lui Mircea cel Bătrîn*, București, 1972, p. 124—129.

[14] R. Theodorescu, *Sur les débuts de l'art populaire médiéval roumain*, în *Revue Roumaine d'Histoire de l'Art. Série Beaux-Arts*, VII, 1970, p. 3—12.

tre civilizații mai vechi sau mai noi: mă gîndesc la ceea ce a fost, cunoscută mai ales într-a doua parte a veacului al XIV-lea, *toleranța spirituală* a lumii nord-dunărene.

Împrejurările unei epoci și ale unui loc european cunoscînd — ca și Occidentul — nedrepte așezări sociale, războaie, flageluri și molime, au ușurat răspîndirea în Balcani a ereziilor de caracter heterodox, contestînd legitimitatea bisericii și a societății feudale, propovăduind moduri de viață și căi de izbăvire aflate sub semnul dualismului maniheist interpretat cosmogonic și antropologic, generînd un folclor specific oglindit în povestiri și legende potrivit cărora universul avea la temelie principiile opuse ale Binelui și Răului, chemînd la asceză, la viață comunitară fără ierarhii, la contemplație și non-acțiune.

Fenomenul acesta cu largă difuziune continentală a fost propriu îndeosebi lumii slave balcanice înclinate, prin însăși structura sa etnogenetică afină celei a slavilor răsăriteni, deopotrivă spre excesele misticii și spre cele ale heterodoxiei în veșmintele sale felurite: masalianismul, paulicianismul și — cel mai cunoscut, desigur—bogomilismul. Dacă unele părți ale Imperiului bizantin, Serbia și mai ales Bulgaria au fost din plin contaminate de progresele acestor credințe dualiste la începutul mileniului nostru [15], latinitatea orientală, echilibrată prin natura-i etnică, a cunoscut, în cazul Țării Românești, doar parțiale și nesemnificative ecouri ale acestor doctrine eretice înflorite în pămîntul, pentru ele rodnic, al slavității sud-dunărene. Erau ecouri ce vor fi fost infiltrate la nivel popular în lumea țăranilor, a meșteșugarilor, a tîrgoveților lipsiți de carte și de cunoștințe teologice cît de cît elementare, pe care le-am cercetat pe larg, în altă parte, sprijinit de texte din epoca cuprinsă între 1375 și 1393 [16]. Acestea din urmă — este vorba de scrisorile trimise egumenului de la Vodița și Tismana, deja amintitul Nicodim, de către patriarhul Eftimie al Tîrnovei, vestitul isihast, reformator cultural și luptător împotriva bogomilismului, cuprinzînd chestiuni atingătoare de sfera angelologiei și a demonologiei, cu referiri la „treptele îngerești", la puterea Răului, adică a „vrăjmașului", a „demonilor văzduhului" — indică limpede nevoia unor lămuriri doctrinare resimțită de întemeietorul vieții monastice muntene în ceea ce va fi fost acțiunea sa antieretică la Dunărea de Jos, corolar al celei anticatolice tot de el întreținută, ca un auxiliar spiritual prețios al politicii domniei, în vremea lui Mircea cel Mare și a cîtorva dintre înaintașii săi. Heterodocșii ce trebuiau înfruntați sînt limpede indicați într-o scriere, valorificată mai recent [17], datorată vicarului franciscan al Bosniei din vremea lui Ludovic de Anjou, anume Bartolomeu de Alverna, care în acțiunea sa antischismatică, sprijinită de regalitatea angevină după 1367 mai ales, i-a întîlnit și pe unii „Paulitinis de Vlachia", numiții „paulicieni" din Țara Românească (cu supraviețuiri sau noi afluxuri balcanice, pînă la finele evului mediu, în părțile Dunării de Jos răsăritene) avînd ai lor „falsi sacerdotes" ce trebuiau combătuți și de către monahii ortodocși și de către misionarii catolici întru apărarea „dreptei credințe". De asemenea elemente heterodoxe — balcanice, mai ales —, amintite în izvoare mai tîrzii („șcheii" ajunși pînă în Transilvania, crașovenii din Banat, „catarii" din Vîlcea), pot fi legate și foile de plumb, cu

[15] Studiul clasic rămîne încă, pentru aceasta, cel al lui D. Obolensky, *The Bogomils. A Study in Balkan Neo-Manichaeism*, Cambridge, 1948.

[16] *Bizanț, Balcani, Occident*. . ., p. 241 și urm., cu întreaga bibliografie a chestiunii din acel moment.

[17] Ș. Papacostea, *Întregiri la cunoașterea vieții bisericești a românilor în evul mediu (secolul XIV)*, în *Biserica ortodoxă română*, 1—2, 1981, p. 107—122.

versete slavone de caracter apocrif, descoperite mai demult în părţile Mehedinţilor [18], larg datate pînă spre sfîrşitul secolului al XIV-lea; şi mormintele cu ritual specific de inhumaţie din veacurile XIV—XV, atribuite pe drept cuvînt bogomililor, găsite în părţile Banatului şi ale Ţării Româneşti [19]; şi apariţia, în pictura pronaosului Coziei, către 1390, a scenei, ce îmbogăţea programul iconografic bizantin, care era „Viziunea sf. Petru din Alexandria", cu un sens îndreptat făţiş împotriva „arienilor" şi a neomaniheismului [20] ce se făcuse simţit şi în spaţiul cîrmuit de Mircea I.

Nu mai puţin, acelaşi spaţiu nu numai că nu a cunoscut — pe cît ne îngăduie izvoarele istorice să o afirmăm — vreo represiune sistematică, sîngeroasă împotriva acestor elemente eretice sud-dunărene trecute dincoace de fluviu sau împotriva adepţilor lor români — cîţi vor fi fost —, dar pare chiar a fi înregistrat o libertate şi o toleranţă confesională bine ştiute în epocă. Un text emanînd de la acelaşi important personaj balcanic care a fost patriarhul Eftimie, adresat de data aceasta, între 1381 şi 1393, lui Antim Critopoulos, mitropolitul Ungrovlahiei la începutul domniei lui Mircea cel Mare, se referea nu numai la precarităţile obşteşti ale timpului, iscate de creşterea ameninţării turceşti, ca şi de unele, probabile, cumplite molime, ci şi la o împrejurare mai specială: în voievodatul românesc veniseră nişte potrivnici ai bisericii bulgare ce contracarau reguli ale acesteia — şi ale întregii ortodoxii — în materie de drept canonic [21], profitînd de faptul că aici, în dioceza românească a bizantinului Antim, clerul era cu mult mai tolerant decît cel supus Tîrnovei, vestejind prea puţin ceea ce înaltul ierarh bulgar numea, în scrisoarea către ierarhul de la Argeş, „neorînduielile vremilor de acum şi cruntele tulburări (ce) ne-au neliniştit pe noi aici, ca şi pe voi acolo" [22]. Fragmente izolate ale unei mentalităţi mai curînd populare, asemenea mărturii din veacul „descălecatului" au o valoare cu mult mai mare decît le-au bănuit-o istoricii.

Legate de fibra adîncă a unei asemenea mentalităţi, de un duh inefabil al locului, şi realismul gîndului, şi libertatea interpretării, şi toleranţa în materie spirituală ţin de ceea ce se răsfrîngea — din vechea moştenire culturală a romanităţii carpato-dunărene — mai curînd spre lăuntrul fiinţei româneşti.

[18] L. I. Ciomu, *Un vechi monument epigrafic slav la Turnu-Severin. O rugăciune-descîntec slavo-sîrbă din sec. XIII—XIV*, în *Revista istorică română*, VIII, 1938, p. 210—234. Pentru un text legat de un orizont eretic similar dintr-a doua parte a veacului al XIV-lea, vezi, mai recent, R. Constantinescu, *Une formule slave pour la réception des bogomiles*, în *Etudes balkaniques*, 2, 1982, p. 69—83.

[19] G. Cantacuzino, *Les tombes des bogomiles découvertes en Roumanie et leurs rapports avec les communautés hérétiques byzantines et balkaniques*, în *Actes du XIV-e Congrès international des études byzantines. Bucarest. 6—12 septembrie 1971*, II, Bucureşti, 1975, p. 515—528.

[20] R. Theodorescu, *Un mileniu . . .*, p. 208—209.

[21] Pentru detalii: idem, *Bizanţ, Balcani, Occident. . .*, p. 253.

[22] Textul scrisorii la E. Kalužniacki, *Werke des Patriarchen von Bulgarien Euthymius (1375—1393)*, Viena, 1901, p. 240—251; traducerea textului slav din acest pasaj o dau după P. P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrîn*, Bucureşti, 1944, p. 167. În această chestiune vezi şi V. Dolofan, *Probleme canonice în corespondenţa patriarhului Eftimie al Tîrnovei cu mitropolitul Antim (Critopulos) al Ungrovlahiei şi cuviosul Nicodim de la Tismana*, în *Mitropolia Olteniei*, 7—9, 1981, p. 447—455, ca şi consideraţiile cu caracter foarte general datorate unor specialişti bulgari: G. Dancev, *Tvorcestvo Evftimiia Tîrnovskogo v rumînskih zemliah*, în *Actes du XIV-e Congrès . . .*, II, p. 555—558; P. Rusev, P. Boiceva, *Delo Evftimiia Tîrnovskogo i razvitie ţerkovno-kulturnîh institutov v Ugrovlahii i Moldove*, în *Etudes balkaniques*, 4, 1978, p. 53—56.

Există însă o ultimă trăsătură a civilizației țării abia întemeiate al cărei apogeu politic era atins prin domnia lui Mircea cel Mare și care îmi pare că merită toată atenția, aparținînd prin excelență profilului european al aceleiași civilizații, acelei fațete a ei de toată lumea perceptibilă — acum șase sute de ani ca și, în parte, astăzi încă —, deschiderii ei spre înafară. Este ceea ce aș numi *sinteza vizuală* realizată în cuprinsul amintitei civilizații, adunînd laolaltă arhitecturi religioase și militare, costume și bijuterii, ornamentică și culoare, argintării și suprafețe cizelate în piatră sau modelate în lut. O sinteză cu adevărat europeană sub specie morfologică, exprimată în bună măsură de ceea ce am încercat să definesc drept un climat de artă „internațională“ la Dunărea de Jos în preajma anului 1400 [23], indicînd acel domeniu aulic, acel nivel seniorial al civilizației noastre medievale pe care niciodată nu le vom sublinia îndeajuns, luminînd cu strălucirea fastului princiar — știut de curțile domnești de la Argeș, Tîrgoviște și Suceava, de la București și Iași — ideologia politică și „dinastică“ din trecutul românesc.

Aidoma cîtorva altor colțuri de continent unde în acel moment crucial al istoriei europene se întîlneau Occidentul catolic al „goticului internațional“, Bizanțul ortodox al Paleologilor și Islamul arabo-turcesc — din Spania în arhipelagul grecesc, din Crimeea pînă în Sicilia —, spațiul românesc a polarizat, în contacte politice cu Basarabii și Mușatinii, o Europă în miniatură — aflată, pe alte meridiane ale sale, în pragul Renașterii —, ai cărei emisari erau împărați germani și bizantini, cruciați burgunzi și misionari franciscani, negutători genovezi și șeici otomani, ducînd în trena lor o firească atmosferă cosmopolită unde vizualul devenea atoatestăpînitor, în ceremonialul aulic sau liturgic, ca și în războaiele feudale, nu mai puțin. Nimic nu poate da adevărata măsură a acestui climat de sinteză culturală din Țara Românească a epocii lui Mircea cel Mare, ca alăturarea unor împrumuturi artistice din arii extrem de diferite sub raport formal, dar potrivite în cele din urmă sub semnul unei echilibrate contopiri, sau juxtapuneri doar, de motive, materiale și structuri de artă, niciodată pînă atunci — și niciodată, poate, de atunci — învecinate în opere sau în monumente ce aparțin locului și spiritului românesc pentru și în care au fost gîndite.

Nu păreau, astfel, deloc insolite — tocmai atunci cînd voievodul muntean ajungea să arbitreze destinele împărăției turcești a urmașilor lui Baiazid I — prezențele, într-o ferecătură de carte bisericească dintr-o mînăstire olteană, ca tetraevanghelul din 1404—1405, ale unor mici arce trilobate amintitoare de Asia Mică sau ale unor împletituri geometrice de tip net oriental la bumbii și la chenarele aceleiași piese, sau apariția unor palmete stilizate ascuțit, potrivit viziunii musulmane, într-o broderie cu un caracter liturgic atît de precis ca epitaful din 1396 de la Cozia (spre a nu mai enumera țesăturile răsăritene de mare preț ce ajungeau, tot mai des acum, în ținuturile noastre, precum fina „kamha“ menționată încă la întemeierea Vodiței, pentru unele podoabe ale locului cel mai sacru din lăcașul mînăstiresc al lui Nicodim).

După cum, și mai firesc, erau întrutotul explicabile prezențele atît de numeroase ale unor elemente de artă și meșteșug din Bizanț și Balcani, în epoca domniei unui suveran care moștenea pe voievozii ce întemeiaseră mitropolia de la Argeș, în obediența Constantinopolului, înconjurat fiind de ierarhi veniți de acolo chiar sau aflați adesea în preajma tronului imperial și a celui patriarhal (Antim Critopoulos, Atanasie de la Severin); un domn care era, pe de altă parte, nepotul voievodului ce inaugurase patronajul muntenesc

[23] Este titlul ultimului capitol, a 5-lea, din *Un mileniu . . .*, p. 233—305.

la Athos, acolo de unde veniseră norme de viață monastică în Țara Românească la sfîrșitul veacului al XIV-lea, în primul rînd sub forma deplinei autonomii, a „autodespotiei" specifice așezămintelor oltene și muntene în vremea lui Nicodim — cel trecut pe la Sfîntul Munte — și a urmașilor săi imediați.

Legăturile bizantino-balcanice ale voievodului cruciat de la Argeș și ale mitropoliților săi, ale clerului mirean și mai ales ale celui călugăresc nu numai că au apropiat lumea românească de atmosfera specifică ultimului secol al Imperiului, dar au și adus la nord de Dunăre ecouri însemnate ale doctrinei oficiale a ortodoxiei care era isihasmul palamit: recunoaștem nu puține semne ale acestuia în cutare invocare a luminii — este vorba de lumina divină, necreată, a Taborului, din mistica ortodoxiei — sub pana grecului Hariton de la Cutlumuz, mitropolitul Țării Românești și conducătorul comunității athonite, sau în medalioanele cutărui epitrahil balcanic de la Tismana aparținînd fie lui Nicodim egumenul de neam greco-sîrb, fie lui Antim mitropolitul grec.

Pe același drum al Balcanilor și al Bizanțului ajungeau și sugestii precise ale unui plan de arhitectură religioasă cu sensuri trinitar-simbolice — este cazul, deja discutat, al triconcului —, specific întocmirilor monahale din Sud-Estul european, răspîndit la noi odată cu întîiul monument de la Vodița; ale unor veșminte de aparat și însemne de majestate din Bizanț, de la lorosul imperial al îngerilor brodați pe epitaful cozian din 1396, la acvila bicefală de pe chausses-le lui Mircea cel Mare în tabloul votiv din biserica mare a Coziei sau la saccosul și diadema purtate de domn pe aversul unor monede muntene din 1399—1400 [24]; ale unor iconografii de sursă constantinopolitană (difuzate, poate, prin intermediul Serbiei) la „Sinaxarul" ce va străjui mormîntul voievodului în pronaosul necropolei sale de pe valea Oltului [25]; ale unor motive fitomorfe, florale și animaliere venite din repertoriul balcano-oriental, poate pe filiera Vidinului, în pictura plină de pitoresc a manuscrisului lui Nicodim din 1404—1405 [26].

A treia componentă a sintezei vizuale din Țara Românească a epocii lui Mircea cel Mare este aceea occidentală. Într-o epocă în care Bizanțul el însuși adoptase mode apusene în obiceiuri, veșminte, podoabe și interioare de palate, la curtea basileilor Paleologi — acum călători în Apus, ca Ioan al V-lea (1369) și Manuel al II-lea (1399—1402) —, ca și în jurul diferiților suverani ai grecității medievale, din Trapezunt pînă în Peloponez, sau în preajma unor cîrmuitori slavi balcanici, apare perfect firească prezența, în civilizația românească a veacului al XIV-lea, îndeosebi în aspectele ei artistic-vizuale, a elementelor occidentale, de sorginte central-europeană în primul rînd, posibile prin legăturile politice și economice cu Ungaria, Polonia și lumea germană, dar și a celor aparținînd ariei mai largi a „goticului internațional" potrivit unei epoci, atunci inaugurate, pe care, sugestiv, Iorga a numit-o „a cavalerilor".

[24] *Ibidem*, p. 262, p. 266—267.

[25] Pentru prototipul — bizantin sau sîrbesc — al acestei iconografii specific călugărești; G. Babić, *L'iconographie contantinopolitaine de l'Acathiste de la Vierge à Cozia (Valachie)*, în *Zbornik Radova Vizantološkog Instituta*, XIV—XV, 1973, p. 173—189; P. Mijović, *Les ménologes en Roumanie et en Serbie médiévale*, în *Actes du XIV-e Congrès...*, II, p. 579—585.

[26] I. R. Mircea, *Cel mai vechi manuscris miniat din Țara Românească. Tetraevanghelul popii Nicodim (1404—1405)*, în *Romanoslavica*, XIII, 1966, p. 203—221.

Bijuteriile cu inscripţii latine şi germane găsite în mormintele din biserica Sf. Nicolae din Curtea de Argeş sau gisantul occidentalizant aflat tot aici — bănuit a reprezenta pe tatăl lui Mircea cel Mare, Radu I, fiul catolicei Clara, amatorul de steme, însemne şi armuri cavalereşti —, monedele lui Mircea — în care voievodul purta, pe la 1396—1400, surcota occidentală — sau cădelniţa de argint aurit cu detalii gotice de la Tismana, nu vor fi fost deloc nepotrivite într-o ambianţă feudală unde mai marii Ţării Româneşti se împărtăşeau, în clipe de răgaz, din muzica şi versul unor balade şi colinde balcanice alcătuind o autentică „epică cavalerească a Dunării de Jos", cu eroi ce erau tocmai voievozii munteni [27] — un Vlaicu I luptînd pentru Vidin, un Radu I sau urmaşii lui Dan I şi ai lui Mircea —, colportate de menestreli, „joculatori" de felul acelui „Spilman us der Walechyen" amintit într-un izvor german, la Marienburg, în 1399 [28]. Era atmosfera palatină întreţinută, probabil, şi de unii mari boieri munteni ce cunoscuseră direct moravuri şi gusturi ale seniorilor apuseni alături de care stătuseră în diferite acţiuni cruciate ale vremii lui Mircea cel Mare, precum acela care îl întovărăşise pe seniorul de Coucy (este vorba, desigur, de faimosul Enguerrand al VII-lea de Coucy, căzut prizonier la Nicopole) şi care trăia încă în timpul occidentalofilului vlăstar al lui Mircea, Vlad Dracul [29].

Completîndu-le, prezenţele unei arte gotice provinciale aparţinînd elementelor urbane catolice din oraşele Munteniei şi ale Olteniei la sfîrşitul secolului al XIV-lea şi începutul celui de al XV-lea, cu analogii morfologice în monumente ale lumii rurale săseşti din Transilvania — aşa cum le cunoaştem prin edificii ca biserica cu altar poligonal de la Turnu Severin datată către 1380, ca al doilea lăcaş, cu cor gotic, al Bărăţiei cîmpulungene, după 1400, ca biserica Sf. Maria din Tîrgovişte ulterioară lui 1410 — dau dimensiunile reale ale acestei componente occidentale din amintita sinteză proprie Ţării Româneşti. O componentă absolut firească, ca niciodată mai limpede în anii ce au premers momentului Mircea cel Mare şi în timpul stăpînirii acestui domn a cărui operă politică a însemnat o pavăză şi un avanpost al „cruciadelor tîrzii" apusene înaintea ofensivei Semilunii.

Punînd vremea sa sub semnul efectivei întemeieri de civilizaţie — pentru care domniile băsărăbeşti precursoare nu avuseseră răgazul necesar —, al statornicirii culturale devenite, prin natura sa chiar, un model în posteritate — împrejurare valabilă deopotrivă pentru întocmirea vieţii ecleziastice, pentru arhitectură sau pentru iconografie unde, spre pildă, Cozia căpăta putere de normă pentru întregul veac al XVI-lea —, am încercat să desluşesc cîteva posibile dominante ale spiritualităţii româneşti de la 1400 văzute prin prisma exemplului muntenesc.

Este sigur, pe de altă parte, că aceste cîteva trăsături majore, vădite deja la sfîrşitul veacului al XIV-lea, pe care le-am numit *realism mental*, *libertate a interpretării*, *toleranţă în ordinea spiritualului* şi *sinteză în aceea a vizualului*, aveau să fie ilustrate prin nu puţine fapte de istorie culturală românească din secolele următoare. Pilduitoare aveau să fie aici şi subtilele adecvări la realităţile locului ale arhitecturilor moldoveneşti şi munteneşti din veacurile XV—XVI, şi libera desfăşurare iconografică a picturii epocii lui Rareş sau a vremii ce a urmat lui Brîncoveanu, şi luminoasa acceptare de

[27] R. Theodorescu, *Bizanţ, Balcani, Occident* . . . . , p. 262—263.

[28] G. Breazul, *Un muzicant român peste hotare în secolul XIV*, în *Pagini din istoria muzicii româneşti*, II, Bucureşti, 1970, p. 32—36.

[29] *Călători străini* . . . , p. 115—116.

conviețuiri confesionale în spațiul românesc medieval sau premodern, și rafinata sinteză artistică sau intelectuală realizată sub patronajul Cantacuzinilor munteni și în opera de cărturar a moldoveanului Dimitrie Cantemir.

Mai mult decît se credea pînă acum în istoriografia noastră, răscrucea 1400 a fost, prin civilizația Țării Românești a timpului lui Mircea I, un început de drum devenit, treptat, un reper.

Cu intuiția geniului, poetul nostru național a avut revelația acestor geneze întemeietoare de civilizație atunci cînd, după pagina de neuitat închinată Rovinelor, întrevăzînd parcă șirul de efigii voievodale ce străjuiesc în haloul de aur al frescelor — Mircea cel Bătrîn în lăcașu-i de la Cozia, Ștefan cel Mare la Voroneț, Petru Rareș la Probota, Mihai Viteazul la Căluiu —, pecetluia cu sigiliul versului eminescian, ce li se adresa patetic, opera statornică a acestor prinți de istorie și de legendă din trecutul românesc:

„Rămîneți în umbră sfîntă, Basarabi și voi Mușatini,
Descălecători de țară, dătători de legi și datini".

Arhitectura epocii lui Mircea cel Mare

Cristian Moisescu

Intrate încă demult în istoriografia noastră drept perioada de maximă dezvoltare ca întindere teritorială și putere militară a Țării Românești, deceniile de domnie ale lui Mircea Voievod au oferit, totodată, condiții optime pentru afirmarea unei prodigioase activități constructive. Avînd la bază o experiență anterioară de prestigiu rezultată dintr-un laborios proces de acumulare și evoluție, creația arhitecturală realizată la cumpăna veacurilor al XIV-lea și al XV-lea pe teritoriul românesc de la sud de Carpați s-a orientat cu precădere spre îmbogățirea repertoriului de forme și elemente structural-decorative preexistente.

Pentru dimensionarea la justa valoare a contribuției anilor de domnie ai lui Mircea cel Mare la evoluția arhitecturii românești, se impune pe de o parte sublinierea aportului valoros al meșterilor constructori autohtoni în găsirea de noi mijloace și procedee de exprimare tehnică și plastică, în deplin consens cu ideile și aspirațiile societății vremii, iar pe de altă parte apare necesară identificarea acelor elemente preluate din vocabularul tehnic și artistic constituit în afara hotarelor de atunci ale țării — atît în cadrul unor centre sud-dunărene de tradiție bizantină, cît și pe marile șantiere ale romanico-goticului din Europa centrală și occidentală —, dar care întotdeauna au fost reelaborate în mod creator.

Ceea ce se cere a fi precizat de la bun început, este faptul că Mircea cel Mare, continuînd debutul unei activități de prestigiu în dezvoltarea arhitecturii românești, s-a înscris pe linia noilor coordonate ale istoriei țării, făcînd din actul ctitoricesc un instrument capabil să servească idealurile de independență și liberă dezvoltare. Meritul principal al acestei domnii este acela de a fi deschis un nou și vast orizont în domeniul creației arhitecturale, prin multitudinea programelor abordate și prin calitatea tehnică, valoarea plastică și numărul relativ mare al edificiilor ridicate, constituind, astfel, una din remarcabilele perioade constructive din istoria poporului nostru. În acest sens, se remarcă influențarea viguroasă pe care ctitoriile realizate în timpul domniei lui Mircea cel Mare au exercitat-o asupra dezvoltării fenomenului arhitectural românesc, imprimîndu-și cu autoritate amprenta pe formele planimetrice, structurile spațiale și elementele decorative ale multor monumente ridicate în secolele următoare. Perioada respectivă, considerată adeseori restrictiv ca aparținînd în exclusivitate premiselor, s-a remarcat în primul rînd prin contribuția viteazului și gospodarului domn ca principal inițiator și susținător material al activității ctitoricești, în unire cu efortul meșterilor vremii în calitatea lor de realizatori, la direcționarea artei și științei de a construi către noi coordonate spirituale.

În prezentarea arhitecturii realizate în decursul deceniilor de domnie a lui Mircea cel Mare, vor fi cuprinse în studiul de față, mai întîi, analizarea

fortificațiilor executate din zidărie sau din pămînt și lemn ca puncte organizate de apărare la scara întregului teritoriu, după care va fi descrisă în continuare curtea domnească din Tîrgoviște, cel de al doilea centru al administrației politico-economice a țării, apoi clădirile și celelalte componente caracteristice așezărilor urbane și rurale din perioada respectivă și, în cele din urmă, vor fi înfățișate ctitoriile de cult, la rîndul lor mărturii de referință pentru conturarea unei imagini edificatoare asupra aportului original, românesc, în domeniul construcțiilor medievale.

★

Deceniile care s-au scurs între momentul afirmării ființei de sine stătătoare a tînărului stat muntean în prima jumătate a secolului al XIV-lea și pînă la începutul domniei lui Mircea cel Mare au fost marcate de preocuparea vădită pentru fortificarea în scopuri de apărare a unora din arterele mai importante de acces în interiorul țării, în special a căilor de pătrundere dinspre nord și nord-vest, ca o reacție firească de contracarare a intențiilor nedisimulate de extindere și dominare politică manifestate de regalitatea ungară.

Perioada următoare, corespunzînd celor peste trei decenii de domnie a lui Mircea I, cînd, prin buna organizare și administrare a țării, precum și datorită puternicei sale dezvoltări socio-economice au fost asigurate suficiente resurse materiale, constituie o etapă distinctă, de mare însemnătate, prin atenția specială acordată construcțiilor defensive. Desfășurarea în acest domeniu a unei intense activități constructive, fără precedent în istoria de pînă atunci a Țării Românești și încă mult timp după aceea, își are explicația în apariția noii și gravei amenințări reprezentată de ofensiva otomană în Peninsula Balcanică. Reluarea după anul 1383 a campaniilor de cucerire conduse de sultani, mai ales în urma supunerii definitive a Serbiei în 1389 și a desființării celor două țarate bulgare, de la Tîrnovo al lui Șișman, în 1393, și de la Vidin al lui Sracimir, în 1396, a avut drept consecință prezența stabilă a turcilor la Dunăre, conturîndu-se astfel un iminent pericol pentru independența și integritatea teritorială a Țării Românești. În consecință, se impunea din partea domniei întreprinderea unor măsuri de apărare hotărîte și eficiente. Cea dintîi grijă a energicului domn a constituit-o înzestrarea hotarelor — cu precădere a celui de sud aflat pe linia Dunării — cu fortificații temeinice amplasate după un plan bine chibzuit la nivelul întregii țări spre a o putea pune la adăpost de amenințarea permanentă a expedițiilor de jaf inițiate de otomani. A fost, astfel, acordată o atenție specială constituirii unui sistem defensiv dispus de-a lungul Dunării și în zona de cîmpie atît prin ridicarea de cetăți din pămînt și lemn, cît și prin construirea din temelie a unor cetăți de piatră, în scopul supravegherii și apărării principalelor vaduri de trecere a fluviului. În paralel, s-a procedat la dotarea cu șanțuri, valuri de pămînt și palisadă a multor așezări sătești. În plus, sistemul defensiv amintit mai cuprindea pe lîngă diferitele puncte întărite situate în centre locale sau pe traseul unor căi de comunicație, fortificații ale curților domnești sau ansamblurilor monastice și, în sfîrșit cetăți de zid cu o importanță strategică deosebită, amplasate la hotarul de nord al țării, în zona munților sau dincolo de munți, precum și la fruntariile de est și sud-est, cuprinse între Dunăre și Marea Neagră.

Pentru epoca care ne preocupă, din punct de vedere stilistic, se remarcă un aspect esențial în realizarea fortificațiilor de zidărie din Țara Românească. Cercetarea arheologică și de arhitectură a scos în evidență existența unor particularități specifice, referitoare la tipologie și tehnica de construcție. Aceleași investigații au demonstrat, totodată, că în domeniul edificiilor militare,

meşterii locali, pornind de la propria experienţă, au reuşit să asimileze şi să prelucreze — în egală măsură — atît elemente caracteristice romanico-goticului, larg răspîndit la acea vreme în Europa occidentală şi centrală, venite la sud de Carpaţi mai ales prin intermediul Transilvaniei, cît şi elemente de inspiraţie bizantino-balcanică, dînd astfel dovada capacităţii lor creatoare. Pe lîngă aportul esenţial al meşterilor munteni, este de presupus şi participarea unor meşteri proveniţi fie de pe şantiere transilvănene, fie din unele centre sud-dunărene învecinate, de unde, datorită ocupaţiei turceşti, au fost obligaţi să emigreze către teritoriile româneşti, unde li s-au oferit condiţii optime exercitării meseriei.

Un alt aspect care trebuie subliniat se referă la faptul că în Ţara Românească, ca de altfel şi în Moldova, fortificaţiile de zid aparţineau în exclusivitate domniei, care le administra prin dregători desemnaţi anume şi se construiau numai din iniţiativa şi cu cheltuiala sa. Monopolul exercitat de către voievozii români asupra dreptului de a construi cetăţi din piatră, precum şi starea economică deosebit de prosperă au favorizat în mare măsură, la rîndul lor, către sfîrşitul secolului al XIV-lea, atît în Ţara Românească condusă de Mircea cel Mare, cît şi în Moldova lui Petru I Muşat, intensificarea răspîndirii acestui tip de fortificaţie.

Concomitent cu preocuparea de construire a unor noi cetăţi manifestată în timpul domniei lui Mircea, se face remarcată atenţia specială acordată de acesta pentru amplificarea, repararea şi reamenajarea unor puncte defensive ridicate anterior. Aceste mai vechi fortificaţii de zidărie, pentru a fi utilizate reclamau serioase intervenţii necesare în primul rînd spre a le aduce la curent cu tehnica militară a vremii. Aceste lucrări nu au fost însă întotdeauna consemnate de izvoarele documentare, în general sărace în astfel de referiri.

Între cetăţile de zid preexistente domniei lui Mircea, dar care a fost utilizată în anii domniei sale în scopul asigurării hotarului de vest al ţării, se numără şi *Cetatea Severinului*. Construită pe locul unei mai vechi fortificaţii de lemn şi pămînt, datînd de la începutul secolului al XIII-lea, cetatea mehedinţeană şi-a păstrat un rol deosebit de activ timp de peste trei secole, pînă la cucerirea şi definitiva sa distrugere din anul 1524, datorite otomanilor [1]. După ce a intrat sub ocupaţia regatului ungar către 1230, Severinul va reintra apoi sub jurisdicţie românească spre sfîrşitul secolului al XIII-lea, în momentul cînd pe aceste locuri va fi existat o formaţiune prestatală autohtonă, al cărei centru administrativ a fost pus în legătură cu fortificaţia aflată în colţul de sud-vest al castrului Drobeta [2]. Cetatea Severinului a rămas în continuare sub stăpînire românească, cu scurte întreruperi atestate documentar în prima şi ultima treime a secolului al XIV-lea pînă în anul 1419, cînd a fost recucerită de unguri [3].

În evoluţia istorică a construcţiilor ansamblului fortificaţiei de zid a Severinului au fost stabilite de cercetători patru mari şi distincte etape. Încă din ultima parte a secolului al XIII-lea sau de la începutul secolului următor, într-o a doua fază de construcţie, se apreciază discutabil că a fost realizată o incintă cu o formă apropiată de cea a unui patrulater, măsurînd circa 45 × 90 m, flancată la colţuri de patru turnuri rectangulare, avînd zidăria alcătuită

[1] M. Davidescu, *Monumente medievale din Turnu Severin*, Bucureşti, 1969, p.9.
[2] *Ibidem*, p. 22—23.
[3] *Ibidem*, p.8.

din bolovani de rîu dispuşi în asize paralele [4]. În zona centrală se afla amplasat un paraclis de plan mononavat, tipic arhitecturii de tradiţie bizantină. Construit ca şi incinta din faza secundă, mai curînd în a doua jumătate a secolului al XIV-lea, acest edificiu ecleziastic era suprapus altuia mai vechi cu o dispoziţie planimetrică trinavată; considerat a fi „o mică bazilică romanică din secolul al XIII-lea" [5], dar care, deopotrivă, îşi găseşte similitudini structurale şi în lumea constructorilor bizantini. Într-o următoare etapă de construcţie, importantă la rîndul ei prin amploare, a fost adăugată la o distanţă de 6—7 m de exteriorul primei incinte o alta (fig. 1), pe care cercetările arheologice spora-

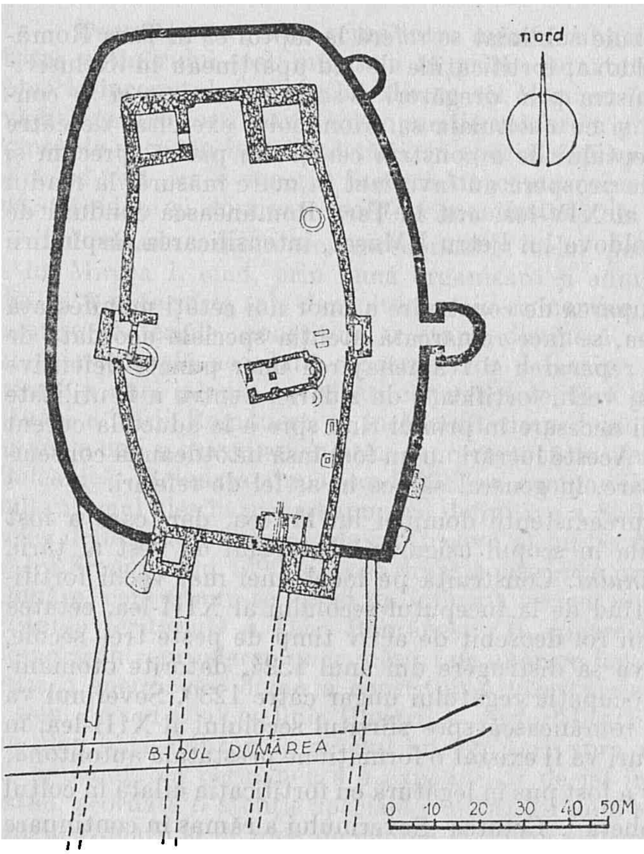

Fig. 1. — Cetatea Severinului, plan de ansamblu (după M. Davidescu, *Monumente medievale din Turnu Severin*, Bucureşti, 1969, fig. 1, p. 1).

dice au atribuit-o, unei eventuale iniţiative a regelui Sigismund de Luxenburg, din cel de al treilea deceniu al secolului al XV-lea. Pentru datarea respectivă s-a luat în consideraţie o menţiune documentară a monarhului, prin care informează în anul 1425 că a însărcinat pe Filippo Scolari de Ozora (Pippo

[4] Al. Bărcăcilă, *Cetatea Severinului*, în „Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice" an. XXXII, fasc. 100, aprilie — iunie 1939, p. 74—76; M. Davidescu, *op. cit.*, p. 12. Analizînd arhitectura diferitelor componente ale cetăţii ridicate în această a doua etapă între specialiştii care s-au ocupat de prezentarea ansamblului fortificat de la Severin, Gh. Anghel a considerat că forma planimetrică şi tehnica de construcţie a zidurilor acestuia sînt asemănătoare construcţiilor cu funcţie similară ridicate în centrul Europei şi în Transilvania cu începere de la sfîrşitul secolului al XIII—lea şi mai ales în secolul următor, încadrîndu-l deci, pe baza acestor criterii, perioadei de stăpînire românească (*Cetăţi medievale din Transilvania*, Bucureşti, 1972, p. 36).

[5] Răzvan Theodorescu, *Bizanţ, Balcani, Occident, la începuturile culturii medievale româneşti (sec. X—XIV)*, Bucureşti, 1974, p. 275.

Spano) cu refacerea castrului regal de la Severin şi cu ridicarea altor întărituri învecinate [6]. Nu se poate şti însă astăzi cu certitudine dacă lucrările au fost într-adevăr executate în cele din urmă sau dacă s-au aflat în legătură doar cu adăugarea zidurilor incintei exterioare dinspre sud, ce au fost afectate parţial de lucrări moderne.

În stadiul actual al cercetărilor, datările celor patru etape de construcţie au caracterul exclusiv al unor prezumpţii, care se cer riguros verificate prin viitoare săpături arheologice. Numai după reluarea acestor investigaţii se va putea ajunge la precizări mai sigure în ceea ce priveşte stabilirea succesiunii în timp a diferitelor faze constructive, în cadrul cărora va putea fi identificată o posibilă şi justificată activitate ctitoricească aparţinînd lui Mircea cel Mare.

Asupra originii cetăţilor de plan regulat din ţările române, între care se înscrie şi fortificaţia de la Severin, s-au emis două ipoteze de bază. Cea dintîi consideră provenienţa acestui tip din zona polono-baltică [7], iar cea de a doua din zona bizantino-balcanică [8]. În urma analizării acestor opinii, s-a ajuns la concluzia că tipul de cetate avînd o formă regulată, cu turnuri la colţuri, chiar dacă îşi are modelul într-o variantă romano-bizantină apărută şi răspîndită în secolele IV—VI, se regăseşte într-o formă evoluată şi în arhitectura romanico-gotică a secolului al XIII-lea, avînd o largă răspîndire în centrul Europei mai ales din secolul al XIV-lea [9].

O altă fortificaţie de formă rectangulară, indiscutabil cea mai redutabilă dintre cele construite din iniţiativa marelui voievod, numărîndu-se, totodată, printre cele mai ample prin dimensiunile sale exterioare care măsurau 85 × 35 m, a fost *cetatea Giurgiului* [10].

Amplasarea sa a fost aleasă la sud-est de oraşul eponim, pe un mic ostrov aflat pe malul stîng al Dunării, în locul unde principala cale de legătură şi negoţ ce venea dinspre Transilvania şi centrul Munteniei traversa fluviul, ca apoi să meargă mai departe către Peninsula Balcanică. Controlul permanent exercitat asupra acestui important loc ce cumula funcţiile de oraş, vad şi port la Dunăre, pe care le străjuia, i-a sporit considerabil valoarea strategică, păstrată, de altfel, neabătut timp de peste patru veacuri cît a dăinuit la hotarul de sud al Ţării Româneşti.

Documentele interne amintesc de existenţa cetăţii la cîţiva ani după construirea sa. Două hrisoave emise de cancelaria lui Mircea cel Mare şi semnate de acesta precizează că au fost scrise „în cetatea noastră Giurgiu" la 23 septembrie 1403 [11], sau „în cetatea Giurgiului" în 11 mai 1409 [12]. Pentru începuturile fortificaţiei ridicate aici către sfîrşitul secolului al XIV-lea, stau însă mărturie două menţiuni străine mai vechi care îi confirmă funcţionarea încă din penultimul deceniu al secolului. În ordine cronologică ele sînt *Itine-*

[6] Cf. M. Davidescu, *op. cit.*, p. 8.

[7] V. Vătăşianu. *Istoria artei feudale în ţările române*, vol. I, Bucureşti, 1959, p. 290.

[8] Gh. Diaconu, C. Constantinescu, *Cetatea Şcheia*, p. 115—117; Gh. I. Cantacuzino, *Elemente de caracter bizantino-balcanic în fortificaţiile medievale din Ţara Românească*, în „Buletinul monumentelor istorice", an. XL, nr. 3, 1971, p. 24—38.

[9] Gh. Anghel, *Consideraţii generale privind tipologia cetăţilor medievale din România din secolul al XIII-lea pînă la începutul secolului al XIV-lea*, în „Apulum", XIX, 1981, p. 57.

[10] Între alţii, burgundul Walerand de Wavrin, participant la campania antiotomană de la Dunărea de Jos în anul 1445, bun cunoscător al fortificaţiilor din sud-estul Europei, menţiona în relatarea sa că Giurgiu „este cea mai puternică cetate care se află pe Dunăre" (*Călători străini despre ţările române*, vol. I, Bucureşti, 1968, p. 68).

[11] Hurmuzaki—Densuşianu, *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. I, partea a 2-a, Bucureşti, 1890, doc. DCLII, p. 824.

[12] D.R.H., B, vol. I, doc. 35, p. 77.

rarul de la Bruges, datat între 1380 şi 1390 [13] şi *Codex Latinus Parisinus*, scris înainte de anul 1396 [14].

Singura descriere de epocă mai cuprinzătoare asupra înfăţişării în forma iniţială a fortificaţiei de care ne ocupăm, aparţine burgundului Walerand de Wavrin, care, în 1445, vedea „o cetate foarte puternică, pătrată, cu patru laturi lungi de zid şi la colţul fiecărei laturi era cîte un turn foarte mare, cu totul pătrat, şi cel mai mic din aceste turnuri era mai mare decît turnul castelului Turcan (Turtucaia, n.n.) şi tot astfel întărit cu gherete şi galerii din lemn (drumuri de strajă şi de apărare, n.n.). Şi erau înspre rîu două mici parapete de zid care porneau de la cetate ajungînd pînă la acel rîu şi la capetele lor erau de asemenea două turnuri tot aşa de întărite cu galerii ca şi la celelalte" [15].

Deşi nu precizează dacă turnurile erau construite în interiorul cetăţii sau flancau zidurile sale exterioare, atunci cînd descrie confruntarea dintre armata creştină şi garnizoana otomană împresurată, cavalerul burgund menţionează că artileria de asediu trăgea „între turn şi zid" [16], ceea ce dovedeşte că fortificaţia ar fi avut turnurile dispuse în afara limitei zidului de incintă, cu înălţimea de patru picioare — circa 8 m (fig. 2).

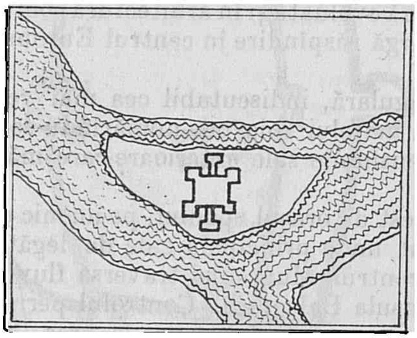

Fig. 2. — Înfăţişarea cetăţii Giurgiului după descrierea lui Walerand de Wavrin (după cpt. Dan Căpăţînă, *Cercetări arheologice la cetatea medievală de la Giurgiu*, în „Studii şi materiale de muzeografie şi istorie militară", 16, 1983, pl. I, p. 151).

Cercetările arheologice întreprinse în ultimul deceniu la cetatea medievală a Giurgiului au depistat opt faze succesive de construcţie, refacere şi amplificare [17]. Prima etapă, anterioară domniei lui Mircea, presupusă iniţial de către cercetători a fi o intervenţie a primilor Basarabi, după tehnica de construcţie poate fi atribuită mai degrabă stăpînirii bizantine la Dunăre, dintr-o epocă mult anterioară sfîrşitului secolului al XIV-lea. Această primă fortificaţie, înfăţişată de un turn cu traseu poligonal neregulat avînd distanţa interioară dintre laturi de circa 13 m, era construită din blocuri mari de calcar făţuite la exterior şi încadrate de cîte 3—4 asize formate din cărămizi romane reutilizate, dispuse şi pe verticală după binecunoscutul procedeu bizantin de construcţie. Părăsită într-un moment neprecizat şi în condiţii

[13] *Călători străini...*, *op. cit.*, p. 25.

[14] I. Dimitriu-Snagov, *Ţările române în secolul al XIV-lea. Codex Latinus Parisinus*, Bucureşti, 1979, p. 86—87.

[15] *Călători străini...*, *op. cit.*, p. 103.

[16] *Ibidem*, p. 104.

[17] După o campanie de investigaţie întreprinsă în toamna anului 1955 (cf. I. Barnea, P. Cernovodeanu, C. Preda, *Şantierul arheologic Giurgiu*, în „Materiale şi cercetări arheologice", IV, 1957, p. 219—235), cercetările arheologice au fost reluate după două decenii sub egida Muzeului militar central şi a Comitetului de Cultură şi Educaţie Socialistă al judeţului Giurgiu, fiind continuate, fără întrerupere, pînă în prezent. Rezultatele au fost publicate în 1983 (Dan Căpăţînă, *Cercetări arheologice la cetatea medievală de la Giurgiu*, în „Studii şi materiale de muzeografie şi istorie militară", nr. 16, 1983, p. 140—168) şi comunicate în cadrul sesiunilor naţionale de rapoarte arheologice de unde ne-am informat asupra diferitelor etape de construcţie a cetăţii.

neelucidate pînă în prezent de cercetarea arheologică, prima întăritură a fost înglobată în cadrul fortificației ridicate de Mircea cel Mare, care o transformă în turn de colț (fig. 3). În această situație, zidul de incintă al cetății construite la sfîrșitul secolului al XIV-lea s-a adăugat fortificației din faza inițială, lîngă colțul său de nord-est. Ca și la întăritura precedentă, zidurile cetății din a doua etapă constructivă, deosebite ca tehnică și aspect de cele ale primei faze, au fost realizate tot din blocuri mari de piatră fățuită la exterior cu o

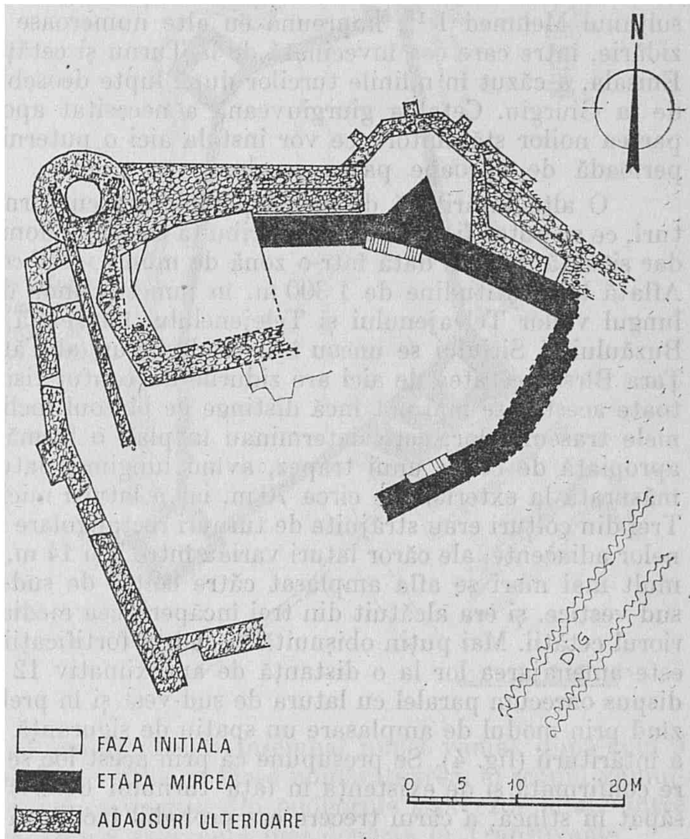

Fig.3.—Cetatea Giurgiului, colțul de nord-est (după cpt. Dan Căpățînă).

grosime de circa 3 m, emplectonul avînd în compoziție spărtură din piatră de carieră, înecată în mortar de var hidraulic. Pentru asigurarea stabilității zidăriei pe timpul efectuării prizei liantului, în grosimea zidăriei au fost introduse grinzi de lemn ale căror locașuri mai sînt încă vizibile. Pînă la sfîrșitul campaniei de săpături arheologice din anul 1985, zidul de incintă al cetății construite de Mircea cel Mare a fost cercetat pe o lungime de peste 30 m. La o distanță de aproximativ 12 m nord-est de locul în care zidul fazei a doua a fost adosat construcției precedente, a fost depistată o scară de acces la un mic turn prismatic cu secțiunea triunghiulară — asemănător mai curînd unui contrafort puternic avînd latura de 5,5 m — , precum și o alta cu care face pandant pe latura opusă dinspre sud, destinată probabil unei funcții similare.

În campaniile viitoare, cercetările arheologice și-au propus să] urmărească în principal traseul laturilor de vest și de est ale cetății de la sfîrșitul secolului al XIV-lea și să identifice turnurile de colț aferente acestora. Celelalte șase faze de construcție care s-au succedat în timp la cetatea Giurgiului pînă către

1800, aparțin unor inițiative turcești, se pare cu excepția celei de la finele veacului al XVI-lea, pe care cercetătorii au considerat-o ca fiind rezultatul campaniilor antiotomane conduse de Mihai Viteazul. Părăsirea definitivă a fortificației giurgiuvene a avut loc în anul 1829, dată după care se succede ruinarea și apoi distrugerea sa, datorate în cea mai mare măsură sustragerii materialului litic de către constructorii moderni, condamnînd-o, astfel, la o dispariție cvasitotală, în multe locuri pînă aproape de nivelul fundațiilor.

În urma marii invazii otomane din primăvara anului 1420 condusă de sultanul Mehmed I [18], împreună cu alte numeroase întărituri românești de zidărie, între care cea învecinată de la Turnu și cetățile dobrogene Isaccea și Enisala, a căzut în mîinile turcilor după lupte deosebit de grele și fortificația de la Giurgiu. Cetatea giurgiuveană a necesitat apoi serioase reparații din partea noilor stăpînitori, ce vor instala aici o puternică garnizoană pentru o perioadă de aproape patru secole.

O altă întăritură de formă patrulateră cu turnuri rectangulare la colțuri, ce ar putea fi de asemenea atribuită timpului domniei lui Mircea cel Mare, dar situată de astă dată într-o zonă de munte, este *cetatea de la Tabla Buții*. Aflată la o altitudine de 1 300 m, în punctul unde drumurile ce urcau de-a lungul văilor Teleajenului și Telejenelului împreună cu cele de pe cursurile Buzăului și Siriului se uneau într-unul singur, al Tătarului, care ducea spre Țara Bîrsei, cetatea de aici are zidurile de contur risipite în bună parte. Cu toate acestea se mai pot încă distinge pe platoul înclinat al fostei incinte urmele traseului lor, care determinau în plan o formă patrulateră neregulată apropiată de cea a unui trapez, avînd lungimea laturii mari dinspre vest, măsurată la exterior, de circa 70 m, iar a laturii mici opuse, în jur de 50 m. Trei din colțuri erau străjuite de turnuri rectangulare ieșite față de linia curtinelor adiacente, ale căror laturi variau între 7 și 14 m. Un turn de dimensiuni mult mai mari se afla amplasat către colțul de sud-est, de-a lungul laturii sud-vestice, și era alcătuit din trei încăperi, cea mediană comunicînd cu interiorul cetății. Mai puțin obișnuită în cadrul fortificațiilor românești ale epocii este amenajarea lor la o distanță de aproximativ 12 m a unui zid exterior, dispus oarecum paralel cu latura de sud-vest și în prelungirea turnului, închizînd prin modul de amplasare un spațiu de siguranță în zona cea mai expusă a întăriturii (fig. 4). Se presupune că prin acest loc se afla intrarea, amplasare confirmată și de existența în fața turnului descris a unui șanț de apărare săpat în stîncă, a cărui trecere era probabil facilitată de un pod ridicător [19].

În absența oricăror cercetări arheologice ce ar fi fost în situația de a oferi elemente cît de cît sigure, datarea cetății de la Tabla Buții rămîne în domeniul ipotezelor, fiind deocamdată posibilă doar pe criterii stilistice și pe baza observațiilor efectuate la suprafață. Întrucît din punct de vedere tipologic cetatea prezintă analogii cu alte fortificații românești de plan patrulater dotate cu turnuri rectangulare la colțuri, ridicate către sfîrșitul secolului al XIV-lea, cum sînt cele de la Giurgiu, amintită mai sus, apoi de la Suceava și Neamț în Moldova și de la Stremț în Transilvania, putem presupune că edificarea cetății de care ne ocupăm a fost realizată în aceeași perioadă. În plus, fragmentele ceramice, în parte smălțuite, recoltate în număr mic la suprafață,

[18] Anca Ghiață, *Condițiile instaurării dominației otomane în Dobrogea*, în *Studii istorice sud-est europene*, I, București, 1974, p. 43—124.

[19] Gh. I. Cantacuzino, *Cetăți medievale în Țara Românească (sec. XIII—XIV)*, București, 1981, p. 134—135.

sînt caracteristice pentru secolele XV—XVI [20], ceea ce confirmă datarea propusă, dar care se impune a fi confirmată prin viitoare cercetări arheologice. Îndelungata funcţionare a cetăţii de la Tabla Buţii ce se întinde pînă în secolul al XVII-lea [21], poate fi pusă atît pe seama funcţiei de apărare a hotarului de nord al ţării şi de pază a drumului de comerţ către Ţara Bîrsei, cît

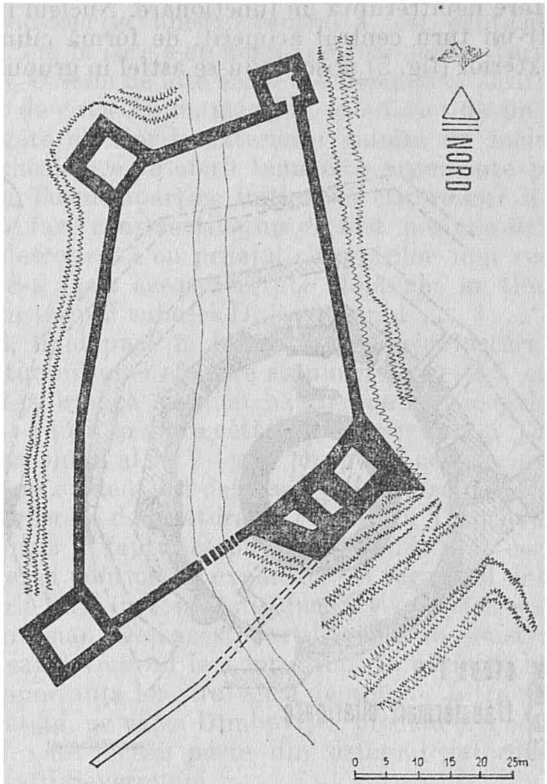

Fig. 4. — Cetatea de la Tabla Buţii, plan de ansamblu (după W. Horwath, *Die Kreuzburg und der Bosauer Pass*, în „Das Burzenland", IV, 1, Braşov, 1929, fig. 46).

şi ca urmare a faptului că aici se afla un însemnat punct vamal, după cum îl indică însuşi toponimicul. În acest loc se făcea numărătoarea, în scopul vămuirii, a butiilor de vin şi ţuică ce veneau din podgoriile şi livezile aflate între rîurile Buzău şi Prahova, spre a fi trecute mai departe în Transilvania.

Mutarea centrului de rezistenţă pe linia Dunării, datorită apariţiei pericolului otoman în ultimele două decenii ale secolului al XIV-lea, a determinat domnia să iniţieze în afara lucrărilor efectuate la Severin şi Giurgiu şi pe cele de construire a unei puternice *cetăţi de piatră la Turnu*, situată în imediata apropiere a confluenţei Oltului cu fluviul.

Cunoscută şi sub numele de Nicopolea Mică, după numele cetăţii Nicopole aflată pe malul drept al Dunării, în faţa căreia era amplasată, sau Holăvnic, cum este menţionată de unele izvoare epigrafice sau cartografice ale vremii, fortificaţia de la Turnu este menţionată documentar pentru prima dată în 1395, în legătură cu recucerirea sa de la turci prin sprijinul lui Sigis-

[20] *Ibidem*, p. 135.

[21] W. Horwath, *Die Kreuzburg und der Bosauer Pass*, în „Das Burzenland", IV, 1, 1929, p.52—54, fig. 46.

mund de Luxemburg, considerîndu-se însă că a fost zidită nu cu mult înainte de anul 1393 [22].

Cercetările arheologice efectuate cu întreruperi între anii 1936—1943, reluate apoi în 1978, au identificat atît forma veche a construcţiei, cît şi evoluţia sa planimetrică de-a lungul celor patru secole şi jumătate cît s-a aflat în stare neîntreruptă de funcţionare. Nucleul iniţial al fortificaţiei era alcătuit dintr-un turn central acoperit, de formă cilindrică, cu diametrul de 17,5 m la exterior (fig. 5), înscriindu-se astfel în grupul acelor cetăţi-donjon concepute

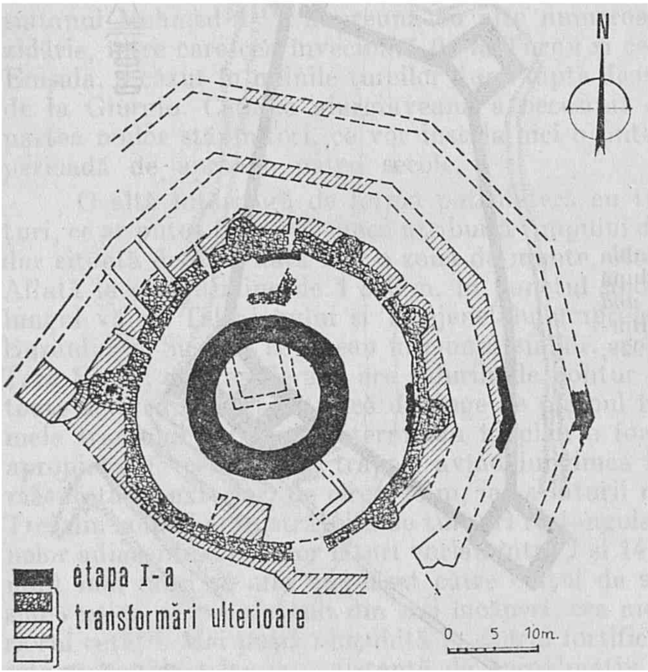

Fig. 5. — Planul cetăţii Turnu (după releveul A. Sion).

în mod obişnuit după un plan patrulater sau poligonal, mai rar circular, care apar şi se răspîndesc în ţările române de la mijlocul secolului al XIII-lea pînă în secolul al XIV-lea. Aceste cetăţi-donjon îşi au prototipurile în Europa Centrală, fiind o creaţie a meşterilor calificaţi pe şantierele arhitecturii romanice şi gotice [23]. Cetatea de la Turnu, faţă de exemplele amintite, se deosebeşte atît prin apariţia sa mai tîrzie, cît şi prin dimensiunile mult mai mari, prin care le depăşeşte pe cele cunoscute anterior din cadrul grupului tipologic amintit, fapt explicabil prin apartenenţa lor la arhitectura de sorginte balcano-bizantină.

Paramentul zidului circular, gros de aproape 3 m, era alcătuit din blocuri mari de piatră de talie dispuse orizontal şi vertical, între care se aflau încastrate şi elemente litice recuperate de la vestigii romane din zonă, împănate cu spărtură de cărămidă. Blocurile celor două feţe exterioare ale zidului au fost utilizate drept cofraj, în interior fiind turnat un emplecton format din spărtură de piatră înecată în mortar de var hidraulic. Pentru a i se asigura stabilitatea pe durata efectuării prizei, zidul a fost consolidat în lungul său cu grinzi de lemn legate din loc în loc cu bîrne transversale. La o distanţă de

[22] Gr. Florescu, *Cetatea Turnu (Turnu Măgurele)*, în Revista Istorică Română, XV, 1945, 4, p. 432 passim.

[23] Gh. Anghel, *op. cit.*, p. 153.

circa 6 m față de limita exterioară a nucleului central, încă din faza de început s-a ridicat un zid de incintă dispus aproximativ concentric, care a cunoscut mai multe etape de reconstrucție și amplificare. Inițial acest zid realizat de asemenea din piatră cioplită de mărimi diferite, avea o formă planimetrică circulară, ulterior fiind demolat și refăcut, în parte, după un traseu poligonal. Într-o altă fază mai tîrzie de construcție, nucleul central a fost căptușit la exterior cu o zidărie groasă de 2,5 m în care s-au amenajat mai multe turnuri semicirculare de mici dimensiuni. O serie de alte elemente defensive, alcătuite dintr-un șanț lat de 6 m și adînc de circa 2,5 m, mărginit la interior de un zid cu contraescarpă, au fost adăugate ulterior la exteriorul zidului de incintă.

Dacă recentele cercetări arheologice au oferit temeinice argumente pentru a stabili că ridicarea cetății Turnu aparține inițiativei ctitoricești a lui Mircea cel Mare, pentru celelalte faze constructive nu au fost posibile datări precise [24]. O inscripție slavonă descoperită cu prilejul cercetărilor mai vechi, al cărei text menționează că „S-a înoit această cetate Holăvnic în timpul împăratului Ildirîm Baiazid și în timpul subașei D..., în anul ... 1...", a fost datată în anul 1397—1398, fiind pusă în legătură cu unele lucrări de construcție sau de refacere din timpul unei efemere stăpîniri turcești a cetății, ce se consideră de către unii istorici că a urmat bătăliei de la Nicopole [25].

În partea de nord și de vest a țării în afara cetății de la Severin și Tabla Buții, au funcționat la sfîrșitul secolului al XIV-lea și începutul celui următor mai multe puncte fortificate cu un evident rol defensiv, avînd sarcina principală de a controla permanent arterele de legătură și comerț cu Transilvania și Banatul. Avantajul lor net consta în faptul că puteau fi utilizate, în caz de primejdie, atît pentru contracararea politicii de expansiune a regatului ungar, cît și pentru organizarea apărării țării în zona împădurită și prăpăstioasă a munților, în situația unui atac otoman. Deși aceste fortificații erau construite anterior domniei lui Mircea, viteazul voievod le-a întreținut în perfectă stare de folosire, dîndu-și seama de importanța lor strategică deosebită. Între altele este cazul întăriturilor de la Cetățeni, pe valea Dîmboviței, precum și a cetăților Grădeț și Ostrovul Banului, care făceau parte din sistemul puternic de fortificații constituit în jurul cetății Severinului.

Tot pe valea Dîmboviței, la 5 km nord de Rucăr, localitate unde în cursul evului de mijloc a funcționat un important punct de vamă legat de vechiul drum care cobora de la Brașov prin Bran, era situată *cetatea Oratiei*. Deși nu poate fi încadrată într-un anume grup tipologic care să ofere și pe această cale indicii pentru o datare riguroasă, materialul arheologic identificat între zidurile sale conduc la ipoteza că ar fi fost ridicată tot în timpul anilor de domnie ai lui Mircea cel Mare.

Ca și alte cetăți construite în zona muntoasă a Țării Românești, și aceasta a fost amplasată pe platoul unei proeminențe stîncoase, mărginit de versanți abrupți către vest și nord-vest, continuat apoi la est de dealul numit al Sasului. Atît pe latura de nord unde se afla albia unui torent, cît și pe cea de sud, cetatea Oratiei era apărată natural de pante scurte și repezi. Pentru asigurarea unor condiții sporite de apărare în zonele mai vulnerabile dinspre sud și est, a fost săpat în stîncă un șanț de apărare lat de circa 10m și adînc de 4m, dublat pe latura de sud cu un zid gros de aproape 2m, acum dispărut, amenajat după cît se pare în mod special pentru a controla singurul acces aflat pe această ultimă latură. Zidurile perimetrale, groase de aproape 2m, închideau o supra-

[24] Gh. I. Cantacuzino, *op. cit.*, p. 137—146.

[25] H. Chircă, C. Bălan, *O inscripție din 1397—1398 privitoare la stăpînirea turcească la Turnu*, în „Studii și materiale de istorie medie", III, 1959, p. 359—364.

fată neregulată, a cărei formă poate fi vag asemănată cu cea a unui romb avînd diagonala dispusă pe direcţia nord-est sud-vest, în lungime de cca 20 m. Colţul de nord-est şi laturile adiacente erau apărate de construcţia unui turn de plan semicircular, deschis către interiorul cetăţii.

Planul fortificaţiei de la Oratia, adaptat cu multă abilitate configuraţiei terenului, se caracterizează prin rotunjirea colţurilor ce încadrează latura de vest, pe cînd unghiul sud-estic avea o formă ascuţită, aidoma unui pinten (fig. 6). Unele amenajări interioare, destinate în primul rînd adăpostirii grupului restrîns de apărători, ocupau partea de sud-est a curţii, fiind distruse cu prilejul unui atac violent urmat de incendiu, ale căror urme au fost depistate arheologic sub formă de cenuşă şi grinzi din lemn carbonizate. Acestora li se adaugă resturi de obiecte cum ar fi fragmente de sabie, pinteni, potcoave, catarame, lame de cuţit, cuie, cîteva ghiulele din piatră [26].

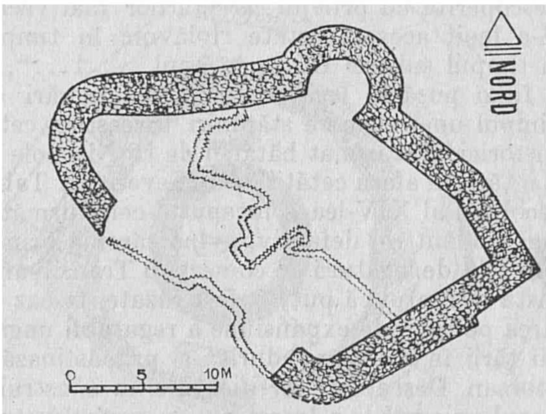

Fig. 6. — Planul cetăţii Oratia, lîngă Podu Dîmboviţei (după Gh. I. Cantacuzino, *Cetăţi medievale din Ţara Românească*, sec. XIII—XVI, Bucureşti, 1981, fig. 17, p. 122).

Paramentul zidului de incintă al cetăţii de la Oratia, atît la interior, cît şi la exterior, este alcătuit din blocuri de piatră extrasă din carieră, de mărime mijlocie şi cioplite sumar, împănate în rosturi cu pietre de mici dimensiuni. În interiorul acestei zidării uscate care a servit drept cofraj, a fost turnat emplectonul format din pietre mijlocii şi mici rezultate din cioplitură şi înecate în mortar de var hidraulic.

Săpăturile arheologice efectuate aici mai întîi de Grigore Tocilescu în anul 1905 şi apoi de un colectiv de cercetători între anii 1968—1970 au depistat pe lîngă obiectele menţionate mai sus şi unele fragmente ceramice, databile către sfîrşitul secolului al XIV-lea, precum şi două monede cu efigia lui Mircea cel Mare, găsite în interiorul cetăţii, pe pămîntul depus la partea superioară a stîncii. Toate aceste materiale constituie elemente concludente pentru a conchide că ridicarea fortificaţiei de la Oratia ar fi avut loc în a doua jumătate a secolului al XIV-lea [27]. Acestei ipoteze de datare i se poate adăuga observaţia referitoare la tehnica de construcţie a zidului de incintă, întru totul asemanatoare celei utilizate atît la executarea zidăriei casei domneşti şi a bisericii-paraclis din cadrul curţii domneşti de la Tîrgovişte [28], cît şi la zidurile perimetrale ale primului nucleu fortificat al cetăţii Turnu, toate edificate din iniţiativa lui

[26] Gh. I. Cantacuzino, *op. cit.*, p. 123. Descrierea cetăţii, în continuare, este făcută după autorul citat.

[27] SCIV, t. 20, 1969, nr. 3, p. 497; idem, t. 21, 1970, nr. 3, p. 516; Gh. I. Cantacuzino, *op. cit.*

[28] Cristian Moisescu, *Tîrgovişte. Monumente istorice şi de artă*, Bucureşti, 1979, p. 45.

Mircea cel Mare. Acest aspect poate fixa momentul construirii întăriturii din piatră de la Oratia tot în anii domniei strălucitului voievod.

Dintre principalele cetăţi aflate în cuprinsul Dobrogei, cîrmuite succesiv după înlăturarea Hoardei de Aur de la Dunărea de Jos prin anii 40 ai secolului al XIV-lea de arhonţii-despoţi Balica, Dobrotici şi Ivancu (Terter), pînă în 1388 cînd vor fi integrate sistemului defensiv organizat de domnul Ţării Româneşti [29], vom stărui în rîndurile de faţă, datorită precarei lor stări de conservare, numai asupra celei de la *Enisala*. Într-adevăr, întăriturile de la Dîrstor (Silistra), Hîrşova, Isaccea şi Chilia s-au risipit în bună parte de-a lungul vremii, încît este dificil astăzi de reconstituit aspectul avut la sfîrşitul secolului al XIV-lea. În schimb, „cuibul de vulturi" de la Enisala mai păstrează în zidurile sale ruinate nu numai atmosfera de impunătoare severitate avută odinioară, ci şi parte din elementele de fortificare cu care a fost înzestrată iniţial.

Ridicată pe cel mai înalt promontoriu stîncos, care domina în nord-estul Dobrogei împrejurimile uscatului şi apele lacurilor Razelm şi Babadag pînă departe în zona Deltei, cu scopul evident de a preveni pătrunderea dinspre lagună a unor eventuali invadatori, această cetate s-a presupus a fi fost o realizare a genovezilor din ultimul pătrar al secolului al XIII-lea [30], stabiliţi aici cu interese comerciale în plină perioadă de stăpînire bizantină a Dunării de Jos.

Zidurile de incintă, groase de la 1,50 pînă la 1,80 m, construite după un traseu poligonal neregulat, sînt alcătuite din blocuri de calcar de dimensiuni mijlocii, cioplite sumar, aşezate în asize orizontale înguste, relativ egale ca grosime. Către exterior, zidurile împrejmuitoare ale cetăţii, înalte iniţial de 6—7 m, erau flancate de opt turnuri de apărare prevăzute cu metereze la partea superioară. Dintre cele opt turnuri de flancare, cinci îşi aveau orientarea către zona cea mai expusă, situată pe laturile dinspre nord şi nord-est, unde se afla golful format din cele două lacuri amintite mai sus.

În aceeaşi direcţie unde terenul coboară în pantă către lacul Razelm, la o distanţă medie de 50 m, cetatea Enisala a fost întărită suplimentar cu un zid de apărare lung de aproximativ 30 m, în prezent demantelat pe mari porţiuni, dotat cu turnuri avînd secţiunea pătrată şi hexagonală. Zona opusă dinspre sud a cetăţii era bine asigurată, pe lîngă latura lungă a cetăţii, de stînci naturale mărginite de prăpăstii abrupte (fig. 7).

Intrarea în cetate se făcea pe sub o poartă cu arcadă dublă, subliniată de o deschidere înaltă la exterior, dispusă lîngă colţul sudic, pe latura de sud-est a incintei, accesul fiind străjuit de un masiv turn alăturat, cu o formă planimetrică hexagonală.

În cadrul acestei sumare descrieri, nu putem trece cu vederea tehnica de lucru a zidurilor, în grosimea cărora au fost introduse, la diverse înălţimi, grinzi din lemn sub forma unor grătare, în dreptul lor aflîndu-se la exterior locaşurile de încastrare a traverselor orizontale ale schelăriei. Cîtorva asize din blocuri de piatră le corespunde în grosimea zidurilor un rost de egalizare a mortarului — arază — peste care se aşezau grătarele din grinzi de lemn, ce asigurau stabilitatea zidăriei pe timpul efectuării prizei. Emplectonul este format şi la această construcţie din spărtură de piatră înecată în mortar de var hidraulic.

[29] P. P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrîn*, Bucureşti, 1944, p. 212.

[30] R. Şt. Ciobanu, *Cetatea Enisala*, în „Buletinul monumentelor istorice", an. XL, nr. 1, 1971, p. 27.

Deşi construirea cetăţii de la Enisala a fost atribuită de majoritatea cercetătorilor iniţiativei genovezilor, care, în cursul secolului al XIII-lea, au întemeiat numeroase „emporii" comerciale pe ţărmul Mării Negre şi la gurile Dunării, din analizarea atentă a traseului zidurilor de incintă, a formei turnurilor exterioare de flancare şi a tehnicii de construcţie, rezultă în mod pregnant

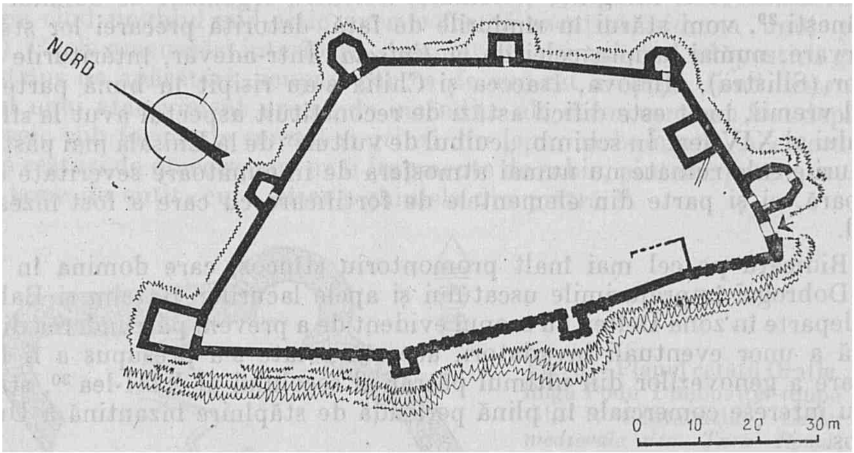

Fig. 7. — Planul cetăţii Enisala (după R. Florescu, *Ghid arheologic al Dobrogei*, Bucureşti, 1968).

o influenţă a arhitecturii bizantine. Aceste similitudini pot fi observate în special în sistemul de alternare a turnurilor de plan pătrat cu cele avînd o formă planimetrică poligonală, de dimensiuni mai ample, asemănătoare în linii mari cu formele şi dispoziţia turnurilor-incintă ale zidului de apărare al Constantinopolului [31].

În urma primei mari invazii turceşti în Dobrogea din anul 1388, genovezii au abandonat cetatea, aceasta intrînd apoi în posesiunea lui Mircea cel Mare. Din vremea domniei sale s-a descoperit un tezaur monetar, aspect ce ilustrează, pe lîngă altele, importanţa fortificaţiei de la Enisala în cadrul sistemului politic, economic şi militar al Ţării Româneşti la sfîrşitul secolului al XIV-lea şi începutul celui următor, pînă în momentul recuceririi ei de către turci întîmplată în anul 1420. Şi mai înainte ca şi după această dată, prin poziţia strategică importantă deţinută la gurile Dunării, de unde domina cu autoritate celelalte cetăţi dobrogene, întăritura de la Enisala şi-a păstrat un eminent rol politico-militar timp de aproape trei secole. Rosturile pentru care a fost creată, au încetat odată cu mutarea hotarului de nord al Imperiului otoman în zona Bugeacului, în cursul secolului al XVI-lea.

Printre fortificaţiile de zid stăpînite de Mircea cel Mare pe teritoriul românesc aflat dincolo de munţi, în Transilvania, cea mai reprezentativă a fost, fără îndoială, *cetatea Branului*, atît din punct de vedere arhitectural, cît şi al funcţiilor militare şi economice îndeplinite.

Cea dintîi informaţie documentară asupra începuturilor acestui punct întărit, datează din 19 noiembrie 1377 şi este cuprinsă într-o scrisoare privilegială adresată de regele Ungariei Ludovic I d'Anjou locuitorilor oraşului Braşov, prin care le confirmă stăpînirea mai multor sate drept recompensă pentru că s-au oferit să construiască din piatră noua cetate a Branului [32].

[31] Gh. Anghel, *op. cit.*, p. 157.

[32] Arh. St. Braşov, fond Privilegii, nr. 16.

În urma încheierii la Braşov, pe picior de egalitate, a binecunoscutului tratat de alianţă cu Sigismund de Luxemburg, în martie 1395, Mircea cel Mare primeşte în stăpînire, pe lîngă cetatea Bologa de lîngă Huedin şi pe cea a Branului, în scopul fortificării sale spre a apăra trecătoarea dinspre munţi în cazul unei invazii turceşti. Apartenenţa efectivă a cetăţii Bran la patrimoniul transcarpatin al domnului Ţării Româneşti ne este cunoscută şi din alte izvoare documentare datate în perioada anilor 1412—1419, cînd la conducerea sa au fost desemnaţi pîrcălabi români [33].

Din timpul stăpînirii Branului de către Mircea cel Mare şi fiul său Mihail, care durează pînă în anul 1419, cînd cetatea trece din nou sub jurisdicţia coroanei ungare, deşi nu avem indicii sigure asupra unor intervenţii de ordin constructiv, ele nu pot fi excluse în totalitate. Este posibil ca în acest interval să se fi executat unele lucrări de amplificare şi amenajare interioară, cînd a fost transformată din cetate („castrum"), cum este amintită la 1395, în castel-cetate („castellum castri"), conform unei menţiuni documentare din anul 1419 [34] (fig. 8).

Cealaltă fortificaţie transilvăneană transmisă domnului muntean prin amintitul tratat de alianţă militară, *cetatea Bologa*, se află situată pe drumul ce leagă Clujul de Oradea, la circa 15 km de tîrgul Huedin, pe o înălţime care domină o întinsă zonă a văii Crişului Repede (fig. 9).

În cadrul întăriturilor aflate în posesiunea lui Mircea în teritoriile sale transcarpatine, o certă importanţă o deţinea *cetatea Făgăraşului*, care străjuia întreaga Ţară a Oltului.

Ridicată iniţial ca un punct fortificat al obştii localnice de ţărani români, cu mult înainte decît cea dintîi atestare documentară din anul 1291, cînd este atribuită unui „magister Ugrinus" [35], această cetate a fost stăpînită succesiv de voievozii şi principii Transilvaniei, de regii unguri, apoi de către domnii munteni, cu unele întreruperi, timp de aproape un veac, adică între anii 1369 şi 1464. Cetatea ţărănească de lemn, înlocuită la 1310 de voievodul Ladislau Kan cu o nouă fortificaţie înconjurată de ziduri masive care închideau o incintă trapezoidală [36], a cunoscut o neîntreruptă activitate constructivă de extindere şi amplificare legată de preocuparea fiecărui proprietar, desigur şi a Marelui Mircea, de a o adapta permanent la tehnica militară a vremii, aflată într-o continuă evoluţie.

O altă întăritură ţărănească va fi existat în zona de nord-vest a Ţării Făgăraşului, amintită prin toponimicul Cetate („possessione Czetate") în actul de danie emis de Mircea voievod la 1391 către egumenul Stanciu şi fratele său Călin pentru ocina de la Scorei [37].

Deşi între Ţara Românească şi ţinutul Făgăraşului se interpunea zidul puternic al munţilor, lipsit de trecători lesnicioase ce ar fi permis amenajarea unor drumuri de cărăuşie, existau totuşi poteci de legătură accesibile doar călare sau cu piciorul. Pe parcursul unei astfel de cărări ce străbătea munţii unind Cîmpulungul cu Ţara Făgăraşului, se afla amplasată *cetatea Breaza*, cunoscută sugestiv de tradiţia locală sub denumirea de „Cetatea lui Negru Vodă". Reprezentînd, după ultimele cercetări arheologice, o fortificaţie voievodală românească al cărei nucleu iniţial era constituit din două turnuri cu

[33] A. M. Henegariu, *Cetatea Bran*, Bucureşti, 1963, p. 11.
[34] Şt. Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, II, Cluj-Napoca, 1979, p. 298.
[35] Ion Ciupe, *Făgăraş*, Bucureşti, 1983. p. 24.
[36] Şt. Pascu, *op. cit.*, p. 262.
[37] D.R.H., B, vol. I, p. 36—39, doc. 15.

secțiunea circulară la exterior (cel mai mare avînd la interior o formă planimetrică hexagonală), datate cu probabilitate în a doua jumătate a secolului al XII-lea [38], cetatea de aici a fost întregită mai tîrziu cu o pînză de ziduri de

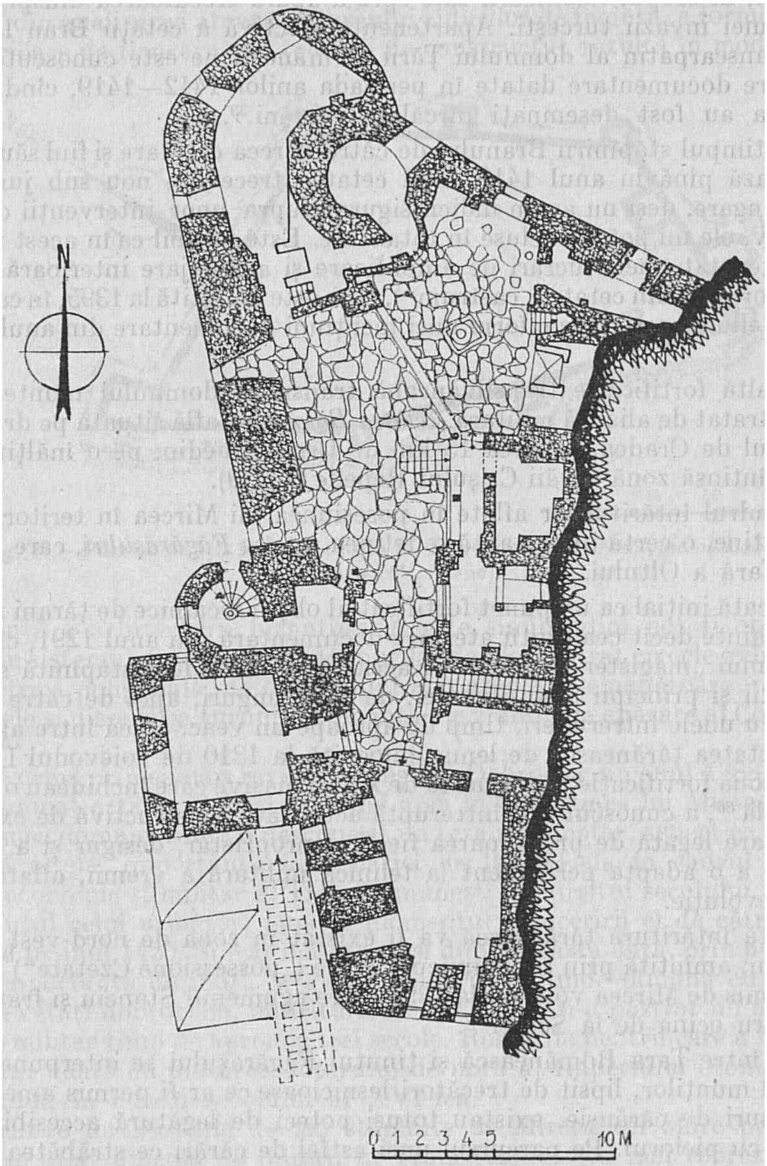

Fig. 8. — Planul parterului cetății Bran (după A. M. Henegariu, *Cetatea Bran*, București, 1963).

formă alungită neregulată, asemănătoare, între altele, și cu cele ale cetăților de la Bologa și Poenari (fig. 10).

Întrucît forma de plan poligonală și circulară a donjoanelor au ca limite cronologice de apariție și răspîndire în țările române, mijlocul secolului al

[38] Thomas Nägler, *Cercetările din cetatea de la Breaza (Făgăraș)*, în „Muzeul Brukenthal. Studii și comunicări", vol. 14, p. 89—117.

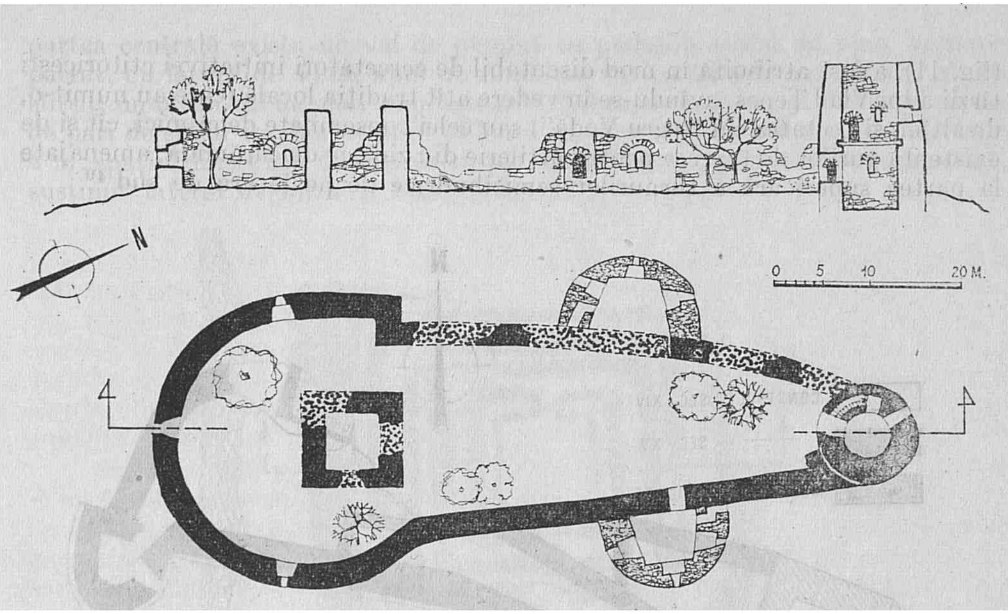

Fig. 9. — Cetatea Bologa—Cluj, plan de ansamblu (releveu Cristian Moisescu).

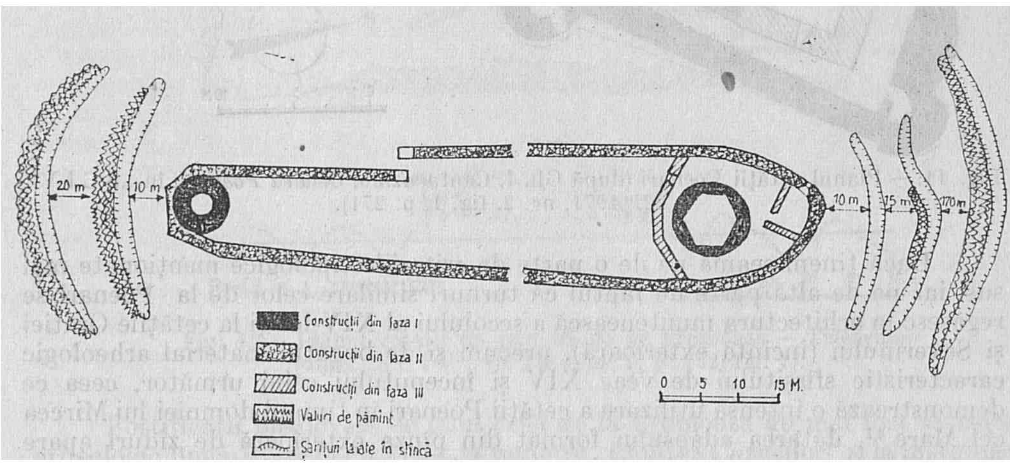

Fig. 10. — Planul cetăţii Breaza (după Th. Năgler, *Cercetările din cetatea de la Breaza (Făgăraş)*, în „Muzeul Brukenthal. Studii şi comunicări", vol. 14, pl. I, p. 101).

XIII-lea — secolul al XIV-lea, încadrîndu-se în tipurile central-europene create de arhitectura romanică şi gotică [39], apreciem că se impune o reconsiderare a propunerilor de datare formulate anterior pentru cele două construcţii de acest gen ale cetăţii Breaza. În această situaţie, ca ipoteză de lucru, putem larg atribui pînza exterioară de ziduri ridicată ulterior donjoanelor, atît pentru cetatea de la Breaza, cît şi pentru cetăţile Bologa şi Poenari, celei de a doua jumătăţi a secolului al XIV-lea, ceea ce ar fi putut corespunde şi anilor domniei lui Mircea cel Mare.

Pînza exterioară de ziduri a *cetăţii Poenari*, adăugată în jurul unui donjon din piatră de plan pătrat, construit cel tîrziu la mijlocul secolului al XIV-lea

[39] Gh. Anghel, *op. cit.*, p. 153—154; idem, *Fortificaţii medievale de piatră din secolele XIII—XVI*, Cluj-Napoca, 1986, p. 24.

(fig. 11), a fost atribuită în mod discutabil de cercetători inițiativei ctitoricești tîrzii a lui Vlad Țepeș, avîndu-se în vedere atît tradiția locală (care au numit-o, de altfel, și „cetatea lui Negru Vodă") sau celei consemnate de cronici, cît și de existența gurilor de tragere pentru artilerie din zidărie de cărămidă, amenajate la partea superioară a turnurilor semicilindrice de pe latura de sud [40].

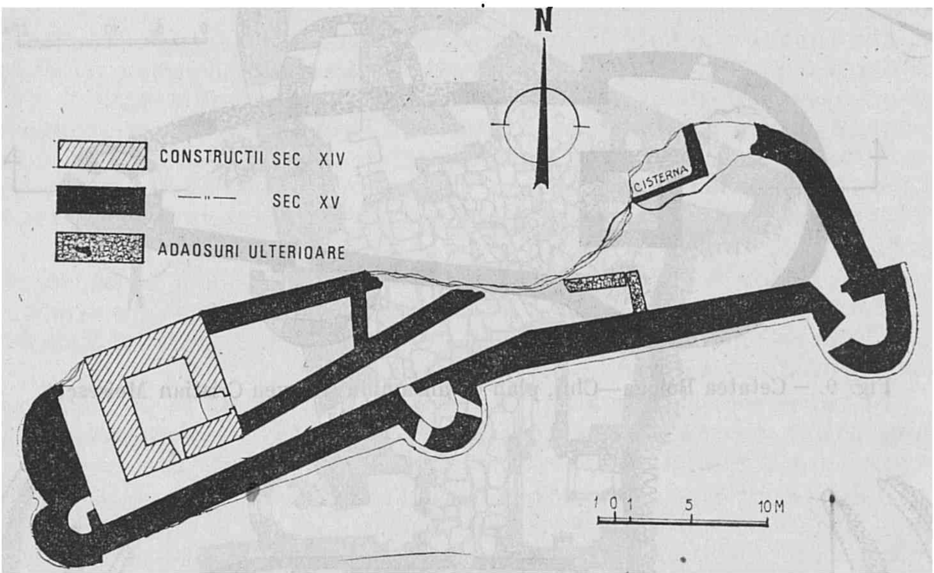

Fig. 11. — Planul cetății Poenari (după Gh. I. Cantacuzino, *Cetatea Poenari*, în „S C I V", 22, 1971, nr. 2, fig. 1, p. 271).

Dacă ținem seama pe de o parte de criteriile tipologice menționate mai sus, iar pe de altă parte de faptul că turnuri similare celor de la Poenari se regăsesc în arhitectura muntenească a secolului al XIV-lea și la cetățile Oratiei și Severinului (incinta exterioară), precum și de bogatul material arheologic caracteristic sfîrșitului de veac XIV și începutului celui următor, ceea ce demonstrează o intensă utilizare a cetății Poenari în timpul domniei lui Mircea cel Mare [41], datarea adaosului format din pînza exterioară de ziduri apare firească în această perioadă. Prin această ipoteză nu excludem însă o intervenție constructivă posibilă în a doua jumătate a secolului al XV-lea și chiar mai tîrziu, cînd se vor fi executat unele lucrări de reparație și, mai ales, de adaptare a acestei fortificații la tehnica militară a vremii.

Tot în anii de domnie a lui Mircea cel Mare s-a putut constata ridicarea unui alt tip de întărituri alcătuite din pămînt și lemn, care, în general, precede în timp apariția cetăților de piatră, dar care, datorită apariției la sfîrșitul secolului al XIV-lea a pericolului otoman la granița de sud a țării, au fost utilizate pe scară largă în această perioadă pentru fortificarea unor așezări sătești sau pentru amenajarea unor puncte defensive izolate.

La *Frumoasa*, în județul Teleorman, pe un promontoriu aflat pe malul stîng al rîului Vedea, la cca 15 km nord de Zimnicea, a fost construită către anul 1400 o întăritură de formă patrulateră, alcătuită din trei rînduri de valuri și două șanțuri, dispuse concentric. După cum s-a constatat arheologic, în

[40] Gh. I. Cantacuzino, *op. cit.*, p. 114.
[41] *Ibidem*, p. 111.

partea centrală exista un val de pămînt cu palisadă avînd un plan aproape pătrat, cu latura de 43 m, apoi un al doilea val cu traseul rectangular şi, în sfîrşit, un ultim val de plan trapezoidal [42]. Palisada era formată din două şiruri de pari de stejar implantaţi uşor oblic către exterior, la o distanţă de aproape 4 m; spaţiul dintre cele două şiruri de pari era umplut cu pămînt bine compactat, susţinut lateral de bîrne şi loazbe (fig. 12).

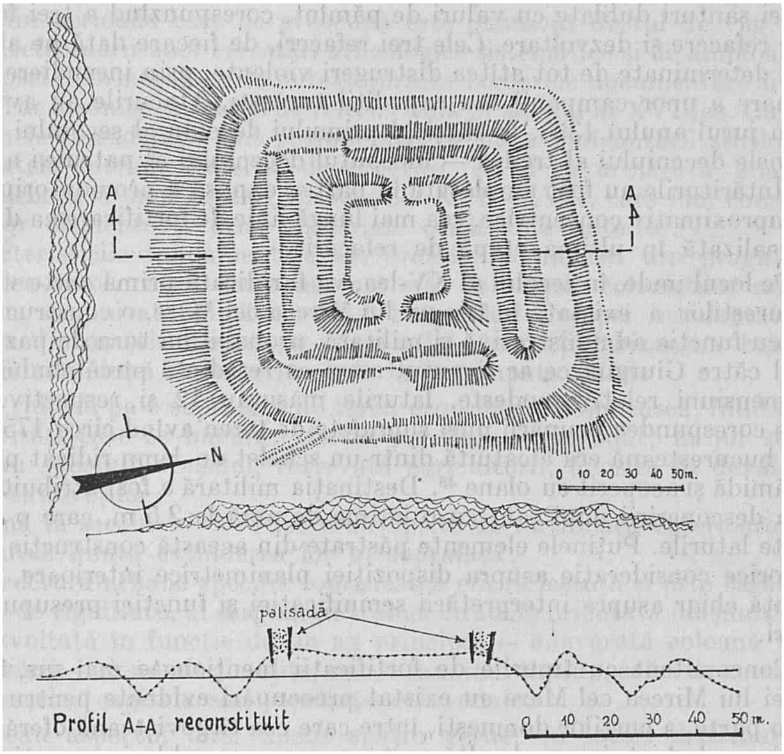

Fig. 12. — Planul cetăţii de pămînt de la Frumoasa — Teleorman (după „S C I V", 16, 1964, nr. 2, p. 732, fig. 1).

Fortificaţii medievale de felul celei de la Frumoasa au mai fost sesizate arheologic lîngă Roşiorii de Vede, la punctul „Cetatea Cazacilor" şi la marginea satului Frăteşti de lîngă Giurgiu [43], fără a fi însă încadrate cronologic.

Dacă pentru apărarea aşezărilor urbane din Ţara Românească nu avem nici un fel de informaţie istorică certă sau urmă materială pînă în secolul al XVI-lea, în schimb, a fost demonstrată pe cale arheologică existenţa anumitor lucrări de fortificare a unor aşezări rurale la sfîrşitul secolului al XIV-lea, toate situate în Cîmpia Română. La *Basarabi*, în judeţul Dolj, a fost cercetată o aşezare sătească din a doua jumătate a secolului al XIV-lea, identificîndu-se un sistem de apărare format dintr-un val de pămînt cu palisadă şi două şanţuri [44].

[42] N. Constantinescu, *Cetatea de pămînt din secolul al XIV-lea de la Frumoasa (r. Zimnicea)*, în „Studii şi cercetări de istorie veche" (SCIV), t. 16, nr. 4, 1965, p. 731—741.

[43] E. Comşa, Ş. Morintz, *Cercetări arheologice în raionul Giurgiu (regiunea Bucureşti)*, în S C I V, t. IV, nr. 3—4, 1953, p. 762.

[44] Cf. SCIV, t. 20, nr. 3, 1969, p. 494—495; SCIV, t. 21, nr. 3, 1970, p. 515.

Mai clare au fost investigaţiile arheologice efectuate la *Coconi* în judeţul Călăraşi, pe malul vestic al Mostiştei, unde, pe un promontoriu inaccesibil din trei părţi, deoarece era înconjurat de apă, s-a descoperit o altă aşezare sătească care a funcţionat timp de o jumătate de veac, adică din ultimele două decenii ale secolului al XIV-lea pînă în anii 40 ai secolului următor[45]. Această aşezare, cu o remarcabilă prosperitate economică, a fost fortificată prin trei şanţuri dublate cu valuri de pămînt, corespunzînd a trei faze succesive de refacere şi dezvoltare. Cele trei refaceri, de fiecare dată pe alte trasee, au fost determinate de tot atîtea distrugeri violente, prin incendiere, probabil ca urmare a unor campanii sau expediţii turceşti. Atacurile au avut loc, pe rînd, în jurul anului 1395, la sfîrşitul primului deceniu al secolului al XV-lea şi la finele deceniului al treilea — începutul deceniului al patrulea al aceluiaşi secol. Întăriturile au fost amplasate în partea expusă a promontoriului, după trasee aproximativ concentrice, cea mai lungă linie de fortificare ca dimensiuni fiind realizată în ultima etapă de refaceri.

Pe locul unde, în secolul al XV-lea, va fi ridicată prima curte voievodală a Bucureştilor a existat, în timpul lui Mircea cel Mare, o construcţie patrulateră cu funcţie administrativă şi militară, probabil un turn de pază aflat pe drumul către Giurgiu, ce ar fi putut servi ca reşedinţă pîrcălabului de Ilfov. De dimensiuni relativ modeste, laturile măsurau 12 şi, respectiv, 14,50 m, ceea ce corespundea ocupării unei suprafeţe de teren avînd circa 175 m^2, fortificaţia bucureşteană era alcătuită dintr-un schelet de lemn ridicat pe fundaţii de cărămidă şi acoperit cu olane [46]. Destinaţia militară a fost atribuită şi ca urmare a descoperirii unui şanţ cu o lăţime de pînă la 2,5 m, care o înconjura pe toate laturile. Puţinele elemente păstrate din această construcţie fac imposibilă orice consideraţie asupra dispoziţiei planimetrice interioare, impunînd prudenţă chiar asupra interpretării semnificaţiei şi funcţiei presupuse de cercetători.

Concomitent cu tipurile de fortificaţii menţionate mai sus, în vremea domniei lui Mircea cel Mare au existat preocupări evidente pentru întărirea, pe de o parte, a curţilor domneşti, între care cea tîrgoviştească oferă exemplul cel mai concludent, iar pe de altă parte, a unor ansambluri monastice de prestigiu, ilustrate în primul rînd prin marile ctitorii de la Cotmeana, Cozia şi Tismana.

★

În momentul în care Mircea cel Mare se urca în scaunul domnesc al Ţării Româneşti, existau deja cîteva oraşe, precum: Argeşul, capitala ţării, şi Cîmpulungul, fostă capitală, în acel moment, probabil, doar reşedinţă voievodală, Brăila, principalul port, Tîrgul de Floci, Slatina, Piteşti, Rîmnicu Vîlcea, toate înfloritoare centre comerciale, precum şi altele de mai mică importanţă. Aşezări despre care ştim că în această vreme au căpătat treptat un caracter urban dezvoltîndu-se din tîrguri periodice, sînt: Tîrgoviştea, singurul centru unde se plătea vamă în anul 1403, după cum este consemnat în privilegiul acordat de Mircea cel Mare negustorilor lioveni, ceea ce dovedeşte că epoca în care s-a format oraşul poate fi plasată mai înainte de această

[45] N. Constantinescu, *Coconi. Un sat din Cîmpia Română în epoca lui Mircea cel Bătrîn. Studiu arheologic şi istoric*, Bucureşti, 1972, p. 43—53, 57—58; fig. 4, 5, 7.

[46] Panait I. Panait, *Cetatea Bucureştilor în secolele XIV—XV*, în „Revista muzeelor", nr. 4, 1969, p. 310—318.

dată [47] şi Tîrgşorul din judeţul Prahova, atestat documentar pentru prima dată la 6 august 1413. cînd este menţionat ca punct de vamă [48].

Un alt oraş apărut în timpul domniei lui Mircea este Giurgiu, menţionat mai întîi ca cetate („grad") la 23 septembrie 1403 şi la 11 mai 1409 [49] şi ca oraş („civitas") la 17 mai 1411 [50].

Aspectul oraşului vechi românesc — deopotrivă muntenesc şi moldovenesc — din perioada care ne preocupă este cunoscut destul de vag, fie ca urmare a neefectuării unor cercetări arheologice sistematice şi de amploare, fie datorită lipsei informaţiilor cele puteau furniza izvoarele documentare şi narative, destul de laconice în astfel de referiri pînă în secolul al XVI-lea. Cu toate acestea, unele consideraţii sînt posibile atît pe baza confruntării ştirilor mai tîrzii cu datele sporadice oferite de săpături, cît şi ca urmare a analizării structurii urbane a unor aşezări din secolele XVI—XVII, care mai conservau în vatra lor elemente şi urme materiale constituite anterior.

Caracteristicile fundamentale ale oraşelor româneşti din pragul celui de al XV-lea secol, care-l deosebesc net atît de oraşele coloniştilor saşi din Transilvania organizate după modelul burgurilor Europei occidentale, cît şi de multe din oraşele încinse de ziduri aflate în spaţiul bizantino-balcanic, pot fi sintetizate după cîteva criterii de bază, grupate astfel:

— se ridicau pe o suprafaţă de teren proprietate domnească, fiind locuit de colectivităţi care se bucurau de un privilegiu voievodal; în jur se afla „moşia" sau „ocolul" oraşului, rezervată agriculturii, folosită în devălmăşie de obştea tîrgoveţilor;

— pînă în secolul al XVI-lea erau lipsite de fortificaţii exterioare, fapt ce nu a putut limita extinderea lor în suprafaţă;

— structura urbană specific românească era reflectată şi prin caracterul liber, lipsit de rigiditate, al dispunerii tramei stradale orientată obişnuit nord-sud şi dezvoltată în funcţie de un ax principal — adevărată coloană vertebrală a aşezării — denumit şi „uliţa mare" sau, mai tîrziu, „calea domnească", în cazul oraşelor capitale sau reşedinţe voievodale;

— aveau aspectul unui imens spaţiu verde, cu loturi distribuite ca mărime de la 500 la 3 000 m² după condiţia socială a fiecărui tîrgoveţ [51];

— amplasarea clădirilor pe fiecare parcelă se făcea perpendicular pe uliţă, fără fronturi închise, în mijlocul unor grădini sau livezi amenajate pe loturile respective;

— într-un loc prestabilit de la marginea oraşului, situat în afara spaţiului construit, se organiza „tîrgul" periodic, ce constituia principalul mijloc de schimb în natură al produselor realizate de gospodăriile ţărăneşti din zonele de deal şi munte cu cele de la cîmpie;

— în imediata apropiere a curţilor domneşti aflate întotdeauna pe malul rîului şi pe traseul „uliţei mari", era amplasată piaţa permanentă sau „bazarul", unitate economică stabilă alcătuită din prăvăliile neguţătorilor şi din unele ateliere meşteşugăreşti;

— din faţa turnului de intrare în curtea domnească porneau căile de legătură şi comerţ către cele mai de seamă oraşe şi tîrguri ale ţării.

[47] N. Stoicescu şi Cristian Moisescu, *Tîrgoviştea şi monumentele sale*, Bucureşti, 1976, p. 8—10.

[48] D.R.H., D, vol. I, p. 198.

[49] Vezi supra notele nr. 11 şi 12.

[50] D.R.H., D, vol. I, p. 187.

[51] Situaţia a putut fi urmărită în special în cadrul oraşului Tîrgovişte (Cristian Moisescu, *Tîrgovişte. Monumente istorice şi de artă*, p. 26).

Spre deosebire de cele două orașe mai vechi care încă din prima jumătate a secolului al XIV-lea și-au disputat, pe rînd, funcția de capitală și reședință domnească a tînărului stat muntean independent — Cîmpulungul și Argeșul —, Tîrgoviștea mai păstrează încă elocvente și monumentale vestigii ale fostei curți domnești, din a căror cercetare se pot desprinde sugestive încheieri asupra evoluției arhitecturii civile românești.

Împrejurările concrete și momentul cert cînd orașul de pe Ialomița a ajuns reședință domnească în timpul cîrmuirii lui Mircea cel Mare, nu ne sînt pe deplin cunoscute. Prima mențiune documentară a orașului este cuprinsă în memorialul de călătorie al lui Johann Schiltberger participant la bătălia de la Nicopole, care, în anul 1396 consemna că a fost „în Țara Românească, în cele două capitale ale ei care sînt numite Argeș (Agrich) și Tîrgoviște (Türkoich)“ [52]. Cu toate acestea, s-a presupus că apariția curții domnești tîrgoviștene poate fi legată de asocierea la domnie a lui Mihail [53], care, la începutul secolului al XV-lea își fixase reședința aici, de unde emite și unele documente prin anii 1417—1418 [54], în timp ce tatăl său, marele voievod, rămăsese în scaunul de la Argeș.

Pe o vatră locuită mult timp înainte de anul 1400 situată pe cea mai înaltă terasă a rîului, la limita dinspre est a orașului, și în apropierea punctului de intersectare a marilor drumuri de comerț ce coborau pe văile Dîmboviței și Ialomiței ramificîndu-se aici, a fost ales locul de amplasare a celei de a treia curți domnești a Țării Românești.

Curtea domnească de la Tîrgoviște a fost concepută ca un ansamblu de clădiri destinat a fi centru al administrației țării, precum și locuință a domnului, a familiei sale și a numeroșilor curteni și slujitori. Ansamblul aulic tîrgoviștean era organizat în cadrul unei incinte restrînse de formă poligonală, cu o lățime ce nu depășea 55 m. Folosind cu abilitate configurația terenului accidentat, de fapt un monticol în parte artificial, cu pante mai repezi spre nord sau est și ceva mai line către sud sau vest, sistemul de întărituri care înconjura incinta era compus inițial dintr-un șanț cu palisadă, completat apoi cu un zid din piatră străjuit de turnuri. Acesta reprezenta la începuturile curții tîrgoviștene singura și cea mai eficientă posibilitate de apărare avută imediat la dispoziție de către autoritatea domnească, în caz de primejdie.

Zidul din piatră al incintei fortificate, datînd din primele decenii ale secolului al XV-lea, deci din faza incipientă de existență a curții [55], deși ruinat, s-a păstrat întreg pe laturile de nord și est și parțial pe cele de sud și vest; pe latura de est era întărit cu trei contraforturi avînd spațiul interior gol (fig. 13). Se știe însă cu exactitate că atît latura de vest, cît și latura de sud, cele mai vulnerabile din cadrul sistemului fortificat, erau apărate de șanțul mai sus menționat, de proporții apreciabile, care le dubla la exterior [56], avîndu-și axul la o distanță medie de 42 m față de latura vestică și de 22 m de latura sudică a caselor domnești.

În mod asemănător, casele domnești de la Argeș și, probabil, de la Cîmpulung, iar în faza lor inițială și cele de la Tîrgoviște, erau situate în

[52] *Călători străini*, vol. I, București, 1968, p. 30.

[53] P. P. Panaitescu, *op. cit.*, București, 1944, p. 55—56; 119—121.

[54] D.R.H., B, vol. I, pl. 86.

[55] N. Constantinescu, *Contribuții arheologice asupra curții domnești din Tîrgoviște (sec. XIV—XVIII)*, în S C I V, XV, 1964, nr. 2, p. 230—232.

[56] N. Constantinescu, C. Ionescu, *Asupra habitatului urban de la Tîrgoviște, înainte de 1394. Repere din vatra curții domnești*, în SCIVA, tom. 31, 1980, nr. 1, p. 55.

apropierea uneia din laturile zidului de incintă, fără a fi adosate. Lăcașurile de cult alăturate, avînd funcție exclusivă de paraclise ale curții, se aflau la Argeș și Cîmpulung izolate de incinta principală, beneficiind de o proprie împrejmuire de zid. Acest mod de organizare a spațiului interior al curților domnești se va modifica în jurul anului 1400 la Tîrgoviște, unde biserica-paraclis a fost cuprinsă în cadrul aceleiași incinte cu edificiul caselor domnești învecinate, existînd o separare doar pe latura de sud, pentru a proteja intrarea de onoare rezervată în exclusivitate domnului și familiei sale.

Casa domnească de la Tîrgoviște era de ample proporții atît față de construcțiile cu funcție similară ridicate anterior, cît și în comparație cu cele realizate mai tîrziu. Avînd o formă planimestrică dreptunghiulară ale cărei laturi măsurau 29 × 32 m, acoperind deci o ruprafață de peste 900 m^2, ea cuprindea beciuri întinse pe toată aria constuită și un parter înalt [57] (fig. 13).

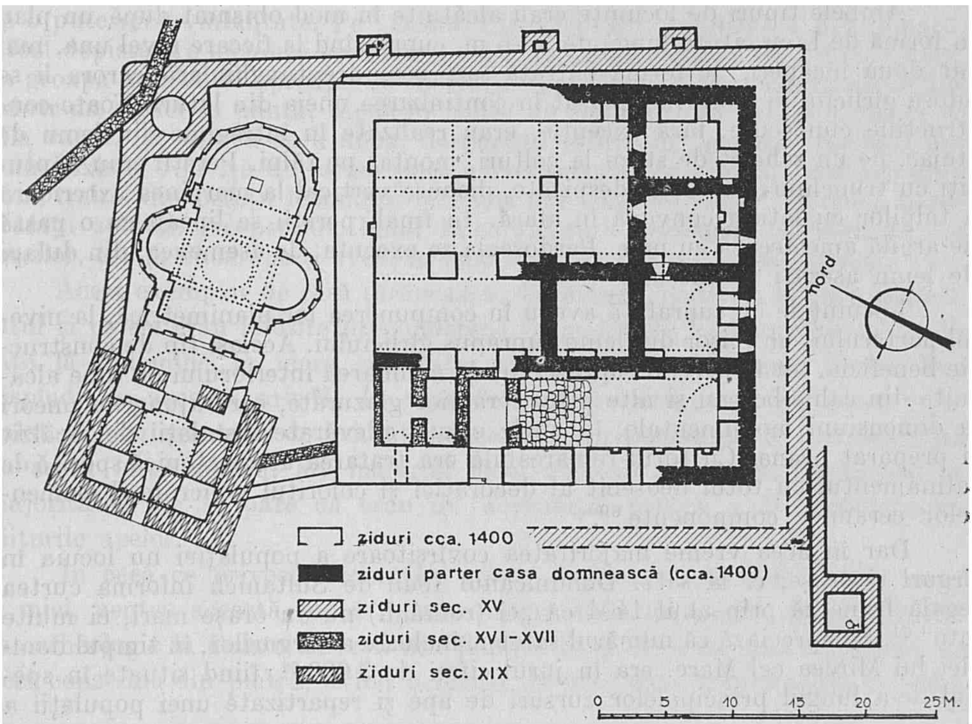

Fig. 13. — Curtea domnească din Tîrgoviște, plan de ansamblu al construcțiilor ridicate la începutul secolului al XV-lea (releveu Cristian Moisescu).

Beciurile, construite din zidărie de piatră, erau împărțite în patru nave prin șiruri de arce sprijinite pe stîlpi masivi, ce susțineau bolți semicilindrice din cărămidă.

Parterul, construit fie din zidărie mixtă de piatră și cărămidă, fie numai din cărămidă, era acoperit cu planșee pe grinzi de lemn și cuprindea un nu-

[57] Pentru descrierea în detaliu a caselor domnești din Tîrgoviște ridicate în jurul anului 1400, vezi Cristian Moisescu, *Prima curte domnească de la Tîrgoviște*, în B.M.I., an, XXXIX, 1970, nr. 1, p. 11—15; idem, *Tîrgoviște. Monumente istorice și de artă*, p. 35—47, unde sînt tratate și condițiile concrete ale evoluției treptate a orașului dintr-o așezare de tip preurban în reședință și capitală a Țării Românești.

măr de încăperi spaţioase cu destinaţie rezidenţială, grupate în jurul unei săli mari situată probabil în partea de nord-est.

Zidăria faţadelor, tencuită încă de la început, era alcătuită după procedeul bizantin de construcţie, format dintr-o alternanţă de asize din lespezi de rîu şi patru-cinci şiruri orizontale de cărămidă. Colţurile clădirii erau întărite cu blocuri din piatră fasonată, care-i sporeau impresia de robusteţe şi soliditate.

Asupra înfăţişării locuinţei urbane munteneşti în timpul domniei lui Mircea cel Mare, elemente edificatoare ne oferă investigaţiile arheologice efectuate în special la Tîrgovişte [58] şi Curtea de Argeş [59]. Cercetările efectuate au identificat două tipuri de clădiri orăşeneşti pentru locuit: construcţii de suprafaţă dispuse pe pivniţă, preponderente ca răspîndire, aparţinînd atît populaţiei mai înstărite, cît şi celei de condiţie socială mijlocie — meşteşugari şi negustori — şi a doua categorie, formată din construcţii semiîngropate aflate în uzul tîrgoveţilor cu posibilităţi materiale mai modeste.

Ambele tipuri de locuinţe erau alcătuite în mod obişnuit după un plan în formă de L cu latura lungă de 5—6 m, cuprinzînd la fiecare nivel una, mai rar două încăperi, de formă pătrată sau uşor dreptunghiulară cărora li se adosa gîrliciul în pantă, amplasat în continuarea uneia din laturi. Toate construcţiile cunoscute, fără excepţie, erau realizate în întregime din lemn de stejar, pe un schelet de stîlpi la colţuri, montat pe tălpi. Pereţii erau căptuşiţi cu trunchiuri de copac despicate, dispuse vertical la marginea exterioară a tălpilor cu latura convexă în afară. În final, pereţii se lipeau cu o pastă de argilă amestecată cu paie. Pardoseala se executa, de asemenea, din dulapi de lemn aşezaţi pe lut ars.

Locuinţele de suprafaţă aveau în compunerea lor planimetrică, la nivelul parterului, un foişor din lemn suprapus gîrliciului. Acelaşi tip de construcţie beneficia, tot la nivelul suprateran, de mobilarea interiorului cu sobe alcătuite din cahle-borcan şi alte plăci ceramice glazurate, care ajungeau uneori la dimensiuni monumentale, în unele cazuri adevărate instalaţii de încălzit şi preparat hrana. Cu totul remarcabilă era tratarea arhitectonică sporită de rafinamentul cu totul deosebit al decoraţiei şi coloritul policrom al elementelor ceramice componente [60].

Dar în acea vreme majoritatea covîrşitoare a populaţiei nu locuia în tîrguri şi oraşe, ci la sate. Dominicanul Ioan de Sultanieh informa curtea regală franceză prin anul 1404 că „ei (românii) nu au oraşe mari, ci multe sate“ [61]. Se apreciază că numărul satelor, inclusiv al tîrgurilor, în timpul domniei lui Mircea cel Mare, era în jurul cifrei de 3 000 [62], fiind situate în special de-a lungul principalelor cursuri de ape şi repartizate unei populaţii a

[58] N. Constantinescu, C. Ionescu, *op. cit.*, p. 57 passim.; G. Mihăescu, *Cercetări arheologice în Tîrgovişte — Suseni*, în „Valachica“, nr. 12—13 (1980—1981), Tîrgovişte, 1984, p. 117—134.

[59] Lia şi Adrian Bătrîna, *Cercetări arheologice efectuate în anul 1979 în cuprinsul aşezării Curtea de Argeş, judeţul Argeş*, în „Muzeul naţional de istorie. Cercetări arheologice“, vol. IV, Bucureşti, 1981, p. 153.

[60] Este în mod special cazul sobei descoperite în cadrul locuinţei de suprafaţă ce se afla amplasată la sud de locul unde se va ridica la începutul secolului al XV-lea primul ansamblu aulic tîrgoviştean; ea va fi distrusă, împreună cu locuinţa căreia îi aparţinea, înainte de anul 1394 (cf. N. Constantinescu, C. Ionesc, *op. cit.*, p. 61 passim.)

[61] Ş. Papacostea, *Un călător în ţările române la începutul veacului al XV-lea*, în „Studii“, 18, nr. 1, 1965, p. 171—173; *Călători străini...*, I, p. 39—40.

[62] Dinu C. Giurescu, *Ţara Românească în secolele XIV şi XV*, Bucureşti, 1973, p. 27.

cărei maximă demografică, constatată pentru aceeaşi perioadă, se estimează la circa 500 000 de locuitori [63].

Conform ştirilor documentare, în această vreme satele erau de două categorii: mari şi mici [64]. Datele arheologice ne informează că un sat „mic" era alcătuit din aproximativ 10—12 case cu gospodării, iar un sat „mare" grupa 20—25 asemenea unităţi, uneori răsfirate pe mari întinderi de teren [65]. Tot izvoarele arheologice ne dau repere sigure şi indispensabile pentru reconstituirea aspectului unor locuinţe săteşti din jurul anului 1400, identificate la Coconi — Călăraşi, Străuleşti şi Măicăneşti în jurul Bucureştilor, Vădastra — Olt, Verbicioara — Dolj şi Frumoasa — Teleorman. Construcţiile respective, întotdeauna de tipul semiîngropat, monocelular, mai rar cu două încăperi, erau executate din punct de vedere tehnic în mod cu totul asemănător locuinţelor urbane descrise mai sus. Vom prezenta, ca exemplu, obiectivul descoperit la Vădastra, în judeţul Olt [66], întrucît acest tip de construcţie a dăinuit în aceste locuri pînă la sfîrşitul secolului trecut, dînd dovadă de o puternică viabilitate. Pe „Dealul Cişmelei" din localitatea menţionată, a fost depistată o locuinţă semiîngropată avînd dimensiunile de 7,60×3,10 m, cu groapa adîncă de aproape un metru, compusă din două încăperi accesibile printr-un gîrlici în pantă, săpat în colţul de sud-vest. În prima încăpere se afla vatra, iar în cea de a doua, despărţită printr-un „primez" (perete) din lemn, exista o laviţă de forma unei mici banchete de pămînt. Aproximativ două treimi din pereţii locuinţei, realizaţi din lemn de stejar, se aflau la suprafaţa solului. Acoperişul, luînd în consideraţie resturile carbonizate ale furcilor, era în două ape şi avea, în mod obişnuit o învelitoare din stuf.

Acest exemplar de casă ţărănească, de factură modestă, în care lemnul, lutul şi paiele erau folosite preponderent ca materiale locale avute cu facilitate la îndemînă în mare cantitate, era pentru acea vreme foarte larg răspîndit în această arie [67]. În zona de deal şi munte, deşi nu avem semnalat nici un exemplar de locuinţă sătească, presupunem că a fost utilizată pe scară largă piatra, alt material local uşor de procurat. Locuinţele în majoritatea lor se pare că erau de suprafaţă, pentru a fi protejate de viiturile apelor.

În ceea ce priveşte locuinţele rurale destinate uzului feudalilor mari şi mici, pentru această epocă nu cunoaştem decît un singur obiectiv cercetat arheologic la Polata-Bîrseşti din judeţul Gorj. Aici s-a mai conservat un beci construit din piatră, avînd o formă de plan uşor trapezoidală cu latu-

[63] Şt. Ştefănescu, *La situation demographique de la Valachie aux XIV-e et XV-e siècles d'après les conjunctures socio-politiques*, în „Nouvelles études d'histoire", t. IV, p. 47.

[64] Dinu C. Giurescu, *op. cit.*, p. 25—26.

[65] Satul Măicăneşti din preajma Bucureştilor avea 10—12 case, răspîndite pe o suprafaţă de 6 000 m² (cf. Panait I. Panait, *Cercetarea arheologică a culturii materiale din Ţara Românească în secolul al XIV-lea*, în SCIV, t. 22, 1971, nr. 2, p. 251—252), în timp ce satul Coconi din judeţul Călăraşi îngloba peste 20 de gospodării (cf. N. Constantinescu, *Coconi. Un sat din Cîmpia Română în epoca lui Mircea cel Bătrîn*, p. 35—52).

[66] C. Mateescu, *Săpăturile arheologice de la Vădastra*, în „Materiale şi cercetări arheologice", vol. VII, 1961, p. 61, pl. II; idem, *Un bordei din epoca lui Mircea cel Bătrîn descoperit la Vădastra*, în „Materiale şi cercetări arheologice", vol. IX, 1970, p. 337—343, fig. 1—3, după care s-a făcut descrierea locuinţei.

[67] Corina Nicolescu, *Case, conace şi palate vechi româneşti*, Bucureşti, 1979, p. 22—23.

rile de cca 8,5 × 19 m; gîrliciul, boltit semicilindric, era dispus în prelungirea laturii lungi a clădirii. Parterul, din lemn, nu se mai păstrează, dar este de presupus că era alcătuit din două încăperi [68].

★

Bucurîndu-se larg de munificienţa domnească, acordată cu generozitate construirii şi înzestrării a numeroase edificii de cult, biserica, instituţie importantă a statului medieval românesc, a beneficiat de atenţia specială a lui Mircea cel Mare, care şi-a dorit-o aliat de nădejde în permanenta sa luptă pentru păstrarea neatîrnării ţării în faţa pericolului extern.

Constatăm acum, pentru prima dată în istoria arhitecturii vechi româneşti, preocuparea pentru acordarea unui rol defensiv nedisimulat unor cetăţi mănăstireşti edificate din iniţiativa şi cu cheltuiala marelui domn. Între acestea, *ansamblul monastic al Coziei*, destinat să controleze şi să apere drumul de comerţ ce cobora pe firul Oltului de la Sibiu către Rîmnicu Vîlcea, pe parcursul căruia se afla şi punctul de vamă de la Genune (Cîineni), oferă şi astăzi cel mai concludent exemplu în acest sens pentru sfîrşitul secolului al XIV-lea, cînd a fost construită.

Cercetările arheologice efectuate la Cozia în urmă cu două decenii şi jumătate [69], coroborate cu cercetări mai recente de arhitectură, au dovedit că actuala incintă mai păstrează în fundaţiile şi chiar în zidăria clădirilor sale de pe laturile de sud, de est şi parţial de nord, urme din faza de început. În mod asemănător, pe latura de vest s-au menţinut pînă la mijlocul secolului trecut construcţii întregi, cum era, bunăoară, cea a turnului de sud-vest, dărîmat în anul 1847, cuprinzînd la etaj o ascunzătoare iar la partea superioară camera clopotelor [70] (fig. 14). Caracterul defensiv al ansamblului mai poate fi încă remarcat în colţul de sud-est, unde se mai păstrează subasmentele cu guri de tragere ale unui fost turn, peste care, în anul 1582, a fost ridicat paraclisul lui Amfilohie. În boltirea beciurilor situate pe latura de est, sau în sistemul de construcţie al zidurilor şi bolţilor aferente încăperilor din colţul nord-estic, recunoaştem, în egală măsură, clădiri caracteristice sfîrşitului de secol XIV. Cuhnia, deşi poate refăcută după aceleaşi forme în epoca brîncovenească, este tipică aceleiaşi epoci de început a monumentului de la Cozia ca planimetrie şi structură spaţială, pentru care avem analogii în arhitectura atonită a unor clădiri cu funcţie similară de la Marea Lavră, Caracalu, Grigoriu şi Pantocrator [71].

Cetatea mănăstirească de la Tismana era deja ridicată de gospodarul domn la începutul secolului al XV-lea, din moment ce la 23 noiembrie 1406, aflat în drum către Severin unde urma să se întîlnească cu regele Sigismund, poposea aici împreună cu „toţi egumenii mănăstireşti şi cu toţi boierii" [72]. În zona de nord-est a ansamblului, se mai păstrează urmele zidului de incintă din piatră ce datează din aceeaşi perioadă.

[68] Venera Rădulescu, I. Cămui, *Complexul arheologic medieval de la Polata-Bîrseşti, jud. Gorj. O locuinţă medievală din timpul lui Mircea cel Bătrîn*, Comunicare la cea de a XX-a sesiune naţională de rapoarte arheologice anuale, Deva, 21—22 martie 1986.

[69] N. Constantinescu, *Cercetările arheologice de la Cozia*, în „Mitr. Olteniei" (XVII), 1965, nr. 7—8, p. 596—598.

[70] *Cronograful lui Dionisie Eclesiarhul la anul 1847*, în „Tesaurŭ de monumente istorice", II (1863), p. 176.

[71] G. Balş, *Notiţă despre arhitectura Sfîntului Munte*, în „Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice" (VI), Bucureşti, 1913, p. 24—25, fig. 37—41.

[72] D.R.H., B, vol. I, p. 70—71.

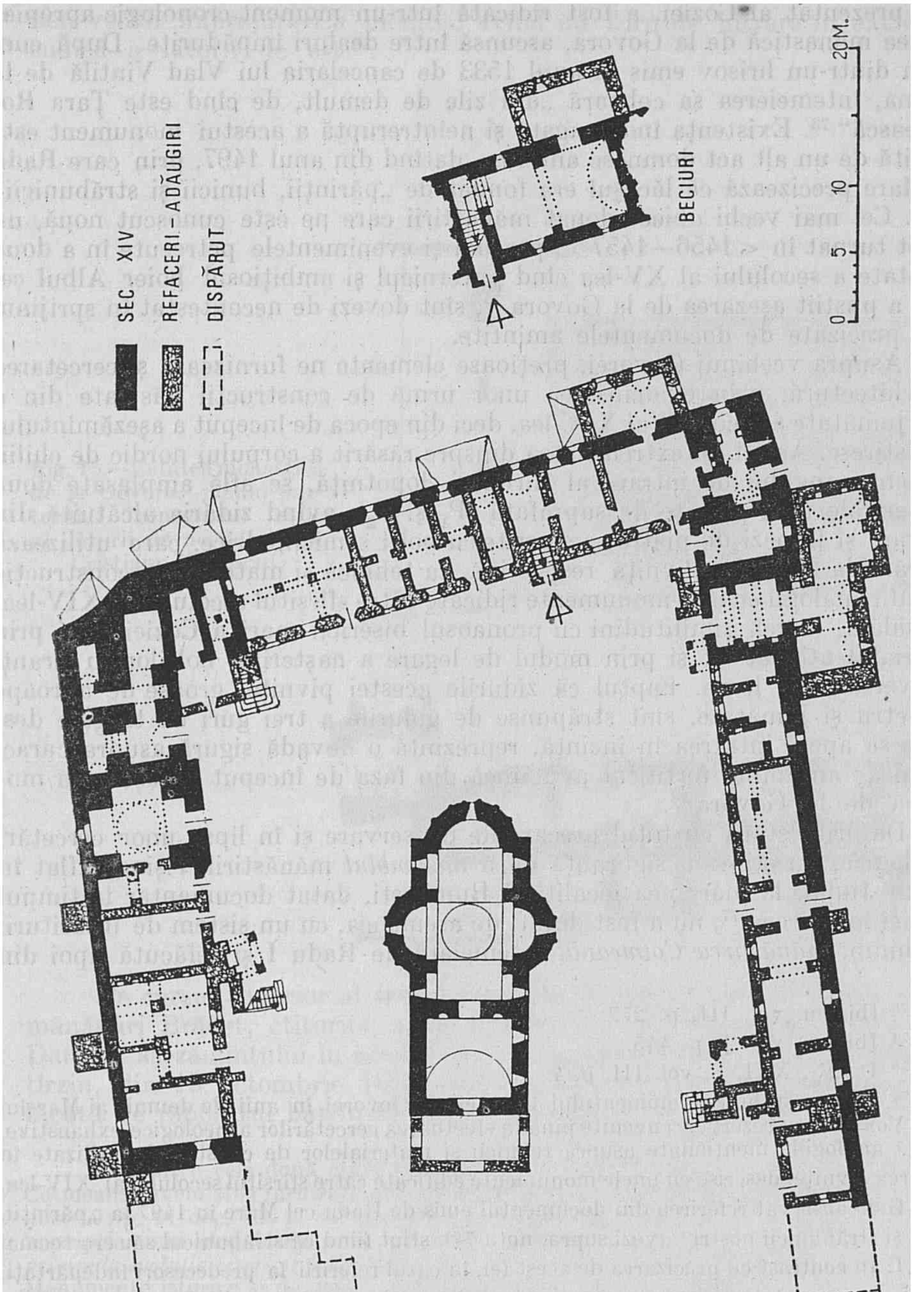

Fig. 14. — Ansamblul cetăţii mănăstireşti de la Cozia, plan la nivelul parterului (releveu Cristian Moisescu).

În aceeași zonă din nordul Olteniei, nu departe de ansamblul fortificat abia prezentat al Coziei, a fost ridicată într-un moment cronologic apropiat cetatea monastică de la Govora, ascunsă între dealuri împădurite. După cum aflăm dintr-un hrisov emis în anul 1533 de cancelaria lui Vlad Vintilă de la Slatina, întemeierea sa coboară „din zile de demult, de cînd este Țara Românească" [73]. Existența îndelungată și neîntreruptă a acestui monument este întărită de un alt act domnesc anterior, datînd din anul 1497, prin care Radu cel Mare precizează că lăcașul era fondat de „părinții, bunicii și străbunicii" săi [74]. Cel mai vechi obiect donat mănăstirii care ne este cunoscut nouă, un clopot turnat în <1456—1457>, precum și evenimentele petrecute în a doua jumătate a secolului al XV-lea cînd puternicul și ambițiosul boier Albul cel Mare a pustiit așezarea de la Govora [75], sînt dovezi de necontestat în sprijinul celor precizate de documentele amintite.

Asupra vechimii Govorei, prețioase elemente ne furnizează și cercetarea de arhitectură, prin evidențierea unor urme de construcții păstrate din a doua jumătate a secolului al XIV-lea, deci din epoca de început a așezămîntului mănăstiresc. Astfel, în extremitatea dinspre răsărit a corpului nordic de chilii, adiacent gangului de intrare al turnului-clopotniță, se află amplasate două încăperi ale unei pivnițe de suprafață (P_1 și P_2), avînd zidăria alcătuită din bolovani și lespezi de piatră, acoperite cu bolți semicilindrice, care utilizează și cărămida (fig. 15). Pivnița respectivă, ca tehnică și material de construcție prezintă analogii cu alte monumente ridicate către sfîrșitul secolului al XIV-lea. Semnalăm, astfel, similitudini cu pronaosul bisericii mari a Coziei, atît prin materialul utilizat cît și prin modul de legare a nașterilor bolților cu tiranți transversali din lemn. Faptul că zidurile acestei pivnițe, groase de aproape un metru și jumătate, sînt străpunse de golurile a trei guri de tragere destinate să apere intrarea în incintă, reprezintă o dovadă sigură asupra caracterului de ansamblu fortificat avut încă din faza de început de așezarea monastică de la Govora [76].

Datorită stării cu totul precare de conservare și în lipsa unor cercetări arheologice, nu știm cu siguranță dacă *ansamblul* mănăstirii Vișina, aflat în defileul Jiului, la marginea localității Bumbești, datat documentar în timpul domniei lui Mircea [77], nu a fost dotat, de asemenea, cu un sistem de întărituri. În schimb, *mănăstirea Cotmeana*, întemeiată de Radu I și refăcută apoi din

[73] Ibidem, vol. III, p. 277.

[74] Ibidem, vol. I, p. 445.

[75] D.I.R., XVI, B, vol. III, p. 4.

[76] Pentru stabilirea momentului întemeierii Govorei în anii de domnie ai Marelui Mircea Voievod, cu rezervele cuvenite pînă la efectuarea cercetărilor arheologice exhaustive, pe lîngă analogiile menționate asupra tehnicii și materialelor de construcție utilizate în realizarea pivniței descrise cu unele monumente edificate către sfîrșitul secolului al XIV-lea, ar mai fi de observat referirea din documentul emis de Radu cel Mare în 1497 la „părinții, bunicii și străbunicii noștri" (vezi supra, nota 74), știut fiind că străbunicul său era tocmai Mircea I. În contrast cu precizarea de acest fel, în cazul referirii la predecesori îndepărtați, nedeciși, izvoarele documentare menționează în mod curent „moșii și strămoșii" domnului respectiv.

[77] D.RH., B, vol. II, p. 197, doc. 97. În acest document, Neagoe Basarab întărește în 1512 februarie—1521 septembrie o danie mănăstirii Vișina, văzînd-o săracă de la „bine cinstitorii domni și preafericiții ctitori, moșii și strămoșii noștri, părinții și frații noștri". Mai precis este documentul din 1514, decembrie 14, cînd același Basarab Neagoe confirmă în urma unor judecăți ocina mănăstirii, „cu tot hotarul pe unde a fost din vechime, încă din zilele lui Mircea voievod" (D.R.H., B, vol. II, p. 265—266, nr. 132).

temelii de fiul său Mircea [78], a beneficiat în faza de început de o împrejmuire din lemn, care în etapa reconstrucției a fost înlocuită cu clădiri de zid adosate mai vechii împrejurări a incintei, avînd un turn de intrare în extremitatea sudică a laturii de est [79].

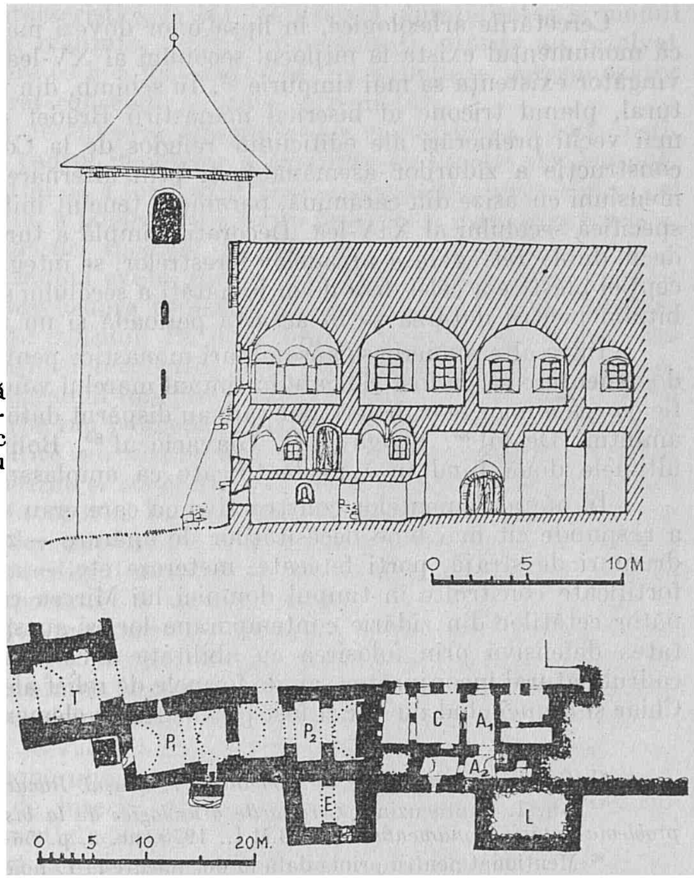

Fig. 15. — Cetatea monastică de la Govora, planul parterului tronsonului estic al laturii de nord (releveu Cristian Moisescu).

Pe cursul superior al apei Vîlsanului, mai dăinuiește încă biserica fostei mănăstiri Brădet, ctitorită după tradiție tot din inițiativa Marelui Mircea. Datarea așezămîntului în această perioadă este atestată de un document mai tîrziu, din 15 octombrie 1657, unde se arată că „este mănăstire bătrînă, făcută de răposatul bătrîn Mircea vodă care au făcut Cozia“ [80]. Construirea

[78] Pentru cele două etape parcurse chiar la începuturile ei de către ctitoria de la Cotmeana, avem știri furnizate atît de izvoarele documentare (cf. D.R.H., B, vol. I, p. 29, doc. 10; p. 61 doc. 26; p. 84, doc. 39; p. 87, doc. 42), cît și de cele epigrafice, cum este inscripția unui clopot din anul 1385, sau arheologice (cf. L. și A. Bătrîna, *Date noi cu privire la evoluția bisericii fostei mănăstiri Cotmeana*, în „Revista muzeelor și monumentelor, Monumente istorice și de artă“, (1975, nr. 1, p. 11—24). Problema datării și a analizării arhitecturale a Cotmenei a fost pe larg dezbătută mai recent și în studiul semnat de R. și E. Greceanu *Din nou despre mănăstirea Cotmeana*, în „Revista muzeelor și monumentelor, Monumente istorice și de artă“ (1977, nr. 2, p. 37—48).

[79] L. și A. Bătrîna, *op. cit.*, p. 13. Informația privind ridicarea unei împrejmuiri de zidărie din inițiativa lui Mircea ne-a fost furnizată de cei doi autori, cărora le adresăm cuvenitele mulțumiri.

[80] Arh. Stat. Buc., Episc. Argeș, IV, 5. Un alt document emis la 1 septembrie 1661 este mai precis, arătînd că Brădetul a fost ridicat de Mircea „cînd a făcut Cozia“ (Arh. Stat. Buc., Episc. Argeș, IV, 9).

Brădetului de către Mircea este confirmată şi de pomelnicul mănăstirii unde figurează ca primul său fondator, plasat înaintea voievozilor Vladislav, Radu, Basarab şi a altora [81], precum şi de prezenţa sa în tabloul ctitoricesc zugrăvit în anul 1761 alături de doamna Mara.

Cercetările arheologice, în lipsa unor dovezi materiale certe, au stabilit că monumentul exista la mijlocul secolului al XV-lea, fără însă a proba convingător existenţa sa mai timpurie [82]. În schimb, din punct de vedere arhitectural, planul triconc al bisericii mănăstirii Brădet reprezintă una din cele mai vechi prelucrări ale edificiului religios de la Cozia, avînd o tehnică de construcţie a zidurilor asemănătoare, prin alternarea pietrelor de mari dimensiuni cu asize din cărămidă, parament tencuit iniţial, care este întru totul specifică secolului al XIV-lea. Decoraţia simplă a turlei, fără altă profilatură decît dubla retragere a arcadelor ferestrelor, se integrează, la rîndul său, concepţiei plastice a celei de-a doua jumătăţi a secolului al XIV-lea, pledînd indubitabil pentru datarea sa în această perioadă şi nu mai tîrziu.

Între alte numeroase ansambluri monastice pentru care avem informaţii documentare că au fost ridicate în timpul marelui voievod, fie cu cheltuiala sa, fie cu cea a unor mari boieri, dar care au dispărut datorită vitregiei vremurilor, amintim Dealul [83], Snagovul [84], Glavaciocul [85], Bolintinul [86] şi Strugalea [87], ultimele două fiind încă neidentificate ca amplasament.

În afara elementelor constructive cu care erau special înzestrate pentru a răspunde cît mai bine necesităţilor de apărare — ziduri de incintă, turnuri, drumuri de strajă, porţi ferecate, metereze etc. — ansamblurile mănăstireşti fortificate construite în timpul domniei lui Mircea cel Mare, în mod asemănător cetăţilor din zidărie contemporane lor, şi-au sporit substanţial capacitatea defensivă prin folosirea cu abilitate a condiţiilor specifice oferite de cadrul natural înconjurător sau de formele de relief ale terenului de amplasare. Chiar şi atunci cînd nu vor fi fost prevăzute cu elemente de fortificare, situarea

[81] *Inscripţiile medievale al României, I, Oraşul Bucureşti*, Buc., 1965, p. 320.

[82] Gh. I. Cantacuzino, *Cercetările arheologice de la biserica din Brădet — Argeş şi problema datării monumentului*, în B.M.I., 1970, nr. 2, p. 56—59.

[83] Menţionat pentru prima dată în documente la 17 noiembrie 1431, cînd Alexandru Aldea îi confirmă stăpînirea unor sate „ca să fie de veşnică pomenire sfînt răposatului părintelui domniei mele Mircea voievod" (D.R.H., B, vol. I, p. 134, doc. 72), aşezămîntul de la Dealu exista mai dinainte, dania avînd nu numai caracterul unui act pios faţă de tatăl voievodului, ci şi faţă de ctitorul prezumtiv al lăcaşului. Mănăstirea a fost apoi refăcută de Radu cel Mare din temelii, cu începere din anul 1499.

[84] Amintită în documente de Mircea la (1407—1418), cînd îi întăreşte stăpînirea asupra satului Ciulniţa „pe care l-a dăruit fratele domniei mele, jupan Staico" (D.R.H., B, vol. I, p. 74, doc. 34), mănăstirea Snagov a funcţionat în tot cursul secolului al XV-lea, fiind apoi reconstruită în timpul domniei lui Neagoe Basarab.

[85] Mănăstirea Glavacioc, menţionată mai întîi la 14 mai 1441 într-un hrisov dat de Vlad Dracul pentru întărirea satului Mirceşti în Teleorman (D.R.H., B, vol. I, p.163, doc. 94), sat care a fost dăruit iniţial de Radu banul, fost dregător în sfatul domnesc al lui Mircea cel Bătrîn (D.R.H., B, vol. I, p. 30—31, doc. 11).

[86] Mănăstirea Bolintin, amintită în documente la rîndul ei mai tîrziu, în anul 1433 (D.R.H., B, vol I, p. 137, doc. 75), se afla amplasată în *„pădurea cea Mare"* (Deliormanul), fiind probabil construită chiar de domnie, dar căreia i-au făcut danii mai mulţi boieri, între care şi Filos (Pilea), fost mare logofăt al lui Mircea şi al fiului său Mihail (D.R.H., B, vol. I, p. 191, doc. 109) Menţionată pentru ultima dată într-un act din 21 septembrie 1656 (Arh. Stat. Buc., mss. 1 268, f. 161), a dispărut se pare chiar în secolul al XVII-lea, fără a i se cunoaşte încă locul unde era situată.

[87] Mănăstirea Strugalea, menţionată într-un hrisov emis de Mircea cel Mare la 11 mai 1409, cînd scuteşte de dări satul Pulcovţi atribuit aşezămîntului de jupan Gal (D.R.H., B, vol. I, p. 76, doc. 35), probabil unul din ctitorii ei.

mănăstirilor era aleasă cu deosebită grijă fie pe înălțimi mărginite de pante repezi sau rîpe adînci, pe văile abrupte ale apelor sau pe ostroavele unor lacuri, fie în ascunzișul pădurilor întinse, pentru a le face greu accesibile unor atacuri de pradă.

Datorită acestor caracteristici, la care se adaugă durabilitatea și modul cum au fost concepute și realizate, cetățile mănăstirești întărite au rezolvat eminent funcția de apărare ce le-a fost atribuită, integrîndu-se corespunzător sistemului defensiv general conceput la scara întregii țări.

În anumite situații, fortificarea ansamblurilor mănăstirești a fost justificată și de existența în cadrul incintelor a clădirilor cu funcție rezidențială, destinate domniei, cum știm că a fost cazul Coziei și Tismanei, unde Mircea cel Mare, împreună cu suita sa, a poposit cu diferite prilejuri și care, prin aceasta, impuneau luarea unor măsuri speciale de apărare.

Ca pretutindeni în timpul evului mediu și în Țara Românească a acelor vremuri, principalele repere asupra evoluției arhitecturii de zid sînt furnizate de monumentele destinate cultului. Pe lîngă faptul că au polarizat interesul constructorilor confruntați cu rezolvarea unor probleme tehnice complexe, condiționate de însuși programul funcțional care impunea cunoașterea trasării și executării de ziduri curbe sau poligonale, acoperirea unor mari suprafețe cu sisteme complicate de boltire sau susținerea greutății impresionante a turlelor, edificiile de cult au sintetizat și concretizat la cel mai înalt nivel experiența constructivă și plastică a epocii. În plus monumentalitatea arhitecturii și bogăția decorației clădirilor ecleziastice, aveau menirea să afirme și să întărească pe plan spiritual prestigiul deosebit de care se bucura biserica, în postura sa de instituție importantă a statului feudal.

Analizarea aspectelor caracteristice, de ordin tehnic și plastic, permite formularea unor considerații precise, asupra contribuției avute de monumentele religioase, la conturarea fizionomiei activității constructive de la sfîrșitul secolului al XIV-lea și începutul celui următor. Dacă în mediul sătesc ca și în tîrguri și orașe se ridicau frecvent lăcașuri de lemn, conform unei îndelungate tradiții a poporului român, se păstrează din această perioadă și un însemnat număr de biserici din zidărie, în majoritate mănăstirești, conservate întregi sau parțial distruse.

Fără îndoială că cel mai de seamă edificiu de acest gen ridicat în anii domniei lui Mircea cel Mare a fost ctitoria sa de la Cozia. Construită în anul 1388 [88], cu destinația specială de a servi și ca necropolă domnească a fondatorului ei, biserica mănăstirii Cozia se înscrie printre realizările de vîrf ale constructorilor care activau la acel timp în Țara Românească (fig. 16 *a* și *b*).

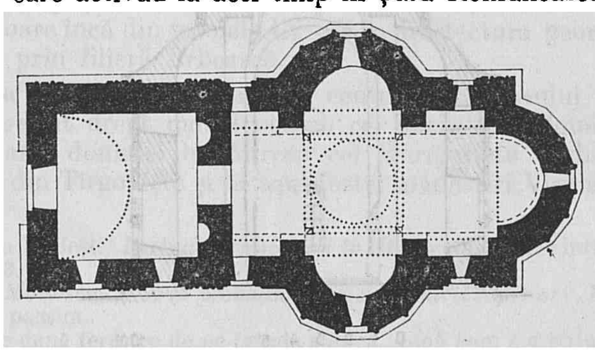

Fig. 16 — Biserica mănăstirii Cozia; *a*, plan.

[88] E. Lăzărescu, *Data zidirii Coziei*, „S.C.I.A.", 1962, nr. 1, p. 107—137.

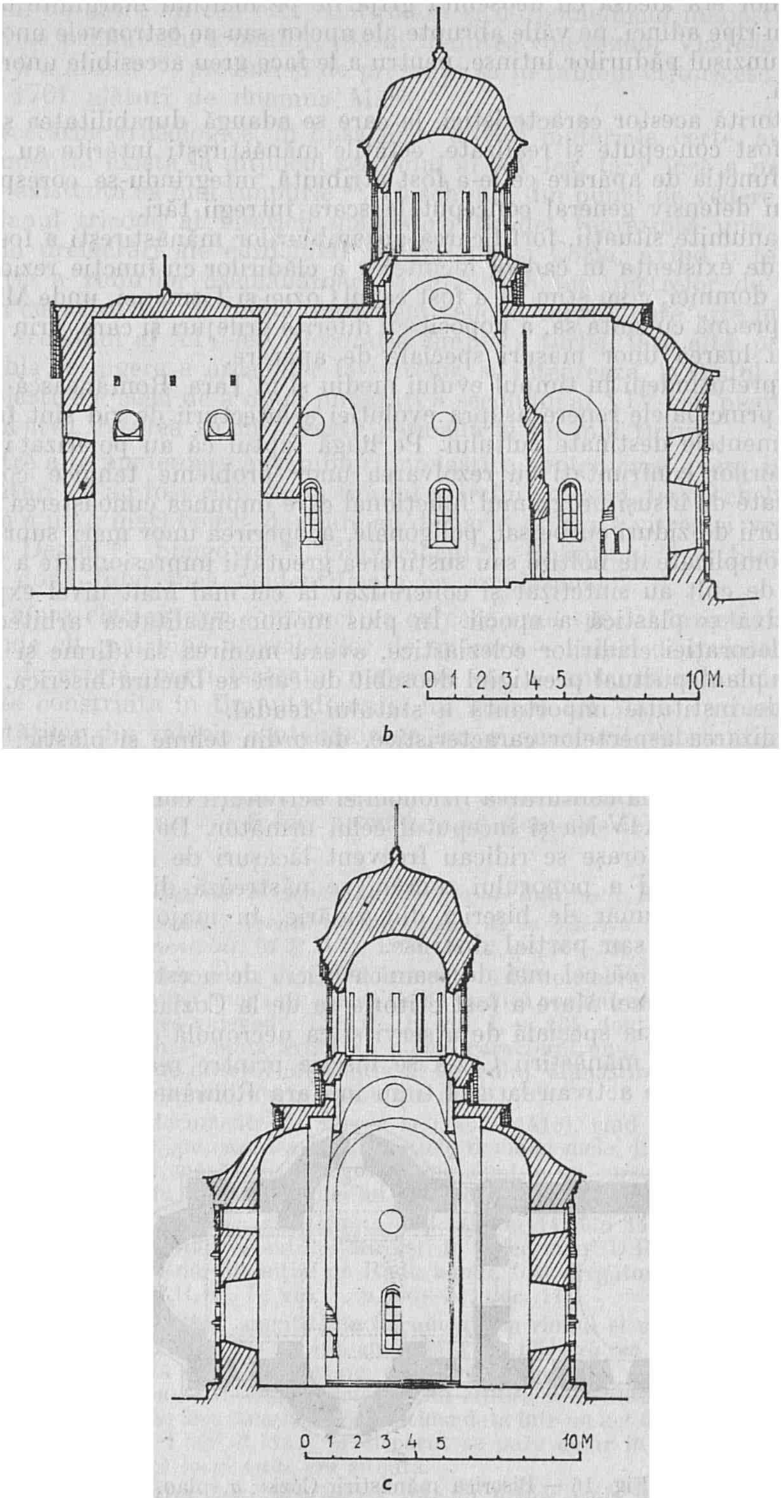

Fig. 16 — Biserica mănăstirii Cozia; *b*, secţiune longitudinală; *c*, secţiune transversală (releveu Cristian Moisescu).

Clădirea de cult a Coziei, considerată de istoriografia noastră de arhitectură a face parte din grupul monumentelor sîrbeşti de pe Valea Moravei [89], se îndepărtează esenţial de presupusele prototipuri reprezentate în special de edificiul religios de la Kruševać, construit în anul 1377—1378, prin următoarele caracteristici:

— plastica monumentală a fost exprimată prin amplasarea unei singure turle peste naos, la Cozia lipsind turnul-clopotniţă dispus deasupra pronaosului, prezent la lăcaşurile sîrbeşti amintite [90];

— diferenţa dintre lăţimea naosului care măsoară 6,30 m şi diametrul turlei ce se reduce la numai 4 m, s-a obţinut în cazul Coziei prin înclinarea spre interior a părţii superioare a bolţii semicilindrice, de la nivelul naşterilor, inclusiv a punctelor intermediare de sprijin adosate absidelor laterale, precum şi a inelului de la baza tamburului turlei;

— pronaosul era iniţial complet lipsit de ferestre în registrul inferior al faţadelor [91], luminarea făcîndu-se doar prin golurile traforate de formă circulară situate în registrul superior;

— faţadele Coziei sînt realizate dintr-o alternanţă de asize din cărămidă şi fîşii orizontale de tencuială, în timp ce la bisericile sîrbeşti de pe valea Moravei au fost utilizate blocuri din piatră de talie.

Prin toate aceste aspecte inedite, ctitoria lui Mircea cel Mare de la Cozia nu reprezintă o transpunere identică a unor modele străine, ci înfăţişează, de fapt, o inspirată creaţie originală, care se îndepărtează substanţial de presupusele prototipuri. După cum a observat şi prestigiosul istoric de artă Gabriel Millet, s-a conferit astfel monumentului oltean o expresie echilibrată şi un caracter sobru şi liniştit, unde se remarcă exacta concordanţă a decorului cu structura, apropiindu-l de tradiţia bizantină [92], oglindită la acea dată de impunătoarea biserică domnească construită de Nicolae Alexandru la Curtea de Argeş.

Bogata plastică decorativă a faţadelor reprezintă o sinteză a unor elemente preexistente, proprie arhitecturii bizantine, reelaborată într-o formă originală coerentă. Efectele cromatice au fost obţinute atît prin mai sus menţionata alternanţă a fîşiilor de tencuială cu asizele din cărămidă, cît şi prin combinarea ancadramentelor şi elementelor sculptate în piatră cu ceramica glazurată, care subliniază arcaturile. Dacă ceramica monumentală smălţuită este de provenienţă bizantină, din epoca mai tîrzie a Paleologilor, elementele sculptate în piatră — rozasele ajurate, ancadramentele de ferestre şi stîlpişorii torsionaţi dispuşi în registrul superior al faţadelor — se regăsesc în forme asemănătoare încă din secolele IX—X în arhitectura georgiano-armeană, trecute ulterior prin filieră sîrbească.

Rezolvarea structurală a traveii centrale a naosului monumentului de la Cozia a servit drept model pentru cel puţin încă două construcţii de cult legate de anii domniei lui Mircea cel Mare. Este vorba de paraclisul Curţii domneşti din Tîrgovişte şi lăcaşul fostei mănăstiri Vişina, ambele aflate

[89] N. Ghika Budeşti, *Evoluţia arhitecturii în Muntenia*, partea întîia, B.C.M.I., 1927, fasc. 53—54, p. 13, 15.

[90] Cristian Moisescu, *A avut pronaosul Coziei un nivel superior?*, R.M.M. — M.I.A., 1982, nr. 1, p. 40 passim.

[91] Actualele două ferestre de pe faţada sudică, după cum s-a putut constata cu prilejul recentelor lucrări de restaurare ale picturilor pronaosului, dar şi în urma analizării decoraţiei ancadramentelor, aparţin intervenţiilor brâncoveneşti din 1706—1707,, datorate paharnicului Şerban Cantacuzino.

[92] G. Millet, *Cozia et les églises serbes de la Morava*, în vol. „Melanges offerts à M. Nicolas Iorga“, Paris, 1933, p. 827, passim.

în stare de ruină. Simetria secţiunii longitudinale a naosului este evidentă, iar spaţiul peste care se ridică turla reprezintă un dreptunghi cu latura orientată nord-sud. Ca şi în cazul Coziei este de presupus adoptarea aceleiaşi soluţii ingenioase de strîmtorare a părţii superioare, prin înclinarea către interior a bolţii semicilindrice şi interpunerea unui element tronconic la baza tamburului turlei.

Spre deosebire de Cozia, în cadrul fostei mănăstiri Cotmeana a fost realizat un edificiu de plan trilobat, obţinut prin interpretarea tipului de monument mononavat, acoperit cu o unitară boltă semicilindrică, deja împămîntenit în Ţara Românească în prima jumătate a secolului al XIV-lea şi larg răspîndit la acea vreme în zona sud-dunăreană. Adosarea absidelor laterale la o navă unică, constituie rezultatul unor necesităţi de ordin ritual, specifice unui lăcaş de mănăstire. Meşterul constructor, căutînd să evite unele intersecţii complicate de bolţi, a rezolvat dispunerea absidelor laterale sub planul de naştere al semicilindrului longitudinal, tratînd astfel nediferenţiat din punct de vedere structural teaveea centrală a naosului, corespunzătoare zonei de contact a navei cu cele două adaosuri marginale. Necesitatea obţinerii unui spaţiu suplimentar în zona de vest a construcţiei, a impus adăugarea unui nou compartiment în prelungirea pronaosului, sub forma unui pridvor deschis, mărginit cu perechi de arcade, suprapus de un turn-clopotniţă (fig.17).

Această nouă piesă apărută în structura funcţională a unor edificii munteneşti de cult a fost construită, din cîte cunoaştem, mai întîi la biserica

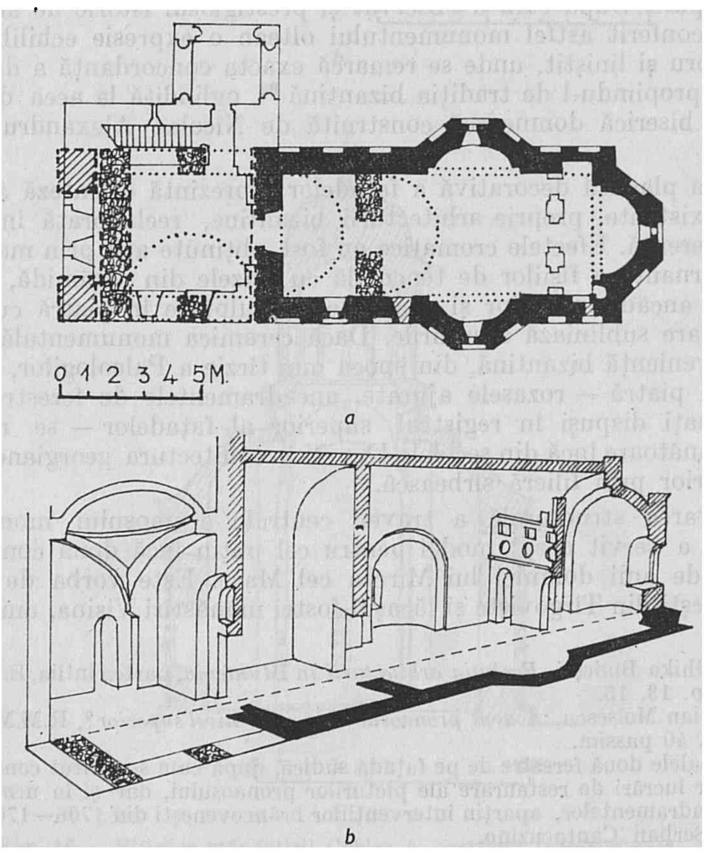

Fig. 17. — Biserica fostei mănăstiri Cotmeana; *a*) plan; *b*) secţiune perspectivă longitudinală (releveu Cristian Moisescu).

Cotmenei şi apoi la paraclisul curţii tîrgoviştene. Ultimul a fost conceput sub o formă mai robustă, avînd în alcătuirea sa trei arcade perimetrale, înzidite ulterior (fig. 13). Pridvorul va fi reluat sub o înfăţişare apropiată la un alt monument din Tîrgovişte ridicat la mijlocul secolului al XV-lea — am numit biserica domnească mică — generalizîndu-se ulterior, după un secol şi jumătate, în forme bine definite, urmînd în continuare o distinctă linie evolutivă.

Apariţia către anul 1400 a primelor pridvoare de zidărie la Cotmeana şi Tîrgovişte poate fi explicată prin asimilarea şi prelucrarea unor forme deja existente la acea dată în arhitectura ecleziastică a Transilvaniei, încă din secolul al XIII-lea, înfăţişate de monumentalele turnuri clopotniţă adosate faţadei de vest, străpunse la nivelul parterului de cîte trei arcade [93].

Un alt tip de pridvor deschis conceput de meşterii care au activat la sud de Carpaţi în a doua jumătate a secolului al XIV-lea este cel dispus pe trei laturi în jurul pronaosului, întîlnit iniţial la monumentul ecleziastic al mănăstirii Tismana, construit în <1377—1378> [94] (fig. 18) şi apoi la Vodiţa II, ridicată la începutul secolului al XV-lea [95] (fig. 19).

Autoritatea planului triconic în timpul domniei lui Mircea cel Mare explică utilizarea acestuia şi în cazul ctitoriilor de la Vodiţa II şi Brădet[96]. Formula de acoperire a naosului acestor monumente se deosebeşte de structura spaţială a Coziei prin dispunerea turlei deasupra unui plan pătrat, susţinerea fiind rezolvată prin intermediul a patru arce dublouri, care leagă între ele pilele angajate ce flanchează absidele laterale (fig. 20).

Nu putem încheia această succintă prezentare a construcţiilor de cult aparţinînd timpului domniei gloriosului voievod, fără a menţiona micul edificiu de factură gotică aparţinînd comunităţii saşilor catolici din oraşul Tîrgovişte, ale cărui vestigii au fost depistate, nu de mult timp, prin sondaje arheologice [97]. Construită ceva mai înainte de anul 1417 [98], această clădire de dimensiuni restrînse — în exterior măsura 9,5 × 15,5 m — avea o planimetrie de formă mononavată, încheiată la răsărit cu un sanctuar poligonal, acoperită, după cîte se pare, cu o boltă dispusă pe nervuri (fig. 21).

★

Privind retrospectiv activitatea cultural-artistică corespunzătoare celor peste trei decenii de domnie ale Marelui Mircea Voievod prin prisma principalelor sale realizări, creaţia arhitecturală a epocii se impune ca un domeniu de mare autoritate, încununat de certe împliniri artistice, remarcabil prin statornicirea criteriilor de orientare valorică, a modelelor de urmat, netezindu-se, astfel, căile spre construirea altor ctitorii de durată.

Într-o vreme cînd pe întreg spaţiul locuit de români se ridicau numeroase edificii de referinţă, experimentîndu-se noi procedee tehnice şi plastice, cînd se reelaborau şi se adaptau la fondul tradiţional autohton diverse elemente şi structuri preluate din vocabularul arhitectural oriental cu altele de proveni-

[93] R. şi E. Greceanu, *art. cit.*, p. 45.

[94] Conform textului unei însemnări de pe spatele unui document din 1424 *„s-a sfîrşit biserica în anul 6886"* (D.R.H., B, vol. I, nr. 53, p. 231).

[95] Gh. I. Cantacuzino, *Probleme ale cronologiei fostei mănăstiri Vodiţa*, în SCIV, tom. 22, nr. 3, Bucureşti, 1974, p. 469—477.

[96] Vezi supra nota 82.

[97] R. Gioglovan, *Monumente gotice din Tîrgovişte* (I), în „Valachica", nr. 10—11, Tîrgovişte, 1978—1979, p. 141—173.

[98] *Ibidem*, p. 167.

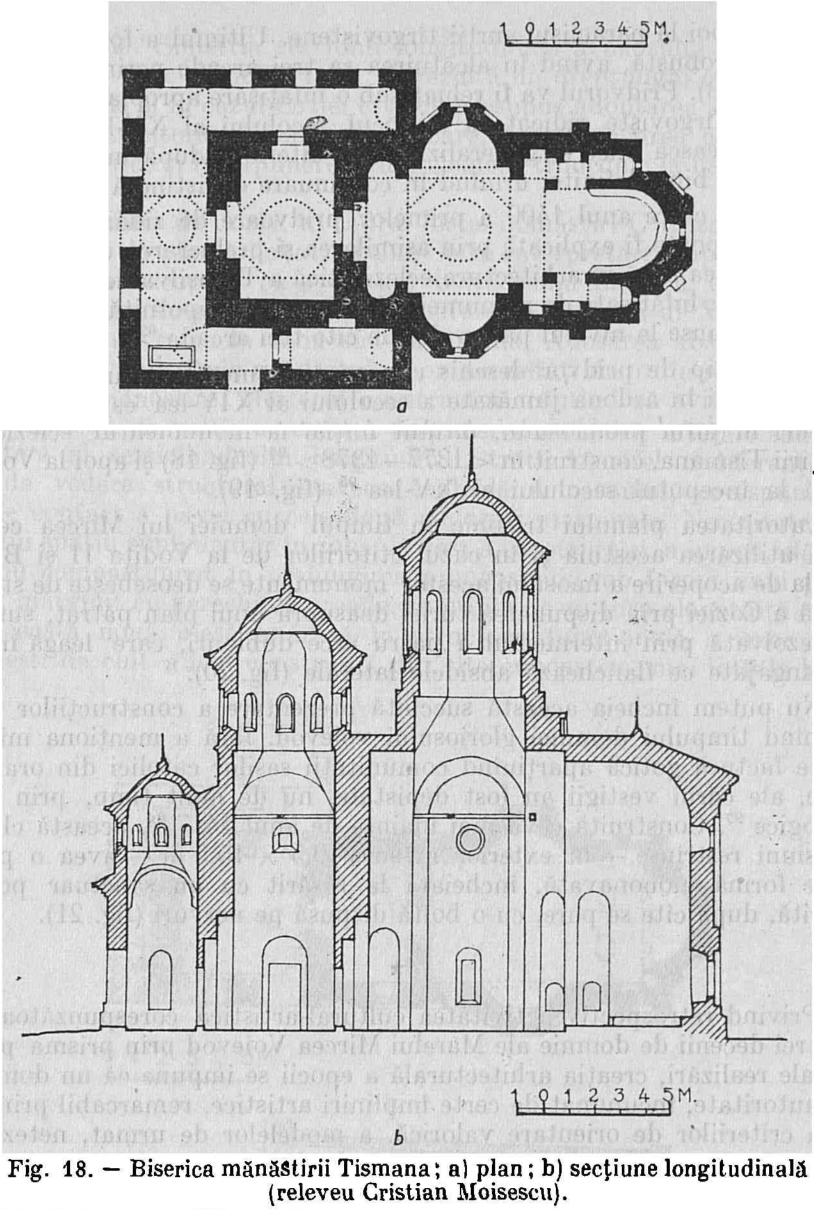

Fig. 18. — Biserica mănăstirii Tismana; a) plan; b) secţiune longitudinală (releveu Cristian Moisescu).

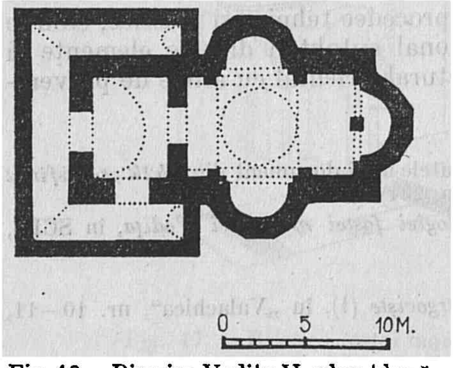

Fig. 19. — Biserica Vodiţa II, plan (după Gh. I. Cantacuzino, *Probleme ale cronologiei fostei mănăstiri Vodiţa*, în SCIV, 22, 1971, nr. 3, fig. 1, p. 477).

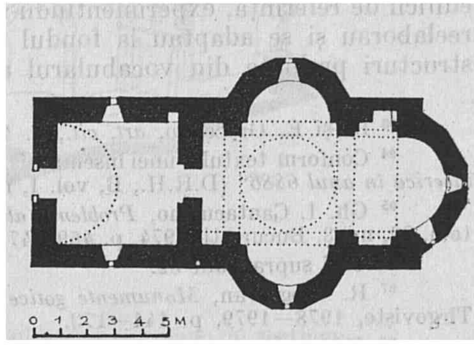

Fig. 20. — Biserica fostului schit Brădet — Argeş, planul (releveu Cristian Moisescu).

ență occidentală, pe teritoriul românesc cuprins între Carpați, Dunăre și Mare, sub domnia lui Mircea I Basarab, s-a ajuns la valoroase sinteze de ordin con-

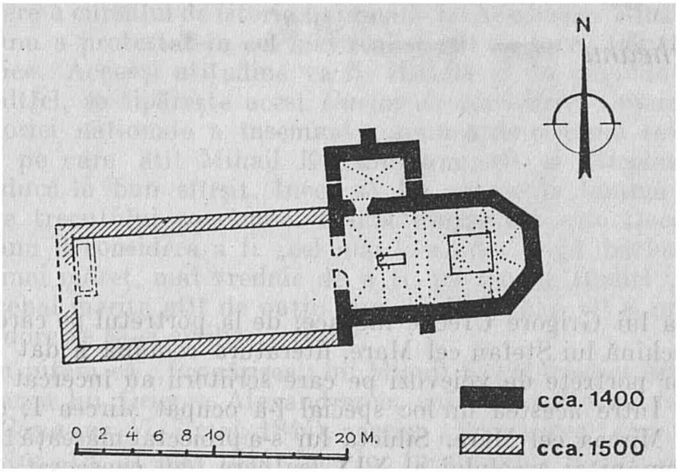

Fig. 21. – Biserica sașilor din Tîrgoviște, planul (după R. Gioglovan, *Monumente gotice, din Tîrgoviște* (*I*), în „Valachica" nr. 10–11, Tîrgoviște, 1978–1979, p. 173).

structiv, în deplină concordanță cu importanța istorică a epocii și cu aspirațiile cultural-artistice ale unei societăți aflate în plină dezvoltare, dîndu-se la iveală realizări monumentale de notabilă importanță și recunoscut prestigiu.

Mircea cel Mare în literatură

Mihai Ungheanu

De la cronica lui Grigore Ureche încoace, de la portretul pe care letopisețul acestuia îl închină lui Ștefan cel Mare, literatura română a dat loc în paginile ei multor portrete de voievozi pe care scriitorii au încercat să le facă nemuritoare. Între acestea un loc special l-a ocupat Mircea I, căruia i s-a zis mai apoi Mircea cel Mare. Silueta lui s-a proiectat măreață în conștiința scriitorilor români ai secolului al XIX-lea care i-au consacrat și cele mai puternice și memorabile pagini dintre cîte s-au scris despre Mircea cel Mare de-a lungul vremii.

Strălucitele scrieri ale veacului al XVIII-lea, *Istoria Țării Rumănești*, de Constantin Cantacuzino, și *Hronicul vechimei a Romano-Moldovlahilor*, de Dimitrie Cantemir, n-au fost duse pînă la capăt. Tăvălugul evenimentelor istorice a culcat la pămînt lungă vreme orice inițiativă culturală de asemenea anvergură și perspectivă. Cum ar fi arătat Mircea Voievod în scrierile lui Constantin Cantacuzino și Dimitrie Cantemir nu avem de unde ști. Scriitorii români care au preluat rosturile și mesajul literar ilustrate de Constantin Cantacuzino și Dimitrie Cantemir sînt cei ai secolului al XIX-lea, literați, istorici, oameni politici totodată. Ei s-au întors către tradiție, către folclor, către experiența seculară a poporului român, către istorie, și sub impulsul marilor evenimente revoluționare apusene, dar și sub imperativele societății românești, au trecut la înfăptuirea unor transformări radicale, revoluționare a alcătuirilor sociale și politice din Moldova, Muntenia, Transilvania. Idealul unirii tuturor românilor într-un singur stat avînd ca îndemn sufletesc și moral exemplul Daciei vechi a mobilizat energiile tuturor membrilor importanți ai generației pe care am numit-o mai tîrziu generația patruzecișioptului, generația pașoptistă. Acum Mihai Viteazul e ridicat la rang de simbol.

Dar înainte de a vorbi despre strălucita pleiadă de scriitori și istorici români de la mijlocul secolului al XIX-lea, trebuie amintit unul din părinții lor, ardentul Gh Șincai, care-și axează marea operă de-o viață, atît de bogată în izvoare, *Hronica românilor și a altor neamuri...*, pe trei pilaștri istorici: Mircea, Ștefan și Mihai Viteazul. Ca și urmașii săi din generația următoare, el își construiește edificiul istoriografic pornind din prezent către trecutul în care caută puncte de sprijin și exemple de urmat. Mihail Kogălniceanu s-a inițiat în istoria românilor pe un manuscris al *Hronicului* lui Șincai. Tipărită integral abia la 1854, în Iași, marea operă, atît de preocupată să producă documentele independenței și demnității politice a lui Mircea, și-a pus sigiliul de neșters asupra istoriografiei tinere, îngemănată atunci cu literatura.

Generația de scriitori a patruzecișioptului este prima care a încercat să rescrie, după o documentare și o metodă nouă, istoria poporului român. N. Bălcescu cerea cercetarea tuturor izvoarelor, acordînd și folclorului un

loc de cinste, cerea și reconstituirea vieții instituțiilor și a societății, ca parte complementară la istoria evenimentelor și a voievozilor În Cuvîntul de deschidere a cursului de istorie națională la Academia Mihăileană (1843), Kogălniceanu a protestat în cel mai realist stil de lucru împotriva idealizărilor istorice. Aceeași atitudine va fi vizibilă și în paginile „Propășirii", unde, de altfel, se tipărește acest *Cuvînt de deschidere.* Crearea unei mătci proprii istoriei naționale a însemnat o muncă de cea mai severă atitudine științifică, pe care atît Mihail Kogălniceanu, cît și Nicolae Bălcescu au reușit s-o ducă la bun sfîrșit. Încep să fie scoase la lumină marile figuri istorice ale trecutului românesc. Prima dintre ele este Decebal, pe care Kogălniceanu îl considera a fi „cel mai însemnat rigă barbar, care a fost vreodată, mai măreț, mai vrednic de a fi pe tronul Romei", precizînd că „acest Decebal merita atît de puțin numele de barbar, cît și orice alt barbar mare care dorește să-și civilizeze țara".

Să nu uităm că „Propășirea" lui Mihail Kogălniceanu este revista care publică poezia lui Grigore Alexandrescu, sub titlul *Umbra lui Mircea* sau *O seară la Cozia* (nr. 17, 7 mai, 1844), aceeași „Propășirea" care, două numere mai tîrziu (nr. 19, 21 mai 1844) face loc începutului *Puterii armate și artei militare...*, de Nicolae Bălcescu, unde Mircea e întemeietor de oștiri române, după cum tot în „Propășirea" (nr. 37, 24 sept., 1844) își publică Mihail Kogălniceanu celebrul *Cuvînt de deschiderea cursului de istorie națională*, vorbind despre „domnia lui Alexandru cel Bun și a lui Mircea cel Bătrîn a căror nume răsunau de la Marea Baltică pînă la porțile Bizanțului" („Propășirea", Edit. Minerva, 1980, p. 619). Proiecția măreață a figurii lui Mircea este opera unui laborator literar și istoric comun tinerilor care pregăteau revoluția, cu fața către personalitățile de răscruce ale istoriei românilor.

Între cei care au beneficiat de dragostea pentru trecut a marii generații de la 1848 a fost și voievodul Mircea. Trebuie spus că isprăvile și mai ales statura lui nu le-au desenat mai întîi în istoriografie istoricii, ci scriitorii sînt aceia care l-au proiectat pe pînza vremii la impunătoare dimensiuni. Mircea voievod în chip de Mircea cel Mare este descoperirea scriitorilor, din vremurile culturale aurorale cînd fiece om de litere se simțea și istoric.

Grigore Alexandrescu, care credea că poezia „este datoare să exprime trebuințele soțietății și să deștepte simțiminte frumoase și nobile, care înalță sufletul prin idei morale și divine pînă la viitorul nemărginit și în anii cei veșnici", este primul dintre scriitorii secolului trecut care ridică lui Mircea voievod un monument nepieritor.

În 1842, profitînd de o ocazie, Grigore Alexandrescu face împreună cu Ion Ghica o excursie pe sub munte unde se păstrau vestigiile istorice ale Munteniei. La Cozia, la Tismana, la Drăgășani poetul descoperă urmele unui trecut impresionant, eroic pe care nu întîrzie a-l cînta în cîteva poezii celebre pentru vremea în care au fost scrise, dar cu drept cuvînt și mai tîrziu: *Umbra lui Mircea la Cozia* (1844), *Răsăritul lunei la Tismana* (1847), *Mormintele la Drăgășani* (1847). Cu un număr înainte de apariția poeziei, „Propășirea" tipărește, pentru a-și pregăti cititorii, un fragment din viitorul Memorial de călătorie al poetului sub titlul *Cozia*, din care desprindem portretul lui Mircea Voievod: „În cea dintîi intrare, la ușa bisericii, este un tron de peatră, și vulturul cu două capete ține deasupra-i coroana regală. În acel tron spun că se odihnea Mircea, care se află picturat în întrul bisericii, june încă, după cum era cînd a fundat-o. Statura lui e de mijloc, chipul blînd și voios, ochii mari și albaștri, părul castaniu blond și buclat. Parte din îmbră-

cămintea lui e vechiul costum al cavalerilor cruciați: veșmînt scurt și spată, călțuni și culți, la genunchi are cusuți în fir vulturi cu două capete, pe deasupra poartă mantie roșie cu mărginară de aur și pe cap o coroană". Este primul portret făcut de un scriitor român „valorosului domn", cum îi zice poetul, care va trece de la reportaj la vers, unde figura voievodului capătă dimensiuni gigantice. Grigore Alexandrescu este dintre cei dintîi care proiectează un „trecut mare" asupra unui prezent minor, care are de învățat de la marii înaintași. Cumplita fantasmă a marelui voievod se ridică din mormîntul său, iar rîul se trage din fața-i, vîrfurile munților se clatină:

Ascultați! ... marea fantomă face semn ... dă o poruncă ...
Oștiri, taberi fără număr împrejuru-i înviez ...
Glasul ei se-ntinde, crește, repetat din stîncă-n stîncă,
Transilvania l-aude, ungurii se înarmez.

Amplitudinea versului corespunde amplitudinii sentimentului: admirația este tradusă în comparații grăitoare dintre care Oltul trebuie s-aleagă pe cea potrivită acestei teribile arătări în armură care se proiectează pe munți:

Oltule, care-ai fost martor vitejiilor trecute,
Și puternici legioane p-a ta margine-ai privit,
Virtuți mari, fapte cumplite, îți sînt ție cunoscute,
Cine oare poate să fie omul care te-a-ngrozit?

În linia concepției lui Kogălniceanu, Grigore Alexandrescu se raportează la cele două mari tradiții ale istoriei românești, cea romană și cea dacică:

Este el, cum îl arată sabia lui și armura,
Cavaler de al credinței sau al Tibrului stăpîn,
Traian, cinste a Romei ce se lupta cu natura?
Uriaș e al Daciei sau e Mircea cel bătrîn?

Cascada pregătitoare a comparațiilor face loc unui răspuns pe măsură, care așează toată evocarea în sfera grandiosului:

Mircea! îmi răspunde dealul; Mircea, Oltul repetează,
Acest sunet, acest nume, valurile îl primesc;
Unul altuia îl spune, Dunărea se-nștiințează,
Și-ale ei spumate unde către mare îl pornesc.

Sugestia este că numele nu aparține unui singur loc, care nu-l poate cuprinde, ci aparține umanității, către care este purtat de undele aeriene și acvatice în mod glorios. Mircea Voievod are o intrare triumfală în literatura română prin această poezie în care se proiectează, deși fără o documentație specială, umbra magnifică a marelui voievod. Este indiscutabil că această poezie a stat sub ochii lui Eminescu și că ea este soclul *Scrisorii a III-a*, cu care are comună antiteza micului prezent cu un trecut strivitor, antiteză proprie de altfel tuturor romanticilor români, demni de acest nume. După cum e sigur că alt punct de plecare al *Scrisorilor* eminesciene l-au constituit Epistolele lui Grigore Alexandrescu.

Dar pînă la Eminescu, amintirea marii figuri istorice de la începuturile neatîrnate ale statului muntean al românilor este prezentă în scrierile altui scriitor inspirat al patruzecișioptului nostru, Dimitrie Bolintineanu.

Cine vrea să cunoască societatea românească de la mijlocul secolului trecut trebuie să citească neapărat pe Dimitrie Bolintineanu în tot ce a scris:

poezie, roman, articole, note de călătorie, drame, scrieri istorice. Solicitat atît de trecut, cît şi de prezent, Dimitrie Bolintineanu ne-a lăsat moştenire o operă literară care nu este numai un document de mentalitate, ci şi o operă de neîndoielnic talent. Cît priveşte istoria, ea este prezentată atît în volumele lui de poezii, cît şi în *Bătăliile românilor (fapte istorice)*, *Legende sau basme naţionale în versuri*, *Legende istorice*, cît şi în cele de proză sau teatru care ne vorbesc despre cîteva din figurile de seamă ale istoriei românilor.

Titulatura de Mircea cel Mare o dă primul lui Mircea Voievod, Dimitrie Bolintineanu în poezia *Mircea cel Mare şi solii*, din colecţia anului 1847. Nu este însă singura producţie în versuri închinată amintirii voievodului, care se pare că l-a preocupat în mod deosebit pe Bolintineanu: *Mircea la bătaie* şi *Cozia* sînt alte două poezii care se întemeiază pe prestigioasa figură voievodală a acestuia. Dacă adăugăm şi cartea despre *Viaţa lui Vlad Ţepeş şi Mircea Vodă cel Bătrîn* (1863) obţinem imaginea unei preocupări de durată a poetului faţă de Mircea cel Mare. Mircea este invocat în pagina ,,legendei" mai ales pentru a resuscita prin raportarea la marile exemple eroice patriotismul românilor din secolul al XIX-lea. Distihul „Unde este timpul cel de bărbăţie, /Cînd murea românul pentr-o datorie?" încheie prima parte a poeziei *Mircea la bătaie*, dar şi poezia în întregul său. Marii voevozi sînt chemaţi pentru a biciui amorul propriu al contemporanilor, pentru a-i îndemna să se ridice la marile sentimente patriotice pe care poetul le descoperă în trecutul ţării. Balada *Mircea la bătaie* începe brusc, precipitat, ca toate legendele istorice ale lui Bolintineanu: „Armia maghiară ţara a-nvălit; /Soarele văzînd-o, a îngălbenit". Cadrul este fixat, urmează acţiunea, care se reduce la ridicarea lui Mircea: „Dar bătrînul Mircea nu se înspăimîntă: /Cu o mică ceată de voinici s-avîntă". Esenţială nu este mărimea oştii, ci vitejia şi conştiinţa datoriei. *Mircea la bătaie* este o poezie evident moralizatoare. „Ce e-n viaţa ţării viaţa unui om? /Ce e-n primăvară floarea unui pom?", se întreabă poetul, sugerînd necesitatea sacrificiului dacă datoria o cere. Asemenea versuri sînt de fapt un dialog al scriitorului cu actualitatea în care voievodul şi decorul istoric oferă pretexte necesare prin greutatea lor specifică, prin semnificaţia morală a faptei lor.

Cozia e din aceeaşi categorie de poezii moralizatoare, cu aceeaşi versificaţie precipitată şi hotărîtă, capabilă de formule lapidare şi expresive. Şi aici e vorba de o invazie, vinovatul este tot vecinul de la apus, care zice: „Mîne Domnul Mircea la bătaie vine, /Cu-ale sale cete de tîlhari ca sine".

Cozia precizează caracterul de pildă istorică al baladelor istorice. Faptul istoric evocat sau imaginat este descifrat spre lămurirea contemporanilor: „Nu cătaţi ce nume, ce credinţă are /Cela ce vă surpă sînta neatîrnare!", exclamă Bolintineanu, prin gura lui Mircea. „Cîţi străini vă calcă pe acest pămînt/ Voitori de bine vouă nu vă sînt", zice mai departe Mircea, care apelează ca un paşoptist la exemplul străbunilor: „Tari au stat străbunii pentru-acest pămînt, /Să urmăm în faptă cei ce nu mai sînt!". După cuvîntul de îmbărbătare are loc bătălia. Este aici în mic o prevestire a *Scrisorii a III-a*: „Aerul răsună ... muntele răspunde. /Geme pretutindeni prin strîmtori profunde. /Arme, coifuri, zale varsă raze pline/ Ce prin nori pulberici răspîndesc lumine: /Astfel, cînd dumbrava se încinge-n foc, /Printre fum, în aer, flăcările-i joc". Tensiunea şi promisiunea primelor două versuri scade în celelalte trei unde este interesantă invenţia verbală. Dar acest episod

pregăteşte sfîrşitul: „Regele îşi pierde marea lui armie /Şi prin fugă, singur scapă de robie". Apare aici o viziune şi o mîndrie, fericit trecute de la Bolintineanu la Eminescu, care cu altă concepţie istorică, cu altă viziune şi cu alte mijloace poetice va produce una din capodoperele literaturii române.

După *Umbra lui Mircea la Cozia*, a doua poezie memorabilă a literaturii române închinată marelui voevod rămîne *Mircea cel Mare şi solii*. Frumuseţea acestei poezii stă în ceea ce a adus tipului acesta de baladă istorică la Bolintineanu demonetizarea: solemnitatea, grandoarea, demnitatea. „Într-o salā-ntinsă, printre căpitani, /Stă pe tronu-i Mircea încărcat de ani". Nimeni n-a spus-o pe vremea aceea mai bine decît Bolinitineanu, iar după el doar unul l-a depăşit: Eminescu. Demonetizarea acestei poezii a venit, desigur, şi din repetarea modelului sub pana poetului, dar şi din răspîndirea ei prin manualul şi serbările şcolare. Altfel zis, succesul a dăunat mult acestor balade de un autentic sentiment al demnităţii şi măreţiei, prin care poetul voia să-şi galvanizeze contemporanii şi să-i facă demni de marea lor istorie. La curtea sa, văzută occidental, Mircea primeşte pe solii Şahului. Aceştia-i confirmă strălucirea, grandoarea: „Tu, ce într-această naţie creştină/ Străluceşti ca ziua într-a ta lumină/ /Tu, o, Doamne, cărui patru ţări se-nchin, /Alah să te ţie, dar eşti un hain". Urmează răspunsul lui Mircea către soli („Mircea se înclină de ani obosit, /însă al său suflet nu e-mbătrînit"), care se încheie pe ton războinic: „Mergeţi la Sultanul care v-a trimis, /Şi-orice drum de pace spuneţi că e-nchis!". După care Mircea se adresează curţii şi poporului său cu acele cuvinte care au făcut carieră în literatura şi memoria românilor:

Viitor de aur ţara noastră are
Şi prevăz prin secoli a ei înălţare.

Toată grandoarea sufletelor cinstite ale revoluţiei de la 1848 din România este cuprinsă în aceste versuri pe care marele voievod le adresează poporului său. Bolintineanu pune acest generos mesaj în gura voievodului pe care l-a numit, cu rost, tocmai Mircea cel Mare. În istoria imagologiei lui Mircea în literatura română, contribuţia lui Dimitrie Bolintineanu are un loc special. Poetul consfinţeşte dimensiunile excepţionale pe care i le întrezărise cu cîţiva ani mai înainte Grigore Alexandrescu. Îi fixează postura de bărbat pe cît de înţelept pe atît de viteaz, imaginea de bătrîn încărcat de ani, ca şi darul său premonitoriu. De la Bolintineanu la Eminescu nu este o simplă succesiune, ci o continuitate.

Demnă de atenţie în aceeaşi ordine de idei este şi biografia pe care Dimitrie Bolintineanu o închină lui Mircea. Ea nu este desigur o carte de istorie aşa cum se înţelege astăzi şi nici măcar cum se înţelegea atunci. Pe Dimitrie Bolintineanu nu-l interesează atît faptele, cît tălmăcirea şi proiecţia lor. Biografia lui oferă o interpretare a vieţii lui Mircea în limitele documentare impuse de epocă, ceea ce n-o face mai puţin interesantă. Dimitrie Bolintineanu a avut intuiţia grandorii voievodale a lui Mircea, a proiectat asupra lui o generoasă lumină, intuiţii pe care cercetarea actuală, infinit mai bogată, si mai diversificată, le confirmă. Ideea unui Mircea cel Mare aparţine, desigur, în primul rînd scriitorilor din secolul trecut, care şi-au pus astfel sigiliul pe destinul postum al lui Mircea Voievod. Cînd îi zicem astăzi *cel Mare* nu facem altceva decît să ne aşezăm în prelungirea unei profunde intuiţii pe care poeţii vestitori ai revoluţiei de la 1848 au avut-o în legătură cu Mircea, cel de la Cozia.

Tot un om al revoluției de la 1848, cel care într-o *Istorie a românilor din timpurile cele mai vechi pînă în zilele noastre* (Iași 1853) vorbește concluziv, după mai multe pagini închinate voievodului, de: „Moartea lui Mircea cel Mare" (ed. III, Buc. 1869, p 278), este Alexandru Treboniu Laurian, al doilea redactor, lîngă Bălcescu, al „Magazinului istoric pentru Dacia".

Pana lăsată de Grigore Alexandrescu și Dimitrie Bolintineanu a fost ridicată de Mihai Eminescu. *Scrisoarea a III-a* a apărut mai întîi în „Convorbiri literare", 1 mai 1881, și apoi în „Timpul", 10 mai 1881, în toiul unei polemici de presă pe care Eminescu, lucrător la „Timpul", o ducea cu foile adverse. *Scrisoarea a III-a* opune falsul patriotism al unor puternici ai zilei autenticului patriotism al veacurilor trecute. Eminescu are aici în vedere demagogia patriotardă a politicianismului liberal care-și orna acțiunile politice cu elemente istorice scoase din cadrul epocii lor și adaptate nevoilor propagandistice ale zilei. „O, eroi! care-n trecutul de măriri vă adumbriseți, / Ați ajuns acum de modă de vă scot din letopiseți, / Și cu voi drapîndu-și nula, vă citează toți nerozii / Mestecînd veacul de aur în noroiul greu al prozei".

Pentru Eminescu veacul de aur, epoca de aur este epoca lui Mircea cel Mare, echivalările încercate de publiciștii burgheziei cu această epocă părîndu-i-se cu totul nepotrivite. Poetul era angajat de altfel într-o polemică pe teme istorice cu gazetarii „monstruoasei coaliții", iar *Scrisoarea a III-a* este un reflex al implicării poetului în viața politică a țării. „Dar lăsați măcar strămoșii ca să doarmă-n colb de cronici; / Din trecutul de mărire v-ar privi cel mult ironici". Gestul „monstruoasei coaliții" de a se așeza în prelungirea celor mai nobile tradiții ale istoriei românilor i s-a părut lui Eminescu un act de uzurpare pe care a ținut să-l veștejească într-o filipică memorabilă care a stîrnit multe reacții în epocă. *Scrisoarea a III-a* a cîntărit greu de altfel în balanța scoaterii lui Eminescu din presa politică. Critica lui socială, ascuțită și necruțătoare, și-a găsit în *Scrisoarea a III-a* una din expresiile ei de vîrf. Dar ceea ce ne interesează aici este mai ales elogiul pe care Eminescu îl face lui Mircea Voievod pe care ni-l înfățișează într-o confruntare diplomatică cu un imperiu invadator și într-un conflict militar cu forțele aceluiași imperiu. *Scrisoarea a III-a* este o construcție savantă, față de grăbitele alcătuiri baldești ale lui Bolintineanu. Vom cunoaște mai întîi visul unui sultan, apoi expansiunea imperiului pe care-l întemeiază, după aceea fixarea granițelor acestui imperiu oriental pe Dunăre. Capacitatea expresivă a poeziei eminesciene a fost analizată cu alte prilejuri, ea nefiind obiectul rîndurilor de față. Trebuie spus că în ciuda uzurii școlare la care a fost supus marele poem, el rămîne plin de resurse la orice lectură, avînd adîncimea apelor limpezi. Merită a fi reproduse aici pentru veșnica lor prospețime rîndurile de răspuns ale voievodului român la pretențiile și amenințările imperiale:

„După vremuri mulți veniră, începînd cu acel oaspe,
Ce din vechi se pomenește, cu Dariu a lui Istaspe;
Mulți durară, după vremuri, peste Dunăre vrun pod,
De-au trecut cu spaima lumii și mulțime de norod;
Împărați pe care lumea nu putea să-i mai încapă
Au venit și-n țara noastră de-au cerut pămînt și apă
Și nu voi ca să mă laud, nici că voi să te-nspăimînt,
Cum veniră se făcură toți o apă și-un pămînt".

Răspunsul pe care-l dă Mircea nu este un răspuns politic, ci un răspuns cultural. Este vorba de sedimentarea unei experiențe de o vechime a cărei expresie devine involuntară. Vechimea din care se revendică voievodul este milenară. Răspunsul mărturisește cunoașterea imperiilor, a perisabi-

lității lor, ca și capacitatea de absorbție a locurilor invadate. Orice elev știe pe deasupra versul: „Eu? Îmi apăr sărăcia și nevoile și neamul...", dar de prea puține ori se face legătura cu cele de dinainte care sînt marea cheie a gîndirii istorice și politice a lui Eminescu:

„Te fălești că înainte-ți răsturnat-ai val-vîrtej
Oștile leite-n zale de împărați și de viteji ?
Tu te lauzi că Apusul înainte ți s-a pus ?
Ce-i mîna pe ei în luptă, ce-au voit acel Apus ?"

Ce-au voit acel Apus? Ce-au voit imperiile de-o clipă? Iată întrebări tîlcuitoare pentru universul de idei al operei lui Eminescu. Ele ne arată că răspunsul lui Mircea condensează un tip de gîndire istorică, care e în același timp și o gîndire culturală, o perspectivă asupra devenirii popoarelor, a umanității. Dialogul lui Mircea nu mai are adresă imediată și nominală, el se duce cu ideea de imperiu și cu ideea de Apus vanitos. Mircea devine astfel o figură exponențială.

Orice antologie de poezie românească trebuie să rețină dacă nu întreg poemul cel puțin marile lui pasaje, cum este de pildă cel privind bătălia de la Rovine și înseninarea ce-i urmează, „De din vale de Rovine":

„Și abia plecă bătrînul... Ce mai freamăt, ce mai zbucium!
Codrul clocoti de zgomot și de arme și de bucium,
Iar la poala lui cea verde mii de capete pletoase,
Mii de coifuri lucitoare ies din umbra-ntunecoasă;
Călăreții umplu cîmpul și roiesc după un semn
Și în caii lor sălbatici bat cu scările de lemn,
Pe copite iau în fugă fața negrului pămînt,
Lănci scînteie lungi în soare, arcuri se întind în vînt,
Și ca nourii de aramă și ca ropotul de grindeni,
Orizontul întunecîndu-l vin săgeți de pretutindeni,
Vîjîind ca vijelia și ca plesnetul de ploaie..."

Aceasta e bătălia de la Rovine pe care profunda înțelegere a evenimentelor istorice, de care a dat mereu dovadă poetul, l-a făcut s-o înfățișeze într-un fel confirmat astăzi indiscutabil de cercetarea istorică ultimă, care recunoaște voievodului român victoria completă asupra oștirii invadatoare:

„Mircea însuși mînă-n luptă vijelia-ngrozitoare,
Care vine, vine, vine, calcă totul în picioare;
Duruind soseau călării ca un zid înalt de suliți,
Printre cetele păgîne trec rupîndu-și large uliți;
Risipite se-mprăștie a dușmanilor șiraguri,
Și gonind biruitoare tot veneau a țării steaguri,
Ca potop ce prăpădește, ca o mare turburată —
Peste-un ceas păgînătatea e ca pleava vînturată.
Acea grindină-oțelită înspre Dunăre o mînă,
Iar în urma lor se-ntinde falnic armia română".

Eminescu a ales pentru a rușina pe demagogii timpului său un episod istoric de o densitate și importanță extraordinară: confruntarea victorioasă a voievodului cu cea mai puternică armată imperială a timpului, intrată trufaș pe teritoriul statului său. Deznodămîntul triumfal al acestei confruntări nu privește numai ciocnirea armată. Eminescu a așezat față-n față și două concepții: pe cea a forței invadatoare și pe cea străveche și defensivă a celor obligați la apărare. Antiteza cu contemporaneitatea devine cu atît mai copleșitoare și mai complexă. Nu este în intenția noastră să facem analiza celei

de a doua părţi a epistolei eminesciene, dar este de reţinut că ea ţinteşte la definirea patriotismului prin antiteză şi că recomandă patriotismului de vorbe al ipochimenilor monstruoasei coaliţii patriotismul de înţelepciune şi de fapte al marelui voievod. *Scrisoarea a III-a* este o scriere polemică, care delimitează definiţia autentică a patriotismului de cea falsificată de demagogia liberală. La Grigore Alexandrescu se descoperă grandoarea voievodului, la Dimitrie Bolintineanu măreţia acestuia serveşte de îndemn pentru contemporani, la Eminescu ea constituie obiectul unei restauraţii, după ce a fost tîrîtă în „noroiul greu al prozei". Recunoaştem cu uşurinţă elementele pe care Eminescu le-a preluat în chip firesc de la cei doi înaintaşi, dar mai ales de la Bolintineanu, după cum desprindem cu uşurinţă, dacă facem o paralelă cu *Mircea cel Mare şi solii* şi *Cozia*, că Eminescu a transformat enunţul poetic al iubitului său înaintaş într-o lucrare poetică de savant meşteşug şi forţă artistică.

Printr-o încercare de analiză a străfundurilor creaţiei literare, Lucian Blaga a decupat din poezia lui Eminescu efigia tînărului voievod ca proiecţie fundamentală a psihologiei şi artei lui literare. Răvaşul tînărului prinţ din *Scrisoarea a III-a* este una dintre căile prin care Lucian Blaga pătrunde în laboratorul secret al universului eminescian pentru a ne aduce la suprafaţă o imagine cu un rost tematic nucleal. Voievodul în ipostaza lui tînără este imaginea secretă care dictează arhitectura nevăzută a poeziilor lui Eminescu fie despre societate, fie despre natură. Acestea ni le spune Lucian Blaga într-o fină şi acută analiză a poeziei eminesciene, după o metodă proprie de investigare şi interogare a creaţiei literare. Aceeaşi frecvenţă şi semnificaţie o are chipul tînărului voievod la Mihail Sadoveanu, la care însă găsim şi alte reprezentări voievodale.

Nicăieri însă Lucian Blaga nu ne explică de ce voievodul epic al poeziei eminesciene, Mircea, din *Scrisoarea a III-a* este „bătrîn". Avem de-a face aici cu o inconsecvenţă, cu o inerţie? De vreme ce am acceptat că imaginea tip a voievodului este legată de tinereţe, cum explicăm că voievodul care învinge pe Baiazid în *Scrisoarea a III-a* este „bătrîn"? Să fie astfel pentru că în mod curent şi inerţial, în timpul vieţii lui Eminescu, Mircea era „cel bătrîn"?

Dar „Mircea cel Mare", de la August Treboniu Laurian şi Bolintineanu citire, la Hasdeu şi Xenopol este o formulă a secolului trecut. Ea aparţine şi lui Eminescu şi cu atît mai interesantă este această întrebare cu cît, Eminescu a folosit titulatura de „cel Mare" în numeroase texte de gazetărie politică.

Un răspuns la fireasca întrebare ni-l dă deci publicistica poetului, în care pe lîngă voievodul restauraţiei, Matei Basarab, ultima epocă fericită a românilor după Eminescu, căreia îi este opusă antitetic cea fanariotă, numele lui Ştefan cel Mare şi Mircea sînt invocate cu o mare frecvenţă, de foarte multe ori alături, pereche voievodală reper în istoriografia reconstituită de Eminescu pentru istoria românilor. Interesant de văzut este că în cele peste patruzeci de articole care au precedat şi urmat *Scrisorii a III-a*, Mircea este „cel Bătrîn" de foarte puţine ori (exemple: odată în 1880, vol. XI, p. 123, ultima oară în 1882, vol. XIII, p. 235), în toate celelalte cazuri Mircea fiind fie întîiul, cu cifră romană, fie Mircea Vodă, fie Mircea Basarab, fie Mircea cel Mare, fie Mircea cel mai mare domnitor pe care l-au avut muntenii. Voievodul din *Scrisoarea a III-a*, plasat între puţinele intitulări „Mircea cel Bătrîn" sau „Mircea Bătrînul", are deci, comparat cu proiecţia din articolele politice ale poetului, o semnificaţie particulară, care nu ţine de inerţia denominativă a unui moment, care am văzut că folosea de altfel curent formula Mircea cel Mare.

Mircea din articolele lui Mihai Eminescu este mult mai aproape de „tînărul voievod" al interpretării lui Lucian Blaga, decît de imaginea cu funcţie

particulară din poemul bătăliei de la Rovine. „Mircea I, scrie M. Eminescu — acest prototip luminos și al artei războinice și al celei diplomatice la români —, n-a gîndit toată viața lui decît la mănținerea neatîrnărei“ (XI, p. 19). Pentru ca apoi să spună: „O politică analoagă a contrapunerii iscusite a puterilor creștine, a luptei directe cu turcii, au susținut Ștefan cel Mare“ (XI, p. 20). Această împerechere este caracteristică gazetăriei eminesciene. Altădată „țara lui Ștefan și a lui Mircea“ este opusă țării „ofiliților și parfumaților caraghioși“, care-și „petrec zilele dormind și nopțile prin Bal-Mabile“ (XI, p. 228). Antiteza din *Scrisoarea a III-a* se anunță de pe acum (articolul fiind din 20 iunie 1880). În același an ni se vorbește despre „vechiul popor al lui Mircea Basarab“ (XI, 259), care dispare și emigrează sub ochii noii „rase americane“ și suprapuse, fabricată de liberali. La 4 noiembrie 1880, Eminescu scria: „neamul nobil și drept care cutremura pămîntul la un semn al lui Mircea Basarab sărăcește și moare“ (XI, p. 405). Fărîme din imaginile și tonurile viitoarei *Scrisori a III-a* se află aici, ceea ce ne arată încă odată cît de solidară este poezia lui Eminescu cu gazetăria lui politică.

În anul 1881, anul de apariție al *Scrisorii a III-a*, titulatura de Mircea cel Mare apare și se impune definitiv în articolele lui Eminescu. La 23 ianuarie 1881, într-o discuție istoriografică, Mircea este *cel Mare* (XII, p. 40) pentru ca în pagina următoare să stea scris: „noi am avut norocirea de-a avea dup-olaltă, odată în Muntenia pe-un Mircea, apoi în Moldova pe Ștefan cel Mare. Acesta din urmă era fiu de suflet al lui Mircea; el copilărise la Curtea de Argeș și la Tîrgoviște, el avea aceeași tendință de a uni creștinătatea în contra Semilunei; c-un cuvînt avea o idee superioară individualității sale. Ceilalți toți sînt contagiați de spiritul ambițios al veacului lor“ (XII, p. 41). Domnia și personalitatea lui Mircea cel Mare devin pivotul istoric al evoluției țărilor românești. Cînd are de pus în inferioritate Casa de Hohenzollern ajunsă pe tron românesc, M. Eminescu îi amintește de „tronul lui Mircea cel Mare și al lui Ștefan cel Sfînt“ (XII, p. 158).

Scrisoarea a III-a apăruse la 1 mai 1881 la „Convorbiri literare“. Citata referință la Mircea cel Mare este din 4—5 mai în „Timpul“, unde poemul va apare la 10 mai. Iar cînd citim în „Timpul“ la 30 iulie că vigoarea extraordinară a începuturilor noastre istorice ca și figurile lui Mircea sau Ștefan cel Mare sînt contrazise de lipsa de vlagă a urmașilor lor politici, ne mișcăm în cercul de idei al *Scrisorii a III-a*. Doar aici, în *Scrisoare*, Mircea e „bătrînul“, dincolo în articole ni se vorbește despre „epoca lui de aur“. Alături de Timur Lenk, de Baiazid I, Mircea va fi din nou „cel Mare“ la Eminescu, pentru că „punea și scotea pe tronul otomanilor la împărați după plac“ (XIII, p. 75—76). Comentînd „Columna lui Traian“, scoasă de Hasdeu, secolul XIV îi este cu totul atribuit lui Mircea cel Mare (XIII, p. 89). În altă parte întîlnim formula „plugul lui Mircea cel Mare“ (p. 98), după care avem explicația titulaturii de „cel Mare“, cînd ni se vorbește despre Cozia „unde e înmormîntat Mircea I, cel mai mare domn al Țării Românești, acela sub care țara cuprindea amîndouă malurile Dunării pînă la mare“ (XIII, p. 188). Cozia ca loc de repaus „al celui mai mare domn al Țării Românești“ (XIII, p. 280) este des pomenită, ca „mormîntul lui Mircea cel Mare“ (p. 317), după cum și „Cancelaria lui Mircea cel Mare“ (p. 356). În gazetăria eminesciană titulatura de Mircea cel Bătrîn are un caracter accidental, fiind impusă uneori de necesități stilistice. Prevalează convingerea că Mircea este cel mai mare domn al Munteniei și

de aceea el va fi considerat de Eminescu drept „cel Mare". Mircea rămîne comparabil şi pereche cu Ştefan, fie *cel Mare*, fie *cel Sfînt*, care îşi are punctul de plecare în experienţa şi prestigiul domnului muntean. Pentru poet folosirea epitetelor nu e niciodată întîmplătoare. Dar dincolo de ele el îşi propune ca în plan istoric să controleze valoarea termenilor folosiţi. O notă din manuscrisele sale, apărută în *Fragmentarium* (1981) priveşte chiar această problemă: „În istorie cată să constatăm chiar valoarea termenilor. Pentru a măsura rezistenţa unui popor în contra unui atac sau a unei cuceriri trebuie să ştim ce putere reprezenta acel atac sau acea tentativă de cucerire. Ştefan cel Mare s-a luptat în contra turcilor sub Mohamed II (culmea), în contra ungurilor sub Matei I (culmea), va să zică rezistenţa care-a trebuit să opuie acestora este egală dacă nu superioară atacului intervenit. Ştefan V/odă/ e mare. Tot astfel Mircea I s-a luptat în contra lui Murad I, în contra lui Baiazid Fulgerul. *Mircea I e mare*" (s.n.) (*op. cit.*, p. 558).

Silogismul eminescian este limpede şi a fost demonstrat cu ajutorul celor doi voievozi pereche. El rezultă dintr-o comparaţie a forţei diplomatice şi militare a celor doi domni şi conducători de oşti şi impune poetului termenul de "Cel mare". Zicîndu-i *cel Mare* lui Mircea, Eminescu a cîntărit valoarea termenului, a meditat asupra lui. El nu e folosit nici întîmplător, nici sporadic.

Acelaşi *Fragmentarium* dezvăluie o notă elogioasă la adresa energiei româneşti care „ a spart beşica legilor", „a fondat ţările şi a ajuns la culmea gloriei omeneşti începînd de la Mircea cel Mare şi sfîrşind cu Ştefan cel Sfînt, şi unde e mare vitejia şi umilinţa de sine e mare" (p. 561).

Poetul meditase asupra istoriei românilor, colecţionînd documente, făcînd note şi comentarii la ele, discutînd-o în presă. Una din cele mai importante polemici de presă pe care o susţine este pe teme istorice împotriva unor gazetari care după părerea poetului falsificau istoria românilor, scriind-o după interese partizane. Concluziile la care ajunge nu sînt obţinute cu uşurinţă, după cum nici folosirea lor nu e uşuratecă. Viziunea superlativă pe care Mihai Eminescu o are despre Mircea cel Mare, proiectată cu o mare forţă artistică în *Scrisoarea a III-a*, face corp comun cu cea asemănătoare altor scriitori şi istorici din a doua parte a secolului al XIX-lea, cum sînt Hasdeu şi A.D.Xenopol. Ea este neîndoielnic şi o urmare a suflului postromantic, dar şi un apel la documente.

Circulaţia *Scrisorii a III-a* a făcut ca pentru toţi cunoscătorii ei Mircea să fie „cel Bătrîn". Titulatura edificată istoriceşte se află însă în gazetăria eminesciană. Bătrînul din poemul bătăliei de la Rovine are o funcţie artistică, face parte dintr-o parabolă, aşa cum era încă în poezia lui Bolintineanu. Încărcătura culturală a *Scrisorii a III-a* n-a fost epuizată de comentarii. În confruntarea dintre Mircea şi Baiazid se poate citi ca într-un palimsest clar, întîlnirea dintre Dromichete şi Lisimach, care este totodată confruntarea dintre înţelepciunea şi lipsa de cuget. În această pildă, ca în orice asemenea proiecţie, istoricitatea personajelor nu mai este importantă, ele devenind funcţii ale unei organizări semantice dirijate. Aceasta este situaţia lui Mircea în poema eminesciană. El nu e un personaj istoric, ci cum zice chiar Eminescu undeva, un „prototip". Un calcul elementar ne-ar arăta că pe vremea bătăliei de la Rovine Mircea nu era de loc bătrîn. Dar aici poetul nu e interesat de *exactitatea* istorică, ci de esenţa *adevărului*. Convorbirea dintre Mircea şi Baiazid devine versiunea înnoită a celei puse la cale de Dromichete. Ea face parte dintr-o serie identică cu un sfîrşit previzibil. Pentru o astfel de întîlnire Mircea trebuie să fie „bătrîn", indiferent de vîrsta reală. Orgolioasa proiecţie eminesciană a înfăţişat aici o întîlnire a „vechimii" cu noutatea, a unei

civilizaţii şi culturi bătrîne, descrisă în poemele sale dacice, cu un eveniment proaspăt şi înseriabil. G. Călinescu l-a înţeles foarte bine pe Eminescu cînd a scris că pentru geto-daci imperiul roman era un fenomen politic recent. Exponent al „vechimii", domnitorul, nu poate fi decît „vechi", „arhaic", „prototipal". Bătrînul din *Scrisoarea a III-a* nu este Mircea cel Bătrîn al istoricilor, pentru că Eminescu nu şi-a propus să întărească opinia acestora, ci viziunea sa despre civilizaţia şi cultura străveche a românilor. „Arhaitatea" eminesciană nu înseamnă primitivism, ci mai ales limpezime şi înălţime de cuget, pe amîndouă avîndu-le „bătrînul" din *Scrisoarea a III-a*, care poate fi la fel de bine Odin din *Arald*, deci o funcţie dincolo de cele trecătoare.

Cel mai bine l-a înţeles pe Eminescu în această dimensiune spirituală a arhaicului, Mihail Sadoveanu, limpiditatea şi nostalgia originilor pe care o face văzută opera prozatorului, datorînd enorm precedentului eminescian şi comunicării adînci cu spiritul gîndirii istorice eminesciene. Cu cît se va eminescianiza, ca în *Baltagul* sau *Creanga de aur*, cu atît se va *autohtoniza* proza sadoveniană, la care arhaicul este o expresie stilizată a spiritului. În opera interbelică a lui Mihail Sadoveanu vom regăsi spiritul eminescian al *Scrisorii a III-a.*

Admirăm *Umbra lui Mircea la Cozia*, *Mircea cel Mare şi solii*, *Scrisoarea a III-a* ca literatură, dar ele nu sînt numai atît. Aceste poeme au fost scrise într-o epocă în care istoria nu se despărţise cu totul de literatură şi fac parte integrantă dintr-o viziune în egală măsură literară şi istorică. Ceea ce precizează aceste poeme nu sînt amănuntele istorice, prea puţin la îndemînă în acea vreme, ci contururile şi proporţiile acestei mari figuri voievodale. Putem spune fără teama de a greşi că scriitorii sînt primii care fac justiţie în cazul lui Mircea acordîndu-i epitetul meritat, de „cel Mare", conform faptelor şi activităţii lui voievodale. Orice cercetare istorică se desfăşoară într-un spaţiu cultural, în cadrul unei culturi constituite şi a unui spirit cultural, de care nu poate face abstracţie. Iar acest spaţiu a consacrat încă din secolul trecut pe Mircea drept *cel Mare*. Cine crede că titulatura de „cel Mare" e recentă se înşală. Ea vine din vremuri trecute, de la scriitorii romantici, trece la postromantici, va fi şi a istoricilor propriu-zişi şi o vom găsi şi după 1900 în întrebuinţarea curentă. Spiritul rece şi sterilizant denunţat de Eminescu pentru epoca lui va duce mai tîrziu la o privire circumspectă a singularului voievod şi la o scădere a aurei lui reale. Dimensiunile pe care i le-a dăruit Bolintineanu prin titlul de baladă *Mircea cel Mare şi solii*, cele înfăţişate de Eminescu în paginile de gazetă şi cele exprimate vizionar în *Scrisoarea a III-a* sînt cele care însoţesc însă definitiv pe Mircea I, Mircea cel Mare din istoria românilor. Studiile contemporane nu fac decît să sublinieze statura neobişnuită a acestui conducător de stat, unul din cei mai mari ai timpului său.

Eminescu n-a fost singur în acţiunea de a-l aşeza pe Mircea cel Mare la locul cuvenit în istoria românilor. Nu ne referim aici doar la predecesorii lui romantici, pe care unii cred că-i pot exclude din discuţie doar pentru simplul motiv că sînt romantici. Este vorba şi de cei ce au venit după aceşti romantici şi mai ales despre starea de spirit a omului de cultură român din a doua parte a secolului trecut, cînd era vorba de istoria românilor. Lupta cu „bazna" în istoriografia română a fost şi a rămas o realitate pentru aceştia. Istoria românilor a fost scrisă adesea în forme moderne de alţii, lupta intelectualilor români fiind aceea a emancipării propriei lor istorii din tiparele străine care i s-au aplicat şi care de multe ori au falsificat-o. O adevărată mişcare de *reconquistă ştiinţifică* privitoare la istoria românilor se petrece în secolul trecut. Scriitorii şi istoricii români iau istoria poporului român în propriile lor mîini,

o scriu adică din nou şi din interiorul fenomenelor. Desigur, nici condiţiile, nici posibilităţile n-au fost întotdeauna cele mai bune, dar fenomenul acestei *reconquiste ştiinţifice* a fost real. Eminescu face parte din el şi modul lui de a trata pe Mircea cel Mare, pe Ştefan cel Mare, pe Matei Basarab, pe Tudor Vladimirescu, aparţine acestei revizuiri istoriografice tipică secolului trecut. Ea este consonantă cu acţiunea altor minţi mari şi patriotice ale secolului. Una din ele, cea a lui Hasdeu, este cel mai elocvent model de acţiune istoriografică recuperatoare. El tipăreşte documente, polemizează cu Roesler, scrie istoria românilor, redezgroapă pe daci, ca argument fundamental al continuităţii românilor. Bogdan Petriceicu Hasdeu este de altfel primul istoric care-l tratează pe Mircea drept *cel Mare* în *Istoria critică a românilor* şi în *Originile Craiovei*. Emulul său, Melchisedec, îl consideră tot astfel pe Mircea în studiile sale. Mai tîrziu A. D. Xenopol îşi va intitula un capitol din *Istoria românilor*, „Predecesorii lui Mircea cel Mare". Ar fi deci o greşală să-l considerăm pe Eminescu drept singurul care vorbeşte despre Mircea cel Mare, iar această titulatură drept capriciul unui gazetar poet. Secolul al XIX-lea a cunoscut un tip de solidaritate intelectuală care nu s-a mai repetat cu aceeaşi forţă şi patos mai tîrziu. Eminescu a comunicat cu Hasdeu şi Hasdeu cu Eminescu. A populariza doar anecdotica care arată pe Hasdeu înveninînd Junimea, iar cercul acesteia atacînd pe Hasdeu înseamnă a nu ţine seamă de marile afinităţi intelectuale ale epocii. Este sigur că fără Hasdeu anume trăsături ale operei eminesciene ar fi fost mai puţin subliniate. În chestiunea dacică, impulsul hasdeian este hotărîtor pentru Eminescu. Mai mult decît atît ei au comunicat pe marile teme istorice. „Columna lui Traian" revista lui Hasdeu este reprezentativă pentru spiritul de renovaţie istorică românească, pentru acea reconquista ştiinţifică caracteristică tuturor oamenilor de ştiinţă mari ai secolului trecut. „Am putea zice, scria Eminescu în 1882, că e lupta de toată ziua pentru toate bunurile naţionalităţii noastre. Lucrurile acestea nu ar fi atît de însemnate dacă n-ar fi prezentat greutăţi la fiece pas, dacă nu ar fi un continuu stimul pentru acţiunea intelectuală. Ceea ce se dezgroapă prin aceste documente istorice şi linguistice, nu sînt doar materialuri de interes arheologic, ci e România înseşi, e geniul poporului românesc de pe care se înlătureazä păturile superpuse de ruine şi barbarie" (XII, p. 89). Eminescu formulează însă de-a dreptul această idee de reconquista istoriografică şi morală pe care alături de alţii a reprezentat-o şi el: „Fiece pas înainte se face aici (în „Columna lui Traian" a lui Hasdeu) *în înţelesul reconstruirii naţionalităţii române* şi pentru ca ea înseşi să se recunoască pe sine, să-şi vie în fire" (s.n.). Chestiunea Mircea cel Mare este una din cele care solidarizează spiritele mari ale unei epoci. Mihai Eminescu rămîne în ea alături de Hasdeu, alături de Bolintineanu şi de Xenopol, alături de Grigore Alexandrescu şi de Melchisedec.

După Eminescu, după această constelaţie a secolului trecut care a crezut în ideea lui Mircea cel Mare, tot un scriitor va fi cel care duce mai departe măreţia imaginii voievodale a lui Mircea. Este Al. Vlahuţă, care, în *Din trecutul nostru*, face, într-un capitol special: *În Muntenia: Mircea cel Mare*, elogiul marelui voievod. Discipolul lui Eminescu, poetul durerilor lumii i-a dus mai departe mesajul.

Nobilul mesaj al măreţiei voievodale muntene, a importanţei excepţionale în epoca sa a lui Mircea cel Mare se întîlneşte astăzi cu preţuirea hotărîrii de partid şi de stat de a sărbători, la proporţiile meritate, pe unul din cei mai mari conducători de stat ai românilor, Mircea cel Mare.

Epoca demnităţii şi împlinirii marilor idealuri naţionale

Mircea Muşat,
Ion Pătroiu

Înțelepciunea coborîtă din milenii, îmbogățită prin experiența secolelor de lupte pentru păstrarea ființei naționale și a gliei străbune a conferit poporului român capacitatea să-şi aleagă din rîndurile sale marii conducători de țară și de oști, încrustați în filele de aur ale istoriei noastre ca eroi între eroii patriei.

Parcurgînd paginile istoriei noastre naționale din zorii civilizației și pînă în contemporaneitate, deslușim cu ușurință lupta necurmată a poporului nostru pentru asigurarea progresului și civilizației materiale și spirituale, pentru apărarea ființei naționale și de stat. În același timp, în devenirea noastră istorică se succed marile personalități ale istoriei naționale care, identificîndu-se cu idealurile poporului și „vrerile țării", au marcat peste timp „epoci" de referință cum au fost epoca lui Burebista, epoca regelui erou Decebal, epoca lui Mircea cel Mare, pe care o evocăm acum, epoca lui Ştefan cel Mare, epoca lui Mihai Viteazul, epoca lui Brîncoveanu, epoca lui Alexandru Ioan Cuza ş.a.

Alegîndu-l acum 22 de ani pe tovarăşul Nicolae Ceauşescu pentru a-i conduce destinele, poporul român a ales eroul epocii noastre care personifică idealurile şi năzuinţele naţiunii române şi se contopeşte întru totul cu istoria socialistă a ţării, cu măreţele ei realizări, cu viitorul României.

Cu deosebită mîndrie, toţi cetăţenii patriei noastre văd în personalitatea tovarăşului Nicolae Ceauşescu omul care, încadrîndu-se de peste o jumătate de veac în mişcarea revoluţionară, în lupta clasei muncitoare împotriva exploatării și asupririi, s-a identificat cu aspirațiile celor mulţi, a luptat sub steagul glorios al partidului, pentru libertate și dreptate socială, pentru unitatea şi independenţa naţională a patriei şi a poporului român, pentru ca oamenii muncii din țara noastră să devină stăpîni pe munca și destinul lor, pentru triumful cauzei socialismului şi comunismului pe pămîntul României. Epoca nouă inaugurată de Congresul al IX-lea al partidului — cea mai înfloritoare și mai demnă din întreaga existenţă a patriei — poporul nostru o numeşte cu legitimă mîndrie patriotică EPOCA NICOLAE CEAUŞESCU, după numele alesului său fiu, omul a cărui gîndire cutezătoare şi activitate clocotitoare au acţionat şi acţionează ca o uriașă pîrghie de progres, ca un statornic şi neasemuit exemplu şi îndemn în slujirea devotată a ţării, la efort şi pasiune pentru propăşirea ei în libertate. În această EPOCĂ NOUĂ, înscrisă cu litere de aur în cartea gloriei românești, ţara a progresat

cel mai mult, a făcut pașii cei mai marcanți spre viitorul ei comunist, și-a sporit în ritmuri, altădată de neconceput, avuția națională, suportul însuși al libertății și independenței, s-a consolidat necontenit o magistrală cucerire — unitatea de neclintit a poporului în jurul partidului —, s-a cimentat mai puternic ca oricînd frăția oamenilor muncii, fără deosebire de naționalitate.

Ideile și orientările de o inestimabilă valoare teoretică și practică ale tovarășului Nicolae Ceaușescu și-au găsit o strălucită materializare în istoricele înfăptuiri obținute în toate domeniile construcției socialiste din patria noastră. După Congresul al IX-lea, consolidînd, în continuare, construcția socialistă, Partidul Comunist Român, secretarul său general, tovarășul Nicolae Ceaușescu, au reorientat întreaga activitate spre edificarea, la nivel superior, a societății socialiste, spre valorificarea susținută novatoare a puterii creatoare a poporului, a condițiilor naturale minunate de care dispune țara noastră, spre afirmarea și mai amplă, liberă și demnă a României socialiste pe plan mondial. Au fost întreprinse însemnate măsuri pentru continuarea, în ritm susținut, a industrializării țării — singura cale de lichidare a subdezvoltării, moștenite de la vechea orînduire, de consolidare a independenței și suveranității naționale —, pentru creșterea continuă a producției agricole pentru sporirea avuției naționale, a bunăstării poporului. S-au întreprins măsuri importante pentru afirmarea și mai puternică a învățămîntului, științei, culturii și artei, pentru educarea socialistă a oamenilor muncii.

„Congresul al IX-lea, arăta tovarășul Nicolae Ceaușescu, a descătușat energiile creatoare, a înlăturat o serie de șabloane și dogme și a pus în fața partidului nostru sarcina edificării socialismului cu poporul și pentru popor, pornind de la condițiile concrete din România, aplicînd principiile materialist-dialectice, ale socialismului științific, adevărurile general-valabile la realitățile României. Și tocmai înlăturarea acestor dogme și șabloane a descătușat energiile poporului nostru și a făcut să avem marile realizări de astăzi, care au ridicat țara pe treptele superioare ale dezvoltării multilaterale în toate domeniile!“ [1].

Din perspectiva celor peste două decenii care au trecut de la cel de-al IX-lea Congres se evidențiază astăzi cu putere originalitatea și realismul soluțiilor adoptate de partidul nostru pentru dezvoltarea și modernizarea economiei, asigurarea eficienței întregii activități, perfecționarea cadrului democratic de participare activă a întregului popor la conducerea vieții social-economice, formarea conștiinței revoluționare a maselor.

Cu legitimă mîndrie, întregul nostru popor asociază înfăptuirile acestor ani eroici cu activitatea neobosită și cutezanța revoluționară a secretarului general al partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu. Calitățile sale de revoluționar și patriot înflăcărat, remarcabilele însușiri de militant și conducător politic s-au afirmat cu deosebită putere în acești peste 22 ani, opera teoretică, activitatea politică dinamică a secretarului general al partidului constituind chezășia sigură a viitorului luminos al patriei, a edificării cu succes a socialismului și comunismului pe pămîntul României.

În perioada inaugurată de Congresul al IX-lea, partidul nostru comunist s-a afirmat tot mai pregnant ca puternic centru vital al națiunii, și-a perfecționat formele și metodele de activitate. Este meritul incontestabil al tovarășului Nicolae Ceaușescu, de a fi stimulat neabătut întărirea continuă a legăturii partidului cu masele, de a fi vegheat permanent ca întreaga poli-

[1] Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, Edit. politică, București, 1985, vol. 28, p. 621.

tică a partidului şi statului socialist să izvorască din voinţa şi interesele supreme ale poporului.

Graţie eroului între eroii veacului — Preşedintele Ţării, tovarăşul Nicolae Ceauşescu — aspiraţiile de libertate, independenţă şi suveranitate naţională ale poporului nostru, afirmate cu atîta putere de-a lungul vremurilor, interpretate cu atîta talent şi vigoare cu 600 de ani în urmă de Marele Mircea Voievod, şi-au găsit încununarea deplină astăzi, în epoca noastră, epocă ce poartă pecetea unui spirit genial ce ne-a restituit întreaga noastră istorie, cu toate momentele ei de glorie, aşa cum strămoşii noştri au făurit-o, cu trudă şi sacrificii, cu eroism şi fierbinte dragoste de ţară.

Multimilenara istorie a patriei noastre stă mărturie că pentru poporul nostru pacea, libertatea, independenţa şi suveranitatea au constituit raţiunea devenirii noastre istorice, starea normală a existenţei noastre. Am fost întotdeauna împotriva războiului, am dorit pacea şi buna conlucrare cu vecinii şi cu toate popoarele lumii, dar am pus mîna pe arme atunci cînd existenţa, independenţa şi integritatea teritorială a patriei, drepturile noastre strămoşeşti ne-au fost încălcate în mod abuziv.

În acest spirit au gîndit şi au acţionat strămoşii noştri geto-daci şi marii lor conducători: Dromichetes, Burebista şi Decebal, au militat marii conducători de ţară şi de oşti: Mircea Voievod cel Mare, Iancu de Hunedoara, Ştefan cel Mare, Neagoe Basarab, Mihai Viteazul, C. Brîncoveanu, Al. Ioan Cuza, marile personalităţi ale independenţei din 1877 şi ai Marii Uniri din 1918. În spiritul acestor principii a acţionat partidul comuniştilor români care, în perioada cenuşie a fascismului, au organizat marile manifestaţii şi demonstraţii antirăzboinice care au culminat, în mai 1939, cu cea mai mare demonstraţie antirăzboinică de pe continentul european, în organizarea căreia un rol important a revenit tînărului Nicolae Ceauşescu — stima generaţiei sale de atunci şi mîndria României de azi.

Aspiraţiile de pace ale poporului român nu au ştirbit cu nimic demnitatea şi libertatea sa, dorinţa de a trăi de sine stătător în vatra strămoşească. Am devenit în anii noştri deplini stăpîni pe propria noastră istorie, stăpîni pe propriile destine individuale şi naţionale, sîntem angrenaţi cu toate forţele într-un vast program de prefaceri înnoitoare care vor ridica România pe noi trepte de progres şi civilizaţie.

Tocmai de aceea s-a întipărit pe frontispiciul istoriei noastre multimilenare o virtute de relief, veritabilă chintesenţă a spiritualităţii poporului român, a ţelurilor sale prin vremuri — grija pentru fiinţa neamului şi soarta pămîntului strămoşesc moştenit şi lăsat legămînt din tată în fiu. Românii şi-au iubit cu patimă acest pămînt, l-au cunoscut palmă cu palmă, i-au fructificat rodniciile prin iscusinţa hărniciei lor, s-au contopit cu el, au năzuit să-l propăşească şi să-l păstreze de sine stătător. Felul de a fi al poporului nostru a însemnat voinţa necurmată de libertate naţională şi socială, demnitate şi vitejie, care au zădărnicit încercările vrăjmaşe de a-i abate cursul istoriei sale, al destinului său.

În cel mai înalt grad cunoscut de existenţa noastră naţională se împlineşte această virtute a istoriei româneşti prin acţiunea militantului revoluţionar şi patriot, a gînditorului de impresionantă profunzime şi creaţie novatoare, a bărbatului de stat vajnic ctitor de istorie dreaptă şi demnă — tovarăşul Nicolae Ceauşescu —, în care glasul acestui pămînt se întruchipează în mod suprem. Crescut la înţelepciunea, vrerea şi tăria neamului, împlinindu-şi destinul de viaţă în rîndul dintîi al luptei revoluţionare înnoitoare, tovarăşul Nicolae Ceauşescu, fiul cel mai iubit al naţiunii noastre socialiste,

eminentă personalitate a mişcării comuniste şi muncitoreşti internaţionale, a vieţii politice şi ştiinţifice internaţionale, simbolizează cele mai nobile trăsături ale poporului român, exprimate la atitudinile evului nou al patriei, mîndria noastră de a fi pe deplin liberi şi stăpîni în propriul edificiu naţional şi de a ne făuri noi înşine viitorul luminos.

Cu strălucita sa viziune asupra cursului devenirii noastre istorice, tovarăşul Nicolae Ceauşescu s-a aplecat asupra istoriei noastre, i-a desluşit permanenţele, i-a detaşat şi i-a valorificat marile sensuri, conferind înalte dimensiuni relaţiei dialectice de nedespărţit trecut-prezent-viitor. Secretarul general al partidului a înţeles minunat dragostea, simţămîntul oamenilor pentru istorie, datorită faptului că în această dintîi carte a naţiei se regăsesc, prin ea îşi fundamentează drepturile, în ea îşi află temeiurile înţelegerii prezentului şi ale prefigurării viitorului.

Am ajuns astfel să ne cunoaştem temeinic trecutul, pe care-l cinstim prin fructificarea plenară a învăţămintelor sale în opera grandioasă ce o întreprindem, strîns uniţi în jurul partidului, al secretarului său general.

Cinstirea marilor înaintaşi a intrat în tradiţia vieţii noastre politice şi culturale, constituind — aşa cum a subliniat deseori secretarul general al partidului — un factor eficient de dezvoltare a conştiinţei socialiste a poporului, de educare a maselor în spiritul patriotismului revoluţionar, al dragostei faţă de pămîntul strămoşesc, al răspunderii faţă de cauza progresului şi civilizaţiei patriei. În acest spirit, al cultivării marilor valori ale trecutului naţional, evocăm acum personalitatea proeminentă a Marelui Mircea Voievod. Mîndri de a ne şti angajaţi în făurirea celei mai drepte orînduiri — orînduirea socialistă — şi îndreptîndu-ne cu paşi siguri către viitorul de aur, comunist, nu pregetăm a aduce prinos de recunoştinţă unuia dintre cei ce altădată au luptat pentru ceea ce şi azi nouă ne este mai de preţ; ţara cu oamenii ei, întru dreptate aşezată, bine apărată de primejdii, demnă, liberă şi în neatîrnare.

Identificînd, cu adîncimea şi limpezimea de spirit ce-i sînt atît de proprii, rolul Marelui Mircea Voievod în trecutul poporului nostru, tovarăşul Nicolae Ceauşescu arăta: „În împrejurări istorice neînchipuit de grele, în lupta împotriva dominaţiei străine, în fruntea poporului din cele trei principate româneşti au stat domnitori eroi ca Mircea cel Bătrîn — în Muntenia, Ştefan cel Mare — în Moldova, Ioan de Hunedoara — în Transilvania“ [2].

Astfel, în atmosfera de puternică efervescenţă patriotică, creatoare, ce caracterizează azi viaţa României socialiste şi în care se contopesc într-un nobil aliaj pildele trecutului cu patosul revoluţionar al prezentului, comemorînd împlinirea a 600 de ani de la urcarea pe tron a Marelui Mircea Voievod, noi cinstim, cu drepte temeiuri, pe luptătorul consecvent şi neînfricat pentru apărarea tuturor teritoriilor româneşti, pentru consolidarea statului român şi a instituţiilor sale — premisă a desfăşurării luptei înverşunate, multiseculare, pentru independenţă, unitate politică şi progres social. Cinstind memoria Marelui Mircea Voievod valorificăm moştenirea lăsată de această remarcabilă personalitate.

Lunga şi glorioasa domnie a Marelui Mircea Voievod a constituit un răstimp de amplu şi susţinut efort românesc pentru apărarea libertăţii şi suveranităţii ţării, a drepturilor acesteia. Domnia lui Mircea a constituit, totodată, o perioadă de energică acţiune în direcţia organizării tot mai temeinice a statului, măsurile luate de voievod pe tărîm economic, social, în

[2] *Ibidem*, vol. 8, 1973, p. 102.

organizarea militară a țării configurînd un statornic cadru de viață și activitate a poporului român pentru secolele ce au urmat. A fost și un timp de înfloritoare viață economică, în pofida unor grele împrejurări istorice. Anii de domnie ai Marelui Mircea Voievod au constituit și o perioadă de intensificare a legăturilor Țării Românești cu alte state. Cîrmuirea acestui vrednic înaintaș al nostru a constituit însă, mai ales, o vreme de aprigă încleștare a românilor în lupta pentru apărarea ființei etnice și a gliei străbune.

Vocația apărării vetrei românești s-a împletit în mod fericit cu aceea a colaborării internaționale, Marele Mircea Voievod fiind și din acest punct de vedere un strălucit deschizător de drumuri.

Năzuințele Marelui Mircea Voievod au coincis cu idealurile perene de libertate, unitate și progres ale poporului român; faptele de arme ale lui Mircea s-au contopit cu lupta de veacuri a poporului nostru pentru apărarea libertății, unității și independenței naționale; vrerile de politică externă ale voievodului de acum șase secole sînt cele către care noi am năzuit și militat dintotdeauna: dreptul tuturor popoarelor la o existență liberă, dreptul de a se afirma de sine stătător, de a colabora în pace și securitate.

Zbuciumata noastră istorie afirmă însă, cu puterea de neclintit a nenumărate evenimente și fapte, că idealurile cele mai scumpe — de dreptate, libertate și neatîrnare — ale poporului român au triumfat numai după grele și necurmate lupte și numai atunci cînd obștea noastră națională și-a aflat conducătorul cu adevărat devotat și cu adevărat neînfricat în luptă — clasa muncitoare și avangarda sa revoluționară: Partidul Comunist Român. Istoria a consfințit astfel pentru totdeauna meritul nepieritor al partidului nostru comunist — de a-și fi asumat, în împrejurări dintre cele mai grele, sarcina edificării pe pămîntul României a unei societăți drepte, libere și suverane — și de a fi ieșit victorios, prin triumful luminoasei revoluții socialiste.

Pe fundalul și din vîltorile acestei aprige și eroice lupte se detașează figura luminoasă și activitatea eroică a tovarășului Nicolae Ceaușescu, omul și comunistul care, din cea mai fragedă tinerețe, și-a închinat întreaga viață luptei revoluționare a partidului comunist, a clasei muncitoare, fericirii și libertății poporului român.

Drept încununare a acestei aprige și eroice lupte stau anii de lumină și de biruință ai Epocii Nicolae Ceaușescu — perioada cea mai dinamică și mai fertilă din întreaga noastră istorie, anii celor mai îndrăznețe și rodnice împliniri, năzuite vreodată de oamenii din Carpați, de la Dunăre și Marea Neagră. Într-o asemenea vreme nouă de istorie a României, cum este Epoca Nicolae Ceaușescu, idealurile pentru care au luptat cu secole în urmă vrednici înaintași ai noștri, ca Marele Mircea Voievod și alții, și-au aflat suprema și veșnica lor împlinire.

Tocmai de aceea aducem astăzi un omagiu fierbinte vremurilor eroice de demult și, în egală măsură, un fierbinte și nețărmurit omagiu marelui bărbat care, întruchipînd cele mai nobile calități ale poporului român, făurește un nou destin istoric țării noastre, secretarul general al Partidului Comunist Român, președintele Republicii Socialiste România, tovarășul Nicolae Ceaușescu.

Niciodată domnia Marelui Mircea Voievod, ca și acelea ale altor „domnitori iubitori de neam și țară", nu s-a bucurat de atîta prețuire ca în anii luminoși ai „Epocii Ceaușescu", inaugurată de istoricul Congres al IX-lea al partidului, cînd toți comuniștii, întreaga țară, au ales să le fie conducător pe cel ce simbolizează în chipul cel mai strălucit dorința de veacuri a națiunii române de a fi liberă și independentă, deplin stăpînă pe destinele sale.

Azi, cînd ţara noastră parcurge anii luminoşi, de profund angajament şi dăruire în îndeplinirea hotărîrilor istorice ale Congresului al XIII-lea al partidului, care îi vor asigura trecerea într-o nouă etapă de dezvoltare social-economică în drumul său spre comunism, valorificarea moştenirii istorice reprezintă cheia de boltă — aşa cum sublinia secretarul general al partidului, tovarăşul Nicolae Ceauşescu — a întregii noastre activităţi politico-ideologice, pentru făurirea omului de tip nou, constructor conştient al comunismului pe pămîntul României, visul de aur al întregii omeniri.

„Nu putem — spune tovarăşul Nicolae Ceauşescu — să nu evocăm, cu îndreptăţită mîndrie, istoria eroică, de secole, a poporului român, în decursul căreia a ars mereu vie flacăra luptei pentru libertate şi neatîrnare, pentru scuturarea jugului exploatării şi asupririi, pentru afirmarea deplină şi neîngrădită a geniului său creator, pentru asigurarea progresului şi civilizaţiei patriei noastre“ [3].

Sărbătorirea celor 600 de ani de la urcarea pe tron a Marelui Mircea Voievod în anii „Epocii Ceauşescu“ vine să adauge noi valenţe, pline de semnificaţie, unei perioade ce străluceşte prin înfăptuiri istorice ce poartă adînc imprimată pecetea geniului celui mai înflăcărat patriot pe care l-a zămislit pămîntul românesc în glorioasa sa istorie, iubitorul de neam şi ţară ce a purtat şi poartă cu glorie peste tot în lume năzuinţele şi dorinţa de pace a unui popor ce vrea să trăiască independent şi în demnitate în rîndul celorlalte naţiuni ale lumii.

Dînd expresie vocaţiei de pace a poporului nostru, aspiraţiilor sale neclintite pentru libertate, independenţă şi suveranitate naţională, concepţia de politică externă a partidului, a tovarăşului Nicolae Ceauşescu se întemeiază pe analiza profundă, lucidă, de pe poziţiile materialismului dialectic şi istoric, a marilor transformări sociale, economice, naţionale, a proceselor şi tendinţelor din viaţa internaţională, a evoluţiilor în raportul de forţe; ea dă răspunsuri şi soluţii realiste, verificate de viaţă, problemelor fundamentale ale contemporaneităţii, indică direcţiile principale ale reglementării actuale şi de perspectivă a problematicii mondiale, forţele şi căile capabile să ducă la soluţii în folosul fiecărei naţiuni, al cauzei păcii, libertăţii, progresului şi independenţei popoarelor.

Personalitate de înalt prestigiu şi autoritate a vieţii politice contemporane, tovarăşul Nicolae Ceauşescu — creatorul şi promotorul politicii externe româneşti —, prin demersurile sale politice de larg ecou mondial, prin participarea activă la soluţionarea marilor probleme internaţionale, a intrat în conştiinţa umanităţii ca apărător neînfricat al dreptului sacru al popoarelor la existenţă liberă şi demnă, la viaţă, la pace. „Noi considerăm că — afirma preşedintele României socialiste, Nicolae Ceauşescu — [...] un drept fundamental de la care trebuie să se pornească în orice împrejurare este dreptul fiecărui popor de a fi stăpîn pe destinele sale, de a trăi independent“ [4]. Şi, într-adevăr, independenţa naţională este dreptul inalienabil al tuturor statelor şi naţiunilor lumii. Din acest drept derivă toate celelalte atribute ale demnităţii lor în plan internaţional şi în el îşi are izvorul existenţa lor liberă, propăşirea lor multilaterală, progresul de ansamblu al lumii.

Convinsă că, în ultimă instanţă, popoarele joacă rolul hotărîtor în marile probleme ale contemporaneităţii, România, sub impulsul hotărîtor al preşedintelui Nicolae Ceauşescu, desfăşoară o diplomaţie deschisă, directă,

[3] *Ibidem*, vol. 7, 1973, p. 954–955.
[4] *Ibidem*, vol. 19, 1980, p. 336.

inițiativele și propunerile pe care le promovează adresîndu-se atît factorilor de răspundere, cît și, nemijlocit, popoarelor. Prin aceste caracteristici de bază și direcții fundamentale de acțiune, politica externă românească, inițiativele și acțiunile consacrate păcii și colaborării internaționale, promovate de țara noastră, de președintele Nicolae Ceuașescu, au o deosebită forță de mobilizare, de unire a eforturilor tuturor popoarelor, ale tuturor forțelor progresiste, revoluționare, democratice, în soluționarea problemelor de care depind destinele omenirii.

Nedezmințita principialitate, continuitatea în acțiune, dinamismul și consecvența, spiritul revoluționar și creator, profundul umanism, democratismul sînt calități ale politicii externe românești care s-au impus cu strălucire de-a lungul anilor, atrăgînd stima și admirația tuturor celor care doresc pacea și luptă pentru înfăptuirea ei.

Participarea partidului și statului nostru la viața internațională se întemeiază pe o viziune nouă, de largă cuprindere, atît în ce privește dezvoltarea raporturilor României cu toate statele lumii, cît și în ce privește aportul țării noastre la soluționarea politică, durabilă a marilor probleme care confruntă omenirea.

În planul raporturilor sale bilaterale, ca și în sfera largă a vieții internaționale, România a acționat și acționează pentru consacrarea fermă a principiilor noi de relații între state, pentru respectarea dreptului sacru al popoarelor de a-și alege libere calea dezvoltării lor sociale și politice. Dezvoltînd larg conlucrarea cu toate statele, fără deosebire de orînduire socială, România a afirmat, totodată, un concept nou despre participarea democratică la soluționarea marilor probleme de care depind pacea și progresul omenirii.

Aducînd o inestimabilă contribuție la tezaurul gîndirii și practicii revoluționare, tovarășul Nicolae Ceaușescu a îmbogățit conceptul de solidaritate internațională, în funcție de noile realități și cerințe ale evoluției istorice mondiale. În acest spirit, Partidul Comunist Român dezvoltă larg relațiile cu toate partidele comuniste și muncitorești, cu toate forțele progresiste, democratice și revoluționare, pornind de la ideea că numai prin lupta unită a popoarelor, prin eforturi unite pot fi împlinite marile comandamente ale contemporaneității.

În perioada înnoitoare de la Congresul al IX-lea, România este recunoscută și prețuită în întreaga lume pentru atașamentul sincer și statornic, pentru lupta pasionată pe care o duce în vederea edificării raporturilor dintre state pe temelia principiilor noi de relații. „În soluționarea problemelor complexe ale vieții internaționale — arată tovarășul Nicolae Ceaușescu — trebuie să se pornească de la renunțarea cu desăvîrșire la politica de forță și amenințarea cu forța, să se respecte neabătut, în relațiile dintre state, principiile deplinei egalități în drepturi, independenței și suveranității naționale, neamestecului în treburile interne și avantajului reciproc“ [5].

Se poate aprecia cu deplin temei că înaltul prestigiu și rolul activ al partidului și statului nostru în viața internațională sînt rezultatul puternicei dezvoltări economico-sociale în anii care au trecut de la Congresul al IX-lea, al prodigioasei activități desfășurate de tovarășul Nicolae Ceaușescu în fruntea partidului și a statului. Prestigiul internațional al României, al președintelui Nicolae Ceaușescu își au izvorul atît în remarcabilele realizări — pe plan intern — pe drumul edificării societății socialiste multilateral dezvoltate și

[5] *Ibidem*, vol. 28, 1985, p. 92.

înaintării României spre comunism, cît şi — pe plan extern — în bogata şi principiala activitate consacrată păcii şi independenţei popoarelor, făuririi unei lumi mai drepte şi mai bune.

Aprecierile exprimate pe toate meridianele privind poziţia, propunerile, iniţiativele, soluţiile preconizate de preşedintele Nicolae Ceauşescu, trăsăturile proeminentei sale personalităţi de om politic, teoretician al relaţiilor internaţionale, gînditor umanist, sînt expresii elocvente ale justeţei, clarviziunii şi profundului caracter mobilizator al politicii externe a României.

În glorioasa epocă pe care o trăim, ce poartă numele marelui nostru conducător de ţară, Epoca Nicolae Ceauşescu, partidul şi statul nostru şi-au cîştigat — prin extraordinara forţă de afirmare a noului, prin substanţa profund umanistă şi constructivă a demersului românesc — stima şi aprecierea lumii, un prestigiu pe care nicicînd ţara nu l-a avut în multimilenara sa istorie. Este, acesta, un adînc motiv de satisfacţie, de mîndrie patriotică pentru întreaga noastră naţiune socialistă, care vede în politica de pace şi independenţă elaborată şi înfăptuită de partid, de secretarul său general, preşedintele Republicii, tovarăşul Nicolae Ceauşescu, garanţia sigură a apărării şi afirmării intereselor sale de prosperitate pe drumul edificării societăţii socialiste multilateral dezvoltate şi al înaintării ei spre comunism.

Marele Mircea Voievod (coordonator Ion Pătroiu)
(The Great Mircea Voevode),
Bucureşti, Editura Academiei R. S. România, 1987, 536 p.

Summary

The Great Mircea Voevode (1386—1418), the ruler of Wallachia, is one of the most prominent figures in the Romanian and European history at the end of the 14th and the beginning of the 15th century. Only one year after his death, Sigismund of Luxemburg, the Emperor of Germany at the time, called him *Magnificum Merche*, which made the Romanian prince be the first to bear this title, long before Lorenzo de Medici and the Sultan Soliman. At the turn of the 15th century, the Ottoman chronicler Ibn Kemal (Kemal Pasha Zade) considered that Mircea was "the most famous prince of the giaour countries of his time", and at the end of the 16th century, Leunclavius, the first great western turcologist, took up this reference and gave it a new wording to be frequently quoted afterwords: "the strongest and the wisest man among the christians" (vir inter christianos fortissimus et acerrimus).

At a time when the main danger facing the whole of Europe was the Ottoman expansion and when the greatest part of the Balkan Peninsula had already become Ottoman territory, a state of tension had built up; under these circumstances, any move apt to rekindle hope in the powers which opposed the growing empire was destined to have a reverberating impact on the epoch's consciousness.

A certain event singles out the Romanian ruler in the collective consciousness of this time as the one winner of a great anti-Ottoman battle against the army commanded by "the pagan emperor" himself, Bayazid. We are referring to the famous battle of Rovine, precisely dated May 17, 1395, which holds an altogether remarkable place in the historical consciousness of South-Eastern Europe owing to the Byzantine chroniclers, Chalcocondylas and Pseudo-Sphrantzes (Macarie Melissenos) as well as to other sources — closer or more remote in time to the event — including here even the written records of the adversaries. Since this victory was closely followed by the Danube campaign of King Sigismund of Luxemburg — who, together with Mircea, signed at Braşov (March 7, 1395) the first anti-Ottoman military pact on record in European diplomacy and since the Romanian—Hungarian allied armies scored another important success in taking back the Romanian fortress Turnu (Smaller Nicopolis) which remained in the hands of the Ottomans after Mircea's army had chased Bayazid away, the spring and the summer of 1395 brought about a change in the spirit of the entire Europe. These military achievements proved that the Ottomans can be defeated, a fact which prompted many of the European, especially French, knights to answer Sigismund's repeated exhortations to launch a Crusade. Ending unfortunately

in military disaster, the battle of Nicopolis — as a historian of our time maintains — drew Bayazid's attention to the military potential of a united Europe, a fact which made him take up a cautious policy and enabled Byzantium to survive for another half century. It was not only an eye-witness — Schiltberger — but also a later chronicler, Johann Tritthreim (1462—1513) who attributed the Crusade disaster partly to the refusal to accept Sigismund of Luxemburg's suggestion that Mircea — the ruler of Wallachia — should command the battle.

Asserting himself as the most outstanding military figure in the Christian front and as one of the most expert devisers of anti-Ottoman political and military coalitions with able and efficient partners among the Anatolia emirs, the Great Mircea attains the peak of glory in his foreign policy when, after Bayazid's total defeat at Ankara, the Romanian ruler managed to ensure accession to the Sultan's throne for Musa Celebi, his protegé. It has long been believed that Musa once defeated, the winner, Mehmed I, imposed vassalage and tribute paying conditions to the Romanian prince, but recent research has brought these assertions under considerable doubt. In fact, everything proves that Mircea has reigned over the whole territory of Wallachia, all the way, and then passed it over to Mihail, his son, by way of inheritance. He did not give up any of his sovereignty attributes and there is no convincing documentary evidence that he had ever paid tribute to the Porte.

Curiously enough, a figure of such impressive stature, undoubtedly a figure of European calibre whose military and diplomatic success distinctly marked the history of the Byzantine and Ottoman Empires, the history of Serbia, Bulgaria, Hungary and Poland alike, has been presented by modern historiography — with extremely rare exceptions — in a minimizing light. It was therefore mandatory to restore the real image of the great Romanian ruler according to the irrefutable data and, at the same time, it was necessary that the features of the work he carried out in the economic and political organization of Wallachia as well as in the field of foreign policy should make the object of competent research. The few monographs or micro-monographs devoted so far to the Romanian voevode as well as the specific chapters in the general history, beginning with those by the German authors L. A. Gebhardi and J. Ch. Engel and down to the most recent compendiums written throughout the world, all suffered from a lack of perspective and specialized information, a fact which annihilated or otherwise largely undermined their structure and the arguments they contained. An altogether new approach was necessary on basic principle that the main themes and chapters should be investigated by a homogeneous team of researchers who should openly express their views on certain still open questions, the solving of which depends precisely on the degree of freedom to express the various points of view.

The present volume is a case in point, applying the principle of interdisciplinary research with a view to clarifying one of the most glorious moments in the history of the Romanians, but at the same time one which was rendered obscure by the manner in which it has been approached so far. The volume brings together prestigeous Romanian contemporary historians, from all over the country, who are also well-known abroad, as well as researchers belonging to the middle and even going generations, united in an effort that represents in itself a homage to the Romanian voevode.

The volume is typical of the fresh impetus in present-day Romanian history research and it would suffice for the reader to compare the present

papers with the existing monographs in order to perceive the radical change in the approach to the subject, a real metamorphosis bringing to light the altogether new image of the man and his epoch, of the place and the role of the Romanians in world history under the Great Mircea Voevode. This new image is the result of a collective effort which — through the dimension and the perspective of the present — discovers the principle of the correct appraisal of the Romanian past. The grandeur of Mircea's personality and action, that influenced not only his epoch but also the generations that followed, down to the generation of the builders of modern and contemporary Romania, is revealed from a variety of angles — political, economic, social and cultural — by specialists in mediaeval as well as in modern and contemporary history.

The volume opens with a global presentation of the historical evolution of the Romanian people, meant to trace the main lines along which evolve the personality and the epoch of the Great Mircea. *Unity and Continuity — Fundamental Features of the History of the Romanian People* by Mircea Muşat examines the attempt to context the race and language unity of the Romanian people by arbitrarily making up peoples and languages that only exist for distinct political purposes as well as the attempt to context the Romanians' right to live and develop within the bounderies of a single unitary and independent state, attempts which frequently appeared under the form of a forged image of the Romanians' millennary historical evolution. Events which originated in remote times and eventually crowned a long, permanent struggle were present as the result of mere accident or "chance" allegedly favouring the Romanians. An objective examination of the historical development of the Romanians reveals, on the contrary, an irresistible logic which systematically marked the necessity for realizing, step by step, the political unity which had its legitimate foundation in the ancient ethnic and consciousness unity. In this respect the personality and the epoch of the Great Mircea hold an essential position, as the deeds of the Romanian state-commander managed to bring to light precisely these lawlike necessities of the Romanians' development. He manages to co-ordinate and give maximal historic efficiency to all Romanian energies, turning them into a decisive factor in the world history arenna and, at the same time, he becomes the origin of a tradition governing the entire further development of the Romanian world, until the realization of the full union of 1918; today, this tradition is raised at world-level by the action and the personality of international status of the creator of Socialist Romania.

In his paper *The Personality of the Great Mircea*, Academician Ştefan Pascu makes a synthetic portrait of the Romanian voevode who turned Romanian mediaeval history into a distinctive chapter of European history, asserting himself as a splendid state organizer, brilliant army commander and world-ranking politician of his time.

Prof. Ştefan Ştefănescu, D. Hist., sketches the sombre historical background against which the personality and the action of the great Romanian ruler are projected; the latter emerges as the representative of a remarkable national energy able to oppose the conquering violence of the growing Ottoman Empire above the rivalry and internal disasters of an exhausted Balkan world, unable to put up any resistance in front of the conqueror. The paper gives an outline of *The Political Situation in the Centre, East and South-East of Europe at the End of the 14th and the Beginning of the 15th century. The Role of Wallachia.*

A group of four articles analyses the *economic* and *social* basis of the political and military power of Wallachia in Mircea's time, as well as the latter's exceptional work in organizing what, together with Moldavia and Transylvania, was bound to prove, in centuries to come, *The most solid state organism* in the area, the only one which manages to survive the dissolution of the Balkan states, the Byzantine Empire, Hungary and Poland — the main political realities of Mircea's time, apart from the overwhelming Ottoman superpower which only the Romanians will prove themselves able to withstand, as the contemporary German byzantinologue, W. Haussig, remarks.

Adina Berciu-Drăghicescu and Dinică Ciobotea complete the first broad synthesis concerning *The Economic Life of Wallachia in the Epoch of the Great Mircea Voevode*, a topic which had so far been dealt with only within the limits of certain monographs and general history works. The paper brings into focus the vigour of the Romanian economy as well as the stages of its development in close connection with the maintenance of external peace following the annihilation of Sultan Bayazid's invasion in 1395. In their article *Data on the Monetary Emissions of the Great Mircea*, Constanța Sîrbu and Paraschiva Stancu analyse the activity of the country mint at different epochs; by modern laboratory analysis made in collaboration with the Institute of Atomic Physics they discover a significant increase in the amount of precious metal contained in the coins minted in the latter part of Mircea's reign; at the same time they emphasize the *political* significance of certain monetary emissions modelled on the Byzantine coins. The authors pursue and develop an observation made by the numismatist Octavian Iliescu, namely, that the Romanian prince was aware that he was a fighter for the European civilization confronted with the Ottoman expansion, adopting — in his image on the coins — the bearing of the Byzantine emperors.

In his paper *The Dependent Peasantry in the Time of the Great Mircea and the Formation of the Social-Rural Lexic*, Florin Constantiniu lays stress on the fact that the secret of the exceptional military power Romanians have — as the only people managing to win great battles and to stop the Ottoman expansion at the Danube — to be found among the free peasantry which was prevailing in the Romanian countries and which was determined to defend at all costs the land they were born in. At the same time, the paper shows that, unlike other countries, in Wallachia the situation of the dependent peasantry — representing only a small part of the entire peasantry — was still quite good. The author brings convincing evidence in support of the so far mysterious term "*vecin*" (neighbour) which designated the dependent peasants. Compared to the existent explanations, his is the most plausible: the term is the exact translation of the Byzantine *pároikos*, a fact which underlines once more the presence of the Byzantine element in the synthesis of the Romanian civilization in the time of Mircea — who laid the foundations of a multiseculary development.

Andrei Busuioceanu writes his paper *The Feudal Immunity in Wallachia during the Reign of the Great Mircea* as an analysis of the situation of the developing Romanian feudalism, pointing out the features it shares with European feudalism as well as its own original components.

In *The Organization of the State of Wallachia during the Reign of the Great Mircea Voevode*, Nicolae Stoicescu gives a detailed analysis of the oldest and most frequently quoted theme in connection with the Great Voivode Mircea: the latter's work as an organizer of state life. Although the idea

is not new and has been taken up many times, the present paper is, in this respect, the first general survey devoted to the Romanian ruler.

Two articles bring to light another fact, long known to the researchers: the close ties established in Mircea's time between the Romanians all over the area which, exactly five centuries after Mircea's death, was to become the Great United Romania in December 1918. The Great Union in 1918 proves to be the inexorable result of a historical evolution which has one decisive moment in the reign of Mircea, a period of time when, in significant solidarity the entire Romanian world in the Carpathian-Danube-Pontic area fully asserts itself politically. Nicolae Edroiu deals with *The Great Mircea and Transylvania* and Constantin Chihodaru with *The Relations between Wallachia and Moldavia during the Reign of the Great Mircea Voevode.* In both instances, the action and the exemplary presence of the Romanian voevode, was a profound and lasting influence. A particularly important moment was Mircea's support in the accesion to the throne of Moldavia in 1400 of Alexander the Good (1400—1432), a political action which provided a worthy collaborator and continuator of Mircea's policy East of the Carpathians. At the same time, Mircea's political tradition of armed fighting and courageous resistance in front of the Ottoman expansion was passed on to Iancu of Hunedoara, the Romanian ruler from Transylvania, an impressive figure of European stature. In this way, the whole of the Romanian land and people is successively embodied in three great figures of topical importance for the destiny of the entire South-East and Central European area: the Great Mircea, Alexander the Good and Iancu of Hunedoara.

Anca Ghiaţă, Alexandru V. Diţă, Dan Zamfirescu and Virgil Joiţa sign articles which emphasize the image of the Great Voevode as the defender of the country's frontiers and as a remarkable political and military figure of his time.

Anca Ghiaţă's, *The Great Mircea — Defender of Romanian Territorial Integrity and State Independence*, is a synthesis of all her previous research and, at the same time, it is an altogether new approach to a theme which, at the beginning of our century, made the object of a famous study by Dimitrie Onciul: the manner in which Mircea's *title* is recorded in official documents reflects the evolution of his territorial tenure and the hardships encountered in the various border areas, which were more exposed to the conquering tendencies especially of the Ottoman Empire. The author demonstrates that the absence of certain territories from the enumeration contained in Mircea's title does not mean that the respective territories had been lost at that time, which significantly changes the methodology and the conclusions reached by D. Onciul and P. P. Panaitescu. Also, the author gives the first complete demonstration of the fact that the Romanian voevode's son had inherited a self-contained territory from his father; as such, the longstanding claims that Mircea's last years were marked by territorial losses and by the loss of the country's independence, are once again proved to be fictitious. Anca Ghiaţă replaces in this way the old nebulous clichés of the image — for which she provides full documentary evidence — of a reign throughout which Wallachia got to be the most powerful and influential state in South-East Europe, the only one capable to oppose successfully the Ottoman attack.

Alexandru V. Diţă adds to the demonstration from a military history perspective in his article *May 17, 1395, an important moment in world history. The Romanian victory at Rovine.* Reminding the reader the five hundred-year-history of the existing literature on the decisive encounter at Rovine between the Romanians and the Ottoman Empire Army commanded by

Bayazid himself, a history which includes Philippe de Mézières and the author of the quasi-contemporary anonymous Byzantine-Bulgarian chronicle as well as contemporary Romanian and international history works, the author gives a systematic presentation of the various opinions and theories referring to the *time, place and result of the encounter.* The author easily discards the date (autumn of 1393) suggested by Franz Babinger in 1943, for the simple reasion that the famous Marko Kralevici and Constantin Sejanovici (Dragoş) who were said to have died in the battle of Rovine, were alive in 1394 and participated in the meeting at Seres between Bayazid and his vassals; similarly, he discards Chalcocondylas' account placing Bayazid's expedition to Wallachia *after the battle of Nicopole.* The author then examines the only two dates that can be taken into any consideration: *October 10, 1394*, suggested by Constantin Jirecek and adopted by the majority of the Romanian historians, and *May 07, 1395* (the date of Constantin Dejanovici's death), which was established by Hasdeu and Litzica and later on by G. Sp. Radojiicić. The latter date has almost unanimously been adopted by the international historiography. The author demonstrates that this date is the correct one, as confirmed by converging sources and recently given decisive evidence by the statement of the Ottoman chronicler, Ibn Kemal. The latter is categorical: the expedition took place in spring and "Constantin Kjustendil (Velbujd) Bei" died in the decisive battle. As to the place, it is absolutely certain that the battle "of Rovine" was given on the bank of the Argeş river, close to the then capital of the Country (today's Curtea de Argeş), but one cannot indicate the exact place. "Rovine" is not a place name, it means "the gullies", that is a difficult spot, appropriate for an ambuscade. As far as the result of the battle is concerned, the author gives a categorical demonstration, against the many erroneous opinions put forward up to now, that those who, like Geltzer and Hertzberg, uphold indisputable Romanian victory are in the right. In fact, the battle of Rovine was the greatest military disaster — before the one at Ankara (1402) — to Bayazid and the Ottoman army; consequently, Mircea becomes and remains the only Christian state commander who crushed in direct combat on the battlefield the army commanded by the Ottoman sultan himself. In point of importance, the battle of Rovine ranks together with the battle of Poitiers, which stopped the Islams' advance at the Pirinei; the battle at Rovine fixed for good the boundaries of the Islam at the Danube, and when Soliman's army marches triumphantly into Buda, it will be forced to skirt the Romanian territory which had in the meantime proved to be impugnable by military means; the Romanian state commanders established negotiation relations with the great Ottoman Power. The aim of several papers is to show the nature of these relations.

Thus, in *The Great Mircea — a Decisive Factor in the Political and Historical Configuration of South-Eastern Europe*, Dan Zamfirescu argues that Hammer's longstanding contention which prevailed among both Romanian and foreign historiographers, namely, that Wallachia had allegedly been "entered up in the list of the countries which were paying tribute to the Porta" in 1391, as a result of the incursion made by Firuz bei, is based on late documentary evidence — the information provided by Swedish diplomat at Constantinople, Mouradja d'Ohsson — who whereby repeated the information given by the Romanian patriots in 1772 who, on a firm basis of historical facts, devised the famous "capitulations" allegedly concluded with the Porta in the 14th and 15th centuries. Using for the first time a well-known but in this respect so far unused source — *Il regno degli slavi* by Mauro

Orbini, the author substantiates the late Bulgarian references to a categorical victory of Mircea on the first Ottoman incursion North of the Danube. A second instance — the North of the Danube expedition led by Sultan Bayazid — when it was assumed that Wallachia was reduced to paying tribute, must be duly emphasized because the sultan, who had hardly come out alive from the encounter and was left with a scanty army, was in no position to impose a tribute on the winner. The author refutes another hypothesis, according to which the voevode Vlad, mistakenly dubbed "The Usurper", had allegedly paid tribute and managed in this way to temporarily force Mircea out of a part of the Wallachian territory, the circumstances of which are still unclear and dated December 1395 at the earliest. The Ottoman chronicles have no knowledge of this event.

Dan Zamfirescu attempts to prove that the moment when there is a real peace arrangement between Bayazid and Mircea can only be the outcome of the defeat of the Crusaders at Nicopolis. The Crusade organized by King Sigismund, following the resounding victory at Rovine and his own triumphant Danube campaign in the summer of 1395, ended in a famous at the time military disaster. Mircea remained for a moment completely exposed in front of Bayazid and at the same time had a rival holding a portion of the country. Having though a brilliant intuition that the clash between the Ottomans and the allied Europe had been a warning to the sultan, too, who no longer wished the thing repeated, Mircea sends, according to the existing custom, messengers with precious gifts and an offer of non-belligerance which Bayazid accepted, given that until his death there was no other major military encounter between the Romanians and the Ottomans; besides, in a letter of 1399 King Sigismund said of Wallachia that it was a decisive factor in the Christian defence system against the Empire and a first obstacle in the way of an expansion towards Hungary. Bayazid's 1397 North of the Danube expedition said to have ended in a great Romanian victory, is in fact a pure invention, based on Chalcocondylas' error. No argument can be given in its support. A different Romanian victory was genuine, that of 1400 or 1401 (the cited document had different datings); at times this battle was exaggerated out of proportion since it was a retaliation against looting troops which, on their way back from Hungary, made a detour and entered the Wallachian territory. These troops were legitimately destroyed, and the fact did not provoke any reaction on the part of the Sultan.

The agreement between Bayazid and Mircea was unusual, since it was accepted in altogether different terms than the ones imposed by the sultan on the defeated. This is a fact. Still, it was not a singular case. The author draws a parallel between this moment and the peace at Szeged in 1444, when the Ottoman Empire — intimidated by the successes of Iancu of Hunedoara — accepted clearly inferior peace conditions compared to the ones of the partner and offered not only valuable gifts by messengers, but also an enormous amount of money and Ottoman military body attached to the King of Hungary. Twice then two Romanian army commanders for two sultans to accept peace conditions which implied neither vassalage nor tribute-paying. In the latter part of the study, the author indicates the grounds on which one must reject the idea that the Great Mircea ended his rule as tributary to the Sultan Mehmed I. Mircea maintained the country's independence all the way and imposed respect for Wallachia in the external world. The tradition he passed over to his followers was one of courageous struggle and adroit diplomacy, which removed for good the North of the Danube territory from the grasp of the islamic world. This status they acquir-

ed enabled the Romanians to play until 1877 the role of a bastion of anti-Ottoman resistance, turning the territory North of the Danube into a pivot for the national renaissance of Greece and Bulgarian in the 19th century. In this way, one can safely say that the Great Mircea ensured for half a millennium a different map configuration for Eastern Europe than the one Bayazid would have wished, if he had won at Rovine, by pushing the boundaries of the Islam up to Buda as early as 1395. If such had been the case, the fall of Constantinople would have followed closely and then there would not have been that half a century span which enabled the Romanians — particularly then — to incorporate a part of the Byzantine cultural heritage. The Byzantines themselves sensed the importance of the Romanian element and — in the writings of Chalcondyles and the other anonymous chroniclers in the 15th and 16th centuries — erected in world history the most splendid monument to the Romanian voevode.

Virgil Joiţa's *The Rule of the Great Mircea — Foundation for the Romanian People's Independence and National Renaissance. In-between Politics and History in the Age of Reason*, is a remarkable contribution to the present volume. For more than a century and a half a treaty between the Voevode Mircea and Bayazid it was belived to have existed. In the modern age, the articles of this treaty were translated and edited several times after its first printing in *The History of Anciant Dacia* (published in modern Greek) by Dionisie Fotino, vol. III, 1819, in Vienna. Virgil Joiţa demonstrates that the whole treaty is "reconstructed" by Fotino himself, upon the first four "provisions" in the treaty between Laiotă Basarab and Mehmed II, a treaty which was itself concocted by Mihail Cantacuzino in 1772. The evidence given by the parallel reading of the two texts is absolutely conclusive. Virgil Joiţa's study places itself in this way on a par with Constantin Giurescu's classic study on *Moldavia's Capitulations with the High Porta.*

It is an indisputable fact that the great voevode Mircea, and Wallachia during his reign, represented the main obstacle and the main preoccupation for the growing Ottoman Empire by virtue of Mircea's presence in a series of European and Euro-Asian coalitions which created Bayazid enormous difficulties by Mircea's economic, political and military power capable not only to withstand the Ottoman attack but also to actively influence the course of the political and military events South of the Danube and eventually to arbitrate the internal disputes of the Ottoman Empire. This is the reason why one of the most fruitful perspectives from which one can approach the epoch and this great personality in our history is precisely that of the Romanian-Ottoman relations, in accordance with Ottoman documents. Three well-known turcologists, Tahsin Gemil, Mihail Maxim and Valeriu Veliman took up this line of history research, previously represented by authorities such as Aurel Decei, M. Guboglu, M. Alexandrescu-Dersca-Bulgaru.

In his paper *The Romanian-Ottoman Relations in the Time of the Great Mircea*, Tahsin Gemil broadens the area of historical interest in the Romanian voevode, restricted — until recently — to the European arena to only the vast three-continent space which was beginning to take the shape of a political reality going back half a millennium. The attempt made by the author to detect the links between the distinctive realities which marked the condition of the Empire and the existing state of affairs in Wallachia is essentially important from a methodological point of view and represents a significant step forward in the clearing up of certain still nebulous or debatable problems, an advance therefore in the field where the existence of a multitude of opi-

nions is dialectically necessary. The foreign policy of the great voevode Mircea acquires new dimensions in this way, as the background against which it is from now on examined is itself vast, calling to mind the epic dimensions of the epoch.

Mihai Maxim's paper *On the Romanian-Ottoman Peace Agreements During the Reign of the Great Mircea* is a scholarly and technical synthesis to the day of the existing debates and possible hypotheses on the subject. The author's options remain on the present level of knowledge — this holds for other authors as well; they are suggestions which future is called to decide upon by revealing historical data in support of one hypothesis or another. The intrinsic gain is that the future researchers have at their disposal a solid starting point for their own investigations and meditations on the subject. As a matter of fact, the open debate occasioned by the presentation in this volume of several points of view and approaches to the subject is itself such a step forward. As a valuable "image-science" work, Valeriu Veliman's *The Reign of the Great Mircea as Viewed by Ottoman historiography (15th —16th cc)* is the first instance when such a large number of references to the Wallachian voevode by the Ottoman chroniclers are compiled and edited in the original and in Romanian translation. The number of these references and the manner in which the image of the Romanian voevode evolves in time, constantly holding through the interest of those who deal with the Danubian events and culminating in the pages of Ibn Kemal's chronicle, speak by themselves about the place held by the great Romanian voevode in the world historiography of the time. Naturally, we cannot expect the historians of the adversary — particularly so the official ones — to side with the Romanian ruler, as the Byzantine or Serbian and generally the anti-Ottoman world historians did, in the eyes of whom the great voivode Mircea was one of the epoch's heroes. It is precisely for this reason that the recognition of Mircea's great personality by the Ottoman chroniclers is extremely eloquent and places in a questionable light certain attempts at crossing his name out of the index of prominent personalities of the time.

The article *Two Aspects of Historical Geography: 1. In Podunavia under the Great Voivode Mircea. 2. The Site of the Battle of Rovine*, by Sergiu Iosipescu, is a contribution to the clearing up of certain only seemingly minor problems. Another term belonging to the vocabulary of Mircea's epoch, *Podunavia*, is proved to be of a Byzantine origin. Similarly a convincing approach is the identification of the confusion existing between Iancu of Hunedoara's victory on the Ialomiţa river upon Mezid Bey and Mircea's victory, which the country's chronicle inadvertently places on the Ialomiţa River. Should researches analyse if the battle "at Rovine" was given in the very capital town, the significant gain will be the confirmation of the point of view shared by this author as well, namely that Rovine is not a specific place but denotes the terrain configuration of the spot where the battle took place.

The next four articles deal with the cultural heritage of the great voevode, a founder, here too, of a long historical line and with the manner in which the Romanian culture, which owes him its origins, reflected his image and gave it a halo of glory in the works of the national renaissance generation and of the great modern writers.

In his essay *An Epoch of Cultural Permanence: Wallachia at 1400*, Răzvan Teodorescu gives an ample presentation of the cultural epoch with reference to the great voevode Mircea; Cristian Moisescu's *The Architecture of the Epoch of the Great Mircea* provides the first specialized synthesis in the field, an obligatory starting point for any other new investigation of the

subject. Compared with the existing chapters in older or more recent art history works, which were focused almost exclusively upon religious architecture, we have before us the first image of the military and civil edifice builder, integrated in the general effort towards the manysided consolidation of a Romanian mediaeval civilization which — in Mircea's time and through him — acquired the right to be considered a European presence.

Two articles *The Personality of the Great Mircea as Viewed by the 1848 Generation*, by Ion Pătroiu, and *The Great Mircea in Literature*, by M. Ungheanu, trace the role of the great voevode Mircea in the emergence in the modern epoch of the Romanian people's self-awareness, in the stimulation of the struggle for the elimination of the oppressing domination of the Ottoman, Tzarist and Habsburg Empires, in the achievement of the unitary independent Romanian national state and at the same time the role of our literature and culture in bringing to life and giving monumental dimensions to the image of the winner at Rovine, from Grigore Alexandrescu and Nicolae Bălcescu to Mihail Eminescu.

If the Great Mircea helped his indomitable people recover the pride in their past deeds and believe in a future which seemed chimerical to many, if his towering shadow evoked by the poet acquired the distinct quality of a historic and humane figure with the symbolic figurancy of "the oldman" in Eminescu's epic, Mircea becomes even more our contemporary, in an epoch which evokes him in so many of its features opening into the world dimension. At the other end of the six-century journey which starts with him and reaches us who are experiencing the full glory of our entire national history, there emerges another personality embodying in its singular being the entire Romanian people and connecting it to Humanity and Timlessness, a personality which gives the full measure of our triumph in history, of our many successful attempts, of our force to continue, in times to come, a free and dignified destiny. *The Epoch of our Lofty Dignity and of the Fulfillment of our Great National Ideals*, to which Mircea Mușat and Ion Pătroiu devote the last article in the present volume is the same epoch which fulfilled the ideals of unity, independence, and sovereignty defended with might and vigour by the Great Voivode Mircea six hundred years ago.

Redactor: NICULINA FLOREA
Tehnoredactor: SILVIA DEOCLEȚIAN

Bun de tipar : 30.03.1987. Format : 16/70 × 100.
Coli de tipar : 33,50. C.Z. pentru biblioteci mari : { *9(498.1) « 1386 : 1418 » (082)* / *92(Mircea(498.1) cel Mare(082)* }
C.Z. pentru biblioteci mici : 9(498).

Tiparul executat sub comanda
nr. 51 la
Întreprinderea Poligrafică
„13 Decembrie 1918".
str. Grigore Alexandrescu nr. 89-97
București,
Republica Socialistă România

Mircea I — acest prototip luminos al artei războinice și al celei diplomatice la români — n-a gîndit toată viața lui decît la menținerea neatîrnării.

M. Eminescu

Cu sabia la coapsă e înfățișat el și pe zidurile Coziei și pe acelea mult mai modeste ale creațiunii sale din partea muntelui dincolo de Olt și astfel apare el și pe monede, încununat cu o coroană împărătească, dar în zale și cu mîna pe plăselele armei de apărare a țării care-i fusese încredințată.

N. Iorga

A fost viteaz în războaie; ce n-au putut face cavalerii înzăoați ai Apusului și toți creștinii din Balcani a făcut singur. A fost strălucit diplomat, izbutind să devină centrul unui întreg sistem de alianțe și determinînd multă vreme situația internă a Imperiului otoman. A fost un priceput gospodar, prețuind îndeletnicirile care aduc bogăția, încheind tratate de comerț cu vecinii și favorizînd exportul produselor țării. ⟨. . .⟩ A fost, într-adevăr, un „mare voievod și domn“, unul dintre cei mai mari pe care i-a avut neamul nostru.

Const. C. Giurescu

Lei 55

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA